ئەبەيدۇللا ئىبراھىم

ساياھەتنامە

Abaydulla Ibrahim

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئەسەرلىرى

تۇندىكى چاقماق
بەشىنچى ئوغۇل
ئاجايىپ كۆزلەر
سايامەتنامە
ئۇچ غەزەل
بوز دالا
داغ

ISBN 978-7-228-11532-7
9 787228 115327 >
定价: 60.00 元

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئەسەرلىرى

سايا‌ھەتنامە

(زىيارەت خاتىرىسى)

常州大学山书馆
藏书章

3

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

周游世界：维吾尔文/艾拜都拉·易卜拉欣著. —乌鲁木齐：新疆人民出版社，2010. 1
ISBN 978—7—228—11532—7

Ⅰ. 周 … Ⅱ. 艾… Ⅲ. 纪实文学—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ. I25

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2010)第 001428 号

作　　者	艾拜都拉·易卜拉欣
责任编辑	阿不都热合曼·艾白
责任校对	再米拉·裴达依
特约校对	海丽且木·孜亚吾顿
美术设计	艾克拜尔·沙力
美 术 字	苏·司马义·哈力
出版发行	新疆人民出版社
电　　话	(0991)2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路 348 号
邮　　编	830001
印　　刷	新疆新华印刷厂
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230 毫米　1/32
印　　张	24.375
版　　次	2010 年 1 月第 1 版
印　　次	2010 年 1 月第 1 次印刷
印　　数	1—2000
定　　价	60.00 元

سایاھەتنامە

ئاپتورى : ئەبەيدۇللا ئىبراھىم
مەسئۇل مۇھەررىرى : ئابدۇراخمان ئەبەي
مەسئۇل كوررېكتورى : زەمرە پىدائىي
تەكلىپلىك كوررېكتورى : خەلچەم زىياۋۇدۇن
گۈزەل سەنئەت لايىھىلىگۈچى : ئەكبەر سالىھ
خەتتات : سۇلايمان ئىسمايىل خالى
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى : شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تېلېفون : 0991—2827472
ئادرېسى : ئۈرۈمچى شەھرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى : 830001
باسقۇچى : شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
سانقۇچى : شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى : 880×1230 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى : 24.375
نەشرى : 2010 ـ يىلى 1 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى : 2010 ـ يىلى 1 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 1—2000
كىتاب نومۇرى : ISBN 978—7—228—11532—7
باھاسى : 60.00 يۈەن

ئاپتور ھەققىدە

شائىر، يازغۇچى ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ــ ئۆزىگە خاس ئىجادىيەت يولى ۋە ئىجادىيەت مۇۋەپپەقىيىتى ئارقىلىق يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا، گۈللىنىشىگە كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشقان، ئەسەرلىرى كەڭ ئوقۇرمەنلەر ۋە ئەدەبىيات سا-ھەسىدىكىلەرنىڭ قايىللىقىغا، يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشكەن مۇ-نەۋۋەر ئەدەبىلىرىمىزنىڭ بىرى . ئۇ ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ ھەم-مە ساھەلىرىدە دېگۈدەك قەلەم تەۋرەتكەن، لىرىكىلىرىدا مىللى-تىمىزنىڭ مەدەنىيىتى، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى، خاراكتېر-ئالاھىدە-لىكلىرىنى ئىپادىلىگەن بولسا، داستانلىرىدا دەۋرنىڭ مۇھىم مەسىلىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن؛ ھېكايىلىرىدە مۇرەككەپ ئىج-تىمائىي رېئاللىقنى، كىشىلىك مۇناسىۋەتلەرنى، ھايات مەسىلە-لىرىنى يازغان بولسا، رومانلىرىدا زور تارىخىي ۋەقەلەرنى تەس-ۋىرلىگەن . ئۇنىڭ ھەرقايسى ژانىرلىرىدىكى ئىجادىيىتى خاس ئالاھىدىلىكلەرگە ۋە ئورتاقلىقلارغا ئىگە، بولۇپمۇ ئۇنىڭ لىرىكا ۋە رومان ئىجادىيىتىدىكى مۇۋەپپەقىيىتى ئالاھىدە گەۋدىلىك . ئۇ مۇنەۋۋەر ئەدەبىلىرىمىزنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە دەۋرىمىزدىكى داڭلىق ژۇرنالىستلارنىڭ بىرى . ئۇنىڭ ژۇر-نال باشقۇرۇش، ژۇرنال چىقىرىش جەھەتلەردىكى نەتىجىسىمۇ ئومۇمىي ئېتىراپقا ئىگە .

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم 1951 ـ يىلى خوتەن ۋىلايىتىنىڭ چىرا-ھىيىسىدە مەرىپەتپەرۋەر ھۇنەرۋەن ئائىلىسىدە تۇغۇلغان، 1957 ـ يىلىدىن 1966 ـ يىلىغىچە باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەك-

تەپلەردە ئوقۇغان . 1966 ـ يىلىدىن 1972 ـ يىلىغىچە «قايتا تەربىيە» ئېلىش ئۈچۈن ئۆز يېزىسىغا قايتۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. 1972 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كىرگەن. 1976 ـ يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى رېداكسىيىسىگە تەقسىم قىلىنغاندىن بۇيان، شۇ رېداكسىيە قارىمىقىدىكى «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى ۋە خەنزۇ تىل ـ يېزىقىدا نەشر قىلىنىدىغان «سۇبھى» ژۇرناللىرىدا باش مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن. ئەبەيدۇللا ئىبراھىم هازىر «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ ئالىي مۇھەررىرى. ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم 1964 ـ يىلى «خوتەن گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «تالمايدىكەن بىلىكى» ناملىق شېئىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت ساهەسىگە كىرىپ كەلگەن . گەرچە ئۇنىڭ ئىجادىيىتى هەر خىل ژانىرلاردا بولسىمۇ، دەسلەپكى باسقۇچتا شېئىرىيەت ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ . ئۇ ئىجادىيەتكە يېڭى كىرىشكىنىگە، ئىجادىيەت ساهەسىدە شەكىلۋازلىق، شوئارۋازلىق، سولچىللىق ئاساسلىق خاهىش بولۇپ كەتكىنىگە قارىماي، شۇ يىللاردا يەنە «يۇلغۇن چېچىكى»، «ياشلىق ناخشىسى»، «تېرىم پەسلى»، «هاياتتىن خاتىرىلەر»، «گۈل يېزام» قاتارلىق بىر تۈركۈم شېئىرلارنى يېزىپ، بۇ شېئىرلاردا ۋەتەننى، خەلقنى، ئەمگەكنى ئۇلۇغلاپ ۋە مەلۇم بەدئىي سەۋىيە يارىتىپ، ئۆزگىچە ئىجادىيەت يولى تۇتقان ۋە ئۆزىنىڭ شېئىرىيەت ئىجادىيىتىدىكى ئوتتەك قىزغىنلىقى هەم شېئىرىي تالانتىنى ئاشكارىلىغان . شائىر 1970 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرى، 1980 ـ يىللارنىڭ دەسلەپىدە شېئىرىيەت ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ گۈللەنگەن بىر دەۋرىنى

باشلاپ، ئۆزىنىڭ كىشىلەرنى قايىل قىلىدىغان شېئىرىي تالا-
نتىنى، ئۆزگىچە كۆزىتىش، ئۆزگىچە پىكىر قىلىش، ئاجايىپ
شېئىرىي ئۇنۇم پەيدا قىلىش ئىقتىدارىنى «ئۈچ غەزەل»، «خوتەن
قەغىزى»، «ئەتلەسكە مۇخەممەس»، «مۇقام ھەققىدە مۇخەممەس»
قاتارلىق ئېسىل لىرىكىلىرىدا نامايان قىلغان . بۇ لىرىكىلار ئە-
بەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ ئاشۇ يىللاردىكى شېئىرىيەت ئىجادىيىتى-
نىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ، ئوقۇرمەنلەر ئارا-
سىدا ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدە چوڭ تەسىر قوزغىغان . شائىرنىڭ
«قەشقەردە كەچ»، «قەشقەر باغچىسى»، «قەشقەر ئۇستىسىغا» قا-
تارلىق شېئىرلاردىن تەشكىل تاپقان «ئۈچ غەزەل» — ئەبەيدۇللا
ئىبراھىم لىرىكىلىرىنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ۋەكىللىك قى-
لىپلا قالماستىن، بەلكى يېڭى دەۋردىكى غەزەلچىلىكىمىزدىمۇ
ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ . قەشقەر ھەققىدىكى بۇ بىر يۈ-
رۈش غەزەللەردە شائىر بۇ قەدىمكى مەدەنىيەت مەركىزىدىكى تە-
پىك، ۋەكىللىك خاراكتېردىكى جانلىق كۆرۈنۈشلەرنى ئاجايىپ
ھاياجان، قىزغىن مۇھەببەت، ئېسىل مىسرالار ئارقىلىق تەس-
ۋىرلەپ، تىل بىلەن ئىپادىلەپ بولغۇسىز بىر خىل ئېستېتىك
ئۇنۇم يارىتقان . «خوتەن قەغىزى»، «ئەتلەسكە مۇخەممەس»، «مۇ-
قام ھەققىدە مۇخەممەس» قاتارلىق شېئىرلىرىدىمۇ شائىر ئە-
جادكار، ئەمگەكچان، مەدەنىيەتلىك ئەجدادلىرىمىز يارىتقان قە-
غەز، ئەتلەس، مۇقاملارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ھاياتىمىزدىكى رو-
لىنى مۇئەييەنلەشتۇرۇپ، يۇكسەك دەرىجىدىكى ۋەتەنپەرۋەرلىك،
خەلقپەرۋەرلىك روھىنى ئىپادىلىگەن . بۇ شېئىرلاردىن كۆرۈۋې-
لىش تەس ئەمەسكى، ئەبەيدۇللا ئىبراھىم كلاسسىك شەكىللەردە
ياخشى يازالايدىغان ۋە ئۇنىڭ مەلۇم سەۋىيىسىنى يارىتقان ھازىر-
قى زامان شائىرلىرىمىزنىڭ بىرى . بۇ شېئىرلارغا ئوبزورچىلار

يۇقىرى باھالارنى بېرىشكەن. يۇقىرىدا ئىسمى ئاتاپ ئۆتۈلگەن ئاشۇ شېئىرلاردا شائىر خەلقىمىزنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ئىجاد-چانلىقىنىڭ مەھسۇلى بولغان، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ قىممەت-لىك بايلىقى ھېسابلىنىدىغان مۇقام، مەشرەپ، ئۆرپ ـ ئادەت، گىلەم، ئەتلەس، قەغەز... قاتارلىقلارنى قىزغىن مۇھەببەت بىلەن مەدھىيىلەپ، ئۆزىنىڭ ئىجادكار ئەجدادلىرىمىزغا بولغان چەكسىز ھۆرمىتىنى بەدئىي يۇكسەكلىكتە تۇرۇپ ئىپادىلەپ بەرگەن .

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئىجادىيىتىدە داستانچىلىقمۇ ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ 1970 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا داستان يېزىشقا كىرىشكەن، 1970 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرى، 1980 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا داستانچىلىقتا ناھايىتى زور ئىجا-دىيەت مۇۋەپپەقىيىتىگە ئېرىشكەن. 1978 ـ يىلىدىن 1983 ـ يىلىغىچە بولغان قىسقىغىنا بەش يىل ئىچىدە ئۇ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، «گۈلزۇپەر»، «پولات»، «دوستۇمنىڭ خاتىرىسى»، «چىمەندە توي»، «قارا ۋە ئاق»، «ھەسەن ـ ھۈسەن» قاتارلىق يە-رىك داستانلارنى يېزىپ، يېڭى دەۋردىكى ئۇيغۇر داستانچىلىقىغا مۇناسىپ تۆھپىلەرنى قوشتى . شائىرنىڭ بۇ بىرقاتار داستانلە-رى ئىچىدە «قارا ۋە ئاق» داستانى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە بولۇپ، شائىر بۇ داستاندا سانائەت تېمىسىنى يازغان، ئۇنىڭدا كۆمۈركان ئىشچىسى تەلئەتنىڭ كەسىپ ۋە مۇھەببەت جەھەتتە-كى سەرگۈزەشتىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن . داستاندا شائىر ۋەقە-لىكنى بايان قىلىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، يەنە ھايات ھەق-قىدە، گۈزەللىك ھەققىدە، كەسىپ ھەققىدە، قەلب ھەققىدە چوڭ-قۇر مۇھاكىمىلەرنى ئېلىپ بارغان ھەم يېڭىچە قاراشلارنى ئوت-تۇرىغا قويۇپ، ئەسەرنى مەزمۇن جەھەتتىن يۇكسەكلىككە ئىگە قىلغان . «دوستۇمنىڭ خاتىرىسى» ـــ شائىرنىڭ يەنە بىر يېرىك

داستانی بولۇپ، ئۇنىڭغا باش قەھرىمان سەرسانىنىڭ ئاپەتلىك يىللار ــ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرى، پاجىئەلىك تەقدىرى ئارقىلىق، بىر ئەۋلاد زىيالىيلار باشتىن كەچۈرگەن ئېچىنىشلىق قىسمەتلەر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، شائىر داستاندا مۇكەممەل، بىر پۈتۈن ۋەقەلىك ئارقىلىق دەۋر رېئاللىقىنى كەڭ ۋە ماھىيەتلىك كۆزەتكەن ۋە مۇھىم مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويغان، ئوخشىمىغان خاراكتېر ــ ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بىر تۈركۈم پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىپ، ھايات ھەققىدىكى ئويلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان، داستاندىكى كىشىلەرنىڭ زىددىيەت ــ توقۇنۇشلار، ئوخشىمىغان تەقدىرلەر كىشىگە چىنلىق تۇيغۇسى بەخش ئەتسە، كۈچلۈك لىرىكا ۋە ئۆزگىچە مۇھاكىمىلەر كىشىگە بەدئىي زوق بېغىشلايدۇ.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئۆز نۆۋىتىدە يەنە تونۇلغان يازغۇچى. ئۇ 1980 ــ يىللارنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ ھېكايە ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، «ئاجايىپ كۆزلەر»، «يەر»، «كۈن نەدىن چىقىدۇ»، «سېرىق سەبدە»، «ھەي، ئادەملەر»، «ئىنسان قەدرى»، «كۆلەيمۇ يا يىغلايمۇ» قاتارلىق بىر تۈركۈم ياخشى ھېكايىلەرنى يېزىپ، ئوقۇرمەنلەرگە سۇندى. يازغۇچىنىڭ كۆزىتىش نۇقتىسى، پىكىر قىلىش ئۇسۇلى ئۆزگىچە بولغاچقا، بۇ ھېكايىلەردە تۇرمۇشنىڭ ئاددىي كۆرۈنۈشتىكى تەرەپلىرى يېزىلىپ، ماھىيەتلىك مەسىلىلەر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، بۇ ھېكايىلەر كۆچلۈك تەسىرلەندۈرۈش كۈچىگە ئىگە، كىشىنىڭ قەلبىنى ھاياجانغا سالىدۇ. يازغۇچى بۇ ھېكايىلىرىدە تۇرمۇشتىكى ئەمەلىي، جانلىق ۋەقەلەرنى، خاراكتېرلارنى يۇكسەك دەرىجىدە ئومۇملاشتۇرۇپ ھەم ئەدەبىيلەشتۈرۈپ يېزىپ، دەۋرىمىز كىشىلىرىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى، ئەخلاق قارىشى، ئادەملىك ساپاسى ھەققىدىكى

كۆزىتىشلىرىنى، مۇلاھىزىلىرىنى، قاراشلىرىنى قىزىقارلىق، تەسىرلىك ۋەقەلىك ۋە جانلىق بەدىئىي ئوبرازلار ئارقىلىق ئوتتۇرىغا قويغان . يازغۇچى ئۆزىنىڭ بۇ بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر ھېكايىلىرى ئارقىلىق ئادەم ھەققىدە ئىزدەنگەن، ھاياتلىقنىڭ قىممىتى، ئەھمىيىتى ھەققىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزگەن، بۇ جەھەتتىن قارىغاندا ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدىكى ۋەقەلىك ۋە پېرسوناژلار مەقسەت ئەمەس . ئۇنىڭ ھېكايىلىرى ھەجىم جەھەتتىن ئىخچام، ئاممىباب، ئۆزگىچە قۇرۇلما ماھارىتى بىلەن يېزىلغان؛ ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدە تىل ناھايىتى ماھىرلىق بىلەن ئىشلىتىلگەن بولۇپ، كىشىگە كۈچلۈك ئېستېتىكىلىق زوق بېغىشلايدۇ.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم كېيىنچە ھېكايە ئىجادىيىتىدىن رومان ئىجادىيىتىگە ئۆتۈپ، 1988 ـ يىلى «تۇندىكى چاقماق» ناملىق تارىخىي رومانىنى، 1996 ـ يىلى «داغ» ناملىق تارىخىي رومانىنى، 2006 ـ يىلى «بوز دالا» ناملىق تارىخىي رومانىنى نەشر قىلدۇردى. يازغۇچىنىڭ بۇ ئۈچ پارچە رومانى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېزىلغان رومانلار بولۇپ، قىزغىن ئالقىشقا، يۇقىرى باھالارغا سازاۋەر بولدى . يازغۇچىنىڭ تۇنجى رومانى ھېسابلىنىدىغان «تۇندىكى چاقماق» تا، خوتەننىڭ چىرا ناھىيىسىدە مىلادىيە 20 ـ ئەسىرنىڭ 10 ـ يىللىرىدا يۈز بەرگەن، خەلقنىڭ چىڭ سۇلالىسىنىڭ مۇستەبىت، چىرىك ھۆكۈمرانلىقىغا، يەرلىك فېئودال بەگ ـ ئەمەلدارلارنىڭ دەھشەتلىك زۇلمىغا ۋە چەت ئەل تاجاۋۇزچى كۈچلىرىگە قارشى ئېلىپ بارغان بىر قېتىملىق كۆلىمى چوڭ دېھقانلار قوزغىلىڭى تەسۋىرلەنگەن . يازغۇچى مول تارىخىي بىلىمى، ئەتراپلىق تۇرمۇش بىلىمى ۋە كۈچلۈك بەدىئىي تەسەۋۋۇرى ئاساسىدا تارىخىي ۋەقەلەرنى، شەخسلەرنى قايتىدىن جانلاندۇرۇپ يېزىپ، رومانىنى ھەم تارىخىي چىنلىققا، ھەم بەدىئىي

تەسىرلەندۇرۇش كۈچىگە ئىگە قىلغان . يازغۇچى رومانىدا خەلق قوزغىلىڭىنىڭ تارىخىي مۇقەررەرلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە چوڭقۇر مۇھاكىمىلەرنىمۇ يۈرگۈزۈپ، ماھىيەتلىك مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان . رومانىدا سۈپۈرگە ئاخۇن، سىيىت ھاجى، ئابلىز قارى، ئابدۇللا چاققان قاتارلىق بىر تۈركۈم روشەن خاراكتېر ـ ئالاھىدىلىكىگە، تىپىك ئەھمىيەتكە ئىگە پېرسوناژلار ئوبرازلىرى يارىتىلغان بولۇپ، يازغۇچىنىڭ ئوبراز يارىتىش جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكى ھەقىقەتەن كىشىنى قايىل قىلىدۇ. يازغۇچى رومانىدا تارىخىي تەركىبلەر بىلەن بەدىئىي توقۇلمىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ناھايىتى ياخشى بىر-تەرەپ قىلغاچقا، بۇ رومان ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق تارىخىي رومان بولۇپ چىققان .

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم «تۇندىكى چاقماق» رومانى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ رومانچىلىقىغا ئاساس سالغان بولسا، «داغ» رومانى ئار-قىلىق رومان ئىجادىيىتىنىڭ يۇقىرى پەللىسىنى ياراتقان. «داغ» تارىخىي رومان بولۇپ، ئۇ ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە يىرىك ئەسىرى، شۇنداقلا يېڭى دەۋردىكى ئۇيغۇر رومانچىلىقىدا مەيدانغا كەلگەن نادىر رومانلارنىڭ بىرى . رومانىدا، مىلادىيە 19 ـ ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يۈرتىمىزدا يۈز بەرگەن بىرقاتار تارىخىي ۋەقەلەر ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنىپ، ئەكسىيەتچى، مۇستەبىت ھۆكۈمرانلار، زالىم بەگ ـ ئەمەلدارلارنىڭ ئەل ـ يۇرتقا ئېلىپ كەلگەن تۇگمەس بالايىئاپەتلىرى، ۋەيرانچىلىقلىرى، بۇنىڭغا چىداپ بولالمىغان خەلق ئاممىسىنىڭ قوزغىلىپ ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى تەسۋىرلەنگەن . يازغۇچى مول تارىخىي بىلىمى ئاساسىدا ئەسەرنى كۆچلۈك تارىخىي چىنلىققا ئىگە قىلىپ، خەلقىمىز تارىخىدىكى ئاشۇ بىر

قېتىملىق جەڭگىۋار كۇرەشنى بەدئىي يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈپ تەسۋىرلىگەن . يازغۇچى تارىخنى يازغاندا نوقۇل تارىخ بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، بەلكى يەنە بەدئىي تەسەۋۋۇر، تۇقۇلمىلار بىلەن ئەسەرنىڭ بەدئىي جەلپ قىلىش كۈچىنى زور دەرىجىدە ئاشۇرغان . تېخىمۇ قىممەتلىك بولغىنى شۇكى، يازغۇچى تارىخىي ۋەقەلەرنى، تارىخىي شەخسلەرنى قايتىدىن كۆرسىتىپ قويۇش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن، بەلكى ئاشۇ تارىخىي ۋەقەلەردىن، تارىخىي شەخسلەردىن بۈگۈنكى زامان كىشىلىرى ئۈچۈن ساۋاق بولىدىغان تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەپ، رومانىنىڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇمىنى زور دەرىجىدە ئاشۇرغان . يازغۇچى ئۆز ئىجادىيىتىدە ئالاھىدىلىكى بويىچە تارىخ ئارقىلىق بۈگۈنگە ئىبرەت قىلغان، ئىنسان ھەققىدە، ھايات ھەققىدە چوڭقۇر قاراشلىرىنى ئىپادىلىگەن، ئاجايىپ جەلپكار ۋەقەلىك ئارقىلىق ئەسەر سۈژىتىنى قانات يايدۇرغان، يۇكسەك بەدئىي ماھارەتنىڭ مەھسۇلى بولغان، كىشىگە ئۆزگىچە تەسىرات بېرىدىغان نىياز ھېكمىبەگ، كېپەك دەرۋىش قاتارلىق يېگانە پېرسوناژلار ئوبرازىنى ياراتقان . ئۇنىڭ دىن باشقا، رومانىنىڭ تەسۋىرلەش، بايان قىلىش، تىل ئىشلىتىش، قۇرۇلما ئورۇنلاشتۇرۇش ماھارەتلىرىمۇ ناھايىتى ئۇستۇن .

رومانىنىڭ ئەڭ چوڭ مۇۋەپپەقىيىتى نىياز ھېكمىبەگ، كېپەك دەرۋىش قاتارلىق پېرسوناژلار ئوبرازىدا گەۋدىلىنىدۇ. نىياز ھېكمىبەگ «قۇۋلۇق ـ شۇملۇق بىلەن سۈيىقەست ۋە ھىيلە ـ مىكىرده تەڭدىشى يوق بىر ئادەم . ئۇنىڭ ئۈچۈن ئورۇن ۋە مەرتىۋە ئۆز ھاياتىدىنمۇ ئەزىز ۋە قىممەتلىك . ئۇنىڭچە ۋاپا ۋە ساداقەت دېگەنلەر ياشاش ئىقتىدارى بولمىغان يارامسىز ئادەملەرنىڭ ئويلاپ تاپقان نەرسىسى . ئۆزىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ئۈچۈن باشقىلارنىڭ ھايات يولىنى كېسىش نىياز ھېكمىبەگنىڭ

ئۆزگەرمەس هايات مەنتىقىسى . ئۇ رەزىللىك ۋە مۇناپىقلىقنىڭ جانلىق تىپى، ياۋۇزلۇق ۋە قانخورلۇقنىڭ كەم تېپىلمىدىغان ئۇل-گىسىدۇر. ئۇنىڭ ئۇچۇن دۇنيادا ئەڭ قورقۇنچلۇق نەرسە ھەقىقەت ۋە ئادالەت، دەردمەن، بىچارىلەرنىڭ ئۆز - ئۆزىنى چۇشىنىپ يېتىشى . يازغۇچى... ئۇنى ماھىيىتى تۇپتىن ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل زىددىيەت قاينىمىغا، يەنى ئەمگەكچى خەلق ۋە ئۆز كۇشەندىلىرى بىلەن بولغان توقۇنۇشلار ئېقىمىغا تاشلايدۇ. نەتىجىدە، نىياز ھېكمېگ بۇ شەپقەتسىز ئېلىشىشتا ئارزۇسىنىڭ ئەكسىچە ئىككىلا سەپتە ئوخشاشلا مەغلۇپ بولۇپ، ئۆزىنىڭ جىنايەتلىك شەرمەندە هاياتىنى يىرگىنىشلىك ئۆلۇم بىلەن ئاخىرلاشتۇرىدۇ»، «كېپەك دەرۋىش خەلق ۋە ئۇنىڭ غايىلىرىنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدىغان، بۇ يولدا ئۆمۇر بويى ئىزدىنىش ۋە رىيازەت چېكىشنى ۋىجدانىي بۇرچى ھېسابلايدىغان، خەلقنىڭ تەقدىرى ۋە كېلەچىكىدىن باشقا ھېچقانداق غەم، تەشۋىشى بولمىغان ھالال بىر ئادەم . ئۇ هايات چۇشەنچىسى كەڭ، تۇرمۇش بىلىمى چوڭقۇر، ھەممە نەرسىگە ئۆزگىچە قارايدىغان، ھەرقانداق مۇرەككەپ ۋەقە - ھادىسىلەرنىڭ سىر، ھېكمەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ساددا پىكىر، مۇلاھىزىلىرى بىلەن روشەن يورۇتۇپ بېرەلەيدىغان ئالاھىدە ئەقىل ئىگىسى» . «كېپەك دەرۋىش بىلەن نىياز ھېكمېگ ئوبرازلىرى ئەدەبىياتىمىزدا ھازىرغىچە قەلەمگە ئېلىنمىغان، پروزىمىزدا ھېچقانداق بەدىئىي ئىزناسى بولمىغان پۇتۇنلەي يېڭى ئوبرازلار، ئۇلارنى ئاپتور ئۆزىنىڭ ماھارەتلىك قەلىمى بىلەن ئەدەبىياتىمىزغا بىرىنچى بولۇپ ئېلىپ كىردى.①

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم بۇنىڭدىن باشقا يەنە دراما ئىجادىيىتى

① مۇھەممەت پولات: «داغ» — ئەدەبىياتىمىزنىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيىتى»، «ئەدەبىيات — چىنلىق ۋە گۈزەللىك زېمىنى» 35 -، 36 -، 37 - بەتلەر.

بىلەن شۇغۇللىنىپ، «نازىگۈم» دراماسىنى، كىنو سىنارىيىسى ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، «سىرلىق كارۋان» سىنارىيە-سىنى يازغان . ئۇنىڭ ئەرەب يېرىم ئارىلى، چاۋشيەن، ياپونىيە ئامېرىكا ۋە ياۋروپا ئەللىرى قاتارلىق ئەللەرگە قىلغان زىيارىتى ئاساسىدا يېزىلغان زىيارەت خاتىرىلىرىمۇ ناھايىتى ياخشى يې-زىلغان بولۇپ، جەمئىيەتتە كۆچلۈك تەسىر قوزغىدى .

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئىجادىيىتىدە ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا تېگىشلىك بولغىنى شۇكى، ئۇ يەنە ساياھەت خاتىرىلىرىنى ئا-ساس قىلغان خاتىرە ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىدىمۇ گەۋدىلىك نەتى-جىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى بۇ يېڭى ئەدە-بىي تۈرنىڭ تەرەققىياتى ۋە مۇۋەپپەقىيىتى ئۈچۈن گەۋدىلىك تۆھپىلەرنى قوشتى.

ئازاد رەھمىتۇللا سۇلتان، كېرىمجان ئابدۇرېھىم: «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى»نىڭ «ئۇيغۇر بۇگۈنكى زامان ئەدەبىياتى تارىخى» قىسمى

Abaydulla Ibrahim

مۇندەرىجە

سەپەر تەسراتلىرى

بۇگۈنكى ياپونىيە:« پادىشاھ سامۇرايلىرى » قانداق ياشايدۇ.... 3
1. ياپونىيە قەيەر، ياپون دېگەن نېمە 7
2. ياپونىيىدە قاتناش 9
3. ياپونىيىدە مەدەنىيەت 19
4. ياپونىيىدە ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر مەسىلىسى 28
5. ياپونىيىدە ئادەملەر 32
6. ياپونىيىدە ئىستېمال 39
7. شىنجاڭلىقلار ياپونىيىدە 46
8. دەپ كەلسەك، گەپ تولا 59

مۇسۇلمان دۇنياسىغا سەپەر.....61
1. سەپەر تەسراتى ھەققىدە سۆز 62
2. پاكىستانىنىڭ دوستلۇقى 64
3. مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس جايى ــ مەككىدە 72
4. مەدىنە ۋە باشقا شەھەرلەرگە سەپەر 92
5. سەئۇدى ئەرەبىستانىدا دىن 97
6. سەئۇدى ئەرەبىستانىدا پەن 104
7. سەئۇدى ئەرەبىستانىدا مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ ـ ئادەت ...116
8. سەئۇدى ئەرەبىستانىدا سانائەت ۋە سودا 121
9. ئەرەب خەلقىنىڭ دوستلۇقى 127
10. كۇۋەيتتىكى كۈنلەر 129

چاۋشيەن تەسىراتلىرىدىن پارچە ـ پۇراتلار 141
1. گۈزەل ۋە مەدەنىيەتلىك شەھەر 142
2. بىلىم ۋە بىلىم ئەھلى ئەتىۋارلىنىدىغان دۆلەت 145
3. ھەممە ـــ خەلقنىڭ پاراۋانلىقى ئۈچۈن 153
4. دوستلۇق مېھرى قەلبىلەردە 157
5. تەسىراتلار ئىچىدىكى تەسىراتلار 162

رۇسىيىنىڭ يىراق شەرقىدىن رۇسىيىگە نەزەر 169

ناتونۇش ئەل ـــ ۋېيتنام 183
1. مىنا رايونىدىن ئۆتۈش 186
2. كەمبەغەلمۇ، بايمۇ 189
3. ئاجايىپ «بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش» 192
4. ئۇششاق تەسىراتلار 195

شياڭگاڭدا كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىم 197
1. شياڭگاڭ ـــ قاينىق پورت شەھىرى 199
2. تۇنجى تەسىرات ـــ شياڭگاڭ ساقچىلىرى 201
3. ئومۇمىي قىياپەت، تېز تۇرمۇش رىتمى 205
4. سېرىق نەرسىلەر، قىزىل چىراغ ۋە باشقىلار 211
5. تۇرالغۇ ۋە سایاھەتچىلىك 214
6. شياڭگاڭدا تىجارەت ۋە مال باھاسى 218
7. جىيەنشازۇي، دېڭىز ـ ئوكيان باغچىسى ۋە باشقىلار ...223
8. ۋەتەنگە تەلپۈنگەن يۈرەكلەر 228

ۋەھىمىلىك ئۇچ سائەت ـــ جۇڭگو ئاۋىئاتسىيىسى ياشىسۇن ...229

بەزىبىر ئويلار 255
«سەپەر تەسىراتلىرى» دىن كېيىنكى تەسىرات 259

ياۋروپادا نېمىلەرنى كۆردۈم

ماقالىگە كىرىش سۆز 267
تۇنجى مەنزىلگاھ ــ گېرمانىيە 275
گېرمانىيە ىىلەن تونۇشۇۋېلىش 276
1. تۇنجى قەدەم ــ فرانكفۇرت تەسىراتى 278
2. يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول 282
3. ماي قاچىلاش پونكتلىرى 287
4. سابىق غەربىي ۋە شەرقىي گېرمانىيە 291
5. گېرمانىيىدە دېھقانچىلىق 295
6. تارىخىي شەھەر ــ پوتسدام 297
7. ئاجايىپ قاتناش قائىدىسى 298
8. پايتەخت بېرلىندا 303
9. بېرلىن تېمى 305
10. بېرلىندىكى مۇھىت 308
11. نېمىسلاردا ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت 311
12. Miyonvpc مەيخانىسى 312
13. ھامبۇرگقا سەپەر 315
14. ئادەملەر، ئىتلار، مۇشۇكلەر 317
15. «ئىختىساسلىق» تىلەمچىلەر 319
16. «ئەينەك» ژۇرنىلى رېداكسىيىسىدە 324
17. گېرمانىيىدە مال باھاسى 326
18. Bertelsman دا مېھمان بولۇش 328
19. ھېيىنىمىك يۇرتى ــ دوسلدورف 331

20. يېرىم كېچىدىكى تەنتەنە 337

گۈل دۆلىتى ــ گوللاندىيە 339
گوللاندىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 340
1. سۇ شەھىرى ــ ئامستېردام 342
2. مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت كەنتى 344
3. ئۆرپ ـ ئادەت كەنتىدە ئويلىغانلىرىم 346
4. پادىشاھ تۇرىدىغان شەھەر ــ گائاگا 350
5. پادىشاھلىق ئالماس زاۋۇتى 351
6. ياغاچ كەش ۋە باشقىلار 354

يېشىل دۆلەت ــ بېلگىيە 357
بېلگىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 358
1. مەشھۇر جەڭگاھ ـ ۋاتېرلوئو 359
2. «كىچىك پارىژ» ــ بريۇسسېل 361
3. بىرىنچى گراژدان ــ «سىيگەك بالا» 363
4. ياۋروپادا ئادەملەر 366
5. تەبىئەت ۋە ئاشخانا 367
6. مۇھىت ۋە مۇھىت ئاسراش 369

«كىچىك بايۋەچچە» ــ لىيۇكسېمبۇرگ 373
لىيۇكسېمبۇرگ بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 374
1. «يالغۇز ئوغۇل» ــ لىيۇكسېمبۇرگ شەھىرى 376
2. ياۋروپادا كىتابچىلىق 376

«دۇنيا باغچىسى» ــ فرانسىيە 381
فرانسىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 382
1. «دۇنيا گۈلزارى» ــ پارىژ 384

2. پارىژدىكى تۇنجى كېچە 387
3. ھەيۋەتلىك ۋېرسال ساريىي 391
4. پارىژ دەرۋازىسى ــ زەپەر دەرۋازىسى 392
5. پارىژ قاراۋۇلى ــ ئېففېل تۆمۈر مۇنارى 394
6. سەنئەت خەزىنىسى ــ لوۋر ساريىي 396
7. سېنا دەرياسىدا كەچلىك سەيلە 399
8. كوچىدىكى ئاجايىپ بايقاش 402
9. فرانسۇزلارنىڭ بەزى ئادەتلىرى 407
10. «ئەرەب رېستورانى» دا ئويلىغانلىرىم 407
11. ئاشخانىلىرىمىز ھەققىدە سۆز 412
12. «قىزىل تۇگمەن» ۋە بىزنىڭ سەنئىتىمىز 415
13. تار كوچىدىكى قەھۋەخانا 420
14. بايلار شەھىرى ــ نىسې 424
15. نېمىسلار، فرانسۇزلار، ئىتالىيانلار 426

«بايلارنىڭ بېيىي» ــ موناكو 429
موناكو بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 430
1. قىمار شەھىرى ــ مونتې ـ كارلو 431
2. ۋېنسكىلاردىكى نېمىس يېزىقى 434

قەدىمكى ئەل ــ ئىتالىيە 439
ئىتالىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 440
1. باي تاغلىق رايونلار 443
2. سۇ شەھىرى ــ ۋېنېتسىيە 445
3. سان ماركو مەيدانىدىكى كەپتەرلەر 449
4. «چېگرا سى يوق» دۆلەتلەر 452
5. دېھقان ئۆيلىرىنىڭ كۆرۈنۈشى 454

6. بىزنىڭ مېۋە - چېۋىلىرىمىز 456
7. گۈللىنىش بۆشۈكى — فلورېنسىيە 462
8. يېزىق ۋە خەلقئارالىق ئاتالغۇلار 466
9. پىسادىكى يانتۇ مۇنار 469
10. رىم شەھىرىگە كىرىش 473
11. يىپەك يولى ۋە رىم 477
12. ۋېنېتسىيە مەيدانىدىكى مۆجىزىلەر 480
13. ھايۋان سوقۇشتۇرۇش مەيدانى 482
14. كىيىنىشىمىز توغرىسىدا سۆز 484
15. ئاجايىپ «ئىسپانىيە پەلەمپىيى» 487
16. ئىتالىيانلارنىڭ بەزى ئادەتلىرى 488
17. غەربلىكلەرنىڭ غىزالىنىش ئادىتى 490
18. ياۋروپادا ئىشسىزلىق 495
19. ئاخىرقى كۈندىكى ئوڭايسىزلىق 499

شەھەر دۆلىتى — ۋاتىكان 501
ۋاتىكان بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 502
1. سان پېتر چېركاۋى 504
2. سان پېتر مەيدانى 505
3. كېيىنكى سۆز 507

ئامېرىكىدا 15 كۈن

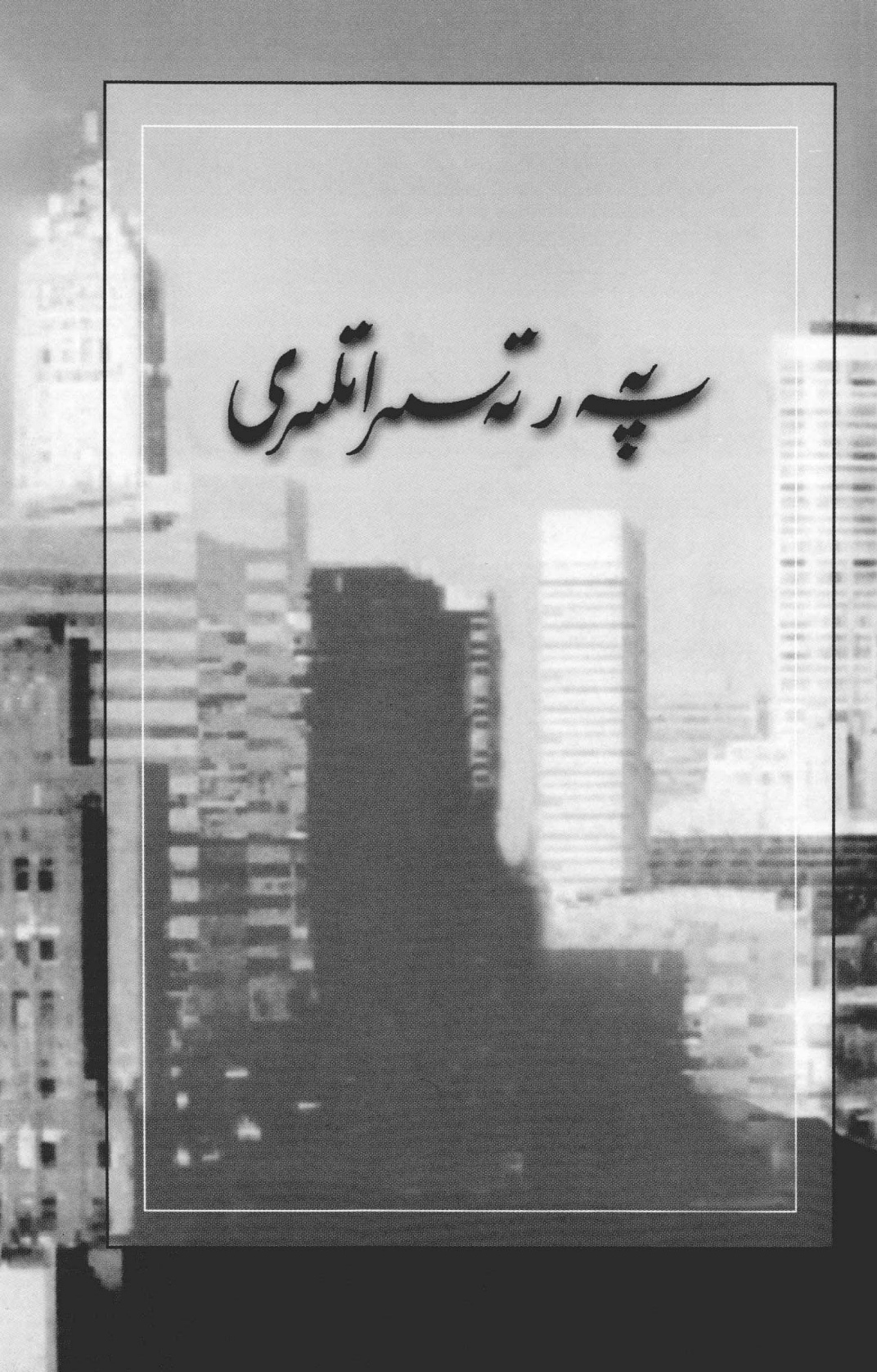
1. سەپەرنىڭ باشلىنىشى 511
2. ئامېرىكا قەيەردە 515
3. ئامېرىكا قانداق ئەل 515
4. سان فرانسىسكو — 旧金山 521

5. باي قولتۇق رايونى 525
6. بىركلىي شەھىرى ۋە مائارىپ 530
7. ئىككى كۇنلۇك تەلىم ـ تەربىيە 533
8. مۇساپىرلارنىڭ كۇنى 539
9. داغدۇغىلىق قارشى ئېلىش زىياپىتى 544
10. قوش تىللىق ئوقۇتۇش شوئارى 550
11. ستانفورت ئۇنىۋېرسىتېتىدا بىر كۇن 555
12. خىلمۇخىل ئاخبارات ۋاستىلىرى 559
13. ئۇزۇلمەس «بايرام» لار 565
14. ئاۋىئاتسىيە گېپىدە تۇرمىدى 568
15. بىرىنچى چوڭ شەھەر 572
16. ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلى 573
17. ئاسمان ـ پەلەك بىنالار 579
18. نيۇيوركتىكى «جۇڭگولۇقلار شەھىرى» 584
19. ب د ت باش شتابىدا 586
20. بىرادۇاي كوچىسىدا كېچە 590
21. ئامېرىكىلىقلارنىڭ بەزى ئادەتلىرى 593
22. ئامېرىكىدىكى نېگىرلار 600
23. دۆلەت بايرىقى ۋە باشقىلار 606
24. كونا پايتەخت ـــ فىلادېلفىيە 610
25. «چاقماقنىڭ ئۆزى تۇك» 614
26. ئامېرىكىدا ئېلان ۋە سودا 617
27. يوللار، ئاپتوموبىللار ۋە باشقىلار 623
28. ئامېرىكىدا تەنتەربىيە 626
29. ۋاشىنگتون تەسىراتى 630
30. «ئالاھىدە كاماندىروپكا» 635

31. ئاقسارايدا يېرىم كۈن 642
32. ئامېرىكىدا بايرام تەنتەنىسى 645
33. ئۆگەنمىسە بولمايدىغان تىل 649
34. «قۇملۇقتىكى ئېزىنتقۇ» ــ لاس ۋېگاس 654
35. «سەھرايى كەبىر» مېھمانخانىسىدا 658
36. رەڭگارەڭ دۇنيا 662
37. مۇئەللىپنىڭ نەزىرىدىكى «قۇملۇق» 665
38. ئامېرىكىلىقلار ۋە دىن 669
39. يېشىل شەھەر ــ لوس ئانگېلېس 674
40. ئاجايىباتلار دۇنياسى ــ هوللىۋود 678
41. مال ۋە مال باھاسى 689
42. ئامېرىكىلىقلارنىڭ خاراكتېرى 694
43. ئامېرىكىلىقلار ۋە خۇراپىيلىق 699
44. چېگرىدىكى شەھەر ــ سان دىيېگو 702
45. قەلەندەرلەر مەسلىسى 709
46. ئامېرىكىدا ئالىي مائارىپ 713
47. ئامېرىكىلىقلارنىڭ بايراملىرى 721
ئامېرىكا قالتىس دۆلەت، لېكىن ئۇ «جەننەت» ئەمەس..... 741

قوشۇمچە:

خاتىرە ئەدەبىياتىدىكى يېڭى بۆسۈش ..... مۇھەممەت پولات 1

سپه ر ته سمر اتلسری

پەرتەسەراتلەری

بۈگۈنكى ياپونىيە:

«پادىشاھرسامۇرايلىرى» قانداق ياشايدۇ

— ياپونىيىدە كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىم

سۆيۈملۈك شائىرىمىز لۇتپۇللا مۇتەللىپ 1942 - يىلى 8 - ئايدا مەشھۇر فېلىيەتونى «پادىشاھ سامۇرايلىرى ئېغىر ھالسىرايدۇ»نى ئېلان قىلىپ، ئۇرۇش سېپىگە ئەكېتىلمۇاتقان 15 ياشلىق كىچىك ئەسكەر بىلەن 70 ياشلىق دېڭ بوۋاينىڭ مەيۈسانە سۆھبىتى ئارقىلىق پادىشاھ سامۇرايلىرىنىڭ ئېغىر ھالسىراۋاتقىنىنى ئوبرازلىق تەسۋىرلەپ بەرگەن ۋە ياپونىيە جاھانگىرلىكىنىڭ ھالاكەت گىردابىغا بېرىپ قالغانلىقىدىن ئالدىن بېشارەت بەرگەنىدى.

فېلىيەتون ئېلان قىلىنىپ توپتوغرا ئۈچ يىل ئۆتكەندىن كېيىن شائىرنىڭ بۇ ھۆكمى تولۇق ئىسپاتلاندى. جۇڭگو ۋە ھىندىچىنى، تىنچ ئوكيان رايونىدا قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان «پادىشاھ سامۇرايلىرى»نىڭ «ھۆكۈمرانلىق ھارۋىسى ئاخىر پاتقاقتا پاتتى.» ياپونىيە 1945 - يىلى 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى شەرتسىز تەسلىم بولغانلىقىنى جاكارلاشقا مەجبۇر بولدى.

ئەركەكلىرى خەلق ئۇرۇشنىڭ بىپايان دېڭىزىغا غەرق بولۇپ، ئەمگەك كۈچى كەمىيگەن، غايەت زور ئۇرۇش چىقىمى سەۋەبلىك مالىيىسى خورىغان، خروسىما ۋە ناگاساكى كەبى شەھەرلىرى ئاتوم بومبىسىنىڭ زەربىسى بىلەن خارابلىككە ئايلانغان، ئادالەتسىز ئۇرۇش قوزغاپ، ئۆز پۈتىغا ئۆزى پالتا چاپقان ياپونىيە مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاپ قېلىش - قالالماسلىقتىن ئىبارەت تارىخىي سىناقتا دۇچ كەلدى. بىراق، تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشنىڭ يەنە بىر خىل قۇربانىغا ئايلانغان ئەمگەكچان ياپون خەلقى ئۆزلىرىنى بۇ تەرىقە قىسمەتكە دۇچار قىلغان «پادىشاھ سامۇرايلىرى» ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ۋەتىنى ئۈچۈن، ئۆزلىرى ئۈچۈن يەنە بىر مەرتە جاپالىق كۈرەش قىلىشقا بەل باغلىدى...

ئۇرۇشتىن كېيىن 50 نەچچە يىل ئۆتۈپ كەتتى. تارىخ ئۆز-گەرمىدى، لېكىن ياپونىيە ئۆزگەردى. ئاز سانلىق جاھىللاردىن ئۆزگە، كۆپ سانلىق كىشىلەر بۇ ئۇرۇشتىن ساۋاق ئالدى. 1889 - يىلى پادىشاھ مېدزى زامانىدا باشلانغان «دۆلەتنى بېيىتىش، سا-نائەتنى روناق تاپقۇزۇش، مەرىپەتنى گۈللەندۈرۈش»تىن ئىبارەت يېڭىلىقنى ياقىلاش، ئىسلاھات يولى قارغىش تەككۈر ئۇرۇش تۈ-پەيلى ئۇزۇلۈپ قالمىدى. ياپون خەلقىنىڭ ئۆز ئىشى ئۈچۈن جان تىكەلەيدىغان، يېڭىلىققا ۋە پەن - تېخنىكىغا ئېتىبار بېرىدە-غان، مەقسەتكە يەتمىگۈچە بەل قويۇۋەتمەيدىغان «مىللەت روھى» ئۇرۇشنىڭ ئالدى - كەينىدە ئانچە كۆزگە تاشلانمايدىغان، تىلغا ئالغۇدەك تەبىئىي بايلىقى بولمىغان، ئۆز نېنىنى ئاران تېپىپ يې-يەلەيدىغان بۇ ئاراڵ دۆلىتىنى زامانىمىزدىكى كۈچلۈك ئىقتىسادىي دۆلەتلەر قاتارىغا سۆرەپ كىردى. قىزىق يېرى، مۇشۇ 50 نەچچە يىل مابەينىدە «ياپون پاكارلىرى» دېيىلمىدىغان ياپونلارنىڭ ئوتتۇ-رىچە بويى ئېگىزلىكىمۇ بىرقانچە سانتىمېتىر ئۆسۈپ قالدى.

ھالبۇكى، مەزكۇر ماقالىنىڭ مۇئەللىپى بولمىش مەنمۇ ھەممىگە قىزىقمىدىغان بىر كونا مۇخبىر، بىر قەلەمكەش بولۇش سۈپىتىم بىلەن ياپون خەلقىگە، ياپونىيىگە قىزىقاتتىم. 80 - يىللاردىن بېرى شىمالىي چاۋشىيەن، سەئۇدى ئەرەبىستانى، پا-كىستان، كۇۋەيت، رۇسىيە، ۋېيتنام، شىياڭگاڭ قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلاردا زىيارەتتە بولۇپ نەزەر دائىرەمنى كېڭەيتكەن بول-سىمۇ، لېكىن «Panasonic»، «SONY»، «HITACHI»، «SHARP»، «HONDA»، «MITSUBISHI» لىرى بىلەن كۆندە دېگۈدەك ئۇچرا-شىپ تۇرغانلىقىم ئۈچۈنمۇ، ياپونىيە ماڭا ئۆزگىچە بىر ئەل بو-لۇپ تۇيۇلاتتى. بولۇپمۇ ياپون مىللىتىنىڭ «باش كۆتۈرۈش سە-رى» نى بىر بىلىپ باقسام دەيتتىم.

ئۆمەك كوللېكتىپى توكيو يەر ئاستى پويىز ۋوگزالىدا

دەرۋەقە، ئاپتونوم رايونلۇق ياشلار بىرلەشمىسى ۋە ئىتتىپاق كومىتېتى مېنى بۇنداق پۇرسەتكە ئۇلاشتۇردى. 1997 ـ يىلى 7 ـ ئايدا رۇسىيەنىڭ شەرقىدە زىيارەتتە بولۇپ ئۇچ ـ تۆت ئاي ئۆتـ-مەيلا «شىنجاڭ ياشلىرىنىڭ ياپونىيەنى زىيارەت قىلىش ئۆمـ-كى» نىڭ ئۆمەك مەسئۇللىرىنىڭ بىرى ۋە ئۆمەك ئەزاسى سۈپـ-تىدە 12 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىن 17 ـ كۈنگىچە ياپونىيەدە زىيارەتتە بولدۇم. ئالدىن بەلگىلەنگەن كۈنتەرتىپ بويىچە توكيو (东京) ئوساكا (大扳)، نارا (奈良)، يوكا ھاما (横滨)، كيوتۇ (京都)، كوبى (神户) قاتارلىق مۇھىم شەھەرلەرگە بېرىپ، ياپو-نىيە جەمئىيىتىنى بىۋاستە كۆزىتتىم. ئۆزۈم كۆرگەن چەت ئەل شەھەرلىرى، جەمئىيىتى ۋە ئۆز ئەھۋالىمىز بىلەن سېلىشتۇرۇپ پەرقنى تېپىشقا تىرىشتىم.

تۆۋەندە 12 كۈنلۈك كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىمنى ۋە سەپەر تەسىراتىمنى بىرقانچە ئۇششاق تېمىغا بۆلۈپ بايان قىلىمەن.

1. ياپونىيە قەيەر، ياپون دېگەن نېمە

بىز ياشلار ۋە ياشلار خىزمىتى خادىملىرىدىن تەركىب تاپقان 21 كىشى 12 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن جۇڭگو شەرق ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ «ھاۋادىكى ئاپتوبۇس» بەلگىلىك نۆ-ۋەتچى ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ شاڭخەي خۇڭچياۋ ئايروپورتىدىن ئايرىلدۇق ۋە ئىككى سائەت 25 مىنۇتلۇق ھاۋا سەپىرىدىن كېيىن توكيو نارىتا ئايروپورتىغا قونۇپ، ياپونىيە زېمىنىغا قەدەم قويدۇق.

ياپونىيە ئاسىيا قىتئەسىنىڭ شەرقىگە، تىنچ ئوكيانىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان ئارال دۆلىتى. بۇ دۆلەت خونسيۇ، خوكايدۇ، كيوسيۇ، شىكوكۇدىن ئىبارەت تۆت چوڭ ئارال ۋە 3500 دىن ئوشۇق ئۇششاق ئارالدىن تەركىب تاپقان. ئومۇمىي يەر مەيدانى 377 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ كۆلىمىدىن (324 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر) سەل چوڭ تۇرىدۇ. ياپونىيە شىمالدىن جەنۇبقا 2400 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە 200 كىلومېتىر كەڭلىكتە سوزۇلۇپ ياتىدۇ. ئاھالىسى 120 مىليون 208 مىڭ (1985). مەمۇرىي جەھەتتىن توكيو، خوككايدۇ، ئوساكا، كيوتو بىلەن قوشۇلۇپ 43 ناھىيە (جۇڭگودىكى ئۆلكە بىلەن تەڭ دەرىجىلىك)نى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ياماتو (داخې) مىللىتى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئائىنو مىللىتى، چاۋشيەنلىكلەر ۋە خەنزۇلارمۇ بار.

جۇڭگو تارىخىي مەنبەلىرىدىكى ياپونىيە ھەققىدىكى دەسلەپكى مەلۇمات «كېيىنكى خەننامە»دە ئۇچرايدۇ. بۇ كىتابتا ياپونىيە ۋو (倭)، ۋوگو (国倭) دەپ تىلغا ئېلىنىدۇ ۋە بۇ ئەل خەن بەگ-لىكى (ھازىرقى لياۋدۇڭ يېرىم ئارىلىدا) نىڭ شەرقىي جەنۇبىدا،

ئادەملىرى ئاراللاردا ئولتۇرىدۇ، دەپ قەيت قىلىنىدۇ. «بەش دەۋر تارىخى» دىكى «سۇڭنامە» دە بولسا لۇيگو كورىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى دېڭىز ئوتتۇرىسىدا، سۇلالىگە ئەلچى ئەۋەتكەن، دەپ يازىدۇ. «كونا تاڭنامە» نىڭ «شەرقتىكى يات ئەللەر تەزكىرىسى» جىلدىدا ياپونىيىنى رەسمىي رەۋىشتە «ياپونىيە» (日本) دەپ ئاتايدۇ ۋە «ۋوگونىڭ باشقىچە ئاتىلىشى، بۇ ئەل قۇياش تەرەپتە بولغىنى ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ‹日本› دەپ ئاتىغان» دەپ مەلۇمات بېرىدۇ.

ياپونىيە دېگەن ئەل نامى ئوتتۇرا ئاسىيا مەنبەلىرىدە شەرەپلىنىدىن ئەلى يەزدى يازغان «ئەمىر تېمۇر كۆرەگان ھەققىدە قىسسە» دېگەن كىتابتا ئۇچرايدۇ. رىۋايەت خاراكتېرىنى ئالغان كىتاب ۋەقەلىكلىرىدە ئەمىر تېمۇر كۆرەگانىنىڭ نەۋرىسى سۇلتان مۇھەممەت تۆرە ئەمىر تېمۇر ئەلچىلىرىگە قوشۇلۇپ جۇڭگوغا، ئاندىن «قۇلاقلىرىدا ھالقىسى بار، بۇغداي ئۆڭلۈك، چىرايلىق بىر تائىپە» نىڭ يۇرتىغا كېلىدۇ. مەزكۇر كىتابتا بۇ تائىپەنىڭ يۇرتى توغرىسىدا «بۇ جاينى قىممەتلىك كىتابلاردا جاباغان دەپ ئاتىشاتتى، ھازىرمۇ بۇ يەرنى جاپان ياكى ياپون دەپ ئاتىشىدۇ، بۇ شەھەرنىڭ ئەتراپى ناھايىتى كەڭ كەتكەن دېگىزدۇر» دەپ يازىدۇ. مانا بۇ 1360 ــ 1440 ـ يىللار ئارىسىدا ياشاپ ئۆتكەن بىر مۇسۇلمان تارىخچىسىنىڭ مەلۇماتىدۇر.

ياپونىيىنىڭ ئۇيغۇر تارىخىي مەنبەلىرىدە قايسى دەۋردە كىم تەرىپىدىن ئەڭ ئاۋۋال تىلغا ئېلىنغانلىقىنى ئېنىقلاشقا ۋاقىت ۋە ماتېرىيال يار بەرمىسىمۇ (كېيىن ئېنىقلىشىمىزچە، ئۇلۇغ تىلشۇناس مەھمۇد كاشغەرىي ئۆزىنىڭ بۇيۇك ئەسىرى «تۈركىي تىللار دىۋانى»دا ياپونىيىنى «جاباغان» دەپ ئاتىغانلىقى مەلۇم بولدى. ئاپتورنىڭ كېيىنكى ئىزاھاتى)، لېكىن ئۇيغۇر ئالىمى ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىننىڭ ياپونىيىنىڭ بۇرۇنقى زامانلاردا

«جاباغان» دەپ ئاتىلىدىغانلىقى ھەققىدە مەلۇمات بەرگەنلىكى، 80 ـ يىللاردىكى ياپونىيە زىيارىتى توغرۇلۇق «جاباغان ئېلىگە زىيارەت» دېگەن ماۋزۇدا بىر ماقالە يېزىپ «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» دە ئېلان قىلدۇرغانلىقى ھېلىمۇ يادىمىزدا تۇرۇپتۇ.

ياپونىيە ئاھالىسىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكىنى تەشكىل قىلىدىغان ياپونلارنى بىز ئادەتتە «ياماتو (大和) مىللىتى» دەپ ئاتاپ قويىمىز. ئۇلارنى كىنو ـ تىياتىرلاردا «بىز ياماتو مىللىتى ئۇنداق ـ مۇنداق» دەپ سۆزلىتىمىز. ئەمەلىيەتتە «ياماتو» دېگەن نام مىلادىيە III ئەسىردە ھازىرقى نارا (奈良) ناھىيىسى دائىرىسىدە شەكىللەنگەن ۋە مىلادىيە 749 ـ يىلى رەسمىي «ياماتو دۆلىتى (大和国)» دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان 15 ناھىيىسى، 89 يېزىسى بار بىر فېئودالىلىق دۆلەتنىڭ نامى. «سۈئىنامە»دە خاتىرىلىنىشىچە، مىلادىيە 421 ـ يىلى بۇ دۆلەت جۇڭگوغا ئارقىمۇ ـ ئارقا ئەلچى ئەۋەتكەن، سۇڭ پادىشاھى بۇ ئەلچىلەرنى «شەرقنى تىنچلاندۇرغۇچى سانغۇن» دېگەن ھۆرمەت نامى بىلەن تارتۇقلىغان. شۇنىڭدىن باشلاپ، جۇڭگو مەدەنىيىتى ياپونىيە ئارىلىغا تارقىلىشقا باشلىغان. كېيىنكى يېڭىلىقىقا كۆچۈش ھەرىكىتى ئارقىلىق پادىشاھلىق ھۆكۈمرانلىق تىكلەنگەندىن كېيىن «ياماتو دۆلىتى» دەۋرى ئاخىرلاشقان بولسىمۇ، لېكىن ياماتو دۆلىتىنىڭ ئاساسلىق مىللىتى ھېسابلىنىدىغان ياپون مىللىتى يەنىلا جۇڭگولۇقلار تەرىپىدىن «داخې (ياماتو) مىللىتى» دەپ ئاتىلىۋەرگەن. بىراق، ھازىر ياپون مىللىتى ئۆز مىللىتىنىڭ نامىنى ئاتاشقا ئېغىز تىلىدا «ياماتو» دېگەن ئاتالغۇنى ئانچە كەڭ ئىشلەتمەيدۇ.

2. ياپونىيىدە قانىناش

بىز بەھەيۋەت توكيو ئايروپورتىدىكى تاموژنا تەكشۈرۈشى ۋە

چېگرىدىن كىرىش رەسمىيىتىنى ئۆتىگەندىن كېيىن جۇڭگو - ياپونىيە ئىقتىساد ئىنستىتۇتى چەت ئەللەر بىلەن ئالاقە باغلاش بۆلۈمىنىڭ خادىمى لى جۇيخۇي ئەپەندىنىڭ باشلامچىلىقىدا ئايروپورت پويىز ئىستانسىسىغا كەلدۇق - دە، پويىزغا ئولتۇرۇپ توكيو شەھەر مەركىزىگە قاراپ يول ئالدۇق. «ئەتىگەندە نېمە بولسا كەچكىچە شۇ» دېگەندەك، پويىزغا شۇ ئولتۇرغانچە، 12 كۇنلۇك زىيارىتىمىز داۋامىدا ئىككى قېتىم كىرا ئاپتوموبىلىدا ئولتۇرغاندىن ئۆزگە، ئۆزۇن - قىسقا سەپەرلىرىمىزنىڭ ھەممىسىدە پويىزغا ئولتۇرۇپ چىقتۇق. ئەقىللىق ئوقۇرمەنلىرىمىز شەرقتىن غەربكىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 90 كىلومېتىر، شىمالدىن جەنۇبقىچە بولغان كەڭلىكى 25 كىلومېتىر كېلىدىغان توكيو شەھىرىدە يەتتە كۇن تۇرۇپ، 20 دىن ئارتۇق نۇقتىدا زىيارەتتە بولغانلىقىمىزنى، ئوساكا قاتارلىق بىرنەچچە شەھەردە توكيودىكىدىنمۇ كۆپ سەيلىگاھنى كۆرگەنلىكىمىزنى ئاڭلىسا، بىزنى 10 نەچچە كۇنلۇك قىممەتلىك ۋاقتىنىڭ ھەمىسىنى پو-

ئاپتور توكيودىكى مەشھۇر مېدىزى ئۇنىۋېرسىتېتىدا

يىزدا ئولتۇرۇپلا تۇگەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ ئەپسۇسلىنىشى مۇمكىن. دۇرۇس، توكيودا بولغان كۈنلىرىمىزدە يەر ئاستى تۆمۈرىيولىدا تولا مېڭىۋەرگەنلىكتىن، ئۆزۈمىزنى ساراڭغا ئوخشىتىپ چاقچاق قىلىشقانامۇ بولدۇق. بىراق، ئاشۇ ئوقۇرمەنلەر ياپونىيەدىكى تۆمۈرىيول تورىنىڭ زىچلىقىنى، تۆمۈرىيول ۋوگزاللىرىغا كىرىپ - چىقىش، بېلەت ئېلىش، بېلەت تەكشۈرۈشنىڭ يۇكسەك دەرىجىدە ئاپتوماتلاشقانلىقىنى، پويىز سۈرئىتىنىڭ تېزلىكىنى بىلسىلا بۇنداق ئەپسۇسلىنىشتىن تېزلا ۋاز كېچىشى مۇمكىن.

مەلۇماتلارغا قارىغاندا، توكيو شەھىرىدىكى تۇنجى يەر ئاستى تۆمۈرىيول لىنىيىسىدە 1939 - يىلى 1 - ئايىنىڭ 15 - كۈنى قاتناش باشلانغانىكەن. يەر ئاستى تۆمۈرىيولىنىڭ تارماق لىنىيىسى 1984 - يىلىغا كەلگەندە 13 كە، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 203.6 كىلومېتىرغا يەتكەن. شۇنىڭدىن بېرى يەنە بىرقانچە تارماق لىنىيە پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەن. يەر ئاستى تۆمۈر-يولى ئارقىلىق قاتنايدىغان يولۇچىلارنىڭ سانىلا كۈنىگە 10 مىلىون ئادەم قېتىمدىن ئاشىدىكەن. ئاستى - ئۈستى بەش قەۋەتلىك تۆمۈرىيول لىنىيىسىنىڭ يەر ئاستىدىكى قىسمى ئۇچ قەۋەت بولۇپ، بۇ لىنىيىلەرنى بىر - بىرىگە باغلايدىغان يۇزلەپ يەر ئاستى ۋوگزاللىرىنىڭ ھەربىرىدە كۆلىمى 100 مو كەلگۈدەك ھەشەمەتلىك مەيدان، ماگىزىن، كىتابخانا، فونتان ۋە ھەر خىل مۇلازىمەت تارماقلىرى بولۇپ، كۈنىگە 1 مىليون 500 مىڭ كىشى (تەخمىنەن ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئاھالىسىگە تەڭ) بىرلا ۋاقىتتا يەر ئاستىدا پائالىيەت قىلالايدىكەن. ۋوگزالغا كىرىپ - چىقىش يوللىرى تامامەن تۆت ياكى ئىككى يوللۇق سىيرىلما توك پەلەمپىيى بىلەن جازىلانغان بولۇپ، ئادەم ئېقىمى قانچە كۆپ بولمىسۇن، توسۇلۇپ قېلىش ھادىسىلىرى كۆرۈلمەيدىكەن. ھەر-

بىر ۋوگزالدا قاتارىسىغا قويۇلغان 10 نەچچە ئاپتوماتىك بىلەت سېتىش ماشىنىسى بولۇپ، بۇ ماشىنىلار بىلەت سېتىۋالغۇ-چىلارنىڭ ئېھتىياجىدىن ئىشىپ تۇرىدىكەن. مەيلى مېتال پۇل ياكى قەغەز پۇل بولسۇن، پۇل سېلىپ، بارىدىغان ۋوگزال نامى چۇشۇرۇلگەن كۇنۇپكا بىسىلسىلا ماشىنا بىلەت بىلەن ئارتۇق پۇلنى شۇ ھامان چىقىرىپ بېرىدىكەن.

بىلەت تەكشۈرىدىغان ماشىنىلارمۇ خۇددى بىلەت سېتىش ماشىنىسىدەك ئاپتوماتىك بولۇپ، بۇنداق ماشىنىلاردىن 10 نەچ-چىسى پويىز سۇپىسىغا كىرىدىغان يول ئاغزىغا پاراللېل قىلىپ ئورنىتىلغانىكەن. ئالغان بىلەت سوممىسى بارىدىغان ۋوگزالنىڭ بىلەت باھاسىغا توشسىلا ماشىنىنىڭ ئاپتوماتىك پەرق ئېتىش قىسمى يولۇچىنى ئۆتكۈزۈۋېتىدىكەن. ئەگەر بىلەت سوممىسى بىلەن بارىدىغان ۋوگزالنىڭ بىلەت باھاسى ئوخشاش بولمىسا، ما-شىنا ئۇستىدىكى كىچىك ئېكراندا بىلەتنىڭ كەم سوممىسى كۆر-سىتىپ بېرىلگەندىن كېيىن بىلەت قايتۇرۇپ بېرىلىدىكەنۇ، لې-كىن ماشىنىلارنىڭ چىقىش ئېغىزى ئاپتوماتىك تاقىلىپ يولۇچى-نى زادىلا ئۆتكۈزمەيدىكەن. قاچانكى يولۇچى يېقىنلا يەردە توختى-تىپ قويۇلغان «بىلەت تولۇقلاش ماشىنىسى» ئارقىلىق كەم پۇلنى تولۇقلاپ قايتا بىلەت ئالغاندىلا ئاندىن ماشىنا بىلەتنى قوبۇل قى-لىدىكەن ۋە يولۇچىنىمۇ ئۆتكۈزۈۋېتىدىكەن.

مەيلى يەر ئاستى پويىزى بولسۇن ياكى يەر ئۈستى پويىزى بولسۇن، پاكىز ۋە ھەشەمەتلىك بولۇپ، قوزغىلىشى، سۈرئىتى بەكمۇ تېز ئىكەن. ۋوگزاللار ئاساسەن ئادەمسىز بولۇپ، كىلىدى-غان پويىز نامى، ۋوگزال نامى، كېيىنكى بېكەت نامى يېقىملىق ئاۋاز بىلەن مەلۇم قىلىنىدىكەن. ۋوگزال ئىچى ۋە پويىز ئىچىدە يۇقىرىقى مەلۇماتلار ياپون ۋە ئىنگلىز يېزىقلىرىدا ئېكران ئا-

قىلىق كۆرسىتىلىدىكەن.

بىز 12 - ئاينىڭ 13 - كۈنى توكيو - ئوساكا ئارىلىقىدا يېڭى تۆمۈريول لىنىيىسىدە قاتنايدىغان پەۋقۇلئاددە تېز پويىزغا ئولتۇردۇق. بىز بۇ تېز پويىز بىلەن توكيودىن ئوساكاغىچىلىك بولغان 600 كىلومېتىرغا يېقىن مۇساپىنى پەقەت ئىككى سائەت نەچچە مىنۇتتىلا بېسىپ بولدۇق. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ياپونىيە ھازىر پويىز سۈرئىتى تەتقىقاتى جەھەتتە دۇنيادا ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىكەن. ماگنىتلىق لەيلىمە پويىز تەتقىقاتىدىمۇ يېڭىدىن - يېڭى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈۋاتىپتۇ. بىز ئوساكادا تۇرۇۋاتقان چاغدا، ياپونىيە تېلېۋىزىيىسى يېڭىدىن تەتقىق قىلىپ ياسالغان ماگنىتلىق لەيلىمە پويىزنىڭ سائەتلىك سۈرئىتىنىڭ 531 كىلومېتىرغا يەتكەنلىكىنى مەلۇم قىلدى. مانا بۇ يۇقىرىقى نەتىجىلەرنىڭ بىر مىسالى (مەن ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسىلا مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ياپونىيە - نىڭ ماگنىتلىق لەيلىمە پويىز سۈرئىتىنىڭ 553 كىلومېتىر سائەتلىك يېڭى رېكورت يارىتىلغانلىقىنى مەلۇم قىلدى. بۇ 531 كىلومېتىرلىق رېكورت يارىتىلىپ ئون نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىنكى ئىش).

ياپونىيىنىڭ تاشيول قاتنىشىمۇ زامانىۋى يۇقىرى سەۋىيىدە بولۇپ، شەھەر يوللىرىمۇ، دالا يوللىرىمۇ كەڭ ۋە سۈپەتلىك ئىكەن. شەھەر بىلەن شەھەر ئارىسىدا يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول بولۇپلا قالماي، شەھەر ئىچىدىمۇ ئىككى تەرىپى قاماللىق قىلىنغان يۇقىرى سۈرئەتلىك يول بار ئىكەن. دۇنياۋى ئاپتوموبىل دۆلىتى بولغان ياپونىيىنىڭ توكيو شەھىرىدىلا كوچا - كوچىلاردا قاتناپ يۈرىدىغان چوڭ - كىچىك ئاپتوموبىل سانى 4 مىليونغا يېقىن - لىشىدىكەن. بىراق، يەر يۈزى يوللىرى ۋە ئىككى - ئۈچ قەۋەت-

توكيودا ئايال پارلامېنت ئەزاسى بىلەن بىللە

لمك كۆتۈرمە يوللار كەك، زىچ بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ، يول توسۇ-
لۇش ھادىسىلىرى ئانچە كۆپ كۆرۈلمەيدىكەن. يول ئاغزىدا، ئۆ-
تۈشمە يوللاردا قاتناش ساقچىلىرىنى كۆرگىلى بولمايدىكەنۇ، قات-
ناش قائىدىلىرى ئۆز يولى بىلەن ئىجرا قىلىنىۋېرىدىكەن. چوك -
كىچىك كوچىلاردا بىرمۇ پىيادە يولۇچى قىزىل چىراغنى كېسىپ
ئۆتمەيدىكەن. چىراغ بولمىغان كىچىك كوچىلاردا ئادەم ئاپتوموبى-
لىغا ئەمەس، بەلكى ئاپتوموبىل ئادەمگە يول بېرىدىكەن. بىزدىكىگە
ئوخشىمايدىغىنى، ياپونىيە شەھەرلىرىدە ئاپتوموبىل يولىدىن ھال-
قىپ ئۆتىدىغان ئاسما كۆۋرۈك يوق ئىكەن. مەن بۇ ھالدىن سەل
ھەيران بولۇپ، ھەمراھ بولغۇچىدىن سورىدىم. ئۇ: «بۇ يەردە ئادەم-
لەرگە قولايلىق بولۇش كۆزدە تۇتۇلغان، ئاپتوموبىللار راۋان ماڭسۇن
دەپ پىيادە ئادەملەرنى نەچچە مېتىر ئېگىزلىكتىكى ئاسما كۆۋرۈك-
تىن ئۆتۈشكە زورلاش ئانچە ئاقىلانىلىك ئەمەس» دەپ جاۋاب بەردى.
ياپونىيىنىڭ قاتناش ئەھۋالىنى تىلغا ئالغاندا، مۇنداق بىر-

قانچه ئالاهىدىلىكنى مىسال تەرىقىسىده كۆرسىتىپ ئۆتۈشكه توغرا كېلىدۇ. ياپونىيه بازارلىرىدىكى ئاپتوموبىل باهاسى مەملىكىتىمىز بازارلىرىدىكى ئاپتوموبىل باهاسىنىڭ ئۇچتىن بىر-بىرىگه، هەتتا تۆتتىن بىرىگه توغرا كېلىدىكەن. بىراق، ئاپتوموبىل ئەرزان بولغىنى بىلەن ئاپتوموبىل توختىتىش هەققى شۇنچىلىك قىممەت ئىكەنكى، مېنىڭ هېسابلىشىمچه، مەلۇم ماركىلىق بىر ئاپتوموبىلنى ئاممۇى ئاپتوموبىل توختىتىش مەيدانلىرىدا پەقەت يەتته ئاي ئەتراپىدا توختىتىپ قويسىلا يەتته ئايلىق توختىتىش هەققى ئاپتوموبىل باهاسىدىن ئېشىپ كېتىدىكەن ـ ده، بۇ ماشىنىنى تاشلۇۋېتىپ يەنه بىر يېڭى ئاپتوموبىل ئالغانغا يەتمەيدىكەن. مەن ئوساكانىڭ ئومىدا رايونىدىكى بىر ئاپتوموبىل توختىتىش مەيدانى ئالدىدىكى هەق ئېلىش تاختىسىدا كىچىك ئاپتوموبىل بىر سائەت توختىتىلسا 700 يېن هەق ئېلىنىدىغانلىقىنى بىلگەنلىكىمدىن كۆردۈم. شۇ چاغدىكى پۇل ئايرىۋاشلاش نىسبىتى بويىچه هېسابلىغاندا 700 يېن خەلق پۇلىغا تەخمىنەن 40 نەچچه يۈەنگه توغرا كېلىدۇ. بۇ 400 مىڭ يېن ئەتراپىدا مائاش ئالىدىغان ئادەتتىكى ياپونلار ئۇچۇن كۆپ پۇل بولمىسىمۇ، ئەمما ئاپتوموبىل باهاسىغا نىسبەتلەشتۈرگەنده كىشىنى چۆچۈتىدۇ.

كىرا ئاپتوموبىللىرى ساپلا داڭلىق ماركىلىق يېڭى ۋە پاكىز پىكاپلار بولسىمۇ، لېكىن كىرا هەققى بىز جۇڭگولۇقلارنىڭ هەقىقەتەن هەيران قالدۇرىدىكەن. توكيودا كىرا ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرۇپ ئالتە ـ يەتته بېكەت (ئۇرۇمچىدىكى ئاپتوبۇس بېكىتى ئۆلچىمىده) ماڭسىلا، گەپ ـ سۆز يوق 5000 ـــ 6000 ياپون يېنى خەجلەيدىغان ئىش ئىكەن (خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا تەخمىنەن 350 يۈەن ئەتراپىدا بولىدۇ). ئالاهىده تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغىنى، كىرا ئاپتوموبىللىرىنىڭ شوپۇرلىرى ساپلا 50 ياشـ

تىن ھالقىغان ئەركەكلەر بولىدىكەن. لى ئەپەندىنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، كىرا ئاپتوموبىلىنى ھەيدەش يولۇچىلارنىڭ ھايات - ماماتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىش بولغاچقا، بەلگىلىمە بويىچە 13 يىلدىن ئارتۇق شوپۇرلۇق ئىستاژىغا ئىگە، ۋەقە سادىر قىلمىغان چوڭ ياشلىق شوپۇرلارغىلا كىرا ئاپتوموبىلى ھەيدەشكە رۇخسەت قىلىنىدىكەن.

ئوساكادا يۇز بەرگەن، كىرا ئاپتوموبىلى شوپۇرلىرىنىڭ ئەخلاقىغا چېتىلىدىغان مۇنداق ئىككى ۋەقە ماڭا چوڭقۇر تەسىر قىلدى ۋە بۇ شوپۇرلارنى بىزنىڭ بەزى شوپۇرلىرىمىز بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرۈشكە مەجبۇر قىلدى.

زىيارەت ئۆمىكىدىكى ھەمراھلىرىم كيوتو شەھىرىگە كەتكەن كۈنى مەن ئوساكادا ئوقۇۋاتقان ئابلىكىم بىلەن بازار چۆرگىلىگىلى چىقتىم. تولۇق بىر كۈن ئايلىنىپ يۈرۈپ شۇ كۈنى كەچلىكى ئو - ساكادا ئوقۇۋاتقان غۇلام بىلەن بىز چۈشكەن «كانساي» مېھمانخا - نىسىدا ئۈچرىشىدىغىنىمىزنىمۇ ئەستىن چىقىرىپ قويۇپتىمەن.

شۇنداق قىلىپ، قاراڭغۇ چۈشۈشتىن بىر سائەت بۇرۇن ئوساكانىڭ شەھەر رايونىغا جايلاشقان ماگىزىنىدىن چىقىپ ئال - دىراش يەر ئاستى پويىزغا ئولتۇردۇق. ئۈچ قېتىم پويىز ئالمى - شىپ ئاران دېگەندە «كانساي مېھمانخانىسى جايلاشقان رايونغا كەلدۇقيۇ، بۇ مېھمانخانىنىڭ ئورنىنى ئەسكە ئالالمىدۇق. ئابلە - كىم بۇ رايونغا تولا كەلمىگەچكە، مېھمانخانىغا بارىدىغان يولنىمۇ ئىلغا قىلالماي قالدى. شۇ چاغدا مەن بىز تۇرۇۋاتقان پىيادىلەر يولىنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىرىنىڭ كەينىدە بىرى توختىغان 15 - 20 چە كىرا ئاپتوموبىلىنى كۆرۈپ قالدىم ۋە ئابلىكىمغا: «كىرا ئاپ - توموبىلىغا ئولتۇرساق شوپۇر بىزنى دېگەن يېرىمىزگە ئاپىرىپ قويىدۇ ئەمەسمۇ» دېدىم. ئابلىكىممۇ دېگىنىمنى ئورۇنلۇق دەپ

ھېسابلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىز ئۇدۇل كەلگەن بىر ئاپتوموبىل-نىڭ يېنىغا كەلدۇق ـ دە، شوپۇرغا ئۇنىڭ ئاپتوموبىلىدا ئولتۇ-رىدىغانلىقىمىزنى ئېيتتۇق. بىراق، 50 ياشلاردىن ھالقىغان بۇ شوپۇر ئاق پەلەي كىيىۋالغان قوللىرى بىلەن ئالدى تەرەپنى چېنەپ كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ بىرنېمىلەرنى دېدى. ئابلىكىمنىڭ تەرجىمە قىلىپ بېرىشىچە، ئۇ مېھمان تارتىدىغان نۆۋەتنىڭ سەپنىڭ ئەڭ ئالدىدا تۇرغان ئاپتوموبىلغا كەلگەنلىكىنى، نۆۋەتنى قالايمىقان بۇزۇشقا بولمايدىغانلىقىنى، بىزنىڭ جەزمەن ئەڭ ئالدىدىكى ئاپتوموبىلغا مۇراجىئەت قىلىشىمىزنىڭ لازىملىقىنى ئېيتىپتۇ.

بىزدە بۇنداق ئەھۋالغا ئۇچرىغان ئايرىم شوپۇرلارنىڭ قانداق قىلىدىغانلىقى بىزگە ۋە ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلىرىمىزگە ئايدىڭ بولغىنى ئۈچۈن، ئارتۇقچە مۇلاھىزە قىلىپ ئولتۇرمايلا گەپنى داۋاملاشتۇرىمىز.

بىز بۇ كىرا ئاپتوموبىل شوپۇرىغا رەھمەت ئېيتقىنىمىزچە ئۇ دېگەندەك، قاتارنىڭ ئەڭ ئالدىدىكى قارا رەڭلىك «خان تاجى» نىڭ يېنىغا كەلدۇق ۋە كۆلۈمسىرەپ تۇرغان شوپۇرغا مەقسىتىمىزنى ئېيتتۇق. ئۇ شوپۇر بىرنېمىلەر دېگىنىچە ماشىنىسىدىن چۈشتى، ئابلىكىمنى باشلاپ 20 قەدەمچە يىراقلىقتىكى دوقمۇشقا باشلاپ بېرىپ، قولىنى بىر ياقلارغا چېنەپ تۇرۇپ بېشىنى لىڭشىتقىنىچە بىرنېمىلەرنى دېدى. بىز يولىمىزغا راۋان بولغاندىن كېيىنلا ئېگىلىپ سالام قىلىپ بولۇپ ئاپتوموبىل يېنىغا كەتتى. كېيىن ئۇقسام بىز كىرا ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرماقچى بولغان جاي «كانساي» مېھمانخانىسىغا ئانچە يىراق ئەمەس ئىكەن. ھېلىقى شوپۇر كىرا ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرمىساقمۇ بولىدىغانلىقىنى، ئىككى دوقمۇشتىن ئوڭۇشلۇق قايرىلساقلا مېھمانخانىغا يېتىپ بارالايدىغانلىقىمىزنى ئېيتقانىكەن. دېمىسىمۇ،

بىز ئۇ كۆرسىتىپ بەرگەن يول بىلەن مېڭىپ 10 نەچچە مىنۇت-تىلا «كانساي» مېھمانخانىسىغا يېتىپ كېلەلىدۇق.

مەن توكيو ۋە ئوساكا ۋوگزاللىرىدا، كوچىلىرىدا شوپۇرلۇق ئىنستىتۇتلىرىغا، مەكتەپلىرىگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىلانلىرىنى كۆردۇم ۋە بۇ ھالغا قىزىقماي قالمىدىم.

ياپونىيىدە ئالتە يىل تۇرغان، ئۆز ئاپتوموبىلىنى ئۆزى ھەيدەپ بىزنى ئويناتقىلى كەلگەن شىنجاڭلىق ئوقۇغۇچى غۇلامنىڭ سۆزلەپ بېرىشچە، شوپۇرلۇق كىنىشكىسى ئالماقچى بولغان ھەرقانداق پۇقرا شوپۇرلۇق ئىنستىتۇتىدا ئوقۇشى كېرەك ئىكەن. ھاراق ئىچىپ ئاپتوموبىل ھەيدىگەنلەر سېزىلىپ قالسا، قاتناش ساقچىلىرى ھاراق ئىچكەن شوپۇرنىڭ كىنىشكىسىنى تارتىۋالغانىنى ئاز دەپ، ئاپتوموبىلىنى ئۇستىگە «ھاراق ئىچىپ ئاپتوموبىل ھەيدەپ مۇشۇنداق ئاقىۋەتكە قالدىم» دېگەن خەت چۇشۇرۇلگەن تاختايىنى ئورنىتىپ قويىدىكەن. شوپۇر ئىككى كۈن ئۆز - ئۆزىنى سازايى قىلغاندىن كېيىن، مەخسۇس بەلگىلەنگەن

كەڭ - كۇشادە، يورۇق يەر ئاستى ۋوگزالى

نۇقتىغا بېرىپ ئۇچ ئاي تەربىيىلىنىشى كېرەك ئىكەن. قاتناش تارماقلىرى مۇڭاپىق كۆرسە كىنىشكىنى قايتۇرۇپ بېرىدىكەن. ھاراق ئىچىپ ئاپتوموبىل ھەيدىگەندىن ئۆزگە يەنە بىرەر ۋەقە سادىر قىلغان بولسا، بۇنداق شوپۇرنىڭ كىنىشكىسىنى مەڭگۈ-لۈك مۇسادىرە قىلىۋالىدىكەن.

قاتناش بولىدىكەن، قاتناش ۋەقەلىرىمۇ پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ، ۋەقە سادىر بولىدىكەن، ئۇنى بىر تەرەپ قىلماي بولمايدۇ. غۇلا-نىڭ سۆزلەپ بېرىشچە، ياپونىيە ساقچى دائىرىلىرىنىڭ قاتناش ۋەقەلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى ئۇسۇلى سەل ئۆزگىچە ئى-كەن. مەسىلەن، ئاپتوبۇس بىلەن كىچىك ئاپتوموبىل سوقۇلۇپ كەتسە، سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇرمايلا «گۇناھ»نىڭ 80 پىرسەنتىنى ئاپتوبۇسقا ئارتىدىكەن، كىچىك ئاپتوموبىل بىلەن موتسىكلىت سوقۇلسا «گۇناھ»نىڭ 80 پىرسەنتىنى دەرھال كى-چىك ئاپتوموبىلغا ئارتىدىكەن. موتسىكلىت بىلەن ۋېلىسىپىت (ياپونىيىدە ۋېلىسىپىت يولى بىلەن پىيادىلەر يولى بىر بولسا-مۇ، ۋېلىسىپىت مىنىدىغانلار ئانچە ـ مۇنچە كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدىكەن) ئۇرۇلۇپ كەتسىمۇ، ئوخشاشلا موتسىكلىت «ئاساسلىق گۇناھكار» بولىدىكەن. چوڭى بىلەن كىچىكى ئۇرۇشسا، «ھەق ـ ناھەق» نى سۈرۈشتۈرمەيلا «گۇناھ» نىڭ چوڭىنى چوڭىغا ئارتىش ئۇسۇلىنىڭ ئاساسى نېمە، سەۋەبى نېمە دېگەن بۇ «تېپىشماق» قا ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقانلاردىن ۋە ياپونىيىلىكلەردىن سوراپمۇ ۋە ئويلىنىپمۇ قانائەتلىنەرلىك جاۋابقا ئېرىشەلمىدىم.

3. ياپونىيىدە مەدەنىيەت

ئېلىمىزنىڭ شەرقىي قوشنىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن، يا-پون خەلقى قەدىم زامانلاردىن تارتىپ ئېلىمىز ۋە ئېلىمىز خەلقى

بىلەن يېقىن ئالاقىدە بولۇپ كەلگەن. ئېلىمىز خەلقىمۇ، كۈنچە-قىش تەرەپتىكى قوشنىسى — ياپونىيىنى خېلى تەپسىلىي كۆزدە-تىپ، رەسمىي ۋە غەيرىي رەسمىي تارىخنامىلەردە خېلى مۇپەس-سەل خاتىرە قالدۇرۇپ بارغان. ياپونىيىلىكلەر يەنە ئىقتىسادىي تەرەققىيات، دۆلەت تۈزۈمى، مەدەنىيەت جەھەتتە ئۆزلىرىدىن كۆپ ئۇزاپ كەتكەن جۇڭگوغا زور قىزىقىش نەزىرى بىلەن تىكىلىشكە باشلىغان. شىددەتلىك دېڭىز دولقۇنلىرىغا پىسەنت قىلماي جۇڭگوغا كەلگەن راھىبلار، ئىلىم ئىزدىگۈچىلەر جۇڭگو بۇد-دىستىلىرىنى، سەنئەتكارلىرىنى ئۇستاز تۇتقان، مىلادىيە 630 ـ يىلىدىن 894 ـ يىلىغىچە بولغان 264 يىل ئىچىدىلا ياپونىيە جۇڭگوغا 25 قېتىم ئەلچى ئەۋەتكەن. جۇڭگونىڭ تۇت چوڭ كەشپىياتىنى ئۆز مەقسەتلىرى ئۈچۈن ئۆزلەشتۈرگەن. خەنزۇ يېزىقىدىن ئۆز مۇددىئالىرىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن پايدىلانغان. يە-نە ئۇلار بۇددا دىنىنى، بۇددا مەدەنىيىتىنى، كۈڭزىچىلىق تەلىما-تىنى، ئىلغار دۆلەت تۈزۈمىنى ئەكەتكەن.

تارىخچى ئابلىز مۇھەممەت سايرامىنىڭ ۋاستىلىك مەلۇ-ماتلىرىغا قارىغاندا، ياپونلار ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكىنىڭ ئىلغار مەدە-نىيىتىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن قوبۇل قىلغاندىن ئۆزگە، غەر-بىي رايون مەدەنىيىتىگىمۇ ئۆز قىزىقىشلىرىنى بىلدۈرگەن. مىلادىيە 734 ـ يىلى ياپونىيىدىن ئۆز ۋاقتىدا داڭ چىقارغان غەربىي يۇرت سەنئىتىنى ئۆگىنىشكە كەلگەن جىببىي جىنمېي چاڭئەندىكى غەربىي يۇرت سەنئەت پېشۋالىرىنى ئۇستاز تۇتقان. مەملىكىتىگە قايتىشىدا غەربىي يۇرتنىڭ بەرباب، راباب، يالغۇ-زەك، غوڭقا، بالىمان، جاللا، داپ، دۇمباق قاتارلىق چالغۇلىرىنى ئەكەتكەن. مىلادىيە 834 ـ يىلى ياپون سەنئەتكارى تىگىيۇەن جىنمېي چاڭئەنگە كېلىپ، كۈچا بەربابىنى نوتىغا قاراپ چېلىش-

نى ئۆگىنىپ كەتكەن، ياپونىيىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، ئۇ كۈچا بەربابىنىڭ ماھىرى ۋە مۇزىكا مەھكىمىسىنىڭ مۇھىم كەسپىي ئەمەلدارى بولۇپ قالغان.

1868 ـ يىلىدىكى « يېڭىلىقچا كۆچۈش » ھەربىكىتىدىن كېيىن كاپىتالىزمنى تېز تەرەققىي قىلدۇرۇپ، فېئودال جاھاز-گىرلىككە ئايلانغان ياپونىيە مىلىتارىستلىرى جۇڭگوغا قارشى بىرقانچە قېتىم تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغاپ، «تۇز بەرگەننىڭ تۇزلۇقىنى چېقىش» قا ئۇرۇنغان بولسىمۇ، لېكىن مەدەنىيەتتە-كى مەنبەداشلىق ۋە تارىخىي دوستلۇق ئەنئەنىسىنى قەدىرلەيدە-غان ياپون خەلقى بۇ ئەنئەننى تا بۈگۈنگىچە ساقلاپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ قويۇق شەرق تۇسىنى ئالغان ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى گەرچە پادىشاھ مېدزى زامانىسىدىن باشلاپ قوبۇل قىلىنىشقا باش-لىغان غەرب مەدەنىيىتى بىلەن ئاستا ـ ئاستا سىڭىشىپ، ھازىر-قى زامان ياپون مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۇرگەن بولسىمۇ، ئەمما شۇ ئىككى مەدەنىيەتنىڭ تېخى «ئارىلىشىپ بولالمىغان» ئالاھىدە بۆلەكلىرى بۈگۈن ھەم باشقا ـ باشقا كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ.

پاكىزلىق ـــ زامانىۋى ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ ئالاھىدە ئىپا-دىلىنىشى، ئۇ شەرق مەدەنىيىتىگىمۇ، غەرب مەدەنىيىتىگىمۇ ئورتاق نەرسە، شۇنداقلا مەدەنىي ئادەمگە خاس نەرسە. ياپونىيىدە ـــ چوڭ شەھەردە، كىچىك شەھەردە ھەتتا يېزىلاردا، مۇھىتتىكى ۋە ئادەملەردىكى پاكىزلىق كىشىگە خۇددى باشقا بىر مەدەنىي پلانې-تنىغا كېلىپ قالغاندەك تۇيغۇ بېرىدىكەن. كوچا ـ كويلار، ئامما-ۋى سورۇن تۇگۇل، سەپسالىدىغان ئادەم بولمىغان ئارقا كو-چىلاردىمۇ ھېچكىم قالايمىقان تۇكۇرمەيدىكەن، قالايمىقان بۇرنى تاشلىمايدىكەن. ئاممىۋى سورۇنلارنىڭ، كوچىلارنىڭ مۇۋاپىق جايلىرىغا خېلى زىچ ئورۇنلاشتۇرۇلغان تۇكۇرۇك قاچىسى ھەر-

قانداق ئادەمنىڭ ھاجىتىدىن چىقالايدىكەن. مەن بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ «كۆرگەنلا يەرگە قالايمىقان تۈكۈرمەك» دېگەن ئاگاھلاندۇرۇش ۋېۋىسكىسىنى جاي - جايلارغا چاپلاپ قويغان بىلەن، تۈكۈرىدىغانغا تۈكۈرۈك قاچىسى قويۇلمىسا، بۇنداق تەشۋىقاتنىڭ ئۈنۈمى بولۇشى ناتايىن ئىكەن» دېگەن ئويغا كەلدىم.

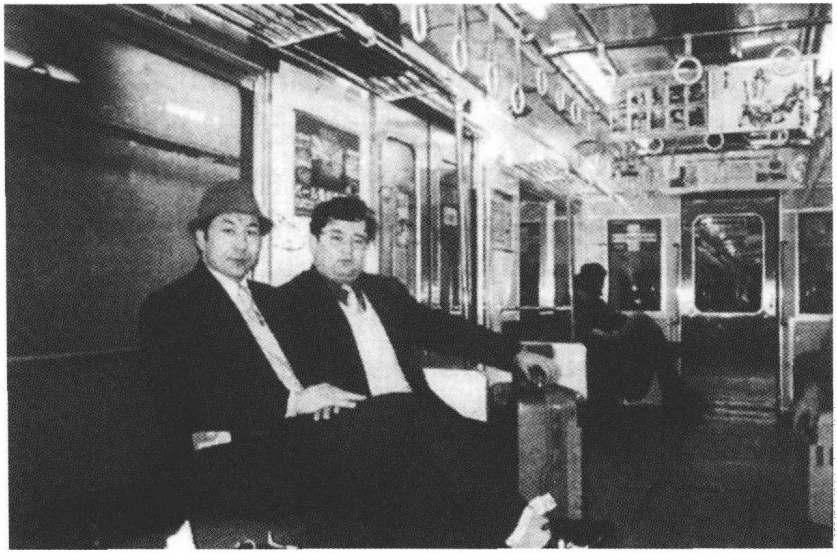
مەن زىيارەت داۋامىدا جامائەت سورۇنىدا، كوچىلاردا تاماكا چېكىۋاتقانلارنى كۆرمىدىم. شۇنىڭ بىلەن ياپونلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى تاماكا چەكمىسە كېرەك دېگەن ئويغا كەلمەيمۇ قالمىدىم. كوچىلاردا كېتىۋېتىپ، خۇمارىمىز تۈتۈپ، ئۆگەنگەن ئادىتىمىز بويىچە بىرنەچچە قېتىم تاماكا چەككەن بولساقمۇ، بىرەر مەخسۇس خادىم ياكى بىرەر پىدائىي خادىمنىڭ كېلىپ تاماكا چەككەنلىكىمىزنى ئەيىبكە بۇيرۇغانلىقىنى ياكى تەنبىھ بېرىپ، جەريمانە قويغانلىقىنىمۇ ئۇچراتمىدىم. كېيىنچە، ياپونىيىدە ئاممىۋى ئەخلاققا مەجبۇرلاش ئۆتمۈشكە ئايلانغانلىقى، ھەممىدە ئاڭلىلىققا تايىنىدىغانلىقى، يۈزۈڭ قىزارمىسلا تاماكا چەكسەڭمۇ، يولغا قۇسساڭمۇ، ھەتتا ئىشتانسىز كوچىغا چىقساڭمۇ ھېچكىمنىڭ چاتىقى بولمايدىغانلىقى، چاتىقى بولدى دېگەندىمۇ كىشىنى توغرىدىن - توغرا ئەيىبلىمەي توققۇز تەرەپتىن قىلىپ تۇرۇپ ئىزا تارتقۇزىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ قىلارغا ئانچە ھەيران قالمىدىم.

مەن شاڭخەيدە كىيىۋالغان «Lionardo» ماركىلىق يېڭى ئىيغىنى شاڭخەيگە قايتىپ كەلگۈچە بولغان 13 كۈن ئىچىدە بىر قېتىممۇ سۈرتمىگەنلىكىم، ئايىغىنىڭ ماگنىنىدىن سېتىۋالغان پېتى پارقىراپ تۇرغانلىقىمۇ ياپونىيە مۇھىت تازىلىقىنىڭ بىر مۆجىزىسى.

مەن 12 - ئاينىڭ 11 - كۈنى توكيو ۋاقتى بىلەن كېچە سا-

ئەت 2 دە تاماكام تۇگەپ خۇمارىم تۇتۇپ كەتكەنلىكى سەۋەبلىك، ئۆزۈم يالغۇز تاماكا سېتىۋالغىلى تالاغا چىقتىم. ماگىزىنلار ۋە ئاپتوماتىك تاماكا سېتىش ماشىنىلىرى تاقۇلۇپ قالغانلىكى ئۈچۈن كېچىنىڭ يورۇق ۋە سالقىن ھاۋاسىدا مېھمانخانىمىز جايلاشقان ئونيۇ رايونىنى تولۇق ئىككى مەرتە ئايلىنىپ چىقتىم. دەل شۇ چاغدا پارقىراق كىيىم كىيگەن تازىلىق ئىشچىلىرى كوچىلارنى سۈپۈرۈپ تازىلىق قىلىۋاتىپتۇ. ئەخلەت ئاپتوموبىلىنى ھەيدەپ كەلگەن ئەخلەتچىلەر ئۆيلەرنىڭ دوقمۇشىغا رەتلىك تىزىپ قويۇلغان سۇلياۋ خالتىلارنى ئاپتوموبىلغا بېسىۋاتىپتۇ. دىققەت بىلەن قارىسام، ھەربىر خالتىغا بىر خىل ئەخلەت قاچىلانغانىكەن. كېيىن سۈرۈشتۈرسەم، ياپون ئاھالىلىرى ئەخلەتنى ئالدى بىلەن تۇرگە ئايرىپ، قەغەز تۇرىدىكى، ئەينەك تۇرىدىكى، قاتتال تىر تۇرىدىكى ئەخلەتلەرنى ئايرىم ـ ئايرىم خالتىلارغا قاچىلايدىكەن. باشقا خىلدىكى تۇرمۇش چىقىرىندىلىرىنى بولسا يەنە

يەر ئاستى پويىزىنىڭ ھەشەمەتلىك ۋاگونى

ئايرىم بىر خالتىغا قاچىلايدىكەن ـ دە، بەلگىلەنگەن ئورۇنغا ئا ـ پىرىپ، خۇددى سەكسەن خالتا يايمىسىدەك رەتلىك تىزىپ قويىـ دىكەن. ئەخلەت زاۋۇتلىرى بۇنداق ئەخلەتلەرنى ئۆز تۇرى، ئۆز خىلى بىلەن پىششىقلاپ ئىشلەيدىكەن، جەمئىيەت ئۇچۇن بايلىق يارىتىدىكەن، مۇھىت بۇلغىنىشىنىڭمۇ ئالدىنى ئالىدىكەن.

مۇھىت مەسىلىسى ۋە ئاممىۋى پاكىزلىق تىلغا ئېلىنغانداـ، ياپونىيىدىكى ئاممىۋى ھاجەتخانىلارنى بىرقۇر «تەسۋىرلەپ» ئۆـ تۇشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ تەسۋىر بەلكى «پالانى ياپونىيىنىڭ ھەمـ مە نېمىسى ياخشى، ھەتتا ھاجەتخانىلىرىمۇ خۇش پۇراق بىلەن تولغان دەپتۇ» دېگەن بىمەنە تەھلىلگە ئەكېلىشىمۇ مۇمكىن. لېـ كىن، چەت ئەلنىڭ ياخشى يېرىنى ياخشى، يامان يېرىنى يامان دېيىشكە جۇرئەت قىلالمايدىغان زامان ئاللىقاچان ئۆتۇپ كەتـ كەچكە، بۇنداق تەھلىلدىن تەھلىكە ھېس قىلىشنىڭ قىلچە ھاـ جىتى يوق.

ياپونىيىدە ئاممىۋى ھاجەتخانىلار، ئىدارە ـ مەكتەپلەرنىڭ، جامائەت سورۇنلىرىنىڭ ھاجەتخانىلىرى كۆركەم، قۇلايلىق قەـ لىپ جاھازلانغان بولۇپ، تېگىگە ۋە تاملىرىغا ئالىي دەرىجىلىك قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ئىشلىتىلگەنكەن. ئارا تاملار مەرمەر تاشتىن، قول يۇيىدىغان مۇقىم داسلار ۋە ئاسما داسلىرى سۇپەتـ لىك ئاق چىنە خىشتىن، تۇرۇبا، جۇمەكلىرى داتلاشماس پولاتـ تىن، ئىشىك ـ دېرىزىلىرى ئالىيۇمىن قېتىشمىلىرىدىن ياسالغان بولۇپ، ئاپتوماتلىشىش دەرىجىسىمۇ يۇقىرى ئىكەن، ھاجەتتىن كېيىن سۇ جۇمەكلىرىگە قول ئۇزىتىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىكەن. قول يۇيىدىغان جايغا سۇيۇق سوپۇن قۇتىسى جايلاشتۇرۇلغان بوـ لۇپ، قولنىمۇ قول قۇرۇتۇش ماشىنىسىدا قۇرۇتىدىغان گەپ ئىـ كەن. بارلىق ھاجەتخانىلاردا ئىشلىتىلىدىغان قەغەز ئوخشاش مارـ

كىلىق قەغەز بولۇپ، سۇغا چۈشكەن هامان ئېرىپ دۇغقا ئايلىنىپ كېتىدىكەن. هاجەتخانىلارغا خۇش پۇراقلىق ماددىلار قويۇلغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قەغەز سېۋەتلىرى بولمىغانلىقى ئۈچۈنمىكىن، هاۋاسى تاشقىرىنىڭ هاۋاسىدەك ساپ ۋە پاكىز بولىدىكەن.

مەدەنىيەت هەققىدە سۆز بولغاندا، مەزكۇر ماقالىمىنىڭ ئالدىنقى قىسمىدىكى «ياپونىيىدە قاتناش» دېگەن بۆلىكىگە سىغمايقالغان مۇنۇ بىر پارچىنى قىستۇرۇپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. چۈنكى، مېيىپلارغا كۆڭۈل بۆلۈش، مېيىپلارنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلەشمۇ مەدەنىيەت، مەرىپەت تېمىسىغا ياتىدىغان بىر مۇهىم مەسىلە.

كىشىدە چوڭقۇر تەسىرات قالدۇرىدىغىنى، ياپونىيىدە هەر قانداق ئاممىۋى ئەسلىمىلەر لايىهىسىدە مېيىپلارنىڭ مەنپەئىتىگە ئالاهىدە ئېتىبار بېرىلىدىكەن.

مەسىلەن ئالساق، يەر ئاستى پويىزى، يەر ئۈستى پويىزى بولسۇن، ۋاگونلارنىڭ ئىككى تەرىپىدە «مېيىپلار ۋە ياشانغانلار ئۈچۈن» دېگەن ئەسكەرتىش قەغىزى چاپلانغان مەخسۇس 12 كىشىلىك ئورۇن بولىدىكەن. ۋاگون ئىچى قانچىلىك قىستاڭچىلىق بولۇپ كەتسىمۇ، بۇ ئورۇن يەنىلا بوش قالدۇرۇلىدىكەن. سىرتتىن كەلگەنلەر ياكى ئەهۋالدىن بىخەۋەر كىشىلەر بۇ ئورۇنغا ئولتۇرۇپ قالغان تەقدىردىمۇ، ئورۇندۇق بېشىغا چاپلانغان هېلقى ئاگاهلاندۇرۇشنى كۆرۈپ قالسىلا، ئوڭايسىزلانغان هالدا بۇ ئورۇندىن تۇرۇپ كېتىدىكەن.

دەسلەپكى كۈنلەردە ياپون يېزىقى ياكى ئىنگلىز يېزىقىدىن ساۋاتسىز بولغىنىمىز ئۈچۈن، بۇ بوش تۇرغان ئورۇنغا «ئەجەبمۇ ئوبدان بىكار ئورۇن ئىكەن» دەپ ئولتۇرۇۋالغان چاغلىرىمىزمۇ بولدى، كۆزىتىش ۋە باشقىلاردىن ئاڭلاش ئارقىلىق، بۇ «بوش

ئورۇن» نىڭ رولىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن بىزمۇ مەدەنىيلەشىپ، ئۆرە تۇرساق تۇردۇقكى، بۇ ئورۇنغا ئولتۇرمايدىغان بولدۇق.

راست گەپنى قىلسام، يەر ئاستى تۆمۈريول ۋوگزاللىرىنىڭ كىرىش ئېغىزىدىن تاكى پويىز سۇپىسىدىكى پويىز ئىشىكى توغرا كېلىدىغان يەرگىچە سوزۇلغان تارغىنا « يول ئىچىدىكى يول» ياپونىيىگە كەلگەن دەسلەپكى كۈنلەردە ماڭا خۇددى تېپىشماقتەكلا تۇيۇلدى. 10 نەچچە مېتىر كەڭلىكتىكى ۋوگزال يولىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتىدىغان، بۇدۇر - چوقۇر سېمونت خىشتىن ياپسا كەلتۇرۇپ ياسالغان بۇ يول سېرىق رەڭدە بولۇپ، كەڭلىكى 40 سانتىمېتىرچە كېلىدىكەن. ئەگىلىدىغان جايلىرى مۇ 90 گرادۇسلۇق بۇلۇڭ ياساپ ئەگىلىدىكەن. كېيىن بىلدىمكى، بۇ تار يول ئەسلىدە ئەما يولۇچىلارغا قۇلايلىق يارىتىپ بېرىش مەقسىتىدە مەخسۇس ياسالغان بولۇپ، ۋوگزالغا چۈشۈپ پويىزغا ئولتۇرماقچى بولغان ئەما يولۇچى پەقەت ئايىغىنىڭ سىزىمى ئارقىلىقلا بۇ بۇدۇر - چوقۇر يولنى بويلاپ پويىز ئىشىكىنىڭ ئالدىغىچە بارالايدىكەن. يەنە شۇ يول پەلەمپەيلەردىنمۇ ئۇ ئۆشلۇق هالقىپ، ۋوگزال ئىچىدىكى بارىدىغان يەرگە - ئاشخانىغا، هاجەتخانىغا··· باشلاپ بارالايدىكەن. سېرىق رەڭ قاتناش قائىدىسىدە ئېهتىيات رېڭى بولۇپ، بۇ تار يولنىڭ سېرىق رەڭدە بولغىنى كۆزى نورمال كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغاش، ئەمالارنى سوقۇۋېتىشتىن ئېهتىيات قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئىكەن.

ئادەتتە هەرقانداق شەهەردە ئاپتوموبىل ۋە پىيادىلەر كېسىپ ئۆتىدىغان يول ئاغزىدا قاتناش قوماندانلىق چېرىغى بولىدۇ. يەنە پونىيىدە بۇنداق قوماندانلىق چېرىغى ئورنىتىلغان تۇۋرۇكلەردە ئىككى نەرسە - بىر ئېلېكتر كۇنۇپكىسى ۋە بىر رادىئو كانىيى ئارتۇق بولۇپ، بۇ نەرسىلەرمۇ خۇددى «يول ئىچىدىكى يول» غا

يوكوهاما شەھىرىدىكى قەۋەتلىك ماشىنا يولى

ئوخشاشلا ئەما يولۇچىلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىكەن. ئەما يو-لۇچى تار سېرىق يولىنى بويلاپ يول ئاغزىغا كېلىپلا تۇۋرۇكنىڭ گەۋدىلىك يېرىگە ئورنىتىلغان يوغان كۇنۇپكىنى سىلاپ تېپىۋا-لىدىكەن ـدە، ئۇنى باسىدىكەن. كۇنۇپكىغا تۇتاشتۇرۇلغان ئېـ-لېكترونلۇق مېڭە شۇ ھامان ئىشقا كىرىشىپ، رادىئو كانىيى ئارقىلىق مەلۇمات بېرىشكە باشلايدىكەن. ئەگەر شۇ چاغدا يېشىل چىراغ يېنىۋاتقان بولسا، ياپون تىلىدا: يېشىل چىراغ يانغىلى مۇنچە سېكۇنت بولدى، يەنە مۇنچە سېكۇنتقىچە يولدىن ئۆتۈپ بۇلۇڭ دەيدىكەن. مۇبادا قىزىل چىراغ يېنىۋاتقان بولسا، ھازىر يولدىن ئۆتسىڭىز بولمايدۇ، يېشىل چىراغ يانغاندا دەرھال خەۋر قىلىمەن دېگەن مەزمۇندا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىدىكەن. شۇنداق قىلىپ بۇ كۇنۇپكا بىلەن كاناي ئەما يولۇچىنىڭ ئاپتوموبىل يو-لىدىن كېسىپ ئۆتۈشگە يېقىن يارىدەمدە بولىدىكەن.

بۇنىڭغا قاراپ مەن «ياپونىيىدە بەلكى ئەمالار كۆپ بولسا كېرەك» دەپ ئويلىۋىدىم، ئەمەلىيەتتە 12 كۈن ئىچىدە شۇنچە دىققەت قىلىپ تۇرۇقلۇقمۇ، ئوساكادا پەقەت بىرلا ئەمانى يولۇق-تۇردۇم.

4. ياپونىيدە ياشلار - ئۆسمۇرلەر مەسىلىسى

ياشلار - ئۆسمۇرلەر قاتلىمى گەرچە جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ نىسبەت سىلىشتۇرمىسىدا يەنىلا ئازراق سالماقنى ئىگىلىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ هازىرىغا قاراپ ئۇلار ياشاۋاتقان جەمئىيەتنىڭ بۇگۈنىگە، مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا، ئەتىكى يۇزلىنىشكە ئومۇمەن توغرا باها بەرگىلى بولىدۇ. شۇ سەۋەبلىك، ياپونىيە ياشلىرىنىڭ روهىي هالىتى ۋە باشقا تەرەپلىرى پۈتكۈل زىيارەت داۋامىدا قىزىقىشىمىنىڭ ۋە دىققەت نەزىرىمنىڭ دەل مەركىزىدە تۇردى دېيىسەمۇ بولىدۇ.

خۇلاسە شۇكى، تېخى دائىرىلەرنى رازى قىلالىغۇدەك هەل بولۇپ كەتمىگەن ياشلار - ئۆسمۇرلەر مەسىلىسى كاپىتالىزم تۈزۈمى شارائىتىدا يېڭىپ بولمايدىغان بىر مەسىلە تەرىقىسىدە يېپونىيىنىڭ مائارىپ، تەربىيە تارماقلىرىنىڭ بېشىنى قاتۇرۇۋاتقاندەك قىلىدۇ.

بىز زىيارىتىمىزنىڭ ئالتىنچى كۈنى، يەنى 12 - ئاينىڭ 11 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن توكيو شەھىرىنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان «ياپونىيە ياشلار - ئۆسمۇرلەر تەربىيە كونگىرىسى»گە زىيارەتكە باردۇق. بۇ جاي بىزدىكى ياشلار - ئۆسمۇرلەر سارىيىغا ئوخشاپراق كېتىدىكەن، ئويناىدىغان رولىمۇ شۇنىڭغا يېقىن كېلىدىكەن. كەڭ ۋە يورۇق يىغىن زالىغا كىرگەندىن كېيىن، بىزنى «ياشلار - ئۆسمۇرلەر تەربىيىسى كونگىرىسى»نىڭ ئورۇنباسار

باشلىقى، ئوبوروت ئىقتىسادىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئىجتىمائىي سېكسىيىسىنىڭ لېكتورى بۇنزو كامىمورا ئەپەندى قىزغىن قارشى ئالدى ۋە مۇنبەرگە چىقىپ ياپونىيە ياشلار - ئۆسمۈرلىرىنىڭ ھازىرقى ھالىتى، تەربىيىلىنىشى، ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر ھەققىدە سۆزلەپ بەردى.

كامىمورا ئەپەندىنىڭ ئېيتىشىچە، ياپونىيىدە ھازىر يەنىلا توققۇز يىللىق مەجبۇرىي مائارىپ تۈزۈمى يۈرگۈزۈلۈۋاتىپتۇ. ئوقۇشقا كىرىشتىن بۇرۇنقى تەربىيىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، مەجبۇرىي مائارىپ باشلانغۇچ ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى بولۇپ، مەكتەپلەر ئاساسلىقى ئۆز - ئۆزىنى قامداش خاراكتېرىدىكى شەخسىي مەكتەپلەردىن ئىبارەت ئىكەن. بۇنداق مەكتەپلەر ئوقۇغۇچىلاردىن كىرىدىغان ئوقۇش پۇلى كىرىمى بىلەنلا ئوقۇتۇشنى يولغا قويىدىكەن. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مائاشىمۇ ئاشۇ سومما ئىچىدىن تۆلىنىدىكەن. دۆلەت مائارىپ ۋازارىتى پەقەت ئالاھىدە مائارىپ ئەسلىھەلىرى ئۈچۈنلا مەبلەغ سالىدىكەن. قانۇن - تۈزۈم خېلى مۇكەممەل بولغان بۇ ئەلدە ھەرقانداق بىر ياشلار - ئۆسمۈر قانۇن بويىچە توققۇز يىللىق مەجبۇرىي مائارىپىنى قوبۇل قىلىشى كېرەك ئىكەن. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، ئالىي مەكتەپ ۋە ئاسپىرانتورىيە قاتارلىقلارغا ئۆرلەش پۈقرانىڭ ئىختىيارىدىكى ئىش بولسىمۇ، رىقابەت بىلەن تولغان بۇ زېمىنىدا تېگىشلىك بىلىم ۋە قابىلىيەت ئىگىلەپ، ئەقەللىيسى بىر كىشىلىك ئېنىنى تېپىپ يېيىش ئۈچۈنمۇ ئالىي مەكتەپ تەربىيىسى ئېلىشنى خالايدىغانلار يەنىلا مەلۇم سالماقنى ئىگىلەيدىكەن. پەقەت توكيو شەھىرىگە جايلاشقان ئالىي مەكتەپنىڭ سانىلا 100 دىن ئاشىدىغانلىقى، بۇ سان تېخى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئالىي مەكتەپ سانىنىڭ ئاران 30 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدىغانلىقى قەيت قىلىنىدۇ.

سىلا، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇشنى خالايدىغانلارنىڭ ۋە ئوقۇۋاتقانلار-نىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكى ئۆز - ئۆزىدىن مەلۇم بولىدۇ.

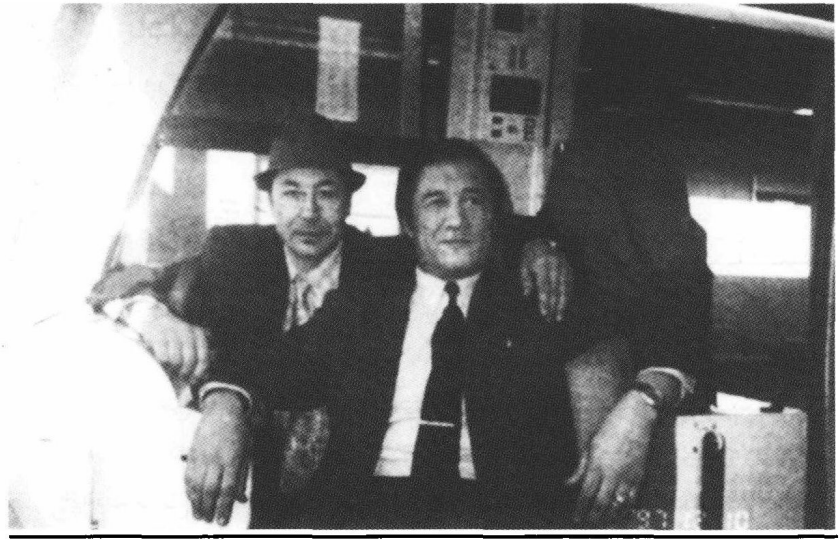
كامىمورا ئەپەندىنىڭ ئىككى سائەت داۋام قىلغان لېكسىيەسىدىن يەنە شۇنى بىلىۋالدۇقكى، ياپونىيە ياشلار - ئۆسمۈر-لىرى ئارىسىدا ساقلىنىۋاتقان قانۇن ۋە ئەخلاققا خىلاپ مەسىلە-لەرمۇ ئاز ئەمەس ئىكەن. بۇلارنىڭ گەۋدىلىكرەكى، ئوقۇشتىن قېچىش، رۇخسەتسىز ۋە رۇخسەت بىلەن ئۆيدىن چىقىپ كېتىش، توپلىشىپ جېدەل قىلىش، شەھۋانىيەتكە بېرىلىش هادىسىلىرى ئىكەن. خېلى غەربلەشكەن ۋە غەربنىڭ ئەركىنلىكىگە مەستانە بولغان بەزى ياپون ياشلىرى، جۇملىدىن قىزلار تالالىق قىلىنمايلا ئۆيدىن چىقىپ كېتىدىكەن، هەتتا ئوغۇل دوستلىرى-نىڭ، ساۋاقداشلىرىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ قالىدىكەن. بۇ هال چوڭلار تەرىپىدىن ئانچە ئېغىر ئېلىنمايدىكەن. بۇ چوڭلارنىڭ ئامالسىزلىقىنىڭ ئىپادىسىمۇ ياكى ئادەت شۇنداقمۇ، بۇنىڭغا كېسىپ بىرنېمە دېيەلمىسەكمۇ، كېيىن ئوقۇشمىزچە، ئاتا - ئانىلار پەرزەنتلىرىنىڭ خىراجىتىگە ئايدا بەلگىلەنگەن ئۆلچەم-دىن ئۆزگە ئارتۇق پۇل - پۇچەك بەرمەيدىكەن، يېشىغا يەتكەن پەرزەنتلەر مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا ئۆز كۈنىنى ئېلىشى كېرەك ئىكەن. بۇنىڭ ئۇلارنىڭ ئائىلە يۈكىنى يەڭگىللىتىشىگە، بالا-لىرىنىڭ مۇستەقىل تۇرمۇش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشىگە پايدىسى تېگەرمىش.

بىز زىيارەت داۋامىدا ئوقۇغۇچىلىق فورمىسى كىيگەن، ئو-قۇغۇچىلىق سومكىسى ئېسىۋالغان توپ - توپ ياشلارنىڭ ئاش-پۇزۇللاردا تاماق يەپ، بولۇشىغا پىۋا ئىچىشىۋاتقىنىنى ياكى ئاشپۇزۇللارنىڭ ئالدىدا توپلىشىۋېلىپ، نېمىلەر ئۈستىدىندۇر قىزغىن سۆزلىشىۋاتقىنىنى كۆردۇق. بۇلار ئارىسىدا مەست بو-

لۇپ دەلدەڭلەپ يۇرگەنلەرنى، كىچىك تۇرۇپلا بالا كۆتۈرۈۋالغان قىزلارنىمۇ ئۇچرىتتۇق. ئۇقۇشساق، ئۇلار قانداقتۇر بىرەيلەننىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى تەبرىكلەۋاتقان، قانداقتۇر بىرىنىڭ تويىنى قۇتلۇقلاۋاتقان ئوقۇغۇچىلار ئىكەن. بىر كۈنى توكيودا بىر رېستوران ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ھەربىر جۈپى بىردىن بوۋاقنى كۆتۈرۈۋالغان 10 نەچچە جۈپ ياشىنى كۆرۈپ قالدۇق، ئەلپازىدىن قارىغاندا، ئۇلار ئەمدىلا ئاشپۇزۇلدىن چىقىۋاتقانىكەن. ئۇلارنىڭ يېشىنىڭ كۆپ بولسا 20 لەردىن ھالقىمىغىنىغا قاراپ، ياپونىيىدە كىچىك تۇرۇپ توي قىلىش ئادىتى بارمۇ نېمە دېگەن ئويدا ئەجەبلىنىپ بىر - بىرىمىزگە قاراشتۇق.

ياپون ياشلىرى قارىماققا سەل ۋېجىك، پاكار، ئورۇق بولۇپ، چىراي - تۇرقىمۇ ئادەتتىكىچىرەك كېلىدىكەن. چاچ پاسونى شۇنچىلىك ئۆزگىچە ئىكەنكى، كىم قانداق تاراشنى خالىسا شۇنداق تارىۋالىدىكەن، ھەتتا بەزىلىرى چېچىنى ئۆز ئىختىيارى-

توكيو - ئوساكا ئارىسىدا قاتنايدىغان پەۋقۇلئاددە تېز پويىز

غا قويۇۋېتىدىكەن. بەزى ياشلار چېچىنى ھەر خىل رەڭدە بويىاپ، ئاچقۇچ بېغى، ئەينەك نەيچە، سۇلياۋ تۇغما دېگەندەك نەرسىلەرنى ئېسىۋالىدىكەن. ئوساكادا ۋوگزالدا كېتىۋېتىپ، چېچىغا ئەنە شۇنداق كۆرگەنلا نەرسىنى ئېسىۋالغان، پۇتىغا چارلىز چاپلىنىڭ ئۇزۇن ئايىغىدىن يەنە بىر ھەسسە ئۇزۇنلۇقتىكى ئاياغ كىيىۋالغان 16 ــ 17 ياشلاردىكى بىر قىزنى كۆردۇق.

بىراق، ياپون ياشلىرىنىڭ كىيىنىشى شۇنچىلىك ئاددىي ئىكەنكى، بىرەر داڭلىق ماركىلىق كىيىم كىيىۋالغان ياشنى ئۇچراتقىلى بولمايدىكەن. بەزىلىرى كىيىۋالغان چاپان جۇڭگو بازىرىدا 10 يۈەنگىمۇ ئەرزىمەيدىكەن. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئۇستۇۋېشى يەنىلا پاكىز ئىكەن.

ياپون بازارلىرىدا چىرايلىق بىر قول تېلېفوننىڭ قىممەت دېگەندە 2000 يېنغا (خەلق پۇلى ھېسابىغا 150 يۈەنگە) سېتىۋالغىلى ۋە ئاز پۇل خەجلەپلا تورلاشتۇرغىلى بولىدىغانلىقى ئۇچۇنمىكىن، بۇنداق تېلېفون ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئارىسىدا كەڭ ئومۇملاشقانكەن. ئوقۇغۇچىلىق فورمىسى كىيىۋالغان ياشلار خالىمىراق يەرلەردە تۇرۇۋېلىپ كىملەرگىدۇر ئۇزۇن - ئۇزۇن تېلېفون بېرىدىكەن.

5. ياپونىيىدە ئادەملەر

مەزكۇر ماقالەمنىڭ ئالدىنقى بۆلەكلىرىدە ياپون مىللىتىنىڭ تارىخى توغرىسىدا ئاز - تولا مەلۇمات بەردىم ۋە ياپونلارنىڭ سەل ۋېجىك، ئوتتۇرا بوي (جۇڭگولۇقلارنىڭ بوي ئۆلچىمىدە) كېلىدىغانلىقى ھەققىدە سۆزلەپ ئۆتتۈم. دەرۋەقە، زىيارىتىمىز نىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدە ياپونلارنىڭ بوي - بەستىگە قاراپ ھەيرانلىقىمنى يوشۇرۇۋالالمىغان ھالدا سەپەرداشلىرىمدىن: «2 -

دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئاسىيانىڭ شەرقىنى، ھەتتا يەر شارىنىڭ يېرىمىنى مالىماتاڭ قىلىۋەتكەن ياپونلار مۇشۇ ياپونلارمىدۇ» دەپ سورىغانمۇ بولدۇم. بىراق، ياپونىيەدىكى 10 نەچچە كۈنلۈك كۆزىتىشلىرىمدىن شۇنداق خۇلاسە چىقاردىمكى، ئادەملەرنىڭ ئىرقى، بوي ـ بەستى، چىراي ـ تۇرقى بىرەر مىللەتنىڭ، بىرەر ئەلنىڭ تەرەققىياتىدا ھەرگىز ھەل قىلغۇچ ئامىل بولالمايدىكەن. ئۆزلىرىنى «ئارىيان ئىرقى ئەڭ مۇنەۋۋەر ئىرق» دەپ جار سالغان گىتلېر ناتسىستلىرىنىڭ 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرىدا تارىخ سەھنىسىدىن ئۇزۇل ـ كېسىل سۇپۇرۇپ تاشلانغانلىقى، ئارىيان ئىرقىغا تەۋە مىللەتلەردىن كۆپ ۋنجىك ۋە پاكار بولغان ياپون مىللىتىنىڭ نەچچە ئون يىللىق تىرىشش نەتىجىسىدە داڭدار بىر مىللەتكە ئايلانغانلىقى بۇنى چۈشەندۇرۇپ تۇرۇپتۇ. سېنىڭ سۇ مۇنارىسىدەك ئېگىز ۋە ھەيۋەتلىك بوي ـ بەستىڭ بولغان بىلەن ئۇيۇشۇش، ئۆزىنى تاكامۇللاشتۇرۇش، تۇختاۋسىز ئىلگىرىلەش روھىڭ بولمىسا بىرەر مۆجىزىنى رويابقا چىقىرىشىڭ ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. ئۇنداقتا، ياپونلارنىڭ

ئوساكادىكى قاياق كوچا

يۇزەكى كۆرۈنۈشى ۋە ئىش ـ ھەربىرىدىكى قانداقراق؟

ياپونلارنىڭ كۆپىنچىسى پلاش كىيىپ، بىر قولىنى پلاشنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ، يەنە بىر قولىدا سومكا (ئەرلەر ئەرچە، ئاياللار ئايالچە) كۆتۈرگەن ھالدا يۈگۈرۈشتىن ئاران ـ ئاران ئۆزىنى تۇتۇۋېلىۋاتقاندەك، گەۋدىسىنى سەل ئالدىغا تاشلاپ، تېز ـ تېز قەدەم بىلەن ماڭىدىكەن. ئىككى يېنىغا قارىماسلىققا قەسەم ئىچكەندەك، پەقەت ئالدىغىلا كۆز تاشلايدىكەن. يول بويىدا ھاڭۇاقتىلارچە ئۇياق ـ بۇياق قاراپ يۈرگەنلەرنى، بىر يەردە توختىۋېلىپ پاراڭ سېلىۋاتقانلارنى كۆرگىلى بولمايدىكەن.

ياپونىيەدە ۋوگزال، ماگىزىن ۋە باشقا جامائەت مۇئەسسەسىلىرىدە چۈشىدىغان پەلەمپەيلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك سىيرىلما توك پەلەمپىيى ئىكەن، مەيلى قانداق پەلەمپەيلەردە بولمىسۇن، پەلەمپەينىڭ سۈرئىتىگە قانائەت قىلمىغان يولار ئوڭ تەرەپ بىلەن چىقىپ ـ چۈشۈۋېرىدىكەن. پەلەمپەيمۇ ماڭىدىكەن، ئادەممۇ ماڭىدىكەن شۇنىڭ بىلەن ۋاقىتنى بىر ـ باراۋەر تېجەپ قالىدىكەن.

قىسقا يوللۇق ۋە ئۇزۇن يوللۇق پويىزلاردا پويىزغا چىققان ياپونلارنىڭ كۆپىنچىسى ئولتۇرۇپ ياكى ئۆرە تۇرۇپ كىتاب ـ ژۇرنال كۆرىدىكەن. بەزىلىرى كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ مۇزىكا ئاڭلايدىكەن، يەنە بەزىلىرى بېشىنى ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە تاشلاپ ئۇخلاپ كېتىدىكەن. قىزىق يېرى، بىر ـ بىرى بىلەن تونۇشمامدۇ ياكى ئادەت شۇنداقمۇ، ئۇلار يانمۇيان ئولتۇرغان تەقدىردىمۇ ئۆزئارا بىرەر ئېغىزمۇ پاراڭلاشمايدىكەن. جىددىيىلىك ۋە ھاراغىنلىق چىقىپ تۇرغان چىرايلىرىدىن كۆلكە ياكى تەبەسسۇم دېگەنلەرنى كۆرگىلى بولمايدىكەن.

بىز توكيونىڭ خېلى ئاۋات بىر يېرىدە كېتىۋېتىپ تۇۋرۇك ـ

ئوساكادىكى پادىشاھ سارىيى مەيدانىدا

لۇك ئېگىز يول ئاستىدىن ئۆتۈپ قالدۇق. بىزگە ھەمراھ بو-
لۇۋاتقان لى جۇيجۇي ئەپەندى يول ئاستىدىكى بىكار يەردە قاتار
تىزىلىپ كەتكەن مەپە چوڭلۇقىدىكى قەغەز ساندۇقلارنى كۆرسە-
تىپ تۇرۇپ: «بۇ توكيودىكى ئالاھىدە بىر كۆرۈنۈش، ئاۋۇ ساند-
ۇقلارنى تاشلىۋېتىلگەن بىكار ساندۇقلارمىكىن دەپ قالماڭلار.
ماگىزىنلاردىن چىقىرىۋېتىلگەن كىچىك قەغەز ساندۇقلارنى
تەكشىلەپ، شويىنا ئارقىلىق تىكىپ تەييارلانغان بۇ قەغەز ئۆيلەر-
دە ئادەملەر تۇرىدۇ» دېدى. يېقىن بېرىپ قارىۋىدۇق، بۇ يوغان
قەغەز ساندۇقلار راستتىنلا ئادەملەرنىڭ ئولتۇراق «ئۆي» لىرى
ئىكەن. بۇ قەغەز ئۆيلەرنىڭ تۆت تەرىپىگە ئاجايىپ ـ غارايىپ
رەسىملەر، شەكىللەر، ھەتتا غەلىتە ئاياللارنىڭ شەكلى چۈشۈرۈ-
لۈپتۇ. ھەمراھ بولغۇچىنىڭ دېيىشىچە، رىقابەت ئىنتايىن كەس-
كىن بولغان بۇ ئەلدە بەزى كارخانا، زاۋۇت، بانكىلار بىر كېچە-
دىلا ۋەيران بولۇپ كېتىدىكەن. بۇنداق كارخانىلارنىڭ ئىگىلىرى-
مۇ بارلىق تەئەللۇقاتىنى قەرزگە ھېسابلاپ بېرىپ، گاڭسا ـ

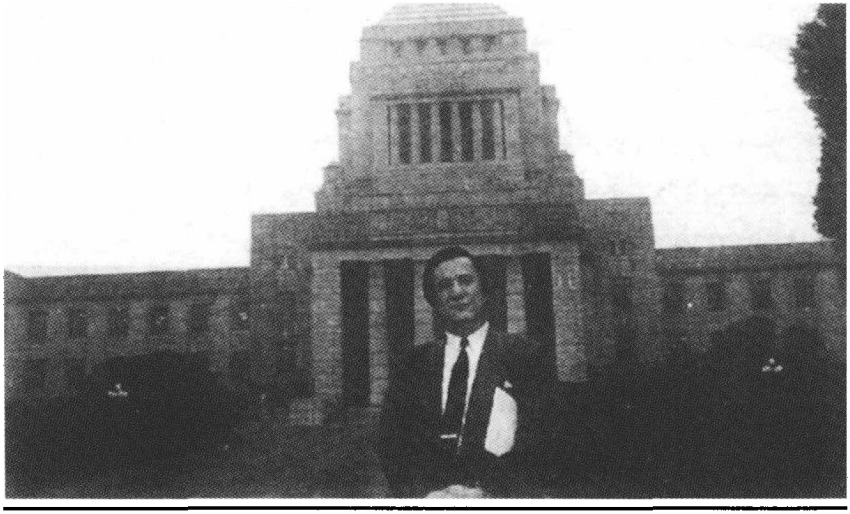
جىسا بولۇپ كوچىدا قالىدىكەن. ھۆكۈمەتنىڭ نەپىقە، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش تارماقلىرى گەرچە بۇنداقلارغا ۋە باشقا ھەرقانداق ئىشسىز قالغان پۇقراغا ھەر ئايدا 80 مىڭ يېن (خەلىق پۇلىغا نىسبەتلەشتۇرگەندە 5400 يۈەن ئەتراپىدا) قۇتقۇزۇش پۇلى ۋە بىر يۇرۇش ھەقسىز ئۆي بېرىپ تۇرسىمۇ (بۇنداق پۇل ۋە ئۆيلەر ئۆي ئىگىسى مەلۇم كىرىمى بار ئىش تاپقان ھامان تەمىنلەشتىن توختىتىلىدىكەن)، ئۇلارنىڭ شەھەر چېتىگىرەك جايلاشقان قۇتقۇزۇش ئۆيلىرىدە ئولتۇرغۇسى كەلمەيدىكەن. قەغەز ئۆي كىچىك بولغىنى بىلەن، ئۆي ئىچىدىكى ئورۇن - كۆرپە ۋە ئاددىي تۇر-مۇش لازىمەتلىكلىرى خېلى رەتلىك قويۇلغانىكەن. بۇ كىشىلەر مەلۇم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە بولغاچقا، مۇھىم گېزىت - ژۇرناللارغا مۇشتەرى بولىدىكەن ۋە مۇشتەرى بولغان گېزىت - ژۇرناللىرىنى مۇشۇ قەغەز ئۆيلەرگە ئەكەلدۇرۇپ كۆرىدىكەن.

مەن توكيودىكى بۇ «مۆجىزە» گە قىزىقىپ بۇ قەغەز ئۆيلەر-نى يىراقتىن تۇرۇپ سۈرەتكە ئالدىم. بۇنىڭغىمۇ قانائەت قىلماي، بىر قەغەز ئۆينىڭ ئىشىكىنى قايرىپ ئاپپاراتىمنى ئۆي ئىچىدە گېزىت كۆرۈپ ئولتۇرغان 50 ياشلاردىكى بىر كىشىگە توغرىلا-ۋىدىم، ئۇ كىشى دەرھال يۇزىنى توسۇۋالدى ۋە قولىنى پۇلاڭلا-تىپ، نېمىلەرنىدۇر دەپ مېنىڭ بۇ «قوپال» ھەرىكىتىمگە ئې-تىراز بىلدۈردى. مەنمۇ باشقىلارنىڭ «مىللىي غۇرۇرى» غا ۋە «كىشىلىك ھوقۇق» نىغا تېگىپ قويغىنىمدىن ئەپسۇسلىنىپ بۇ يەردىن دەرھال يىراقلاشتىم.

بىۋاستە ۋە ۋاستىلىك كۆزىتىشلەرگە ئاساسلانغاندا، يا-پونىيىلىكلەرنىڭ تۇرمۇش رېتىمى بەكمۇ تېز ئىكەن. ئاياللارنىڭ كۆپىنچىسى توي قىلغاندىن كېيىن خىزمەتتىن توختاپ ئۆي ئىشلىرى بىلەن بولۇپ كەتكەچكە، يۇقىرى ئىستېمالىلىق ئائىلە-

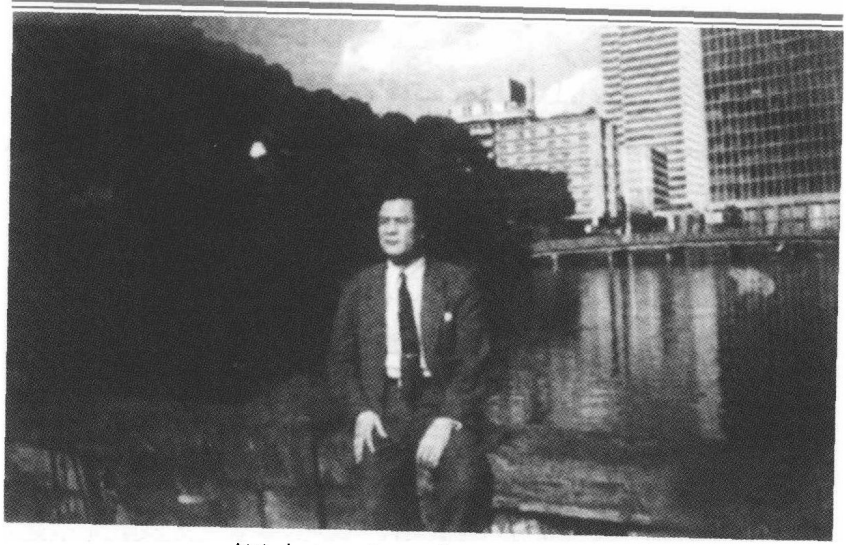
ۋى تۇرمۇشنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسىنى ھازىرلاش بېسىمى بىۋاسىتە ئەرلەرنىڭ زىممىسىگە چۈشىدىكەن. بىر كۈننىڭ خېلى كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدىغان ئىش ۋاقتى ئۇلارنى ئوبدانلا چارچىتىپ قويىدىكەن. ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان ۋە ئىشلەۋاتقان شىنجاڭلىقلارنىڭ ۋە بىز كۆرۈشكەن ياپونلارنىڭ ئېيتىپ بېرىشچە، ياپون ئەرلىرى كەچ كىرىپ ئىشتىن چۈشكەن ھامان تۆت ـ بەشتىن بولۇپ ئۇدۇل قاۋاقخانىلارغا جۆنەيدىكەن. قاۋاقخانا ۋە كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىدا ئوچ ـ تۆت سائەت ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈپ مېڭىسىنى ئارام ئالدۇرغاندىن كېيىن ئاندىن ئۆيلىرىگە قايتىدىكەن. بۇنىڭغا ئۇلارنىڭ ئاياللىرىمۇ بىرنېمە دەپ كەتمەيدىكەن. چاقچاق قىلدىمۇ ياكى راست دەۋاتامدۇ بىلمىدىم، بىر ياپون ئەر: «ئەگەر ئىشتىن يېنىپ ئۇدۇل ئۆيگە بارساق، ئاياللىرىمىز بىزدىن خاپا بولىدۇ، بىرەر رومكا ھاراق ئىچىشكە تەكلىپ قىلغۇدەك يېقىن ئۆتىدىغان ئىشداشلىرىڭ يوق ئىكەن، ئىشداشلىرىڭ بىلەن ئەپ ئۆتەيدىكەنسەن دەپ ئەيىبلەيدۇ» دېدى. يەنە

توكيودىكى ياپونىيە پارلامېنت بىناسى ئالدىدا

بىر ياپون: ئەگەر ئۆيگە بەك كەچ قايتىپ قالساق، ئايالىمىزغا باشلىق بىلەن هاراق ئىچتۇق، دەپ قويساقلا ئىش پۈتمدۇ، ئۇ چاغدا ئايالىمىز بىزنى باشلىقى ئالدىدا ئىناۋىتى، يۈزى بار ئىكەن، دەرىجىسى ئۆسۈپ قالسا ئەجەب ئەمەس، دەپ ئويلايدۇ ـ دە، خۇشال بولۇپ كېتىدۇ، دېدى.

يۇمۇرلۇق ئېيتىلغان بۇ سۆزلەر چاقچاق بولۇشمۇ مۇمكىن، ئەمەلىيەت بولۇشمۇ مۇمكىن، لېكىن ياپونىيىنى ۋە يا-پونلارنىڭ ئادىتىنى ئەتراپلىقراق كۆزەتكەندە، بۇ سۆزلەرنىڭ ئە-مەلىيەت بولۇشى ئېهتىمالغا ئىنتايىن يېقىن. بۇنداق يەكۈن چە-قىرىشمىدىكى سەۋەب شۇكى، زىيارىتىمىزنىڭ بەشىنچى كۈنى بىز بىرنەچچە سەپداش ۋە توكيو مېدىتسىنا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان ئەركىن ئېلىمىز خەلقى بىلەن دوست ئۆتىدىغان، شىنجاڭدا، جۈملىدىن خوتەنده بىرقانچە قېتىم سايا‌ھەتتە بولغان چىنە ـ تەخسە سودىگىرى سۈنتىيەن ئەپەندى هەم ئۇنىڭ خانىمى-نىڭ تەكلىپى بىلەن بىر ۋاخ تاماقتا بىللە بولدۇق. شۇ كۈنى كەچقۇرۇن گېنزا رايونىدىكى قاۋاقخانىلارنىڭ بىرىگە كىردۇق. قاۋاقخانا ئانچە چوڭ بولمىسىمۇ چىرايلىق بېزەلگەنىكەن. قاۋاق-خانا خوجايىنى 50 ياشلاردىكى بىر ئايال بولۇپ، مەيلى كۆتكۈچى قىزلار بولسۇن ياكى خوجايىن بولسۇن هەممىسى چېچىنى تىپىك ياپون پاسونىدا ياساپ، ياپونچە كىيىنگەنىكەن. بەلكى هېلىقىدەك ئىشتىن ئۇدۇل بۇ يەرگە كەلگەن خىزمەتچى، ئىشچىلار بولسا كېرەك، رەتلىك كىيىنگەن بىرقانچە ئەركەك خىزمەت سومكى-سىنى يېنىدا قويغان پېتى كۆممىقوناق پاقپىقى، گازىر، قۇرۇ-تۇلغان بېلىق قاتارلىقلارنى زاكۇسكا قىلىپ ۋىسكى ئىچۈېتىپ-تۇ، گەرچە ئۇلار كۆتكۈچى قىزلار بىلەن يانمۇيان ئولتۇرۇپ قىزغىن پاراڭلىشىۋاتقان بولسىمۇ، هەربىرىدە كۆزگە سىغ-

ئوساكا شەھەر مەركىزىدىكى يېشىل كۆل

مايدىغان (بىزنىڭ كۆزىمىزگە) ناشايانلىق يوق. نېمە دېيىشىۋاتقىنىنى زىنھار ئۇقمىساقمۇ، لېكىن خىزمەت سومكىسىنىڭ يېنىدىلا تۇرغىنىغا قاراپ ئۇلارنى ئىش ئورنىدىن ئۇدۇل مۇشۇ يەرگە كەلگەن دەپ قىياس قىلغىلى ۋە ئاڭلىغانلىرىمىز بىلەن باغلاپ قارىغىلى بولىدىكەن.

6. ياپونىيىدە ئىستېمال

ياپونىيىگە مېڭىش ئالدىدا مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بىزگە ياپونىيىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قەيت قىلىنغان بىر ئەسلەتمىنى تارقىتىپ بەرگەنىدى. ئۇنىڭدا ياپونىيىدىكى مال باھاسى ئامېرىكىدىكى ئوخشاش مالنىڭ باھاسىدىن ئۇچ ھەسسە يۇقىرى، دېيىلگەنىكەن. بىز بۇ گەپكە بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي سەپەرگە ئاتلاندۇق ۋە توكيوغا قەدەم تاشلىغان تۇنجى كۈنىلا بۇ گەپنىڭ راستلىقىغا ئىشىنىشكە مەجبۇر

بولدۇق.

ئەمدى گەپنى كۈندىلىك يېمەكلىكلەردىن باشلايلى: بىز چۈشكەن مېھمانخانا توكيو شەھىرىنىڭ ئونيو رايونىغا جايلاشقان «ھەپتىلىك مېھمانخانا» بولۇپ، كۆلىمى سەل كىچىكرەك بولغان بۇ مېھمانخانا ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق ھەپتىلىك مېھمانخانا ئىكەن. بۇ يەرگە چۈشكەن مېھمانلار جەزمەن بىر ھەپتىدىن ئار-تۇق تۇرۇشى لازىم ئىكەن. ياتاقلىرى كىچىكرەك، لېكىن سەرەم-جانلىرى تولۇق بولۇپ، مېھمانلار ئۆز ھالىدىن ئۆزى خەۋەر ئا-لىدىكەن، ئورۇن ـ كۆرپىلەرنى يىغىشتىن تارتىپ، ياتاق تا-زىلاشقىچە بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى مېھمانلار ئۆزى قىلى-دىكەن. مەخسۇس خىزمەتچى خادىم قويۇلمايدىكەن.

گەپنىڭ قىزىقى بۇ يەردىكى، بۇ مېھمانخانىنىڭ ياتاقلىرىدا مەخسۇس بىر تام ئىشكاپى بولۇپ، ئىشكاپقا مىكرو دولقۇنلۇق ئوچاق، ئاشتاختا، قازان ـ قومۇچ، نوگاي، چىنە ـ قاچا، پىچاق دېگەندەك ئاشخانا سايمانلىرى قويۇلغانكەن. ياتاقتا ياتىدىغانلار تاماق ئېتىپ يېسىمۇ بولىدىكەن.

توكيو ئاشخانىلىرىدىكى بىر قاچىسى 1000 يېنغا (خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا 65.8 يۈەن) توختايدىغان تېز تاماقتىن (ياپو-نىيە تەرەپ ئورۇنلاشتۇرغان. بىر چۆمۈچ گۈرۈچ ئېشى، بىر چۆ-مۈچ قورۇلغان كالا گۆشى، بىر چۆمۈچ خام سەي، بىر چۆمۈچ كۆكتات شورپىسىدىن ئىبارەت تاماق) سەپىرىمىزنىڭ ئىككىنچى كۈنىلا زېرىكتۇق ۋە قەشقەردىن كەلگەن سەپەردىشىمىز ئابدۇنە-بىجان بىلەن مەسىلىھەتلىشىپ، ھەر كۈنى بىر ۋاخ تاماق ئېتىپ يەيدىغان بولدۇق. توكيودىكى كىچىكرەك بىر يېمەكلىكلەر ماگە-زىنىغا كىرىپ، شەرەت قىلىپ يۇرۇپ كالا گۆشى سېتىۋالدۇق. قالغان خام ماتېريالالارنى بىر سېۋەتنى كۆتۈرۈپ يۇرۇپ تالاپ

ئالدۇق. ئەگەر توكيودا بولماي ئۇرۇمچىدە ياكى قەشقەردە بولغان بولساق، بۇ خام ماتېريياللارنىڭ باھاسىغا قاراپلا ھوشۇمىزدىن كەتكەن بولار ئىدۇق. بىز سېتىۋالغان نەرسىلەرنىڭ تەخمىنىي باھاسى مۇنداق: ئىككى باش پىياز (نېپىز سۇلياۋ قەغەز بىلەن قاپلانغان): 220 يېن (خەلق پۇلىغا 14 يۈەن). ئىككى باش سەۋزە (سۇلياۋ بىلەن قاپلانغان، يۇيۇلغان، قىرىلغان): 300 يېن (خەلق پۇلىغا 9.44 يۈەن). بىر تۇتام پالەك (سۇلياۋ بىلەن قاپلانغان، يۇيۇلغان، ئاقلانغان): 180 يېن (خەلق پۇلىغا 11.16 يۈەن). بىر كىلوگرام گۈرۈچ (بىر خالتا گۈرۈچ): 320 يېن، (خەلق پۇلىغا 20.20 يۈەن). بىر تۇخۇم: 180 يېن (خەلق پۇلىغا 10.58 يۈەن) ۋەھاكازالار. بۇ يەردىكى قوشۇمچە يېمەكلىكلەر ماگىزىنىدىن ھەرقانداق نەرسە تېپىلغىنى ئۈچۈن بىز يەنە پۇرچاق مېيى، لازا مېيى، كاللەكبەسەي، ئاچچىقسۇ، تۇز دېگەندەك نەرسىلەرنىمۇ سېتىۋالدۇق.

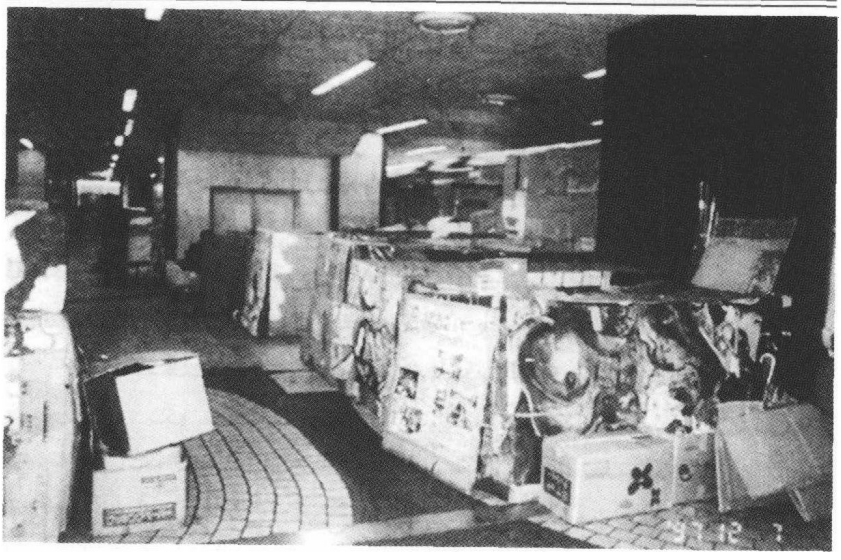
يەر ئاستى ۋوگزالىدىكى ھەقسىز گېزىت ـ ژۇرناللار

ئەگەر ياپونىيىدە ئىشلەنگەن ھەر خىل ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرىنىڭ ياپونىيە بازارلىرىدىكى باھاسى جۇڭگودىكى بىلەن ئوخشاش ياكى سەل قىممەت دېيىلسە، ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ بەلكى ئىشەنگۈسى كەلمەس. ئەمما، بۇ گەپنىڭ ھەرگىز مۇبالىغە قىلىنغان يېرى يوق. بەزى ئوقۇرمەنلىرىمىز يەنە، ياپونىيىدىن ئىمپورت قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ جۇڭگو بازارلىرىدىكى باھاسى قانداقسىگە ياپونىيىدىكى بىلەن ئوخشاش بولىدۇ، دەپ سورىشى مۇمكىن. دەسلەپتە مەندىمۇ شۇنداق سوئال تۇغۇلغاچقا، خەۋەردار كىشىلەردىن سوردىم. ئۇلارنىڭ دېيىشىچە، ياپونىيە ئۆز مالىلىرىنىڭ چەت ئەللەردە بازار تېپىشى ۋە تېز سېتىلىشى ئۈچۈن مالىلىرىنى خېلى ئەرزان باھادا ئېكسپورت قىلىدىكەن. بۇ ھال بىزنىڭ بىر سانتىنا پىكاپىنى جۇڭگو بازارلىرىدا 120 ــ 130 مىڭ يۈەنگە سېتىپ، چەت ئەللەرگە 8000 ــ 9000 دوللارغا (خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا 70 ــ 80 مىڭ يۈەنگە توغرا كېلىدۇ) ساتقىنىمىزغا ئوخشاپ كېتىدىكەن.

ياپونىيىدە يېمەك ـ ئىچمەك، ئېلېكتر سايمانلىرى قىممەت بولۇپلا قالماي، كىيىم ـ كېچەك ۋە باشقا ھەرقانداق تاۋارمۇ قىممەت بولىدىكەن. ئەرلەرنىڭ ياپونىيىچە 2 ـ دەرىجىگە ياتمىدىغان (بىزدىكى 1 ـ دەرىجىلىك ياگور، شىچى قاتارلىق داڭلىق كىيىملەرگە تەڭ تۇرىدۇ) بىرقۇر شىم ـ كاستۇم خەلق پۇلىغا 4000 يۈەنلەرگە توختايدىكەن.

مەن نارا شەھىرىدىكى بىر سايامەت رايونىدا كېتىۋېتىپ، شۇ يەرلىك بىر بوۋاينىڭ يول بويىدا ناھايىتى ئوبدان پىشۇرۇلغان تاتلىقياڭيۇ سېتىۋاتقىنىغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى ۋە سەپەرداشلىرىم قاتارىدا 200 گرام كەلگۈدەك بىر تاتلىقياڭيۇ سېتىۋالدىم. بۇ ياڭيۇ ئۈچۈن 370 يېن (خەلق پۇلىغا 24.55 يۈەن) تۆلىگەن

توكيودىكى ئاجايىپ كۆرۈنۈش — مۇساپىرلارنىڭ قەغەز ئۆيى

چېغىمدا، دەرھال ئۇرۇمچى كوچىلىرىدا بالىلار بىر يۈەنگە بىردىن ئېلىپ يەيدىغان ساپسېرىق تاتلىقياڭىيۇ يادىمغا كېچىپ قالدى.

بىراق، ياپونىيەدىكى مال باھاسىدىن يەرلىك ياپونلار ئانچە چۆچۈپ كەتمىسە كېرەك. چۈنكى، ئىقتىسادىي قانۇنىيەت بويىچە قارىغاندا، مال باھاسى شۇ يەردىكى ئىستېمالچىلارنىڭ كىرىم ئەھۋالىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ، ياپونىيەلىكلەر بىلەن جۇڭگو-لۇقلارنىڭ كىرىم پەرقى قانچىلىك چوڭ بولسا، ياپونىيەدىكى مال باھاسى بىلەن جۇڭگودىكى مال باھاسىنىڭ پەرقىمۇ جەزمەن شۇنچىلىك چوڭ بولۇشى كېرەك.

ئۇنداقتا، ياپونىيەلىكلەر ئىستېمالغا قانداق مۇئامىلىدە بو-لىدۇ؟ مەزكۇر ماقالەمنىڭ باش قىسمىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمدەك ياپونلار كىيىنىشتە بەك قېتىپ ـ غادىيىپ كەتمەيدىكەن، ئادەت-تىكى كۈنلەر بىلەن بايرام كۈنلىرىنى، ئۆي بىلەن ئىدارىنى، سا-ياھەت مۇھىتى بىلەن ئىش مۇھىتىنى پەرقلەندۇرۇپ كىيىنىدە-

كەن. بىز كوچا ـ كويلاردا، سەيلە ـ سايامەت ئورۇنلىرىدا يا ـ پونلارنىڭ بەكلا ئاددىي كىينىگىنىنى، ئەمما بىز زىيارەتتە بولغان مەكتەپ، كارخانا، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ئۇلارنىڭ سۈپىرىسىغا يېڭى كاستۇم كىيىپ، چىرايلىق گالستۇكلارنى تاقىۋالغىنىنى كۆردۇق. بۇ ھال بىزدىكىدەك، تۇي ـ تۆكۈن، تالا ـ تۈزدە ئەڭ ئوبدان كىيىملەرنى كىيىۋالمىغان، ئىشخانا، ئورگانلارغا ئادەتتىكى كىيىملەرنى كىيىپ كېلىدىغان ئادەتنىڭ تامامەن تەتۈرىچە ئىكەن.

گەپ ئىستېمال ۋە كىيىنىش ئۇسلۇبىدە كېتىۋاتقانىكەن، ئو ـ قۇرمەنلىرىمگە مۇنداق بىر كۆلكىلىك ھېكايىنى سۆزلەپ بەرمە ـ سەم بولمايدۇ.

سەپەرگە ئاتلىنىشتىن بۇرۇن، «ۋەتەنپەرۋەرلىكىم» ۋە «مىل ـ لىي غۇرۇرۇم» غالىب كېلىپ، «ياپونىيەدەك بىر مەدەنىي ئەلگە بارغانىكەنمەن، پۈلدا پىخسىقلىق قىلىشقا بولمايدۇ، ئاددىي كە ـ يىملەرنى كىيىپ يۈرۈپ ئۇلارنىڭ كۆلكىسىگە قالسام ئەپلەش ـ مەس» دېگەن ئويدا بولدۇم، بىر كۈن ئايلىنىپ يۈرۈپ، ياپونىيە ـ گە بارغاندا كىيىش ئۈچۈن 2500 يۈەنگە «ياگور» ماركىلىق داڭلىق كاستۇمدىن بىرقۇر سېتىۋالدىم. بۇ كىيىمنى يولدىمۇ، شاڭخەيدىمۇ كىيىشكە كۆزۈم قىيمىدى.

توكيوغا بارغان كۈنىنىڭ ئەتىسى بىز كۈنتەرتىپ بويىچە مەشھۇر دىسنىي باغچىسىغا باردىغان بولدۇق، مەنمۇ ئەتىگەندىلا چامادانىمدا توكيودىكى «ھەپتىلىك مېھمانخانا»دا قېتى بۈزۈلماي تۇرغان ھېلىقى كىيىمنى كىيىۋالدىم. بىراق، دىسنىيغا باردىغان يەر ئاستى پويىزىغا چىقىپلا غەلىتە بىر خىل قورۇنۇش ئىچىدە قالدىم. قارىسام، يەرلىك ياپونلار بەكمۇ ئاددىي كىيىملەرنى كە ـ يىۋاپتۇ، سايامەتچى سىياقىدىكى چەت ئەللىكلەرمۇ ئاددىيلا كە ـ يىنىۋاپتۇ. گالستۇك تاقىۋالغانلارمۇ ئانچە كۆزگە چېلىقمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە 177 سانتىمېتىر كېلىدىغان بوي ـ بەستىم يا ـ

پونلار ئارىسىدا ئالاھىدە كۆزگە چېلىققاچقا، ھەممە ئادەم مېنى مازاق قىلىۋاتقانىدەك ئوڭايسىزلىق ھېس قىلىشقا باشلىدىم. دىسنىي باغچىسىغا بارغاندا بۇنداق ھال تېخىمۇ ئېغىرلىشىشقا باشلىدى. شۇنى ھېس قىلدىمكى، ياپونلار ۋە باشقا چەت ئەللىكلەر كىيىنىشتە مەيدانغا قاراپ كىيىنىش، مۇراسىم بىلەن سايا-ھەتنى پەرقلەندۈرۈپ كىيىنىش ئادىتى بويىچە ئىش كۆرىدىكەن. مەن ئەتراپىمدا ھەربىرىكەت قىلىۋاتقانلارغا ئۆزۈمنىڭ كىيىنىشىم-نى سېلىشتۇرغانسېرى بۇگۈنكى پائالىيەتلەرنىڭ بالدۇرراق ئا-خىرلىشىشىنى كۈتۈشكە باشلىدىم ۋە ياتاقتا قايتقان ھامان مېنى بىئارام قىلغان كىيىمىمنى سېلىپ چامادانغا تىقىۋەتتىم. شۇ تىقىۋەتكەنچە ئۇرۇمچىگە قايتۇرۇپ كەلدىم. ئەتىسى ئەتىگەندە بولسا سې-تىۋالغىلى ئىككى يىل بول-غان، خېلىلا ئۆڭۈپ كەتكەن بىرقۇر كاستۇمىمنى كىيىۋال-غانىدىم، ياپونلار بىلەن بولغان پەرقىم بىردىنلا كىچىكلىدى، ئۆزۈمنىمۇ ئەركىن ھېس قى-لىدىغان بولدۇم.

توكيودىكى «ھەپتىلىك مېھمانخانا» دا

بىز خېلى - خېلى رېستۇرانلاردا بولغان بول-ساقمۇ، لېكىن ئۇ يەردە بى-رەر ئۇستەللىك مېھمان چا-قىرغان، ئالدىغا ئونلاپ

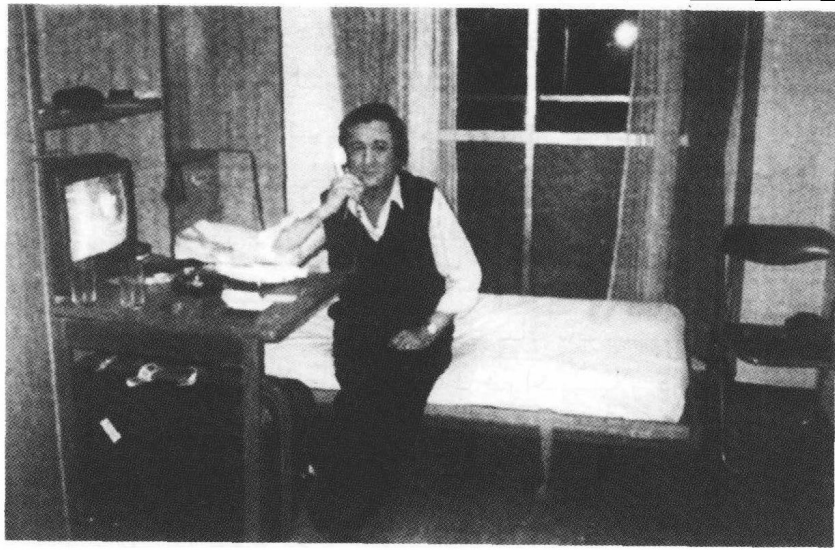
تەخسىنى تىزىۋېلىپ ھاراق ئىچىدىغان كۆرۈنۈشنى زادىلا كۆر-مىدۇق. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ياپونلار ئاساسەن تەييار يېمەكلىك-لەرگە ئۆگىنىپ كەتكەنكەن. ئىشداشلار ياكى دوست - بۇرادەر-لەر تاماقتا بىر يەرگە كېلىپ قالسىمۇ، ھەتتا بىر - بىرىنى چىللاپ كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئۆز تامىقىنى ئۆزى يەيدىكەن، بەزى-دە پۇلنىمۇ ھەركىم ئۆزى تۆلەيدىكەن. ھۆكۈمەت تەرەپ پارلامېنت يىغىنى ئۆتكۈزسىمۇ، تاماق ۋاقتىدا بىر كىشىگە بىر يۈرۈشتىن تەييار تاماق تارقىتىپ بېرىلمىدىكەن، تاماقنى ئۆزە تۈرۈپ يەپ بولۇپلا يىغىنىنى داۋام قىلدۇرىدىكەن. بۇ ئارقىلىق بۇزۇپ - چېچىشتىن، ۋاقىتنى ئىسراپ قىلىشتىن ساقلىنىدىكەن.

مېنىڭ «ياپونلار پۇلنى شۇنچە كۆپ تاپىدىكەنۇ، يا كىيىمسە، يا ئىچمىسە، بۇ پۇلنى نەگە خەجلەيدىغاندۇ» دېگەن سوئالىمغا بىر خەۋەردار كىشى: «ئۇلار پۇل تاپقان بىلەن پۇل تېجەشنىمۇ بىلى-دۇ. پەيتى كەلسە تاپقان پۇلنى قايسىبىر شىركەتكە پاي قىلىپ قوشىدۇ، پاي چېكى سېتىۋېلىپ پۇلنى دومىلىتىدۇ، پەيتى كەل-سە چەت ئەلگە چىقىپ سایاھەت قىلىدۇ» دەپ جاۋاب بەردى.

سەپەرداشلىرىمىز ياپونىيىگە بىرقانچە مېڭ دوللاردىن پۇل ئېلىۋېلىشقان بولسىمۇ، بەزىلەر ئۇ يەردىن ئانچە كۆپ نەرسە سېتىۋالمىدى. ئۇلار « ياپونلار شۇنچە باي تۇرۇقلۇقمۇ پۇلنى بۇ-زۇپ - چاچمايدىكەن، كىيىنىشى، يېمەك - ئىچمىكىمۇ بىزنىڭ-كىدىن ئاددىي ئىكەن. ئەڭ ياخشىسى، پۇلنى قايتۇرۇپ كېتىپ، بالىلىرىمىز ئۈچۈن خەجلەيلى، بالىلىرىمىزنى تەربىيىلەيلى» دېيىشتى.

7. شىنجاڭلىقلار ياپونىيىدە

ئۇلۇغ ئالىممىز مەھمۇد كاشغەرىي ئۆزىنىڭ ئالەمشۇمۇل

توكيودىكى «ھەپتىلىك مېھمانخانا» نىڭ ياتقى

ئەسىرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا ياپونىيە ئارلىنى «جاباغان» ئېلى دەپ ئاتىغىنىغا ۋە ئۇنى دىۋاندىكى مەشھۇر يۇمىلاق خەرىتىگە كىرگۈزگىنىگە قارىغاندا، ئەقىللىق ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز قەشقەردىن تۈز سىزىق بويىچە تەخمىنەن 7800 كىلومېتىر يىراقلىقتا تۇرغان بۇ زېمىننى قاراخانىيلار دەۋرىدە رەسمىي قەلەمگە ئالغان.

بىراق، بۇنىڭدىن ئۇيغۇرلار ياپون ئېلىنى پەقەت شۇ دەۋرگە كەلگەندىلا ئاندىن بىلگەن دېگەن مەنە چىقمايدىغانلىقى ئۈچۈن، مۇنداق بىر پاكىتنى نەزەردىن ساقىت قىلىشقا بولمايدۇكى، ئۇيغۇرلار مىلادىيە 840 ـ يىلى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئۆز قېرىنداش-لىرى يېنىغا كۆچۈپ كېلىشتىن بۇرۇن، ئورخۇن بويلىرىدا، يەنى ياپون ئارلىغا تۈز سىزىق بويىچە تەخمىنەن 3000 نەچچە كىلومېتىر كېلىدىغان يېقىن جايدا ياشىغان. «كونا تاڭ-نامە» ۋە «ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئۆرنەكلەر» دىكى مەلۇ-

ماتلارغا ئاساسلانغاندا، هەتتا ئۇلار تاڭ سۇلالىسىنىڭ يىراقتا يۇ-
رۇش قىلغۇچى لەشكەرلىرى قاتاردا تاڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئەندۇڭ
تۇتۇق ھىراۋۇل مەھكىمىسى تۇرۇشلۇق پيۇڭيالڭ (بۇگۈنكى
پىڭراڭ) شەھىرىنى تىنچلاندۇرۇش ئۇرۇشىغا قاتناشقان. يۇگۇ-
رۇك جەڭ ئاتلىرى ياپون دېڭىزى ساھىللىرىدا خېلى چوڭقۇر ئىز
قالدۇرغان.

بۇ ھال بىزگە ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ياپونىيىنى بىلىشى
ئەنە شۇ زامانلاردا باشلانغان ۋە پەقەت قاراخانىيلار دەۋرىگە كەل-
گەندە ئاندىن خاتىرىگە ئېلىنغان دەپ تەسەۋۋۇر قىلىشىمىزغا
مۇمكىنچىلىك بېرىدۇ.

بىراق، ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنىڭ يېڭى جۇڭگونىڭ پۇقرالىسى
سۈپىتىدە ياپونىيەگە بېرىپ ئۆگىنىش، ئىلىم ئىزدەش تارىخى
پارتىيىنىڭ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش سىياسىتى، شۇنداقلا مىللىي
سىياسىتىنىڭ شاراپىتىدە ئاندىن رەسمىي باشلاندى. ئاپتونوم
رايونىمىزنىڭ جاي - جايلىرىدىن تاللانغان ھەر مىللەت ئوقۇ-
غۇچىلىرى تۇركۈم ۋە باسقۇچلار بويىچە ياپونىيەگە ئەۋەتىلدى.
ۋەتەن - ئەل ئۈمىدى ۋە ئاز سانلىق كىشىلەرگىلا مەنسۇپ بولە-
دىغان بۇ قىممەتلىك پۇرسەت ئۇلارنى بۇ پۇرسەتنىڭ قەدرىگە يە-
تىشكە ئۇندىدى. شۇنداق قىلىپ، قېرىنداش مىللەتلەر، جۈملە-
دىن ئۇيغۇر مىللىتى ئىچىدىن ياپونىيىدە ئوقۇپ ئۇنۇڭان ئال-
غانلار سالماقلىق بىر تەرەپنى ئىگىلىدى. بىراق، بۇ رېئاللىق،
ياپونىيىدە ئىلمىي ئۇنۇڭان ئېلىشنى بازاردىن ياپون مېلىغا تەق-
لىد قىلىپ ئىشلەنگەن ئەرزان بىر مالنى سېتىۋالغاندەك ئوڭاي
چاغلايدىغان بەزى كىشىلەرنىڭ ئۆز - ئۆزىگە «نېمە ئۈچۈن ياپو-
نىيەگە بارغانلىكى ئوقۇغۇچى دوكتورلۇق ئۇنۇڭانىنى ئەكېلىدۇ»
دەپ سوراق قويۇشىغا سەۋەب بولدى. مەن ياپونىيىدىن قايتىپ

توكيودىكى ئاۋات گىنزا رايونى

كەلگەندىن كېيىن، چەت ئەل ئەھۋالىغا قىزىقىدىغان، ياپونىيىدە ئۇنۋان ئېلىشنى ئەنە شۇنداق ئاسان دەپ ھېسابلايدىغان بىرەي لەننىڭ مەندىن: «قارىغاندا، ياپونىيىدە بىرەر يىلنى ئۆتكۈزسىلا دوكتورلۇق قالپىقىنى كىيدۇرۇپ قويىدىغان ئوخشىمامدۇ؟» دەپ سورىدى. بىر - ئىككى ئېغىز گەپ بىلەنلا ئۇنىڭ گۇمانىنى يوق قىلالمايدىغانلىقىمغا ئىشەنگىنىم ئۈچۈن، مەن پەقەت مەنىلىك كۈلۈپ قويۇش بىلەنلا ئىشنى تۈگەتتىم، ئىلىم ئىزدەپ ئۆز ئېلىمدىن ئايرىلغان، ئۇنۋان ئۈچۈن بەدەل تۆلىگەن جاپاكەش قېرىنداشلىرىنى چۈشەنمەيدىغان، ئۇلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى كەمسىتىدىغان بۇنداق كىشىلەر جاۋابسىز قېلىشى كېرەك دەپ ئويلىدىم.

دۇروس، كاپىتالىزم تۈزۈمىنىڭ يېڭىپ بولمايدىغان ئاجىزلىقى تۈپەيلى، ياپون جەمئىيىتىدىمۇ ئاز بولمىغان ئىللەتلەر بار، ئىلمىي ئۇنۋاننى ۋە ئىلمىي دىپلومنى تاۋار ئورنىدا كۆرىدىغانلارنىمۇ يوق دېگىلى بولمايدۇ. بىراق، كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىمنىڭ يەكۈنى سۈپىتىدە مۇنداق بىر نۇقتىنى مۇ-

ئەيىەنلەشتۇرەلەيمەنكى، مائارىپ ساپاسىغا 100 يىللاپ ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن ياپونىيىدە، ئىمتىھان ۋە باھالاش تۈزۈمى خېلى مۇكەممەللەشكەن بۇ ئەلدە، ئالىي ئۇنۇۋان ئېلىش ئۇچۇن يىل - يىللاپ قان - تەر ئاقتۇرۇش، خېلى - خېلى بەدەللەرنى تۆلەش كېرەك.

ئەسلىي تېممىزغا قايتىپ كەلسەك، توكيو مېدىتسىنا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان ئەركىن مۇشۇ كۈنلەردە ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان ۋە ئوقۇپ بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئۇيغۇرلار 200 گە يېتەرمىكىن، دېدى. يەنە بىرەيلەن 200 گە يەتمەس، ئېھتىمال 170 چە چىقار، دېدى. مەيلى 200 بولسۇن، مەيلى 170 بولسۇن، تونۇش بولسۇن ياكى ناتونۇش بولسۇن، ئۇلار بىزنى يوقلاپ كەلدى. ھالىغا يارىشا مېھمان قىلدى. ھەمراھ بولۇپ، تىلمىزدىكى توسالغۇنى يوق قىلدى. ئارىلاشقان ۋاقىت قىسقا، چۈشىنىش يۇزەكى بولسىمۇ، لېكىن شۇنداق ھېسسىياتقا كەلدىمكى، ئۇلار ئالدىنقى قاتاردىكى زامانىۋى شەھەرلەردە تۇرغىنى بىلەن يەنىلا ئۆز ۋەتىنىنى، قېرىنداشلىرىنى سېغىنىدىكەن، ئامال قىلىپ بىلىم ئىگىلەپ ياكى پۇل تېپىپ ۋەتەن، خەلقى ئۇچۇن خىزمەت قىلىشنى ئويلايدىكەن.

تۆۋەندە، ياپونىيىدە مەن ئۇچرىتقان شىنجاڭلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ، خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشى توغرىسىدا سۆزلەپ بېرىمەكچىمەن.

غولام — ئېغىر - بېسىق، كەم سۆز، ئەمما كۈلگۈنچەك يىگىت بولۇپ، ئۇرۇمچىدىكى مەلۇم ئالىي مەكتەپتىن ياپونىيىگە كېلىپ ئوساكا شەھىرىنىڭ شەھەرچىسى ساكايدىكى فورىسى ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتىپتۇ. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، سىڭلىسى مەلىكە ئەڭ ئاۋۋال ياپونىيىگە كەلگەنكەن. ئۇ ھازىر ئوساكا ئۇ-

نۇبرستېتىدا دوكتور ئاشتىلىقتا ئوقۇۋاتىپتۇ. غۇلامنىڭ قا-
نۇنلۇق ۋاستىسى بىلەن ئىنىسى، ئايالى، ئايالىنىڭ سىڭلىسى
ئوساكاغا كەلتۈرۈلۈپ ئوقۇشقا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپتۇ. سەككىز -
توققۇز ياشلاردىكى ئوغلى ئىككى ياش ۋاقتىدىلا ئوساكاغا ئەكە-
لىنگەن بولۇپ، ھازىر بىر باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 4 - يىللىقىدا
ئوقۇيدىكەن. تېخى ئۇ تامامەن ياپون بالىلىرىدىن تەركىب تاپقان
بىر سىنىپنىڭ سىنىپ باشلىقى ئىكەن. ئۇنىڭ چىراي - تۈر-
قىغا، بوي - بەستىگە، بولۇپمۇ ياپونچىنى ياپون بالىلىرىدەك
سۆزلىگىنىگە قاراپ، بىلمىگەن كىشى ئۇنىڭغا «ئەجەب ساغلام
ئۆسكەن ياپون بالىسىكەن بۇ» دېگەن باھانى بېرىشى مۇمكىن
ئىكەن. ياپون بالىلىرى ئۇنى دادىسىنىڭ ئىسمىنىڭ خەنزۇچە تە-
لەپپۇزى بىلەن «ۋۇلامۇ» دەپ چاقىرىدىكەن. ئاتا - ئانىسىنىڭ
تەربىيىسىدىن بولسا كېرەك، بۇ بالا ئۇيغۇرچىنى خېلى راۋان
سۆزلەيدىكەن. بىز ئۇلارنىڭكىدە مېھمان بولۇۋاتقاندا ئۇ بىز بار
ئۆيگە كىرىپ غۇلامنىڭ ئەسكەرتىشى بىلەن بىزدىن ئەھۋال سو-
رىدى. ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە تەلەپپۇزىدا قويۇق تۇرپان ئاھاڭى بارلى-
قىغا قاراپ ئۇنى « ياپونىيىدە ئەقىل تاپقان تۇرۇقلۇق يەنىلا ئۆز
ئەسلىنى ئۇنتۇماپتۇ» دەپ ئەركىلەتتۇق.

ئەسلىدە، ناگويا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇپ دوكتورلۇق مە-
تىۋىسى بىلەن نۇقتىلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ بىرىدە ئوقۇتقۇ-
چىلىق قىلىۋاتقان مۇختار دەيدىغان بىرەيلەن بار ئىكەن. ئۆز
ۋاقتىدا ئۇ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ماتېماتىكا فاكۇلتېتىدا
ئوقۇغانىكەن. كېيىنچە خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىنىڭ
ئەۋەتىشى بىلەن ياپونىيىدە ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى
كەسپىدە دوكتور بولغانىكەن. ئۇ يەنە ئامېرىكىدىمۇ ئالىي مە-
كتەپلەردە دەرس سۆزلەپ تۇرىدىكەن، ئۆزى يەنە بىر كومپيۇتېر

يۇمشاق دېتاللىرى شىركىتى ئېچىپتۇدەك.

مۇختار ئۆمىكىمىز تەركىبىدىكى بىرقانچە كىشى بىلەن ئەسلىدىلا تونۇشىدىغان بولۇپ، ئۇ كونا تونۇشلىرىنىڭ ئوساكاغا كېلىدىغىنىنى ئاڭلاپ شۇ يەردە ساقلىغانىكەن. ئەمما، ئۇنىڭ پا-ئالىيەت كۇنتەرتىپى بۇرۇنلا تۇزۇلۇپ كەتكەچكە، ئالدىراپ تۇرۇپ-يوغا كېتىپ قاپتۇ ۋە بىزنى كۇتۇش ۋەزىپىسىنى غۇلامغا تاپشۇ-رۇپتۇ. 12 - ئاينىڭ 14 - كۇنى غۇلام كىچىك ئاپتوموبىلنى ھەيدەپ ساكايدىن چۇشكەن «كانساي» مېھمانخانىسىغا يېتىپ كەلدى ۋە بىز بىلەن بىردەم پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئەتىسى كەچكە ئۆيگە تەكلىپ قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. بىراق، ئەتىسى مەن كوچىغا چىقىپ كېتىپ ئۇلگۇرۇپ كېلەلمىدىم. غۇلام ئىككى سائەتچە ساقلاپ تۇرغاندىن كېيىن بىرقانچە سەپەردىشىمىزنى ئېلىپ ئۆيگە كېتىپ قاپتۇ. بىراق، غۇلام ئەتىسى ئەتىگەندىلا مېھمانخانىغا تېلېفون قىلىپ نېمىلا بولسۇن ئۆيگە پاتمە قىلمىسام بولمايدىغانلىقىنى ئېيتى-تى. غۇلامنىڭ كېيىن ئېيتىپ بېرىشچە ئالدىنقى كۇنى ئۆيگە مېھمانغا بارغانلار سۆھبەت ئارىلىقىدا ئىسمىمنى بىرقانچە قې-تىم تىلغا ئاپتۇ، شۇ چاغدا غۇلامنىڭ ئايالىنىڭ سىڭلىسىمۇ مېھمانلار بىلەن بىللە ئىكەن. ئۇ سوراشتۇرۇپ يۇرۇپ مېنىڭمۇ مۇشۇ ئۆمەك تەركىبىدە ئوساكادا تۇرۇۋاتقىنىمنى بىلگەندىن كې-يىن ئاكىسىغا: «بۇ كىشى چوڭ يازغۇچى، مەن ئۇنىڭ ئەسەرلە-رىنى ئوقۇغان، ئوساكاغا كەلگەنىكەن، ئۆيىمىزگە چىللاپ كېلىپ ھۆرمىتىنى قىلمىساق بولمايدۇ» دەپتۇ ۋە غۇلامغا مەن بىلەن ئالاقىلىشىش تەكلىپىنى قويۇپتۇ. مەن ئۆزۇمنى «كاتتا يازغۇ-چى» دېيەلمىسەممۇ، ئەمما ئوساكادا مېنى بىلىدىغان، ئەسىرىمنى ئوقۇغان بىرەر ئادەمنىڭ بولغانلىقىدىن خۇشال بولۇپ، غۇلامنىڭ

تەكلىپىنى تۇزۇتسىزلا قوبۇل قىلدىم.

ساكاي شەھەرچىسى ماقالەمنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا ئېيتقاندەك، ئوساكا شەھەر مەركىزىگە ئالاھازەل 40 ــ 50 كىلومېتىرچە كېلىدىكەن، غۇلام مېنى ۋە باشقا ئىككى سەپەردىشىمنى ئاپتوموبىلغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئوساكانىڭ بىز كۆرۈشكە ئۇلگۈرمىگەن رايونلىرىنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇرغاندىن كېيىن ئۆيىگە ئېلىپ باردى. ئۇنىڭ تۇرۇۋاتقىنى مەكتەپ تەرەپتىن تەمىنلىگەن تەخمىنەن ئۇچ ئېغىزلىق، دالانلىق ئۆي ئىكەن. ئۆي جاھازلىرى ياپون پاسونىدا بولۇپ، ئۇلارمۇ ياپونلارغا ئوخشاش پاكار شىرەنى چۆرىدەپ يۇكۇنۇپ ئولتۇرىدىكەن.

بىز چاي ئوتلاپ بولغۇچە غۇلامنىڭ ئايالى ۋە سىڭلىسى ئوخشىغان لەڭمەن ئەكەلدى. ئۆز يۇرتىمىزدىن نەچچە مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بىر ئەلدە ئۇيغۇر تىلى بىلەن پاراڭلىشىپ، ئۆيىمىزدىكىدەك لەڭمەن يېيىلىگىنىمىز ئۈچۈن ئىچ ــ ئىچىمىزدىن خۇشال بولغاچ، ياۋروپادىكى قايسىدۇر بىر مەملىكەتتە ئىشلىگەن يۇقىرى گرادۇسلۇق ۋوتكىدىن بىر بوتۇلكىنى قۇرۇقدىۋەتتۇق. پاراڭلاردىن شۇنى بىلدىمكى، غۇلام ھەر ھەپتىدە ئىككى كۈن يۇك ئاپتوموبىلى ھەيدەپ، مەلۇم بىر قۇرۇلۇش ــ بىزەكچىلىك شىركىتىدە ئىشلەيدىكەن. ئالدىغان سائەتلىك ئىش ھەققى خېلىلا يۇقىرى بولۇپ، ئوقۇش، تۇرمۇش ياردەم پۇلىنىڭ كېمىنى تولۇقلاشقا يېتىدىكەن. يۇقىرى ئىستېمالىلىق جەمئىيەتتە تۆت جانلىق بىر ئائىلىنىڭ خىراجىتىدىن ئۆزگە، يەنە ئاپتوموبىلنى بېقىشى، ياتاق بىناسىنىڭ ئالدىدىكى ئوچۇقچىلىقتا ئاپتوموبىل توختىتىدىغىنى ئۈچۈنلا ئېيىغا 40 مىڭ يېن ياپون پۇلى تۆلىشى لازىم ئىكەن.

ــ لەڭمەنىنىڭ قورۇمىسىنى قوي گۆشىدە قورۇپسىلەر، قوي

گۆشىنى نەدىن ئالىسىلەر؟

ـــ ئوساكادا، ساكايدا مۇسۇلمان دۆلەتلىرىنىڭ كونسۇلخانە-لىرى، سودا ۋاكالەتخانىلىرى بار. ئۇلارغا تېلېفون بېرىۋەتسەكلا قوي گۆشىنى بازار باھاسىدا سېتىپ بېرىدۇ.

ـــ ياپونلار ئادەتتە قوي گۆشى يېمەمدۇ؟

ـــ يەيدۇ، لېكىن يېيىش ئۇسۇلى بىزدىكىگە ئوخشىمايدۇ. ئايرىم ئاشپۇزۇللاردا بىزنىڭ قازىنىمىزغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر كاۋاپدان بار، قازاننى دۇم كۆمتۇرۇپ، ئىچىنى ئوت بىلەن قىزىتىدۇ، يالپاقلانغان قوي گۆشىنى قازاننىڭ سىرتىغا چاپلايدۇ ـ ده، كاۋاپ قىلىپ يەيدۇ. بەزى ياپونلار قوي گۆشىنى «چىڭگىز-خان» دەپ ئاتايدۇ، بۇنداق «تەتۇر قازان» كاۋېپى يېسە «چىڭگىز-خان يېدۇق» دەيدۇ. ئۇلارنىڭ قوي گۆشىنى قوي باقىدىغان چار-ۋىچى قوۋمنىڭ چوڭ قاغانى چىڭگىزخان بىلەن باغلاپ قارىشىمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. ياپونلار چىڭگىزخانىنى بەك چوڭ بىلىدۇ. بەزىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئېتىنىك كېلىپ چىقىشىنى ھەتتا موڭ-غۇللار بىلەن باغلاپ قارايدۇ.

ـــ بىز ياپونىيە ئاشپۇزۇللىرىدا كالا گۆشى يەپ باقتۇق، تەمى خېلىلا ياخشى ئىكەن، پاقلان گۆشىدەك يۇمشاق پىشىدە-كەن، قارا گۆش ئارىسىدىمۇ نېپىز ماي بولىدىكەن. بۇ ئالاھىدە نەسىللىك كالىنىڭ گۆشىمۇ ياكى چەت ئەلدىن كەلتۈرۈلگەنمۇ؟

ـــ ياپونلار دېگىز مەھسۇلاتلىرىدىن قالسىلا كالا گۆشىنى يۇقىرى ئاقسىللىق يېمەكلىك دەپ بىلىدۇ. شۇڭا، كالا گۆشى ئىشلەپ چىقىرىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلىدۇ. گۆش كالىلىرىنىڭ نەسلىمۇ بىزدىكى نەسىللىك گۆش كالىلىرىدىن بەك پەرقلىنىپ كەتمەيدۇ. بىراق، ئۇلار ھەربىر بوردىلىدىغان كالىغا كۈنگە ئىككى بوتۇلكا پىۋا ئىچۈرىدىكەن. كالا گۆشىنىڭ ياخشى بولۇ-

شىدا، مېنىڭچە، پۈتۈنلۈك رولى چوڭىكىن دەپ قارايمەن...

بىز توكيوغا كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسىلا توكيودىكى مېدىتسىنا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان ئەركىن دېگەن يىگىت بىزنى يوقلاپ كەلدى. ئۇ ئۆمىكىمىز تەركىبىدىكى خوتەنلىك ئاغىنىلەر بىلەن بۇرۇنلا تونۇشىدىكەن. خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىدا ئىشلەۋاتقاندا، مېنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئىشخانامغىمۇ كەلگەنىكەن. ئۇ مىجەزى ئوچۇق، قىزغىن يىگىت بولغاچقىمۇ، بىر كۆرۈشۈپلا كونا تونۇشلاردەك بولۇپ كەتتۇق. ئۇ ئۆزى بىلەن بىللە كەلگەن ئېزىز دېگەن يىگىت بىلەن بىللە كەچلىكى بىزنى توكيو شەھىرىنىڭ مۇھىم رايونلىرىنى بىر - ئىككى قېتىم ئايلاندۇرۇپ چىقتى. مال سېتىۋېلىشىمىزغا ياردەمدە بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ياپونىيەدىكى تۇرمۇشى، ئۆگىنىشى ئۈستىدە توختىلىپ: «ئاساسلىق خىراجەتنى ھۆكۈمىتىمىز بېرىدۇ. ئوبدان ئوقۇساق ئوقۇۋاتقان مەكتىپىمىزمۇ ئوقۇش ياردەم پۇلى بىلەن تەمىنلەيدۇ. ياپونلار بىزگە خېلى يېقىنچىلىق قىلىدۇ.

مەشھۇر «دىسنىي باغچىسى» ئالدىدا

مەسلەن ئالساق، ياتقىمىز جايلاشقان يەر توكيو شەھەر مەركىزىدىن بىر سائەتلىك يول. ئالتە - يەتتە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى بىللە تۇرىمىز. بىز تۇرغان ياتاق - ئۆيلەر بىر يەر - زېمىن ئىگىسىنىڭ بولۇپ، بۇ ياشانغان ياپون بىزدىن بىر تىيىنمۇ ھەق ئالمايدۇ. تۇرمۇشىمىزغىمۇ ئانچە - مۇنچە يارەمدە بولىدۇ. ئۇ تېخى ئۆزىگە ئوخشاش بىرقانچە پۇللۇق ياپونغا خىزمەت ئىشلەپ ئىئانە توپلاۋاتىدۇ، بۇ ئىئانە بىلەن شىنجاڭنىڭ يېرىگە مەكتەپلەر سېلىپ بېرىمەن، دەيدۇ» دېدى. ئەركىن يەنە مۇشۇ ياپون پومېشچىكىغا ئوخشاش، مەملىكىتىمىزگە دوستانە مۇئامىلىدە بولۇۋاتقانلارنى، شىنجاڭلىق ئوقۇغۇچىلارغا ئەمەلىي ياردەم كۆرسىتىۋاتقانلارنى ژۇرنال يۈزىدە تەشۋىق قىلىپ قويۇشىمىزنى ئۆتۈندى.

بىز 12 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئوساكاغا كېلىپلا «ئوساكا-جۇي» دەيدىغان بىر قەدىمىي قورغانغا ئېكسكۇرسىيىگە بارىدۇق. بۇرۇنقى زامانلاردا ياپون پادىشاھلىرى، سەركەردىلىرى تۇرغان بۇ ھەشەمەتلىك قۇرۇلۇش تۇركۈمىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ ھېرىپ كەتتۇق - دە، بىر سەيناداتاش ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇپ ئارام ئېلىشقا باشلىدۇق. دەل شۇ چاغدا چىرايىدىن ئۇيغۇرلۇقى چىقىپ تۇرغان بىر يىگىت يېتىپ كېلىپ بىز بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى ۋە ئۆزىنىڭ ئوساكادا ئوقۇيدىغانلىقىنى، ئۆمىكىمىزدىكى كورلىق ئەنۋەرنى ئىزدەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى ئېيتتى. كۆپ ئۆتمەي، بىز ئۇنى ئېلىپ مېھمانخانىغا قايتتۇق. ئابلىكىم دېگەن بۇ يىگىت شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەنىكەن. ئوساكادا ئوقۇۋاتقىنىغىمۇ ئىككى يىل توشاي دەپ قاپتۇ. ئۇ شۇ ئاخشىمىلا تاشقىرىدىن يېمەكلىك، ئىچىملىك دېگەندەك نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ كىرىپ بىزنى مېھمان قىلدى. ئۆمەكتىن رۇخسەت بىلەن ئايرىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە تولۇق بىر كۈن بازار ئايلاندىم.

ئابلىكىم ئىككى يىلغا توشمىغان ۋاقىت ئىچىدە ياپونىيىدە چوڭ شەھەر ھېسابلىنىدىغان ئوساكانىڭ ئۇجۇر - بۇجۇرىنى تولۇق بىلىپ كەتكەندەك قىلىدۇ. ئۇ مېنى باشلاپ ئەستە ساقلاش ئىنتايىن تەس بولغان ئىرماش - چىرماش يوللاردىن ئۆتۈپ ئىككى - ئۈچ سودا رايونىغا ئېلىپ باردى. چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتلەردە مەكتەپ تەرەپتىن تەمىنلىگەن بىر يېرىم ئېغىزلىق ياتقىغىمۇ باشلاپ كىردى. ئۇ ئۆزى يالغۇز تۇرىدىغان بۇ ياتاق گەرچە بىر يېرىم ئېغىزلىق بولسىمۇ، ئۆيلىرى كەڭ، ئەسلىھەلىرى تولۇق ئىكەن. ئۇ قالايمىقان تاشلانغان ماتېرىياللار ئارىسىدىن ئىككى پارچە ژۇرنالنى ئېلىپ ماڭا كۆرسەتتى. ئوقۇشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا ئۆزى ئوقۇۋاتقان ئىقتىساد باشقۇرۇش كەسپىگە ئائىت ماتېرىياللارنى كۆپلەپ كۆرىدىكەن. ماڭا كۆرسەتكەن ژۇرناللاردا ئۇنىڭ ئىقتىسادقا ئائىت ئىككى پارچە ئىلمىي ماقالىسى ياپونچە بېسىلىپ چىقىپتۇ. تەستىقتىن ئۆتكەن، ئېلان قىلىنىش ئالدىدا تۇرغان ماقالىلىرىمۇ بار ئىكەن. ئۇ: «ھۆكۈمەت، خەلق بىزنى ئوبدان ئوقۇسۇن دەپ بۇ يەرگە ئەۋەتكەندىكىن، جەزمەن ياخشى ئوقۇشىمىز كېرەك» دېدى ۋە ئوقۇشنى دوكتورلۇقنى ئالغۇچە ئۈزارتماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. ئابلىكىمنىڭ دېيىشىچە، ئۇ ھەر ھەپتىدىكى ئىككى كۈنلۈك دەم ئېلىش ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ «SONY» شىركىتىدە سۈپەت تەكشۈرگۈچى بولۇپ ئىشلەيدىكەن. ئىشلەپ تاپقان پۇلى تۇرمۇشىغا يېتىپ ئاشىدىكەن. « ياپونىيىدە ئىشلەي دېسەڭ ئىش تېپىلىدۇ، ھەپتىدە بىر - ئىككى كۈن ئىشلىسەڭ ئوبدان ھەققە ئېرىشەلەيسەن، ئىشقىلىپ، ۋاقىت بولغاندىكىن ئانچە - مۇنچە ئىشلەپ تۇرغان تۈزۈك» ــ دېدى ئۇ پاراڭ ئارىلىقىدا.

توكيودا تۇرۇۋاتقان مەزگىللەردە ئىنىمىز ئابدۇنەبىجانىڭ

ۋاستىسى بىلەن ئىلىار دېگەن بىر يىگىت بىلەن ئۇچرىشىپ قالـ
دىم. ئىلىار ياپونىيىدە ئوقۇپ، ئاساسىي زەررە كەسپى بويىچە
دوكتورلۇق ئۇنۋانىنى ئالغانكەن. ھازىر شۇ يەردىكى بىر شىر-
كەتتە مەنسەپ تۇتۇپ ئىشلەۋېتىپتۇ. گەپ قىلغاندا قوللىرىنى
كېرىپ، مۇرىلىرىنى قىسىشىدىن قارىغاندا، غەربلىكلەرنىڭ ئادەت-
لىرى بىلەن خېلى كەڭ ئۇچراشقان بولسا كېرەك. ئاساسىي زەررە
تەتقىقاتى ئىلغار ئۇسكۇنىلەرگە ۋە قويۇق ئىلمىي مۇھىتقا ئېھتى-
ياجلىق بولغىنى ئۈچۈن، ئۇ ھازىرچە ئوقۇغىنىنى ئىشلىتەلىشـ
دىن، ئۆز رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرالمىشىدىن ئەندىشە قى-
لىدىكەن. لېكىن، ياپونىيىدە ئىشلەپ تۇرۇپمۇ ۋەتەن، خەلققە
مەنپەئەت يەتكۈزگىلى بولىدۇ دەپ قارايدىكەن. تەبىئىي پەنلەر-
دە ئوقۇغىنىغا قارىماي، تارىخ، ئەدەبىيات ساھەسىدىمۇ بىلىمى
بارلىقىغا قاراپ ئۇنى خېلى ئەتراپلىق يېتىلگەن دەپ ھېسابلاشقا
بولىدىكەن.

ئەلۋەتتە، ۋاقىت قىس ۋە ئارىلاشقان دائىرە تار بولغانلىقـ
تىن، ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى
توغرىسىدا مۇپەسسەل بىرنېمە دەپ بېرەلمەيدۇ. لېكىن، بىر
نۇقتا ئېنىقكى، بىز ئۇچراشقان ئوقۇغۇچىلار پارتىيە ۋە ھۆكۈ-
مەتنىڭ ئۆزلىرىگە پۇرسەت يارىتىپ بەرگىنىنى، غەمخورلۇق قى-
لىۋاتقانلىقىنى تولۇق چۈشىنىشىدىكەن، ئوبدان ئوقۇپ بۇ غەم-
خورلۇققا جاۋاب قايتۇرۇشنىڭ كويىدا ئىكەن. بىز ئۇچۇن ئېيتـ
قاندا، ئۇلارنى چۈشىنىشىمىز، جاپالىق ئەمگىكىنى ھۆرمەتلىشـ
مىز، مەنىۋى ياقتىن ئارقا تىرەك بولۇشىمىز، ئوقۇشىنى مۇۋەپ-
پەقىيەتلىك تاماملاپ، ۋەتەنگە بالدۇرراق قايتىپ كېلىپ، زامانـ
ۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى يولىدا تېگىشلىك تۆھپە قوشۇشى ئۈچۈن
ياخشى تىلەكلەرنى تىلىشىمىز زۆرۈر ئىكەن.

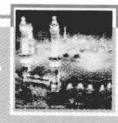
8. دەپ كەلسەك، گەپ تولا

ياپونىيىدە ئۆتكۈزگەن 12 كۈننى مەڭگۈلۈك ۋاقىت ئېقىمىدىكى زەررىگە ئوخشىتىشقىمۇ ئەرزىمەيدۇ، بىراق توكيو ئايرو-پورتىغا قەدەم قويغىنىمىزدىن باشلاپ ئوساكا ئايروپورتىدىن ئايرىلغانغا قەدەر بولغان جەريان بىز ئۈچۈن خېلى ئۇزۇن ۋاقىت بولۇپ تۇيۇلىدۇ. بىز بۇ جەريان ئىچىدە مەزكۇر ماقالىدە تىلغا ئېلىنغان جاي - نۇقتىلاردا زىيارەتتە بولغاندىن ئۆزگە، يەنە توكيودىكى مەشھۇر دىنىي باغچىسىدا يېزىپ كەلسەك بىرەر پارچە ماقالە بولغۇدەك تولۇق بىر كۈن تاماشا قىلدۇق. باغچىدىكى ھەيۋەتلىك كەچلىك نامايىشنى كۆرۈپ ۋە نامايىشقا ماسلاشتۇرۇلغان نامەلۇم بىر تەسىرلىك مۇزىكىنى ئاڭلاپ «دۇنيادا مۇنداقمۇ تاماشالار بار ئىكەن. بىز بولساق ھازىرغىچە قورساقنىڭ غېمىدىلا يۈرۈپتۇق» دەپ كۆزلىرىمىزگە ياش ئېلىشتۇق. توكيو ۋە ئوساكا شەھەرلىرىدىكى «قىزىل چىراغ رايونى» (چەكلەنگەن رايون، يەنى ئەيش - ئىشرەت رايونلىرى) نى سىرتىدىن كۆزىتىپ جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ، جۈملىدىن ئۆز مىللىتىمىزنىڭ ئەدەپ - ئەخلاقلىق مىللەت بولغانلىقىدىن سۆيۈندۇق ۋە غەيرىي ئەخلاقىي ھادىسىلەر قانۇن ئارقىلىق چەكلەنگەن، ئىنسانىي گۈزەل ئەخلاق تەشەببۇس قىلىنىدىغان سوتسىيالىزم تۈزۈمى شارائىتىدا يا-شاۋاتقىنىمىزغا خۇشال بولدۇق.

يۇقىرى ئىقتىسادىي كىرىمگە ۋە ئىقتىسادىي ئاساسقا ئىگە ياپون خەلقىنىڭ ئادەتتە ئاددىي - سادىدا ياشايدىغانلىقىنى، بۈزۇپ - چېچىشتىن ۋە سۆلەتۋازلىقتىن ئاساسەن خالىي ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ (بۇ بەلكى يۈزەكى كۆزىتىش بولۇشىمۇ مۇمكىن): «تاپقان - تەرگىنىمىزنى كىيىپ - يەپ، ئويناپ تۈگىتىۋېتىدىغان ئوخشاي-

مىز» دەپ تەشۋىشكە چۈشمەيمۇ قالمىدۇق. ئىسراپخورلۇققا، سۆ-
لەتۋازلىققا قارشى تۇرۇش، ئىقتىسادچىل - تېجەشلىك بولۇش
سىياسىتىنىڭ دانالىقىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلىشتۇق.

ئىشقىلىپ، زىيارەت ئۇچۇن خەجلىگەن پۇلنى مېنىڭچە
ھەرگىز بىكارغا خەجلىمىدۇق. بۇ پۇلغا نۇرغۇن تەسىرات، ساۋاق
سېتىۋالدۇق. بۇ تەسىرات، تەجرىبە - ساۋاق توغرىسىدا سۆزلە-
سەك گەپ تولا. ئەقەللىيسى، مەزكۇر ماقالەمنىڭ مۇشۇ بۆلىكىنى
يېزىۋاتقاندا گەرچە ياپونىيەدىن قايتىپ كەلگىنىمگە ئۇچ ئاي بو-
لۇپ قالغان بولسىمۇ، مەندىكى ئويلىنىش تېخى توگىگىنى يوق.
تەسىراتىمنىڭ ئاخىرى چىققىنى يوق، بىراق تەسىراتىمنىڭ
چوڭقۇرلىشىشىغا، ماھىيەت خاراكتېرلىك خۇلاسىگە پۇرسەت
بېرىش، مۇھىمى مۇشتەرىلىرىمىزنىڭ ۋاقتىغا ئارتۇقچە چاڭگال
سېلىۋالماسلىق ئۇچۇن ئۇدا تۆت ساندا ئېلان قىلىنىۋاتقان ماقا-
لەمنىڭ ئاخىرىغا ۋاقتىنچە چېكىت قويۇپ تۇرۇشنى لايىق تاپ-
تىم. يېقىندا، چەت ئەلگە چىقىشقا پۇرسەت تاپالمىغان، ئەمما
چەت ئەل ئەھۋالىغا قىزىقىدىغان بەزى ياش بۇرادەرلىرىم ماڭا
سەئۇدى ئەرەبىستانى، كۇۋەيت، پاكىستان، چاۋشيەن، ۋيېتنام،
رۇسىيە، شياڭگاڭ قاتارلىق ئەل ۋە رايونلارغا قىلغان زىيارەتلە-
رىم ھەققىدە ئېلان قىلىنغان خاتىرىلىرىمنى رەتلەپ، تېخىمۇ
چوڭقۇرلاشتۇرۇپ بىر كىتاب تۇزۇپ چىقىشىمنى تەلەپ قىلدى.
مەن بۇ تەلەپنى رازىمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلدىم. ياپونىيە تۇغ-
رىسىدىكى تەسىراتلىرىمنىڭ تېخىمۇ تاكامۇللاشقان نۇسخىسىنى
مۇشۇنداق بىر كىتاب دۇنياغا كەلگەندە ئاندىن مۇشتەرىلىرى-
مىزگە يەنە بىر قېتىم تولۇق تەقدىم قىلارمەن، دېگەن ئۇ-
مىدتىمەن.

مؤسسو لمان دونیاسفاپه ر

1. سەپەر تەسىراتى ھەققىدە سۆز

مەن بۇرۇن چەت ئەللەرنىڭ، چەت ئەلدە ياشىغۇچى مىللەتلەرنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ئەھۋالى ھەم تەبىئىي شارائىتى، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى ھەققىدە ئوقۇشقا ۋە ئاڭلاشقا بەك مۇ قىزىقاتتىم. چەت ئەلگە چىقىش ئامىتىگە ئېرىشكەنلەرگە تولىمۇ ھەۋەس قىلاتتىم. گېزىت ـ ژۇرنال، كىتابلاردىن چەت ئەلگە چىققانلار تەرىپىدىن يېزىلغان ماقالىلەرنى قايتا ـ قايتا كۆرۈپ چىقاتتىم. دەرۋەقە، كېيىنكى كۈنلەردە چەت ئەلگە چىقىش پۈرسىتى ماڭمۇ نېسىپ بولدى. 1984 ـ يىلى جۇڭگو ياشلار مەتبۇئاتى ۋەكىللەر ئۆمىكى تەركىبىدە چاۋشيەنده 16 كۈن زىيارەتتە بولۇپ قايتىپ كېلىپ، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1985 ـ يىللىق سانلىرىدا «چاۋشيەن تەسىراتلىرىدىن پارچە ـ پۈراتلار» سەرلەۋھىلىك ئۇلانما ماقالەمنى ئېلان قىلدىم. مۇشتەرىلەرنىڭ ئاغزاكى ئىنكاسلىرى ۋە خەتلەردىن مەلۇم بولدىكى، ئۇلارنىڭ چەت ئەل ۋە چەت ئەلدىكى مىللەتلەرنىڭ قانداق ياشايدىغانلىقى ھەققىدە بىرنېمە بىلىۋېلىش ئارزۇسى مېنىڭكىدىن ھەسسىلەپ كۈچلۈك ئىكەن. ھالبۇكى، ھازىر بىز نۇرغۇن ساھەدە دۇنياغا يۈزلىنىش شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. مانا مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا دۇنيانى بىلىشكە ئىنتىلىش ئەلۋەتتە ياخشى ئەھۋاللار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشقا تېگىشلىك.

ئوقۇرمەنلىرىمىز ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدە جۇغراپىيە دەرسلىكىنى ئوقۇغان بولسىمۇ، لېكىن بۇنداق دەرسلىكنىڭ ھەممە مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئېلىپ كېتىشى ناتايىن. شۇڭا، بەزىدە چەت

ئەلگە چىقىش پۈرسىتىگە ئىگە بولغانلارنىڭ ھەممىسى ئاز - تولا سەپەر تەسىراتى يېزىپ ئېلان قىلىپ تۇرسا ئىكەن دەپ ئويلاپمۇ قالىمەن. دەرۋەقە، پارتىيە 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئىچكى جەھەتتە ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈش، سىرتقا قارىتا ئىشكىنى ئېچىۋېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلغانلىقتىن، چەت ئەلدىكى بىلەن بولغان ئىقتىساد، سودا، پەن - مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئىشى كۈنسايىن كۆپىيىۋاتىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزدىنمۇ كۆپلەپ كىشىلەر چەت ئەللەرگە چىقىپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرى توغرۇلۇق تەسىرات ماقالىلىرى ئېلان قىلدى، مانا بۇ ياخشى ئەھۋال.

يېقىر 1985 - يىلى گوۋۇيۈەن تەشكىللىگەن جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئۆمرە ھەج قىلىش، دوستلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكى تەركىبىدە سەئۇدى ئەرەبىستانى، پاكىستان، كۇۋەيت دۆلەتلىرىدە زىيارەتتە بولۇش جەريانىدا ئىمكانقەدەر تولۇق خاتىرە قالدۇرۇشقا تىرىشتىم، كۆپ سورىدىم، كۆپ ئاڭلىدىم. ئۆمەك ئەزالىرىنىڭ مەجبۇرىيىتى دائىرىسىدىن ھالقىپ كەتكەن بۇ تىرىشچانلىق ئەلۋەتتە مۇشتەرىلەر ئۈچۈن سەپەر جەريانىدىن تولۇقراق، مۇكەممەلرەك بىرنەرسە تەقدىم قىلىش ئىستىكى ئارقىسىدا كۆزىستىلدى.

سەپەردىن يانغىنىمدىن كېيىن، نۇرغۇن ئوقۇرمەنلەر ماڭا خەت يېزىپ سەپەر تەسىراتى توغرىسىدا بىرەر نەرسە يېزىشىم كېرەكلىكىنى ئەسكەرتتى، بەزى گېزىت - ژۇرناللارمۇ ئۆز مەتبۇئاتى ئۈچۈن ماقالە يېزىپ بېرىشىمنى تەلەپ قىلدى. «خېرىدارىڭ بولمىسا، زىبالىقىڭ نە ئەتىۋار» دېگەن تەمسىلنى ھەر دائىم ئېسىمدە ساقلاپ يۈرىدىغان مەن، ئوقۇرمەنلەرنىڭ تۇرتكىسىگە ۋە ئاشۇ گېزىت - ژۇرناللارغا چىن دىلىمدىن رەھمەت ئېيتقاچ، قو-

پاكستان خەلقىنىڭ دوستلۇق گۈلچەمبىرىكى

لۇمغا قەلەم ئالدىم. ئىستىكىم شۇكى، بۇ ئەرزىمەس ماقالەم مۆھتەرەم ئوقۇرمەنلىرىمىز تەرىپىدىن قوبۇل كۆرۈلگەي.

2. پاكستاننىڭ دوستلۇقى

يولداش ئىسمايىل ئەھمەد باشچىلىقىدىكى بۇ ئۆمەك بېيجىڭدا بىرەر ھەپتىدىن ئارتۇقراق تۇرۇپ گوۋۇيۈەن ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ ئۆمرە ھەج، دوستلۇق زىيارىتى توغرىسىدا بەرگەن يولىيورۇقلىرىنى ئۆگەنگەندىن كېيىن 1985 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى كەچ سائەت 6 دىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە پاكستان خەلقئارا ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ «بوئېئىن 707» تىپلىق ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ بېيجىڭدىن پاكستانغا قاراپ يولغا چىقتۇق. ھېچ يەرگە قونماي 7 سائەت ئۇچقاندىن كېيىن، پاكستان ۋاقتى بىلەن شۇ كۈنى سائەت 12 دىن ئاش-

قاندا ئىسلامىيەتنىڭ ئايرودرومىغا قوندۇق. بۇ ئايرودرومنىڭ كۆلەمى ناھايىتى چوڭ بولۇپ، چوڭ تىپتىكى ئايروپىلانلار چۈشۈپ - كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىكەن. بىز ئالىي دەرىجىلىك مېھمان كۈتۈش زالىدا دەم ئالغاچ، چېگرىدىن كىرىش رەسمىيىتىنى ئادا قىلدۇق ۋە يەنە ئىككى سائەتكە يېقىن ئۇچۇپ كاراچى ئايرودرومىغا قوندۇق. بىز بۇ يەرگە كېلىپلا كاراچىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىمىز - نىڭ ئىشخانا مۇدىرى، دۇنيا ئىسلام كونگرىسىنىڭ كاراچىدا تۇرۇشلۇق ئەمەلدارى خالىد ئىكراموللاخان، دىنىي ۋازارەت ھەج ئىشلىرى ئىشخانىسىنىڭ ئەمەلدارى ئەشۇا ئەھمەد ئابباس قاتارلىق ئەربابلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدۇق. بىز مانا مۇشۇ ئەربابلارنىڭ ۋە ھۆرمەت قاراۋۇللىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا كۈندۈزدەك يورۇپ تۇرغان ئايرودروم يولىنىڭ ئەتراپىنى تاماشا قىلغاچ «تاجمەھەل» مېھمانخانىسىغا كېلىپ ئورۇنلاشتۇق. ھىندىستاندىكى مەشھۇر ئىسلام يادىكارلىقلىرىدىن بىرى بولغان «تاجمەھەل» مەسچىتىگە نام جەھەتتىن ئوخشاش بولغان بۇ مېھمانخانا شەھەر مەركىزىگە ئانچە يىراق ئەمەس يەرگە جايلاشقانىكەن. بۇ ھەيۋەتلىك مېھمانخانىنىڭ قۇرۇلۇش ئۇسلۇبى ئۆزگىچە بولۇپ، ئەتراپى قىش - ياز گۈل ئېچىلىپ تۇرىدىغان مەنزىرە دەرەخلىرى بىلەن قاپلانغانىكەن. مېھمانخانىنىڭ كەينى تەرىپىگە ئىخچام قىلىپ ياسالغان سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى، سېتىكا توپ مەيدانى جايلاشقان بولۇپ، كۆل ئەتراپىدا ئۇچ - تۆت كىشىلىك ئورۇن ھازىرلانغان باراڭلىقلار ياسالغانىكەن. مېھمانخانىدا تۇرىدىغان غەيرىي مۇسۇلمان ئەللىرىنىڭ سايياھەتچىلىرى ئۈچۈن ھەر كۈنى كەچلىكى مانا مۇشۇ كۆل بويىدا مۇزىكا، ناخشا كېچىلىكى ئۆتكۈزۈلىدىكەن. ھەتتا بەزىلەر دىسكو، تانسا ئويناشىدىكەن، پەمىچە، بۇنداق پائالىيەت سورۇنىدا ئىسپىرتلىق ئىچىملىك

لىكلەر ئىچىلمىسە كېرەك.

ئەتىسى بىز كونسۇلخانا خادىملىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا كارا-
چىنىڭ شەھەر قىياپىتىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. ئېكسكۇر-
سىيە داۋامىدىكى تۇنجى تەسىراتىم شۇ بولدىكى، 2 مىليوندىن
كۆپرەك ئاھالىسى بار بۇ شەھەرنىڭ كۆلىمى يەتكۈچە كەڭ ئە-
كەن، ھەر خىل گۈل دەرەخلىرى ۋە ئاكاتسىيە بىلەن ئىككى تە-
رىپى باراقسانلاشتۇرۇلغان كەڭ يوللاردا ماشىنىلار بىر - بىرىنى
قوغلاشقاندەك تېز سۈرئەت بىلەن مېڭىشىدىكەن. مۇستەقىللىق
ئۈچۈن كۈرەش ۋە ھۆرمەت مەزمۇنى ئىپادە قىلىنغان ئۇچ خەۋ-
جەر خاتىرە مۇنارى ۋە باشقا ھەر خىل مەزمۇندىكى مۇنارلار
يوللارنىڭ ئۆتۈشمىلىرىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن. پاكىستاندا
ئىشلىتىلىۋاتقان قاتناش قوراللىرىنىڭ مەن بۇرۇن كۆرگەن ۋە
كېيىن كۆرگەن مەملىكەتلەردىكىگە ئوخشىمايدىغان يېرى شۇ-
كى، بۇ يەردە شەخسلەر ئىگىدارچىلىقىدىكى چوڭ - كىچىك ئاپ-
توموبىللار نىكىللانغان قەلەي بىلەن كۆزنى ئالا چەكمەن قىلغۇ-
دەك دەرىجىدە نەقىشلىنىدىكەن، بولۇپمۇ كىرا ئاپتوبۇسلىرى
بىر قارىماققا ئېلان تاختىسىغا ياكى زىننەت بۇيۇملىرى ساقلا-
نىدىغان زور ساندۇقىغا ئوخشايدىكەن. ھەتتا ماي باكلىرى ئو-
رۇنلاشتۇرۇلغان بىنزاۋۇزلارمۇ قايتا قۇراشتۇرۇلۇپ كىشى ھە-
ۋەس قىلغۇدەك دەرىجىدە بېزىلىدىكەن. بىراق، ھۆكۈمەت ئە-
گىدارچىلىقىدىكى قاتناش شىركەتلىرىنىڭ چوڭ ۋە ئۇزۇن ئاپ-
توبۇسلىرى باشقىچە بىر دۇنيا ئىكەن. بۇنداق ئاپتوبۇسلارنىڭ
داتلىشىپ، ئاجراپ كەتكەن قاغالتىرلىرى لەپىلدەپ تۇرىدىكەن،
ئۇستى تەرىپى ئوت كەتكەن ئۆينىڭ ئۆگزىسىگە ئوخشاش ئوچۇق
تۇرىدىكەن. بىز نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئەنە شۇنداق ئاپتوبۇسلار-
نىڭ ئۇستىدىن بېشىنى چىقىرىۋېلىشقانلىقىنى، ھەتتا نەچچە

ئون كىشىنىڭ ئاپتوبۇس ئۆگزىسىگە چىقىۋېلىپ كۆڭلەكلىرىنىڭ پەشلىرىنى لەپىلدىتىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردۇق. بۇ، بۇ يەردە قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ يەنىلا جىددىيلىكىدىن ياكى پاكىستانلىقلارنىڭ ئاشۇنداق قىلىشقا ئامراقلىقىدىن بولسا كېرەك.

بىزنىڭ پاكىستانىنىڭ دۆلەت ئاتىسى مۇھەممەد جىننانىنىڭ مەقبەرىسىگە بارغان مەزگىلىمىز دەل چۈش ۋاقتىغا توغرا كەلدى. گۇمبەز شەكلىدە ياسالغان بۇ مەقبەرە شۇنچىلىك ھەيۋەتلىك ئىكەنكى، ئۇ ئەينەكتەك يالتىراپ تۇرغان تۆت چاسا كۆلچەكلەر ئارىسىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن. گۇمبەز ئىچىدىكى تۆچ ۋادەك ئارىسىدا تۇرغان مۇھەممەد جىننانىنىڭ قەبرىسى ئەتراپىدا پاكىستانلىق ۋە چەت ئەللىك زىيارەتچىلەر سانجاق ـ سانجاق تۇرۇپ كېتىپتۇ، بىز قەبرە ئالدىغا بېرىپ ئىككى رەكەت نامازغا سەپ‌راسلاپ تۇرغاندا، نۇرغۇن پاكىستانلىق دوستلار پاراڭلىرىنى توختىتىپ بىز بىلەن بىللە سۈكۈتتە تۇردى. نامازدىن كېيىن بىزنى خاتىرە رەسىمگە چۈشۈشكە تەكلىپ قىلدى.

11 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى بىز مەسچىتى كوبىبانى زىيارەت قىلدۇق ۋە بۇ كاتتا مەسچىتتە تۆت رەكەت نامان ئوقۇدۇق. بۇ مەسچىت تونۇشتۇرۇشقا قارىغاندا، پاكىستان دېگىز ئارمىيىسى تەرىپىدىن مەبلەغ سېلىنىپ 1966 ـ يىلىدىن 1969 ـ يىلىغىچە بىرقانچە يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ ياسالغان بولۇپ، غايەت زور گۇمبەزگە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ مەسچىتنىڭ ئەمەلىي ئىشلىتىلىدىغان كۆلىمى 5532 كۋادرات مېتىر كېلىدىكەن. 22 مىڭ كىشى بىرلا ۋاقىتتا نامان ئوقۇيالايدىكەن، مەسچىتنىڭ تورۇسلىرى ھەرە كۆنكى شەكلىدە نەقىش چىقىرىپ ياسالغان بولۇپ، ئاۋاز قايتۇرۇش ئىقتىدارى ناھايىتى ياخشى ئىكەن. مەسچىتتە تۇرۇپ پىچىرلاپ سۆرە ئوقۇغاندىمۇ تەرەپ ـ تەرەپتىن

كاراچىدىكى ئۇچ خەنجەر مۇنارى

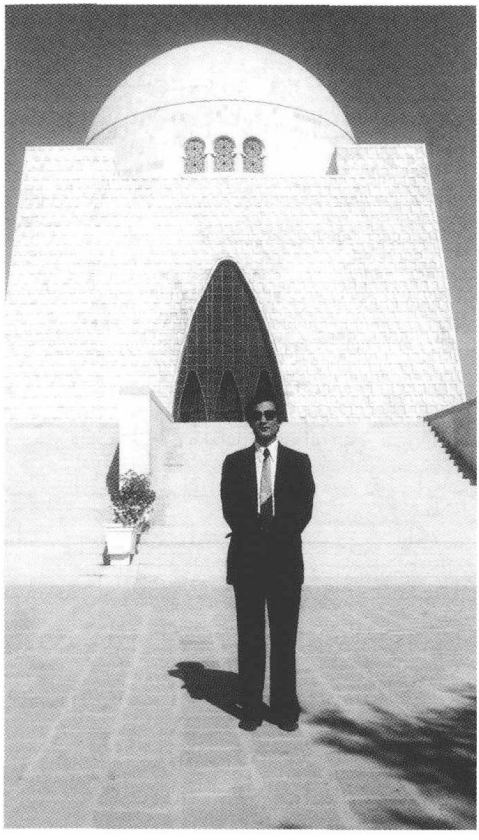
يانغۇ بېرىدىكەن. مەسچىت هويلىسى ياپيېشىل چىملىق مەيدان ئىكەن. گۈل دەرەخلىرى ئوتقاشتەك قىزىرىپ تۇرىدىكەن. تۆت چاسا كۆلچەكلەر سەنئەتلىك باراڭلار ئارىسىدا قۇياش نۇرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ كىشىگە جازىبىلىك تۇيغۇ بەخش ئېتىدىكەن. بۇ مەسچىتتە پاكىستانلىق جامائەتلەر ۋە مەسچىت قارىمىقىدىكى مەدرىسە تالىپلىرى بىزنى خۇش تەبەسسۇم، قىزغىن سالام بىلەن كۈتۈۋالدى. ئايرىلىش ۋاقتىمىزدا ئۇلار جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىغا ئۆز سالىمىنى ئالغاچ كېتىشىمىزنى ئۆتۈندى.

11 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن بىز دۇنيا ئىسلام كونگىرىسى تەرىپىدىن زىياپەتكە تەكلىپ قىلىندۇق. زىياپەت مەيدانى كاراچى خەلقئارا مېهمانخانىسىنىڭ 10 ـ قەۋىتىدە راسلانغان بولۇپ، بۇ يەرگە هەرقايسى دىنىي جەمئىيەتلەرنىڭ مۇ ـ ناسىۋەتلىك كىشىلىرى، مويىسپىت، ئوتتۇرا ياش ۋە ياش دىنىي

ئەربابلاردىن 120 دەك كىشى جەم بولغانكەن. ئۇلار قىزغىن چاۋاك بىلەن بىزنى قارشى ئېلىپ يۇقىرىغا تەكلىپ قىلدى ۋە ئۆمەك ئەزالىرىنىڭ بوينىغا قىزىل ئەتىرگۈلنى زەر يىپقا ئۆتۈكۈزۈپ تەييارلانغان چەمبىرەك ئېسىپ قويدى. زىياپەت ئۆتكۈز-گۈچى تەرەپنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، ئۆمىكىمىزدىن شاڭخەيلىك مۇھەممەد ئەھەدى قۇرئان قىرائەت قىلغاندىن كېيىن سۆزگە چىقىشلار باشلاندى. ئۆمىكىمىز پاكىستاندا تۇرۇۋاتقان مەزگىل-دە، پاكىستانىنىڭ زۇڭلىسى مۇھەممەدخان جۇنجو دۆلىتىمىزدە زىيارەتتە بولۇۋاتقان بولۇپ، بۇ ئەھۋال ئىككى مەملىكەت مۇ-سۇلمانلىرىنىڭ خۇشال - خۇرام جەم بولۇشى ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى كەيپىيات يارىتقانىدى. پاكىستانىنىڭ دىنىي ئەمەلدارى ئۆز سۆزىدە جۈڭگو - پاكىستان خەلقىنىڭ ۋە دۆلەتلىرىنىڭ كۈندىن - كۈنگە راۋاجلىنىۋاتقان دوستلۇقىغا يۇقىرى باھا بەردى، بۇنىڭ-دىن كېيىن ئىككى دۆلەت خەلقىنىڭ دوستانە بېرىش - كېلىش-شىنى راۋاجلاندۇرۇشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئۆمەك باشلىقى يولداش ئىسمايىل ئەھمەد سۆزگە چىقىپ، پاكىستانلىق دوستلارغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ مەملىكىتىمىز-نىڭ تاشقى سىياسىتىنى شەرھلەپ ئۆتكەندىن كېيىن، «جۈڭگو مۇسۇلمانلىرى، جۈملىدىن جۈڭگو شىنجاڭ مۇسۇلمانلىرى پا-كىستانلىق دوستلارنىڭ مەملىكىتىمىزدە زىيارەتتە بولۇشىنى قارشى ئالىدۇ، شىنجاڭ دەرۋازىسى پاكىستانلىق دوستلارغا ئو-چۇق» دېگەندە مەيداندا گۈلدۇراس ئالقىش ياڭرىدى، ھەتتا بەزى-لەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى.

پاكىستان تەرەپتىن سۆزگە چىققانلار جۈڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ جۈڭگو مۇسۇلمانلىرىغا تولۇق دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى بې-رىۋاتقىنىغا مەدھىيە ئوقۇشتى. زىياپەت تامام بولغاندىن كېيىن،

مۇھەممەد جىننا مەقبەرىسى

پاكىستانلىق ئەر - ئايال ساھىبخانىلار ۋە بىز ئىما - ئىشارەتلەر بىلەن دوستلۇق مەقسەتلىرىمىزنى ئالماش - تۇردۇق. ئۇلار خاتىرە قال - دۇرۇش ئۈچۈن بىزنى تا - لىشىپ يۇرۇپ فوتوئاپپارات ئالدىغا ئېلىپ بېرىشتى، ۋاقىت ئېتىبارى بىلەن، ساھىبخانىلارنىڭ ھەممە - سى بىلەن ئايرىم - ئايرىم سۆرەتكە چۈشەلمىگەنلە - كىمىز ئۈچۈن ئەپسۇسلاند - غان ھالدا زىيارەت مەيدا - نىدىن ئايرىلدۇق. پاكىس - تان خەلقى جۇڭگولۇقلار بىلەن بولغان دوستلۇقىنى تولىمۇ قەدىرلەيدىكەن، ئۆزىنىڭ جۇڭگودەك دوستىنىڭ بارلىقىدىن پەخىرلىنىدىكەن. ئۆمىكىمىز ئەسلىدە پاكىستاندا رەسمىي زىيارەتتە بولماقچى ئە - مەس ئىدى. جامائەت تەشكىلاتلىرىنىڭ مۇشۇنداق ئەھۋال ئاس - تىدىمۇ ئۆمىكىمىزنى دوستانە كۈتۈۋېلىشلىرى، ھەتتا مې - مانخانا خىزمەتچىلىرىنىڭمۇ بىزگە تۇرلۇك قۇلايلىقلارنى يا - رىتىپ بېرىپ دوستلۇق بىلدۇرۇشى يۇقىرىقى نۇقتىنى ئىسپاتلايدۇ. مەن پاكىستانغا بېرىشتىن بۇرۇن، بەزى كىشى - لەرنىڭ پاكىستاننى تولىمۇ ئارقىدا قالغان، كەمبەغەل دېگەن -

لىكلىرىنى ئاڭلاپ قالاتتىم. بۇنداق قاراشلارنى ئەلۋەتتە ئەيىب-لىگىلى بولمايدۇ. چۈنكى، بۇنداق قاراشتىكى كىشىلەر ئۆزىمىز-نى ئەڭ تەرەققىي قىلغان، باشقىلارنىڭ ھەممە نېمىسى مالىماتاڭ دېگەن تەشۋىقاتلار ئەۋج ئېلىپ كەتكەن 10 يىللىق قالايمىقانچى-لىق دەۋرىنى بېشىدىن كەچۈرگەن، ئەنە شۇنداق تەشۋىقاتلارنىڭ تەسىرى تېخى تامامەن تازىلىنىپ كەتتى دېگىلى بولمايدۇ. پا-كىستان ئىجتىمائىي تۈزۈم جەھەتتە بىزگە ئوخشىمايدۇ، ئەمما ئۇ تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەت نۇقتىسىدىن بىز بىلەن ئوخشاش، پاكىستاننىڭ ئۆز ئەھۋالىنى ياخشىلاش ئۈچۈن كۆرسىتىۋاتقان بەزى تىرىشچانلىقلىرى بىزنىڭ ئۆرنەك قىلىشىمىزغا ئەرزىسە كېرەك. مەسىلەن، پاكىستان خەلقى مۇستەملىكە دەۋرىدە قوللى-نىشقا باشلىغان ئىنگلىز تىلى ئاساسىدا بۇ بىر تىلنى پۈختا ئىگىلەشكە كۈچ چىقىرىپ ئوبدان ئۇنۇم ھاسىل قىپتۇ، پاكىس-تانلىقلارنىڭ كۆپ قىسمى ئىنگلىز تىلىنى بىلگەچكە، ھەر يىلى چەت ئەلگە بىرقانچە مىليون ئەمگەك كۈچى چىقىرىدىكەن. بۇ ئەمگەكچىلەر چەت ئەلدە ھەر خىل كەسىپلەر بويىچە بىرقانچە ئاي، ھەتتا بىرقانچە يىل ئىشلەپ نۇرغۇن تاشقى پېرېۋوت ئېلىپ قايتىپ كېلىدىكەن، مانا بۇ بىر ئەھۋالمۇ پاكىستانلىقلارنىڭ چەت ئەل تېخنىكىسىنى ئىگىلۋېلىشتا، ئارتۇق ئەمگەك كۈچ-لىرىگە چىقىش يولى تېپىشتا، دۆلەت بايلىقىنى كۆپەيتىشتە ئە-جابىي رول ئويناىدىكەن. ئاھالىلەرنىڭ شەھەرگە توپلىشۋېلى-شىنىڭمۇ ئالدىنى ئالىدىكەن.

بىز كاراچىدا تۆت كۈن تۇرۇش داۋامىدا نۇرغۇن دوست تۇت-تۇق ۋە چۈشىنىش ھاسىل قىلدۇق، ئۆمرە ھەج تەرتىپلىرىنى ئۆگىنىپ، تەييارلىقنى پۈختىلاپ 11 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن 500 دىن ئارتۇق يولۇچى سىغدىغان ئىككى

قەۋەتلىك «بۇئېن 747 » تىپلىق ئايروپىلان بىلەن سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە سەھىرىگە قاراپ ئۇچۇپ كەتتۇق.

3. مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس جايى — مەككىدە

بىز ھاۋا سەپىرىدە ئەرەب دېڭىزى ھاۋا بوشلۇقىدىن ئۆتۈپ، ئەرەب يېرىم ئارىلى ئاسمىنىغا يېتىپ كەلدۇق. بۇ جايدا قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكەچكە 12 مىڭ مېتىر ئېگىزلىكتىن پەسكە نەزەر تاشلىغاندا، يەر يۈزىدە ئۇ يەر ـ بۇ يەردە ئادەم ياشايدىغانلىقىدىن بەلگە بەرگۈچى چىراغلار تۈركۈملىرى كۆرۈنۈپ قالاتتى. چىراغلارنىڭ تارقىلىش شەكلىگە قاراپ نېفىت قېزىلغۇاتقان توچكىلارنى ياكى شەھەر ـ بازارلارنى قىياس قىلغىلى بولاتتى. كاراچى — جىددە سەپىرىمىزنىڭ ئاخىرقى بىر سائىتى قالغاندا، ھەممەيلەن ئېھرام باغلاشقا تۇتۇش قىلدۇق. بۇ ھەج ئۇچۇن زۆر رۇر بولغان بەلگىلىمىلەرنىڭ بىرى ئىدى. بىز ھەش ـ پەش دې-گۈچە ئايروپىلان خىزمەتچىلىرىنىڭ بىز ئولتۇرغان ئالاھىدە بۆ-لۈمنىڭ چىراغلىرىنى ئۆچۈرۈپ شارائىت يارىتىپ بېرىشى ئار-قىسىدا، كىيىملىرىمىزنى يېشىپ، ئېھرام باغلاپ بولدۇق. ئېھرام دېگىنىمىز ھەربىرى ئىككى مېتىردىن كېلىدىغان ئىككى پارچە ئاق رەخت بولۇپ، بىر پارچىسى بەدەننىڭ تۆۋىنىگە، يەنە بىر پارچىسى بەدەننىڭ يۇقىرىسىغا يۆگىلىدىكەن. ھەج ئېھرامى باغلىغاندا، يىڭنە بىلەن تىكىلگەن كىيىملەرنى كىيىش مەنئى قىلىنىدىكەن. بۇ قائىدىگە مۇۋاپىق، ئاياغلىرىمىزنىمۇ سېلىپ تاشلاپ، بېيجىڭدىن ئالاھىدە ئېلىۋالغان يەملەنگەن پلاستىماسسا سەندەل كەش كىيىۋالدۇق. بۇ چاغدا ھەربىر كىشىنىڭ خېلى ئوبدانلا ھاياجانلىنىپ قالغانلىقىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس ئىدى. قائىدە بويىچە ئېھرام باغلىغاندىن كېيىنلا ھەجگە نىيەت

قىلغانلىق بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. نىيەت قىلغاندىن باشلاپ تا ھەج پائالىيەتلىرى تۈگىگۈچە ھەج قائىدىلىرىگە قەتئىي رىئايە قىلىش كېرەك ئىكەن. ھەتتا ياماق چاقچاقلىشىشقا، كۆڭۈلدە يامان ئىشلارنى ئويلاشقىمۇ بولمايدىكەن. ئۆمىكىمىزنىڭ نامى جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئۆمرە ھەج قىلىش، دوستلۇق ۋەكىلى ئۆمىكى بولغىنى ئۈچۈن، بارلىق دىنىي پائالىيەتلەرگە قائىدىلىك ھالدا قاتنىشىش كېرەك ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئېھرام باغلىغاندىن كېيىنلا ھەج نىيىتى داۋامىدا ئوقۇلىدىغان ئايەتنى ئۈنلۈك ئوقۇشقا باشلىدۇق. دەرۋەقە، بەزىلىرىمىزنىڭ بۇ ئايەتنى تۈنجى قېتىم ئوقۇشىمىز بولغاچقا تىلمىزمۇ ئانچە قامىلىشىپ بەرمەي، تەلەپپۇزىمىز ئوخشاش بولماي قالدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن بىر يولۇچى (قايسى مىللەت ئىكەنلىكىنى ئۇقالمىدۇق، ئايروپىلانىنىڭ ئالاھىدە بۆلۈمىدە بىز بىلەن بىللە ئولتۇراتتى) تەشەببۇسكارلىق بىلەن بۇ ئايەتنى بىزگە باشلاپ ئوقۇپ بەردى. بىز ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئوقۇدۇق.

ئايروپىلان ھەش - پەش دېگۈچىلا تۆت سائەتلىك سەپەرنى تاماملاپ، جىددە شەھىرىنىڭ ھاۋا بوشلۇقىغا كىلىپ پەسلەشكە باشلىدى. قىزىل دېڭىزنىڭ شەرقىگە ۋە ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ سودا - سانائەت ۋە دىپلوماتىيە مەركىزى بولغان بۇ شەھەر ئاسماندىن قارىغاندا شۇنچىلىك چوڭ ۋە شۇنچىلىك يوروق ئىدى. قاتار كەتكەن چىراغلاردىن كەڭ ۋە توز يوللارنى، ئاقىرىپ تۇرغان بىنالارنى، ماشىنا توختىتىش مەيدانلىرىنى، ھەر خىل رەڭدە چاقناپ تۇرغان ئېلان تاختىلىرى ۋە ۋىۋىسكىلارنى خېلى ئېنىق پەرق ئەتكىلى بولاتتى. شۇ يەرنىڭ ۋاقتى بىلەن كەچ سائەت 9 دا ئايروپىلان كۆلىمىنىڭ كەڭلىكى ۋە زامانىۋى ئۇسكۇنىلەر بىلەن

قوراللىنىش جەھەتتە داڭ چىقارغان جىددە ئايرودرومىغا قونىدى. ئايروپىلان شوتىسىدىن چۈشۈپلا دۇنيا ئىسلام ئىتتىپاقىنىڭ خا- دىملىرى بىلەن كۆرۈشتۇق. شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ھەمراھلىقىدا ئايرودرومنىڭ كاتتا بېزەلگەن ئالىي مېھمانخانىسىغا كىردۇق. ساھىبخانىلار ئەرەب ئادىتى بويىچە بىزگە نەپىس چۆگۈندە قايند- تىلىدىغان ساپسېرىق ئەرەب قەھۋەسى كەلتۈردى. قىسقا سۆھ- بەتتىن كېيىن بىز ۋە ساھىبخانىلار تۆت رەكەت نامازنى تامام قىلغاندىن كېيىن، ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ مەككە شەھرىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. جىددە بىلەن مەككىنىڭ ئارىلىقى 70 نەچ- چە كىلومېتىر بولۇپ، ئاسفالت يول ناھايىتى ئوبدان ياسالغان- كەن. كېلىدىغان ۋە كېتىدىغان ئاپتوموبىللارنىڭ يوللىرى بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىلگەن بولغاچقا، بىز چۈشكەن ئاپتوموبىل 140 نەچچە كىلومېتىر سائەت تېزلىك بىلەن ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەۋا- تاتتى. چوڭ ھەجمدىكى ئاقىرىپ تۇرغان ئېلان تاختىلىرى، يول كۆرسەتكۈچلەر، لوزۇنكىلار ۋە مۇساپە تاختىلىرى كۆزگە غىل - پال چېلىقىپ قالاتتى.

پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ تەلپۈنىدىغان مۇقەددەس جا- يى — مەككە شەھىرى ھەققىدە ئەقلىمگە كەلگەندىن تارتىپلا ئاتا - ئانامدىن ۋە ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەردىن ئاڭلاپ كەلگەنىدىم. كې- يىنچە بۇ مۇقەددەس جايىنى ۋە ھەرەمنى خېرىتىلەردىن، سۈرەت- لەردىن كۆرۈپ ھەر خىل سۈپەت بىلەن كۆز ئالدىمغا كەلتۈرد- ىدىغان مەن، يەنە ئون نەچچە مىنۇتتىن كېيىنلا كەئبىنى تاۋاپ قىلىدىغانلىقىمنى ئويلىغىنىمدا ئۆزۈمنى ھاياجات ئىلكىدە ھېس قىلاتتىم.

تامامى كىيىملىرىمنى سېلىپ تاشلاپ ئېھرام باغلىغاندىن كېيىن، ئېھرامغا ئادەتلەنمىگەنلىك سەۋەبىدىنمىكىن، ئۆزۈمنى

پاكستان دۆلەت ئاتىسى مۇھەممەد جىننانىڭ مەقبەرىسى (ئىچى)

يالىڭاچتەك ھېس قىلىپ، مۇشۇ ھالىتىم بىلەن كىشىلەر ئارد-
سىدا پەيدا بولۇشنىڭ ئۇڭايسىزلىقىنى ھېس قىلىشقا باشلىغان
بولساممۇ، مۇشۇ مىنۇتلاردا ھەممىنى ئۇنتۇغانىدىم.

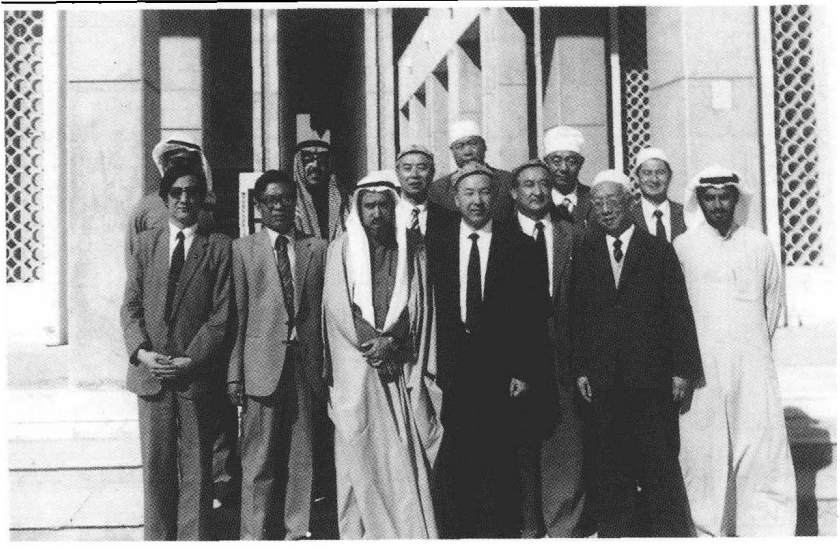
20 مىنۇتلۇق سەپەردىن كېيىن بىز مەككە شەھىرىنىڭ تە-
ۋەسىگە كىرىپ كەلدۇق. جىددىدىن مەككىگىچە بولغان ئارىلىقتا
«مەككىگە مۇنچە كىلومېتىر قالدى» دەيدىغان كىلومېتىر كۆر-
سەتكۈچلىرى بولسا، مەككە تەۋەسىگە كىرگەندىن كېيىن «ھە-
رەمگە مۇنچە كىلومېتىر قالدى» دېگەن كۆرسەتكۈچ تاختايلار
ھەر كىلومېتىر ئارىلىققا بىردىن ئورنىتىلغانىكەن.

يول باشلىغۇچى ساقچى ئاپتوموبىللىرى لاپ ـ لاپ قىلىپ
نۇر چاقنىتىپ، چىرقىراق كانايلىرى بىلەن يول ئېچىش بۇيرۇ-
قىنى بەرگىنىچە بىزنى ئۇدۇل ھەرەم مەسچىتىنىڭ دەرۋازىسى
ئالدىغا باشلاپ كەلدى. بىز ئالدىراشلىق بىلەن ئاپتوموبىلدىن

چۈشۈپ، كەشلىرىمىزنى دەرۋازا يېنىدىكى ئالىيۇمىندىن ياسالغان ساندۇقچىلارغا قويۇپلا، ھەر خىل پرويېكسۇن چىراغ ۋە سىمابلىق يۇقىرى ۋاتلىق چىراغلار بىلەن كۈندۈزدەك يورۇتۇۋېتىلگەن ھەرەمگە قەدەم تاشلىدۇق. مەخسۇس بەلگىلەنگەن باشلىغۇچىنىڭ باشچىلىقىدا ھەج ئايەتلىرىنى ئۇنلۈك ئوقۇپ، ئادەم دېڭىزىنى يېرىپ ئۆتۈپ ئۇدۇل كەئبە ئالدىغا كەلدۇق ـ دە، كەئبىنى مەركەز قىلىپ توختىماي ئايلىنىۋاتقان كىشىلەر توپىغا قوشۇلۇپ ئايلىنىشقا باشلىدۇق. ھەج قائىدىسى بويىچە كەئبىنى تولۇق بىر قېتىم ئايلىنىپ بولغاندىن كېيىن، كەئبىنىڭ بىر بۇرجىكىدىن چىقىپ تۇرغان ھەجرى ئەسۋەتنى بىر قېتىمدىن سۆيىدۇق، شۇنداق قىلىپ يەتتە قېتىم ئايلىنىشنى تۈگەتكەندىن كېيىن، ماقام ئىبراھىم (ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىزى چۈشكەن تاش بىر نەپىس ئەينەك ساندۇققا سېلىپ قويۇلغان جاي) غا كېلىپ، ھەج ئايەتلىرىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلاپ ئىككى رەكەت

كاراچى شەھىرىدىكى «ئاقسا مەسچىتى»

جۇڭگو ھەج - دوستلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا

ناماز ئوقۇدۇق. ئاندىن كېيىن سافا ۋە مەرۋە تاغلىرى ئارىسىدا يۈگۈرۈشنى باشلىۋەتتۇق. ئارىلىقى تەخمىنەن يەتتە - سەككىز يۈز مېتىر كېلىدىغان گرانىت تاشلىق ئىككى تاغ ئارىسىدا بېرىپ - كېلىشنى بىر قېتىم بويىچە ھېسابلىغاندا يەتتە قېتىم يۈگۈردۇق، ئۇنىڭدىن كېيىن ھەرەم مەسچىتىنىڭ مەخسۇس بۆلۈمگە كىرىپ زەمزەم سۇيى ئىچتۇق ۋە قائىدە بويىچە چاچلىرىمىزنى سىمۇۋول خاراكتېرىدە قىرقتۇق.

يۇقىرىقى پائالىيەتلەردىن كېيىن، ھەرەمدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ خرۇستالدەك نۇرلىنىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك مۇنارلارغا، ئىككى قەۋەتلىك مەسچىتكە سىنچىلاپ قاراپ چىقتىم. مەسچىتنىڭ تېگىگە تۆت چاسا تەبىئىي مەرمەر تاش ياتقۇزۇلغانىكەن. ناماز ئوقۇيدىغان جايغا بولسا سەپتە تۇرۇش سىزىقى چۈشۈرۈلگەن رەڭدار گىلەملەر سېلىنىپتۇ. تام - تورۇسلارمۇ، قۇچاقلا پاتمىغۇدەك نەقىشلىك تۇۋرۇكلەرمۇ مەرمەردىن ياسىلىپتۇ. ھەجىرى

ئەسۋەتنى تاۋاپ قىلىدىغان كىشى مەيدانىنىڭ ئوتتۇرا بولۇپ، مىڭلىغان پرويېكسۇن چىراغلار بىلەن يورۇتۇلغان بۇ مەيداندا ھەج تاۋاپ قىلىۋاتقان نەچچە مىڭ كىشى ئارىسىدىن يەر يۈزىدە بولغان ھەممە ئىرقلارنى، مىللەتلەرنى كۆرۈش مۇمكىن ئىكەن.

بىز يۇقىرىقى پائالىيەتلەردىن كېيىن، مەككە شەھەر رايونىدىكى «Kontin Intinintal» مېھمانخانىسىغا كېلىپ ئورۇنلاشتۇق.

ئىككىنچى كۈنى ناشتىدىن كېيىن ئەرەفات تېغىغا قاراپ يولغا چىقتۇق. ئەرەفات تېغى مەككىدىن 23 كىلومېتىر كېلىدىغان يەردە بولۇپ، قارىمۇقارشى يۆنىلىشلىك يۇقىرى سۈرئەتلىك يول بىلەن 10 نەچچە مىنۇتتىلا يېتىپ چىقىپتۇق. بۇ تاغ ئۇيۇل گرانىت تاشتىن تۈزۈلگەن بولۇپ، دائىرىسى ئانچە چوڭ ئەمەس

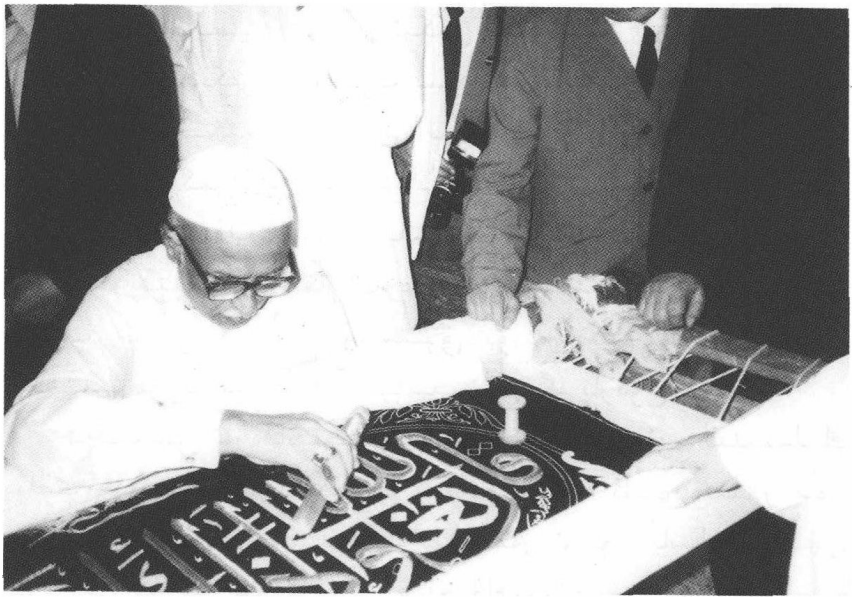
«ئاقسا مەسچىتى» نىڭ ئۈدۈلىدىن كۆرۈنۈشى

ئىكەن. تاش پەلەمپەي بىلەن ئىككى مىنۇتتىلا تاغ چوققىسىغا چىققىلى بولىدىكەن. تاغ چوققىسىدا تىكلەپ قويۇلغان ئۇچ مېتىرچە ئېگىزلىكتىكى بىر تاش بولۇپ، بىز تاغ ئۈستىگە چىقىقاندا نۇرغۇن كىشىلەر بۇ يەردە ناماز ئوقۇۋېتىپتۇ. بىز ئىككى رەكەت ناماز ئوقۇپ ۋە دۇئا قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئەرەفات تېغىنىڭ يېنىغا جايلاشقان ئەرەفات مەسچىتىنى يىراقتىن تاماشا قىلىپ، خاتىرە رەسىمگە چۈشتۇق. بۇ يەردىكى پائالىيەتلەرنى تۈگىتىپ مۇزتەلىپە ۋە مىنا مەسچىتلىرىگە باردۇق.

مەككىدىن ئەرەفاتقىچە بولغان ئاسفالت يول ئۇچ لىنىيىلىك بولۇپ، چەتتىكى قارىمۇقارشى ئىككى لىنىيە ئاپتوموبىللار ئۈچۈن، ئوتتۇرىدىكى بىر لىنىيە پىيادىلەر ئۈچۈن ياسالغانكەن. ھەر يىلى قۇربان ھېيتىتىكى ھەج ۋاقتىدا 3 مىليونچە كىشى بىرلا ۋاقىتتا مەككىدىن ئەرەفاتقا قاراپ يولغا چىقىدىغانلىقى ئۈچۈن، پىيادە مېڭىشنى خالىغانلار ۋە قاتناش ۋاستىلىرىگە ئېرىشەلمىگەن تاۋاپچىلار ئوتتۇرىدىكى پىيادىلەر يولىدىن ماڭىدىكەن. بۇ يوللارنىڭ ئىككى تەرىپىدە بىرقانچە كىلومېتىر ئارىلىقتا بىردىن تېببىي پونكىت بولۇپ، ھەج ۋاقتىدا مۇشۇ يولدىن ئۆتكەنلەر ئۈچۈن تېببىي ياردەم كۆرسىتىدىكەن. ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستانى ھەج ئىشلىرى كومىتېتى ناھايىتى كۆپ مەبلەغ سېلىپ، ھەج ۋاقتىدىكى پىيادە ماڭغۇچىلارغا ئاسانلىق يارىتىش مەقسىتىدە ھەرەمدىن ئەرەفاتقىچە بولغان 23 كىلومېتىرلىق پىيادىلەر يولىنىڭ ئۈستىنى بېتون بىلەن يېپىپ، مۇۋاپىق ھاۋا تەڭشەش ئۈسكۇنىلىرى بىلەن تەمىن ئېتىش ئىشلىرىنى باشلىدۇقىتۇق. بىز ئەرەفاتقا چىققان كۈنلەردە بۇ يولنىڭ بىر قىسمى يېپىلىپ بولغانىكەن.

شەيتانغا تاش ئېتىش — ھەج پائالىيەتلىرىنىڭ بىرى ئىدى.

مەككە شەھىرىدىكى كەئبە يوپۇقىنى كەشتىلەش زاۋۇتىدا

كەن. ھەج ۋاقتىدا 3 مىليون كىشىنىڭ بىرلا ۋاقىتتا بىر - بىر-
رىگە يېقىن جايلاشقان چوڭ، ئوتتۇرا ۋە كىچىك شەيتانغا سىم-
ۋول قىلىنغان ئۈچ كىچىك مۇنارغا تاش ئېتىشى نۇرغۇن قىر-
يىنچىلىقلارنى كەلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن، ھازىر بۇ ئىشمۇ شەيتان
مۇنارلىرىنىڭ ئۈستىگە بېتون بىلەن يەنە بىر قەۋەت يول ياسا-
لىش بىلەن ھەل قىلىنىپتۇ. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا تاۋاپچىلار
يەردە تۇرۇپ ۋە ئىككىنچى قەۋەت يولدىن كېلىپ شەيتانغا تاش
ئاتالايدىكەن. ئىككىنچى قەۋەتتىكى ۋارونكا شەكىللىك ئويمانغا
تاشلانغان تاش ۋارونكىنىڭ كىچىك تەرىپى ئارقىلىق شەيتانغا
تېگىدىكەن.

بىز ئەرەفات تېغىدىن قايتىپ، پېشىن نامىزى ئۆتەش ئۈچۈن
ھەرەم مەسچىتىگە كەلدۇق. ئەزان مىكروفون ئارقىلىق ئوقۇلى-
دىكەن، ئاۋازمۇ خېلى يىراقلارغىچە ئاڭلىنىدىكەن. بىرىنچى

ئەزان چىقىشىغىلا پۈتۈن ماگىزىنلار سودا - سېتىقلىرىنى توختىتىپ، نامازغا ۋاقتى بولغانلىقىنى بىر - بىرىگە خەۋەر قىلىشىپ، يېقىندىكىلەر پىيادە، يىراقتىكىلەر ئاپتوموبىللىق هالدا مەسچىتكە قاراپ ئاقىدىكەن. هەرەم ئەتراپىدىكى ئاپتوموبىل توختاتقۇچىلىك يەرلەرنىڭ هەممىسى ئاپتوموبىل بىلەن تولۇپ كېتىدىكەن. هەرەم ئەتراپىدا ئاپتوموبىل مەيدانلىرى قىس بولغىنى ئۈچۈن، هازىر هەرەمگە يېقىن يەردە ئالتە قەۋەتلىك بىر ئاپتوموبىل توختىتىش مەيدانى ياسىلۇۋاتىپتۇ.

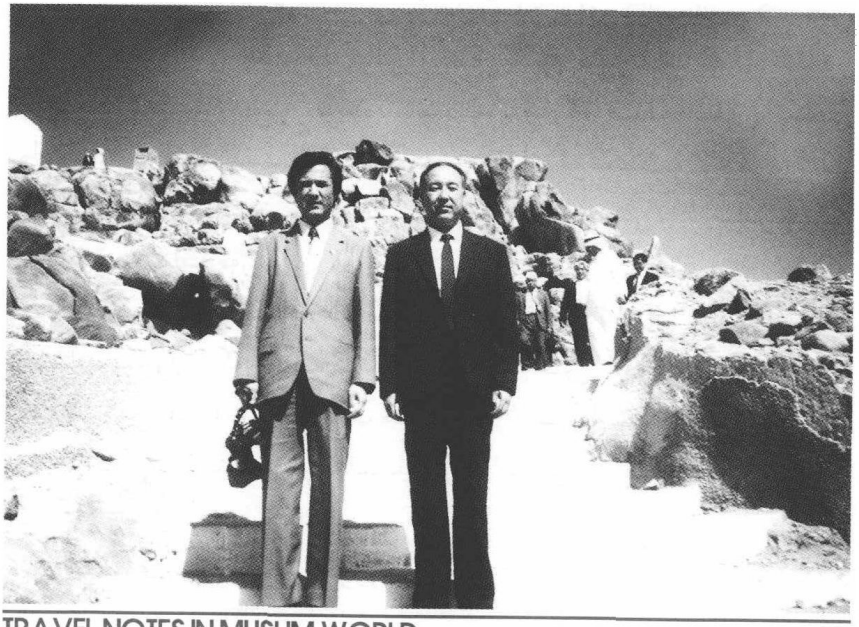
مەسچىت ئىچىگە زامانىۋى ئاۋاز چوڭايتقۇچلار ئورنىتىۋېتىلگەن بولغاچقا، ئىمامنىڭ ئاۋازى ناهايىتى ئېنىق ۋە دولقۇنلۇق ئاڭلىنىدىكەن. نەچچە ئون مىڭ ئادەم سىغىدىغان بۇ مەسچىت نامازغا ۋاقتىدا بەكمۇ هەيۋەتلىك تۇس ئالىدىكەن. بىز پېشىن نامىزىنىڭ پەرز، سۈننەت، ۋاجىپلىرىنى تولۇق ئوقۇغان بولساقمۇ، يەرلىك كىشىلەرنىڭ پەقەت پەرزنىلا ئوقۇپ مەسچىتتىن چىقىپ كېتىۋاتقانلىقى بىزنى ئەجەبلەندۈرمەي قالمىدى، كېيىن مەن بۇ ئەھۋالنى هەمراه بولۇۋاتقانلاردىن سورىغىنىمدا، ئۇلار مەنىلىك قىلىپ: «بىر مۇسۇلماننىڭ ئەگەردە قىلىدىغان ئىشى بولمىسا بىر سوتكىنىڭ هەممىسىده نامازغا ئوقۇسىمۇ مەيلى، ئەما هازىر هەممە كىشىنىڭ قىلىدىغان يا ئوقىتى، يا خىزمىتى بار» دەپ جاۋاب بەردى.

شۇنىڭغا ئوخشاشلا، مەككىده نامازغا ئەزان توۋلاۋاتقاندا توختاپ تۇرۇپ، ئەزان تۈگىگەندىن كېيىن ئاندىن ماڭىدىغان ئەھۋال يوق ئىكەن. بىز شىنجاڭدىكى ئەھۋالنىڭ بۇ يەردىكىگە ئوخشىمايدىغانلىقىنى ئېيتقىنىمىزدا، هەمراه بولغۇچىلار كۈلۈپ قويدىيۇ، بىرنېمە دېمىدى.

مۇشتەرىلەر ۋە بىز ئۇزۇندىن بېرى ئاڭلاپ كېلىۋاتقان مەك-

كىدىكى مۆجىزاتلارنىڭ بىرى بولغان زەمزەم قۇدۇقى ھەرەم مەسچىتىنىڭ ئىچىگە جايلاشقانىكەن. لېكىن، ھازىر بۇ قۇدۇقنىڭ ئاغزى تۆت ـ بەش مېتىر چوڭقۇرلۇقتا بېتون بىلەن نەپىس ياسالغان يەر ئاستى زالىنىڭ ئىچىگە ئېلىنىپتۇ. قۇدۇق سۈيى ماشىنا بىلەن تارتىپ چىقىرىلىپ، زال ئىچىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان يۇزلىگەن جۈمەكلەرگە تۇرۇبا ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇلىدىكەن. زەمزەم سۈيى ئىچكۈچىلەر ئۈچۈن شارائىت ناھايىتى قولايلىق ئىكەن، قۇدۇق ئاغزى تۆمۈر ژادەك ئىچىگە ئېلىنىغان بولۇپ، ئۇ يەردە قوراللىق ئەسكەرلەرنىڭ ھۆرمەتتە تۇرغانلىقىنى كۆردۇق. مەسچىت ئىچىگە قويۇلغان يۇزلەپ پلاستىماسسا ئىدىشلارغا زەمزەم سۈيى تولدۇرۇپ تۇرىدىكەن. پاكىز ئىستاكانلارمۇ قويۇلىدىكەن. ھەج تاۋاپقا ۋە نامازغا كەلگەنلەر بۇ سوغۇق ۋە ئەتىۋارلىق سۇنى خالىغىنىچە ئىچەلەيدىكەن.

ئەرەفات تېغىدا

بىز نامازدىن كېيىن مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ تۇغۇلغان ئۆيىنى (ھازىر كۇتۇپخانا قىلىپ قايتا ياسىلىپتۇ) زىيارەت قىلغاندىن كېيىن، مەككىنىڭ شەھەر مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىش ۋە ماگىزىن ئارىلاش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇق.

مەككە ــ تاقىر تاغلىق شەھەر بولۇپ، ئاھالىسى ھەمراھ بولغۇچىلارنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە 400 مىڭ ئىكەن. تاغلارنىڭ قاپتىلىغا ھەتتا تاغلارنىڭ ئۈستىگىمۇ 10 نەچچە قەۋەتلىك بىنالار سېلىنىپ كېتىپتۇ. تاغلار بىلەن تاغلارنى يەردىن كۆتۈرۈپ سېلىنغان قەۋەتلىك ستېرېئولۇق يوللار تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىكەن. يوللارنىڭ ئەگمىلىرىمۇ ستېرېئولۇق ئىكەن. يوللارغا تولۇپ كەتكەن كىچىك ئاپتوموبىللار يۇقىرى سۈرئەت بىلەن ئۆتۈشۈپ تۇرىدىكەن. بىرقەدەر كىچىكرەك بولغان ماگىزىنلار شەھەر ئىچىگە ۋە ھەرەمنىڭ ئەتراپىغا جايلاشقانىكەن. چوڭ ۋە يۇرۇشلىشىۋاتقان ماگىزىنلار بولسا شەھەرنىڭ سىرتىدىراق ياكى بىرقەدەر چەترەك جايلاردا ئىكەن. چۈنكى، شەھەر ئىچىدە ئاپتوموبىل توختىتىش مەيدانلىرى كەمچىل بولغىنى ئۈچۈن، مال سېتىۋېلىش خېرىدارلارغا مەلۇم دەرىجىدە قۇلايسىز بولىدىكەن. ھەربىر ئائىلىدە كەم دېگەندە بىردىن كىچىك ئاپتوموبىل بولغاچقا، شەھەر ئاھالىسى شەھەر سىرتىدىكى چوڭ ماگىزىنلارغا خالىغان ۋاقىتدا بېرىپ سودا قىلىپ كېلەلەيدىكەن.

قارىغاندا، مەككە شەھىرى يېقىنقى 10 نەچچە يىلدىن بېرى كۆكەرتىلىۋاتسا كېرەك. سۇ مەسلىسى بىرقەدەر مۇھىم مەسىلە بولغانلىقى ئۈچۈن يېشىللىق كۆزگە چېلىقمايدىكەن. يېڭىدىن بەرپا قىلىنغان دەرەخزارلىقلار ۋە چىملىقلار بارغانسېرى كۆپەيتىلىۋېتىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ، مەككىنىڭ شەھەر قىياپىتى كىشىگە بىر خىل يېقىملىق تۇيغۇ بېغىشلايدىكەن. چوڭ ــ كىچىك

چىك ماگىزىن ۋە باشقا دۇكانلارنىڭ ئىشىك ـ دەرۋازىلىرى رەڭ-مۇرەڭ نېئون چىراغلىرى بىلەن يورۇتۇلۇپ بېزىلىدىكەن. يول بويلىرى ياكى ئايلانمىلاردا خىلمۇخىل ھەيكەللەر (ئادەمنىڭ ئە-مەس)، ئايلانما چىراغلار، ئاجايىپ گېئومېتىرىيىلىك شەكىللەر-نى ھاسىل قىلىدىغان تاش ئويمىلار بار ئىكەن. شەكىل چە-قىرىپ سۇ پۇركۇيدىغان فونتانلارمۇ بۇ شەھەرنىڭ بىر زى-نىتى ئىكەن.

مەككە ئاھالىسى ھەپتىدە ئىككى كۈن، يەنى پەيشەنبە ۋە جۈمە كۈنلىرى دەم ئالىدىكەن. كۈندۈزلىرى، بولۇپمۇ چۈش مەز-گىلىدە سودا ـ سېتىق ئانچە قىزىمايدىكەن. نامازدىگەردىن كې-يىنلا يوللاردا ئادەم كۆپەيىپ، دۇكانلاردىكى سودا جانلىنىپ كې-تىدىكەن. ماگىزىنلار شۇ يەرنىڭ ۋاقتى بىلەن كېچە سائەت 12 گىچە، ھەتتا 1 لەرگىچە تىجارەت قىلىدىكەن. كۈندۈزلىرى كۆز-گە چېلىقمايدىغان قارا پەرەنجىلىك ئايالارمۇ كەچ كىرگەندە ئەرلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا سودىلىقىنى ئورۇنداىدىكەن.

بىز ئاخشاملىرى ۋە بەزىدە كۈندۈزلىرى تېلېۋىزور كۆرۈپ تۇردۇق. مەككىنىڭ تېلېۋىزىيە ئىشلىرى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئۇچ قانالدا بىرلا ۋاقىتتا ئاڭلىتىش بېرىدىكەن. بۇنىڭ ئىچىدە بىر دولقۇن ئىنگلىزچە ئىكەن. تېلېۋىزور باشلا-نىش بىلەنلا قۇرئان قىرائەت قىلىنىپ، تەپسىر ئېيتىلىدىكەن. ئاندىن باشقا نومۇرلار كۆرسىتىلىشكە باشلايدىكەن. بالىلارغا ئا-تالغان پروگراممىلار، كىنولار، تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى كۆر-سىتىلىدىكەن. باشقا ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ ئارتىسلىرى ئورۇندا-غان ناخشىلارمۇ بېرىلىدىكەن. سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ پۈتۈن تېلېۋىزىيە تورلىرى يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن بولۇپ، مەككە ۋە مەدە-نە مەسچىتىدە ئوقۇلغان جۈمە، پېشىن ۋە خۇپتەن نامازلىرىنىڭ

ئۆمەك ئەزالىرى مىنا مەسچىتى ئالدىدا

ئەمەلىي ئەھۋالى بۇ مەسچىتلەرگە ئو-رۇنلاشتۇرۇلغان يىراق-تىن باشقۇرۇلىدىغان سۇرەتكە ئېلىش ئاپ-پاراتلىرى ئارقىلىق مەملىكەت بويىچە بىرلا ۋاقىتتا كۆرسىتىلىدۇ-كەن، مەملىكەتنىڭ قايسى يېرىدە بولسۇن، مەككە ۋە مەدىنە مەس-جىتلىرىدە ئوقۇلغان نامازنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى كەم دېگەندە كۇندە ئىككى قېتىم كۆرۈشكە بولىدىكەن. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ھەممە ئائىلىلەردە دې-گۈدەك سىنئالغۇ بار ئىكەن. بىز زىيارەت داۋامىدا جىددە ۋە باشقا شەھەرلەردە، دۇنيا-نىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كىرگۈزۈلگەن تېلېۋىزىيە، كىنو فە-لىملىرى لېنتىلىرى سېتىلىدىغان چوڭ - چوڭ ماگىزىنلارنى كۆردۇق.

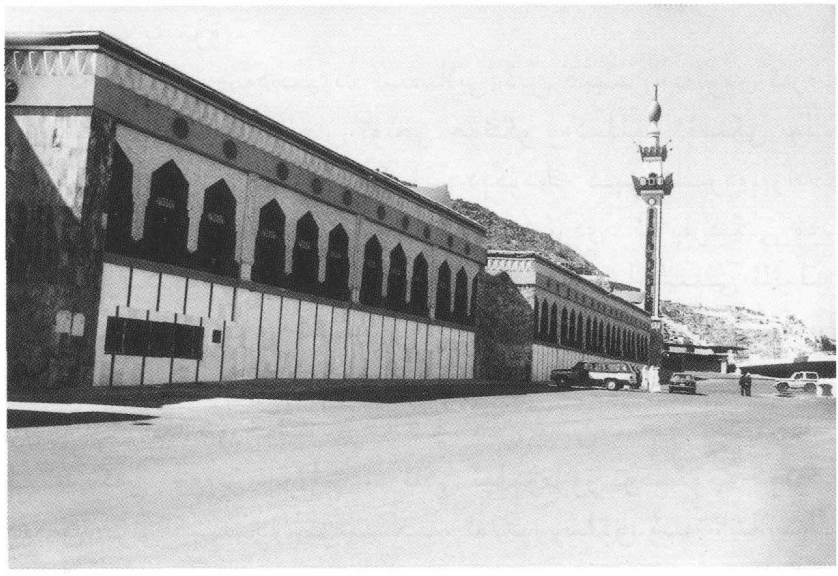
بىز سەئۇدى ئەرەبىستانى ۋە مەككىدە زىيارەتتە بولغان چاغ-لىرىمىزدا نۇرغۇن جۇڭگو شىنجاڭلىق قېرىنداشلار بىلەن ئۇچراشتۇق. ئۇلار بىلەن يۇرت پاراڭلىرىنى سېلىشتۇق، ۋەتەننى

سېغىنىشتۇق.

بىز مەككىگە يېتىپ بارغان ھامانلا تېلېۋىزوردىن، رادىئو-دىن، گېزىتلەردىن ئۆمىكىمىز توغرىسىدا خەۋەر تاپقان مۇھاجىر قېرىنداشلار بىزنى يوقلاپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى بۇ-رۇنقى چاغلاردا ھەج ۋە سودا ئىشلىرى بىلەن مەككىگە بېرىپ ئورۇنلىشىپ قالغانلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئىكەن. بىر قىسمى بولسا شىنجاڭدا تۇغۇلۇپ ھەج قىلىش ئۈچۈن مەككىگە بېرىپ تۇرۇپ قالغانلار ئىكەن. ئۇلار ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستانى پۇقراسى سۈ-پىتى بىلەن ھەر خىل كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىپ خېلى ئوبدان تىرىكچىلىك قىلىۋېتىپتۇ.

ئۇلارنىڭ مەيلى چوڭى بولسۇن، كىچىكى بولسۇن، ئوخ-شاشلا ئۆزلىرى تۇغۇلغان ياكى ئاتا - بوۋىلىرى تۇغۇلغان ۋەتە-نىنى بەكمۇ سېغىنىدىكەن. ۋەتەننىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى بىل-گۈسى كېلىدىكەن. ئۇلار پۈرسەت بولسىلا بىزدىن ئۇنى - بۇنى سوراشتۇردى. بىز پارتىيىمىزنىڭ دىنىي ئەركىنلىك سىياسەت-نى، ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈش، سىرتقا قارىتا ئىشىكنى ئېچىۋې-تىش سىياسىتىنى سۆزلەپ بەرگىنىمىزدە ئۇلار خۇشال بولۇش-تى. بىر قىسىم كىشىلەر يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ۋەتەننى كۆ-رۈپ قايتقانلار ئىكەن. ئۇلارمۇ ۋەتىنىمىزنىڭ ھازىرقى تەرەققە-ياتىدىن، سىياسىتىدىن رازى بولغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

بىز مەككىدە ئولتۇراقلىشىپ قالغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز تە-لىنى ئۇنتۇپ كەتمىگەنلىكىنى، بولۇپمۇ شۇ يەردە تۇغۇلغان ياشلارنىڭمۇ ئۇيغۇر تىلىنى ئۆلچەملىك سۆزلەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇق. بىر كۈنى مېھمانخانىغا 40 ياشلار چامىسىدىكى بىر كىشى بىز بىلەن كۆرۈشكىلى كەلدى. ئۇنىڭ ئۇيغۇر تىلىنى شۇنچە ئوبدان سۆزلەيدىغانلىقىنى سەزگەن يولداش ئىسمايىل

ھەيۋەتلىك مىنا مەسچىتى

ئەھمەد ئۇنىڭدىن ئۇيغۇر تىلىنى قانداق ئۆگىنىۋالغانلىقىنى سورىدى. ئۇ بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: «مەن مۇشۇ يەردە تۇغۇلغان. ئەمدى تىلىم چىقىشقا باشلىغاندا دادام ماڭا، ئەگەر ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلىسەڭ ھەر كۈنى ساڭا يېرىم تەڭگە بېرىمەن، ئەگەر ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلىمىسەڭ بەرمەيمەن، دېدى. ئۇ چاغدا مەن ئۆز ئانا تىلىمىزنى ئۆگىنىشنىڭ ئەھمىيىتىنى تېخى بىلمەسەمۇ، ئەمما دادامنىڭ دېگىنى بويىچە قىلىۋەردىم. دادامۇ يېرىم تەڭگىنى بېرىۋەردى. ئەمدى ئويلىسام، دادام شۇ چاغدا ئۆز ئانا تىلىمىزنى ئۇنتۇپ كەتمەسلىكىمىزنى مەقسەت قىلغانىكەن. ھازىرمۇ مەن بالىلىرىمغا قارىتا دادام ماڭا قوللانغان ئۇسۇلنى قوللىنىۋاتىمەن، بالىلىرىمۇ ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلىشىدۇ» دېدى. بۇ تەسىرلىك ھېكايىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ۋەتىنىگە، ئۆز ئانا تىلىغا قانچىلىك چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغانلىقىنى

چۈشىنىپ يەتتۇق.

ئۆمىكىمىز «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دىن كېيىن سەئۇدى ئەرەبىستانىدا زىيارەتتە بولغان تۇنجى جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكى بولغاچقا، پائالىيەتلىرىمىز ھەر كۈنى دېگۈدەك گېزىتلەردە، رادىئولاردا، تېلېۋىزوردا خەۋەر قىلىنىپ تۇردى. ئۇ يەردىكى ۋەتەنداشلار ــ مەيلى ئۇيغۇرلار، خۇيزۇلار، ھەر ئاخشىمى ئائىلە ئەزالىرىنى تېلېۋىزور ئالدىغا توپلاپ ئۆمىكىمىز ھەققىدە بىرەر خەۋەر بېرىلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشىدىكەن. ئۆز قېرىنداشلىرىنى ئېكراندا كۆرگەندە خۇشاللىقىدىن قىنى ـ قىنىغا پاتماي كېتىدىكەن. خەۋەر بېرىلمىسە تاكى تېلېۋىزور تۇگىگۈچە كۈتىدىكەن. بۇنى كېيىنچە بىز مەككىدە ئولتۇرۇشلۇق ۋەتەنداشلارنىڭ ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلىدۇق.

بىز يەنە مەككىدە مەشھۇر ئۆمۈرقورا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئېكسكۇرسىيىدە بولدۇق. بۇ ئۇنىۋېرسىتېت سەئۇدى ئەرەبىستانىنى بويىچە تارىخى ئەڭ ئۇزۇن ئۇنىۋېرسىتېت ئىكەن. بۇ ئۇنىۋېرسىتېت قارىمىقىدا 10 فاكۇلتېت ۋە ئىككى ئىنستىتۇت بولۇپ، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن 40 نەچچە مىللەتتىن بولغان ئوقۇغۇچىلار ئوقۇيدىكەن. دىنىي دەرسلەرلا ئەمەس، تەبىئىي پەن فاكۇلتېتلىرىمۇ بار ئىكەن. بۇ ئۇنىۋېرسىتېت قۇرۇلغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە 1500 دىن ئارتۇق دوكتور، 15 مىڭدىن ئارتۇق ماگىستىر يېتىشتۈرۈپتۇ. غەيرىي ئىسلام دۆلەتلىرىدىن كەلگەنلەرمۇ بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇش يارىدەم پۇلىغا ئېرىشىدىكەن. ئۇنىۋېرسىتېتتا مۇكەممەل كۈتۈپخانا، زامانىۋى تەجرىبىخانىلار بار ئىكەن. ئوقۇتۇش ئەسلىھەلىرى، ئوقۇتۇش ئۇسۇلى زامانىۋى بولۇپ، ئېلېكترلەشكەن ئوقۇتۇش تورى تۇرغۇزۇلۇپتۇ.

بىز يەنە مەككىدە ھەرەمدىكى كەئبە ئۇچۇن يوپۇق توقۇيدۇ-غان بىر زاۋۇتنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق.

ئادەتتە كەئبىنىڭ ئۇستى غايەت زور قارا يوپۇق بىلەن يېپىلىپ، ئالتۇن يىپ بىلەن كۆپتۈرمە قىلىپ كەشتىلىنىدىغان ئايەت چۈشۈرۈلگەن رەخت بىلەن سەل ئۇستۈنرەك توغرىسىغا يۆگىلىدىكەن. بۇنداق قارا يوپۇق ۋە ئايەت كەشتىلەنگەن رەخت ھەمراھ بولغۇچىلارنىڭ ئېيتىپ بېرىشچە يىلىغا ئىككى قېتىم ئالماشتۇرۇلىدىكەن. بۇرۇن ئۆز تېگىدىن ئايەت خەتلىرىنى چىقىرىپ توقۇلىدىغان بۇنداق يوپۇق مىسىردا تەييارلىنىدىكەن. مىسىردىن بۇ يوپۇقنى مەككىگە ئېلىپ ماڭغاندا، مىسىر خەلقى كاتتا ئۆزىتىش مۇراسىمى ئۆتكۈزىدىكەن. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بۇنداق يوپۇق مەككىنىڭ ئۆزىدە توقۇلىدىغان بوپتۇ. يېرىم ئاپتوماتلاشتۇرۇلغان ماشىنىلاردا يوپۇق توقۇيدىغان، كۆلىمى ئانچە چوڭ بولمىغان بۇ زاۋۇتتا ئىككىلا سېخ بار ئىكەن. ئەمما، بۇ زاۋۇت چوڭ ھۆرمەتكە ئىگە ئىكەن. بىزگە ھەمراھ بولغۇچىلار ياشانغان بىر كىشىنى تونۇشتۇرۇپ، ئۇنىڭ سېخ مۇدىرى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. بىز بۇ كىشى بىلەن پاراڭلاشقىنىمىزدىن كېيىنلا ئۇ كىشىنىڭ ئەسلىي يۇرتىنىڭ قاغىلىق ناھىيىسىنىڭ يېتىملىقۇم دېگەن يېرى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپتۇق. بۇ كىشى گەرچە قاغىلىقتىن كىچىك ۋاقتىدىلا چىقىپ كېتىپ، ئەرەبچە تىل ئىشلىتىشكە ئاللىقاچان ئادەتلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن «مەن قاغىلىقنىڭ يېتىملىقۇم دېگەن يېرىدىن» دېگەن ئۇيغۇرچە سۆزنى ئۇنتۇماپتۇ. ئېكسكۇرسىيىدىن كېيىن زاۋۇت مەسئۇلى ھەربىرىمىزگە ئەڭ ئەتىۋارلىق مېھمانلارغا بېرىلىدىغان خاتىرە بۇيۇمى ــ كەئبىدىن ئالماشتۇرۇۋېتىلگەن يوپۇقتىن بىر پارچىدىن بەردى.

ئېكسكۇرسىيە ۋە ئۆگىنىش

بىز مەككىدە تۇرغان چاغلاردا 12 ـ ئاي كىرىپ قالغان بولسىمۇ، تېمپېراتۇرا يەنىلا 30 گرادۇس ئەتراپىدا ئىدى، ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ياز كۈنلىرى تېمپېراتۇرا 45 گرادۇستىن يۇقىرى بولىدىكەن. ئەمما، مەككىدە سانائەت كارخانىلىرى يوق دېيەرلىك بولغاچقا ۋە يېقىلغۇ ئۇچۇن نېفىت گازى ئىشلىتىلمىگەچكە هاۋا بۇلغانمىغانىكەن. ئارىلاپ يامغۇرمۇ يېغىپ تۇرىدىكەن. بىز تايىف شەهىرىدىن قايتىپ كىلىۋاتقىنىمىزدا بىر مەيدان قارا يامغۇرغا يولۇقتۇق.

ساهىبخانا تەرەپ زىيارىتىمىزنى ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇرغاچقا، هەر كۈنى ئىككى ـ ئۈچ نۇقتىدا زىيارەتتە بولدۇق. پائالىيەتلەر شۇنچە زىچ ئۇيۇشتۇرۇلسىمۇ، كەيپىياتىمىز يەنىلا قىزغىن بولدى، هارغىنلىق هېس قىلمىدۇق. مەيلى ئەمەلدارلارنىڭ قوبۇلىدا بولايلى، مەيلى مېهمانخانىدا بولايلى، ئۆزىمىزنى ئەركىن ـ

ئازاده سەزدۇق.

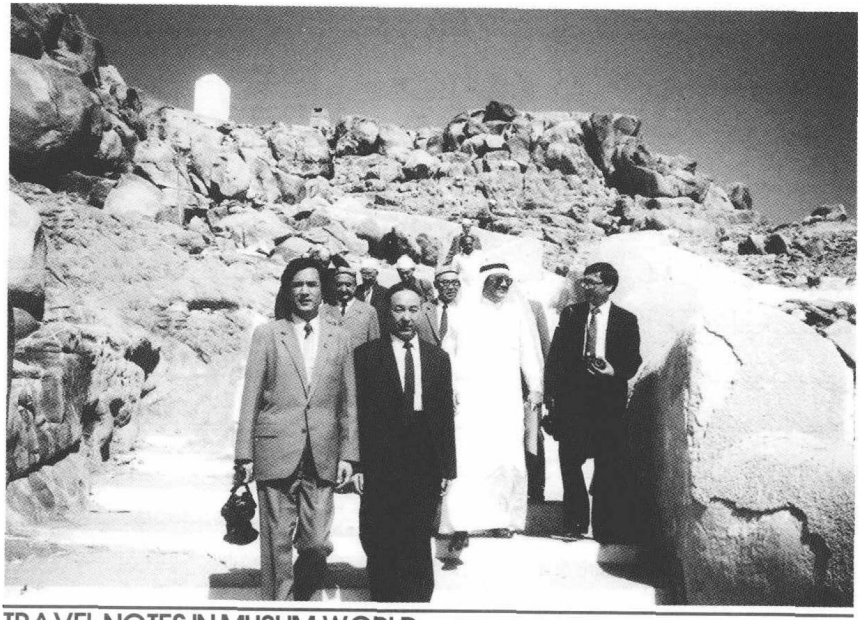
مەككىده تۇرغان كۇنلىرىمىزده بامدات نامىزىنى ئۆزىمىز تۇرغان مېھمانخانىنىڭ مەسچىتىده ياكى ياتاقلىرىمىزدا ئوقۇغاندىن تاشقىرى، قالغان نامازنىڭ ھەممىسىنى ھەرەمده دۇنيا جاما-ئەتلىرى بىلەن بىللە ئوقۇدۇق. شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، مەككىدىكى مېھمانخانىلاردا، چوڭ ماگىزىنلاردا، مەكتەپ-لەردە ناھايىتى نەپىس ياسالغان مەسچىتلەر بار ئىكەن. ھەرقانداق مەسچىتلەرنىڭ يېنىدا تاھارەت ئېلىش ئورۇنلىرى (ئەلۋەتتە مە-لۇم دەرىجىده ئاپتوماتلاشتۇرۇلغان ۋە پاكىز) بار ئىكەن.

بىر كۇنى كەچتە مەككىدىكى مەدەنىيەت كۇلۇبىغا لېكسىيە ئاڭلاشقا تەكلىپ قىلىندۇق. بۇ كۇلۇب مەدەنىيەت كۇلۇبى دېگەن-گە لايىق كۇتۇپخانا، ساتىراشخانا، ئاشخانا، يىمەكلىكلەر ماگى-زىنلىرى ۋە دوكلات مەيدانلىرىدىن تەركىب تاپقانىكەن. بۇ لېك-سىيىگە مەككىنىڭ دوكتورلىرى، مۇتەۋەرلىرى ۋە ئىلىم ئەھلە-لىرى قاتناشقان بولۇپ، لېكسىيىده مۇسۇلمان ياشلىرىنىڭ بى-لىم ئىگىلىشىنىڭ زۆرۇرلۇكى قاتارلىق مەسىلىلەر سۆزلەندى. كېيىن ھەركىمگە ئىككى - ئۈچ ۋاراقتىن قەغەز تارقىتىلدى. لېكسىيىگە كەلگەنلەر بۇ قەغەزگە سوئال يېزىپ مىكروفون ئال-دىغا كېلىپ ئوقۇدى. لېكسىيە سۆزلىگۈچى ھەربىر سوئالغا قانا-ئەتلىنەرلىك قىلىپ جاۋاب بەردى. لېكسىيە مەيدانى ھەتتا مۇنا-زىرە مەيدانىغا ئايلىنىپ كەتتى. پەقەت دۇئا - تەكبىر، نامازلا بار دەپ قىياس قىلىنىپ كەلگەن بۇ شەھەرده قىزغىن لېكسىيە ۋە مۇنازىرىلەرنىڭ بولۇپ تۇرىدىغانلىقى كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدۇ. بۇ كۇلۇب لېكسىيە تامام بولغاندىن كېيىن، بىزنى تاماققا تەكلىپ قىلدى. شۇ جاينىڭ تىل ئادىتىده «بۇخا-رى» دەپ ئاتىلىدىغان پولۇ مېھمان كۇتۇشتىكى ئاساسىي تاماق ئىكەن. بۇنداق پولۇ ئەرەبستانغا ئوتتۇرا ئاسىيادىن تارقالغان

بولۇپ، ئۇستىگە گۆش بېسىلغان چوڭ بىر لېگەن پولۇنى يەتتە - سەككىز كىشى يەيدىكەن. بىراق، بۇنداق پولۇغا سەۋزە سېلىنماي، تەم تەڭشىگۈچى دورا - دەرمەكلەر بىلەن تەم كىرگۈزۈلمەيدىكەن. پولۇدىن كېيىن بانان، ئاپېلسىن، ئانار، ئۈزۈم قاتارلىق مېۋە - چېۋىلەر كەلتۈرۈلدى. بىز پولۇنى ۋە مېۋىلەرنى ئىشتىها بىلەن يېگەندىن كېيىن، ساھىبخانىغا رەھمەت ئېيتىپ مېھمانخانىغا قايتتۇق.

4. مەدىنە ۋە باشقا شەھەرلەرگە سەپەر

11 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ساھىبخانا تەرەپ بىز چۈشكەن مېھمانخانىنىڭ زالىدا كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزدى. زىياپەتتىن كېيىن ھەرىمگە بېرىپ خوشلىشىش ھەج پائالىيەتلىرىنى ئادا قىلىدۇق ۋە جىددە ئايرودرومىغا يېتىپ كېلىپ، «ھاۋادىكى ئاپتو-

ئەرەفات تېغىدىن چۈشۈش

بۇس» تىپلىق چوڭ ئايروپىلان بىلەن مەدىنىگە قاراپ ئۇچتۇق.

20 نەچچە مىنۇت ئۇچۇپ مەدىنە ئايرودرومىغا يېتىپ كەلدۇق. مەدىنە ــ ئىسلام دىنىنىڭ يەنە بىر مۇقەددەس جايى بولۇپ، مۇھەممەد پەيغەمبەر بۇ شەھەردە ئىسلام دىنىنى تارقىتىش ئۈچۈن نۇرغۇن پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بارغان. ئۇنىڭ ھاياتىي پائالىيىتىگە ئائىت نۇرغۇن ئەستىلىكلەر، ئۆز ۋاقتىدا سالدۇرغان مەسچىتى ۋە ئۆيى مۇشۇ شەھەردە، ئۇنىڭ قەبرىسىمۇ مۇشۇ شەھەردە. بىز مەدىنىگە كېلىپ «ئەلنەخىل» مېھمانخانىسىغا ئورۇنلىشىپ بولغۇچە بامدات نامىزىغا ئەزان چىقتى. بىز ھارغىنلىقتا قارىماي دەرھال تاھارەت ئېلىپ مەدىنە مەسچىتىگە بامداتقا باردۇق. بۇ مەسچىت كۆلىمى، ھەيۋىتى، جاھازلىنىشى جەھەتتە مەككىدىكى ھەرەمدىن چوڭ پەرق قىلمايدىكەن. ئوخشىمايدىغان يېرى شۇكى، مەسچىت ئادەم بويى ئېگىزلىكتىكى ۋادىك بىلەن ئىككىگە بۆلۈنگەن بولۇپ، سول تەرىپى ئايال جىنستىكى نامازخانىلارغا، ئوڭ تەرىپى ئەر نامازخانىلارغا تەئەللۇق ئىكەن. ئەر ــ ئاياللار ئورتاق بىر ئىمامغا ئىقتىدا قىلىدىكەن. مۇھەممەد پەيغەمبەر شەخسەن بىنا قىلدۇرغان تۇنجى مەسچىت ۋە مەسچىتنىڭ يېنىدىكى خۇسۇسىي ئۆيى بۇ چوڭ مەسچىتنىڭ تۆرىگە جايلاشقان بولۇپ، ئۆيي تۆمۇر ۋادىك ئېچىگە ئېلىنغانىكەن. نامازدىن بۇرۇن ۋە نامازدىن كېيىن دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇسۇلمانلار ۋە يەرلىك مۇسۇلمانلار ئايەت ئوقۇغاچ بۇ ئۆينى ئايلىنىدىكەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاشۇ ئۆينىڭ ئىچىگە دەپنە قىلىنغاچقا، بۇ يەر بەكمۇ مۇقەددەس ھېسابلىنىدىكەن. مەدىنە بوستانلاشتۇرۇلۇش جەھەتتە مەككىدىن ياخشى بولۇپ، كەڭ كەتكەن خورمىلىق باغلار بار ئىكەن. شەھەر سودىسى خېلى راۋاجلانغانىكەن. كىشىنى خۇشاللاندۇرىدىغىنى، ماگىزىنلاردا

مەككىدىكى مەدەنىيەت كۆلۈبىدا دېكلاماتسىيە قىلىۋاتقان ئەرەب شائىرى

ئىشلىگۈچىلەر ئاساسەن تۈركىي تىل قوللىنىدىغانلار ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز ماگىزىنلارغا كىرگىنىمىزدە تىل جەھەتتە ھېچبىر قىينالمىدۇق.

شۇ كۈنى كەچتە مەن ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى ئىشلار ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇلى جۇماخۇن بىلەن بازار ئايلاشقا چىقتىم. تۈنجى قەدىمىمىزدىلا بىر سائەت دۇكىنى ئالدىدىن ئۆتۈپ قالدۇق. جۇماخۇن ئەرەب دۆلەتلىرىدىكى ئەلچىخانىلىرىمىزدا بىر مەزگىل تۇرغان بولغاچقا، ئۇنى يا ئۇيغۇر، يا بولمىسا ئۆزبېك دېدى. ئىككىمىز قىزىقىپ دۇكانغا كىرىشىمىزگىلا دۇكان ئىگىسى بىزنى ئورۇندۇقتا تەكلىپ قىلدى ۋە ئۆزىنىڭ ئۆزبېك ئىكەنلىكىنى، بىزنى كۆرۈپ بەكمۇ خۇشال بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ بىزگە چاي تۇتتى. دۇكاندا بىز بىلەن قىزغىن پاراڭلاشقاچ ئۆزىنىڭ سائەت دۇكىنىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى: «مانا

كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، مېنىڭ مانا مۇشۇنداق دۇكىنىمدىن ئىككى - ئۈچى بار. ئەھۋالىمۇ ياخشى، كۆپ بولمىسىمۇ بەش مىللەتنىڭ تىلىنى بىلىمەن. لېكىن، ۋەتەنسىزلىك يامان ئىكەن. ۋەتەنسىز بولساڭ پۇل - بايلىقىڭمۇ بىكار ئىكەن. بۇگۈن سىلەرنى كۆرۈپ بەكمۇ خۇشال بولدۇم». كېيىنچە بۇ سۆز مەدىنىدە ياشىغۇچى يۇرتداشلارنىڭ ئورتاق قارىشى ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. ئۇلار ۋەتەنگە تەلپۈنىدىكەن ۋە ۋەتەننىڭ ھەربىر مۇۋەپپەقىيىتىدىن خۇشال بولىدىكەن.

بىز ئەتىسى ئوھود تېغىغا كەلدۇق. ئوھود تېغى ئىسلام تارىخىدىكى مەشھۇر جەڭلەرنىڭ بىرى — ئوھود جېڭى بولغان جاي. ئوھود تېغى مەدىنە شەھىرىنىڭ بىر بېشىغا جايلاشقان. كەن. گىياھسىز بۇ تاغ قارا تاشلاردىن تەركىب تاپقانىكەن. ئوھود تېغىنىڭ يېنىغا — تام بىلەن دائىرە قىلىنغان قەبرىستانلىقتا ئوھود جېڭىدە شېھىت بولغان 70 نەچچە كىشىنىڭ جەستى دەپنە قىلىنغانىكەن. لېكىن، شېغىل ئارىلاش قارا تۇپراقلىق بۇ قەبرىستانلىقتا ھېچقانداق قەبرە ياكى خادا يوق ئىكەن. بىز بۇ شېھىتلەر نامىغا دۇئا قىلغاندىن كېيىن، ئىسلام تارىخىدىكى داڭلىق ئۇرۇشلاردىن بىرى — خەندەك جېڭى بولغان جايىنى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھىجرەت قىلىپ مەككىدىن مەدىنىگە كەلگەندە مەدىنە ئاھالىسى ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالغان ۋە بىللە نامىز ئوقۇغان مەسچىتنى زىيارەت قىلدۇق.

ئۇچىنچى كۈنى مەدىنە دائىرىلىرى بىزنى سەئۇدى ئەرەبىستانى قۇرئان باسما مەركىزىگە باشلاپ باردى. قۇرئان باسما زاۋۇتى قۇرئان باسما مەركىزىگە جايلاشقان بولۇپ، بۇ يەر تولۇق ئاپتوماتلاشقان باسما ماشىنىلىرىدا ئۆلچەملىك قۇرئانلار بېسىلىپ تۇپلىنىدىكەن. ئۆلچەملىك قۇرئانلارنى تارقىتىش خىزمىتىنىمۇ

مۇشۇ مەركەز ئۆز ئۈستىگە ئالغانكەن. بۇ مەركەزدە يەنە قۇرئان قىرائىتى ئۇنئالغۇغا ئېلىنىپ ئاقما مەشغۇلات لىنىيىسى بويىچە يۇرۇشلەشكەن قۇرئان ئۇنئالغۇ لېنتىلىرى ئىشلىنىدىكەن.

بىز مەدىنىدە تۇرغان كۈنلىرىمىزدە مەدىنە شەھىرىنىڭ 100 نەچچە كىلومېتىر نېرىسىغا، يەنى قىزىل دېڭىزنىڭ قىرغىقىغا جايلاشقان مەشھۇر نېفىت بازىسى، چۆلدە بەرپا قىلىنغان يېڭى شەھەر ــ يومبىغا زىيارەتكە باردۇق. ئىسلامىيەتنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە مەشھۇر «بەدىر غازىتى» بولغان بەدىردىن ئۆتتۇق. ئىسلام تارىخىي ھۆججەتلىرىدە قاقاس چۆل دەپ تەسۋىرلەنگەن بۇ جىلغا ھازىر قەۋەتلىك بىنالار قەد كۆتۈرگەن مۇقىم بىر بازارغا ئايلىنىپتۇ.

ئەمدى مەلۇم بولغايكى، ۋەكىللەر ئۆمىكىمىز ئولتۇرغان «AYRBOS 300A 26» تىپلىق ئايروپىلان 11 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس جايى مەدىنە شەھىرىدىن كۆتۈرۈلۈپ بىر سائەتتىن ئارتۇق ئۇچقاندىن كېيىن، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ پايتەختى رىياد شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. بىز رىيادتىكى «Kontin Intnintal» مېھمانخانىسىغا ئورۇنلىشىۋالغاندىن كېيىن، زىيارەت ۋە ئېكسكۇرسىيە پائالىيەتلىرىمىزگە كىرىشىپ كەتتۇق.

رىياد ــ پايتەخت بولۇش سۈپىتى بىلەن سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئىقتىساد، پەن ـ مەدەنىيەت، دىن، قۇرۇلۇش سەۋىيىسى قاتارلىق تەرەپلىرىنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۇرگەن شەھەر ئىكەن. بىز بۇ شەھەردە تۇرغان ئانچە ئۇزۇن بولمىغان ۋاقىت ئىچىدە تەكلىپىكە بىنائەن مەرھۇم پادىشاھ ئابدۇل ئەزىزنىڭ ھايات پائالىيىتى ھەققىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىلىدىغان خەلقئارالىق يىغىنىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا قاتناشتۇق، بۇ يىغىندا ھازىرقى

پادىشاھ پەھەدنىڭ نۇتقىنى ۋە بىرقانچە ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرىنى ئاڭلىدۇق. پادىشاھلىق (پايسال نامىدىكى) دوختۇرخانىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. شەھەر رايونىدىكى دىرويا قەدىمىي شەھىرىگە بېرىپ، 200 يىلدىن بۇرۇنقى شەھەر قەلئەسىنى، پادىشاھنىڭ قەدىمىي جايىنى زىيارەت قىلدۇق. سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ باش مۇپتىسى شەيخ ئابدۇل ئەزىز بىن بازنىڭ قوبۇلىدا ۋە خۇسۇسىي زىياپەتتە بولدۇق.

رىيادتىكى زىيارىتىمىزدىن كېيىن، بۇ مەملىكەتنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان مۇھىم نېفىت سانائىتى بازىلىرى — زەھران، داممام، خۇببار قاتارلىق شەھەرلەردە بولدۇق. نېفىت ئىنستىتۇتلىرىنى، نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتلىرىنى، مۇھىم شىركەتلەرنى كۆردۇق. پادىشاھنىڭ ئوغلى — شاھزادە مۇھەممەد بىن پەھەد شاھزادىنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولدۇق.

بىز مەككىدە تۇرغان كۈنلەردە ھەرەمدە جۈمە نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ، يەنە سەئۇدى ئەرەبىستانىغا كىرىشنىڭ تۈنجى بېكەتى بولغان جىددە شەھىرىدە تۇرغان كۈنلىرىمىزدە ۋە يۇقىرىدا ئىسمى ئېيتىپ ئۆتۈلگەن شەھەرلەردە بولغان ۋاقتىمىزدا، كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىمىز ھەققىدە ئومۇمىي تەسىراتلار قىسمىدا توختىلىپ ئۆتىمەن.

5. سەئۇدى ئەرەبىستانىدا دىن

سەئۇدى ئەرەبىستانى — ئىسلام دىنى دۇنياغا كەلگەن جاي. مەن ئۇ يەرگە بېرىشتىن بۇرۇن سەئۇدى ئەرەبىستانىنى ئوتتۇرا ئەسىر ئۇسلۇبىدىكى قۇرۇلۇشلار بىلەن تولغان، ھەممىلا كىشى ئەتىگەندىن ـ كەچكىچە تائەت ـ ئىبادەتتە بولىدىغان، مۇڭلۇق

قىرائەت ئاۋازى ھەممىلا يەردە ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان مەملىكەت سۈرىتىدە كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتىم. پەقەت مەنلا ئەمەس، نۇر-غۇن كىشىلەردىن يەنە شۇنداق سۈپەتلەشلەرنى ئاڭلىغانىدىم. قىسقىسى، مەن بىلمىدىغان ئىسلام قائىدىلىرىنى ئۇ يەردە بىرقاد-چە ھەسسە كۆپتۈرۈلگەن قىياپەتتە قىياس قىلاتتىم. ئىككى ھەپتىلىك زىيارەت داۋامىدا شۇنى ھېس قىلدىمكى، بۇرۇنقى قاراشلىرىمنىڭ بەزىلىرى ئەمەلىيەتكە ئانچە ئۇيغۇن ئەمەس ئى-كەن. سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ئىسلام دىنى مەملىكەتنى ئىسلام شەرىئىتى بويىچە باشقۇرۇش، بەش پەرزنى ئادا قىلىش، مۇھىم دىنىي بايرام ۋە مۇراسىملارنى ئۆتكۈزۈش دەرىجىسىدىلا چەكلەن-سە كېرەك. گەرچە دىنىي ئەقىدىلەر كىشىلەرنىڭ قان ـ قېنىغا سىڭىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئارتۇقچە يۇك ھېسابلىنىدىغان، دىنىي قائىدىلەردە كۆرسىتىلمىگەن پائالىيەتلەر مەجبۇرىيەتنىڭ سىر-تىدا ئىكەن.

مەسىلەن، ئىسلام دىنىدىكى مۇھىم پەرزلەرنىڭ بىرى بولغان نامازنى ئېلىپ ئېيتىدىغان بولساق، نامان ۋاقتىدا يۇقىرى ۋاتلىق كانايلاردا توۋلىنىدىغان ئەزان ئاۋازى ھەممىلا يەردە ياڭراپ كې-تىدىكەن. ھېچكىممۇ بۇ يەردىكىدەك ئەزان توۋلىنىۋاتقاندا تۇرغان جايىدا توختاپ تۇرۇپ، گەپ قىلىشماسلىق، ئەزان تۈگىگەندىن كېيىن ئاندىن قوزغىلىش دېگەن قائىدىگە ئەمەل قىلمايدىكەن. مىڭلىغان ئاپتوموبىللار چوڭ مەسچىتلەرگە قاراپ ئاقىدىكەن. ئالىملار، ئوقۇتقۇچىلار، سودىگەرلەر ۋە جەمئىيەتنىڭ ھەممە تە-بىقىسىدىكىلەر ئۆزلىرىگە ئەڭ يېقىن بولغان مەسچىتلەرگە يې-تىپ كېلىشىدىكەن. ماقالىمىزنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا قەيت قى-لىنغاندەك، تۈپتۈز سەپ راسلاپ تۇرغىنىچە نامان پەرزىنىلا ئو-قۇيدىكەن ـ دە، مەسچىتتىن چىقىپ ئۆز ئىشلىرىغا ئالدىرىشى-

مەدىنىدىكى «ئەلنېفىل» مېھمانخانىسىدا

دىكەن. نامازدىن كېيىن دۇئا قىلىدىغانلارمۇ ئازچىللىقنى تەشكىل قىلىدىكەن. ئومۇمەن ئالغاندا، بەش ۋاخ نامازنى قالدۇرماي ئۆتەيدىكەن ھەم ۋاقىت تېجەشكىمۇ دىققەت قىلىدىكەن.

زىيارەت داۋامىدا بىز سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ نۇرغۇن جايلىرىغا باردۇق. نۇرغۇن ئىسلام يادىكارلىقلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. بىراق، ھېچبىر يەردە مازار كۆرمىدۇق. بۇ ھال بىزدىكى مازارلارنىڭ تولىلىقى ۋە ھەيۋەتلىكلىكى بىلەن روشەن سېلىشتۇرما بولدى. ھەتتا ئوھود جېڭىدە شېھىت بولغانلارمۇ، پەيغەمبەرنىڭ يېقىن ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمۇ ئادەتتىكى يەرلەرگە دەپنە قىلىنغانىكەن. ئۇلارنىڭ قەبرىسىنى باشقا جايلاردىن پەرقلەندۇرۇش ئۈچۈنلا پاكار توپا تام ياكى ۋادەك بىلەن توسۇپ قويۇلۇپتۇ. گۆر ئۈستىگە قەبرە قاتۇرۇلماپتۇ، ھەتتا نىشانمۇ تىكلەنمەپتۇ. ھەمراھ بولغۇچىلارنىڭ ئېيتىپ بېرىشچە، پۈتكۈل سەئۇدى ئە-

رەبستانى تەۋەسىدە بىرمۇ مازار يوق ئىكەن.

بىز مەككە شەھىرىدە يەرلىك سانائەت مەھسۇلاتلىرى يەر-مەنكىسىدە ئېكسكۇرسىيىدە بولدۇق. بىز كەڭ زال ئىچىدە تۇر-غىنىمىزدا نامارغا ئەزان چىقتى. شۇ چاغدا قوللىرىغا يېرىم مې-تىر كەلگۈدەك ئۇزۇنلۇقتىكى تاياق تۇتۇۋالغان ئىككى كىشىنىڭ سودىگەرلەرنى ۋە خېرىدارلارنى نامازغا دەۋەت قىلىپ يۈرگەنلە-كىنى كۆردۇم. ئەرەبستاندا نامازغا دەۋەت قىلىدىغان مەخسۇس ئادەملەر قويۇلغىنىغا قارىغاندا، نامازغا بارمايدىغانلارمۇ بار ئىكەن دېگەن ھېسسىياتقا كەلدىم ۋە ھەمراھ بولۇۋاتقانلاردىن بۇ ھەقتە سورىدىم. ئۇلار نامازغا ئۆزلۈكىدىن بارمايدىغانلارنىڭمۇ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلدى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئاز بىر قىسىم كىشىلەر نامازدىن قالسا ۋە بۇ ئەھۋال سېزىلسە، بىزدىكى مەھەللە كومە-تېتىغا تەڭ كېلىدىغان بىر ئورگان تەرىپىدىن چاقىرتۇۋلىنىدە-كەن ۋە نامار قالدۇرغانلارغا تەربىيە بېرىلىدىكەن. تەربىينى ئاڭلىماي يەنە نامار قالدۇرسا، مەلۇم دىنىي تەنبىھكە ئۇچرىتە-لىدىكەن، ئۆز - ئۆزىدىن چىقىپ تۇرىدۇكى، ئەرەبستاندا نامار قالدۇرۇش ۋە نامار قالدۇرۇشقا قارشى تۇرۇش ھادىسىلىرى مەلۇم دەرىجىدە مەۋجۇت ئىكەن.

بىزگە زىياپەتلەردە ۋە ئادەتتىكى مېھماندارچىلىقتا نۇرغۇن مەشھۇر زاتلار، ئىسلام ئۆلىمالىرى ۋە ئادەتتىكى شەخسلەر بىللە بولۇشقا توغرا كەلدى. تاماقتىن بۇرۇن ۋە تاماقتىن كېيىن ئۇلارنىڭ بىرەر سۆز قىلمىغانلىقى ياكى دۇئاغا قول كۆتۈرمىگەن-لىكى بىزگە بىر يېڭىلىق بولۇپ تۇيۇلدى. بىزنىڭ تاماقتىن بۇ-رۇن ۋە تاماقتىن كېيىن دۇئا قىلىشلىرىمىز سەئۇدى ئەرەبستا-نىدىكى مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن ئۇنتۇلغان قائىدىمۇ ياكى بىز ئۆزىمىز قوشۇۋالغان قائىدىمۇ، بۇنىڭغا بىرنېمە دېيىش قىيىن.

بىراق، ئىسلام دىنىنىڭ مەركىزىدە ياشاۋاتقانلارنى دىنغا خىلاپ ئىش قىلىۋاتىدۇ، دەپ ئەيىبلەش ئورۇنلۇق بولمىسا كېرەك.

بىز زىيارەت داۋامىدا ئايەت ئوقۇپ ئولتۇرۇپ كىشىلەردىن بىرنەمە تىلەۋاتقان تىلەمچىلەرنى كۆرمىدۇق. شۇنىسى ئېنىقكى، سىنىپ ۋە قاتلاملار بىرقەدەر روشەن بولغان، بايلىق بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ قولىغا هەددىدىن زىيادە توپلانغان سەئۇدى ئەرەبىستانىدا كەمبەغەللەرنىڭ، پېقىرلارنىڭ بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس. ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ۋە خەير ـ ساخاۋەت ئورگانلىرىنىڭ بۇنداق پېقىرلارغا مەلۇم دەرىجىدە ياردىمى بولسىمۇ، لېكىن يۇقىرى ئىستېمال سەۋىيىسى ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن بۇ جايدا، ئىقتىسادىي ياردەم تەلەپ قىلىدىغانلار يەنىلا بار ئىكەن. بىراق، ئۇلار ئىمانىنى ئاقچىغا ئايلاندۇرۇشتىن خالىي ئىكەن.

بىر كۈنى بىز مەككىدىكى هەرەمگە پېشىن نامىزىغا بارىدۇق

مەككە بىلەن تايىف شەهەرلىرى ئارىسىدىكى چايخانا

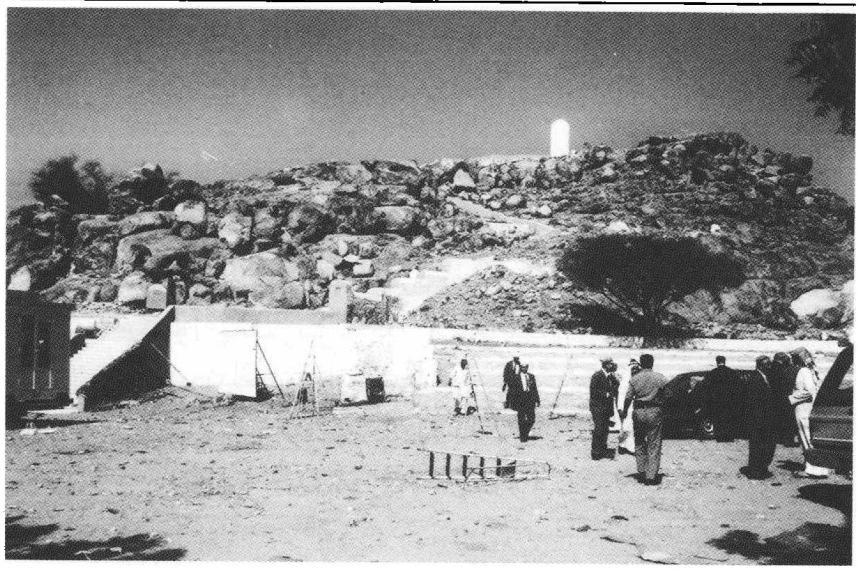

ۋە ئىككىنچى قېتىتتە نامراز ئوقۇپ بولۇپ، بىرىنچى قەۋەتكە چۈشۈپ پەلەمپەيدە ئازراق ئارام ئالدۇق. شۇ چاغدا كۆزۈم نامراز خانلارنىڭ ئەڭ كەينىدىكى سەپتە ئولتۇرغان 10 غا يېقىن كىشىگە چۈشتى. نامازدىن قايتىۋاتقانلار ئۇلارغا بىر رىيالدىن بەش رىيالغىچە (ئۆز ۋاقتىدا بىر رىيال تەخمىنەن 0.90 يۈەن خەلق پۇلىغا توغرا كېلەتتى. ئاپتوردىن) پۇلنى ھېچ دەبدەبىسىزلا بېرىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئالغۇچىلارمۇ پۇل بەرگۈچىلەر ھەققىدە دۇئا قىلمىدى. بۇ ھال مەندە پۇل - پۇچەككە ئېھتىياجلىقلار ئاشۇ ئاخىرقى سەپتە ئولتۇرسا كېرەك، دېگەن قاراشنى پەيدا قىلدى. ئەمەلىيەتتە بۇنداق سىپايە تىلەمچىلەر سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى لىقلار ياكى باشقا مەملىكەتتىن كەلگەنلەر ئىكەنلىكى نائېنىق بولسىمۇ، باشقىلارغا ياردەم قىلغۇچىلارنىڭ دۇئا تەمەسىدە ياردەم قىلمايدىغانلىقى، ياردەم تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭمۇ ئىمانغا پۇل تېگىشىش كويىدا ئەمەسلىكى، خالىسلىقى چىقىپ تۇرىدۇ.

سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى مەسچىتلەرنىڭ كۆركەملىكى ۋە نەپىسلىكى كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىكەن. چوڭ - كىچىك مەسچىتلەرنىڭ قۇرۇلۇشى ئۇچۇن قىممەت باھالىق قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، ئاۋاز كۈچەيتكۈچى ئاپپاراتلار ئىشلىتىلىدىكەن. نامازخانلارنىڭ ۋاقتىنى ۋە ئېھتىياجىنى ھېسابقا ئېلىپ، بىرەر مەسچىتلىك جامائەت بارلا يەرگە بىر مەسچىت سېلىنىدىكەن.

سەئۇدى ئەرەبىستانىدا ھەج ئىشلىرى كومىتېتى دەپ ئاتالمىدىغان بىر كومىتېت بولۇپ، بۇ كومىتېت ھەج ئىشلىرىغا ئائىت ھەممە ئىشلارنى بېجىرىدىكەن. ھەج قىلغۇچىلار ئۇچۇن قۇلاي شارائىت يارىتىش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىكەن.

مەسىلەن، ھەج پائالىيەتلىرىنىڭ بىرى بولغان ساپا - مەرۋە تاغلىرى ئارىسىدا يۈگۈرۈش خېلى چوڭ غەيرەت كۆرسىتىشنى

ئەرەفات تېغىنىڭ 12 ـ ئايدىكى مەنزىرىسى

تەلەپ قىلىدىغان بىر زۆرۈرىيەت بولۇپ، ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، بۇرۇن بۇ ئىككى تاغنىڭ ئارىسى ئادەتتىكى يول ئىكەن. ھازىر بولسا 700 ــ 800 مېتىر كېلىدىغان بۇ ئارىلىق ھەشەمەتلىك كارىدورنىڭ ئىچىگە ئېلىنىپ، تېگىگە مەرمەر يانقۇزۇلۇپتۇ. تېنى ئاجىزلار ۋە ياشانغانلار ئۈچۈن يول ئوتتۇرىسىدا ۋادەك بىلەن ئايرىۋېتىلگەن تار يول ياسىلىپتۇ. بۇ يولدا ئاجىزلار ۋە ياشاڭغانلار مەخسۇس ياسالغان قول ھارۋىسىغا ئولتۇرغۇزۇلۇپ، مەخسۇس كىشىلەر تەرىپىدىن ئىتتىرىپ يۈگۈرتۇلىدىكەن. ھەج تاۋاپ قىلىدىغانلارنىڭ يىلدىن ـ يىلغا كۆپىيىپ بېرىشى كۆزدە تۇتۇلۇپ، ھازىر مەدىنىدىكى چوڭ مەسچىت كېڭەيتىپ قۇرۇلۇۋاتىپتۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ھازىرقى زامان پەن ـ تېخنىكىسىنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستاندا كەڭ قوللىنىلىشىغا ۋە ئىلىم ـ پەن ئۇچۇرلىرىنىڭ تارقىلىشىغا ئەگىشىپ، ئىسلام دىنىدىكى بەزى

مەسىلىلەرنى قايتا چۈشەندۈرۈشكە ۋە ئىزاھلاشقا توغرا كەلگەن. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەرەبىستان باش مۇپتىخانىسىنىڭ قارىمىقىدا ئالىملار، مۇتەخەسسىسلەر ۋە مەشھۇر دىنىي زىيالىيلاردىن تەركىب تاپقان بىر مەخسۇس مەھكىمە ـــ پەتىۋا مەھكىمىسى تەسىس قىلىنغان. بۇ مەھكىمىنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى ھازىرقى زامان پەن ـ تېخنىكىسى ۋە دىنىي قائىدىلەرنىڭ زىددىيەتلىك مەسىلىلىرى ئۈستىدە پەتىۋا چىقىرىش ئىكەن. مەسىلەن، بەزىلەر ئىسلام دىنىدا پەرزەنتلەرنىڭ دۇنياغا كېلىشى ئىككى جىنىستىكىلەرنىڭ مۇھەببىتى ئارقىلىق بولىدۇ، دېيىلگەن. بىراق، ھازىر دۇنيادا تەجرىبە نەيچىسىدە ئۆستۈرۈلگەن بوۋاق دۇنياغا كەلدى، بۇنى قانداق چۈشىنىش كېرەك، دېگەن يېڭى مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان. 1985 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى سەئۇدى ئەرەبىستانى شاھزادىسى ئامبىرىكىنىڭ ئالەم ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ كانادانقا سەپەر قىلغاندا، بەزىلەر بۇ ئىشنىڭ دىن ئاساسلىرىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان ـ كەلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا بىر قاراشقا كېلەلمىگەن. بۇ مەھكىمە پەتىۋا بويىچە كىشىلەرنىڭ كۆزقاراشلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرگەن ھەم مەسىلىگە شۇنداق قارىغان. بۇنداق پەتىۋالار گەرچە پەننىي ئاساسلارنى دىنىي قائىدىلەر بىلەن دەلىللەش ئاساسىدا چىقىرىلغان، بىزچە ئېيتقاندا، روشەن ئىدىئالىستىك قاراش بولسىمۇ، جامائەت پىكرىنى ۋاقتىنچە بىرلىككە كەلتۈرۈشتە ئىجابىي رول ئوينىغان.

6. سەئۇدى ئەرەبىستاندا پەن

سەئۇدى ئەرەبىستاندا نۆۋەتتە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش، ئىلىم ـ پەننى ئىگىلەش، ھازىرقى زامان پەن ـ تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن تولۇق پايدىلىنىش جەھەتتە زور تىرىشچانلىق

كۆرستىلىۋېتىپتۇ ۋە خېلى ئوبدان ئۇنۇم ھاسىل قىلىنىپتۇ. بىز نۇرغۇن سورۇنلاردا ئاتاقلىق كىشىلەرنىڭ ياشلارنى ئىلىم - پەن بىلەن قوراللىنىشقا دەۋەت قىلغانلىقىنى ئاڭلىدۇق. گەرچە ئۇلار پەن بىلەن دىنىنىڭ يىلتىزى بىر دەپ ھېسابلاشنى، پەنىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە دىندىن ئاساس تېپىشنى ئۆز سۆزلىرىنىڭ ئاساسىي مۇقامى قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئىلىم - پەن بىلەن قوراللىنىشنىڭ بىر مىللەت ياكى بىر دۆلەتنىڭ يۈكسىلىشى، مەۋجۇت بولۇپ تۇرالىشى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ ئىنتا- يىن زىچ ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدىكەن.

مەتبۇئات ئورگانلىرىنىڭ قۇرئان ۋە ھەدىسلەرنى بېسىپ تارقىتىشتىن ئۆزگە، پەننى ئومۇملاشتۇرۇش كىتابلىرىنىمۇ كەڭ تارقىتىدىغانلىقى، باشلانغۇچ، ئوتتۇرا، ئالىي مەكتەپلەردە دىنىي دەرسلەر بىلەن بىللە پەننىي دەرسلەرمۇ زور ئېتىبارغا ئېرىشە- دىغانلىقى، مائارىپ ئۇچۇن ئاجرىتىلغان مەبلەغنىڭ خېلىلا كۆپ- لۈكى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلايدۇ.

چوڭلار مائارىپى مەسلىسى ھازىر 3 - دۇنيا ئەللىرىدىكى مۇھىم مەسىلەرنىڭ بىرى. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇرۇن، يەنى ئەرەب يېرىم ئارىلىدا زور نېفىت بايلىقى بايقالماستىن بۇرۇن، سەئۇدى ئەرەبىستانى ئاھالىسىنىڭ ئىقتىسادىي سەۋىيىسى ۋە پەن مەدەنىيەت سەۋىيىسىنىڭ خېلى تۆۋەنلىكى ئوقۇرمەنلەرگە ئايدىڭ. شۇ سەۋەبتىن، مائارىپ ئىشلىرىمۇ ئىنتايىن ئارقىدا قالغانىكەن. 1970 - يىللىرى ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، سەئۇدى ئەرەبىستانى ئاھالىسىنىڭ 75 پىرسەنتى ساۋاتسىز ئىكەن. سەئۇدى ئەرەبىستانى ھۆكۈمىتى بۇ ئەھۋالغا ئاساسەن، 70 - يىللاردىلا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇ- ۋەتكەن. 1972 - يىلى چوڭلار مائارىپى قانۇنىنى تۇنجۇق چىقىپ

مەككىدىكى ئۆمۈر قورا ئۇنۇۋېرسىتېتىدا

ئېلان قىلغان. ئارقىدىنلا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشنىڭ 20 يىل-لىق پىلانىنى تۈزۈپ چىققان. 1975 - يىلىدىن 1995 - يىل-غىچە ئورۇنداش تەلەپ قىلىنغان بۇ پىلاننىڭ ئاخىرقى مەقسىتى 1995 - يىلى ساۋاتسىزلىقنى مەملىكەت مىقياسىدا تۈگىتىش ئىكەن. ئۇلار 1981 - يىلىغا كەلگۈچە چوڭ ياشلىقلار ئارىسىدا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش مەكتىپىدىن 2792 نى قۇرۇپ چى-قىپتۇ. ئۇلار يەنە ئوقۇش يېشىدىكىلەر مائارىپى ئۈچۈن ئاز بول-مىغان مەبلەغ سېلىپ ئوقۇتۇش شارائىتىنى ياخشىلىغان.

بىز زىيارەت داۋامىدا، باشلانغۇچ ياكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردە زىيارەتتە بولۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىدۇق. بىراق، كۆرگەن ۋە ئەھۋالى بىلەن تەپسىلىي تونۇشقان ئالىي مەكتەپلىرىمىز ئاز بولمىدى.

بىز مۇھىم نېفىت بازىسى بولغان زەھران شەھىرىدە تۇرغان كۇنلىرىمىزدە، زەھران نېفىت ئۇنۇۋېرسىتېتىنى زىيارەت قىل-

دۇق. بۇ ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش بىلەن پەن تەتقىقاتى بىر گەۋدە قىلىنغان ئالىي بىلىم يۇرتى بولۇپ، ئۇنىۋېرسىتېت قارىمىقىدا يەتتە ئىنستىتۇت بار ئىكەن. بۇ ئىنستىتۇتلاردا 700 نەپەر دوكتور ۋە پروفېسسور ئىشلەيدىكەن. غەرب ئەللىرى ئالىي مەكتەپلىرىدە قوللىنىدىغان ئوقۇش ئۆلچىمى بويىچە ئوقۇ ـ ئو ـ قۇتۇش ئېلىپ بارىدىغان بۇ ئۇنىۋېرسىتېت ئىلغار زامانىۋى ئۇسكۇنىلەر، مۇكەممەل ۋە ئەڭ تېز ھېسابلايدىغان ئېلېكترونـ لۇق ھېسابلاش ماشىنىلىرى بىلەن قوراللاندۇرۇلۇپتۇ. بۇ مەكتەپ يەنە جەمئىيەت پەن ـ تېخنىكا بۇيرۇتمىلىرىنى قوبۇل قىلىپ، مەخسۇس تەتقىقات ئېلىپ بارىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن جەمئىيەت ھاۋالىسىدىن كىرگەن كىرىم بىلەن ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ بىر قىسىم خىراجىتىنى ھەل قىلىۋالىدىكەن.

ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستانىدا زور ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى ۋە پەن تەتقىقات قوشۇنى يېتىشتۇرۇلۇپتۇ. چەت ئەل پەن ـ تېخنىـ كىسىنى قوبۇل قىلىشنىمۇ قولدىن بەرمەپتۇ. ئۆزلىرىنىڭ ئىقـ تىدارلىق كىشىلىرىنى يېتىشتۇرۇشنى ئاساسەن مۇنداق ئىككى يول بىلەن، يەنى چەت ئەلگە ئوقۇغۇچى چىقىرىش ۋە چەت ئەل مۇتەخەسسىسلىرىنى يۇقىرى مائاش بەدىلىگە تەكلىپ قىلىپ ئۆز كىشىلىرىنى تەربىيىلەش يولى بىلەن ھەل قىلىۋاتسا كېرەك.

سەئۇدى ئەرەبىستانى زور ھەجمدىكى نېفىت كىرىمىگە تا ـ يانغاندىن باشقا، پەن ـ تېخنىكىغا ۋە ئىقتىدارلىق خادىملارنى يېتىشتۇرۇشكە تايانغاچقا، بۇگۈنكى كۈندە ئۆز قىياپىتىدە چوڭ ئۆزگىرىشلەرنى ھاسىل قىلالىغان. مەن بۇ يەردە يۇقىرىقى نۇق ـ تىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن جىددە شەھىرىنىڭ تەرەققىيات تارىخـ ـدىن ئاز ـ تولا مىسال ئېلىپ ئۆتمەكچىمەن.

سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ دەرۋازىسى ھېسابلىنىدىغان جىددە

شەھىرىنىڭ 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشقان چاغدىكى نوپۇسى ئاران 30 مىڭ ئىكەن. ھازىر بۇ شەھەر 2 مىليون ئاھالىگە ئىگە، ستېرىئولۇق يۇقىرى سۈرئەتلىك ئاسفالت يوللىرى بار، تۇركۇم ـ تۇركۇم ئېگىز ئىمارەتلەر قەد كۆتۈرگەن بىر شەھەر. مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بۇ شەھەردە تېخى ئېلېكتر يوق ئىدى. ھەتتا گۇللۇكلەرمۇ يوق ئىكەن. 1948 ـ يىلى جىددە شەھىرىدە تۇنجى پرېستان قۇرۇلغاندىن كېيىنلا ئاندىن ئوتتۇرا ئەسىردىكى سېپىللار ئۆرۈۋېتىلگەنىكەن. 70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ شەھەر مەمۇرىيىتى بۇ شەھەردە ھازىرقى زامان پەن ـ تېخنىكا مۇزەيپەقىيەتلىرىنى قوللىنىشقا باشلىغان. زامانىۋى ئالاقىلىشىش ئەسلىھەلىرى، زامانىۋى دوختۇرخانىلار بارلىققا كەلگەن. ھازىر شەھەر رايونىغا ئورنىتىلغان ھەر خىل سەنئەتلىك ھەيكەللەرلا 250 تىن ئاشىدىكەن.

جىددە ئايرودرومىمۇ ھازىرقى زامان پەن ـ تېخنىكىسىنىڭ بىر نامايەندىسى سۈپىتىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. دۇنيا بويىچە بارماق بىلەن سانغۇدەك ئايرودرومىلارنىڭ بىرى بولغان بۇ ئايرودروم 12 مىڭ تېخنىك ۋە ئەمگەك كۈچىنىڭ بىپايان قۇملۇقتا يەتتە يىل جاپالىق تەر ئاققۇزۇشى نەتىجىسىدە پۈتۈپ چىققان. بۇ ئايرودرومدىكى يول باشلىغۇچى ئەسلىھەلەر قۇم ـ بوران ئۈچۈپ تۇرغان يامان ھاۋادىمۇ ئايروپىلانلارنىڭ ھېچ خاتاسىز قونۇشىغا ۋە كۆتۈرۈلۇشىگە قوماندانلىق قىلالايدىكەن. ھەر يىلى ھەج ۋاقىتلىرىدا ھەر 30 سېكۇنتتا بىر ئايروپىلان قونۇپ تۇرىدىكەن. بۇ ئايرودروم سىرتتىن قارىماققا ئۇسكۇنىلىرى تولۇق بولغان بىر كىچىك شەھەرگە ئوخشايدىكەن. ئايروپىلان ساقلاش زاللىرىغا باردىغان كاردورلاردا سۈنئىي شارقىراتمىلار شارقىراپ تۇرىدۇ. كەڭ زال ئىچىدە ئېچىلغان گۈل ـ گىياھلار، ياپېشىل دە-

رەخلەر كىشىلەرگە تەبىئەت تۇيغۇسىنى بېغىشلايدىكەن.

سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرىمۇ يۇقىرى دەرىجىدە تەرەققىي تاپقانىكەن.

بىز زىيارەت داۋامىدا ئاۋۋال مەككە بىلەن تايىف ئارىسىدىكى بىر ھەربىي دوختۇرخانىنى ۋە كېيىن رىيادتىكى پايسال نامىدىكى پادىشاھلىق دوختۇرخانىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. بۇ دوختۇرخانىلار ئامېرىكا ۋە گېرمانىيە قاتارلىق ئەللەردە ياسالغان ئەڭ نازۇك ۋە ئەڭ قىممەت ئۇسكۇنىلەر بىلەن جاھازلانغانىكەن. بىمارلار ئۇستىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان تەكشۈرۈشلەر، مەشغۇلاتلار ئونلىغان ماشىنا ئادەملەر بىلەن ئىشلىنىدىكەن. دۇنيادا سانى بەكمۇ ئاز بولغان ئىزوتوپلۇق رادىئاتسىيە بىلەن داۋالاش ئېلىپ بارىدىغان ئۇسكۇنىلەر بۇ دوختۇرخانىدا بىمارلارغا يېڭى ھايات بەخش ئېتىدىكەن. ئامبۇلاتورىيە ۋە كېسەلخانىنىڭ قۇرۇلۇشلىرىمۇ ناھايىتى نەپىس ماتېرىياللار بىلەن بېزىلىپتۇ. كېسەللەر-نىڭ كارىۋىتى ئۇستىگە ئورنىتىلغان تېلېۋىزور ئېكرانلىرىدىن سېستىرالار بىر قاراپلا كېسەلنىڭ قان بېسىمى، بەدەن تېمپېراتۇرىسى، ھەتتا يۈرەك سوقۇشى قاتارلىق سانلىق مەلۇماتلارنى بىلىۋالالايدىكەن. مەركىزىي ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى بۆلۈمىدە بولسا دوختۇرلار، ۋاراچلار كېسەلگە ۋاستىلىك دىئاگنوز قويالايدىكەن. بۇ دوختۇرخانىلاردا داۋالانغان كېسەللەرنىڭ كېسەل تارىخى ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىنىڭ ئەستە ساقلاش قىسمىدا ساقلىنىدىكەن. لازىم بولغاندا بىر - ئىككى كۇنۇپكىنى باسسىلا كېسەل تارىخى تېلېۋىزور ئېكرانىدا ئەرەب ۋە ئىنگلىز يېزىقلىرىدا پەيدا بولىدىكەن.

بىز يەنە بۇ دوختۇرخانىدا قان كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان كىشىلەرنىڭ نۇرغۇن نازۇك ماشىنىلارنىڭ ياردىمىدە قېنى-

ريياد دوختۇرخانىسىغا زيارەت

نىڭ ئالماشتۇرۇلۇۋاتقانلىقىنى كۆردۇق. تۇغۇت بۆلۈمىدە ھەتتا ئېغىرلىقى يېرىم كىلوگرام كېلىدىغان، بەش ئايدا تۇغۇلۇپ قالغان بوۋاقلارنىڭ ئەي قىلىنىۋاتقانلىقى بىزدە ئۇلارنىڭ مېدىتسىنا سەۋىيىسىگە قىزىقىش پەيدا قىلدى.

ئادەتتە بۇنداق چوڭ دوختۇرخانىلارغا تىك ئۇچار ئايروپىلان سەپلەپ بېرىلىدىكەن. شەھەر ئاھالىلىرىدىن ئۆزگە، يېزا قىشلاقلاردا جىددىي كېسەل بولۇپ قالغانلار بولسا، تېلېفون بېرىلسىلا تىك ئۇچار ئايروپىلان ئەۋەتىلىدىكەن. ئوقۇرمەنلەر مۇنداق داۋالاش ئىشلىرىدا بەلكى كېسەل بولغۇچى زور ئىقتىسادىي چىقىمغا ئۇچرايدىغاندۇ دەپ ئويلىشى مۇمكىن. بىراق، شۇنىمۇ قىستۇرۇپ ئۆتۈش كېرەككى، سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ھۆكۈمەت ئىگىلىكىدىكى دوختۇرخانىلاردا داۋالىنىش پۈتۈنلەي ھەقسىز ئىكەن.

بىز رىياد شەھىرىدىن ئايرىلىپ زەھران شەھىرىگە ماڭىدۇ. غان كۈنى چۈش مەزگىلىدە ئۆمىكىمىزدىكى بىر خۇيزۇ يولداش تۇيۇقسىز قان قۇسۇپ يىقىلىپ قالدى، قانىنىڭ جىقلىقىدىن ۋە توختىمايۋاتقانلىقىدىن قارىغاندا، كېسەل خېلى ئېغىر ئىدى. بىز ئەھۋالنى بىزگە ھەمراھ بولغۇچىلارغا ئېيتقاندىن كېيىن دەرھال ماشىنا يېتىپ كەلدى ـ دە، كېسەلنى پايسال ناملىدىكى دوختۇر خانىغا ئەكەتتى. بىز بولساق ئايرودرومغا چىقىقاندىن كېيىنلا كېسەلنى يوقلاپ كەلگەن يولداش ئىسمايىل ئەھمەد قاتارلىق كىشىلەردىن ھېلىقى يولداشنىڭ ئاشقازىنىدا ئۆسمە بارلىقىنى، دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىلغان ھامان يېرىم سائەت ئىچىدىلا دە. ئاگنوز قويۇلۇپ ئوپېراتسىيە كارىۋىتىغا ياتقۇزۇلغانلىقىنى ۋە ئوپېراتسىيە قىلىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدۇق. بۇ قېرىندىشىمىز نىڭ قىسمىتىگە ئىچ ئاغرىتتۇق. شۇنداقتىمۇ بىز يەنىلا زەھرانغا قاراپ ئۇچۇپ كەتتۇق. كىم بىلسۇن، قالغان يولداش تىن يولداش ئىسمايىل ئەھمەدكە تېلېفون كەلدى. شۇ چاغدىلا بىز كېسەلنىڭ ئوپېراتسىيىدىن خاتىرجەم ئۆتكەنلىكىنى، ئە تىلا كارىۋاتتىن چۈشەلەيدىغانلىقىنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولۇش تۇق. ئارىدىن ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا كېسەل بىز بىلەن تېلېفوندا سۆزلەشتى ۋە بىز بېيجىڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىنلا بېيجىڭغا يېتىپ كەلدى. بىز سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىكىگە رەھمەت ئېيتىش بىلەن بىللە، بۇ دوختۇرخانىدىكى دوختۇرلارنىڭ ئىقتىدارىنىڭ يۇقىرىلىقىدىن ھەيران قالدۇق. كېيىن ئۇقۇشىمىزچە، بۇ دوختۇرخانا مەملىكەت بويىچە مەخسۇس قىيىن كېسەللەرنى داۋالايدىغان دوختۇرخانا ئىكەن. مانا مۇشۇنداق چوڭ دوختۇرخانىدا ئىشلەيدىغان، مېدىتسىنا ئىلمى بويىچە يۇقىرى ئۇنۋانى بولغان مۇ

سۇلمان دوختۇرلار، پەن تەتقىقات مۇئەسسەسلىرىدە ئىشلەيدىغان مۇسۇلمان مۇتەخەسسىسلەر ئۆز كەسپىدە يۇقىرى بىلىمگە ئىگە بولغاندىن تاشقىرى، ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي قائىدىلىرىگە بويسۇنمىدىكەن.

ئوقۇرمەنلىرىمىز سەئۇدى ئەرەبىستانى شاھزادىسىنىڭ ئامېرىكا ئالىم ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ كائىناتقا سەپەر قىلغانلىقى توغرىسىدا ئېھتىمال خەۋەردار بولۇشلىرى مۇمكىن. بۇ يەردە بۇ سەپەرنىڭ قىسمەن تەپسىلاتىنى سۆزلەپ ئۆتسەك، ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستانىدا پەن بىلەن دىنىنىڭ قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشىنىۋېلىشقا ياردىمى تېگىشى مۇمكىن.

1982 ـ يىلى 11 ـ ئايدا ئەرەب سۇنئىي ھەمراھ بىلەن ئالاقىلىشىش تەشكىلاتى ئامېرىكا ئالىم قاتناش ئىدارىسى بىلەن ئەرەبلەرنىڭ 2 ـ ئالاقە سۇنئىي ھەمراھنى قويۇپ بېرىش كېلىشىمى ئىمزالىغان. كېلىشىمدە بىر نەپەر ئالىم ئۇچقۇچىسىنى تاللاپ ئالىم ئايروپىلانى ئارقىلىق سۇنئىي ھەمراھ قويۇپ بېرىش ئىشلىرىغا قاتناشتۇرۇش بەلگىلەنگەن. شۇنىڭ بىلەن قاتتىق تەلەپلەرنى قويۇش ئارقىلىق، شاھزادە سۇلتان بىن ئابدۇل ئەزىز نامزات سۇپىتىدە تاللانغان. 28 ياشلىق بۇ شاھزادە ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئاخبارات كەسپىنى تاماملىغان بولۇپ، سەئۇدى ئەرەبىستانى تېلېۋىزىيە ئىدارىسىدە باشقارما مەسئۇلى بولۇپ ئىشلەيدىكەن. ئۇ ھەر خىل ئايروپىلانلارنى ھەيدەشنى بىلىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئامېرىكا ئالىم قاتناش ئىدارىسىدە تەربىيىلىنىشكە باشلاپتۇ.

6 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى شاھزادە ئالىم ئايروپىلانىغا چىقىۋېتىپ: «بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ ئىگىسى بولغان ئاللا، بەندىڭنى

ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن» دەپ دۇئا قىلغان.

ئالەم ئايروپىلانى ئوربىتىغا كىرگەندىن كېيىن سېكۇنتىغا سەككىز كىلومېتىرلىق سۈرئەت بىلەن يەر شارىنى ئايلىنىشقا باشلىغان. ئالەم ئايروپىلانى ھەر كۇنىگە يەر شارىنى 16 قېتىم ئايلىنىپ تۇرغاچقا، شاھزادە ھەر 45 مىنۇتتا بىر قېتىم تاڭ ئاتقانىنى ۋە يەنە 45 مىنۇتتا بىر قېتىم كەچ كىرگەنىنى كۆرگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ناماز ئوقۇشقا ئامالسىز قېلىپ، ئاتاقلىق ئۆ-لىمالاردىن پەتۋا سورىغان، شۇنىڭ بىلەن كۇنىگە ئۈچ قېتىمدىن ناماز ئوقۇشقا ئىجازەت ئالغان. قىبلىنى مۇقىمدىيالمىغاندا، يەنە ئۆلىمالار ئۇنىڭغا خالىغان تەرەپكە قاراپ ناماز ئوقۇسا بولىۋېرە-دىغانلىقىنى ئېيتقان. ئالەم سەپىرىدە ھەممە نەرسە ئۆز ئېغىر-لىقىنى يوقىتىدىغان بولغاچقا، شاھزادە سۇ بىلەن تەرەت ئېلىش-قا ئامالسىز قالغان. شۇنىڭ بىلەن سۇنىڭ چېچىلىپ كېتىشىنى توسۇش ئۈچۈن ھۆللەنگەن لۆڭگە بىلەنلا تاھارەت ئالغان.

ئالەم ئايروپىلانىدا يەتتە ئادەم بىر كىچىك بۆلۈمگە سىغدە-شىپ ئولتۇرغان بولغاچقا، بەدەندىكى سۇيۇقلۇق سەرپىياتى يۇ-قىرى بولاتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن كۆپلەپ سۇ ۋە كائىنات تەسىرىنى يوقىتىدىغان دورا ئىچىشكە توغرا كېلەتتى. بىراق، ئالەم سەپە-رىنى باشلىغان تۇنجى كۇنى يەنىلا روزا تۇتىدىغان كۇن بولغاچ-قا، شاھزادە سۇ ۋە دورا ئىچىشنى رەت قىلغان. شۇنىڭ بىلەن تېنى ھەددىدىن تاشقىرى ئاجىزلاپ كەتكەن.

ئەتىسى شاھزادە ئالەم ئايروپىلانىنىڭ دېرىزىسىدىن يېڭى ئاينى كۆرگەندىن كېيىنلا ئەرەب دۇنياسىغا ۋە ھەرقايسى ئىسلام دۆلەتلىرىگە تېلېگرامما يوللاپ روزى ھېيتىنى تەبرىكلىگەن.

زىيارەتتە بولغان كۇنلەردە مەن سەئۇدى ئەرەبىستانىدا جەم-ئىيەت ئامانلىقى، جىنايەت ئۆتكۇزۇش ۋە جىنايەتكە قارىتا قول-

لىنىلىدىغان جازا مەسلىسىگە خېلى دىققەت قىلدىم. ئومۇمەن، كىشىلەرگە ئورۇنسىز چېقىلىش، زوراۋانلىق، تېررورلۇق ھەرە-كەتلىرىنى ئۇچراتمىدىم، بۇ ھەقتە بىرەر نەرسە ئاڭلىمىدىم. قا-ناۋاقا قاتناش ۋەقەلىرى خېلى كۆپ ساندا يۈز بېرىپ تۇرغان بىلەن، بىر - بىرىگە ئازار بېرىشىدىغان ئىشلار كۆزۈمگە چې-لىقمىدى. بۇ يەردە ئوغرىلىق قىلىدىغانلار ئۇچۇن پۇرسەت بولۇپ ھېسابلىنىدىغان يوچۇقلار خېلىلا چوڭ ئىكەن. بەزى سودىگەرلەر نامازغا كەتسە دۇكانلىرىنى تاقىمايدىكەن. ماشىنىلارمۇ يول بويى-غىلا توختىتىپ قويۇلىدىكەن. مەن بۇ ئەھۋاللارغا قىزىقسىنىپ خەۋەردار ئەربابلاردىن سورىدىم. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئوغرى-لىق قىلغانلارغا ئادەتتە قاتتىق جازا بېرىلىدىكەن، يەنى قولى كېسىپ تاشلىنىدىكەن. بىراق، ئوغرىلىق دېلوسى تۇغۇلغاندا، ئوغرىنىڭ ئاچ قېلىپ، يالىڭاچ قېلىپ ياكى قەرزگە بوغۇلۇپ

كۆۋەيتتىكى «ھىلتون» مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىدا

ئوغرىلىق قىلغانلىقى سېزىلسە، بۇنداقلارغا تەربىيە بېرىلىپ، يەنە ئوغرىلىق قىلماسلىققا تىلخەت ئېلىنىدىكەن ياكى يېنىكرەك جازا بېرىلىدىكەن. ئەگەر باي بولۇشنى، باشقىلارنىڭ مېلى بىلەن ئۆزىنى سەمرىتىشنى مەقسەت قىلىپ ئوغرىلىق قىلغانلىقى سېزىلسە، قولىنى كېسىش جازاسى بېرىلىدىكەن. ئېيتىلىشىچە، بۇنداق جازا بېرىلىدىغانلار يىلىغا ئىككىدىن ئاشمايدىكەن.

ئىسلام دىنىدا هاراق ئىچىش، كەيپ قىلىدىغان باشقا ئىچىملىك ياكى چېكىملىك بىلەن شۇغۇللىنىش قاتتىق مەنئى قىلىنىدىغانلىقى ئوقۇرمەنلەرگە ئېنىق. مەن ھەمراھ بولغانلار-دىن سەئۇدى ئەرەبىستانىدا هاراق ئىچىدىغانلارنىڭ بار - يوقلۇقىنى سۈرۈشتۇردۇم. ئۇلارنىڭ جاۋابىدىن قارىغاندا، هاراق ئىچىش ئادەتتە قاتتىق مەنئى قىلىنىدىكەن. سىرتقا چىققاندا بولسا ئەگەر هاراق ئىچىدىغانلار بىلەن بىر سورۇندا ئولتۇرۇپ قېلىشقا توغرا كېلىپ زۆرۈرىيەت تۈپەيلى هاراق ئىچىپ سالسا، مەسىلەن، گېلىغا بىرەر نەرسە تۇرۇپ قېلىپ، ئەتراپتا سۇ بولمىسا، جاننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن هاراق ئىچسە، بۇ هال گۇناھ ھېسابلانمايدىكەن. ئەگەر قەستەن هاراق ئىچىپ كەيپ قىلغانلار سېزىلسە مەلۇم دەرىجىدە جازاغا ئۇچرايدىكەن. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا هاراق ئىچىپ كوچىلاردا پوخۇرلۇق قىلىدىغان، جېدەل چىقىرىدىغانلارنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستانىدا بولماسلىقى تەبىئىي هال.

كۆزىتىشىمىزچە، تاماكا چېكىدىغانلار ياشلار ئىچىدە خېلى ئۇچرايدىكەن، مەن چۈشكەن ماشىنىنىڭ ياش شوپۇرىنىڭ تاماكا چەككەنلىكىنى ۋە بىزگە ھەمراھ بولغان بىرەيلەننىڭ تاماكا چەككەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىنلا، ئاندىن مەن تاشلىۋەتكىلى

(ئەلۋەتتە كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن) ئۇچ كۈن بولغان تاماكىنى قايتا چېكىشكە باشلىدىم. بىز تايىف شەھىرىگە كېتىۋېتىپ تاغ باغرىدىكى ياۋا زەيتۇنلۇق سەيلىگاھلاردا ئەرەبلەرنىڭ ئېگىزلىكى بىر يېرىم مېتىر كېلىدىغان، باش بارماق تومۇقىدەك شلانكا بىلەن ئىككى مېتىر يىراقلىقتا تۇرۇپ شورايدىغان ئەرەب چىلىمى بىلەن تاماكا چېكىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. ئەلۋەتتە، چوڭ سورۇنلاردا، سۆھبەتلەردە، يوللاردا، ماگىزىنلاردا تاماكا چېكىدىغانلارنى چېلىقتۇرمىدىم. ئاڭلىشىمچە، ئۇچ - تۆت يىل بۇرۇن مەككە قاتارلىق شەھەرلەرنىڭ ماگىزىنلىرىدا تاماكا سېتىلمايدىكەن. ھازىر سېتىلىدىغان بوپتۇ. بىراق، تاماكا قېپىغا تاماكىنىڭ ئىنسان بەدىنىگە بولغان زىيىنىنى كۆرسىتىدىغان رەسىملەر ۋە خەتلەر بېسىلىدىكەن. ئىمپورت قىلىنغان بۇنداق تاماكىلارنىڭ باھاسى ئىمپورت باھاسىدىن ئۇچ - تۆت ھەسسە قىممەت بولىدىكەن.

7. سەئۇدى ئەرەبىستانىدا مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ - ئادەت

ئادەتتە ئېيتىلىدىغان ئىسلام مەدەنىيىتى مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئەرەب، پارس مەدەنىيىتىنى ئاساسىي يادرو قىلىدۇ. ئەرەب مەدەنىيىتى دېگىنىمىز — ئەرەب يېرىم ئارىلى، قىزىل دېڭىزنىڭ غەربىدىكى كەڭ جايلار ۋە ئوتتۇرا يەر ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىكى مەملىكەتلەردە ياشىغۇچى ئەرەبلەر تەرىپىدىن يارىتىلغان مەدەنىيەت. يۇقىرىقى رايونلاردا ياشىغان ئەرەبلەرنىڭ تارىخى ئۇزۇن بولغىنىدەك، ئۇلار تەرىپىدىن يارىتىلغان مەدەنىيەتنىڭمۇ تارىخى ئۇزۇن، مەزمۇنى مول.

بىزنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستانىدا تۇرغان ۋاقتىمىز قىسقا، ئۇچراشقان دائىرىمىز تار بولغىنى ئۈچۈن، ئەرەب مەدەنىيىتىدىن ئىبارەت بۇ چوڭ تېما ئۈستىدە ئەتراپلىق بىرنەرسە دېيىشكە ئا-

جىزمىز. شۇنداقلا پۈتكۈل ئەرەب مەدەنىيىتى ھەققىدە ئومۇمىيۈز-لۈك بىرنېمە دېيىش بۇ ماقالىمىزنىڭ ۋەزىپىسى ئەمەس.

سەئۇدى ئەرەبىستانى 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، بولۇپ-مۇ يېقىنقى نەچچە ئون يىلدىن بۇيان سەكرەش ھالىتىدە تەرەققىي قىلغان بولغاچقا، نۆۋەتتە ئەرەب مەدەنىيىتى ياۋروپا ۋە باشقا ئەللەرنىڭ مەدەنىيىتى بىلەن گىرەلەشكەن ھالەتتە كۆزگە چېلىقىدىكەن. ئەرەبلەرنىڭ شاخ، يوپۇرماق نەقىشلىك بىناكارلىق سەنئىتى ھازىر بىر قىسىم مېھمانخانىلاردا، بولۇپمۇ مەسچىت ۋە دىنىي مۇئەسسەسىلەردە كۆپرەك ئەكس ئەتسە كېرەك. قۇرئان، ھەدىسلەرنىڭ يېڭى نەشرلىرىدىمۇ بۇنداق نەقىش سەنئىتى ئۆز قىياپىتىنى ساقلاۋېتىپتۇ.

بىز مەدىنە شەھىرىدە قۇرئان باسما مەركىزىنى ئېكسكۇر-سىيە قىلغاندا، بۇ يەردە بېسىلغان قۇرئانلارنىڭ نۇرغۇن خىللىرىنى كۆردۇق. ئالتۇن رەڭ نەقىش بىلەن بېزەلگەن بۇنداق قۇرئانلار سەنئەت جەھەتتىن كىشىنى ھەقىقەتەن جەلپ قىلىدىكەن. ھەتتا ئىچكى ۋاراقلىرىنىڭ يانلىرىغا بېسىلغان رەڭلىك نەقىشلەرمۇ كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىنىپتۇ.

ھەربىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس ئويمىچىلىق، ھەيكەلتىراشلىق سەنئىتى بولىدۇ. بىراق، بۇنداق سەنئەتنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىدە مۇئەييەن پەرق بولۇشى مۇمكىن. سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ئويمىچىلىق، ھەيكەلتىراشلىق سەنئىتىنىڭ قاچان پەيدا بولغانلىقى توغرىسىدا بىرنېمە دېيىش ئەلۋەتتە ئاسان گەپ ئەمەس. بىراق، بۇنداق سەنئەت ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ھەممىلا يېرىدە ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرىتىپتۇ. بىز ئۇ يەردە زىيارەتتە بولغان 10 كۈن ئىچىدە شەھەرنىڭ ھەممىسىدىلا گۈزەل سەنئەت نامايەندىلىرىنى ـــ ھەيكەللەرنى كۆردۇق.

ئەرەب پولۇسى ۋە پۇتۇن قوي كاۋېپى

ئوقۇرمەنلەرگە ئايانكى، ئىسلام دىنىي قائىدىسى بويىچە ئا-
دەمنىڭ ھەيكەللىرىنى ياساش قارشى ئېلىنمايدۇ. ئەھۋال شۇنداق
بولسىمۇ، سەئۇدى ئەرەبىستانى شەھەرلىرىدىكى ھەر خىل مەز-
مۇندىكى ھەيكەللەر كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىكەن. مەسە-
لەن، جىددە شەھىرىدە دۇنياغا كۆتۈرۈلگەن غايەت زور ئىككى قول
قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن. يەنە بىر يەردە غايەت چوڭ يەر شارى
مودېلى بىر قاراشتىلا كۆزگە چېلىقىدىكەن. ئۇنىڭ يېنىدىراق
ئورغاقسىمان يېڭى ئاي پارقىراپ تۇرىدىكەن، يەنە بىر پارکتىكى
غەلىتە گېئومېتىرىيىلىك شەكىل كىشىگە سىرلىق تۇيغۇ ئاتا
قىلىدىكەن. مەككە شەھىرىگە كىرگەن كىشىنىڭ كۆزى تۇنجى
بولۇپ چوڭ كۆل ئوتتۇرىسىغا يانتۇ قويۇلغان، پارقىراپ تۇرغان
بەكمۇ ھەيۋەتلىك ئەرەب قەھۋە چۆگۈنىگە چۈشىدىكەن. بۇ چۆ-
گۈننىڭ جوغىسىدىن فونتان ئېتىلىپ تۇرىدىكەن. يەنە بىر يەردە

ئاجايىپ چوڭ بىر كوزا (ئېيتىلىشىچە، ئەرەبلەر بۇرۇنقى زامانلاردا زەمزەم سۇيىنى مانا مۇشۇنداق كوزىلارغا قاچىلايدىكەن) بىر ئۇچ بۇلۇڭ ئۇستىدە يانتۇ ھالەتتە تۇرۇپتۇ.

خۇددى جىددە شەھىرىنىڭ شەھەر باشلىقلىرىنىڭ بىر قولىغۇچىسى ئېيتقاندەك «ھەيكەلتىراشلىق ئەسەرلىرىنى گەرچە گۈزەل سەنئەت جەھەتتىن باھالىغاندا مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققان دەپ ھېسابلايدىغان بىرمۇ ئادەم بولمىسىمۇ، لېكىن يولدىن ئۆتكۈچىلەرنى ئۆز سەپىرىنىڭ كېيىنكى مۇساپىسىدە يەنە قانداق ھەيكەل ۋە شەكىلنىڭ ئۆزىنى ساقلاپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلىشكە قىزىقتۇرۇشى، مانا بۇ ھەيكەللەرنىڭ جەلپ قىلارلىق كۈچىنىڭ مەنبەسىدۇر».

سەئۇدى ئەرەبىستانى بازارلىرىدا سېتىلىدىغان تۇرلۇك قاچا ـ قومۇچلار، زىننەت بۇيۇملىرى ئەرەب سەنئىتىنىڭ ئۆزگىچە بىر نامايەندىسى ئىكەن. قاچا ـ قومۇچلار نېكېل يالتىلغان مىستىن، ھەتتا كۈمۈشتىن ياسالغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچى ۋە تېشىغا ناھايىتى نەپىس گۈل ۋە نەقىشلەر چىقىرىلىدىكەن. زىننەت بۇيۇملىرىنىڭ خىللىرىنىڭ كۆپلۈكى كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدىكەن. نەپىس ئىشلەنگەن قاچا ـ قۇچىلار ۋە زىننەت بۇيۇملىرىنىڭ باھاسىمۇ ئەقىلگە مۇۋاپىق ئىكەن.

ئەرەبلەرنىڭ ئەرلىرى ئادەتتە ئوشۇقىغا كېلىدىغان ئاق كۆڭلەك ۋە ئاق ئىشتان كىيىدىكەن. بېشىغا بولسا ئۇزۇنسى ۋە توغرىسى ئوخشاشلا بىر مېتىر ئەتراپىدا كېلىدىغان ئاق ياغلىق ئارتۇالىدىكەن. قىزىل، ئاق يىپلاردىن توقۇلغان ياغلىق ئارتىدىغانلارمۇ بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ بۇنداق ئاق كىيىم كىيىشى ئۇيەرنىڭ كىلىماتىغا باغلىق بولسا كېرەك. ئەرەب ئەرلىرىنىڭ ياغلىق ئوستىگە كىيىۋالىدىغان قارا چەمبىرىكى ئۆزگە خاس

ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىكەن، قارا يىپ بىلەن يۆگىلىپ ياسىلىدۇ. غان بۇ چەمبىرەك ياغلىقنىڭ شامالدا ئۇچۇپ كەتمەسلىكىنى نە- زەردە تۇتۇپ ئىجاد قىلىنغانلىقى تەخمىنگە يېقىن بولسىمۇ، ئەم- ما ھازىر ئۇ ھەم ئەمەلىي قىممىتى بار، ھەم سەنئەت قىممىتى بار باش كىيىم ئورنىدا پايدىلىنىۋېتىلىپتۇ. ئەرەب ئەرلىرى ئا- دەتتە پۇتنىڭ باش بارمىقى بىلەن باشقا تۆت بارمىقىنى ئايرىپ تۇرىدىغان تاسما ئاياغ كىيىشىدىكەن. زىيالىيلىرى بولسا ساپما شىبلىت كىيىدىكەن. زىيارەت داۋامىدا بىرمۇ ئەرەب ئەرلىرىنىڭ بوغقۇچلۇق ئاياغ كىيگەنلىكىنى كۆرمىدىم. بۇ بەلكى بەش ۋاخ نامازنىڭ ھەممىسىدە ئاياغ سېلىشقا توغرا كەلگەنلىكى ئۈچۈن بولسا كېرەك. ئۇزۇن كۆڭلەك ۋە ئاق ئۇزۇن ياغلىق ئەرەبلەرنى قاماتلىك، ئېگىز قىلىپ كۆرسىتىدىكەن. ئاياللار بولسا ئادەتتە- كىچە ئۇزۇن كۆڭلەك كىيگەننىڭ سىرتىدا پۇتۇن بەدىنىنى يۆگەپ تۇرىدىغان قارا ياغلىق ئارتىۋالىدىكەن. كۆپىنچىسى ئېگىز پاش- نىلىق ئاياغ كىيىدىكەن.

بۇ قېتىمقى زىيارىتىمىزدە، بىز بىرقانچە يۈقىرى قاتلام كىشىلىرىنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدۇق. ئۇلارنىڭ ئۆيى ئادەتتە ئىككى قەۋەتلىك قىلىپ سېلىنىدىكەن. ھويلىلارغا خورما دەرە- خى تىكىلىپ چىم تېرىلىدىكەن. بەزىلىرى ھويلىلىرىغا فونتان، سۇنئىي تاغ، سۇنئىي شارقىراتما ياسىۋالىدىكەن. ئۆي ئىچىنىڭ ياسىلىشى ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا بولۇپ، كىشىگە مۇزېيغا كىرىپ قالغاندەك تۇيغۇ بېرىدىكەن. ئىشكاپ، ئورۇندۇق، دىۋانلار كۆپىنە- چە كونا ئۇسلۇبتا ياسىلىدىكەن. ھەر خىل مەدەنىي يادىكارلىقلار، ئايەت چۇشۇرۇلگەن گىلەم، پەتنۇسلار تامغا ئېسىلىدىكەن. بەزى ئۆيلەردە ياسالغىنىغا ۋە ئىشلىتىلىشكە باشلىغىنىغا ئۇزۇن بول- غانلىقى چىقىپ تۇرىدىغان قىلىچلار، خەنجەرلەر ئېسىپ قويۇ-

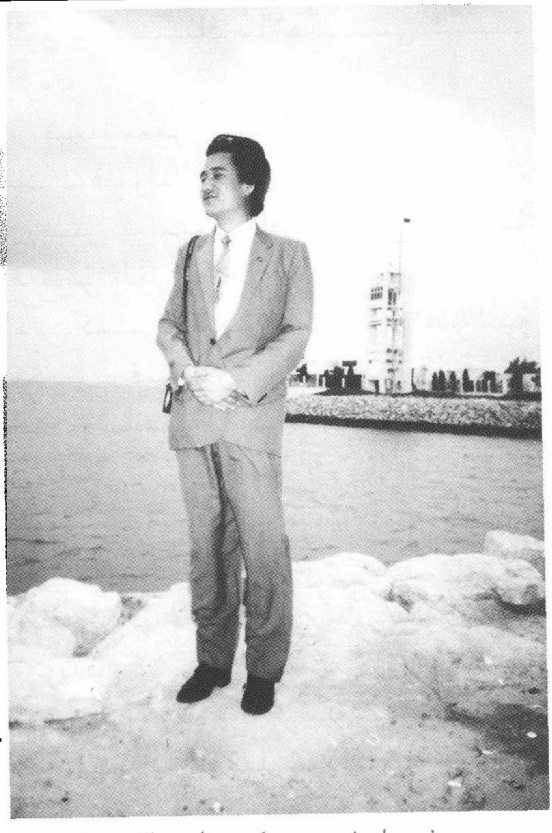
لۇپتۇ. بۇنداق نەرسىلەر ئۆي ئىگىسىنىڭ سالاھىيىتىنى ئىسپات ئېتىشكە ياردەم بەرسە كېرەك.

سەپەر داۋامىدا خەۋەر تېپىشمىمىزچە، سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ئەرەبلەرنىڭ يېگىت ـ قىزلىرى شەرت ـ شارائىت ھازىرلانغاندا ئالدىنئالا توي خېتى ئېلىپ نىكاھ ئوقۇتۇپ قويسىمۇ بولىدىكەن. بىراق، نىكاھ ئوقۇتۇلۇپ بولغان بولسىمۇ توي مۇراسىمى ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن كېيىن ئۆتكۈزۈلىدىغان ئەھۋالمۇ بار ئىكەن. بۇ جەريانداىا يېگىت ـ قىز ئۆزئارا كۆرۈشۈپ تۇرۇشقا بولىدىكەن، ئەمما بىر ئۆيدە بولمايدىكەن. پەقەت ئوقۇشلىرىنى ئوقۇپ بولغاندا ياكى تېگىشلىك ئۆي، تېگىشلىك پۇل تەييارلىغاندىلا توي قىلىدىكەن. توي ئۇچۇن يېگىت تەرەپ ناھايىتى نۇرغۇن پۇل توپلىشى كېرەك ئىكەن.

توي مۇراسىمى ئادەتتە ئۇيغۇرلارنىڭ توي مۇراسىمىدىن چوڭ پەرق قىلمايدىكەن. تويدىن كېيىن يېگىت ـ قىزلار ئولتۇرۇشى بولىدىكەن. بۇنداق ئولتۇرۇشتا مەي (ئىسپىرتسىز ئىچىملىك) ئىچىلىپ، ساز ـ پاز بىلەن بەزمە قىلىشىدىكەن.

8. سەئۇدى ئەرەبىستانىدا سانائەت ۋە سودا

نېفىت سانائىتى ـــ سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئاساسلىق سانائىتى ۋە ئاساسلىق تاشقى پېرېۋوت مەنبەسى بولۇپ، ھازىر بۇ سانائەت نېفىت ئېلىش ۋە خام نېفىت ئېكسپورت قىلىشتىن پىششىقلاپ ئىشلەش تەرەپكە قاراپ جىددىي بۇرۇلۇۋاتىتۇ. بىز سەئۇدى ئەرەبىستانىدا ئاساسلىق نېفىت سانائەت بازىسىدىن ئۇچنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. بۇ بازىلارنىڭ بەزىسى يېقىنقى 10 يىل ئىچىدە قۇرۇلغان بولۇپ، بىرقانچە شىركەتلەر ۋە چوڭ زاۋۇتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. بۇ شىركەتلەرنىڭ

جۇبەيل شەھىرىدىكى دېڭىز ياقىسىدا

بەزىسىنى سەئۇدى ئەرەبىستانى ئۆز ئالدىغا باشقۇرىدىكەن. بەزىسىنى باشقا دۆلەتلەر بىلەن شېرىكلىشىپ باشقۇرىدىكەن. بۇ زاۋۇتلار ئاساسەن نېفىت ئايرىش ۋە يېرىم تەييار مەھسۇلات ھازىرلاش بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. بۇرۇنقى چاغلاردا نېفىت خام پېتى ئېكسپورت قىلىنىدىغان بولسا، ھازىر ئاساسىي جەھەتتىن پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان بوپتۇ. شۇ سەۋەبتىن، نېفىت كىرىمىمۇ ھەسسىلەپ ئېشىپ بېرىۋېتىپتۇ.

بىز 11 - ئاينىڭ 28 - كۈنى مەدىنىدىن 100 نەچچە كىلومېتىر كېلىدىغان يومبا نېفىت شەھىرىگە باردۇق. يومبا نېفىت شەھىرى ئەسلىدە پايانسىز قۇملۇق بولۇپ، ھازىر خورما دەرەخلىرى قەد كۆتۈرگەن، ھەر خىل گۈل - گىياھلار، گۈل دەرەخلىرى گۈللەپ تۇرىدىغان گۈزەل شەھەرگە ئايلىنىپتۇ. بولۇپمۇ شەھەر مەركىزىگە يېتىپ كېلىپ ياپونىيەشكىل چىم-

لىقلارنى دەسسەپ ماڭغاندا، بۇ يەرنىڭ 10 نەچچە يىل بۇرۇن قاقاس چۆل ئىكەنلىكىگە كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدىكەن. بۇ نېفىت بازىسى يېڭىدىن بەرپا قىلىنغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە شەھەردىن يىراق بولغىنى ئۈچۈن، بۇ يەردە ئىشلەيدىغانلارغا ناھايىتى قۇلاي شارائىت ھازىرلانغانكەن. بىز ئىشچىلارنىڭ ئولتۇراق جايىغا بارغىنىمىزدا، بىر - بىرىگە تۇتاشقان تۇپتۇز يوللارنى، قاتار - قاتار سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك داچا شەكىلدىكى ئۆيلەرنى، ئۆيلەرنىڭ ئەتراپىغا تىكىلگەن دەرەخلەرنى، تاملارغا يامىشىپ كەتكەن گۈل پېلەكلىرىنى كۆردۇق. دائىرىلەرنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە، بۇ تۇرالغۇ ئۆيلىرى ھەربىر ئائىلىگە بىر كورپۇستىن قىلىپ قۇرۇلغان بولۇپ، كېتەرلىك مەبلەغنىڭ ھەممىسىنى نېفىتلىك چىقىرىدىكەن. بۇ يەرگە كېلىپ ئىشلىشى زۆرۈر بولغان ۋە بۇ يەرگە كېلىپ ئىشلەشنى خالىغان كىشىگە بۇ ئۆيلەردىن بىر يۈرۈش بېرىلىدىكەن. ئۆيلەرنىڭ پۇلى بولسا سەۋۇل خاراكتېرلىك تۆلەم ئارقىلىق بىرقانچە ئون يىلدا قايتۇرۇۋېلىنىدىكەن. ئەگەر كىمكى بۇ يەردە ئۇدا 10 يىل ئىشلىسە، بۇ ئۆيلەرنىڭ ھوقۇقى پۈتۈنلەي شۇ كىشىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىدىكەن. ئۆينى باشقىلارغا بېرىۋەتسىمۇ، ھەتتا سېتىۋەتسىمۇ ئىختىيارىدا ئىكەن. ھۆكۈمەت چۆلدە قۇرۇلغان بۇ شەھەردە ئىشلەيدىغانلارغا مانا مۇشۇنداق شارائىت يارىتىپ بەرگىنى ئۈچۈن، بۇ شەھەر ھازىر بارغانسېرى كېڭىيىۋېتىپتۇ.

بىز جىددە شەھىرىدە تۇرغان كۈنلىرىمىزدە شەھەر ئەتراپىدىكى ئانچە چوڭ بولمىغان، لېكىن ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ناھايىتى زور بولغان بىر زاۋۇتتا ئېكسكۇرسىيىدە بولدۇق. بۇ زاۋۇتتا مەخسۇس بوۋاقلار ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان تەرەت لاتىسى

ئىشلەپ چىقىرىدىكەن. بۇنداق تەرەت لاتىسى نېپىز قەغەز ئىشلىتىپ سۇ سۈمۈرۈش ئىقتىدارى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان پاختا ئېلىنىپ ناھايىتى تۈجۈپلەپ ئىشلەنگەن بولۇپ، بۇڭا قىلارنىڭ چاتىرىقىدىن ئۆتكۈزۈپ چاپلاشقۇچى بىنت بىلەن قورسىقىغا ۋە دۈمبىسىگە چاپلاپ قويسىلا بولىدىكەن. بۇڭا چوڭ - كىچىك تەرەت قىلىپ قويسىمۇ ئاتا - ئانىلار ئۇچۇن ھېچقانداق ئاۋارىچىلىك بولمايدىكەن. ئامېرىكىدىن كەلتۈرۈلگەن ماشىنا ۋە خام ئەشيا بىلەن ئىشلەپ چىقىرىلىدىغان بۇنداق تەرەت لاتىسى سۈدى ئەرەبىستانىنىڭ ئۆزىدە ۋە باشقا رايونلاردا سېتىلىدىكەن. كىشىلەرنىڭ بېشىنى قاتۇرىدىغان بىر مۇھىم مەسىلىنى ھەل قىلىدىغان بۇنداق تەرەت لاتىسىنى ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ ماشىنىلاشتۇرۇلۇشى ۋە ھېسابقا ئېلىنىشى بىزگە چوڭقۇر تەسىر قىلدى.

گېئوگرافىيەدىن خەۋىرى بار كىشىلەر سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ سۇيى كەمچىل بولغان بىر قاقاسلىق ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ۋە كۈنگە ئېشىپ بېرىۋاتقان سۇ ئېھتىياجىنىڭ قانداق ھەل قىلىنىدىغانلىقىنى بىلگۈسى كېلىدۇ. دېمىسىمۇ تۇرمۇشقا، سانائەتكە، كۆكەرتىشكە كېرەكلىك بولغان سۇ مەسىلىسى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا ئەڭ مۇھىم مەسىلە.

بىز سەئۇدى ئەرەبىستانىغا بارغاندىن كېيىنلا ئاندىن سۇ مەسىلىسىنىڭ قانداق ھەل قىلىنغانلىقىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇق. خەرىتىگە قاراپلا بىلىشكە بولىدۇكى، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مۇھىم چوڭ شەھەرلىرى ئاساسەن قىزىل دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا ۋە ئەرەب دېڭىزىنىڭ بويلىرىغا جايلاشقان. پايتەخت رىيادنى بولسا ئۇنداق قارىغىلى بولمايدۇ. دېڭىز بويىغا جايلاشقان دەپ قارالغان شەھەرلەرمۇ خېرىدە

تەدبكى ماشتاب بىلەن ئۆلچەنسە بەزىلىرى دېڭىز ياقىسىدىن بىرقانچە يۈز كىلومېتىر كېلىدۇ. سەئۇدى ئەرەبىستانىدا مۇشۇنداق ئىچكى شەھەرلەرگە كېرەكلىك سۇمۇ دېڭىز بويلىرىغا دېڭىز سۈيىنى تۇزسىزلاندۇرىدىغان غايەت زور چوڭ زاۋۇتلارنى قۇرۇپ ۋە بۇ سۇنى تۇرۇبا بىلەن ئېھتىياجلىق شەھەرلەرگە يەتكۈزۈپ بېرىش يولى بىلەن ھەل قىلىنغان.

بىز جىددەدىكى كۇنلىرىمىزنىڭ بىرىدە 2 مىليونغا يېقىن نوپۇسى بار جىددە ۋە 400 مىڭ ئاھالىسى بار مەككە شەھەرلىرىنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان زاۋۇتنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. ئەمەلىيەتتە بىرقانچە چوڭ زاۋۇتتىن تەركىب تاپقان بۇنداق زاۋۇتتا دېڭىز سۈيى ئاۋۋال ناھايىتى چوڭ بىر سېخىتا پارغا ئايلاندۇرۇلىدىكەن. پارنى يېتەرلىك بېسىمغا ئىگە قىلغاندىن كېيىن پار تۇرۇبىنىلىق گېنېراتورغا يوللىنىلىدىكەن. بۇ پار بىر تەرەپتىن گېنېراتورنى ئايلاندۇرۇپ توك ھاسىل قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن سوۋۇيدىكەن ۋە سۇغا ئايلىنىدىكەن. بۇ سۇ يەنە باشقا سېخىلاردا كالتسىي كاربوناتتىن خالىي قىلىنىپ دېزىنفېكسىيەلىنىدىكەن ۋە ناھايىتى چوڭ تۇرۇبىلار ئارقىلىق شەھەرلەرگە ئەۋەتىلىدىكەن.

گەرچە بۇنداق زاۋۇتتا مەلۇم تۇز ۋە ئېلېكتر ئىشلەپ چىقىرىلىپ، زاۋۇتنىڭ 20 پىرسەنت چىقىمى تولدۇرۇۋېلىنسىمۇ، يەنە ھۆكۈمەتنىڭ ناھايىتى كۆپ مەبلەغ سېلىشقا موھتاج ئىكەن. بۇنداق زاۋۇتلار ھازىر پۈتۈن سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئاساسلىق شەھەرلىرىنى سۇ بىلەن تەمىنلەۋېتىپتۇ.

بىز مەككە شەھىرىدە ئېكسكۇرسىيە قىلغان يەرلىك سانائەت مەھسۇلاتلىرى يەرمەنكىسىدە سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئۆزىدە ئىشلەنگەن پۈتۈن يۇرۇش ئۆي جاھازلىرىنى، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى، موتسىكلىتلارنى، گىلەملەرنى، پلاستىماسسا بۇيۇملىرى

لىرىنى، دۇنگاتېللارنى كۆردۇق. ئاڭلىشىمىزچە، جىددە شەھىرى-دە يەنە ماشىنىلاشقان بىر چوڭ گىلەم زاۋۇتى بار ئىكەن. ماشى-نىدا توقۇلغان بۇنداق گىلەملەرنىڭ سۈپىتى ناھايىتى ياخشى، كۆركەم ھەم باھاسى ئەرزان بولىدىكەن.

سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ سودا ئىشلىرى، جۈملىدىن مەككە، جىددە شەھەرلىرىنىڭ سودىسى خېلى تەرەققىي قىلغانىكەن. بۇ-لۇپمۇ ھەرەم ئەتراپىدىكى مەخسۇسلاشقان چوڭ - كىچىك ماگا-زىنلاردىن كېرەكلىك نەرسىنىڭ ھەممىسىنى تاپقىلى بولىدىكەن.

شەھەرنىڭ دوقمۇش - دوقمۇشلىرىدا ئاساسەن ياپونىيە ۋە ئامېرىكا مىللىرىنىڭ ئېلانلىرى كۆزگە چېلىقىدىكەن. كىچىك ئاپتوموبىل سېتىلىدىغان ماگىزىنلاردا ئاساسەن ياپونىيە شىر-كەتلىرىنىڭ، ئۇنىڭدىن قالسا ئامېرىكا ۋە ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ ئاپتوموبىللىرى سېتىلىدىكەن. ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى، ئوپتىكا سايمانلىرى (فوتو سۈرەت سايمانلىرى) جەھەتتە ياپونىيە مىللىرى مۇتلەق ئۈستۈنلۈكتە ئىكەن. رەخت ۋە ياغلىق قاتارلىق مىللارنىڭمۇ كۆپىنچىسى ياپونىيىدە ئىشلەنگەنىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە تەيۋەن ئۆلكىسىنىڭ، جەنۇبىي چاۋشيەننىڭ، تۈركىيە-نىڭ، فرانسىيىنىڭ مىللىرىمۇ مەلۇم سالماقنى ئىگىلەيدىكەن. جىددە شەھىرىدىكى بىر چوڭ ماگىزىندا مەخسۇس جۇڭگو مال-لىرى بۆلۈمى بولۇپ، بۇ بۆلۈمدە تەيۋەن ئۆلكىسىنىڭ مەھسۇلات-لىرى ۋە چوڭ قۇرۇقلۇقتىن شياڭگاڭ ئارقىلىق كىرگۈزۈلگەن مىللار سېتىلىدىكەن.

مال ساتقۇچىلارنىڭ پوزىتسىيىسى ياخشى ئىكەن. ئەسسالا-مۇئەلەيكۇم دەپ كىرگەن ھەرقانداق خېرىدارلارغا مال ساتقۇچى قىزغىنلىق بىلەن سالام قايتۇرۇپ، مىللارنىڭ باھاسى، ئالاھىدە-لىكى قاتارلىقلارنى تونۇشتۇرىدىكەن. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ھەج

ۋاقىتلىرىدا سودا - سېتىق ئىشلىرى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە يېتىدىكەن.

9. ئەرەب خەلقىنىڭ دوستلۇقى

ئەرەب خەلقى بىلەن جۇڭگو خەلقى ئارىسىدا تارىخىي دوستلۇق مەۋجۇت. بولۇپمۇ ئىسلام دىنىنىڭ ئېتىقادچىلىرى سۇپىتى بىلەن جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى ئەرەب خەلقى بىلەن ئەنئەنىۋى دوستلۇق ئورناتقان.

جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئۆمرە ھەج قىلىش، دوستلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكى سەئۇدى ئەرەبىستانىنى زىيارەت قىلغاندا قويۇشى بىلەنلا ساھىبخانا تەرەپنىڭ ۋە باشقا زاتلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. ئۇلار زىيارەتتىمىزگە قۇلاي شارائىت يارىتىپ بەردى. تېگىشلىك ھۆرمەتتىمىزنى قىلدى. ئۆمەك ئەزالىرىنىڭ يېمەك - ئىچمەك، تۇرار جاي، قاتناش ۋاستىلىرى قاتارلىق تەرەپلەرنىگە مۇناسىپ كۆڭۈل بۆلدى. مەيلى نەگىلا بارايلى، قاتناش ساقچىلىرى يول ئېچىپ، زىيارەتتىمىزنىڭ تېز ۋە بىخەتەر بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلدى.

ھەرەمدىكى كەئبە ئادەتتە كېچە - كۈندۈز نەچچە مىڭ تاۋاپچىنىڭ قورشاۋىدا تۇرىدىغان جاي. مەككىگە بارغان ھەرقانداق مۇسۇلمان كەئبىنى ئۆز قولى بىلەن سىلاپ دۇئا قىلمىشنى خالايدۇ. بىز ھەرەمگە تاۋاپ ئۇچۇن كىرگەن چېغىمىزدىمۇ نەچچە مىڭ كىشى كەئبىنى ئايلىنىپ يۈرۈۋاتقانىكەن، ھەرەم ساقچىلىرى بىزنىڭ يىراقتىن — جۇڭگودىن كەلگەنلىكىمىزنى كۆزدە تۇتۇپ، ئادەم دېڭىزى ئارىسىدىن بىر يول ئاچتى ۋە بىزنى كەئبە يېنىغا باشلاپ كەلدى. كەئبىنى ئايلىنىش ۋە كەئبىنى تاۋاپ قىلىشنى كۆڭۈلدىكىدەك تامام قىلدۇق.

بىز جىددەدە تۇرغان كۇنلىرىمىزدە سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ئاتاقلىق ئەرباب ۋە داڭلىق باي جامجۇمنىڭ ھۇزۇرىدا مېھمان بولدۇق. جامجۇم ئەپەندى بىزنى كۇتۇۋېلىش يۇزىسىدىن ھەمراھ بولۇشقا مەشھۇر زاتلاردىن 50 كە يېقىن كىشىنى تەكلىپ قىلىپ كەپتۇ ۋە ناھايىتى مول، كاتتا زىياپەت ھازىرلاپتۇ. زىياپەتتىن بۇرۇن جامجۇم ئەپەندى سۆز قىلدى. ئۇ، ئۆز سۆزىدە 1981 ـ يىلى ئۆزىنىڭ جۇڭگودا زىيارەتتە بولۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولغانلىقىنى، جۇڭگودىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ ياخشى كۇتۇۋېلىشىغا مۇيەسسەر بولغانلىقىنى، جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ دىنىي ئەركىنلىكتىن تولۇق بەھرىمەن بولۇۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلىكىنى ئېيتتى. ئۇ يەنە شۇ سورۇندا ئولتۇرغان ئەرەب كىشىلىرى ئارىسىدا ئۆزىنىڭ جۇڭگونى كۆرۈپ كەلگەن بىردىنبىر كىشى ئىكەنلىكىدىن پەخىرلىنىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

ئۆمەك باشلىقى يولداش ئىسمايىل ئەھمەدمۇ جامجۇم ئەپەندىنىڭ ئۆمىكىمىزنى كۇتۇۋالغانلىقىغا رەھمەت ئېيتتى. ئۇنىڭ سۆزى جامجۇم باشلىق ئەرەبلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

بۇ زىياپەتتە سۆز قىلغانلار يەنە مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ «ئەگەر بىلىم جۇڭگودا بولسىمۇ، ئۇنى ئۆگىنىش كېرەك» دېگەن سۆزىنى نەقىل كەلتۇرۇپ، جۇڭگونى كۆرۈش ئارزۇسىنىڭ بارلىقىنى بىلدۇرۇشتى. مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقى، پروفېسسور ئابدۇراخمان ناجۇڭ (خۇيزۇ) ئەپەندى جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سورۇن ئەھلىگە ئەرەب تىلى بىلەن بىۋاستە تونۇشتۇردى.

زىياپەتتىن كېيىن، مەلۇم ئۇنىۋېرسىتېتتىن كەلگەن بىر دوكتور ئۆمەك ئەزالىرىنى ئۆز ئۆيىگە مېھمانغا چاقىرىپ چىڭ

تۇرۇۋالدى. ئاخىردا يولداش ئىسمايىل ئەھمەد ۋاقىتنىڭ زىچلىقى تۇپەيلى، ئۇنىڭ تەكلىپىنى رەھمەت ئېيتىپ ياندۇردى.

ئۆمىكىمىز رىيادتا تۇرغان كۈنلەردە سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ باش مۇپتىسى بىن بازنىڭ قوبۇلىدا بولدۇق. مەملىكەتتە تۇتقان ئورنىنىڭ مۇھىملىقىغا قارىماي، ناھايىتى خۇش پېئىل ۋە ئاددىي ساددا بولغان بۇ ئەرباب بىزنى يەنە ئۆز ئۆيىگە ئالاھىدە مېھمانغا ئېيتتى. مېھماندارچىلىق سورۇنىدا بىز بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ تاماق يېدى. جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا پاراڭلاشتى. يولداش ئىسمايىل ئەھمەد ئۇنىڭغا ۋەكىللەر ئۆمىكىگە ۋاكالىتەن تون ۋە دوپپا تەقدىم قىلغاندا، ئۇ تونىنى ۋە دوپپىنى كىيىپ كۈلۈپ كەتتى ۋە مىننەتدارلىقىنى بىلدۈردى.

ئانچە ئۇزۇن بولمىغان زىيارەت ۋاقتىمىزدىن تولۇق پايدىلىنىشىمىز، كۆپرەك نەرسىلەرنى كۆرۈۋېلىشىمىز ئۈچۈن، سائەمبخانا تەرەپ يول يۇرۇش ۋاقتىمىزنى كۆپىنچە كېچىگە ئورۇنلاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن كۈندۈزلۈك ۋاقتىتىن تولۇق پايدىلىنىپ، سەئۇدى ئەرەبىستانىنى تولۇق بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىپ، زىيارىتىمىزنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتىشىمىزغا ۋە ئۆمرە ھەج زۆرۈرىيەتلىرىنى تولۇق تاماملاشقا مۇۋاپىق بولدۇق.

1985 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ئۆمرە ھەج ۋە زىيارەت ۋەزىپىلىرىمىزنى تاماملاپ جىددە ئايرودرومىدىن كۆتۈرۈلدۇق ۋە كۇۋەيت دۆلىتىگە قاراپ يۇرۇپ كەتتۇق.

10. كۇۋەيتتىكى كۈنلەر

بىز ھاۋا سەپىرىنى ئىككى سائەتتەك داۋام قىلىپ كۇۋەيت شەھىرىگە كەلدۇق. ئايرودرومدا كۇۋەيت دىنىي ئىشلار ۋازارىتى

نىڭ مىنىستىرى قاتارلىق ئەربابلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتۇق. كۆپ ئۆتمەي شەھەر ئىچىگە ئەكىرىلىپ، كۆڭۈلدىكىدەك ئالدىنقى قاتاردىكى رېستوران — ھىلتون (HILTON) غا ئورۇنلاشتۇرۇلدۇق، ئەتىسىلا پائالىيىتىمىزنى باشلىۋەتتۇق. يەر مەيدانى جەھەتتىن كىچىك ۋە ئاھالىسى جەھەتتىن ئاز بولۇشىغا قارىماي دۇنيانىڭ سىياسىي سەھنىسىدە، بولۇپمۇ ئىقتىسادىي سەھنىسىدە چوڭ روللارنى ئويناۋاتقان بۇ دۆلەتتە تۇرغان ۋاقتىمىزنىڭ قىسقىلىقىغا باقماي كۈنلىرىمىز بەكمۇ مەزمۇنلۇق ئۆتتى. ئەنە شۇ مەزمۇنلۇق پائالىيەتلەر داۋامىدا كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىمنى ئوقۇرمەنلەرگە سۆزلەپ بېرىشتىن بۇرۇن كۈۋەيت ھەققىدە بىلگەنلىرىمنى تەقدىم قىلماقچىمەن. مەملىكىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى بولغان ۋە يېقىن ئۆتۈۋاتقان بۇ دۆلەتنى چۈشىنىۋېلىش ئوقۇرمەنلىرىمىز ئۈچۈن ئارتۇقچە ھېسابلانماس.

كۈۋەيتنىڭ يەر مەيدانى 17 مىڭ 800 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، جەنۇبىدىن شىمالىغىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 220 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكىچە 150 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئاھالىسى 1 مىليونغىمۇ يەتمەيدۇ. بۇ زېمىنىدا يا بىرەر دەريا، يا بىرەر كۆل يوق. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، بۇ دۆلەت نېفىت زاپىسى جەھەتتە دۇنيا بويىچە 3 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. بولۇپمۇ كۈۋەيتنىڭ جەنۇبىدىكى دائىرىسى 30 كىلومېتىر، قېلىنلىقى 135 مېتىر بولغان نېفىت زاپىسى چوڭ بىر نېفىت ئامبىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

دەسلەپتە ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىرى 1937 ـ يىلى بۇ يەردە نېفىت بارلىقىنى بايقىغان. شۇنىڭدىن باشلاپ كۈۋەيتنىڭ نېفىت ئېلىش، پىششىقلاپ ئىشلەش ھوقۇقى ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىرى تەرىپىدىن مونوپول قىلىۋېلىنغان. 1961 ـ يىلى

كۆڭيت مۇستەقىللىق جاكارلىغاندىن كېيىنلا، نېفتىنىڭ ئىگە-لىك ھوقۇقى كۆڭيتنىڭ ئۆز قولىغا ئۆتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇچقاندەك تەرەققي قىلىشقا باشلىغان نېفت سانائىتى مىللىي دارامەتنىڭ شىددەت بىلەن ئۆرلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ھازىر ھەربىر كۆڭيتلىككە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توغرا كېلىدىغان يىللىق كىرىم 20 مىڭ ئامېرىكا دوللە-رى بولۇپ، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىدىن قالسىلا دۇنيا بو-يىچە 2 ـ ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

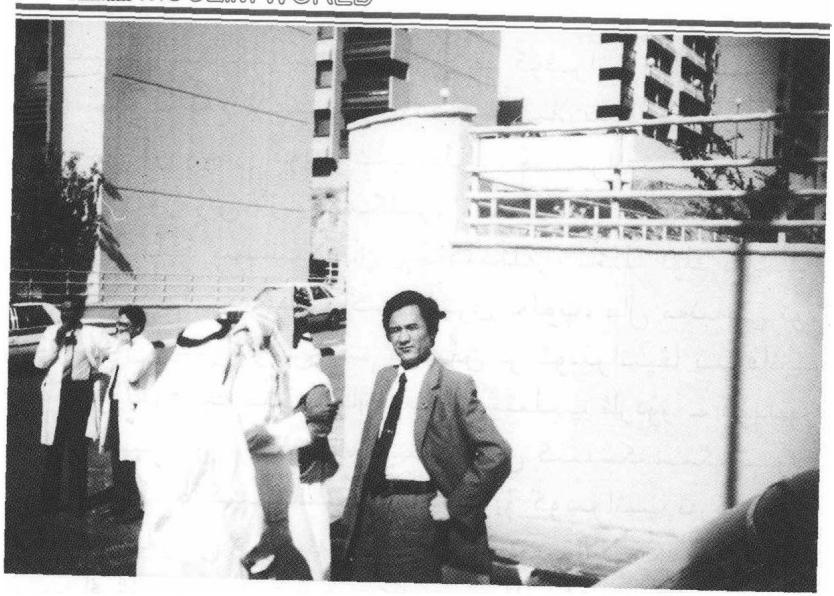
ھىلتون رېستورانى ھەشەمەتلىك رېستوران بولۇپ، يېتىپ ـ قوپىدىغان ياتاقلاردىن ئۆزگە كۆڭۈل ئېچىش مەيدانى، قىمار زالى قاتارلىقلار ۋە قىممەت باھالىق ماللار سېتىلىدىغان ماگىزىنلار-مۇ بار ئىكەن. غەرب دۇنياسىدىن كەلگەنلەر ۋە ئاز ساندىكى ئە-رەبلەرمۇ مۇشۇ رېستورانغا چۈشىدىكەن.

بىز 12 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى دەم ئالغاندىن كېيىن ئەتىسىلا پائالىيىتىمىزنى باشلىۋەتتۇق. بۇ پائالىيەتلەردە كۆڭيت تەرەپ-نىڭ ئەمەلدارلىرى ۋە مەملىكىتىمىزنىڭ كۆڭيتتە تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسىنىڭ خادىملىرى بىز بىلەن بىللە بولدى. بىز ئالدى بىلەن شەھەرنىڭ غەربىگىرەك جايلاشقان بىر ئىنستىتۇتتا زىيا-رەتتە بولدۇق. بۇ ئىنستىتۇت ئاساسەن دىنىي ئىنستىتۇت بو-لۇپ، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇسۇلمان ئوقۇ-غۇچىلار ئوقۇيدىكەن، ئەرەب تىلىنى بىلمەيدىغانلار ئالدى بىلەن ئەرەب تىلىنى ئۆگىنىدىكەن. ئوقۇتۇش ئۇسۇلى ۋە ئەسلىھەلىرى ئىلغار بولغانلىقتىن، قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا ساۋات چىقىرىش مۇمكىن ئىكەن. مەكتەپ مەسئۇلى ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىن ئۆ-مىكىمىزدىكى ئەرەب تىلىنى بىلىدىغان يولداشلار بىلەن ئەرەب تىلىدا سۆزلىشىپ بېقىشقا بىر ئوقۇغۇچىنى چىقاردى. بۇ ئوقۇ-

غۇچى رۇمىنىيىلىك بولۇپ، مەكتەپكە كەلگىلى بىر يىل بولاي دەپ قاپتۇ. بۇرۇن ئەرەبچىنى ئەسلا ئۇقمايدىكەن. بىراق، ئۇ ئۆز-مىكىمىزدىكىلەر بىلەن سۆزلەشكەندە قىلچە دۇدۇقلىمىدى. بىز سىنىپقا كىردۇق. سىنىپتا ھەرقايسى دۆلەتلەردىن — فىلىپ-پىندىن، سىنگاپوردىن، تۇركىيەدىن، سىپرۇستىن كېلىپ ئو-قۇۋاتقانلار بار ئىكەن. بىز كىرگەندە ئوقۇتقۇچى مۇھەممەد پەي-غەمبەرنىڭ ئۇچار قۇشلارنى، دەل - دەرەخلەرنى ئاسراش توغرى-سىدىكى بىر ھەدىسنى ئوقۇغۇچىلارغا شەرھلەپ بېرىۋاتقانىكەن. بىز كىرگەندىن كېيىن سىپرۇسلۇق بىر ئوقۇغۇچى ئۆلچەملىك ئاھاڭدا قۇرئان قىرائەت قىلىپ بەردى.

مەكتەپ مەسئۇلىنىڭ تونۇشتۇرۇشچە، بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى پۇلسىز ئوقۇتۇلىدىكەن، ھەر يىلى تەتىلدە مەملىكى-تىگە قايتقاندىمۇ مەكتەپ ئۇلارغا بېرىش - كېلىش ئايروپىلان بىلىتىنى ئېلىپ بېرىدىكەن، ئوقۇش مەزگىلىدە ھەر ئېيىغا 70 دىنار (بىر دىنار 3.4 ئامېرىكا دوللىرىغا تەڭ) تۇرمۇش پۇلى بې-رىدىكەن.

ئوقۇرمەنلەر ئېھتىمال گېزىت - ژۇرناللاردىن بۇگۈنكى كۈندە كۇۋەيتنىڭ سىمۇولىغا ئايلىنىپ قالغان مەشھۇر سۇ مۇنا-رىسىنى كۆرگەن بولۇشى مۇمكىن. 9 - دېكابىر كۈنى بىز سىرتقى كۆرۈنۈشى جەھەتتىن ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە، ئىچ-كى قۇرۇلۇشى جەھەتتىن تەسەۋۋۇردىن تاشقىرى ئەۋزەللىككە ئىگە بولغان بۇ مۇنارىدا ئېكسكۇرسىيىدە بولدۇق. دېڭىز قولتۇ-قىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئۇچ مۇنارنىڭ بىرىنىڭ ئېگىزلىكى 187 مېتىر بولۇپ، يەر يۈزىدىن 120 مېتىر ئېگىزلىكتە بىر شارسىمان جايى بار ئىكەن. بۇ شارنىڭ ئاستى يېرىمى 100 نەچ-چە كىشى سىغىدىغان بىر ئالىي دەرىجىلىك رېستوران ئىكەن.

كۆۋەيت شەھىرىنىڭ كوچىسىدا

ئۇستى يېرىمى بولسا ھەر 30 مىنۇتتا بىر قېتىم چۆرگىلەيدىغان يۇمىلاق زال ئىكەن. بۇ يەردە تۇرۇپ پايتەخت مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىش مۇمكىن ئىكەن. بۇ مۇنارنىڭ يەنە يەر يۈزىدىن ھېسابلىغاندا 150 مېتىر ئېگىزلىكتىكى يېرىدە يەنە بىر شارسىمان جايى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچى گۇل ـ گىياھ ۋە كىچىك دەرەخلەر بىلەن بېزەلگەن مۇزىكا زالى ئىكەن. بۇ يەردە ئەرەبلەرنىڭ ناخشا ـ ئۇسسۇلىنى ۋە غەربنىڭ دىسكوسىنى تاماشا قىلىش مۇمكىن ئىكەن. بىر ـ بىرىگە يېقىن جايلاشقان بۇ ئۈچ مۇنارنىڭ يەنە بىرى 2 مىليون گالون سۇ سىغىدىغان سۇ مۇنارى ۋە يەنە بىرى مايىاك مۇنارى ئىكەن. بىز بۇ مۇنارلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلغاندا، چوڭ مۇنارنىڭ رېستورانىدا سوغۇق ئىچىملىكلەرنى ئىچىپ ئارام ئالدۇق ۋە مۇزىكا زالىدا بولدۇق.

شۇ كۈنى بىز يەنە كۆۋەيت شەھىرىنىڭ ئىستېمالچىلار كو-

پىراتىپىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. بۇ كوپىراتىپ ئاساسەن ھۆ-كۈمەتنىڭ مەبلەغ سېلىشى ۋە ئىستېمالچىلارنىڭ پاي قوشۇشى ئارقىلىق قۇرۇلغان كوپىراتىپ بولۇپ، كوپىراتىپ تەركىبىدە ھەر خىل تۈرمۇش لازىمەتلىكلىرى، مەسىلەن، يېمەك - ئىچ-مەك، كۆكتات، پىششىقلانغان يېمەكلىكلەر، ئائىلە توك سايمان-لىرى، كىيىم - كېچەك ماگىزىنلىرى بولۇپ، مال مەنبەسى تو-لۇق ئىكەن. پۇقرالاردىن كىم بىلسۇن بۇ كوپىراتىپقا بىرقانچە دىناردىن بىرقانچە مىڭ دىنارغىچە، ئىشقىلىپ ئازدۇر - كۆپتۇر پاي قوشسىلا كوپىراتىپنىڭ تەمىنلىنىش كىنىشكىسىگە ئېرە-شەلەيدىكەن. بۇ كىنىشكىنى ئەكىلىپ بۇ كوپىراتىپ تەركىبىدە-كى ماگىزىنلاردىن خالىغان مالالارنى سېتىۋالالايدىكەن. قوشقان پېيىنىڭ ئۆسۈمى بولسا بانكىنىڭكىدىن خالىغىنى ئىكەن.

بىز يەنە كۇۋەيتنىڭ شەھەر مەركىزىدە يېڭىدىن قۇرۇلۇۋاتـ-قان، شۇ يىلى يىل بېشىدا پۇتۇش مۆلچەرلەنگەن بىر چوڭ مەس-چىتنى كۆردۇق. ھەشەمەتلىكلىكى ۋە بېزىلىشى جەھەتتە ئىنتا-يىن يۇقىرى بولغان بۇ مەسچىت تەركىبىدە ئاپتوموبىل توختـ-تىش مەيدانلىرى، مۇنچا، فونتان، كۇتۇپخانا، تەتقىقات ئورنى قا-تارلىق مۇئەسسەسىلەر بار ئىكەن. كۇتۇپخانىدىكى كىتابلارنىڭ كاتولوگى تامامەن ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىدا ساقلـ-نىدىكەن.

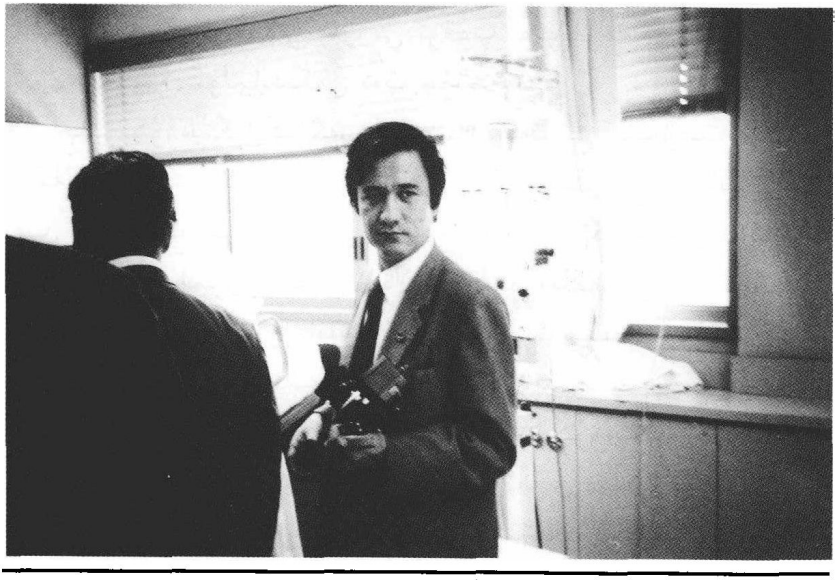
كۇۋەيت شەھىرىنىڭ مەركىزىدىكى ئەرەب بازىرى ھەر خىل ئۇششاق تاۋارلار بىلەن تولغان بازار ئىكەن. بۇ بازاردا يۇقىرىسى قىممەت باھالىق ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرىدىن تارتىپ تۆۋىنى ھىندىستاننىڭ بومباي شەھىرىدىن چىقىدىغان بومباي سۈرمـ-سىگىچە سېتىلىدىكەن. بۇ زالدا نۇرغۇن كىچىك ماگىزىنلار بو-لۇپ، دۇكان ئىگىلىرى خېرىدارلارنى ئۇنلۇك ئاۋاز بىلەن جەلـپ

قىلىپ تۇرىدىكەن. دۇكانلارغا كىرگۈچى ھەرقانداق خېرىدار «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دەپ كىرىدىكەن، دۇكاندار جاۋابەن «ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام» دېگەندىن كېيىن، خېرىدار ئۇچۇن جان - دىلى بىلەن خىزمەت قىلىدىكەن.

كۇۋەيت ھۆكۇمىتى چەتتىن كىرگۈزۈلگەن مالىلارغا نىسبەتەن تۆۋەن مىقداردا تاموژنا بېجى ئېلىش سىياسىتىنى يۈرگۈزگەچكە، ئىمپورت قىلىنغان مالىلارنىڭ باھاسى ئەرزان ئىكەن. مەن ئەرەب بازىرىدىن ئىككى دىنارغا بەش ياشلىق قىزىم ئۇچۇن بىر كۆپتۇرمە چاپان سېتىۋالدىم. بۇ چاپان تەيۋەندە ئىشلەنگەن بولۇپ ھەم كۆركەم، ھەم سۇپەتلىك، جۇڭگو پۇلىغا سۇندۇرغاندا 12 يۈەنگە توغرا كېلىدۇ.

بۇ يەردە مەيلى ھۆكۇمەت ماگىزىنلىرىدا بولسۇن ياكى شەخسلەرنىڭ ماگىزىنىدا بولسۇن، نەرسە - كېرەك سېتىۋالغاندا باھا تالىشىدىغان گەپ ئىكەن. تاۋارلارنىڭ مۇقىم باھاسى بولمايدىكەن.

كۇۋەيت شەھىرىدىكى مەلۇم دوختۇرخانىدا

بىز 12 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى يەنە كۈۋەيت شەھىرىدىكى بۇۋى خەلىچە ناملىق مەسچىتتە پېشىن نامىزىنى ئوقۇدۇق. بۇ مەسچىت بېلىق سىرتىسىمان سېلىنغان بولۇپ، سىرتتىن قارىغاندا ئانچە چوڭ كۆرۈنمەيدىكەن. ئەمما، ئىچىگە كىرگەندە چوڭ ۋە ھەشەمەتلىك تۈسى كۆزگە چېلىقىدىكەن. دىنىي قائىدىلەر بۇ يەردە سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكىدىنمۇ چىڭ ئىكەن، سەئۇدى ئەرەبىستانىدا نامازنىڭ پەرزىنى ئوقۇپ بولۇپلا مەسچىتتىن چىقىپ كېتىشكە مۇمكىن بولاتتى. مەن بۇ مەسچىتتە نامار ئوقۇغان ۋاقتىمدا، نامازنىڭ پەرزىنى ئوقۇپ بولۇپلا سەپتىن چېكىندىم. بىراق، كەينىمدىكى سەپتىكى ئەرەب جامائەتلىرى بىلىكمىدىن نوقۇپ قويدى، مەن كەينىمدىكى سەپنىڭ ئالدىدىن ئۆتسە بولمايدىغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ سەپنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىن ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدۇم. بىراق، ئۇ تەرەپتە تۇرغانلارمۇ مېنى ئاستا نوقۇپ قويدى. مەن دەرھال ئۆز سېپىمگە قايتىپ نامازنىڭ سۈنىت ۋە ۋاجىپلىرىنى ئوقۇدۇم. دېمەك، بۇ يەردە سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكىگە ئوخشاش پەرزنى ئوقۇپ بولۇپلا مەسچىتتىن چىقىپ كېتىشكە بولمايدىكەن دەپ چۈشەندىم.

بىز كۈۋەيتكە كەلگەن كۈننىڭ ئەتىسى كۈۋەيت دىنىي ئىشلار ۋازارىتى شىراتون (SHIRATON) رېستورانىدا كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ بىزنى قارشى ئالدى. بۇ زىياپەتكە ئالىي مەكتەپلەرنىڭ مۇدىرلىرى، دىنىي زاتلار، ئىلىم ساھەسىدىكى مەشھۇر كىشىلەر قاتناشتى. زىياپەتتە ھېچقانداق ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەر ئىچىلمىدى. ئەمما، ھەر خىل مېۋىلەرنىڭ سۈيى ئىنتايىن مول بولدى. سەئۇدى ئەرەبىستانىدا ۋە كۈۋەيتتە زىياپەتنىڭ تەرتىپى ئاساسەن ئوخشاش بولىدىكەن. ئالدى بىلەن ئۆزىمىز خالىغان ئورۇندا ئولتۇرىدىكەنمىز ۋە پىشۇرۇلۇپ تەڭنىلەرگە

ئېلىپ ئاستىغا توك بىلەن ئىسسىق ئۆتكۈزۈپ قويىدىغان تا-
ماقلارنى خالىغىنىمىزچە ئېلىپ ئورنىمىزغا ئەكېلىپ يەيدىكەن-
مىز. تاماقتىن كېيىن يەنە ئۆزىمىز بېرىپ تىزىپ قويۇلغان مې-
ۋىلەر دۆڭسىدىن ئۈزۈم، تاۋۇز، قوغۇن، بانان، ئاپېلسىن، ئانار
قاتارلىقلارنى تاللاپ يەيدىكەنمىز. زىياپەتلەردە مەخسۇس توخۇ
گۆشىدىن قىلىنغان كاۋاپ، قوي گۆشى كاۋىپىمۇ بولىدىكەن.

زور ھەجمىدىكى نېفىت كىرىمىگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن
بۇ يەردە پۇقرالارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرىمۇ كاپالەتكە ئېرىشتۇ-
رۇلگەن. بۇ پاراۋانلىق مائارىپ، داۋالىنىش، ئولتۇراق ئۆي جە-
ھەتلەردە ئىپادىلىنىدىكەن.

كۈۋەيتتە تولۇق ئوتتۇرا مائارىپى ئومۇملىشىپ بوپتۇ. تولۇق
ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەنلەر ئاساسىي جەھەتتىن ئۇنىۋېر-
سىتېتلارغا كىرەلەيدىكەن، يەسلىدىن تارتىپ ئۇنىۋېرسىتېتقىچە
تامامەن ھەقسىز ئوقۇشتىن بەھرىمەن بولالايدىكەن. ھۆكۈمەت
ئوقۇغۇچىلاردىن ئوقۇش راسخوتى ئالمايلا قالماستىن، بەلكى ئو-
قۇغۇچىلارغا كىتاب ـ دەپتەر، مەكتەپ كىيىمى، چۈشلۈك تاماق،
قاتناش ۋاستىسى قاتارلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرىدىكەن. ھەتتا ھەر
ئايدا پارچە خىراجەت ئۈچۈن پۇل تارقىتىپ بېرىدىكەن. باشلاڭ-
غۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا ھەر ئايدا 10 دىنار (ئۆز ۋاقتىدا
بىر دىنار ئۇچ ـ تۆت ئامېرىكا دوللىرىغا، ھەربىر دوللار تەخمى-
نەن ئۇچ يۈەن خەلق پۇلىغا تەڭ)، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئو-
قۇغۇچىلىرىغا 15 دىنار، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا
20 دىنار، ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرىغا 25 دىنار بېرىدىكەن.

كۈۋەيتتە ساقلىقنى ساقلاش، داۋالاش ئىشلىرىمۇ تەرەققي
قىلغانىكەن. مەملىكەت بويىچە 15 چوڭ دوختۇرخانا ۋە 54
داۋالاش مەركىزى بار ئىكەن. كۈۋەيت پۇقراسىنىڭ ھەننىۋاسى

ھەقسىز داۋالاشتىن بەھرىمەن بولىدىكەن. كۇۋەيتتە ساقىيالمىغان ھەرقانداق كۇۋەيت پۇقراسى ساقلىقنى ساقلاش مىنىستىرلىقىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق چەت ئەلگە چىقىپ داۋالىنىش ھوقۇقىغا ئىگە بولىدىكەن. چەت ئەلگە چىقىپ داۋالانغۇچىنىڭ يول راسخوتى، داۋالىنىش، ياتاقتا يېتىش، يېمەك ـ ئىچمەك راسخوتى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ھۆكۈمەت ئۆز ئۈستىگە ئالىدىكەن، ھەتتا ھەمراھ بولۇپ بارغان بىر نەپەر تۇغقىنىنىڭ بېرىپ ـ كېلىش يول راسخوتىنىمۇ ھۆكۈمەت كۆتۈرىدىكەن.

كۇۋەيت ھۆكۈمىتى كۇۋەيت پۇقرالىرىنىڭ تۇرالغۇ جاي مەسىلىسىگىمۇ ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلىدىكەن، ئادەتتە ئايلىق كىرىمى 600 ئامېرىكا دوللىرىغا يەتمەيدىغانلارنى چەكلىك كىرىمگە ئىگە كىشىلەر دەپ ھېسابلاپ ئاددىي تۇرالغۇ جايلارنى قۇرۇپ بېرىدىكەن. بۇنداق ئاددىي تۇرالغۇ ئۆيلەرنىڭ ھەربىرى ئىككى قەۋەتلىك كىچىك بىنا بولۇپ، كۆلىمى 200 كۋادرات مېتىر بولىدىكەن. ئاستى ـ ئۈستى قەۋەتلەردە ئالتا ئېغىز ياتاق ئۆي، يەنە مېھمانخانا، ئاشخانا، يۇيۇنۇش ئۆيى قاتارلىقلار بار ئىكەن. بۇنداق ئۆيلەردىن ھۆكۈمەت ھەر ئايدا 30 ئامېرىكا دوللىرى ھېسابىدا سىمۇزول خاراكتېرلىك ئۆي ئىجارىسى يىغىۋالىدىكەن. 10 يىل ئۆتكەندىن كېيىن بۇ ئۆيلەر شەخسلەرنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتۈپ كېتىدىكەن.

ئۇنىڭدىن باشقا، 20 يىل خىزمەت قىلغان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر پېنسىيىگە چىقالايدىكەن. پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن خىزمەتتىكى مائاشىنىڭ 75 پىرسەنتىدىن بەھرىمەن بولالايدىكەن.

كۇۋەيتلىكلەر توي قىلسا ھۆكۈمەت 2000 دىنار ياردەم بېرىدىكەن. يەنە 2000 دىنار قەرز بېرىدىكەن. دۇنياغا كۆز ئاچقان بالىلار ئۈچۈن 30 دىنار ياردەم قىلىدىكەن. ئىمپورت قىلىنغان

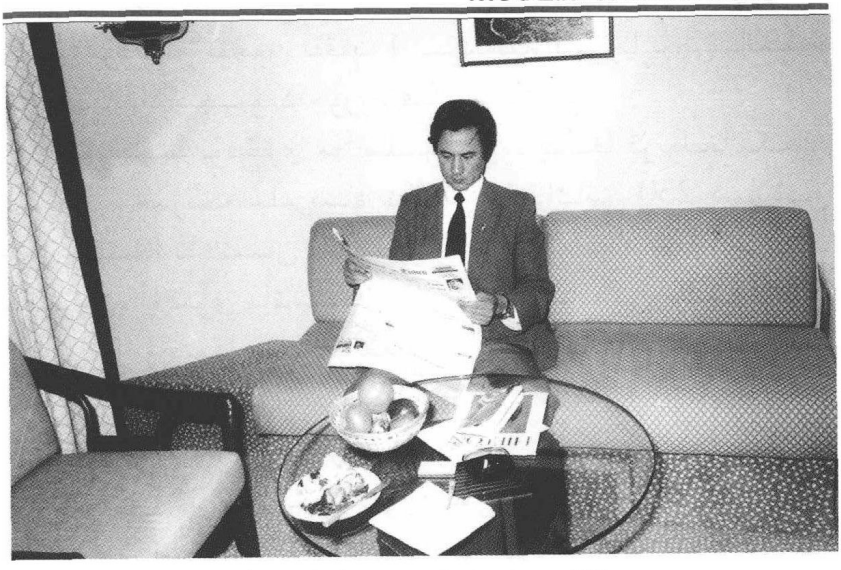
ماددي بۇيۇملار ئۇچۇن پەقەت 4 پىرسەنتلا تاموژنا بېجى ئالىدە-كەن. تاپاۋەت بېجىمۇ كەچۈرۈم قىلىنمىدىكەن.

كۇۋەيتتە يۇقىرى مائاشلىق تۈزۈم يولغا قويۇلغانكەن، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئەڭ تۆۋەن مائاشى 250 دىنارىدىن (ئۆز ۋاقتىدا تەخمىنەن 2550 يۈەن خەلق پۇلىغا تەڭ) كەم بول-مايدىكەن، يۇقىرى مائاشلىقلارنىڭ ئايلىق مائاشى بولسا 3000 دىنار (ئۆز ۋاقتىدا خەلق پۇلىغا چېقىشتۇرغاندا تەخمىنەن 30 مىڭ 600 يۈەن) دىن ئاشىدىكەن.

كۇۋەيتتە دەريا ۋە كۆل يوقلۇقىنى باشتىلا قەيت قىلىپ ئۆتكەنىدۇق. شۇ سەۋەبتىن، بۇ يەردە سۇ نېفتتىن قىممەت بول-غان ھالەت شەكىللەنگەن. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، يەرلىك كىشى-لەر ئۆزاق ئۆتمۈشتە ئۆز ھويلىلىرىغا ئورەك كولاپ يامغۇر سۇ-يىنى ساقلاپ ئىچەتتىكەن، كېيىنچە ياغاچ كېمىلەر بىلەن ئىراق-نىڭ جەنۇبىغا بېرىپ، تۇلۇم ئارقىلىق سۇ توشۇپ كېلىدىغان بولغانكەن.

كۇۋەيتتە نېفىت سانائىتى ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلغان 30 يىلدىن بۇيان، دېگىز سۇيىنى تۇزسىزلاندۇرۇش ئارقىلىق ئاھالە-لەر ۋە مۇئەسسەسىلەرنىڭ سۇغا بولغان ئېھتىياجى قاندۇرۇلۇپتۇ.

بىز مەيلى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا بولسۇن، مەيلى كۇۋەيتتە بولسۇن، شەخسىلەرنىڭ ئولتۇراق بىناسىنىڭ ئۆگزىسىدە بىر يۇ-مىلاق باكىنىڭ بارلىقىنى كۆردۇق. بۇنداق باكلارنىڭ بەزىسى سۇ مۇنارىنىڭ تۇرۇبىلىرى بىلەن تۇتىشىدىكەن. بەزىلىرىگە بولسا سۇ پونكىتلىرى چوڭ باكلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئاپتوموبىل ئار-قىلىق ئەكەلگەن سۇ يۇقىرى بېسىملىق ناسوس ئارقىلىق تۇش-تۇرۇلىدىكەن. ئادەتتە ئاھالىلەر ھويلا ـ ئارامليرىنى كۆكەر-تىش، يۇيۇنۇش، تاماق ئېتىش قاتارلىقلاردا ئەنە شۇ سۇدىن پايدە-

كۇۋەيتتىكى شراتون مېھمانخانىسىدا!

لىنىدىكەن. بىراق، ھازىر نۇرغۇن كۇۋەيتلىكلەر دەمەشىق ۋە بۇلغارىيىلەردىن كەلتۈرۈلىدىغان مىنېرال سۇ ئارقىلىق تاماق ئېتىپ يەيدىغان بوپتۇ.

سۇنىڭ شۇ دەرىجىدە قىسلىقىغا قارىماي، كۇۋەيتتە كۆكەر-تىش ئىشلىرىمۇ چىڭ تۇتۇلۇۋېتىپتۇ. بىز زىيارەت داۋامىدا قۇم توپىلىق دۆڭلۇكلەرگە ئالىيۇمىن كاتەكچىلەر يېپىلىپ، تۇپراقنى مۇقىملاشتۇرۇپ ئوت - چۆپ تېرىلىدىغانلىقىنى كۆردۇق. شەھەر كوچىلىرىغىمۇ بىزدىكى تۇخۇمەككە ئوخشايدىغان دەرەخلەر تىكىلىپتۇ.

بىز پاكىستان، سەئۇدى ئەرەبىستانى ۋە كۇۋەيتتىكى زىيارەتلىرىمىزنى تاماملاپ، ئەرەب خەلقىنىڭ دوستلۇقىنى ئېلىپ 12 - ئاينىڭ 11 - كۈنى كەچتە كۇۋەيتتىن ئايرىلدۇق. ئايرىلىش ۋاقتىدا ئۇزىتىش ئۈچۈن ئايرودرومغا چىققان كۇۋەيتلىك دوستلار بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتۇق.

چاوشیەن تەسرائلەردین پارچە-پۇرائلار

1984 ـ يىلى 8 ـ ئايدا جۇڭگو ياشلار مەتبۇئاتى ۋەكىللەر ئۆمىكى تەركىبىدىكى 10 كىشى چاۋشيەن سوتسىيالىستىك ئەمگەكچى ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، چاۋشيەندە 17 كۈن زىيارەتتە بولدۇق. بىز ئۇچۇن بەكمۇ قىسقا تۇيۇلغان بۇ مەزگىل ئىچىدە 50 نەچچە جايدا ھەر خىل تۈر بويىچە ئېكسكۇرسىيە ۋە زىيارەت ئېلىپ باردۇق. پېكىڭ، شىنيىجۇ، نەنپۇ، كەيچىك، مياۋشياڭشەن، شەنشىڭ قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردە قەدەم ئىزىمىز قالدى. دۆلەت رەھبەرلىرى، زىيالىيلار، دېھقانلار بىلەن ئۇلپەت بولۇشتۇق. بۇ مەملىكەتنىڭ گۈزەل تاغ ـ دەريالىرى ۋە دوستانە مۇئامىلىسى ھەمسەپەرلىرىمىزدە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرلەرنى قالدۇرغىنىدەك، مەندىمۇ ئۆچمەس خاتىرىلەرنى قالدۇردى. ئىككى ھەپتە جەريانىدا كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىمنىڭ ھەممىسىنى ماقالە قىلىپ يېزىپ بولۇش ئەلۋەتتە مۇمكىن ئەمەس. شۇنداقتىمۇ تەسىرى چوڭقۇرراق ھېسىياتلانغان پارچە ـ پۇرات خاتىرىلەرگە ئوقۇرمەنلەرنى ئورتاقلاشتۇرۇش مۇئەييەن ئەھمىيەتكە ئىگە دەپ قارايمەن.

1. گۈزەل ۋە مەدەنىيەتلىك شەھەر

بىزنىڭ پېكىڭ زىيمىنغا قەدەم قويغان ۋاقتىمىز پېكىڭ ۋاقتى كۈندۈزى سائەت 2 گە (شىنجاڭ ۋاقتى 11 گە) توغرا كەلدى. پېكىڭ خەلقئارا پويىز ئىستانسىسىدا ئۆتكۈزۈلگەن داغدۇغلىق قارشى ئېلىش مۇراسىمىدىن كېيىن، ھەربىرىمىز بىردىن پىكاپقا ئولتۇرۇپ داتۇڭجياڭ دەرياسى بويىدىكى كاتتا بىنا ـــ

پىكراڭ خەلقئارا مېھمانخانىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتۇق. ۋەتەندىكى ۋاقتىمدا پىكراڭ مەنزىرىسىنى كىنو ۋە تېلېۋىزورىدا كۆرگەنىدىم. ھازىر بولسا ماشىنا روجىكىدىن كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىگە كۆز ئۈزمەي قارايتتىم. يول بويىدىكى گۈزەل مەنزىرىلەر قايسىبىر كىتابتا يېزىلغان «چاۋشيەن ــ شەرقىي ئاسىيانىڭ باغچىسى» دېگەن سۆزنى تولۇق ئاساسلار بىلەن تەستىقلايتتى. تۈپتۈز كەتكەن ئاسفالت يولنىڭ ئىككى تەرىپى رەڭمۇرەڭ گۈللەر ۋە قىرقىلىپ كۆركەم شەكىلگە كەلتۈرۈلگەن قارىغاي بىلەن بېزەلگەن. 50 ــ 60 قەۋەتلىك ئاسمان ـ پەلەك بىنالار قۇياش نۇرىدا بەكمۇ ھەيۋەت كۆرۈنەتتى. بىز مېھمانخانىغا يېتىپ كەلدۇق. چاۋشيەن تەرەپ ئۆتكۈزگەن مول كەچكى زىياپەتتىن كېيىن كوچىغا چىقىپ ئىختىيارەن سەيلە قىلدۇق. بۇ يەردىكى جىمى ئەرلەر كاستۈم كىيىپ گالستۇك تاقايدىكەن. ھېچكىم ئىش كىيىمى ۋە سۈپەتسىز، رەڭگى ئۆڭۈپ كەتكەن كىيىملەرنى كىيىپ كوچىغا چىقمايدىكەن. كۆڭلەكچان يۈرۈشكە توغرا كەلگەندىمۇ گالستۇك تاقايدىكەن. كېيىن ئۇقۇشىمىزچە، پىكراڭ شەھەر قانۇنىدا ھەربىر ئەركەك ئاھالىنىڭ جەزمەن ئىككى قۇر غەربچە كىيىمى بولۇشى، كوچىلارغا چىققاندا ۋە سورۇنلاردا جەزمەن قائىدىلىك كىيىنىشى قەيت قىلىنغانىكەن. بىز پىكراڭدا تۇرغان كۈنلەردە، بۇ شەھەرنىڭ چوڭ ـ كىچىك كوچىلىرىنى مەقسەتلىك ھالدا ئايلىنىپ چىقتۇق. كوچىلاردا ھېچكىمنىڭ لاغايلاپ يۈرمەسلىكى، ئەخلەت تاشلىماسلىقى بىزگە ئالاھىدە تەسىرلەرنى بەردى. بىر قېتىم ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايالنىڭ كوچىدا كېتىۋېتىپ يەردىن بىر تال غازاڭنى تېرىۋېلىپ قەغەزگە ئوراپ كۆتۈرۈۋالغان سومكىسىغا سېلىۋالغانلىقىغا كۆزۈم چۈشتى، مەن بۇ ھالغا قىزىقسىنىپ ھېلىقى ئايالنى خېلىغىچە كۆزۈمدىن نېرى قىلمى-

چاۋشيەن ئۆسمۈر بالىلىرى بىلەن بىللە

مدىم. بۇ ئايال بىرەر يۇز مېتىرچە نېرىغا بارغاندىن كېيىن سوما-كىسىدىن ھېلىقى قەغەزنى ئېلىپ، ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلىۋې-تىپ يولىنى داۋام قىلدى. دېمەك، شەھەر تازىلىقىغا ئەھمىيەت بېرىش پۈتۈن شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئورتاق ئىشى ئىكەن. تالڭ ئې-تىشى بىلەنلا ماڭالايدىغانلىكى كىشىلەر ئۆز ئىشكى ئالدىغا چىقىپ يولنى سۈپۈرۈپ، گۈللەرگە سۇ چاچىدىكەن. ھەتتا بەزى-لەرنىڭ لۆڭگە بىلەن ئاسفالت يولنىڭ پارقىراقلىقىنى يوقاتقان يېرىنى سۈرتۈپ يۇيۇۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. بۇ يەردە ھېچكىم كو-چىدا تاماكا چەكمەيدىكەن، تاماكا قالدۇقىنى قالايمىقان تاشلىمايې-دىكەن. پىكراڭغا كەلگەن كۈننىڭ ئەتىسى بىز كىم ئېرسىن نا-مىدىكى مەيداندا ئېكسكۇرسىيىدە بولدۇق. ۋاقىت ئۇزاقراق بول-غاچقا تاماكا چەككۈم كەلدى. ئەمما، ئەتراپىمدا ئۆزگە تاماكا چې-كىدىغانلار بولمىغاچقا، تاماكا قالدۇقىنى تاشلاش تۈگۈل كۈلىنى قېقىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي خۇمارىمنى زورىغا باستىم. ئەتە-

سىدىن باشلاپ كىچىك قەغەز قۇتىنى ئۆزۈمگە ھەمراھ قىلىپ، تاماكا كۈلى ۋە قالدۇقىنى شۇنىڭغا تاشلاپ مېھمانخانىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تۆكىدىغان بولدۇم. پىكراڭدا ۋە كېيىن كۆر-گەن جايلاردا ھەممە كىشى مەدەنىيەتلىك بولغىنى ئۈچۈنلا، مۇ-ھىت شۇنچە گۈزەل ۋە ساپ ھاۋالىق ئىكەن.

كىشى چاۋشىيەنلىكلەر بىلەن ئۇچراشقاندا ئۇلارنى تۇغما تە-بەسسۇم چىرايىمكىن دېگۈسى كېلىدۇ. چوڭلار ۋە كىچىكلەر، تو-نۇشلار ۋە ناتونۇشلار ئۆزئارا ئۇچراشقاندا ياكى چەت ئەللىكلەر بىلەن ئۇچراشقاندا بىر - بىرىگە ئېگىلىپ سالام قىلىشىدىكەن. خوشلاشقاندا خەيرلىك تىلىشىدىكەن. ئاچچىقلانغان، تېرىككەن چىرايلارنى، تەلەتى سۆرۈنلەرنى ئۇچرىتىش مۇمكىن ئەمەس ئى-كەن. كىنو - تىياتىرلاردا، تراموَاي بېكەتلىرىدە، يەر ئاستى پو-يىزلىرىدا كىشىلەر ھەرگىزمۇ نۆۋەت تالاشمايدىكەن. رەستىلەردە كېتىۋاتقانلىرىدا بولسا، سالماق قەدەم بىلەن قائىدىلىك مېڭى-شىدىكەن. چاۋشىيەنلىكلەرنىڭ مېھمان كۈتۈشتىن تارتىپ يۇرۇش - تۇرۇشلىرىغىچە بولغان ئادەتلىرى مىللىتىمىزنىڭ ئۆرپ - ئا-دەتلىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىكەن. تاماق يېگەندە خوش ئېيتى-شىپ توقلۇقىنى ئىپادىلەيدىكەن.

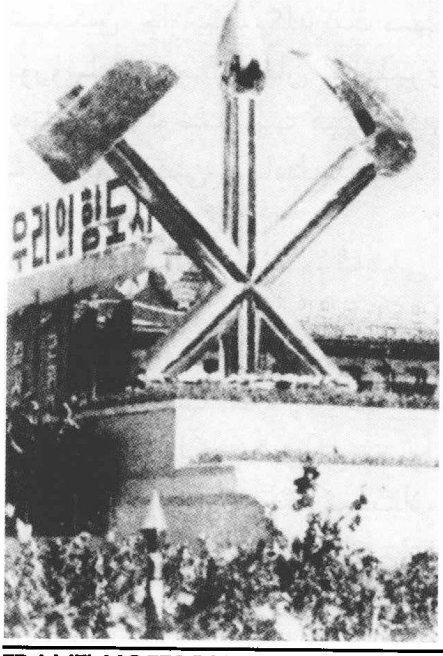
2. بىلىم ۋە بىلىم ئەھلى ئەتىۋارلىنىدىغان دۆلەت

مەن چاۋشىيەنگە زىيارەتكە بېرىشتىن بۇرۇن دۇنيادىكى بار-لىق كوممۇنىستىك پارتىيىلەرنىڭ پارتىيە بەلگىسى ئوخشاشلا گىرەلەشتۇرۇلگەن ئورغاق ۋە بولقىدىن ئىبارەت، دەپ ئويلايت-تىم. بىراق، چاۋشىيەنگە كېلىپلا چاۋشىيەن ئەمگەك پارتىيىسىنىڭ پارتىيە بەلگىسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىكەنلى-كىنى كۆرۈپ، كونا قارىشىمىنىڭ بىتەرەپلىمە ئىكەنلىكىنى ھېس

قىلدىم. چاۋشيەن ئەمگەك پارتىيىسىنىڭ پارتىيە بەلگىسىدە گە-
رەلەشتۇرۇلگەن ئورغاق ۋە بولقا ئوتتۇرىسىغا يەنە بىر قەلەم
قىستۇرۇلغانلىقىنىڭ مەنىسىنى زىيارىتىمىنىڭ كېيىنكى كۈن-
لىرىدە چۈشىنىپ يەتتىم. ئاخىرقى تەسىراتىم شۇكى، بۇ دۆلەت-
تە مائارىپقا ھەقىقەتەن كۆڭۈل بۆلىدىكەن، بىلىم ۋە بىلىم ئەھ-
لى ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىكەن.

چاۋشيەندە 1956 ـ يىلى ئادەتتىكى تولۇقسىز مەجبۇرىي مائارىپ تۈزۈمى يولغا قويۇلغان. 1958 ـ يىلىغا كەلگەندە بولسا ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەجبۇرىي مائارىپ تۈزۈمى يۈرگۈزۈلۈشكە باشلىغان. 1967 ـ يىلى توققۇز يىللىق مەجبۇرىي مائارىپ تۈ-
زۈمى ئومۇميۈزلۈك يۈرگۈزۈلگەن. 1975 ـ يىلى بىر يىللىق ئو-
قۇشقا كىرىشتىن بۇرۇنقى ئوقۇش تەربىيىسىنى ئۆز ئىچىگە ئال-
غان 11 يىللىق مەجبۇرىي ما-
ئارىپ قانۇنى رەسمىي ماقۇل-
لىنىپ، ئەمەلدە ئىجرا قىلى-
نىشقا باشلىغان. مەملىكەت
نوپۇسىنىڭ 50 پىرسەنتىنى
ئىگىلەيدىغان ئوقۇغۇچىلار
ھەقسىز مائارىپتىن بەھرىمەن
قىلىنغان. 170 ئۇنىۋېرسى-
تېت ۋە 500 نەچچە ئالىي
تېخنىكوم قەد كۆتۈرگەن. ئۇ-
رۇشتىن بۇرۇن بىرمۇ ئالىي
مەكتەپ بولمىغان چاۋشيەن
زېمىنىدا زىيارىتىمىزگىچە
بولغان 30 نەچچە يىل ئىچى-

چاۋشيەن ئەمگەك پارتىيىسىنىڭ بەلگىسى

ده، بۇ دۆلەت مائارىپتا مانا مۇشۇنداق نەتىجىلەرنى قولغا كەل-
تۈرگەنلىكتىن ۋە مائارىپ خىراجىتى دۆلەت نوپۇسى نىسبىتىدە
دۇنيا بويىچە ئەڭ ئالدىدا تۇرغانلىقتىن، ئومۇمىي خەلقنىڭ تەر-
بىيە ئېلىش نىسبىتى تېزدىن يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن. ئومۇمىي
ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئارىسىدا مۇتەخەسسىس ۋە تېخنىك خا-
دىملارنىڭ نىسبىتى 19.2 پىرسەنتنى ئىگىلىگەن.

بىز 8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى بىر باشلانغۇچ مەكتەپنى ئېكس-
كۇرسىيە قىلدۇق. بۇ مەكتەپتە 1 ـ يىللىقتىن تارتىپ 5 ـ يىل-
لىققىچە بولغان سىنىپلارنىڭ ھەممىسىدە، سىنئالغۇ تېلېۋىزور
ۋە ئوقۇغۇچى بېشىغا بىردىن توغرا كەلگۈدەك سىملىق ئائۈشنىك
بار ئىكەن. سىنىپ، كارىدورلارنىڭ ھەممە يېرىگە گىلەم سېلى-
نىپتۇ. مەكتەپتە مۇكەممەل تەجرىبىخانا، مۇزىكا ئۆيى، كۈتۈپخا-
نا، ئۆسۈملۈك، ھايۋانات ئۆزىشكىلىرى زالى بار ئىكەن. ھەربىر
ئۆسمۇر باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا بىر چالغۇ
(گارمون، ئىسكىرىپكا دېگەندەك) ئەسۋابىنى چېلىشنى مۇكەم-
مەل ئۆگىنىپ بولۇشى كېرەك ئىكەن. شۇڭا، چاۋشىيەندە، بىرەر
ساز چېلىشنى ئۇقمايدىغان ئادەم يوق دېسە ھەرگىز خاتا بولماي-
دىكەن.

بىز ئەمدىلا بالىلار باغچىسىدىن چىقىقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ
ھەر خىل ماھارەتلىرىنى كۆرۈپ، ھەيران قالغان ھالدا ئۇلاردا
مۇشۇنداق ماھارەتنى يېتىلدۈرگەن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئەھۋالىنى
ئۇقۇپ باقماقچى بولدۇق. سۆھبەت داۋامىدا ئۆمەك باشلىقىمىز
مەكتەپ مۇدىرىدىن: «ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئالىي مەكتەپنى پۈت-
تۈرگەنلەر قانچە پىرسەنت، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر
قانچە پىرسەنت، تولۇق ئوتتۇرىنى...» دەپ سورىدى. مەكتەپ مۇ-
دىرى پياۋ خانىم كۇلۇپ تۇرۇپ: «چاۋشىيەندە ئالىي مەكتەپنى

پۈتتۈرمىگەن ئادەم بالىلار باغچىسىغىمۇ تەربىيىچى بولالمايدۇ» دېۋىدى، ھەممىمىزنىڭ يۈزى قىزىرىپ كەتتى. كېيىنچە ئاھالىسى ۋە تېررىتورىيىسى ئانچە چوڭ بولمىغان چاۋشيەنده 170 نەچچە ئالىي مەكتەپنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ ۋە بىرقانچە ئون مىڭ ئوقۇغۇچىسى بار ئۇنىۋېرسىتېتتىن بىرقانچىنى كۆرۈپ، پياۋ خانىمغا قويۇلغان سوئالنىڭ تولىمۇ قاملاشمىغانلىقىنى ھېس قىلدۇق.

بىز 8 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى پېڭىراڭدىكى بىر قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنى زىيارەت قىلدۇق. بۇ ئوتتۇرا مەكتەپتە 1000 غا يېقىن ئوقۇغۇچى ئوقۇيدىكەن. ئوقۇغۇچىلارنى ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي پەنلەردە سىستېمىلىق ئوقۇتقاندىن تاشقىرى. قىزلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ماس ھالدا نۇرغۇن ئۆي ئىشلىرىنى ئۆگىتىدىكەن. دەزمال سېلىش، كەشتە تىكىش، تاماق ئېتىش، ئۆي سەرەمجانلاشتۇرۇش، گۈل ئۆستۈرۈش قاتارلىق دەرسلەرگە

پېڭراڭ شەھىرىدىكى ساڭگۈاڭ كوچىسى

مەخسۇس ئۇستا ئوقۇتقۇچىلار تەيىنلەنگەنكەن. بىز ئېكسكۇر-سىيىنى ئاخىرلاشتۇرغاندا، مەكتەپ مۇدىرى بىزنى ئوقۇغۇچىلار ئاشخانىسىغا باشلاپ كىردى. تېخى بويىغا يەتمىگەن قىزلارنىڭ تەييارلىغان قورۇمىلىرىنىڭ تەمى ۋە سۇپىتى بىزنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇردى. مەكتەپ مۇدىرى ئاخىرىدا بىزگە: «قىزلارنى جەمئىيەتكە يارامليق مۇتەخەسسىسلەردىن قىلىپ تەربىيىلەپ قالماي، ئائىلە ئىشلىرىغا يارامليق قىلىپ يېتىشتۇرۇش مۇھىم ئەمەلىي ئەھمىيەتكە ئىگە» دېدى.

مائارىپقا بۇنداق كۆڭۈل بۆلۈش ئەلۋەتتە كىم ئېرىسىن باشچىلىقىدىكى چاۋشيەن ھۆكۈمىتىنىڭ مائارىپقا ئاجرىتىدىغان زور ھەجىمدىكى مالىيە خىراجىتىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. بىر گۆدەك، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى مەخسۇس زامانىۋى تۇغۇتخانىدا دۇنياغا كۆز ئېچىپ تاكى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگۈچە بولغان جەريان بۇ يەردە تامامەن دۆلەت خىراجىتى بىلەن تاماملىنىدىكەن. ئوقۇغۇچىلارغا دەپتەر، قەلەم، دەرسلىك كىتابتىن تارتىپ كىيىم ـ كېچەك، ھەتتا شەپكە ـ ياغلىققىچە دۆلەت تەرىپىدىن تارقىتىلىدىكەن. ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا يۇقىرىقى لازىملىقلار تارقىتىلغاندىن تاشقىرى، ئايلىق تۇرمۇش پۇلى (خەلق پۇلى ھېسابىدا 60 ــ 70 يۈەن) بېرىلىدىكەن.

چاۋشيەنده چوڭلار مائارىپىمۇ چىڭ تۇتۇلىدىكەن. بىز 8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى پېكىڭ «خەلق ئۆگىنىش سارىيى» نى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. 1982 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۇرۇلگەن، ئەڭ زامانىۋى ئۇسكۇنىلەر بىلەن جاھازلانغان بۇ ھەيۋەتلىك ساراي مەخسۇس جەمئىيەت ئۈچۈن ئېچىلغانىكەن. بۇ سارايدا 390 كۆادرات مېتىرلىق يۈملاق ئۇستەللىك يېغىن زالى، 3000 ئورۇندۇقلۇق لېكسىيە زالى، سۈ-

چاۋشيەن ھەربىي مۇزىيىدىن كۆرۈنۈش

رەتكە ئېلىش بۆلۈمى، كىنوخانا، چوڭ ـ كىچىك ئاشخانا ۋە ھەر خىل ئۆگىنىش، دەم ئېلىش مۇئەسسەسىلىرى بار ئىكەن. دۆلەت ئىچى مىنىستىر دەرىجىلىك رەھبەرلىرى ھەر ھەپتىدە بىر كۈن قەرەللىك ھالدا بۇ يەرگە كېلىپ مۇتەخەسسىسلەرنىڭ لېكسىيە سىنى ئاڭلايدىكەن. جەمئىيەتتىكى ھەر خىل ساھەدىكىلەر ـــ ئىشچىلار، ئۇقۇتقۇچىلار، ئۇقۇغۇچىلار، ئالىي مەكتەپ ئىمتىھا نىغا تەييارلىق قىلىدىغانلار رەسمىيەت ئۆتىسىلا (رەسمىيەت ھەقسىز)، بۇ يەرنىڭ ئوقۇغۇچىسى ھېسابلىنىپ بىر كىچىك بۆ لۈم ياكى بىر يۇرۇش ئۆگىنىش جاھازلىرى بىلەن تەمىن ئېتى لىدىكەن.

ئامېرىكا چاۋشيەنگە تاجاۋۇز قىلغاندا 420 مىڭ بومبا تاش لىنىپ بىر پارچە خارابلىككە ئايلىنىپ كەتكەن پىڭراڭ شەھە رىنىڭ 30 يىلدىن سەل كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە بۇنچىلىك گۈل لەپ ـ ياشنىشى چاۋشيەنلىكلەرنىڭ جاپاغا چىداپ ئەمگەك قىل

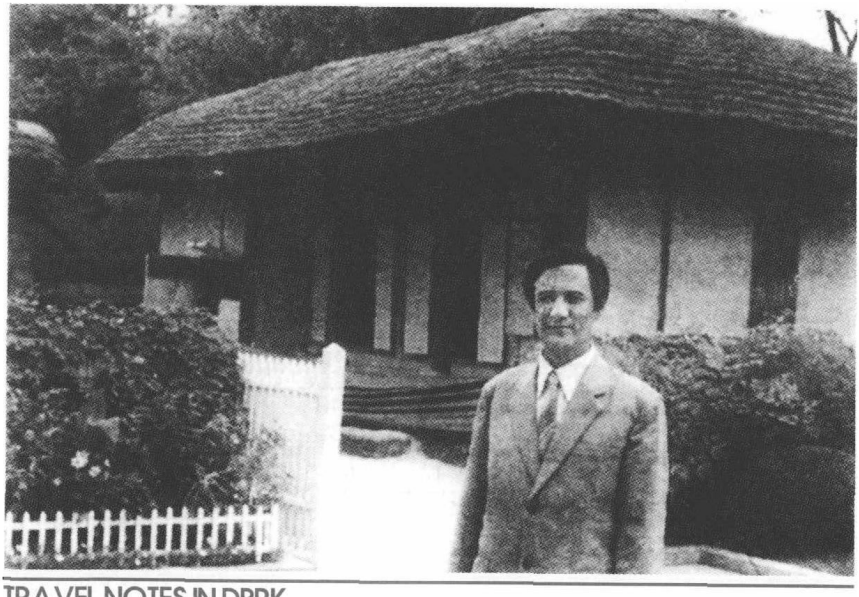
غانلىقىنىڭ ۋە بىلىم ئىگىلەپ، بىلىمنى، بىلىم ئەھمىيىتى قەدىر-لىگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى دېسەك ھەرگىز خاتا بولمايدۇ. چاۋشيەن ھەر يىلى چەت ئەلگە كۆپلەپ ئوقۇغۇچى چىقىرىپ يۇقىرى سە-ۋىيىلىك زىيالىيلارنى يېتىشتۇرگەندىن سىرت، مەملىكەت ئى-چىدىكى زىيالىيلارغىمۇ ئۆگىنىش، تۇرمۇش جەھەتلەردە بەكمۇ ئېتىبار بېرىدىكەن. ئۇلارنىڭ ئەقلىي ئەمگەك مېۋىلىرىگە يۇقى-رى ئىقتىسادىي بەدەل تۆلەيدىكەن. بارلىق پروفېسسورلارغا، ئو-قۇتقۇچىلارغا، ئەدەبىيات ـ سەنئەت، پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىغا يىلىغا بىردىن كىتاب ياكى يۇقىرى سۈپەتلىك ئىلمىي ماقالە يېزىش ۋەزىپىسىنى يۈكلەيدىكەن. يازغان كىتاب ۋە ئىلمىي ماقا-لىلىرىنى ئۇنۇڭ باھالاشتىكى مۇھىم ئاساسلاردىن بىرى ھې-سابلايدىكەن. بىز بەزى گېزىت ـ ژۇرنال مەسئۇللىرىدىن ئۇقۇ-شىمىزچە، بىر كۈپلەت شېئىرنىڭ قەلەم ھەققى 20 ـــ 30 يۈەن (خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا) بولىدىكەن. چاۋشيەنده زىيالىيلارنىڭ قانچىلىك قەدىرلىنىدىغانلىقىنى تۆۋەندىكى بىر مىسالدىنمۇ كۆ-رۈۋېلىشقا بولىدۇ:

بىر يىلى چاۋشيەن «ئەمگەك خەۋەرلىرى» گېزىتىنىڭ بىر خىزمەت كۆرسەتكەن مۇخبىرى سىرتقا مۇخبىرلىققا بېرىپ تۇ-يۇقسىز ئاغرىپ قاپتۇ. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان يولداش كىم ئىرسىن بۇ مۇخبىرنىڭ ھاياتىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، دەرھال بىر تال ئۈچار ئايروپىلانىنى نەق مەيدانغا ئەۋەتىپ، ئۇنى پىكراڭغا ئالدۇ-رۇپ كەپتۇ ۋە دوختۇرلارغا: «بۇ ـــ بىزنىڭ گۆھىرىمىز. ئۇنى بار ئامالىلار بىلەن ساقايتىش كېرەك» دەپ تاپىلاپتۇ.

بىز چاۋشيەن تېررىتورىيىسىگە كىرگەندىن كېيىن تۇشمۇ-تۇشتا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان مۇنارلارغا ۋە مۇنارلارغا يېزىلغان «ئۇچ چوڭ ئىنقىلابنى يېڭى دولقۇنغا كۆتۈرەيلى»، «ئۇچ چوڭ

ئىنقىلابنى ئاخىرغىچە ئېلىپ بارايلى» دېگەندەك شوئارلارغا كۆ-
زىمىز چۈشتى. كېيىنچە «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» — ئۇچ چوڭ
ئىنقىلابنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى بىلگىنىمىزدە، ھەيرانلىق نەزە-
رى بىلەن بىر - بىرىمىزگە قاراشتۇق. بۇ جۈڭگولۇقلارنىڭ
«مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دېگەن سۆزدىن تولىمۇ بىزار بولۇپ كەت-
كەنلىكىنىڭ نەتىجىسى بولسا كېرەك. لېكىن، چاۋشيەندە تەكىت-
لىنىدىغان «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» نىڭ مەزمۇنى جۈڭگودا ئېلىپ
بېرىلغان مەدەنىيەت ئىنقىلابى بىلەن تامامەن ئوخشىمايدىكەن.
بۇ يەردىكى بۇ ئىنقىلابنىڭ مەزمۇنى «پۈتۈن مىللەتنى مەدەنىيە-
لەشتۈرۈش، پۈتۈن جەمئىيەتنى زىيالىيلاشتۇرۇش، پەن - مەدە-
نىيەتنى ئومۇملاشتۇرۇش» ئىكەن. بىر شوئار تەرىقىسىدە ئوتتۇ-
رىغا قويۇلغىنىغا خېلى ئۇزۇن بولغان بۇ «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»
جەمئىيەتنى زىيالىيلاشتۇرۇش، پەن - مەدەنىيەتنى تەرەققىي
ئەتتۈرۈش، بىلىمنى، بىلىم ئەھلىنى قەدىرلەش، شۇنداقلا باي،

كىم ئىرسىنىڭ تۇغۇلغان جايى — ۋەنشوتەي قەدىمگاھى

گۈزەل چاۋشيەن قۇرۇشتا ئۆز قۇدرىتىنى نامايان قىلىپتۇ. مەن مانا شۇ ئەمەلىيەتنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ، بىر خىل شوئار-نىڭ ئىككى ئەلدە ئوينىغان ئىككى خىل رولى ئۈستىدە ئويلانماي قالمىدىم.

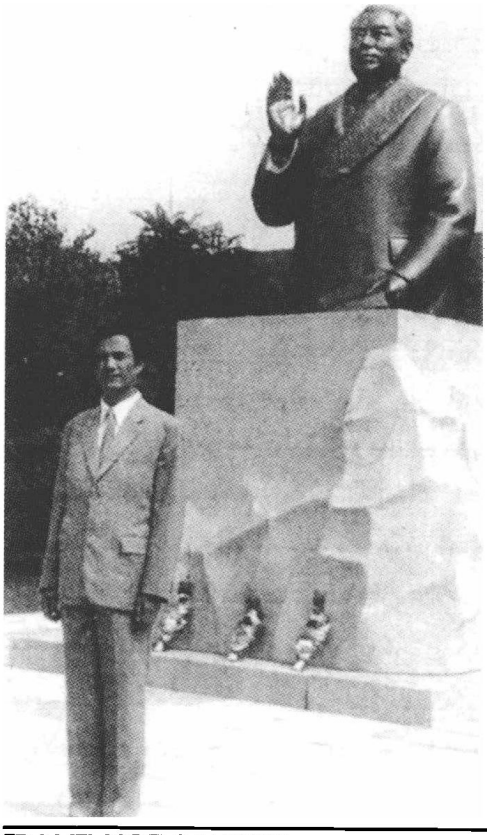
3. ھەممە — خەلقنىڭ پاراۋانلىقى ئۈچۈن

زىيارەت داۋامىدا كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىمىزغا قارىغاندا، چاۋشيەن دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتىنى داڭلىق پاراۋانلىق دۆلىتى دېيىشكە بولىدىكەن. بىز چاۋشيەنلىك كەسىپداشلارنىڭ تونۇشتۇرۇشلىرىدىن خەۋەر تاپتۇقكى، چاۋشيەندە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان مىللىي دارامەت 1975 - يىلى 1000 ئامېرىكا دوللىرىدىن ئېشىپ، 1979 - يىلىغا كەلگەندە 1920 دوللارغا يەتكەنىكەن. دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە قارىتا تۇرمۇش پۈ-لى تۈزۈمىنى يولغا قويغان بولۇپ، بۇنداق پۇل ئۇلارنىڭ ئەمگە-كىگە ۋە ئەمگەكنىڭ ساپاسىغا قاراپ تارقىتىلىدىكەن. دۆلەت دېھقانلارنىڭ كىرىمىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن 1964 - يىلى دېھقانچىلىق بېجىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپتۇ. 1974 - يىلى 3 - ئايغا كەلگەندە بولسا، دۆلەت ئاساسىي قانۇننىڭ بەلگىلە-مىسى بويىچە، دۇنيا مىقياسىدا تۇنجى بولۇپ بارلىق باجنى بىكار قىلغانىكەن.

ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش يۇزىسىدىن، دۆلەت ھەر كىلوگرام گۈرۈچنى ئالتە موچەندىن سېتىۋېلىپ، ئىشچى - خىزمەتچى ۋە شەھەر ئاھالىلىرىگە سەك-كىز پۇڭدىن سېتىپ بېرىدىكەن. پەقەت مۇشۇ تەدبىر ئارقىلىقلا ھەربىر ئىشچى - خىزمەتچىنى يىلىغا 560 يۈەن پاراۋانلىق پۇ-لىدىن بەھرىمەن قىلىدىكەن.

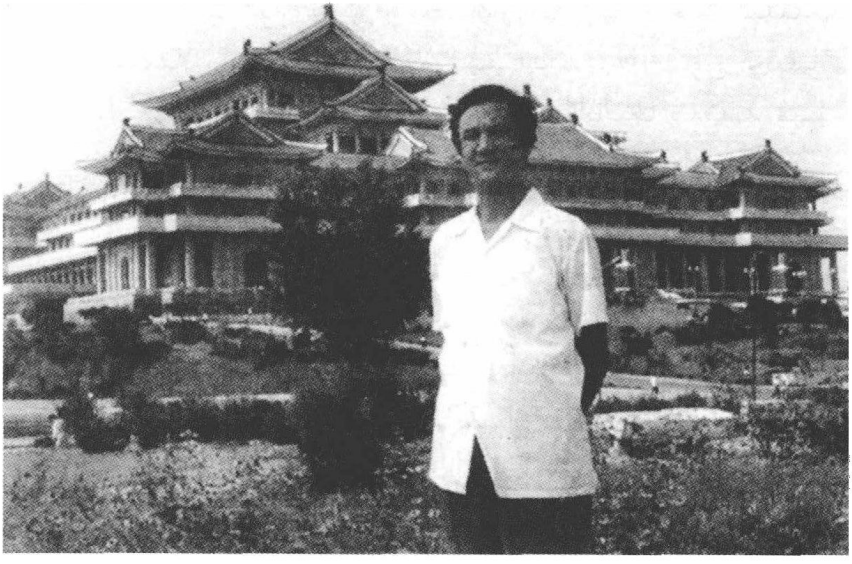
چاۋشيەندىكى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرىدىن ئوقۇر-مەنلىرىمىزنى تېخىمۇ ئەتراپلىقراق خەۋەرلەندۈرۈش ئۈچۈن، گەپنى پىكراك پايتەخت تۇغۇتخانىسىدىن باشلايلى. بۇ تۇغۇتخانا ئانا-بالىلارنىك ساقلىقى ئۈچۈن مەخسۇس لايىھىلەنگەن، پۈتۈنلەي زامانىۋى ئۇسكۇنىلەر بىلەن تەمىن ئېتىلگەن 13 قەۋەتلىك كۆركەم دوختۇرخانا بولۇپ، ئۇ كىم ئېرسىننىك شەخسەن نەق مەيدانغا كېلىپ ئورۇن بېكىتىپ بېرىشى بىلەن شەھەرنىك مەركىزىگە سېلىنغان، 1980 - يىلى 3 - ئاينىك 30 - كۈنى پۈتۈپ، تۇغۇتخانىدا 540 كىشىلىك تۇغۇت كارىۋىتى، 460 ئايال بىمارلار كارىۋىتى، 500 بالىلار كارىۋىتى بار، ۋراچ ۋە سېستىرالارنىك سانى 1000 دىن ئاشىدىكەن. ئىككىقات ئايالنىك تۇغۇت ئاغرىقى باشلانسا بۇ تۇغۇتخانىغا تېلېفون بېرىدىكەن، تۇغۇتخانا مەخسۇس ۋراچ ۋە ئاپتوموبىل ئەۋەتىپ، ھامىلىدار ئايالنى تۇغۇتخانىغا ئەكېلىدىكەن. يەتتە كۈنگىچە تۇغۇتلۇق ئايال ۋە بوۋاق ئۆز ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بىلەن بىۋاسىتە ئۇچراشتۇرۇلمايدۇ.

كىم ئېرسىن ھەيكىلى ئالدىدا

كەن. ئۇلار پەقەت كۆرۈشۈش زالىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان تېلېۋىزور ئارقىلىقلا يۈز كۆرۈشۈپ سۆزلىشىدىكەن. 40 كۈن توشقاندىن كېيىن ئەر بىر دەستە گۈل ئەكېلىپ ئايالىغا تەقدىم قىلغاندىن كېيىنلا، تۇغۇتخانا ئاندىن تۇغۇتلۇق ئايالنى ئېرىگە قوشۇپ مەخسۇس ئاپتوموبىل بىلەن ئۆيىگە ئاپىرىپ قويىدىكەن. مانا بۇ جەريان ئۇچۇن تۇغۇتخانا تۇغۇت ئىگىسىدىن بىر پۇڭ چاغلىق ھەق ئالمايدىكەن. چۈنكى، تۇغۇتخانىنىڭ بارلىق خىراجىتى دۆلەت تەرىپىدىن كۆتۈرە ئېلىنغانىكەن.

چاۋشيەندە بەش پۈتلۈق مېتال پۈل ـــ سىمۋول خاراكتېرلىك پۈل ئىكەن. پىڭراڭنىڭ ئالتە يېرىگە قۇرۇلغان تاماشا مەيدانى (بۇلار بالىلار تاماشا مەيدانى، ياشلار تاماشا مەيدانى دەپ ئايرىلىدىكەن) نىڭ قايسىبىرىگە كىرىپ كۈن بويى تاماشا قىلماقچى بولسىڭىزمۇ ئىشىك بېلىتى ئۈچۈن بەش پۇڭ تۆلەيدىكەنسىز. يەر ئاستى پويىزىغا ئولتۇرۇپ، شەھەرنى ئايلىنىپ چىقماقچى بولسىڭىزمۇ بەش پۈتلا تۆلەيدىكەنسىز، ھەتتا تراموَاي، كوچا ئاپتوبۇسىغا ئولتۇرۇپ يىراق ـ يىراقلارغا بارسىڭىزمۇ بەش پۇڭ تۆلەيدىكەنسىز. بىز يەرلىك كىشىلەردىن بۇ بەش پۈتدىن يىغىلغان پۇل بىلەن چىقىمنى قامدىيالامسىلەر دەپ سوربدۇق. ئۇلار پەخىرلەنگەن ھالدا: بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەمگەكچىلەرنىڭ پاراۋانلىقى ئۇچۇن، قالغىنىنى دۆلەت كۆتۈرىدۇ، دېدى. بىز پىڭراڭ ۋە باشقا شەھەرلەردە كۆكتات، گۆش، ئاشلىق ساتىدىغان دۇكانلارنى كۆرمىدۇق. بۇ ھالغا ھەممىمىز ئەجەبلەندۇق. سەكمۇ مۇناسىۋەتلىك تارماقلاردىن بۇ ئەھۋالنىڭ تېگى ـ تەكتىنى ئۇقۇشۇشقا ئۇلگۈرەلمىدۇق. كېيىنكى كۈنلەردە بىز شەنشىڭ شەھىرى (چاۋشيەننىڭ غەربىدىكى چوڭ سانائەت شەھىرى) گە كېتىۋاتقاندا، بىزگە ھەمراھ بولۇپ ماڭغان چاۋشيەنلىك تەرجىمە

پىكرائىدىكى خەلق ئۆگىنىش سارىيى ئالدىدا

مان تۆۋەندىكىچە مەلۇمات بەردى: ھەربىر ئولتۇراق بىنانىڭ ئىشىك ئالدىدا بىر كاپىيەن (كارتۇشكا) تاختىسى بار ئىكەن. ئەتىگەندە كىشىلەر خىزمەتكە مېڭىش ئالدىدا بىر كاپىيەنگە «پالانىغا مۇنچە جىڭ ئاشلىق، مۇنچە جىڭ گۆش، مۇنچە جىڭ كۆكتات لازىم» دەپ تولدۇرۇپ شۇ يەرگە قويۇپ قويىدىكەن. مەخسۇس پاراۋانلىق خادىمى كۈندۈزى بۇ نەرسىلەرنى ئامبارلاردىن ئەكىلىپ، كەچتە كاپىيەن بويىچە ئۆي ئىگىسىگە يەتكۈزۈپ بېرىدىكەن. پۇلنى بولسا ئاي ئاخىرى ئايلىق مائاشتىن تۇتۇپ قالىدىكەن. تەرجىمانىڭ ئېيتىشىچە، مۇنداق ئۇسۇل ئەمگەكچىلەرنى خاتىرجەم ئەمگەك شارائىتى بىلەن تەمىنلەيدىكەن. بولۇپمۇ بالىلارنىڭ لازىملىقلىرى بەكمۇ ئەرزان ئىكەن، خېلى قېلىن ۋە نەپىس ئىشلەنگەن بالىلار كىتابلىرى پەقەت ئىككى پۇڭ ياكى ئۈچ پۇڭغا سېتىلىدىكەن. بالىلار كىيىم ـ كېچەكلىرى شۇنچە-

لىك ئەرزان ئىكەنكى، كىيىم تەننەرخىنىڭ 10 پىرسەنتىگە تەڭ كېلىدىغان باھا بىلەن سېتىلىدىكەن.

چاۋشىيەندە پۇتۇن ئەمگەكچىلەر ھەپتىسىگە بەش كۈن، كۈنىگە ئالتە سائەتتىن خىزمەت قىلىدىكەن. قالغان ۋاقىت ئەمگەكچىلەرنىڭ دەم ئېلىشىغا، ئۆگىنىشىگە بېرىلىدىكەن. زىيارەت داۋامىدا بىز جەننەتتەك باغچىلاردا، دېڭىز بويلىرىدىكى مەيدانلاردا كىشىلەرنىڭ توپ ـ توپ بولۇپ ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناۋاتقانلىقىنى، ھەر خىل تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرىنى ئۆتكۈزۈۋاتقانلىقىنى كۆردۇق. ھەممە خەلقنىڭ پاراۋانلىقىغا خىزمەت قىلىدىغان بۇ دۆلەتتە كىشىلەر ھەقىقەتەن بەختىيار، خۇشال ئىكەن. بۇ ئەنە شۇ ئەمگەكچىلەرنىڭ ئۆز ئىش ئورۇنلىرىدا جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەپ، دۆلەت ئۈچۈن كۆپلەپ بايلىق ياراتقانلىقىنىڭ ۋە دۆلەتنىڭمۇ ئەمگەكچىلەرنىڭ پاراۋانلىقىنى كۆزلىگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى دېيىشكە بولىدۇ.

4. دوستلۇق مېھرى قەلبلەردە

ۋەكىللەر ئۆمىكىمىز تەركىبىدىكى ھەربىر ئەزانىڭ قىسقىچە ئەھۋالى ۋە سۈرىتى ئۆمىكىمىز چاۋشىيەنگە يېتىپ بارماستىن بۇرۇنلا، پىكراڭدا چىقىدىغان گېزىتلەر ئارقىلىق كەڭ ئاممىغا تونۇشتۇرۇلغانكەن. شۇڭا، ۋوگزالغا يېتىپ كېلىشىمىز بىلەنلا چاۋشىيەن ياشلار تەشكىلاتىنىڭ ئەربابلىرى ۋە دۆلىتىمىزنىڭ چاۋشىيەندە تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى ۋۇ ئەپەندى ھەربىرىمىزنىڭ ئىسمىنى ھېچ خاتالاشمايلا ئاتاپ بىزگە دوستلۇق قولىنى ئۇزاتتى. ئەنە شۇ مىنۇتتىن تارتىپ بىز چاۋشىيەن ھەر ساھە ياشلىرى ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكى ئەربابلار بىلەن قەدىناسلار ـ دەك چىقىشىپ كەتتۇق. پىكراڭغا كەلگەن كۈنلا چاۋشىيەن تەرەپ

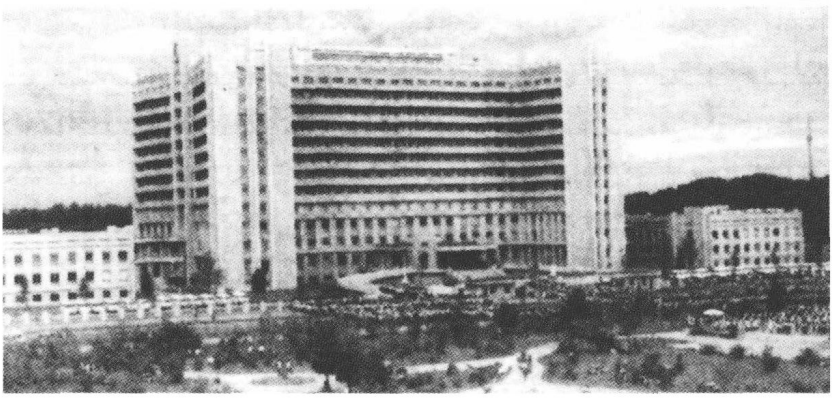
كەيچېڭدىكى 38 ـ پارالليلدا!

ئۆتكۈزگەن قارشى ئېلىش زىياپەتىمگە قاتناشقانلىقىمىزنى ماقالىمىزنىڭ بېشىدا يازغانىدۇق. بىز ئولتۇرغان 10 ئاپتوموبىل داتۇڭجياڭ دەريياسى بويىدىكى بىر كاتتا بىناغا يېتىپ كەلدى. بىز دەرۋازا ئالدىدىن تاكى زالغىچە سەپ تارتىپ تۇرغان كۈتكۈچىلەرنىڭ چاۋاك ساداسى ئىچىدە قېپىقىزىل پايانداز ئۈستىدىن بويلاپ زىياپەت زالىغا كىردۇق. قىزىل موۋۇت يېپىلغان كەڭ، ئۇزۇن زىياپەت جوزىسىنىڭ مۇڭلۇق يېرىگە ئۆمەك ئەزالىرىمىزنىڭ ئىسمى يېزىلغان تۇڭ تاختاي قويۇلۇپتۇ. مەن ئۆز ئىسمىمنى ئىزدەپ تۇرغىنىمدا بىر خىزمەتچى يېنىمغا كەلدى ـ دە، تەزىم قىلىپ تۇرۇپ مېنى ئۆز ئورنۇمغا باشلاپ باردى. كۆردۈمكى، ئورنۇم چوڭ زىياپەت جوزىسىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئوخشاش كەڭلىكتىكى، بىر مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى بىر ئۈستەلنى ئۇلاپ راسلانغانىكەن. بۇ ئۈستەلگە ئەرەبچە يېمەكلىكلەر تولغۇچە تىزىلىپتۇ، بۇ ئۈستەلنى چوڭ ئۈستەلدىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن يېشىل موۋۇت يېپىپتۇ (كېيىن ئۇقسام ئۇلار ئىسلام دىنىدىكىلەر يېشىل رەڭنى ياخشى كۆرىدۇ، دەپ ھېسابلايدىكەن). پۈتكۈل زىياپەت جەريانىدا ماڭا تاماق توشۇغۇچى، تاماققا تەكلىپ قىلغۇچى، ھاراق ـ شاراب قۇيۇ-

غۇچىلاردىن بولۇپ ئۇچ - تۆت كۈتكۈچى خىزمەتتە بولدى، باشقا بىر دۆلەتتە مىللىي ئۆرپ - ئادەتىمىزنىڭ مۇشۇنچىلىك ئېتىبارغا ئېلىنغانلىقى مېنى تەسىرلەندۈرمەي قالمىدى. ئەلۋەتتە، چاۋشيەن ھۆكۈمىتى ۋە خەلقى جۇڭگولۇقلارنى ئۆز قېرىنداشلىرىمۇ زىيادە كۆرىدىكەن، جۇڭگودىن كەلگەن ۋەكىللەر ئۆمەك-لىرىگە بەكمۇ ئېتىبار بىلەن قارايدىكەن. ئوقۇرمەنلىرىمىز بەدىۋكى، چەت ئەلگە چىققان ھەرقانداق ئۆمەكنىڭ ئۆز دەرىجىسى بولىدۇ، شۇ دۆلەتنىڭ ھۆكۈمىتىمۇ ئۆمەكلەرنى ئۆز دەرىجىسى بىلەن كۈتىدۇ. ئەمما، بىزنىڭ ئۆمىكىمىز ياشلار مەتبۇئاتى ۋە-كىللەر ئۆمىكى بولغانلىقى ئۈچۈنمىكىن، ئۆز دەرىجىسىدىنمۇ ئارتۇق كۈتۈۋېلىندى. ئۇلارنىڭ زېمىنىغا قەدەم باسقاندىن تار-تىپلا ھەربىرىمىزنى بىردىن پىكاپقا ئولتۇرغۇزدى. قولىمىزغا ئاپتوموبىل نومۇرى ۋە شوپۇرنىڭ ئىسمى بېسىلغان كارتۇشكا بەردى. دۇنيانىڭ ھەرقايسى ئەللىرىدىن بۇ يەرگە كېلىپ - كې-تىپ تۇرىدىغان ئۆمەكلەر بەكمۇ كۆپ ئىكەن. بەزى ئېكسكۇرسى-يە ۋە زىيارەت داۋامىدا، ئۆمىكىمىز چەت ئەلنىڭ مىنىستىر دە-رىجىلىك ئۆمەكلىرى بىلەن بىللە بولۇپ قالدى.

8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى بىز پىكراك ئۆسمۇر - بالىلار سا-رىيىدا ئېكسكۇرسىيىدە بولدۇق. شۇ كۈنى مىنىستىر دەرىجىلىك ئۇچ ئۆمەك بۇ يەرگە بىرلا ۋاقىتتا ئېكسكۇرسىيىگە كەلگەن-كەن، ئەمما ساراي باشلىقى بىزگە ھەمراھ بولدى ۋە ئۆمىكىمىز شەرىپىگە بىر مەيدان مەخسۇس ئويۇن كۆرسىتىپ بەردى.

بىر كۈنى پايتەخت ئۇرۇش ئەستىلىكلىرى خاتىرە سارىيىغا ئېكسكۇرسىيىگە بارىدۇق، بىر پېشقەدەم كاپىتان چىرايىمغا ئوبدان بىر سەپسالدى - دە، قىزغىنلىق بىلەن قولۇمنى تۇتۇپ تۇرۇپ «سىز شىنجاڭدىن كەلگەن ئۇيغۇرغۇ، قارشى ئالىمىز،

پیکراڭدىكى پايتەخت تۇغۇتخانىسى

قارشى ئالمىز» دېدى. مەنمۇ قىزغىنلىق بىلەن ئىپادە بىلدۇر-دۇم. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆمىكىمىزنى ئەينى ۋاقىتتا دۇنيا خەلق-لىرىنىڭ چاۋشيەنىنىڭ ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇش ئۇرۇشىنى قوللىغانلىقى كۆرسىتىلىدىغان بىر زالغا باشلاپ كىردى - دە، بىر بۆلۈمچىگە قويۇلغان سۈرەت ۋە رەڭگى سەل ئۆڭۈپ كەتكەن بىر گىلەم دوپپىنى بىزگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ «ئەلبىدۇر، ئەلبىدۇر...» دېدى. بۇ ئۇچ - تۆت پارچە سۈرەت ئەينى ۋاقىتتا ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ چاۋشيەنگە تاجاۋۇز قىلغانلىقىنى ئەيىبلەش يۈزىسىدىن ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن نامايىشنىڭ ۋە تۇرپان خەلقىنىڭ (كىيىنىشلىرىگە قاراپ تۇرپانلىقلارمىكىن دېدىم) پىدائىيلارغا ئاتاپ كىيىم - كېچەك تىكىۋاتقان ئەمەلىي ئەھۋالىدىن تارتىلغان سۈرەتلەر ئىكەن. ھېلىقى دوپپا بولسا شىنجاڭ-دىن بارغان ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەينى ۋاقىتتا چاۋشيەن خەلق ئار-مىيىسىگە تەقدىم قىلغان دوپپا ئىكەن. ھېلىقى كاپىتان ماڭا قاراپ باشمالتىقىنى چىقىرىپ تۇرۇپ «ئەلبىدۇر... ئەلبىدۇر...» دەۋەردى. مەن بۇنىڭغا ئەجەبلىنىپ تەرجىماندىن بۇ گەپنىڭ مە-نىسىنى سورىدىم. تەرجىمان چاۋشيەنلىكلەردە «ئەلبىدۇر» دېگەن

ئادەم ئىسمىنىڭ بارلىقىنى، مېنىڭ ئىسمىم ئاھاڭ جەھەتتىن بىرئاز ئوخشىشىپ كەتكەچكە، كاپىتان مېنى شۇ ئىسىم بىلەن ئاتاپ «ئۇيغۇرلار ياخشى» دېمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن نەگىلا بارايلى، قارشى ئالغۇچىلار ئىچىدە، ھەمراھ بولغۇچىلار ئارىسىدا ئىسمىم «ئەلىبىدۇر» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. زىياپەتلەردە بولسا، ئۇلار ئۇيغۇرلارنى ھاراق كۆتۈرەلەيدۇ دەپ بىلگەچكە رومكامنى پات - پات تولدۇرۇپ تۇردى. ئارىمىزدا ھېچبىر تارتىنىش بولمىدى.

ئۇلارنىڭ بىزنىڭ نەسرىدىن ئەپەندىمىزنى ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ ئويۇن - چاقچاقلا، ناخشا - ئۇسسۇلغا ئامراق ئىكەنلىكىنى بىلىدىغانلىقى ماڭا نۇرغۇن ئوڭايسىزلىقلارنى ئەكەلدى.

بىر كۈنى پىكراڭدا 1000 دىن ئارتۇق ياشلار - ئۆسمۈرلەر قاتناشقان قارشى ئېلىش بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. سەنئەت نومۇرلىرى ئورۇنلىنىپ ئالاھازەل يېرىملاشقاندا، ئېلانچىك تۇيۇقسىز «جۇڭگو ياشلار مەتبۇئاتى ۋەكىللەر ئۆمىكىدىكى يولداش پالاننى ئۇيغۇر ئۇسسۇلى ئويناپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىمىز» دەپ ئېلان قىلىۋەتتى. چاۋاك پۈتۈن زالنى زىلزىلىگە كەلتۈردى. ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، مەن ئۇسسۇلنى ئانچە ياخشى ئوينىيالمايتتىم، مىڭلىغان كۆزلەر ماڭا تىكىلىپ تۇرۇۋاتقان يەردە ئۇسسۇل ئويناپ بەرمەسلىككىمۇ بولمايتتى، ئويلىنىپ تۇرۇشقىمۇ ۋاقىت يوق ئىدى. ئاخىرىدا بىرلا غەيرەتكە كەلدىم - دە، سەھنىگە چىقتىم، گارمونچى ئۇسسۇل چۈشىدىغان بىر چاۋشيەن مۇزىكىسىنى چېلىپ بەردى. ئۇسسۇلنى قانداق ئوينىغىنىمنىمۇ ئۇقمايمەن، ئىشقىلىپ سەھنىدىن چۈشتۇم. ئالقىش ساداسى مەن ئورنۇمغا كېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن بە-

ھەر مىنۇتچە داۋاملاشقانلىقى ئېسىمدە.

قايتىشنىڭ ئالدىنقى كۈنى بىز ئۆزگەرتىپ قۇرۇلۇۋاتقان چاۋشيەن ـ جۇڭگو دوستلۇق مۇنارى ئىش ئورنىغا باردۇق. بار-غان ھامان 2000 ــ 3000 كىشى ئىشلەۋاتقان بۇ مەيدانغا «تا-رىم بويىغا كەتتىم» (خەنزۇچە) دېگەن ناخشا ياڭراپ كەتتى. تەر-جىمانىنىڭ ئېيتىپ بېرىشچە، بۇ ناخشىنى ئاڭلىتىش ئۈچۈن ئىش مەيدانى رادىئو ئۇزۇلى تەييارلىق قىلىپ تۇرغانكەن. بۇ مۇنارنىڭ ئەتراپىغا دوستلۇق كۆچىتى تىكىش باشلاندى. تىكە-لىدىغان كۆچەت ئىككى تۈپلا بولغاچقا، 10 ئادەم بىراقلا ئىش-لەشكە بولمايتتى. شۇ ئەسنادا ۋەكىللەر ئۆمىكىمىزنىڭ باشلىقى چاۋشيەن تەرەپنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، شىنجاڭ ياشلىرىغا ۋاكا-لىتەن مېنى بىر تۈپ شەمشاد كۆچىتى تىكىشكە ئورۇنلاشتۇردى. چاۋاك ساداسى ئىچىدە گۈرجەكنى ئېلىپ كۆچەت تىكتىم.

17 كۈنلۈك زىيارەت داۋامىدا شۇنى چوڭقۇر چۈشەندىمكى، چاۋشيەن خەلقى بىلەن جۇڭگو ھەر مىللەت خەلقىنىڭ دوستلۇقى مۇستەھكەم ئاساس ئۈستىگە قۇرۇلغانىكەن. بۇ دوستلۇقنىڭ مەڭگۈ گۈللەپ ـ ياشنىشىدا قىلچە شۈبھە يوق ئىكەن.

5. تەسىراتلار ئىچىدىكى تەسىراتلار

ئوقۇرمەنلەر ئىختىيارىغا تەقدىم قىلىدىغان تەسىراتلىرىم شۇنداق قىلىپ ئاخىرلىشىپ قالدى. بىراق، ئەقىللىق ئوقۇرمەن-لەرنىڭ «تەسىراتلىرىڭىزنىڭ ئىچىدىكى مۇھىم تەسىراتلار نېمە» دەپ سورايدىغانلىقىنى كۆڭلۈم تۇيۇپلا تۇرۇپتۇ. چاۋشيەندە تۇر-غان ۋاقتىم خېلى ئۇزۇن بولغان بىلەن، چاقماق تېزلىكىدە قە-لىنغان زىيارەتنىڭ تەسىراتلىرى بەربىر پارچە ـ پۈرات بولى-دىكەن، دەل شۇ سەۋەبلىك، غىل ـ پال كۆرگەن نەرسىلەردىن

كۆڭۈلدىكىدەك خۇلاسە چىقىرىشنىڭ ئۆزىمۇ ئوڭاي ئىش ئە-
مەس. شۇنداقتىمۇ كۆڭۈلدىن كەچكەننى ئوقۇرمەنلەر بىلەن ئور-
تاقلىشىپ، يۇزەكى بولسىمۇ پىكىر بىرلىكىگە كېلىش ئانچە
چوڭ خاتالارغا ئېلىپ بارماس، دەپ ئويلايمەن.

مەن ئۆتكەن يىلى (1984 - يىلى) 19 - ئاۋغۇست كۈنى
بېيجىڭغا ۋە 26 - ئاۋغۇست كۈنى ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلدىم.
چاۋشيەننىڭ مۇھىتى، شۇنداقلا كىشىلەرنىڭ ئەدەپ - ئەخلاق
جەھەتتىكى نەمۇنىلىرى تېخى خاتىرەمدىن ئۆچۈپ ئۇلگۈرمە-
گەچكە، بىزنىڭ بەزى رېئال ئەھۋالىمىز ۋە ئادەتلىرىمىز كۆر-
گەنلىرىم بىلەن روشەن سېلىشتۇرما بولۇپ يېتەرسىزلىك سۇ-
پىتىدە كۆزۈمگە تاشلاندى. ئەلۋەتتە، مەن دۇنيانىڭ قانداقتۇر
بىر يېرىدىن كەلگەن كۆزەتكۈچى ئەمەس، بەلكى بىر جۇڭگولۇق
بولغىنىم ئۈچۈن، ئۆز يېتەرسىزلىكلىرىمىزنى ئۆزۈم تونۇۋالسام
ۋە بۇ يېتەرسىزلىكلەرنى تۇزىتىش ئۈچۈن ئاز - تولا چۇقان
سالسام ھېچبىر يامىنى يوق، دەپ قارايمەن.

يەنە شۇنداق قارايمەنكى، ئەدەپ - ئەخلاق، گۈزەللىك بىر

كەيچىڭ شەھىرىدىكى 38 - پارالىل سۆھبەت ئۇستىلى

مىللەتنىڭ، بىر دۆلەتنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە زىچ مۇناسىۋەتـ
لىك بىر مەسىلە. ئالايلى، بىزنىڭ شەھەرلىرىمىزدە ئادەملەرـ
نىڭ، بولۇپمۇ تەپسە تاغ تەۋرىگۈدەك كۈچى بار ياشلارنىڭ كۆـ
چىلاردا بىكارچىلاردەك بەخىرامان لاغايلاپ يۈرۈشلىرى، مېۋە
شۆپىكى، قەغەز ۋە تاماكا قالدۇقلىرىنى كۆرگەنلا يەرگە تاشلاپ
بىر چىرايلىق ئاسفالت كوچىلارنى پاسكىنىچىلىقلارغا تولدۇـ
رۇشلىرى زادى ئەدەپ جۇملىسىگە كىرمەيدۇ. رەستىلەردە بىر ـ
بىرى بىلەن زورمۇزور مۇرە سوقۇشتۇرۇش، بىر ـ بىرىنى سەت
گەپلەر بىلەن تىللاش، بىر ـ بىرىنى كەچۈرۈش ئۈياقتا تۇرسۇن،
ياقا سىقىشىش قاتارلىقلار تېخىمۇ شۇنداق. مەركەز خېلى يىللارـ
دىن بۇيان «بەشنى تەكىتلەش، تۆتتە گۈزەل بولۇش» نى تەكىتلەپ
كېلىۋاتىدۇ. ئەمدى ھېس قىلسام، بۇ بەكمۇ مۇھىم تەدبىر ئىـ
كەن. ھەرقايسى جايلاردا بۇنداق ئىشنى تۇتىدىغان مەخسۇس ئورـ
گانلار قۇرۇلۇپ مەلۇم نەتىجە قولغا كەلتۈرۈلدى. بىراق، بۇ پائاـ
لىيەت تېخى ئومۇمىي خەلقنىڭ ئادىتىگە ئايلىنىپ كېتەلمىدى.
بەزى كىشىلەر 3 ـ ئاي ئۆتۈپ كەتسىلا يەنە ئۆزى ئۆگىنىپ قالـ
غان ئادەتنى داۋاملاشتۇرىۋەردى. مېنىڭچە، پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ
ئەدەپلىك بولۇشى، گۈزەل تۇرمۇش مۇھىتىنى شەكىللەندۈرۈشى،
شەخسلەرنىڭ يۈكسەك دەرىجىدىكى ئاڭلىقلىقىغا باغلىق. پۈتۈن
جەمئىيەتتە ئەدەپسىزلىكنى، مەينەتچىلىكنى نومۇس دەپ بىلىدىـ
غان ئادەت شەكىللەنسىلا، ئاندىن ئەخلاقلىق، گۈزەللىك دائىمـ
لىققا ئىگە بولالايدىكەن. مەسىلەن ئالساق، پىڭراڭ شەھىرىدە
ئاپتوموبىل يولىنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتمەكچى بولغان پىيادە كىـ
شىلەر ئاپتوموبىل يولىنىڭ ئاستىدىكى چىرايلىق يەر ئاستى يو ـ
لىدىن ئۆتىدىكەن. دەسلىپىدە بىز مانا شۇنداق يەر ئاستى يولىدا
ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرگە سەپسېلىپ تۇرغان ئۇچ ـ تۆت ساقچىنى

كۆرۈپ بۇلارنى ئامانلىق ساقلىغۇچىلارمىكىن، دېيىشتۇق. كې-
يىنكى كۈنلەردە چېلىقتۇرۇشمىزچە، بۇلار مەخسۇس پۇقرالار-
نىڭ كىيىنىشىنى كۆزىتىدىغانلار ئىكەن. ئەگەر بىرەر پۇقرا
دەزمالالانمىغان كىيىمنى ياكى كونا كىيىمنى كىيىپ بازارغا
چىقسا بۇلارنىڭ كۆزىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدىكەنده، ساقچىلار بۇ
پۇقراغا ئەدەپ بىلەن سالام بېرىپ: «يولداش، بۇ يەرگە كىرىپ
كىيىمىڭىزنى دەزمالالىتىۋېلىڭ!» دەيدىكەن ياكى بىرقۇر كىيىم-
نى كونا كىيىم كىيگەنلەرگە سۇنۇپ تۇرۇپ: «بۇ ھۆكۈمىتىمىز-
نىڭ سىزگە قىلغان سوۋغىسى، ئالماشتۇرۇۋېلىڭ» دەيدىكەن.
ئۇنداق كىشىلەرگە كىيىمنى دەزمالالىتىۋېلىش ياكى يېڭىشلە-
ۋېلىشقا توغرا كېلىدىكەن. كىيىم دەزمالالىتىشقا ياكى يېڭى كە-
يىم ئالماشتۇرۇشقا ئۇلاردىن بىرەر پۇڭمۇ ھەق ئېلىنمايدىكەنۇ،
ئۇلار بەكمۇ خىجىللىق ھېس قىلىدىكەن. شۇڭا، پۇقرالار كىيە-
نىشتە رەتلىك بولماسلىقنىمۇ بىر خىل نومۇس دەپ قارايدىكەن.
ئەلۋەتتە ھەر دۆلەتنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق ئىقتىسادىي ئەھۋالى بو-
لىدۇ. 10 نەچچە يىل ئالدىدا خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇشى ناچار ئە-
دى. ئۇ چاغلاردا خەلق تېنىنى ياپالمىغان يەردە ياخشى كىيىنىش-
تىن سۆز ئاچقىلى بولمايتتى. 3 ـ ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن
خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى بارغانسېرى ئۆستى. ئۇلار
ياخشى كىيىنىشكە ئىنتىلىدىغان بولدى. لېكىن، رەتلىك، پاكىز
كىيىنىش بەزى كىشىلەرنىڭ كۆزىگە سىڭىپ كەتمىگەنلىكتىن،
ياخشى كىيگەنلەرنى مەسخىرە قىلىدىغان، ئۇلارنىڭ خىزمەت نە-
تىجىسىدىن ۋە تۇرمۇش ئىستىلىدىن گۇمانلىنىدىغان قاراشلارمۇ
يوق ئەمەس. بەزىلەر چەت ئەلگە ياكى مەملىكەت ئىچىدىكى چوڭ
شەھەرلەرگە بېرىپ قايتقاندا، كاستۇم كىيىپ، گالستۇك تاقاپ
كېلىدۇ. ھېچبولمىغاندا ئۆزىگە بىرەر قۇر يېڭى كىيىم سېتىۋا-

لىدۇ. ئەمما، ئۆز يۇرتىدا بۇنداق كىيىملەرنى كىيىشى كۆپ بول-سا بەش - ئالتە كۈن داۋاملىشىدۇ. ئۇلار ئۆز - ئۆزىدىن خۇ-دۇكسىرەپ ئاخىرىدا بۇنداق كىيىملەرنى سېلىۋېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ. بۇ ئەھۋال بىزگە تۇرمۇش شارائىتى يار بەرگەن ئەھۋال ئاستىدىمۇ ياخشىراق كىيىنىشكە بولغان قاراشنىڭ يېتەرسىز-لىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بىز ئىستېمال جەھەتتە بۇزۇپ - چېچىشنى تەلەپ قىلمايمىز، بىراق ئەمەلىي شارائىت يار بېرىدىكەن، ياخشىراق كىيى-نىش، رەتلىك كىيىنىش كېرەك. لېكىن، ئارىمىزدا شۇنداقمۇ كىشىلەر بارىكى، ئۆز تۇرمۇشىدىن ئاشقان پۇلنى ئەرزىمەس ئىشلارغا بۇزۇپ - چاچىدۇيۇ، تېنىنىڭ ئوچۇق قالماسلىقىنى ئەڭ يۇقىرى ئۆلچەم دەپ ھېسابلاپ تۇزۇكرەك كىيىم كىيمەيدۇ، ئۇنداقلار قانداق كىيىسەم ئۆز ئىختىيارىم، دەپ قارايدۇ. قانداق كىيىنىش ئەلۋەتتە شەخسنىڭ ئىختىيارلىقىدىكى ئىش. لېكىن، قىياس قىلىپ باقايلىكى، پۈتكۈل جەمئىيەت ئەزالىرى قانداق كىيىنىش ئۆز ئىختىيارىمدىكى ئىش، دەپ ساڭگىل - سۇڭگۇل كىيىنىدىغان بولسا، بۇنداق ھال باشقا يەردىن كەلگەنلەرگە بۇ يەردىكى خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى مۇشۇنداق ئىكەن، دېگەن تەسىراتنى بەرمەمدۇ؟

بىز شەرق مىللەتلىرى شەرەپلىك ئەدەپ - ئەخلاق ئەنئەنە-سىگە ئىگە، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار تەكىتلەۋاتقان ۋە نۇرغۇن كىشىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىۋاتقان ئەدەپلىك، ئەخلاقلىق بولۇش شوئارى بىزنىڭ ئەنئەنىمىزگە ئۇيغۇن كېلىدۇ. مۇھىم گۈزەللىكى، كىيىنىش گۈزەللىكىمۇ، ئەدەپ - ئەخلاق جۇملە-سىگە ياتىدۇ. پۈتۈن خەلقنى ئەدەپلىك، ئەخلاقلىق قىلىپ چىقىش ئۈچۈن مۇناسىۋەتلىك مۇئەسسەسەلەرنىڭ تېگىشلىك قانۇن -

نىزامى، نازارىتى بولۇشتىن باشقا ھەربىر ئادەمنىڭ ئۆز - ئۆزىدىگە قاتتىق تەلەپ قويۇشىمۇ مۇھىم ئامىل. ماقالىمىزنىڭ باش قىسمىدا چاۋشيەن خەلقىنىڭ بەختلىك تۇرمۇشىنى ئوقۇرمەنلەرنىمىزگە سۆزلەپ ئولتۇرۇشتىن مەقسەت، باشقىلارنىڭ نەرسە-سىنى كۆز - كۆز قىلىش ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئاشۇ بەختىيەنلىك ئەدەپ - ئەخلاق ۋە كۇچلۇك مىللىي غۇرۇرى ئاساسىدا بار-لىقىنى كەلگەنلىكىنى ئوقۇرمەنلىرىمىزگە چۈشەندۈرۈشتىن ئىبارەت. توغرا شوئار بولغان بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ. ئەڭ مۇھىمى، ئەملىي ھەرىكەت. گەپ ئەدەپ - ئەخلاق ئۈستىدە كېتىۋاتقانلىكەن، ماقالىمىزنىڭ خاتىمە بوسۇغىسىغا كېلىپ قالغىنىغا قارىماي مۇنداق بىر تەسىراتنى ئېيتىۋېلىشقا توغرا كېلىۋاتىدۇ. بىز چەت ئەلدە گەرچە ئاران ئىككى ھەپتىلا تۇرغان بولساقمۇ، لېكىن ھەممەيلەن ۋەتەننى سېغىنغانلىكەنمىز، بۇ ھال قايتىپ كېلىۋېتىپ ۋەتەن زېمىنىغا قايتا قەدەم باسقاندا ۋە بېيجىڭغا يېقىنلاشقاندا ھەمسەپەرلىرىمىزنىڭ گەپ - سۆزلىرىدە، كۆز ئىپادىسىدە مانا مەن دەپ ئەكس ئەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، چاۋشيەن زېمىنىدا ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرگەن كارتىنىلار تېخى سۈسلىشىپ ئۇلگۈرمىگەچكە چاۋشيەن بىلەن ئېلىمىزدىكى ئەدەپ - ئەخلاق جۈملىسىگە ياتىدىغان بەزى كۆرۈنۈشلەر روشەن سېلىشتۇرما سۈپىتىدە، كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولدى. بېيجىڭ پويىز ئىستانسىسىدىن چىقىپ پىكراخدىكىدىن قېلىشمىغۇدەك كەڭ، ئازادا كوچىلاردىن ئۆتكىنىمىزدە كالتە ئىشتانىدىن ئۆزگە ھېچقانداق كىيىم كىيمىگەن، كىچىك بالىمكىن دېسە، چىراي - تۇرقىدىن ئوتتۇرا ياش ھەتتا ياشانغانلىقى چىقىپ تۇرىدىغان بەزى كىشىلەرنىڭ ئادەملەر ئارىسىدا ئەيمەنمەي لاغايلاپ يۈرگەنلىكى بىزنى بەكمۇ ئەپسۇسلاندۇردى. بۇ دەل 8 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى بولغاچ-

قا، بېيجىڭنىڭ تونۇردەك ئىسسىپ كەتكەنلىكى راست. بىراق، بىز بىلمىدىغان بەزى ئەللەردە ياز ھاۋاسى بۇ يەردىكىدىن بەكرەك ئىسسىپ كېتىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇ يەرلەردە ھېچكىم جامائەتنىڭ كۆزىچىلا يالىڭاچلىنىۋالمايدۇ. نېرۋىسى جايىدا ئادەم بولسىلا، ئىسسىقتىن ئۆلەر ھالەتكە يەتسىمۇ كىيىملىرىنى يېشىۋەتمەيدۇ.

دۇرۇس، بىزدە كالتە ئىشتان بىلەن كوچىغا چىققان كىشىلەرنى چەكلەيدىغان، جازالايدىغان بىرەر قانۇن يوق، بۇنى قانۇنسىز ھەرىكەت دېگىلىمۇ بولمايدۇ. ئەمما، بىزدە كومۇنىستىك ئەخلاق ئۆلچىمى بار. ئاممىۋى ئەخلاق ئۆلچىمىمۇ بەزىدە قانۇنىي ئۆلچەم ئۆلچىيەلمەيدىغان، چەكلىيەلمەيدىغان ھەرىكەتلەرنى چەكلىيەلەيدۇ، ئەيىبلىيەلەيدۇ. ھەرقانداق مەدەنىي ئادەم ئاممىۋى ئەخلاق مىزانىنىمۇ قانۇندەك مۇقەددەس بىلىدۇ ۋە ئۆزىنى ئاڭلىق رەۋىشتە چەكلەپ تۇرالايدۇ. ئىشىنىمىزكى، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەتنى ئەۋج ئالدۇرۇش تەدبىرلىرى ئەمەلىيلەشكەنسېرى ۋە كىشىلەرنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى كۆتۈرۈلگەنسېرى، جامائەت سورۇنلىرىدا يېرىم يالىڭاچ يۈرىدىغان، ئامما مىۋى ئەخلاقنى چۈشەنمەيدىغان ياكى مەنسىتمەيدىغان ئاشۇنداق ئادەملەر ئۆز قىياپىتىدىن، نالايىق ھەرىكىتىدىن ئۆزىچە ئىزا تارتىدىغان، يۈزى قىزىرىدىغان چاغلار چوقۇم يېتىپ كېلىدۇ.

رۇسىيىنىڭ بىراق شەرقىدىن
رۇسىيىگە نەزەر

بۇنىڭدىن بەش - ئالتە يىل بۇرۇن، سىياسىي، ئىجتىمائىي سەۋەب ۋە بەزى مۇرەككەپ ئامىللارنىڭ تەسىرى بىلەن دۇنيا خەرىتىسىدىكى ئەڭ چوڭ مەملىكەت — سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلاندى، ياۋروپانىڭ شەرقىدىن ئاسىيانىڭ شەرقىگىچە سوزۇلغان بۇ كەڭ زېمىندا نۇرغۇن مۇستەقىل دۆلەتلەر مەيدانغا كەلدى. ئاساسەن تىنچ ئۆتكەن، ئۇرۇش - تالاشتىن خالىي بولغان بۇ پارچىلىنىش جەريانى شۇ چوڭ مەملىكەتنىڭ «خېمىرتۇرۇچى» ھېسابلانغان كىيىنكى رۇسىيىگە زادى نېمىلەرنى ئەكەلدى؟ بىز بۇ ھەقتە قويۇق سىياسىي تۇس ئالغان باھا ۋە خەۋەرلەردىن ئۆزگە، بۇ قەدىمي شۇنداقلا ياش دۆلەتنىڭ چېچىنىيە كرىزىسىغا دۇچ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتۇق، ھەل قىلىش خېلى قىيىنغا توختاۋاتقان ئىقتىسادىي مەسىلىلەر پەيدا بولغانلىقىنى، رۇسىيە ئاھالىسىنىڭ قارا بولكا ئۈچۈن كېچە - كۈندۈز قاتاردا تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلدۇق. بىزگە قوشنا ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى ئارقىلىق رۇسىيىگە ئۆتكەن بەزى ئۇيغۇر مۇئەللىپلىرىمىزمۇ رۇسىيە ھەققىدە زىيارەت خاتىرىلىرىنى ئېلان قىلدى. بىراق، ۋاقىتنىڭ ئۇزىرىشىغا ئەگىشىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بۆلۈنۈشى ۋە رۇسىيىنىڭ كىيىنكى ئەھۋالاتلىرى توغرىسىدىكى خەۋەرلەر كۈنسېرى ئازىيىشقا باشلىدى. مۇئەللىپلىمىزنىڭ زىيارەت خاتىرىلىرىمۇ مەتبۇئات يۈزىدە ئانچە كۆپ كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالدى.

بىراق، ھازىرقى رۇسىيىنىڭ ئەھۋالى دۇنيا ئاگاھىنتىلىقلىرىنىڭ بۇرۇنقى مەلۇماتلىرىدا كۆرسىتىلگىنىگە ئوخشامدۇ، غەربىي بىلەن شەرقىي قىسمىنىڭ ئەھۋالىدا قانداق پەرقلەر بار، تۆت - بەش يىلدىن بۇيانقى ئۆزگىرىشلەر زادى قانچىلىك دېگەن مەسىلە-

لىلەر ھازىرمۇ كىشىلەزنى قىزىقتۇرماي قالمايدۇ. بولۇپمۇ بىز-نىڭ رۇسىيىنى كۆزىتىشتە ئادەت بويىچە ئوتتۇرا ئاسىيادا تۇرۇپ كۆزەتكەنلىكىمىز، ئوتتۇرا قىسمىغا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلگەنلە-كىمىز سەۋەبلىك، ئۇنىڭ سىبىرىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يىراق شەرقى ھەققىدە بىلىدىغىنىمىز بەكمۇ ئاز. مېنىڭ بۇ قىسقا خا-تىرىنى ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلىشىمدىكى مەق-سىتىمۇ، زىيارەت قىلىش پۇرسىتىمىز كەم بولىدىغان رۇسىيە يىراق شەرقىگە قىلىنغان يەتتە كۈنلۈك سەپەر جەريانىدا كۆرگەن-ئاڭلىغانلىرىمنى، تەسىراتلىرىمنى ئورتاقلىشىشتىن، رۇسىيە-نىڭ يىراق شەرقىي توغرىسىدا يۈزەكى بولسىمۇ مەلۇمات بې-رىشتىن ئىبارەت.

جۇڭگو ياشلار گېزىت - ژۇرناللىرى جەمئىيىتىنىڭ تەش-كىللىشى بىلەن، ياشلار گېزىت - ژۇرناللىرىنىڭ قىسمەن باش مۇھەررىرلىرىدىن تەشكىللەنگەن زىيارەت — تەكشۈرۈش ئۆمىكى 1997 - يىلى 7 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن 14 - كۈنىگىچە رۇسى-يىنىڭ يىراق شەرقىكى ئەڭ چوڭ شەھىرى ۋىلادىۋوستوك قا-تارلىق بىرقانچە چوڭ - كىچىك شەھەرلەردە زىيارەتتە بولدۇق. مۇئەللىپمۇ شۇ باش مۇھەررىرلەرنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتى بى-لەن رۇسىيىدە شۇنچىلىك ۋاقىت زىيارەتتە بولدۇم. تۆۋەندىكىسى يەتتە كۈنلۈك تەسىراتىمنىڭ بىر قىسمى.

بىز خاربىن شەھىرىدىن چىقىپ خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ ئەڭ شەرقىگە جايلاشقان سۈيفىنخې ناموزنىسى ئارقىلىق رۇسىيە زېمىنىغا كىرىپ كەلدۇق ۋە رۇسىيە زېمىنىنىڭ 50 كىلومې-تىرچە ئىچكىرىسىگە جايلاشقان رۇسىيە ناموزنىسىنىڭ زۆرۈرى تەكشۈرۈشىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، رۇسىيە تەرەپنىڭ «cosmos» ماركىلىق ئاپتوبۇسىغا ئولتۇرۇپ ۋىلادىۋوستوكنى

كۆزلەپ يۈرۈپ كەتتۇق.

چېگرا بىلەن ۋىلادىۋوستوكنىڭ ئارىسى ــ ئاپتوموبىللىق يەتتە سائەتلىك يول بۇك ـ باراقسان ئورمان ۋە ياپيېشىل ئوت بىلەن قاپلانغان، كىچىك ـ كىچىك ئېقىنلار شىرىلداپ ئېقىپ تۇرىدىغان گۈزەل زېمىن ئىكەن. ئانچە ئېگىز بولمىغان ئېدىر ـ لىقلاردا خىلمۇخىل كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخلەر ئۆسىدىكەن. ئېـ دىرلار ئارىسىدىكى تۇزلەڭلىكلەردە بولسا رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېـ چىلىپ كەتكەن، ئوت ـ چۆپلەر خۇددى يېشىل دېڭىزدەك چايقـ لىپ تۇرىدىكەن. كىشىنى تېخىمۇ قىزىقتۇرىدىغىنى، بۇ ئورمان ـ ئوتلاقلاردا ئانچە ـ مۇنچە ئۈچراپ تۇرىدىغان ھەربىي پونكىتلار ـ دىن ئۆزگە ئاھالىلەر ئولتۇراق ئۆيلىرى كۆزگە چېلىقمايدىكەن. دېھقانچىلىق قىلىشقا شۇنچىلىك مۇۋاپىق كېلىدىغان تۇزلەڭـ لىكلەر نېمىشقىدۇر تېرىلمايدىكەن، شۇنچىلىك بولۇق ئوتلاقتـ مۇ يا كالا، يا قوي بېقىلمايدىكەن، چېگرىدىن تارتىپ ۋىلادىۋوس ـ توكقىچە بولغان نەچچە يۈز كىلومېتىرلىق بۇ مۇنبەت زېمىن ئە ـ نە شۇنداق تەبىئەتنىڭ ئىختىيارىغا «تاشلاپ بېرىلگەن» ئىكەن. بىز سەپەر داۋامىدا مۇلاھىزە قىلىشىپ، بۇ رۇسىيىدە ئادەمنىڭ ئازلىقىدىن بولسا كېرەك، ئەگەر ئادەم كۆپ بولغان بولسا، ئاشۇ ئادەملەرنىڭ تىرىكچىلىكى ئۈچۈن بۇ ئوتلاقلار چوقۇم تېرىلغۇ مەيدانىغا ئايلاندۇرۇلماي قالمايتتى، دېيىشتۇق.

بىز سەپىرىمىزنىڭ تۇنجى كۈنى چېگرا بىلەن ۋىلادىۋوستوك ئارىسىدىكى بىر كىچىك شەھەردە توختاپ، يېرىم كۈنلۈك زىيارەت ـ تەكشۈرۈشتە بولدۇق. بىز ئاسمان ـ پەلەك قېرى دەرەخلەر بىلەن قورشالغان بىر كۆجۈم ئاھالىلەر رايونىغا كېلىپ، چوڭلار، ياشلار ۋە ئۇششاق بالىلار بىلەن ئۈچراشتۇق. كەسپي قىزىقىش تۇپەيلى، زىيارىتىمىزنى قوبۇل قىلىشنى خالىغانلىكى كىشى بـ ـ

لەن تەرجىمان ئارقىلىق پاراڭلاشتۇق. پاراڭ ئارىسىدا 72 ياشلىق بىر موماي ئۆزىنىڭ خېلى بۇرۇنلا پېنسىيىگە چىققانلىقىنى، ھازىر بالا - چاقىلىرىدىن ئايرىلىپ مۇستەقىل ياشاۋاتقانلىقىنى، ئايلىق پېنسىيە سوممىسى بولغان 7000 رۇبلىنىڭ 4000 رۇبلىسىنى ئۆي ئىجارىسى، توك، سۇ ھەققىگە تۆلەيدىغانلىقىنى، كۈنىنىڭ غورىگىل ئۆتۈۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. بىز سۈيفېنىچ تاموزنىسىنىڭ ئالدىدىكى ئەركىن بازاردا 1000 يۈەن خەلق پۇلىغا 650 مىڭ رۇبلى تېگىشكەنىدۇق. بۇنداق ئالماشتۇرۇش نىسبىتى بويىچە قارىغاندا، بۇ موماينىڭ 7000 رۇبلىغا تايىنىپ قانداق ياشاۋاتقانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلماق تەس ئەمەس.

بۇ ئاھالىلەر رايونى 10 نەچچە قەۋەتلىك بىنالاردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، سېلىنغىنىغا 15 — 20 يىل بولغان دەپ قىياس قىلىشقا بولىدىغان بۇ بىنالار رېمونتسىز قالغاچقىمۇ، خېلىلا كونا ۋە ئىسكەتسىز كۆرۈنىدىكەن. جامائەت ئەسلىھەلىرىمۇ كەرەكتىن چىقىشقا باشلىغان. توك، تېلېفون سىملىرى قالايمىقان ساڭگىلاپ تۇرۇپتۇ. مەيدانلارنىڭ بەزى يېرىگە ئەخلەت - چاۋارلار دۆۋىلىنىپ، تۇرۇبا خەندەكلىرى گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈپتۇ. بىراق، بۇ يەردە ياشىغان ئاھالىلەرنىڭ قەددى - قامىتى، چىرايى - تۇرقى، كىيىنىش - ياسىنىشلىرى كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدىكەن. ياشلار - ئۆسمۈرلىرى شۇنچىلىك چىرايلىق، كەلىشكەن ئىكەنكى، ئۇلار ئارىسىدىكى بەدۇش، سەت، ئېيىپناق بىرىنى كۆرگىلى بولمايدىكەن.

بىز مەنزىلگاھقا — يەنى ۋىلادىۋوستوك شەھىرىگە يېقىنلاشقانسېرى چوڭ يولدىن ئورمانلىق ئىچىگە كىرىپ كېتىدىغان تارماق ئاسفالت يوللارنىڭ كۆپىيىۋاتقانلىقىنى، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئورمانلىق بىلەن قاپلانغان تاغلاردا يانباغىردىن تارتىپ

تاغ چوققىسىغىچە ھەر خىل پاسوندىكى ئۆيلەرنىڭ قەد كۆتۈرۈپ كەتكەنلىكىنى كۆردۇق. ئىككى ياكى ئۈچ ئېغىزلىق بۇنداق كۆر-كەم ئۆيلەر ئۆي ۋە كىچىكرەك سەينادىن تەركىب تاپىدىكەن. قور-شاۋ تېمى يوق ئىكەن، سەينادا ـــ دەرەخ ئاستىدا كىچىك ئاپتومو-بىللار توختىتىپ قويۇلغانىكەن. يول باشلىغۇچىنىڭ ئېيتىشىچە، تاغنى قاپلاپ كەتكەن بۇ ئۆيلەر ۋىلادىۋوستوكتا ياشىغۇچى ئاھالە-لەرنىڭ داچىسى ئىكەن. ئۇلار دەم ئېلىش كۈنلىرى ۋە ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىدا مۇشۇ ھاۋالىق داچىغا كېلىپ تۇرىدىكەن.

رۇسىيىدە يول پەۋقۇلئاددە سۈپەتلىك ياسالغان بولۇپ، شە-ھەر بىلەن شەھەر ئارىسىدىكى يوللارمۇ تۆت لىنىيىلىك ئاسفالت يول ئىكەن، ئۇنىڭ تۈزلۈكى، تەكشىلىكى، تاشيول ئەسلىھەلىرە-نىڭ تولۇقلۇقىغا كىشى قايىل بولماي تۇرالمايدىكەن. بۇ يوللاردا ھەر خىل ئاپتوموبىللار شۇنچىلىك كۆپ، سۈرئىتى شۇنچىلىك تېز ئىكەنكى، بۇ ھال بىزدەك چەتتىن كەلگەن كىشىگە ئالاھىدە تەسىر بېرىدىكەن. ھېلىقى موماىدەك ئايلىقىغا 7000 رۇبلى

ۋىلادىۋوستوكتىكى يىراق شەرق دېڭىز فلوتى بازىسىدا

پېنسىيە پۇلى ئالمىدىغان، كۇندىلىك يېمەكلىكنى كۇندە سېتىـ
ۋېلىپ يەيدىغان رۇسىيىلىكلەردە ھەربىر ئائىلىدە دېگۈدەك يېـپ
يېڭى ياپون، ئامېرىكا، گېرمانىيە ئاپتوموبىللىرىنىڭ بولۇشى
كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدىكەن. بىزدە ناھىيە، ۋىلا
يەت، ئاپتونوم رايون دەرىجىسىدىن بېشارەت بېرىدىغان «كالا بـ
شى»، «قۇملۇق شاھى»، «مىرسىدىس» دەيدىغان ئاپتوموبىللار ھەت
تا بىز بىلمەيدىغان، كۆرۈپ باقمىغان ئالىي پىكاپلارنىڭ رۇسىيە
لىكلەردە بولۇشى «رۇسىيىلىكلەر بىر بولكا ئۇچۇن 24 سائەت قا
تاردا تۇرىدىكەن، كەمبەغەللىكتە بار بىساتىنى سېتىپ يەپ بوپ
تۇ» دەيدىغان قاراشتىكىلەرنىڭ ھۆكمىگە تامامەن زىت كېلىدە
كەن، رۇسىيىلىكلەرگە بۇنداق ئاپتوموبىللارنى سېتىۋالغۇدەك
ئىقتىسادىي قۇدرەتنىڭ نەدىن كەلگەنلىكى، ئاپتوموبىلنىڭ ئومۇ
لىشىش دەرىجىسىنىڭ يۇقىرىلىقىدىن پۇتۇن ۋىلادىۋوستوك شە
ھىرىدە بىرەرمۇ تاكسىنىڭ بولماسلىقى، بىرەرمۇ ۋېلىسىپىتنىڭ
كۆزگە چېلىقماسلىقى كىشىگە بىر سىر بولۇپ تۇيۇلىدىكەن.

بىراق، شەھەر كوچىلىرىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىن ئۆتىدىغان
قوش لىنىيىلىك، رېلىسلىق تراللىبۇسلار مېڭىۋېرىپ ئاپتومو
بىل ۋە تراللىبۇس ئارىلاش ماڭىدىغان ئاسفالت يوللارنى كېرەك
تىن چىقىرىپ، زەيكەش جاڭگال يوللىرىدەك ئېگىز - پەس قە
لىۋېتىپتۇ.

ۋىلادىۋوستوك چاۋشىيەن يېرىم ئارىلىنىڭ شىمالىغا، رۇسە
يىنىڭ ئەڭ شەرقىگە، خېيلۇڭجىياڭ ئۆلكىسىنىڭ شەرقىگە
جايلاشقان، ياپونىيە بىلەن دېڭىز ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدىغان
چوڭ پورت شەھىرى بولۇپ، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ھا
زىرقى رۇسىيىنىڭ تىنچ ئوكيان ئىسكادراسى جايلاشقان ھەربىي
پورت سۈپىتى بىلەن رۇسىيە دۆلەت مۇداپىئەسىدە ئالاھىدە

كوچىدا تاماكا چېكىۋاتقان كىچىك بەڭگىلەر

ئىستراتېگىيىلىك ئورۇن تۇتىدىكەن. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، پۈتكۈل شەھەر ئاھالىسى 700 مىڭ بولۇپ، بۇلار ئاساسەن دېڭىز فلوتىنىڭ ھەربىي خادىملىرى، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى ۋە ئۇلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئارقا سەپ خادىملىرىنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىدىن تەركىب تاپقانكەن. رۇسىيىگە قاراشلىق ھەربىي پاراخوتلارنىڭ، ئامېرىكا قاتارلىق چەت ئەل پاراخوتلىرىنىڭ دېڭىز پورتلىرىدا توشۇپ تۇرغىنىغا ۋە سایاھەت ـ ئىستراتېگىيىلىك ھازىر ئېچىۋېتىلگەن شەھەر ئىكەنلىكىدە گەپ يوق. لېكىن، سۇ مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەش خېلىلا جىددىيىدەك كۆرۈنىدىغان بۇ شەھەرنىڭ ئۇچ تەرىپىدىكى دېڭىزدا بىرەر بېلىقچى پاراخوتىنى ياكى كېمىسىنى كۆرمىدۇق. ماگىزىنلىرى كورىيە، ياپونىيە، ئىتالىيە، شەرقىي ياۋروپا ئەللىرىنىڭ مالىلىرى بىلەن چاقناپ تۇرغان بۇ يەردە شەھەردە ياكى شەھەر ئەتراپىدا

بىرەر زاۋۇت، بىرەر كارخانىنى كۆرمىدۇق، بۇ ھال كىشىگە بىر خىل تاسادىپىيلىق ۋە تەڭپۇڭسىزلىق تۇيغۇسىنى بېرىدىكەن.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۇ شەھەر چارروسىيە زامانىدىن باشلاپلا دېڭىز ئارمىيىسى تۇرۇشلۇق بازا ئىكەن. چارروسىيە ۋە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى دەۋرىدە ھەربىي تەمىنات تۇزۇمى يولغا قويۇلۇپ، تۇرمۇش بۇيۇملىرى پىلان، نورما، قەرەل بويىچە مەلۇم ھەربىي ئورگان تەرىپىدىن تارقىتىپ بېرىلگەچكە، ئۇ چاغلاردا ماگىزىنغا ئېھتىياج چۈشمىسە كېرەك، بۇ شەھەردە ھازىرمۇ بىزدىكى بىرەر ناھىيىنىڭ تۇرلۇك مالىلار ماگىزىنىغا تەڭ تۇر-غۇدەك بىرەر چوڭ ماگىزىننى تاپقىلى بولمايدىكەن. ھازىرقى ماگىزىنلار ئاساسەن كېيىنكى كۈنلەردە ئۆزگەرتىلگەن بىر يۈ-رۇش - بىر يۈرۇش ئۆيلەر ئىكەن. بۇ ئۆيلەردە بىر - بىرىگە تۇ-تاشتۇرۇلۇپ بۇگۈنكى ماگىزىنلار پەيدا بولغان بولسا كېرەك.

ۋىلادىۋوستوك ۋە رۇسىيىنىڭ يىراق شەرقىدىكى بىز كۆر-گەن شەھەرلەرنىڭ سودا ئەھۋالى ھەربىر ئاخبارات ۋاستىلىرى خەۋەر قىلغان ئوتتۇرا رۇسىيىنىڭ ئەھۋالىدىن، بولۇپمۇ بۇرۇنقى ئەھۋالىدىن خېلىلا پەرق قىلىدىكەن. ماگىزىنلاردا ياپونىيىنىڭ، كورىيىنىڭ ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى، ھەر خىل يېمەك - ئىچمەكلىرى، چاي - كەمپۇتلىرى، ئىتالىيە، تۇركىيە خۇرۇم بۇيۇملىرى، تەييار چۆپ، پېچىنە - پىرەنىكلەر، شەرقىي ياۋروپا-نىڭ قاچا - قۇچا، كىيىم - كېچەكلىرى تولۇپ تۇرۇپتۇ. يەر-لىك، چەت ئەللىك خېرىدارلارمۇ كۆپ ئىكەن. بىراق، مېنى ئې-چىندۇرغىنى شۇ بولىدىكى، بۇ يەرنىڭ ماگىزىنلىرىنى شۇنچە كۆن ئايلىنىپمۇ جۇڭگو مېلىنى ئانچە كۆرەلمىدىم. خېلى چوڭ بىر ماگىزىننىڭ چاي بۆلۈمىدە 200 خىلدەك چەت ئەل چېيىنى كۆردۇمىيۇ، شۇ چايلار ئارىسىدىن چاينىڭ قەدىمكى ماكا-

نى بولغان جۇڭگونىڭ چېيىنى چېلىقتۇرالمىدىم. مەن يەنە ئەپ-سۇس ئىچىدە شۇنىڭدىن خەۋەردار بولدۇمكى، ئۇچ - تۆت يىل بۇرۇن بۇ شەھەرنىڭ ئىشىكى چەت ئەللىگە ئېچىۋېتىلگەندە، بۇ يەرگە ئەڭ دەسلەپ كىرگىنى جۇڭگو تىجارەتچىلىرى ۋە جۇڭگو-نىڭ مالليرى بولغانىكەن.

بىر - ئىككى يىل ئۆتمەيلا شەخسىي ئوقەتچىلەر ئەكىرگەن بۇ مالليارنىڭ ساختا مەھسۇلات ئىكەنلىكى سېزىلىپ، رۇسىيە ئىستېمالچىلىرىنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مەملىكىتىمىز مالليرىنىڭ چېگرىدىن كىرىش يولى گەرچە ئېچىۋېتىلمىگەن بولسىمۇ، بىراق بۇنداق مالليار بېرىپ - بېرىپ بازاردىن سىقىپ چىقىرىلىپتۇ ۋە ئىمپورت قىلىنغان تاۋار قۇ-رۇلمىسىدىكى بۇگۈنكى ھالەت شەكىللىنىپ قاپتۇ. چەت ئەلدىمۇ قاياقتا قارىسىڭ يايون، كورىيە، ئامېرىكا مېلى ۋە شۇلارنىڭ مال ئېلانى كۆزۈڭگە چېلىقىۋەرسە ئەلۋەتتە مىللىي غۇرۇرۇڭ ئازراق ئەدەپ يەپ قالىدىكەن.

يېلىق سېتىۋېلىش ئۈچۈن قاتاردا تۇرۇۋاتقان خېرىدارلار

ۋلادىۋوستوك ۋە باشقا شەھەرلەرنىڭ ئېچىۋېتىش تارىخى ئۇزۇن بولمىغاچقىمۇ، مۇلازىمەت ئەسلىھەلىرى، مۇلازىمەت سۈ-پىتى تېخى ئادەتتىكى سەۋىيىدە تۇرۇپتۇ. مەسىلەن، ئۆمىكىمىز چۈشكەن «ئامۇرسكى» مېھمانخانىسىنى ئېلىپ ئېيتساق، بۇ مېھمانخانا ئاتاقتا ئۈچ يۇلتۇزلۇق مېھمانخانا ئىكەن. ئالدىغان راسخوتمۇ ئەلۋەتتە ئۈچ يۇلتۇزلۇق مېھمانخانا ئۆلچىمىدە بولـ-مىكەن. بىراق، دېگىز ساھىلىغا جايلاشقان، شەھەر بويىچە ياخشى مېھمانخانا سانىلمىدىغان بۇ مېھمانخانىنىڭ ئىككى كىشىلىك يا-تاقلىرى شۇنچىلىك ئاددىي جاھازلانغانكى، كارىۋاتنىڭ كەڭلىكى بالا كارىۋىتى بىلەن تەڭ ئىكەن، تېلېۋىزور، رادىئوموۇ يوق، بىر دانە ساپا بىلەن كىچىككىنە بىر ئۈستەل قويۇلغان، بىز «مەدەنـ-يەت ئىنقىلابى» دا دېھقانلارنىڭ ئۆيىگە ئورنىتىپ بەرگەن ئاددىي رادىئو كانىيىغا ئوخشايدىغان بىر كاناي تۆر تامغا قادالغانكەن. پەقەت مۇشۇ كانايلا ھازىرقى زامان مۇزىكىسىنى ئاڭلىتىپ، دەۋرنى ئەسلىتىپ تۇرىدىكەن. ئورۇن - كۆرپىنى يىغىش، مۇنـ-چىنى يۇيۇش، سۈرتۈش دېگەندەك مۇلازىمەت تۇرلىرىدىن تا ئا-خىرقى كۇنگىچە بىر قېتىممۇ بەھرىمەن بولالمىدۇق.

رۇسىيىنىڭ يىراق شەرقىدىكىلەرگە قاراپ، ئۇلارنى يەنى باي دېيىشكە بولمىدۇ. باي دېگەندە ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ مەنىۋى باي-لىقى، ئۇنىڭدىن قالسا ماددىي بايلىقى كۆزدە تۇتۇلمىدۇ. كۆپچە-لىككە مەلۇم بولغىنىدەك، رۇسىيە ئاھالىسى ئارىسىدىكى يۇقىرى مەلۇماتلىقلارنىڭ سانى خېلى يۇقىرى نىسبەتنى ئىگىلەيدىكەن. شۇڭا، ئۇلار ئاممىۋى سورۇنلاردا بولسۇن، يۇرۇش - تۇرۇش، ئىجتىمائىي ئالاقىلەردە بولسۇن، مەلۇماتلىقلاردا بولمىدىغان سالا-پەتنى ئىپادىلەيدىكەن. بىز دېگىز - ئوكيان كۆرگەزمىخانىسى ئالدىدىكى مەيداندا يېرىم كۇنچە ئايلىنىپ يۇردۇق. بۇ يەردە ھەر

خىل يوك ئاپتوموبىللىرىدا ئوقەتچىلەر ــ دۆلەت ئىگىلىكىدىمۇ ياكى خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىمۇ بىلىمىدۇق، ھەر خىل يېمەكلىك، دېڭىز مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلارنى سېتىۋېتىپتۇ، سېتىۋالىدىغانلارمۇ كۆپ ئىكەن، بىراق 10 ئادەم بولسىمۇ قاتاردا تۇرىدىكەن، ئىككى ئادەم بولسىمۇ بىرنىمىگە كەينىدە بىرى تۇرىدىكەن، ۋاقىراپ ــ جاقىرايدىغان، ئونلۇك ئاۋازدا پاراڭ سالىدىغان ئادەملەرنى ئۇچراتقىلى بولمايدىكەن، كىينىشلىرىمۇ رەتلىك، پاكىز ئىكەن.

رۇسىيلىكلەرنىڭ ماددىي تۇرمۇشىنى بايقاشات دېيىشكىمۇ، ئانچە بايقاشات ئەمەس دېيىشكىمۇ ئوخشاشلا ئاساس تاپقىلى بولىدىكەن. بايقاشات دېگەندە، ئۇلارنىڭ يېپىيېڭى ئاپتوموبىللىرى، ئۆلچەملىك كىيىم ــ كېچەكلىرى، ئازادە تۇرالغۇلىرى، مۇكەممەل ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋە جامائەت مۇئەسسەسىلىرى، تاغلارنى قاپلاپ كەتكەن داچىلىرى، دەم ئېلىش كۈنلىرى دېڭىز بويىدىكى قۇملۇقتا ئائىلە بويىچە ئەتىگەندىن ــ كەچكىچە يېتىپ كېتىشلىرى.

ئانچە بايقاشات ئەمەس دېگەندە، ئانچە ــ مۇنچە قەلەندەرلەرنىڭ ئۇچراپ قېلىشنى، بەزى ئىگە ــ چاقسىز يېتىم ــ يېسىرلارنىڭ كوچىدا قالغانلىقىنى، بەزى ياشانغانلارنىڭ كوچا بويلىرىدا گارمون چېلىپ خەير ــ ساخاۋەتچىلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىۋاتقانلىقىنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىش مۇمكىن.

بىز 7 ــ ئاينىڭ 11 ــ كۈنى چۈشتىن كېيىن ۋىلادىۋوستوك شەھىرىنىڭ غەربىدىكى مەشھۇر بىر مونىستىرغا ئېكسكۇرسىيە قىلغىلى باردۇق. بارساق يولدىن مونىستىرغا يامىشىدىغان بېتون پەلەمپەينىڭ ئىككى تەرىپىدە 10 نەچچە مومىي ۋە بوۋاي ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلار قوللىرىنى سوزۇپ، بىرنېمىلەرنى ئىلتىجا قىلىۋاتقىنىغا قاراپ، تىلەۋاتىدۇ دەپ ئويلىدۇق ــ دە، بىردىنلا سېخىيلىقىمىز تۇتۇلۇپ، ھەممىمىز بىردەك ئۇلارغا بىرەر نەرسە بېرىشكە ئالدىراپ قالدۇق. ئۇلار بىزنىڭ ئۇنداق قىلىۋاتقانلىقىمىزنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىشىنى قىلىۋېرىپتۇ. ئۇلار ئىلتىجا قىلىۋاتقان ئەمەس ئىكەن.

لىقمىز تۇتۇپ كېتىپ ئۇلارنىڭ قولىغا ھەربىر نەرسە-
دىن رۇبلى تۇتقۇزدۇق. بەزى سەپەرداشلىرىمىز بۇ تىلەمچىلەرنى —
بىر مەزگىل سوتسىيالىزم لاگېرىنىڭ «چوڭ ئاكىسى» بولغان
رۇسلارنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئەرشىئەلادا ھېسابلىدى
بولغاي، ئۇلارنى بەس - بەس بىلەن سۇرەتكە ئالغىلى تۇردى. بە-
زىلىرى تاماكا تىلەۋاتقان 7 - 8 يېتىمچىلەرنىڭ قولىغا تاماكا
تۇتقۇزۇپ ئۇلارنىمۇ سۇرەتكە تارتقىلى تۇردى. بۇ ھال رۇسىيە تە-
رەپتىن بىزگە ھەمراھ بولۇۋاتقانلارنىڭ غۇرۇرىغا تەگدىمۇ، ئۇلار:
«بولدى، سۇرەتكە ئالماڭلار، بۇلار مېڭىسىنىڭ سۇيى بار كىشى-
لەر» دېدى.

ئىككى خىل تۇزۇمنىڭ تىنچ ئالمىشىشىنىڭ ئۆتكۈنچى
مەزگىلىنى تېخى بېسىپ تۇگىتەلمىگەن بولسا كېرەك، بىز
كۆرگەن رۇسىيىدە، ھېچبولمىغاندا يىراق شەرقتە جۇڭگودىكى-
دەك جۇش ئۇرۇپ ئىلگىرىلەۋاتقان جۇشقۇن ھالەتنى كۆرگىلى
بولمايدۇ. ئاپتوموبىللىق ئادەملەر نېمىگىدۇر ئالدىرىغاندەك تېز
مېڭىشىدۇ، دىققەت بىلەن كۆزەتسەك، ئۇلار يا داچىسىغا بارىدۇ،
يا دېڭىز بويىغا كېلىپ قۇملۇقتا بېلىقتەك سوزۇلۇپ يېتىشىدۇ.
جەمئىيەت ئامانلىقى ھەرھالدا كاپالەتكە ئىگە. 20 بەت، 30 بەت
چىقىدىغان رەڭلىك گېزىتلەرنىڭ كەم دېگەندە ئىككى بېتىگە
غەيرىي مۇلازىمەت قىلىشنى خالايدىغان چىرايلىق قىزلارنىڭ
سۇرىتى، تېلېفونى بېسىلىدۇ. ھەتتا يالىڭاچ سۇرەتلەرمۇ كۆزگە
چېلىقىدۇ. ئەتە - ئاخشىمى غەلىتە كىيىنگەن مودا قىزلار مېھمان-
خانىلارنىڭ ئالدى - كەينىدە، دىسكو - قەھۋەخانىلاردا ئەگىپ يۇ-
رۇشىدۇ. بۇ ھال كىشىنى ئۇلار ئەجدادلىرىنىڭ — «بۇ يەرنىڭ
سەھىرى جىمجىت» دېگەن فىلىمدىكى ۋەتەنپەرۋەر قىزلارغا
ئوخشاش باتۇر ئەجدادلىرىنىڭ روھىنى قورۇندۇرۇپ قويۇۋاتامدۇ

نېمە دېگەن ئەندىشىگە سالىدۇ.

بۇگۈنكى يىراق شەرق رۇسىيىسىدە كوممۇنىزم بىلەن كاپىتالىزمنىڭ، يېڭىلىق بىلەن كونىلىقنىڭ ئالامەتلىرى ھەممىلا يەردە كۆزگە چېلىقىدۇ. جۈملىدىن ـ رۇسىيە چېگرا سىي بىلەن ۋىلادىۋوستوك ئارىسىدىكى سوۋېت قەھرىمانلىرى، گېنېرالىرى نامىدىكى نۇرغۇن كولخوزلارنىڭ يول تاختىسى تېخى ئۆزگەرتىلمىگەن. شۇنىڭدەك، رەڭگى ئۆڭگەن نىشانسىز ھەربىي فورما كىيىۋالغان بەزى چوڭ ياشلىق كىشىلەر بەش يۈلتۈز ياكى قىزىل بايراق سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن مېدالىلارنى بولۇشىغا تاقاپ بازارلاردا يۈرۈشىدۇ. كوممۇنىزم، سوتسىيالىزم تەرغىب قىلىنغان بەزى پلاكاتلار يەنىلا ئۆز جايىدا. دېڭىز بويىدىكى چىرايلىق مەيدان ئەتراپىدىكى 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدا (دېڭىز ئۇرۇشىدا) قۇربان بولغان ۋەتەنپەرۋەرلەر ئۈچۈن ياندۇرۇلغان مەشئەل ئۆچۈرۈلگەن، ھۆرمەت قارا ۋۇللىرى كۆرۈنمەيدۇ، شەھەرلىك مەيداندا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان سىياسىي مەزمۇندىكى چوڭ پلاكات ئالدى ئۈششاق يايمچىلارنىڭ يايما ئورنىغا ئۆزگەرتىلگەن.

قىسقىسى، ياپىيېشىل ئوت ـ چۆپ ۋە قويۇق ئورمانلار بىلەن قاپلانغان يىراق شەرق رۇسىيىسى بىر خىل نىسپىي جىمجىتلىق ئىچىدە ئۆتۈۋېتىپتۇ، ئورمانلارمۇ جىمجىت، دېڭىزدىمۇ دولقۇن كۆرۈنمەيدۇ، يامغۇر دېسە يامغۇر يوق، بوران دېسە بوران يوق. بىز بۇ جىمجىت زېمىندا بىرقانچە كۈن ياشاپ، ئاخباراتچىلارغا خاس كەسپىي سەزگۈرلۈكىمىز بىلەن خېلى كۆپ نەرسىلەرگە ئېرىشتۇق. بىراق، كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىمىزنى مۇلاھىزە قىلىشقا ئۇلگۈرمەيلا باتۇر رۇس خەلقىگە، ئۇلارنىڭ گۈزەل مەملىكىتىگە ياخشى تىلەكلەرنى تىلەپ، كەلگەن يول بىلەن ۋەتەن زېمىنىغا قايتىپ كەلدۇق.

ناتونوشئەل - ڤیەتنام

مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبىي چېگرا سى ئاستىدا خۇددى تەر-خەمەكتەك ساڭگىلاپ تۇرىدىغان ۋېيتنام جۇمھۇرىيىتى ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىگە ئانچە تونۇشلۇق بولمىغان بىر ئەل. ئەگەر ئاز - تولا تونۇشلۇقى بار دېيىلسە، ئوقۇرمەنلىرىمىز ئۇنى فرانسىيە مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى ئېلىپ بارغان كۆپ يىللىق ئۇ-رۇشلىرى بىلەن، ئامېرىكىغا قارشى ئېگىلمەس - سۇنماس كۈ-رەشلىرى بىلەن تونۇغان. دۆلىتىمىز رەھبەرلىرىنىڭ يېقىن دوستى، كەكە ساقال، ۋىجىككىنە كەلگەن خۇ جۈمىن ئارقىلىقمۇ تونۇغان. ۋېيتنام دائىرىلىرى 1979 - يىللىرى «ئۆزىمىزنى قوغداپ قايتۇرما زەربە بېرىش ئۇرۇشى» دەۋرىدە بىزگە تاجاۋۇز-چى قىياپىتىدە يەنە بىر قېتىم مەلۇم بولغان.

ۋېيتنام دېگەن بۇ كىچىك ئەلنى مەن دۇنيا خەرىتىسىدىن ۋە جۇغراپىيە دەرسلىكلىرىدىن ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغ-لىرىمدا تونۇغان بولساممۇ، ئۇنى سەل كەڭرەك بىلىشىم «مەدە-نىيەت زور ئىنقىلابى» دەۋرىدە باشلاندى. توغرىسى، ۋېيتنام كە-نولىرىنى كۆرۈشتىن باشلاندى. ھازىرقى ئوتتۇرا ياش ۋە ياشاڭ-غانلارنىڭ يادىدا بولسا كېرەك، ئۇ چاغلاردا «ئىنقىلابىي ئۇلگىلىك تىياتىر» لاردىن ئۆزگە، كىنوخانىلاردا پەقەت سوتسىيالىزم لاگېرىنىڭ «باتۇر» لىرى ھېسابلىنىدىغان شىمالىي چاۋشيەن، ئالبانىيە، ۋېيتنام قاتارلىق ئازغىنە دۆلەتلەرنىڭ كىنولىرىلا قو-يۇلاتتى. شۇ مەزگىللەردىكى مەنۇى چاڭقاقلىق ۋە سىياسىي مۇ-ھىت بىزنى سىياسىي تېما ئاساس قىلىنغان، بەدئىي جەھەتتە ئانچە مۇكەممەل بولمىغان بۇنداق كىنولاردىن «بەھرە ئېلىش» قا دەۋەت قىلاتتى. چاۋشيەننىڭ «گۈل ساتقۇچى قىز» كەبى كىنو-

ئاپتور سەيلە كېمىسىدە

لىرىنى كۆرگەندە مىشىلداپ ياش تۆكمەي قالمايتتۇق. ئالبانىيە-نىڭ «سەككىزىنچىسى مىس ھەيكەل» دېگەندەك كىنولىرىنى كۆرگەندە ئىنقىلابىي ئېڭىمىز قاياپ تاشاتتى. ۋېيتنام كىنولىرىنى كۆرگەندە بولسا گۈمبۈرلىگەن بومبا ئاۋازىنى ئاڭلاپ قۇلقىمىز پاك بولۇپ كېتەتتى. ۋېيتنامللىقلارنى بوزەك ئەتكەن ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنى مەڭگۈ قارغايتتۇق. 1965 - يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا مەن تېخى «جەنۇبتىكى كۆرەش بورانلىرى» ناملىق تۆت پەردە، سەككىز كۆرۈنۈشلۈك درامىنى يېزىپ ۋە سىنسىپ كوللېكتىپى نامىدىن سەھنىلەشتۈرۈشكە يېتەكچىلىك قىلىپ، بوزەك قىلىنغان جەنۇبىي ۋېيتنام خەلقىنىڭ ئامېرىكا تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى يۈرگۈزگەن ھەققانىي كۆرىشىگە مەدەت بەرگەنىدىم.

بىراق، مول كۆرەش ئەنئەنىسىگە ئىگە بولغان بۇ ئەل گېئوگرافىك جايلىشىش، مەدەنىيەت ئارقا كۆرۈنۈشى، ئىرقىي پەرق

جەھەتتە يۇرتىمىز شىنجاڭدىن ۋە بىزدىن تولىمۇ يىراقتا بولغاچقا، يەنە كېلىپ ئامېرىكىدەك، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدەك باشقىلارنىڭ تەقدىرىگە تەسىر كۆرسىتىلەيدىغان «داڭلىق» ئەل بولمىغاچقا، بىزنى ئۆزى ھەقتە ئىزدەنگۈدەك قىزىقتۇرۇپ كەتمىشى ھەم ناتايىن ئىدى. شۇ سەۋەبلىك، بىزنى ۋە ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ ۋېيتنام دېگەن ئەلنى ئانچە چۈشىنىپ كېتەلمەسلىكىمىزنى «چۈشەنگىلى» بولاتتى. ئۆزۈمنىڭ ۋېيتنامنى كۆرگەن، ۋېيتنامدا زىيارەتتە بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ قانچىنچىسى ئىكەنلىكىمنى بىلمەيمەن. بۇنى بىلىشنىڭ قانچىلىك ئەھمىيىتى بارلىقىنىمۇ بىلمەيمەن. ئەمما، ۋېيتنام بوسۇغىسىدىن ئاتلىغانكەن، مەن، ئۇنى كۆرگەنىكەنمەن، ئۇنى بىلمەيدىغانلارغا ئانچە ـ مۇنچە بىرنەرسىلەرنى سۆزلەپ بېرىشىم كېرەك، ئەلۋەتتە.

1. مىنا رايونىدىن ئۆتۈش

ماقالەمنىڭ بېشىدىلا قىرغۇچى قورالدىن سۆز ئاچقىنىم ئۈچۈن ئۆزرىلىكىمەن. بىراق، 1979 ـ يىلى ئېلىپ بېرىلغان «ئۆزىمىزنى قوغداپ قايتۇرما زەربە بېرىش ئۇرۇشى» مەزگىلىدە، ئارمىيىمىزنىڭ جۇڭگو ـ ۋېيتنام چېگرا سىزىقىدىكى جۇڭگو تەرىپىگە مىنا كۆمۈۋەتكىنى ھەقىقەت. ۋېيتنامىلىقلارنىڭمۇ چېگرىغا تۈتاش يەرلىرىگە جۇڭگودىكىدىنمۇ قويۇق مىنا كۆمۈۋەتكىنىمۇ ھەقىقەت.

بىز جۇڭگو ياشلار گېزىت ـ ژۇرناللىرى باش مۇھەررىلىرى ۋەكىللەر ئۆمىكىدىكى 23 نەپەر كىشى گۇاڭشى جۇاڭزۇ ئاپتونوم رايونىنىڭ ئەڭ جەنۇبىدىكى دۇڭشېڭ دېگەن يەردىن ۋېيتنامنىڭ ماڭجى دېگەن شەھىرىگە بېرىش ئۈچۈن مىنا رايونىدىن ئۆتۈشكە توغرا كېلىدىغانلىقىنى ئاڭلىغىنىمىزدا راستىنلا قورقماي قالمىدۇق. دۆلىتىمىز چېگرا ئىچىدىكى مىنالارنىڭ

ئاللىقاچان تازىلىۋېتىلگەنلىكىدىن، ۋېيېتنام چېگرا سىغا كىر-گەندە بولسا ۋېيېتنامنىڭ مىنا رايونىدىن ئەمەس، بەلكى سۇ يولى بىلەن ماڭىدىغانلىقىمىزدىن خەۋەر تاپقىنىمىزدا يۈرىكىمىز دەرھال ئورنىغا چۈشتى.

دەرۋەقە، شۇ چاغلاردا دۇنيا ۋە جۇڭگو مەتبۇئاتلىرىدا ۋېيېتنام تەۋەسىگە كۆمۈلگەن مىنالارنىڭ قويۇقلۇقى ۋە كۆمۈلگەن يېرىنىڭ نائېنىقلىقى سەۋەبلىك، ئۇزۇل - كېسىل تازىلاشقا مۇمكىن بولماۋاتقانلىقى، ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ مىناغا دەسسىۋېلىپ پات - پات ئۆلۈپ تۇرىدىغانلىقى توغرۇلۇق خەۋەرلەر بېرىلىۋاتاتتى.

بىز 1993 - يىلى 9 - ئايدا بىردىن پاسپورتنى ۋە چوقۇم يەۋېتىش تەلەپ قىلىنغان 10 تابلېتكا دورىنى كۆتۈرۈپ جۇڭگو - ۋېيېتنام چېگرا سىغا يېتىپ كەلدۇق.

ـــ قاراڭلار ئاۋۇ كۆۋرۈكىكە، ـــ دېدى، گۇاڭشى «ئالتۇن دەۋر» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى يەن خېنشيۇ ئەپەندى بېيجۇنغې دەريا سى ئۈستىدىكى بىر خارابە كۆۋرۈكنى كۆرسىتىپ، ـــ

ئاپتور بىر بۆلەك ھەمسەپەرلىرى بىلەن بىللە

بۇ كۆڑۈك جۇڭگو ـ ۋيېتنام دوست ۋاقتىدا ئىككى تەرەپ ھۆ-كۈمەتلىرى بىرلىشىپ ياسىغان بولۇپ، «دوستلۇق كۆڑۈكى» دەپ ئاتىلاتتى. 1979 ـ يىلى ئىككى دۆلەت مۇناسىۋىتى ئۇزۇل ـ كېسىل بۇزۇلغاندا بۇ كۆڑۈك ۋيېتنام ئارمىيىسى تەرىپىدىن پارتلىتىۋېتىلگەن. دۆلەتلەر ئارا مۇناسىۋەت دېگەن شۇنداق بولـ-مىكەن، مۇناسىۋەت ياخشى بولغاندا ئېغىز ـ بۇرۇن يالىشىدـ-كەن، مۇناسىۋەت بۇزۇلغاندا بولسا قاش ـ قاپاق يېرىشىدىكەن...

دېمىسىمۇ، دەريا يۇزىدىن 20 نەچچە مېتىر ئېگىزلىكتە سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشىنىڭ شاھىتى بولۇپ ۋەيرانە قىيا-پەتتە تۇرغان كۆڑۈك كىشىلەرگە نېمىدىندۇر بېشارەت بېرىۋاتـ-قاندەك قىلاتتى.

يەن خەنشيۇ ئەپەندى بىزگە تونۇشتۇرۇپ يەنە مۇنداق دېدى:

ـــ مانا كۆرۈۋاتىسىلەر، يېقىندا بۇ كۆڑۈكتە يەنە ئىش باشلاندى، جۇڭگو ـ ۋيېتنام ھۆكۈمەتلىرى بۇ دوستلۇق كـۆڑۈ-كىنى قايتا ياساشقا تۇتۇش قىلىۋاتىدۇ.

بىز گۇاڭشى جۇاڭزۇ ئاپتونوم رايونىنىڭ مەركىزى نەنىڭ شەھىرىدىن يولغا چىقىپ ئاپتوموبىللىق 400 كىلومېتىرغا يې-قىن يول يۈرگەندىن كېيىن، چېگرىغا يېقىن بولغان دۇڭشېڭ ناھىيىسىدە بىر كېچە تۇنەپ ۋە ئەتىسى كۈن كۆتۈرۈلۈشىگىلا كۆڑۈك يېنىغا يېتىپ كەلگەنىدۇق.

بىز ئۆز ۋاقتىدا مىنا كۆمۈلگەن ۋە كېيىن كـۆمۈلگەن مـە-نالار تازىلىۋېتىلگەن چىغىر يول بىلەن مەخسۇس خادىملارنىڭ باشلامچىلىقىدا پىيادە بىر سائەتچە ماڭغاندىن كېيىن چېگرا ئې-غىزىغا يېتىپ كەلدۇق. تېگىشلىك رەسمىيەتلەرنى ئادا قىلىپ، بەزى تەكشۈرۈشلەرنى قوبۇل قىلىپ، كـۆرسەتمە بويىچە دەريا كېچىكىگە كەلدۇق.

سۈيى تىنچ ئاقىدىغان بېيلۇنخې دەريا سى ۋېيتنام بىلەن جۇڭگو تېررىتورىيىسىنى بىر - بىرىدىن ئايرىپ تۇرىدىكەن. كەڭلىكى ئالاھازەل 300 مېتىرچە كېلىدىغان بۇ دەريا ۋېيتنام زېمىنىغا تەۋە بولۇپ، دەريادا ھەر خىل ماتورلۇق كېمىلەر ئۇياق - بۇياققا ئۆتۈپ تۇرىدىكەن. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئۇرۇش مەزگىلىدە ۋېيتنام تەرەپ بۇ دەريانىڭ ئۆزىگە ۋە قىرغىقىغىلا ئەمەس، دەريا قىنىغىمۇ نۇرغۇن مىنا كۆمگەنىكەن.

بىز 20 نەچچە ئادەم ئىككى كىچىك ماتورلۇق كېمىگە بۆلۈ - نۈپ ۋېيتنام تەرەپكە يۈرۈپ كەتتۇق.

2. كەمبەغەلمۇ، بايمۇ

بىز دەريادا كىچىك دىزېلماتور، رەخت، بەش خىل مېتال ئەسۋابلىرى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى دېگەندەك ئەرزان باھالىق جۇڭگو مالليرى بېسىلغان ھەر خىل كىيىم - قولۇقالار بىلەن 20 مىنۇتچە يانمۇيان ئۆزۈپ، چۈشكە يېقىن ۋېيتنام قۇرۇقلۇقىغا قەدەم قويدۇق. ئاپتوموبىللىق بىرەر سائەتچە ماڭغاندىن كېيىن جۇڭگو - ۋېيتنام چېگرالىرىدىن ئانچە ئۇزاق بولمىغان ماڭجې شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق.

ماڭجې — چېگرىغا يېقىن جايلاشقان، بىزدىكى ناھىيە دەرىجىلىك شەھەرلەرگە باراۋەر كېلىدىغان بىر كىچىك شەھەر بولۇپ، «ماڭجې» دېگەن سۆز شۇ شەھەرنىڭ خەنزۇ تىلىدا تەلەپپۇز قىلىنىشى ئىكەن. جۇڭگو - ۋېيتنام پۇقرالىرى ئەركىن سودا قىلىدىغان بۇ شەھەر كىچىكرەك بولغىنىغا قارىماي، ناھايىتى ئاۋات بولۇپ، ئاساسەن جۇڭگو مالليرى سېتىلىدىكەن. ۋېيتنامنىڭ ئۆزىدە ئىشلەنگەن ئاددىي سائائەت بۇيۇملىرى، ئالتۇن زىبۇزىننەتلەر، گۈزەل سەنئەت بۇيۇملىرىمۇ ئۇچراپ تۇرىدىكەن. غەربنىڭ دورا - دەر -

مەكلىرى، بولۇپمۇ ئەرلەر كېسىلىنى داۋالايدىغان ھىندىستان دو-
رىلىرى بۇ شەھەردىكى ئوبوروتى ئەڭ ئىتتىك ماللار ھېسابلىنىـ-
دىكەن. ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغان كۆكتات بازارلىرىدا ھەر
خىل كۆكتاتلار، مۆتىدىل بەلۋاغ ۋە ئىسسىق بەلۋاغ مېۋە - چېۋە-
لىرى سېتىلىدىكەن. باھا جۇڭگو بازارلىرىدىكىدىن سەل ئۇستۇن
تۇرىدىكەن. ساپ ئالتۇندىن ياسالغان زىبۇزىننەت بۇيۇملىرى
جۇڭگولۇق سایاھەتچىلەر تالىشىپ سېتىۋالىدىغان تاۋار بولۇپ،
ۋېيتنامدا مول ئالتۇن زاپىسى بولغاچقىمۇ، باھاسى خېلىلا ئەرزان
ئىكەن. پىششىقلاپ ئىشلەنگەن زىبۇزىننەتلەرنىڭ ھەر گرامى
65 ــ 70 يۈەنلەرگىچە سېتىلىدىكەن (ئەينى چاغدا جۇڭگو بازار-
لىرىدىكى ھەر گرام ئالتۇن زىبۇزىننەتنىڭ باھاسى 118 يۈەن ئە-
دى). پىششىقلانمىغان ساپ نۆكچە ئالتۇننىڭ ھەر گرامىنىڭ باھاسى
50 ــ 60 يۈەن ئارىسىدا بولىدىكەن.

ماڭجىي قاياق سودا شەھىرى بولسىمۇ، ئەمما ئومۇمىي قە-
يىپەت جەھەتتە كىشىنى خېلىلا ئەپسۇسلاندۇرىدىكەن. ئەڭ ئېگىز
ئىمارىتى ئۈچ قەۋەت بولۇپ، بۇنداق ئېگىز ئىمارەتتىن شەھەر
بويىچە 10 نەچچىنىلا كۆرگىلى بولىدىكەن. ئاساسلىق كوچىلىرى
ئاسفالتلانغاندىن ئۆزگە، كىچىكرەك كوچىلىرى ئازگاللار بىلەن
توشۇپ كەتكەنكەن. ئۆتكەن - كەچكەن ئاپتوموبىل، موتسىـ-
كىلىتلار چاچراتقان پاتقاق كوچا بويلىرىدىكى ئۆيلەرنى ۋە يولۇ-
چىلارنىڭ كىيىملىرىنى بۇلغاپ تۇرىدىكەن.

ۋېيتنامليقلارنىڭ تەقى - تۇرقى بىر دەريا بىلەن ئايرىلىپ
تۇرىدىغان جۇڭگولۇقلارنىڭكىدىن ئانچە پەرقلەنمىسىمۇ، لېكىن
ۋېيتنامليقلارنىڭ چىرايى نىسبەتەن ئاقىراق، بويى سەل گەۋدە-
لىكرەك كېلىدىكەن. كىيىم - كېچەك جەھەتتە جۇڭگونىڭ
چېگرىداش رايونلىرىدا ياشايدىغان ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭكىدىن

تاماكا «تىلەپ» كەلگەن «بەختگى بالا»

پەرقلەنمەيدىكەن. غەلىتە ۋە قىزىقارلىق يېرى شۇكى، ئەر - ئايال ۋىيېتنامليقلار باشلىرىغا ۋىيېتنام ئارمىيىسىنىڭ يۇمىلاق ھەربىي قالپىقىنى كىيىۋالىدىكەن. بۇنداق قالپاق كىيىش بىر چاغلاردا بىزدە ھەربىي كىيىم مودا بولغاندەك مودا بولغانمۇ ياكى ئۇنداق قالپاق داۋاملىق ئۇرۇش بولۇپ تۇرغىنى ئۈچۈن پۇقرالارغا بىر - تۇتاش تارقىتىلغانمۇ، بىلگىلى بولمايدىكەن.

ھەيران قالارلىق يېرى، ۋىيېتنام ۋە ۋىيېتنامليقلارنى بايمەكىن دېسەم بايغا ئوخشىتالمىدىم، كەمبەغەلمىكىن دېسەم كەمبەغەلگە ئوخشىتالمىدىم. سەۋەبى، مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن، مەيلى ياش بولسۇن ياكى قېرى بولسۇن، ھەممە كىشىنىڭ دېگۈدەك موتسىكلىتى بار ئىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ موتسىكلىتلار ساپلا ياپونىيىنىڭ بولۇپ، جۇڭگو بازارلىرىدا نەچچە ئون مىڭ يۈەنگە سېتىلىدىغان داڭلىق ماركىلار ئىكەن. ئايالىلار

تاقىۋالغان ئالتۇن زىبۇزىننەتلەر بىزدىكى بەزى سودىگەرلەرنىڭ ئاياللىرىنىڭكىدىنمۇ كۆپ بولىدىكەن. ئۇزۇكلىرى ئۇچ - تۆت-تىن، بىلەزۈكلىرى تۆت - بەشتىن كەم بولمايدىكەن. بويىنىغا ئېسىۋالغان ئالتۇن زەنجىر ۋە مېدالىئوننىڭ ئۆزىلا كەم دېگەندىمۇ يېرىم جىڭدىن كەم تۇرمايدىكەن. مانا بۇ تەرەپلىرى كۆرگەنلا كىشىنى ۋەيران قالتىس باي ئىكەن دېگەن ھېسسىياتقا كەلتۈرمەي قالمايدىكەن.

بىراق، ۋەيتنامليقلارنىڭ تۇرالغۇ ئۆيلىرى شۇنچىلىك ئادىي بولۇپ، بىزدە قوغۇنلۇقلارغا ياسالىدىغان كەپىدىن قېلىش-مايدىكەن. ئۆي بىساتلىرىمۇ بىزدىكى كۆك نامراتلارنىڭكىدىنمۇ ئاددىي ۋە ئاز بولىدىكەن. بامبۇك تېرەك ۋە قومۇش بورىلاردىن ياسالىدىغان بۇنداق ئۆيلەردە بامبۇكتىن ياسالغان ئاددىي كارىۋات قويۇلىدىكەن. ئۆي ئىگىلىرى كارىۋات ئۈستىگە سېلىنغان بامبۇك بورا ئۈستىدىلا ياتىدىكەن. بىز ئۇلارنىڭ بۇ تەرەپلىرىنى كۆرۈپ: ئىسسىق بەلۋاغلاردا ياشايدىغان ۋەيتنامليقلارغا سوغۇقتىن مۇداپىئەلىنىش زۆرۈرىيىتى بولمىغاچقا شۇنداق ئاددىي ئۆيلەردە ياشىسا كېرەك، دېگەن خۇلاسىگە كەلدۇق.

3. ئاجايىپ« بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش »

بىز ماڭجېبدا ئېكسكۇرسىيىدە بولۇپ خەلق ئەھۋالى بىلەن دەسلەپكى قەدەمدە تونۇشقاندىن كېيىن، چېگرىدىن ئۆتكەن كۈنى كۈن قىيىلغاندا ئاپتوموبىل بىلەن خېلى يول يۈرۈپ دېڭىز بويىدىكى بىر مېھمانخانىغا كېلىپ جايلاشتۇق. بەش قەۋەتلىك بۇ مېھمانخانا ماڭجېي ۋە دېڭىز بويىدىكى ئىمارەتلەر ئىچىدە ئەڭ ھەشەمەتلىك ۋە ئېگىز بىنا بولۇپ، ياتاقلىرى قەدىر ئەھۋال ئوبدان ئىكەن. ئىككى كارىۋاتلىق ياتاقلارنىڭ يۇيۇنۇشخانىسىمۇ خېلى

ياخشى جاھازلانغان، ئىسسىق سۇ بىلەن تەمىن ئېتىلىدىكەن.

بۇ قېتىمقى تۆت كۈنلۈك سەپەرنىڭ پروگراممىسى بىز چېگرىدىن ئۆتمەستىنلا تارقىتىپ بېرىلگەنىدى. پروگراممىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە شۇ كۈنى كەچتە مېھمانخانىدا «جۇڭگو - ۋېيتنام ياشلىرىنىڭ بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى» نى ئۆتكۈزمەكچى ئىكەنمىز.

شۇنداق قىلىپ بىز زور ئۈمىد ۋە قىزىقىش بىلەن مېھمانخانىنىڭ تۆۋەن قەۋىتىدىكى رېستورانغا كىردۇق. ئۇچ - تۆت كۈندىن بېرى جەنۇبىي جۇڭگونىڭ تامىقىغا كۆنەلمەي يېرىم ئاچ، يېرىم توق يۈرگەن بۇ كۈنلەردە، ۋېيتنامليقلارنىڭ تامىقى ماڭا خېلى يېقىپ قالدى. تەلىيىمگە، بۇ رېستورانىنىڭ تاماق تۈرى ۋە تەرتىپى تامامەن فرانسۇزچە ئىكەن. ۋېيتنام خېلى ئۇزۇن ۋاقىت فرانسۇزلارغا مۇستەملىكە بولۇپ تۇرغاچقا، فرانسۇزلارنىڭ يېمەك - ئىچمەك مەدەنىيىتى بۇ يەردە ئىز قالدۇرۇپ كېتىپتۇ.

ئوقۇرمەنلەرگە مەلۇمكى، فرانسۇزلار گۆشنى ئاساسەن كاۋاپ قىلىپ يەيدۇ. بولكىسىمۇ بىزنىڭ نېنىمىزغا ئوخشاش، خېلىلا تەملىك. بىزدىكى قاينىق سۇ ۋە چاينىڭ ئورنىغا ئۇلار كالا سۈتى، قەھۋە ۋە ھەر خىل مېۋە شىرنىلىرىنى ئىچىدۇ. گەرچە كاۋاپ قىلىنغان گۆش سۇ كالىسىنىڭ گۆشى بولسىمۇ، قەھۋەگە شېكەر سېلىنمىسىمۇ، بۇ كەچلىك تاماق مەن شىنجاڭدىن ئايرىلغاندىن بۇيانقى ئەڭ ياخشى بىر ۋاخلىق تاماق بولدى.

كەچلىك بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش بىز كەچلىك تاماق يېگەن مۇشۇ زالدا ئۆتكۈزۈلىدىغان بولغىنى ئۈچۈن، خىزمەتچىلەر داستىخانلارنى يىغىشتۇرۇپ ئولگۇردى. بىز زالنى چۆرىدەپ قويۇلغان ئورۇندۇقلاردىن جاي ئېلىشتۇق. زالنىڭ ئىككى تەرىپىگە قويۇلغان چوڭ ئېكرانلىق تېلېۋىزورلاردا يېرىم يالىڭاچ ئايالار -

نىڭ تولغىما ئۇسسۇلى كۆرسىتىلدى، تانسا مۇزىكىسىمۇ چېلىنىشقا باشلىدى. ئەمما، يېرىم سائەتلەرچە ئولتۇرغان بولساقمۇ «ۋېيتنام ياشلىرى» نىڭ سايىسىنىمۇ كۆرەلمەي ھەيرانلىق ئىچىدە بىر - بىرىمىزگە قاراشقىلى تۇردۇق.

شۇ ئەسنادا، بىز تەرەپنىڭ مەسئۇلى ۋېيتنامىلىق يول باشلىغۇچى بىلەن قىسقىلا پىچىرلىشىۋالغاندىن كېيىن «ۋېيتنام ياشلىرى» نىڭ تاشقىرىدا بىزنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى، تاشقىرىغا چىقىپ ھەرىرىمىز ئۆزىمىز خالىغان «ۋېيتنام ياشلىرى» دىن بىرنى باشلاپ كىرىپ تانسا ئويناشمىزنىڭ لازىملىقىنى ئۇقتۇردى.

بىز «بۇنداقمۇ بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش بولىدىكەنده» دەپ ھەيران بولغانچە باشلىغۇچىنىڭ كەينىدىن چىقىپلا كارامەتنىڭ تاشقىرىدا ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇق.

تاشقىرىدا ــ مېھمانخانىنىڭ ئالدىدا 10 ــ 20 چە ۋېيتنامىلىق قىز ئىچكىرىگە تەلمۇرۇپ تۇرۇپتۇ. بىز يۇرىكىمىزنى قاپتەك قىلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا بارغاندىن كېيىنلا، تانسا ئويناشقا تەكلىپ قىلىش ئۇچۇن ئەھۋالغا قاراپ پۇل بېرىشىمىزنىڭ لازىملىقىنى بىلدۇق. ۋېيتنامىلىق باشلىغۇچىنىڭ بېشارەت بېرىشچە، بىر ئاخشام تانسىدا بىللە بولۇش ئۇچۇن 10 يۈەندىن 25 يۈەنگىچە پۇل تاپشۇرىدىكەنمىز، بۇ پۇلنى تانسا ئويناغۇچى قىز بىلەن مېھمانخانىنىڭ قوغداش دائىرىلىرى مۇۋاپىق نىسبەتتە بۆلۈشۇۋالىدىكەن.

مەن پەلەمپەيدە بۇ كارامەتلەردىن ھەيران بولۇپ بىرھازاغىچە قېتىپ تۇردۇم، ھەمراھلىرىمنىڭ يېرىمى بىردىن قىزنى باشلاپ زالغا كىرىپ كەتكەندىن كېيىنلا، ئۇدۇل كەلگەن بىر سېرىق چاچلىق قىزنىڭ قولىغا 25 يۈەن تۇتقۇزۇشقا مەجبۇر بولدۇم.

شۇنداق قىلىپ، «ۋيېتنامچە ئالاھىدىلىككە ئىگە» بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى ئىككى سائەتچە داۋام قىلىپ، ساغلام ۋە قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە ئاياغلاشتى. ھەممەيلەن ئۆز ياتاق-لىرىمىزغا قايتىپ، بالكونغا چىقىپ سوغۇق دېڭىز شامىلىدىن بەھرىلەنگەچ، سوتسىيالىزم يولىدا چىڭ تۇرىمىز دەۋاتقان بۇ ئەلدىكى ئايرىم ئەخلاقىي مەسىلىلەر ئۈستىدە پاراڭلاشتۇق.

بىز مۇشۇ مېھمانخانىدا ئۇچ كۈن تۇرۇش داۋامىدا شۇنى بىلدۇقكى، ۋيېتنامدا، ھېچبولمىغاندا مۇشۇ دېڭىز ساھىلىدا 16 ياشتىن 20 ياشقىچە بولغان نۇرغۇن قىزلارنىڭ خوجايىنلار تەرىپىدىن يالليۇبلىنغانلىقىنى، خوجايىنلارنىڭ بۇلاردىن پايدىلىنىپ نەپ ئالىدىغانلىقىنى، ھەتتا بۇنداق ھادىسىلەرنىڭ قانۇنىي كۈچ-لەر تەرىپىدىن غەيرىي رەسمىي قوغدىلىدىغانلىقىنى كۆردۇق. شۇنىڭ بىلەن بىللە ۋەتىنىمىزدە يۈرگۈزۈلۈۋاتقان قانۇن ۋە ئەخلاقىي مىزانىنىڭ ئەۋزەللىكىگە ئاپىرىن ئوقۇدۇق. شۇنداقلا ياشلار مەتبۇئاتى خىزمەتچىسى بولۇش سالاھىيىتىمىز بىلەن ياشلارغا بولغان غايە، كوممۇنىستىك ئەخلاق تەربىيىسىنى كۈ-چەيتىشنىڭ ئۇلۇغ ئەھمىيىتى ئۈستىدە كۆزقاراشلىرىمىزنى ئوتتۇرىغا قويۇشتۇق.

4. ئۇششاق تەسىراتلار

بىز ۋيېتنامدا يۈرگەن كۈنلەردە ۋيېتنام دۇنيا (دۇن — ۋيېتنام پۇلىنىڭ نامى) پاخاللاشقان چاغ بولۇپ، بىر تال ئالما سېتىۋېلىش ئۈچۈنمۇ بىر تۇتام قەغەز پۇل خەجلەيدىغان گەپ ئىدى. بىزنى خۇشال قىلغىنى شۇ بولدىكى، ۋيېتنام بازارلىرىدا، مېھمانخانا، يايمىلاردا خەلق پۇلى ئۆتىۋېرىدىكەن. ئۆتۈپلا قالماي، خېلى ئىناۋەتلىك پۇل ھېسابلىنىدىكەن. ۋيېتنام تەرەپمۇ خەلق

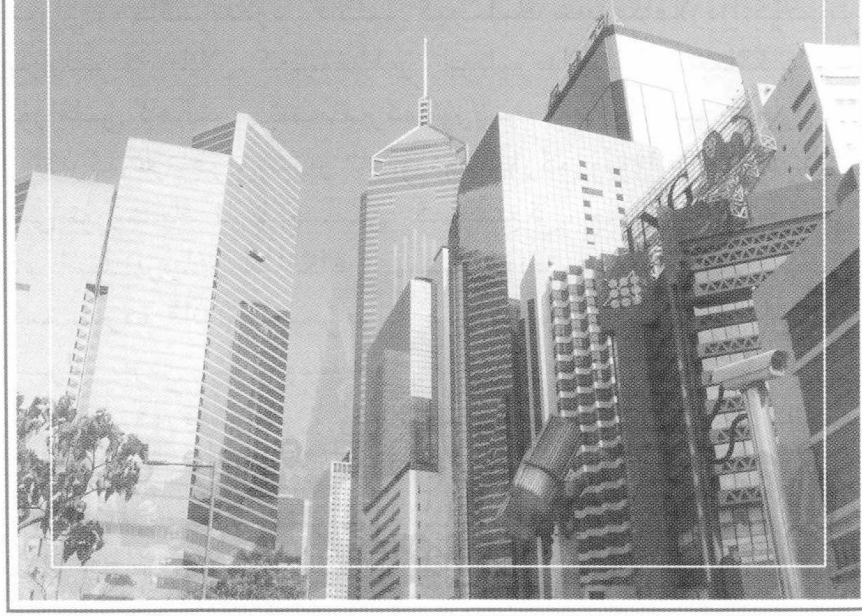
پۇلىنىڭ ئوبوروت قىلىنىشىغا توسالغۇلۇق قىلمايدىكەن. چەت ئەللىكلەر خەلق پۇلىنى بانكا ۋە شەخسلەر ئارقىلىق ۋېيتنام پۇ-لىغا ئايرىۋاشلاپ خەجلىسىمۇ ياكى خەلق پۇلىنى بىۋاستە خەج-لىسىمۇ بولۇۋېرىدىكەن. خەلق پۇلىنى ۋېيتنام دۇنىگە ئايرىۋاشلاپ خەجلىگەندە، ئەكسىچە ئازراق زىيان تارتىدىغان گەپ ئىكەن.

ۋېيتنام كوچىلىرىدا ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ توپ - توپ بولۇپ ئويناپ يۈرۈشلىرى، 10 ياشلارغا توشماي تۇرۇپمۇ تا-ماكا چېكىشلىرى، بەزىدە ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە چالما ئېتىپ ۋەھىمە پەيدا قىلىشلىرىغا قاراپ، ۋېيتنامدا مائارىپ مەسلىسى ۋە قۇرامىغا يەتمىگەنلەرنىڭ تەربىيە مەسلىسى ھەل قىلىمسا بولمايدىغان چوڭ مەسىلە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشتۇق. دېڭىز بويلىرىدا بولسا، كىچىك بالىلار ساياھەتچىلەردىن تاماكا سوراپ چېكىدىكەن. تاماكا، كەمپۇت، سەرخۇشكە سېلىنغان سېۋەتلەرنى كۆتۈرۈۋالغان بالىلار جاي - جايدا يولۇقۇپ تۇرىدىكەن، ئۇستۇۋې-شىنىڭ مەينەتلىكى كىشىگە تېخىمۇ غەيرىي تەسىر بېرىدىكەن.

بىز كۆرگەن بەزى غەيرىي ھادىسىلەر، يازغىلى بولمايدىغان ئايرىم قالاق كۆرۈنۈشلەر ئۇستىدىن تەسەللىگە مايىل تەبىرىمىز شۇ بولدىكى، ئۇزۇن مۇددەت ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقىنى بېشىدىن كەچۈرگەن، ئۇرۇش جاراھەتلىرىنى ساقايتىۋاتقان ۋېيتنام ۋە ۋېيتناملىقلار دەل ئۆزىنى ۋە دۇنيانى يېڭىۋاشتىن تونۇش، ئۆ-زىنى ئېچىۋېتىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتىدۇ. بولۇپمۇ ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلارنى يېڭىش ئۈلارنىڭ ئالدىدا تۇرغان چوڭ مەسىلە. ئىشىنىمىزكى، فرانسىيە ۋە ئامېرىكا تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى ئۇزۇن يىل كۈرەش ئېلىپ بارغان، ئۇرۇش ئوتلىرىدا چېنىققان ۋېيتنام خەلقى جەزمەن يېڭى يۈكسىلىشلەرگە ئېرىشەلەيدۇ. دۇنيا مىللەتلىرى قاتارىدا قەد كۆتۈرەلەيدۇ.

شیاکتگاکتدا
کئورگەن-ئاکلمغانلرم

ئۆتكەن يىلى (1994 ـ يىلى) 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا مەن شېنجېن ۋە جۇخەي شەھەرلىرىدىكى 10 نەچچە كۈنلۈك يىغىن ـ ئېكسكۇرسىيىسىنى تۈگەتكەندىن كېيىن، شېنجېنىدىكى كەسپداشلارنىڭ دوستانە تەشەببۇسى بىلەن شياڭگاڭدا ئالتە كۈنلۈك زىيارەتتە بولدۇم. شياڭگاڭنىڭ ۋەتىنىمىز قوينىغا قايتىپ كېلىدىغان ۋاقتى كۈنسېرى يېقىنلاپ كېلىۋاتقاچقىمۇ ياكى ماڭا ۋە كۆپكە ناتونۇش، سىرلىق تۇيۇلغان مەشھۇر شەھەرنى ئوبدانراق چۈشىنىۋېلىش ئىستىكىم غالىب كەلدىمۇ، ئىشقىلىپ ئىجازەتتىكى چەكلىك ۋاقىتتىن ئىمكانقەدەر تولۇق پايدىلاندىم، ئامالىنىڭ بارچە كۆپ كۆرۈشكە ۋە كۆپ ئاڭلاشقا تىرىشتىم. زاۋۇت ـ كارخانىلاردا، جامائەت سورۇنلىرىدا، پورتلاردا، باغچىلاردا، رېستوران ۋە ماگىزىنلاردا، داڭلىق كېچىلىك سەيلىگاھلاردا، كۆكتات بازارلىرىدا، بايلار، كەمبەغەللەر رايونلىرىدا بولدۇم. شياڭگاڭنىڭ تۇراقلىق ئاھالىسى ئەمەسلەرگە ئۆزگىچە تەسىرات بېرىدىغان تەرەپلەرگە ئارتۇقراق نەزەر ئاغدۇردۇم. يۇرگۈزۈلۈۋاتقان ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئارتۇقچىلىقى، كەمچىلىكى، جەمئىيەت ئەھۋالى ۋە باشقا تەرەپلەر شياڭگاڭ زېمىنىغا تۇنجى قېتىم قەدەم قويغان كىشىلەرگە قانداق تەسىرات بەرگەن بولسا، ماڭمۇ شۇنداق تەسىرات بەردى. بىر جۈملە سۆز بىلەن ئېيتقاندا، شياڭگاڭ دەرۋازىسىدىن قورقۇنچ، قورۇنۇش ئىچىدە كىرىپ، كۆتۈرەڭگۈ كەيپىياتتا قايتىپ چىقتىم.

ئوقۇرمەنلەرگە مەلۇمكى، شياڭگاڭ 1997 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى بىر ئالاھىدە رايون سۈپىتىدە ۋەتىنىمىزنىڭ

قوينىغا قايتىپ كەلدى. تەبىئىيكى، شياڭگاڭ يېقىنقى بىر مەز-گىل ئىچىدە، ھەتتا خېلى ئۇزاق بىر مەزگىللىگىچە بىزنىڭ ۋە دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ دىققەت مەركىزىدە بولدى. شياڭگاڭ توغرىسىدىكى تەپسىلاتلار كىشىلەرنى جەلپ قىلىدىغان قىزىق نۇقتىغا ئايلاندى. ھالبۇكى، خېلى چاغلاردىن بۇيان مەن ۋە ماڭا ئوخشاش نۇرغۇن ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەر چەت مەملىكەت ياكى رايونلارغا زىيارەت ھەم تىجارەت سەپىرى قىلىپ، كۆرگەن - بىلگەنلىرىمىز ھەققىدە بەزى نەرسىلەرنى يېزىپ ئېلان قىلدۇق. ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقى، ياۋروپا ئەللىرى، ئەرەب يېرىم ئارلى، ئوتتۇرا - غەربىي ئاسىيا مەملىكەتلىرى توغرىسىدا خېلى مۇپەسسەل مەلۇماتلار بېرىلدى. بىراق، شىنجاڭ بىلەن شياڭگاڭنىڭ سودا - تىجارەت ئالاقىلىرى قويۇقلىشىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، شياڭگاڭ توغرىسىدىكى قېلىپلاشقان تونۇشتۇروش - تەشۋىقاتلار-دىن ئۆزگە، مەتبۇئاتلاردا ساياھەتنامە خاراكتېرىدىكى بىرەر پارچە ماقالە ئېلان قىلىنغىنىنى تا بۈگۈنگىچە چېلىقتۇرمىدىم. شياڭ-گاڭ يۇرتىمىزدىن بەكمۇ يىراقتا، لېكىن ئۇ ۋەتىنىمىز زېمىنىنىڭ بىر پارچىسى، شۇنداق ئىكەن، شياڭگاڭدىكى كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىمىزنى كۆرمىگەن ۋە ئاڭلىمىغانلارغا شەخسىي تەسىراتىم تەرىقىسىدە ئېيتىپ بېرىش قارارىغا كەلدىم ۋە قولۇمغا قەلەم ئالدىم.

1. شياڭگاڭ ــ قاينىق پورت شەھىرى

گېئوگرافىك جايلىشىش جەھەتتە، شياڭگاڭ جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا توغرا كېلىدۇ، گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىدىكى جۇجياڭ دەرياسىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئېغىزىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان. ئۇ شياڭگاڭ ئارلى ۋە جيۇلۇڭ يېرىم ئارلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەھەر رايونى شياڭگاڭ ئارلىنىڭ

شىمالى بىلەن جيۇلۇڭ يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىدا، بۇ ئىككىسى-
نىڭ ئارىسىدا چوڭقۇر دېڭىز پورتى بار. ئەنگلىيە 1842 - يىلى
(داۋگۇاڭنىڭ 22 - يىلى) ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن شياڭگاڭ-
نى بىسىۋالغان. 1860 - يىلى (شيەنفېڭنىڭ 10 - يىلى) جيۇ-
لۇڭ يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىكى جيەنشازۇي ئەتراپىنى ئىگە-
لىۋالغان. 1889 - يىلى (گۇاڭشۈينىڭ 24 - يىلى) جيۇلۇڭ يې-
رىم ئارىلىدىكى شېنجېن دەريا سىنىڭ جەنۇبىدىكى رايونلارنى ۋە
ئەتراپىدىكى ئۇششاق ئاراللارنى مەجبۇرىي ئىجارىگە ئېلىۋالغان.

شياڭگاڭ تىنچ ئوكيان قىرغىقىغا جايلاشقان مەشھۇر ئە-
كىن پورت شەھىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن، جۇڭگو چوڭ قۇرۇق-
لۇقىنى سۇ يولى ۋە ھاۋا يولى ئارقىلىق دۇنيا ئەللىرى بىلەن
زىچ باغلاپ تۇرىدۇ. ئۇ يەنە ئاسىيا بويىچە ئەڭ چوڭ سودا - سانا-
ئەت، پۇل مۇئامىلە بازىرىدۇر. كىچىكلىكىگە قارىماي، 6 يېرىم
مىليون ئاھالىنى ئۆزىگە سىغدۇرالىغان بۇ شەھەردە ئولتۇراقلا-
شىپ قالغان، كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان چەت ئەللىكلەر تولا-
مۇ كۆپ. بۇلارنىڭ ئىچىدە پۇل مۇئامىلە كەسپى بىلەن شۇ-
غۇللىنىدىغانلارمۇ، تەۋەككۇل قىلىپ مەبلەغ سالغۇچىلارمۇ،
سودىگەرلەرمۇ، كۆچمەن سېتىپ پۇل تاپقىلى كەلگەنلەرمۇ
بار. بۇ جەھەتتىن شياڭگاڭنى تەۋەككۇلچىلەرنىڭ جەننىتى،
ئىرقلار ـــ مىللەتلەرنىڭ چوڭ كۆرگەزمىخانىسى دېيىشكە
بولىدۇ. شياڭگاڭ چوڭ قۇرۇقلۇق بىلەن تۆمۈرىيول، دېڭىز
يولى، ھاۋا يولى ئارقىلىق تۇتىشىپ تۇرىدۇ. گۇاڭجۇ - جيۇ-
لۇڭ تۆمۈرىيولىدا قاتنايدىغان پويىز مۇكىمەك ئۆتۈشۈپ تۇرى-
دۇ. گۇاڭجۇ، شېكۇ، فۇرۇڭ قاتارلىق پورتلاردىن ھەر يېرىم
سائەتتە بىر قېتىم نۆۋەتچى پاراخوت قاتنايدۇ. ھەر خىل
مۇددىئا - مەقسەت بىلەن چوڭ قۇرۇقلۇق - شياڭگاڭ دائى-

ېرىسىدە قاتناپ تۇرىدىغانلار بەئەينى سەلدەك ئاقىدۇ.

2. تۇنجى تەسىرات ــ شياڭگاڭ ساقچىلىرى

مەن ۋە مېنىڭ بىر نەپەر ھەمراھىم 11 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى شېنجېن شەھىرىنىڭ مەركىزىدىكى «پادىشاھ» مېھمانخانىسىدىن چىقىپ، ئالاھازەل بىر سائەتچە ماشىنىلىق يول يۈرگەندىن كېيىن، شېنجېن خەلقئارا ئايرودرومى يېنىدىكى فۇرۇڭ پورتىغا يېتىپ كەلدۇق ۋە رەسمىيەتلىرىمىزنى نازارەتتىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، شياڭگاڭنىڭ «ۋېكتورىيە» ناملىق تېز يۈرەر پاراخوتىغا ئولتۇرۇپ يولغا چىقتۇق. بۇ كۈنى ھاۋا بەكمۇ ئوچۇق ئىدى. سائەت 60 ــ 70 كىلومېتىرلىق تېزلىك بىلەن يۈرۈۋاتقان پاراخوت زەڭگەر دېڭىز يۈزىدە يەلپۈگۈچسىمان ئاق ئىز قالدۇراتتى. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، شياڭگاڭنىڭ ئاسمان ـ پەلەك ئېگىز ئىمارەتلىرى جايلاشقان قىرغاق كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولدى. پاراخوت قىرغاقنى سول تەرەپتە قالدۇرۇپ داۋاملىق ئىلگىرىلەۋەردى. شۇ تەرىقىدە بىرەر سائەتچە يول يۈرۈپ شياڭگاڭ پورتىغا يېتىپ كەلدۇق ۋە شياڭگاڭ تاموژنىسىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، پورت بىناسى دەرۋازىسىدىن چىقىپ بۇ سىرلىق شەھەر تۇپرىقىغا رەسمىي قەدەم تاشلىدۇق.

بىللە كەلگەن ھەمراھىم «شېنجېن ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ شياڭگاڭدا تۇرۇشلۇق مۇخبىرلار پونكىتىدىكى ۋاڭ خېنىمغا تېلېفون بەرگىلى كەتتى. ئەسلىدە ۋاڭ خېنىم ئالدىنقى كۈنى چىقىرىق بويىچە شياڭگاڭدىن شېنجېنغا ئۆتكەن ۋە بىزنى كۈتۈۋېلىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىنلا ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشى بىلەن شياڭگاڭغا قايتىپ كەلگەنىدى. بىز شياڭگاڭغا يېتىپ بارغان ھامان ئۇنىڭغا تېلېفون قىلىدىغان بولۇپ كېلىـ

شۇالغانىدۇق. ئۇ بىزنىڭ پويىز ياكى پاراخوت بىلەن كېلىدىغىنىمىزنى بىلمەيتتى. پاراخوت بىلەن كەلگەن تەقدىردىمۇ قايسى پورتقا چۈشىدىغانلىقىمىزنى تېخىمۇ بىلمەيتتى.

شۇنداق قىلىپ، ھەمراھىم تېلېفون ئىزدەپ كەتتى. مەن پورت بىناسى ئالدىدىكى سەينادا يالغۇز قالدىم. يېقىنلا يەردىن ئادەملەر، ئاپتوموبىللار ئۆتۈپ تۇرسىمۇ، لېكىن مېنى بىر خىل قورقۇنچ قىستاپ كەلمەكتە ئىدى. شياڭگاڭنىڭ تېلېۋىزىيە فىلىملىرىدىن كۆرۈپ تۇرىدىغان بەتبەشىرە بۇلاڭچىلار، لۇكچەك-لەر، ئايال ئېزىتقۇلار خۇددى يېنىمدىن چىقىپ كېلىدىغانىدەك، قولۇمدىكى فوتوئاپپارات ۋە پۇل قاچىلانغان شىفىرلىق قول چا-مادانىمنى بۇلاپ كېتىدىغاندەك سۇر باسقىلى تۇردى.

دەل شۇ ئەسنادا كۆزۈم مەندىن 10 نەچچە قەدەم نېرىسىدا ئۇ-ياق ـ بۇياققا مېڭىپ يۈرگەن ساقچىغا چۈشۈپ قالدى ـ دە، خۇددى قۇتقۇزغۇچى ئەۋلىيانى كۆرگەندەك بولدۇم، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ تۇرۇۋالدىم. چۈنكى، ئۇ ساقچى بول-غاندىكىن «دېلو سادىر قىلماقچى» بولغان ھەرقانداق قاپ يۈرەك ئا-دەمنى ئۇنىڭ كۆزىچە ماڭا چېقىلالماسلىقى مۇمكىن ئىدى.

كۆك شەپكە، بېغىر رەڭ كۆڭلەك، كۆك ئىشتان كىيگەن، بېلىگە كەڭ كەمەر باغلاپ، سۆزلەشكۈچنى مۇرىسىگە بېكىتىۋال-غان، قىسقا ساقچى كالتىكىنى ئويناپ تۇرغان 40 ياشلار چامى-سىدىكى بۇ ساقچى ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. مەنمۇ ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويدۇم. ئۇ ماڭا ئالدى بىلەن ئىنگلىزچە، ئاندىن خەنزۇچە گەپ قىلدى. خەنزۇچىنى گۇاڭدۇڭ شېۋىسىدە سۆزلىگەچكە سۆزىنى تولۇق ئاڭقىرالمىدىم. ئۇ قولۇمدىكى چا-مادانىمنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، گۇاڭدۇڭ شېۋىسى ئارىلاشقان ئاممىباب خەنزۇ تىلى بىلەن سۆزلىگەندىلا، ئاندىن ئۇنىڭ نېمە

دېمەكچى بولغانلىقىنى تەسلىكتە ئاڭقىرالمىدىم. ئەسلىدە ئۇ كۆڭلۈمدىكى قورقۇنچ ۋە ئەندىشىنى بىلدۈرگەن ۋە كۆڭلۈمنى تەسكىن تاپقۇزۇش ئۈچۈن قول چاماداننىمغا شەخسەن ئۆزى قاراپ بەرمەكچى بولغانىكەن. مەن پاكار بويلۇق، قورسىقى خۇددى تاۋۇز تىقىپ قويغاندەك تومپىيىپ چىققان بۇ ساقچىنى ساقچى فورمىسىنى كىيىۋالغان ئالدامچىمدۇ، دەپ گۇمان قىلغان بولسامۇ، ئۇنىڭ كۆزلىرىدە سەمىمىيەت شولىسىنى كۆرگەندەك بولدۇم ـ دە، چاماداننىمنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ، سەل نېرىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇم. تاماكا چەكمەكچى بولۇپ تۇراتتىم، ئۇ بۇ يەردە تاماكا چېكىشكە بولمايدىغانلىقىنى ئەدەپ بىلەن ئۇقتۇردى.

شۇ ئاردا ھەمراھىم قايتىپ كەلدى. ئۇ تېلېفوننى ۋاڭ خېنمغا ئۇلىغان بولسىمۇ، بىز چۈشكەن پورتنىڭ زادى قايسى پورت ئىكەنلىكىنى، ئەقەللىيسى، شياڭگاڭنىڭ نەرىگىرەك جايلاشقانلىقىنى، ھەتتا ئەتراپتا قانداق مەشھۇر قۇرۇلۇشلارنىڭ بارلىقىنىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەپتۇ. دېمىسىمۇ بۇ بىر قېيىن مەسىلە ئىدى. بىز چۈشكەن پورتنىڭ نېمە دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەرمىسەك، ۋاڭ خېنىم بۇنچىلىك چوڭ شەھەردىن بىزنى تاپالمىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بىز تەۋەككۇل قىلىپ ھېلىقى ساقچىغا مۇراجىئەت قىلدۇق. ئۇ، بۇ پورتنىڭ نېمە دەپ ئاتىلىدىغىنىنى ئېيتىپ بېرىپلا قالماي، يەنە قولىمىزدىن يېتىلەپ بېرىپ مىسقا ئويۇلغان شەھەر رايونى خەرىتىسىدىن ئورنىمىزنى تېپىپ بەردى. ئەگەر خالىساق، ئۆزىنىڭ خالىس خىزمەتتە بولىدىغانلىقىنىمۇ ئەسكەرتتى.

ۋاڭ خېنىم يېرىم سائەتتىن كېيىن يېتىپ كېلىپ بىزنى بەلەن كۆرۈشتى. ئۇنىڭغىچە بىز ساقچى بىلەن ھەر خىل تېمىلاردا سۆزلەشكەچ تۇردۇق. ئۇ، بىز بىلەن قىزغىن پاراڭلىشىپ،

ئەھۋاللىشىپ تۇرسىمۇ، لېكىن كۆزى تۆت ئەتراپتا ئىدى. ۋاڭ خېنىم بىزگە شياڭگاڭ ساقچىلىرىنىڭ دۇنيادا ئەڭ ياخشى ساقچى دېگەن نامى بارلىقىنى ئېيتىپ بەردى. كېيىنكى كۈنلەردە، بىز يەر ئاستى پويىز ئىستانسىلىرىدا، پورت ـ پىرىستانلاردا، ئاممۇزى سورۇنلاردا، كوچا ـ كويلاردا ساقچىلارنىڭ ناھايىتى قو ـ يۇق ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئۆز ۋەزىپىسىنى مەسئۇ ـ لىيەتچانلىق بىلەن ئادا قىلغانلىقىنى ھېس قىلدۇق. ھاجەتمەنلەرنىڭ ھاجىتىدىن رازىمەنلىك بىلەن چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ۋاڭ خېنىمنىڭ دېگەنلىرىنى ئىچىمىزدە تەستىقلىدۇق.

ئەجەبلىنەرلىكى، شياڭگاڭ ساقچىلىرى فورمىسى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى بەدەن قۇرۇلۇشى، چىراي ـ شەكلى جەھەتتىمۇ بىر ـ بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىكەن. ئۇلار بىر قېلىپتا قۇيۇلغاندەكلا پاكار بوي، دوغلاق، قارامتۇل، يېسى بۇرۇن كېلىدىكەن. ئەر ساقچىلارنىڭ يۇمىلاققىنا كەلگەن قورسىقى كەمىرىنىڭ ئۇستىگە مىنىپ تۇرىدىكەن. لېكىن، ئۇلار ساقچى فورمىسى ۋە ساقچىلىق سايمانلىرى بىلەن قوشۇلۇپ خېلى چەبدەس ھەم ھەيۋەتلىك كۆ ـ رۈنىدىكەن.

دەل مۇشۇ چەبدەس، ھەيۋەتلىك ساقچىلارنىڭ تۆھپىسى بولسا كېرەك، شياڭگاڭدىكى قاتناش تەرتىپى، جەمئىيەت ئامان ـ لىقى تەسەۋۋۇردىكىدىنمۇ ياخشى ئىكەن. شياڭگاڭدىكى ئالتە كۈن جەريانىدا بىز بىرەر بۇلاڭچىلىق، قاتىللىق ۋەقەلىرىنى كۆرمە ـ دۇق ۋە ئاڭلىمىدۇق. كېچىلىرى سائەت 1 لەردە ئۆزۈم يالغۇز ماگىزىن ئارىلاپ خېلى يىراقلارغىچە مېڭىپ باققان بولساممۇ، ھېچقانداق خەۋپسىرەش ھېس قىلمىدىم. كوچىلاردا ھەتتا خوتۇن ـ قىزلارمۇ يالغۇز يۈرەلەيدىكەن، ھېچكىم بىلەن ھېچكىمنىڭ چا ـ تىقى بولمايدىكەن. ھەر ئىش ئۆز ئىزىدا كېتىۋېرىدىكەن. خە ـ

ۋەردار كىشىلەر، بىزگە بۇلاڭچىلىق دېلولىرى ئارىلاپ كۆرۈلۈۋې-
مۇ تۇرىدىغانلىقىنى، بۇلاڭچىلارنىڭ مەخسۇس بانكا ۋە زىبۇ -
زىننەت بۇيۇملىرى ماگىزىنىنىلا بۇلايدىغانلىقىنى، نامراتلارغا
ئانچە چېقىلمايدىغانلىقىنى ئېيتتى. بانكا ۋە زىبۇزىننەت دۇكا-
لىرىنىڭ بۇلىنىشىمۇ، بانكىر ۋە زىبۇزىننەت دۇكانلىرى خوجا-
يىنلىرىنىڭ ئىستراخوۋانىيە شىركەتلىرىدىن ئۆز دەسمايىسىنىڭ
نەچچە باراۋىرىدە تۆلەم تۆلىتىۋېلىش مەقسىتىدە بۇلاڭچىلار بە-
لەن ئاستىرتىن تىل بىرىكتۈرۈش، سۈكۈت قىلىش ئارقىلىق
بولىدىغانلىقىنى ئۇقتۇق. بىزنىڭ بۇ كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرى-
مىز بەلكى يۈزەكى نەرسىلەر بولۇشىمۇ مۇمكىن، بىراق يۈزەكى
قىياپەتمۇ بەزىدە ماھىيەتلىك تەرەپلەردىن بېشارەت بېرەلەيدۇ.
نېمىلا بولمىسۇن، شياڭگاڭنىڭ بىز كۆرگەن - ئاڭلىغان جەە-
ئىيەت ئەھۋالى بىلەن شياڭگاڭدا ئىشلەنگەن، شياڭگاڭ جەمئى-
يىتى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنغان كىنو - تېلېۋىزىيە فىلىملىرى-
دىكى كۆرۈنۈشلەرنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ، بۇ فىلىملار سەنئەت
ئۇچۇن سەنئەت دېگەن كۆزقاراشنىڭ تۇرتكىسىدە، رىقابەت بىلەن
تولغان كىنو - تېلېۋىزىيە بازىرىغا ماسلىشىش ئۇچۇن ئىشلەن-
گەن بولسا كېرەك، دەپ پەرەز قىلدۇق.

3. ئومۇمىي قىياپەت، تېز تۇرمۇش رىتمى

بىزنىڭ شياڭگاڭدىكى كۈنلىرىمىز شياڭگاڭنىڭ كۈز پەس-
لىگە توغرا كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن بىز روشەن كۈز بېشارەت-
لىرىنى چېلىقتۇرالمىدۇق. جۇڭگونىڭ شىمالىي ئۆلكىلىرىدە،
جۈملىدىن شىنجاڭدا قىشنىڭ سوغۇقى ئۆزىنى كۆرسىتىشكە
باشلىغان، قار چۈشكەن مەزگىل بولسىمۇ، شياڭگاڭ يەنىلا دىمىق
ئىسسىق بولۇپ، تېمپېراتۇرا سېلسىيە 25 گرادۇستىن چۈش-

مەيۋاتاتتى. شەھەر ئىچىدە سۇنئىي رەۋىشتە بەرپا قىلىنغان دەل ـ دەرەخلەر ناھايىتى ئاز بولغاچقا، پەسىل ئالامەتلىرىنى ئېنىق كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان پاكار تاغلاردا دەرەخلەر ۋە چاتقاللىقلار كۆكـ ـرىپ تۇراتتى. قىزىق يېرى، كىچىككىنە زېمىنغا 6 يېرىم مىلـ ـيون تۇراقلىق ئاھالىنى سىغدۇرۇۋاتقان بۇ شەھەرنىڭ تاغلىرىغا ناھايىتى زىچ ۋە ناھايىتى ئېگىز ئىمارەتلەر سېلىنىپ كېتىپتۇ، ھەتتا 45 گرادۇسلۇق تىكلىكتىكى يانباغرلارمۇ ئۆز يەلكىسىدە ئاسمان ـ پەلەك بىنالارنى كۆتۈرۈپ تۇرالايدىكەن. بىنالارنىڭ زىچلىقى، ئېگىزلىكى كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيرەتتە قالدۇرىدـ ـكەن. شىياڭگاڭدا ھازىر بار بولغان ئىمارەتلەرنىڭ ئەڭ ئېگىزى 68 قەۋەت بولسىمۇ، ھۆكۈمىتىمىز ئۇ يەردە 78 قەۋەتلىك بىر بىنا سېلىۋېتىپتۇ. بۇ بىنا پۈتسە شىياڭگاڭدىكى بىنالارنىڭ ئەڭ ئېگىزى بولۇپ قالىدىكەن.

تولىراقى ياۋروپا پاسوندا بولغان ئاشۇنداق ئېگىز بىنالار ئازىسىدا، تار ۋە ئاۋات كوچىلار تەرەپ ـ تەرەپكە سوزۇلۇپ ياتـ ـىدىكەن. ئاخشاملىرى رەڭگارەڭ ئېلان چىراغلىرى بىلەن يورۇپ تۇرىدىغان تار يوللار چوڭ ـ كىچىك ئاپتوموبىللار بىلەن تولۇپ تۇرىدىكەن. ۋاڭ خېنىم بىزگە بۇ شەھەردە دۇنيادىكى ئەڭ چىرايـ ـلىق، ئەڭ قىممەتلىك ئاپتوموبىللارنىڭ ھەممىسى تېپىلىدىغانـ ـلىقىنى، بۇ مەنىدىن شىياڭگاڭنى غايەت زور بىر ئاپتوموبىل ئامـ ـبىرى دېيىشكە بولىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. دېمىسىمۇ، شىياڭگاڭلىقلار ئاپتوموبىلنىڭ سۇپىتىگە، ماركىسىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىكەن، جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقىدىكىلەر تېخى كۆرۈشكە نېسىپ بولمىغان، ھەربىرى 3 يېرىم مىليون يۇەن جۇڭگو پۇلىغا توختايدىغان «روسسالس» ماركىلىق ئالىي دەرىجـ

لىك پىكاپمۇ قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىكەن.

ئۇنداقتا، شياڭگاڭدا پىكاپ تىجارىتى، كىرا ئاپتوموبىللىرىنىڭ خىزمەت پوزىتسىيەسى، باھا ئەھۋالى قانداقراق؟ بىز يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ئاپتوموبىل ساتىدىغان ماگىزىنلار (ئەمەلىيەتتە 40 ــ 50 پىكاپ سېتىدىغان چوڭ زال) غا كىرىپ، ئاپتوموبىل باھاسى بىلەن تونۇشتۇق ۋە گېزىتلەردە ئېلان قىلىنغان ئاپتوموبىل باھاسى بىلەن چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى ئاپتوموبىل باھاسىنى سېلىشتۇرۇپ كۆردۇق. سېلىشتۇرۇشنىڭ نەتىجىسى شۇ بولدىكى، شياڭگاڭدا ئاپتوموبىل سېتىۋالماق ئاسان، ئاپتوموبىلنى باقماق تەس ئىكەن. چوڭ قۇرۇلۇقلۇقتا بولسا، ئاپتوموبىل سېتىۋالماق تەس، ئاپتوموبىلنى باقماق ئاسان ئىكەن. مەسىلەن، شياڭگاڭدا پىكاپنىڭ باھاسى خېلىلا ئەرزان ئىكەن، ئادەتتىكى خىزمەتتىكى بىر خىزمەتچى بەش ــ ئالتە ئايلىق مائاشىغا ياخشى بىر پىكاپ سېتىۋالالايدىكەن. بىراق، يول ئاسراش ھەققى، ئاپتوموبىل توختىتىش ھەققى، بېنزىن باھاسى قاتارلىقلار يۇقىرىراق بولغاچقا، ئاپتوموبىلنى بېقىش ئاپتوموبىل سېتىۋېلىشتىنمۇ تەسكە توختايدىكەن.

شياڭگاڭنىڭ ئاممىۋى قاتنىشىدا يەر ئاستى پويىز قاتنىشى، رېلىسلىق تراموَاي قاتنىشى، سۇ قاتنىشى، قوش قەۋەتلىك ۋە تاق قەۋەتلىك جامائەت ئاپتوبۇسى قاتنىشى، كىرا پىكاپلىرى قاتنىشى ئاساس قىلىنىدىكەن.

يەر ئاستى پويىزى چوڭقۇر دېگىز ئاستى تۆمۈرىول لىنىيەسى ئارقىلىق شياڭگاڭ ئارىلى بىلەن جيۇلۇڭ يېرىم ئارىلىنى تۇتاشتۇرىدىكەن ۋە تەرەپ ــ تەرەپكە قاراپ سوزۇلىدىكەن. يەر ئاستى پويىز ۋوگزاللىرى ناھايىتى ھەشەمەتلىك بېزەلگەن بولۇپ، ئاپتوماتىك سىيرىلما پەلەمپەي بىلەن جۇشۇپ ــ چىقىدى-

غان گەپ ئىكەن. ۋوگزال ئىچىدە نەپىس ئىشلەنگەن سودا ئېلانى ماركىلىرى نېئون چىراغ بىلەن يوروپ تۇرۇلدىكەن. پويىزغا چۈشۈشتە پارچە بېلەت ۋە 70 ــ 100 شياڭگاڭ دوللىرىلىق (تۆۋەندە دوللار دېيىلىدۇ) پۇتۇن بېلەت (چوڭ ـ كىچىكلىكى بىر قارتىچىلىك ئېلېكترونلۇق كارتۇشكا بېلەت) ئىشلىتىلىدۇ. كەن. بىز شياڭگاڭغا بارغان ھامان ھەربىر ئىز 70 دوللارلىق پۇتۇن بېلەت ئېلىۋىدۇق، شياڭگاڭ ۋە جيۇلۇڭ ئارىسىدا 10 نەچچە قېتىم قاتنىغان بولساقمۇ، بۇ بېلەت يەنىلا تۇگمىدى. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، رېلىسلىق تراموَاي بېلەت باھاسى ئەڭ ئەرزان قاتناش قورالى ئىكەن. 10 تىيىنلىق بېلەت ئالسىلا پۇتۇن جيۇلۇڭ ئارىلىنى ئارىلاپ چىققىلى بولىدىكەن. قوش قەۋەتلىك ئاپتوبۇسنىڭ بېلەت باھاسى گەرچە خېلى ئەرزان بولسىمۇ، بىراق بېكەت نامى ئېلان قىلىنمايدىكەن. سەگەك بولمىغان ياكى شياڭ ـ گاڭنىڭ ئەھۋالى بىلەن تونۇشمايدىغان يولۇچىلار بېكەت ئاتلاپ كېتىش ئېھتىمالى بار ئىكەن.

بۇ يەردە، شياڭگاڭدىكى ئاساسلىق ئاممىۋى قاتناش قورالى بىلەن كىرا پىكاپلىرى ئۇستىدە ئىككى كەلىمە گەپ قىلمىساق بولماس.

بۇ يەردىكى كىرا پىكاپلىرى ئاساسەن ياپونىيە، ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن داڭلىق پىكاپلار ئىكەن. پاكىز ۋە ھاۋا تەڭشىگۈچى بار بۇنداق كىرا پىكاپلىرىنىڭ يولۇچى ئولتۇرىدىغان ئورۇندۇقلىرىنىڭ ئالدىغا كىرا پىكاپىنىڭ شىركەت تەۋەلىكى، شىركەت دېرېكتورىنىڭ ئىسمى، ئادرېسى، تېلېفونى، شوپۇرنىڭ ۋە يولۇچىنىڭ ھوقۇق ـ مەجبۇرىيەت دائىرىسى ئىنگلىزچە ۋە خەنزۇچە يېزىقتا چاپلاپ قويۇلىدىكەن. كىرا پىكاپىنىڭ ھەمىسىدە مۇساپە، پۇل ھېسابلىغۇچ ئەسۋاب بولىدىكەن. پىكاپنىڭ قوزغىلىش

باھاسى 10 دوللار ئىكەن. ئۇچ كىلومېتىر ماڭغاندىن كېيىن ئاندىن ھەر كىلومېتىرغا ئىككى يېرىم دوللاردىن قوشۇلىدىكەن. دېمەك، شەھەر ئىچىدە 10 كىلومېتىر يول يۈرۈش ئۇچۇن 27 يېرىم دوللار تۆلىنىدىكەن. مەن بۇ يەردە چاي بىلەن پىشۇرۇلغان بىر تۇخۇمنى بەش دوللارغا، شاڭخەيدە توقۇلغان بىر يىپەك پايپاقنى بەش دوللارغا ۋە پىشۇرۇلغان بىر دانە كۆكۇاشنى 10 دوللارغا سېتىۋالغىنىم ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ باھاسى ھەققىدە كېيىن توختىلىمەن. بۇ باھاغا سېلىشتۇرغاندا، كىرا پىكاپلىرىنىڭ بۇ خىل باھاسىنى يۇقىرى دېگىلى بولمايدىكەن، ئەلۋەتتە.

بۇ يەردە يوللار تار، ئاپتوموبىل كۆپ بولۇشىغا قارىماي، قوش قەۋەتلىك ئاپتوبۇس ۋە پىكاپلارنىڭ سۈرئىتى كىشىنى چۆچۈتكۇدەك دەرىجىدە يۇقىرى ئىكەن. شۇنداقتىمۇ قاتناش ھاسىلىرى ناھايىتى كەم كۆرۈلىدىكەن.

شياڭگاڭ يوللىرىدىكى ئاپتوموبىللارنىڭ سۈرئىتى توغرىسىدا گەپ بولغاندا، شياڭگاڭ جەمئىيىتىدىكى ئومۇمىي تۇرمۇش رېتىمى ئۇستىدە توختىلىپ ئۆتمەي بولمايدۇ.

ھالبۇكى، شياڭگاڭ تۇرمۇش رېتىمى يېقىندىن ئېيتقاندا، بەئەينى پورۇقلاپ قاينىۋاتقان بىر چوڭ داشقازانغا ئوخشايدىكەن، ئەقەللىيسى، كوچىلاردا پىيادە كېتىۋاتقانلارمۇ خۇددى كەينىدىن ئىت قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك ئىتتىك ماڭىدىكەن. رېستورانلاردا ئۇلار تاماقنىمۇ خۇددى بىركىم تارتىۋالىدىغاندەكلا تېز يەۋالىدىكەن. شياڭگاڭ تېلېۋىزىيىسىنىڭ كۆرسىتىشلىرىگە قارىغاندا، ئوخشاش بىر ئەمگەكچىنىڭ شياڭگاڭدا ئوخشاش خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىپ تاپىدىغان پۇلى چەت ئەللەردىكىدىن بىرەر ھەسسە كۆپ بولسىمۇ، يەنە بەزى كىشىلەر كانادا قاتارلىق چەت مەملىكەتلەرگە كۆچۈپ ئولتۇراقلىشىۋېتىپتۇ. ئۇلار دەل شياڭگاڭدىكى

تۇرمۇش رىتىمىنىڭ تېزلىكىدىن قاقشايدىكەن.

مەن شياڭگاڭغا قەدەم قويغان دەسلەپكى كۈنلەردە، ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرىنىڭ، دۇكاندارلارنىڭ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ، ھەتتا تۆ-ۋەنرەك قاتلامدىكى شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ بەس - بەس بىلەن گېپىرىت سېتىۋېلىۋاتقىنىنى ۋە بار دىققىتى بىلەن گېپىرىت كۆ-رۈۋاتقىنىنى كۆرۈپ، شياڭگاڭلىقلار ئېقىم مەسىلىلىرىگە قە-ىزىقسا كېرەك دەپ ئويلىدىم. گېپىرىتخۇمار بۇ كىشىلەر ئارىسىدا ئېقىم مەسىلىلىرىگە قىزىقىدىغانلارنىمۇ يوق دېگىلى بولمايدۇ، لېكىن كېيىنكى كۆزىتىشلەردىن مەلۇم بولدىكى گېپىرىت كۆر-گۈچىلەرنىڭ كۆپچىلىكى ئېقىم مەسىلىلىرىگە ئەمەس بەلكى ئات بەيگىسىنىڭ نەتىجىسى توغرىسىدىكى يېڭى خەۋەرلەرگە قىزىقە-دىكەن. شياڭگاڭدىكى ئات بەيگىسى نوقۇل قىمار شەكلىنى ئالغا-نىكەن، ھەر ھەپتىسىگە ئىككى قېتىم ئۆتكۈزۈلىدىغان، كەم دې-گەندىمۇ بىرەر ئەسىرلىك تارىخقا ئىگە بولغان ئات بەيگىسى نۇرغۇن شەھەر ئاھالىلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىكەن. بەيگىگە قاتناشتۇرۇلىدىغان مەلۇم ئاتقا دو تىكىدىغانلار ئىچىدە داڭلىق بايلارمۇ، ئادەتتىكى كىشىلەرمۇ، ھەتتا بالىلارمۇ بولىدىكەن. شارائىتى بارلار بەيگە مەيدانىغا بېرىپ ئۆزى دو تىككەن ئاتنىڭ تەقدىرىنى بىۋاستە كۆزەتكەندىن ئۆزگە، بەيگە مەيدانىغا بېرىش ئىمكانىيىتى يوقلار، بەيگە نەتىجىسىدىن پەقەت گېپىرىت ئارقە-لىقلا خەۋەر تاپىدىكەن. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا بەيگىدە دو تىكىد-غانلار ئىچىدە قىمارغا مەستانە بولۇپ كەتكەن، پەقەت قىمار بە-لەنلا كۇن ئۆتكۈزىدىغان كىشىلەرمۇ بولىدىكەن. ئات بەيگىسى شياڭگاڭدا دائىملىق سېتىلىپ تۇرىدىغان لاتارىيە بىلەن قوشۇ-لۇپ تەلەي سىنايدىغان ئىككى چوڭ تۇر بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. بۇ ئىككى خىل «قىمار» غا تەۋەككۇل قىلغانلارنىڭ بەزىسى بىر

كېچىدىلا باي بولۇپمۇ كېتىدىكەن. بىر كېچە ئىچىدە بار ـ يوق تەئەللۇقاتىدىن ئايرىلىپ نامراتلار قاتارىغا قوشۇلۇپ كېتىدىغانلارمۇ بولىدىكەن.

بىز زىيارەت داۋامىدا ئىككى يەردە ناھايىتى چوڭ ئات بەيگە مەيدانىنى كۆردۇق.

4. سېرىق نەرسىلەر، قىزىل چىراغ ۋە باشقىلار

بىز بۇ يەردە گەپنى يەنىلا بىز كۆپ كۆرۈپ كەتكەن ۋە كۆ-رۈۋاتقان شياڭگاڭ كىنو ـ تېلېۋىزىيە فىلىملىرىنىڭ بىزدە قال-دۇرغان تەسىراتلىرىدىن باشلايمىز. بۇنداق فىلىملارنىڭ سۈرەت-لىشىچە، شياڭگاڭ كوچىلىرى ناھايىتى قاراڭغۇ ۋە خۇنۈك، قاش ـ كۆزلىرىنى بويىۋالغان يېرىم يالىڭاچ، ئەركە ـ نايناق پاھىشە ئا-يالىلار دوقمۇش ـ دوقمۇشلاردا مارىلاپ تۇرىدۇ، ئۇلار ئۇچرىغانلا ئەر كىشىگە تولغىنىپ، سۈركىلىپ ناز قىلىدۇ ۋە ئۇنىمىغىنىغا قارىماي قاراڭغۇ ئۆيلەرگە سۆرەيدۇ، ئاندىن كېيىن بۇلاڭچىلىق ياكى قان تۆكۈشلەر باشلىنىپ كېتىدۇ...

بىراق، بىز ئالتە كۈنلۈك زىيارەت داۋامىدا چوڭ ـ كىچىك كوچىلاردىن 30 ـــ 40 نى ئايلىنىپ چىقتۇق، كەچلەردە، ھەتتا يېرىم كېچىلەردىمۇ خېلى چەت، قاراڭغۇ كوچىلاردىن ئۆتتۇق. قايسىبىر دوقمۇشتىن ئاشۇنداق ئايالىلار چىقىپ بىزنى تۇ-تۇۋالاركەن، دەپ كۆزلىرىمىز ئالاق ـ جالاق بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنداق ئىشلار يۈز بەرمىدى. بىزنى تەيۋەنلىك دەپ ئويلاپ قالغان بىر ئەر ئالدىمىزغا كېلىپ كۆڭۈل ئاچىدىغان ـ ئاچما-يدىغانلىقىمىز ھەققىدە سۆرۈشتۈرگەن بولسىمۇ، ئۇ گېپىنى تۇ-گەتمەي تۇرۇپلا ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولۇپ قالغان بىر ساقچى تەرىپىدىن ھەيدىۋېتىلدى. جيۇلۇڭ ـــ بىز تۇرۇۋاتقان

مېھمانخانا جايلاشقان جاي. ئۇ، شياڭگاڭنىڭ ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن قاتلامدىكى ئاھالىسى تۇرىدىغان، سودا رايونى ھېسابلىنىدىغان ئەڭ قايناق يەر بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردە پاھىشخانا ياكى تىجارەت خاراكتېرىنى ئالغان سېرىق خىزمەت قىلىش ئورۇنلىرىنى ئوچۇق - ئاشكارا ئېچىشقا بولمايدىكەن. بىزگە نامى تونۇشلۇق بولغان قىزىل چىراغ رايونى جيۇلۇڭنىڭ ۋاڭجياۋ دېگەن يېرىدىكى بۇلۇڭ - پۇچقاققا جايلاشقانكەن. بىز ئۇ يەرگە يېقىن بارىدۇق، لېكىن ئىچكىرىلەپ كىرىپ بۇ يەرنىڭ ئەھۋالى بىلەن تونۇشۇشقا جۈرئەت قىلالمىدۇق. ئەھۋالدىن خەۋىرى بارلارنىڭ ئېيتىشىچە، شياڭگاڭ قانۇنى ۋە ئەخلاق ئۆلچىمىگە مۇخالىپ كەلمەيدىغان، لېكىن بىز ئەقىلگە سىغدۇرالمايدىغان بەزىبىر ئەسكىلىكلەر، رەزىللىكلەر ئەنە شۇ يەردە يۈز بېرىدىكەن.

بىز ئۇ يەردە تۇرۇۋاتقان كۈنلەردە تېلېۋىزىيە تەشۋىقاتىدىن شياڭگاڭدا سېرىق نەرسىلەرنى تازىلاش ئېلىپ بېرىلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپتۇق ۋە ھەيرانلىق ھېس قىلدۇق. بۇنداق تازىلاش كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى ئەخلاقىي رەزىللىك ۋە قانۇنسىزلىقلىشلارنى پۈتۈنلەي تازىلاپ تاشلاشقا ئامالسىز بولسىمۇ، لېكىن ھۆكۈمەت تەرەپنىڭ سېرىق نەرسىلەرگە تۇتقان پوزىتسىيىسىنىڭ قانداقلىقىنى ھېس قىلىۋالدۇق.

بىز چوڭ قۇرۇقلۇقتا، يالىڭاچ ئەر - ئاياللار سۈرىتى ۋە بەزى شەھۋانىي كۆرۈنۈشلەر شياڭگاڭنىڭ گېزىت - ژۇرناللىرىدا ئوچۇق - ئاشكارا ئېلان قىلىنىۋېرىدىكەن ياكى بازاردا سېتىلىدىكەن، دەپ ئاڭلىغانىدۇق. بىز بۇنداق پاراڭلارنىڭ راست - يالغانلىقىنى بىلىپ باقماق بولۇپ، قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىغان كىتاب - ژۇرنال يايمىلىرىنى ئەستايىدىل كۆزەتتۇق. ھەر كۈنى 20 ـــ 30 بەت چىقىدىغان گېزىتلەردىمۇ، تىزىپ قويۇلغان سانى 20 ـــ 30 بەت چىقىدىغان گېزىتلەردىمۇ، تىزىپ قو-

يۇلغان كىتاب ـ ژۇرناللاردىمۇ بۇنداق بەتبەشىرە ـ رەسۋا سۇرەتـ لەرنىڭ بېسىلغانلىقىنى كۆرمىدۇق. پەقەت كەچ سائەت 10 ـ 11 لاردىلا تار كوچىلاردىكى بۇنداق كىتاب ـ ژۇرناللارنىڭ بىر پار ـ چىسى 150 ـــ 200 دوللاردىن سېتىلىدىكەن. بۇنچىلىك ساندىكى پۇلنىڭ قىممىتى زادى قانچىلىك؟ 150 دوللارغا شياڭگاڭ بازار ـ لىرىدا بىرەر فوتوئاپپارات ياكى ئالتە دانە «كودالك» ماركىلىق فو ـ تو پلىونكا سېتىۋالغىلى بولىدىكەن. بىلەرمەنلەردىن سوراپ كۆ ـ رۈۋىدۇق، بۇنداق ژۇرناللار تىجارەت خاراكتېرىدە بېسىلىدىكەنـۇ، كۇندۇزلىرى ئۇنى ئوچۇق ـ ئاشكارا سېتىشقا بولمايدىكەن، پەقەت ئاخشاملىرىلا كىتاب يايمىلىرىدا پەيدا بولۇپ قالىدىكەن.

بىز بۇ مەسىلە توغرىسىدا شياڭگاڭ تېلېۋىزىيىسىگىمۇ دىق ـ قەت قىلدۇق. تېلېۋىزىيە قاناللىرى خېلى كۆپ بولسىمۇ، ئەمما ھەرقانداق قانالدا جىنسىي قۇتراتىش خاراكتېرىنى ئالغان ئاش ـ كارا كۆرۈنۈشلەرنى كۆرمىدۇق. كۆزگە ئانچە سىغمىپ كەتمەيدىغان بەزى كۆرۈنۈشلەر بار فىلىملارنى قويغاندا، بالىلارنىڭ كۆرۈشكە مۇۋاپىق كەلمەيدىغانلىقى ئالدىنئالا ئەسكەرتىلىدىكەن. سىملىق تېلېۋىزىيە خېلى تەرەققىي قىلغان بولسىمۇ، لېكىن سىملىق تېلېۋىزىيە نومۇرلىرىنى مېھمانخانىلاردا كۆرسىتىش مەنئى قى ـ لىنىدىكەن. يامان كۆرۈنۈشلەر بار فىلىملار سىملىق تېلېۋىزى ـ يىدە كۆرسىتىلەمدۇ، يوق، بۇنى بىلەلمىدۇق.

بىراق، يۇزەكى كۆزىتىشلىرىمىز ۋە ئاڭلىغانلىرىمىزغا قا ـ رىغاندا، ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر مەسىلىسى شياڭگاڭدا كاپىتالىس ـ تىك تۈزۈمنىڭ خاس ئىللىتى سۈپىتىدە ئالاھىدە گەۋدىلىنىپ تۇرۇپتۇ. شياڭگاڭ گېزىتلىرىنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، شياڭگاڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىچىدە ھاراق ئىچىدىغانلار 60 پىرسەنتكە يېتە ـ دىكەن. بۇلارنىڭ بىر قىسمى ھاراق ئىچىشنى سەبىي چاغلىرد ـ

دىلا باشلىۋېتىدىكەن. بىز زىيارەت داۋامىدا، تولۇم شەكىللىك بوغچا ئاسقان كۆپلىگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ (14 ــ 17 ياش ئارىسىدا) «چاڭچىلىخانا» دەيدىغان زالغا كىرىپ ـ چىقىپ يۈرۈۋاتقانلىقىنى بايقىغانىدۇق. كېيىن خەۋەر تېپىشىمىزچە، «چاڭچىلىخانا» دېيىلىدىغان زاللار سېرىق كىنولار قويۇلىدىغان مەيدان ئىكەن، ھەتتا ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئالدىغا «مۇنچىدىكى ئايال» دېگەن كىنو ئېلانى چاپلىنىپتۇ.

مەشھۇر سەيلىگاھ ــ جېنشازۇي ئەنە شۇنداق تولۇمسمان بوغچا ئېسىۋالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ «پائالىيەت» ئېلىپ بارىدىغان جايى ئىكەن. بىز ھەر كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت 4 لەردە بوغچا ئاسقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ يەرگە توپ ـ توپى بىلەن كېلىپ، تۇن تەڭ بولغاندىمۇ بۇ يەردىن ئايرىلمايدىغانلىقىنى بايقىدۇق. بۇنىڭدىن قارىغاندا، شىياڭگاڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئارىسىدا كېچىسى ئۆيىگە قايتمايدىغانلار خېلى سالماقنى ئىگىلىسە كېرەك. ئۇلار بىر ئوغۇل، بىر قىز ياكى ئوغۇللار بىر توپ، قىزلار بىر توپ بولۇۋېلىپ چىراغلار ئىنتايىن خىرە بولغان دېڭىز بويىلىرىدىكى مېتال ۋادەكلەرگە يۆلىنىۋېلىپ ياكى مىنىۋېلىپ مۇھەببەتلەشكەندەك ھەرىكەتلەرنى قىلىشىدىكەن. بۇنداق كۆزگە سىغمايدىغان ھەرىكەت بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمايدىكەن.

ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، شىياڭگاڭدا ئۇچىنچى دەرىجىلىك (سېرىق) فىلىملارنى كۆرسىتىدىغان كىنوخانىلاردا بىر مەيدان كىنو بېلىتىنىڭ باھاسى 40 دوللارغا توختايدىكەن.

5. تۇرالغۇ ۋە سایاھەتچىلىك

ئالىقانچىلىك يەر ئالىقانچىلىك ئالتۇن بىلەن باراۋەر بولغان

بۇ شەھەردە ئۆي ـ مۇلۈك تىجارىتى ئەڭ پۇللۇق تىجارەت ھېـ
سابلىنىدىكەن. شياڭگاڭ گېزىت ـ ژۇرناللىرىدا، رادىئو ـ تې
لېۋىزىيىسىدە ئۆي ـ مۇلۈك تىجارىتى ئېلانلىرى مۇھىم سال
ماقنى ئىگىلەيدىكەن . نەپىس ئىشلەنگەن ئۆي ـ مۇلۈك ئېلانلە
رى ھەتتا كوچىلاردىمۇ ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرگە تۇتقۇزۇپ قويۇ
لىدىكەن. دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ بازار ۋە ئەركىن پورت ھېسابـ
لىنىدىغان بۇ شەھەردە قاياققىلا قارىسا، كۆزگە چېلىقىدىغىنى
يەنىلا مېھمانخانا، رېستوران ئىكەن. پۇلدارلارنىڭ ئىستېمال سە
ۋىيىسىگە مۇۋاپىقلاشتۇرۇلغان ھەشەمەتلىك بەش يۇلتۇزلۇق
مېھمانخانىلاردىن تارتىپ، بىر بىنانىڭ بىرەر قەۋىتىنى ئىگىلەي
دىغان مېھمانخانىلارغىچە بار ئىكەن. بىز چۇشكەن جەنۇب ـ
شىمال مېھمانخانىسى جيۇلۇڭنىڭ ئەڭ ئاۋات رەستىسىدە بولۇپ،
14 قەۋەتلىك بىر بىنانىڭ ئايرىم لىفت بىلەن چىققىلى بولىدە
غان سەككىزىنچى قەۋىتىگە جايلاشقانىكەن. ياتاق ئۆي كىچىك
بولۇپ، پەقەت تار كەلگەن ئىككىلا كارىۋات بىلەن بىر ئۇستەلنى
سىغدۇرالىسىمۇ، لېكىن ھاۋا تەڭشىگۈچى، تېلېفونى، تېلېۋىزۇ
رى بار ئىكەن. كىچىككىنە تازىلىق ئۆيىمۇ ئىنتايىن پاكىز سە
رەمجانلاشتۇرۇلۇپتۇ. بىز ھېچقانداق يۇلتۇز دەرىجىسى بولمە
غان، ئوتتۇرا ـ تۆۋەن سەۋىيىگە ياتىدىغان بۇ ياتاقنىڭ بىر كۈن
لۈكى ئۈچۈن بىر كارىۋاتقا 400 دوللار تۆلىدۇق. تېخى بۇ باھا
بىزگە ئېتىبار قىلىنغان باھا ئىكەن. بۇنىڭغا قاراپ، يۇلتۇز دە
رىجىسىگە ئىگە چوڭ مېھمانخانىلارنىڭ بىر ئۆيى (شياڭگاڭ
مېھمانخانىلىرىدا بىر كارىۋاتنى ئايرىم ساتمايدىكەن) قانچە پۇلغا
توختايدىغانلىقىنى پەرەز قىلغىلى بولىدۇ. بىز بىر كۈنى سايا‌ھەت
ئۆمىكىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن شياڭگاڭدىكى ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ
ھەشەمەتلىك بىر مېھمانخانىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. شياڭگاڭ

مېھمانخانىلىرى ھەرقانداق ئېكسكۇرسىيىچىنى خالىغانچە ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا يول قويىدىكەن. بىز چوڭ زالغا كىرگىنىمىزدە، ئۇ يەردە يۇقىرى سەۋىيىلىك بىر ئورکېستىر رىتىملىق بىر كلاسسىك مۇزىكىنى لەرزان ئورۇنداۋاتىپتۇ. ئىككىنچى قەۋەتتىكى ماگىزىندا قىممەت باھالىق ماللار سېتىلىدىكەن. ھەر خىل مۇلازىمەت تۈرلىرى سىستېمىلاشقان بۇنداق مېھمانخانىلاردا مىليارداپ بايلىقنىڭ ئىگىلىرىلا تۇرالايدىكەن.

سایاھەتچىلىك ــ شیاڭگاڭ ئىقتىسادىنى يۆلەپ تۇرىدىغان تۈۋرۈكلەرنىڭ بىرى ئىكەن. بۇنىڭغا مۇناسىپ، سایاھەت ئىشلىرىمۇ ناھايىتى تەرەققي قىلىپتۇ. سایاھەت ئورۇنلىرىنىڭ مۇلازىمەت سۈپىتىمۇ يۇقىرى ئىكەن. بۇ يەردە، ئۆمەك بولۇپ ئۈيۇشقان سایاھەتچىلەرنى كۈتۈۋالىدىغان چوڭ شىركەتلەر بولۇپلا قالماي، ئادەتتىكى سایاھەتچىلەرنى كۈتىدىغان كىچىك سایاھەت شىركەتلىرىمۇ بار ئىكەن.

بىز شیاڭگاڭغا بېرىپلا، بىز چۈشكەن مېھمانخانا خوجايىنىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن بىر كۈنلۈك سایاھەت ئۆمىكىگە قاتناشتۇق ۋە ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەن سائەت 8 دىلا بىزنى ئالغىلى كەلگەن يېپىيېڭى ياپون مىنىبۇسىغا ئولتۇرۇپ يولغا چىقتۇق. بىر تاغ چوققىسى، ئىككى باغچە، بىر دېڭىز ساھىلى، ئىككى ماگىزىن، بىر زىبۇزىننەت كارخانىسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. سایاھەت داۋامىدا شیاڭگاڭ ئارىلى بىلەن جيۇلۇڭ يېرىم ئارىلىنى تۇتاشتۇرىدىغان دېڭىز ئاستى يولىدىنمۇ كېسىپ ئۆتتۇق. چۈشلۈك تاماققا سایاھەت شىركىتى مەسئۇل بولۇپ، بىزنى دېڭىز ئۈستىدە لەيلەپ تۇرىدىغان بىر ھەشەمەتلىك رېستورانغا غىزالاندۇردى.

سایاھەتچىلەرنى باشلاپ ماڭىدىغان خادىمدىن تارتىپ شو-

پۇرغىچە ناھايىتى ياخشى پوزىتسىيە بىلەن خىزمەت قىلىدىكەن. كىچىك قول كانىيى ئارقىلىق توختىماي سۆزلەپ، يول بويىدىكى ئۆزى بىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ھەققىدە چۈشەنچە بېرىدىكەن. مەن شۇ كۈنلۈك سايامەتتە يول باشلىغۇچىنىڭ بىز بىلەن بىللە سايامەت قىلىۋاتقان ھىندۇنېزىيىلىك بىر جۈپ ئەر - خوتۇننىڭ بالىسىنى يول باشلىغۇچىغا تاشلاپ بېرىپ، يىراقلاردا تاماشا قىلىۋاتقىنىنى كۆردۈم. يول باشلىغۇچى ھېلىقى سايامەت چىلەردىن چاي پۇلى ئالامدۇ - يوق دەپ خېلى يەرگىچە كۆزىتىپ باققان بولسىمۇ، ئۇنىڭ پۇل ئالغىنىنى كۆرمىدىم.

بىر كۈنلۈك سايامەتنىڭ مەزمۇنى خېلى مول بولدى. شۇ جەريانىدا كەم دېگەندە بىرەر يۈز دوللارلىق پول يۇردۇق. بىرەر يۈز دوللارلىق تاماق يېدۇق. ئادەتتە ئىشىك بېلىتى ئۈچۈن 150 دوللار ئالىدىغان «دېڭىز - ئوكيان باغچىسى» دىمۇ تاماشا قىلىدۇق. شۇڭا، بىز بىر كۈنلۈك سايامەت ئۈچۈن تۆلىگەن 390 دوللارغا رازى بولۇپ تۇرغىنىمىزدا، كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان بىر ئىش يۈز بەردى. ئەسلىدە بىز شۇ كۈنى ئەتىگەندىلا ئېگىز بىر تاغ چوققىسىغا ئاچىقىلغانىدۇق. ئۇ يەردە سايامەت شىركىتىنىڭ خىزمەتچىسىگە ئوخشايدىغان، بىز بىلەن بىللە مىنىۋىستا بىللە كەلگەن بىر قىز بىزنى ئايرىم - ئايرىم ۋە كوللېكتىپ سۈرەتكە تارتىۋالغانىدى. بىز تاغدىن چۈشكەن ھامان ھېلىقى قىز نەگىدۇر يوقالدى. بىزمۇ بۇنىڭغا ئانچە ئېرەن قىلماپتۇق. شۇ كۈنى كەچقۇرۇن بىز پۈتۈن سايامەتنىمىزنى ئاخىرلاشتۇرۇپ بىر چوڭ ماگىزىن ئالدىدا ئاپتوموبىلغا چىقىشىمىزغا، ھېلىقى قىزنىڭ يەنە پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى كۆردۇق. ئۇ قىز ۋە يول باشلىغۇچى ھەربىرىمىزگە بىر پارچىدىن چوڭايتىلغان كوللېكتىپ سۈرەت بىلەن ئوتتۇرىسىغا ئۆزىمىزنىڭ سۈرىتى

چۈشۈرۈلگەن گىردە چوڭلۇقىدىكى بىردىن تەخسىنى تۇتقۇزۇپ قويدى ۋە بۇلار ئۈچۈن 110 دوللار تاپشۇرۇشىمىز كېرەكلىكىنى ئېيتتى. بىراق، بۇلار ناھايىتى تەبئىي ۋە ئەدەپ بىلەن ئورۇندال-دى. بىر پارچە كوللېكتىپ سۈرەت (بىر كۈنلا بىللە بولغان بىر چەت ئەللىك كىشىلەر بىلەن بەلكى ئۆمۈرۋايەت كۆرۈشمەسمىز) بىلەن بىر دانە تەخسە ئۈچۈن 110 دوللار تۆلەشكە قورسىقىمىز ئاغرىغان بولسىمۇ، بۇ پۇلنى بەربىر تۆلىمەي بولمىدى. پاراڭ داۋامىدا ھېلىقى سۈرەتچى قىزنىڭ شىياڭگاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇيدىغانلىقى، ساياھەت شىركىتى بىلەن بىرلىشىۋېلىپ، مۇ-شۇنداق ئۇسۇللار بىلەن پۇل تېپىپ ئوقۇش راسخوتىنى قامدايدى-غانلىقىدىن خەۋەر تاپتۇق. رازىلىقىمىزنى ئالماي تۇرۇپلا سۈرە-تىمىزنى تەييارلاپ قىممەت باھادا پۇل ئۈندۈرۈۋالغان بۇ كىشى-لەرگە نەپرەت بىلدۈرگەچ، ياتقىمىزغا قايتىپ كەتتۇق.

6. شياڭگاڭدا تىجارەت ۋە مال باھاسى

شىياڭگاڭ دۇنياۋى چوڭ سودا شەھىرى بولغاچقا، سودا - تىجارەت ناھايىتى تەرەققىي تاپقان. سودا رايونى ھېسابلىنىدىغان جىيۇلۇڭدا (شياڭگاڭ ئارىلىغا ئاساسەن ھۆكۈمەت بىنالىرى، چەت ئەلنىڭ شياڭگاڭدا تۇرۇشلۇق ئورگانلىرى جايلاشقانىكەن) قە-يەرگە قارىماڭ، كۆزگە چېلىقىدىغىنى ساپلا چوڭ - كىچىك سودا دۇكانلىرى ئىكەن. سودا مەيدانى، سودا مەركىزى دەپ ئاتىلىدىغان بىرەر چوڭ ماگىزىننى ئايلىنىشقا يېرىم كۈنچە ۋاقىت كېتىدى-كەن. كىچىك دۇكانلارغا بولسا بىر مال ئىشكاپى بىلەن بىر نەپەر مال ساتقۇچى ئارانلا سىغىدىكەن. شياڭگاڭلىقلار ئاچقان ماگىزىن - دۇكانلىرىدىن ئۆزگە ياۋروپالىقلار، ھىندىلار، ياپونلار، پاكىستان-لىقلار ئاچقان دۇكانلارمۇ كۆپ ئىكەن. بەزىدە چوڭ قۇرۇقلۇقتىن

كىلىپ ئاچقان جۇڭيىچە دورا ماتېرىياللىرى دۇكىنى ۋە چوڭ قۇرۇقلۇق مېلى (ئاساسەن گۈزەل سەنئەت بۇيۇملىرى) نى ساتىدىغان ماگىزىنلارمۇ ئۇچراپ تۇرىدىكەن. مەخسۇس چوڭ قۇرۇقلۇق مالليرىنى ساتىدىغان ئەڭ چوڭ ماگىزىن «يۇخۇا دۆلەت مال-لىرى ماگىزىنى» جيۇلۇڭنىڭ ئەڭ ئاۋات يېرىگە جايلاشقان بولۇپ، ۋاڭ خېنمىنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، بۇ ماگىزىن دەسلەپكى چاغلاردا مەخسۇس چوڭ قۇرۇقلۇقنىڭ مېلى بىلەنلا تىجارەت قىلاتتىكەن. تىجارىتى تازا يۇرۇشۇپ كەتمىگەنلىكتىن، كېيىنچە چەت ئەل مالليرىنىمۇ ساتىدىغان بوپتۇ. مەن بۇ ماگىزىندىن ئا-مېرىكىدا تىكىلگەن بىرقۇر شىم - كاستۇمنى 2240 دوللارغا (2400 يۈەن خەلق پۇلىغا تەڭ) سېتىۋالدىم.

شياڭگاڭ سودىسىدا مۇنۇ تەرەپلەر ئالاھىدە نەزەرگە تاشلا-نىدىكەن:

1. مەيلى ھەشەمەتلىك سودا سارايلىرىدا بولسۇن ياكى ھېلە-قىدەك كىچىك دۇكانلاردا بولسۇن، مال ساتقۇچىلارنىڭ مۇلازىمەت پوزىتسىيىسى ماختىغۇدەك دەرىجىدە ياخشى ئىكەن. سىز ماگە-زىنىغا كىرگەن ھامان ئۇلار دەرھال يېنىڭىزغا كېلىپ سىز بىلەن كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ سالاملىشىدىكەندە، نېمە سېتىۋالماقچى بولسىڭىز شۇ مال تۇرىنى سىزگە ئەستايىدىل تونۇشتۇرىدىكەن. قىزغىن مۇلازىمەت شەكلى بىلەن سىزنى مال سېتىۋېلىشقا قە-زىقتۇرىدىكەنۇ، مال سېتىۋالمىسىڭىزمۇ قايتا كېلىشىڭىزگە تە-لەكداشلىق بىلدۇرۇپ ئۇزىتىپ قويىدىكەن. زىبۇزىننەت ماگە-زىنلىرىدا بولسا، ئەينەكتىن ياسالغان پەشتاختا ئالدىغا خې-رىدارلار ئۆچۈن ئورۇندۇق قويۇلغان بولۇپ ماگىزىنىغا كىرىپ كەلگەن خېرىدار ئالدى بىلەن ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلىنىدىكەن. خېرىدار ئۇلار تۇتقان ئۇسسۇزلۇقنى ئىچكەچ ئورۇندۇقتا ئولتۇ-

رۇپ سودىلىشىدىكەن، بەزى چوڭ ماگىزىنلاردا ھەربىر قەۋەتتە بىردىن مەخسۇس چوڭ بۆلۈم تەييارلانغان بولۇپ، بۇنداق بۆلۈمـ لەردە بىرقانچە ئۇستەل ۋە ساپا بولىدىكەن. دەم ئالماقچى بولغان خېرىدار بۇ يەرگە كېلىپ تۇرىدىكەندە، پىرەنىك ۋە ئالىي دەرـ جىلىك ئىچىملىك بىلەن ھەقسىز تەمىنلىنىدىكەن. بىز زىيارەت داۋامىدا بۇنداق ئورۇنلارنىڭ ئاساسەن بوش تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ چۈشىنەلمەي قالدۇق.

2. چوڭ ۋە ئوتتۇرا (بەزىدە كىچىك) ماگىزىن ـ دۇكانلاردا مەخسۇس مال ساتقۇچى بولمايدىكەن. ھەممە مالنىڭ ئۇستىگە مال باھاسى باغاقچىسى چاپلاقلىق ئىكەن. خېرىدار ماگىزىنغا كىرىپلا قول ھارۋىسى، خالتا ياكى سېۋەتنى ئېلىپ مالنى ئۆزى تاللاپ سېتىۋالىدىكەندە، ئىشىك ئالدىغا كېلىپ ھېسابلىشىدـ كەن. بەزى ماگىزىنلاردا يېپىق يوللۇق تېلېۋىزور ئارقىلىق كۆـ زىتىش سىستېمىسى بولىدىكەن، بەزىلىرىدە بولمايدىكەن. بىز يەنە ئالتۇن زىبۇزىننەتلەر ماگىزىنىدىمۇ قاتار تىزىپ قويۇلغان، ھەربىرى 10 مىڭ دولارغا يارايدىغان ئالماس، ياقۇت كۆزلۈك ئۇزۇكلەرنىمۇ خېرىدارلارنىڭ ئەركىن تاللاپ سېتىۋېلىۋاتقانلىـ قىنى، سائەت دۇكانلىرىدىمۇ شۇنداق شەكىلدە تىجارەت قىلىنىـ دىغانلىقىنى كۆرۈپ، ماگىزىن خوجايىنلىرىنىڭ خېرىدارلارغا نېمە ئۈچۈن بۇنچە ئىشىنىدىغانلىقىغا ھەيران بولدۇق، ئۇلارنىڭ يۇرىكىنىڭ چوڭلۇقىغا ئاپىرىن ئوقۇماي تۇرالمىدۇق. چۈنكى، ئادەملەر مىغلىداپ تۇرىدىغان بۇنداق ماگىزىنلاردا تەجرىبىسىز ئوغرىمۇ بىرەر تال ئۇزۇكنى ھېچ كۈچىمەيلا سوقۇپ كېتەلىشى مۇمكىن ئىكەن.

3. ئادەتتە بىر خىزمەتچىمۇ ئېيىغا 10 مىڭ دوللار مائاش ئالالايدىغان بۇ شەھەردە يۇقىرى ئىستېمال يۇرگۈزۈلگەچكىمۇ،

مال باھاسى خېلىلا يۇقىرى ئىكەن. چوڭ قۇرۇقلۇقنىڭ بازىرىدا 1000 يۈەنگە توختايدىغان بىرقۇر ئايالار كىيىمى بۇ يەردە 4000 ــ 5000 يۈەنگە سېتىلىدىكەن. چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى بەلەن سېلىشتۇرغاندا كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەك ۋە باشقا كۈندىلىك تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنىڭ باھاسى يۇقىرى ئىكەنۇ، ئاپتوموبىل، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرىنىڭ باھاسى خېلىلا ئەرزان ئىكەن. مەسىلەن، ئۇرۇمچىدە ئەينى چاغدا ياپونىيەدە ئىشلەنگەن «Panasonic25» ماركىلىق تېلېۋىزورنىڭ باھاسى 7500 يۈەن ئەتراپىدا تۇراتتى، بۇ يەردە پەقەت 4000 يۈەن خەلق پۇلىغا (سودىدا خەلق پۇلىنىمۇ ئېلىۋېرىدىكەن، بىراق 1.25 يۈەننى بىر شياۋگاڭ دوللىرىغا سۈندۇرىدىكەن. سۈندۇرۇش باھاسى كۈنىگە مىڭ ياكى ئۆزگىرىپ تۇرىدىكەن) بۇنداق تېلېۋىزورنى سېتىۋالغىلى بولىدىكەن. تويغۇدەك بىر ۋاخلىق غەربچە تاماق يېسىڭىز (ئىككى چوجە كاۋىپى، بىر ئىستاكان سوغۇق سۇ، تۆت قوشۇق خام كۆكتات، بىر پىيالە قەھۋە) 80 ــ 90 دوللار تۆلەيدىكەنسىز. چايدا پىشۇرۇلغان بىر تۇخۇم بەش دوللار ئىكەن. ياخشىراق بىر قاچىلىق تەيىار چۆپىنىڭ باھاسى 14 دوللار ئىكەن. قىزىق يېرى، بىر ئاخشىمى كوچىدا كېتىۋېتىپ بىر كىشىنىڭ پىشۇرۇلغان كۆكۇاش سېتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم ۋە قىزىقىپ بىر تال سېتىۋالماقچى بولدۇم. كىم بىلسۇن، ئۇرۇمچى كوچىلىرىدا سېتىلىدىغان كۆكۇاشتىن ھېچقانداق پەرقلەنمەيدىغان بىر تال كۆكۇاشنى 10 دوللار تۆلەپ سېتىۋالدىم.

بىراق، سانائەت مالىلىرىنىڭ، بولۇپمۇ ئالىي دەرىجىلىك كىيىم ـ كېچەكنىڭ باھاسى ئۆزگەرمەيدىغان باھا ئەمەس ئىكەن. باھا كارتۇشكىسىدا ناھايىتى يۇقىرى باھا يېزىلغان بىلەن جۇگۇگوچە باھا تالاشقاندا 30 پىرسەنت، 40 پىرسەنت، ھەتتا 50

پىرسەنت چۈشۈرگىلى بولىدىكەن. داڭلىق ماركىلارنىڭ بولسا باھاسى تۈۋاقلىق بولىدىكەن. ھەرقانچە تالاشقان بىلەنمۇ بىكار ئىكەن.

4. ئالىي دەرىجىلىك مالىلار سېتىلىدىغان ماگىزىنلار بىلەن ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك مالىلار سېتىلىدىغان دۇكانلار رايون تەرىقسىدە ئايرىپ تاشلىنىدىكەن. جيۇلۇڭدىكى جيەنشازۇي ئەتراپلىرىغا ئالىي دەرىجىلىك مالىلار سېتىلىدىغان ماگىزىنلار مەركەزلەشكەن بولسا، يەر ئاستى پويىز بېكىتى بويىچە ھېسابلىغاندا، تۆت بېكەت نېرىسىغا جايلاشقان ۋاڭجياۋ، يۇمادى ئەتراپلىرىدا ساپلا ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك مالىلار سېتىلىدىغان كىچىك دۇكان ۋە يايمىلار مەركەزلەشكەنكەن. بۇنداق دۇكان ـ يايمىلاردا مودىدىن قالغان مالىلار، يالغان ماركا چاپلانغان ناچار مالىلار، يەر ئاستى زاۋۇتلىرىدا ئىشلەپ چىقىلغان ماركىسى يوق مالىلار سېتىلىدىكەن. بۇنداق مالىلارنىڭ باھاسى خېلىلا ئەرزان بولغاچقا، نامراتراق كىشىلەر بۇ يەرگە كېلىدىكەن، بەزى ئاق تەنلىك، قارا تەنلىكلەرمۇ قەدەم تەشرىپ قىلىدىكەن. بۇ يەردىكى مالىلار چوڭ قۇرۇقلۇقنىڭ ئىستېمال سەۋىيىسىگە يېقىن تۇرىدىغىنى ئۈچۈن، چوڭ قۇرۇقلۇقتىن كەلگەنلەرمۇ بۇ يەرگە كېلىپ تۇرىدىكەن. بىزمۇ بۇ بازاردىن (نامدا «ئايالىلار بازىرى» دېيىلىدىكەن) كۆڭلەك، مايكا، سومكا دېگەندەك نەرسىلەرنى سېتىۋالدۇق.

5. شياڭگاڭ بازارلىرىدا سېتىلىدىغان مېۋە ـ چېۋىنىڭ تۈرىنىڭ كۆپلۈكى، باھاسىنىڭ قىممەتلىكى جەھەتتە دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرسا كېرەك. شياڭگاڭنىڭ ئۆزىدىن مېۋە چىقمىغان بىلەن، بۇ يەردە مېۋە ـ چېۋىنىڭ ھەرقاندىقى تېپىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە شېخىدىن ئەمدىلا ئۈزۈلگەندەك سۈپەتلىك، يېڭى ئىكەن.

ئىراقنىڭكىمىكىن دەپ پەرەز قىلدۇق، بىر ئانارغا 20 دوللار باھا قويۇلۇپتۇ، بىر قوغۇن 100 دوللار ئەتراپىدا ئىكەن. ئالمىنىڭ بىرى بەش دوللارغا سېتىلىدىكەن. قارا ئۈزۈمنىڭ بىر جىڭى 20 نەچچە دوللار ئىكەن. ئاچچىقمىزنى كەلتۈرگىنى شۇ بولدىكى، بىر يايمىغا كورلا نەشپۈتى ۋە تېنجىن يالى نەشپۈتىنى بىر دۆۋە - بىر دۆۋىدىن دۆۋىلەپ قويۇپتۇ، بىر دۆۋىسىنىڭ باھاسى 10 دوللار ئىكەن. بىر دۆۋىسىدە كەم دېگەندىمۇ ئۈچ كىلوگرام نەشپۈت بار ئىكەن. بۇ باھانى ئۈرۈمچىدە سېتىلىۋاتقان باھا بىلەن سېلىشتۇرغاندىمۇ خېلىلا ئەرزان دېگەن گەپ. بۇ سودا شىياڭگاڭ سودىگەرلىرى زىيان تارتىۋاتامدۇ ياكى بىز زىيان تارتىۋاتامدىمىز، بىلگىلى بولمايدۇ.

شىياڭگاڭ بازارلىرىنى قامدىغان سەي - كۆكتاتلارنىڭ 90 پىرسەنتى چوڭ قۇرۇقلۇقتىن كەلتۈرۈلگەچكىمۇ، باھاسى چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى بىلەن ئاساسەن ئوخشىشىپ كېتىدىكەن. بىز سەي - كۆكتات بازىرىنى مەخسۇس ئىزدەپ بېرىپ باھا بىلەن تونۇشتۇق ۋە بۇ خۇلاسىنى چىقاردۇق.

بىز تونۇشقان باھا ۋە ئىستېمال سەۋىيىسى ۋاڭ خېنمىنىڭ «ئەقەللىيسى، ھەر ئايدا 10 مىڭ دوللارلىق مۇقىم كىرىمى بولمىغان ئادەم شىياڭگاڭدا ياشايمەن دېمىسىمۇ بولىدۇ» دېگەن سۆزىنى يېتەرلىك دەرىجىدە ئىسپاتلايدىكەن.

7. جيەنشازۇي، دېڭىز - ئوكيان باغچىسى ۋە باشقىلار

ھەر كۈنى تۈن پەردىسى يېيىلىشى بىلەن تەڭ جيۇلۇڭنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان جيەنشازۇي رەڭگارەڭ چىراغ نۇرلىرى بىلەن جەنىنەتتەك گۈزەل ۋە سىرلىق تۈسكە كىرىدىكەن. ئالاھازەل ئىككى - ئۈچ كىلومېتىر كەڭلىكتىكى دېڭىز سۈيى

يۇزىده چىراغ ۋە ئېلان چىراغلىرىنىڭ نۇرى جىلۋە قىلىدىكەن. دېڭىزنىڭ قارشى تەرەپ قىرغىقىدىكى تاغ ۋە تاغ باغرىدىن تار - تىپ تاغ چوققىسىغچە زىچ جايلاشقان بىنالارنىڭ چىراغلىرى كۆزگە ئېنىق تاشلىنىدىكەن. دېڭىز يۇزىگە شولا تاشلاپ تۇرغان غايەت زور ئېلان چىراغلىرى يىراق - يىراقلاردىن كۆرۈنۈپ تۇ - رىدىكەن. بۇ ئېلانلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ياپونىيەنىڭ «سونىي»، «خىتاچى»، «پاناسونىك»، «فۇشى»، «كونىكا» قاتارلىق مەشھۇر ماركىلىرى ئىگىلەيدىكەن. ئامېرىكىنىڭ «كوداك» قاتار - لىق ئېلانلىرى ۋە ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ ئېلانلىرىمۇ ئاندا - ساندا كۆرۈنۈپ قالىدىكەن. جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ «999» ئېلانى مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان چەت ئەل ئېلانلىرى ئىچىدە ئوتتۇرا ھال چوڭلۇقتا يورۇپ تۇرۇپتۇ. ئېيتىلىشىچە، بۇ بىر - دىنبىر ئېلان چىرىغىمۇ ئۆتكەن يىلى ئورنىتىلغانكەن. بۇنىڭ - دىن جەنۇبىي رايونىدا بىر كىشىلىك ئېلان ئورنى ئىگىلەشنىڭ ناھايىتى كۆپ پۇلغا توختايدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

مانا شۇنداق سودا ئېلانى مەركەزلەشكەن ۋە كېچىلىك سەيلە مەركىزى بولغان بۇ جايدا كۈندۈزلىرى ئانچە كۆپ ئادەم بولمايدىكەن. كەچ كىرىشى بىلەن تەڭلا شياڭگاڭ ئاھالىلىرى ۋە سايا - ھەتچىلەر بولۇپ، توپ - توپ كىشىلەر بۇ يەرگە قاراپ ئاقىدىكەن. دېڭىز بويىدىكى مەرمەر تاش يېيىتىلغان تەكشىلىككە جايلاشتۇرۇلغان ئۇزۇن ئورۇندۇقلاردىن ئورۇن ئېلىشىپ، ئەچىلىك ئىچىدىغانلىرى ئىچىملىك ئىچىشىدىكەن، سۆرەتكە چۈشىدىغانلىرى سۆرەتكە چۈشىدىكەن، مۇھەببەتلىشىدىغانلىرى بىمالال مۇھەببەتلىشىۋېرىدىكەن. بىز ھەر ئاخشامنى دېگۈدەك جەنۇبىي ئۆتكۈزدۇق. كەچ سائەت 9 - 10 لاردا، كېچە سائەت بىر - ئىككىلەردە كېلىپ باقتۇق. نەتىجىدە تاكى تاڭ يورۇغىچە

بۇ يەردىن ئادەملەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغانلىقىنى كۆردۈق.

بۇ قولتۇقنىڭ تەكشىلىكىدە كىچىك ـ كىچىك يۆتكىمە دۇكانلار ۋە تەييار تاماق ساتىدىغان بوتكىلار بار ئىكەن. لېكىن، بۇ يەردە كېچىلىرى سېتىلىدىغان مالىلار كۈندۈزلۈك بازار باھا-سىدىن خېلىلا ئۆزە بولىدىكەن. مەن كۈندۈزلۈك بازاردا 20 دوللارغا سېتىلىدىغان «كوداك» ماركىلىق بىر فوتو پلېيونكىنى كېچىسى بۇ يەردىن 30 دوللارغا سېتىۋالدىم.

«دېڭىز ـ ئوكيان باغچىسى» نى شياڭگاڭدىكى بىر مۆجىزە دېيىشكە بولىدىكەن. شياڭگاڭ ئارىلىدىكى كىچىكرەك كەلگەن بىر قۇرۇقلۇق باغچىسىدىن قالسا، بۇ باغچە يەنە بىر ئىستىراھەت مەركىزى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. ئوكيان باغچىسى تاغ ۋە دېڭىزنىڭ تەبىئىي تۈزۈلۈشىدىن ئەپچىللىك بىلەن پايدىلىنىپ بەرپا قىلىنغان بولۇپ، شياڭگاڭ زېمىنى بىلەن نىسبەتلەشتۇر-گەندە كۆلىمىنى كىچىك دېگىلى بولمايدىكەن. ئاڭلاشلارغا قارى-غاندا، بۇ باغچىنى تولۇق ئايلىنىپ چىقىش ئۈچۈن بىر كۈن ۋاقىتمۇ ئازلىق قىلىدىكەن. باغچىنىڭ نامى باغ بولغان بىلەن، بىزنىڭ بۇ يەردىكى باغچە بىلەن ئۇقۇم جەھەتتىن زور پەرقلىنى-دىكەن. باغچىنىڭ نامىغا لايىق دېڭىز ـ ئوكيان بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش بىلەن كۆڭۈل ئېچىش زېچ بىرلەشتۇرۇلگەنى-كەن. مەيلى قۇرۇلۇش ئۇسلۇبى بولسۇن ياكى ھەيكەلتىراشلىق سەنئىتىنىڭ كارامەتلىرى بولسۇن، ھەممىسىدە دېڭىز ـ ئوكيان جانلىقلىرىنىڭ ئوبرازى ئەكس ئەتتۈرۈلگەنىكەن. ناھايىتى ھە-شەمەتلىك ئىشلەنگەن زاللارغا دېڭىز ـ ئوكيان جانلىقلىرىنىڭ ئەۋرىشكىلىرى قويۇلۇپتۇ. يىرتقۇچ سۇ ھايۋىنى بولغان لەھەڭنى تونۇشتۇرىدىغان يەر ئاستى كارىدورىنىڭ ئاغزىمۇ يوغان بىر لە-ھەڭنىڭ ئاغزىغا ئوخشىتىلىپتۇ. لەھەڭلەر تۈگۈلۈشىدىن تارتىپ

يېتىلگەنگە قەدەر بولغان تىرىك ئەۋرىشكىلەر پولات ئەينەك ئىچىگە قويۇلغان. بۇ كارىدورغا كىرگەن ھامان لەھەڭنىڭ دەھشەتلىك چىرقىرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدىكەن ۋە كىشىنى ئىختىيارسىز سۇر بېسىپ كېتىدىكەن.

دېڭىز بىلەن تاغ تۇتاشقان تىك يارلىققا يول ياساش مۇمكىن بولمىغانلىقتىن، ئاسما كاجۇۋا (سېۋەت) يولى ياسىلىپ، پۈتۈن باغچە تۇتاشتۇرۇلغانىكەن. بولۇپمۇ ھەر كۈنى ئىككى قېتىم ئويىنتىلىدىغان يۇنۇس بېلىقى ۋە دېڭىز شىرى ئويۇنى سايامەتچىلەرنى بەكمۇ جەلپ قىلىدىكەن. بۇ سۇ ھايۋانلىرىنىڭ ئەقلىگە ۋە ھەرىكەت ئىقتىدارىغا ئادەم ھەيران قالىدىكەن.

بۇ باغچىدا يەنە ھازىرقى زامان پەن ـ تېخنىكىسى قوللىنىلغان ئاسما شوتىسى، ئاسمان چاقپەلىكى، موللاقچى ماشىنا، ئەگرى رېلىسلىق ۋاگون قاتارلىق ئويۇن جاھازلىرى بار ئىكەن، بالىلارمۇ، چوڭلارمۇ كۆڭۈل ئېچىپ، قورقۇنچلۇق سەرگۈزەشتىلەر بىلەن نېرۋىلىرىنى غىدىقلايدىكەن.

باغچىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى بىر تاغ جىراسىغا ناھايىتى چوڭ بىر تور ياسىلىپ، تور ئىچىگە تۈرلۈك ـ تۈمەن قۇش ۋە ھايۋانلارنىڭ ئۇلگىسىنى قويۇۋېتىپتۇ. سۈنئىي رەۋىشتە ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن بۇ چەكلىك ئېكولوگىيىلىك مۇھىتتا قۇش ۋە ھايۋانلار تۇغۇلۇش ۋە ئۆلۈشتىن ئىبارەت جەريانىنى بېشىدىن كەچۈرىدىكەن. سايامەتچىلەر مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلەرگە ئەمەل قىلىش شەرتى ئاستىدا تور ئىچىگە كىرىپ، ھايۋان ۋە قۇشلار بىلەن بىللە تاماشا قىلالايدىكەن.

تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدىغىنى شۇكى، بۇ باغچىنىڭ ئىشىك بېلىتى قىممەترەك (150 دوللار) بولغان بىلەن، چوڭ ئىشكتىن كىرىپلا كەتسىڭىز، قانداق زالىنى ئېكسكۇرسىيە

قىلماقچە ئاسما كاجۇۋىغا چۈشۈپ بىرەر - ئىككى كىلومېتىر - چە يول يۈرمەكچە، سىزدىن قايتا پۇل ئالمايدىكەن. بۇ تەرىپى ھەر - بىر ئىشكىتە پۇل تاپشۇرىدىغان چوڭ قۇرۇقلۇق باغچىلىرى بە - لەن روشەن پەرقلىنىدىكەن.

مەن شياڭگاڭغا بېرىشتىن بۇرۇن، قايسىدۇر بىر تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ مەخسۇس فىلىم پروگراممىسىدا چوڭ قۇرۇق - لۇقنىڭ مۇھىت ئاسراش، شەھەر قۇرۇلۇشى مۇتەخەسسىسلىرى شياڭگاڭغا بېرىپ، شياڭگاڭدىكى ھاجەتخانىلار ئۈستىدە نەق مەيدانda تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى، دېگەن بىر خەۋەرنى كۆرگەن - دىم. مۇتەخەسسىسلەر بۇ يەردىكى ھاجەتخانىلارغا ناھايىتى يۇقە - رى باھا بەرگەنىكەن.

مەن شۇ تەسىراتنىڭ تۈرتكىسىدە شياڭگاڭنىڭ يول بويلە - رى، باغچىلار، ئاممىۋى سورۇنلىرىدىكى ئاممىۋى ھاجەتخانىلارنى خېلى تەپسىلىي كۆزەتتىم. ئەھۋال خۇددى ھېلىقى مۇتەخەس - سىسلەرنىڭ يەكۈنى بىلەن ئوخشاش بولۇپ چىقتى. شەھەرنىڭ قەيىرىدە بولمىسۇن، ھاجەتخانىلار كۆزگە ئېنىق تاشلىنىپ تۇرد - ىدىكەن، كېچىلىرى رەڭلىك چىراغ بىلەن يورۇتۇلىدىكەن. ھا - جەتخانا ئىچى بولسا ئاساسەن داتلاشماس پولات ماتېرىياللىرى ۋە نەپىس ئىشلەنگەن چىنە خىشلار بىلەن ياسىلىدىكەن. يورۇتۇش، ھاۋا ئالماشتۇرۇش ئۈسكۈنىلىرى تولۇق بولغانىنىڭ ئۈستىگە، سېپىق پۇراقنى تۈگىتىدىغان، مىكروب ئۆلتۈرىدىغان دورا قو - يۇلىدىكەن. خۇددى مېھمانخانىلارنىڭكىدەك ئاپئاق قول يۇيۇش داسلىرى، قول قۇرۇتۇش ماشىنىسى ئورنىتىلغانىكەن، قول يۇ - يىدىغان سۇنىڭ جۇمىكى پۈت ئارقىلىق كونترول قىلىنىدىكەن. بىر ئورۇن ۋە بىر جەمئىيەتنىڭ مەدەنىيلىشىش دەرىجىسىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان ئالامەتلەرنىڭ بىرى بولغان ھاجەتخانا

مەسلىسى مانا مۇشۇنداق ياخشى ھەل قىلىنىپتۇ.

8. ۋەتەنگە تەلپۈنگەن يۈرەكلەر

بىز تىل مەسىلىسى ۋە باشقا قىينچىلىقلار تۈپەيلى، شياڭگاڭ ئاھالىلىرى بىلەن كەڭ كۆلەمدە پاراڭلىشالمىدۇق، لې-كىن شياڭگاڭ خەلقىنىڭ شياڭگاڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كېلى-دىغان ئاشۇ ئەھمىيەتلىك پەيتنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋاتقانلى-قى ئۆز - ئۆزىدىنلا مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇ. بىز شياڭگاڭدا چىقى-دىغان بەزى گېزىتلەرنىڭ نۆۋەتتىكى سانىنىڭ ئەڭ بېشىغا رەڭ-لىك قىلىپ «شياڭگاڭنىڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كېلىدىغىنىغا بۈگۈن XX كۈن قالدى» دەپ بېسىلغانلىقىنى كۆردۇق. بەزى زاۋۇتلار تەتۈر ۋاقىت ھېسابلايدىغان ئېلېكترونلۇق ئۇسۇتەل سا-ئىتى ياساپ چىقىپتۇ، بۇنداق سائەتتىكى رەقەم ھەر كۈنى بىردىن ئازلاپ بارىدىكەن.

بىز شياڭگاڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئىشخانا بىناسىدا ۋە باشقا جا-ئىلارغا سورۇنلىرىدا ئەنگلىيىنىڭ بايرىقى لەپىلدەپ تۇرغانلىقىنى كۆردۇق ۋە 1997 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بۇ بايراق خادى-لىرىدا جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بەش يۇلتۇزلۇق قىزىل بايرىقىنىڭ لەپىلدەيدىغانلىقىغا ئىشەنىدۇق. يەنە شۇنىڭغا ئىشەنىدۇقكى، مەۋ-جۇت ئىجتىمائىي تۈزۈمنى ساقلاپ قېلىپ، دۆلىتىمىزنىڭ بىر پەۋقۇلئاددە رايونى تەرىقىسىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغۇسى بۇ قا-ناق شەھەر ۋەتىنىمىزنىڭ زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىشى ۋە ئىشىكنى تېخىمۇ چوڭ ئېچىۋېتىشىدە مۆلچەرلىگۈ-سىز مۇھىم روللارنى ئويناىدۇ.

ۋەھىملىك ئۇچۇش سائىتى

— جۇڭگو ئاۋىئاتسىيىسى ياشىسۇن

مۇناسىۋەت دائىرەمدىكى كىشىلەر ۋە سەپەرداش شاھىتلەر بىلمەيدىغان ئاخىرقى كۇن (1985 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۇنى) دىن ياپونىيە زىيارىتىگە قەدەم قويغان كۇن (1997 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۇنى) گىچە بولغان 12 يىل داۋامىدا مەن ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ سەپەر قىلىشتىن قەتئىي ھەزەر ئەيلىدىم. جۇڭگودىن چەت ئەلگىچە، شىنجاڭدىن خاربىن، گۇاڭجۇغىچە، ئۇرۇمچىدىن شىنجاڭنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىغىچە بولغان ھەر قانداق سەپەرنى پويىز ياكى ئاپتوموبىل بىلەن تۇگەتتىم. يول جاپاسىغا چىداپ ئۆتتۇم. بۇ نېمە ئۇچۇن؟

نېمە ئۇچۇن، دەپ سوئال قويغانلارغا بەزىدە «ئىدارىمىز كەمبەغەل، شۇڭا ئاز ـ تولا پۇل تېجەپ بېرەي دېدىم» دەپ چاقچاق بىلەن جاۋاب بەردىم. ئەمەلىيەتتە، ئىدارىمىز بىر بىلەتكە كۇچى يەتمىگۇدەك دەرىجىدە نامراتمۇ ئەمەس، ئۇنىڭ ئۇستىگە، پروفېسسور دەرىجىسىدە ئۇنۇڭانىم بولغىنى ئۇچۇن كاناداروپكا ۋە تۇرمۇش تەمىناتى جەھەتتە ماڭا باش نازىر ئۆلچىمىدىن بەھرىمەن بولۇشقا ھۆججەتلىك ئىجازەت بېرىلگەن. بەزىلەرگە: «پويىزدا ئولتۇرۇپ كۆنۇپ كەتتىم، مۇتلەق جىمجىتلىق ئىچىدە كەڭرەك تەپەككۇر قىلالايدىكەنمەن، مەخسۇس بۆلۇمدە ئولتۇرۇش ئايروپىلاندا ئولتۇرۇشتىن راھەت» دېدىم. ئەمەلىيەتتە، ئايروپىلاندا تۆت سائەتتە يېتىپ بارغىلى بولىدىغان مەنزىلگە پويىز بىلەن تۆت كېچە ـ كۇندۇزدە يېتىپ بارغىلى بولىدىغانلىقىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. تۆت كېچە ـ كۇندۇزلۇك پويىز سەپىرىنىڭ ئاچچىق ـ چۇچۇكىنىمۇ پويىزدا ئولتۇرۇپ باققان ھەممە ئادەم بىلىدۇ.

ئەمسە، يەنە نېمە ئۈچۈن؟

بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن گەپنى 1985 - يىلى 12 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن، يەنى كۈۋەيتتىن باشلاشقا توغرا كېلىدۇ.

1985 - يىلى 12 - ئاينىڭ 11 - كۈنى يولداش ئىسمايىل ئەھمەد باشچىلىقىدىكى جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئۆمرە ھەج قىلىش، دوستلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكىدىكىلەرنىڭ ئاخىرقى بېكەت — كۈۋەيتتىن ئايرىلىدىغان كۈنى بولغاچقا، ئېلىمىزنىڭ كۈۋەيتتە تۇرۇشلۇق باش ئەلچىخانىسى ئەلچىخانا رېستورانىدا داغدۇغىلىق زىياپەت ھازىرلاپ، كۈۋەيت دۆلىتىنىڭ مۇناسىۋەتلىك مىنىستىرلىرىنى ۋە ئۆمىكىمىزدىكىلەرنى كۈتۈۋالدى.

ئۆز ئەلچىخانىمىزدا ھازىرلانغان جۇڭگوچە (مۇسۇلمانچە) تاماق ۋەتەنىڭ تامىقىنى سېغىنغان ھەربىرىمىز ئۈچۈن ئالاھىدە تەملىك تېتىدى، ھەر خىل قورۇمىلارنى مېھمانلارمۇ، ساھىبخانلارمۇ چوڭ ئىشتىھا بىلەن يېيىشتۇق. «ھەي، مۇشۇنداق زىيادە بىرەر بوتۇلكا ھاراق بولغان بولسا نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى» دېيىشتۇق ھەربىرىمىز ئۆز ئىچىمىزدە. دەرۋەقە، كۈۋەيتتە ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى بولغاچقا، ھاراق - شاراب چەكلەنگەنىدى. ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن كوللېكتىپ تۇردە كۈۋەيتكە ئېلىپ بېرىلغان خەلق ئىشچىلىرىنىڭ كۈۋەيت چېگراسىدىن ھاراق ئېلىپ كىرىپ ۋە بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا ھاراق سېتىپ، مۇناسىۋەتلىك ئورگانلىرىمىزنىڭ جازاسىغا ئۇچرىغانلىقىدىنمۇ خەۋەردار ئىدۇق.

ئۆمەك ئەزالىرى ئىچىدە ياشراق بولغىنىم ئۈچۈنمۇ (شۇ چاغدا 34 ياشتا ئىدىم)، ياكى كاللامدىكىنى بىلمۇالدىمۇ، ئۆمىكىمىزنىڭ باش كاتىپى زىياپەتتە ئولتۇرۇۋېتىپ، بىلىكمىنى ئاستا نوقۇپ قويىدى ۋە رېستورانىنىڭ يەر ئاستىغا جايلاشقان

ئاشخانىسىغا قاراپ يول ئالدى. مەنمۇ ئۇنىڭ غەرىزىنى ئاڭقار-مايلا، زىياپەت ئەھلىنىڭ پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەن پەيتىدىن پايدا-لىنىپ، باش كاتىپنىڭ ئىشارىتى بويىچە ئاشخانىغا چۈشتۇم. دەسلەپتە باش كاتىپنىڭ ماڭا تاپشۇرىدىغان بىرەر تاپشۇرۇقى بولسا كېرەك دەپلا پەرەز قىلغانىدىم. پاكىستان، سەئۇدى ئەرەب-بىستانىدا بولغان كۈنلىرىمىزدە ئۇ ماڭا بەزى ئۇششاق ئىشلارنى تاپشۇرۇپ تۇرغانىدى. مەنمۇ ئۆمەكنىڭ ئىشى بولغاندىكىن، دەپ بەجانىدىل بېجىرگەنىدىم.

ئاشخانىغا چۈشسەم، باش كاتىپ كىچىكرەك بىر ئۈستەل يېنىدا ئۆرە تۇرۇپتۇ. ئۈستەلدە بولسا تۆت قۇتا چېكىداۋ پېۋىسى تىزىقلىق ئىكەن. ھاراق ياكى پېۋا ئىچمىگىلى بىر ئايغا يېقىن بولغاچقىمۇ، بۇ قۇتىلار كۆزۈمگە ئوتتەك كۆرۈنۈپ كەتتى. باش كاتىپنىڭ رۇخسىتى بىلەن مۇزلاش نۇقتىسىغا يېقىنلىشىپ قال-غان سوغۇق پېۋىدىن ئىككى قۇتىنى (ئاسان ئاچقىلى بولىدىغان ئالىيۇمىن قۇتا) بىرپەستىلا سۈمۈرۈپ بولدۇم ۋە يەنە زىياپەت مەيدانىغا يېنىپ چىقىپ، ھېچنېمە كۆرمىگەندەك ئولتۇرۇۋەردىم. يېنىپ چىققىلى 20 مىنۇتچە بولغاندا زىياپەتمۇ ئاخىرلاشتى. يۈك - تاقلىرىمىزنى ئالمان - تالمان يىغىشتۇرۇپ بولكىۋاي بىلەن كۈۋەيت ئايرودرومىغا يۈرۈپ كەتتۇق.

ئىسپىرتلىق ئىچىملىك ئىچمىگىلى بىرەر ئايچە بولغاچقا ۋە ئىككى قۇتا پېۋىنى بىراقلا كۆتۈرۈۋەتكەچكە، بولكىۋايغا چىقار - چىقمايلا بېشىم سەل پىرقىرىغىلى تۇردى. ئايرودرومغىمۇ يېتىپ كەلدۇق. كېتىۋېتىپ ئايروپىلانغا قارىۋىدىم، كۆڭلۈم سەل بىر قىسما بولدى. چۈنكى، ئۆمىكىمىز ئولتۇرماقچى بولغان بۇ ئاي-روپىلاننىڭ دۈگاتېللىرى خېلىلا قاردىاپ كەتكەن، ئۇ يەر - بۇ يېرىنىڭ سىرلىرى ئاجرىغان، ئىشكىنىڭ قىرلىرى قاردىاپ

قالغانىدى. بۇ ئالامەتلەرنىڭ ھەممىسى «بوئىڭ 707 » بەلگىلىك بۇ ئايروپىلاننىڭ ئۇچۇۋاتقىنىغا خېلى يىللار بولغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەتتى. بىلىشىمچە، ئامېرىكىنىڭ «بوئىڭ» شىركىتى «بوئىڭ 707 » بەلگىلىك ئايروپىلان ئىشلەپ چىقىرىشنى ئاللىبۇرۇن توختاتقان، ئۇنىڭ ئورنىنى «بوئىڭ 737 »، «بوئىڭ 747 » ۋە «بوئىڭ 767 » بەلگىلىك ئايروپىلانلار ئىگىلىگەنىدى. «707 » بەلگىلىك ئايروپىلانلار بەزى چەت ئەل ئاۋىئاتسىيە شىركەتلىرىدە ئۇزۇن مۇساپىلىك لىنىيىلەردىن ئاللىبۇرۇن چەتلەشتۈرۈلگەنىدى.

نېمىلەرنى ئويلىماي ۋە نېمىلەرنى پەرەز قىلماي، ئۆمەكتىن ئايرىلىپ قېلىشقا، ئايروپىلانغا چىقماسلىققا ئامالسىز ئىدىم.

شۇنداق قىلىپ، سەل دەرگۇماندا بولغان پېتى ئايروپىلانغا چىقىپ، ئۆمەك ئەزالىرى قاتارىدا ئايروپىلاننىڭ تۇمشۇق قىسمىغا جايلاشقان ئالاھىدە بۆلمىدىن ئورۇن ئالدىم. ئايروپىلان ئۇچۇشلۇق كۆتۈرۈلدى، كۆتۈرۈلۈپ بىرەر سائەت ئۆتمەيلا يەر – جاھاننى قاراڭغۇلۇق قاپلىدى.

ئايروپىلان كېچە ئاسمىنىدا گاھ دېگىز ئۈستىدە، گاھ قۇرۇقلۇق ھاۋا بوشلۇقىدا ئۇچقان بولسىمۇ، ئازراقمۇ سىلكىنمىدى. ئۇچ سائەتكە يېقىن ئۇچۇپ كاراچى ئايرودرومىغا قوندى. يېرىم سائەتچە داۋاملاشقان ماي جىقلاش ئىشى تامامىلانغان بولسىمۇ، ئايروپىلان ئۇچۇش يولىدا بىر سائەتچە تۇرۇپ قالدى. يولۇچىلارنىمۇ ئايروپىلاندىن چۈشۈرمىدى. بۇ ھال كۆڭلۈمدىكى تەشۋىشنى ئاز – تولا ئۇلغايتىۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئولتۇرغان يېرىمدە قىممىر قىلماي ئولتۇرىۋەردىم.

ھېكايەم بۇ يەرگە كەلگەندە بەزى سەزگۈر ئوقۇرمەنلەر بىلىكى، ئايروپىلان بارلىق قاتناش ۋاستىلىرى ئىچىدە ئەڭ بىخەتەر

تۇرسا، ئايروپىلاننىڭ ئەھۋالىغا ئارتۇقچە كۆڭۈل بۆلۈشنىڭ، ئارتۇقچە تەشۋىشلىنىشنىڭ نېمە ھاجىتى، دەپ سوراپ قېلىشىمۇ مۇمكىن.

دۇرۇس، ئايروپىلان بارلىق قاتناش قوراللىرى ئىچىدە راستتىنلا ئەڭ بىخەتەر نەرسە. بۇ نۇقتىنى، بۇ ھۆكۈمنى مەنمۇ ئېتىراپ قىلىمەن. بىراق، ھەر خىل مېتال ۋە مېتال قېتىشمىلىرىدىن تۇزۇلگەن، كىرسىن يېقىلغۇ قىلىندىغان بىرقانچە رېئاكتىپ دۇنگاتېلىنى ھەرىكەت مەنبەسى قىلىدىغان بۇنداق بىخەتەر نەرسە توغرىسىدا يۇزەكى بىرنەرسە بىلىدىغىنىم ئۇچۇن ئاز ـ تولا قورقسامۇ قورقماندىمەن.

ھالبۇكى، 50 ـ يىللارنىڭ بېشىدا، مەن ئەمدىلا بەش ـ ئالتە ياشلارغا كىرگىنىمدە، مەھەللىمىز ئاسمىنىنىڭ ناھايىتى ئېگىز يېرىدىن غارقىراپ ئۇچۇپ ئۆتكەن «بىخەتەر نەرسە»نى تۇنجى قېتىم كۆرگىنىمدە، ئەركىن قۇشتەك ئەركىن ئۇچالايدىغان بۇ نەرسىگە قىزىقىپ قالغانمەن.

شۇ قىزىقىش تۇپەيلى، بالىلىقىمدا ھويلىمىزنىڭ تاملىرىغا مىخلاپ ئايروپىلان رەسىمىنى سىزىۋەتكەن بولسام، بالىلىق دەۋرىمنىڭ ئاخىرلىرىدا مېخانىكا، دىنامىكا، ئايرودىنامىكا، تېرمودىنامىكا ئىلمىگە ھەۋەس بىلەن ئىنتىلىشكە باشلىدىم. ئوتتۇرا مەكتەپ دەرسلىكلىرى ۋە «يۇز مىڭ نېمە ئۇچۇن» دېگەن كىتابلاردىن ئايروپىلاننىڭ كۆتۇرۇلۇش، ئۇچۇش، قونۇش قانۇنىيەتلىرىدىن، ھەرىكەتلەندۇرگۇچ كۈچى توغرىسىدىكى تەپسىلاتلاردىن دەسلەپكى ساۋاتقا ئىگە بولدۇم. كىتابتا كۆرسىتىلگىنى بويىچە پروبىللېر ياساپ ئۇچۇرۇپ، پورشېن ماتورلۇق ئايروپىلاننىڭ سۆرىگۈچى كۈچى ھاسىل قىلىش پرىنسىپىنى ئەمەلدە ئىسپاتلىدىم. ئايروپىلان مودېلىنى ياساپ، مودېلنىڭ ئىك-

كى قانىتىغا ئوت پۈركۈگۈچى پوجاقنزا ئورۇنلاشتۇرۇپ، مودېلنى 200 نەچچە مېتىر يىراقلىققا ئۇچۇرۇپ، رېئاكتىپ دۋىگاتېللىق ئايروپىلاننىڭ ئىتتىرگۈچى كۈچ ھاسىل قىلىش پرىنسىپىنى ئىسپاتلاشقا ئۇرۇندۇم.

60 ـ يىللارنىڭ بېشىغا كەلگەندە، يۇقىرىقى قىزىقىشلىرىمغا ئەدەبىياتقا بولغان ھەۋەسمۇ قوشۇلدى. فىزىكا، خىمىيە، ئاستىرونومىيە، بىئولوگىيە، مېدىتسىنا پەنلىرىگە بولغان ھەۋەسىم ئەدەبىياتقا بولغان ھەۋىسىم بىلەن پاراللېل ھالدا تەرەققىي قىلىۋەردى.

تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى يامان ئەمەس تاماملاپ، بەش يىلغا يېقىن دېھقانچىلىق قىلغاندىن كېيىن، 1972 ـ يىلى كۈزدە ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بەردىم. ئارزۇيۇمغا لايىق، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا قوبۇل قىلىندىم.

ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇش جەريانىدىمۇ تەبىئىي پەنلەرگە، بولۇپمۇ مېخانىكا، دىنامىكا پەنلىرىگە بولغان ئىزدىنىشىم ئاساسەن ئاجىزلاشمىدى. ئوقۇش پۈتتۈرۈپ خىزمەتكە ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، ئىقتىسادىي شارائىتىمنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ «ئاۋىئاتسىيە بىلىملىرى»، «خەلقئارا ئاۋىئاتسىيە» قاتارلىق ژۇرناللارغا مۇشتەرى بولدۇم. خەنزۇ تىل ـ يېزىقىدا چىقىدىغان بۇ ژۇرناللار ئاۋىئاتسىيە، ئايروپىلان بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، ئايروپىلاننىڭ قۇرۇلمىلىرى، ئۇچۇش پرىنسىپى قاتارلىقلار تەپسىلىي سۆزلىنەتتى. بۇ ئىككى ژۇرنال كېيىنچە تەھرىر بۆلۈمى نامىدىن مۇشتەرى بولغان «ئۇچار تەخسە ئۇستىدە ئىزدىنىش» دېگەن قوش ئايلىق ژۇرنال بىلەن قوشۇلۇپ، مېنىڭ دائىملىق ھەمراھىمغا ئايلاندى. ئەدەبىي ئىجادىيەت ۋە تەھرىرلىك خىزمىتى ئالدىراش

بولمىغان چاغلاردا، ئاخشاملاردا بۇ ئوچ ژۇرنالنى، يەنە ئايرو-پىلان، ئاۋىئاتسىيىگە ئائىت ماقالىلەر بېسىلىپ تۇرىدىغان «بەلىم - كوچ» قاتارلىق ژۇرنالىلارنى ئوقۇيدىغان، ئوقۇغاندىمۇ مەقسەتلىك ھالدا ئوقۇيدىغان بولدۇم.

بۇ ژۇرنالىلاردا پورشېنلىق ۋە رېئاكتىپ دۋىگاتېللارنىڭ ئىش پرىنسىپى، ئايروپىلاننىڭ تۇزۇلۇشى، ئاۋىئاتسىيە تارىخى قاتارلىقلار تونۇشتۇرۇلغاندىن ئۆزگە، تارىختىن بۇيانقى ئايروپىلان ۋەقەلىرى، ئايروپىلان ۋەقەسىنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبلىرى توغرىسىدىكى ماقالىلەرمۇ بېسىلىپ تۇراتتى. ئايروپىلان ۋەقەلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئايروپىلان كۆتۈرۈلۈۋاتقان ۋە قونۇۋاتقان 19 مىنۇت ئىچىدە يۈز بېرىدىغانلىقى تونۇشتۇرۇلغان «قارا 19 مىنۇت»، «قورقۇنچلۇق 17 مىنۇت» دېگەندەك ئوچېركلارمۇ تونۇشتۇرۇلاتتى. ئاۋىئاتسىيە تارىخىدا يۈز بەرگەن گەۋدىلىك ۋەقەلەرنىڭ سەۋەبلىرى ئىنچىكە تەھلىل قىلىناتتى.

بۇنىڭدىن «ئايروپىلان بىخەتەرلىك كوئېففىتسېنتى ئەڭ يۇقىرى قاتناش قورالى، ئەمما مۇتلەق بىخەتەرمۇ ئەمەس» دېگەن مەنە چىقىپ تۇراتتى.

دۇنيادا مۇتلەق نەرسە بولمىغىنىدەك، مۇتلەق بىخەتەرلىك مەسىلىسىمۇ مەۋجۇت بولمىغنى ئۈچۈنلا، ئايروپىلان ۋە ھاۋا قاتنىشىدا بىخەتەرلىك مەسىلىسىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىلىدۇ.

ـــ يېڭى تېپىلىق ھەرقانداق ئايروپىلان ئەترايلىق لايىھىلەنگەندىن كېيىن، بۇنداق ئايروپىلاننىڭ مودېلى ياسىلىپ «شامال ئۆڭكۈرى»دە سىناق قىلىنىدۇ. ئايروپىلاننىڭ ئىقتىدارىغا ئائىت مىڭلاپ سانلىق مەلۇماتلار ئاشۇ سىناق جەريانىدا ۋۇجۇدقا كېلىدۇ.

ـــ ئايروپىلاننىڭ قۇيۇش، پرېسلاش، سوقۇش، قىرىش ئىار-قىلىق ياسالغان ھەربىر دېتالى رېنتگېن نۇرى ياكى ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنى ئارقىلىق ئىچكى تۈزۈلمە جەھەتتىن قاتتىق تەكشۈرۈ-لىدۇ.

ـــ ئايروپىلان قۇراشتۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇزۇن مۇددەتلىك ۋە مۇرەككەپ سىناق تەرىقىسىدە ئۇچۇشنى باشتىن كەچۈرىدۇ.

ـــ ئايروپىلان ئۇچۇش لىنىيىسىدە ئۇچۇشقا باشلىغاندىن كېيىن، ئايروپىلان زاۋۇتلىرى ئىز قوغلاپ سۈپەت تەكشۈرۈشنى ھەرگىز ئۈزۈپ قويمايدۇ.

ـــ ئايروپىلان ۋەقەلىرى يۈز بەرگەندە، ۋەقەنىڭ مەشغۇلات خاتالىقى تۈپەيلى پەيدا بولغانلىقىنى ياكى مېخانىك كاشىلا تۈپەيـ-لى يۈز بەرگەنلىكىنى، كاشىلا قەيەردىن چىققانلىقىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن ئايروپىلانلارغا «قارا قۇتا» ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ئايروپىلان خادىملىرىنىڭ قوماندانلىق مۇنارى بىلەن قىلىشقان سۆزلىرىدىن تارتىپ، ئايروپىلاننىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىنىڭ ئىشلەش ئەھۋا-لى توغرىسىدىكى سانلىق مەلۇماتلارغىچە «قارا قۇتا» تەرىپىدىن خاتىرىلىنىپ تۇرىدۇ. ئايروپىلان ۋەقەسى يۈز بېرىپ، ھەممە خا-دىملار تالاپەتكە ئۇچرىغان ۋە ئايروپىلان كۆكۈم ـ تالقان بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ تەكشۈرگۈچىلەر يۇقىرى بېسىم ۋە يۇقىرى تېمپېراتۇرىغا چىداشلىق بېرەلەيدىغان بۇنداق «قارا قۇتا» نى تې-پىۋالالايدۇ. «قارا قۇتا» دىكى خاتىرىلەرگە، سانلىق مەلۇماتلارغا ئاساسەن ۋەقەنىڭ سەۋەبىنى تاپىدۇ. ئايروپىلاننىڭ لايىھە خاراك-تېرلىك نۇقسانلىرىنى تۈزىتىدۇ.

ـــ ئايروپىلاننىڭ بىخەتەرلىكى مۇتلەق بولمىغىنى ئۈچۈنلا ئايروپىلاندا ھەر خىل مۇداپىئە تەدبىرلىرى كۆرۈلىدۇ. ئاسان كاشىلا كۆرۈلىدىغان ۋە بۇ كاشىلا چوڭ تالاپەتكە ئېلىپ بېرىشى

مۇمكىن بولغان مۇھىم ئاپتوماتىك قۇرۇلمىلارغا قول بىلەن ھەرىكەتلەندۈرىدىغان زاپاس قۇرۇلما سەپلىنىدۇ.

ـــ يولۇچىلارغا سۇ ئۈزۈش ـ لەيلىتىش كىيىمى سەپلەپ بېرىلىدۇ. ئورۇندۇقلاردا بىخەتەرلىك تاسمىسى بولىدۇ. رەسمىي ئىشىك ۋە بىخەتەرلىك ئىشىكلىرىگە مەخسۇس سىيرىلما شوتا (يەل بېرىلىدىغان) ئورنىتىلىدۇ.

1904 ـ يىلى ئامېرىكىلىق لات ئاكا ـ ئۈكا ئايروپىلان ياساپ تۇنجى قېتىم ھاۋا بوشلۇقىدا ئەركىن پەرۋاز قىلغاندىن باشلاپ، ھازىرغىچە بولغان سەل كەم بىر ئەسىر داۋامىدا ئايرو-پىلان كۈنسېرى تاكامۇللاشقان، ئېلېكترون دەۋرىدە ئايروپىلان قۇرۇلمىسىغا ئەڭ يېڭى يۇقىرى تېخنىكا مۇۋاپىقلىتىلىرى تەتبىقلانغان، سۈنئىي ھەمراھ ئارقىلىق يول باشلاش يولغا قويۇ-لۇپ، رادار بىلەن كۆزىتىش، رادار بىلەن يول كۆرسىتىش بىر-قەدەر ئومۇملاشقان بولسىمۇ، ئايروپىلانىڭ تالاپەتكە ئۇچراش ئېھتىماللىقى يەنىلا ھېسابقا ئېلىنىدۇ.

بەزى ئايروپىلان ۋەقەلىرى شۇ ئايروپىلانىڭ كاشىلىسى ياكى شۇ ئايروپىلانىنى ھەيدىگەن ئۇچقۇچىنىڭ، يول باشلىغۇچىنىڭ مەشغۇلات جەھەتتىكى سەۋەنلىكى سەۋەبىدىن ئەمەس، بەلكى باشقا ئايروپىلانلارنىڭ، باشقا ئۇچقۇچىلارنىڭ، ھەتتا ئالدىنى ئالغىلى بولمايدىغان تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ سەۋەبىدىن پەيدا بولۇپ-مۇ قالىدۇ.

مەسىلەن، 80 ـ يىللارنىڭ بېشىدا كورىيىنىڭ 5000 دىن ئارتۇق يولۇچى ئولتۇرغان «بوئېڭ 747 » بەلگىلىك ئايروپىلانى ھاۋا رايىنىڭ ئوساللىقى سەۋەبلىك، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى-نىڭ سىبىرىيە ھاۋا بوشلۇقىغا كىرىپ قالغان. ئاخىرىدا سوۋېت ھاۋا فلوتى بۇ ئايروپىلانىنى «ھاۋا بوشلۇقىغا تاجاۋۇز قىلدى» دې-

گەن گۇمان بىلەن باشقۇرۇلمىغان بومبا ئارقىلىق ئېتىپ چۈشۈرگەن.

ـــ 90 ـ يىللارنىڭ بېشىدا 300 دىن ئارتۇق يولۇچى باسقان كورىيە ئايروپىلانى ياپونىيە ئايرودرومىدا ۋەقەگە ئۇچرىغان. مۇتەخەسسىسلەر «قارا قۇتا» دىكى مەلۇماتلارغا ئاساسەن تەھلىل قىلىش ئارقىلىق، ئايروپىلان ئۇچقۇچىسىنىڭ مەشغۇلات سەۋەنلىكى تۈپەيلى «سۇرئەتنى يوقىتىش» سەۋەبىدىن چۈشۈپ كەتكەنلىكى ئېنىقلانغان. تەھلىلچىلەرنىڭ خۇلاسىسىگە قارىغاندا، ئۇچقۇچى ئايرودروم ئۈستىدە پەسلەيمەن دەپ، قانداقتۇر بىر تەپكىنى خاتا بېسىۋەتكەن ۋە ئايروپىلان تېزلىك بىلەن يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، «سۇرئەتنى يوقاتقان».

ـــ 80 ـ يىللاردا پاكىستان ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ بىر چوڭ ئايروپىلانى بىر دېڭىز قۇشىنىڭ رېئاكتىپ دۈنگاتېلىنىڭ ھاۋا شورىغۇچىسىدىن كىرىپ كېتىشى بىلەن دۈنگاتېل تۈيۇقسىز توختاپ قېلىپ، چوڭ تالاپەت كېلىپ چىققان.

ـــ ئامېرىكا ئاۋىئاتسىيەسىنىڭ پارتىز ئايرودرومىدىن كۆتۈرۈلگەن بىر يولۇچىلار ئايروپىلانىغا ئوتتۇرا شەرقلىق تېررورچى ئۇنسۇرلار بومبا قويۇپ قويغان، بۇ بومبا ھاۋا بوشلۇقىدا پارتلاپ، ئايروپىلان خادىملىرى ۋە يولۇچىلارنىڭ ھېچقاندىقى ساق قالمىغان.

ـــ جۇڭگو ئاۋىئاتسىيە ئىدارىسىنىڭ بىر ئايروپىلانى گۇاڭجۇ ئايرودرومىدىن كۆتۈرۈلۈۋېتىپ، ئۇچۇش يولىدا خاتا توختىتىپ قويۇلغان يەنە بىر ئايروپىلانغا سوقۇلۇپ كەتكەن. بەختكە يارىشا، ئۆلۈش، يارىلىنىش ئەھۋالى ئېغىر بولمىغان...

بۇلار ھاۋا قاتنىشى تارىخىدا كەمدىن ـ كەم كۆرۈلگەن ئەھۋال بولسىمۇ ۋە ئومۇملۇققا ۋەكىللىك قىلالمىسىمۇ، پەلسەپە

قائمدىلىرى بويىچە قارىغاندا، ئومۇملۇق ئايرىملىقتىن تەركىب تاپىدۇ. ئايرىملىق ئومۇملۇق ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. شۇ سەۋەبلىك، ئايروپىلان ئەڭ بىخەتەر قاتناش ۋاستىسى دەپ قارالغاندىمۇ ۋە ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولسىمۇ، ھەربىر ئەقىللىق مۇتەخەسسىس ئايروپىلاندا ۋەقە يۈز بېرىش ئېھتىماللىقىنىڭ ھەر مىنۇت، ھەر دەقىقىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ھەر-گىز چەتكە قاقمايدۇ.

مەن 1983 - يىلىغىچىلىك بولغان ئارىلىقتا جۇڭگو، ئامې-رىكا، سوۋېت ئىتتىپاقى، فرانسىيە قاتارلىق ئەللەردە ئىشلەپ چىقىرىلغان 20 نەچچە خىل ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ خېلى - خې-لى سەپەرلەرنى تۇغەتكەن بولسامۇ، ئايروپىلاندىن ھەزەر ئەيلەش تۇيغۇسى مەندە 80 - يىللارنىڭ بېشىدىلا باشلانغانىدى. ھەر نۆ-ۋەت ئايروپىلان شوتىسىغا يېقىنلاشقان چېغىمدا ئىچىمدە: «مۇشۇ قېتىم ساق - سالامەت يەرگە چۈشسەملا، ئىككىنچى قېتىم ئاي-روپىلانغا ئولتۇرمايمەن» دېگەنلەرنى ئويلايتتىم. باردىغان يەرگە يېتىپ بېرىپ يەرگە چۈشكەندە بولسا: «مانا ھېچ ئىش بولمىدى-غۇ، كېلەر قېتىم ئولتۇرساممۇ يەنە ھېچ ئىش بولماس» دەيتتىم. بۇ ھال ئالتە - يەتتە يىل ئىچىدە تەكرارلىنىپلا تۇرغانىدى.

1985 - يىلى 11 - ئاينىڭ 18 - كۈنى كەچ سائەت 6 دىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە پاكىستان ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ ئايرو-پىلانىغا ئولتۇرۇپ بېيجىڭدىن ئايرىلغاندىمۇ شۇنداق ئويلاردا بولغانىدىم...

ھېكايىمىزنى داۋاملاشتۇرساق، كۈۋەيتتىن كەلگەن ئايرو-پىلان كاراچى ئايرودرومىدا ماي جىقلاپ بولۇپ نېمىشقىدۇر بە-رەر سائەتچە توختىۋالغاندىن كېيىن، شۇ يەرنىڭ ۋاقتى بىلەن كەچ سائەت 9 لاردا بېيجىڭغا قاراپ ئۇچتى. ئۇچقاندىمۇ شۇنداق

سلىق ئۇچتىكى، ئەگەر ئايروپىلان دېرىزىسىدىن پەسكە قارىمىغىنىمدا، ئايروپىلان يەنىلا كاراچى ئايرودرومىدا تۇرۇۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ قالىدىكەنمەن.

بىراق، ھەممە ئىش مېنىڭ ئايروپىلان دېرىزىسىدىن پەسكە قارىشىم بىلەن ئاشكارىلاندى.

ھېچ مەقسەتسىزلا پەسكە قاراۋېتىپ، مەلۇم چوڭ ياكى ئوتتۇرا شەھەرنىڭ كوچا چىرىغى بولسا كېرەك، 10 مىڭ مېتىر ئېگىزلىكتىن خۇددى ئارغامچىدەك كۆرۈنگەن بىر تال يورۇق تۇز سىزىقتىن كېسىپ ئۆتكەنلىكىمىزنى سەزدىم. بۇ كاراچى ئايرودرومىدىن كۆتۈرۈلۈپ 40 نەچچە مىنۇت ئۆتكەن ۋاقىت ئىدى. ئارىلىقتىن 20 نەچچە مىنۇت ئۆتۈۋىدى، ئايروپىلان سول تەرەپ-كە سەل قىيسايدى، بۇ ھال مەندە، ئايروپىلان سول تەرەپكە بۇرۇلۇپ، ھاۋا لىنىيىسىنى توغرىلىدى دېگەن ئوينى پەيدا قىلدى. بۇ ئەلۋەتتە نورمال ئەھۋال ئىدى.

بىراق، تۆۋەنگە يەنە بىر قېتىم قارىۋىدىم، خۇددى بايىقىدەكلا ئۇزۇنغا سوزۇلغان بىر يورۇق سىزىقتىن كېسىپ ئۆتۈۋېتىپتىمىز. شۇغىنىسى، بۇ سىزىقنىڭ ئۇزۇن تەرىپى ئەمدى ئوڭ تەرىپىمىزگە ئۆتۈپ قاپتۇ.

مەن ئوچۇق ھاۋادا ئېنىق كۆرۈنۈۋاتقان چىراغلارغا قاراپ تەپسىلىي كۆزىتكەندىن كېيىن ھەمراھلىرىمغا: «ئايروپىلان كەينىگە قايتىپ كېتىۋاتىدۇ» دېۋىدىم، ھېچكىمنىڭ ئىشەنگۈچى كەلمىدى، ئايروپىلان كۆرۈنەرلىك قىيسىيىپ، سەل سىلكىنگەنلى تۇرۇۋىدى، ھەمراھلىرىمۇ بىئارام بولۇشقا باشلىدى. دىققىتى بىر يەرگە يىغىلىپ، كۆزلىرى چوڭايدى. خۇددى كۆتۈلمىگەن ۋەقەنىڭ ئالدىنى ئالماقچى بولغاندەك، ئاياغلىرىنى تىرەپ، ئورۇندۇقلىرىغا كەينىچە چاپلاشتى. بەزىلەر بۇ ئالامەتلەرگە پىسەنت

قىلمىغاندەك، خاتىرجەم ئولتۇرىۋەردى.

ئايروپىلان باشلىقىنىڭ ئايروپىلانىنىڭ ئۈستۈن قەۋىتىگە جايلاشقان كونترول بۆلۈمىدىن بىز ئولتۇرغان ئالاھىدە بۆلۈمگە چۈشۈپ كېلىشى هەممىمىزنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ قويدى. ئۇ-نىڭ سۆزى بولسا «بۇنداق قىيسىيىش ۋە سىلكىنىش بەلكى نور-مال ئۇچۇش دائىرىسىدىكى ئىشتۇر، ئېھتىمال بۇنى بىز خاتا چۈشىنىپ قورقۇۋاتقاندۇرمىز» دېگەن تەسەللىگە تەۋە ھۆكۈمە-مىزنى بۇزۇپ تاشلىدى. ئىككى تەرىپىگە ساپا قويۇلغان ئالاھىدە بۆلۈمنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ تەمكىن ئاھاڭ بىلەن:

ـــ ئايروپىلانىمىزدا ئازراق كاشىلا كۆرۈلۈپ قالدى، ھازىر كاراچى ئايرودرومىغا قايتماقچى بولۇۋاتىمىز، خاتىرجەم بو-لۇڭلار، ئايروپىلاننى بىخەتەر قوندۇرۇشقا ئىشەنچىمىز كامىل، ـــ دېدى ۋە ئاياغلىرىمىزنى سېلىپ تاشلىشىمىزنى، بىخەتەرلىك تاسمىسىنى مەھكەم باغلاپ، بېشىمىزنى ئورۇندۇقىنىڭ يۆلەنچۇ-كىگە چىڭ چاپلىشىمىزنى، ئالقانلىرىمىز بىلەن گەجگىمىزنى چاڭگاللىۋېلىشىمىزنى ئۆتۈندى.

ئىش مانا شۇنىڭ بىلەن باشلاندى، يوشۇرۇن قورقۇنچ ئاش-كارا تۈس ئالدى، كىشىلەرنىڭ يۈرىكىنى چۈلغۇۋالغان ۋەھىمە بىردىنلا چىرايلارغا تېپىپ چىقتى.

بۇ چاغدا ئايروپىلانىنىڭ كۈۋەيتىتىن قايتقان سىچۈەنلىك خەلق ئىشچىلىرى تولۇپ ئولتۇرغان ئوتتۇرا بۆلۈمىمۇ روشەن قالايمىقانلىشىشقا باشلىدى. ئىككىنچى قەۋەتتىن چۈشۈۋاتقان ۋە چىقىۋاتقان ئايروپىلان خادىملىرىمۇ كۆپەيگىلى تۇردى.

كىملەردۇر ئالدىراش كېتىۋاتقان خادىملارنى توسۇۋېلىپ كاشىلىنىڭ زادى قانچىلىك ئىكەنلىكىنى، كاشىلىنى ئوڭشاش-نىڭ ئامالى بار ـ يوقلۇقىنى سورىغىلى باشلىدى.

ئايروپىلان خادىملىرى شۇنداق دېدىمۇ ياكى باشقىلاردىن ئاڭلىدىمۇ ۋە ياكى ئۆزى تاپقان گەپمۇ:

ـــ ئايروپىلاننىڭ سۈيۇقلۇق بېسىمى پومپىسىدىن چاتاق چىقىپتۇ، ـــ دېدى بىرەيلەن هودۇقۇپ تۇرۇپ.

ـــ سۈيۇقلۇق بېسىمى پومپىسى؟

مەن شۇم خەۋەر يەتكۈزگۈچىنىڭ سۆزىنى ئىختىيارسىز تەكرارلاپ سالدىم.

ساۋاتى بارلارغا مەلۇمكى، چوڭ تىپتىكى ئايروپىلانلاردا سۇيۇق بېسىم پومپىسى، هاۋا پومپىسى، ماي پومپىسى، سىلىقلىغۇچى ماي پومپىسى، سۇ پومپىسى دېگەندەك پومپىلار بولىدۇ.

چوڭ تىپتىكى رېئاكتىپ ئايروپىلانلار ئادەتتە يەر يۈزىدىن 10 نەچچە كىلومېتىر ئېگىزلىكتە ئۇچقاچقا، بۇنداق ئېگىزلىكتە ئاتموسفېرا بېسىمى تۆۋەن، ئوكسىگېن شالاڭ بولىدۇ. ئايروپىلان هاۋا پومپىسىغا تايىنىپ ئايروپىلاننىڭ ئىچكى بېسىمىنى ئاشۇرىدۇ، ئوكسىگېن بىلەن تەمىنلەيدۇ، تېمپېراتۇرىنى تەڭشەيدۇ (5000 مېتىردىن تۆۋەن بوشلۇقتا ئۇچىدىغان ئايروپىلانلاردا بۇ جەريانىنىڭ ئانچە هاجىتى يوق). ئەگەر هاۋا پومپىسىدىن چاتاق چىقىپ قالسا، ئايروپىلان خادىملىرىنىڭ جىددىي تەدبىر قوللىنىشىغا ۋاقىت هەرهالدا يار بېرىدۇ. رېئاكتىپ دۋىگاتېل ئۇچۇن هاۋا پرېسلاپ بېرىدىغان هاۋا پومپىسى ئەلۋەتتە بۇنىڭ سىرتىدا.

ماي پومپىسى هەرقانداق ئىچىدىن يانىدىغان دۋىگاتېل ئۈچۇن كەم بولسا بولمايدىغان مۇهىم سەپلىمە، شۇنداقلا رېئاكتىپ دۋىگاتېل ئۇچۇنمۇ ئەڭ مۇهىم هېسابلىنىدىغان بىر ئەزا. ئەگەر ماي پومپىسىدىن چاتاق چىقسا، چاتاق چىققان پومپىنىڭ ئورنىنى باسىدىغان زاپاس ماي پومپىسى بولمىسا، ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ ماتور توختاپ قالىدىغان ئەهۋالمۇ يۈز بېرىدۇ. ئەگەر بىر دۋىگا-

تېلغا بېرىدىن ماي پومپىسى سەپلەنگەن دەپ قىياس قىلساق، چوڭ تىپتىكى ئايروپىلاننىڭ بىرقانچە دۆنگاتېل تەڭ توختاپ قېلىشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇ ھالدا ئۇچقۇچى تەجرىبىلىك بولسىلا ۋە ئېگىز تاغلارغا دۇچ كېلىپ قالمىسىلا، قالغان دۆنگاتېلىنىڭ كۆچىگە تايىنىپ، ئايروپىلان ئېگىزلىكىنى پەسەيتىپ، يېقىن ئەتراپتىكى ئايرودرومىلارغا ئۇچۇپ بارالايدۇ. چوڭ خەتەرنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

سۇ پومپىسى چوڭ تىپتىكى ئايروپىلانلارنىڭ سۇغا ئېھتىياجلىق بۆلەكلىرىنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ.

سۈيۇق بېسىم پومپىسى شۇنداق بىر نەرسىكى، ئۇ ۋاستىچى سۈيۇقلۇقنى پرېسلاپ، بېسىمغا چىدامىلىق قاچىغا ياكى بۆاستە ئېھتىياجلىق بۆلەكلەرگە يوللاپ بېرىدۇ. يۇقىرى بېسىمغا ئىگە بۇنداق سۈيۇقلۇق ھەملانغان سىلىندىر ئىچىدىكى پورشېنلارنى ھەرىكەتلەندۈرۈش ئارقىلىق، ئايروپىلاننىڭ مۇھىم بۆلەكلىرىنى، يەنى ئايروپىلاننىڭ قۇيرۇق قىسمىدىكى ۋېرتىكال قاناتقا مۇقىملاشتۇرۇلغان رولنى، ئايروپىلان كۆتۈرۈلگەندە ۋە تۆۋەنلىگەندە ئايروپىلان قانىتىنىڭ ھاۋا ئېقىمى بىلەن ئۇچرىشىدىغان دائىرىسىنى كېڭەيتىش ـ كىچىكلىتىش رولنى ۋە بۇلۇڭنى كىچىكلىتىش ـ چوڭايتىش رولنى ئۆتەيدىغان قوشۇمچە قانىتىنى، چاقنى چىقىرىش ۋە يىغۇۋېلىشنى، چاقنى تۇرۇلاش ۋە قويۇپ بېرىشنى باشقۇرىدۇ. ئايروپىلاننىڭ سۈيۇق بېسىم بىلەن باشقۇرۇلىدىغان يەنە باشقا بۆلەكلىرى بولۇشمۇمۇمكىن.

ئەڭ يامىنى، «ئايروپىلاننىڭ قانداقتۇر بىر يېرىدىن چاتاق چىقىپتۇ» دېگەن بۇ خەۋەر بىردەمنىڭ ئىچىدىلا ئوتتۇرا ۋە ئارقا بۆلۈمدە ئولتۇرغان 200 نەچچە خەلق ئىشچىلىرىنىڭ ئارىسىغا

تارقىلىپ كەتتى. بۇ ئەھۋالغا ئاساسەن، ئايروپىلان باشلىقى دەككە - دۈككىگە چۈشكەن يولۇچىلارنى تەرتىپ ساقلاشقا چاقىردى ۋە ئۇمىد، ئىشەنچ بىلەن تولغان سۆز قىلدى. بىراق، بۇ سۆز بۇ كىشىلەرگە ھېچقانچە ئۇمىد ياكى ئىشەنچ ئاتا قىلالمىدى. بەزىلەر بۇ سۆزنى خاتا چۈشىنىپ «ئەھۋال چاتاق بولمىسا ئۇلار ئۆزىنى تۇتۇۋالغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ بىزگە تەسەللى بېرەمتى» دېيىشتى.

ئادەملەر ئۆلۈم ۋەھىمىسىگە دۇچ كەلگەندە ئۆز تەبىئىتىنى ئاشكارىلاپ، ئۆز تەبىئىتىنىڭ كەينىگە كىرىپ كېتىدىغان گەپ ئىكەن. بەزىلەر سالماق تەبىئىتىنى ئىپادىلىسە، بەزىلەر ئالاقزادە بولۇپ كېتىدىكەن.

ئايروپىلانىنىڭ ئالاھىدە بۆلۈمى بىلەن ئوتتۇرا بۆلۈمى ئارىلىقىدا ئانچە چوڭ بولمىغان بىر بوشلۇق بولۇپ، بۇ بوشلۇققا كۆۋەيتتىن قايتىپ كېلىۋاتقان خەلق ئىشچىلىرىنىڭ يۈك - تاقلىرى قويۇلغانىكەن. ھېلىقى خەۋەر تارقىلىپ ئۆزۈن ئۆتمەي، ئوتتۇرا بۆلۈم ئالدى بىلەن قالايمىقانچىلىق ئىچىدە قالدى. خەلق ئىشچىلىرى بىردىنلا ئورنىدىن قوزغىلىپ، جەينەكلەشكەن، ئىتتىرىشكەن پېتى يۈك - تاق بۆلۈمگە يوپۇرۇلۇپ كەلدى - دە، سومكىلىرىنى، بوغچىلىرىنى ئىزدەشكە باشلىدى...

«ئۆچكە جان قايغۇسىدا، قاسساپ ياغ قايغۇسىدا» دېگەندەك ئىش يۈز بەردى. سەپەرداشلىرىنى، دوستلىرىنى دەسسەپ چەيلەپ يۇرۇپ يۈك - تاقلىرىنىڭ قايغۇسىدا قالغانلار ناۋادا ئايروپىلان چۈشۈپ كەتسە، يۈك - تاقلىرىنىڭ ساق قالمايدىغانلىقىنى، ئۆز - لىرىنىڭمۇ يۈك - تاقتا ئېھتىياجى چۈشمەيدىغانلىقىنى ئېسىدىن چىقارغاندەك قىلاتتى.

بۇ پاتىپاراقچىلىق ئاران - ئاران ئۇچۇۋاتقان ئايروپىلانغا

ئەجەللىك زىيانلارنى ئەكىلەتتى. ئەگەر ئارقا تەرەپتىكى 200 نەچچە ئادەم ئالدى تەرەپكە يۆتكىلىۋېرىدىغان بولسا، ئايروپىلان تەڭپۇڭلۇقىنى يوقاتماي قالمايتتى. تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاش ئايرو - پىلان ئۇچۇن ئىنتايىن مۇھىم ئىدى.

بۇ ۋەقە ئايروپىلان خادىملىرىنى چۆچۈتۈۋەتكەن بولسا كېرەك، ئۇلار يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان خەلق ئىشچىلىرىغا قائىدە بو - يىچە نەسىھەت قىلدى، ئەگەر مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، تەڭپۇڭلۇق يوقىلىپ، ئېغىر ئاقىۋەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىش ئېھتىمالىنىڭ بارلىقىنى ئەسكەرتتى. ئەمما، مەدەنىيەت سەۋىيىسى ئانچە يۇقىرى بولمىغان ياكى ھېچقانچە مەدەنىيەت سەۋىيىسى بولمىغان بۇ كە - شىلەر تەڭپۇڭلۇق دېگەننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى زادى ئۇقمىغاندەك، ئايروپىلان خادىملىرىنى سۆر - توقاي قىلىپ، نېيىتىدىن زادى يانمىدى.

قانداق قىلىش كېرەك، بىر توپ كىشىلەرنى ئۆز جېنىغا ۋە ئۆزگىلەرنىڭ جېنىغا زامىن بولۇشىغا، دۆلەت مۇلكىنى زىيانغا ئۇچرىتىشىغا قاراپ تۇرۇش كېرەكمۇ؟

مەن يۇقىرىقىلارنى ئويلىدىم. مۇھىمى، ئىنساندا بولىدىغان قوغدىنىش ئىقتىدارى بويىچە، ئۆزۈمنىمۇ ئويلىدىم. ئورنۇمدىن سەكرەپ تۇردۇم - دە، ئاۋازىمنىڭ بارىچە «ساڭا جان كېرەكمۇ يا مال كېرەكمۇ؟» دەپ توۋلىدىم. ئادەتتە ئانچە يۇقىرى چىقمايدىغان ئاۋازىم بۇ دورەم ئايروپىلان دۆنگاتېلىنىڭ ئاۋازىنىمۇ بېسىپ كەتتى. ئاگاھلاندۇرۇشقا پىسەنت قىلمىغان ئىككى نەپەر «ياغاچ قۇلاق» نىڭ گەدىنىگە كېلىشتۇرۇپ ئىككىنى سالدىم.

بۇ تەدبىرىم شۇ ھامان ئۈنۈم بەردى، سالاھىيىتى ئېنىق بولمىغان مەندەك بىر كىشىنىڭ غەزەپكە كېلىپ ئوتتۇرىغا چە - قىشى، ئايروپىلان خادىملىرى قوللىنالمايدىغان تەدبىرنى قوللا -

نىشى چۆچۈتتى بولغاي، ئۇلار ئاستا ـ ئاستا كەينىگە داجىدى.

بۇ چاغدا، ئايروپىلاننىڭ ئۇچۇشى تېخىمۇ بىنورمال بولۇۋاتقاندەك تۇيۇلماقتا ئىدى. تۇرۇپ بەزگەك بولۇپ قالغاندەك تىترەيتتى، تۇرۇپ لاسسىدە تۆۋەنگە چۆكەتتى. ئوڭ تەرەپتىكى دۋىگاتېلىنىڭ ئاۋازى ئۆزگىرىپ، قورقۇنچلۇق چىرقىرايتتى. مەن بولسام ئايروپىلان بىلەن بىللە ماڭىدىغان باش مېخانىكتىنمۇ بەكرەك ۋەسۋەسىگە چۈشۈپ، قايسىبىر دۋىگاتېلىنىڭ ئىشتىن توختاپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتىم. ئايروپىلاننىڭ يانتۇلۇق دەرىجىسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە يېقىندىن دىققەت قىلاتتىم. دۋىگاتېلىنىڭ ئاۋازىنى زەن قويۇپ تىڭشايتتىم.

بىر مەزگىللىك ۋەھىمىدىن كېيىن، ئادەم يەنە قورقماس بولۇپ قالىدىكەن. بولىدىغان ئىش بولغاندىكىن، كەلگەننى كۆرەرمەن دېگەن ئوي قورقۇنچنى يوق قىلىدىكەن.

دېمىسىمۇ، ئىلاج قانچە، بىزنىڭ تەقدىرىمىز ئايروپىلانغا باغلىق، ئايروپىلاننىڭ تەقدىرى ئايروپىلان گۇرۇپپىسىغا، يەنە تەقدىرگە باغلىق بولىدىغان ئىش بولۇۋاتىدۇ، ئايروپىلاننى توختاتات، مەن چۈشۈۋالاي دېگىلى بولامتى ياكى ئايروپىلان گۇرۇپپىسىدىكىلەر ئايروپىلاننى ھاۋادا توختىتىپ قويۇپ رېمونت قىلالامتى؟

ئايروپىلاندا چايقىلىۋېرىپ يۈرىكىمىز قېتىپ كەتتى. ھازىر ئايروپىلاندا ئولتۇرۇۋاتامدۇق يا يەردىمۇ، ھازىر بىز قايسى ئەلنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدا، ئارىلىقتىن قانچە سائەت ۋاقىت ئۆتتى، سائەت قانچە بولدى دېگەنلەرگىمۇ كۆڭۈل بۆلمەيدىغان بولۇپ قالدۇق، خۇددى قىمىر قىلساقلا تەڭپۈڭلۇق بۇزۇلۇپ، ئايرو-پىلان موللاق ئاتىدىغاندەك، ھەر بىكەتسىز، گەپ ـ سۆزسىز ئولتۇرىۋەردۇق.

دەسلەپتىكى ئەندىشەم شۇ بولدىكى، ئۇ چاغلاردا پاكىستانىنىڭ قوشۇنىسى بولغان ئافغانىستاندا ئۇرۇش بولۇۋاتاتتى. ئەگەر سوۋېت يۇقىلۇق بېسىمى بولمىغانلىقى سەۋەبلىك، ئايروپىلانىنىڭ رولى ئىشلىمىسە، ئايروپىلان باشقۇرۇشقا بويسۇنماي ئافغانىستان ھاۋا تېررىتورىيىسىگە كىرىپ قالسا، ئەسەبىيلەشكەن سوۋېت لمكلەر باشقۇرۇلىدىغان بومبىسىنىڭ كۇنۇپكىسىنى بېسىۋېتىشمۇ مۇمكىن ئىدى.

ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ 2 ـ، 3 ـ ئايدىن بۇيانقى مەلۇماتلىرىغا ئاساسلانغاندا، بۇ كۇنلەر بىرقانچە يۇز يىلدا بىر كۆرۈلىدىغان ئاسمان ھادىسىسى پەيدا بولىدىغان، يەنى قۇياش سىستېمىسىدىكى بىرقانچە پلانېتا بىر تۇز سىزىق ئۇستىگە كېلىپ، ئالەملىك تارتىلىش كۇچىدە بەزى ئۆزگىرىشلەر يۇز بېرىدىغان پەيتلەر ئىدى. ئەگەر ئاسترونوملارنىڭ مۆلچەرى توغرا بولسىلا، بۇنداق ھالەت يەر شارىغمۇ مەلۇم تەسىرلەرنى كۆرسىتىشى پەرەز قىلىنغانىدى. شۇنداق ھادىسە يۇز بەرسە، قۇياش سىستېمىسىدا، جۇملىدىن يەر شارىغا يېقىن يەرلەردە ئايلىنىپ يۇرگەن كىچىك ئاسمان جىسىملىرى ئوربىتىدىن چىقىپ كېتىپ يەر شارى تەرەپكە ئېقىپ كەتسە، ئۇنى ئاتموسفېرا قاتلىمى كۆيدۇرۇپ تۇگىتەلمەسە...

كاشىلا چىققانلىقى مەلۇم بولغاندىن بۇيان قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن، بىر چاغلاردا ئايروپىلان سىرتىدىن يامغۇر ئاۋازىدەك شىلدىرلىغان ئاۋاز ئاڭلىنىشقا باشلىدى. ئايروپىلان ئەينىكىدە يامغۇر تامچىلىرىغا ئوخشاپ كېتىدىغان تامچىلار كۆرۈندى.

ـــ ئايروپىلان ھازىر ماي تۆكۈۋاتقاندەك قىلىدۇ، ماي تۆكۈۋاتقان بولسا، ئەرەب دېڭىزى ھاۋا بوشلۇقىغا كېلىپ قالغان بولىمىز، ـــ دېدىم مەن ھەمراھلىرىمغا پەس ئاۋازدا.

ئەرەب دېڭىزى ھاۋا بوشلۇقىغا كەلگىنىمىز ئۇچۇن يۇرىكىم سەل جايىغا چۈشكەندەك بولدى. چۈنكى، بىز ئۇچ سائەت بۇرۇن ئايرىلغان كاراچى شەھىرى دەل ئەرەب دېڭىزىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدا ئىدى.

ئايروپىلان راستىنىلا ماي تۆكۈۋاتقاندەك قىلاتتى. مەلۇم تاسادىپىي ئەھۋال ئاستىدا، بولۇپمۇ ئايروپىلان مەجبۇرىي قونماقچى بولغاندا، چوقۇم ئارتۇقچە ماينى تۆكۈۋېتىشى كېرەك ئىدى. تۆككەندىمۇ، قائىدە بويىچە شەھەر ـ قىشلاقنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدا ئەمەس، دېڭىز بوشلۇقى، چۆل دېگەندەك ئادەمسىز رايونغا تۆكۈۋېتىشى لازىم ئىدى. كۆپچىلىككە مەلۇمكى، دىنامىكىلىق قانۇنىيەت بويىچە ئىنېرتسىيىنىڭ چوڭ ـ كىچىك بولۇشى ماددىنىڭ ماسسىسى (ئېغىرلىقى)، ھەربىر مىقدارى قاتارلىقلارغا ئوڭ تاناسىپ بولىدۇ. ئارتۇقچە ماي تۆكۈۋېتىلىپ، ئايروپىلاننىڭ ماسسىسى (ئېغىرلىقى) كىچىكلىتىلسە، ئايروپىلاننىڭ قونغان چاغدىكى ئىنېرتسىيىسىمۇ كىچىك بولاتتى. ئىنېرتسىيە بىلەن سۈرئەت ئەڭ تۆۋەن دەرىجىگە چۈشسە، چاق چۈشۈرۈلگەن، تورمۇز خىزمىتى نورمال بولغان ئەھۋال ئاستىدا، يۈگۈرۈش يولى ئۇلۇچەمدىكى تۆت كىلومېتىر ئەمەس، ئۇچ كىلومېتىر، ھەتتا ئىككى كىلومېتىر بولغان تەقدىردىمۇ ئايروپىلان يۈگۈرۈش يولىنىڭ ئاخىرقى چېكىدىن چىقىپ كەتمەيتتى. ھالبۇكى، تورمۇز بېسىمى يوق ياكى تۆۋەن بولغان شارائىتتا، ئىنېرتسىيىنى تۆۋەنلىتىش بىخەتەرلىككە ئەڭ زور تەسىر كۆرسىتىدىغان مۇھىم مەسىلە ئىدى. يەنە كېلىپ ئايروپىلاندا ماي ئاز بولغاندا، تاسادىپىي ۋەقە يۈز بېرىپ قالسىمۇ ئايروپىلانغا ئاسانلىقچە ئوت كەتمەيتتى.

يارىلانغان قۇشتەك لەپەڭلەپ قالغان ئايروپىلانىنىڭ كاراچى

ھاۋا بوشلۇقىغا كەلگەنلىكى ھەممە خەتەرنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلە-
كىدىن دېرەك بەرمەيتتى. ئايروپىلان يەنە چاقلىرىنى چۈشۈرۈ-
شى، دېگەن ۋاقىتتا تورمۇزلىنىشى كېرەك ئىدى. ھالبۇكى،
چاقنى چىقىرىش ۋە تورمۇزلاش سۈيۇقلۇق بېسىمى بىلەن ئەمەل-
گە ئاشۇرۇلمىدىغان مۇھىم ئىككى مەشغۇلات تەرتىپى ھېساب-
لىناتتى.

ئايروپىلان ئەرەب دېڭىزىنىڭ شىمالىي بوشلۇقىدا، يەنى
كاراچى ھاۋا بوشلۇقىدا ئەگىپ يۇرگەن چاغدا تۆۋەنلەۋاتقانلىقى
سەۋەبلىك، ئايروپىلان دۈگاتپلىنىڭ ئاۋازى خېلىلا پەسلەپ قال-
غانىدى. مۇتلەق كۆپ ساندىكى يولۇچىلار ئايروپىلاننىڭ نۆۋەتتە-
كى ئوڭۇشلۇق مەشغۇلاتلىرىدىن خەۋەرسىز بولغاچقا، كاراچى
ئايرودرومىغا يېقىنلاپ قالغىنىدىن، ئامان قالىدىغانلىقىغا شارا-
ئىت يارىتىلغىنىدىن بىخەۋەر ئىدى. ئايرىم يولۇچىلار زامان ۋە
ماكان ئۇقۇمىنى يوقىتىپ كۆزلىرىنى يۇمۇپ ماغدۇرسىزلانغان
ھالدا يېتىشاتتى. سەل غەيرەتلىكرەكلىرى خۇددى ئۇمىد چىرە-
غىنى ئىزدىگەندەك، ئايروپىلان دېرىزىسىگە چاپلاشقان پېتى كې-
چە ئاسمىنىغا سەپسالاتتى. ئۇلار ئارىسىدا ھوشىدىن كەتكەنلىرە-
نىمۇ يوق دېگىلى بولمايتتى. تۇرقىدىن قارىغاندا «ئاسمان ئۆرۈ-
لۈپ چۈشسە، ئاستىدا يېتىپ مانتا يەپتۇ» دېگەندەك، سومكىلە-
رىنى قۇچاقلاپ خاتىرجەم ئۇخلاۋاتقانلارمۇ كۆزگە چېلىقاتتى…

كىمدۇر بىرى «قاراڭلار، ئەنە چىراغ» — دېۋىدى، مەن شۇ
ھامان تۆۋەنگە قارىدىم. ئايروپىلان ئاتموسفېرا قاتلىمىنىڭ ئەڭ
تۆۋەن تەرىپىدە لەيلەپ يۇرگەن نېپىز بۇلۇت قاتلىمىدىن بۆسۈپ
ئۆتۈۋىدى، تۆۋەندە قاتار كەتكەن چىراغلار كۆرۈندى. بۇ تەبىئە-
كى، ئايروپىلاننىڭ قونۇش يولىنى كۆرسىتىدىغان چىراغلار ئە-
دى. قىزىل ـ يېشىل چىراغلار توختىماي لىپىلدايتتى.

ئايروپىلان ئېھتىياتچىلىقىدىن تۆۋەنلەپ ئايرودروم ئەتراپىدىن ئايلىنىۋېتىپ، دەم ئۇ تەرەپكە، دەم بۇ تەرەپكە ئۆتەتتى. بۇرۇلۇۋېتىپ، كۆرۈنەرلىك تۇرده قىيسىياتتى.

ئايروپىلان تۆۋەنلىگەنسېرى ئايرودرومدىكى چىراغلار شۇنچە ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئايروپىلانىنىڭ ئايرودروم ئۈستىگە كېلىپ قالغانلىقىنى بىلگەن يولۇچىلار هاياجانلىق كەيپىيات ئىچىده كۈلۈمسىرەيتتى، هېچ ئىش بولمايدىغانلىقىنى ئالدىن بىلگەندەك ۋە ئۆزلىرى قورقۇپ باقمىغاندەك: «دېمىدىمۇ، هېچ ئىش چىقمايدۇ دەپ، مانا قاراڭلار، ئەمدى قورقماسلەر» دەيتتى.

ئۇچ سائەتتىن بېرى ئۇمىد ۋە ئۇمىدسىزلىك ئىچىده زۇلمەتتەك قاراڭغۇ كېچە قويىندا چايقىلىۋېرىپ ئەسەبلىرىم جىددىيلىشىپ كەتكىنى ئۈچۈنمۇ، مېنى بىردىنلا هاردۇق باسقانىدەك بولدى. ئايروپىلانىنىڭ چاقلىرى قانداق چۈشۈرۈلىدۇ دېگەن سوئال كاللامدىن كەچكىنىده يەنه سەگەكلىشىپ كەتتىم. بىلەتتىمكى، چاق چۈشمەي قالسا، ئايروپىلان چاقسىزلا شۇڭغۇپ قورسىقىنى سېمونت يول ئۈستىگە چاپلاپ سىيرىلىشقا مەجبۇر ئىدى. دۇنيا ئاۋىئاتسىيه تارىخىدا چاق چۈشمىگەن شارائىتتا چاقسىز سىيرىلىپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان مىسالىلار كۆپ بولسىمۇ، لېكىن بۇنداق قىلغاندا مۇۋەپپەقىيەت بىلەن مەغلۇبىيەت يەنىلا تەڭ مەۋجۇت ئىدى.

ئۆتكەلنىڭ يەنه بىرى، ئايروپىلان چاقىنى قانداق تورمۇزلاش بولۇپ هېسابلىناتتى. چاقنى جىددىي تورمۇزلاش ئۈچۈن هەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچىنى دەرهال ئۈزۈپ تاشلىغاندىن ئۆزگه، ئىككى قاناتنىڭ كەينى تەرىپىگه جايلاشقان قوشۇمچه قاناتنى ئايروپىلان قانتى بىلەن 90 گرادۇس بۇلۇڭ هاسىل قىلغۇچه

تىكلەشتۇرۇپ، قارشىلىق پەيدا قىلىش زۆرۈر ئىدى. بىراق، قو-شۇمچە قانات‌نى ھەرىكەتلەندۈرۈش ئۈچۈن يەنىلا سۇيۇقلۇق بېسىم-مىغا تايىنىشقا توغرا كېلەتتى. ھالبۇكى، ئايروپىلاندىكى ئەڭ چوڭ چاتاق دەل ئۇنىڭ بېسىم ھاسىل قىلغۇچى پومپىسىدا ئى-دى. خەتەردىن قۇتۇلدۇق دەپ تەنتەنە قىلىۋاتقانلار مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ھازىرچە «بالدۇر خۇشال بولۇپ» كېتىۋاتاتتى. تەقدى-رىمىزنىڭ تىزگىنى ئايروپىلان گۇرۇپپىسىدىكىلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇلغان بولۇپ، پەقەت كامالەتكە يەتكەن تېخنىكىلىق تەد-بىرلا بىزنى قۇتۇلدۇرالايدىغان بىردىنبىر «تەڭرى» ھېسابلىناتى-تى.

ئەقىل ـ ھوشى جايىدا بولغان ھەرقانداق ئادەم ئايروپىلان روجىكىدىن تۆۋەنگە نەزەر سالسىلا بۇ نۇقتىنى تولۇق چۈشى-نىۋالالايتتى. تۆۋەنده قونۇش يولىنىڭ ئىككى تەرىپىده 20 ــ 30 چە ئوت ئۆچۈرۈش، قۇتقۇزۇش ئاپتوموبىللىرى قورقۇنچلۇق چىراغلىرىنى لاپ ـ لاپ قىلىپ ياندۇرۇپ تۇرۇشاتتى. بۇ ئاپتو-موبىللار بۇ يەرگە ئويىنغىلى ئەمەس، بەلكى ئوت ئۆچۈرگىلى، يارىلانغانلارنى توشۇغىلى كەلگەنىدى.

ئايروپىلان لاسسىده تۆۋەنلەپ ئۇچۇش ـ قونۇش يولىغا قاراپ جىددىي شۇڭغۇۋاتقىنىدى، ئورۇندۇقنىڭ كەينىگە يۆلىنىپ كۆزۈمنى يۇمۇۋالدىم، بىر چاغلاردا دۆنگاتېلىنىڭ دەھشەتلىك چىرقىرىغى-نىنى، ئايروپىلاننىڭ خۇددى بۆشۈكتەك تەۋرىگىنىنى، كۈچلۈك ئىنېرتسىيە كۈچى دۇمبەمنى ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە قاتتىق چاپلىۋەتكىنىنى ھېس قىلدىم. كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا ئىنېرتسىيە يۆنىلىشىده يەنە ئۆزگىرىش بولدى، ھەم-مىمىز خۇددى كەينىمىزدىن بىرى ئىتتەرگەندەك ئالدىمىزغا ئېتىلدۇق، خۇداغا شۈكۈر، پەقەت بىخەتەرلىك تاسمىسىلا بىزنى

باش ـ كۆزىمىزنى يېرىۋېلىشىمىزدىن، ھەتتا ئېغىررلىق ئاقىۋەت-كە دۇچار بولۇشىمىزدىن ساقلاپ قالدى !

ئايروپىلان شۇڭغۇۋاتقاندا مۇتلەق كۆپ ساندىكى سەپەرداش-لىرىم ۋە مەن يۇز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ھەرقانداق ئاقىۋەتنى كۆرۈشنى خالىمىغانلىقىمىز ئۈچۈن كۆزلىرىمىزنى يۇمۇۋېلىش-قانىدۇق. دۋىگاتېلىنىڭ چىرقىرىشىمۇ، ئايروپىلاننىڭ تەۋرىنىش-شىمۇ توختىغانلىقىغا ئىشەنگەندىن كېيىنلا، ئاندىن كۆزىمىزنى ئېچىپ ئەتراپىمىزدىكىلەرگە قارىدۇق، چىرايىدىن قان قاچقان ئادەملەر بۇتتەك قېتىپ قېلىشقانىدى، بېشىغا كەلگەن بالا ـ قازانىڭ ئۆتۈپ كەتكىنىگە ئىشەنگۈسى كەلمىگەندەك، زۇۋان سۇرمەيتتى. تاشقىرىدا بولسا ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىسىدىن چې-چىلغان سۇ ئايروپىلان سىرتىغا شىددەت بىلەن ئۇرۇلاتتى. ئاپئاق ماغزاپ يۇمىلاق روجەكتىن توختىماي سىرغىپ چۈشمەكتە ئىدى.

بىز سۇ چېچىلىپ ھارارەت چۈشۈرۈلگۈچە، يوشۇرۇن خەۋپ ئۆتۈپ كەتكۈچە بولغان 40 مىنۇتنى ئايروپىلان ئىچىدە ئۆتكۈزدۇق، ئايروپىلان ئىشىكىگە، ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىپ ـ چۈشۈۋاتقان خىزمەتچىلەرگە يېلىنغان نەزەردە قارىساقمۇ ئىشىك يەنىلا ئېچىلمىدى. گۈر جىمجىتلىقىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل سۈكۈنات بېشىمىزنى تۇمەن تېشىدەك بېسىپ تۇرۇ-ۋەردى.

توپتوغرا 40 مىنۇت ئۆتكەندە ئايروپىلان ئىشكى شىپىدە ئېچىلىپ، بىر خىل يورۇقلۇق ـــ ھاياتلىقنىڭ ئۈمىدى بولغان بىر خىل يورۇقلۇق ئىشكتىن ئېتىلىپ كىردى، خېلىدىن بېرى مىڭ ئۆلۈپ مىڭ تىرىلگەن، جاننىڭ نەقەدەر تاتلىق ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەن بۇ تەلەيلىك كىشىلەر خۇددى ئۇچۇرۇم بولغان قۇش

بالسمده‌ك تاشقىرىغا قاراپ ئېتىلدى.

دەل شۇ ئەسنادا ھېلىقى تونۇش ئايروپىلان باشلىقى ئايرو-پىلاندىن چۈشۈپ كەلدى. ئۇنىڭ كەينىدىن ئاۋئاتسىيە فورمىسى كىيگەن بىرقانچە خادىمۇ ئايروپىلان باشلىقىنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى.

ـــ ياشىسۇن جۇڭگو ئاۋئاتسىيىسى !

ـــ پاسىبانلىرىمىز ياشىسۇن !

بىرقانچە يولۇچى قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرگەن پېتى ۋارقى-رىۋەتتى. باشقىلارمۇ ئايروپىلان باشلىقىنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇ-رۇپ ئۆز تەشەككۇرىنى بىلدۈرۈشتى. بىرمۇنچىلارنىڭ كۆزلىرى-دىن خۇشاللىق يېشى تۆكۈلدى. بۇ چاغدا ئايروپىلان باشلىقىنىڭ چىرايىدىن جىددىيلىشىش، ئۆتۈنۈش ئالامەتلىرى تامامەن يوقال-غانىدى، ئۇنىڭ چىرايىدا ئەمدى پەقەت غالىبلارنىڭ چىرايىدىلا بولىدىغان مەردانە كۈلكە ئەكس ئېتەتتى...

راست، كېيىنكى ئاڭلىغانلىرىمىزغا ئاساسلانغاندا، جۇڭگو ئاۋئاتسىيىسىنىڭ بۇ قەھرىمانلىرى يولۇچىلارنىڭ ھاياتى ئۈچۈن بارلىق كۈچىنى چىقىرىپتۇ، ئەسلىدە ئايروپىلاننىڭ چاقلىرىنى قول بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈپ چىقىرىدىغان بىر زاپاس قۇرۇلما بار ئىكەن. بۇ خادىملار چاقنى تامامەن ئۆز كۈچىگە تايىنىپ چى-قىرىپتۇ. قول بىلەن ھەرىكەتلەندۈرگىلى بولىدىغانلىكى ئۈسكۈ-نىلەرنى قول بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈپتۇ. ئۇچ سائەتچە ھەپىلە-شىش، يۈكسەك تېخنىكىۋى ماھارەتنى ئەمەلدە كۆرسىتىش ئار-قىلىقلا ئايروپىلاننى بىخەتەر ھالدا يەرگە قوندۇرۇپتۇ. يەنە ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئايروپىلان قونغاندا، قونۇش يولىنىڭ ئا-خىرقى چېكىدىن چىقىپ كەتكىلى بىرنەچچە ئون مېتىرلا قالغا-نىكەن.

بەزىبىر ئويلار

ماقالىمىزدە قەيت قىلىپ ئۆتكىنىمىزدەك، ئادەم ھايات - مامات دوقمۇشىغا دۇچ كەلگەن چاغدا ئۆز تەبىئىتىنى ئاشكارىلاپ، ئۆز تەبىئىتىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىش كۆرىدىغان گەپ ئىكەن. مەجەز - خۇلقىدا داۋالغۇش يۇز بېرىپ، ھەممىدە ئۆز ئەسلىنى تاپىدىكەن. قىزىق يېرى، تاشقى دۇنيانىڭ تەسىرىگە، غىدىقلىشىغا بولغان ئىنكاسىمۇ ھەر ئادەمدە ھەر خىل بولىدىكەن.

ۋەھىمىلىك ئۇچ سائەت ئىچىدە، مەن ئۆمەك باشلىقىمىز ئىسمايىل ئەھمەد بىلەن يانمۇيان دېگۈدەك ئولتۇرۇپ چىقتىم. ئايروپىلان پەسكە قاراپ شۇڭغۇۋاتقاندا بولسۇن ياكى كۇچلۇك تەۋرىنىۋاتقاندا بولسۇن، ئىسمايىل ئەھمەد باشتىن - ئاخىر تەمكىن، سالماق بولۇپ كەلدى. پۈتۈن دىققىتىمنى يىغىپ ئايرو-پىلانىڭ ئۇچۇش ھالىتىگە دىققەت قىلىپ، ئاقىۋەتنى قىياس قىلىۋاتقىنىمدا، ئۇنىڭ قىزىق - قىزىق چاقچاقلىرى قۇلقىمغا كىرىپ تۇردى. يولداش ئىسمايىل ئەھمەدنىڭ بۇنداق تەمكىنلىكىنى كۆرۈپلا يۈرىكىم جايىغا چۈشكەن، بەك جىددىيلىشىپ كەتكەنلىكىمدىن خىجىل بولغان چاغلىرىمۇ بولدى.

بولۇپمۇ ئەتىسى، يەنى 12 - ئاينىڭ 12 - كۈنى كەچقۇرۇن ئايروپىلانىڭ رېمونت قىلىنىپ بولغانلىقىنى، يەنە شۇ ئايرو-پىلانغا ئولتۇرۇپ كېچىلەپ بېيجىڭغا قاراپ ئۇچىدىغانلىقىمىزنى ئاڭلىغىنىمدا، مېڭەمدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى. كاراچىدىن ئۇ-چۇپ 40 مىنۇت ئۆتەر - ئۆتمەيلا چاتاق چىققان ئايروپىلاندا سەككىز سائەتلىك ئۇزاق يولدا يەنە چاتاق چىقماي قالارمۇ، دېگەن

ئويدا ئىسمايىل ئەھمەدكە:

ــ پامىر تاغلىرىنىڭ قارى ئېرىپ بولغۇچە مۇشۇ يەردە تۇ-رۇپ تۇراي، قار ئېرىپ يول ئېچىلغاندا كالا ھارۋىسى بولسىمۇ تېپىپ خونجىراپ بىلەن قايتىپ كېتەرمەن، ــ دېدىم.

بۇ گېپىمنىڭ يېرىمى راست، يېرىمى چاقچاق بولسىمۇ، يولداش ئىسمايىل ئەھمەد ماڭا چىرايلىق گەپلەر بىلەن تەسەللى بەردى. ئايروپىلاندىن چاتاق چىقمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئىشەنـ-چەمنى ئاشۇردى.

ئايروپىلان ھاۋادا خۇددى يىپى ئۈزۈلگەن لەگلەكتەك لەيلەپ يۇرگەن چاغلاردا، يېنىمدا ئولتۇرغان چوڭ ياشلىق بىرەيلەنىڭ بىغەم ھالدا:

ــ بوپتۇ، قورقمانىڭ نېمە پايدىسى، پېشانىمىزگە پۈتۈل-گىنىنى كۆرەرمىز، يا ئۆلەرمىز، يا تىرىلەرمىز، ــ دېگىنى ۋە مېنىڭ قوپاللىق بىلەن:

ــ سىلەر مۇشۇ ياشقا كەلگۈچە ياشايدىغانىنى ياشاپ بول-دۇڭلار، ئۆلسەڭلارمۇ ئارمانىڭلار يوق، مەن بولسام ئەمدىلا 30 نەچچە ياشقا كىردىم. خوتۇن ـ بالىلىرىم بار، ئۆلسەڭلار سىلەر ئۆلۈڭلار، مەن ياشىشىم كېرەك، ــ دېگىنىم يادىمدا.

يولداش ئىسمايىل ئەھمەد بۇ گېپىمنىڭ چوڭ ياشلىق ھەم-سەپەرلەرگە ئېغىر كەلگەنلىكىنى، ئۇلارغا بۇنداق قوپال گەپلەرنى قىلىشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى يۈزۈمگە قويۇپ ماڭا تەنقىدىي نە-سىھەت قىلدى. چوڭلارنى رەنجىتىپ قويغانلىقىمنى شۇ ھامان گەپىنىمگە ئېلىپ تۈزىتىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. جاننىڭ قې-رىغىمۇ، ياشقىمۇ تاتلىق ئىكەنلىكىنى شۇ ھامان يادىمغا ئالدىم.

بەلكى ئۇيغۇرنىڭ بولمىسا كېرەك، قايسىدۇر بىر مىللەتنىڭ «ئۇروش تۈگىسە قەھرىمان كۆپىيىپتۇ» دېگەن بىر تەمسىلى بار

ئىكەن. ئايروپىلان ئۇچ سائەتلىك مۇشەققەتلىك سەپەرنى بە-سىپ، يەرگە سالامەت قونغاندىن كېيىن ماقالىمىزنىڭ ئاخىرىدا ئېيتقىنىمىزدەك، نۇرغۇن كىشىلەر «جۇڭگو ئاۋىئاتسىيىسى يا-شىسۇن» دەپ شوئار توۋلاشتى. بەزىلەر چاقچاق قىلدىمۇ يا راست دېدىمۇ «مەن پالانى سۇرىنى مۇنچە قېتىم ئوقۇۋىدىم، ئايروپىلان سالامەت يەرگە قوندى» دېگەنلەرمۇ بولدى. بەزىلەر ئايروپىلاندىن چۈشۈپلا ھېچ ئىش يۈز بەرمىگەندەك، ئۆز پارىڭى، ئۆز ئىشى بە-لەن مەشغۇل بولۇۋەردى.

مەن شۇ چاغلاردا ۋە كېيىنكى كۈنلەردە «بەزىدە بىلگەندىن بىلمىگەن، كۆرگەندىن كۆرمىگەن، ئاڭلىغاندىن ئاڭلىمىغان ياخشىمۇ، نېمە» دەپ ئويلاپمۇ قالدىم.

1973 ـ يىلى مەن تۇنجى قېتىم خوتەن ـ ئۈرۈمچى ئارد-سىدا ئايروپىلاندا ئولتۇرغانىدىم. مەن ئولتۇرغان ئايروپىلان زامانىۋى يول باشلاش ئۈسكۇنىسى، رادارلىق قونۇش ـ ئۇچۇش سىستېمىسى ۋە «بوئېن 737 » بەلگىلىك ئايروپىلاندا بار بولغان نۇرغۇن نەرسىلىرى بولمىغان، ئاران 27 كىشىلىك ئورۇندۇقى بار ئايروپىلان بولسىمۇ، ئايروپىلان ھەققىدە كۆپ نەرسە بىلمەي-دىغانلىقىم سەۋەبلىك، پەقەت قورقۇش ھېس قىلمىغانىدىم. بە-خەتەرلىك مەسىلىسى خىيالىمغىمۇ كىرىپ چىقمىغانىدى.

بەزى بىمارلارنىڭ ئەھۋالىمۇ بۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئە-جەللىك كېسىلى بارلىكى بىمارغا ئۇقتۇرۇلمىغان ئەھۋال ئاس-تىدا ياكى بىمار مېدىتسىنا جەھەتتە تامامەن بىلىمسىز بولۇپ، كېسىلىنىڭ ئەجەللىك ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن ئەھۋال ئاستىدا، كۆپىنچە بىمارلارنىڭ كېسىلى ئانچە تېز ئېغىرلىشىپ كەتمەيدۇ. بەزىدە مۆجىزە يۈز بېرىپ، ساقىيىپمۇ قالىدۇ. ئۆز كېسىلىنىڭ ئەجەللىك ئىكەنلىكىنى بىلگەن ھەم بىلەلەيدىغان بىمارنىڭ

ئەھۋالى كۆپىنچە ھاللاردا بۇنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ.

دەپ كەلسەك، گەپنىڭ قىزىقى بۇ يەردە.

ئۆمىكىمىزدە مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقلىقىنى ئۆتەۋاتقان بىر خۇيزۇ يولداش بار ئىدى. ئۇنىڭ يېشى 80 لەرگە تاقاپ قالغان بولۇپ، مەككىدە ساپا بىلەن مەرۋە تاغلىرى ئارىسىدا يۈگۈرگەنىدىمۇ باشقىلارنىڭ كۆتۈرۈشىگە تايانغانىدى. ئايروپىلان باشلىقى ئايروپىلاندىن چاتاق چىققانلىقىنى ئېلان قىلغاندىمۇ، نۇرغۇنلىرىمىزنىڭ ئەكسىچە، ئۇ پىسەنت قىلىپمۇ قويمىدى. ئايروپىلان ئىچى تازا پاتىپاراق بولغاندىمۇ، ئۇ ھەيران قالغۇدەك تەمكىنلىكىنى ئىپادىلىدى. ئولتۇرغان ئورنىدا قىمىرمۇ قىلماي كۆزلىرىنى يېرىم يۇمغان پېتى ئولتۇرىۋەردى. كاراچى ئايرودرومىغا قايتىپ كەلگىنىمىزدىن كېيىن ئۇ ھەمراھلىرىدىن: بېيجىڭغا يېتىپ كەلدۇقمۇ، ــ دەپ سورىدى.

ئايروپىلان يەرگە قونغاندىن كېيىن دەسلەپتە «مەن قورقمىدىم، ئۇ قورقتى، ئۇ قورقتى، مەن قورقمىدىم» دېيىشتۇق. ئاخىرىدا ھېچكىم قورقمىغان بولۇپ چىقتى. ھېچبولمىغاندا مەندىن ئۆزگىلەرنىڭ ھېچقاندىقى قورقمىدى. كېيىنكى پاراڭلارغا قارىغاندا، قورقمىدىم دېگەنلەرمۇ ئانچە ــ مۇنچە قورقماي قالمىدى. دېگەندىمۇ، بىزنىڭ ئاشۇ مويسىپىتىمىزنىڭ ھېچنېمىدىن قورقمىغانلىقى راست ئىدى. ئىككى قۇلىقى ئېغىر، كۆزلىرى ئانچە روشەن بولمىغان بۇ كىشى ھېچنېمىنى ئاڭلىمىغىنى ۋە كۆرمىگىنى ئۈچۈنلا ھېچنېمىدىن قورقمىغان. جانغا ئېكەك سالىدىغان ئۇچ سائەتلىك جان قايغۇسىنىڭ سىرتىدا قالغانىدى.

«سەپەر تەسىراتلىرى» دىن كېيىنكى تەسىرات

يۇقىرىقى ماقالىلىرىمنىڭ خاتىمىسى ھېسابلانمىش بۇ ماقالەمگە دەسلەپتە «ئاخىرقى تەسىرات» دەپ ماۋزۇ قويماقچى بولدۇمىدۇ، سەل ئويلىنىۋېلىپ قەلىمىمنى چىپىدە توختاتتىم. سەۋەبى، «ئاغزىمدىن سائەت چىقىپ كېتىشىدىن» ئەندىشە قىلدىم. نېمە ئۈچۈن دەمسىلەر؟ بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، مەزكۇر ماقالىلەر ساياھەت خاتىرىلىرىمىنىڭ ئاخىرقى ماقالىلىرى بولۇپ قالغان تەقدىردىمۇ، زىيارەتلىرىم چەت ئەلگە قىلىدىغان زىيارەتلىرىمنىڭ ئاخىرقىسى بولۇپ قالمىسا دېگەن ئۈمىدتىمەن.

دەرۋەقە، بۇ ماقالىلەرنى ئوقۇغانلار بەلكى پىشانەمنىڭ «ئوڭ»، كۆزگىنىمنىڭ كۆپ ئىكەنلىكىگە ھەۋەس قىلىشار، بەلكى 10 نەچچە يىل ئىچىدە خېلى كۆپ دۆلەت ـ ئەلنى كەزگىنىم ئۈچۈن مېنى تەبرىكلىشەر. لېكىن، شۇ نەرسە ئايانكى، شۇنچە كۆپ ئەلنى كەزگەن بولساممۇ، بىر موللاق بىلەن نەچچە مىڭ چاقىرىم يىراقلىققا بارالايدىغان سۇن ۋۇكۇڭ بىرقانچە موللاق ئېتىپ تۇرۇپمۇ ساكيامۇنىنىڭ ئالمىنىدىن چىقىپ كېتەلمىگەنگە ئوخشاش، مەنمۇ تېخى ئاسىيا قىتئەسىدىن چىقىپ كېتەلمىدىم. بۇ ھال پەقەت چەكلىكلا دائىرە ئىچىدە ھەرىكەت قىلغىنىمنى، دۇنيا ئەھۋالاتىنىڭ تېخى نەچچە مىڭدىن بىرىدىن خەۋەردار بولغىنىمنى، باشقا قىتئەلەرنى قويۇپ تۇرغاندىمۇ، ئاسىيا دائىرىسىدىلا مەن كۆرمىگەن، ئۆگىنمىگەن دۆلەتنىڭ نەچچە ئونغا يېتىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

«ياخشى تىلەك ــ يېرىم دۇنيا» دېگەن ئىكەن كونىلار، تېنىم ساق، تەقدىرىم ئامان بولسىلا مېنى يەنە چەت ئەلگە چىقالمايدۇ، سا-

ياھەت خاتىرلىرىنى ئېلان قىلالمايدۇ دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟

ياخشى تىلەك دېگەن مۇشۇ، زىيارەت خاتىرلىرىمنى ئاخىرقى زىيارەت خاتىرىسى دەپ ھېسابلاشتىن ھەزەر ئەيلىگىنىمنىڭ سەۋەبىمۇ دەل مۇشۇ!

ئەمەلىيەتتە، مەنمۇ بەزى ئوقۇرمەنلەرگە ئوخشاش، چەت ئەلگە چىققانىنى چوڭ بىلمەيدىغانلارنىڭ بىرىمەن. كېتەرلىك تەڭگە، بىرەر پارچە چاقىرىق، قانۇنىي پاسپورت بولسىلا چەت ئەل دېگەنگە چىقىپ كېتىۋېرىدىغان گەپ. ھەتتا بەش سەزگۈسىنىڭ ھەممىسىدىن ئايرىلغان بوۋاي ـ مومايلارمۇ، بەش سەزگۈسىنىڭ بىرقانچىسى يېتىلمىگەن بوۋاقلارمۇ، ھەتتا سارائ ـ گومۇشلارمۇ چىقىۋېرىدىغان گەپ. تارىخىمىزدا، يولدىن ئېزىپ قېلىپ، باشقىلارغا قېتىلىپ قېلىپ چەت ئەلگە چىقىپ كەتكەنلەرمۇ ئاز ئەمەس. يەنمۇ چوڭقۇرراق مۇلاھىزە قىلساق، چەت ئەل دېگەنمۇ يوغان نەرسە ئەمەس، ئۇ يەردىمۇ يەر پەستە، ئاسمان ئېگىزدە، قۇياشمۇ، ئايمۇ بىزدىكىدىن پەرقلەنمەيدۇ، ۋاقىت پەرقىنى نەزەردىن ساقىت قىلىۋەتكەندە، ئۇ يەردىمۇ ئوخشاشلا تاڭ ئاتىدۇ، كەچ كىرىدۇ. تېرىسىنىڭ رەڭگىنى دېمەگەندە، ئادەملىرىنىڭ بەدەن قۇرۇلۇشىمۇ بىزنىڭكى بىلەن ئوخشاش، بىزنىڭمۇ، چەت ئەللىكلەرنىڭمۇ دۇنياغا ئاپىرىدە بولغان ۋاقتىمىز ئاساسەن ئوخشاش...

بىراق، جاھان ئوخشاشلىق بىلەنلا تولغان ئەمەس، ئوخشىماسلىق ئىچىدىمۇ ئوخشاشلىق بولغىنىدەك، ئوخشاشلىق ئىچىدە ئوخشىماسلىق مەۋجۇت. ئاڭلاش، كۆرۈش ئەزالىرى بىجىرىم ئادەملەر ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئاشۇ ئوخشاشلىقلاردىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئوخشىماسلىقلارنى ئىلغا قىلىشنىڭ ئۆزىلا ئەھمىيەتلىك ئىزدىنىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. پەرقلەرنى تېپىپ ئۆزىگە تەتبىقلاش، سېلىشتۇرۇش بولسا، ئۆگىنىش جۈملىسىگە كىرىدىغان پايدىلىق ئەمگەكنىڭ بىرى. ئۆزىگىلا ئەمەس، ئۆزگىلەرگىمۇ ئۆرنەك بولغۇدەك ئىزدىنىلىدۇ.

سه، نەپ بەرگۈدەك ئىش قىلالىسا، ئۇنداقلا «جەننەت»كە كىرىشنىڭ بىر شەرتىنى ھازىرلىغان بولىدۇ.

بايام ئېيتقاندەك، بىزلەر ۋە چەت ئەللىكلەر قايسىبىر مۇز دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە يەر شارىدا تەڭ دېگۈدەك ئاپىرىدە بولغان بولساقمۇ، ئاپىرىدە بولغاندىن بۇيانقى ئۇزاق زامانلار، تەبئىي، ئىجتىمائىي سەۋەبلەر ئادەملەر ئەھۋالاتىدا كۆپ پەرقلەرنى پەيدا قىلدى. تەنھەرىكەت تۇرىدىن مىسال ئېلىپ ئېيتساق، بۇ ھال «پاك» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئوخشاش سىزىقتىن قوزغالغان تەنھەرىكەتچىلەرنىڭ ئۇزاق ئۆتمەي ئەقىل، كۈچ قاتارلىق ئاممىلار تۈپەيلى تېزدىنلا ئىلگىرى ـ كېيىنلىك پەرقىنى پەيدا قىلغىنىغا ئوخشاپ كېتىدۇ.

تەنھەرىكەتچىلەر قاتارىدىكى ئاشۇ ئىلگىرى ـ كېيىنلىكنى پەرق ئېتەلىگەن رېپىرى تەنھەرىكەتچىلەرنىڭ نەتىجىسىگە ئادەل ھۆكۈم قىلالىغىنىدەك، ئەللەر ۋە خەلقلەرنىڭ پەرقىنى بىلەلىگەن كىشىلەرمۇ ئۆزىگە ۋە ئۆزگىلەرگە توغرا باھا بېرەلەيدۇ.

تارىخقا نەزەر سالساقمۇ، ئىقتىساد، مەدەنىيەت قاتارلىقلاردا گۈللىنىش ياكى خاراب بولۇش ئېچىۋېتىش، يەنى «چىقىپ بېقىش» بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان. مىلادىيەنىڭ ئالدىدىن تاكى مىلادىنىڭ سۇلالىسىغىچە بولغان دەۋر ئوتتۇرا ئاسىيا، جۈملىدىن يۇرتىمىز شىنجاڭنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىياتى بىرقەدەر جانلانغان دەۋر بولغاندى. بۇ ئىچكى ئۆلكىلەردىن تارىمغىچە سوزۇلغان يىپەك يولى ئالاقىسىنىڭ راۋانلىقى بىلەن، يەنى «كىرىپ باقىدىغانلار» نىڭ ۋە «چىقىپ باقىدىغان» لارنىڭ كۆپ بولغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى. دېپلوماتلىرىمىز، سودىگەرلىرىمىز، سەيياھلىرىمىز چەت ئەللىنىڭ ئىلغار ئىشلەپ چىقىرىش ئۇسۇلىنى، ئىلغار مەدەنىيىتىنى ئەكىرەتتى. باشقا ئەللەرنىڭ دېپلوماتلىرى، سودىگەرلىرى، سەيياھلىرىمۇ ئالغاچ كىرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنلا يىپەك يولى لىنىيىسىدە،

جۇملىدىن ئوتتۇرا ئاسىيادا مىسلىسىز گۈللىنىش ۋەزىيىتى بارلىقا كەلگەنىدى.

بىراق، تاڭ دەۋرىدە ئەرەب دىن تارقاتقۇچىلىرى ۋە سەييياھلىرى تەرىپىدىن ئېچىلىشقا باشلىغان دېڭىز يولى مىڭ، يۈەن سۇلالىلىرى دەۋرىگە كەلگەندە شۇ سۇلالە دېڭىزچىلىرى تەرىپىدىن خېلىلا راۋانلاشتۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن چاڭئەن ـ روما ئوتتۇرىسىدا ئات، تۆگە بىلەن سەپەر قىلىدىغان سودىگەر ـ سەييياھلار جاپاسى ۋە خەتىرى ئاز، سۈرئىتى تېز بولغان دېڭىز يولىنى تاللىۋېلىشتى. «يەپەك يولى مەدەنىيەت كارىدورى» ئاستا ـ ئاستا پەسكويغا چۈشۈپ، دېڭىز بويلىرىدىكى شەھەرلەرنى مەركەز قىلغان «دېڭىز يىپەك يولى مەدەنىيەت كارىدورى» بارلىققا كەلدى. «كىرىپ باقىدىغان» ۋە «چەقىپ باقىدىغان» «ئىشىك» نىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، مەدەنىيەت ئوچاقلىرىنىڭ ئورنىمۇ يۆتكەلدى. بۇ قېتىمقى يۆتكىلىشتىن بىرى گەرچە بىرقانچە يۈز يىل ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ يۆتكىلىش تا بۈگۈنكى كۈنگىچە داۋاملىشىپ، دېڭىز بويى رايونىنىڭ تەرەققىياتى تېز بولىدىغان، غەربىي شىمالىي رايونلارنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولغان «تارىخىي سەۋەب» نى كەلتۈرۈپ چىقاردى. دېڭىز بويى رايونلىرى بىلەن غەربىي رايونلارنىڭ تەرەققىيات پەرقىنى كىچىكلىتىش، «تارىخىي سەۋەب» نى تارىخىي ئەۋزەللىككە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ھۆكۈمەتنىڭ ئېچىۋېتىش سىياسىتىنى، يەنى «چىقىپ بېقىش»، «كىرىپ بېقىش» نى يولغا قويۇشنى تەكتىلىشىمۇ چەت ئەلگە چىقىشنى، چەت ئەلنىڭ ئىلغار نەرسىلىرىنى ئەكىرىپ، ئۆزىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشنى كۆزلەشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

دەرۋەقە، بىزدە چەت ئەلگە چىقىپ قايتقانلار ئاز بولمىدى. چەت ئەلگە چىقىشتىكى مۇددىئا ـ مەقسەت ئوخشاش بولمىغاچقا، نۇرغۇن كىشىلەر مۇددىئا ـ مەقسىتىگە يېتىپ كەلدى. بەزىلەر ھەج قىلىپ كىردى. بەزىلەر پۇل تېپىپ قايتتى. بەزىلەر تۇغقانلىرىنى كۆرۈپ

كەلدى. مەيلى قانداق قايتسىپ كەلمىسۇن، بەزىلىرىدىن خەلقتە نەپ يەتتى، بەزىلىرىنىڭ ئۆزىگە بولسىمۇ نەپ يەتتى. چەت ئەلنىڭ ئىلغار پەن ـ تېخنىكىسىنى، ئىلغار مەدەنىيىتىنى ئەكىرىشكە قۇربى يەتمىسىمۇ، ئايرىم كىشىلەر دوپپىسىنى، كىيىمىنى پاكىز كىيىدىغان بولدى. ئۆيلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ ئولتۇرۇشنى ئۆگەندى.

بىراق، چەت ئەلگە چىققانلىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ياخشى نەرسىلەرنى ئۆگىنىپ كېلىدۇ دېگىلىمۇ بولمايدۇ. ئاَرىمىزدا چەت ئەلگە چىقىپ چەت ئەلنىڭ يامان نەرسىسىنى ئۆگىنىپ كەلگەنلەرنى، ئۆزىنىڭ قالاق نەرسىلىرىنى ئەنئەنە دەپ قاراپ، ئوتتۇرا ئەسىر قاششاقلىقىنى ماختاۋاتقانلارنىمۇ ئۇچراتقىلى بولىدۇ. چەت ئەلگە ھەددىدىن زىيادە مەستانە بولۇپ، كىشىلىك ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى، ئەل غۇرۇرىنى يەرگە ئۇرغانلارمۇ كۆزگە چېلىقىدۇ. ھەتتا ئۆز يۇر ـ تىدىكى ۋاقىتلىق جاپا ـ مۇشەققەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن چەت ئەلگە چىقىپ، چەت ئەللىكلەر نەچچە ئەسىر جاپا چېكىپ قولغا كەلتۈر ـ گەن «راھەت تۇرمۇش» قا داپشاقلارچە قول ئۇزىتىپ، «تەييارغا ھەيـ يار» بولۇشنى كۆزلىگەنلەرنىمۇ كۆرگىلى بولىدۇ.

ھالبۇكى، ئەگىرى نىيەت بىلەن چەت ئەلگە چىقىدىغانلار ۋە چەت ئەلگە چىقىپ ئەگىرىلىكنى ئۆگىنىپ كېلىدىغانلار ئادەتتە ئازچىلـ لىقنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇنىڭلىق بىلەن چەت ئەلگە چىقىشنىڭ، كىرىشنىڭ يەنى «ئىشكنى ئېچىۋېتىش» نىڭ ئەھمىيىتىنى يوققا چىقارغىلى بولمايدۇ، چەت ئەلگە چىققانلىكى كىشىلەرنى ئاشۇ ئاز ـ چىللىقنى تەشكىل قىلىدىغانلار قاتارىغا ئىتتىرىۋېتىپ، ئىشكنى تاقىۋېلىشقا تېخىمۇ بولمايدۇ. يەنە بىر قېتىم تەكىتلەپ ئۆتۈش زۆ ـ رۇركى، چەت ئەلگە چىققان چىقمىغاندىن ياخشى، كۆرگەن كۆرمـ ـ گەندىن ياخشى.

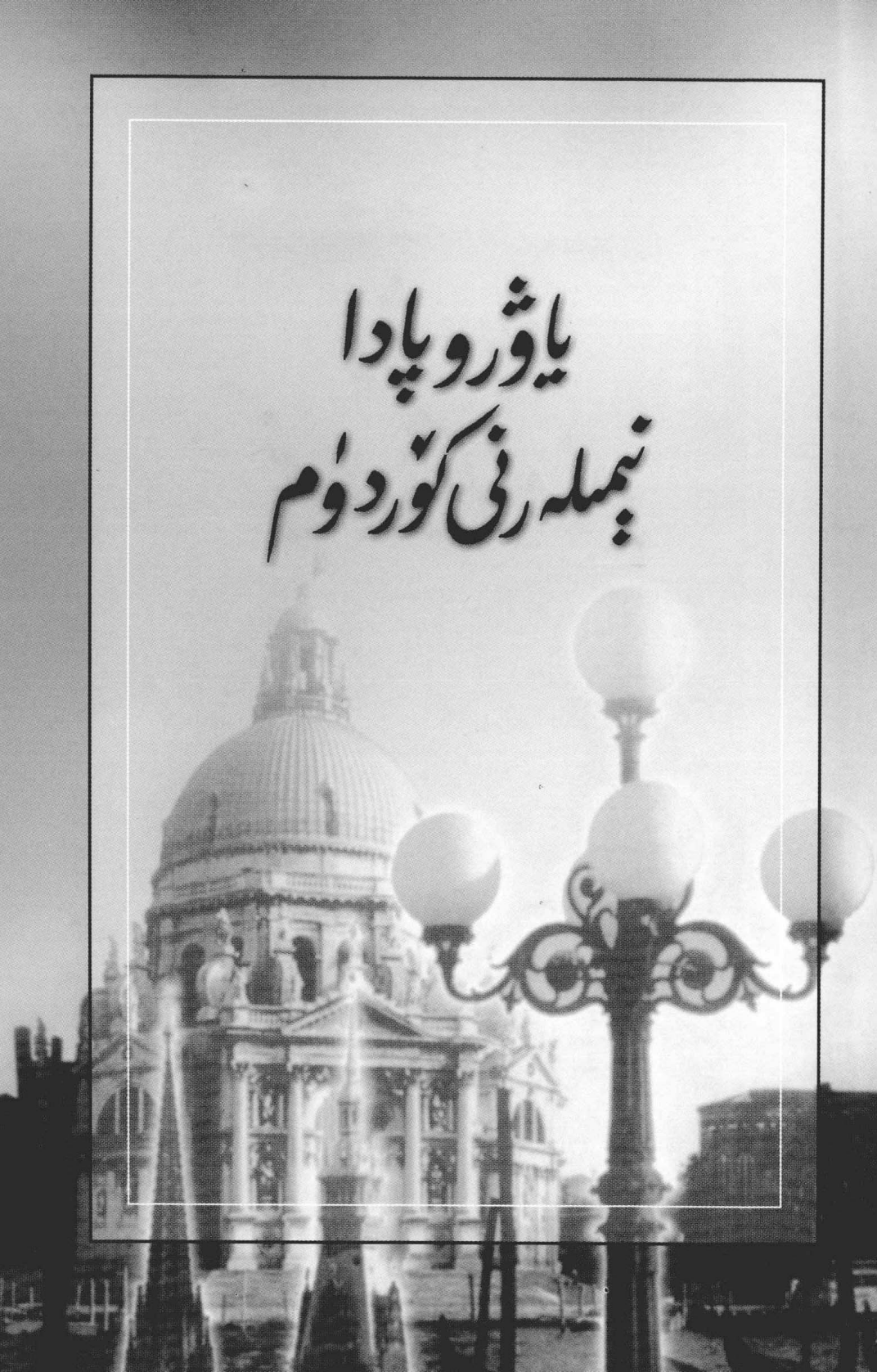
ئەمما، مەسىلىنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىن قارىغاندا ھەممە ئادەمنى چەت ئەلگە چىقىپ باق دېگىلى بولمايدۇ. چەت ئەل، چىقىمەن دېگەن ـ

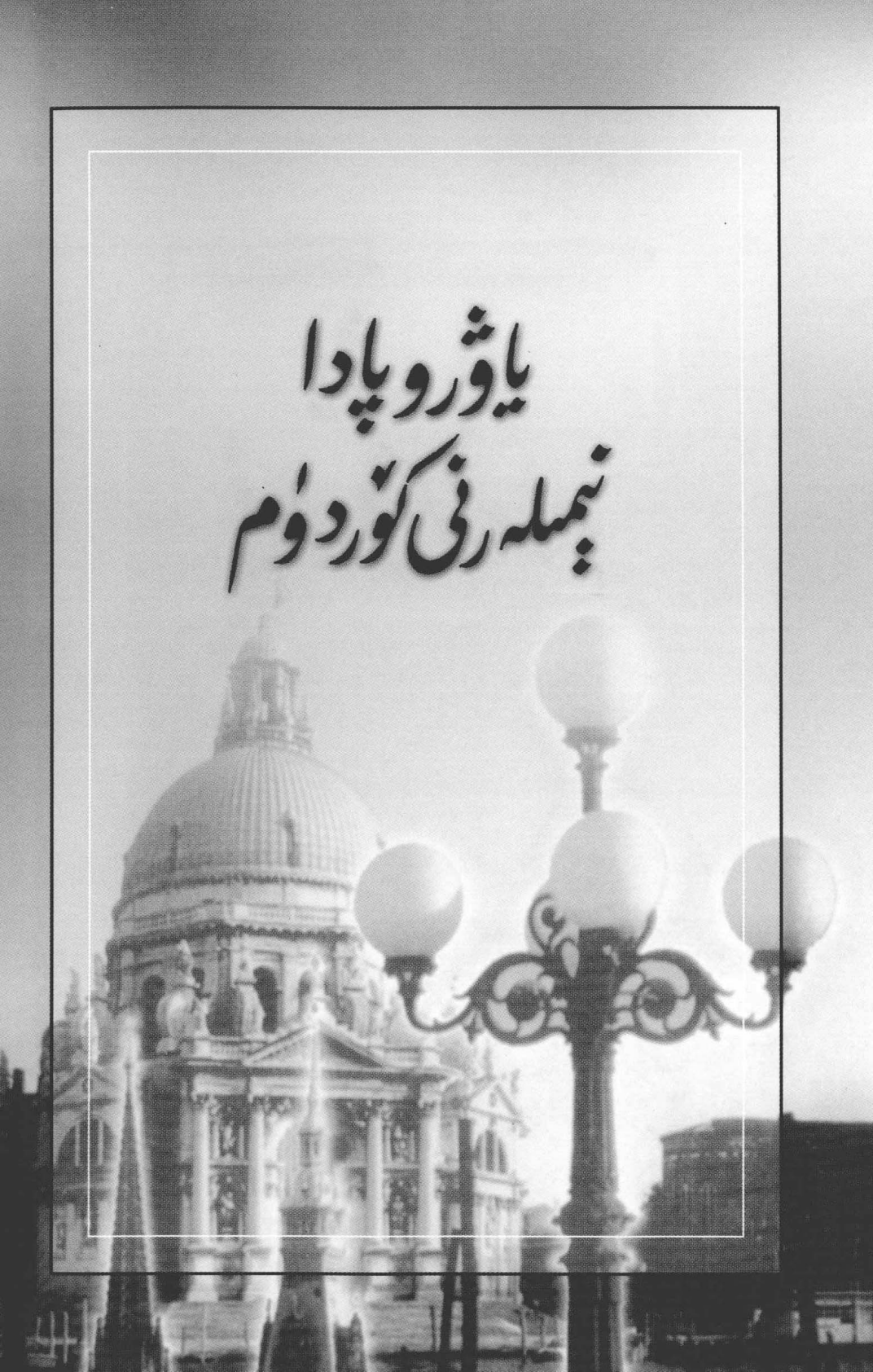
لىكى كىشىلەر چىقالايدىغان ئارقا ھويلا ئەمەس، ھەركىمنىڭ ئۆز ئىشىكىنىڭ ئاچقۇچى ئۆزىدە بولغان بىلەن دۆلەت ئىشىكىدىن چىقىش - قۇچى دۆلەتتە. چەت ئەلگە چىقىش دۆلەت ئىشىكىدىن چىقىش - چىقالماسلىق مەسىلىسىگە، شارائىت، ئىقتىسادىي قۇۋۋەت مەسىلە-سىگە بېرىپ تاقىلىدىغان ئىش.

شۇڭا، مەيلى خۇسۇسىي يول بىلەن بولسۇن ۋە مەيلى ھۆكۈمەت-نىڭ شاراپىتى بىلەن بولسۇن، چەت ئەلگە چىقىش ھامان ئاز سانلىق كىشىلەرگىلا مەنسۇپ بولىدىغان پۇرسەت. شۇنداق ئىكەن، قانداق يول بىلەن چەت ئەلگە چىققان بولمىسۇن، بۇ ئاز سانلىق كىشىلەر بەرد-ىمر بىر ئائىلىگە، بىر ئورۇنغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. چىققانىكەن، ئا-ئىلىسى ئۇچۇن بولسىمۇ كۆپ كۆرۈشى، چەت ئەلنىڭ ياخشى - يامان تەرەپلىرىنى ئائىلىسىدىكىلەرگە سۆزلەپ بېرىپ، يېڭى نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىش جەھەتتە ئائىلىۋى تەسىر پەيدا قىلىشى كېرەك. چەت ئەلگە چىققۇچى ئەگەر بىرەر ئورۇنغا ۋەكىللىك قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ئەلۋەتتە شۇ ئورۇنغا ھەتتا جەمئىيەتكە تەسىر كۆرسىتىش مەسئۇلىيىتى بار. بۇ تەسىر سۆزسىزكى، ئىجابىي تەسىردىن ئىبارەت.

پارتىيە، ھۆكۈمەت ئىشىكنى ئېچىۋېتىشنى تەشەببۇس قىلغا-نىكەن، سىياسەت تەرىقىسىدە يۇرگۈزۈلۈۋاتقان بۇ تەشەببۇس يولداش دېڭ شياۋپىڭ ئېيتقاندەك، ناھايىتى ئۇزۇن يىللارغىچە ئۆزگەرمى-دۇ، ئېچىلغان ئىشىك جەزمەن يېپىۋېتىلمەيدۇ، بارغانسېرى كەڭ ئېچىلىدۇ. ئىشىك چوڭ بولسۇن، كىچىك بولسۇن، ئىشقىلىپ ئې-چىقلىقلا بولىدىكەن، قانۇن ۋە شارائىتىمىز يار بېرىدىكەن، ئۇنىڭدىن چىقىپ - كىرىشىمىز، كىرگەندىمۇ ھالىمىزغا چۈشلۈق، ئەل - جا-ماەتكە پايدىلىق «بىرنەرسە» لەرنى ئەكىرىشىمىز، ئۇنى باشقىلارغا كۆرسىتىشىمىز، نەپ ئالدۇرۇشىمىز كېرەك. پەقەت شۇ چاغدىلا «ئىشىكنى ئېچىۋېتىش» نىڭ پايدىسىنى كۆرەلەيمىز.

یاۋرو پادا
نبملہ رنی کوٗرد وُم

یاؤرو پادا
نبملہ رنی کوٗرد وُم

ماقالىگە كىرىش سۆز

بېيجىڭلىق شۇي ئەپەندىنىڭ ھېكايە قىلىپ بېرىشچە، 70 ـ يىللارنىڭ باشلىرى بولسا كېرەك، ئىچكىرىدىكى مەلۇم بىر ئور - گان مەلۇم ئېھتىياج تۇپەيلى چەت ئەلگە بىر ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەۋەتمەكچى بوپتۇ. چېكىپ تۇرۇپ تاللانغان بۇ 10 نەچچە كىشى - لىك ئۆمەك سىياسىي تەلەپ ۋە دىپلوماتىيە قائىدىلىرى بويىچە بىرەر ھەپتىچە تەربىيىلەنگەندىن كېيىن، ئورگان مەسئۇلى ئۇ - مەك ئەزالىرىدىن ئايدىڭ بولمىغان نۇقتىلارنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى سوراپتۇ. شۇ چاغدا «قىزىتمىسى ئۆرلەپ كەتكەن» رادىكال ئەزا - دىن بىرى جىددىي تەلەپپۇزدا: «چەت ئەلگە چىققاندىن كېيىن ئە - گەر ئارىمىزدىكىلەردىن بىرەرى قېچىپ كەتمەكچى بولۇپ قالسا، قانداق قىلىشىمىز كېرەك» دەپ سوئال قويۇپتۇ. ئورگان مەسئۇ - لى ھېچ ئىككىلەنمەيلا: «بىرەر تىغسىز نەرسە بىلەن شۇ كىشى - نىڭ بېشىغا بىرنى سېلىڭلار ـ دە، ھوشىدىن كەتكۈزۈۋېتىڭلار، شۇ پۇرسەتتە ئەھۋال مەلۇم قىلىش بىلەن بىللە، ئۇنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش توغرۇلۇق بىزدىن يوليورۇق سوراڭلار» دەپ جاۋاب بەرگەنىكەن.

ھېكايە قىلغۇچى كېيىن بىرەرىنىڭ قېچىپ كېتىشكە ئۇ - رۇنغان ـ ئۇرۇنمىغانلىقى، تاياق يەپ ھوشىدىن كەتكەن ـ كەت - مىگەنلىكى ھەققىدە بىرنېمە دەپ بەرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئاڭلىماققا چاقچاققىمۇ، يۇمۇرغىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ ھېكا - يىگە مەن راستىنلا ئىشىنىپ قالدىم. چۈنكى، باشلىق پۇقراغا، پۇقرا باشلىققا، ئادەم ئادەمگە ئىشەنمەيدىغان ئاشۇ يىللاردا ئا -

شۇنداق غەلىتە ۋەقەلەر يۈز بەرمەي قالمايتتى. ئىشىك - تۆڭ-لۈكنى مەھكەم تاقىۋېلىپ، چەت ئەل بىلەن نەچچە ئون يىللاپ ئالاقە قىلمىغاچقا، نەزىرىمىزدىكى چەت ئەل گويا قارا بويىاق قا-چىلانغان زور ئىدىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى، چەت ئەلگە چىقىشمۇ مۇشۇ ئىدىشقا سەكرەشتىن دېرەك بېرەتتى. قارا ئى-دىشقا سەكرىگەن ئادەم ئۆز رەڭگىنى يوقاتماي قالمايتتى...

ھېلىمۇ مەڭ شۇكۇر، دېڭ شياۋپىڭ يادرولۇقىدىكى 2 - ئەۋلاد پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى دانالىق مۇنبىرىدە تۇرۇپ جۇڭگونىڭ دۇنياغا تۇتىشىدىغان ئىشىكىنى دادىللىق بىلەن ئې-چىۋەتتى، ئۇنداق بىمەنە كۈنلەر ئاخىر ئۆتۈپ كەتتى. بۇرۇن چەت ئەلنى قاراڭغۇ جاڭگال، ھەممە نېمىسى مالىماتاڭ دېيىشكە ئادەت-لىنىپ كەتكەن تەشۋىقات ۋاستىلىرىمۇ دېڭ شياۋپىڭ سۆزلى-رىدىن ئىلھام ئېلىپ، بىردىنلا ئەمەلىيەتكە يۈزلەندى. ھېلىقى قورقۇنچلۇق ھېكايە يۈز بەرگەن چاغلاردا كىشىلەر چەت ئەللەرگە چىقىشنى مارسقا چىققاندەك يوغان بىلگەن، چىقىدىغانلار مەڭ قېتىملاپ ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈلگەن بولسا، ئەمدى ئېھتىياج تۇ-غۇلسىلا، قانۇنىي رەسمىيەتى بار ھەرقانداق كىشى دۆلەت ئىشى-كىدىن چىقالايدىغان ھەم كىرەلەيدىغان ھالغا يەتتى. ئۆز يولدا-شىغا ئىشەنمەيدىغان گۇمانخورلارنى، «باشقىلارنىڭ بېشىغا بىرنى سال دە، ھوشىدىن كەتكۈزۈۋەت» دەيدىغان سولخاي، قارام، قارا قورساق باشلىقلارنى ئىسلاھات شامىلى قەيەرلەرگىدۇر ئۇچۇرۇپ كەتتى، ئادەملەر يېپتەك توزلىنىپ كەتتى دېگىلى بولمىسمۇ، چۈشىنىش، كەڭ قورساقلىق، ئىشەنچ يەنىلا ھۆكۈمران ئورۇنغا ئۆتتى. كۈنسېرى تاكامۇللىشۋاتقان ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش دۆ-لەتكىمۇ، پۇقراغىمۇ، جۇڭگوغىمۇ، چەت ئەلگىمۇ خېلى كۆپ ئە-مەلىي نەپلەرنى ئەكەلدى.

سۆز شۇكى، بۇنداق ساغلام سىياسىي مۇھىت، دۇرۇس ئىجتىمائىي كەيپىيات نۇرغۇنلار قاتاردا ماڭىمۇ كۆپ قېتىم چېت ئەلگە چىقىپ ئۆگىنىش، ئېكسكۇرسىيىدە بولۇش ئىمكانىيىتىنى يارىتىپ بەردى، كۆپىنى كۆرۈپ كۆزۈم ئېچىلدى.

ئوقۇرمەنلەرنىڭ يادىدا بولسا كېرەك، بۇرۇن ئېلان قىلغان ماقالىلىرىمدە چېت ئەلگە چىققانىكەنمىز، چېت ئەلنى ئۆزىمىز گە ۋاكالىتەنلا ئەمەس، باشقىلارغا ۋاكالىتەنمۇ كۆرۈشىمىز كېرەك، بىزنى چېت ئەلگە چىقىش پۇرسىتىگە ئىگە قىلغان ۋەتەنگە، خەلققە مول كۆزىتىش ۋە ئەتراپلىق ئىزدىنىش ئارقىلىق بەرەر نەرسە دەپ بېرىشىمىز لازىم، دەپ يازغانىدىم. مانا مۇشۇ كۆزقاراشقا لايىق. مەن چاۋشيەن، سەئۇدى ئەرەبىستانى، كۇۋەيت، پاكىستان، رۇسىيە، ۋيېتنام، ياپونىيە، شىياڭگاڭ قاتارلىق يەتتە دۆلەت ۋە بىر رايونغا بېرىپ قايتىپ كېلىپ، كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىمغا ئاساسەن خېلى كۆپ ماقالىلەرنى يېزىپ گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلدىم. 1999 ـ يىلى، يەنى ياپونىيە زىيارىتىدىن بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن دوست ـ بۇرادەرلىرىمنىڭ ئەقىل كۆرسىتىشى بىلەن بارلىق ماقالىلىرىمنى توپلاپ ۋە رەتلەپ، «ساياھەتنامە» دېگەن كىتابىمنى نەشر قىلدۇردۇم. يېزىلىش ئۇسلۇبى جەھەتتە باشقا قەلەمداشلارنىڭ زىيارەت خاتىرىسىدىن ئاز ـ تولا پەرقلىنىدىغان بۇ كىتاب ئويلىغىنىمدەك ھەر خىل سەۋىيە، ھەر خىل ياش قاتلىمىدىكى كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشتى.

«ساياھەتنامە» نى ئوقۇغان ئوقۇرمەنلەر دىققەت قىلدىمكىن، مەزكۇر كىتابنىڭ ئاخىرقى بەتلىرىگە بېرىلگەن «كېيىنكى تەسىرات» دېگەن كىچىك ماۋزۇ ئاستىدىكى ئاخىرقى سۆزدە: «ساياھەتنامە» نىڭ داۋامى ھېسابلانمىش بۇ ماقالەمگە دەسلەپتە «ئا-

خىرقى تەسىرات» دەپ ماۋزۇ قويماقچى بولدۇمىۇ، سەل ئويلىنىپ قالدىم. ئاخىرىدا «ئاياھەتنامە» دەپ ئاتاشنى قارار قىلدىم. نېمە ئۈچۈن دەمسىلەر؟ بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، مەزكۇر كىتاب ساياھەت خاتىرىلىرىمىنىڭ ئاخىرقى توپلىمى بولۇپ قالغان تەقدىردىمۇ، زىيارەتلىرىم چەت ئەلگە قىلىدىغان زىيارەتلىرىمنىڭ ئاخىرقىسى بولۇپ قالمىسا دېگەن ئۈمىدتىمەن، دەپ يازغانىدىم.

ئىشلىرىم ئوڭىدىن كېلىپ، بۇ ئۈمىدىم راستىنلا يەردە قالمىدى. ھۆكۈمەتنىڭ ھىممىتى، ئوقۇرمەنلەرنىڭ رەھمىتى مېنى يەنە يېڭى سەپەرگە ئۇلاشتۇردى. «ساياھەتنامە» ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ پىكىر يىل ئۆتەر - ئۆتمەيلا ئىتتىپاق مەركىزىي كومىتېتى ۋە مەزكۇر كومىتېت قارىمىقىدىكى ياش ئىختىساسلىق خادىملارنى ئالماشتۇرۇش خەلقئارالىق مەركىزى ماڭا ۋە مۇناسىۋەتلىك ئىدارىلەرگە ئۇقتۇرۇش ئەۋەتىپ، ئۆلكە، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ياشلار گېزىت - ژۇرناللىرىنىڭ 12 نەپەر باش مۇھەررىرى قاتارىدا غەربىي ياۋروپادا 20 نەچچە كۈن ئۆگىنىش ۋە زىيارەتتە بولىدىغانلىقىمنى ئۇقتۇردى.

بۇ ئۇقتۇرۇش مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا مەن ئۈچۈن بىر خۇش خەۋەر بولۇپ ھېسابلىناتتى. چۈنكى، «قانچە موللاق ئاتسىمۇ ساكىيامۇنىنىڭ ئالىقىنىنىڭ تېشىغا چىقىپ كېتەلمىگەن سۈن ۋۇكۇڭنىڭ ئوخشايدىغان» مەن، يەتتە دۆلەتنى كۆرگەن بىلەن تېخى ئاسىيا قىتئەسىدىن چىقىپ باقمىغانىدىم. روشەنكى، بۇ قېتىملىق سەپەردىن يېرىم يولدا پۈتاق چىقىپ قالمىسىلا، ياۋروپانى، بولۇپمۇ ئەدەبىيات - سەنئەت گۈللىنىش دەۋرىنىڭ، يېقىنقى زامان سانائەت ئىنقىلابىنىڭ بۆشۈكى بولغان غەربىي ياۋروپا ئەلىرىنى كۆزىتىش، ئۆگىنىش پۈرسىتىگە مۇيەسسەر بولاتتىم.

قەدىمكى ۋە ئوتتۇرا ئەسىر يۇنان مەدەنىيىتىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ياۋروپانىڭ 16 ـ، 17 ـ ئەسىردىكى گۈللىنىش دەۋرىگە ئۇل سالغان ئىتالىيە ۋە بۈيۈك رىم ئاشۇ قىتئەگە جايلاشقانىدى. دۇنيانى زىلزىلىگە سالغان ناپولېئون بوناپارتنىڭ ئانا يۇرتى فرانسىيەمۇ دەل ئاشۇ يەردە ئىدى. دۇنيا پرولېتارىياتىنىڭ ئۇلۇغ داھىيلىرى كارل ماركس، فرىدرىخ ئېنگېلىستەك مەشھۇر زاتلارمۇ، 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىنى قوزغاپ، ئىنسانىيەتكە تۈگىمەس ئاپەت ئەكەلگەن گىتلېرەدەك سەلبىي شەخسلەرمۇ ئاشۇ ياۋروپادا، گېرمانىيىدە ھەربىكەت ئېلىپ بارغانىدى. يەنە كېلىپ، بىزنىڭ تۇنجى مەنزىلگاھىمىزمۇ ئەنە شۇ گېرمانىيە ئىدى.

سەپەر ۋاقتىمىز ئالدىن بەلگىلەنگەن قەرەلدىن 20 كۈن كېچىككەن بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا ئوڭۇشلۇق بولدى. 1999 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى، ئىككى قەۋەتلىك «بو ـ ئېن 400 ـــ 747» بەلگىلىك نۆۋەتچى ئايروپىلان پايتەخت ئايروپورتىدىن ئۆز قەرەلىدە كۆتۈرۈلدى. ئۇلانباتور، نو ـ ۋوسبىرسك، ئومسىك، موسكۋا شەھەرلىرىنىڭ ۋە بلوروسىيە، پولشا ئەللىرىنىڭ ئاسمىنىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ، 12 سائەتلىك ئۇ ـ زۇن سەپەردىن كېيىن گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەربىي جە ـ نۇبىدىكى فرانكفۇرت ئايروپورتىغا كېلىپ قوندى. مەنمۇ 600 نەچچە نەپەر يولۇچى قاتاردا گېرمانىيە زېمىنىغا قەدەم قويدۇم ـ دە، مېھمانخانىغا قايتقاچ، سىلىق كېتىۋاتقان ئاپتوبۇستا ئولتۇ ـ رۇپ، ئايروپىلاندىلا يېزىشقا كىرىشكەن خاتىرىلىرىمنى داۋاملاشتۇرۇشقا باشلىدىم.

راست گەپنى قىلسام، «سايا ھەتنامە»دىكى ھەممە ماقالىلەر ـــ مەيلى سەئۇدى ئەرەبىستانى تەسىراتى بولسۇن ۋە مەيلى ياپونىيە تەسىراتى بولسۇن، ئېسىمدە قالغان پارچە ـ پۈرات تەسىراتلار ۋە

ئازغىنە خاتىرە ئاساسىدا ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئاندىن يېزىلغان. ئەستە ساقلاش ئىقتىدارىم ۋە باغلاپ تەسەۋۋۇر قىلىش سەۋىيەم يامان ئەمەس بولغاچقا، زىيارەت ئۇستىدە تەپسىلىي خاتىرە قالدۇرمىغانلىقىم ئانچە چېنىپ كەتمىگەنىدى.

بىراق، بۇ قېتىم بۇرۇنقى ھۇرۇنلۇقلىرىمدىن ساۋاق ئالدىم. سەپەرگە جابدۇنۇۋاتقان چاغدىلا ئىمكان بار تولۇق خاتىرە قالدۇرۇپ، «ساياھەتنامە»دىن ئېشىپ چۈشكۈدەك بىر كىتاب يېزىپ، ھازىرچە ياۋروپاغا بېرىش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىغان كىتابخۇمار ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلىشقا بەل باغلىغانىدىم.

دەرۋەقە، ياۋروپا سەپىرىگە ئاتلىنىشتىن ئىلگىرى بېيجىڭدا بىر - ئىككى كۈن تۇرۇپ قالدىم. شۇ كۈنلەردە تاسادىپىي سەۋەب بىلەن غەربىي ياۋروپادىكى مەلۇم دۆلەتنىڭ مەلۇم شەھىرىدە 10 نەچچە كۈن تۇرۇپ قايتىپ كەلگەن بىرقانچە يۇرتداشلىرىم بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇلارنىڭ ياۋروپانى ۋە ھېلىقى دۆلەتنى مەدىن بۇرۇنراق كۆرۈپ كەلگىنىگە ھەۋەس قىلىپ قايسى شەھەردە بولغانلىقىنى سورىدىم. خۇداغا شۈكۈر، ئۇ يۇرتداشلىرىم بارغان دۆلىتىنىڭ نامىنى ئېيتىپ بېرەلىدى، لېكىن 10 نەچچە كۈن ئىستىقامەت قىلغان شەھىرىنىڭ ئىسمىنى دەپ بېرەلمىدى. «توۋا، بىر شەھەردە 10 نەچچە كۈن تۇرۇپمۇ، تۇرغان شەھىرىنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ بېرەلمىگەن بۇنداق كىشىلەرنى ئەمدى نېمە دېگۈلۈك» دېگەن بىر ئوي كاللامغا كىرىپلا قالدى.

بۇرۇن بىز «پالانى چەت ئەللىك پالانى شەھەرگە كېلىپ ئىككى كۈن تۇرۇپلا بىر پارچە كىتاب يېزىپتىمىش، كىتاب يېزىپ مۇنچە پۇل تېپىپتىمىش» دەپ ھەيران قالاتتۇق. ئۇلارنىڭ كىتاب يېزىپ «پۇل تېپىش»نى ئۇلارنىڭ كۆزىتىش ۋە يېزىقچىلىق ئىقتىدارىدىن كۆرمەي، يۇرتىمىزنىڭ كارامىتىدىن كۆرەت-

تۇق. يۇرتىمىزنىڭ نامىنى «سېتىپ» پۇل تاپقان ئاشۇ چەت ئەل-لىكلەردىن ئوغرىدىن خاپا بولغاندەك خاپا بولاتتۇق. بىز كادىر ياكى زىيالىي بولۇپ تۇرۇقلۇق بىرەر شەھەرنىڭ ئىسمىنى يادا-مىزدا ساقلىيالمايۋاتقان يەردە، «ئىككى كۈندە بىر كىتاب يازغان» چەت ئەللىكلەردىن ئاغرىنىشقا ھەققىمىز بارمۇ؟

مەن «ئەقىللىق» يۇرتداشلىرىم ئۈچۈن ئىزا تارتتىم، خىجىل بولدۇم. ئۇلاردىن ئىبرەت ئېلىپ، چەت ئەلدە كۆرگەن - ئاڭلى-غانلىرىمدىن يۇرتداشلىرىمغا ئازراق بىرنەرسە دەپ بېرىش مەق-سىتىدە كۈندۈزى خاتىرە يازدىم، كېچىلىرى قەلەم تەۋرەتتىم. شۇنداق قىلىپ، 20 نەچچە كۈنلۈك زىيارەت داۋامىدىكى تىرىش-چانلىقلىرىم ئارقىسىدا «ياۋروپادا نېمىلەرنى كۆردۈم» نىڭ تۇنجى ئورىگىنالى چەت ئەلدە دۇنياغا كەلدى.

چەت ئەل زىيارىتى ھەققىدە ماقالە يازغاندا، مەن مۇنداق بىر مىزانغا ئەمەل قىلىمەن، يەنى ئوقۇرمەنلەرگە «پالانى كۈنى سائەت مۇنچىدە پالانى يەرگە كەلدىم، سائەت مۇنچىدە تاماق يېدىم، پۈس-تانى ۋاقىتتا ئۇخلىدىم» دېگەندەك نوقۇل خاتىرىلەرنى سۇنمايا-مەن. دۆلەت ئەھۋالىمىزغا مۇتلەق ماس كەلمەيدىغان ۋە يۇرگۈزۈ-لۈۋاتقان تۈزۈمىمىزگە يات بولغان سىياسىي تۈزۈم، ئىدىئولوگى-يە مەسىلىلىرى، تەرغىب قىلىشقا ئەرزىمەيدىغان ئىجتىمائىي ئەخلاق ھادىسىلىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، گېئوگرافىك بىلىملەر ۋە ئالاھىدىلىكلەر، تارىخ، مەدەنىيەت، مائارىپ، ئىلىم - پەن، ئىقتىساد ھالەتلىرى، ئۆرپ - ئادەتتىكى ئوخشاشلىقلار ۋە ئۆز-گىچىلىكلەر، قوبۇل قىلىشىمىزغا ۋە ئۆرنەك ئېلىشىمىزغا تېگىشلىك تەرەپلەر، ئىبرەت ئېلىشقا مۇناسىپ ئىللەتلەر، ئوقۇر-مەنلەر قىزىقىدىغان ئۇچۇرلار، دەمالىلىقتا تۇغۇلغان ئويلار ۋە تە-سىراتلار ئۇستىدە كۆپرەك قەلەم تەۋرىتىمەن.

هاسىلات شۇكى، ياۋروپادىكى مەن كۆرۈپ ئۆتكەن ئەللەردە بىز قوبۇل قىلالمايدىغان «شاكال»لارمۇ، قوبۇل قىلىشقا ئەرزىيدىغان «مېغىز»لارمۇ ئاز ئەمەس ئىكەن. ئويلاپ باقساق، بىزنىڭ «شاكال»دىن قورقۇپ، «مېغىز»دىنمۇ ۋاز كېچىدىغان، بەزىدە «شاكال» بىلەن «مېغىز»نى ئايرىماي بىللە چاينايدىغان، ھەتتا شاكالنى «مېغىز» دەپ چاينىپ، چىشىمىزنى قايرىۋالىدىغان يەرلىرىمىزمۇ بار ئىكەن.

كونىلار «مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا» دەپتىكەن. دېمەك، مەن ياۋروپانى كۆردۇم، كۆرگىنىمنىڭ ھەممىسىنى ئەمەس بىر قىسمىنى يازدىم. يازغانلىرىمۇ، ئېھتىيات ۋە ئىجتىھات بىلەن يازدىم. سېلىشتۇرغىلى بولىدىغان جايلىرىنى سېلىشتۇرۇدۇم، پەقەت ئۇزۇمگىلا خاس بولغان، ئۆزگىلەرگە ۋەكىللىك قىلالمايدىغان خۇسۇسىي پىكرىمنىمۇ ھېچ تارتىنىپ ئولتۇرماي ئوتتۇرىغا تاشلىدىم. ئوقۇرمەنلەرنىڭ كىتابىمغا «سۆزلىگۈچىدە ئەيىب يوق، ئاڭلىغۇچى ئىبرەت ئالسۇن» دېگەن گەپ بويىچە نەزەر تاشلىشىنى، ئىقتىدارىمدىكى كەمتۈكلۈكنى ۋە كىتابىمدىكى سەۋەنلىكلەرنى كەڭ قورساقلىق بىلەن ئەپۇ قىلىپ، غەلەت قۇرلارنى تۈزىتىپ ئوقۇشنى ئۈمىد قىلىمەن.

تونجی منزلگاهونه گېرمانیه

گېرمانىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: گېرمانىيە فېدېراتىپ جۇمھۇرىيىتى
يەر مەيدانى: 357 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر
نوپۇسى: 81 مىليون 500 مىڭ
پايتەختى: بېرلىن

مەمۇرىي رايونى: گېرمانىيە 15 شتاتتىن تەركىب تاپقان، شتات قارىمىقىدا ناھىيە، شەھەر، يېزا (بازار) تەسىس قىلىنغان. چوڭراق شتاتلاردا يەنە ۋىلايەتلەرمۇ تەسىس قىلىنغان.

تەبىئىي جۇغراپىيىسى: گېرمانىيە ياۋروپا قىتئەسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. شىمالى بالتىق دېڭىزىغا تۇتىشىدۇ، جەنۇبى ئالپ تاغ تىزمىسىغا ياندىشىدۇ. شىمالىدىن دانىيە بىلەن، شەرقىدىن پولشا، چېخ ـ سلوۋاكىيە بىلەن، جەنۇبىدىن شۋېتسىيە، ئاۋستىرىيە بىلەن، غەربىدىن گوللاندىيە، بېلگىيە، لىيۇكسېمبۇرگ ۋە فرانسىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

ئاساسلىق دەريالىرى رېينىن دەريالىرى بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1320 كىلومېتىر، رېينىن دەريالىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى گېرمانىيە زېمىنىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ. بۇ ئەلنىڭ ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 29 پىرسەنتكە يېتىدۇ.

ئىجتىمائىي ئەھۋالى: گېرمانىيە نوپۇس جەھەتتە ياۋروپا بويىچە 2 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. دۇنيادا نوپۇسى بىرقەدەر زىچ بولغان دۆلەت ھېسابلىنىدۇ، شەھەر نوپۇسى پۈتۈن مەملىكەت نوپۇسىنىڭ 85 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

گېرمانىيە يەككە مىللەتلىك دۆلەت بولۇپ، نېمىسلار مەملىكەت ئاھالىسىنىڭ 90 پىرسەنتىدىن ئارتۇقراقىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا گېرمانىيىدە تۈرك، سېگان قاتارلىق بىرقانچە ئاز سانلىق مىللەت ياشايدۇ، چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى ئاھالە 4 مىليون 500 مىڭچە بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تۈركلەر 1 مىليون 500 مىڭ.

گېرمانىيىلىكلەر ئورتاق نېمىس تىلىنى قوللىنىدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆز تىلىنى قوللىنىدۇ، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئاھالە خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: گېرمانىيە يۇقىرى دەرىجىدە تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك سانائەت دۆلىتى. مىللىي ئىشلەپ چىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى ۋە سانائەت ئىشلەپ چىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى دۇنيا بويىچە ئامېرىكا ۋە ياپونىيىدىن كېيىنكى 3 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇيانقى 40 نەچچە يىل ئىچىدە گېرمانىيە ئىقتىسادى ئىزچىل مۇقىم تەرەققىي قىلىش هالىتىنى ساقلاپ كەلدى. 1990 ـ يىلى 10 ـ ئايدا شەرقىي ۋە غەربىي گېرمانىيە بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن گېرمانىيىنىڭ غەربى قىسمى تەرەققىيات هالىتىنى ساقلاپ قېلىۋەرگەن بولسىمۇ، ئەمما پۈتۈن مەملىكەتنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتى ئاستىلاپ قالدى. 1991 ـ يىلى ئىقتىسادنىڭ ئېشىش نىسبىتى 3.5% بولۇپ، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن سانائەت ئىشلەپ چىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 21 مىڭ 475 ئامېرىكا دوللىرى بولدى.

مەدەنىيەت ۋە مائارىپى: گېرمانىيىنىڭ مائارىپ تارىخى بەك ئۇزۇن، بولۇپمۇ ئالىي مائارىپىنىڭ تارىخى هەممىدىن ئۇزۇن. گېرمانىيىدىكى ئەڭ قەدىمكى ئۇنىۋېرسىتېت هايدىبېرگ ئۇنى-

ۋېرسىتېتى بولۇپ، مىلادىيە 1368 ـ يىلى قۇرۇلغان. 600 يىل-لىق تارىخقا ئىگە. گېرمانىيىدە دۆلەت ئېتىراپ قىلغان خۇسۇ-سىيلار ئىلكىدىكى ئۇنىۋېرسىتېتتىن 67 سى بار، ئوقۇغۇچى سا-نى 500 مىڭغا يېتىدۇ. ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر مائارىپى ۋە كەسپىي مائارىپمۇ يۇكسەك دەرىجىدە تەرەققىي تاپقان. 12 يىللىق مەجبۇرىي مائارىپ تۈزۈمى يولغا قويۇلغان، ھۆكۈمەت ئىگىدارچى-لىقىدىكى مەكتەپلەر ئوقۇغۇچىلاردىن ئوقۇش پۇلى ئالمايدۇ.

گېرمانىيىدە كارل ماركس (1818 — 1883)، فرىدرىخ ئېنگلىس (1820 — 1895) كەبى ئىنقىلابىي داھىيلار، فېيېبر-باخ (1804 — 1872)، گېگېل (1770 — 1831)، كانت (1724 — 1804)، نىتسىي (1844 — 1900) دەك پەيلاسوپلار، گىيۇتې (1749 — 1832)، ئاكا ـ ئۇكا گىرىم (ئاكىسى ياكوپ گېرىم 1785 — 1863، ئىنىسى ۋىلھېلم گېرىم 1786 — 1859)، شىللېر (1759 — 1805)، ھېنرىخ ھېينى (797 — 1856)، خوفمان (1776 — 1822) كەبى يازغۇچى، شائىرلار، ئېينىشتېين (1879 — 1955) دەك بۇيۇك ئالىملار، باخ (1685 — 1750)، بېتخوۋېن (1770 — 1827) لارغا ئوخشاش مەشھۇر مۇزىكانتلار ياشاپ ئۆتكەن.

گېرمانىيە ئالىملار كۆپلەپ مەيدانغا كېلىدىغان بىر ئەل بو-لۇپ، 1945 ـ يىلىغىچە نوبېل فىزىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن 45 ئالىم ئىچىدە گېرمانىيىلىك ئالىم 10 نەپەر. نوبېل خىمىيە مۇكا-پاتىغا ئېرىشكەن 40 ئالىم ئىچىدە گېرمانىيىلىك ئالىم 16 نەپەر.

1. تۇنجى قەدەم — فرانكفۇرت تەسىراتى

فرانكفۇرت ئايروپورتىغا قونغان ۋاقتىمىز شۇ يەر ۋاقتى بە-لەن چۈشتىن كېيىن سائەت 4 كە توغرا كەلدى. فرانكفۇرتقا

تاشلانغان قەدىمىمىز غەربىي ياۋروپادىكى زىيارىتىمىزنىڭ، جۈملىدىن گېرمانىيەدىكى زىيارىتىمىزنىڭ تۇنجى قەدىمى بولۇپ ھېسابلىنىاتتى.

فرانكفۇرت رېيىن دەريا سىنىڭ ئاساسلىق تارمىقى بولغان مەيىن دەريا سىنىڭ بويىغا جايلاشقان شەھەر بولۇپ، گېرمانىيە-نىڭ ئاساسلىق سانائەت، پۇل مۇئامىلە مەركىزى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. مىلادىيە 14 - ئەسىردىن 18 - ئەسىرگىچە ئۆتكەن گېرمانىيە پادىشاھلىرى مۇشۇ شەھەردە سايلانغان ۋە تەختكە چىققانىكەن. 2 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە، بۇ شەھەر قاتتىق بومباردىمانچىلىققا ئۇچراپ، ئىمارەتلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ۋەيران بولغان بولسىمۇ، ئۇرۇشتىن كېيىنكى بىرقانچە يىللىق تىرىشچانلىقلار نەتىجىسىدە بۇ شەھەر مۇھىم سانائەت شەھىرى قىياپىتىنى تېزلا ئەسلىگە كەلتۈرۈۋاپتۇ. فرانكفۇرت مەشھۇر نېمىس شائىرى گىيۇتېنىڭ تۇغۇلغان جايى بولغاچقا، گىيۇتېنىڭ شەھەر مەركىزى رايونىدىكى قەدىم جايى خاتىرە سارىيى سۈپىتىدە ساقلانغان ۋە گىيۇتې ئۇنىۋېرسىتېتىمۇ مۇشۇ شەھەرگە جايلاشقانىكەن.

فرانكفۇرت ئايروپورتى گېرمانىيەدىكى ئايروپورتلار ئىچىدە ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ ئالدىراش ئايروپورت بولغاچقا، ئۇ گېرمانىيە-نىڭ جۈملىدىن ئەتراپتىكى كىچىكرەك دۆلەتلەرنىڭ ھاۋا قاتناش تۈگۈنى بولۇپ خىزمەت قىلىدىكەن.

بىز ئايروپورتتىن چىقىپلا جۈڭگو - گېرمانىيە ياش ئىخ-تىساسلىقلارنى ئالماشتۇرۇش مەركىزىنىڭ گېرمانىيىدە تۇرۇش-لۇق خادىملىرىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئىگە بولدۇق. جۈ-لىڭ ۋە لى سەندىن ئىبارەت ئىككى خادىمنىڭ ھەمراھلىقىدا ئاپ-تومۇبىل بىلەن ماشىنىلىق 40 مىنۇتچە يۇرگەندىن كېيىن شە-

فرانكفۇرت شەھىرىدە

ھەر مەركىزىگە يېتىپ كەلدۇق.

بۇ چاغدا پۈتكۈل فرانكفۇرت شەھىرى غەربكە ئېگىلگەن قۇ-ياش نۇرىدا تەكشى يوروپ تۈراتتى، ئايروپىلان شەھەر ئاسمىنىغا يېقىنلاشقاندا يەر يۈزى تېپىمېراتۇرىسى سېلسىيە 27 گرادۇس دېيىلگەن بولسىمۇ، تەبىئەت ۋە ھاۋا رايى كىشىگە يەنىلا كەچ كۈز تۈيغۇسىنى بېرەتتى.

شەھەر مەركىزىدە — گوتىك ئۇسلۇبىدا سېلىنغان كۆركەم ئىمارەتلەر ئارىسىدا كەڭ كەتكەن بىر مەيدان بولۇپ، مەيدانغا ئا-لىقان چوڭلۇقىدىكى ياپىلاق تاش تىزىلغانىكەن، ھەمراھ بولغۇ-چىلارنىڭ تونۇشتۇرۇشىدىن مەلۇم بولدىكى، بۇ مەيدان رىم ئىم-پېرىيىسىنىڭ بۇ شەھەرگە قاچانلاردىدۇر يۈرگۈزگەن ئىشغالى-يىتىنىڭ يالدامىسى سۈپىتىدە «رىم مەيدانى» دەپ ئاتىلىدىكەن. مەيداننىڭ شەرق تەرىپىگە چوڭ بىر چېركاۋ جايلاشقان بولۇپ،

چېركاۋ ئالدى ۋە مەيدان ئەتراپىغا ئورۇندۇق، ئۇستەللەر قويۇ-لۇپتۇ، سايىۋەنلەر ئاستىدىكى بۇ سورۇن پۈتۈنلەي گېرمانىيە-لىكلەرنىڭ كەچلىك ئارامگاھى ئىكەن. بۇ يەردە نۇرغۇن شەھەر ئاھالىلىرى، ساياھەتچىلەر بەس - بەس بىلەن پۈتۈن ئىچۈۋېتىپتۇ، مەيدان ئەتراپىدىكى كىچىك دۇكانلاردا ئەنئەنىۋى سەنئەت بۇيۇم-لىرى، يېمەك - ئىچمەكلەر، مىلىچاللار سېتىلىدىكەن.

نېمىسلارنىڭ تەنتەربىيە ۋە باشقا تۈرلەر بويىچە ئېلىپ بېرى-لىدىغان ھەر خىل مۇسابىقىلەرگە ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدىغان، مۇسابىقىلەردە ئۇتۇپ چىقىش ئۈچۈن جېنىنى تىكىدىغان مىللەت ئىكەنلىكى ھەممەيلەنگە ئايان. بۇ ھەم نېمىسلارنىڭ مىللەت خاراكتېرىدىكى بىر گەۋدىلىك ئالاھىدىلىك. گېرمانىيە، جۈملە-دىن فرانكفۇرت كوماندىلىرى دۇنياۋى مۇسابىقىلەردە نەتىجە قازانسا تەلۈلەرچە خۇشال بولۇپ كېتىدىغان فرانكفۇرت پۇقرالە-رى ئادەتتە مۇشۇ رىم مەيدانىغا توپلىشىدىكەن - دە، تاڭ ئاتقۇچە تەنتەنە قىلىشىدىكەن. شۇ سەۋەبلىك، بەزىلەر بۇ مەيدانىنى تەنتەنە مەيدانى دەپمۇ ئاتىشىدىكەن. بۇرۇنقى گېرمانىيە پادىشاھلىرىمۇ دەل مۇشۇ مەيداندا مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ تەختكە ئولتۇرغانكەن.

مەيىن دەرياسى فرانكفۇرت شەھىرىدىن كېسىپ ئۆتىدىغان ئاساسلىق دەريا. كەچكى شەپەق جاھانىنى قىزىللىققا پۈركىگەن كەچ مەزگىلى بىز مەيىن دەرياسىنىڭ كۆۋرۈكىدە تۇرۇپ، فرانكفۇرت شەھىرىنىڭ كەچكى مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇق. دەريا بويلاپ بىر كىلومېتىرچە يۇرۇپ شەھەر پۇقرالىرىنىڭ كەچكى تۇرمۇشىنى كۆزەتتۇق.

خۇددى دېگىز سۈيىدەك تىنچ ئاقىدىغان بۇ دەريا فرانكفۇرت شەھىرىگە ئالاھىدە ھۆسن بېغىشلايدىكەن، دەريانىڭ ئىككى قىر-غىقىدىكى ئۇچلۇق مۇنارلىق چېركاۋلار، قەدىمكى ئۇسلۇبتىكى

ئېگىز ئىمارەتلەر رەڭگارەڭ چىراغلار بىلەن يورۇتۇلغاچقا، تىنچ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىگە شولا تاشلاپ، دەريا يۈزىنى ئاجايىپ گۈزەل زەل بىر تۈسكە كىرگۈزۈۋېتىدىكەن.

مەيىن دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى ئاسفالتلانغان تۈز سەيلە يولىدا تەنتەربىيە كىيىملىرىنى كىيىۋالغان، جەينىكى ۋە تىزىغا مېتال تىزلىق تاقىۋالغان ياشلارنىڭ غالتەكلىك كانكى تېيىلىپ، تېز سۈرئەت بىلەن ئۆتۈشۈپ يۈرگەنلىكى بىزنىڭ دىققەتىمىزنى تارتتى.

قىز ـ ئوغۇل ياشلار ساياھەتچىلەر ئانچە كۆپ بولمىغان بۇ يەردە بىر ـ بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك، ئۇچقاندەك تېز ئۆتۈشۈپ تۇرىدىكەن، تېيىلىپ كېتىۋېتىپ سەكرەيدىكەن، توسالغۇلاردىن ئەپچىللىك بىلەن ئاتلايدىكەن، چارچىغانلىرىدا دەريادا توختىتىپ قويۇلغان كېمىلەرگە چىقىپ پۈتۈن ئىچىشىدىكەن.

بىز فرانكفۇرت شەھىرىدە يېرىم كۈن ۋە بىر ئاخشام سەيلە ـ تاماشا قىلغاندىن كېيىن، كەچلىكى Kulmbacher مېھمانخانىسىغا بېرىپ زىيارىتىمىزنىڭ تۈنجى كېچىسىنى ئارامخۇدا ئۆتكۈزدۇق.

2. يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول

ئوقۇرمەنلەرگە مەلۇم، ئەڭ دەسلەپكى پاراۋوز ۋە ئەڭ بۇرۇنقى تۆمۈريول ياۋروپادا بارلىققا كەلگەن، يەنى ئەنگلىيە كەشپىياتچىسى جامېس ۋات (1736 — 1819) 1769 ـ يىلى تۈنجى پار ماشىنىسىنى كەشىپ قىلغاندى. ئەنگلىيىلىك يەنە بىر كەشپىياتچى ستېفېنسون (1781 — 1848) ئەنە شۇ پار ماشىنىسى ئاساسىدا 1814 ـ يىلى تۈنجى پاراۋوزنى ياساپ چىقتى. 1825 ـ يىلى تۈنجى تۆمۈريول ئەنگلىيىدە بارلىققا كەلدى ۋە قاتناشقا ئىشلىتىلدى. ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقى بىلەن 30 نەچچە كىلو ـ

مېتىر كەڭلىكتىكى ئەنگلىيە بوغۇزى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرد-
ىدىغان بۇ ئەلدىكى دەۋر بۆلگۈچ بۇ كەشپىيات كۆپ ئۆتمەيلا غەر-
بىي ياۋروپاغا ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتتى. تۆمۈرىيول قاتنىشى سانا-
ئەت ئىنقىلابىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ غەربىي ياۋروپا ئەل-
لىرىدە يېڭىدىن - يېڭى يۈكسىلىشلەرگە ئېرىشتى. بۈگۈنكى
كۈندە تېز پويىز تەتقىقاتىدا فرانسىيىنىڭ ياپونىيىنىڭ ئالدىدا
مېڭىۋاتقىنىنىمۇ ئاشۇ كونا ئاساستىن، كونا ئەنئەنىدىن ئايرىپ
قارىغىلى بولمايدۇ.

بىراق، كېيىنكى كۈنلەردە ياۋروپادا، جۈملىدىن غەربىي ياۋ-
روپادا قۇرۇقلۇق قاتنىشى، كېيىنرەك ھاۋا قاتنىشى يېڭى تەرەق-
قىياتلارغا ئىگە بولدى ۋە ئەنئەنىۋى سۈ قاتنىشى، تۆمۈرىيول قاتـ-
نىشىدىن ھالقىپ كەتتى. ئۇلار تۆمۈرىيول قاتنىشىدا مەبلەغ ۋە
تېخنىكا كۈچىنى تۆمۈرىيولنىڭ ئېلېكترلىشىشى ھەم پويىز
سۈرئىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشكە مەركەزلەشتۈرۈش ئاساسىدا،
مەۋقەنى تاشيول قاتنىشى بىلەن ھاۋا قاتنىشىنى تەرەققىي ئەد-
تۈرۈش ئاساسىغا قويدى. بولۇپمۇ 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن،
يېڭى تۆمۈرىيول لىنىيىلىرىنى قۇرۇش ۋە ئۇزارتىش ئىشى بىر
ئاز ئاستىلاپ قالدى. تاشيول قاتنىشى ئەنئەنىۋى تۆمۈرىيول قاتـ-
نىشىدىن قۇلاي بولغاچ، يېڭى تاشيول تورىنى بەرپا قىلىش ۋە
يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول ياساش يېڭى بىر دەۋرگە قەدەم تاش-
لىدى. ياۋروپادىكى بىرقەدەر چوڭ دۆلەت ھېسابلىنىدىغان گېر-
مانىيە، فرانسىيە ۋە ئىتالىيىلەرنىڭ ماشىنىسازلىق سانائىتى
ئۇچقاندەك تېز ئىلگىرىلىدى. يۇقىرىقى ئۈچ دۆلەتكە ۋەكىللىك
قىلىدىغان «دەيمولېر - بېنز»، «ئاممىباب»، «پيوجيوت»، «فد-
يات» شىركەتلىرىنىڭ ئاپتوموبىل ئىشلەپ چىقىرىش سەۋىيىسى
ياۋروپا بازىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن تۇيۇندۇرۇپ دۇنياغا يۈزلەد-

دى ۋە خەلقئارا ئاپتوموبىل بازىرىغا ئاكتىپ تەسىر كۆرسىتە-
لەيدىغان دەرىجىگە يېرىپ يەتتى.

خۇلاسە شۇكى، دىققەت قۇرۇقلۇق قاتنىشىغا ئاغقاچ، ياۋروپا ماشىنىسازلىق سانائىتى ئۇچقاندەك تەرەققىي تاپتى ۋە يول ياساش مەسلىسى تەبىئىي ھالدا كۈنتەرتىپكە قويۇلدى.

ئۇنداقتا، ئىقتىسادىي تەرەققىيات جەھەتتە ياۋروپا بويىچە ئەڭ ئالدىنقى ئورۇننى ئىگىلەيدىغان گېرمانىيەدە تاشيول ۋە تاشيول قاتناش ئەھۋالى قانداق؟

تاشيول بىر رايون، مۇھىمى بىر دۆلەتنىڭ ئۇنىۋېرسال دۆ-
لەت كۈچىنىڭ قانداقلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان بارومېتىر، ھازىرقى زامان مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئالامەتلىرىدىن بىرى. بىز سەپىرىمىزنىڭ ئىككىنچى كۈنى فرانكفۇرتتىن ئايرىلىپ يە-
نە بىر مەنزىلگاھ — ماگدېبۇرگ شەھىرىگە قاراپ يول ئالغان ھامان يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولغا قەدەم قويدۇق. مەلۇم بولۇ-

دوسلدورف شەھىرىدە

شىچە، ھازىر گېرمانىيەدىكى تاشيولنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 247 مىڭ 703 كىلومېتىر بولۇپ، بۇ يوللار يەر مەيدانى ئېلىمىزدىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى يەر كۆلىمىنىڭ بەش-تىن بىرىگىمۇ باراۋەر كەلمەيدىغان گېرمانىيە زېمىنىنى خۇددى ئۆمۈچۈك توربەكلا قاپلاپ تۇرىدىكەن. 247 مىڭ 703 كىلومېتىرلىق تاشيولنىڭ (تاشيول ئەمەس، ئەلۋەتتە ئاسفالت يول) 10 مىڭ 473 كىلومېتىرى يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول بولۇپ، تاشيول ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقىنىڭ 24 تىن بىرىنى ئىگىلەيدىكەن.

گېرمانىيەدىكى يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللار يۇقىرى دەرىجىدە يۇرۇشلەشكەن بولۇپ، يول كۆرسەتكۈچ بەلگىلەرمۇ ئىنتايىن مۇكەممەل ئىكەن، مەلۇم يول بۆلىكىدە مېڭىپ كۆرمىگەن شوپۇرلارمۇ كۆرسەتكۈچ بەلگىلەرنىڭ ياردىمى بىلەنلا كۆزلىگەن يېرىگە بىمالال يېتىپ بارالايدىكەن.

گېرمانىيە زېمىنىدىكى تاشيوللارنىڭ يول كۆرسەتكۈچ بەلگىلىرى ئېلىمىزنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، بۇ ھال مېنى قىزىقتۇرماي قالمىدى. لى سەننىڭ ئېيتىشىچە، جۇڭگونىڭ قاتناش مىنىستىرلىقىدىكى مۇتەخەسسىسلەر نۇرغۇن دۆلەتلەرنى تەكشۈرۈپ، گېرمانىيەنىڭ تاشيول بەلگىلىرىنىڭ جۇڭگونىڭ ئەھۋالىغا ماس كېلىدىغانلىقىنى، بەلگە ئالامەتلىرىنىڭ مۇكەممەل ۋە مۇۋاپىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشقان ۋە ئۇنى جۇڭگو تاشيوللىرى ئۈچۈن ئۆرنەك قىلغانىكەن.

يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول بويىدا تەخمىنەن 5 ــ 10 كىلومېتىر ئارىلىقتا بىردىن تېلېفون بولۇپ، بۇنداق تېلېفونلار ئۇيۇل ساندۇقلار ئىچىگە بەند قىلىنىپ يول بويىغا جايلاشتۇرۇلغانىكەن. يولدا جىددىي ئەھۋالغا دۇچ كەلگەن شوپۇر ۋە يولۇچىلار ئېنىق بەلگىلەرگە قاراپ يول تېلېفونىنى تاپالايدىكەن ـ

بېرلىن مېھمانخانىسىنىڭ كۈتۈۋېلىش زالىدا

ده، خالىغان چاغدا تېببىي ياردەم، قۇتقۇزۇش سىگناللىرىنى تار-
قىتالايدىكەن. ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇنداق تېلېفونلار يېقىن
ئەتراپتىكى ساقچى پونكىتى ۋە دوختۇرخانىلار بىلەن تورلاشتۇ-
رۇلغان بولسا كېرەك. بىز مۇنداق تېلېفوننى گېرمانىيە تاشيول-
لىرىدىلا ئەمەس، پۈتكۈل ياۋروپا تاشيوللىرىدىمۇ ئۇچراتتۇق.
فرانسىيە تاشيولى بويىدىكى جىددىي ياردەم تېلېفونى ئۆزگىچە
سەنئەتلىك كۆرۈنۈشتە بولۇپ، بۇ تېلېفونلار قۇياش باتارىيىسى
بىلەن ئىشلەيدىكەن.

يەنە بىرى، يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولىنىڭ ھەر 20 ــ 30
كىلومېتىر يېرىدە بىردىن كۆچمە تېلېفون دولقۇنلىرىنى قوبۇل
قىلىدىغان، تارقىتىدىغان ئىستانسا بولۇپ، كۆچمە تېلېفوننى
ھەرقانداق يەردە ئىشلىتىشكە بولىۋېرىدىكەن. مەن يول ئۈستىدە
كېتىۋېتىپ كۆچمە تېلېفونۇم ئارقىلىق مەملىكەت ئىچىگە بىر-

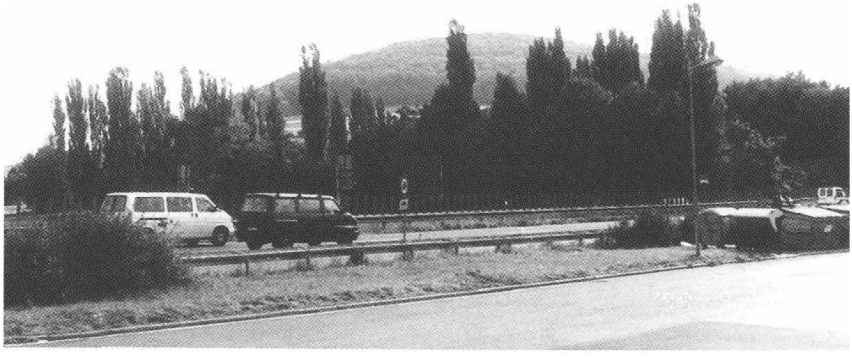
قانچه قېتىم تېلېفون بەردىم، تېلېفونىمۇ قوبۇل قىلدىم، ھەر-قانداق دۆلەتتىكى ھەرقانداق يەردە كۆچمە تېلېفون سىگنالىنىڭ ئاجىزلاپ قالمىغىنىغا دىققەت قىلدىم.

يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللاردا گەرچە سائىتىگە چوڭ ئاپتومو-بىللارغا 100 كىلومېتىرلىق، ئاپتوبۇس ۋە مىنىبۇسلار 110 كىلو-مېتىرلىق، كىچىك ئاپتوموبىللارغا 120 كىلومېتىرلىق سۈرئەت بە-لەن يول يۈرۈش ئىجازىتى بېرىلگەن بولسىمۇ، ھەرقانداق ئاپتوموبىل ئۆز يولىدا ماڭغاچقا ئاسانلىقچە قاتناش ۋەقەسى كۆرۈلمەيدىكەن، كۆ-رۈلۈپلا قالسا سوقۇلىدىغان ئاپتوموبىللار 10 دىن كەم بولمايدىكەن. بىز ياۋروپادا 4000 كىلومېتىرچە يول يۈرگەن بولساقمۇ پەقەت ئىككى يەردىلا قاتناش ۋەقەسى يۈز بەرگەنلىكىنى كۆردۇق.

يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول ياساشقا ناھايىتى كۆپ مەبلەغ كې-تىدىغانلىقى ھەممەيلەنگە ئايان. بىراق، گېرمانىيىدە يۇقىرى سۈر-ئەتلىك تاشيوللاردا يۈرگەن ئاپتوموبىللاردىن ھەق ئېلىنمايدىكەن، گوللاندىيە، بېلگىيە، ئىتالىيە قاتارلىق ئەللەردىمۇ ھەق ئېلىنمايە-دىكەن. نېمىشقىدۇر فرانسىيە تاشيوللىرىدا ھەق ئېلىنىدىكەن.

3. ماي قاچىلاش پونكىتلىرى

يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللارنىڭ تەخمىنەن 20 كىلومې-تىرلىق ئارىلىقىدا بىردىن ماي قاچىلاش پونكىتى بولۇپ، يەر-لىكلەر بۇنى ماي قاچىلاش پونكىتى دېمەي، ئاپتوموبىللارغا خىزمەت قىلىش پونكىتى دەپ ئاتايدىكەن. بىزدىكى بىر بولسا 100 كىلومېتىر، نەچچە يۈز كىلومېتىر، بىر بولسا نەچچە ئون مېتىر ئارىلىقتا بىردىن سېلىنىدىغان ماي قاچىلاش پونكىتلە-رىغا زادى ئوخشىمايدىغان بۇنداق پونكىتلار مۇكەممەل بىر مۇ-ئەسسەسە بولۇپ، بۇ يەردە ئاپتوماتىك ماي قاچىلاش ئاپپاراتلىرى-

سۈپەتلىك يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول

دىن ئۆزگە، يەنە ئالاھىدە پاكىز تېز تاماقخانىلارمۇ بولىدىكەن، تاماق يەۋاتقان ياكى ماي قاچىلاۋاتقان يولۇچى ـ شوپۇرلارنىڭ با ـ لىلىرىنى ئويىنىتىدىغان مەخسۇس ئويۇنچۇق ئۆيى، يەل بېرىش ئىشكاپى، قارشى تەرەپنى كۆرگىلى بولمايدىغان، كارتا ئىشلىتى ـ لىدىغان، تەڭگە پۇل ئارقىلىق ئۇلىنىدىغان 10 نەچچە تېلېفون بولىدىكەن. پونكىت ماگىزىنلىرىدا تەييار يېمەكلىكلەر، مېۋە ـ چېۋىلەر، ئاپتوموبىل سايمانلىرى، كىتاب ـ ژۇرنال، قەنت ـ گېزەك، كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى، سوۋغا ـ سالام قىلىشقا يارايدىغان مىلىچماللار، رېمونت ئەسۋابلىرى سېتىلىدىكەن. ئاپ ـ تومات ئىشكاپلار، توڭلىتىش ساندۇقلىرىدىن ھەر خىل سو ـ غۇق، ئىسسىق ئىچىملىكلەرنى سېتىۋالغىلى بولىدىكەن. خېلى ھەشەمەتلىك بېزەلگەن تازىلىق ئۆيلىرىدە سوپۇن، قەغەز، لۆڭگە، قول قۇرۇتۇش ماشىنىلىرى، ئەينەك، تارغاق دېگەندەك نەرسىلەر

تولۇق بولىدىكەن. بىز ماگدېبۇرگتىن بېرلىنغا كېتىۋېتىپ، يول ئۈستىدىكى ماي قاچىلاش پونكىتىنىڭ ھاجەتخانىسىدا ناھايىتى مۇڭلۇق يېنىك مۇزىكا چىقىۋاتقىنىنى ئاڭلىدۇق.

بۇنداق ماي قاچىلاش پونكىتلىرىنى قاتناش تارماقلىرى باش-قۇرامدۇ ياكى ئۇ شەخسلەر ئىلكىدىمۇ، بۇنى بىلگىلى بولمىدى. بىراق، كىم باشقۇرسۇن، دۆلەتنىڭ بۇنداق پونكىتلارنىڭ قۇرۇلۇ-شىغا بىرتۇتاش ئۆلچەم بېكىتىپ بېرىدىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق.

ئايروپىلانغا ئولتۇرۇشقا ئانچە قىزىقىپ كەتمەيدىغىنىم ۋە خىزمەت ئېھتىياجى تۈپەيلى، مەن ئۇرۇمچى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭ، شىمالىي شىنجاڭ ئارىسىدا يىلىغا كەم دېگەندە ئاپتو-موبىل بىلەن 30 مىڭ كىلومېتىرچە يول يۈرمىگەن. گېرمانى-يىدە بولسۇن ياكى ياۋروپادىكى باشقا ئەللەردە بولسۇن، بۇنداق مۇكەممەل تاشيول مۇئەسسەسىنى كۆرگەندە، ئۆزىمىزنىڭكى بىلەن سېلىشتۇرۇشۇم ۋە پەرقلەرنى ھېس قىلىشىم تەبىئىي ئەھۋال، ئەلۋەتتە.

ئوقۇرمەنلەرگە ئايان، يۇرتىمىز شىنجاڭ تاشيول قاتنىشىنى ئاساس قىلىدىغان رايون، تاشيول لىنىيىسىمۇ ئۇزۇن. تالاي يۇك-لەر، تالاي يولۇچىلار تاشيول قاتنىشى ئارقىلىق توشۇلىدۇ. بىراق، بىزدىكى شوپۇر ۋە يولۇچىلارغا خىزمەت قىلىدىغان مۇئەسسەسىلەر تېخى ئادەتتىكى سەۋىيىدە تۇرۇۋاتىدۇ. دۆلىتىمىز سوتسىيالىزم-نىڭ تۆۋەن باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقاچقا، ئىقتىسادىمىز ئانچە تەرەققىي تاپمىغان، يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول دېگەننى ئاڭلىغىنىمىز ۋە كۆرگىنىمىز تېخى 10 نەچچە يىلدىن بۇيانقى ئىش.

ئۇزۇن يوللارنىڭ بەزى بۆلەكلىرىدە (بۇگۈر - خوتەن قۇم-لۇق تاشيولىدا) 200 ــ 300 كىلومېتىر ئارىلىقتىمۇ بىرەر ماي قاچىلاش پونكىتى ئۇچرىمايدۇ، شوپۇرلار زاپاس ماي ئېلىۋالمىسا

يولدا قېلىش خەۋپى بار. ئۇزۇن يوللاردا تېلېفون بېرىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس، كۆچمە تېلېفون ئېلىۋالساقمۇ بىكار، ئويلىمىغاندا ئاپتوموبىل ۋەقەسى يۈز بەرسە قارشى تەرەپتىن ياكى ئارقا تەرەپتىن بىرەر ئاپتوموبىل كەلگۈچە ساقلاپ تۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. ۋاقتىدا تېببىي ياردەمگە ئېرىشەلمىگەچكە، بەزى يارىدارلار بىكاردىن - بىكار ئۆلۈپ كېتىدۇ، ھەتتا بەزىدە قاتناش ساقچىلىرىغا خەۋەر قىلغۇچە ۋە ئۇلار يېتىپ كەلگۈچە خېلى ۋاقىت ئۆتۈپمۇ كېتىدۇ. يول ئۈستىدە ھاجەتخانا بولمىغاچقا، قىستاپ قالسا قوناقلىققا، دۆڭنىڭ كەينىگە، ئويمانلارغا يۈگۈرىمىز. ئاشخانا بار يەرگە يېتىپ بارغۇچە قۇرۇق نان غاجىلاشقا ياكى ئاچ قورساق يول يۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئاشخانا بار يەرگە يېتىپ بارساڭ، بەزى ئاشخانىلارنىڭ مەينەتلىكىدىن كۆڭلۈڭ تاماق تارتمايدۇ، يېسەڭ، قورسىقىڭ ئاغرىيدۇ.

دۇرۇس، ھازىرقى شارائىتىمىزدا بۇ ھالەتنى ئۆزگەرتىشكە بىزدە ئارتۇقچە كۈچ يوق. مەركەزنىڭ غەربىي قىسمىنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىشتىن ئىبارەت دانا تەدبىرنىڭ تۈرتكىسىدە بۇنداق ھالەتنىڭ تېزدىن ئۆڭشىلىشىدا گەپ يوق. بىراق، ھازىرمۇ خەجلەۋاتقان پۇل بىلەن بەزىبىر تەرەپلەرنى ئۆزگەرتىپ كەتكىلى بولىدۇ.

بايام ئېيتقاندەك، تاشيول لىنىيىلىرىمىزدە ماي قاچىلاش پونكىتلىرىنىڭ جايلىشىشى تولىمۇ تەكشى ئەمەس. قاتناش، نەپ-ئەت، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى ماسلىشىپ ھەرىكەت قىلسا بۇ ھالەتنى ئۆزگەرتىپ كەتكىلى بولماسمۇ؟

ھازىر ئۇزۇن يوللۇق تاشيول لىنىيىسىدە ھۆكۈمەت ياكى كوللېكتىپ باشقۇرغان ئاشخانىلارنى ۋە باشقا مۇلازىمەت تۈرلىرىنى ئانچە كۆپ ئۇچراتقىلى بولمايدۇ. بۇنداق مۇئەسسەسىلەر شەخسىلەرنىڭ ئىلكىدە بولغاچ، كۆپىنچە ماي قاچىلاش پونكىتلە-

ربدىن يىراق بولىدۇ، باشقۇرغۇچىلارنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىدىن، بۇ ئىككىسىنىڭ بىر يەرگە كېلىشىمۇ تەسكە توختايدۇ. شۇڭا، ماي قاچىلاش، تاماق سېتىش، ئاپتوموبىللارغا ۋە تۇرمۇشقا كېرەكلىك نەرسىلەر بىلەن تەمىنلەش، تېلېفون ئالاقىسى، ئارام ئېلىش ئورۇنلىرى، هاجەتخانا بىر گەۋدە قىلىنغان ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت مۇئەسسەسىلىرى قاتناش تارماقلىرى تەرىپىدىن بىرتۇتاش پىلانلانسا، ماي تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كارخانىغا ياكى قاتناش تارماقلىرى، يولۇچى توشۇش باش بېكەتلىرىگە مەبلەغ سېلىش بۇيرۇلسا هەممە تەرەپكە ئوڭايلىق تۇغۇلىدۇ. ماينى باشقا بىر يەردە قاچىلايدىغان، تاماقنى باشقا بىر يەردە يەيدىغان ئەھۋاللار ئاخىرلىشىدۇ.

زۆرۈر تېپىلسا، قاتناش باشقۇرۇش تارماقلىرى، ياۋروپا تەرەپكە ئۆتۈپ مۇشۇنداق ماي قاچىلاش مۇئەسسەسىلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىپ، دۆلەت ئەھۋالىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان، يۇرۇشلەشكەن مۇئەسسەسىنىڭ ئۇلگە كۆرسىتىش خاراكتېرىدىكى نەمۇنىسىدىن بىرەرنى ياساپ چىقسا بولىدۇ.

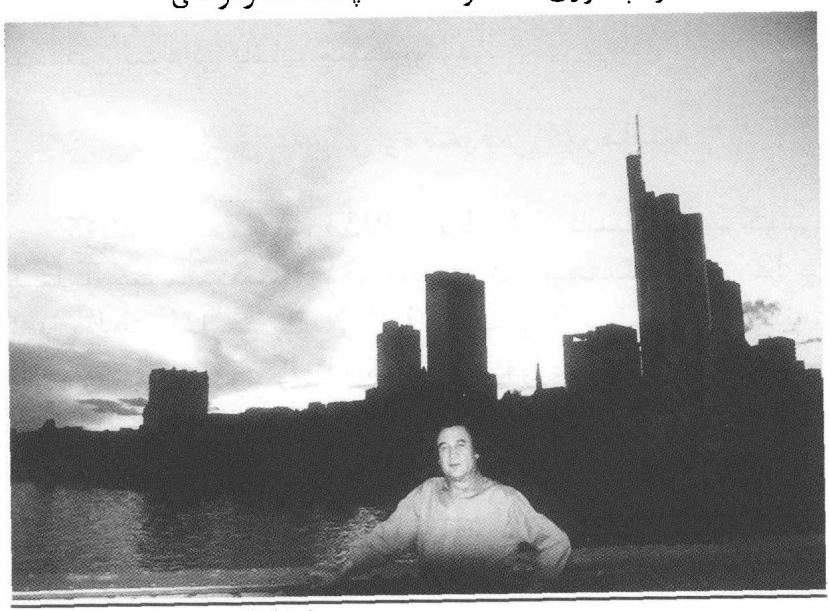
4. سابىق غەربىي ۋە شەرقىي گېرمانىيە

كۆپچىلىككە مەلۇم، 1933 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى گىتلېر گېرمانىيىنىڭ زۇڭلىلىقىنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى، 12 ـ ئايدا دۆلەت باشلىقى بولدى. 1938 ـ يىلى 3 ـ ئايدىن باشلاپ، ئاۋستىرىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە هۇجۇم قوزغىدى. 1939 ـ يىلى 9 ـ ئايدا 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئوتىنى ياقتى. 1945 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى گېرمانىيە ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولۇپ، رەسمىي تەسلىم بولدى. بۇ چاغدا گېرمانىيىنىڭ شەرقىي قىسمىنى سوۋېت ئىتتىپاقى، غەربىي قىسمىنى ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسە

يىدىن ئىبارەت ئۇچ دۆلەت ئىگىلىگەنىدى. 1949 ـ يىلى بۇ ئۇچ دۆلەت ئىگىلىۋالغان ئۇچ پارچە زېمىن بىرلەشتۈرۈلۈپ، گېرمانىيە فېدېراتسىپ جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلدى. شۇ يىلى 5 ـ ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقى ئازاد قىلغان شەرقىي تەرەپتە 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. 10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى گېرمانىيە دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقى رەسمىي جاكارلاندى. 1954 ـ يىلىدىن «پارىژ كېلىشىمى» دىن كېيىن بىر پۈتۈن گېرمانىيە زېمىنى قارغىش تەگكۈر ئۇرۇش تۈپەيلى ئىككى دۆلەتكە بۆلۈنۈپ كەتتى. 1973 ـ يىلى شەرقىي ۋە غەربىي گېرمانىيە بىرلا ۋاقىتتا بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى.

بىراق، 1989 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا شەرقىي گېرمانىيە ۋەزىيىتىدە قاتتىق داۋالغۇشلار يۈز بېرىشكە باشلىدى. 10 ـ

دوسېلدورف شەھىرىنىڭ كەچلىك مەنزىرىسى

ئاينىڭ 7 ـ كۈنى 1953 ـ يىلىدىن بۇرۇنقى ئەڭ چوڭ نامايىش يۈز بەردى. 11 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى شەرقىي بېرلىن دائىرىلىرى شەرقىي، غەربىي بېرلىن ئارىسىنى، شۇنداقلا شەرقىي، غەربىي گېرمانىيە چېگرا سىنى ئېچىۋېتىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. كۆپ قېتىملىق كېڭىشىش، دىپلوماتىك تىرىشچانلىقلار ئارقىسىدا، 1990 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئۇرۇش توپەيلى بۆلۈنۈپ، نەچچە ئون يىل ئىككى خىل ئىجتىمائىي تۈزۈم ئاستىدا ياشاپ كەلگەن شەرقىي، غەربىي گېرمانىيە ئاخىر بىرلىككە كەلدى.

گېرمانىيىنىڭ بىرلىككە كەلگىنىگە 10 يىل بولاي دەپ قالدى. لېكىن، بىرلىككە كەلگەن گېرمانىيە ھۆكۈمىتى نۇرغۇن مەبلەغ ئاجرىتىپ، ئۇزۇن ۋاقىتقىچە ئىقتىسادىي ئىسلاھات ئېلىپ بارماي، غەربىي گېرمانىيىدىن كۆرۈنەرلىك ئارقىدا قالغان سابىق شەرقىي گېرمانىيىنى تېز تەرەققىي قىلدۇرۇشقا تىرىشچانلىق كۆرسەتتى. 10 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئىككى تەرەپنىڭ پەرقى كۈنسېرى كىچىكلەپ بارغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ پەرق تېخىچە تولۇق تۈگەپ كەتمىدى.

بىز 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى بېرلىنغا كېتىۋېتىپ ئۆز ۋاقتىدىكى شەرقىي، غەربىي گېرمانىيە چېگرا سىدىن ئۆتتۇق. ھەمراھ بولغۇچىلار ئەينى چاغدىكى چېگرىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بەرمىگەن، چېگرىدىن قىلچە ئىزنا قالمىغان ئەھۋال ئاستىدا ماگدېبۇرگ شەھىرىگە بىرقانچە ئون كىلومېتىر يول قالغان يەردە بىز «چېگرا» نى ئېنىق ئىلغا قىلالىدۇق.

بىز غەربىي گېرمانىيە تەرەپتىن ئاپتوموبىل بىلەن كېلىۋاتاتتۇق. ئاپتوموبىل خۇددى سۇدا ئۈزگەن قېيىقتەك سىلىق مېڭىۋاتاتتى. ئەمما، سابىق شەرقىي گېرمانىيە يولىغا كىرگەن ھامان ئاپتوموبىل ئانچە سىلىق ماڭمىدى، غەربىي تەرەپتىكى يول

2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇرۇن ياسالغان سۇپەتلىك ئاسفالت يول ئىدى، شەرق تەرەپتىكى يول نەچچە يىلدىن بېرى ياسىلىپ بولالماي ۋېتىپتۇ. غەرب تەرەپتىكى يول مۇئەسسەسلىرى يۇرۇشلەشكەن، يول بويى چىم بىلەن كۆكەرتىلگەن، كۆجۈم دەرەخ تىكىلگەن بولسا، شەرق تەرەپتىكى يول بويلىرى تاھازىرغىچە تاقىر ئىكەن. ئۆيلەرمۇ كىچىكرەك، دۆڭلەردە بولسا دەرەخ كۆرۈنمەيدىكەن. ئۇ يەر ـ بۇ يەردە تاشلاندۇق ھەربىي كۆزىتىش مۇنارلىرى كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدىكەن.

25 ـ كۈنى كەچقۇرۇن بىز ئۆز ۋاقتىدا سابىق شەرقىي گېرمانىيىگە تەۋە بولغان ماگدېبۇرگ شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق. ماگدېبۇرگ ئەينى چاغدا بىر ئۆلكىنىڭ مەركىزى بولغىنى بىلەن قىياپەت جەھەتتە فرانكفۇرت شەھىرىگە زادىلا ئوخشىمايدىكەن. شەھەر مەركىزىدىكى نەچچە يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە چېركاۋ رېمونتسىز قاپتۇ. تاملىرى ئىس قويۇپ بەرگەندەك قارىداپ، تاشلىرى چىرىپ كېتىپتۇ. شەھەر بولۇش تارىخى جەھەتتە گېرمانىيىنىڭ زېمىنىدىكى ھەرقانداق شەھەر بىلەن ئوخشاش ياشقا ئىگە بۇ شەھەردە ئۇرۇشتىن بۇرۇنقى بىنالار، كۆۋرۈكلەر، چېركاۋ، ئىبادەتخانىلارلا بۇ شەھەرنى شەھەرگە ئوخشىتىپ تۇرۇپتۇ. قانچە ئۇپا ـ ئەڭلىك سۇرتۇپ باقسىمۇ يەنىلا ئەسلىي قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ تۇرىدىغان بەزى ئادەملەرگە ئوخشايدىغان بۇ شەھەر ماڭا گېرمانىيىدە تۇرۇۋاتقاندەك تۇيغۇ بەرمىدى. چۈنكى، سابىق غەربىي گېرمانىيىدە بولمىغان، ماگدېبۇرگدا كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان 40 ـــ 50 ئائىلىلىك قەۋەتلىك بىنالار ماڭا مەن ئىككى يىل بۇرۇن كۆرگەن رۇسىيىنى ئەسلىتىپ تۇراتتى. گەرچە خېلى چوڭ بىر دەريا شەھەر مەركىزىنى كېسىپ ئۆتسىمۇ، دەريا قىرغاقلىرىدا سەيلە ـ تاماشا قىلغۇدەك مەنزىرە بەرپا قىلىنماپتۇ،

بۇ شەھەردە ئايرىلىپ تۇرغان 10 نەچچە يىل ئىچىدە بىر ئىزدا توختاپ قېلىش ھالىتى يۈز بەرگەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ.

5. گېرمانىيىدە دېھقانچىلىق

گېرمانىيە گۈزەل دۆلەت دەپ تەرىپلەنسە ھەرگىزمۇ مۇبالىغە قىلىۋەتكەنلىك بولمايدۇ. فرانكفۇرتتىن بېرلىن شەھىرىگىچە بولغان ئارىلىق ئاساسەن ئېدىرلىق بولۇپ، ئېدىرلار قويۇق ئورمان بىلەن قاپلانغانكەن. ئېدىرلىق بىلەن ئېدىرلىق ئارىسى تېرىقچىلىققا باب كېلىدىغان يەر بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەرلەر ئاساسەن يېشىل چىملارغا قويۇپ بېرىلىپتۇ. تېرىلغان يەرلەر ئانچە كۆپ ئەمەس ئىكەن. 500 كىلومېتىرغا سوزۇلغان تاشيولنىڭ ئەتراپىدا ھېچقانداق ئېرىق ـ ئۆستەڭ دېگەندەك سۇنئىي سۇغىرىش تورلىرىنىڭ كۆزگە چېلىقمىغىنىغا قارىغاندا، تېرىلغۇ يەرلەر ۋە ئوتلاقلار يامغۇر سۇيى بىلەنلا كۆكەرسە كېرەك.

ھەمراھ بولغۇچىلارنىڭ ئېيتىشىچە، گېرمانىيىدە يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاھالە ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 4 پىرسەنتىگىمۇ يەتمەيدىكەن. ئۇنداقتا 4% دېھقان ئاھالىسى نېمىلەرنى تېرىيدۇ؟

قارىۋىدىم، كۆز يېتىم يەردىكى كۆلىمى كىچىكرەك ئېكىنزارلىقلارغا قىچا، چۇجگۇن قوناق، كۆممىقوناق، كاۋا، ئاپتاپ، پەرەس دېگەندەك زىرائەتلەر تېرىلىپتۇ. ئويمان ـ چوڭقۇر تۈزلەنمەيلا تېرىلغان كۈزگى بۇغدايلارمۇ ياپيېشىل تۇرۇپتۇ.

ئەمما، گېرمانىيىلىكلەر دېھقانچىلىققا ئەھمىيەت بەرمەمدۇ ياكى يەرلىرى ئۇنۇمسىزمۇ، بۇ زىرائەتلەر ئانچە ئوخشىمىغاندەك قىلىدۇ. مەن ماگدېبۇرگقا كېتىۋېتىپ دەم ئېلىش ئارىلىقىدا يول بويىغا يېقىن كۆممىقوناقلىقنى ئەستايىدىل تەكشۈردۈم. تېرىلغۇ

رېمونتسىز قالغان سابىق شەرقىي گېرمانىيە ئولتۇراق ئۆيلىرى

يەرلىرى قىزىل توپلىق سېغىز تۇپراق بولۇپ، تېرىقچىلىققا ماس كېلىدىكەن. بىراق، بۇ يەردە ئۆسكەن كۆممىقوناق شۇنچىلىك رەزگى ئىكەنكى، تۇپ ئارىلىقى 5 سانتىمېتىرغا، تاپ ئارىلىقى 20 سانتىمېتىرغىمۇ يەتمەيدىكەن، ئېگىزلىكى ئادەمنىڭ تىزىغچىلىك كېلىدىكەن. باشاقلىرى چوڭ بارماقچىلىك بولۇپ، دېنىنىڭ تايىنى يوق ئىكەن. كېيىنچە گوللاندىيە، فرانسىيە، ئىتالىيە زېمىنىدىمۇ مانا مۇشۇنداق قوناقلىقلارنى كۆردۇم. ئۇلارنىڭ مەھسۇلاتى ئۇرۇقىنى قاپلىيالمايدىغان، قويۇق ئۆسكەن شېخىدىن ئۆزگە، دېنىنىڭ تايىنى بولمىغان بۇنداق قوناقنى نېمىشقا تېرىيدىغانلىقىغا ئەقلىم يەتمىدى. پەقەت ئىتالىيىگە كەلگەندىلا ئاندىن بۇنداق قوناقلارنى پەقەت كالىغا يەم ـ خەشەك قىلىش ئۇچۇنلا تېرىيدىغانلىقى، مەقسەتنىڭ دانىغا ئېرىشىش ئەمەسلىكى مەلۇم بولدى. ئۇلار قوناق شېخى سارغايغاندا باشىقى بىلەن قو-

شۇپلا ئورۇۋالىدىكەن ـ دە، يەم ـ خەشەك تەييارلايدىكەن.

كىلىماتى مۆتىدىل، يامغۇر ـ يېشىنى كۆپ، تۈپرىقى ئۇنۇم-لۇك بولغان گېرمانىيىدە شۇنچە سەپسېلىپمۇ بىرەر تۈپ مېۋە-لىك دەرەخنى ئۆچرىتالمىدىم. ھەر ۋاخ تاماقتىن كېيىن ھۆل مېۋە يېيىشكە ئادەتلىنىپ كەتكەن نېمىسلارنىڭ شارائىتى بار يەرلەردىمۇ مېۋىلىك دەرەخ ئۆستۈرمىگىننى زادىلا چۈشىنەلمە-دىم. كاسسىل شەھىرىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ بىر تۈپ، ماگدې-بۇرگتا بىر تۈپ ئانچە ئاينىمىغان ياڭاق دەرىخىنى كۆرۈپ قال-غىنىم مەن ئۇچۇن ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بىر بايقاش بولدى.

6. تارىخىي شەھەر — پوتسدام

پوتسدام شەھىرى بېرلىن شەھىرىگە 27 كىلومېتىر كېلە-دىغان جايدا بولۇپ، ئاھالىسى 200 مىڭ، سانائىتى تەرەققىي تاپ-قان شەھەر ئىكەن. ئوپتىك ئەسۋابلار، نازۇك ئەسۋابلار، دورا يا-ساش، تۆمۇرچىلىك قاتارلىق سانائەتنى ئاساس قىلىدىكەن. بىز پوتسدام شەھىرىگە كېلىپلا بۇك ئورمانلىق ئىچىگە جايلاشقان سېسلىنخوف سارىيىغا ئېكسكۇرسىيىگە باردۇق. بۇ ھەيۋەتلىك سارايدا سوۋېت ئىتتىپاقى، ئامېرىكا، ئەنگلىيىلەرنىڭ دۆلەت باشلىقلىرى — ستالىن، ترومېن ۋە چېرچىللار 1945 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىن 8 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىگىچە يىغىن ئاچقان ۋە گېرمانىيە مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئائىت «پوتسدام كېلىشىمى» نى ئىمزالىغانىكەن. زامانىسىدا بىر ئاقسۆڭەك ئۆز ئاشنىسىغا سوۋغا قىلغان بۇ ھەشەمەتلىك سارايى شۇ قېتىملىق يىغىندىن بۇيان خاتىرە سارىيىغا ئايلاندۇرۇلۇپتۇ. دەرۋازىدىن كىرگەندىن كېيىنكى ئانچە چوڭ بولمىغان سەينادا ئۆز ۋاقتىدا ستالىن، ترومېن، چېرچىللار يانمۇيان ئولتۇرۇپ سۇرەتكە

پوتسدامدىكى سېسلىنخوف ساريىي ئالدىدا

چۈشكەنىكەن. بىر چوڭ ئۆي شۇ قېتىملىق يىغىندا ئىشلىتىلگەن ئەملىي بۇيۇملار، قىممەتلىك سۈرەتلەر قويۇلۇپ كۆرگەزمىخانا قاتاردا ئېچىلىپتۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى، ئامېرىكا، ئەنگلىيە ۋەكىللەر ئۆمەكلىرى چۈشكەن ئۆيلەر، ئىشخانىلار، كېلىشىم تۈزۈلگەن مەجلىسخانا ئۆز پېتى ساقلىنىۋېتىپتۇ. بۇ يەردىن ئېكسكۇرسىيە قىلغۇچىلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىكەن. ئىشىك بېلىتى سېتىۋېلىش ئۈچۈنمۇ خېلى ئۇزۇنغىچە نۆۋەت ساقلاشقا توغرا كېلىدىكەن.

7. ئاجايىپ قانىناش قائىدىسى

ئېكسكۇرسىيە قىلغۇدەك ئالاھىدە يېرى بولمىغان، ئادەمگە رۇسىيە زېمىنىدا تۇرۇۋاتقاندەك تۇيغۇ بېرىدىغان ماگدېبۇرگ شەھىرىدە بىر كېچە قونۇپ قالغىنىمىز قانچە ئويلىساممۇ

كاللامدىن ئۆتمىدى. ئەسلىدە شۇ كۈنى يەنە 50 نەچچە كىلومېتىر يول يۈرسەكلا پوتسدامغا، يەنە 27 كىلومېتىر يول باسساق بېرلىن شەھىرىگە يېتىۋېلىش تامامەن مۇمكىن ئىدى. ئۇ چاغدا كەچلىك تاماقنى بېرلىندا يەيتتۇق ۋە بېرلىندا بىر كېچە ئارتۇق تۇراتتۇق. ئاخشىمى بېرلىن كوچىسىنى ئايلانغىلىمۇ بولاتتى.

ئەمەلىيەتتە، بىز چۈشتىن كېيىن سائەت 4 لەردە ماگدېبۇرگقا يېتىپ كەلدۇق ـ دە، ئانچە ـ مۇنچە ئايلىنىپ قويۇپ، «شياڭگاڭ ئاشپۇزۇلى» دەيدىغان «نامى ئۇلۇغ، سۈپرىسى قۇرۇق» بىر «رېستوران»دا كەچلىك تاماق يېگەندىن كېيىن تېخى يېقىندىلا تىجارەت باشلىغان Ariston مېھمانخانىسىدا قونۇپ قالدۇق.

— ھەي، سىلەر قانداق قاپاق باشلار، بىز بېرلىننى كۆرىدىغۇ دەپ شۇنچە يىراقتىن كەلگەن تۇرساق، سىلەر بولساڭلار يەنە بىر سائەت يول مېڭىشتىن ئېرىنىپ بۇنداق كېچىك شەھەردە يېتىۋالغىنىڭلار نېمىسى، — دەپ خاپا بولدۇم مەن، ھەمراھ بولۇاتقان لى سەنگە تەئەددى قىلىپ.

لى سەن ئوتتۇرا بويلۇق، ۋىجىككىنە كەلگەن خەنزۇ يىگىتى بولۇپ، بۇ يىل 37 ياشقا كىرىپتۇ. بۇرۇن سەنشىدە ئوقۇپ ئوقۇتقۇچى بولغانكەن، شىئەن كىنو ستۇدىيىسىدە ئاۋاز ئارتىسى بولۇپمۇ بېقىپتۇ، كېيىنچە ئۇ گېرمانىيىنىڭ ھامبۇرگ شەھىرىگە كېلىپ، باشقىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئوقۇشقا كىرىپتۇ ۋە نېمىس تىلىنى پىششىق ئىگىلەپ، گېرمانىيىدە ئىشلەپ قاپتۇ. ئۇ ئۆزىنى «مەن ئەركىن كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچى» دەپ ئاتايدىكەن. دېگىنىگە مۇناسىپ، ئىستراخوۋانىيە شىركەتلىرىدىمۇ ئىشلەپتۇ، سایاھەت شىركەتلىرىدىمۇ ئىشلەپ بېقىپتۇ. بۇ قېتىم جۇڭگو ـ گېرمانىيە ياش ئىختىساسلىقلارنى ئالماشتۇرۇش مەزگىلىدە گېرمانىيە شۆبىسىنىڭ تەكلىپى بىلەن بىزگە ھەمراھ بولۇ-

ئادىلون مېھمانخانىسىدا لى سەن (ئوڭدىن بىرىنچى كىشى) بىلەن بىللە

لۇش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋالغانىكەن.

بىز فرانكفۇرتقا كەلگەن ئاخشىمى لى سەن قارشى ئېلىش زىياپىتىدە سۆزمەنلىك قىلىپ، ئۆزىنىڭ باشقا ئىشقا يارىمىسە-مۇ، هاراق كۆتۈرەلەيدىغانلىقى، هاراق ئىچىشتە ئۆزىگە هېچكىم-نىڭ تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا لاپ ئۇردى. شۇنىڭ بىلەن مەن چاقچاققا چاقچاق بىلەن تاقابىل تۇرۇپ ئۇنىڭغا لىق بىر ئىستاكان قىزىل هاراق تۇتتۇم ۋە بىر كۆتۈرۈشتىلا ئىچىۋېتىش-نى تەلەپ قىلدىم، ئۆزۈمۇ شۇنداق قىلدىم. ئۇ ئارقىمۇئارقا ئىچكەن ئىككى ئىستاكان هاراق بىلەن خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالدى. تۇنجى قېتىملىق «زەربە» بىلەن «ئەدىپىنى يەپ» قالغان لى سەن ئەتىسىدىن باشلاپ مەن بىلەن ئاغىنە بولۇپ قالغانىدى.

مەن قاتتىقراق تېگىپ كەتكەن بولسامۇ، ئۇ بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ ماڭا:

— ئامال يوق، ئامال يوق ... — دەپ جاۋاب بەردى.

ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، شۇ كۈنى بېرلىن شەھىرىگە قاراڭغۇ چۈشۈشتىن بۇرۇن يېتىپ بېرىش تامامەن مۇمكىن ئىكەن. بىراق، گېرمانىيىنىڭ قاتناش قانۇنىدا شوپۇرلار سەپەر ئۈستىدە ئىككى سائەتتە بىر قېتىم توختاپ 20 مىنۇت ئارام ئېلىۋېلىشى، بىر كېچە ـ كۈندۈزدە سەككىز سائەتتىن ئارتۇق يول ماڭماسلىقى بەلگىلەنگەنىكەن. ئەگەر ئارىلىقتا ئارام ئالمىسا ياكى بىر كېچە ـ كۈندۈزدە سەككىز سائەتتىن ئارتۇق يول ماڭسا، 10 مىڭ مارك جەريمانە تۆلەيدىغان گەپ ئىكەن. 10 مىڭ مارك شۇ چاغدىكى پۇل ئايرىۋاشلاش نىسبىتى بويىچە 40 مىڭ يۈەن خەلق پۇلىغا باراۋەر بولۇپ، بۇ پۇلغا گېرمانىيە بازىرىدىن ئوتتۇرا ھال باھادىكى پىكاپتىن بىرنى سېتىۋالغىلى بولىدىكەن.

ـــ ئىككى سائەتتە بىر قېتىم ئارام ئالمىغاننى ۋە سەككىز سائەتتىن ئارتۇق يول ماڭغاننى كىمنىڭ كۆرەتتى؟

لى سەن بېشىنى چايقاپ قويدىيۇ، سوئالىمغا جاۋاب بەرمىدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە ھەممىمىز ئاپتوموبىلغا چىقتۇق. لى سەن بىزنى ئېلىپ ماڭغان شوپۇر ئاھامغا بىرنېمىلەرنى دېۋىدى، ئاھام بىزدىكى VCD پلاستىنكىسىغا ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر يۇمىلاق نەرسىنى لى سەنگە بەردى. لى سەن قولىغا مىكروفوننى ئېلىپ، ھېلىقى نەرسىنى ئاپتوموبىلدىكىلەرگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ دېدى.

ـــ بۇ دىسكا ئېلېكترونلۇق مېڭە بىلەن ئىشلەيدىغان خاتىرىلەش ئەسۋابى، گېرمانىيىدە قاتناش ۋەقەسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ھەر ئايدا بىر قېتىم ئاپتوموبىل تەكشۈرۈش يولغا قويۇلغان. ساقچى ئاپتوموبىل تەكشۈرگەندە مۇشۇنداق دىسكىدىن بىرنى ئاپتوموبىلنىڭ بىر يېرىگە ئورنىتىپ قويىدۇ. ئۇنىڭغا

شوپۇرنىڭ ئىككى سائەتتە بىر قېتىم ئارام ئالغان ـ ئالمىغانلىقى، بىر كېچە ـ كۈندۈزدە نەچچە سائەت يول باسقانلىقى ئاپتوماتىك خاتىرىلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ خاتىرىنى شوپۇر ئەسلا ئۆزگەرتەلمەيدۇ. كېيىنكى قېتىم ئاپتوموبىل تەكشۈرگەندە ساقچى بۇنى چىقىرىۋېلىپ مەخسۇس ئېلېكترونلۇق مېڭە بىلەن ئوقۇپ چىقىدۇ ـ دە، ھەممە سىرنى بىلىۋالالايدۇ. ئېغىر بولمىسا جەريمانە قويىدۇ، ئېغىر بولسا شوپۇرلۇق كىنىشكىسىنى مەڭگۈلۈك مۇسادىرە قىلىۋالىدۇ...

ـــ يولدا ئاپتوموبىل توسۇلۇپ قالدى دەپ باھانە كۆرسەتسە بولىدۇغۇ؟

ـــ ئاپتوموبىل توسۇلۇپ قالغان بولسا توسۇلغان ۋاقىت، ئورۇن مۇشۇ نەرسىدە تولۇق خاتىرىلىنىپ تۇرىدۇ. ساقچىلار شوپۇرنىڭ بايانىنى ئەمەس، بەلكى مانا مۇشۇ دىسكىدىكى خاتىرىنى ئاساس قىلىدۇ.

لى سەننىڭ ئېيتىپ بېرىشچە، شۇ كۈنى بېرلىن شەھىرىگە يېتىپ بېرىش ئۈچۈن ۋاقىت يېتىپ ئاشىدىكەن. بىراق، شوپۇرنىڭ يول يۈرگىنىگە سەككىز سائەت بولۇپ قالغاچقا ماگدېبۇرگتا قونۇپ قېلىشقا توغرا كەلگەن ۋە بىر ئاخشاملىق ياتاق پۇلىنى ئارتۇق تۆلىگەن.

گېرمانىيىدە ئاپتوموبىل چۈمۈلىدەك تولا ۋە سۈرئىتى بەك تېز بولغاچقا، قاتناش دائىرىلىرى ھەر خىل ئامىللارنى قوللىنىپ قاتناشنى قاتتىق باشقۇرىدىكەن. ۋەقە چىقىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولغا چۈشكەنلىكى ئاپتوموبىللارنىڭ كۈندۈز كۈنلىرىمۇ چوڭ چىرىغىنى يېقىپ قويۇشى بەلگىلەنگەنكەن. ئەكسىچە، ئاخشاملىرى پەقەت كىچىك ئاق چىراغنىلا ياقىدىكەن. كېچىدە چوڭ چىراغ ياققانلار جازالىنىدىكەن.

بىز يۇقىرىقىلارنى ئاڭلاپ لى سەن بىلەن زاكونلىشىش نە-يىتىمىزدىن يېنىپ قالدۇق.

8. پايتەخت بېرلىندا

گېرمانىيىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان پايتەخت بېر-لىنىنىڭ يەر مەيدانى 883 كۋادرات كىلومېتىر، نوپۇسى 3 مىل-يون 500 مىڭ بولۇپ، گېرمانىيىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى ھېسابلىنىدىكەن.

ناتسىست گېرمانىيىسى 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بول-غاندا بۇ شەھەرنىڭ تەڭدىن تولىسى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغان، يەنە كېلىپ بۇ شەھەر گېرمانىيە-نىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان بولغاچقا، شەھەرگە ئالدىن بۆ-سۈپ كىرگەن قىزىل ئارمىيە شەھەرنىڭ مەشھۇر قۇرۇلۇشلار، ئاسارئەتىقىلەر جايلاشقان شەرقىي قىسمىنى ئۆز ئىشغالىيىتى ئاستىغا ئېلىشقا مۇۋەپپەق بولغان. ئالېكساندر مەيدانى، بېرلىن چوڭ چېركاۋى، پارلامېنت بىناسى قاتارلىق مەشھۇر ئىمارەتلەر بىرقانچە ئون يىل شەرقىي بېرلىن تەرەپتە بولغان. قىزىل رەڭ-دە سىرلانغان قەدىمكى ئۇسلۇبتىكى بىر بىنا ھازىرمۇ «قىزىل بىنا» دەپ ئاتىلىدىكەن. ئالېكساندر مەيدانىنىڭ يېنىغا جايلاشقان بۇ بىنا ئۆز ۋاقتىدا شەرقىي گېرمانىيىنىڭ دۆلەت كاتتىسى (زۇڭلىسى) ئاناك ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن بىنا ئىكەن. بۇ بىنا ئالدىدىكى كەڭ كەتكەن مەيدانىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا ماركس بە-لەن ئېنگېلسنىڭ مىس ھەيكىلى قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. بۇ ھەي-كەللەر ئەينى زامانىدا شەرقىي گېرمانىيىدىكى ماركس - ئېن-گېلسنىڭ ئېتىقادچىلىرى تەرىپىدىن تۇرغۇزۇلغان بولۇپ، ئىك-كى گېرمانىيە بىرلىككە كېلىپ، ماركس بىلەن ئېنگېلسنىڭ

سابىق شەرقىي گېرمانىيە تەۋەسىدىكى كاتاكۇ يول

يوقىتىش ئوبيېكتى بولغان كاپىتالىزم تۈزۈمىنى تۆپ تۈزۈم تەرىقىسىدە قوبۇل قىلغان بولسىمۇ، بۇ ھەيكەللەر بىر تارىخىي شەخس، بىر تارىخىي دەۋرنىڭ شاھىتى سۈپىتىدە ئۆز پېتى ساقلىنىپ تۇرۇپتۇ.

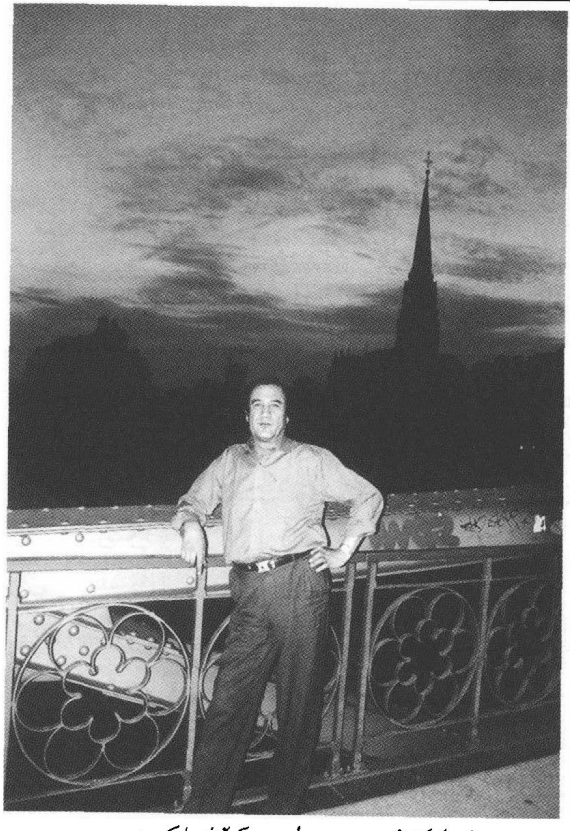
بېرلىنغا كېلىپ 2 - كۈنى Brandenburger دەرۋازىسى سىرتىدىكى قىزىل ئارمىيىنىڭ بېرلىننى ئىشغال قىلىش خاتىرىسىگە بېغىشلانغان ئازادلىق خاتىرە مەيدانىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. بۇ مەيدان شەرقىي گېرمانىيە دائىرىلىرى تەرىپىدىن ئەينى چاغدىكى شەرقىي بېرلىن تەۋەسىگە ياسالغىنىغا قارىماي، ھازىرمۇ تارىخىي ئىز قاتارىدا ئۆز پېتى ساقلىنىپ تۇرۇپتۇ. مەيدانغا ئۆز ۋاقتىدا بېرلىننى ئېلىشتا ئىشلىتىلگەن تانكىلار، زەمبىرەكلەر قويۇپ قويۇلغانكەن.

9. بېرلىن تېمى

بېرلىن تېمى 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن شەكىللەنگەن، شەرقىي بېرلىن بىلەن غەربىي بېرلىننىڭ ئارىسىغا سېلىنغان چېگرا تام بولۇپ، ئېگىزلىكى 3.6 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 165 كىلومېتىر كېلىدىكەن، 1961 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى سېلىنىشقا باشلىغانىكەن. بۇ تام پولات، بېتون قۇرۇلمىلىق تام بولۇپ، بىر مىللەتنى، بىر دۆلەتنى، بىر شەھەرنى نەچچە ئون يىل ئىككى بۆلەك قىلىپ ئايرىپ تۇرغان. كەڭلىكى ئىككى غېرىچمۇ كەلمەيدىغان بۇ تامنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئىككى خىل ئىجتىمائىي تۈزۈم ھۆكۈم سۈرگەن. سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشى ئاخىرلىشىپ گېرمانىيە، جۈملىدىن بېرلىن شەھىرى بىرلىككە كەلگەندە، 1990 ـ يىلى بۇزۇپ تاشلانغان، بۆلەكلەر بويىچە سېتىۋېتىلگەنىكەن.

بىز 9 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى، بېرلىن تېمىنىڭ خاتىرە ئۈچۈن ئۆز پېتى قالدۇرۇلغان بۆلىكىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق ۋە بېرلىن تېمى ئالدىدا سۈرەتكە چۈشتۇق. بېرلىن تېمىنىڭ ئىككى تەرىپى قۇرۇلۇش ئۇسلۇبى جەھەتتىن بولسۇن ياكى تەرەققىيات دەرىجىسى يېقىندىن بولسۇن، ھازىرمۇ بىر ـ بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىكەن.

بېرلىن تېمىنىڭ ساقلىنىپ قالغان بۆلىكىنىڭ سابىق غەربىي بېرلىن تەرىپىدە ھازىر كىچىك ـ كىچىك دۇكانلار بار ئىكەن. بۇ دۇكانلاردا تۇرلۇك خاتىرە بۇيۇملىرى سېتىلغاندىن تاشقىرى، بېرلىن تېمىنىڭ پارچىلىرىمۇ سېتىلىدىكەن. تۇخۇمچىلىك كېلىدىغان بىر پارچە سېمونت پارچىسىنىڭ باھاسى 10 مارك (خەلق پۇلىغا 64 يۈەن) ئىكەن. ئەگەر شۇنچىلىك چوڭ

فرانكفۇرت دەرياسى كۆۋرۈكىدە

لۇقتىكى بىر پارچە سېمونت پارچىسىدا بېرلىن تېمىنىڭ رەڭلىك سۈرەت سىزىلغان يۈزى ساقلىنىپ قالغان بولسا، ئۇ نېگدىن كۆپ پۇلغا يارايدىكەن. مەن خاتىرە ئۈچۈن بىر تال تام پارچىسى سېتىۋالماقچى بولدۇمىدۇ، پۇلغا چىدىمايلا قولۇمغا ئېلىپ بولغان تاشنى ئاستا جايىغا قويۇپ قويدۇم.

بېرلىن تېمىنىڭ ئىككىلا يۈزى ھەر خىل رەڭدە سىزىلغان ئاجايىپ - غارا-يىپ سۈرەتلەر، ھەجۈيى رەسىملەر بىلەن توشۇپ كېتىپتۇ. رەسسامىلارنىڭ ئابستراكت سۈرىتىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇنداق غەلىتە رەسىملەرنىڭ نېمىنى ئىپادىلەيدىغانلىقىنى، نېمىنى چۈشەندۈرىدىغانلىقىنى رەسىم سىزغۇچىدىن ئۆزگە ھېچكىم چۈشەنمىسە كېرەك.

بىز بېرلىن تېمىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىپ بولۇپ، پارلامېنت بىناسىنى، Brandenburger دەرۋازىسىنى ئېكسكۇرسىيە

قىلدۇق. مەن خېلى يىللار بۇرۇنلا بېرلىن شەھىرىدىكى ئاجايىپ ۋەقەلەر يۈز بەرگەن پارلامېنت بىناسىنى خىيالەن كۆز ئالدىمغا كەلتۈرگەنىدىم. ئوتتۇرا مەكتەپ تارىخ دەرسلىكىنى ئىخلاس قويۇپ ئوقۇغان ۋە ئەستە ساقلاش ئىقتىدارى نورمال كىشىلەرگە مەلۇمكى، 1933 - يىلى 2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، بېرلىن شەھىرىنىڭ شەرقىگىرەك جايلاشقان پارلامېنت بىناسىغا تۈيۇقسىز ئوت كەتكەن. بۇ ناتسىستلارنىڭ گېرمانىيە كومپارتىيىسىگە زەربىنكەشلىك قىلىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ پىلانلىغان بىر رەزىل سۇيىقەستى بولۇپ، ناتسىستلار بۇ ۋەقەنى گېرمانىيە كومپارتىيىسى ۋە كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونال پەيدا قىلغان دەپ داۋراڭ سالغان. ئاتاقلىق خەلقئارا كوممۇنىزم ھەربىكتى پائالىيەتچىسى دىمىتروف قاتارلىق نۇرغۇن ئىنقىلابچىنى ئوت قويۇشنىڭ جىنايەتچىلىرى دەپ قارىلىغان ۋە قولغا ئالغان.

1933 - يىلى 12 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، لېيپسىگ ئالىي سوتى سوت ئېچىپ، دىمىتروف قاتارلىقلارنى پارلامېنت بىناسىغا «ئوت قويۇش جىنايىتى» بىلەن ئەيىبلىگەن. دىمىتروف گېرمانىيە فاشىستلىرىنىڭ سۇيىقەستلىك قارا چاپلاشلىرىغا ھەققانىي ۋە ئاچچىق سۆزلەر بىلەن رەددىيە بېرىپ، «يەر شارى ھېلىمۇ ئايلانماقتا» دېگەن مەشھۇر ئاقلاش نۇتقىنى سۆزلىگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ 1934 - يىلى 2 - ئايدا قويۇپ بېرىلگەن.

مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى، بىز «ئوت كېتىش» بىلەن مەشھۇر بولغان بۇ بىناغا كەچ كىرگەندىرەك يېتىپ كەلدۇق. ئاڭلىشىمىزچە، بۇ بىنا بەزى كۈنلىرى ئېچىلىپ، بەزى كۈنلىرى ئېچىلمايدىكەن. بىراق، تەلىيىمىز بولغاچقىمۇ، بىز كەلگەن چاغدا بۇ بىنا ئېكسكۇرسىيىچىلەرنى قوبۇل قىلىۋاتقانىكەن.

قاچانلاردىدۇر بىنا قىلىنغان پارلامېنت بىناسى تېپىك گو-

تىك ئۇسلۇبىدىكى ئىمارەت بولۇپ، ئالدى ۋە يان تەرىپىدىكى قوشۇمچە ئىمارەتلەر ئۆز ۋاقتىدىكى ھالىتىنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ. بىراق، بىنا ئۇستىدىكى يۇمىلاق گۇمبەز ئوت كېتىش ۋەقەسىدە ۋەيران بولغانمۇ ياكى 2 - دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى بومباردىمانداا گۇمۇرۇلۇپ چۈشكەنمۇ، ھازىر ئالىيۇمىن قېتىشمىسى ۋە قېلىن ئەينەك بىلەن قاپلىنىپتۇ.

بىز ئېكسكۇرسىيىنى تۇگەتكەن چاغدا قاراڭغۇ چۈشۈپ ئۇلگۈرگەن بولۇپ، بىنا ئالدىدا سۈرەتكە چۈشۈشكە مۇمكىن بولمىدى.

پارلامېنت بىناسىنىڭ دەرۋازىسى ئۇستىگە بۇنىڭدىن 100 يىل بۇرۇن ئويۇلغان «گېرمانىيە خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلايلى» دېگەن چوڭ خەتلەر بىزنىڭ دىققىتىمىزنى تارتتى.

10. بېرلىندىكى مۇھىت

ئەخلەت ساندۇقى تازىلىق قورالى بولۇش سۈپىتى بىلەن پاكىزلىقنىڭ كاپالىتى. مەن بېرلىنغا كەلگەن كۈنىلا بۇ شەھەرنىڭ ئىنتايىن پاكىز، رەتلىك ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلدىم. شەھەرگە كىرگەن كۈنىلا ئۆز ۋاقتىدىكى شەرقىي بېرلىنغا تەۋە زېمىندا ئەخلەت ساندۇقلىرىنىڭ سۈرىتىنى تارتىۋالدىم. سۈرەتتىكىسى بىر يەردە مۇقىم توختىتىپ قويۇلىدىغان، ئەخلەت تاشلانغاندىن كېيىن ئەخلىتى توشۇپ كېتىلىدىغان ساندۇقلار بولۇپ، بۇ ساندۇقلار ئالاھىدە لايىھىلەنگەنكەن، يىراقتىنلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىكەن. ساندۇقلار ئۈچتىن بىر گۇرۇپپا قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئوچ خىل رەڭدە سىرلىنىدىكەن ۋە ئوستىگە قانداق ئەخلەت تاشلىنىدىغانلىقى ئوچۇق يېزىپ قويۇلىدىكەن. ئەخلەت تاشلىغۇچىلار ئەخلەتنى تۇرلەرگە ئايرىپ تاشلايدىكەن. بۇ شەھەردە يەنە مەخسۇس ئەخلەت ساقچىلىرى بولۇپ، ئۇلار ئا-

ھالىلەرنىڭ ئەخلەتنى تۇرلەر بويىچە تاشلىشىغا نازارەت قىلىدۇ. غان، ئەخلەتنى تۇرى بويىچە تاشلىمىغانلار بايقالسا، ئۇلارغا تې- گىشلىك جەرىمانە قويىدىكەن.

مەن بېرلىننىڭ Miyonvpc كوچىسىدا كېتىۋېتىپ، ئادەم تولا كوچىلارغا ھەر بەش مېتىردا بىردىن ئەخلەت ساندۇقى (قا- چىسى) قويۇلغانلىقىنى، تاماكا قالدۇقىنى تاشلايدىغان كامېرى بار بۇنداق چىرايلىق ساندۇقلار (قاچىلار) نىڭ چىراغ تۇۋرۇكلە- رىگە ئېسىپ قويۇلغانلىقىنى كۆردۇم. بىراق، مېنى ئەپسۇسلاند- دۇرغىنى شۇكى، دۆلەت بايرىمى ھارپىسىدا پايتەختىمىز بې- جىڭدا ناھايىتى ئېسىل بېزەلگەن ۋە قايتا قۇرۇلغان ۋاڭفۇجىڭ كوچىسىدا كېتىۋېتىپ، ئەخلەت قاچىلىرىنىڭ يىراقلىقى تۇيە- لى، بەزى بىئەدەپ كىشىلەرنىڭ تاماكا قالدۇقلىرىنى، قەغەز پارچىلىرىنى يەنىلا ئۇدۇل كەلگەن يەرگە تاشلاپ، بۇلغىنىش پەيدا قىلىۋاتقانلىقىغا دىققەت قىلدىم.

دەرۋەقە، ئالدىنقى يىلى ئېلان قىلغان «ياپونىيە پادىشاھ سا- مۇرايلىرى قانداق ياشايدۇ» دېگەن ماقالەمدە يازغانىدەك، كوچا - كويلاردا، ئىدارە - جەمئىيەتلەردە، ئاممىۋى سورۇنلاردا «كۆرگەنلا يەرگە تۈكۈرمەڭ» دېگەن ئاگاھلاندۇرۇش تاختىسىنى كۆرگەنلا يەرگە ئېسىپ قويغۇچە، كۆرگەنلا يەرگە تۈكۈرۈك قاچىسى قويۇپ قويغان تۇرۇك. «قالايمىقان ئەخلەت تاشلىماڭ» دېگەن ئاگاھلاند- دۇرۇشنى بېرىشتىن بۇرۇن ئەخلەت قاچىسى، ئەخلەت ساندۇقى توغرىسىدا ئويلاپ قويغان ياخشى. ئاغزىڭغا تۈكۈرۈك كەلسە تۇ- كۇرەي دېسەڭ تۈكۈرىدىغان قاچا بولمىسا، ئەخلەت تاشلاي دېسەڭ تاشلايدىغان ساندۇق بولمىسا، كۆرگەنلا يەرگە تاشلىماي نېمە ئىلاجىڭ؟ تەرتىڭ قىستاپ قالسا خېلى يۇگۇرۇپ بېقىپمۇ بىرەر ھاجەتخانا تاپالمىساڭ، ئادەمدىن خالىيراق بىر يەرنى تېپىپ قو-

گۈزەل شەھەر مەنزىرىسى

يۇڭۇتمەي نېمە ئامالىڭ؟

گېرمانىيە تەڭدىن يۇرگەن كۈنلىرىمىزدە، مەيلى ھەر قانداق شەھەردە بولسۇن، ھويلىلاردا، دېرىزىلەردە، بالكونلاردا كىيىم ـ كېچەك يېيىلغانلىقىنى كۆرمەيسىز.

ـــ نېمىشقا بۇنداق قىلىدۇ؟

ـــ ھەربىر ئولتۇراق بىنانىڭ، ئىشخانا بىنالىرىنىڭ يەر ئاستى قەۋىتىدە كىيىم يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى بار، كىشىلەر كىيىمىنى شۇ يەردە يۇيۇپ شۇ يەردە قۇرۇتىدۇ. يەنە بەزىلەر كوچىلاردىكى كىيىم يۇدۇرۇش دۇكانلىرىدا ياكى يەر ئاستىدا قۇرۇتىدۇ.

يۇقىرىقىلار شۇ يەرلىكلەر بىلەن ئۆمىكىمىزدىكىلەرنىڭ ئاڭسىدا بولغان پاراڭ.

ئەگەر جامائەت ئۈچۈن كىيىم قۇرۇتۇش شارائىتى ھازىرلاپ

بېرىلمىگەن بولسا، مەدەنىيەتتە ئالغا كەتكەن نېمىسلارمۇ ئامال-سىز «كۆرۈنگەنلا يەر»گە كېيىم - كېچەكلىرىنى ئېسىپ يۈرگەن بولاتتى. مېنىڭچە، گېرمانىيىدە ئولتۇراق ئۆيلەرنىڭ كىشى بېشىغا 40 كۋادرات مېتىردىن توغرا كېلىشىمۇ ئۇلارنى تالا - تۈزگە كېيىم يېيىپ يۈرۈشتىن ساقلاپ تۇرۇۋاتسا كېرەك.

11. نېمىسلاردا ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت

نېمىسلار ئېگىز بوي، تەمبەل، بوز ياكى كۆك كۆز، سېرىق ياكى قارا چاچ كېلىدىكەن. بەزىلەر چاچلىرىنى غەلىتە پاسوندا ياساپ، سېرىق، يېشىل، كۆك، قىزىل دېگەندەك رەڭلەردە بويىۋالىدىكەن. خوتۇن - قىزلىرىنىڭ ئېگىز، ئورۇق تۇرقى كىشىگە ئالاھىدە تەسىرات بېرىدىكەن.

لى سەننىڭ ئېيتىشىچە، گېرمانىيىلىكلەر ئارىسىدا بەك بايلار، بەك كەمبەغەللەر ئاز سانىنى تەشكىل قىلىدىكەن. ئوتتۇرىدىكىلەر مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلەيدىكەن. بۇ تاپاۋەت بېجىنىڭ ۋە مىراس بېجىنىڭ ئېغىرلىقىدىن كېلىپ چىققان ئاقىۋەت ئىكەن.

جەمئىيەت كەيپىياتى ئاساسەن مۇقىم ئىكەن، دېلو سادىر قىلىدىغانلارمۇ چىقىپ تۇرىدىكەن. دېلو سادىر قىلىدىغانلارنىڭ كۆپىنچىسى ئىشسىزلار ياكى سابىق شەرقىي گېرمانىيە پۇقرالىرى ئىكەن.

لى سەننىڭ گېپىدىن قارىغاندا، نېمىسلار ئارىسىدا ئىجتىمائىي ئالاقە خېلىلا تارقاق بولىدىكەن، ئۇلار ئۇرۇق - تۇغقانلار ئۆمرىدە ئىككى قېتىم ئۇچراشسا بولىدۇ، بىرى توي قىلغاندا، بىرى ئۆلۈم بولغاندا دەپ قارايدىكەن - دە، ئۇرۇق - تۇغقانلار ئانچە ئىزدىشىپ كەتمەيدىكەن. ھازىرقى كۈندە، گېرمانىيىدە نىكاھدىن ئاجرىشىش نىسبىتى خېلىلا يۇقىرى ئىكەن. ئىگىلىنىشچە

شىچە، ئەر ـ ئايال ئىقتىسادىي جەھەتتە تەڭلەشكەندىن كېيىن ياكى ئىقتىسادىي مەسىلە ئاساسىي ئورۇندا تۇرمايدىغان بولغاندىكىن، ئەر ـ ئاياللارنىڭ مۇستەقىللىق ئېڭى ئېشىپ بارىدىكەن، تۇرمۇش شەكلى كۆپ خىل، مەزمۇنغا باي بولۇشى كېرەك دەپ قاراپ نىكاھدىن ئاجرىشىش كېلىپ چىقىدىكەن.

بىر كۈنى يولدا كېتىۋېتىپ، لى سەن بىلەن مېنىڭ ئارامدا مۇنداق بىر پاراڭ بولۇپ ئۆتتى:

— گېرمانىيىدە تۇرغىنىڭىزغا 10 نەچچە يىل بوپتۇ، يېشىڭىزمۇ بىر يەرگە بېرىپ قاپتۇ، نېمىشقا ئۆيلەنمىدىڭىز؟

— تېخى گېرمانىيە تەۋەلىكىگە كىرمىدىم. ھېلىمۇ جۇڭگو پاسپورتى بىلەن ۋاقىتلىق تۇرۇۋاتىمەن.

— نېمە ئۈچۈن شۇنداق؟

— ئۇرۇشتىن بۇرۇن (2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىنى دېمەكچى) ئېلان قىلىنغان قانۇنىدا ئاريان (نېمىس) بولمىغان كىشىنىڭ گېرمانىيە تەۋەلىكىگە ئۆتۈشى مەنئى قىلىنغانىكەن. پەقەت نېمىس قىزلىرى (گېرمانىيە تەۋەلىكىدىكى) بىلەن توي قىلىشلا گېرمانىيە تەۋەلىكىگە ئۆتۈشنىڭ بىر چارىسى.

— ئەمىسە، نېمىشقا شۇنداق قىلمايسىز؟

— توي قىلىش دېگەن مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىش دېگەن گەپ، ئۇنىڭدىن قالسا، ئەقەللىيسى 1 مىليون مارك پۇل تۆلىمىسا تۆۋەن تەبىقىنىڭ قىزلىرىمۇ سىزگە تەگمەيدۇ. مېنىڭ ئۇنچىلىك پۇلۇم يوق، بىر ئائىلىنى بېقىش مەسئۇلىيىتىنى ئۈستۈمگە ئالالمايمەن، شۇڭا ھازىرچە قاراپ تۇرۇۋاتىمەن.

12. Miyonvpc مەيخانىسى

بېرلىن شەھەر مەركىزىدىكى «ئۇلۇغ ئانا» چېركاۋىنى

ئېكسكۇرسىيە قىلىپ بولغان ۋاقتىمىز كەچقۇرۇن مەزگىلگە توغرا كەلدى. ئۆمىكىمىزدىكىلەرگە ئىككى سائەت بازار ئايلاشقا ئىجازەت بېرىلدى.

گېرمانىيە پۈتۈن مەمۇلاتى جەھەتتە ۋە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان پۈتۈن ئىستېمالى جەھەتتە دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتارىدا تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە گېرمانىيە پۈتۈنىمۇ جاھانغا داڭلىق. گېرمانىيە زېمىنىغا قەدەم باسقىلى بىرقانچە كۈن بولغان بولسىمۇ، لېكىن گېرمانىيە پۈتۈنىنى تېتىپ بېقىشقا زادى پۇرسەت چىقمايۋاتاتتى. خەۋەردار كىشىلەردىن «ئۇلۇغ ئانا» چېركاۋىغا يېقىن بىر يەردە Miyonvpc دەيدىغان تارىخى ئۇزۇن، داڭلىق بىر مەيخانىنىڭ بارلىقىنى ئاڭلىدۇق. چەت ئەلدە يۇقىرى ئىستېمال ئادىتى بولغانلىقتىن، ئۇ يەرگە بارغان ھەرقانداق باي كىشىمۇ پىخسىقلىشىپ كېتىدىغان گەپ ئىكەن. شۇڭا، بىرنەچچىمىز پۈتۈن ئىچكەندە ھەركىم ئۆز پۇلىنى ئۆزى تۆلەيدىغان بولۇپ ئالدىن كېلىشۈالدۇق ـ دە، شۇ مەيخانىغا كىردۇق. مەيخانا بىرقانچە بۆلۈمگە بۆلۈنگەن بولۇپ، ئىنتايىن پاكىز ۋە رەتلىك ئىكەن، ھەر خىل كاۋاپ، ئۈششاق يېمەكلىكلەرمۇ سېتىلىدىكەن. ئورۇندۇق ۋە ئۈستەللىرى تامامەن كونا پاسوندا بولۇپ، قوپالراق ياسالغىنى بىلەن پارقىراپ تۇرىدىكەن، تاملارغا، تورۇسلارغا ھەر خىل ئاشخانا سايمانلىرى ـــ چۆمۈچلەر، قوشۇقلار، قازان تۈۋاقلىرى، ۋىلكىلار، پېچىنە قېلىپلىرى، چىنە ـ تەخسىلەر، شامدانلار ناھايىتى سەنئەتلىك قىلىپ ئېسىپ قويۇلۇپتۇ. چىراغلارمۇ بىزدىكى ئەتلەسكە ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر خىل رەڭلىك رەخت بىلەن قاپلانغان بولۇپ، سۇس يورۇپ تۇرغان مەيخانا كىشىگە سىرلىق بىر تۇيغۇ بېرىدىكەن.

بۇ مەيخانا 400 يىللىق تارىخقا ئىگە بولۇپ، جايلاشقان ئور-

شەھەرلىك ھۆكۈمەت مەيدانى

نى ۋە تىجارەت، مۇلازىمەت ئەۋزەللىكى بىلەن نۇرغۇن دائىملىق خېرىدارلارنى، بولۇپمۇ يازغۇچى ـ شائىرلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىكەن. ئۆز زامانىسىدا گېرمانىيىدە ياشاپ ئۆتكەن داڭلىق يازغۇچىلاردىن ھېنرىخ مائۇن (1871 ـ يىلى تۇغۇلۇپ، 1950 ـ يىلى ۋاپات بولغان. ئۇمرىدە 19 پارچە رومان، 55 پارچە ھېكايە، پوۋېست، 11 دراما يازغان) ۋە توماس مائۇن (1875 ـ يىلى تۇغۇلۇپ، 1955 ـ يىلى ۋاپات بولغان، ھېنرىخ مائۇننىڭ ئىنىسى، ئۇ 1929 ـ يىلى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن) لارمۇ مۇشۇ مەيخانىغا كېلىپ پىۋا ئىچكەچ ئارام ئالغان، ئىجادىيەتلىرى ئۈستىدە مۇلاھىزە قىلىشقان، باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرى ئۈستىدە باھالىرىنى ئوتتۇرىغا تاشلاشقان.

بۇ مەيخانىدا خېلى كۆپ ئەر ـ ئاياللار ئىككىدىن، ئۈچتىن بولۇپ مەيخورلۇق قىلغاچ پاراڭلىشىۋېتىپتۇ، بىزمۇ ئۆز ۋاقتىدا

شائىر - يازغۇچىلار پىۋا ئىچىدىغان، مۇنازىرە قىلىشىدىغان كىچىكرەك بىر ئۇستەلنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ تەمى ساپ گېرمانىيە پىۋىسىدىن ھۇزۇرلاندۇق.

13. ھامبۇرگقا سەپەر

بىز بېرلىن شەھىرىدىكى ئۇچ كۈنلۈك زىيارىتىمىزنى تاماملىغاندىن كېيىن گېرمانىيە بويىچە 2 - چوڭ شەھەر — مەشھۇر پورت شەھىرى ھامبۇرگقا قاراپ يول ئالدۇق.

بېرلىن شەھىرىنىڭ 300 كىلومېتىر شىمالىدىكى ھامبۇرگ شەھىرىنىڭ يەر كۆلىمى 755 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ئاھالىسى 1 مىليون 570 مىڭ ئىكەن. ياۋروپا قىتئەسى بويىچە ئەڭ زامانىۋى پورت مۇشۇ شەھەرگە جايلاشقان، سۇ قاتنىشى، سودىسى، سانائىتى ناھايىتى تەرەققىي تاپقان بولۇپ، مەدەنىيەت مۇئەسسەسىلىرىمۇ مۇكەممەل ئىكەن. شەھەردە ئىرماش - چىرماش سۇ يوللىرى ۋە 1500 كۆۋرۈك بولغاچقا، ئۇنىڭ يەنە «سۇ ئۇستىدىكى شەھەر» دېگەن نامىمۇ بار ئىكەن. كېمىسازلىق سانائىتى دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىكەن.

بىز ھامبۇرگ شەھىرىگە يېقىنلىشىۋاتقىنىمىزدا ھەمراھ بولغۇچى خۇسۇسىي قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مۇنداق دېدى:

— ھامبۇرگ قەدىمكى شەھەر، نېمىس شائىرى شىللېر بۇ شەھەردە بىر مەزگىل تۇرغان. ھامبۇرگ گېرمانىيە بويىچە بايلار ئەڭ كۆپ شەھەر، ساقچىلىرى چىرىكلەشكەن شەھەر، ئادەملىرى شۆھرەتپەرەس شەھەر، يېشىللاشتۇرۇلۇشى ئەڭ ياخشى شەھەر، زەھەر چېكىدىغانلار ئەڭ كۆپ شەھەر، قاتناش ئىشلىرى ئەڭ تەرتىپلىك شەھەر، سىياسەتۋازلىرى ئەڭ قابىلىيەتسىز شەھەر.

ھامبۇرگ ئېلىمىزنىڭ شاڭخەي شەھىرى بىلەن دوستلۇق

ئورناتقان بولۇپ، ئېيتىلىشچە، ئىككى شەھەر ئارىسىدىكى ياردى ـ كەلدى خېلى قويۇق ئىكەن.

يىللاردىن بېرى، بېرلىننىڭ ئىقتىسادىي ئورنى كۈنسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلگەچكە، ھامبۇرگنىڭ گېرمانىيە ئىقتىسادىدا تۇتقان ئورنى بارغانسېرى تۆۋەنلەۋېتىپتۇ.

بىز بۇ شەھەرگە كەلگەن كۈنى شەھەر مەركىزىگە جايلاشقان ئالېستر كۆلىنىڭ مەنزىرىسىنى ۋە قەدىمكى پاسوندا سېلىنغان شەھەر مەمۇرىيىتى بىناسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. شەھەر مەمۇرىيىتى بىناسى بۇنىڭدىن 200 يىللار بۇرۇن سېلىنغان نا ـ ھايىتى ھەيۋەتلىك قۇرۇلۇش تۈركۈمى بولۇپ، شەھەر باشلىقـ ـ نىڭ ئىشخانىسى ۋە باشقا مەمۇرلارنىڭ ئىشخانىسى مۇشۇ بـ ـ نالاردا ئىكەن. تونۇشتۇرۇلۇشچە، ھەرقانداق ئادەم ھەرقانداق ۋاقىتتا شەھەر باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىغا ئۇسۇپلا كىرەلەيـ ـ دىكەن، شەھەر باشلىقىنىڭ ئىش بېجىرگىنىنى تاماشا قىلالايدىكەن.

بىز بۇ گەپكە بىر ئىشىنىپ بىر ئىشەنمەي، مەمۇرىيەت بـ ـ ناسىنىڭ چوڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدۇق. دېگەندەك، دەرۋازىدا بىرمۇ پوست يوق ئىكەن. ھېچ توسالغۇسىز يول يۇرۇپ شەھەر باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىنىڭ ئالدىغا كەلدۇق. بىراق، شۇ كۈنى شەھەر باشلىقى باشقا يەرگە كەتكەچكە، ئۇنىڭ ئىش بېجىرگىنـ ـ نى كۆرۈش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمىدۇق.

ئالېستر كۆلىدىن شەھەر مەركىزىگە قاراپ سوزۇلغان قانال بويى قاتار كەتكەن ماگىزىن ۋە مەيخانا بولۇپ، كىشىلەر قانال بو ـ يىدىكى ئۇستى ئوچۇق پۇنخانىلاردا پۇڭا ئىچكەچ، قانال بويىدـ ـ كى مەنزىرىلەرنى تاماشا قىلىدىكەن.

مەن سەيلە قىلىۋېتىپ تۇيۇقسىز مۇنداق بىر مەسىلىگە قـ ـ

زىقىپ قالدىم ۋە ھەمراھ بولغۇچىدىن سورىدىم:

— گېرمانىيىدە ئوغرى بارمۇ؟ ئوغرىلىق دېلولىرى يۈز بېرەمدۇ؟

— ئوغرى بار، ھەر خىل مۇھاپىزەت تەدبىرلىرى كۆرۈلسەمۇ، ھەر يىلى ماگىزىنلاردىن 30 مىليون مارك قىممىتىدىكى مال ئوغرىلىنىپ تۇرىدۇ.

— ئوغرىلار كىملەر؟

— گېرمانىيىلىكلەرمۇ بار، كۆپىنچىسى چەت ئەللىكلەر.

مەن بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ، 1985 ـ يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا بولغان كۈنلىرىمدە مېنىڭ مۇشۇنداق سوئالىمغا ئەرەبىستان تەرەپتىن ھەمراھ بولغۇچىلارنىڭ ئوخشاشلا: «سەئۇدىلىقلارمۇ بار، كۆپىنچىسى چەت ئەللىكلەر» دەپ جاۋاب بەرگەنلىكىنى يادىمغا ئالدىم. چەت ئەللىكلەر شۇ يەرلىكلەرنىڭ ئوغرىلىق قىلمىشىغا يوشۇرامدۇ ياكى راستىنلا شۇ دۆلەتتىكىلەر ئاز ئوغرىلىق قىلىپ، چەت ئەلدىن كىرگەنلەر كۆپ ئوغرىلىق قىلامدۇ، بۇنى بىلگىلى بولمايدۇ.

14. ئادەملەر، ئىتلار، مۇشۇكلەر

ھايۋانلارنى بېقىۋېلىش — ئايرىم ئاۋارىچىلىكلەرنى پەيدا قىلغاندىن ئۆزىگە، ئادەملەر بىلەن ھايۋانلارنى، ئادەملەر بىلەن تەبىئەتنى تېخىمۇ يېقىنلاشتۇرىدۇ، ئادەملەردە تەبىئەتنى سۆيىدىغان، ھايۋانلارنى سۆيىدىغان ياخشى ئادەتنى يېتىلدۇرىدۇ. غەرب لىكلەر بۇ نۇقتىنى ئوبدان چۈشىنىدۇ ۋە ئىت، مۇشۇك، ئۇچار قانات دېگەندەك تۆت ئاياغلىق ۋە ئىككى ئاياغلىقلارنى بېقىۋېلىشقا ئامراق. ئۇلار ھەتتا ئۆزى بېقىۋالغان ھايۋانلارنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ يۇرۇشكە ئادەتلەنگەن.

ئىگىلىنىشچە، فرانسۇزلار ئۆي هايۋانلىرىنى بېقىشقا هەمـ
مىدىن بەك ئامراق كېلىدىكەن. ئامراق هايۋانلىرىنى سېتىۋېلىش
ئۈچۈن تۈمەن ـ تۈمەنلەپ پۇل خەجلەيدىكەن. بۇ دۆلەتتە هەر
خىل ئۇششاق هايۋانلارنى، ئۇچارقاناتلارنى بېقىۋالىدىغان ئائىلىـ
لەر ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدىـ
كەن، هايۋانلارنىڭ سانىمۇ 30 مىليوندىن ئاشىدىكەن. هايۋان باـ
قىدىغان ئائىلىلەرنىڭ 30 پىرسەنتىدىن كۆپرەكى ئېت بېقىشقا
ئادەتلەنگەن بولۇپ، بېقىۋېلىنغان ئېتلارنىڭ سانى 40 مىڭغا يېـ
تىدىكەن. بېقىلىدىغان ئېتلارنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، ئېت
دوختۇرخانىسى، ئېت كىيىملىرى ماگىزىنى دېگەندەك مۇلازىمەت
تارماقلىرى قۇرۇلغانىكەن. يىلىغا 500 مىڭ قېتىم ئېت چىشـ
لىۋېلىش ۋەقەسى يۈز بېرىپ تۇرىدىكەن.

بىراق، ياۋروپادا ئەۋج ئالغان ئېت بېقىش قىزغىنلىقى ماڭا
ئانچە يېقىپ كەتمىدى. ئۇلار ئېتلىرىنى رېستورانلارغا، باغـ
چىلارغا، ئېت ئەكىرىش مەنئى قىلىنمىغان هەرقانداق سورۇنلارـ
غا بىللە ئەكىرىۋېرىدىكەن، هەتتا رېستورانلاردا بىللە ئولتۇرۇپ
تاماق يەۋېرىدىكەن.

قىزىق يېرى شۇكى، ئايالىلارمۇ، كىچىك بالىلارمۇ كـو ـ
چىلاردا، سەيلىگاهلاردا ئۆز جۈغىدىن چوڭ بولغان قاۋان ئېتلارـ
نى يېتىلەپ يۈرۈۋېرىدىكەن. بۇنداق ئېتلار (هەتتا بەزىسى بۆرە
ئېتلار) گەرچە ئىگىسىگە ياۋاشلىق بىلەن بويسۇنسىمۇ، ئادەم
چىشلەيدىغان ئادىتى بولمىسىمۇ، لېكىن ساياهەتچىلەر، بولۇپمۇ
بىزدەك يۇرىكى كىچىك ساياهەتچىلەر بۇ ئېتلاردىن قورقۇپ قاـ
لىدىغان گەپ ئىكەن. هامبۇرگتىكى ئالبىستر كۆلى بويىدا كېتـ
ۋېتىپ، ئۆمىكىمىزدىكى بىر ئايال يولداش بىر بالا يېتىلەپ كېـ
لىۋاتقان تايغاندىن قورقۇپ ئۆزىنى چەتكە ئالىمەن، دەپ كۆلگە

چۈشۈپ كەتكىلى تاس قالدى.

مەن بېرلىندىن ھامبۇرگقا كېلىۋېتىپ، كىچىك ئاپتومو-بىللارنىڭ كەينى ئورۇندۇقىنىڭ ئۈستىدە چىرايلىق رەختتە قاپلانغان بىر ساندۇقچىنىڭ تۈرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. قارد-سام، بۇنداق ساندۇقچىلار كۆپىنچە ئاپتوموبىللاردا بار ئىكەن. كېيىن ئۇقسام، بۇ ساندۇقچىلار ئىتنىڭ تەرەتخانىسى ئىكەن. ئىتلىرىنى ئېلىپ سەپەرگە چىققانلار ئىتىنى مانا مۇشۇ «تەرەت-خانا» غا تەرەت قىلدۇرىدىكەن.

ئىت يېتىلەپ سەيلىگە چىققانلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئوتتۇرا ياش ۋە ياشانغان ئاياللار ئىكەن. ئۇنداقلار ئىككى ئىتنى ئىككى قولىدا يېتىلەپ ئاستا مېڭىپ سەيلە قىلىدىكەن. مەن بۇنداقلارنى ئېرىدىن ئاجرىشىپ كەتكەن ۋە ئېرىدىن تۇل قالغان ئاياللارمىكىن، دەپ پەرەز قىلدىم.

تەبىئەتنى سۆيۈش ۋە ھايۋانلارنى ئاسراش ئۇچۇن ئىت دې-گەندەك ھايۋانلارنى ئەلۋەتتە بېقىش كېرەك. بىراق، ئۇنى ئادەم كۆپ توپلاشقان يەرلەرگە ئېلىپ بارمىغان ياخشى. ئادەملەرنى قورقۇتۇش ئەسلىدە ئىت ئىگىسىنىڭ ئارزۇسى بولمىسىمۇ، لې-كىن كۆپىنچە كىشىلەر، بولۇپمۇ شەرقلىقلار ئىتتىن قورقىدۇ، ئۇلارنى چۆچۈتۈپ قويماسلىقنىمۇ ئويلاش كېرەك.

15.« ئىختىساسلىق » تىلەمچىلەر

بىز بارغان غەربىي ياۋروپا شەھەرلىرى ئىقتىسادىي جەھەت-تىن يۇقىرى تەرەققىياتقا ئېرىشكەن، مەدەنىيەتتە كۆپ ئىلگىرى كەتكەن جايلار. بۇ يەردە ماددىي مەدەنىيەتمۇ، مەنىۋى مەدەنىيەتمۇ خېلى بۇرۇنلا مەلۇم سەۋىيىگە يەتكەن، كىشى بېشىغا توغرا كې-لىدىغان دارامەت ۋە دۆلەت بايلىقى بىزدىكىدىن ئۇستۈن تۇرىدۇ.

هازىرقى زاماندىكى چوڭ كاپىتالىستلار، پۇللۇق زەردارلارمۇ بۇ شەھەرلەردە ھەممىدىن كۆپ.

بىراق، فرانكفۇرت، بېرلىن، ھامبۇرگ ۋە باشقا چوڭ شەھەرلەردە ئالدىنقىلارغا ئۇچراپ تۇرىدىغان تىلەمچىلەر ئۇرۇمچى كوچىلىرىدىكىدىن قېلىشمايدۇ دېيىلسە ئوقۇرمەنلەر ئىشىنەر-مۇ؟ مېنىڭچە كۆپىنچىسى ئىشەنمەيدۇ. غەربىي ياۋروپا شەھەرلىرىنى ئارىلاپ چىقمىغان بولسام بۇنىڭغا ئۆزۈممۇ ئىشەنمەس ئىدىم.

بىراق، نامىنى ھەممە ئادەم بىلىپ كەتكەن بېرلىن، پارىژ، رىم شەھەرلىرىدىمۇ تىلەمچىلەر خېلى كۆپ ئۇچراپ تۇرىدىكەن، بولۇپمۇ گوللاندىيە پايتەختى ئامستېردامدا تىلەمچىلەرنىڭ كۆپ-لۈكى مېنى ھەيران قالدۇردى.

ـــ تىلەمچىلەر راستتىنلا خېلى كۆپ. ئىقتىساد قانچە تە-رەققىي قىلغان بولسۇن، بايلار قانچە كۆپ بولسۇن، تۇرمۇشنى قامداش ئۇچۇن پۇلغا موھتاج بولۇۋاتقانلار ھامان چىقىپ تۇرىدۇ. ياۋروپادىكى تىلەمچىلەر ئىش ئورنى ۋە مۇقىم كىرىمى يوق كىشىلەر قاتاردا ھۆكۈمەتنىڭ قۇتقۇزۇش تارماقلىرىدىن مەلۇم خىراجەتكە ئېرىشەلەيدۇ، مۇساپىرلارنى باشقۇرۇش ئورگانلىرى ئۇلارنى يېمەك ـ ئىچمەك ۋە ئاددىي تۇرالغۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ. ئۇلار تىلەپ تاپالمىسىمۇ، ئۆلۈپ قالمايدۇ، ـــ دېدى بىرەيلەن مېنىڭ سوئالىمغا جاۋاب بېرىپ.

ئەمما، ياۋروپا شەھەرلىرىدىكى تىلەمچىلەر (ئادەمنىڭ كۆزى-گە كىرىۋالىدىغان سىگان ئاياللار بۇنىڭ سىرتىدا) بىزنىڭ بەزى ھۇرۇن، ئۇششاق تىلەمچىلىرىمىز بىلەن تامامەن ئوخشىمايدى-كەن. ئۇلار سەنئەتنىڭ بىرەر تارمىقىدا كەسىپلەشكەن «ئىختى-ساسلىق» تىلەمچىلەر بولۇپ، مەيدانلاردا، فونتانلارنىڭ يېنىدا،

كوچا دوقموشلىرىدا ئېلېكترونلۇق رويال، ئىسكرىپكا دېگەندەك چالغۇلارنى خېلى يۇقىرى سەۋىيىدە چالىدىكەن ـ دە، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرگە هۇزۇر بېغىشلايدىكەن. مەن رىم كوچىسىدا 20 نەچچە ياشلاردىكى قارا چاچلىق بىر يىگىتنىڭ قولىدا ئېلېكترونلۇق گىتار، پۇتىدا ئېلېكترونلۇق ئودار رويالى چېلىپ، بويىنىغا ئېسىلغان قاتار نەينى پۇۋلەپ ناهايىتى تەسىرلىك بىر مۇزىكا ئورۇندىۋاتقىنىنى كۆردۇم. ئىختىيارسىز توختاپ ئۇ چالغان مۇزىكىدىن بىرهازا هۇزۇرلاندىم ۋە ئالدىغا قويۇپ قويغان ئوچۇق سومكىغا 1000 لىرا تاشلاپ قويدۇم.

هامبۇرگدىكى ئاۋات پۇنخانىلارنىڭ بىرىدە 20 نەچچە ياشلاردىكى بىر قىز يېتىلگەن ماهارەت بىلەن ئىسكرىپكا چېلىۋاتىپتۇ. ئۇنىڭ كلاسسىك مۇزىكىلارنى ئورۇنداش ماهارىتى كىشىنى قايىل قىلىدىكەن. بىراق، ئۇنىڭ بۇ يەردە تۇرۇپ ئىسكرىپكا چېلىۋاتقىنىغا ئۇزۇن بولمىغانمۇ ياكى هامبۇرگ ئادەملىرى تاش يۇرەكمۇ، ئىسكرىپكىچىنىڭ ئالدىدىكى قەغەز قۇتا قۇرۇق پېتى تۇرۇپتۇ.

ئىسكرىپكىچى قىزنىڭ ئەتراپىدىكى پۇتا ئىچىۋاتقان ئادەملەر ئارىسىدا يەنە بىر گارمونچا ۋە ساكسفونچىدىن ئىبارەت ئىككى كىشىلىك مۇزىكا ئەترىتى كىشىلەر ئارىسىدا ئارىلاپ يۈرۈپ مۇڭلۇق نەغمە قىلىۋاتىپتۇ، ئۇلار بىرەر مۇزىكىنى ۋايىگە يەتكۈزۈپ ئورۇنداپ بولغاندىن كېيىن ئۇستەلمۇ ئۇستەل يۈرۈپ پۇل يىغىدىكەن. كىشىلەر ئۇلارنىڭ قاچىسىغا بىر ماركىدىن 10 ماركىلىقچە بولغان قەغەز پۇل ۋە تەڭگىلەرنى تاشلايدىكەن.

بىر كۈنى كەچتە ئامستېردام كوچىسىدا كېتىۋېتىپ، ئاۋازى ناهايىتى بوم چىقىدىغان، ئىككى مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى، مەش كانىيەدەك تومۇلۇقتىكى ئاجايىپ بىر چالغۇنى چېلىۋاتقان ئالا ـ

هامبۇرگ كوچىسىدىكى «هاجەتمەن» قىز

ھازىل 40 ياشلار چامىسىدىكى بىر قارا تەنلىك كىشىنى كۆرۈپ قالدىم، يەنە بىر قارا تەنلىك بالا شالدىرمىلىق داپ بىلەن ئۇنىڭغا تەڭكەش قىلىۋېتىپتۇ. ئۆتكەن - كەچكەنلەر پارچە - پۇرات پۇللارنى تاشلاپ كېتىدىكەن. ئۇ يەنە ھەقلىق سۇرەتكە چۈشۈپ بېرىش كەسپىنىمۇ يولغا قويغان بولۇپ، ئۇنى سۇرەتكە تارتقۇچىلار ۋە ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ بۇ ئاجايىپ چالغۇ ۋە چالغۇچى بىلەن بىللە سۇرەتكە چۈشۈۋېلىشنى خالايدىغانلار مەلۇم ساندا پۇل تۆلەيدىكەن. پۇل تۆلىمەي سۇرەتكە تارتماقچى بولسا، ئۇ يۇزىنى تامغا قىلىۋېلىپ، سۇرەتكە چۈشۈشنى رەت قىلىدىكەن.

ئەمەلىيەتتە، ھەممە تىلەمچىلەرنىڭ بىرەر چالغۇ چېلىشنى بىلمىشى ياكى جامائەتنى جەلپ قىلغۇدەك بىرەر كەسپىنى ئىگىلىۋالغان بولۇشى ناتايىن. ئۇنداقتا بۇنداق تىلەمچىلەر قانداق تىلەيدۇ؟

مەن گېرمانىيە كوچىلىرىدا كېتىۋېتىپ، ئالدىغا قالپىقىنى ياكى بىرەر قۇتىنى قويۇۋېلىپ جىممىدە ئولتۇرغان تىلەمچىلەرنىمۇ ئۇچراتتىم. ھەيران قالارلىق يېرى، بۇنداق تىلەمچىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بىرەر ئىت ياكى مۇشۇكنى قۇچاقلاپ ئولتۇرۇپتۇ، بۇنى چۈشىنەلمەي سورىۋىدىم، مۇنداق جاۋابقا ئېرىشتىم:

— غەربلىكلەر ھايۋانلارنى، بولۇپمۇ ئىت، مۇشۇك دېگەندەك ئۆي ھايۋانلىرىنى تولىمۇ ياخشى كۆرىدۇ. تىلەمچىلەر كىشىلەرنىڭ ھايۋانلارنى ياخشى كۆرىدىغان، ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتىدىغانلىقىدىن پايدىلىنىپ ئوبدان يېلىندۇ، شۇڭا ئۇلار كىشىلەرنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغاش، خەير ـ ساخاۋەت ئېڭىنى ئويغىتىش ئۈچۈن ياۋاش ئۆي ھايۋانلىرىنى قۇچاقلىۋالىدۇ. بۇنى كۆرگەن كىشىلەر «بۇ كىشى ھايۋانلارنى ياخشى كۆرىدىكەن، ھايۋانلارنى ئاسرايدىكەن، ئۇ چوقۇم ياخشى ئادەم» دېگەن يەكۈننى چىقىرىدۇ ـ دە، مەردلىكى قوزغىلىپ، تىلەمچىلەرگە ئەمەس، بەلكى ھايۋانلارغا ئاتاپ پۇل تاشلايدۇ.

ياۋروپا تىلەمچىلىرىدىكى ئورتاق ئالاھىدىلىك شۇكى، ئۇلار كىشىلەرنى پۇل بېرىشكە قىستىمايدىكەن. قول ئۇزارتمايدىكەن، يېپىشۋالمايدىكەن. بەرسە ئالىدىكەن، بەرمىسە خاپا بولمايدىكەن. مۇھىمى، پۇل بەرمىسە ئادەم تىللىمايدىكەن، ئاز بەرسە دوق قىلمايدىكەن.

مۇنداقچە ئېيتقاندا، بىزدىكى تىلەمچىلەرمۇ مەدەنىي تىلەمچىلەردىن ئۆگىنىپ، ئازراق كۈچ چىقىرىپ ئاندىن باشقىلارنىڭ پۇل ـ پۇچىكىنى تەمە قىلسا بولغۇدەك، باشقىلارغا ھېچنېمە قىلىپ بەرمەي باشقىلاردىن پۇل تەلەپ قىلىش مېنىڭچە تىلەمچىلىك ئەمەس، بەلكى ئۇششۇقلۇق، تەييارتاپلىقا ياتىدىغان

قوپال هەربىر كەت.

16.«ئەينەك» ژۇرنىلى رېداكسىيىسىدە

«ئەينەك» ژۇرنىلى ياۋروپادا ۋە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە، تارقىلىش سانى 1 مىليون 300 مىڭ بولغان ھەپتىلىك ژۇرنال ئىكەن، 146 دۆلەتتە سېتىلىدىكەن. بىز 9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى تەكلىپ بويىچە بۇ ژۇرنالنىڭ ھامبۇرگ شەھىرىدىكى باش شتابىغا زىيارەتكە كەلدۇق. «ئەينەك» ژۇرنىلى ئەسلىدە ئەنگلىيە ئىشغالىيەتچى ئارمىيىسىنىڭ ئاخبارات ئورگىنى تەرىپىدىن 1946 ـ يىلى گېرمانىيىنىڭ ھانىۋېر شەھىرىدە تەسىس قىلىنغان بولۇپ، نامى «بۇ ھەپتە» ئىكەن. 1947 ـ يىلى گېرمانىيىلىكلەرگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندىن كېيىن ھازىرقى نامى بىلەن چىقىرىلىشقا باشلىغان ۋە 1952 ـ يىلى ژۇرنال ئورنى ھامبۇرگقا كۆچۈرۈلگەنىكەن.

«بىزنىڭ تەھرىرلىرىمىز ئىچىدە، ـــ دېدى Stockinger ئەپەندى ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ كېلىپ، ـــ جەمئىيەتشۇناسلار، دوختۇرلار، قانۇنشۇناسلار، ئامېرىكىشۇناسلار، جۇڭگوشۇناسلار بار. شۇڭا، ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان ماقالىلەرنىڭ، سۈرەتلەرنىڭ ئۇچۇر قىممىتى، نوپۇزى ئىنتايىن يۇقىرى. 30 نەچچە نەپەر خادىم تەھرىر بۆلۈمىدە ئىشلەيدۇ. مۇخبىرلار بۆلۈمىدە 70 نەچچە خادىم بار، بۇلارنىڭ يېرىمى دېگۈدەك چەت ئەللەردە تۇرىدۇ». ئىقتىساد، سودا خاراكتېرىنى ئالغان بۇ ژۇرنال خۇسۇسىيلار ئىلكىدە بولۇپ، پايچىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغانىكەن، ئومۇمىي جەھەتتىن پايدا ئالمىدىكەن. بىراق، ژۇرنال ئۆز چىقىمىنى ئۆزى ئاران قامدىيالىغاچقا، ئاساسلىق كىرىم يەنىلا ئېلاندىن كىرىدىكەن. خادىملارنىڭ مائاشى دۆلەت بېكىتكەن ئەڭ تۆۋەن مائاش،

«ئەينەك» ژۇرنىلى باش مۇھەررىرى بىلەن ئۇچرىشىش

ئىشقا قاراپ بېرىلمىدىغان مۇكاپات ۋە ئۆزىگە تېگىشلىك پايدىدىن تەركىب تاپمىدىكەن. ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان 20 خادىمنىڭ ما-ئاشى مىنىستىرلارنىڭ مائاشى بىلەن تەڭ تۇرىدىكەن.

بۇ رېداكسىيىدە تەپتىش كومىتېتى دەپ ئاتىلىدىغان بىر مەخسۇس كومىتېت بولۇپ، بۇ كومىتېت خەۋەر - ماقالىلەرنىڭ راست - يالغانلىقىنى تەكشۈرۈش، كېلىش مەنبەسى، ئىسپاتى قاتارلىقلارنى ئېنىقلاش، دەلىللەش خىزمىتىنى ئارتقۇرىدىكەن، ژۇرنال سۈپىتىگە نازارەتچىلىك قىلىدىكەن. بىر سان ژۇرنالدا ئىككى ھەرپ خاتالىقى كېتىپ قالسا نورمال ھېسابلىنىدىكەن، ئۇچتىن ئارتۇق خاتاغا يول قويۇلسا، بۇنداق كىشى تەنقىد - جازانى قوبۇل قىلمىسا باش مۇھەررىر ئۇنى ئىشتىن بوشىتىۋې-تىشكە ھوقۇقلۇق ئىكەن.

بۇ ژۇرنال 1974 - يىلىدىن ئېتىبارەن ئېلىمىزدە مەخسۇس مۇخبىر تۇرغۇزۇۋېتىپتۇ. «چەت ئەل ئەھۋالى» سەھىپىسىدە

جۇڭگوغا ئائىت ماقالىلەر، سۈرەتلەر بېرىلىپ تۇرىدىكەن.

سودا ئېلانلىرى ئېلان قىلىنسا، قانچىلىك ئېلان ھەققى ئې-لىنىدۇ دېگەن سوئالغا Stockinger ئەپەندى: «بىر بەتلىك رەڭلىك ئېلان ئۈچۈن 900 مىڭ مارك (خەلق پۇلىغا 4 مىليون 500 مىڭ يۈەن)، يېرىم بەتلىك رەڭلىك ئېلان ئۈچۈن 500 مىڭ مارك (خەلق پۇلىغا 2 مىليون 500 مىڭ يۈەن) ھەق ئېلىنىدۇ» دەپ جاۋاب بەردى.

17. گېرمانىيىدە مال باھاسى

مەيلى گېرمانىيىدە بولسۇن ۋە مەيلى فرانسىيە، ئىتالىيە-لەردە بولسۇن، مال باھاسى جۇڭگودىكىدىن ئالتە ھەسسىدىن ئون ھەسسىگىچە قىممەت بولىدىكەن. باھا شۇ يەردىكىلەرنىڭ ئىس-تېمال سەۋىيىسى ۋە ئىقتىسادىي كىرىمىگە قاراپ بەلگىلەنگەن بولسا كېرەك.

كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان يېرى، گېرمانىيىدە مال باھاسى شۇ مالنىڭ ئۈستىگە يېزىپ قويۇلمىدىكەن. باھا تالىشىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. بەلگىلەنگەن باھادىن بىر تىيىن كەم بو-لۇپ قالسىمۇ مال سېتىلمايدىكەن. مال ساتقۇچىلار ۋە خېرىدارلار باھا تالاشقان كىشىگە ئۇ كىشى خۇددى باشقا پىلانېتادىن كېلىپ قالغان غەلىتە مەخلۇقتەك، ھەيران قالغان نەزەردە قارىشىدىكەن. تۆۋەندىكىسى بىر قىسىم تاۋارلارنىڭ ماڭا بېۋاستە مەلۇم بولغان باھالىرى:

كىرا ئاپتوموبىللىرىنىڭ قوزغىلىش باھاسى: 15 مارك (خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا 75 يۈەن).

بىر دانە پاختا يىپ مايكا: 15 مارك (خەلق پۇلىغا 75 يۈەن).

بىر تال گالستۇك قىسقۇچ: 15 مارك (خەلق پۇلىغا 75

يۇەن).

ئاممىۋى ھاجەتخانىغا بىر قېتىم كىرىش ئۈچۈن، 2.5 مارك (خەلق پۇلىغا 12.5 يۇەن).

بىر ۋاخلىق ئاددىي تاماق: 30 مارك (خەلق پۇلىغا 150 يۇەن).

بىز بىلىپ-پىلد شەھىرىگە كېتىۋېتىپ، ھامبۇرگ شەھەر ئەتراپىدا توختاپ ئۆتتۇق. مەن شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ بەزى دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسىنى خاتىرىلىۋالدىم. مال باھاسى شەھەر مەركىزىگە قارىغاندا، شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدا ئەرزانراق بولىدۇ، ئەلۋەتتە.

پەمىدۇر (سۇپەتلىك): بىر كىلوگرامى 4.90 مارك (خەلق پۇلىغا 24.50 يۇەن).

ئالما (سۇپىتى ئوتتۇرا ھال): بىر كىلوگرامى 4.99 مارك (خەلق پۇلىغا 24.95 يۇەن).

ئۈزۈم (تۇرپاننىڭ ئۇرۇقسىز ئۈزۈمى بىلەن ئوخشاش): بىر كىلوگرامى 7.95 مارك (خەلق پۇلىغا 39.75 يۇەن).

نەشپۈت (سۇپىتى كورلا نەشپۈتىگە يەتمەيدۇ): بىر كىلوگرامى 4.99 مارك (خەلق پۇلىغا 24.95 يۇەن).

قارا ئۆرۈك (سورتلۇق): بىر كىلوگرامى 5.90 مارك (خەلق پۇلىغا 29.50 يۇەن).

مەن 1997 ـ يىلى كۈزدە ياپونىيەدە زىيارەتتە بولۇۋاتقان ۋاقىتتا ياپونىيەدىكى مال باھاسى دۇنيانىڭ ھەرقانداق يېرىدىكىدىن يۇقىرى ئىكەن، دەپ قارىغان ۋە مال باھاسىنىڭ يۇقىرىلىقىدىن كۆپ قاقشىغانىدىم، بىراق ياۋروپادىكى مال باھاسىنى بىلگەندىن كېيىن ياپونىيەدىكى مال باھاسىنىڭ ياۋروپادىكىدىن تۆۋەنرەك ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

18. Bertelsman دا مېهمان بولۇش

بېرتېلسمان نەشرىيات شىركىتىنىڭ باش ئورگىنى بىلېفېلد شەھىرىگە 20 كىلومېتىرچە كېلىدىغان يەرگە جايلاشقان بولۇپ، بىز 9 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ئەتىگەندە بۇ شىركەتكە زىيارەتكە كەلدۇق. بۇ شىركەت خۇسۇسىيلار ئىگىدارچىلىقىدا بولۇپ، كىتاب ـ ژۇرنال نەشر قىلىدىكەن، تېلېۋىزىيە ۋە رادىئو ئىستانسىسى باشقۇرىدىكەن، ئۇن ـ سىن بۇيۇملىرىنى ئىشلەپ چىقىرىپ بازارغا سالىدىكەن. ئۇچۇر مۇلازىمىتى كارخانىلىرى ئىچىدە دۇنيا بويىچە 5 ـ ئورۇندا تۇرىدىكەن. دۇنيا بويىچە مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش شىركەتلىرى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 23 پىرسەنتىنى مانا مۇشۇ بېرتېلسمان نەشرىيات شىركىتى ئىگىلەيدىكەن.

شۇ كۈنىدىكى زىيارەتتە، بۇ شىركەتنىڭ ئىلغار كارخانا باشقۇرۇش، ئىگىلىك يارىتىش ئىقتىدارىدىن ئۆزگە يەنە ئىككى ئالاھىدىلىكى مەندە چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى.

بۇنىڭ بىرى، بۇ شىركەتنىڭ مېھمان قوبۇل قىلىش ـ كۈتۈش ئۇسۇلى.

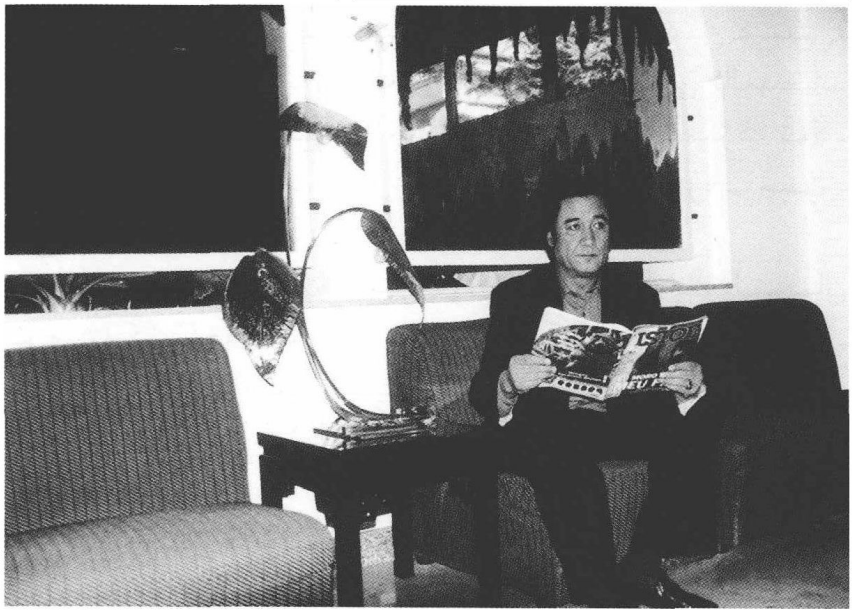
بىز شىركەت ئورگىنىغا كېلىپ، خېلى چوڭ بىر قوبۇلخانىغا كىرگەندە شىركەت تەرەپ ھەربىر ئادەمگە بىر ئۇلۇشتىن توغرىلاپ قەھۋە، چاي، سۈت، شېكەر ۋە ھەر خىل پېچىنە قويۇپ قويۇپتۇ، كىچىككىنە بىر تەخسىدە يەنە بىر توغرام بانان، بىر توغرام شاپتۇل، ئىككى توغرام قوغۇن، ئىككى توغرام تاۋۇز دېگەندەك مېۋىلەر بار ئىكەن. ھەربىر ئادەمنىڭ ئالدىغا بىردىن ئاددىي ماي قەلەم، خاتىرە دەپتەر دېگەندەك مەدەنىيەت بۇيۇملىرى.

ئىمۇ تىزىپ قويۇپتۇ. بىز كىرىپ جايلىشىۋالغاندىن كېيىن، شىركەت باياناتچىسى ئوتتۇرىغا چىقىپ بىزنى قارشى ئالىدىغان بىلدۈردى ۋە مېۋە - چېۋىنگە ئېغىز تېگمىشىمىزگە تەكلىپ قىلدى. بىز 10 مىنۇتلارچە قەھۋە ئىچتۇق، مېۋە - چېۋىدىن لەززەتلىنىمۇ يېدۇق.

ئادەتتە، ياۋروپا كارخانىلىرى ۋە مەمۇرىي ئورگانلاردا مېھمان كۈتۈشتە كۆپىنچە مۇشۇنداق ئۇسۇل قوللىنىلىدىكەن. بۇ، مېھمانلارغا بولغان ھۆرمەتنى ئىپادىلىسە، مېھمانلارمۇ ساھىبخانىنىڭ ھىممىتىدىن خۇشال بولىدىغان گەپ ئىكەن.

ئەلۋەتتە، بىزدىمۇ سۆھبەت يېغىنلىرىدا مىنېرال سۇ، چاي، مېۋە - چېۋىلەر قويۇلىدۇ. لېكىن، قوغۇن - تاۋۇز شاپتۇلى بەزلەن، مېۋە - چېۋە پوستى بىلەن ئەكىرىلىدۇ. بىزدىمۇ قوغۇننى، تاۋۇزنى شاپتۇلدىن ئايرىپ، ئاغزىغا پاتقۇدەك توغراپ بېرەر تەخسىگە ئېلىپ مېھمان كۈتكۈدەك شارائىت بار. قوغۇن - تاۋۇز يوغان تىلىنغان بولغاچقا، مېھمانلار جامائەت ئالدىدا ئاغزىنى يوغان ئېچىشتىن، قوغۇن - تاۋۇز يەپ، ئۇماچ ئىچكەندەك ئاۋاز چىقىرىپ قويۇپ كۈلكىگە قېلىشتىن قورقۇپ ھېچنېمىگە قول ئۇزاتمايدۇ. نەتىجىدە، قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە - چېۋىلەر ئۆز پېتى قالىدۇ - دە، ئىشخانا مۇدىرلىرىنىڭ، زاپخوزلارنىڭ، تازىلىق ئىشچىلىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا توغرا كېلىدۇ.

يەنە بىرى، چۈشلۈك تاماق يېگىنىمىز بولدى. بېرتېلسمان شىركىتى پۈل دېسە پۈلى بار، نام دېسە نامى بار بىر كاتتا شىركەت، بۈندىن چوڭ شىركەت بىزگە جەزمەن سوۋغات تەقدىم قىلماي قالمايدۇ، دەپ ئويلىغانىدۇق. ئەمەلىيەتتە، تەقدىم قىلغىنى شۇ شىركەتتە ئىشلەنگەن بىر دانە CD پلاستىنكىسى بولدى. بۇنى سوۋغات دېگەندىن كۆرە، ئېلان دېگەن تۈزۈكرەك ئىدى. چۈش

ئازادە، ھەشەمەتلىك بېرلىن مېھمانخانىسى

لۈك تاماقمۇ شىركەت تەرىپىدىن بېرىلمىدىغان بولغاچقا، بىز كاتتا زىياپەتكە داخىل بولارمىز، بەلكى ئېسىل ھاراقتىنمۇ ھۇ-زۇرلىنارمىز دېيىشكەنىدۇق. ئەمما، قولىمىزغا تۇنقۇزۇپ قويغا-نى بىر قۇرۇق پەتنۇس بولدى. قائىدە بويىچە پەتنۇسنى ئېلىپ چۆمۈچ تۇتۇپ تۇرغان ئاشپەز ئاياللارنىڭ ئالدىغا بىرمۇبىر بارا-مىكەنمىز، تېخى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر بىلەن بىر قاتاردا تۇرۇپ نۆۋەت ساقلايمىكەنمىز.

شۇنداق قىلىپ تۆت ـ بەش ئاشپەزنىڭ ئالدىغا بىرمۇبىر بېرىپ پەتنۇسنى تولدۇردۇق، پەتنۇسنى كۆتۈرۈپ يۇرۇپ تەس-لىكتە ئورۇن تاپتۇق ـ دە، تاماق يېيىشكە باشلىدۇق.

بۇ ئەسلىدە بېرتېلسمان نەشرىياتىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەت-چىلىرى ئۈچۈن باشقۇرۇلغان ئاشخانا بولۇپ، ئورگان تەرەپ تاماق پۇلىنىڭ 15 پىرسەنتىنى تولدۇرۇپ بېرىمىكەن، قالغان 85 پىر-

سەنتىنى تاماق يېگۈچى ئاي ئاخىرىدا مائاشىدىن تۆلەيدىكەن.

بىز ئۆزىمىز تاماق توشۇپ كېلىپ ناتونۇش كىشىلەر ئارىسىدا تاماق يەۋېتىپ سەل قورۇنغاندەك، كۈرسىمىز چۈشۈپ كەتكەندەك ھېس قىلىشتۇق. بىراق، ئۇزاق ئۆتمەيلا بۇ قورۇنۇشلىرىمىز بىردىنلا يوقىلىپ كەتتى. چۈنكى، بىزدىن پەقەت ئىككى ئۇستەل نېرىسىدا بېرتېلسمان شىركىتىنىڭ لىدېرى، دىرېكتورى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئارىسىدا تاماق يەۋېتىپتۇ. كاتتا شىركەتنىڭ كاتتا لىدېرى، مال ـ دۇنياغا كۆمۈلۈپ كەتكەن بىر ئەربابمۇ ئۆز ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى بىلەن بىللە تاماق يېگەن يەردە بىز قانچىلىك نېمە ئىدۇق، دەپ ئويلاشتۇق.

19. ھېينىنىڭ يۇرتى — دوسلدورف

دوسلدورف شەھىرى رېيىن دەرياسىنىڭ تارمىقى بولغان دىيوسىل دەرياسىنىڭ بويىغا جايلاشقان ئېغىر سانائەت شەھىرى بولۇپ، بۇ يەردىن قوڭۇر كۆمۈر، تۆمۈر رۇدىسى قاتارلىقلار كۆپ چىقىدىكەن.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۇ شەھەرنىڭ ھازىرقى ھالىتى 200 ــ 300 يىل بۇرۇنلا شەكىللىنىپ بولغان بولۇپ، كوچىلىرى كەڭرى، بىنالىرى گوتىك ئۇسلۇبىدا سېلىنغانىكەن.

ئاتاقلىق نېمىس شائىرى ھېينرىخ ھېينى مۇشۇ شەھەردە تۇغۇلۇپ، مۇشۇ شەھەردە ئىجاد قىلغانىكەن. شەھەر ئاھالىلىرى بۇ يەردىن ھېينرىخ ھېينىدەك بىر شائىرنىڭ چىققانلىقىدىن پەخىرلىنىدىكەن.

دوسلدورف شەھىرىدە تۇرغان كۈنلەردە شەھەر مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىۋېتىپ، «پادىشاھ كوچىسى» دەيدىغان كەڭ ۋە دەرەخزار بىر كوچىدىن ئۆتۈپ قالدۇق. بۇ كوچىنىڭ ئىككى تەرىدە

پى ياپون ماگىزىنلىرى، ياپون ئېلانلىرى، ياپونچە ژۇرنىسكىلار بىلەن بېزەلگەن بولۇپ، ماڭا ئىككى يىل بۇرۇن كۆرگەن توكيو كوچىلىرىنى ئەسلەتتى. شەھەر مەركىزىدىن كېسىپ ئۆتىدىغان كەڭ ژە ئۇزۇن بولغان بۇ كوچىنىڭ تامامەن ياپونچە تۇس ئالغاندەك مېنى قىزىقتۇرماي قالمىدى.

— بۇ كوچىدىكى ماللار، يېمەك - ئىچمەكلەر شەھەر بويىچە هەممىدىن قىممەت، — دېدى، لى سەن چۈشەندۈرۈپ.

لى سەن ژە ئۇنىڭ ئىشداشلىرى بۇ شەھەرنى پىششىق بىلىدىكەن. گەپ - سۆزىدىن قارىغاندا، ئۇ مۇشۇ شەھەردە تۇرۇۋاتقان بولسا كېرەك، جۇڭگو — گېرمانىيە ياش ئىختىساسلىقلارنى ئالماشتۇرۇش مەركىزى گېرمانىيە شۆبىسىنىڭ باش شتابىمۇ مۇشۇ شەھەردە ئىكەن.

— بۇ كوچىدا نەرخى - هاۋا نېمە ئۈچۈن يۇقىرى، — دەپ سورىدى هەمراهلىرىمدىن بىرى.

— بۇ كوچىنى يەرلىكلەر «پادىشاھ كوچىسى» دەپ ئاتايدۇ. نېمە ئۈچۈن «پادىشاھ كوچىسى» دەپ ئاتىغانلىقىنى مەنمۇ بىلمەيدىكەنمەن، بىراق بۇ كوچا بايلار كوچىسى، بۇ كوچىدا تۇرىدىغان خوجايىنلارنىڭ هەممىسى باي ئادەملەر.

— بۇ يەردە نېمىشقا ياپونلار كۆپ ؟

— بۇ كوچىنى ياپونلار سېتىۋالغان، ئۇلار ئاۋۋال مۇشۇ كوچىنى سېتىۋېلىپ، ئاندىن گېرمانىيە بازارلىرىغا يۇرۇش قىلغان.

مەن دەرھال بېرلىن، هامبۇرگ كوچىلىرىدا كۆز چاقنىتىپ پاراقلىراپ تۇرغان ياپونىيە سودا ئېلانلىرىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم. بولۇپمۇ، بېرلىندا بولغان كۈنلىرىمدە چەت ئەل سودا ئېلانلىرىغا ئالاهىدە دىققەت قىلدىم. چۈنكى، مەلۇم بىر شەھەردە مەلۇم چەت ئەل شىركىتى ئېلانلىرىنىڭ پەيدا بولۇشى شۇ شىر-

كەتنىڭ شۇ شەھەر بازىرىغا كىرىپ بولغانلىقىنى، كىرىۋاتقانلىقىنى ياكى كىرمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. شۇ شىر-كەت تۇرۇشلۇق چەت ئەلنىڭ سودا رىقابەت كۈچىنى، كاپىتال چىقىرىش ئىقتىدارىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

زېرىكمەي كۆزىتىش ۋە خاتىرىلەش نەتىجىسىدە، مەن گېر-مانىيە شەھەرلىرىدىكى چەت ئەل سودا ئېلانلىرى ئىچىدە ياپون-يە ئېلانلىرىنىڭ مۇھىم سالماقنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. مەلۇم بىر كۈنى كەچقۇرۇن بېرلىندىكى ئالېكساندر كوچىسىدا كېتىۋېتىپ ياپونىيەنىڭ «Panasonic»، «Epson»، «Sharp»، «Konica»، «Canon» قاتارلىق 11 خىل ئېلانىنى بايقا-دىم. يەنە كېلىپ بۇ ئېلانلار ئەڭ ئېگىز بىنالارنىڭ كۆزگە كۆرۈ-نەرلىك جايىغا جايلاشتۇرۇلغانىكەن. كېچىلىرىمۇ كۆز چاقنىتىپ پارقىراپ تۇرىدىكەن. مەن بايقىغان 11 خىل ئېلان ئىچىدە يەنە يا-پونىيەنىڭ «Mitsubishi»، «Honda»، «TOYOTA» قاتارلىق ئاپ-تومۇبىل ئېلانلىرىمۇ بار ئىكەن.

كۆپچىلىككە مەلۇم، دۇنيا بويىچە ئەڭ دەسلەپ ئىچىدىن يا-نىدىغان ماتور 1878 ـ يىلى گېرمانىيىلىك ئوتتو دېگەن ئىنژې-نېر تەرىپىدىن كەشىپ قىلىنغان. ئاردىدىن يەتتە يىل ئۆتكەندە، گېرمانىيىلىك يەنە بىر ئالىم ـــ بېنىز بېنزىن بىلەن ئىشلە-يدىغان بۇنداق ماتۇردىن پايدىلىنىپ تۇنجى كىچىك ئاپتوموبىلنى ياساپ چىققان ۋە 1885 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى رەسمىي پاتېنت ھوقۇقىغا ئېرىشكەن.

گېرمانىيىدە ھازىر بېنىزنىڭ نامى بېرىلگەن «دەيمولېر ـ بېنىز»، ماركىلىق ئاپتوموبىل ۋە «ئاممباب» (بۇ شىركەت دۆ-لىتىمىزنىڭ شاڭخەي، چاڭچۇن شەھىرىدە شېرىكلىشىپ زاۋۇت ئاچقان. بۇ زاۋۇتلاردا ھەممىگە تونۇشلۇق «Santana»، «Jetta»

ماركىلىق كىچىك ئاپتوموبىللار ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ»)
«BMW»، «Audi» (بۇ شىركەتمۇ چاڭچۇن 1 ـ ئاپتوموبىل زاۋۇتى
بىلەن شېرىكلىشىپ «Audi» ماركىلىق پىكاپ ئىشلەپ چىقىرىش
لىنىيىسىنى قۇرغان) قاتارلىق داڭلىق ئاپتوموبىللار دەل گېرما-
نىيىدە ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. «دەيمولېر ـ بېنىز»، «BMW» مار-
كىلىق ئاپتوموبىللارنىڭ قىممەتلىكىدىن دۆلىتىمىزدىكى مەمۇ-
رىي ئورگانلارنىڭ سېتىۋېلىشى تەشەببۇس قىلىنمايدۇ.

دېمەك، بۇنداق داڭلىق ئاپتوموبىل دۆلىتىگە ياپون ئاپتومو-
بىللىرىنىڭ سىغدىلىپ كىرىشى ئاسان گەپ ئەمەس، ئاپتوموبىل
بازىرى رىقابىتىدە گېرمانىيە ئاپتوموبىللىرى بىلەن ئۇزەڭگە
سوقۇشتۇرۇش تېخىمۇ ئاسان ئەمەس.

دەرۋەقە، گېرمانىيىدە يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللاردا، شە-
ھەر كوچىلىرىدا كەلكۈندەك ئېقىۋاتقان ئاپتوموبىللار ئارىسىدا
ياپون ئاپتوموبىللىرىمۇ قاتناپ تۇرۇپتۇ. ئاپتوموبىل توختىتىش
مەيدانىدا توختىتىپ قويۇلغان ئاپتوموبىللارغا دىققەت قىلسا-
ڭىز، 10 ئاپتوموبىلنىڭ بىرى چوقۇم ياپون ئاپتوموبىلى بولۇپ
چىقىدىكەن. گېرمانىيىدىن ئىبارەت ئاپتوموبىل دۆلىتىدە ۋە
مەشھۇر «Fiat»، «Eveco»، «Peugeot» لارغا ئوخشاش داڭلىق
ئاپتوموبىللار ئىشلەپ چىقىرىلىدىغان ياۋروپادا بىر 20 نەچچە
كۈنلۈك زىيارىتىمىزنى ياپونىيىدە ئىشلەنگەن «TOYOTA» مار-
كىلىق كالا باشلىق بولكىۋايدا ئولتۇرۇپ تاماملىدۇق.

دېمەك، ياپونىيە ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي كۈچىگە تايىنىپ،
گېرمانىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان دوسلدورف شەھىرى-
دىن «پادىشاھ كوچىسى» نى سېتىۋاپتۇ، بېرلىندا بولغان كۈنلە-
رىمىزدە ھەمراھ بولۇۋاتقانلار بىزگە ئاسمان ـ پەلەك ئىمارەتلەر
سىلىنىۋاتقان خېلى كەڭ بىر رايونىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «بۇ

رايون تېخى نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا ئېگىز ـ پەس، ئوت ـ چۆپلۈك بىر يەر ئىدى. بۇ يەرنى ياپونلار سېتىۋالدى. ئەمدىلىكتە ئۇلار قۇرۇلۇش قىلىپ، بەزى شىركەتلىرىنىڭ باش شتابلىرىنى مۇشۇ يەرگە كۆچۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ» دېگەنىدى. بىرقانچە يىل بۇرۇنقى تېلېۋىزىيە خەۋىرىگە قارىغاندا، ياپونىيىلىكلەر ئامېرىكىدىكى بەزى بانكىلارنى، كارخانىلارنى پۈتۈن ـ پۈتۈن سېتىۋالغانكەن.

گېزى كەلگەندە دەۋالاي، 60 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى، 70 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا سەھرادا دېھقان بولۇپ يۈرگىنىمدە قولۇمغا چۈشكەنلىكى كىتابلارنىڭ ھەممىسىنى ئوقۇپ چىقاتتىم، بۇ كىتابلار ئارىسىدا «بولشېۋىكلار پارتىيىسى تارىخى قىسقىچە كۇرسى»، «دىئالېكتىكا ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم» دېگەندەك سىياسىي، پەلسەپىۋى كىتابلارمۇ، «ئانتى دىيورىنگ»، «كاپىتال» دېگەندەك ماركسىنىڭ ئەسەرلەرمۇ ۋە «ياش ئاستىرونوم»، «يۇز مىڭ نېمە ئۈچۈن» دېگەندەك پەننىي كىتابلارمۇ بار ئىدى، ھەتتا «كلىنىكىلىق دىئاگنوز ئاساسلىرى»، «كۆز كېسەللىكلىرى» دېگەندەك تېببىي كىتابلارنىمۇ ئوقۇغانىدىم.

ئاشۇلار ئىچىدىكى قايسىبىر كىتابتىن ئوقۇدۇمكەن، مۇنداق بىر تەبىر ئېسىمدە قاپتۇ. شۇ كىتابلارنىڭ بىرىدە «جاھانگىرلىك ئۇرۇشىنىڭ مەقسىتى، چەت ئەلنىڭ خام ئەشياسىغا، ئەرزان ئەمگەك كۈچىگە، بازىرىغا ئىگە بولۇۋېلىشتۇر» دەپ يېزىلغانىدى.

ھازىر جاھان ئۆزگەردى، تىنچلىق كۈچلىرى جاھانگىرلىك ئۇرۇشىغا چەك قويدى، سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشى ئاخىرلاشتى. خۇددى ئېلىمىز رەھبەرلىرى ئېيتقاندەك، تىنچلىق ۋە تەرەققىيات بۈگۈنكى دۇنيادىكى ئاساسلىق ئىككى تېما بولۇپ قالدى. تىنچلىق ۋە تەرەققىيات ئاساسىي ئورۇنغا ئۆتكەن بۇنداق

مۇھىتتا باشقىلارنىڭ خام ئەشيالىرىغا، ئەرزان ئەمگەكنىڭ كۈچىگە، بازىرىغا ئېرىشىش قورال كۈچى بىلەن ئەمەس، ئىقتىسادىي كۈچ بىلەن، رىقابەت بىلەن، چەت ئەلگە كاپىتال چىقىرىش بىلەن ئۇ-رۇندىلىنىۋاتىدۇ. كۇۋەيتنىڭ مول نېفىت بايلىقىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالماقچى بولغان ئىراق كۇۋەيتكە قورال كۈچى ئىشلىتىۋىد-دى، ئۇ پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى، ئاخىرىدا كۇۋەيتتىن ناھايىتى ئوسال ھالەتتە قايتىپ چىقتى.

ياپونلارچۇ، گېرمانىيە شەھەرلىرىنىڭ ئەڭ ئاۋات جايلىرى-دىن پۈتۈنسۈرۈك كوچىلارنى، رايونلارنى، «ئاكاڭ قارىغاي جاھاندا بىر» دەپ كۆرەڭلەپ يۈرگەن ئامېرىكىنىڭ چوڭ - چوڭ بانكا-لىرىنى، كارخانىلىرىنى سېتىۋېلىۋاتقان ياپونىيە ئەگەر پۇلنىڭ كۈچىگە ئەمەس، قورال كۈچىگە تايىنىمەن دېسە ئەھۋالى قانداق بولار ئىدى؟

دېمەك، ئۆزۈڭنىڭ ھال - كۈنۈڭنى ياخشىلايمەن دېسەڭ، باشقىلارنىڭ خام ئەشيالىرىدىن، ئەرزان ئەمگەك كۈچىدىن، بازار-لىرىدىن پايدىلىنىشىڭغا، چەت ئەلگە كاپىتال چىقىرىشىڭغا، چەت ئەل كاپىتالىنى كىرگۈزۈشۈڭگە توغرا كېلىدۇ، شۇ چاغدىلا ئاز-دىن باشقىلارنىڭ پۇلىنى تاپالايسەن.

دۆلىتىمىزنىڭ چەت ئەل بازىرىغا قارىتىلغان ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى، چەت ئەلگە مەبلەغ سېلىشنى، چەت ئەل مەبلىغىنى جەلپ قىلىپ، چەت ئەل كاپىتالىدىن پايدىلىنىشنى تەكىتلىشىمۇ، ھەتتا تولۇقلىما بېرىش، باجدا ئېتىبار قىلىش يولى بىلەن ئېكسپورتقا ئىلھام بېرىشىمۇ دەل دۆلەتنىڭ تاشقى پېرېۋوت جۇغلانمىسىنى ئاشۇرۇشنى، يەنى چەت ئەللىكلەرنىڭ پۇ-لىنى تېپىپ مەملىكەت ئىچىگە ئەكىرىشنى مەقسەت قىلغان. مۇۋاپىق ئېكسپورت مىقدارى بولمىغان ياكى ئىمپورت ئېكسپورت-

تىن ئېشىپ كەتكەن، پەقەت ئىچكى ئىستېمال ئۇچۇنلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان سودا ـ سانائەت ئاخىر ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى يوقىتىدۇ ياكى مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن زور بەدەل تۆلەيدۇ.

بۇ مېنىڭ دوسلدورف شەھىرىدىكى «پادىشاھ كوچىسى» دا ۋە ياپون ۋىۋىسكىلىرى پارقىراپ تۇرغان بېرلىن شەھىرىدىكى ئالېكساندر مەيدانىدا كېتىۋېتىپ ئويلىغانلىرىم.

20. يېرىم كېچىدىكى تەنتەنە

پايتەختىمىز بېيجىڭ بىلەن گېرمانىيىنىڭ غەربىي قىسمىنىڭ ئارىلىقى ھاۋا رايى بويىچە ھېسابلىغاندا 10 مىڭ كىلومېتىرغا يېقىنلىشىدۇ، ۋاقتىمۇ يەتتە سائەتچە پەرق قىلىدۇ. يەنى بېيجىڭدا تاڭ ئېتىپ يەتتە سائەتتىن كېيىن ئاندىن ياۋروپانىڭ، جۈملىدىن گېرمانىيىنىڭ غەربىي قىسمىدا تاڭ ئاتىدۇ.

1 ـ ئۆكتەبىر، دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقى خاتىرىلىنىدىغان كۈنى بىز دوسلدورف شەھىرىدىكى ئارستون مېھمانخانىسىدا ئۇخلاۋاتاتتۇق. بىر چاغلاردا تۇيۇقسىز تېلېفون جىرىڭلاپ قالدى. تېلېفوننى ئېلىۋىدىم، بىر ئايال نېمىسچە بىر نېمىلەرنى دېدى ـ دە، جاۋابىمنى كۈتمەيلا تۇرۇپكىنى قويۇپ قويدى. نېمىسچىنى بىلمەيدىغىنىم، شۇ سەۋەبلىك جاۋابمۇ بېرەلمەيدىغىنىم ئۈنىڭغا ئايان ئىدى.

مەن سائەتكە قارىدىم، ئۇ چاغدا شۇ يەرنىڭ ۋاقتى بىلەن كېچە سائەت ئۈچ بولغانىدى. ئۇخلىغىلى تېخى بىر ـ ئىككى سائەت بولمايلا ئويغىتىۋېتىلگىنىم ئۈچۈن سەل خاپا بولدۇم، تېلېفونىنىڭ مەقسەتلىك بېرىلگىنىنى ياكى خاتا بېرىلگىنىنى زادىلا ئاڭقىرالمىدىم، مەن ئۇيقۇمدىن ئويغىنىپ كەتتىمۇ، ئاسان ئۇخلىيالمايدىغان ئادەم. دېگەندەك، يەنە ئۇخلىيالمىدىم، كارىۋاتقا

تاشلىنىپ، تورۇسقا تىكىلدىم، ھېلىقى تېلېفوننىڭ «مەقسەت»ى ئۇستىدە داۋاملىق ئويلاندىم.

«توغرا، بۇگۈن 1 ـ ئۆكتەبىر ئەمەسمۇ، بىرەر تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا بېيجىڭدىكى 50 يىللىق تەبرىكلەش پائالىيىتى ئۇلاپ كۆرسىتىلگەن بولسا، شۇ تەنتەنىنى كۆرسۇن دەپ ئويغىتىۋەتكەن گەپ !»

باشتا، چالا ئويقۇلۇق ھالەتتە سائەتكە قاراپلا تېخى تەڭ كېچە ئىكەنلىكىنى نەزەرگە ئاپتىممەنيۇ، بېيجىڭ بىلەن دوسلدورف ئارىسىدىكى يەتتە سائەتلىك ۋاقىت پەرقىنى تامامەن ئۇنتۇپتىمەن !

يېرىم يالىڭاچ پېتىم تېلېۋىزورنى ئاچتىم، قانالالارنى يۆتكىدىم. دېگەندەك ئامېرىكىنىڭ CNN ئىستانسىسى بېيجىڭدىكى تەنتەنىنى كۆرسىتىۋېتىپتۇ، نۇرغۇن ئاپتوموبىللار، تانكىلار مەيدانىدىن ئۆتۈۋېتىپتۇ، باش شۇجى جيالڭ زېمىن ئۇستى ئوچۇقئاپتوموبىلدا ئۆرە تۇرۇپ قول ئىشارىتى قىلىپ كېتىۋېتىپتۇ!

يانداكى كارىۋاتتا خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتقان «فۇجيەن ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى چېن رۇخۇي ئەپەندىنى تۇرتكۇچلەپ يۇرۇپ تەستە ئويغاتتىم. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ تېلېۋىزوردىكى كۆرۈنۈشلەرگە قاراپلا نېمە ئۇچۇن ئويغاتقانلىقىمنى چۈشەندى.

تەنتەنە كۆرۈنۈشى ئانچە ئۇزۇن داۋام قىلمىدى، CNN ئىستانسىسى كۆرۈنۈشنى ئۆزگەرتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ۋەتەندىن شۇنچە يىراقتا تۇرۇپمۇ تونۇش تېمىنى راۋۇقىنى، تونۇش رەھبەرلەرنى كۆرۈپ خۇشال بولدۇق، بىزنى ئۆز ۋاقتىدا ئويغىتىۋەتكەن تېلېفون بەرگۈچىگە غايىبانە رەھمەت ئېيتتۇق.

گول دولتی ـ گولاندیہ

گوللاندىيە بىلەن تونۇشۇۋىلىڭ

دۆلەت نامى: گوللاندىيە پادىشاھلىقى
يەر مەيدانى: 41 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېتر
نوپۇسى: 15 مىليون 270 مىڭ
پايتەختى: ئامستېردام

تەبىئىي جۇغراپىيەسى: گوللاندىيە ياۋروپا قىتئەسىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقتە فرانسىيە بىلەن، غەرب ۋە شىمالدا شىمالىي دېڭىز بىلەن تۇتىشىدۇ. جەنۇبتا بېلگىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەملىكەت يەر مەيدانىنىڭ ئۇچتىن بىر قىسمى دېڭىز يۈزىدىن ئاران بىر مېتىرلا ئېگىز. پۈتۈن يەر مەيدانىنىڭ 48 پىرسەنتى قۇملۇق. دېڭىز قىرغىقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1075 كىلومېتىر.

گوللاندىيە تەبىئىي بايلىقى بىرقەدەر كەمچىل دۆلەت، سۇئىي تۇردە تەسىر كۆرسىتىش ۋە ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، مەملىكەت زېمىنىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئوتلاققا ئايلاندۇرۇلغان. نېفىت، تاشكۆمۈر، قوڭۇر كۆمۈر دېگەندەك تەبىئىي بايلىقلار بولسىمۇ، زاپىسى كۆپ ئەمەس. ئەمما، بۇ دۆلەتتە تەبىئىي گاز زاپىسى ناھايىتى مول بولۇپ، تەبىئىي گاز ئېچىش جەھەتتە مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسى، ئامېرىكا، كانادادىن قالسىلا، دۇنيا بويىچە 4 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ.

گوللاندىيە ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىكى نوپۇسى ئەڭ زىچ مەملىكەتلەرنىڭ بىرى، ھەربىر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 400

دىن ئادەم توغرا كېلىدۇ. ئاھالىسىنىڭ 90 پىرسەنتتىن ئار-تۇقراقىنى گوللاندلار ئىگىلەيدۇ. گوللاندىيە دۇنيا بويىچە ئالا-دىنقى قاتاردىكى ئېچىۋېتىلگەن دۆلەت بولۇپ، گوللاندلار مىجە-زى ئوچۇق، قىزغىن بىر مىللەت، يېڭى شەيئىلەرنى تېز قوبۇل قىلىدۇ. كۆركۈم گۈلى گوللاندىيىنىڭ دۆلەت گۈلى.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: گوللاندىيە دۇنيا بويىچە ئەڭ بۇرۇن بارلىققا كەلگەن كاپىتالىستىك دۆلەت. تاۋار ـ پۇل مۇناسىۋىتى ۋە شەھەر تەرەققىياتىنىڭ قەدىمگە ماس هالدا، بۇ دۆلەتتە 12 ـ، 13 ـ ئەسىردىلا كاپىتالىزم بىخلىرى پەيدا بولۇشقا باشلىغان. ئۇ هازىرمۇ تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك دۆلەتلەرنىڭ بىرى. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇيانقى 50 يىل مابەينىدە، گوللاندىيىنىڭ ئىقتىسادى ناهايىتى تېز تەرەققىي قىلغان. 1996 ـ يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى دۇنيا بويىچە 7 ـ ئورۇندا تۇرغان. يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىش قىممىتى جەهەتتە 3 ـ ئورۇندا تۇرغان. چەت ئەللەرگە مەبلەغ سېلىش جەهەتتە 6 ـ ئورۇندا تۇرغان. گوللاندىيە دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ ياڭىيۇ ۋە سۈت مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىدىغان دۆلەت. بۇ دۆلەتتە ئاساسەن خىمىيە سانائىتى، ئېلېكتر، ئېلېكترون سانائىتى، كېمىسازلىق، كانچىلىق، پولات تاۋلاش قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى ۋە ئېلېكتر سايمانلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان دۇنياۋى شىركەت ـ «PHILIPS» شىركىتى گوللاندىيىنىڭ داڭلىق كارخانىسى.

گوللاندىيىنىڭ يېزا ئىگىلىكى چارۋىچىلىق ۋە باغۋەنچىلىكىنى ئاساس قىلغان ئىگىلىك بولۇپ، يېزا ئىگىلىكى ۋە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى مىل-

لىي ئىگىلىكتە ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. ئۇلار ئىشلەپ چى-قارغان كۆكتاتنىڭ يېرىمىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. بۇ دۆلەتتىن چىقىدىغان گۈل دۇنيا گۈل سودىسى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 60 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ «گۈل دۆلىتى» دېگەن چىرايلىق نامى بار.

1. سۇ شەھىرى — ئامستېردام

بىز 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى كەچقۇرۇن ئامستېردامغا يېتىپ كەلدۇق.

ھەمراھ بولغۇچىنىڭ مەلۇمات بېرىشچە، ئامستېردام دېگەن سۆز گوللاند تىلىدا «دامبا ئۈستىگە قۇرۇلغان شەھەر» دېگەن مەنىنى بېرەرمىش. دېمىسىمۇ، مىلادىيە 1296 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان بۇ شەھەردە پۈتۈن شەھەر رايونىنى توغرىسىغا ۋە ئۇزۇنىسىغا كېسىپ ئۆتىدىغان 50 نەچچە قانال بولۇپ، قانالغا سېلىنغان كۆۋرۈكلا 600 دىن ئاشىدىكەن. شەھەر قاتنىشى بۇرۇنقى زامانلاردا ئاساسەن كېمە بىلەن ئورۇندىلىنىدىكەن. كېمە ھازىرقى كۈندىمۇ شەھەر قاتنىشىنىڭ مۇھىم قورالى ھېسابلىنىدىكەن. بۇ شەھەرنىڭ «شىمالىي ياۋروپادىكى ۋېنېتسىيە» دېگەن نامىمۇ دەل مۇشۇ ئالاھىدىلىكتىن كەلگەنىكەن. قانالالارنىڭ ئىككى تەرىپىدە قەد كۆتۈرگەن قەدىمىي ئىمارەتلەرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى گوللاندىيە پادىشاھلىقىنىڭ بۇنىڭدىن 300 يىللار بۇرۇنقى گۈللەنگەن دەۋرىدە سېلىنغانىكەن.

ئامستېردام شىمالىي ياۋروپادىكى مۇھىم مەدەنىيەت شەھىرى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدىكەن. بۇ شەھەردە خانلىق مۇزېينى ئۆز ئىچىگە ئالغان 40 تىن ئارتۇق مۇزېي بولۇپ، بۇ مۇزېيلاردا

ساقلىنىۋاتقان ئەتىۋارلىق سەنئەت بۇيۇملىرى 1 مىليوندىن ئاشىدىكەن.

بىز ئامستېردامغا كەلگەن كۈنى كەچقۇرۇن چىرايلىق بېزەلگەن سەيلە كېمىسىگە ئولتۇرۇپ، قانال ئارقىلىق ئۇزۇپ، شەھەر مەنزىرىسىنى، مەشھۇر كۆۋرۈكلەرنى، مەشھۇر ئىمارەتلەرنى تاماشا قىلدۇق. پۈتۈن شەھەرنى ئۆمۈچۈك توربەك قاپلاپ كەتكەن قانالنىڭ ئىككى قىرغىقى گرانىت تاشتىن قوپۇرۇلغان بولۇپ، قىرغاقتىن ئىككى - ئۈچ مېتىر نېرىسىغىلا چىراي-لىق، كۆركەم ئىمارەتلەر سېلىنغانىكەن.

بىز سەيلە كېمىسىدە كېتىۋېتىپ، قانال بويلىرىدا توختى-تىپ قويۇلغان نۇرغۇن كېمىلەرنى كۆردۇق. تونۇشتۇرغۇچىنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ كېمىلەر قاتناش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى تۇرالغۇ جاي قىلىش ئۈچۈن ياسالغانىكەن. ھەربىرى بىر ئائىلە ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان بۇنداق كېمىلەردە ياتاق ئۆي، ئاشخانا ۋە تۇرمۇشقا كېرەكلىك باشقا خانىلار بولىدىكەن. پەقەت ئامىس-تېردام قانالىلىرىدىلا ئۈچراتقىلى بولىدىغان بۇنداق كېمە ئۆي-لەرنىڭ ئىگىلىرى شەھەر مەمۇرىيىتىگە ھەر ئايدا توختىتىش ھەققى تۆلەپ تۇرىدىكەن. ھازىر شەھەر بويىچە 2500 دەك كېمە ئۆي بولۇپ، بۇنداق كېمە ئۆيلەرنىڭ كۆپىيىشىگە يېقىنقى يىللاردىن بۇيان چەك قويۇلۇپتۇ.

ئەسلىدە گوللاندىيىدە يەر كەمچىل بولۇپ، گوللاندىيلىك-لەر بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن 16 - ئەسىردىن باشلاپلا دېڭىزنى تىندۇرۇپ يەر بىنا قىلىشقا باشلىغانىكەن. ئېيتىلىشى-چە، ئامستېردام شەھىرىنىڭ ھازىرقى كۆلىمىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمى دېڭىزنى تىندۇرۇپ بىنا قىلىنغان قۇرۇقلۇق ئىكەن. گوللاندىيە ۋە ئامستېردام دۇنيا بويىچە ئەڭ بۇرۇن دېڭىزنى تىن-

دۇرۇپ، يەر بىنا قىلىشقا كىرىشكەن جاي بولغاچقا، ھازىر دېڭىزنى تىندۇرۇپ يەر بىنا قىلىشقا تۇتۇشقان دۆلەتلەر گوللاندىيىنىڭ، ئامستېردامنىڭ تەجرىبىسىنى ئۆگىنىدىكەن. ئامستېردامدىكى 100 نەچچە يىللىق تارىخقا ئىگە ئامستېردام پويىز ئىستانسىسىمۇ دۇنيا بويىچە بىردىنبىر دېڭىز ئۈستىگە قۇرۇلغان پويىز ئىستانسىسى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. لى سەننىڭ ئېيتقىچە، ئۇ جۇڭگودىن كەلگەن دېڭىزنى تىندۇرۇپ يەر بەرپا قىلىش تەكشۈرۈش ئۆمىكىنى باشلاپ بۇ يەرگە كەلگەنكەن. بۇ ئۆمەك گوللاندىيىدە بىر مەزگىل تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن تېخى يېقىندىلا دۆلەتكە قايتىپ كېتىپتۇ.

2. مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت كەنتى

10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى بىز ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ، ئامستېردامنىڭ سىرتىغا قاراپ ئالاھازەل 20 كىلومېتىرچە يول ماڭغاندىن كېيىن مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت كەنتى دەپ ئاتىلىدىغان بىر كەنتكە يېتىپ كەلدۇق. بۇ گوللاندىيىنىڭ مىڭلىغان كەنتلىرىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان بىر كەنت بولۇپ، بىر تەرىپى دېڭىزغا تۇتىشىدىكەن. تېپىك ۋە قەدىمىي بولغان بۇ كەنت ھازىر ساياھەتچىلەرگە ئېچىۋېتىلگەنكەن.

بىز كەنت بوسۇغىسىغا كېلىپلا ئېكسكۇرسىيىگە كەلگەن ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ھەيران قېلىشتۇق، ھەتتا نۆۋەت ساقلاپ يېرىم سائەتچە تۇرۇپ قالدۇق.

ـــ بۇ ھېچقانداق ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈلمىگەن، زامانىۋىلاشتۇرۇلمىغان، «ئۇيا ـ ئەڭلىك» سۈرتۈلمىگەن بىر تەبىئىي كەنت. گوللاندىيە ساياھەت تارماقلىرى بۇ كەنتنى ئۆز پېتى ساقلاپ قېلىپ، ساياھەتچىلەرنىڭ گوللاندىيە يېزىلىرىنى ۋە

ئامستېردام مېھمانخانىسى

گوللاندىيە دېھقانلىرىنى چۈشىنىشىگە ئېچىپ بەرگەن خالاس، — دېدى چۈشەندۈرگۈچى.

كەنت ئاھالىسى ئەسلىدە بېلىقچىلىق، چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق، تۈگمەنچىلىك قىلىدىكەن. بۇ ئادەملەر ھازىرمۇ ئانا مىراس كونا كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتىپتۇ. تۈرالغۇلىرى ئاساسەن ئىككى قەۋەتلىك ياغاچ ئۆيلەر ئىكەن. چىرايلىق سىرلانغان دېرىزىلىرى ئادەتتە ئېچىپ قويۇلىدىكەن. ساياھەتچىلەر مانا شۇ دېرىزىلەر ئارقىلىق، كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىلا ئۆي جاھازىلىرىنى، ئۆينىڭ بېزىلىشىنى تاماشا قىلالايدىكەن. بەزى ئۆي ئىگىلىرى ئۆزلىرىنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىگە ئىگە تاماقلىرىنى پىشۇرۇپ تېتىپ باققۇسى كەلگەن ساياھەتچىلەرگە سېتىپ بېرىدىكەن.

بىز كوچىلىرى تەبىئىي ۋە ئۆيلىرى چىرايلىق كەلگەن بۇ كەنتتە بىر دېھقان (ھازىرچە دېھقان دەپ تۇرايلى) ئۆيىنى ئالاھىدە ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. بۇ ئۆيدە ئىككى - ئۈچ نەپەر ئايال

كالا سۇتىدىن پىشلاقىقا ئوخشايدىغان بىر نەرسىنى ياساپ نەق مەيداندا ساتقىلى تۇرۇپتۇ. ساياھەتچىلەر بۇنداق پىشلاقنى نۆۋەت كۈتۈپ بولسىمۇ سېتىۋالىدىكەن ۋە نەق مەيداندا تېتىپ باقىدىكەن.

بۇ كەنتتە ھەممە نەرسە تەبئىي بولۇپ، چىم قاپلىغان ئېرىقلاردا سۇ ئېقىپ تۇرۇپتۇ. ئوتلاقلاردا ئالا كالىلار، ئۇزۇن قۇلاقلىق غەلىتە قويلار ئوتلاپ يۈرۈپتۇ، كەنت مەركىزىدىكى چوڭ كۆلدە غاز ـ ئۆردەكلەر ئۈزۈپ يۈرۈپتۇ. سىرتۇانتىسىنىڭ قەلىمىدە، رېتسارلىق يولىغا كىرىپ مەجنۇن بولغان دونكىخوت دېۋە دەپ جەڭ ئېلان قىلغان شامال تۈگمەنلىرى ئۈزۈن قاناتلىرىنى كېرىپ، ئاستا پىرقىراۋېتىپتۇ. دېھقانلار شامال تۈگمەنلىرىدە ماي چىقىرىۋېتىپتۇ.

بۇ كەنتتە يەنە دېڭىز چىلارنىڭ كونا كومپاسلىرى، دېڭىز ئەسكەرلىرىنىڭ شەپكىسى، پانار چىراغلار، ئوفىتسېرلارنىڭ كىيىملىرى ۋە نىشانلىرى دېگەندەك قەدىمىي نەرسىلەر، تۈچتىن ياسالغان شامال تۈگمىنى مودېلى، نەقىش چېكىلگەن كالا، قوي مۈڭگۈزلىرى، شامال تۈگمىنىنىڭ، كۈركۈم گۈلىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن مايكىلار، ئىزناكلار، ياغاچ كەشلەر ئالاھىدە خاتىرە بۇيۇملىرى قاتارىدا سېتىلىدىكەن. بۇنداق نەرسىلەر سېتىلىدىغان دۇكانلار ئوندىن ئاشىدىكەن. بۇ يەرگە كەلگەن ھەرقانداق ساياھەتچى بىرەر خاتىرە بۇيۇمى سېتىۋالماي قالمايدىكەن.

3. ئۆرپ ـ ئادەت كەنتىدە ئويلىغانلىرىم

ساياھەتچىلىك ـــ بۇگۈنكى دۇنيادا «تۇتۇنسىز سانائەت» دەپ ئاتىلىدىغان مۇھىم بىر كەسىپ. بەزى ئەللەردە، مەسىلەن، بىز كۆرگەن موناكو، ۋاتىكان قاتارلىق دۆلەتلەردە ساياھەتچىلىك كە-

رىمى ئومۇمىي مىللىي ئىشلەپچىقىرىش كىرىمىنىڭ خېلى كۆپ بىر قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. ئىتالىيە، فرانسىيە قاتارلىق چوڭ-راق دۆلەتلەردىمۇ ساياھەتچىلىك ئىنتايىن تەرەققىي تاپقان، ساياھەت-چىلىكتىن كىرىدىغان تاشقى پېرېۋوتمۇ ئاز ئەمەس.

دۆلىتىمىزدە بولسا ساياھەتچىلىك كەسپى پەقەت ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان، ئىشىك ئېچىۋېتىلگەن 20 نەچچە يىلدىن بېرى رەسمىي تۈرده جانلانغان كەسىپلەرنىڭ بىرى.

ساياھەتچىلىك كىرىمىنىڭ ئاز - كۆپ بولۇشى شۇ ئەلگە كېلىدىغان چەت ئەل ساياھەتچىلىرىنىڭ، ئىچكى ساياھەتچىلەر-نىڭ سان ۋە ساپاسىغا باغلىق. كېلىدىغان ساياھەتچىلەرنىڭ ئاز - كۆپ بولۇشى شۇ ئەل ۋە شۇ رايونىنىڭ ساياھەتچىلەرنى جەلپ قى-لىش كۈچىگە ۋە ساياھەتكە مۇلازىمەت قىلىش سۈپىتىگە باغلىق.

دۆلىتىمىز 5000 يىللىق مەدەنىيەت تارىخىغا ئىگە، جەلپ قىلىش كۈچى كۈچلۈك بىر دۆلەت، جۇملىدىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزمۇ مۇئەييەن جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە، سا-ياھەتچىلىكنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ يوشۇرۇن كۈچى كۆپ رايونلار-دىن بىرى. بولۇپمۇ ئاپتونوم رايونىمىزدا ياشايدىغان مىللەتلەر-نىڭ كۆپ بولۇشى، ئۇلارنىڭ رەڭمۇرەڭ تۇرمۇش ئادەتلىرى سايا-ھەتچىلەرنى جەلپ قىلىدىغان بىر مۇھىم ئامىل.

بىراق، بىزنىڭ ساياھەتچىلىككە سېلىنغان مەبلىغىمىز تې-خى يېتەرلىك ئەمەس. ئېلىمىزنىڭ ئىقتىسادى تېخى دېگەندەك تەرەققىي قىلىپ كېتەلمىگەن بولسىمۇ، بار پۇل بىلەنمۇ قىلغا-لى بولىدىغان، پۇل بولمىسىمۇ قىلغىلى بولىدىغان بەزى ئىشلار تېخى ئىشلەنمىگەن.

دەرۋەقە، ئاپتونوم رايونىمىزغا كېلىدىغان چەت ئەل سايا-ھەتچىلىرى، بولۇپمۇ غەرب ئەللىرى ساياھەتچىلىرى بىزنىڭ

زامانۇی نەرسىلىرىمىزنى كۆرگىلى كېلىشى ناتايىن. بىزدىكى زامانۇىلىشىش سەۋىيىسى ئۇلار ئوچۇن تارىخقا ئايلانغان. ئۇلار-نىڭ قىزىقىدىغىنى، كۆرىدىغىنى ئىچكى قۇرۇقلۇق ئىقلىمىغا خاس تەبىئەت، مىللەتلەرنىڭ ئۆزگىچە ئۆرپ - ئادەتلىرى، ناخشا - ئوسسۇللىرى، قىسقىسى ئۆز مەملىكىتىدە ۋە دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدا كۆرەلمەيدىغان نەرسىلەر. يەنە كېلىپ، چەت ئەللىك-لەرنىڭ كۆپىنچىسى پەقەت ساياھەت ئوچۇنلا ساياھەت قىلمايدۇ، تۇرمۇش ۋە خىزمەت جىددىيچىلىكىدىن كېلىپ چىققان هارغىن-لىقنى تۇگىتىش، ئارام ئېلىشتىن ئۆزگە، نەزەر - دائىرىسىنى كېڭەيتىش، دۇنيانى بىلىش، مىللەتلەرنى چۇشىنىش، بىلىم ئا-شۇرۇش ئوچۇنمۇ ساياھەتكە چىقىدۇ. بەزىلىرى هەتتا گېئوگرا-فىيە، سەنئەت، ئىقلىم، مىللەتشۇناسلىق، ئىرقشۇناسلىققا ۋە پەننىڭ باشقا تارماقلىرىغا چېتىلىدىغان تېمىلارنى ئېلىپ سايا-هەتكە چىقىدۇ.

رايونىمىز شىنجاڭ ئۇيغۇرلارنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان كۆپ مىللەتلىك رايون. بۇ رايوندا ياشاۋاتقان 13 ئاساسلىق مىللەت 13 رەڭدە ئېچىلغان گۇلگە ئوخشايدۇ. مانا مۇشۇ قەدە-مىي، كۆپ مىللەتلىك رايوندا ساياھەتچىلەر ئوچۇن، ئۆزىمىز ئوچۇن نېمىشقا بىرەر مىللەتلەر ئۆرپ - ئادەت مۇزېيىنى بەرپا قىلالمايمىز؟

مۇزېي قۇرۇشقا مەبلەغ يېتىشمەيدۇمۇ دەيلى، بىرەر كەنتنى ئايرىپ، مىللىي ئۆرپ - ئادەت كەنتى قىلىپ قۇرۇپ چىقىشقا قانچىلىك مەبلەغ كېتەتتى؟

مەسىلەن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆرپ - ئادەت كەنتىنى ئالايلى، تۇرپان بولامدۇ، قەشقەر بولامدۇ، ئىشقىلىپ بىرەر شەهەرنىڭ يېنىدا شۇ يەردە ياشايدىغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئالاهىدىلىكىنى ئەكس

ئەتتوروپ بېرىدىغان كەنتلەردىن بىرەرىنى تاللاش كېرەك. تاللاپ بولغاندىن كېيىن، بۇ كەنتتە ئەنئەنىۋى ئۇسۇلدا يىپەك چىقىرىدىغان، شايى ـ ئەتلەس توقۇمىچىلىقى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، ياغاچ قىرمىچىلىقى، ئېگەر ـ توقۇم، تۆمۈرچىلىك، تاقىچىلىق، تېرە ـ كۆنچىلىك، جۇۋىچىلىق، جوۋازچىلىق، باپكارلىق، زەر ـ گەرلىك، كىگىزچىلىك، دوپپا ـ تۇماقچىلىق... ئىشقىلىپ ئۇيغۇرلار تارىختا شۇغۇللانغانلىكى كەسىپلەرنىڭ مۇھىم‌راقلىرىنى يولغا قويۇپ، بۇ كەسىپلەرنى شۇ كەسىپنى پىشىشق بىلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ شۇغۇللىنىشىغا تاپشۇرۇش كېرەك. ئۇلار يوقىلىپ كېتىشكە يۈزلەنگەن ئاش ـ تاماقلىرىنى، ئىچىملىكلىرىنى ياساپ ساتسۇن، ھەممە نەرسە ئۆز ئەنئەنىسى بىلەن داۋام قىلسۇن، ئۆز مىللىتىنىڭ ئەنئەنىسى بويىچە كىيىنگەن، يۇقىرىدا ئېيتىلغان كەسىپلەردىن ئاز ـ تولا خەۋىرى بار يول باشلىغۇچىلار سايا‌ھەت‌چىلەرگە سۆزلەپ بەرسۇن.

بۇنداق مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت كەنتلىرى ئەگەر ياخشى باشقۇرۇلسىلا چەت ئەلدىن كەلگەن سايا‌ھەتچىلەرنىمۇ، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن كەلگەن مېھمانلارنىمۇ، ھەتتا يەرلىك مېھمانلارنىمۇ جەلپ قىلالايدۇ. ئۆز بالىلىرىمىزنى، ياشلىرىمىزنى مۇشۇنداق كەنتكە باشلاپ ئاپىرىپ ئەنئەنە تەربىيىسى ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ.

بۇنداق ئۆرپ ـ ئادەت كەنتلىرىدە ھۇنەرۋەنلەر ئۆزىنى ئۆزى باقالايدۇ، باقالمىسا سايا‌ھەتچىلىك تارماقلىرى ئاز ـ تولا يارىدەم بەرسە بولىدۇ. ھۆكۈمەت، كوللېكتىپ، ھەتتا شەخسلەر مەبلەغ سالسىمۇ بولىۋېرىدۇ. ئىشقىلىپ، بۇنداق ئۆرپ ـ ئادەت كەنتلىرى ھامان بارلىققا كېلىدۇ. قايسى ئورۇن ئاۋۇال مەبلەغ سالسا، شۇ ئورۇن ئاۋۇال پايدا كۆرىدۇ، شان ـ شەرەپ تاپىدۇ.

ئامستېردام مەنزىرىسى

بىراق، مېنىڭ بۇ يەردە تەشەببۇس قىلىۋاتقىنىم گوللاندىيىچە ئۆرپ ـ ئادەت كەنتى بو ـ لۇپ، مەملىكىتـ ـ مىزنىڭ شېنجېن شەھىرىدىكى مىلـ ـلەتلەر ئۆرپ ـ ئا ـ دەت كەنتىدىن مۇتلەق پەرقلىق، بۇنداق كەنت كۆ ـ لەم جەھەتتىن كىـ ـچىك، تەبىئىيلىكى يۇقىرى، بىرەر مىللەتنىڭ تۇرمۇ ـ شىنى ئەكس ئەتـ ـتۇرۇپ بېرىدىغان كەنت بولىدۇ.

4. پادىشاھ تۇرىدىغان شەھەر ـــ گائاكا

ئۆمىكىمىزدىكىلەر 10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى گوللاندىيىنىڭ ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى ـــ دۇنياۋى چوڭ پورت روتتېردامدا قىسقا ۋاقىت زىيارەتتە بولۇپ، چۈشلۈك تاماق يېگەندىن كېيىن گوللاندىيە ھۆكۈمىتىنىڭ تۇرۇشلۇق جايى، سىياسىي ۋە پۇل مۇ ـ ئامىلە مەركىزى بولغان گائاكا شەھىرىگە كەلدۇق. گائاكا شەھـ ـ

رى يەنە گوللاندىيە پادىشاھى تۇرۇشلۇق جاي بولۇپ، مىلادىيە 1370 ـ يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغانىكەن.

گائاكا شەھىرىدىكى خەلقئارا سوت بىناسىنىڭ تۆمۈر دەرۋا-زىسى يىراقتىنلا كۆرۈنۈپ تۇرىدىكەن. دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىغا تاج كىيگەن پادىشاھنىڭ ۋە شەمشەر تۇتقان سەركەردىنىڭ سۈرىتى قاپارتما قىلىپ قۇيۇپ چىقىرىلغانىكەن. شۇ يەردىكى چۈشەندۈرگۈچنىڭ ئىزاھ بېرىشىچە، بۇ ئىككى پارچە قاپارتما سۈرەت ئۆز ئالدىغا «تاج كىيگەن پادىشاھ بولساڭمۇ ئادىل بولۇڭ-شۇڭ كېرەك» ۋە «قولۇڭدا ھاكىمىيەت قىلىچى بولسىمۇ قانۇن بويىچە ئىش قىلىشىڭ لازىم» دېگەن مەنىلەرنى ئۇقتۇرىدىكەن. بۇ مەنە ناپولېئون بوناپارت جاكارلىغان «ناپولېئون قانۇنى» نىڭ مۇھىم مەزمۇنى ھېسابلىنىدىكەن.

گوللاندىيە ئايال پادىشاھى تۇرىدىغان ساراي شەھەر رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، ساراي ئالدىدىن بىر قانال ئېقىپ تۇرىدىكەن. ساراي ئالدىدا پادىشاھلىق باغچە بار ئىكەن. يول باشلىغۇچى پادىشاھ سارىيىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «بۇگۈن پادىشاھ ئوردىدا ئىكەن» دېدى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، پادىشاھ ئوردىدا بولغان كۈنلەردە ساراي ئۈستىگە بايراق چىقىرىلىدىكەن. پادىشاھ چەت ئەلگە چىقىپ كەتكەن ياكى مەملىكەت ئىچىدىكى باشقا جايلارنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەتكەندە بايراق ئېسىلمايدىكەن.

5. پادىشاھلىق ئالماس زاۋۇتى

بىز گوللاندىيىگە كەلمەستىلا ئالماس (بريليانت) پىششىقلاپ ئىشلەشتە گوللاندىيىنىڭ داڭقى بارلىقىنى ئاڭلىغانىدۇق. شۇ سەۋەبلىك، بىزنىڭ ئېكسكۇرسىيە كۈنتەرتىپىمىزدىمۇ ئامستېردامدىكى پادىشاھلىق ئالماس پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىنى

ئېكسكۇرسىيە قىلىش ئورۇنلاشتۇرۇلغانىكەن.

بىز ئامستېردامغا كەلگەن كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇدۇل شەھەر مەركىزىدىكى پادىشاھلىق ئالماس زاۋۇتىغا كەلدۇق.

ـــ بۇ زاۋۇت ئەسلىدە پادىشاھ جەمەتىدىكىلەرگە ئالماس بېزەك ياسايدىغان مەخسۇس زاۋۇت بولۇپ 400 يىللىق تارىخقا ئىگە، ـــ دەپ تونۇشتۇردى زاۋۇتنىڭ باياناتچىسى.

ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ يەردە پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان ئالماسنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى جەنۇبىي ئافرىقىدىن كەلتۈرۈلىدىكەن. ئالماس ئەسلىدە قىرلىق مىنېرال بولۇپ، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئۇچتىن ئىككى قىسمى كېسىۋېتىلىدىكەن. ئاندىن كېيىن ئالماس پاراشوكى چاپلانغان تېز سۇرئەتلىك چاق بىلەن ئالماسقا قىر چىقىرىلىدىكەن. مەيلى ئۇششاق، مەيلى چوڭراق ئالماس بولسۇن ئوخشاشلا بىرقانچە ئون قىر چىقىرىلغاندىلا ئاندىن ئاجىز يورۇقتىمۇ پارقىرايدىغان بولىدىكەن.

ئالماس پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان ئىشچىلار ساپلا ئەرلەر بولۇپ قارىماققا ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك 60 ياشتىن ئاشقانلار ئىكەن. پىششىقلاپ ئىشلەش جەريانى ئاساسەن قول ئەمگىكى بىلەن ئورۇندىلىدىكەن.

زاۋۇتنىڭ مېھمان كۈتۈش ئۆيىگە يەنە چوڭ بىر خەرىتە ئېسىلغانىكەن. بۇ خەرىتىدە دۇنيادىكى ئالماس چىقىدىغان جايلار توچكا چىراغلار بىلەن كۆرسىتىلىپتۇ. پۈتكۈل ئاسىيا رايونى بويىچە رۇسىيىنىڭ سىبىرىيە رايونىدا بىر تال توچكا چىراغ يوقۇپ تۇرغاندىن تاشقىرى، ئالماس چىقىدىغان ھېچقانداق بىر رايون كۆرسىتىلمەپتۇ. ھەتتا زېمىن جەھەتتە ناھايىتى چوڭ بولغان جۇڭگودىنمۇ ئالماس چىقمايدىكەن. «جۇڭگودىن ئالماس چىققان بولۇشى مۇمكىن، لېكىن جۇڭگو خەلقىئارا ئالماس جەم-

ئىيىتىگە قاتناشمىغان بولغاچقا ئالماس چىقىدىغان دۆلەت ـ رايونلار قاتارىغا كىرگۈزۈلمىدى» دېدى باياناتچى سوئالىمىزغا جاۋاب بېرىپ.

مەلۇم بولۇشچە، ئالماس رەڭگى، سۈزۈكلۈكى بىلەن سەكـ كىز دەرىجىگە ئايرىلىدىكەن. باھاسىمۇ ئالماسنىڭ دەرىجىسى ۋە چوڭلۇقىغا ئاساسەن قويۇلىدىكەن. دۇنيانىڭ ھەرقانداق يېرىدىكى مەلۇم كۆلەمگە ئىگە زىبۇزىننەت شىركەتلىرى تىجارەت قىلىدىـ غان ئالماسنى ئاساسەن مۇشۇ زاۋۇتتىن ئالىدىكەن. زاۋۇتتا زاۋۇت ئەھۋالى ۋە ئالماسقا ئائىت بىلىملەردىن خەۋىرى بار خەنزۇلاردىن بىرقانچىسى بولغىنىغا قارىغاندا، ئېلىمىزنىڭ شياڭگاڭ ۋە تەيۋەن رايونلىرىمۇ مۇشۇ زاۋۇتتىن ئالماس كىرگۈزسە كېرەك.

بۇ زاۋۇتنىڭ ئالماسلىرىنىڭ باھاسى بەك يۇقىرى ئىكەن. ئادەتتە قىر چىقىرىلغان بۇغدايچىلىك بىر تال ئالماس خەلق پۇـ لىغا تەخمىنەن 30 مىڭ يۈەنگە توختايدىكەن.

بىراق، بۇ زاۋۇت ئۆز خېرىدارىغا ساتقان ھەرقانداق ئالماسـ نى ئالماس نومۇرى چۈشۈرۈلگەن ھۆججەت بىلەن زاۋۇتقا ئەكەلـ سە، قاچانلا بولسىمۇ ئەسلىي باھاسىدىكى پۇلنى قايتۇرۇپ بېرىـ دىكەن. زاۋۇتقا ئۆتكۈزۈۋېتىپ، ئارىلىقتىكى پۇلنى تۆلەپ چـو ـ ڭىنى ئالىمەن دېسىمۇ بولىۋېرىدىكەن.

شۇغىنىسى، بۇ زاۋۇتنىڭ ئامانلىق قوغداش تەدبىرلىرى تۇرمىنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن. ئالماس پىششىقلاپ ئىشلەۋاتقان نەق مەيدانغا ۋە ئۆرنەكخانىغا كىرىدىغانلار ئەكەلگەن ھەرقانـداق نەرسىسىنى ئىشىك تۈۋىدە قويۇپ قويۇشى كېرەك ئىكەن. 10 ئا ـ دەم بىر گۈرۈپپا قىلىنىپ، ئىشكتىن كىرگۈزۈلىدىكەن ـ دە، ئـ ـ شىك تاقىلىدىكەن. ئېكسكۇرسىيە ۋە مال سېتىۋېلىش ئا ـ

خىرلاشقاندىن كېيىن ئاندىن ئىشىك ئېچىلىدىكەن. ئارىلىقتا بىرەر ئادەمنىڭ نەق مەيداندىن ئايرىلىشىغا رۇخسەت قىلىنمايدىكەن.

6. ياغاچ كەش ۋە باشقىلار

ياغاچ كەش: بىز ئامستېردام شەھىرىگە يېتىپ كېلىپلا خېلى چوڭ بىر جۇڭگوچە رېستوراندا كەچلىك تاماق يېمەكچى بولدۇق، بىراق بۇيرۇتۇلغان قورۇمىلار ۋاقتىدا چىقمىدى. مەن قورۇما چىققۇچە بولغان ۋاقىتنى بىكار ئۆتكۈزمەي رېستوراندىن چىقىپ يېقىن ئەتراپتىكى ماگىزىنلارنى ئارىلاشقا باشلىدىم. كۆردۈمكى، بۇ ماگىزىنلارنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ياغاچ كەش سېتىلىدىكەن. ئەتىسى، سەيلىگاھلاردىكى خاتىرە بۇيۇملىرى سېتىلىدىغان دۇكانلاردىمۇ شوخ سىر بېرىلگەن، ئوخشىمىغان رازمېردىكى ياغاچ كەشلەرنىڭ پەشتاختىلارغا تىزىپ قويۇلغانلىقىغا دىققەت قىلدىم. سايياھەتچىلەرنىڭ بۇنداق كەشلەرنى باھا تالاشمايلا سېتىۋېلىۋاتقىنىغا قارىغاندا بازىرىمۇ يامان ئەمەس ئىكەن.

تەرجىمان ئارقىلىق ئېنىقلىشىمىزچە، بۇرۇنقى زامانلاردىكى گوللاندىيە دېھقانلىرى، بېلىقچىلىرى ئانچە بايىشات ئەمەس ئىكەن، ئۇلار كەش سېتىۋېلىشقا ئارتۇقچە پۇل خەجلەپ يۇرمەسلىك، قاتتىق سوغۇق بولىدىغان شىمال كىلىماتىغا ۋە قار ـ مۇزلۇق قىش كۈنلىرىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ياغاچنى ئويۇپ ياسىلىدىغان مۇشۇنداق كەشلەرنى كەشىپ قىلغانىكەن. ئادەتتە ئۇلار كەشنىڭ ئىچىنى چوڭراق ئويۇپ، تەكتىگە شال پاخىلى دېگەندەك ئىسسىق ساقلايدىغان نەرسىلەرنى قويۇۋالىدىكەن ـ دە، قاتتىق سوغۇققا تاقابىل تۇرىدىكەن.

ئېيتىلىشچە، دېھقانلار، بولۇپمۇ بېلىقچىلار ئارىسىدا ياغاچ كەش كىيىپ قىشنى ئۆتكۈزىدىغانلار ھازىرقى كۈندىمۇ ئاز ئە-مەس ئىكەن. بۇنداق ياغاچ كەش نىكاھ چېيى ئۆتكۈزۈلگەندە قىز تەرەپكە ئېلىپ بېرىلىدىغان مۇھىم سوۋغات ھېسابلىنىدىكەن.

«دۆلەت قورۇمىسى»: مەن بۇرۇن «دۆلەت شېئىرى»، «دۆلەت گۈلى»، «دۆلەت قۇشى» دېگەندەك ناملارنى ئاڭلىغانىدىم. ئەمما، «دۆلەت قورۇمىسى» دېگەن گەپنى زادىلا ئاڭلىمىغانىكەنمەن.

بىز ئامستېردام يېنىدىكى مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت كەنتىدە خېلى كەڭ كەلگەن بىر دېھقان ھويلىسىغا نۇرغۇن سايامەتچىلەر-نىڭ توپلىشۋالغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ قانداقتۇر بىر تاماقنى ئۆرە تۇرۇپلا يەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. قىزىقىش تۇپەيلى، ھويلە-غا كىرىپ كەلدىم ۋە ئىشتىھالىق تاماقنىڭ نېمە تاماق ئىكەنلە-كىنى سۇرۇشتۇردۇم.

ئۆمىكىمىزنىڭ يول باشلىغۇچىسى بۇ يەرگە كۆپ قېتىم كەلگەن بولغاچقا، سايامەتچىلەر يەۋاتقان تاماق ھەققىدە خېلى كۆپ بىرنېمىلەرنى بىلىدىكەن.

ئۇنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا، بۇ تاماق «دۆلەت قورۇمىسى» دەپ ئاتىلىدىكەن. خۇرۇچلىرىمۇ ئاددىي بولۇپ، سەۋزە، ياڭيۇ ۋە پىيازدىن ئىبارەت ئىكەن.

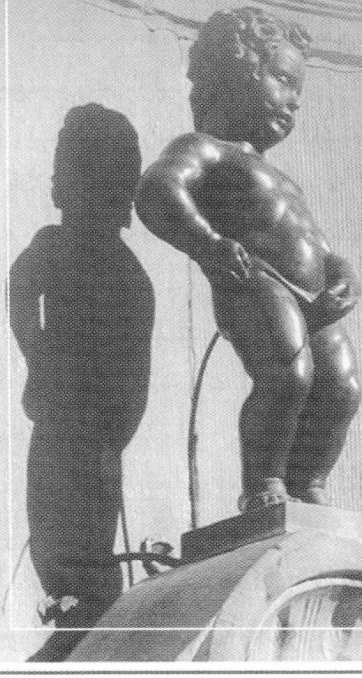
ھېكايە قىلىنىشچە، بۇنىڭدىن 400 يىللار مۇقەددەم نەچچە مىڭ ئىسپانىيە لەشكىرى گوللاندىيە بوغۇزىغا جايلاشقان بىر مۇھىم شەھەرنى مۇھاسىرىگە ئېلىۋاپتۇ. ئارىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن گوللاندىيە قوشۇنى بۇ يەرگە يېتىپ كەپتۇ ـ ده، ئىسپانىيە لەشكەرلىرىنى تىرىپىرەن قىلىۋېتىپتۇ. قامە-لىپ، ئېچىرقاپ كەتكەن شەھەر پۇقرالىرى شەھەر دەرۋازىسىدىن ئېتىلىپ چىققان پېتى ئوزۇق ئىزدەشكە باشلاپتۇ. ئۇلار ئىسپا-

نىيە لەشكەرلىرى يەپ بولالمىغان سەۋزە، ياڭيۇ، پىياز قالدۇق-لىرىنى تېپىۋېلىپ، سۇدا قاينىتىپلا يېيىشكە باشلاپتۇ. بۇ ئۇنىڭ-تۇلماس چاغلارنى ئېسىدە مەھكەم ساقلاش ئۈچۈن گوللاندىيە-لىكلەر بۇنداق ئارىلاشما تاماقنى «دۆلەت قورۇمىسى» دەپ ئاتاپ يەيدىغان بولغانىكەن.

شامال تۈگمىنى: شامال تۈگمىنى گوللاندىيىنىڭ سىمۋولى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. شامال تۈگمىنى كونا زامانلاردا غەربىي ياۋروپا ئەللىرىنىڭ ھەممىسىگە تارقالغان بولۇپ، گوللاندىيە شا-مال تۈگمەنلىرى قەدىمىيلىكى، چوڭلۇقى بىلەن ئالاھىدە پەرق-لىنىدىكەن. شامال تۈگمىنى بىر يۇمىلاق مۇنارىدىن ئىبارەت بو-لۇپ، ئۇنىڭ تۆت تال چوڭ ۋە ئۇزۇن قانىتى شامال تۈگمىنىنىڭ چوققىسىدىكى تۈگمەن ئوقىغا بەند قىلىنغانىكەن. بۇنداق تۈگ-مەنلەرنىڭ ئەڭ قەدىمىيلىرى مىلادىيە 18 ـ ئەسىرلەردە ياسالغا-نىكەن.

بیشل دولت - بلجیم

بېلگىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: بېلگىيە پادىشاھلىقى
يەر مەيدانى: 30 مىڭ 519 كۋادرات كىلومېتر
نوپۇسى: 10 مىليون 39 مىڭ
پايتەختى: بريۇسسېل

مەمۇرىي رايونى: پۈتۈن مەملىكەت توقۇز ئۆلكىگە بۆلۈنگەن.

تەبىئىي جۇغراپىيىسى: بېلگىيە ياۋروپا قىتئەسىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. فرانسىيە، گېرمانىيە، گوللاندىيە، لىيۇكسېمبۇرگ بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

بېلگىيىدە كۆمۈر زاپىسى مول، يەنە مىس، كۆمۈر، سىنىك، ئالىيۇمىن قاتارلىق مەدەنلەر چىقىدۇ.

بېلگىيە زېمىنىنىڭ 20 پىرسەنتى ئورمان بىلەن قاپلانغان بولۇپ، دۇنيا مىقياسىدا ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى بىر قەدەر چوڭ بولغان دۆلەت. بېلگىيە ئاھالە بىرقەدەر زىچ دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ھەربىر كۋادرات كىلومېتر زېمىنغا 323 دىن ئادەم توغرا كېلىدۇ. دۆلەت نوپۇسىنىڭ شەھەرلىشىش دەرىجىسى ئەڭ يۇقىرى، ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 95 پىرسەنتى شەھەردە تېرىكچىلىك قىلىدۇ.

فرانسۇز تىلى بىلەن گوللاندىيە تىلى بېلگىيىنىڭ ھۆكۈمەت تىلى.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: بېلگىيە كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئەڭ بۇرۇن شەكىللەنگەن دۆلەت. 2 ـ دۇنيا

ئۇرۇشىدىن كېيىن بېلگىيىنىڭ تەرەققىياتى ھەرقانداق چاغدىكىدىنمۇ تېز بولدى. 1994 - يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 22 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بولغان.

پولات - تۆمۈر ئىشلەپ چىقىرىش سانائىتى بېلگىيىنىڭ ئەڭ ئەنئەنىۋى سانائىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. پولات - تۆمۈرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىش نىسبىتى لىيۇكسېمبۇرگتىن قالسىلا، دۇنيا بويىچە 1 - ئورۇندا تۇرىدۇ.

مەدەنىيەت ۋە مائارىپى: بېلگىيە ھۆكۈمىتى مائارىپ تەرەققىياتىغا ناھايىتى ئېتىبار بېرىدىغان دۆلەت. ھۆكۈمەتنىڭ ھەر يىلى مائارىپقا سالىدىغان مەبلىغى ھۆكۈمەت يىللىق خام چوتىنىڭ 13 ــ 14 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. مائارىپقا مۇنداق يۇقىرى مەبلەغ سېلىش دۇنيادا ئىنتايىن كەم ئۇچرايدۇ. بېلگىيە ھۆكۈمىتى 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ئۇچ ياشتىن 18 ياشقىچە بولغان ئۆسمۇر - بالىلارنىڭ ئوقۇش راسخوتىنى تامامەن ئۆز ئۈستىگە ئالغان.

1. مەشھۇر جەڭگاھ ــ ۋاتېرلوئو

بىز گوللاندىيىنىڭ گائاكا شەھىرىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن قويۇق ئورمان ۋە ياپيېشىل چىم بىلەن قاپلانغان دالانى كېسىپ ئۆتۈپ بېلگىيىنىڭ پايتەختى بريۇسسېلغا قاراپ ماڭدۇق. بريۇسسېلغا ئالاھازەل 20 كىلومېتىرچە مۇساپە قالغاندا يول باشلىغۇچى ئاپتوموبىلنى توختاتتى - دە:

ــ مانا بۇ كونا جەڭگاھ ۋاتېرلوئو، بۇنىڭدىن 184 يىل بۇرۇن بۇ يەردە ئاتلار كىشنەپ، جەڭ دۇمباقلىرى گۈمبۈرلەپ، توپ - زەمبىرەكلەر ئوت چېچىپ تۇراتتى، ــ دېدى ۋە بۇ يەردە بىر ساەت توختايدىغىنىمىزنى ئۇقتۇردى.

كۆزىمىزگە تاشلانغىنى 10 نەچچە مېتىر ئېگىزلىكتىكى پولات تامغا ئېسىلغان «Vaterloo» دېگەن چوڭ خەت ۋە قويۇق چىم بىلەن قاپلانغان بىر دۆڭ بولدى. بىز زور قىزىقىش ئىچىدە يەرلىك چۈشەندۈرگۈچىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالدۇق.

ئېيتىلىشىچە، بېلگىيىگە قارايدىغان بۇ كىچىك بازار ئەسلىدە تارىختىكى مەشھۇر ۋاتېرلوئو ئۇرۇشى يۈز بەرگەن كونا جەڭگاھ ئىكەن.

تارىخ بەتلىرىدىن مەلۇمكى، ئۆز ھەيۋىسى بىلەن پۈتكۈل ياۋروپانى تىترەتكەن ناپولېئون بوناپارت 1812 ـ يىلىدىكى موسكۋا ئۇرۇشىدا ۋە 1813 ـ يىلىدىكى لېيىبىسىگ ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئامالسىز فرانسىيە زېمىنىغا چېكىنگەن. ئىچكى ـ تاشقى قىيىنچىلىق تۈپەيلى، 1814 ـ يىلى تەختىنى بوشتىشقا مەجبۇر بولغان، ئاخىر ئالېكساندر I تەرىپىدىن ئېلبا ئارىلىغا سۈرگۈن قىلىنغان. ناپولېئون پادىشاھلىق نامىنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، پائالىيەت دائىرىسى مۇشۇ كىچىك ئارال بىلەنلا چەكلەنگەن.

ئەمما، ئۆز مەغلۇبىيىتىگە ئەزەلدىن تەن بېرىپ باقمىغان ناپولېئون بۇ قىسمەتكىمۇ بوي بەرمىگەن ۋە بار ـ يوقى 400 نەپەر مۇھاپىزەتچىسىنى باشلاپ، 1815 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى بىرقانچە كونا كېمە بىلەن دېڭىزدىن ئۆتۈپ، بىر كېچىدىلا قىرغاقتا چىقىۋالغان، كونا ـ يېڭى بولۇپ 800 چە ئەسكەر ۋە تۆت توپ بىلەن ئالپ تاغلىرىدىن ئېشىپ، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق 7 ـ ھەربىي رايوننىڭ قوماندانىنى قايىل قىلىپ ئۆزىگە قوشۇۋېلىپ، كۈچىنى زورايتقان.

شۇ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ناپولېئون پارىژ شەھىرىگە كىرىپ كەلگەن، كونا ۋەزىر ـ سەركەردىلەر ئۇنىڭ قوماندا-

لمقىنى قوبۇل قىلغان.

ناپولېئوننىڭ پارىژغا كىرىپ كەلگەنلىكى فرانسىيىگە قار-شى ئىتتىپاقنى ئالاقزادە قىلىۋەتكەن. بۇ ئىتتىپاق يېڭىۋاشتىن قوشۇن يۆتكەپ، ناپولېئوننى يوقىتىشقا بەل باغلىغان.

نەتىجىدە، 1815 - يىلى 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئەنگلىيە ۋە پروسسىيىنىڭ 220 مىڭ كىشىلىك بىرلەشمە قوشۇنى بىلەن ناپولېئون بوناپارتنىڭ 120 مىڭ كىشىلىك قوشۇنى دەل مۇشۇ يەردە تۇتۇشقان، ئاخىرىدا ناپولېئون قوشۇنى تامامەن هالاك بول-غان. ئەنگلىيە - رۇسىيە بىرلەشمە قوشۇنى ئۆز غەلىبىسىنىڭ ۋە ناپولېئون مەغلۇبىيىتىنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن ئېگىزلىكى 50 مېتىر، ئايلانمىسى 300 مېتىر كېلىدىغان بۇ سۈنئىي دۆڭنى ياساپ، دۆڭگە 226 باسقۇچلۇق پەلەمپەي قويغان. كىيىن جەڭ مەيدانىدىن يىغىۋالغان كېرەكسىز تۆمۈر - تەسەك بىلەن چوڭ بىر تۆمۈر شىر قۇيۇپ، بۇ شىرنى دۆڭ تۆپىسىگە جايلاشتۇرغان. بۇ شىر 184 يىلدىن بېرى ئەنگلىيە - پروسسىيە بىرلەشمە ئار-مىيىسىنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە فرانسىيە تەرەپكە قاراپ هومە-يىپ تۇرۇپتۇ.

2.«كىچىك پارىژ» — بريۈسسېل

بېلگىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان بريۈسسېل شەھە-رىنىڭ نوپۇسى 1 مىليون بولۇپ، «كىچىك پارىژ» دېگەن نامى بار ئىكەن.

مىلادىيە 10 - ئەسىردىن بۇرۇن بېلگىيىنىڭ ئوتتۇرا قىس-مى كەڭ كەتكەن بىر پارچە سازلىق ئىكەن. مىلادىيە 799 - يى-لىغا كەلگەندە، بېلگىيىلىك بىر كىنەز بۇ يەرگە هەربىي گازارما ۋە كىچىك بەرپا قىلغانىكەن هەم بۇ يەرنىڭ نامىنى «بريوئوك-

بريۇسسېل مەنزىرىسى

سارا» دەپ ئاتىغانىكەن. بۇ سۆزنىڭ مەنىسى «سازلىق ئۇستىدىكى تۇرالغۇ» دېگەنلىك بولۇپ، ھازىرقى بريۇسسېل دېگەن ناممۇ ئەنە شۇ سۆزدىن ئۆزگەرگەنىكەن. تارىختا بريۇسسېل ئىسپانىيە، ئاۋستىرىيە، فرانسىيە، گوللاندىيە قاتارلىق ئەللەر تەرىپىدىن بە- سىۋېلىنغان بولۇپ، 1830 - يىلى 11 - ئايغا كەلگەندە ئاندىن گوللاندىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىللىق جاكار- لىغان ۋە بېلگىيىنىڭ پايتەختى بولغانىكەن.

بريۇسسېل شەھىرى قويۇق ئورمان بىلەن قاپلانغان بولۇپ، پادىشاھ ئوردىسى، گۈزەل سەنئەت ساراىيى، چالغۇ مۇزېيى قاتار- لىق قۇرۇلۇشلار ئورمانلىق ئارىسىغا تارقالغانىكەن. شەھەر مەر- كىزىدىكى چوڭ مەيدان ۋە مەيدان ئەتراپىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان شەھەر مەمۇرىيىتى بىناسى، تارىخ مۇزېيى قاتارلىق ئىمارەتلەر تولىمۇ ھەيۋەتلىك كۆرۈنىدىكەن.

بريۇسسېل يەنە ئەڭ چوڭ خەلقئارالىق پائالىيەت مەركەزى، چەت ئەللىكى ئەلچىلەر ئۆمەكلىرىدىن ئۆزگە، بۇ شەھەردە دائىمىي تۇرۇشلۇق خەلقئارالىق تەشكىلاتلارنىڭ باش ئورگىنى 700 دىن ئاشىدىكەن. «شىمالىي ئاتلانتىك ئەھدى تەشكىلاتى» نىڭ، «ياۋروپا ئىقتىسادىي ئورتاق گەۋدىسى» نىڭ باش ئورگىنى قاتارلىقلار شۇلار قاتارىغا كىرىدىكەن. شۇ سەۋەبلىك، بريۇسسېل شەھىرىگە «ياۋروپانىڭ پايتەختى» دېگەن چىرايلىق نام بېرىلگەنىكەن. ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 30 دىن ئارتۇق خەلقئارالىق چوڭ كۆرگەزمە مانا مۇشۇ شەھەردە ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىكەن.

نۇرغۇن دۇنياۋى داڭلىق شەخسلەر ــ كارل ماركس، ۋېكتور ھيۇگو، بايرون، مۇزارت قاتارلىقلار بريۇسسېلدا تۇرۇپ پائالىيەت ئېلىپ بارغانىكەن.

3. بىرىنچى گرازدان ــ «سىيگەك بالا»

بىز ۋاتېرلوئودىكى قىسقا، ئەمما ئەھمىيەتلىك زىيارىتىمىزنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن، 10 نەچچە مىنۇت يول يۇرۇپ بريۇسسېل شەھەر رايونىغا كىرىپ كەلدۇق. بريۇسسېل زېمىنىدا دەرۋازىسى ۋە ھەربىي مۇزېيىدا تولۇق ئىككى سائەت ئېكسكۇرسىيە بولغاندىن كېيىن، شەھەر مەركىزىدىكى «ئوردا مەيدانى» دەپ ئاتىلىدىغان قاينام بىر مەيدانغا يېتىپ كەلدۇق. «ئوردا مەيدانى» ئالمىقانچىلىك كېلىدىغان ئۇششاق تاشلار ياتقۇزۇلغان كەڭ مەيدان بولۇپ، تۆت تەرىپىدە ئېگىز چېركاۋلار، قەدىمىي پادىشاھ ئوردىسى قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. بىز مەيدان ئەتراپىدىكى ھەيۋەتلىك قۇرۇلۇشلارنى ۋە ئادەم مىغلىداپ تۇرىدىغان مەيدانىنى ئىنچىكىلەپ كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن يول باشلىغۇچىنىڭ يول

باشلىشى بىلەن «ئوردا مەيدانى» دىن ئانچە يىراق بولمىغان «سىيگەك بالا» ھەيكىلىنى زىيارەت قىلدۇق. بىرىۇسسېل شەھىرى بويىچە «بىر نەچچى پۇقرا» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ «سىيگەك بالا» ھەيكىلى كوچا دوقمۇشىغا ئورنىتىلىپ چىرايلىق تۆمۇر ژادەك ئىچىگە ئېلىنغانىكەن. ئېگىزلىكى بىر مېتىرچە كېلىدىغان بۇ يالىڭاچ بالا يول تەرەپكە قاراپ تۇختىماي «سىيىپ» تۇرىدىكەن. ھەر خىل ئىرق، ھەر خىل مىللەتتىن بولغان سایاھەتچىلەر «سىيگەك بالا» غا ھەۋەس بىلەن قارىشىدىكەن، بالا ئالدىدا بەس - بەس بىلەن سۈرەتكە چۈشىدىكەن.

ئادەمنىڭ كۆپلۈكى ۋە قۇلاقنى يارغۇدەك ژاراڭ - چۇرۇڭ تۈپەيلى بۇ «سىيگەك بالا» توغرىسىدا بىرەر مەلۇمات ئاڭلاشقا مۇمكىن بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ «بالا» ھەققىدە «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ بىرقانچە يىل بۇرۇنقى بىر سانىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگىنى يادىمدا.

ئېيتىلىشىچە، زامانلارنىڭ بىرىدە چەت ئەلدىن كەلگەن تاجاۋۇزچىلار بىرۇسسېل شەھىرىگە ھۇجۇم قوزغاپتۇ. لېكىن، قانچە ھەپىلەشكەن بولسىمۇ قاتتىق قارشىلىقتا ئۇچراپ مەغلۇبىيەتكە يېتەلمەپتۇ. بىراق، بىر كېچىسى تاجاۋۇزچى ئارمىيە پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ شەھەر دەرۋازىسىغا پارتلاتقۇچ دورا قويۇپتۇ - دە، پىلتىغا ئوت يېقىۋېتىپ قېچىپ كېتىپتۇ. بۇ يەرگە تاسادىپىي كېلىپ قالغان ھېلىقى «سىيگەك بالا» بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ چۆچۈپ كېتىپتۇ. چۈنكى، شەھەر سېپىلى (دەرۋازىسى) پارتلىۋېتىلسە، تاجاۋۇزچىلار شەھەرگە بېسىپ كىرىدىكەن - دە، خەلقنى قۇل قىلىدىكەن. بۇ خەۋپنى ھېس قىلغان «سىيگەك بالا» ژىرىلداپ كۆيۈۋاتقان پىلتىنى ئۆچۈرمەكچى بولۇپتۇيۇ، ھېچ ئامال قىلالماپتۇ. ئاخىر بىر ئەپچىل «چارە» نى تېپىپتۇ

ۋە پىلتىغا سىيگىلى تۇرۇپتۇ. پىلتا ئۆچۈپتۇ. پارتلاتقۇچ دورا پارتلىماپتۇ، شەھەر سىپىلى ئامان قاپتۇ. تاجاۋۇزچىلارمۇ شە-ھەرگە بېسىپ كىرەلمەپتۇ. بۇ بالا ئۆزىنىڭ سۈيدۈكى بىلەن بريۇسسېل شەھىرىنى ئامان ساقلاپ قالغىنى ئۈچۈن شەھەر خەلقى بۇ بالىنىڭ خاتىرىسىگە بۇ «سىيگەك بالا»نىڭ مىس ھەيكىلىنى ياساپ مۇشۇ يەرگە جايلاشتۇرغانكەن. ئۇنىڭغا يەنە «بريۇسسېل شەھىرىنىڭ بىرىنچى گىراژدانى» دېگەن شەرەپلىك نامنى بەرگەنكەن.

بۇ راستتىنلا يۇز بەرگەن ۋەقەمۇ ياكى كىشىلەر توقۇۋالغا-مۇ، بۇنى ئېنىقلاشقا ئىمكان بولمىدى. بىراق، قولىدىن كېلىدى-غان ئەڭ ئاددىي چارە بىلەن بىر قېتىملىق پاجىئەنىڭ ئالدىنى ئالغان بۇ بالىنىڭ ھەيكىلى بۇ شەھەرنىڭ ئەڭ ئاۋات يېرىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. كىشىلەر بۇ بالىنىڭ كەچۈرمىشىنىڭ راست ـ يالغىنىنى سۈرۈشتۈرۈپمۇ كەتمەيدىكەن، ئۇنى ھۆرمەت بىلەن تاۋاپ قىلىپ، ھاياجان بىلەن تىلغا ئالىدىكەن، ھەيكەل تارىخىنى ھەيكەل ئالدىغا باشلاپ كەلگەن بالىلارغا ھېكايە سۈپىتىدە سۆز-لەپ بېرىدىكەن.

بۇرۇنلا ھېكايىسىنى ئاڭلىغان، ئەمما كۆرۈشكە نېسىپ بول-مىغان بۇ قەھرىمان بالا ئالدىدا بىر پارچە سۈرەتكە چۈشۈۋېلىش نىيىتىگە كەلدىم ۋە يېرىم سائەتچە نۆۋەت ساقلاپ تۇرۇپ، ئاران دېگەندە بۇ شەرەپكە ئېرىشەلىدىم. بىراق، كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغان چاغ بولغاچقا ۋە قىستىلىپ يۈرگەن ئادەملەر بەك كۆپ بولغاچقا، سۈرەتكە چۈشىدىغان ئەڭ ئەپلىك جايىنى تاللاشقا مۇم-كىن بولمىدى. بېيجىڭغا قايتىپ كېلىپ سۈرەتنى يۇدۇرۇۋالدىم، سۈرەتنىڭ ئويلىغىنىمدىنمۇ ياخشى چىققىنىنى كۆرۈپ، كۆڭلۈم جايىغا چۈشتى.

4. ياۋروپادا ئادەملەر

گېرمانىيە، گوللاندىيە، بېلگىيىنىڭ چوڭ شەھەرلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن شۇنى ھېس قىلدىمكى، بۇ شەھەرلەرنىڭ نو-پۇسى گەرچە مىليوندىن يۇقىرى بولسىمۇ، كوچىلىرىدا ئادەم ئىنتايىن شالاڭ بولىدىكەن. بېرلىن شەھىرىدىكى ئاۋات ئالبىك-ساندر مەيدانىغا يېقىنلاپ قالغان تۇرۇقلۇقمۇ كەڭ كوچىلارنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى پىيادىلەر يولىدا قولتۇقلىشىپ كېتىۋاتقان بىر جۈپ ئەر - خوتۇن (ئەر - خوتۇن دەپ تۇرايلى)دىن ئۆزگە بىرمۇ ئادەمنى كۆرمىگەنلىكىم مېنى سەل ئەجەبلەندۇرگەنىدى. كېيىنچە باشقا شەھەرلەردىمۇ دەل - دەرەخلەر ئارىسىدىكى جاز-بىلىك سەيلىگاھلارنىڭ، دەريا بويلىرىدىكى چىرايلىق يوللارنىڭ ئادەمسىز غېرىبسىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ «بۇ شەھەردىكىلەر نەگە كەتكەندۇ، شۇنداق ئوبدان سەيلىگاھلارنى ياساپ قويۇپ بىكار قالدۇرغىنى نېمىسى» دېگەنلەرنىمۇ ئويلىدىم.

بىراق، بريۇسسېلغا كەلگەن ئاخشىمى خەۋەردار كىشى مۇنداق دېدى:

— ياۋروپادىكى 1 مىليون ئاھالىلىك مەلۇم بىر شەھەرنىڭ كۆلىمى شەرق ئەللىرىدىكى، مەسىلەن، ياپونىيە، كورىيەدىكى 2 ـ 3 مىليون ئاھالىسى بار شەھەرلەرنىڭ كۆلىمىگە توغرا كېلىدۇ. شەھەر چوڭ، نوپۇسنىڭ تەبىئي كۆپىيىش نىسبىتى تۆۋەن بولغاچقا ئادەم ئاز. يەنە بىر سەۋەب، شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ كەچكى تۇرمۇشى ئانچە مول ئەمەس، ئادەملەر كەچلىكى ئاساسەن تاشقىرىغا چىقمايدۇ. دەم ئېلىش كۈنلىرىدە دېگۈدەك بويلىرىغا، داچىلارغا كېتىپ قېلىشىدۇ. فرانكفۇرتتىكى رېم مەيدانى، ھامبۇرگتە-

كى پورت كوچىسى، ئامستېردامدىكى قانال رايونى قاتارلىقلاردا ئادەم ھەقىقەتەن كۆپ. بىراق، بۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى چەت ئەلدىن كەلگەن سایاھەتچىلەر. قىسقىسى، بۇ يەرلەردە رېستوران قىزغىنلىقى يوق، ئىجتىمائىي ئالاقە زامانىۋى ئالاقە ۋاستىلىرى بىلەنلا ئورۇندىلىنىدۇ، ئۇلار ھەممە ئىشنى ئۆيىدە قىلىشقا، ئۆيگە بېكىنىۋېلىشقا ئادەتلەنگەن. بىكار تەلەپلەرنىڭ ئازلىقى، تۇر-مۇش رېتىمىنىڭ تېزلىكىمۇ بىر مۇھىم سەۋەب...

مەن ياۋروپا شەھەرلىرىنىڭ كوچىلىرى بىلەن ياپونىيە شە-ھەرلىرىنىڭ كوچىلىرىنى خىيالەن سېلىشتۇرۇپ باقتىم. ياپو-نىيە كوچىلىرىدا ئادەملەر مۇكىمەك ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ، دىققەت قىلمىسىڭىز يا سىز باشقىلارنى سوقۇۋېتىسىز، يا باشقىلار سىز-نى سوقۇۋېتىدۇ. ياۋروپا شەھەرلىرىدە ئەھۋال تامامەن ئۆزگىچە. ماگىزىنلاردا، ئاشپۇزۇللاردا، كوچىلاردا ئادەم ئاز، ئەڭ قاينىاق سودا كوچىلىرىدىن ئۆتكەن - كەچكەن ئادەملەرنىمۇ سانىۋالغىلى بولىدۇ.

5. تەبىئەت ۋە ئاشخانا

بىز بۇرۇن تاماق ئېتىدىغان ئۆينىمۇ، تاماق سېتىلىدىغان چوڭ - كىچىك ئۆيلەرنىمۇ «ئاشخانا» دەپ ئاتايتۇق. ئۇرۇمچى-دىكى كۆلىمى خېلى چوڭ بولغان 2 - ئاشخانا (سەنشىخاكزىدا)، 3 - ئاشخانا (ئوتتۇرا كۆۋرۈكتە)لارنىمۇ «ئاشخانا» دەپ ئاتايتۇق. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن ئۆيلەر-دىكى تاماق ئېتىدىغان ئاشخانىنى «ئاشخانا»، كوچىلاردىكى ئاش - تا-ماق ساتىدىغان كىچىكرەك دۇكانلارنى «ئاشخانا»، سەل چوڭراق-لىرىنى بولسا «رېستوران» دەپ ئاتايدىغان بولدۇق. ياۋروپادا ئۆي-دىكى ئاشخانىلارنى نېمە دەپ ئاتايدىغىنىنى بىلمىدىم، بىراق

كوچىلاردىكى تاماق سېتىلىدىغانلىكى ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىنى — مەيلى چوڭ بولسۇن، مەيلى كىچىك بولسۇن، «رېستوران» دەپ ئاتايدىكەن. بۇنداق رېستورانلار ئارىسىدا ھەتتا بىر ئېغىزلىق ئۆيلەرمۇ، چوڭ ۋە ھەشەمەتلىكلىرىمۇ بار ئىكەن.

ئوخشىمايدىغىنى، ئۇلار چوڭ ـ كىچىك رېستورانلارنى ھەدىدىن ئارتۇق بېزەپ كەتمەيدىكەن، ئۇستەل ـ ئورۇندۇقلار يا-غاچنىڭ ئۆز رەڭگىدە بولىدىكەن. بەزى رېستورانلارنىڭ تاملىرى سىلىقلانمىغان قوپال تاشلاردىن قوپۇرۇلۇۋېرىدىكەن. تۇۋرۇكلىرى شۇنداق تەبىئىيكى، قارىغاي ياغىچىنىڭ پوستىمۇ سويۇۋېتىلمەيدىكەن، چاسىلانمايدىكەن، لىملىرىغىمۇ ئورماندىن كەلتۈرۈلگەن قارىغاي ياغاچلىرىنى ئۆز پېتى ئىشلىتىۋېرىدىكەن. ئەگەر بىزدە شۇنداق ئۆيلەرنى كۆرسەك، بىچارە ياغاچچىنى پەمسىزلىكتە، ھۇرۇنلۇقتا ئەيىبلەر ئىدۇق.

ياۋروپا رېستورانلىرى يەنە ھەر تۈرلۈك زىرائەتلەر بىلەنمۇ بېزىلىدىكەن. بېرلىندىكى بىز چۈشكەن Tierpark مېھمانخانىسىنىڭ رېستورانىدا يوغان قازان كاۋىسى، بىرقانچە تال سويۇلىمىغان قوناق باشقى، بىر ياغاچ تەڭنە، كىچىكتىن چىققان ياغاچ ھارۋىنىڭ بىر پاي چاقى، بىر چولاق گۈرجەك ۋە يىلتىزى بىلەن قومۇرۇچۇبلىنغان دەرەخ كۆتىكى چىرايلىق تىزىپ قويۇلۇپتۇ. ھامبۇرگتىكى جۇڭگولۇقلار ئاچقان رېستوراندىمۇ بىر تۈتام بۇغداي، بىرقانچە تال ئاپتاپپەرەس، بىر دانە ھارۋىكەش قامچىسى، كونا چىخ قالپاق قاتارلىق زىرائەت ۋە دېھقانچىلىق سايمانلىرى كىچىكرەك بىر ياغاچ ھارۋىنىڭ ئۈستىگە كېلىشتۇرۇپ تىزىپ قويۇلۇپتۇ، بىلىغىلد شەھىرىدىكى رېستورانىدىمۇ كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان تۆر تامغا قازان تۇڭقى، چۆمۈچ، كەپكۇر، چىنە، تەخسە، پىچىنە قېلىپلىرى، ھاۋانچا تېشى، قىڭغىراق دې-

گەندەك ئاشخانا سايمانلىرى بىر ـ بىرىگە ماسلاشتۇرۇلغان هالدا ئېسىلىپ چىرايلىق شەكىل چىقىرىلىپتۇ.

ئىشقىلىپ، بۇنداق رېستورانلاردا تەبىئەتنىڭ ئەسلىي قىيا-پىتى ئەكس ئېتىپ تۇرىدىكەن. دېنى ئايرىلمىغان زىرائەتلەر، دېھقانچىلىق سايمانلىرى دېگەنلەر كىشىگە ئېتىزنى، ئېكىنزار-لىقلارنى، دېھقان ئەمگىكىنى ئەسلىتىدىكەن. مەن بۇنداق تەبىئىي بېزەكلەرنى كۆرۈپ، ئادەم مەدەنىيلەشكەنسېرى تەبىئەتكە شۇنچە يېقىنلىشىدىغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قالدىم. دېمىسىمۇ، كۆزنى چاققۇدەك پارقىراپ تۇرىدىغان تام ـ تورۇسلاردىن، ئۇستەل ـ ئورۇندۇقلاردىن كۆرە، تەبىئەت گۈزەللىكى ئەكس ئېتىپ تۇرغان بۇنداق نەرسىلەر گەرچە كۆزنى چاققۇدەك پارقىراپ تۇرمىسىمۇ كۆزگە، كۆڭۈلگە بەكرەك يېقىن تۇرىدىكەن.

6. مۇھىت ۋە مۇھىت ئاسراش

بىز تۇرۇپ ئۆتكەن غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرى تونۇشتۇرۇ-شىمىزدا قەيت قىلىنغاندەك، سانائەت تەرەققىياتى جەھەتتە ئال-دىدا كېتىۋاتقان دۆلەتلەر هېسابلىنىدۇ. مۇھىت بۇلغاشنىڭ ئاۋانگارتلىرى دەپ ئاتىلىدىغان خىمىيە سانائىتى، پولات ـ تۆمۈر سانائىتى، نېفىت ـ گاز سانائىتى كارخانىلىرىنىڭ زىچلىقىمۇ بۇ دۆلەتلەردە خېلى يۇقىرى. بىراق، مېنى قايىل قىلغىنى شۇ بولدىكى، بۇ ئەللەرنىڭ شەھەرلىرىدە بولسۇن ياكى سەھرالىردا بولسۇن، 20 نەچچە كۈن داۋامىدا تۇتۇن ياكى بۇس كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان بىرمۇ تۇرخۇننى ئۇچراتمىدىم.

يادىمدا قېلىشچە، مەن 1997 ـ يىلى كۈزدە ياپونىيە زېمىـ-نىغا قەدەم باسقان تۇنجى كۈنلا يول باشلىغۇچى: «ياپونلار قاينىاق سۇ ئىچىشكە ئادەتلەنمىگەن، شۇڭا مېھمانخانىلارغا قاينىاق سۇ قو-

تەبىئەت ۋە ئادەم

يۇلمايدۇ. بىراق، ئەندىشە قىلماڭلار، ياپونىيىدە تۇرۇبا سۇلىرى قاياناتماي ئىچىسمۇ بولىدىغان ئۆلچەمگە يەتكەن. ئۇسساپ كەتمەسلىكلار تۇرۇبا سۇيىنى ئىچىۋېرىڭلار» دېگەنىدى. فرانكفۇرتقا كەلگەن كۈنى يول باشلىغۇچى خۇددى ياپون يول باشلىغۇچىلىرى بىلەن كېلىشىۋالغاندەكلا: «ياۋروپانىڭ ھەرقانداق يېرىدە تۇرۇبا سۇيىنى قورقماي ئىچىۋەرسەڭلار بولىدۇ، بۇ سۇ ئىچىش ئۆلچىمىدە ساپلاشتۇرۇلغان» دېدى. 1994 ـ يىلى شياڭگاڭغا بارغىنىمدا ئادەتتىكى تۆمۈر تۇرۇبىنىڭ ئىچىملىك سۇغا ماس كەلمەيدىغانلىقىنى، شۇ سەۋەبلىك، تۆمۈر تۇرۇبىلارنىڭ مىس تۇرۇبىلارغا ئالماشتۇرۇلۇۋاتقىنىنى، ئىچىملىك سۇنىڭ بىۋاستە ئىچىش دەرىجىسىگە يەتكەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم. بۇ يىل (1999 ـ يىلى) ئەتىيازدىمكىن ياكى يازدىمكىن، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى شېنجېن شەھىرىدىكى يېڭى قۇرۇلۇۋاتقان بىر ئا-

هالىلەر رايوندا ئىچىملىك سۇنى بىۋاستە ئىچىش دەرىجىسى گىچە ساپلاشتۇرىدىغان قۇرۇلمىنىڭ ئورنىتىلىۋاتقانلىقى، بۇ قۇرۇلما ئىشقا كىرىشتۇرۇلسە، بۇ رايوننىڭ تۇرۇبا سۇيىنى بىۋاستە ئىچىشكە بولىدىغانلىقى توغرىسىدا بىر خەۋەر كۆرسەتكەنىدى. بۇنىڭدىن قارىغاندا، بىۋاستە ئىچىشكە بولىدىغان تۇرۇبا سۇيى بىلەن بىۋاستە ئىچىشكە بولمايدىغان تۇرۇبا سۇيىنىڭ پەرقى بولىدىكەن. بۇنىڭ ئۈچۈن مەخسۇس قۇرۇلمىلارنىڭ يارىدىمى لازىم ئىكەن، دېگەن ھېسسىياتقا كېلىپ قالدىم.

ياۋروپادا، بولۇپمۇ گېرمانىيىدە بارلىق دۆڭلەرنىڭ، يول بويلىرىنىڭ قويۇق ئورمان بىلەن قاپلانغىنىنى كۆرۈپ، دەسلەپتە بۇ ئورمانلار تەبىئىي ئورمانلىق بولسا كېرەك، دەپ ئويلىغانىدىم. ئەمما، گېرمانىيە بىلەن گوللاندىيە ئارىسىدا كېتىۋېتىپ، ئۇزۇنلۇقى 10 كىلومېتىرچە كېلىدىغان بىر كۆچەتزارلىقنى كۆردۈم. بۇ كۆچەتزارلىقتا خىلمۇخىل قارىغاي كۆچەتلىرى ۋە باشقا مەنزىرە دەرەخلىرىنىڭ كۆچەتلىرى يېتىشتۇرۇلۇۋاتىپتۇ. بۇنىڭغا قاراپ تەبىئىي ئورماندەك كۆرۈنگەن ئورمانىنىڭ تامامەن تەبىئىي ئەمەسلىكىنى، دۆلەت ياكى شەخسلەر مەبلەغ سېلىپ ئورمان بىنا قىلىدىغانلىقىنى بىلىۋالدىم. ئەمما، بۇ ئورمانلارنى بىنا قىلىشتا ئۇلار ياغاچ ماتېرىيالى يېتىشتۇرۇشنى كۆزدە تۇتمىسا كېرەك. سورتىغا خاس ئەگرى ـ بۈگرى ئۆسىدىغان بۇنداق قارىغايدىن مەنزىرە دەرىخى ئورنىدا پايدىلىنىشقا بولىدىكەنكى، ئۇنىڭدىن بىرەر تال تۇزرەك بادرا چىقىشىغا كىشىنىڭ كۆزى يەتمەيدىكەن. بۇنىڭدىن، ئۇلار مۇھىتنى گۈزەللەشتۇرۇش، ساپلاشتۇرۇش ئۇچۇن ئىقتىسادىي ئۇنۇم قوغلاشمايدىكەن دېگەن مەنە چىقىدۇ.

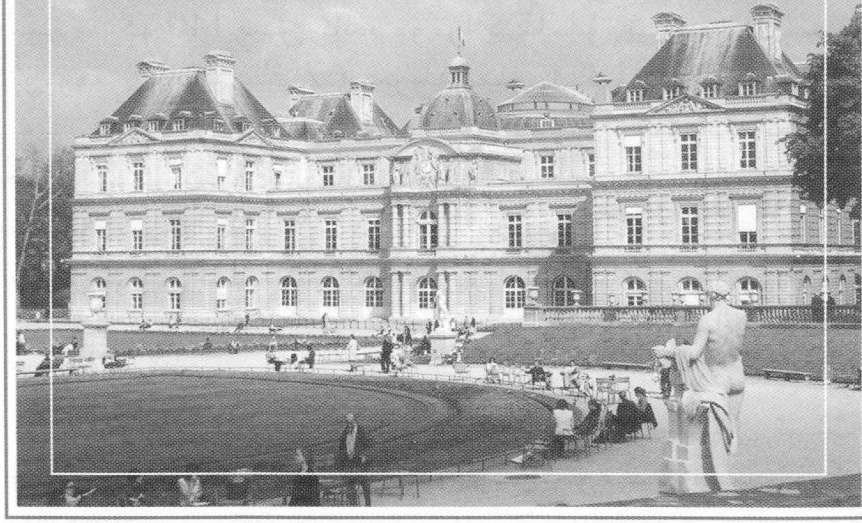
گېرمانىيە، گوللاندىيە، بېلگىيە قاتارلىق ئەللەردە زاۋۇتلار قېنىق سىر بېرىلگەن ئېگىز تام بىلەن قورشۇۋېتىلگەن بولغاچ-

قا، زاۋۇت رايونىنى زادى كۆرگىلى بولمايدىكەن، يىراقتىن قارا-سىڭىز تۆت چاسا كەلگەن بىر توپلاشتۇروپ قاچىلاش ساندۇقى-غىلا ئوخشايدىكەن، دەرۋازا ئالدى مېھمانخانىلارنىڭ ئالدىدىكىدەك گۈلگە پۈركەنگەنكەن. شەكىل چىقىرىپ قىرقىلغان دەرەخلەر، چىملىقلار، مەلۇم گېئومېترىيىلىك شەكىلدە ئېتىلىپ تۇرغان فونتانلارغا قاراپ زاۋۇتنى بىرەر باغچىغا ياكى مۇزېيغا ئوخشىتىشىڭىز مۇمكىن ئىكەن.

مەن ياۋروپا سەپىرى داۋامىدا ئاق قۇشقاچلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلدىم. دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرىدە بولىدىغان ئاق قۇشقاچىنىڭ رەڭگى مۇھىت سۈپىتىنىڭ بىر ئەينىكى. كۆردۈمكى، بۇ يەردىكى قۇشقاچلار خۇددى جەنۇبىي شىنجاڭ قۇشقاچلىرىدەك پاكىز ئىكەن، ئۇرۇمچىدىكىدەك قىشلىقى قارا قۇشقاچقا، يازلىقى كۈل رەڭ قۇشقاچقا ئايلىنىپ قالمىسا كېرەك. كېيىنكى كۈنلەردە مەن پارىز شەھىرىدىكى مەشھۇر لوۋېر سارىيى ھويلىسىدا ئارام ئېلىۋېتىپ كەپتەرلەر ئارىسىدا دانلاپ يۈرگەن بىرقانچە ئاق قۇشقاچنى يېقىندىن كۆزىتىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم. ئۇ قۇشقاچلار بايام دېگەندەك ئۆز رەڭگىدە ئىكەن، خۇددى سوپۇنلاپ يۇيۇپ قويغاندەك پاكىز تۇرۇپتۇ.

«کچیك بایۆه چچپه» ـ لیۆکسیمبۆرگ

لیۇكسېمبۇرگ بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: لیۇكسېمبۇرگ كىنەزلىكى
يەر مەيدانى: 2586 كۋادرات كىلومېتر
نوپۇسى: 409 مىڭ
پايتەختى: لیۇكسېمبۇرگ

مەمۇرىي رايونى: ئۇچ مەمۇرىي رايونغا بۆلۈنگەن. بۇ مەمۇرىي رايونلار 12 ناھىيە، 118 يېزا (بازار) غا ئايرىلغان.

تەبىئىي جۇغراپىيەسى: لیۇكسېمبۇرگ كىنەزلىكى شەرقتە گېرمانىيە بىلەن، غەربتە ۋە شىمالدا بېلگىيە بىلەن، جەنۇبتا فرانسىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ياۋروپادىكى كىچىك دۆلەتلەرنىڭ بىرى.

ئىجتىمائىي ئەھۋالى: بۇ دۆلەتتە ھەربىر كۋادرات مېتىر يەرگە 140 تىن ئادەم توغرا كېلىدۇ. شەھەر نوپۇسى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 67 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. مەملىكەت نوپۇسىنىڭ تۆتتىن بىرى لیۇكسېمبۇرگ شەھىرىگە توپلانغان. لیۇكسېمبۇرگلۇقلار ياۋروپا ئىرقىنىڭ ئاتلانتىك بالتىق تېپىغا كىرىدۇ. فرانسۇز تىلىنى دۆلەت تىلى قىلغان، نېمىس تىلىنىمۇ ئورتاق قوللىنىدۇ.

لیۇكسېمبۇرگ كىچىك دۆلەت بولۇشىغا قارىماي، دۆلەت ئاپپاراتىنىڭ ھەممە شەرتلىرىنى ھازىرلىغان. ئاددىيسى، بۇ ئەلدە خرىستىئان سوتسىيال پارتىيەسى، سوتسىيال ئىشچىلار پارتىيەسى، دېموكراتلار پارتىيەسى، لیۇكسېمبۇرگ

كومپارتىيىسى، سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسى، مۇستە-قىل سوتسىيالىستلار پارتىيىسى، يېشىل پارتىيە دېگەندەك بىرمۇنچە پارتىيىلەر بار.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: لىيۇكسېمبۇرگ ياۋروپا ئىقتىسا-دىي ئورتاق گەۋدىسىگە ئەزا دۆلەتلەر ئىچىدە ئەڭ كىچىك، نوپۇسى ئەڭ ئاز دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولسىمۇ، ئىقتىسادى يۇكسەك دەرىجىدە تەرەققىي تاپقان. پولات - تۆمۇر سانائى-تى، پۇل مۇئامىلە كەسپى ۋە رادىئو - تېلېۋىزىيە تىجارىتى لىيۇكسېمبۇرگ ئىقتىسادىنىڭ ئۈچ چوڭ تۈۋرۈكى، شۇڭا بۇ دۆلەتنىڭ «پولات - تۆمۇر پادىشاھلىقى»، «خەلقئارا پۇل مۇ-ئامىلە مەركىزى» دېگەندەك يارىشىملىق ناملىرى بار. لىيۇكسېمبۇرگنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇ-رىچە كىرىمى 20 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن بولۇپ، ياۋروپادىكى تۈرمۇش سەۋىيىسى ئەڭ يۇقىرى دۆلەتلەرنىڭ بىرى.

لىيۇكسېمبۇرگدا پولات - تۆمۇر سانائىتى ھەممىدىن بەك تەرەققىي قىلغان. ئادەم بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىل-لىق پولات تاۋلاش مىقدارى 10 توننىدىن يۇقىرى. 1911 - يىلى قۇرۇلغان ئاربىدا پولات - تۆمۇر شىركىتى دۇنيا بو-يىچە ئەڭ چوڭ 10 شىركەتنىڭ بىرى.

لىيۇكسېمبۇرگ يەنە دۇنيا بويىچە 7 - ئورۇندا تۇرىدىغان پۇل مۇئامىلە مەركىزى. بۇ كىچىك دۆلەتتە تەرىپ-لىدىن رەسمىي ئەنگە ئېلىنغان بانكىدىن 227 سى بولۇپ، بانكىلار دۇنيا پۇل مۇئامىلە ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 11 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

1.«يالغۇز ئوغۇل» — لىۋكسېمبۇرگ شەھىرى

بىز لىۋكسېمبۇرگقا دەل چۈش مەزگىلىدە يېتىپ كەلدۇق. لىۋكسېمبۇرگ كىنەزلىكىدىكى بۇ بىردىنبىر شەھەر كىنەزلىكنىڭ جەنۇبىدىكى گوتلان تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان گۈزەل بىر شەھەر ئىكەن. شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا تىكلەنگەن شەرەپ مۇنارىنىڭ يېنىدىن ئۆتىدىغان چوڭ جىلغا ۋە چوڭ جىلغىغا سېلىنغان ئېگىز كۆۋرۈك بەكمۇ ھەيۋەتلىك كۆرۈنىدىكەن. شەھەر بويىچە 93 كۆۋرۈك بار ئىكەن. قەدىمكى چېركاۋلار، ئوردىلار، توپ پەشتىقى قاتارلىقلار يىراقتىنلا كۆزگە چېلىقىدىكەن. مەملىكەت بويىچە بار بولغان 227 بانكىنىڭ 220 سى مۇشۇ شەھەرگە جايلاشقان بولۇپ، پايتەختتىكى 80 مىڭ نوپۇسنىڭ 20 مىڭى بانكا خىزمەتچىلىرى ئىكەن. مەيلى چوڭ جىلغا بولسۇن ياكى شەھەر كوچىلىرى بولسۇن، قويۇق دەرەخ بىلەن قاپلانغانىكەن.

2. ياۋروپادا كىتابچىلىق

لىۋكسېمبۇرگقا كەلگەن كۈنىمىز دەل يەكشەنبە كۈنى بولغاچقا، ماگىزىنلارنىڭ كۈپىنچىسى دېگۈدەك تاقالغانىكەن. لىۋكسېمبۇرگتىلا ئەمەس، ياۋروپانىڭ ھەممە شەھەرلىرىدە شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى بانكىلارمۇ، ماگىزىنلارمۇ تاقىلىدىكەن. بىراق، بىز چۈشلۈك تاماق يېگەن جۈڭگوچە ئاشخانىنىڭ ئەتراپىدىكى بىرقانچە ماگىزىن ئوچۇق بولۇپ، تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن بۇ ماگىزىنلارنىڭ ھەممىسىنى ئارىلاپ چىقتۇق.

كۆردۇمكى، مەن ئارىلىغان بۇ ماگىزىنلار «ماگىزىن» ئەمەس، بەلكى كىتابخانا ئىكەن. تىجارىتىمۇ جانلىق ئىكەن.

بېرلىن شەھىرىدە تۇرغان كۇنلەرنىڭ بىرىدە بىز شەھەر-نىڭ ئوتتۇرا ھال يېرىگە جايلاشقان «تەيجۇڭ» رېستورانىدا چۇشلۇك تاماق يېدۇق ۋە بىر سائەتلىك مۆھلەت بىلەن ئىخ-تىيارىي بازار ئارىلىماقچى بولدۇق. بۇ رايون بېرلىن شەھىر-نىڭ چېتىگىرەك توغرا كېلىدىغان پويىز ۋوگزالىنىڭ ئەتراپى ئىدى. مەن پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ھەمراھلىرىمدىن ئايرىلىۋالدىم ـ دە، «تەيجۇڭ» دىن چىقىپ ئۇدۇل كېلگەن بىر كوچىغا كىردىم. ئۇزۇنلۇقى 500 مېتىرچە كېلىدىغان بۇ كوچا بۆلۈكىدە مەخسۇس كىتاب دۇكىنىدىن تۆتنى ئۇچراتتىم.

بىزدە بۇرۇن كىتابلارمۇ، كىتابخانىمۇ كەمچىل ئىدى. ھازىرقى كۇندە كىتاب كەمچىلىكى خېلى ئوبدان ھەل بولغان بولسىمۇ، لېكىن كىتابخانا كەمچىلىكى تېخى ھەل بولمايۋاتىدۇ. چوڭ ـ كىچىك شەھەرلەردە يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىر-قانچە شەخسىي كىتابخانىلار ئېچىلىپ كىتابخانا كەمچىل بو-لۇش ھالىتىنى ئانچە ـ مۇنچە ئۆزگەرتتى. بىراق، ياۋروپا شە-ھەرلىرىدىكىدەك نەگىلا قارىساڭ كۆزۇڭگە كىتابخانا كۆرۇنىدىغان ھالەت تېخى شەكىللىنىشتىن يىراق.

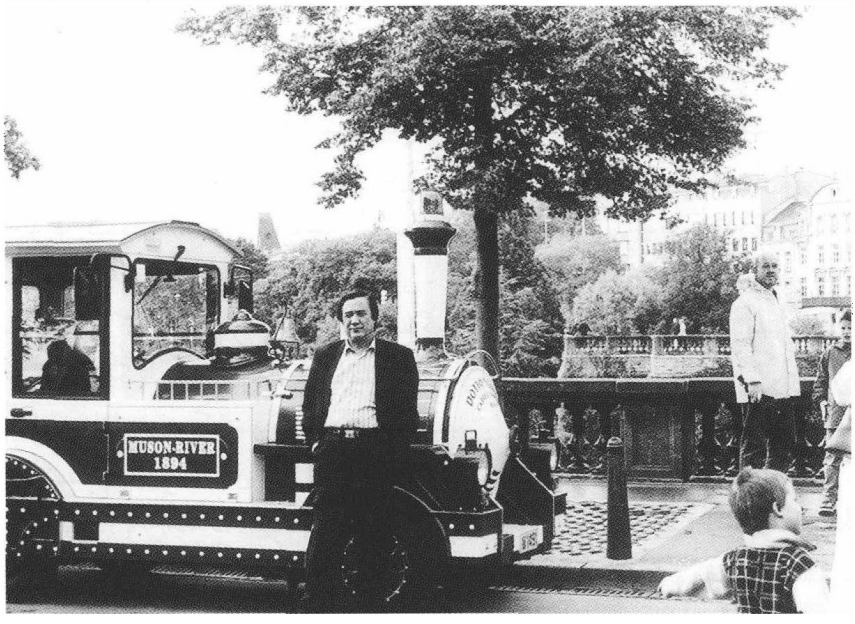
ناھىيىلەردىچۇ؟ بەزى ناھىيە بازىرىدا پەقەت بىرلا كىتاب-خانا بار. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇنداق كىتابخانىلار دۆلەت كارخانە-سى بولغاندىكىدىن رىقابەت ئېڭى ئاجىز، 2 ـ 3 خادىم كىتاب سېتىۋالىدىغان خېرىدارنىڭ كېلىشىنى كۇتۇپ ئولتۇرۇشىدۇ. كەلمىسە بىكار پاراڭ، مۇگدەش بىلەن كۇن ئۆتكۇزىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوقۇرمەنلەر كىتاب بىلەن يۈز كۆرۇشىدىغان، كىتاب

ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشەلمەيدىغان ھال شەكىللىنىپ قالىدۇ.

مېنىڭچە، خەلقىمىزدىن «كىتاب كۆرمەيدۇ، پۇل تاپسا ھاراق ئىچىدۇ» دەپ ئاغرىنىشنىڭ ئورنى يوق. شەھەر - بازارلاردا كىتابخانىلارنىڭ سانىنى كۆپەيتسەك، كىشىلەرنىڭ كىتاب ئوقۇش، كىتاب سېتىۋېلىش «ئىشتىھا» سىنى قوزغىغىلى بولىدۇ.

توغرا، بىزنىڭ ئىقتىسادىي شارائىتىمىز غەربلىكلەرنىڭكىدىن ناچارراق، كىتابچىلىق، كىتاب ئوقۇش كەيپىياتىمۇ خېلىلا تۆۋەن. كىتاب ئوقۇش ۋە كىتاب سېتىۋېلىش كىشىلەرنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ۋە ئىقتىسادىي قۇربىتىگە بېرىپ تاقىلىدىغان گەپ. بىراق، ياۋروپالىقلارمۇ قالاقلىق، مەدەنىيەتسىزلىك، نامراتلىق دەۋرلىرىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ بۇ گۇنكى كۈنلەرگە ئۇلاشقان، نامراتلىقتىن، مەدەنىيەتسىزلىكتىن پەقەت بىلىمنىڭ، كىتاب - ژۇرنالنىڭ ياردىمى بىلەنلا قۇتۇلغان. كىشىلىرىمىز ئايدا بىر پارچە كىتاب سېتىۋالمىغۇدەك ھالدىمۇ ئەمەس، گەپ ئۇلاردا كىتاب ئوقۇش، كىتاب سېتىۋېلىش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشتە. 1 - 2 مىليون يۈەنلىك پۇل - مېلى تۇرۇپمۇ يىلىغا بىر پارچە كىتاب سېتىۋالمايدىغان، ئۆزى ئوقۇيالمىسىمۇ، ئوقۇشقا ۋاقتى چىقمىسىمۇ ئۆز بالىلىرىغىمۇ بىرەر پارچە كىتاب ئېلىپ بەرمەيدىغان بايلارنى نېمە دېگۈلۈك؟ ئۇلارنىمۇ نامرات، كىتاب سېتىۋالغۇدەك ھالى يوق دېيىش كېرەكمۇ؟

مەن زىيارەت داۋامىدا، ياۋروپالىقلارنىڭ مەيلى بالاغەت يېشىدىكى ئادەم بولسۇن ياكى ئوقۇش يېشىدىكى بالا بولسۇن، كىتاب سېتىۋېلىۋاتقىنىنى ۋە ئوقۇۋاتقىنىنى ھەممىلا يەردە

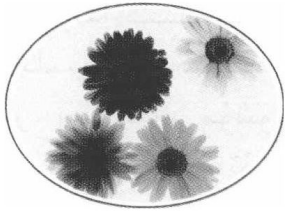
ئالاهىده كوچا، ئالاهىده ماشىنا

كۆرۈپ تۇردۇم.

مەن كىتابىمنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول بويلىرىدا ئاپتوموبىلغا خىزمەت قىلىش پونكىتى دەپ-دىغان بىر خىل مۇئەسسەسىنىڭ بارلىقىنى ۋە بۇنداق ئورۇندا ھەر خىل لازىملىقلار قاتارىدا كىتاب - ژۇرناللارنىڭمۇ سېتىلىدىغانلىقىنى قەيت قىلىپ ئۆتكەنىدىم. ئۇزۇن يوللۇق سەپەرگە چىققان شوپۇرلار، يولۇچىلار مۇشۇنداق مۇئەسسەسىلەر-دە كەم دېگەندىمۇ 20 مىنۇت توختاپ ئۆتىدىغىنى ئۈچۈن، بۇ 20 مىنۇت ئىچىدە نۇرغۇن شوپۇرلار، يولۇچىلار ئاپتوموبىل-لىرىدىن چۈشۈپ كىتاب ئىشكاپلىرىنىڭ ئالدىغا بارىدىكەن - دە، كىتاب - ژۇرنال، گېزىت دېگەندەك ئوقۇشلۇقلارنى سېتىۋا-لىدىكەن. چىملىقلاردا، دەرەخزارلىقلاردا ئولتۇرۇپ كىتاب كۆرىدىكەن. چىملىقلاردا سەيلى قىلغاچ كىتاب قۇرلىرىدىن

ھۆزۈر ئالمدىكەن.

كېيىنكى كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىز ۋېنېتسىيە شەھىرىنىڭ قانالىلىرىدا ئۈزۈپ كېتىۋاتاتتۇق، بىز ئولتۇرغان كېمىمىۋ ئاممىۋى ئاپتوبۇسلارنىڭ ئورنىدا خىزمەت قىلىدىغان بىر چوڭ كېمە ئىدى. قانالدا شامال ياكى دولقۇن بولمىغاچقا، كې-مىمۇ بەك سىلىق كېتىۋاتاتتى. كېمە ئومۇمىي مەنزىلنىڭ يې-رىمىنى ئۈزۈپ بولغاندا كېمىگە 9 ـ 10 ياشلاردىكى بىر بالا چىقىپ كەلدى. ئۇ قىرغاقتا كېمە ساقلاپ تۇرغاندىمۇ ژۈرنال كۆرۈۋاتاتتى، كېمىگىمۇ ژۈرنىلىنى كۆتۈرگەن پېتى چىقىپ، سالاسۇنغا يۆلەندى ۋە ژۈرنال ئوقۇشنى داۋام قىلىۋەردى. كې-مىدىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭمۇ، كىشىلەرنىڭ ئىتتىرىشىلىرىمۇ ئۇنىڭ دىققىتىنى بۆلەلمىدى. ھەتتا ئاپپارات چىرىغىنى ئىش-لىتىپ تۇرۇپ 2 ـ 3 مەرتە سۈرەتكە تارتقان بولسىمۇ، ئۇ ژۈرنالدىن بىر قېتىمۇ باش كۆتۈرمىدى.

«دونیا باغچسی» - فرانسیه

فرانسیه بىلەن تونۇشۇۋىلىڭ

دۆلەت نامى: فرانسیه جۇمھۇرىيىتى
يەر مەيدانى: 550 مىڭ 160 كۋادرات كىلومېتر
نوپۇسى: 58 مىليون
پايتەختى: پارىژ

مەمۇرىي رايونى: فرانسیه جۇمھۇرىيىتى مەمۇرىي جەھەتتىن 22 چوڭ رايونغا، 56 ئۆلكىگە، 324 ۋىلايەتكە، 3549 ناھىيىگە، 3394 بازارغا بۆلۈنگەن.

تەبىئىي جۇغراپىيىسى: فرانسیه ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ غەرب تەرىپىگە جايلاشقان، غەرب تەرەپتە ئەنگلىيه بوغۇزى ئارقىلىق ئەنگلىيه بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقىي جەنۇب تەرىپى ئوتتۇرا يەر دېڭىزىغا، شەرقىي شىمالى موناكو، ئىتالىيه، گېرمانىيه، لىيۇكسېمبۇرگ، بېلگىيىلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ، غەربىي جەنۇبى ئىسپانىيه بىلەن تۇتىشىدۇ. فرانسیه غەربىي ياۋروپادىكى ئەڭ چوڭ دۆلەت. پۈتۈن مەملىكەت يەر مەيدانىنىڭ 80 پىرسەنتى تۇزلەڭلىك ۋە ئېدىرلىقتىن ئىبارەت. فرانسیه‌دىن ئاساسلىقى تۆمۇر رۇدىسى، كالىي تۇزى قاتارلىقلار چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا نېفىت، كۆمۇر، ئۇران، قوغۇشۇن، سىنىك زاپىسىمۇ بار.

ئىجتىمائىي ئەھۋالى: فرانسیه نوپۇس جەھەتتە ياۋروپا بويىچە خېلى ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. شەھەر ـ بازار ئاھالىسى 73 پىرسەنتىنى، يېزا ئاھالىسى 27 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. فرانسیه ـــ فرانسۇزلارنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان دۆلەت. ئا-

رىساس قاتارلىق ئۇششاق مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى ئومۇمىي نو-پۇسنىڭ 7.9 پىرسەنتىگە ئۇلىشىدۇ. ئافرىقا ۋە باشقا ياۋروپا ئەللىرىدىن كۆچۈپ كەلگەنلەر ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 8 پىرسەن-تىگە يېتىدۇ. پەقەت پارىژ شەھىرىدىلا 1 مىليون 500 مىڭ چەت ئەللىك بار. فرانسۇز تىلى فرانسىيىنىڭ دۆلەت تىلى، ئا-رىساسلار سۆزلىشىدىغان ئىنگلىز تىلى فرانسىيىنىڭ ئىككىن-چى تىلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: فرانسىيە ئىقتىسادى تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك دۆلەت. 1993 - يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەل-گەن مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 21 مىڭ 560 ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن. سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان سانائەتلەر پولات - تۆمۈر، ئېنېرگىيە، تاش-كۆمۈر، نېفىت، ئاتوم ئېنېرگىيىسى، ماشىنىسازلىق، ئېلېكترون، ئاۋىئاتسىيە، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، كېمىسازلىق، بىنا-كارلىق سانائەتلىرىدىن ئىبارەت. ماشىنىسازلىق سانائىتى ياپو-نىيە ۋە گېرمانىيىدىن كېيىنكى 3 - ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىشلەپ چىقىرىلغان ئاپتوموبىل دۇنيا ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش مىقدارىنىڭ ئوندىن بىرىنى ئىگىلەيدۇ. ئاۋىئاتسىيە ۋە ئالەم قاتنىشى سانائىتى دۇنيا بويىچە 3 - ئورۇندا تۇرىدۇ.

يېزا ئىگىلىكى: فرانسىيە غەربىي ياۋروپادىكى يېزا ئىگە-لىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەڭ چوڭ دۆلەت. يېزا ئىگىلىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ۋە يېزا ئىگىلىك قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش ئىشى 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىلا تامامىلانغان. بۇغداي، كۆمەكسۇناق، يېڭىيۇ، قىزىلچا، ئۈزۈم ۋە كالا گۆشى ئىشلەپ چىقىرىش مىقدارى ياۋروپا بويىچە ئەڭ ئال-دىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

مەدەنىيەت ۋە مائارىپ: فرانسىيەدە مائارىپنى مەركەزلەشتۈرۈپ باشقۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان. باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 100 پىرسەنتكە يەتكەن. پۈتۈن مەملىكەت 27 ئۇنىۋېرسىتېت رايونىغا بۆلۈنگەن. پەقەت ئۇنىۋېرسال ئۇنىۋېرسىتېتنىلا 77 سى بار.

ئوتتۇرا ئەسرلەردىكى تارىخىي داستانلار دەۋرى، 16 ـ ئەسىردىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت گۈللىنىش دەۋرى، 17 ـ ئەسىردىكى كلاسسىكىزم دەۋرى، 18 ـ ئەسىردىكى ئاقارتىش دەۋرى، 19 ـ ئەسىردىكى ھەر خىل ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئېقىملىرى دەۋرىنى بېشىدىن كەچۈرگەن فرانسىيە ئەدەبىياتى فرانسىيە ئەدەبىياتىدىن ئىبارەت گۈللەپ ياشنىغان بىر گۈزەل باغچىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. ميوللېر (1622 ــ 1673)، مودىتېسكىيو (1689 ــ 1755)، ۋولتېر، (1694 ــ 1778)، دىدىرو (1713 ــ 1784)، ھېيۇگو (1802 ــ 1885)، بالزاك (1799 ــ 1850)، فلوبېر (1821 ــ 1880)، موپاسسان (1850 ــ 1893)، بودلىر (1821 ــ 1867)، سارتر (1905ــ 1980)، زولا (1840 ــ 1902)، ئاتا دىيۇما (1802 ــ 1870) ۋە بالا دىيۇما (1824 ــ 1895)، رومېن رولان (1866 ــ 1944) قاتارلىق ئۇلۇغ زاتلار مانا مۇشۇ تۈپراقتا ياشىغان ۋە ئىجاد ئەتكەن.

1.«دۇنيا گۈلزارى» ــ پارىژ

بىز 10 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئەتىگەن سائەت 8 دە (شۇ يەر ۋاقتى بىلەن) بريۇسسېل شەھىرىدىكى Maison dragon مېھمانخانىسىدىن يولغا چىقىپ، دەرەخزار ئېدىرلىقلارنى، ياپ-

يېشىل تۈزلەڭلىكلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، شۇ كۈنى كەچ سائەت 8 دە پارىژ شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق ۋە S.mauric مېھمانخانىسىغا جايلىشىۋالدۇق.

باشتا ئېيتقاندەك، ئىتتىپاق مەركىزي كومىتېتى ئەۋەتىپ بەرگەن ياۋروپا زىيارىتىگە ئائىت كۈنتەرتىپتىن 20 نەچچە كۈنلۈك زىيارەت داۋامىدا باردىغان، تۇرىدىغان دۆلەت ۋە شەھەرلەر توغرىسىدا ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدىلا خەۋەر تاپقانىدىم. شۇنىڭ بىلەن بىر ھەپتىلىك كەچلىك ۋاقتىمنى ئاجرىتىپ، ئادىتىم بويىچە بارماقچى بولغان دۆلەت ۋە شەھەرلەرنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا مەخسۇس ئىزدەندىم. ئىزدىنىشلىرىم ۋە پارىژغا كېلىشتىن بۇرۇنقى تونۇشتۇرۇشلاردىن شۇنى بىلىۋالدىمكى، پارىژ ئەڭ ئاۋات دۇنياۋى شەھەر بولۇپ، ئۇنىڭ «دۇنيا گۈلزارى» دېگەن شەرەپلىك نامى بار ئىكەن. سېنا دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا جايلاشقان بۇ تارىخىي شەھەرنىڭ نوپۇسى 10 مىليون 700 مىڭ بولۇپ، پارىژ شەھىرى كىچىك پارىژ ۋە چوڭ پارىژ دەپ ئىككى خىل ئاتىلىدىكەن. كىچىك پارىژ دېگىنى پارىژ ئارىلىنى مەركەز قىلغان بىر دائىرىدە بولۇپ، يەر مەيدانى 105 كۋادرات كىلومېتىر، نوپۇسى 2 مىليون 300 مىڭ ئىكەن.

پارىژ 2000 يىلدىن كۆپرەك تارىخقا ئىگە قەدىمىي شەھەر بولۇپ، ئەڭ دەسلەپ سېنا دەرياسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان كىتىي ئارىلىنى ئاساس قىلغان بىر بۆلەكچىلار يېزىسى ئىدى. كېيىنكى كۈنلەردە بۇ يېزا دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىغا قاراپ كېڭىيىپ تەدرىجي ھازىرقى پارىژ شەھىرىنى شەكىللەندۈرۈپتۇ. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 2 ـ، 1 ـ ئەسىرلەردە «پارس» دەپ ئاتالغان بولسا، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدى.

غان يەنە بىر قەبىلە بۇ ئارالغا كېلىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن «لىيۇتېتسىيە» دەپ ئاتىلىدىغان بوپتۇ. بۇ ئاتالغۇنىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىكى «لىيۇ» سۆزى كىلت تىلىدا «سازلىق جاي» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىكەن. كېيىنكى چاغلاردا لىيۇتېتسىيىنىڭ زېمىنى دەريانىڭ قىرغاقلىرىغا قاراپ سىلجىۋېرىپ پارس قەبىلىسىنىڭ مەركىزى بولۇپ قالغانكەن.

مىلادىيە 508 ـ يىلىغا كەلگەندە فرانكى پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى قىلىپ بېكىتىلىپتۇ. 1871 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، فرانسىيە ئىشچىلىرى دۇنياديكى تۇنجى پرولېتارىيات ھاكىمىيىتى ـــ پارىژ كوممۇنىسىنى مۇشۇ شەھەردە قۇرغىنى ئۈچۈن پارىژ شەھىرى مۇھىم تارىخىي ئەھمىيەتلىك شەھەرگە ئايلانغانكەن.

پارىژ يەنە فرانسىيىنىڭلا ئەمەس، غەربىي ياۋروپانىڭمۇ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت مەركىزى ھېسابلىنىدىكەن. پارىژنىڭ ئەنئەنىۋى كىيىم ـ كېچەكلىرى، پەرداز بۇيۇملىرى، بېزەك مەھسۇلاتلىرى ۋە زامانىۋى ئۆي جاھازلىرى دۇنياۋى شۆھرەتكە ئىگە ئىكەن. فرانسىيە ئەتىرى دۇنياغا داڭلىق بولۇپ، فرانسىيلىكلەر ئۇنى دۆلەت گۆھىرى دەپ بىلىدىكەن. گىگانت ئادەمگە ئوخشاش قەد كۆتۈرگەن ئېففېل مۇنارى شەھەر مەركىزىدىن ئېنىق ئۆتىدىغان سېنا دەرياسىنىڭ سول قىرغىقىغا، لوۋر سارىيى بولسا ئوڭ قىرغىقىغا جايلاشقانكەن. «ئۇلۇغ مەريەم ئانا ئىبادەتخانىسى»، «زەپەر دەرۋازىسى»، «ۋېرسال سارىيى» قاتارلىق مەشھۇر ئىمارەتلەر كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيدىغان ئاۋات سەيلىگاھ ھېسابلىنىدىكەن.

فرانسۇز تىلىدا «R» ھەرپى بىزدىكى «غ» ھەرپىگە يېقىن بىر ئاھاڭ بىلەن تەلەپپۇز قىلىنىدىكەن. «پارىژ» دېگەن نام

بىزگە ئىنگلىزلار ياكى رۇسلار ئارقىلىق كىردىمىكىن، پارىژ شەھىرى فرانسۇز تىلىدا «باغى»، «باغىز» دېگەنگە ئىنتايىن يېقىن بىر ئاھاڭدا تەلەپپۇز قىلىنىدىكەن.

2. پارىژدىكى تۇنجى كېچە

پارىژ دېگەن نامنى بىر گېئوگرافىك نام سۈپىتىدە تۇنجى قېتىم قاچان ۋە قەيەردە ئاڭلىغىنىم زادى ئېسىمدە يوق. ئىشقىلىپ پارىژ دېگەن نامنى خېلى داڭلىق بىر شەھەر سۈپىتىدە فرانسىيە دېگەن نامدىن بۇرۇن ئاڭلىغانىمەن. بۇ ئەڭ كېچىكەندىمۇ، مەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە ئەمدىلا قەدەم قويغان 60 ــ 61 ـ يىللارغا توغرا كېلىدۇ. شۇ چاغلاردا بىزنىڭ ھاشىمكام دەيدىغان بىر تۇغقىنىمىز سابىق شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ يۇرتىمىزغا قايتىپ كەلگەن ۋە ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپكە ئەدەبىيات مۇئەللىمى بولۇپ خىزمەتكە ئورۇنلاشقانىدى. ئۇ ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ھەۋەس قىلىپ بەزى يامان ئەمەس شېئىرلارنىمۇ يازغانكەن. شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئۇيغۇر ۋە سلاۋيان يېزىقلىرىدا نەشر قىلىنغان نۇرغۇن كىتابلارنى، ئۆز ۋاقتىدىكى بىردىنبىر ئەدەبىيات ژۇرنىلى بولغان «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» دېگەندەك ژۇرنالالارنى يىغىپ ساقلىغانكەن.

ھاشىمكام چوڭ دادامىلارنىڭكىدە تۇراتتى، كىتابلىرىمۇ، ئەدەبىيات دەرسلىكى كونسېپكىلىرىمۇ يوغان بىر كات ساندۇققا لىق كېلەتتى. مانا مۇشۇ كىتاب ـ ماتېرىياللار ئارقىلىق مەن نۇرغۇن رۇس كلاسسىكلىرى بىلەن، شۇنداقلا ھېۋگو، موپاسسان، بالزاك قاتارلىق فرانسىيە ئەدىبلىرىنىڭ نامى بىلەن،

ئوخشاش ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ ۋەتىنى بىلەن تونۇشتۇم. فرانسىيە ـ پارىژ دېگەن ناملار شۇنىڭدىن باشلاپ «كاتتا ئادەملەر چىقىدىغان جاي» سۈپىتىدە خاتىرەمدىن ئورۇن ئالدى. كېيىنچە، مەنمۇ ئالىي مەكتەپتە، يەنە كېلىپ ئەدەبىيات كەسىپىدە ئوقۇش پۈرسىتىگە ئېرىشتىم. بىۋاستە ئۆتۈلگەن تارىخ، ئەدەبىيات تارىخى دەرسلىرى پارىژ ـ فرانسىيە توغرىسىدىكى تونۇشلىرىمنى تېخىمۇ تولۇقلىدى، چوڭقۇرلاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن «جاھانىنىڭ ئۇ چېتى» دىكى بۇ ئەلنى، شەھەرنى خىيالەن كۆز ئالدىمغا كەلتۈرىدىغان بولۇپ قالدىم. بىراق، ئارىنىڭ تولىمۇ يىراقلىقى، ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئوخشىمايدىغانلىقى كۈنلەرنىڭ بىرىدە پارىژغا بېرىپ بۇ جەلپكار شەھەرنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرەلەرمەنمۇ دېگەن قىياسىمنى يەتتە قات ئاسمانىنىڭ قەرىگە چۆرۈۋېتەتتى. «پارىژنى كۆرۈش پۈرسىتى، بەلكى ماڭا ئۆمۈرۋايەت نېسىپ بولماس» دەپ بېشىمنى چايقايتتىم.

كۈنلەر ئۆتتى، پارىژ دېگەن نام ماڭا مەلۇم بولۇپ نەق 30 نەچچە يىلدىن كېيىن پارىژنى زىيارەت قىلىش پۈرسىتى ئاخىر ماڭا نېسىپ بولدى. رەھمەتلىك دادام ئەقلىمگە كەلگەن چاغلاردىلا سۆزلەپ بەرگەن «فەرەڭ» (كېيىن ئۇقسام، ئاتا ـ بوۋىمىز پۈتۈن ياۋروپانى، بەزىدە شەرقىي رىم ئىمپېرىيەسىنىڭ ئاسىيانىڭ غەربىدىكى رايونلىرىنى «فەرەڭستان»، ئۇ يەردە ياشايدىغانلارنى «فەرەڭ» دەپ ئاتايدىكەن) ۋە «فەرەڭستان» كۆز ئالدىمدا ئايان بولدى.

شۇنداق قىلىپ، بىز پارىژغا يېتىپ كەلدۇق، مەن پارىژغا يېتىپ كەلدىم. سەپەرداشلىرىم ئاپتوموبىل بىلەن تولۇق بىر كۈن يول يۈرۈپ چارچاپ كەتكىنى ئۈچۈنمىكىن، مېھمانخانىغا

چۈشۈپلا ئارام ئېلىش ئۈچۈن ياتاقلىرىغا كىرىپ كېتىشتى.

«بۇ پارىژ، ھازىر پارىژدا كېچە، ياق، كەچ سائەت تېخى ئەمدىلا 9 بولدى، پارىژ شەھىرىنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىش 3 ـ كۈنى كەچكە ئورۇنلاشتۇرۇلغان، ۋاقتى ئاران بىر سائەت، كۈنتەرتىپتە تاسادىپىي ئۆزگىرىش بولۇپ قالسا بۇ كەچلىك تاماشامۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدىغان گەپ...»

پارىژغا كېلىپلا كارىۋات ئۈستىگە تاشلىنىپ «ئەھمىيەتسىز» ئۈيقۇ بىلەن بەند بولۇش مەن ئۈچۈن بىر خىل ۋاقىت ئىسراپچىلىقى، پۈرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇش بولۇپ ھېسابلىناتتى. ئۈنىڭ ئۈستىگە تەكرىتاغنىڭ جەنۇب، شىمالىدا ئاپتوموبىل بىلەن سەپەر قىلىپ يۈرۈپ پىشىپ كەتكىنىم ئۈچۈن، بىر كۈنلۈك سەپەردىن ھېچقانچە ھارغىنلىق ھېس قىلمايۋاتاتتىم.

مەن ئۆمەك شوپۇرنىڭ ياتقىغا تېلېفون قىلدىم. شوپۇر گېرمانىيىنىڭ دوسلدورف شەھىرىدە تۇغۇلغان، يەرلىك تۇرك ـــ ئەدھەم ئىدى. ئۈنىڭغا 50 ئامېرىكا دوللىرى تۇتقۇزۇۋېتىدىم، پارىزنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇرۇشقا ماقۇل بولدى. ياتاقدىشىم چېن روخۇي ئەپەندىنى ھەمراھ قىلىپ، شەھەر مەركىزىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتۇق.

پارىژنىڭ كەچلىك مەنزىرىسى ھەقىقەتەن گۈزەل ئىدى. رەڭمۇرەڭ چىراغلار بىلەن يورۇتۇلغان ھەيۋەتلىك ئىمارەتلەر، مەشھۇر ھەيكەلتىراشلارنىڭ قولىدىن چىققان نادىر ھەيكەللەر، سەنئەتلىك چىراغلار بىلەن كۈندۈزدەك يورۇپ كەتكەن كەڭ كوچىلار تولىمۇ چىرايلىق كۆرۈنەتتى.

شۇ كەچلىكى بىز زەپەر دەرۋازىسىنىڭ، ئېففېل تۆمۈر مۇنارىنىڭ، «قىزىل تۇگمەن» تىياتىرخانىسىنىڭ، مەريەم ئانا ئىـ

بادەتخانىسىنىڭ، ناپولېئون ھەربىي ئىنستىتۇتىنىڭ، لوۋر سارىيىنىڭ، سېنا دەريا سىنىڭ، فىنپىدۇ سەنئەت سارىيىنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇق. شۇ يەر ۋاقتى بىلەن يېرىم كېچە بولغاندا يەنە زەپەر دەرۋازىسىنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلدۇق ـ دە، دەرۋازىغا 50 مېتىرچە كېلىدىغان يەردىكى بىر ئاۋات پۈتخانىنىڭ ئالدىدا بىر ئۇستەلنى ئىگىلەپ پۇتا ئىچىشكە باشلىدۇق.

پارىژ كېچە بولمايدىغان شەھەر دېگەن گەپ بىكار ئەمەس ئىكەن. گەرچە تۇن ھەسسە بولۇپ قالغان بولسىمۇ، يېنىمىز-دىلا كۆرۈنۈپ تۇرغان زەپەر دەرۋازىسىنىڭ ئەتراپىدا ئادەم مەغلدايتتى، سۇرەتكە چۈشەتتى، ئاپتوموبىللار، پىيادىلەر ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. بۇ ھال كەچ كىرىشى بىلەنلا گۈزىستاندەك جىم بولۇپ كېتىدىغان توكيودىن، كەچ سائەت 10 بولماي تۇرۇپ مىرشەپلەر چارلاشقا چىقىدىغان ئوساكادىن، خۇپتەن نامىزىدىن كېيىنلا كوچىلىرىدا ئادەم كۆرۈنمەيدىغان تايىپ، رىياد كوچىلىرىدىن، كەچلىكى كوچىغا چىقسا ئادەمنىڭ تېنى ئەيمىنىدىغان ۋىلادېۋوستوكتىن تۇپتىن پەرقلىنەتتى. مەن كۆرگەن شەھەرلەردىن پەقەت شياڭگاڭلا بەزى تەرەپتىن پارىژغا ئوخشىشىپ كېتەتتى. ۋېيتنام، چاۋشيەن شەھەرلىرىنى كەم دېگەندە كېچىلىك تۇرمۇش يېقىدىن پارىژغا سېلىشتۇرغىلى بولمايتتى. بېرلىن، ئامستېردام، بريۇسسېلدەك چوڭ شەھەرلەرمۇ كېچىلىك تۇرمۇش جەھەتتە پارىژ بىلەن تەڭ تۇرالمايتتى.

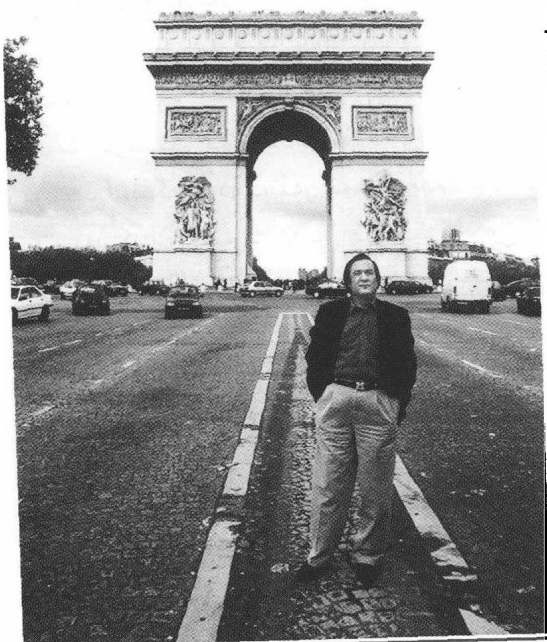
شۇنداق قىلىپ، زەپەر دەرۋازىسىنىڭ يېنىدا خېلىغىچە پۇتا ئىچىشتۇق. ئەھمىيەتلىك بىر كېچىنى تەڭ قىلىپ مېھمانخانىغا قايتىپ كەلدۇق، ئانچە كۆپ ئۇخلىمايلا ھەمراھلىرىمىز بىلەن بىلە ئىككىنچى كۈنگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان پائالىيەتنى باشلىۋەتتۇق.

3. ھەيۋەتلىك ۋېرسال سارىيى

بىز 10 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى كۈن چىچىلىشى بىلەن تەڭلا يولغا چىقىپ، پارىژنىڭ غەربىي جەنۇبىغا قاراپ 20 كىلومېتىرچە ماڭغاندىن كېيىن غەرب كلاسسىك ئىمارەتچىلىكىنىڭ نامايەندىسى بولغان ۋېرسال سارىيىغا يېتىپ كەلدۇق.

ۋېرسال سارىيى ئەسلىدە پادىشاھ ئوردىسى بولۇپ، فرانسىيە پادىشاھى لويىس XIII مىلادىيە 1624 ـ يىلى بۇ يەردە قەلئە ياساپ، پادىشاھ جەمەتى ئۆڭ-غا چىققاندا قونالغۇ سۈپىتىدە پايدىلانغا-نىكەن. لويىس XIV ھاكىمىيەت يۈرگۈز-گەندە بۇ يەردە ئوردا بىنا قىلىشنى باشلا-ۋېتىپتۇ. ئۇ 1661 ـ يىلىدىن 1689 ـ يى-لىغىچە 28 يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ بۇ ئىمارەت تۈركۈ-مىنى پۈتتۈرگەن ۋە ئوردىسىنى پارىژدىن بۇ يەرگە كۆچۈرۈپ

پارىژدىكى زەپەر دەرۋازىسى ئالدىدا

كەلگەنىكەن. ئوردىنىڭ كۆلىمى 110 مىڭ كۋادرات مېتىر، باغ ـ ئورمىنىنىڭ كۆلىمى 1 مىليون كۋادرات مېتىر كېلىدىكەن. ئۇچ كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى تۇز سىزىق ئۇستىگە ھەيكەل، فونتان، چىملىق، گۈل تەكچىسى، تۇۋرۇك كاربىدورى قاتار ـ لىقلار جايلاشتۇرۇلۇپتۇ. ساراي گەۋدىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 707 مېتىر بولۇپ، پادىشاھ ئوردىسى ئوتتۇرىغا سېلىنغان، ئىككى قانىتىغا ئوردا بۆلۈملىرى ۋە ھۆكۈمەت ئىشخانىلىرى جايلاش ـ قان. ۋېرسال سارىيىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى ھەيۋەتلىك بولۇپلا قالماي، خانىلىرى مەرمەر بىلەن، پەلەمپەيلىرى قاشتېشى بىلەن بېزەلگەنىكەن.

1789 ـ يىلى، فرانسىيە چوڭ ئىنقىلابى پارتلىغان چاغدا، ئىنقىلابچىلار لويىس XIV نى ۋە خانىش ماري ئانتونېتتنى پا ـ رىژغا يالاپ ئەكېتىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ۋېرسال سارىيى ئوردا بولماي قاپتۇ.

1833 ـ يىلى «ئىيۇل سۇلالىسى» نىڭ كاتتىۋېشى لويىس فېلىپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپ بۇ سارايىنى رېمونت قىلدۇرغان ۋە دۆلەت تارىخىي مۇزېيىغا ئۆزگەرتكەنىكەن. ۋېرسال سارىيى ھا ـ زىر بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ مائارىپ، پەن، مەدەنى ـ يەت تەشكىلاتى تەرىپىدىن نام بېرىلگەن نۇقتىلىق مەدەنىيەت مىراسى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن.

4. پارىژ دەرۋازىسى — زەپەر دەرۋازىسى

يۇقىرىدا، پارىژغا كەلگەن ئاخشىمى ئالدىنقى يېرىم كېچە ـ نى زەپەر دەرۋازىسى يېنىدىكى ئۇستى ئوچۇق پۈخانىدا ئۆتـ كۈزدۇم دېگەنىدىم. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بۇ پۈتا ئىچىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى زەپەر دەرۋازىسىنىڭ كېچىلىك مەنزىرىسىنى

ئوبدانراق تاماشا قىلىۋېلىش ئۈچۈن ئىدى.

بىز ۋېرسال سارىيىدىكى ئېكسكۇرسىيىمىزنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن يەنە 20 كىلومېتىر يول يۈرۈپ، ۋېرسال بازىرىدىن شەھەر مەركىزىگە قايتىتۇق ۋە مەشھۇر ئاسارئەتىقە — زەپەر دەرۋازىسىغا يېتىپ كەلدۇق.

زەپەر دەرۋازىسى دېگىنىمىز، قەدىمكى رىم ۋە كېيىنكى ياۋروپا شاھىنشاھلىرىنىڭ تاشقىرىغا قارىتا ئېلىپ بارغان تاجاۋۇزچىلىق - كېڭەيمىچىلىكىنى كۆز - كۆز قىلىدىغان خاتىرە خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇش ئىكەن. زەپەر دەرۋازىسى ياساش دەسلەپ قەدىمكى رىمدا باشلانغان بولۇپ، رىم شەھىرىنىڭ ھايۋان سوقۇشتۇرۇش مەيدانىنىڭ يېنىدا بۇگۈنگىچە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان زەپەر دەرۋازىسى مىلادىيە 81 - يىلى ياسالغانىكەن (كېيىن ئىتالىيىگە بارغان چېغىمىزدا بىز بۇ زەپەر دەرۋازىسىنى كۆردۇق).

پارىژ زەپەر دەرۋازىسى بولسا، ناپولېئوننىڭ 1805 - يىلىدىكى ئاۋستىرىيە - رۇسىيە بىرلەشمە ئارمىيىسى ئۈستىدىن قازانغان غەلىبىسىنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن 1806 - يىلى ياسىلىشقا باشلىغان ۋە پۈتكۈچە 30 يىل سەرپ قىلىنغانىكەن. ئېگىزلىكى 50 مېتىر، كەڭلىكى 45 مېتىر كېلىدىكەن. دەرۋازا تۆپىسىگە نۇرغۇن نەپىس قاپارتما رەسىملەر ۋە ئوڭ تەرەپتىكى تاش تۈۋرۈككە چوڭ تېپتىكى قاپارتما رەسىم «مارسېل مارشى» ئويۇلغانىكەن. دەرۋازىنىڭ تۆۋەن تەرەپ ئوتتۇرا رىسىدا 1920 - يىلى ياسالغان نامسىز قەھرىمانلار قەبرىسى بار ئىكەن. قەبرە ئالدىدا يىل بويى ئۆچمەيدىغان ئوت يېنىپ تۇرۇپتۇ. فرانسىيىنىڭ باشقا جايلىرىدىن ۋە باشقا ئەللەردىن كەلگەنلەر بۇ قەبرىگە گۈل ۋە گۈلچەمبىرەك قويىدىكەن.

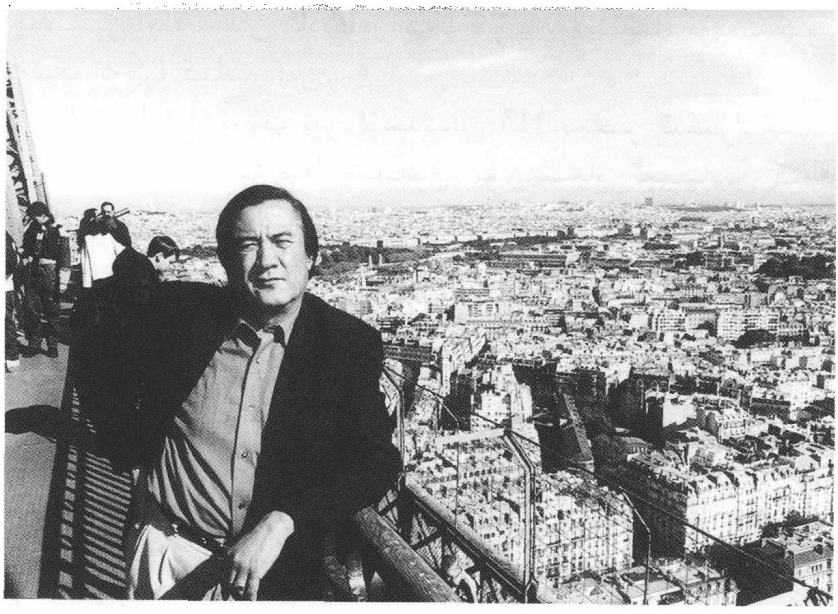
دەرۋازا ئىچىدىكى لىفت بىلەن دەرۋازا ئۈستىگە چىقىپ پارىژ مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىدىكەن.

مەن زەپەر دەرۋازىسىنى تەپسىلىي كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، 10 نەچچە فرانكقا ئىككى تال گۈل سېتىۋېلىپ (دەرۋازىغا يېقىنلا يەردە گۈل سېتىلىدىكەن، بۇ يەردە سېتىلىدىغان گۈل گۈل دۇكىنىدىكىدىن كۆپ ئەرزان بولىدىكەن) نامسىز قەھرىمانلار قەبرىسىگە قويۇپ قويدۇم. ئاپپاراتىمنىڭ ئىقتىدارىدىن ئەندىشە قىلىپ ئوخشىمىغان يۆنىلىشتىن بىرەر پارچىسى بولسىمۇ چىقىپ قالار دېگەن ئۈمىدته 20 نەچچە پارچە سۈرەتكە چۈشكەنىدىم، كېيىن قارىسام تارتىلغان سۈرەتلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئوبدان چىقىپتۇ. ناۋادا سۈرەت ئاپپاراتىدىن چاتاق چىقىپ قالسا ياكى پلىيونكا يالغان بولۇپ قالسا ئەپسۇسلانماقتىن ئۆزگە، يەنە نېمە دېگىلى بولاتتى؟

5. پارىژ قاراۋۇلى — ئېففېل تۆمۈر مۇنارى

بىز ناپولېئون نامىدىكى ھەربىي ئىنستىتۇت، ئالېكساندر كۆۋرۈكى قاتارلىق تۆتچە داڭلىق يادىكارلىقنى ئېكسكۇرسىيە قىلىپ بولۇپ، سېنا دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىغا جايلاشقان ئېففېل تۆمۈر مۇنارى مەيدانىغا يېتىپ كەلدۇق. مۇنار مەيدانىغا شىمالىي قىرغاقتىن كىرىپ دەريانى سېلىنغان كۆۋرۈك بىلەنمۇ، جەنۇب تەرەپتىكى كەڭ مەيدان بىلەنمۇ كەلگىلى بولىدىكەن. مۇنارنىڭ ئەتراپىدا خاتىرە بۇيۇملىرى سېتىلىدىغان بىرقانچە بوتكا ئۆيلەردىن ئۆزگە ئېگىز ئىمارەت يوق ئىكەن. مەيداندا كەپتەرلەر، قۇشقاچلار بەخىرامان دانلىشىپ يۈرىدىكەن.

بىر ھېسابتا پارىژنىڭ سىمۋولىغا ئايلىنىپ قالغان بۇ مۇ-

ئېففېل تۆمۈر مۇنارىدىن پارىژغا نەزەر

نارنىڭ ئېگىزلىكى 320 مېتىر، ئىشلىتىلگەن پولاتنىڭ ئېغىرلىقى 9000 تونىنا بولۇپ، 1889 ـ يىلى فرانسىيە زور ئىنقىلابىنىڭ 100 يىللىق خاتىرىسى ۋە خەلقئارا كۆرگەزمىنىڭ پارىژدا ئۆتكۈزۈلگەنلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن ياسالغان ۋە مۇنار-نى لايىھىلىگەن ئىنژېنېر ئېففېلنىڭ نامى بىلەن ئاتالغانكەن. 1981 ـ يىلىدىن باشلانغان ۋە ئۈچ يىل داۋام قىلغان چوڭ رې-مونت، مۇستەھكەملەش ئارقىلىق مۇنار ئەسلىدىكىدىن 1000 تونىنا يەڭگىللىنىپتۇ. سۇ بېسىمى بىلەن ئىشلەيدىغان ئاپتوما-تىك شوتا ئېلىپ تاشلىنىپ تۆت ئاپتوماتىك لىفت ئورنىتى-لىپتۇ. مۇنار ئۈستىگە ئوتتىن مۇداپىئە كۆرۈش ئەسلىھەلىرى ۋە سىگنال ئەسۋابلىرى بېكىتىلىپتۇ.

بىز مۇنار ئەتراپىدا بىرەر سائەتچە تاماشا قىلغاندىن كې-يىن، بېلەت سېتىۋېلىپ مۇنارغا چىقىشقا تۇتۇندۇق. مۇنارغا

چىقىشنى خالايدىغان ئادەملەر بەك كۆپ بولغاچقا، نۆۋەت كۈتۈشكە توغرا كېلىدىكەن.

لىفتقا ئولتۇرۇپ يەر ئۈستىدىن 115 مېتىر ئېگىزلىكتىكى ئىككىنچى پەشتاقىقا چىقتۇق. بۇ پەشتاق ئىنتايىن كەڭ بولۇپ، پەمىچە پەشتاق ئۈستىدە 400 ــ 500 ئادەم بىمالال پائالىيەت ئېلىپ بارالايدىكەن. بۇ يەردىن پارىژنىڭ ھەرقانداق رايونىنى ئېنىق كۆرگىلى بولىدىكەن. بەش فرانكلىق مېتال پۇل تاشلىغۇچىلارغا مۇنار دۇربۇنى خىزمەتكە تەييار ئىكەن.

مەن 276 مېتىر ئېگىزلىكتىكى بۇلۇتقا تاقىشىپ تۇرغان ئۈچىنچى پەشتاققا چىقىشقا جۈرئەت قىلالمىدىم. چۈنكى، ھەرقانچە ئويلاپمۇ بۇ ئېگىز مۇنارنىڭ بوران ـ چاپقۇندا، ھۆل ـ يېغىندا 100 يىلدىن بېرى مۇشۇنداق تىك تۇرۇپ كەلگەنلىكىنى ئەقىلگە سىغدۇرالمىدىم. 100 يىل بۇرۇن فرانسىيە ئىنژېنېرلىرىنىڭ مۇشۇنداق ھەيۋەتلىك مۇنارنى ياساپ چىقىقانلىقى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ھازىر بۇ مۇنار پارىژ تېلېۋىزىيە مەركىزى سۈپىتىدە ئەمەلىي ئىشقا ئىشلىتىلمەيتتۇ.

بىز مۇنارىدىن چۈشۈپ، مۇنارنىڭ جەنۇب تەرىپىگە ئۆتتۇق ۋە تالانتلىق ئىنژېنېر ئېيفېلنىڭ ئېگىزلىكى ئىككى مېتىرچە كېلىدىغان تۆت چاسا تاش ئۈستىگە ئويۇلغان يېرىم بەدەنلىك ھەيكىلىگە ھۆرمەت بىلەن گۈل قويدۇق.

6. سەنئەت خەزىنىسى ــ لوۋر سارىيى

پارىژ شەھىرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان لوۋر سارىيى دۇنياغا داڭلىق سەنئەت خەزىنىسى ۋە بىباھا گۆھەرلەر جۇغلانغان ھەيۋەتلىك ساراي ئىكەن. «لوۋر» دېگەن ئاتالغۇنىڭ

بىزگە قايسى مىللەتتىن كىرىپ ئۆزلەشكىنىنى بىلىپ بولمايدۇ. پارىژنىڭ مەلۇم تىل ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتقان ئۇرۇمچىلىك ئوقۇغۇچى ئابلىمىتنىڭ ئېيتىشىچە، فرانسۇزلار بۇ ساراي نامىنى «لوۋرغۇ» دەپ تەلەپپۇز قىلىدىكەن. ھازىر بىز يەنىلا بىزگە ئۆزلەشكىنى بويىچە لوۋر دەپ تۇرايلى. لوۋر سارىيى ئالتە بۆلەكتە بۆلۈنىدىكەن، بۇ بۆلەكلەر ئايرىم - ئايرىم ھالدا گرېك - رىم سەنئىتى سارىيى، مىسىر سەنئىتى سارىيى، شەرق سەنئىتى سارىيى، سىزمىلار سارىيى، ھەيكەلتىراشلىق ۋە بېزەكچىلىك سارىيىدىن تەركىب تاپقانىكەن. بۇ سارايلاردىكى «مۇھەببەت ئىلاھى ۋېناس»، «غالىبىيەت ئىلاھى»، «موننالىزا» دېگەن ئۇچ مەشھۇر ئەسەر بۇ سارايىنىڭ «ئۇچ گۆھىرى» دەپ ئاتىلىدىكەن.

بىز چىكىتچۇش بىلەن لوۋر سارىيىغا يېتىپ كەلدۇق. لوۋر سارىيىنىڭ چوڭ زالىدا قىسقىچە تونۇشتۇرۇشنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن «گرېك - رىم سەنئىتى سارىيى»غا كىرىپ كەلدۇق. بۇ سارايغا قەدىمكى گرېتسىيە ۋە رىمنىڭ ھەيكەلتىراشلىق ئەسەرلىرى، بېزەكلىك تاش ئويمىلىرى قويۇلغان بولۇپ، كىشىگە بىر خىل قەدىمىيلىك تۇيغۇسىنى بېرىدىكەن. سىزمىلار بۆلۈمىدە قويۇلغان ئەسلىي ئەسەرلەر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، يۈزلەپ ئادەملەر «ئەڭ ئاخىرقى بىر ۋاخلىق تاماق»، «موننالىزا» قاتارلىق ماي بوياق رەسىملەرگە تىكىلىپ ئولتۇرۇۋېتىپتۇ. خەۋەردار ئەربابلارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئەسەرلەرگە مەستانە بولغان بۇ كىشىلەر بۇ داڭلىق رەسىملەر ئالدىدا بىر ئولتۇرغانچە بىر كۈن ئولتۇرىدىكەن. قورسىقى ئاچسا ئېلىۋالغان تەييار تاماقلىرى بىلەن غىزالىنىپ

كەسىپداشلار ھۇزۇرىدا

نىدىكەن. چاڭقىسا مىنبرال سۇ ئىچىدىكەن، ژاراڭ - چۇ-رۇڭ ژە باشقا تىۋىشلاردىن مۇستەسنا ھالدا سۇرەتلەردىن كۆز ئۇزمەيدىكەن.

ئوبدان يېرى، لوۋر ساربيىدا سۇرەت تارتىش مەنئى قى-لىنمايدىكەن. ساياھەتچىلەر خالىغان ھەيكەلنىڭ، خالىغان ماي بويىاق رەسىمنىڭ ئالدىدا سۇرەتكە چۈشۈرىدىكەن، ھەتتا ھەي-كەللەرنى سىلاپ كۆرۈشكە رۇخسەت قىلىنىدىكەن.

شۇ سەۋەبلىك، مەن مۇھەببەت ئىلاھى ۋېنىس بىلەن بىللە سۇرەتكە چۈشۈۋالماقچى بولدۇمىۇ، خېلى ھەپىلىشىپمۇ ھەي-كەلگە يېقىنلىشالمىدىم. ئاخىر ئەدەپ - قائىدىنى بىر ياقتا قايرىپ قويۇپ، «ياۋايىلارچە» ھەرىكەت قىلىپ ھەيكەلنىڭ يې-نىغا بېرىۋالدىم ۋە تاماشىبىنلارنى مەندىن يىراق تۇرۇشقا ئا-گاھلاندۇرۇپ يۇرۇپ، ئاخىر خاتىرە قالدۇرۇۋېلىشقا مۇۋەپپەق بولدۇم.

7. سېنا دەرياسىدا كەچلىك سەيلە

سېنا دەرياسى مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا پارىژ شەھىرىنىڭ يەنە بىر سىمۋولى بولۇپ، پارىژ ۋەقەلىكلىرى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنغان نۇرغۇن ئەدەبىي ئەسەر، كىنو ـ تېلېۋىزىيە فىلىملىرىدە بۇ دەريانىڭ نامى تىلغا ئېلىنىدۇ ۋە كۆرسىتىلىدۇ. فرانسىيىدە ئۆتكەن ۋە فرانسىيىگە بارغان نۇرغۇن شائىرلار سېنا دەرياسىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى ئۆز شېئىرلىرىغا قوشماي قالمايدۇ.

فرانسىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان بۇ ئەزىم دەريا فرانسىيىنىڭ شەرقىدىكى ئېگىزلىكلەردىن باشلىنىدۇ، پارىژ ئويمانلىقىنى كېسىپ ئۆتۈپ، ئەنگلىيە بوغۇزىغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 776 كىلومېتىر، كېمە قاتنىيالايدىغان بۆلىكى 540 كىلومېتىر.

بىز قۇياش پېتىۋاتقان مەزگىلدە سېنا دەرياسىغا يېتىپ كەلدۇق ۋە ئۇزاق ساقلىمايلا 1000 ساياھەتچى سىغدىغان ئىككى قەۋەتلىك سەيلە كېمىسىگە ئولتۇردۇق. بۇ كېمە تەكشى تەگلىك چوڭ كېمە بولۇپ، تېگىدىن ئۆزگە جايلىرى ئەينەك بىلەن قاپلانغانىكەن. ساياھەتچىلەر خالىسا كېمىنىڭ تۆمشۇق تەرىپىدىكى ۋە ئىككى تەرىپىدىكى ئورۇندۇقلاردىن جاي ئالسا بولىۋېرىدىكەن.

پارىژدا يۇرگەن كۈنلەر 10 ـ ئاينىڭ باشلىرى بولۇپ، كىلىماتى ئۇرۇمچىنىڭ ئوخشاش مەۋسۇمدىكى كىلىماتىدىن كۆپ پەرقلەنمەيدىكەن، كۈندۈزلىرى كۆڭلەكچان ياكى يېلىڭ چاپان بىلەنلا يۈرگىلى بولىدىكەن، كەچلىكى بولسا سەل سوغۇقراق بولۇپ، دەريا ھاۋاسى ئادەمنىڭ مۇرىسىنى قورۇيدىكەن. شۇ سە-

ۋەبلىك، مېنىڭ بارلىق ھەمراھلىرىم ئىسسىق ھاۋا قويۇۋېتىلگەن يېپىق بۆلۈمدىن ئورۇن ئېلىشتى. بىراق، مەن سوغۇق بولسىمۇ توڭلاپ قالمايدىغان بولغاندىكىن دەريا مەنزىرىسىنى تولۇقراق كۆرۈۋالمايمەنمۇ دېدىم ۋە سوغۇققا چىداپ كېمىنىڭ تۆمۈقىدىن ئورۇن ئالدىم، سىم - سىم يامغۇر يېغىپ تۇر - سىمۇ پىسەنت قىلماي دەريا بويىغا كۆز تاشلىدىم.

كېمە مېڭىۋېرىدىكەن، چۈشەندۈرگۈچى فرانسۇز تىلى، ئىنگلىز تىلى ۋە مەن پەرق ئېتەلمىگەن يەنە بىر تىل بىلەن دەريا بويىدىكى ئىمارەتلەر، كۆۋرۈكلەر توغرىسىدا مۇپەسسەل چۈشەنچە بېرىدىكەن. مۇھىم ئىمارەت ۋە مۇھىم ۋەقەلەر يۈز بەرگەن بۆلەكلەردە ئازراق توختاپ، ئىمارەت تارىخى ۋە ۋەقە ئۆتمۈشى ئۈستىدە مۇلاھىزىلەر يۈرگۈزىدىكەن.

مېنىڭ ئەڭ ئاۋۋال دىققەت قىلغىنىم سېنا دەرياسىنىڭ ھەر 200 ــ 300 مېتىر كېلىدىغان ئارىلىقلىرىغا بىرىدىن سېلىنغان كۆۋرۈكلەر بولدى. شەكلى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان كۆۋرۈكلەرنىڭ تولىسى 100 يىل، ھەتتا 200 ــ 300 يىل بۇرۇن سېلىنغان بولۇپ، تۈۋرۈكلەرگە ۋە كۆۋرۈك ۋاداسىغا تۈرلۈك ھەيكەللەر ئويۇلغانكەن. دەريانىڭ ئىككى تەرىپى تۆت - بەش مېتىر كەڭلىكتىكى تۈز يول بولۇپ، كىشىلەر دەريا بويلاپ سەيلە قىلىدىكەن. بۇ يوللاردا ئاپتوموبىل، ۋېلىسىپىت ۋە باشقا ماتورلۇق، ماتورسىز قاتناش قوراللىرىنىڭ يۈرۈشى مەنئى قىلىنىدىكەن.

سېنا دەرياسىنىڭ سەيلە كېمىسى كېتىۋاتقان بۆلەكلىرى ئالاھازەل 50 مېتىرچە كەڭلىكتە بولۇپ، سۈيى ئاستا ئاقىدىكەن. سەيلە كېمىسىنى يانداپ ئۆتكەن بىرەرمۇ كېمە كۆرۈنمىگىنىگە قارىغاندا سەيلە كېمىسى قاتنايدىغان بۆلەكلەردە باشقا

كېمىلەر قاتنىمسا كېرەك.

دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى چېركاۋلار، ئىمارەتلەر پروـ يېكسۇن چىراغ بىلەن يورۇتۇلغانىكەن. بۇ ئوبيېكتلارنىڭ ئېـ نىقلىق دەرىجىسىنى ئارتتۇرۇش ئۈچۈن بولسا كېرەك، كېمە تۇمشۇقىغا ۋە ئىككى تەرىپىگە جايلاشتۇرۇلغان يۇقىرى ۋاتلىق پرويېكسۇن چىراغلار دەريانىڭ ئىككى تەرىپىگە قارىتىلغانـ كەن. سۇ يۈزى ئەينەكتەك تۈز بولغاچقا، يورۇتۇلغان ئىمارەتـ لەرنىڭ، ئىمارەت ئۈستىدىكى ئېلان چىراغلىرىنىڭ، بېزەك چىراغلىرىنىڭ نۇرى دەريا يۈزىدە ئەكس ئېتىدىكەن ـ دە، ئـا ـجايىپ سېھىرلىك بىر مەنزىرە ھاسىل قىلىدىكەن.

بىز ئالاھازەل 40 مىنۇتچە ئۇزگەندىن كېيىن پارىژ ئارد ـلىنىڭ تۇمشۇقىغا يېتىپ كەلدۇق. بۇ تۇمشۇقتىكى قۇرۇقلۇقتا ئامېرىكىنىڭ نيۇيورك شەھىرىدىكى ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكـ ـلىنىڭ كىچىكلىتىلگەن ئوخشاتما نۇسخىسى قەد كۆتۈرۈپ تـۇـ رۇپتۇ. فرانسۇزلار ئامېرىكا مۇستەقىللىقىنىڭ 110 يىللىقى ۋە فرانسىيە ـ ئامېرىكا دوستلۇقىنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن 1885 ـ يىلى ئامېرىكىغا سوۋغا قىلىۋەتكەن ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكـ ـلىنى سېغىنغانمۇ ياكى ئۇنى سوۋغا قىلىۋەتكىنىنىڭ پۇشايمـ ـانىنى تولدۇرماقچى بولغانمۇ، قىياپىتى ئوخشاش، ئەمما خېلىلا كىچىك بولغان ئايال ئىلاھدىن بىرىنى ئۆز زېمىنىغا ئورنىتىپ قويۇپتۇ. بۇ ھەيكەل رەڭگارەڭ فونتان ۋە رەڭمۇرەڭ چىراغلار ئىچىدە كىشىنى مەھلىيا قىلىپ، رەڭلىنىپ تۇرىدىكەن. چـۇـ شەندۇرگۈچىلەر سەيلە كېمىسىنى ھەيكەل يېنىدا بەش مىنۇتچە توختىتىپ، ئەركىنلىك ئىلاھى توغرىسىدا چۈشەنچە بېرىدىكەن ـ دە، كېمە تۇمشۇقىنى كەينىگە بۇرايدىكەن. يەنە 40 مىنۇتچە ماڭغاندىن كېيىن ئېيفېل تۆمۇر مۇنارىغا يېقىن يەردىكى پورتتا

لەڭگەر تاشلايدىكەن.

ئەپسۇسلىنارلىقى شۇ بولدىكى، ئوبيېكتلار يورۇق بولسىمۇ كېمە تەخمىنەن 20 كىلومېتىر سائەتلىك تېزلىك بىلەن كېتىۋاتقىنى ئۈچۈن ھېچقايسىمىز بىرەر پارچە سۈرەت تارتالمىدۇق، تارتقانلىرىمىزمۇ ئانچە ياخشى چىقمىدى.

8. كوچىدىكى ئاجايىپ بايقاش

ئۇرۇمچىدىن يولغا چىقىش ئالدىدا، ئىنى ئاغىنىمىز دىلشات پارىژدىكى مەلۇم تىل ئىنستىتۇتىدا فرانسۇز تىلى بويىچە بىلىم ئاشۇرۇۋاتقان ئىنىسى ئابلىمىتقا مەن ئارقىلىق سالام يوللىغان ۋە ماڭا ئۇنىڭ تىلىكىس نومۇرىنى بەرگەنىدى. پارىژغا يېتىپ كەلگەن كەچلىكى مېھمانخانا سودا مۇلازىمەت ئورنى ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ يېزىقلىرىدا ئىككى پارچە تېلىكىس يوللىۋەتكەنىدىم. ئابلىمىت بىلەن ئەتىسى لوۋر سارىيىدا ئۇچراشتۇق، سالامدىن كېيىن ئەتىسى ئەتىگەندە كۆرۈشمەكچى بولدۇق. مەن سەپەرداشلىرىم بىلەن بىللە لوۋر سارىيىغا كىرىپ كەتتىم.

ئەتىسى ئورنۇمدىن تۇرۇپ مېھمانخانىنىڭ چوڭ زالىغا چۈشسەم، ئابلىمىت ئاللىقاچان كېلىپ بوپتۇ ۋە ئۆمىكىمىزنىڭ يول باشلىغۇچىسى لى سەن بىلەن بىللە چاي ئىچىۋېتىپتۇ.

ئابلىمىتنى تەكلىپ قىلىشىمدىكى مەقسەت، مەشھۇر مەرىيەم ئانا ئىبادەتخانىسىنى بىللە ئېكسكۇرسىيە قىلىش ۋە شۇ يەردىلا ئۆمەك باشلىقىدىن ئىجازەت ئېلىپ، پارىژنىڭ كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزۈلمىگەن بەزى مۇھىم جايلىرىنى ئابلىمىتنىڭ ھەمراھلىقىدا كۆرۈۋېلىش، ئاز - تولا نەرسە - كېرەك سېتىۋېلىشتىن ئىبارەت ئىدى.

بىز ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ پارىژ شەھىرىنىڭ نەق مەركىزىدىكى مەريەم ئانا ئىبادەتخانىسىغا بارىدۇق ۋە ئېكسكۇرسىيىمىزنى باشلىۋەتتۇق.

مەريەم ئانا ئىبادەتخانىسى بىناكارلىق تارىخىدىكى بىر نامايەندە بولۇپ، بىنا قىلىنغىنىغا 700 يىلدىن ئېشىپتۇ. بۇ ئىبادەتخانا سېنا دەرياسىدىكى پارىژ ئارىلى ئۈستىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن. فرانسىيە يازغۇچىسى ۋېكتور ھيۇگونىڭ «پارىژدىكى مەريەم ئانا ئىبادەتخانىسى» دېگەن ئەسىرىنىڭ ئېلان قىلىنىشى بىلەن بۇ ئىبادەتخانىنىڭ نامى جاھانغا تارالغانكەن.

بىز ئىبادەتخانىنى بىرەر سائەتچە ئېكسكۇرسىيە قىلغاندىن كېيىن ئىجازەت بىلەن ھەمراھلىرىمدىن ئايرىلدىم ـ دە، ئابلىمىت بىلەن كوچا ئارىلاشنى باشلىۋەتتىم.

30 ياشلاردىكى بۇ يىگىت پارىژدا تۇرغىنىغا بىرەر يىل بولغىنىغا قارىماي، فرانسۇزچىنى خېلى ئوبدان ئۆگىنىۋاپتۇ. ئىنگلىزچىگىمۇ كامىل ئىكەن. پارىژغا كېلىشتىن بۇرۇن ئىسرائىلىيە، قازاقىستان، گرېتسىيە، گوللاندىيە، گېرمانىيە قاتارلىق ئەللەردە بىرەر مەزگىل تۇرۇپ «دۇنيا كۆرگەن» بولغاچقا، كىشىلەر بىلەن ئاسانلا پاراڭلىشالايدىكەن، يول تونۇيدىكەن. مەن ئابلىمىتتىن پارىژدا بايلار تۇرىدىغان ۋە بايلارغا خىزمەت قىلىدىغان مەخسۇس بىر رايوننىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭدىن شۇ يەرگە باشلاپ بېرىشنى ئۆتۈندۇم. تەخمىنەن ئالتە ـ يەتتە كىلومېتىر يولنى پىيادە باسقاندىن كېيىن بۇ رايونغا يېتىپ كەلدۇق.

پارىژدىكى ئەڭ ئېسىل مېھمانخانىلار، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى، كىنىم ـ كېچەك ماگىزىنلىرى مۇشۇ يەردە ئىكەن. ئەنگلىيە مەلىكىسى مەرھۇم دىئانامۇ پارىژدا قاتناش ۋەقەسىگە

پارىژدىكى خىلۇەت ماكان

ئۇچراپ ئۆلۈپ كېتىشتىن بۇرۇن مۇشۇ رايوندىكى بىر ئالىي مېھمانخانىغا چۈشۈپتىكەن.

بىز بىرقانچە ماگىزىننى ئارىلىدۇق. ئارىلىدۇقيۇ، بۇ ما-گىزىنلاردىكى كىيىم - كېچەكلەرنىڭ، ئاياغلارنىڭ ئېسىللىقى-نى ۋە ئېسىللىقنىغا مۇناسىپ ئىنتايىن قىممەتلىكىنى كۆرۈپ، بۇ يەردىن كەتمىسەك بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ قالدىم ۋە ئابلىمىتتىن يۆنىلىشىمىزنى ئۆزگەرتىشنى تەلەپ قىلدىم.

بىز ئوتتۇرا قاتلامدىكىلەر ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىدىغان بىر سودا رايونىغا كەلدۇق. ئېلىپ بارغان ئاقچامنىڭ ھەممە-سىنى خەجلىسەممۇ بىرقۇر كاستۇم سېتىۋالالمايدىغانلىقىمغا كۆزۈم يەتتى، ئاخىرىدا بۇ يەردىنمۇ كېتىپ قالدۇق ...

پارىژ كوچىلىرىدا خېلى ئېغىر ۋە چوڭ قەغەز سومكىلارنى كۆتۈرۈپ سەھرادىن كەلگەن ئېلىمپىساتارلاردەك پىيادە يۈرۈش

ھەم غەلىتە، ھەم جاپالىق ئىش ئىكەن. كېتىۋېتىپ قورسىقى-مىزنىڭ ئېچىپ كەتكەنلىكىنى تەڭلا ھېس قىلىپ قالدۇق ۋە يېقىنراق يەردىن بىرەر رېستوران تېپىش ئۈچۈن باشقا ھەۋەس-لەردىن ۋاز كېچىپ قەدىمىمىزنى ئىتتىكلەتتۇق.

تارراق بىر كوچىنى بېسىپ ئۆتۈپ چوڭ يولغا چىقىۋدۇق، مېنىڭ ئوچ بۇرجەك ئىمارەتنىڭ بۇرجىكىدىكى بىر قاپارتما ھەيكەلگە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى، ھەيكەلگە كۆز سېلىۋدىم، ھەيكەل ئۈستىدىكى «مىۋلېر» دېگەن قاپارتما خەتنى تۇنۇڭالدىم ۋە ئۆزۈمگە ئىشىنە ـ ئىشەنمەي بۇ خەتنىڭ نېمە مەنەنى ئۇقتۇرىدىغانلىقىنى ئابلىمىتتىن سورىدىم.

قىياسىم توغرا چىقتى، ئادەتتىكى ئادەمدىن تۆت ـ بەش باراۋەر چوڭلۇقتا ئويۇلغان قاپارتما ھەيكەل راستىنلا ئۇلۇغ فرانسۇز دراماتۇرگى مىۋللېرنىڭ ئوبرازى ئىكەن. بۇدۇر چاچ-لىق، قاڭشارلىق ياش مىۋللېر ئويچان كۆزلىرىنى يىراقتا تىك-كىنىچە قەلەم تۇتۇپ تۇرۇپتۇ. مىۋللېرنىڭ ئىككى تەرىپىدە سەل پەستىرەك تۇرغان ئىككى قىز مىۋللېرنىڭ قولىدىن چۇ-ۋۇلۇپ چۈشكەن تار، ئۇزۇنچاق قەغەزگە يېزىلغان يېزىقلارنى ھەۋەس بىلەن ئوقۇۋېتىپتۇ. ئابلىمىتنىڭ تەرجىمە قىلىپ بې-رىشىچە، تەرجىمىھالىدا «مىۋللېر 1622 ـ يىلى مۇشۇ شەھەر-نىڭ مۇشۇ كوچىسىدا تۇغۇلۇپ، 1673 ـ يىلى ۋاپات بولغان» دەپ يېزىلغانكەن.

مەن ئەسلىدە پارىژغا كەلگەندىن كېيىن ماڭا ۋاستىلىك تەسىر كۆرسەتكەن بالزاك ۋە موپاسسانىنىڭ قەبرىسىنى تاۋاپ قىلىمەن، گۈل قويىمەن دېگەن ئويىنى كۆڭلۈمگە پۈكەندىم. بىراق، ۋاقتىمنىڭ قىسلىقىدىن بۇ ئويۇمنى ئەمەلگە ئاشۇرال-مىغانىدىم. پارىژدىن ئايرىلغىلى بىر كۈنلا قالغاچقا، بۇ ئويۇم-

نىڭ ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىمۇ مۇقىملىشىپ قالغانىدى.

شۇ ئەلەم بىلەن كېتىۋاتقاندا مىۋللېر خاتىرە ھەيكىلىنىڭ ئالدىمدا تۇيۇقسىز ئاشكارا بولۇشى كەيپىياتىمنى خېلىلا كۆتۈرۈۋەتتى. پارىژغا كېلىپ مىۋللېرنى بولسىمۇ «كۆرەلىگىنىم» ئۈچۈن كۆڭلۈم بىرئاز تەسەللى تاپتى. شۇغىنىسى، ھەيكەل تۈركۈمى ئۇلۇغ يولنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا توغرا كەلگىنى ئۈچۈن مىۋللېر بىلەن بىللە «سۈرەت» كە چۈشەلمىدىم.

گېزى كەلگەندە قىستۇرۇپ ئۆتەي، پارىژ كوچىلىرىدا قاياقا قارىماڭ، چوڭ ـ كىچىك خاتىرە تاختىلىرى كۆزىڭىزگە چېلىقىپلا تۇرىدىكەن. بۇنداق تاختىلارغا «پالانى بۇ يەردە تۇغۇلغان». «ۋاپات بولغان»، «پۈستانى بۇ يەردە ياشىغان» دېگەندەك مەلۇماتلار يېزىلىدىكەن. مىۋللېردىن ئۆزگە تولستوي، لېنىن، كيورى خانىم، جۇئېنلەي قاتارلىقلارنىڭ تۇرغان جايلىرىغىمۇ مۇشۇنداق تاختىلار ئېسىلغانىكەن. مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، شەھەر بويىچە بۇنداق خاتىرە تاختىلىرىدىن 1132 سى بار ئىكەن.

بۇ پارىژلىقلارنىڭ مەشھۇر ئادەملىرىدىن، پارىژدا بىر مەزگىل تۇرۇپ كەتكەن، ياشىغان، ئىجاد ئەتكەن داڭلىق شەخسلەردىن پەخىرلىنىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇ ئۆز ئادەملىرىنىڭ قەدرىگە يېتىدىغان، ئۆز شەھىرىنىڭ شۆھرىتىنى ئاشۇرۇشقا ئىنتىلىدىغان مەدەنىي مىللەتلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى. بۇ بىزدىكى نام قازانغان ئادەملەرنىڭ كىچىككىنە كەمچىلىكىنى، ئاجىزلىقىنى تۇتۇۋېلىپ، تاپالمىسا كولاپ، كولاپمۇ تاپالمىسا ئىغۋا توقۇپ سېسىتىدىغان، باش كۆتۈرۈپ قالسا پۈرسەت تېپىپ بېشىغا ئۇرىدىغان ئايرىم ئادەملەرنى ئويالدۇرىدىغان ئەھۋال، ئەلۋەتتە.

9. فرانسۇزلارنىڭ بەزى ئادەتلىرى

بۇاستە كۆزىتىشلىرىمگە، ئاڭلىغانلىرىمغا، ۋاستىلىك بىلگەنلىرىمگە قارىغاندا، فرانسۇز مىللىتىنىڭ بەزى ئادەتلىرى خېلىلا ئۆزگىچە ئىكەن.

فرانسىيە مەدەنىيەتلىك، ئەدەپ ـ قائىدىلىك دۆلەت بولۇپ، فرانسۇزلار ئاياللارغا ھۆرمەت قىلىشتا ۋە ئۇلارغا ئەدەپ بىلدۇرۇشتە ئۆزىدىن پەخىرلىنىدىكەن. بىر ـ بىرى بىلەن كۆرۈشكەندە قول ئېلىشىپ كۆرۈشىدىكەنۇ، قول ئېلىشىش ۋاقتىنى ئۇزارتىۋېتىشكە بولمايدىكەن. قول ئېلىشىپ تۇرۇپ قارشى تەرەپنىڭ قولىنى سىلكىش ئەدەپسىزلىك ھېسابلىنىدىكەن. ئادەتتە ئاياللار ئەرلەرگە، چوڭلار كىچىكلەرگە، يۇقىرى دەرىجىلىكلەر تۆۋەن دەرىجىلىكلەرگە ئاۋۋال قول ئۇزىتىدىكەن.

رېستورانغا كىرگەنلەر پەلتوسىنى يېشىۋېتىشى ۋە باش كىيىمىنى ئېلىۋېتىشى، كۇتكۇچىلەرنىڭ ئورۇن كۆرسىتىپ بېرىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشى كېرەك ئىكەن. ئەگەر «باھا چاي پۇلىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان» دېگەن ئاگاھلاندۇرۇش خېتى چاپلانمىغان بولسا، پۇل تۆلىگەنده تاماق باھاسىغا يەنە 10% پۇل قوشۇپ تۆلىنىدىكەن.

10.«ئەرەب رېستورانى» دا ئويلىغانلىرىم

مەن مىۋللېرنىڭ ھەيكىلىنى بايقىغانلىقىم سەۋەبلىك ھاياجانلىنىۋاتقان چاغدا، ئۇچىيىم قورسىقىمغا چاپلىشىپ، ئاياغلىرىمنىڭ ماغدۇرى تۈگەي دەپ قالغانىدى. قورساق ئاچتى دەپ ئۇدۇل كەلگەن رېستوراندىن تاماق يېگىلى بولمايتتى. مۇسۇلـ

مانچه رېستوران تېخىچه تېپىلمايۋاتاتتى. ئابلىمىتنىڭ: «يې-قىنلا بىر يەردە بىر ئەرەبچە رېستوران بار، ئۇلارنىڭ (كوس - كوس) دەيدىغان بىر تامىقى بارکى، ئۇ بىزنىڭ ئىشتىهايىمىزغا توغرا كېلىدۇ، شۇنداق مەززىلىك» دېگەن گېپىگە ئاساسەن يەنە ئىككى - ئۈچ كىلومېتىر يول يۈردۇق - دە، ئاران دېگەندە ھېلىقى ئەرەب «رېستورانى» بار يەرگە يېتىپ كەلدۇق.

ئاشخانىنىڭ چېكىسىگە «ئەرەب رېستورانى» دەپ يېزىلغان بولسىمۇ، كۆلىمى كىچىك بولغىنى ئۈچۈن مەن ئۇنى بىزدىكى ئۆلچەم بويىچە «رېستوران» ئەمەس، «ئاشخانا» ئىكەن دېگەن يەرگە كەلدىم.

تەكەللۇپ قىلغۇدەك ئادەم چىقمىدى، ئولتۇردۇق. ئابلىمىت كۆكتات توغراش بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقان ئاقپىشماق ئەرەب بىلەن ئىنگلىزچىمۇ، فرانسۇزچىمۇ، ئىشقىلىپ بىر چەت تىل بىلەن بىرنېمىلەرنى دېيىشتى. مەلۇم بولۇشچە، «كوس - كوس» دەيدىغان تامىقى كەچ سائەت 7 لەردە ئاندىن سېتىلىشقا باشلايدىكەن. خالىساق يەنە ئۈچ سائەت ساقلايدىكەنمىز، خالىمىساق، ساندىۋىچ يەپ تۇرساقمۇ بولىدىكەن.

ئەرەبلەرنىڭ رېستورانى دەۋالغىنى ئۇچەيدەك ئۇزۇن، تار، قويۇق تۈۋرۈك قويۇلغان بىر ئېغىزلىق ئۆي بولۇپ، تەئەللۇقاتى بىر پەشتاختا ۋە تۆت - بەشچە يۇمىلاق ئۈستەلدىن ئىبارەت ئىكەن. سەنئەت پۇرىقىنى چىقارماقچى بولغانمۇ يا ئەرەبلەرنىڭ «رېستورانى» شۇنداق بولامدۇ، تاشتىن قويۇرۇلغان تاملىرى سۇۋالمىغانىكەن. شۇنداقتىمۇ، ساددا ۋە پاكىز كۆرۈنىدىكەن.

ئىككى قۇتا كوكاكولا ئىچىپ بولغۇچە بۇيرۇتقان سانىدۋىچمۇ يېتىپ كەلدى. ساندىۋىچ دېگىنى ئوزۇنچاق بولكا بولۇپ، ئۇنىڭ قارنى يېرىلىدىكەن ۋە يېرىلغان يېرىگە خام كۆكتات،

قوي گۆشى سېلىنىدىكەن (غەيرىي مۇسۇلمان مىللەتلەر باشقا گۆشلەرنى سالسا كېرەك). ئۇنى قول بىلەن تۇتۇپ پىلتا قۇيماق يېگەندەك يەيدىكەنمىز، قورساق ئاچ بولغاچقا، ياۋروپالىقلار ئاغزىغا يوغان ئالىدىغان، كىنو ۋە كىتابلاردا تولا كۆزگە چېلىقىدىغان ساندۇچ دېگەن ئاددىي تائام ماڭا خېلى تېتىدى. ئىككى ساندۇچقا 100 فرانكچە (خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا تەخمىنەن 144 يۈەنگە باراۋەر) پۇل تۆلىگەن چاغدا ساندۇچنىڭ تەمى بىردىنلا ئۆزگىرىپ، ئاۋۇال قىرتاق، كېيىن ئاچچىق تېتىپ كەتتى.

ئويلاپ قالدىم، ئەگەر پارىژ شەھىرىدە مانا بۇ ئەرەب «رېستورانى» دەك ياكى ئۇنىڭدىن چوڭراق بىر ئۇيغۇر «رېستورانى» ئېچىلسا تىجارىتى قانداق بولار؟ پارىژدا ئۇچ يەردە زاڭزۇ ئاشخانىسى بار ئىكەن، نېمىشقا ئۇيغۇر تىجارەتچىلىرى بۇ كەڭ بازارغا كۆز تىكمىدى؟

پارىژدا ياشاۋاتقان، يېمەك ـ ئىچمەك بازىرىنىڭ ئۇجۇر ـ بۇجۇرىنى بىلىپ قالغان ئابلىمىت بىلەن ئىككىمىزنىڭ جاۋابى بىر يەردىن چىقتى. پارىژدا ئەگەر ئۇرۇمچىدىكى «يۇلغۇن» ياكى «تەبەسسۇم» دەك بىرەر ناخشا ـ ئۇسسۇللۇق رېستوران ئېچىلىپ قالسا تىجارىتى ھەرقانداق رېستوراندىن ياخشى بولۇپ كېتەر ئىكەن، دېگەن خۇلاسىگە كەلدۇق.

ـــ بۇ يىل ئىككى فرانسۇز ئاغىنەم قازاقىستان ئارقىلىق قەشقەرگە ۋە شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىغا بېرىپ كەلدى، ـــ دېدى ئابلىمىت سەل ھاياجانلىنىپ، ـــ ئۇلار قەشقەرگە بارغاندا ئۇيغۇر تائاملىرىنىڭ تۇرلىرىنىڭ كۆپلۈكىنى ۋە تەمىنىڭ ئالاھىدە ئىكەنلىكىنى سەزگەچكە، بەك ماختاپ كەتتى، بولۇپمۇ ئۇلار ئۇيغۇر ئۇستىلىرىنىڭ بازىرىمەن سوزغىنىنى كۆرۈپ

ھەيرانۇھەس قاپتۇ. ئۇلار: «بازىمەن سوزۇشنى تاماق ئېتىش ئە-مەس، بەلكى سەنئەتتىن ماھارەت كۆرسىتىش دېسە بولىدىكەن، ئۇستىلار ئۇسسۇل ئويناپ يۈرۈپ، بىلەكتەك خېمىرنى چاچتەك قىلىۋېتىدىكەن» دېيىشتى. ئەگەر بۇنداق رېستوران كوچا بويى-غا ئېچىلسا، بازىمەنچى ئۇستا ئەينەك ئىچىدە تۇرۇپلا ئۆز ھۈ-نىرى بىلەن مەشغۇل بولسا، يەنە باشقا ئېلان چىقىرىشنىڭ ھا-جىتى قالمايدۇ.

مەن ئابلىمىتنىڭ تەھلىلىنى ئورۇنلۇق دەپ ھېسابلىدىم، فرانسۇز خەلقىنىڭ غىزالىنىشىنى قورساق تۇيغۇزۇش ئەمەس، بەلكى غىزادىن ھۇزۇرلىنىش دەپ قارايدىغانلىقى ھەممە ئادەمگە ئايان. فرانسۇزچە ئاش ـ تاماقنىڭمۇ دۇنيادا خېلى داڭقى بار. ئەگەر ئۇيغۇرلارنىڭ ئېسىل نازۇنېمەتلىرى بىلەن ناخشا ـ ئۇسسۇللىرى بىرلەشتۈرۈلگەن رېستورانلىرى پارىژدىن ئورۇن ئالسا سەنئەتخۇمار پارىژ خەلقى جەزمەن ياقتۇرۇپ قالىدىكەن دەپ ئويلىدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە، پارىژدا ئاز بولمىغان مۇسۇل-مانلارنىڭ ياشايدىغانلىقىنىمۇ، كېلىپ ـ كېتىدىغانلىقىنىمۇ ھېسابقا ئېلىش كېرەك. فرانسىيىگە ساياھەتكە بارىدىغان خەنزۇ قېرىنداشلارنىڭ كۆندىن ـ كۈنگە كۆپىيىپ بېرىشىمۇ مۇھىم بىر خېرىدار مەنبەسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

پارىژ مۇھىم خەلقئارا چوڭ شەھەر بولغىنى بىلەن ئۇ يەر-دە ئۆي ئىجارىسى ئۇنچىلىك قىممەت ئەمەسمىش. ئەگەر 100 كۋادرات مېتىر ئۆپچۆرىسىدىكى ئورۇن بىرقانچە ئايلىق ئىجا-رىسىنى ئالدىن تۆلەش ھېسابىغا ئىجارىگە ئېلىنسا، ئۇنىڭغا يە-نە ئۇيغۇر ئۇسلۇبىدىكى زىننەتلەش ھەققى قوشۇلسا، كۆپ بول-غاندا 600 ــ 700 مىڭ يۈەن خەلق پۇلى سەرپ قىلىنغۇدەك. مۇبادا، يەنە ئەسلىھەلەرنى تولۇقلاش ۋە ئايلانما مەبلەغ ئۇچۇن

300 مىڭ يۇەن ئاجرىتىلسا، بىرەر مىليون يۇەن خەلق پۇلى بىلەن ئىش باشلاپ كەتكىلى بولىدىكەن. 1 مىليون يۇەن پۇل ئەلۋەتتە ئاز پۇل ئەمەس، لېكىن تىجارىتى ئۇچۇن بىرەر مىليون يۇەن مەبلەغ سالالايدىغانلار بىزدە يەنىلا مەۋجۇت، بېيجىڭ-دىكى ئەلچىخانا رايونىغا جايلاشقان «ئالمىخان رېستورانى» ئۇچۇن ئۇيغۇر خوجايىن 1 مىليون يۇەن (خاس بېزەكچىلىكى ئۇچۇنلا) مەبلەغ ساپتۇدەك، يەنە كېلىپ فرانسىيە ھۆكۇمىتىمۇ مەبلەغ سالغۇچىلارنى قارشى ئالغۇدەك.

ئاشلىساق، پارىژدا رېستورانلارنىڭ تاپاۋەت بېجى 20% ئىكەن. شۇ كۇنلەردە بۇ باجنى ئېغىر كۆرگەن فرانسۇز رېستورانچىلىرى باجنى تېخىمۇ تۆۋەنلىتىپ بەرسۇن، دەپ چۇقان سېلىۋېتىپتۇ.

پارىژ شەھىرىدە ئۇيغۇرچە سەنئەتلىك رېستوران ئېچىش ئەلۋەتتە مېنىڭمۇ، ئابلىمىتنىڭمۇ ھازىرچە قولىمىزدىن كەلمەيدۇ. بىراق، پارىژنىڭ رېستورانچىلىق ئۇچۇن مەبلەغ سېلىش شارائىتىغا قاراپ، بۇنداق مەبلەغ سالغۇچىلار يېقىن كەلگۇسىدە چىقىپ قالىدۇ دەپ ئىشىنىمەن.

گېرمانىيىدىن ئىتالىيىگە قەدەر بولغان 20 نەچچە كۇنلۇك سەپەردە، چوڭ ـ كىچىك شەھەرلەرنىڭ ھەممىسىدە خەنزۇ خوجايىنلار ئاچقان جۇڭگوچە رېستورانلارنى ئۇچراتتۇق. بۇنداق رېستورانلارنىڭ كۆلىمىمۇ ئانچە چوڭ ئەمەس ئىكەن. قورۇما ـ تائاملىرىنىڭ تەمىمۇ ئادەتتىكىچە ئىكەن. بىراق، رېستورانلار-نىڭ تىجارىتى تازا ئېقىۋېتىپتۇ. خوجايىنلارنىڭ كۆپىنچىسى ۋېنجۇلۇق دېھقانلار بولۇپ، ئۇلار نېمىلا بولمىسۇن، ياۋروپا بازارلىرىنىڭ جۇڭگوچە يېمەك ـ ئىچمەككە بولغان ئېھتىياجىنى تولۇق چۇشەنگەن ۋە مەبلەغ سېلىش پۇرسىتىنى توغرا تال-

لىغان. ۋېنجۇلۇق دېھقان كارخانىچىلاردىن ئۇلگە ئالساق، چەت ئەلگە مەبلەغ سېلىشقا جۇرئەت قىلساق ھۆكۈمىتىمىزمۇ قوللايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەم پۇل تاپالايدىغان، ھەم يېمەك ـ ئىچمەك سەنئىتىمىزنى ياۋروپاغا يۇزلەندۇرەلەيدىغان بىر روجەك ئاچقان بولىمىز.

11. ئاشخانىلىرىمىز ھەققىدە سۆز

ئۇچ ـ تۆت يىل ئالدىدا، ئۇرۇمچىدە مۇنداق بىر قىزىق گەپ تارقىلىپ يۈردى. ئېيتىلىشىچە، ياۋروپالىقمۇ، ئاسىيالىقمۇ، ئەيتاۋۇر چەت ئەللىك بىر ساياھەتچى جەنۇبىي شىنجاڭ شەھەرلىرىنى ئارىلاپتۇدەك. ئۇ مەلۇم شەھەرگە كەلگەندە، بىر شەخسىي ئاشخانىدا ئۇگرە ئىچىش پۈرسىتىگە ئىگە بوپتۇ ۋە كىملەرگىدۇر ئۇگرە ئىچكەندىن كېيىنكى تەسىراتىنى سۆزلەپ كېلىپ: «دۇنيانىڭ ھېچقانداق بىر يېرىدە ئۇيغۇر ئۇگرىسىدەك مۇنداق مەززىلىك تائامنى يەپ باقمايتىكەنمەن، شۇنداقلا بۇ ئۇگرىخانىدەك ناقۇلاي ئاشخانىنى كۆرمەپتىكەنمەن» دەپ ئۇھ تارتقانىكەن.

مېنىڭچە، بۇ راستتىنلا ياۋروپالىق ساياھەتچىنىڭ ئاغزىدىن چىققان گەپ بولۇشى مۇمكىن، شۇنداقلا غىزالىرىمىزنىڭ تەمىدىن پەخىرلىنىدىغان، ئەمما بەزى ئاشخانىلىرىمىزنىڭ مەيىنەتلىكىدىن ئەپسۇسلىنىدىغان ئۆز ئادەملىرىمىزنىڭ ئاغزىدىن چىققان گەپ بولۇشىمۇ مۇمكىن.

بىراق، بۇ گەپ چەت ئەللىكنىڭ بىۋاستە تەسىراتى بولىسۇن ياكى ئۆز ئادەملىرىمىز چەت ئەللىكنىڭ نامىدا توقۇغان ھېكايە بولسۇن، ئوخشاشلا بىزنىڭ دىققىتىمىزنى قوزغىشى، بىزنى ئويلاندۇرۇشى كېرەك.

دېمىسمۇ، ھېلىقى چەت ئەللىك «ناقۇلاي» دەپ تەرىپلىگەن ئاشخانىلار بىزدە ھەقىقەتەنمۇ ئاز ئەمەس. ئۇنىڭ «ناقۇلاي» دېگىنى «قۇلايسىز» دېگىنى. ئېچىپ ئېيتقاندا، «پاسكىنا»، «مەيىنەت» دېگەن يامان سۆزنىڭ تارتىنىپ، قورۇنۇپ تۇرۇپ ئىپادە قىلىنىشى.

تامىقى مەززىلىك، ئەمما مۇھىتى ناچار ئاشخانىلار پەقەت جەنۇبىي شىنجاڭدىلا ئەمەس، ئۇرۇمچىدىمۇ، شىمالىي شىنجاڭدىمۇ تېپىلىدۇ. بۇنداق ئاشخانىلارنىڭ تامىقى ھەقىقەتەن ئىشتىھايىڭنى قوزغايدۇ، قوشۇق ياكى چوكىنى قولىڭغا ئېلىپ ئەتراپىڭغا قارايدىغان بولىسىڭ، ئىشتىھايىڭ قاچىدۇ، ئاغزىڭغا كەلگەن سېرىق سۇمۇ دەرھال بوغۇزىڭغا كەپلىشىدۇ...

دەرۋەقە، بۇنداق ئاشخانىلارنىڭ تورۇسىدا توپا ـ چاڭ قونۇپرىپ چوكىدەك توملىشىپ كەتكەن ئۆمۈچۈك تورلىرىنى، قاچىڭغا چۈشۈپ كېتەي دەپلا تۇرغان قارا قۇرۇملارنى كۆرمىسىز. ئەتراپىڭغا كۆز تىكسىڭ، خۇددى تۇرخۇندەك قارىيىپ كەتكەن، ئۆمرىدە ئاقارتىلىپ باقمىغان، سۇۋاقلىرى ئاجراپ چۈشكەن تاملار كۆزىڭگە چېلىقىدۇ. يەرگە ـــ پۈتىڭنىڭ ئەتراپىغا قارىسىڭ، چېچىلىپ ياتقان قەغەزلەر، يېيىلىپ يۇرگەن سۇلار كۆڭلىڭنى ئاينىتىدۇ...

ھەيران قالارلىقى، بەزى خېرىدارلىرىمىز ناچار مۇھىتقا ئۆگىنىپ كەتكەنمۇ ياكى تاماق يېگەندە بارلىق سەزگۈ ئەزالىرى ۋاقتىنچە ئىشلىمەي تۇرامدۇ، بۇنداق ئاشخانىلارنىڭ تىجارىتى يەنىلا ئېقىۋېرىدۇ، ئاققاندىمۇ باشقا ئاشخانىلارنىڭكىدىن ئوبدانراق ئاقىدۇ.

گەپنىڭ ئوچۇقىنى قىلغاندا، ياۋروپالىقلارلا ئەمەس، بەلكى

ئاز ـ تولا شەھەر كۆرگەن، كۆزى ئېچىلغان ئۆز ئادەملىرىمىز ـ مۇ بۇنداق «ئاشخانا»لارنى زامان ۋە ماكان يېقىدىن تەسەۋۋۇرىغا سىغدۇرالمايدۇ.

بۇنداق ئاشخانىلارنىڭ تاپاۋىتى ئېقىپ تۇرغانكەن، ئاشخانا خوجايىنىدا پۇل بولغان بولىدۇ، ئەپسۇس، خوجايىن ئاشخانا كىرىمىنىڭ ئازراق بىر قىسمىنى ئاجرىتىپ ئاشخانىسىنى يا ـ ساپ قويسا ياكى پاكىزرەك تۇزەشتۇرۇپ قويسا بولمامدىغاندۇ؟ بۇنىڭغا قانچىلىك پۇل كېتەتتى؟ مەززىلىك تاماقلىرى بىلەن پاكىز، ئازادە مۇھىت بىرلەشتۇرۇلسە تاپاۋىتىنىڭ تېخىمۇ ئوبدان روناق تېپىشىغا پايدىسى بولماسمۇ؟

مېنىڭچە، شەھەر قىياپىتىنى ئۆزگەرتىشتە، پەقەت شەھەر يوللىرىنى ياسىغان، يول بويىغا چىرايلىق ئىمارەتلەرنى سالغان بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ. بەزى شەھەرلەردە، بولۇپمۇ ساياھەتچى ـ لىك تەرەققىي قىلمىۋاتقان بەزى شەھەرلەردە شەھەر مەمۇرىيىتى سودا ـ سانائەت، باج، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش تار ـ ماقلىرىنى ماسلاشتۇرۇپ «ناقولاي» ئاشخانىلارنى ئۆزگەرتىش «ھەرىكىتى» دىن ئىبارەت «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» نى قوزغىمە ـ سا بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ. ئالدى بىلەن مەمۇرىي بۇيرۇق ئېلان قىلىپ، ئاشخانا ئىگىلىرىنىڭ بەلگىلەنگەن مۇھلەت ئىچىدە ئاشخانىلىرىنى بەلگىلەنگەن ئۆلچەمدە ئۆزگەرتىشىنى تەلەپ قىلىش كېرەك. ئۆزگەرتىشنى رەت قىلغانلارنىڭ تىجارىتىنى توختىتىش، ئىقتىسادىي جازا بېرىش يولى بىلەن ئەمەلىي ئۇ ـ نۇمگە ئېرىشىش كېرەك. ئەگەر پۇل تېپىشنىلا بىلىپ، مۇ ـ ھىتنى ياخشىلاشقا پۇل خەجلىمەيدىغان خوجايىنلارنىڭ ئىختى ـ يارىغا قويۇۋېتىلسە، بۇنداق ئاشخانىلارنىڭ 21 ـ ئەسىر ئىچىدە ئەمەس بەلكى 25 ـ ئەسىر ئىچىدىمۇ قىياپىتىنى ئۆزگەرتەي ـ

دىغانلىقىغا ئىشىنىش لازىم.

بەزىلەر بۇنداق «ناقۇلاي» ئاشخانىلارنى «مىللىي ئالاھىدىلىك»، «يەرلىك ئالاھىدىلىك» دەۋېلىشى مۇمكىن. ئۇنداقلارغا چۈشەندۈرۈش كېرەككى، بۇ مىللىي ئالاھىدىلىكمۇ ئەمەس، يەرلىك ئالاھىدىلىكمۇ ئەمەس، بەلكى ئىپتىدائىي جەمئىيەت ۋە ئوتتۇرا ئەسىر ئالاھىدىلىكى، بىزنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكىمىز — پاكىزلىق ۋە پاكلىق!

مانا بۇ كىچىك، ئەمما پاكىز بولغان ئەرەب «رېستورانى» دا ساندۋىچ يەۋاتقاندا كاللامغا كەلگەن يەنە بىر ئوي.

12.«قىزىل تۇگمەن» ۋە بىزنىڭ سەنئىتىمىز

«قىزىل تۇگمەن» — پارىژنىڭ ئەڭ ئاۋات كوچىلىرىنىڭ بىرىگە جايلاشقان كونا تىياتىرخانا بولۇپ، ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئۇنىڭ تارىخى 400 يىلدىن ئاشىدىكەن. تىياتىرخانا ئۇستىدىكى قىزغۇچ رەڭ بېرىلگەن شامال تۇگمىنى تىياتىرخانىنىڭ بەلگىسى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن.

بىز 10 - ئاينىڭ 4 - كۈنى كەچتە، سېنا دەرياسىنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىپ بولۇپ بۇ تىياتىرخانىدا تىياتىر كۆردۇق. ھەر كۈنى كەچقۇرۇن پەقەت ئىككى مەيدانلا ئويۇن قويۇلىدىغان بۇ تىياتىرخانىنىڭ تۇنجى مەيدان ئويۇنى قاراڭغۇ چۈشمەستىنلا باشلىنىپ كېتىدىكەن، كېيىنكى مەيدانى بولسا شۇ يەر ۋاقتى بىلەن كەچ سائەت 9 لاردا ئاندىن باشلىنىدىكەن.

1000 تاماشىبىن سىغدىغان بۇ تىياتىرخانىنىڭ ئورۇندۇقلىرى ئالدىدىن كەينىگە قاراپ پەلەمپەيسىمان ئېگىزلەپ بارىدىكەن، بېزىلىشى كونا ئۇسلۇبتا بولسىمۇ، يۇكسەك دەرىجىدە

ئېلېكترلەشكەنىكەن، چىراغلىرى ۋە ئاۋاز ياڭراتقۇلىرى ئەڭ ئىلغار زامانىۋى ئۇسكۇنىلەر قاتارىغا كىرىدىكەن. سەھنىسى ھەربىكەتچان بولۇپ، دەم كۆتۈرۈلۈپ، دەم پەسىيىپ نەق مەيدان تۈيغۇسىنى ئاشۇرىدىكەن.

بىز «قىزىل تۇغمەن» دە شامپان ئىچكەچ ئىككى سائەت ئويۇن كۆردۇق. ناخشا ـ ئۇسسۇل، كومېدىيە، سېرىك ـ سېھرگەرلىك نومۇرلىرى كۆرسىتىلدى. بىرقانچە تاماشىبىن سەھنىگە تەكلىپ قىلىنىپ، ئويۇنغا قاتناشتۇرۇلدى. تىياتىر-خانىغا لىق تولۇپ ئولتۇرغان ھەر خىل ئىرق، ھەر خىل مىللەتتىن بولغان تاماشىبىنلار ئارىلاپ چاۋاك چېلىپ، ئارتىسلارنىڭ يۈكسەك ماھارىتىگە ئالقىش ياغدۇردى.

بۇ تىياتىرخانىدا ئوينالغىنى يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەندەك ئارىلاش تىياتىر ئىكەن، فرانسۇزلارنىڭ كلاسسىك ئۇسسۇللىرىنى، زامانىۋى ناخشىلىرىنى ئاساس قىلىدىكەن. ئويۇنىنىڭ سەۋىيىسى گەرچە ئىنتايىن يۇقىرى بولمىسىمۇ، بىلەت باھاسى كىشىنى چۆچۈتىدىكەن. شۇنداقتىمۇ، ئويۇن كۆرىدىغانلار، بىلەت ئالمىغانلار نۆۋەت ساقلىشى كېرەك ئىكەن.

ئويلاپ قالدىم، قويۇق مەدەنىيەت ئاتموسفېراسىغا چۆمۈلگەن پارىژدا، 400 يىللىق تارىخقا ئىگە تىياتىرخانىدا ئوينالغان بۇ ئويۇن يۇقىرى بەدئىي قىممەتكە ئىگە بولسىمۇ، لېكىن بىزنىڭ ناخشا ـ ئۇسسۇللىرىمىزمۇ فرانسۇزلارنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن! ئەگەر ئۇيغۇر ناخشا ـ ئۇسسۇللىرى، مۇقاملىرى «قىزىل تۇغمەن» دىكىدەك ئەۋزەل سەھنە شارائىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈلىدىغان بولسا، نەتىجىنىڭ تېخىمۇ ئوبدان بولىدىغانلىقىدا گەپ يوق.

ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ يادىدا بولسا كېرەك، نەچچە يىل بۇ-

كىچىك چېركاۋ

رۇن پەيدا بولغان چەت ئەل-گە چىقىش قىزغىنلىقى دەۋرىدە بەزى ئاغىنىلىرىمىزمۇ چەت ئەل-نى كۆرۈش پۇرسىتى-گە ئىگە بولدى. ئۇلار چەت ئەللىك بەزى تە-رەققىياتلىرىغا ھەيران قېلىش بىلەن بىللە، ئايرىم تەرەپلەردە ئارقىدا قېلىشمىزنىڭ سەۋەبلىرىنى ئىزدىدى. بۇ ئەسلىدە ياخشى ئەھۋال ئىدى. بىراق، ئۇلار «ئېشەككە كۈچۈك يەتمىسە، ئۇر توقۇمنى» دېگەندەك، ئايرىم تەرەپ-لەردە ئارقىدا قېلىشىمىزنىڭ سەۋەبىنى ناخشا ئېيتقانلىقىمىز-

دىن، ئۇسسۇل ئويىنىغانلىقىمىزدىن كۆردى. «بىز ناخشا ئېيتىشقا، ئۇسسۇل ئويناشقا يارالغان مىللەتمۇ» دەپ قاقشاپ، قەلەملىرىنىڭ ئۇچىنى ناخشا ـ ئۇسسۇلغا، ناخشىچىلارغا ۋە ئۇسسۇلچىلارغا قاراتتى. چەت ئەلگە تۇگۇل، يۇرت بوسۇغىسىدىن بىر قەدەممۇ سىرتقا چىقىپ باقمىغان بەزى ساددا قەلەمكەشلەرمۇ ناخشا ـ ئۇسسۇلغا قارغىش ياغدۇرغانچە كېلىپ بۇ هۇجۇمچىلار سېپىگە قوشۇلدى، ئايرىملىرى هۇررا توۋلاپ هۇجۇمچىلار سېپىنىڭ ئەڭ ئالدىدا ماڭدى.

ئەسلىدە، تەرەققىياتنىڭ ئاستا بولۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبلىرى هەر تۈرلۈك ئىدى. بىراۋ بىزگە تەرەققىي قىل دەپ پۇرسەت بەرگەندە، بىز «تەرەققىي قىلمايمىز، بىزگە ناخشا ـ ئۇسسۇل بولسىلا بولدى» دەپ تەرەجەپ تۈرۈۋالمىغانىدۇق. چۈنكى، بىز ناخشا ـ ئۇسسۇلنىڭ قورسىقىمىزنى تويغۇزالمايدىغانلىقىنى، ناخشا ـ ئۇسسۇلدىن ئۆزگە يەنە ماددىي تۈرمۇشنىڭمۇ لازىملىقىنى بىلمەيدىغان دەرىجىدە دۆت ئەمەس ئىدۇق. ناخشا ـ ئۇسسۇل تەرەققىياتقا توسقۇن بولالمايتتى، بەلكى ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ روهىمىزنى ئاۋۇتقاچ تەرەققىي قىلىۋېرەتتۇق.

تەرەققىيات دېگەننىڭ تارىخىي، ئىجتىمائىي سەۋەبلىرى بولىدۇ. ئەگەر جەمئىيەت تەرەققىي قىلىمەن دېسە، تەرەققىياتنىڭ شەرت ـ شارائىتلىرى پىشىپ يېتىلسە، ناخشا ـ ئۇسسۇل دېگەن نەرسە ئۇنىڭ قەدىمىنى توسۇۋالالمايدۇ. پاكىت ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ، ئىسلاهات، ئېچىۋېتىش ئېلىپ بېرىلغان 20 نەچچە يىلدىن بېرى بىز خېلى تەرەققىي قىلدۇق، هال ـ كۇنىمىز خېلى ياخشىلىنىپ قالدى. مۇناسىپ هالدا ناخشا ـ ئۇسسۇلىمىزدىمۇ يۇكسىلىش بولدى، بۇ ئىككىسى بىر ـ

بىرىگە پۈتلىكاشاڭ بولمىدى. ئېنىقراق قىلىپ ئېيتساق، بىر - بىرىنى ئىلگىرى سۈردى، بىر - بىرىگە پەلەمپەي ھازىرلىدى.

يەنە كېلىپ، ھەربىر ئەلنىڭ، ھەربىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس ئەنئەنىسى، تەرەققىي تاپقان، تەرەققىي تاپمىغان تەرەپلىرى بولىدۇ. تەرەققىي تاپقان تەرەپنىڭ ئۇستۈنلۈكىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، تەرەققىي تاپمىغان تەرەپكە تۈرتكە قىلىشقا، تەرەققىي قىلغان تەرەپ بىلەن تەرەققىي قىلمىغان تەرەپنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقىمۇ بولىدۇ. تەرەققىي تاپمىغان تەرەپنى «بۇ نېمىشقا تەرەققىي قىلمىدى» دەپ ئەدەپلەپ، تەرەققىي قىلغان تەرەپنى «بۇ نېمىشقا تەرەققىي قىلىدۇ» دەپ بېشىغا دەسسەشكە بولمايدۇ. ئەگەر ئەنئەنىۋى ناخشا - ئۇسسۇللىرىمىزنى جاھانغا يۈزلەندۈرسەك، جاھانغا تونۇتساق ئىقتىسادىي تەرەققىياتىمىزغا پايدىسى تەگسە تېگىدۇكى، زىيىنى بولمايدۇ. ئىقتىسادتا تەرەققىي تاپماسلىقنىڭ ئاچچىقىنى ناخشا - ئۇسسۇلدىن چىقىرىش ئانچە ئاقىلانىلىك ئەمەس.

مەن فرانسۇز قىز - يىگىتلىرىنىڭ «قىزىل تۇگمەن»دە كۆرسەتكەن سەنئەت ماھارىتىنى ئۆلچەم قىلىپ ئۆزىمىزنىڭ ناخشا - ئۇسسۇلىغا باھا بەردىم. مۇنداقچە ئېيتقاندا، تەرەققىي تاپقان ئەللەرنىڭ، مىللەتنىڭ سەنئەت ئۆلچىمى بىلەن ئۆزىمىزنىڭ سەنئىتىنى ئۆلچەپ كۆردۇم - دە، ئاخىر «بىزنىڭ سەنئىتىمىزمۇ ھېچكىمنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن» دېگەن خۇلاسىگە كېلىپ، ئۆز ناخشا - ئۇسسۇلىمىزنىڭ سەۋىيىسىگە يۇقىرى باھا بەردىم. ئۇنىڭدىن پەخىرلەندىم. «بار ئىمكانىيەتلەردىن تولۇق پايدىلىنىپ، ناخشا - ئۇسسۇلىمىزنى دۇنيا سەھنىسىگە تېخىمۇ كۆپرەك ئېلىپ چىقساق بولغۇدەك، بەلكى

ئۇنىڭ تەرەققىياتىمىزنى تېزلىتىشىمىزگە ياردىمى تېگىپ قالار» دېگەن يەرگە كەلدىم.

13. تار كوچىدىكى قەھۋەخانا

پارىژدىن ئايرىلىدىغىنىمىزغا بىر كېچە قالغان كەچلىكى بىز مېھمانخانىغا خېلى كەچ قايتتۇق. ئابلىمىت ۋە چېن رۇ-خۇي ئەپەندى بىلەن يۇك ـ تاقلىرىمىزنى يىغىشتۇرغاچ پاراڭلاشتۇق. بىز خوشلاشماقچى بولۇۋىدۇق، ئابلىمىت:

ـــ ئاكا، تاشقىرىغا چىقىپ ھاۋا يېگەچ ئازراق ئايلىنىپ كەلمەمدۇق؟ بەلكى بىرەر قەھۋاخانىنى تېپىپ قەھۋە ئىچكەچ پاراڭلىشارمىز، ـــ دەپ قالدى.

كەچ سائەت 11 دىن ئاشقانىدى. ھېرىپ ـ چارچىغىنىمىز-نى دېمەيلا قويايلى، ئەتىسى تاڭ يورۇشى بىلەنلا يولغا چىقىشە-مىز كېرەك ئىدى. يول باشلىغۇچىنىڭ يول بويى سۆزۈرگەن ئىدىيىسىگە ئاساسلانغاندا، بۇنداق شەھەردە بۇنداق كەچتە تاش-قىرىغا چىقىشقا بولمايتتى، بىخەتەرلىك مەسلىسىنى ئويلىماي-مۇ بولمايتتى. ئابلىمىت ئويلىغانلىرىمنى بىلىپ قالدىمۇ:

ـــ ئەنسىرىمەڭ، پارىژنىڭ جەمئىيىتە ئەھۋالى ياماڭ ئە-مەس، ـــ دېدى ئۇ ئۆزى باش بولۇپ، ئىشىك ئالدىغا كەلدى.

بىز مېھمانخانىدىن چىقىپ ئۇزۇن ماڭمايلا چوڭ يولنى كېسىپ ئۆتتۇق. ئاندا ـ ساندا ئۆتۈشۈپ تۇرغان ئاپتوموبىلدىن ئۆزگە، كوچىدا ئادەم يوق دېيەرلىك ئىدى. كەچلىك جىمجىت-لىق ۋە ئادەمنىڭ ئازلىقى كىشىنى سەل بىئارام قىلاتتى.

چوڭ يولنىڭ چېتىدىن مېڭىپ چوڭ يولغا تۇتاشقان يەنە بىر كىچىكرەك كوچىنىڭ ئاغزىغا يېتىپ كەلدۇق. ئابلىمىتنىڭ تەۋەككۇل قىلىشى بىلەن بۇ كوچىغا كىرىپ قەھۋەخانا ئىز-

دەشكە باشلىدۇق. ئادەم بىلەن ستولبىنى ئاران - ئاران پەرق ئەتكىلى بولىدىغان قاراڭغۇ كوچىدا ئىچكىرىگە قاراپ 200 قە-دەمچە ماڭغاندىن كېيىن بىر ئۆيگە يېتىپ كېلىپ ئىشىكنى ئېچىۋىدۇق، بۇ ئۆي دەل قەھۋەخانا بولۇپ چىقتى.

قەھۋەخانا پەقەت بىرلا ئېغىز ئۆيدىن ئىبارەت بولۇپ، بې-زىلىشى تولىمۇ غەلىتە ۋە قەدىمىي ئىدى. بىز كۇتكۇچىنىڭ تەكەللۇپىنى كۇتمەيلا تۆر تەرەپتىكى بىكار ئۇستەللەرگە جاي-لىشىۋالدۇق. مەن سەل قورۇنغاندەك بولدۇم ۋە قورۇنۇشلىرى-نى يوشۇرۇش ئۈچۈن قەھۋەخانىنىڭ تورۇسىغا سەپسېلىشقا باشلىدىم.

قەھۋەخانىنىڭ تورۇسى رەندىلەنمىگەن يۇمىلاق ياغاچتىن ياسالغانىكەن. ئۇنى ئاز دەپ جەگىلەرگە 2 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدىكى ناتىنىستلارنىڭ تۆمۇر قالپىقى، فرانسۇز ئەسكەر-لىرىنىڭ يۇمىلاق شەپكىسى، مىلتىقنىڭ كېرەكتىن چىققان قوندۇقلىرى، چويلا - چۆمۈچ، تەلەڭگە دېگەندەك نەرسىلەر ئې-سىقلىق تۇرۇپتۇ. جەگىلەرنىڭ يان تەرىپىگە ئالاھازەل 100 پارچە كەلگۇدەك ھەر خىل پۇللار چاپلاپ قويۇلۇپتۇ. زەن قويۇپ قارىسام بۇ پۇللار كەم دېگەندە 50 نەچچە ئەلنىڭ بىرەر 100 خىلچە قەغەز پۇلى ئىكەن. پۇللارنىڭ ئارىسىدا تېخى ئېلىمىز-نىڭ 10 يۈەنلىك پۇلىدىن ئىككىسى بار ئىكەن. بۇ پۇللار ھاۋا-نىڭ يېنىك ھەرىكىتى بىلەن ئاستا يەلپۇنۇپ، قىزىقارلىق مەن-زىرىنى ھاسىل قىلىدىكەن.

قەھۋەخانىدا قەھۋە ئىچىپ ئولتۇرغان ئالتە - يەتتە نەپەر ئەر - ئايال ئۆز پاراڭلىرى بىلەن بەند بولۇۋاتاتتى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەر - ئايال نېگىرلار، سۆرۈن تەلەت ئادەملەرمۇ بار ئىدى. ياخشى يېرى، ئۇلار بىزگە كۆزىنىڭ قىرىنىمۇ سېلىپ

قويمدى. مەنمۇ قىزىل ھاراق ئىچكەچ تام - تورۇسلارغا سەپ-سىلىشنى داۋام قىلىۋەردىم.

سەپسىلىۋېتىپ، كۆزۈم قارشى تەرىپىمىزدىكى تامغا ئېسىلغان بىرقانچە پارچە رەڭسىز فوتو سۈرەتكە چۈشۈپ قالدى. چوڭايتىلغان سۈرەتلەرنىڭ بىرىدە، سۆلەتلىك بىر ئەر كىشى كىملەر بىلەندۇر پاراڭلىشىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كەينىدىلا تۇرغان ساقاللىق كىشى كۆزگە ئالاھىدە چېلىقاتتى. ئەگەر پەرىزىم خاتا بولمىسا، ئۇ ساقاللىق كىشى يېنىمىزدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغانلارنىڭ بىرى ئىدى.

— ئابلىمىت، چاندۇرماي سەپسىلىڭ، سۈرەتتىكى ئاۋۇ كىشى يېنىمىزدىكى ئۈستەلدە ئولتۇرغان ئادەم ئەمەسمۇ؟ — دېدىم مەن ئابلىمىتقا، ئەتراپىمىزدا پارىڭىمىزنى چۈشىنەلەيدىغان بىر كىم بارمۇ دەپ ئاۋازدا سۆزلەپ.

— گەپ يوق شۇ.

— قارىغاندا، بۇ كىشى چوڭ ئۆتكەن ئادەممۇ نېمە؟

ئابلىمىت سۈرەتتىكى سۆلەتلىك ئەرباباڭ فرانسىيەنىڭ پىنسىيەدىن كېيىنكى باش مىنىستىرى ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈرگەندىن كېيىن، مەن ئۇ ساقاللىق كىشىنىڭ ئادەتتىكى ئادەم ئەمەسلىكىگە كۆز يەتكۈزدۇم ۋە ئابلىمىتقا شۇنداق دېدىم.

مېنىڭ قىزىقىۋاتقىنىمنى تۇيغان ئابلىمىت:

— ئۇ ساقاللىق كىشىنى بۇ يەرگە چاقىرايمۇ، — دەپ سورىدى، مەندىن ۋە سەل ئىككىلىنىۋاتقىنىمنى كۆرۈپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

— فرانسۇزلار مۇڭداشقاق خەق، چاقىرساقلا ئۇ كىشى يېنىمىزغا كېلىدۇ.

نەتىجە ئابلىمىت دېگەندەكلا بولدى. ئۇ كىشى تەكلىپىمىز-نى قوبۇل قىلىپ، ئورۇندۇقىنى ئۈستىلىمىزنىڭ يېنىغا سۈرەپ كەلدى. پارىژدىن قارىغاندا ئۇ فرانسىيە باش مىنىستىرىغا تۆت يىل باش مەسلىھەتچى بولغانكەن. ئۇ ئوڭچىلار پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، سوتسىيالىستلار پارتىيىسى ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىققاندىن كېيىن خىزمىتىدىن ئىستېپا بېرىپتۇ. بۇ-نىڭدىن ئالتە يىل بۇرۇن پېنسىيىگە چىقىپ، ئاتا - بوۋىسىدىن قالغان بۇ قەھۋەخانىنى باشقۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇ مېنىڭ ژۇرنال چىقىرىدىغىنىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن مەن بىلەن قايتا قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى ۋە مەسلىھەتچى بولۇشتىن بۇرۇن ئۆزۈ-نىڭمۇ بىر مەزگىل باش مۇھەررىر بولۇپ ژۇرنال چىقارغانلى-قىنى ئېيتتى.

سۆھبىتىمىز قىزغىن داۋاملىشىۋاتقاندا ئۇ ئىككىلىنىڭ قېلىنلىقتىكى ئوچۇق دانە دەپتەرنى ئاچىقىپ ئالدىمىزغا يايـ-دى. بۇ دەپتەرلەر ئۇ مۇشۇ قەھۋەخانىغا مىراسخور بولغان كۈندىن ئېتىبارەن تۈتۈلغان بولۇپ، قەھۋەخانىغا كەلگەنلەر بۇ دەپتەرگە ياخشى تىلەكلىرىنى، ئىمزالىرىنى قالدۇرۇپ كېتىدىكەن. بۇ دەپتەرلەر قېلىنلىقىغا قارىماي، خىلمۇخىل يېزىقلار بىلەن توشۇپ كېتەيلا دەپ قاپتۇ. ئۇنىڭ پەخىرلى-نىپ تۇرۇپ ئېيتىشىچە، ئىمزا قويغانلار ئارىسىدا چوڭ سىياسەتچىلەر، داڭلىق كارخانچىلار، مۇخبىر، يازغۇچىلار-مۇ بار ئىكەن. مەن بۇ ساقاللىق خوجايىنىنىڭ تەلىپى بويـ-چە، دەپتەرگە ئۇيغۇر، خەنزۇ يېزىقلىرىدا ئىمزا قويدۇم، ياخشى تىلەك تىلىدىم، شۇنىڭ بىلەن بۇ دەپتەردە تۇنجى قېتىم بىر ئۇيغۇرنىڭ ئىمزاسى ۋە ئۇيغۇر يېزىقى خاتىرە بولۇپ قالدى.

14. بايلار شەھىرى ــ نىسې

نىسې ــ فرانسىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى مەشھۇر ساياھەت شەھىرى بولۇپ، مارسىلدىن قالسىلا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان پورت ھېسابلىنىدىكەن. ئىتالىيە چېگرىسىغا ئاران 32 كىلومېتىرلا كېلىدىكەن.

بىز 10 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى پارىژ بىلەن خوشلىشىپ، نىسې شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقتۇق ۋە 900 كىلومېتىرچە يول يۈرگەندىن كېيىن قاراڭغۇ چۈشكەن مەھەلدە بۇ يەرگە يېتىپ كەلدۇق.

مەن نىسې شەھىرىگە كەلمەستە ياۋروپادا، بولۇپمۇ فرانسىيىدە كىلىماتى ئىسسىق بەلۋاغ بىلەن مۆتىدىل بەلۋاغ ئارىسىدىكى دېڭىز كىلىماتىغا ياتىدىغان بۇنداق بىر شەھەرنىڭ بارلىقىنى زادى تەسەۋۋۇر قىلمىغانىكەنمەن. بىز پارىژدا چاپان كىيىپ يۈرگەنىدۇق، كەچلىرى تېخى پوپايكىمۇ كىيىۋالاتتۇق. نىسىغا كەلگەندە چاپاننى چۆرۈپ تاشلاپ، كالتە يەڭ كۆڭلەك بىلەن يۈرۈشكە توغرا كەلدى.

نىسې دېڭىز قىرغىقىنى بويلاپ يېيىلغان ئۇزۇنچاق شەھەر بولۇپ، مەنزىرىسى تولىمۇ چىرايلىق ئىكەن. كوچىلىرى كەڭرى بولۇپ، كوچا بويلىرىدا ئاسمان ـ پەلەك ئۆسۈپ كەتكەن پالما قاتارلىق ئىسسىق بەلۋاغ دەرەخلىرى سايە تاشلاپ تۇرۇپتۇ. يول بويلاپ سوزۇلغان 50 ــ 60 مېتىرچە كەڭلىكتىكى قۇملۇق ھەر خىل كۈنلۈك، سايۋەنلەر بىلەن تولۇپ تۇرىدىكەن. سەيلە چىلەرگە خىزمەت قىلىدىغان ئەسلىھەلەرمۇ دېڭىز بويىدىكى قۇملۇققا مەركەزلەشكەنىكەن.

نىسىغا كەلگەندىن كېيىنكى ئەڭ ئەھمىيەتلىك بىر ئىش

شۇ بولدىكى، شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن بىز نىسىي شەھىرى بىلەن تۇتاش بولغان مەشھۇر خەلقئارالىق كىنو شەھىرى — گانادا ئېكسكۇرسىيىدە بولۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇق.

گانانىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 90 مىڭ بولۇپ، «گانا خەلقئارا كىنو بايرىمى» مۇشۇ شەھەردە ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىكەن. كىنو بايرىمىنىڭ قۇرۇلۇش تۈركۈمى 500 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى قىرغاق قۇملۇقىغا سېلىنغانىكەن. بۇ قۇرۇلۇش تۈركۈمى ئەچىدە پەقەت چوڭ كىنوخانىلارلا 25 تىن ئاشىدىكەن.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، نىسىي بىلەن گانا شەھەرلىرى فرانسىيىنىڭ جەنۇبىدىكى مەشھۇر سایاھەت شەھەرلىرى بولۇپ، فرانسىيىلىك ۋە دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدىن كەلگەن بايلار مۇشۇ شەھەرلەردە بىر مەزگىل تۇرۇپ قالىدىكەن، بەزىلەر مەڭگۈلۈك ئولتۇراقلىشىپمۇ قالىدىكەن. شۇڭا، بۇ شەھەر-

دېڭىز بويى شەھىرى نىسىي

لەرنىڭ «بايلار شەھىرى» دېگەن ناممۇ بار ئىكەن. ئۆمىكىمىز-نىڭ نىسپى شەھىرىگە باردىغىنىنى ئاڭلىغان ئابلىمىت پا-رىزدا: «نىسپى دېگەن بايلار شەھىرى، يولدا يىقىلىپ چۈشكەن بىرەرىنى يۆلەپ تۇرغۇزسىڭىزمۇ، يىقىلغان كىشى جەزمەن باي بولۇپ چىقىدۇ» دەپ چاقچاق قىلغانىدى. ھاۋاسىنىڭ ساپلىقى-غا، كىلىماتىنىڭ مۆتىدىللىكىگە، ئاسمىنىنىڭ كۆكلۈكىگە قاراپ، «بۇنداق شەھەردە بايلار ياشىمايدۇ كىم ياشىسۇن» دەپ ئويلىدىم.

15. نېمىسلار، فرانسۇزلار، ئىتالىيانلار

مەيلى گېرمانىيىدە تۇرغان كۈنلىرىمدە بولسۇن ياكى فرانسىيىدىكى چاغلىرىمدا بولسۇن نېمىسلارنىڭ، فرانسۇزلار-نىڭ مىجەز ـ خۇلقىغا، يۇرۇش ـ تۇرۇشىغا دىققەت بىلەن سەپسالدىم. كېيىنكى كۈنلەردە ئىتالىيە زېمىنىدا ئۈچ ـ تۆت كۈن تۇرۇش داۋامىدا ئىتالىيانلارنمۇ كۆزەتتىم. باشقىلاردىن سوراپ، پەرەزلىرىمنى دەللىلەشكە تىرىشتىم.

نېمىسلار ئىشلارغا جىددىي قارايدىغان، يۇرۇش ـ تۇرۇشى چەبدەس، مىجەزى سەل چۈستەك قىلىدۇ.

نېمىسلارنى خېلى ئوبدان چۈشىنىدىغانلىقى بىلەن پەخىر-لىنىدىغان لى سەن نېمىسلار ھەققىدە مۇنداق دېدى: نېمىس مىللىتى سەل كونسېرۋاتىپ مىللەت، ئەمما ئېتىقادى بار مىل-لەت، ئورۇق ـ تۇغقانچىلىق، دوست ـ بۇرادەرچىلىك ئېڭى، ھەتتا مىللەت ئېڭى ئانچە كۈچلۈك ئەمەس. ئۇلار ئەخلاق ھەق-قىدىمۇ كۆپ سۆزلىمەيدۇ، ئەخلاق بىلەن ئانچە كارى يوق. بىراق، ھەممىنى قانۇن بىلەن ئۆلچەيدۇ، ھەممىنى قانۇن ئار-قىلىق باشقۇرىدۇ. نېمىسلار يەنە ئۆزىنى باشقا كىشىلەردىن

ئۇستۇن دەپ بىلدۇ. گىتلېر ھادىسىسىمۇ يەككە - يېگانە ھادىسە ئەمەس، ئۇ بىر ئىجتىمائىي ھادىسە.

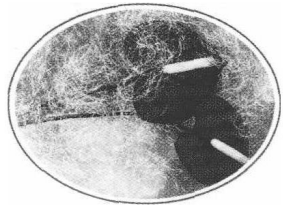
فرانسۇزلارنىڭ مىجەزى ئېسىلزادىلەرگە خاس مىجەز بولسا كېرەك. بىرەيلەن: «ئىتالىيانلار سەل بىسىپرۇا، تۇغقانچىلىقى چىڭ مىللەت، ئىتالىيىنىڭ تەرەققىياتى تەكشى ئەمەس» دېدى. يەنە بىرەيلەن بۇ ئۇچ چوڭ مىللەتنىڭ تىلىغا تەبىر بېرىپ: «نېمىس تىلى ئادەم تىلالاشقا، ئۇرۇشۇشقا باب تىل، فرانسۇز تىلى مۇھەببەتلىشىشكە يارالغان يۇمشاق، ئەۋرىشىم تىل، ئىنگلىز تىلى ئىش تېپىپ جان بېقىشقا ئەپچىل تىل» دېدى.

دېمىسىمۇ، تىل تىلغا ئوخشىمايدۇ، ئوخشىسا ئۇ مۇستەقىل تىل دېيىلمەيدۇ. سەن مەلۇم تىلنى ئۇقمىساڭمۇ، ئەمما شۇ تىل قۇلىقىڭغا كىرىپ چوڭ مېڭەڭدە ئىنكاس قوزغىغاندىن كېيىن ئۇ ساڭا يا قاتتىق، يا يۇمشاق ئىكەن دېگەن تۇيغۇنى بېرەلەيدۇ. مەن گەرچە بۇ تىللارنىڭ ھېچقايسىسىنى ئۇقمىساممۇ، ئاڭلاش نېرۋىلىرىمدا ئەكس ئەتكەن تەسىراتىمغا قاراپ يۇقىرىقى باھانىڭ ئەمەلىيەتكە خېلى يېقىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم.

گەپ نېمىسلار، فرانسۇزلار ۋە ئىتالىيانلار ئۇستىدە كېتىۋاتقانىكەن، گوللاندىيىلىكلەرنىمۇ بىرقۇر سۇرەتلەپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ.

گوللاندىيىگە كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان بىرەيلەن بىز گوللاندىيىگە كەلمەستىلا: «گوللاندىيىلىكلەر ياۋروپادا ياشايدىغان مىللەتلەر ئىچىدە بىرقەدەر ساپ، گەۋدىلىك ۋە ئېگىز، مېھماندوست بىر مىللەت» دېگەنىدى. گوللاندىيىگە كەلگەندىن كېيىن بۇ گەپنىڭ ئەمەلىيەت بىلەن خېلى يېقىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشتۇق.

كۆزىتىشىمىزچە، گوللاندىيىلىكلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بەستلىك، ئاق چىراي، كۆك كۆز، قىزىل چاچ كېلىدىكەن. قارا چاچلىقلىرى ئاز ئۇچرايدىكەن. ئەمما، بەزى كىشىلەرنىڭ يۈزىدە بىلىنەر ـ بىلىنمەس سەپكۈن بولىدىكەن. بىز مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت كەنتىدە كالا سۈتىدىن يەرلىك ئۇسۇلدا بىر خىل يېمەكلىك ئىشلەۋاتقان تۆت نەپەر ئايالنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ ئېگىز ۋە يوغانلىقىغا قاراپ ھەيران قېلىشتۇق. بۇ يەرگە ئېكسكۇرسىيىگە كەلگەن بىر توپ گوللاندىيىلىك ئوقۇغۇچى بىزنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇردى. بىرقانچىمىز تەلەپكە بىنائەن ئۇلار ئۇچۇن خالىس سۈرەت تارتىپ بېرىۋېتىپ، بوي خۇسۇسدا خۇپىيانە تەڭلىشىپ باقتۇق. ئۇلار گەرچە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بولسىمۇ، بوي جەھەتتە بىز بىلەن تەڭ بولۇپ چىقتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، يېتىلگەن گوللاندىيىلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىچە بوي ئېگىزلىكى 180 سانتىمېتىردىن ئاشىدىكەن.

"بایلارنیک شعبے" ۔ موناکو

موناكو بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: موناكو كىنەزلىكى
يەر مەيدانى: 1.89 كۋادرات كىلومېتىر
نوپۇس: 30 مىڭ
پايتەختى: موناكو

موناكو ياۋروپا قىتئەسىدىكى مەشھۇر كىچىك دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، يەر تۈزۈلۈشى تار ۋە ئۇزۇن، شەرقىدىن غەربكە گىچە ئۇچ كىلومېتىر كېلىدۇ، ئەڭ تار يېرىنىڭ كەڭلىكى ئاران 200 مېتىر كېلىدۇ.

بۇ دۆلەتتە ساياھەتچىلىك ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان، ساياھەتچىلىكتىن كىرىدىغان كىرىم دۆلەت ئومۇمىي كىرىمىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ. پوچتا ماركىسى ۋە قىمار-دىن كىرگەن كىرىمۇ يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ. ئېلېكتر ئەسۋاب-لىرى ياساش، دورا ياساش، خىمىيە، ئېلېكترون، يېمەك - ئىچمەك سانائىتى بار.

موناكو مىلادىيە 1338 - يىلى مۇستەقىل كىنەزلىك بولۇپ قۇرۇلغان، 1912 - يىلى فرانسىيە بىلەن باج كېلىشىمى ئىمزالىغان. 1919 - يىلى فرانسىيە بىلەن ئىمزالىغان يەنە بىر كېلىشىمدە، كۈنلەرنىڭ بىرىدە موناكونىڭ دۆلەت باشلىقى ئۆلۈپ كەتسە ۋە تەختىگە ۋارىسلىق قىلىدىغان ئەۋلادى بولمىسا موناكونىڭ فرانسىيىگە قوشۇلۇپ كېتىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن.

1. قمار شەھىرى ـــ مونتې ـ كارلو

مونتې ـ كارلو ـــ موناكو كىنەزلىكىدىكى بىردىنبىر شەھەر بولۇپ، ئالپ تاغلىرىنىڭ ئوتتۇرا يەر دېڭىزىغا ئۇسۇپ كىرگەن تۈمشۇقىدىكى تىك قىيا ئۈستىگە جايلاشقانىكەن، مەنزىرىسى گۈزەل، كىلىماتى مۆتىدىل بولۇپ، كىشىگە ياقىدىكەن.

بىز نىسې شەھىرىدىن يولغا چىقىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئالپ تاغلىرىغا يامىشىقا باشلىدۇق، سەل تار، ئەمما يا-قىلىرى رەڭمۇرەڭ گۈل دەرەخلىرى بىلەن قاپلانغان ئاسفالت يول بىلەن 40 مىنۇتچە مېڭىپ، موناكو زېمىنىغا ئۆتۈپ كەتكىنىمىزنى تۇيمايلا قالدۇق. ئالدى بىلەن تىك قىيادىكى كونا پادىشاھ ئوردىسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغاندىن كېيىن، دۇنياغا مەشھۇر قمارخانا ـــ مونتې ـ كارلو قمارخانىسىغا باردۇق.

مۇنتې ـ كارلو قمارخانىسى 1865 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ناھايىتى ھەيۋەتلىك بىر قۇرۇلۇش تۈركۈمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. تاغ باغرىدىكى قمارخانا ھويلىسى تاغ باغرىنىڭ تەبىئي يانتۇلۇقىدىن پايدىلىنىپ قىيپاش ياسالغان بولۇپ، يۇمىلاق گۈللۈكلەر، ئاجايىپ فونتانلار، غەلىتە دەرەخلەر قمارخانىنى ناھايىتى كۆركەم تۇسكە كىرگۈزۈپ تۇرىدىكەن. ياۋا ھايۋانلارنىڭ ئادەم بىلەن بىللە تۇرغان ھەيكەللىرى ۋە باشقا مەزمۇندىكى ھەيكەلتىراشلىق ئەسەرلىرى قمارخانىغا قەدىمىي تۇس بېغىشلايدىكەن، ھەتتا قمارخانىنىڭ يان ھويلىسىغا بىر بوۋاينىڭ يېرىم بەدەنلىك ھەيكىلىنى قاتۇرۇپ قويۇپتۇ. چۈشەندۈرگۈچىنىڭ گېپىگە قارىغاندا، بۇ كىشى مۇشۇ

قمارخانىنىڭ قۇرغۇچىسى ئىكەن.

مونتې - كارلو ئامېرىكىنىڭ لاس - ۋېگاس شەھىرى بىلەن بىر قاتاردا، دۇنيادىكى مەشھۇر قمار شەھىرى ھېسابلانغاچقا، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن بايلار، تەۋەككۈلچى قمارۋازلار بۇ يەرگە يىغىلىدىكەن. ئەڭ بۇرۇن بەرپا قىلىنغان، ئاساسلىق قمارخانا ھېسابلىنىدىغان بۇ قمارخانىغا جەزمەن كاستۇم كىيىپ، گالستۇك تاقاپ، راۋۇرۇس يىسىنىپ كىرىدىغان گەپ ئىكەن. بولمىسا، دەرۋازا ئالدىدىكى، كاردورىدىكى «ئەدەپلىك» ساقچىلار سىزنى توسۇۋالىدىكەن - دە، يان تەرەپتىكى ئاز پۇل بىلەن ئويىنىلىدىغان «پۇقرالار» قمارخانىسىغا باشلاپ قويىدىكەن. شۇ كۈنى، يول باشلىغۇچى بىرقانچە قېتىم ئەسكەرتكەن بولسىمۇ، گالستۇك تاقاشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. شۇ سەۋەبتىنمىكىن ياكى باشقا بىرەر يەرىم چېنىپ قالغانمۇ، دەرۋازىدىن كىرىشىمگىلا ساقچىلار تەرىپىدىن «توتۇۋېلىندىم»، ئۇلار مېنى «ئېسىلزادىلەر» قمارخانىسىغا كىرگۈزۈشمىدى، ئەمەلىيەتتە مەنمۇ كىرمەكچى ئەمەس ئىدىم. شۇنداقتىمۇ ماڭا سىلىق مۇئامىلە قىلىپ، زور-مۇزور «پۇقرالار» قمارخانىسىنى كۆرسىتىپ قويدى.

نامراتلار قمارخانىسى ناھايىتى كەڭ كەتكەن ھەشەمەتلىك بىر زال بولۇپ، ئۇ يەردە ئايلانما قمار، قارتا قمار، مودېل ئات بەيگىسى قمارى قاتارلىق كۆپ خىل قمار ۋە پۇتۇن زالغا توشۇپ كەتكەن «يولۇاس ماشىنا» قمارى بولۇشىغا قارىماي، ھەممىسى ئاز پۇل تىكىپ ئويناىدىغان قمارلار ئىكەن.

سىرتتىن كۆزىتىشىمىزچە، مۇشۇلاپ «يولۇاس ماشىنا»نىڭ بىرىمۇ بىكار قالماپتۇ، ئەر - ئاياللار، چوڭ - كىچىكلەر ئېرىشىپ

مونتى ـ كارلودىكى مەشھۇر قىمارخانا

گىز ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇپ توختىماي پۇل تىكىدىكەن، توختىماي ئۇتىدىكەن ياكى ئۇتتۇرىدىكەن. تەرلەپ ـ پىشىپ قىزىرىپ كېتىدىكەن. ئۇتتۇرۇۋەتكەنلەر فونتانلار ئېتىلىپ تۇرغان قىمارخانا مەيدانىغا چىقىپ ئارام ئېلىۋالغاندىن كېيىن يەنە قىمار ماشىنىسىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرىدىكەن. بىلەرمەنلەر ـ نىڭ گېپىگە قارىغاندا، بۇ قىمارخانىدا كېچە ـ كۈندۈز ئادەم ئۈزۈلمەيدىكەن. قىش ـ ياز تىجارەت قىلىنىدىكەن. ماتېرىيال ـ دىن ئاڭلىسام، مونتې ـ كارلو بىلەن تەڭ تۇرىدىغان يەر دۇنياۋى قىمار شەھىرى لاس ـ ۋېگاس 1980 ـ يىلىدىكى بىر يىللىق قىمار كىرىمى 1 مىليارد 440 مىليون ئامېرىكا دولىرى بولغانكەن. ئەمما، «ئەقىللىق» تونۇشتۇرغۇچى مونتې ـ كارلونىڭ يىللىق قىمار پايدىسى توغرۇلۇق ئېغىز ئاچمىغاچ

لىقتىن، بۇ شەھەرنىڭ قىماردىن كېلىدىغان دارامىتى ھەققىدە بىرەر نەرسە بىلىشكە مۇمكىن بولمىدى.

شۇ كۈنى مونتې - كارلونىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى ۋە مونتې - كارلو چوڭ قىمارخانىسىنى يېرىم كۈنچە ئېكسكۇرسىيە قىلغاندىن كېيىن كەچ كىرگەن مەھەلدە يەنە نىسې شەھىرىگە قايىتتۇق، كەچلىكى نىسې شەھىرىنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى قانغۇچە تاماشا قىلدۇق، يول بويىدىكى پۈتخانىدا ئولتۇرۇپ، بىرەر قاپاقتىن پىۋا ئىچىشتۇق.

2. ۋېنېسىيانىكى نېمىس يېزىقى

گېرمانىيىدە شەھەردىن شەھەرگە قاتناش، ئېكسكۇرسىيە قىلىش، كوچا ئارىلاش داۋامىدا مۇنداق بىر ھالىنى، يەنى يول كۆرسەتكۈچلىرى، كوچا - يول ناملىرى، دۇكان - ماگىزىن ۋېنېسىيانىكى قاتارلىقلاردا نېمىس يېزىقىنىڭلا ئىشلىتىلگەنلىكىنى، ئىنگلىز يېزىقى ۋە باشقا يېزىقلارنىڭ زۆرۈرىيەتتىن تاشقىرى قوللىنىلمايدىغانلىقىنى بايقاپ قالدىم.

دەسلەپتە، بۇ ھالنى ئىنگلىزلارنىڭ، جۈملىدىن ئىنگلىز تىل - يېزىقىنى قوللىنىدىغان ئەنگلىيە بىلەن ئامېرىكىنىڭ 2 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە گېرمانىيىنىڭ قارشى تەرىپىدە تۇرغانلىقى، ئۇرۇشنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدە ناتسىسىت گېرمانىيىسىنىڭ ھالاكىتىگە سەۋەب بولۇپ، ئۇلارنىڭ زېمىنىغا بېسىپ كىرگەنلىكى بىلەن باغلاپ باقتىم.

كېيىنكى كۈنلەردە گوللاندىيە، بېلگىيە، فرانسىيە قاتارلىق ئەللەردىمۇ ۋېنېسىيانىلاردا يېزىق قوللىنىش ئەھۋالىنىڭ گېرمانىيىدىكى بىلەن كۆپ پەرقلەنمەيدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭمۇ

ئۆز تىل - يېزىقىنى ئالاھىدە گەۋدىلەندۈرىدىغانلىقىنى كۆر-گەن چېغىمدا دەسلەپكى پەرەزلىرىمدىن گۇمان قىلىپ قالدىم.

گېرمانىيىنىڭغۇ ئىنگلىزلار بىلەن تارىخىي ئاداۋەتى بار دەپ تۇرايلى، بىراق كېيىنكى ئەللەرنىڭ ئىنگلىزلار بىلەن تىل - يېزىقلىرىنى چەتكە قېقىشقۇدەك تارىخىي ئاداۋەتى، ياقا سە-قىشقۇدەك دىپلوماتىيە يېرىكچىلىكى يوق دېيىشكە بولاتتى. قا-رىغاندا، گېرمانىيە ۋە باشقا غەربىي ياۋروپا ئەللىرىنىڭ ئۆز تىل - يېزىقىنى گەۋدىلىك ئورۇنغا قويۇشى قانداقتۇر ئادا-ۋەت، ئۆچ كۆرۈشتىن ئەمەس، بەلكى باشقا بىر سەۋەبتىن، يەنى ئۆز تىل - يېزىقىنى قەدىرلەش، قوغداش ئېڭىدىن پەيدا بولغاندەك قىلاتتى.

دەرۋەقە، ئىنگلىزلار ھوقۇقى بولغانلىقى بىر دۆلەتنىڭ، مەيلى يەككە مىللەتلىك دۆلەت بولسۇن ۋە مەيلى كۆپ مىللەت-لىك دۆلەت بولسۇن، دۆلەت قانۇنىدا بەلگىلەنگەن دۆلەت تىلى بولىدۇ. شۇ تىلنى ئىپادە قىلىدىغان يېزىقمۇ دۆلەت يېزىقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. خەلقئارالىق باردى - كەلدىلەردە، دۆلەت ئېچىدىكى ھۆكۈمەت ئالاقىسىدە، دەۋا - دەستۇر ئىشلىرىدا ما-نا مۇشۇ تىل - يېزىق قوللىنىلىدۇ. سوتسىيالىستىك جۇڭ-گودا تېخى مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلغان. مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە يۇرگۈزۈلگەن جايلاردا ھۆكۈمەت ئالاقىلىرىدە خەنزۇ تىل - يېزىقى بىلەن ئاپتونومىيە يۇرگۈزگەن مىللەتنىڭ تىل - يېزىقى بىللە قول-لىنىلىدۇ.

شۇنى كۆرمەسلىككە بولمايدۇكى، ئېلىمىز جۇڭگودا ئىنگلىز تىل - يېزىقىنىڭ ئېلان، ۋېۋىسكىلاردا ئىشلىتىلە-

شى بىرئاز چېكىدىن ئېشىپ كەتكەندەك قىلىدۇ. بەزى ماگـ-
زىن - دۇكانلارنىڭ ۋىتۇسكىسىدا، بەزى ئېلانلاردا ئىنگلىز
تىل - يېزىقى خەنزۇ تىل - يېزىقى بىلەن بىر قاتاردا كۆزگە
چېلىقىدۇ. ئىنگلىز تىل - يېزىقىغا قارىغۇلارچە چوقۇنۇش
تۇيغۇسى، تارىخىدا بىرەر ئىنگلىز كىلىپ باقمىغان چەت يې-
زىلاردىمۇ، بىرەر ئىنگلىز كىرىپ باقمىغان كىچىك دۇكانلار-
دىمۇ ۋىتۇسكىلاردا ئىنگلىز تىل - يېزىقى يېزىلىۋېرىدۇ. دۆ-
لىتىمىزدە ئىشلەپ چىقىرىلغان، ئېكسپورت قىلىشقا قانۇنىي
ئىجازەت بېرىلمىگەن ۋە ئېكسپورت قىلىشقا زادى شەرتى
توشمايدىغان بەزى تاۋارلارنىڭ تاۋار ماركىسى، چۈشەندۈرۈش-
لىرى خەنزۇ يېزىقى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئىنگلىز يېزىقى
بىلەن يېزىلىۋاتىدۇ. ھەتتا پلاستماسستىن ئىشلەنگەن ئاددىي
تەرەت كەشىگىمۇ، مايكا - كۆڭلەكلەرگىمۇ بىرقانچە تال
ئىنگلىز ھەرپى بېسىپ قويۇلىدۇ. بۇنداق كۆڭلەكلەرنى كىيـ-
گۈچىلەر ھەتتا ئۆز دۆمبىسىگە نېمە دەپ يېزىلغانلىقىنىمۇ
ئۇقماي قالىدۇ.

گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە، قايسىدۇر بىر مەتبۇئاتتا ئېلان
قىلىنغان مۇنداق ھېكايىنى ئوقۇرمەنلەرگە تەكرارلاپ بەرگۈم
كېلىۋاتىدۇ. ھېكايىدە مەسخىرە قىلىنىشچە، ئىچكىرىدىكى
مەلۇم بىر شەھەردە مەلۇم بىر قىز دۆمبىسىگە بىرقانچە تال
ئىنگلىزچە ھەرپ چۈشۈرۈلگەن بىر كۆڭلەكنى كىيىپ كوچـ-
غا چىقىپتۇ. بىر چاغلاردا قارىسا، ئىنگلىزمۇ ياكى ئۆز مىل-
لەتمۇ، ئەيتاۋۇر ئىنگلىزچىنى ئۇقىدىغان بىرقانچە ئەركەك ئۇ
قىزنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ پىخىلداپ كۈلۈشۈۋاتقۇدەك. قىز بۇ
مەسخىرىلىك كۈلكىلەردىن بىئارام بولۇپ سەۋەبىنى سۈرۈش-

تۇرگەنىكەن، نەتىجىدە بۇ بىرقۇر ئىنگلىزچە ھەرپىنىڭ «مېنى سۆيۈپ قويۇڭلار» دېگەن مەنىنى ئۇقتۇرىدىغانلىقى مەلۇم بوپتۇ. ئاخىرىدا بۇ قىز ئۇيالغىنىدىن بەدەر تىكىۋەتكەنىكەن.

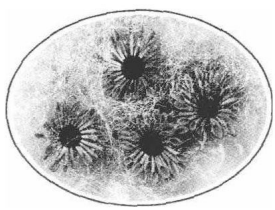
گېپىمىزگە قايتىپ كەلسەك، ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش ئېلىپ بېرىلىپ، چەت ئەللەر بىلەن بولغان بېرىش ـ كېلىش كۈنسايىن قويۇقلىشىۋاتقان، سایاھەتچىلىك ئىشلىرىمۇ تەرەققىي قىلىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە زۆرۈر تېپىلغان جايلاردا ئىنگلىز تىل ـ يېزىقىنى قوللىنىش، ئىنگلىز تىل ـ يېزىقىنى چۈشىنىدىغان چەت ئەللىكلەرگە قۇلايلىق يارىتىپ بېرىش ئەلۋەتتە ئەقىلگە سىغىدىغان ئىش. چەت ئەل بىلەن بارىدى ـ كەلدى قىلىدىغان ئورگانلارنىڭ، سایاھەت مېھمانخانىلىرىنىڭ، بانكىلارنىڭ، ئايروپورت، پورت، ۋوگزال، ئاپتوموبىل بېكەتلىرىنىڭ ۋېۋىسكىلىرىدا ئىنگلىز تىل ـ يېزىقىنى قوشۇمچە قوللىنىشىمۇ ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلغانلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بىراق، ئىنگلىز تىل ـ يېزىقىنى ئىلاھىي يېزىق قاتارىدا كۆرۈپ، قارىغۇلارچە چوقۇنىدىغانلار، ئۇنى ئۆز تىل ـ يېزىقىدىن قىدىن ئۇستۇن قويىدىغانلار بىلىشى كېرەككى، ھەرقانداق دۇنياۋى تەشكىلات ئىنگلىز تىل ـ يېزىقىنى دۇنيا تىل ـ يېزىقى دەپ قارار ماقۇللىغان ئەمەس، ماقۇللىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭدەك، دۇنيادىكى ھەر مىللەت خەلقىمۇ ئۇنى دۇنيا تىلى قاتارىدا ئېتىراپ قىلغان ئەمەس. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئىنگلىز تىل ـ يېزىقىدىلا ئەمەس، بەلكى ئىنگلىز، خەنزۇ تىل ـ يېزىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان

بىرقانچە چوڭ تىل - يېزىق بىلەن ئىش بېجىرىشىمۇ ئىنگلىز تىل - يېزىقىنىڭ دۇنيادىكى بىردىنبىر ھۆكۈمران تىل - يېزىق ئەمەسلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

شۇڭا، ئىنگلىز تىل - يېزىقىنى دۆلەت تىل - يېزىقى ئورنىغا قويىدىغان، قالايمىقان، قانۇنسىز ئىشلىتىدىغان نامۇۋاپىق ئەھۋاللارنى جەزمەن تۈزىتىشىمىز كېرەك.

شۇنىمۇ ئەسكەرتىپ ئۆتۈش لازىمكى، ئىنگلىز تىل - يېزىقى دۇنياۋى چوڭ تىل - يېزىقلارنىڭ بىرى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنگلىز تىل - يېزىقىنى ۋېۋىسكا ۋە باشقا كۆرسەتمىلەردە قوللىنىشنى قېلىپلاشتۇرۇش، مۇۋاپىق قوللىنىش ئىنگلىز - تىل يېزىقىنى ئۆگىنىشنى، شۇ ئارقىلىق چەت ئەلنىڭ ئىلغار مەدەنىيىتى ۋە پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيىتى بىلەن ئۇچرىشىشنى ھەرگىز چەتكە قاقمايدۇ.

قدیمی عمارتیں۔ اٹلی

ئىتالىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: ئىتالىيە جۇمھۇرىيىتى
يەر مەيدانى: 301 مىڭ 280 كۋادرات كىلومېتىر
نوپۇسى: 57 مىليون 800 مىڭ
پايتەختى: رىم

مەمۇرىي رايونى: ئىتالىيە 20 رايونغا بۆلۈنگەن بولۇپ، رايونىڭ ئاستىدا 95 ئۆلكە، 8088 شەھەر تەسىس قىلىنغان.

تەبىئىي جۇغراپىيىسى: ئىتالىيە ياۋروپا قۇرۇقلۇقىنىڭ جەنۇبىغا، ئوتتۇرا يەر دېڭىزىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان. ئىتالىيە زېمىنىنىڭ ئاپپېننىن يېرىم ئارىلىغا جايلاشقان قىسمىلا ئومۇمىي زېمىنىنىڭ 80 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇ غايەت زور ئۇزۇن قونچلۇق ئۆتۈكتەك، ئوتتۇرا يەر دېڭىزىغا ئۇسۇپ كىرگەن. ئاپپېننىن ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىن شىمالىغىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 1300 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكىچە بولغان كەڭلىكى 600 كىلومېتىر كېلىدۇ.

ئىتالىيە شىمال تەرىپىدىكى قۇرۇقلۇقتىن فرانسىيە، شۋېتسىيە، ئاۋستىرىيە بىلەن، شەرقىي شىمالىدىن كرودىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

ئىجتىمائىي ئەھۋالى: ئىتالىيە نوپۇس جەھەتتە ياۋروپادا خېلى ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. ھەربىر كۋادرات كىلومېتىر دائىرىگە 188 دىن ئاھالە توغرا كېلىدۇ. ئادەم جەنۇبىدا شالاڭراق، شىمالىدا زىچ. شەھەر نوپۇسى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 72 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، يېزا ئىگىلىكى بىلەن مەشغۇل بو-

لىدىغان ئاھالە ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 28 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

ئىتالىيە كۆچمەنلەر ئەڭ كۆپ ئولتۇراقلاشقان ئەل. ئۇ ئاساسەن يەككە مىللەتلىك دۆلەت بولۇپ، ئىتالىيانلار ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 95 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: ئىتالىيە، گېرمانىيە، فرانسىيە ۋە ئەنگلىيە بىلەن قوشۇلۇپ ياۋروپادىكى تۆت چوڭ ئىقتىسادىي دۆلەتنىڭ بىرى، ئىقتىسادىي تەرەققىيات جەھەتتە دۇنيادا 7 - ئورۇندا تۇرىدۇ. باشقا دۆلەتلەرگە سېلىشتۇرغاندا بايلىقى كەمچىل، سانائىتى نىسبەتەن كېيىنرەك تەرەققىي قىلغان بولۇشىغا قارىماي، 1986 - يىلىغا كەلگەندە ئىشلەپ چىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى جەھەتتە ئەنگلىيىدىن ئېشىپ كەتتى.

سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىكى: سانائەت ئىشلەپ چىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ مىللىي ئىشلەپ چىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىدە تۇتقان ئورنى ئىنتايىن مۇھىم. ئىتالىيە خام ئەشيا جەھەتتە، ئاساسەن ئىمپورتقا تايىنىدۇ. ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلاتنىڭ ئۇچتىن بىرىنى ئېكسپورت قىلىدۇ.

ئىتالىيىدە ماشىنىسازلىق، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، كىيىم - كېچەك، موزدۇزلۇق، كۆن - خۇرۇمچىلىق سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارى دۇنيا بويىچە 6 - ئورۇننى ئىگىلەيدۇ، پولات - تۆمۇر ئىشلەپ چىقىرىشىدا ياۋروپا بويىچە 2 - ئورۇندا تۇرىدۇ، تراكتور ئىشلەپ چىقىرىشتا دۇنيا بويىچە 6 - ئورۇننى، توك ھاسىل قىلىشتا 9 - ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

ئىتالىيە دېھقانلىرى دانلىق زىرائەتلەردىن بۇغداي تېرىشنى ئاساس قىلىدۇ. كۆكتات ئىشلەپ چىقىرىش جەھەتتە ياۋروپا بويىچە ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. زەيتۇن ۋە ئۈزۈمدىن ئىـ

بارەت ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاپېلسىن، لىمون، ئالما، ئىتالىيە ئالگراتى قاتارلىق مېۋىلەر ياۋروپا بو-يىچە داڭلىق. ئۇزۇم ئىشلەپ چىقىرىش جەھەتتە دۇنيا بويىچە 1 - ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

مەدەنىيەت ۋە مائارىپى: قەدىمكى رىم مەدەنىيىتى ئوتتۇرا يەر دېڭىزىنىڭ ئەتراپىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ۋە شەرقتىكى قەدىمكى دۆلەتلەرنىڭ جەۋھىرىنى قوبۇل قىلىش ئارقىلىق بارلىققا كەل-گەن. ئۇلار مىلادىيەدىن ئۇچ ئەسىر ئىلگىرىلا ئۆزىگە خاس رىم مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈرگەن. قەدىمكى رىم مەدەنىيىتى ئەدە-بىيات - سەنئەت، دەۋر - دەستۇر قانۇنى، بىناكارلىق تېخنى-كىسى، ھەيكەلتىراشلىق - رەسساملىق، ھەربىي ئىلىم، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى، گېئوگرافىيە، مېدىتسىنا جەھەتلەردە ئىنتايىن يۇقىرى سەۋىيىگە يەتكەن.

ئىتالىيىدە 14 - 15 - ئەسىردىلا كاپىتالىزم بىخلىرى بىخلىنىشقا باشلىغان. بۇ ھال ئىتالىيىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ گۈللىنىش بۆشۈكى بولۇشتەك ئورنىنى بەلگىلىگەن.

ئىتالىيىدە 14 ياشتىن تۆۋەن بالىلارغا مەجبۇرىي مائارىپ تۈزۈمى يۈرگۈزۈلىدۇ. مەملىكەت بويىچە 20 مىڭ باشلانغۇچ مەكتەپ، 10 مىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ، 7000 تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، 198 ئۇنىۋېرسىتېت بار. مەشھۇر ئۇنىۋېرسى-تېتلاردىن پادىۋا ئۇنىۋېرسىتېتى (1222 - يىلى قۇرۇلغان)، ناپلېس ئۇنىۋېرسىتېتى (1224 - يىلى قۇرۇلغان)؛ پىسا ئۇنى-ۋېرسىتېتى (1343 - يىلى قۇرۇلغان)، فلورېنسىيە ئۇنىۋېر-سىتېتى (1321 - يىلى قۇرۇلغان)، رىم ئۇنىۋېرسىتېتى (1303 - يىلى قۇرۇلغان) قاتارلىقلار بار.

ئىتالىيىدە مەشھۇر قۇللار قوزغىلىڭىنىڭ داھىيسى سپار-

تاك (ملادييەدىن بۇرۇنقى 71 ــ؟)، مەشھۇر دېڭىزچى كولومبۇ (1451 ــ 1506)، ساياھەتچى ماركو پولو (1254 ــ 1324)، مەشھۇر رەسسام لېئوناردو داۋىنچ (1452 ــ 1519)، مەشھۇر ھەيكەلتىراش، رەسسام، ئارخىتېكتور مېكلانجېلو (1475 ــ 1564)، مەشھۇر ئالىم گالىلېي (1564 ــ 1642)، داڭلىق شائىر دانتې (1265 ــ 1321) قاتارلىقلار ياشاپ ئۆتكەن.

1. باي تاغلىق رايونلار

10 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى بىز فرانسىيىنىڭ جەنۇبىدىن يولغا چىقىپ، موناكو كىنەزلىكىنى يەنە بىر مەرتە ئۆزۈنسىغا كېسىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئىتالىيە زېمىنىغا قەدەم باستۇق. ئىتالىيىنىڭ شىمالى فرانسىيىنىڭ جەنۇبى بىلەن ئالپ تاغلىرى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرغاچقا، ئىتالىيە زېمىنىغا قەدەم باسقان ھامان ئالپ تاغلىرىغا يامىشىشقا توغرا كېلىدىكەن. ئىتالىيىنىڭ شىمالىي قىسمى ئاساسەن تاغلىق ـ ئېدىرلىق بولۇپ، يۇقىرى سۇرئەتلىك تاشيول چوققىلارنى چوقىقىغا، ئېدىرلارنى ئېدىرلارغا تۇتاشتۇرىدىكەن. تاشيول تونىلى كۆپ بولغان بىلەن تونىل كەڭلىكى ۋە يورۇتۇلۇشى ھەرقانداق دۆلەتنىڭ تاشيول تونىللىرىدىن ئۈستۈن تۇرىدىكەن. سائىتىگە 120 كىلومېتىر تېزلىك بىلەن مېڭىۋاتقان ئاپتوموبىل تونىللاردىن ئۆتكەندىمۇ سۇرئىتىنى قىلچە ئاستىلاتمايدىكەن. ئويمانلار تىنىدۇرۇلۇپ ياكى تۇۋرۇكلۇك كۆۋرۈك ياسالغان، تاغلار تاشيول تەكشىلىكىدە تېشىلىپ تونىل ياسالغان بولغاچقا، يول باشتىن ـ ئاخىر تۇز ئىكەن.

يول باشلىغۇچى بىزگە ئىتالىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكىلەر نامراتراق، شىمالىي قىسمىدىكىلەر بايراق، شۇڭا جەنۇبلۇق

ئىتالىيىلىكلەرنىڭ بەزىلىرى شىمالغا كېلىپ ئىشلەپ جان باقىدۇ، دەپ مەلۇمات بەرگەنىدى. جەنۇبلۇقلار راستىنلا شىمالغا كېلىپ ئىشلەمدۇ، ئىشلىمەمدۇ، بۇنى بىلىشكە مۇمكىن بولمىسىمۇ، بىراق شىمالىي رايونلارنىڭ باي ئىكەنلىكى بىر قاراشتىلا كۆزگە چېلىقىدىكەن. ئېگىزلىكتىكى تاشيولدا كېتىۋېتىپ پەسكە قارىغاندا، قۇياش نۇرىدا تاۋلىنىپ تۇرغان ئوتتۇرا يەر دېگىزىنى، دېگىز قولتۇقلىرىدا توختاپ كەتكەن سان - ساناقسىز كېمە - پاراخوتلارنى كۆرگىلى بولىدىكەن. تاغلىق رايوندا كەڭرەك كەلگەن بىر جىلغىغا بىردىن شەھەر جايلاشقان بولۇپ، كۆلىمى چوڭ بولمىغان بىلەن چىرايلىق ۋە رەتلىك ئىكەن. تاغ - ئېدىرلار ياپيېشىل قارىغاي، ئارچا دەرەخلىرى بىلەن قاپلانغان بولۇپ، ئالىقانچىلىكىمۇ تاقىر تاغنى كۆرگىلى بولمايدىكەن.

تاغلىق رايوندىن ئۆتۈپ تۇزلىڭ رايونلارغا يېتىپ كەلگىنىمىزدە، بۇ رايوندا كۆپلەپ ئۇزۇم ئۆستۈرۈلىدىغانلىقى ئايان بولدى. شوپۇر ئارام ئالغىلى توختىغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، مەن تاشيول ۋادىكىدىن ئاتلاپ ئۇزۇملۇك ئېتىزغا چۈشتۇم ۋە ئۇزۇم ئۆستۈرۈش ئەھۋالىنى كۆزىتىپ باقتىم. ئۇزۇم تەكلىرىنىڭ تاپ ئارىلىقى بىر يېرىم مېتىر، تۈپ ئارىلىقى يېرىم مېتىر كېلىدىكەن، تەك خۇددى دەرەختەك تۇز ئۆستۈرۈلۈپ، يەر يۈزىدىن بىر يېرىم مېتىرچە ئېگىزلىكتىن كېسىپ تاشلىنىدىكەن. كېسىلگەن يەردىن تاپ ئارىلىقىغا قاراپ ئىككى تال شاخ ئۆستۈرۈلگەن بولۇپ، بۇ شاخلارمۇ يېرىم مېتىر يەردىن قىرقىۋېتىلىدىكەن. پەقەت ئاشۇ ئىككى تال كۆتمەك شاختىلا ئۇزۇم چۈشىدىكەن. بۇ شاخلاردا چۈشكەن ئۇزۇملەر شۇنچىلىك زىچ ۋە سەرخىل ئىكەنكى، كىشىگە تۆت سېۋەت كەلگۈدەك ئۇ-

زۇمنى بىر قىلىپ چىگىپ، قوزۇق ئۇستىگە ئېسىپ قويغاندەك تۇيغۇ بېرىدىكەن. تەكلەردە بىرمۇ ھارام شاخ قالمۇرمايدىكەن. بۇنداق قويۇق ۋە پاكار ئۆستۇرۇلگەن تەكلەرنىڭ مو بېشى مەھسۇلاتىنىڭ يۇقىرى، ئۇزۇمىنىڭ سەرخىل ئىكەنلىكىدە گەپ يوق.

مەن تەكلىكلەردە ئارىلاۋېتىپ، بىزنىڭ ئۇزۇم ئۆستۇرۇش ئۇسۇلىمىزنى ئىسلاھ قىلىشقا توغرا كېلەمدۇ، نېمە دەپ ئويلىنىپ قالدىم. چۈنكى، بىز تەكنى كۆپىنچە ھاللاردا باراڭغا چىقىرىمىز، ھويلا باراڭلىرىغۇ مەيلى، كۆلەملىك ئۇزۇملۇكلەر- دىمۇ تەكنى باراڭغا ئالمىمىز، بەزىدە باراڭدىكى تەكنىڭ ئۇزۇن- لۇقى بىرقانچە مېتىرغا، ھەتتا بەش - ئالتە مېتىرغا يېتىدۇ. بىراق، تەك ئۇزۇن بولغان بىلەن، ئۇنىڭ يىلتىز تەرىپى ۋە ئۇچى مېۋە تۇتمايدۇ، پەقەت ئوتتۇرا قىسمىلا مېۋە تۇتىدۇ. شۇ- نىڭ بىلەن تەك قانچە ئۇزۇن بولسىمۇ، چۈشىدىغان مېۋە يەنىلا بىر تۇپ تەكتە چۈشۈشكە تېگىشلىك بولغان مېۋە. تەك شاخ- لىرى قويۇق، يوپۇرمىقى كۆپ بولغاچقا، باراڭ ئاستىدىكى ئۇ- زۇمگە ئاپتاپ تەگمەيدۇ، بۇ ھال ئۇزۇمىنىڭ سۈپىتىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ. كۆلەملىك ئۇزۇملۇكلەردە ئۇزۇم ئۆستۇرۇشتە بىزمۇ قويۇق، پاكار ئۆستۇرۇشنى سىناق قىلساق، بىر تۇپ تەك باراڭ تاشلىغان يەرگە ئۇچ - تۆت قۇر تەك تىككىلى، ئۇزۇم مەھ- سۇلاتىنى ئاشۇرغىلى بولۇپلا قالماي، ئۇزۇم سۈپىتىنىمۇ يۇقە- رى كۆتۈرگىلى بولۇشى مۇمكىن.

2. سۇ شەھىرى — ۋېنېتسىيە

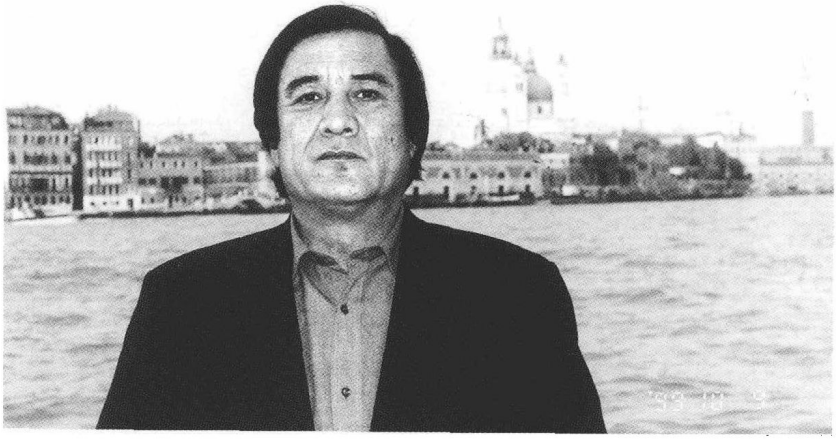
بۇ قېتىمقى سەپەردە مېنى كۈچلۈك جەلپ قىلىدىغان يەنە بىر شەھەر — ئىتالىيىنىڭ ۋېنېتسىيە شەھىرى ئىدى. مەن

80 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ۋېنېتسىيىلىك ئاتاقلىق سەييياھ ماركو پولونىڭ هايات كەچۈرمىشلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن «ماركو پولو» دېگەن كىتابنى خەنزۇچىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغاندا ۋېنېتسىيە هەققىدە خېلى كۆپ بىرنېمە-لەرنى بىلمۇالغان ۋە ئۇنى كۆرۈش ئارزۇسىدا بولغانىدىم. چۈنكى، بۇ شەهەر ماركو پولونىڭ ئانا يۇرتى بولۇش سۈپە-تى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى دۇنياغا داڭقى كەتكەن مەشھۇر سەيلىگاھ، سۇ شەهىرى سۈپىتىدە مېنى ئۆزىگە تارتاتتى، تېلېۋىزوردا ۋېنېتسىيە هەققىدە مەلۇمات بېرىلگەندە، تا فىلىم تۈگىگۈچە ئېكراندىن كۆز ئۇزمەيتتىم.

مېنىڭ ۋېنېتسىيىنى كۆرۈش، ئۇنىڭ قانالىلىرىدا ئۇزۇش، ئۇنىڭ تەكشى تەگلىك ئۇزۇن قولتۇاقلىرىدا پالاق ئۇرۇش ئارزۇ-يۇم ئاخىر ئەمەلگە ئاشتى. بىز كۇن قايرىلغان مەهەلدە ۋېنېت-سىيە شەهىرىگە كىرىپ كەلدۇق.

ۋېنېتسىيە ئىتالىيىنىڭ شىمالىدىكى ئادرىئاتىك دېڭىز-نىڭ قىرغىقىغا جايلاشقان بولۇپ، تۆت ئەتراپىنى دېڭىز سۇيى ئوراپ تۇرىدىكەن. شەهەر خەرىتىسىدە كۆرسىتىلىشىچە، 117 چوڭ ـ كىچىك دەريا شەهەرنى ئۇزۇنسىغا ۋە توغرىسىغا كې-سىپ ئۆتۈپ، 120 ئارالغا بۆلۈۋېتىدىكەن. بۇ چوڭ ـ كىچىك ئاراللار 400 نەچچە كۆۋرۈك بىلەن باغلىنىپ تۇرىدىكەن. بۇ كۆۋرۈكلەرنىڭ ئەڭ كاتتىسى 1592 ـ يىلى ياسالغان بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 48 مېتىر، كەڭلىكى 22 مېتىر كېلىدىكەن.

شەهەر مەركىزىدىكى سان ماركو مەيدانى ۋە مەيدان ئەترا-پىدا بوي سوزۇپ تۇرغان شاھ ئوردىسى، سان ماركو چېركاۋ-سى، ناپولېئون ئوردىسى قاتارلىق هەيۋەتلىك ئىمارەتلەر ئىتا-لىيە ئىمارەتچىلىك سەنئىتىنىڭ نامايەندىسى بولۇپ هېسابلا-

ۋېنېتسىيەدىكى كېمىدە

نەدىكەن. بۇ ئىمارەتلەرنىڭ ھەيۋىسى ۋە سەنئىتى ھەربىي سەركەردە ناپولېئوننى، داڭلىق ئەدىب گيوتې ۋە باررونني ھاڭ - تاڭ قالدۇرغانىكەن.

بىز ۋېنېتسىيە شەھەر رايونىغا كېلىپلا شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى ئاپتوبۇس مەيدانىغا كېلىپ توختىدۇق ۋە ھايال ئۆتمەيلا خېلى چوڭ سەيلە كېمىسىگە ئولتۇرۇپ شەھەر مەركىزىگە يۈرۈپ كەتتۇق.

ۋېنېتسىيە ئاپتوموبىل يوق شەھەر بولۇپ، شەھەر ئاھالىسى ۋە سایاھەتچىلەر ئاساسەن كېمە ۋە قولۇاقتا تايىنىپ يول يۈرىدىكەن. ئېيتىلىشىچە، پۈتۈن شەھەردە 5000 دىن ئارتۇق كاتېر ۋە 10 مىڭدىن ئارتۇق قولۇاق بار ئىكەن. ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرى، ئىشچىلار، شەھەر ئاھالىسى ئىشقا بېرىشتا ۋە كېلىشتە، سىرتقا چىقىپ سودا - سېتىق قىلىشتا كاتېر ۋە

قولۇاق بىلەن قاتنايدىكەن. شەھەر مەمۇرىيىتى قارىمىقىدىكى ماتورلۇق كېمىلەرمۇ «ئاممىۋى ئاپتوبۇس» لارنىڭ رولىنى ئارتقۇرۇپ، شەھەرلىكلەرگە خىزمەت قىلىدىكەن. قىزىق يېرى، بۇ شەھەردە كوچا يوق بولۇپ، قەۋەتلىك بىنالارنىڭ بوسۇغىسى سۇغا چىلىشىپ تۇرىدىكەن. ئەگەر كىمكى ئۆلۈۋالماقچى بولسا باشقا ۋاستىلەرنى تاللاپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق ئىكەن. ئىشكىنى ئېچىپ، ئالدىغا قاراپ يېرىم قەدەم تاشلىسىلا سۇغا چۈشۈپ تۇنجۇقۇپ ئۆلۈشى مۇمكىن ئىكەن.

ۋېنېتسىيەدە، ھەربىر ئىشىك ئالدىدا بىردىن تۇم قوزۇق بولۇپ، كىشىلەر ئۆزىگە تەۋە كېمىنى سۇغا چىلىشىپ تۇرغان ئاشۇ قوزۇققا باغلاپ قويىدىكەن. تاشقىرىغا چىقماقچى بولغانلار كېمىنى بوشتىپ ئۆز يولىغا جۆنەيدىكەن.

ۋېنېتسىيەدە ئۇزۇنلۇقى ئالاھازەل 10 مېتىرچە كېلىدىغان تار بىر خىل قېيىق بولۇپ، ئالدىغا ۋە كەينىگە ئويما شەكىللەر چىقىرىلغان بۇنداق قېيىق ۋېنېتسىيىنىڭ ئەڭ قەدىمكى قېيىقلىرى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. ھازىر بۇنداق قېيىقلار ئاساسەن ساياھەتچىلەر ئۈچۈن قاتناش قورالى قاتارىدا خىزمەت قىلىدىكەن. قېيىق ھەيدەيدىغانلار كەڭ گىرۋەكلىك قارا شىلەپە، قىزىل ئىزمىلىق كەمزۇل، ئۇزۇن قونچلۇق ئۆتۈك كىيىپ، تېپىك ئىتالىيانچە ياسىنىدىكەن. قېيىقلاردا يەنە بىر كىچىك مۇزىكا ئەترىتىمۇ بولىدىكەن. ئۇلار ئۇزۇپ كېتىۋېتىپ ئاككوردىيون، ماندالىن قاتارلىق چالغۇلارنى چېلىپ، يۇقىرى ئاۋازدا ناخشا ئېيتىدىكەن. بەزى ئەھمىيەتلىك خاتىرە بىنالىرىنىڭ ئالدىدا توختىۋېلىپ، بىرەر نەغمىنى تۇگەتكەندىن كېيىن يەنە مېڭىپ كېتىدىكەن.

3. سان ماركو مەيدانىدىكى كەپتەرلەر

ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇق ئادەملەر بىلەن تەبىئەت ئارىسىدىكى ماسلاشقان مۇناسىۋەتنى، جۈملىدىن ئادەملەر بىلەن ھايۋانلار ئوتتۇرىسىدىكى نورمال مۇناسىۋەتنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى، ھايۋانلارمۇ تەبىئەتنىڭ بىر قىسمى، ئۇنى ئاسراش، ئۇنىڭغا مۇئامىلە قىلىش مۇھىتى يارىتىپ بېرىش ئادەملەرنىڭ، بولۇپمۇ مەدەنىي ئادەملەرنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى.

بىز شەھەر مەركىزىدىكى سان ماركو مەيدانىغا بېرىشىمىزغىلا مەيداندا دانلاپ يۈرگەن كەپتەرلەر بېشىمىزغا قونغىلى تۇردى. ئەكەلگەن بولكا ئۇۋاقلىرىنى ئالىقىنىمىزغا قويۇۋىدۇق، تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇچۇپ كېلىپ يېمەكلىكلىرىمىزگە، يەلكىلىرىمىزگە قونۇۋېلىپ، ھېچ خەۋپسىرىمەيلا دانلاشقا باشلىدى.

سان ماركو مەيدانى خېلى كەڭ بىر مەيدان بولۇپ، مەيدانىڭ يېرىمى دېگۈدەك كۆك كەپتەر بىلەن تولغانىدى. مىغىلداپ يۈرگەن كەپتەرلەر ئارىسىدا ئەمدىلا مېڭىشنى ئۆگەنگەن بالىلارمۇ تايتاڭلاپ يۈرەتتى. ئاق چاچ قېرىلارمۇ كەپتەرلەرگە چاقچاق قىلىشاتتى. كەپتەرلەرمۇ ئۇلارنى ئايلاپ ئولتۇرمايتتى. يا بېشىغا قونۇۋېلىپ چىقىرىپ قويىاتتى، يا قانىتى بىلەن يۈزلىرىنى سىيپايتتى. بۇ مەنزىرە شۇنچىلىك تەسىرلىك ئىدىكى، ئادەملەر كەپتەردىن قورقمايتتى، كەپتەرلەر ئادەملەرنىڭ ئۆزلىرىنى تۇتۇۋېلىپ سويۇپ يەۋېتىشىدىن ئەندىشە قىلمايتتى. ئادەملەر بىلەن كەپتەرلەر ئېجىل ۋە ئامراق ئىدى.

بىلىشىمىزچە، بۇ كەپتەرلەر تامامەن ياۋا كەپتەرلەر بولۇپ، ئۇنى ھېچكىم باقمايدىكەن، ئۇۋا ياساپمۇ بەرمەيدىكەن، چېركاۋلارنىڭ قوڭغۇراق مۇنارلىرىغا، تەكچىلەرگە، ئۆگزىلەرگە

ئۇۋا قويۇپ بالا چىقىرىۋېرىدىكەن. پەقەت تەبىئەتنىڭ نېمىتى ۋە سېخىي سايا‌ھەتچىلەرنىڭ شاپائىتى بىلەنلا كۈن ئالىدىكەن. كەپتەرلەر ئەما ئادەممۇ، كىچىك بالىمۇ تۇتۇۋالالايدىغان دەرىجىدە قاشاڭ بولسىمۇ، ھېچكىم تۇتۇۋالمايدىكەن، ھېچكىممۇ قەست قىلمايدىكەن.

مەن ئادەملەر بىلەن ھايۋانلار «تىنچلىقتا بىللە تۇرۇۋاتقان» بۇ تەسىرلىك مەنزىرىنى كۆرۈپ شۇنى ئويلاپ قالدىم:

«بىزنىڭ مەيدانلىرىمىزدا نېمە ئۈچۈن بۇنداق كەپتەرلەر يوق، ئادەملەر ئەسكىمۇ ياكى كەپتەرلەر ئەسكىمۇ؟ ئەگەر مۇشۇنداق چىقىشقاق كەپتەردىن بىرەر مىڭنى ئاپىرىپ مەيدانلىرىمىزغا قويۇۋەتسەك قانداق بولار؟»

سوئالىمغا شۇ ھامان جاۋاب تاپتىم: يۇرتىمىزغا ئېلىپ بېرىلغان كەپتەرلەر ئەگەر تۇخۇمدىن چىقىنىغا ئەمدىلا 20 كۈن بولغان باچكىنى سويۇپ، قۇۋۇەت دورىسى ئورنىدا يەۋېتىدىغانلىقىمىزنى، قەپەسگە سولاپ بازارغا ئاپىرىپ ساتىدىغىنىمىزنى، يەنە كېلىپ ئۇنى ئۆمۈرۋايەت سولاقتا تۇتىدىغىنىمىزنى بىلسىلا يۇرىكى قېپىدىن چىقىپ ئۆلۈپ كەتكەن ياكى قېچىپ كەتكەن بولاتتى. يۇرىكى چوڭراقلىرى قېلىپ قالغان تەقدىردىمۇ، دانلاش ئۈچۈن يېنىمىزغا چۈشسىلا شۇ ھامان تۇتۇۋېلىپ، بىر ۋاخ تاماق ئۈچۈن قۇربان قىلغان بولاتتۇق...

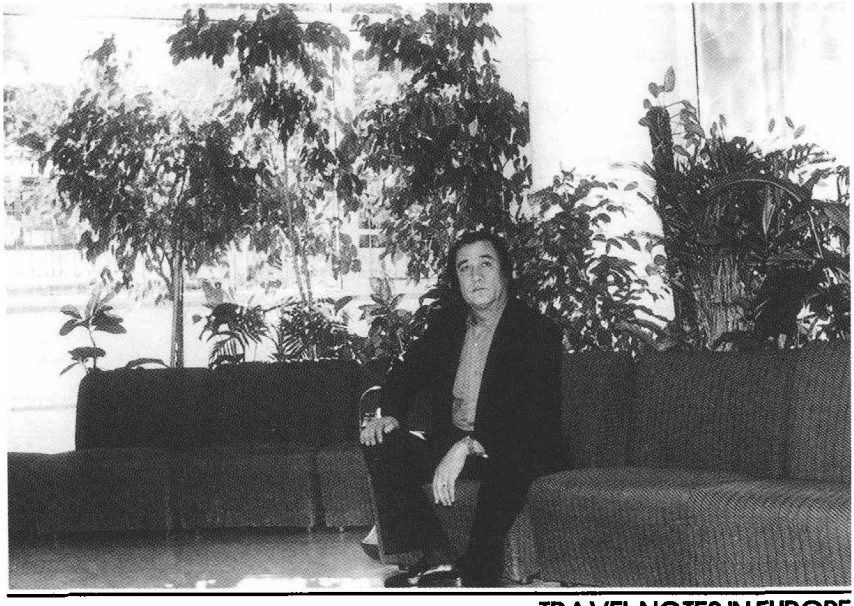
دېمىسىمۇ، بىزدە كەپتەرلەرنى كۆندۈرەلىگۈدەك مۇۋاپىق مۇھىت تېخى يوق. بىر چاغلاردا ئاشلىق مەھسۇلاتىنىڭ كېمىيىپ كېتىشىنى ئۆزىمىزدىن كۆرمەي، قۇشقاچتىن كۆردۇق، قاپقان تاپقىنىمىز قاپقان، ئوغا تاپقىنىمىز ئوغا قويدۇق، ئۇنىمۇ تاپالمىساق، كونا داسنى تاراڭلىتىپ، قۇشقاچنى يۇرەكئالدى قىلىپ يەرگە چۈشۈپ دانلىيالمايدىغان قىلۋەتتۇق، ھەتتا تور

تاشلاپ قۇشقاچ تۇتۇپ، مېڭىسىدە دورا ياساپ يېدۇق، گۆشىدە مېھمان كۆتتۇق.

«بىر چاغلاردا بىزدە ئەنجان پاختىكى، تورۇلغا دەيدىغان قۇشلار كۆپ ئىدى، ئەتىيازدا ۋە كۈز كۈنلىرى تۈرنىلار سەپ تارتىپ ئۇچۇشاتتى، ئەنە شۇنداق نۇرغۇن پايدىلىق ئۇچار قۇشلار «كالىنىك بېشىغا كەلگەن كۈن موزاينىك بېشىغىمۇ كەلمەي قالمايدۇ» دېگەن تەمسىلىمىزنى ئاڭلاپ قالدىمۇ يا بىر چارە قۇشقاچنىك قىسمىتىدىن ئىبرەت ئالدىمۇ، بىز تەرەپكە كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. ھەتتا پېشايۋانلىرىمىزغا ئۇۋا سېلىپ بىز بىلەن چىقىشىپ ئۆتىدىغان قارلىغاچلارمۇ ئەلپازىمىزدىن ئۇركۈپ بىزنى تاشلاپ كېتىپ قالدى.

ۋېنېتسىيەدە ۋە ياۋروپانىك باشقا شەھەرلىرىدە دانلاپ يۈرگەن كەپتەرلەر ئادەمدىن قورقمايدىغان ئالاھىدە سورتمۇ؟

ريم شەھىرىدىكى بىز چۈشكەن مېھمانخانا ياتىقى

ياق، ئۇ دەل ياۋا كۆك كەپتەر. ئادەملىرىمىز ئەڭ قۇۋۋەتلىك، ئەرلەرگە ئەڭ پايدا قىلىدۇ دەپ مەززە قىلىپ يەيدىغان ھېلىقى كۆك كەپتەر!

مېنىڭچە، ئۇنداق كەپتەرلەرنى چەت ئەلدىن «ئىمپورت» قىلىشنىڭ، چەكلىك تاشقى پېرېۋوتنى ئىسراپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. قاچانكى كۆڭلىمىز يۇمشاپ رەھىمدىللىققا يۈزلەنسەك، تەبىئەت بىلەن جۇملىدىن ئۇچار قۇشلار بىلەن چېقىشىپ ئۆتۈپ بىللە ياشاشقا ئادەتلەنسەك، ئۆز كەپتەرلىرىمىزمۇ بىزدىن قورقمايدىغان، ئۇركۈمەيدىغان بولىدۇ ـ دە، قانات قېقىپ كېلىپ قولىمىزغا قونىدۇ، بىزگە ھۇزۇر بېغىشلايدۇ.

4.«چېگرا‌سى يوق» دۆلەتلەر

بىز گېرمانىيەدىن ئايرىلىپ، ئىتالىيەگە كەلگۈچە چوڭ ـ كىچىك دۆلەتلەردىن يەتتىنى بېسىپ ئۆتۈپتۇق. بۇنىڭ ئىچىدە چوڭراق دۆلەتلەرمۇ، لىيۇكسېمبۇرگ، موناكوغا ئوخشاش كىچىك دۆلەتلەرمۇ بار. بىراق، بۇ دۆلەتلەر كىچىك بولغان بىلەن ئىگىلىك ھوقۇقى ۋە چېگرا‌سى بار دۆلەتلەر.

بۇ يەتتە دۆلەتكە كىرىش ـ چىقىشتا بىز ھېچقانداق بىر يەردە چېگرا بارلىقىنى ھېس قىلمىدۇق. چېگرىدىن ئۆتكەندە ئاپتوموبىلدىن چۈشۈرۈلۈپ، چېگرا قاراۋۇللىرىنىڭ، تاموژنىنىڭ، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، كارانتىن قىلىش تارماقلىرىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكۈزۈلمىدۇق. يول ئۈستىدە، يول باشلىغۇچى «مانا، پالانى دۆلەتنىڭ چېگرا‌سىدىن ئۆتۈپ، پالانى دۆلەتكە كىرىپ كەلدۇق» دېگەن بولسىمۇ، لېكىن بىز بۇ يەردە بۇرۇن تەكشۈرگۈچىلەر تۇرغان بىرقانچە ئېغىز ئۆي ۋە بايراق خادىسىدىن ئۆزگە ئالاھىدە بىر ئەسلىھەلەرنى،

ئاپشاركىلارنى يېتىلەپ، جىددىي قىياپەتتە تۇرغان ساقچىلارنى كۆرمىدۇق. بەزىدە ھەتتا بىر دۆلەتتىن بىر دۆلەتكە ئۆتكىنىمىزنى سەزمەيلا قالدۇق.

بۇ غەربىي ياۋروپانىڭ ھازىرقى ھالىتى بولۇپ، دۆلەتلەرنىڭ زېمىن پۈتۈنلۈكى ۋە چېگرا سىي ھېسابقا ئېلىنىغان بىلەن، چېگرا تەكشۈرۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇ ھال ھەرقايسى ئەل پۇقرالىرىنىڭ ۋە ساياھەتچىلەرنىڭ ئەركىن ئۆتۈشۈپ تۇرۇشىغا، قۇرۇقلۇق قاتنىشىنىڭ راۋان بولۇشىغا، تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ توسالغۇغا ئۇچرىماسلىقىغا كاپالەت بەرگەن. چېگرىدىن ئوغرىلىقچە ئەمەس، ئاشكارا ئۆتۈش يولغا قويۇلغان. ئەگەر ياۋروپا پۇلى ئوبوروتقا قاتناشتۇرۇلسا، غەربىي ياۋروپانىڭ خېلى مۇستەھكەم بىر گەۋدە بولۇپ كېتىدىغانلىقى كۆز يەتكۈزگىلى بولىدىغان مۇمكىنچىلىك.

يەنە كېلىپ، بۇ بىرقانچە غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ ھېچقايسىسىدا پاسپورت تەكشۈرىدىغان ئىش بولمىدى. كوچىلاردا سەييارە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدىغان ساقچىلار قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرسىمۇ، بىز ساقچىلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، ئۆز يولىمىزغا مېڭىۋەردۇق. ھېچكىممۇ «سەن كىم، پاسپورتۇڭنى چىقار» دەپ ئاۋارە قىلمىدى. يادىمدا قېلىشچە، مەن ياپونىيىدە ۋە رۇسىيىدە بولغان كۈنلىرىمىزدە بىرقانچە قېتىم ئۇشتۇمتۇت تەكشۈرۈشلەرگە يولۇققان، پاسپورتۇڭنى چىقىرىپ بولغۇچە «گۇمانلىق ئادەم» قاتارىدا مۇئامىلە قىلىنغانىدىم. پەقەت پارىژ شەھىرىنىڭ ئۆزىدىلا 1 مىليون 500 مىڭ چەت ئەللىك ۋە 500 مىڭچە مۇساپىر ياشىغىنىغا قارىغاندا، بۇنداق كۆپ چەت ئەللىك ۋە بۇنداق كۆپ ساياھەتچىنى تەكشۈرۈپ بولۇش ئۇلارغا ئېغىر كەلسە كېرەك ياكى مۇداپىئە ئېڭى سەل ئاجىز بولسا كېرەك.

5. دېھقان ئۆيلىرىنىڭ كۆرۈنۈشى

ئىتالىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا قانچە يېقىنلاشقانسېرى، كىشى كەتكەن ئېتىزلارنى ۋە دېھقان ئائىلىلىرىنى كۆپلەپ ئۇچرىتىشقا باشلىدۇق. بۇ ئېتىزلارغا دانلىق زىرائەتلەردىن ئاساسەن، بۇغداي، قوناق. ياغاچ غوللۇقلاردىن ئۈزۈم، زەيتۇن تېرىلىدىكەن. دېھقان ئۆيلىرىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى ئاساسەن مۇنداق ئىكەن:

خېلى شالاڭ جايلاشقان دېھقان ئۆيلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئىككى ياكى ئۈچ قەۋەتلىك ئۈچ كىچىك بىنا بولۇپ، ئىشكى تولا هاللاردا جەنۇبقا قارايدىكەن. ئىشىك ئالدىغا بىرەر مو كەلگۈدەك باغ چىقىرىپ، باغ ئەتراپىنى ئادەم بويى ئېگىزلىكىدىكى قىرقما چاتقال بىلەن قاشالايدىكەن. هويلا ئىچىگە بىرقانچە تۈپ زىننەت قارىغىيى، مېۋىلىك دەرەخ قويۇلۇپ، دەرەخ ئەتراپى چىملىق قىلىنىدىكەن. هويلا يېنىغا ئاپتوموبىل ئامبىرى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى ئامبىرى ياسىۋالىدىكەن. هويلىلاردا كىچىك كوزۇپلۇق ئاپتوموبىللاردىن بىرەرى بولىدىكەن. هويلا بىلەن غول تاشيول ئارىسى ماي ياتقۇزۇلغان تاراق يول بىلەن تۇتاشتۇرۇلىدىكەن.

ئىتالىيىنىڭ دېھقانچىلىق رايونى هېسابلىنىدىغان ئوتتۇرا قىسمىدىن ئۆتكەن كۇنلىرىمىز دەل كېچ كۈز پەسلىگە توغرا كەلدى، بۇ چاغدا بۇ يەردە كۈزلۈك يىغىم ئاساسەن ئاخىرلىشىپ قالغانىكەن. ئېگىزغا تېرىش كىلىماتقا توغرا كەلمەيدۇ ياكى ئۇلار ئېگىزنى تېرىشقا ئادەتلەنمىگەنمۇ، بۇغداي ئېگىزى ئۆز پېتى تاشلىنىپ تۇرۇپتۇ، ئايرىم يەرلەرلا ئاغدۇرۇلۇۋېتىپتۇ. كۆممىقوناقنىمۇ قوناق شېخىنى يېرىم مېتىرچە قالدۇرۇپ قاپ

بەلدىن ئورۇۋاپتۇ. قارىغاندا قالدۇق قوناق شېخىنى ئاغدۇرۇش يولى بىلەن يەر تەكتىگە كۆمۈپ، تۇپراقنىڭ ئورگانىك ئوغۇت تەركىبىنى ئاشۇرسا كېرەك. قەنت قىزىلچىسىنىڭ بازىرى چىقمىغانمۇ ياكى سېتىۋېلىش پەيتى يېتىپ كەلمىگەنمۇ، قېرىزۋېلىنغان قىزىلچىلار ئېتىز ئۈستىدە دۆۋىلىنىپ يېتىپتۇ. سىيالكا، تەخسىلىك تۇلۇق، تۆمۈر بوقۇسا دېگەندەك بەزى دېھقانچىلىق سايمانلىرى ئېتىز يوللىرىدا ياكى ئېتىزلاردا تاشلىنىپ تۇرۇپتۇ. ئۆگزىلەردە تۇرخۇن كۆرۈنمىگىنىگە ۋە ئېلېكتر سىملىرىنىڭ قويۇقلۇقىغا قارىغاندا، ئانچە سوغۇق بولمايدىغان ئوتتۇرا رايون دېھقانلىرى كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ئېلېكتر دىن كۆپرەك پايدىلانسا كېرەك.

ۋېناس مەيدانى

قۇش باقمىچىلىقى ئوتتۇرا رايون دېھقانلىرىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئوقىتىدەك قىلىدۇ. بىز فلورېنسىيە شەھىرىگە كېتىۋېتىپ، يول بويىدا كۆلىمى 10 مو كېلىدىغان بىر چوڭ باقمىچىلىق مەيدانىنى ئۇچراتتۇق. بۇ مەيدان

پۈتۈنلەي تور بىلەن قاپلانغان بولۇپ، تور ئىچىدە قىرغاۋۇل، كەكلىك قاتارلىقلارغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىرقانچە خىل قۇش بېقىلىۋېتىپتۇ.

ئىتالىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسىم رايونىدا دېھقان ئاز، يەر كۆپلۈكىنى بىر قاراشتىلا بىلىۋالغىلى بولىدىكەن. دېھقان ئۆيلىرىنىڭ ئارىلىقى تەخمىنەن ئىككى - ئۈچ كىلومېتىرچە كېلىدىكەن.

6. بىزنىڭ مېۋە - چېۋىلىرىمىز

فرانسىيىنىڭ نىسې شەھىرىدە بولغان كۈنلىرىمىزدە، تې-لەپ قىلىپ يۈرۈپ ئىككى سائەتلىك كوچا ئارىلاش پۈرسىتىنى قولغا كەلتۈردۇق. بەزىلەر كىيىم - كېچەك ماگىزىنىغا چاپتى، بەزى ھەمراھلىرىم دېڭىز بويىغا سۈرەتكە چۈشكىلى كەتتى. مەن بولسام مۇشۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، بىز چۈشكەن Golpa مېھمانخانىسىغا ئانچە يىراق بولمىغان دوقمۇشتىكى مې-ۋە - چېۋە ماگىزىنىنى ئارىلاپ بېقىشنى خالاپ قالدىم. تىل ئۇقۇشۇشقا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، ئىنگلىز تىلىنى ئانچە - مۇنچە سۆزلىيەلەيدىغان چىن ئايۇ ئەپەندى (ئۇ بېيجىڭدا چىقى-دىغان «جۇڭخۇا پەرزەنتلىرى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى) نى ھەمراھ قىلىۋالدىم.

بۇ مېۋە - چېۋە سېتىلىدىغان مەخسۇس ماگىزىن بولۇپ، ئۇنى چىرايلىققىنا كەلگەن ئىككى فرانسۇز قىزى (قارىماققا فرانسۇزدەك قىلىدۇ) باشقۇرىدىكەن. ئۇلاردىن بىرى كىرگىنى-مىزنى كۆرۈپ، بىزدىن بىرنېمىلەرنى دەپ ئەھۋال سورىدى ۋە مېۋە - چېۋىلىرىنى كۆرسەتكىلى تۇردى.

تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق ئەينەك ئىشكاپلارغا تىزىلىپ، يۇقى-رى ۋاتلىق سوغۇق نۇرلۇق چىراغلار بىلەن يورۇتۇلغان مېۋىلەر

مېۋە ئەمەس، بەلكى سەنئەت بۇيۇمىدەك جۇلالىق كۆرۈنىدىكەن.

بۇ ماگىزىندا بىزدە بار مېۋىلەردىن شاپتۇل، ئانار، توغاچ، تاۋۇز، نەشپۈت، ئالگرات، جىنەستە، ئۆرۈك قاتارلىق مېۋىلەر بولۇپ، سورتىنىڭ ياخشىلىقى بىلەن بىزنىڭكىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىدىكەن.

ئىگىلىنىشچە، ئالما ئاسىيا ئەللىرىدىن، ئۇزۇم ئامېرىكا ۋە ئىتالىيىدىن، ئانار ئىراقتىن، قوغۇن ـ تاۋۇز ئىسرائىلىيىدىن كىرگۈزۈلىدىكەن. مەملىكىتىمىزدىن كىرگۈزۈلگەن مېۋىلەر ئەسلا تېپىلمايدىكەن.

مەندە، ئادىتىمىز بويىچە «كۆرۈنۈشىغۇ ناھايىتى سۆلەتلىك ئىكەن، بەلكى تەمى كۆڭۈلدىكىدەك بولمىسا كېرەك» دېگەن گۇمان تۇغۇلدى. ئاخىرىدا گۇمانىمغا جاۋاب تاپماق بولۇپ، 200 نەچچە فرانك خەجلەپ، بىزدە بار مېۋىلەردىن ئاز ـ ئاز-دىن سېتىۋالدىم ـ دە، ياتقىمغا ئەكىردىم. بۇ قىلمىشىمغا ھەيران قالغان دۇكاندار قىزلار سىرلىق كۈلۈشكەن پېتى مېنى ئۇزىتىپ ئىشىك تۇۋىدە قالدى.

قوشنا ياتاقتا تۇرىدىغان چەت ئەللىكلەر ۋە مېھمانخانا خادىملىرى ھەيران قالمىسۇن ئۈچۈن ياتاقنىڭ ئىشىكىنى تاقىۋالدۇق ـ دە، ھەدەپ مېۋە تېتىغىلى تۇردۇق.

ئالما: ئالمىنىڭ سورتى 10 نەچچە خىل بولۇپ، چوڭ ـ كىچىكلىكى بىر قېلىپتا قۇيۇلغاندەك ئوخشاش ئىكەن. تەكشى قىزارغان بولۇپ، چىراغ يورۇقىدا خۇددى بىر قەۋەت سىر بېرىلگەندەك ياكى مايلاپ قويغاندەك پارقىراپ تۇرىدىكەن.

ئۇزۇم: ئۇزۇم سورتى تۆت ـ بەش خىلچە بولۇپ، كۆرۈنۈشى بىزدىن چىقىدىغان ئۇرۇقسىز ئاق ئۇزۇم ۋە سايۋا ئۇزۇم بىلەن تامامەن ئوخشاپ كېتىدىكەن، ھەتتا ئۇزۇم دانچىلىرى ئوستىدە

نېپىز بىر قەۋەت توپا بولۇپ، بۇ توپا كىشىنى «باغدىن ئەمدىلا ئۇزۇپ كەلگەن ئوخشايدۇ» دېگەن تەسىراتقا كەلتۈرىدىكەن.

ئانار: ئانار بەكمۇ خىل ئىكەن. جۇغى تەكشى بولۇپ، ھەر دانىسى كىچىك بالىنىڭ بېشىچىلىك بولىدىكەن. پوستىنىڭ قىزىرىشىمۇ بەك تەكشى ئىكەن.

قوغۇن: قوغۇن سورتى بىزنىڭكىگە تامامەن ئوخشىمايدىكەن، چوڭ - كىچىكلىكى ئوتتۇرا ھال بولۇپ، بىر - بىرىگە خۇددى ياساپ قويغاندەك ئوخشايدىكەن، سۇس يوللىرى، تورلىشىشى رەسسامنىڭ قولىدىن چىققاندەك رەتلىك بولىدىكەن.

ئۈزۈم: چۈرۈك بولۇپ، تەمى چۈچۈمەل بىلەن تاتلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرىدىكەن. بۇ دەل «خەلقئارالىق تەم» بولۇپ، كىشىلەرنىڭ تۆۋەن قەنتلىك يېمەكلىكلەرنى يېيىش ئادىتىگە مۇۋاپىق كېلىدىكەن. ئانارنىڭ پوستى نېپىز كېلىدىكەن، دانىسى چوڭ، قىزىل بولۇپ، ئۈرۈقى ئۇششاق ئىكەن، تەمىمۇ چۈچۈمەلگە مايىل تاتلىق ئىكەن. ئالمىنىڭ پوستى نېپىز، گۆشلۈك، چۈرۈك، سۇلۇق ئىكەن. قوغۇنىنى ئانچە تاتلىق دېگىلى بولمىسىمۇ، ئېتى سەل نېپىز، ئەمما يېيىشلىك بولىدىكەن.

ھالبۇكى، بىز مېۋە - چېۋىنىڭ سۈپىتىگە باھا بېرىشتە ئۇنىڭ تاتلىق ياكى تاتلىق ئەمەسلىكىگە قارايمىز. خەلقئارادا بولسا قەنت مىقدارى يۇقىرى يېمەكلىكلەر ئاساسەن ئىستېمال قىلىدىن قالغان، ھەتتا ئىستېمالچىلارنىڭ ئىشتىھاسىغا ماسلىشىش ئۈچۈن قەنتسىز يېمەكلىكلەر ئىشلەپ چىقىرىلىۋاتىدۇ.

مەن ياۋروپانىڭ نۇرغۇن شەھەرلىرىدە، بولۇپمۇ بېرلىن، پارىژ، ھامبۇرگ قاتارلىق جايلاردا مېۋە - چېۋىلەرنى تېتىپ بېقىپ، سورتى ۋە تەمى جەھەتتە بىزنىڭ مېۋىلىرىمىزدىن ئېشىپ چۈشىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم.

ئۇزۇمنى ئالساق، ئاتۇشنىڭ ھۆل ئۇزۇمى، تۇرپاننىڭ قۇرۇ-تۇلغان ئۇزۇمى، خوتەننىڭ ئۇرۇقسىز قارا ئۇزۇمى دۇنيا بازىرىغا سېلىنسا، چەت ئەللىنىڭ ئوخشاش سورتتىكى ئۇزۇمىى بىلەن مە-لۇم دەرىجىدە رىقابەتلىشەلىشى مۇمكىن. ئەمما، كۆرۈپ تۇرۇپتە-مىزكى، ھازىر چەت ئەللىنىڭ ئۇزۇم سورتلىرى ئىچكىرى ئۆلكە-لەردە، ئۇرۇمچى ئەتراپلىرىدا كۆپلەپ ئۆستۇرۇلۇۋاتىدۇ. بۇنداق سورتلار مېۋىسىنىڭ چوڭ، چۇچۇمەل بولۇشى، ئۇزۇن ساقلاشقا مۇۋاپىق كېلىدىغانلىقى قاتارلىق ئۈستۈنلۈكلىرى بىلەن ئەنئەنە-ۋى سورتلىرىمىزنى بېسىپ چۈشۈۋاتىدۇ. «ئامېرىكا ـ 1» دېيىلە-دىغان سورتلۇق ئۇزۇمنىڭ ھەر كىلوگرامى ئۇرۇمچى بازىرىدا 20 نەچچە يۈەن سېتىلىدۇ. بىزنىڭ ئەڭ ئوبدان ئۇزۇملىرىمىز ئالتە ـ يەتتە يۈەندىن ئاشمايدۇ. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئۆتكەن يىلى كۇزدە تۇرپان دېھقانلىرى بىر كىلوگرام ھۆل ئۇزۇمنى ئۆز بېغىدا 0.80 يۈەندىن سېتىۋېتىپتۇدەك. قۇرۇق ئۈزۈمنىڭ كە-لوگرامى تۆت يۈەنگە چۈشۈپ قالغانمىش.

ئانار ئۈستىدە گەپ بولغاندا، مۇنداق بىر ئىش يادىمغا كە-لىدۇ. 1985 ـ يىلى كەچ كۇزدە جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ھەج، دوستلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكى سەئۇدى ئەرەبىستانىغا زىيا-رەتكە بېرىش سەپىرىدە پاكىستاننىڭ كاراچى شەھىرىدە بىرەر ھەپتىچە تۇرۇپ قالدۇق. ئۇ چاغدا بىز «تاجمەھەل» دېگەن بىر مېھمانخانىغا چۈشكەنىدۇق. كۈتكۈچىلەر ھەر كۈنى ياتقىمىزغا ھەر خىل مېۋىلەر بىلەن تولدۇرۇلغان بىر كىچىك سېۋەتنى ئەكىرىپ قويياتتى. مېۋىلەرنىڭ ئارىسىدا رەڭگى ئوتقاشتەك قە-زىل، قوش مۇشتەك چوڭ ئانارلارمۇ بار ئىدى. بىر كۈنى ئۆ-مەك باشلىقىمىز ئىسمايىل ئەھمەد ماڭا ئانارىدىن بىرنى يېرىپ بېقىشنى بۇيرۇدى. روشەنكى، مەقسەت ئانار يېيىشتە ئەمەس،

بەلكى ئانارنىڭ سۆلىتىگە لايىق سۈپىتىنىڭ بار - يوقلۇقىنى بىلىش ئىدى. چۈنكى، ئىسمايىل ئەھمەدمۇ، مەنمۇ چىرىيىلىك ئىدۇق، چىرىيىلىكلەر بولسا ئۆز يۈرتىدىن ئانار چىقىدىغانلىقى بىلەن پەخىرلىنەتتى. چىرىيىدىن يىراق بولغان بىر يۈرتتا، بولۇپمۇ چەل ئەلدە بۇنداق يوغان ئانارنىڭ بولۇشى بۇ خىل پە-خىرلىنىش تۇيغۇمىزغا ئۇيغۇن كەلمەيتتى.

مەن ئانارنى كەستىم، ياقۇت رەڭلىك ئانار ئۇرۇقلىرى پەت-نۈسقا تۆكۈلدى، «سۆلىتى بولغان بىلەن بەلكى تەمى ياخشى بولمىسا كېرەك» دەپ تېتىپ باقتۇق، تەممۇ ياخشى بولۇپ چىقتى. تېتىپ بولۇپ، بىر - بىرىمىزگە قارىشۇالدۇق. كېيىن سۈرۈشتۈرسەم، بۇ ئانارمۇ ئىراقتىن كەلتۈرۈلگەنىكەن. كې-يىنكى كۈنلەردە، بۇنداق سورتلۇق ئانارنى شياڭگاڭ بازىرىدىمۇ، توكيو بازىرىدىمۇ كۆردۇم.

بىزنىڭ ئانارلىرىمىزچۇ؟ نۇرغۇن يىللار سورت ئالماشتۇ-رۇلمىغاچقا، ئانارلىرىمىز ئاساسەن رودىمېنتلىشىپ كەتتى، مېۋىسى كەملەپ، پوستى قېلىنلاپ، ئۇرۇقى چوڭىيىپ، شەربە-تى ئازلاپ قالدى. ئاچچىق ئانار ۋە ناخۇش ئانار كۆپەيىپ، مې-ۋىنىڭ جۇغمۇ كىچىكلەپ كەتتى. قەشقەر، خوتەن، قاغىلىق ئانارلىرى قارىماققا يامان ئەمەستەك تۇرغىنى بىلەن پەقەت پە-يالما ئانىرى ۋە بەشكېرەم ئانىرىلا ئانچە - مۇنچە سىرتقا يارە-سىمۇ، ئۆزگىلىرى ئىچكى بازارنىڭ ئۆلچىمىگە ئاران توشىدۇ. ئالايلۇق، خوتەن ئانىرىدا رودىمېنتلىشىش ھەممىدىن ئېغىر، قاغىلىق ئانىرى ئەمدىلا ياخشىلىنىۋاتىدۇ، قەشقەر ئانىرى چوڭ بولغىنى بىلەن ئاچچىق ئانىرى تولا، كەچ كۈز كىرمەي تۇرۇپلا يېرىلىپ پارچە - پارچە بولۇپ كېتىدۇ، ئامال يوق بۇرۇن ئۇ-زۇۋېتىشكە توغرا كېلىدۇ.

بۇيۇك ئىمپېراتور قەيسەرنىڭ ھەيكىلى

ئەڭ يامانى، بىزدە كۆلەمگە ئىگە ئانار بازىسى يوق، ئەگەر بىرەر چەت ئەل شىركىتى بىز-دىن كۆپ ئەمەس، پەقەت نەچچە مىڭ تونىنا ئانار سېتىۋالماقچى بولسىلا، كارامىتىمىز ئاشكارا بولىدۇ، بۇنچىلىك ئانارنى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئانارنى توپلاپمۇ چىقىشتۇرالمايمىز.

قىسقىسى، چەت ئەل باغۋەنچىلىكى پەن يېڭىلىقلىرىنى ئۆزىگە تەتبىقلاپ، مېۋە سورتلىرىنى بارغانچە تاكامۇللاشتۇرۇپ بارغان. مولېكۇلا فىزىكىسى تەتقىقاتىنى كۈچەيتىپ، Gene نى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، بىرقانچە خىل مېۋىنىڭ سورت ئەۋزەللىكلىرىنى بىر خىل مېۋە ئۈستىگە مەركەزلەشتۈرگەن. يېقىنقى چاغلاردا ئىچكىرى ئۆلكىلەر ئارقىلىق ئۆزلەشتۈرۈلگەن بەزى ئەلا سورتلاردىن ئۆزگە، ئەجدادلىرىمىز ئۆز زامانىسىدا يېتىشتۈرگەن، ئەرەب يېرىم ئارىلى، پېرسىيە، ئوتتۇرا ئاسىيا ئەللىرىدىن كىرگۈزگەن ئەنئەنىۋى سورتلار ئاساسەن رودد-

مېنتلىشىپ تۇگىدى، بەزىلىرىنىڭ ئۇرۇقى ئۇزۇلدى.

تارىخچىلار گۇۋاھلىق بېرىدۇكى، ئانار، ئۇزۇم، تاۋۇز دېگەنلەر بۇرۇنقى زامانلاردا شىنجاڭ ئارقىلىق ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە تارالغان. يېقىنقى بىر خەۋەردە شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ تەيئەن ناھىيىسىدە بىر خىل ئانار يېتىشتۇرۇلگەنلىكى، بىر تال ئانارنىڭ ئېغىرلىقى 500 گرامدىن 700 گرامغىچە كېلىدىغانلىقى مەلۇم قىلىنغىنىغا ۋە ئېلىمىزنىڭ سىچۇەن ئۆلكىسىدىكى مەلۇم ناھىيىدە ناھايىتى چوڭ بىر ئانار بازىسى بەرپا قىلىنغىنىغا قارىغاندا، ئانار سورتى ئىچكىرى ئۆلكىلەردە خېلىلا ياخشىلانغان. خەيىەن ئۆلكىسىدىن كېلىدىغان ئۇرۇقسىز تاۋۇزنىڭ ياخشىلىقى ھېچكىمگە سىر ئەمەس.

باغۋەنچىلىك جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ پاختىدىن كېيىنكى بىردىنبىر چىقىش يولى بولۇپ قېلىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، مېۋە - چېۋىلىرىمىزنى ماختايدىغان «مېۋە - چېۋە ماكانى»دىكى مەدھىيە ناخشىلىرىنى ئاز توۋلاپ، توۋلىغاندىمۇ ئىچىمىزدە توۋلاپ، سورت كىرگۈزۈشكە، سورت يېتىشتۇرۇشكە، يېڭىلاشقا زور كۈچ سەرپ قىلىپ، مېۋە - چېۋىچىلىكىمىزنى دۇنياغا يۈزلەندۈرۈشنىڭ شەرتىنى ھازىرلىشىمىز كېرەك.

7. گۈللىنىش بۆشۈكى ــ فلورېنسىيە

بىز دەل چۈش مەزگىلى بىلەن ئىتالىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى تارىخىي شەھەر ــ فلورېنسىيگە يېتىپ كەلدۇق. بىز ئۇدۇل شەھەرنىڭ جەنۇبىدىكى ئېگىز تەكشىلىككە چىقتۇق. بۇ تەكشىلىك فلورېنسىيە شەھىرىدىكى بىر ئاۋات سەيلىگاھ بولۇپ، مەشھۇر ھەيكەلتىراش مىكلانجېلونىڭ داڭلىق ئەسىرى «داۋۇد ھەيكىلى» نىڭ تەقلىدىي نۇسخىسى مۇشۇ تەكتە

شىلىكتە قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن. تەكشىلىكتە تۇرۇپ شەھەر-گە كۆز تاشلىغاندا فلورېنسىيە شەھىرى خۇددى بىر شاھمات تاختىسىدەك كۆز ئالدىڭىزدا ئايان بولىدىكەن.

داۋىد ـــ دىنىي رىۋايەتلەردىكى پەيغەمبەر بولۇپ، مېكلاڭجېلو داۋىدنىڭ ھەيكىلىنى ئۇچ يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئو-يۇپ چىققانىكەن. ھازىر فلورېنسىيە ئىنستىتۇتىدا ساقلىنىۋاتقان بۇ ھەيكەلنىڭ دۇنياغا كېلىش تارىخى ئۇستىدە گەپ بولغاندا، كىشىلەر مۇنداق بىر ھېكايىنى تىلغا ئېلىشىدىكەن.

سەنئەتكار مېكلاڭجېلو بۇ ھەيكەلنى ئويلىغىنىدەك قىلىپ ياساپ بولغاندىن كېيىن يەرلىك مەمۇر پىئېيىر سودېرىنىنى ئۆز ئەسىرىنى كۆرۈپ بېقىشقا تەكلىپ قىلىپتۇ ۋە ئەدەپ يۇ-زىسىدىن پىكىر سوراپتۇ. سودېرىن ئۇيۇل مەرمەردىن ياسالغان بۇ ھەيۋەتلىك ھەيكەلنى تاماشا قىلىپ بولغاندىن كېيىن قەس-تەنگە: داۋىدنىڭ بۇرنى سەل چوڭ بولۇپ قاپتۇ، دەپ ئېۋەن تې-پىپتۇ. سودېرىنىنىڭ ئۆزىنى بىلەرمەن قىلىپ كۆرسىتىۋاتقا-نىنى پەملەپ قالغان مېكلاڭجېلو ھېچ زۇۋان سۇرمەپتۇيۇ، ھەي-كەلگە شوتا قويۇپ، مېتىنىنى داۋىدنىڭ بۇرنىغا تەگكۈزمەي تۇ-رۇپ بولقا ئۇرۇپتۇ ۋە «تاك... تاك...» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ-تۇ. بىردەمدىن كېيىن سودېرىنغا «ئەمدى ياردىمۇ» دېگەن مە-نىدە قاراپ قويۇپتۇ. سودېرىن بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ: «با-رىكاللا، مانا ئەمدى كۆڭلۈمدىكىدەك ئىش بولدى، ھەيكەلگە جان كىردى ئەمەسمۇ» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

مېكلاڭجېلو ئۆزىنىڭ «يالغان» ھەرىكىتى ئارقىلىق سەۋ-ئەتتىن بىخەۋەر، بىلىمسىز مەمۇرنى ئەنە شۇنداق مەسخىرە قىلغانىكەن.

زەيتۇنزارلىق، ئۇزۇمزارلىق باغلار بىلەن قورشالغان بۇ

شەھەر ياۋروپا ئويغىنىش دەۋرىنى باشلاپ بەرگەن ئىتالىيە ئەدەبىيات ـ سەنئەت گۈللىنىش دەۋرىنىڭ بۆشۈكى ھېسابلىنىدۇ. كەن. شۇ دەۋرلەردە بۇ شەھەردە دانتې (1265 ــ 1321)، پېترارکا (1304 ــ 1374)، بوككاكچۇ (1313 ــ 1375) قاتارلىق مەشھۇر سەنئەتكارلار يېتىشىپ چىققانكەن. 1506 ـ يىلى لیوناردو داۋىنچ، مېكلانجېلو، رافائىل سانزىئو (1483 ــ 1520) قاتارلىق ئۇچ نەپەر مەشھۇر سەنئەتكار بۇ شەھەردە جەم بولغانكەن. بۇ تارىخي ئۇچرىشىش فلورېنسىيلىكلەرنىڭ قەلبىدە ھازىرمۇ يادلىنىدىكەن.

مېكلانجېلونىڭ مەشھۇر ئەسىرى ئالىدىدا

بىز داڭلىق ئەسەر «داۋىد» تىن زوقلىنىپ، سۈرەتكە چۈشۈپ بولغاندىن كېيىن (ئەپسۇس، شۇ چاغدا ئاپپاراتىمىنىڭ پلیونكىسى تۈگەپ قېلىپ، داۋىد بىلەن بىللە سۈرەتكە چۈشەلمىدىم) ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ پەسكە قاراپ يول ئالدۇق ۋە ئۇزۇن ئۆتمەي شەھەر مەركىزىگە يېتىپ كەلدۇق. شەھەر مەر-

كىزىدىكى ئوردا مەيدانغا ئاپتوموبىل كىرگۈزۈلمەيدىغىنى ئۈچۈن ئاپتوموبىل توختىغان جايدىن ئوردا مەيدانغىچىلىك ئۇچ كىلومېتىرچە يولنى پىيادە بېسىشقا توغرا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىدىن، ئۈچتىن بولۇپ دەريا بويلاپ مېڭىپ كەتتۇق. قارىساق، دەريا بويىدىكى پىيادىلەر يولى ئۇششاق يايمىلار بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ. ئاساسەن نېگىر ۋە تۈركىلەردىن، ئاسىيالىقلاردىن تەركىب تاپقان ئۇششاق يايمىچىلار ئۆز مېلىنى يولۇچىلارنىڭ كۆزىگە تىققۇدەك بولۇپ ماختايدىكەن (ئۇلارنىڭ تىلىنى ئۇقمىساقمۇ، توختىماي سۆزلەشلىرىدىن مېلىنى ماختاۋاتىدۇ دەپ چۈشەندۇق). مېلى سۈپەتسىز خۇرۇم سومكا، ھەل بېرىلگەن ئايالالار ئايىغى، نېگىر دۇمبىقى، ياغلىق، نېگىرلارنىڭ ھۈنەر ـ سەنئەت بۇيۇملىرى قاتارلىقلار ئىكەن. مېلىنى سېتىۋالمىسىڭىز، سېتىقچىلار كەينىڭىزدىن ئەگىشىدىكەن. يول باشلىغۇچى: «بۇ ئۇششاق سېتىقچىلار يانچۇقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇلارنىڭ بىر نەرسىسىنى سېتىۋالسىڭىز، پۇل تۆلەپ بولغۇچە قولى يانچۇقىڭىزغا كىرىپ بولىدۇ» دەپ ئاگاھلاندۇرغىنى ئۈچۈن بىر قولۇمدا يانچۇقۇمنى باسقىنىمچە، ئىتتىك قەدەملەر بىلەن مېڭىۋەردىم. چۈنكى، ياۋروپادا بىرەر نەرسىڭىز يوقىلىپ كەتسە، ئۇغرىنى نەق مەيداندا تۇتۇۋالالمىسىڭىزلا، ھېچكىمنىڭ كارى بولمايدىكەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، مېھمانخانىدا ياتسىڭىزمۇ، مۇھىم نەرسىڭىزنى ئۆزىڭىز بىلەن بىللە ئېلىۋېلىشىڭىز شەرت ئىكەن. يوقىلىپ كەتسە، مېھمانخانا تەرەپ ئىگە بولمايدىكەن. ئوغرىلىق، بۇلاڭ ـ تالاڭ ھەر كۈنى كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان ئىش ئىكەن. بريۇسسېل شەھىرىدە تۇرۇۋاتقان كۈنلىرىمىزدە، بېلگىيىنىڭ شاكىلاتى دۇنيا بويىچە داڭلىق دېگەن گەپنى ئاڭلاپ، كەچ كىرەي دېگەندە كوچىغا شاكىلات سېتىۋال-

غىلى چىقتۇق. ماگىزىن ئارىلاپ يۈرۈپ، ھەمراھلىرىمدىن ئايرىلىپ قاپتىمەن. شۇ ئەسنادا 20 ياشلاردىكى ئۇچ نەپەر ياش پەيدا بولۇپ ماڭا قاراپ بىرنېمىلەرنى دېدى. ئۇلارنىڭ دېگەنلىرىدىن «پاسپورت» دېگەن گەپنىلا ئۇقالىدىم. مەلۇم بولۇشىچە، ئۇششاق بۇلاڭچىلار ساياھەتچىلەردىن ئاۋۇال پاسپورت سورايدىكەن، پاسپورتىنى چىقىرالمىسا بۇلايدىكەن. شۇ ئەسنادا ئاسماندىن چۈشتىمۇ، ئىككى ساقچى پەيدا بولۇپ قالدى، ئۇ بۇلاڭچىلارمۇ بەدەر تىكشۈتتى. مەنمۇ خۇداغا شۈكۈر دەپ دەرھال مېھمانخانىغا قايتىۋالدىم.

فلورېنسىيە شەھىرى مىلادىيە 1865 ـ يىلىدىن 1870 ـ يىلىغىچىلىك ئىتالىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى بولغانىكەن. شۇنىڭغا لايىق 40 تىن ئارتۇق مۇزېي ۋە سەنئەت سارىيى، 60 تىن ئارتۇق ئوردا، ئاسمان ـ پەلەك چېركاۋلار بار ئىكەن. ساياھەتكە مۇلازىمەت قىلىش ئەسلىھەلىرى مۇكەممەل بولۇپ، ھەر خىل خاتىرە بۇيۇملىرى، خۇرۇم بۇيۇملارنى سېتىۋالغىلى بولىدىكەن. بۇ شەھەردە مال باھاسى خېلىلا تۆۋەن ئىكەن.

8. يېزىق ۋە خەلقئارالىق ئاتالغۇلار

كىتابىمنىڭ ئالدىنقى ماۋزۇلىرىدا بايان قىلغىنىمدەك، مەن يولغا پىششىق ئادەم. شۇڭا، زىيارەت داۋامىدا بەزى كۈنلىرى 400 ـــ 500 كىلومېتىر يول يۈرۈشكە توغرا كەلگەن بولسىمۇ، مەن ئارتۇقچە ھارغىنلىق ھېس قىلمىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەينەكتەك سىلىق يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولدا ياخشى ئاپتوموبىل بىلەن مېڭىش ماڭا بىر ئەرمەك بولۇپ تۇيۇلدى.

بىراق، ھەمراھلىرىم ئۇزۇن يول يۈرۈپ ئادەتلەنمىگەچكە،

يول جاپاسىدىن قاقشىغىنى قاقشىغانىدى. ھەر قېتىم يولغا چىقار - چىقمايلا «باردىغان يېرىمىزگە يەنە قانچە كىلومېتىر قالدى» دەپ بىر - بىردىن سورىشاتتى. لېكىن، ئۇلارغا باش چايقىماقتىن ئۆزگە ئامال يوق ئىدى. ئەنە شۇنداق چاغلاردا سورىغۇچىنىڭ سوئالىغا مەنلا جاۋاب بېرەتتىم. مەنزىلگاھقا قانچە كىلومېتىر قالغانلىقى، قايسى شەھەردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىمىز، ماي قاچىلاش پونكىتىغا يەتكۈچە يەنە قانچە كىلومېتىر يول باسىمىز دېگەنلەرگە بەرگەن جاۋابىم ئەمەلىيەتتە توغرا بولۇپ چىقاتتى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، مەن ئۆمىكىمىز ئۈچۈن ئىككىنچى يول باشلىغۇچى بولۇپ قالغانىدىم.

ھەمراھلىرىم سوئاللارغا يول تاختىلىرىغا، قاتناش بەلگىلىرىگە قاراپ جاۋاب بېرىۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ ھەيران قالدى ۋە ماڭا «نېمىسلارنىڭمۇ، فرانسۇز، ئىتالىيانلارنىڭمۇ يېزىقىنى، تىلىنى بىلىدىكەنسەن» دەپ چاقچاق قىلىشتى. ئۇلارنىڭ دېگەنلىرى چاقچاق بولسىمۇ، مەن خوپسەنلىك قىلىپ كۈلۈپلا قويدۇم.

ئۇلار زوقلانغاندەك، مەن نۇرغۇن مىللەتنىڭ تىل - يېزىقىنى بىلەمتىم؟ ياق، مەن ئۆز ئانا تىل - يېزىقىمدىن، خەنزۇ تىل - يېزىقىدىن ئۆزگە باشقا تىلنى بىلمەيمەن. ئۆزگە تىلدىن بىر-قانچە تېرمىنىنى بىلىۋېلىپلا پالانى تىلنى بىلمەن دەۋالىدىغان، قېرىنداش تۈركىي تىللارنىڭ ئوخشاشلىقىدىن پايدىلىنىپ يەنە پالانى، پۈستانى تىلنىمۇ بىلمەن دەپ جەدۋەل تولدۇرىدىغان ئادەم ئەمەسمەن.

ئەمىسە، يول كۆرسەتكۈچىلەردىكى نېمىس، فرانسۇز، ئىتالىيان يېزىقلىرىنى قانداق قىلىپ ئوقۇيالىدىم ۋە چۈشىنەلىدىم؟ جاۋاب ئاددىي، بىز ياشتىكى كىشىلەر بىر چاغلاردا لاتىن

يېزىقى ئاساسىدا ئۆزگەرتىپ ئىجاد قىلىنغان ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى دەيدىغان بىر يېزىقنى ئۆگەنگەن ۋە ئىشلەتكەنسىدۇق. ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنىڭ ھەرپلىرى ئەمەلىيەتتە لاتىن يېزىقى ئىدى. مانا مۇشۇ يېڭى يېزىق مېنىڭ بىرقانچە خىل يېزىقنى ئوقۇپ چۈشىنىشىمگە ياردەم بەردى. چۈنكى، ياۋروپادىكى ھەرقايسى مىللەتلەر قوللىنىۋاتقان يېزىقمۇ ئەسلىدە لاتىن يېزىقى ئاساسىدا ئىسلاھ قىلىپ قوبۇل قىلىنغان. ئاز - تولا پەرق بولسىمۇ، يەنىلا لاتىن يېزىقىنىڭ تۈپكى تەلەپپۇزىنى ساقلاپ قالغان.

ئۇيغۇر تىلىدا نۇرغۇن خەلقئارالىق ئاتالغۇلارنىڭ بولغانلىقى، يەر - جاي ناملىرىنىڭ تىلىمىزدا شۇ يەردە ياشىغۇچى مىللەتنىڭ تەلەپپۇزىغا ئوخشاش ياكى ئوخشاپراق كېتىدىغان ئاھاڭدا تەلەپپۇز قىلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن مەن بۇ تەرىقە ئۇسۇلىتاتلىق قىلالىدىم. مەسىلەن، بېلگىيىنى بىزمۇ «بېلگىيە» دەپ، ئامستېرادامنى «ئامستېردام» دەپ تەلەپپۇز قىلىمىز. ئەگەر مۇشۇنداق يەر ناملىرى لاتىن يېزىقىدا (ئەمەلىيەتتە گېرمانىيە، فرانسىيە، ئىتالىيە يېزىقىدا) يېزىلغان بولسا، ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى يادىمىزدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتمىگەن بولسىلا ئۇنى ئوقۇپ چۈشىنەلەيمىز.

ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنى ۋە خەلقئارالىق بەزى ئاتالغۇلارنى بىلىدىغانلار پەقەت يەر - جاي ناملىرىنىلا ئەمەس، بەلكى بەزى خەلقئارالىق ئاتالغۇلارنىمۇ ئوقۇپ چۈشىنەلەيدۇ. چەت ئەل ئادەم ئىسىملىرىنى ئوقۇپ تەلەپپۇز قىلالايدۇ، بۇ ھال چەت ئەلگە بارغان ئۇيغۇرلارنى بەزىبىر ئوڭايلىقلار بىلەن تەمىن ئېتەلەيدۇ.

مەن يۇقىرىقىلارنى قەيت قىلىش ئارقىلىق نېمە مەقسەتنى ئىلگىرى سۈرمەكچىمەن؟

جاۋاب يەنىلا ئاددىي، قارىغاندا بىز ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنى يەڭگىللىك بىلەن تاشلىۋەتكەن ئوخشايمىز. ئۇنى يەنە ئازراق ئىسلاھ قىلىپ قوللىنىۋەرگەن بولساق، بايام ئېيتقاندەك، چەت ئەلدىمۇ «ئۇستاتلىق» قىلالايدىكەنمىز، كومپيۇتېرنىڭ ئۆز يېزىقىنى ئىشلىتەلمەي، ھازىرقى يېزىقىمىزنى قاچىلىتىمىز دەپ 1500 يۈەن خەجلىمەسلىكىمىز. كۈنۈپكا تاختىسىدىكى قايسى ھەرپنىڭ ئۇيغۇرچىدىكى قايسى ھەرپكە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى يادىمىزدا تۇتالماي گاڭگىراپ يۈرمەسكەنمىز. بارچە خەق ئۆز يېزىقىنى سولدىن ئوڭغا يازسا، بىز ئوڭدىن سولغا يېزىپ ئاۋارە بولماسكەنمىز. دۇنياۋى مىللەتلەر قوللىنىۋاتقان لاتىن يېزىقىنى، يەنى ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنى قوللانغان بولساق تېخىمۇ ئوبدان بولاركەنتۇق. مۇھىمى، لاتىن يېزىقىنى قوللىنىۋەرگەن بولساق، ئىنتېرنېت تورىغا بىمالال كىرىپ، ئېلېكترونلۇق پوچتا يوللانمىلىرىنى ھەم تارقاتقىلى، ھەم قوبۇل قىلغىلى بولاركەنتۇق.

كەلگۈسى تەرەققىيات يۈزلىنىشىدىن قارىغاندا، ئۇيغۇر تىلىغا ئاتالغۇ قوبۇل قىلىشتا كومپيۇتېر، تېلېۋىزور دېگەندەك خەلقئارالىق ئاتالغۇلارنى قوبۇل قىلغان تۈزۈكتەك تۇرىدۇ. يەنە بىرى، چەت ئەلدە ئىجاد قىلىنغان، كېيىن جۇڭگوغا، جۈملىدىن ئۇيغۇر تۇرمۇشىغا سىڭىپ كىرگەن نەرسىلەرگە زورۇقۇپ ئىسىم قويمىغان مۇڭاپىقمىكىن دەيمەن.

9. پىسادىكى يانتۇ مۇنار

تەپسىلي كۈنتەرتىپتە كۆرسىتىلمىشچە، 10 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى فلورېنسىيىدىن يولغا چىقىپ ئۇدۇل رىم شەھىرىگە يېتىپ بارىدىكەنمىز. خەرىتىگە قارىساق، فلورېنسىيە ـ رىم يۇ-

داڭلىق تارىخىي قۇرۇلۇش ــ گىــلادىئاتورلار مەيدانى

قىرى سۇرئەتلىك تاشيولى بىلا شەھىرىگە 30 ــ 40 كىلو-مېتىر كېلىدىغان جايدىن ئۆتۈپ كېتىدىكەن. شۇ سەۋەبلىك ئۆمەك ئەزالىرى ئارىسىدا غۇلغۇلا كۆتۈرۈلدى. كۈنتەرتىپكە ئازراق ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈپ، بىلا شەھىرىگە كىرىش، مۇ-ھىمى بىسادىكى مەشھۇر يانتۇ مۇنارىنى كۆرۈۋېلىش تەلىپى ئوتتۇرىغا تاشلاندى.

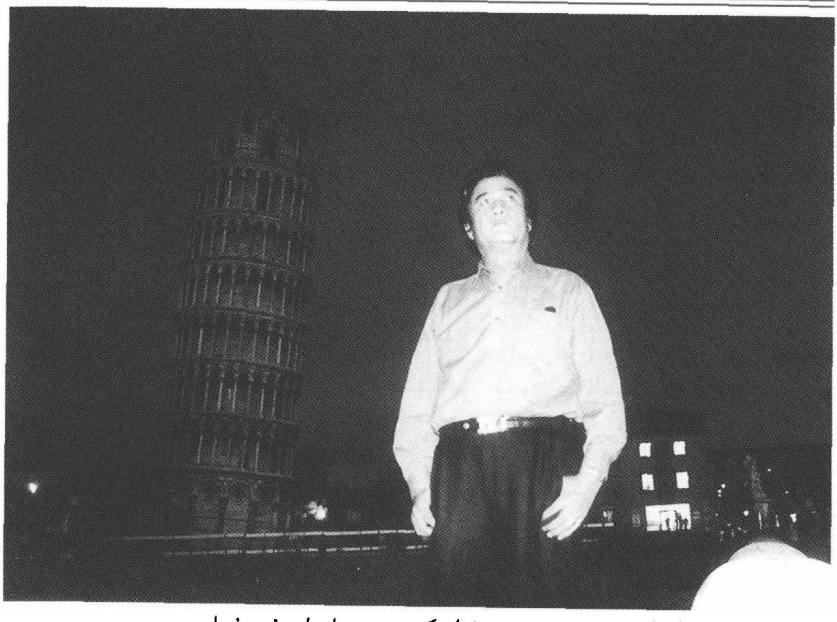
ئوتتۇرا مەكتەپ فىزىكا دەرسىنى ئوقۇغان ھەرقانداق كىشى بىلىدۇكى، بىلا ۋە بىسادىكى يانتۇ مۇنارنىڭ نامى مەشھۇر فىزىك گالىلېي ۋە ئۇنىڭ ئەركىن چۈشكەن جىسىمنىڭ ئېغىرلىقى تەجرىبىسىگە چېتىشلىق ئىدى. بۇ مۇنار ھەقىقىدىكى ھېكايىلەر ھەممە ئادەمگە دېگۈدەك تونۇشلۇق بولۇپ، مەنمۇ كۆپ يىللاردىن بېرى بۇ مۇنارنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ يۈرەتتىم.

شۇنداق قىلىپ، كۆپچىلىكنىڭ تەلىپى ئۆمىكىمىزنى تەكـ
لىپ قىلغان ۋە كۈتۈۋېلىۋاتقان جەمئىيەتنىڭ گېرمانىيىدە تۇـ
رۇشلۇق باش ئورگىنىغا مەلۇم قىلىندى، باش ئورگان بۇ تـە
لەپنى ماقۇل كۆردى ۋە بۇ ماقۇللۇق بىزنى باشلاپ مېڭىۋاتقان
خادىمغا ئۇقتۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىز يۆنىلىشىمىزنى ئۆز
گەرتىپ قاراڭغۇ چۈشەي دېگەندە ئاندىن پىسا شەھىرىگە، ئۇدۇل
يانتۇ مۇنارنىڭ يېنىغا يېتىپ كەلدۇق.

دۇنيا ئىمارەتچىلىك تارىخىدىكى بىر خاتالىق ۋە بىر مـۆ
جىزە ھېسابلىنىدىغان بۇ يانتۇ مۇنار پىسا شەھىرىدىكى قەدىمـ
كى قۇرۇلۇشلار تۈركۈمىنىڭ بىر ئەزاسى ئىكەن. پىسا چېركا
ۋىنىڭ قوڭغۇراق مۇنارى سۇپىتىدە 1174 ـ يىلى ئىش باشلاـ
غان بۇ مۇنار 1350 ـ يىلى پۈتكەنىكەن. مۇنار سەككىز قەۋەت
بولۇپ، ئېگىزلىكى 54.5 مېتىر كېلىدىكەن. مۇنار قۇرۇلۇشىـ
غا تامامەن مەرمەر تاش ئىشلىتىلگەنىكەن. مۇنار ئوتتۇرىسىدـ
كى 294 باسقۇچلۇق ئايلانما پەلەمپەي بىلەن مۇنار ئۈستىگە
چىققىلىمۇ بولىدىكەن.

مۇنار يېنىدىكى چۈشەندۈرۈشتە يېزىلىشىچە، ئۇل قويغۇـ
چىنىڭ بىخەستەلىكى سەۋەبلىك، مۇنار ياسىلىپ ئۇچىنچى قەـ
ۋەتكە چىقار ـ چىقمايلا قىڭغىيىشقا باشلىغانىكەن. شۇنىڭ بىـ
لەن مۇنار قۇرۇلۇشى بىر ئەسىر تاشلاپ قويۇلۇپتۇ. كېيىـن
ئىش داۋاملاشتۇرۇلۇپ، پۈتتۈرۈلگەن چاغدا، كىشىلەر مۇنـار
چوققىسىنىڭ مۇنار ئۇلىدىكى تۈز سىزىقتىن 2.1 مېتىر چەتـ
لەپ كەتكەنلىكىنى بىلىشكەنىكەن. 600 نەچچە يىلدىن بۇيـان،
بۇ مۇنار كۈنسېرى قىڭغىيىۋېرىپتۇ.

1918 ـ يىلىدىن بۇيانقى ئۆلچەشلەرگە ئاساسلانغاندا، مـۇـ
نار ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.3 گرادۇس قىڭغايغـان،

گالىلېي تەجرىبە ئىشلىگەن پىسا يانتۇ مۇنارى

ئومۇمىي قىيىقىيىش ئارىلىقى 4.4 مېتىرغا يەتكەن. سىرتىدىن قارىغاندا ھازىرلا گۇمۇرۇلۇپ چۈشىدىغان ھالغا كېلىپ قالغان. بىراق، بۇ مۇنار 1972 - يىلى 10 - ئايدىكى بىر قېتىملىق يەر تەۋرەشكىمۇ بەرداشلىق بېرەلىگەن. بۇنداق «قىيىقىيىپمۇ يىقىلمايدىغان» غەلىتە ھال بۇ مۇنارنىڭ نامىنى مەشھۇر قىلغان.

1590 - يىلى، ئىتالىيە فىزىكى گالىلېي مانا مۇشۇ يانتۇ مۇناردا جىسمىنىڭ ئەركىن چۈشۈش تەجرىبىسىنى ئىشلىگەن ۋە يۇنان ئالىمى ئارىستوتېلنىڭ «ئەركىن چۈشۈۋاتقان جىسمىنىڭ چۈشۈش تېزلىكى شۇ جىسمىنىڭ ئېغىرلىقىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ» دېگەن نەزەرىيىسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغانىكەن.

ئاپتوموبىلنى بەلگىلەنگەن يەردە توختىتىپ قويۇپ، مۇنار يېنىغا يۈگۈرگەن پېتى يېتىپ كەلگەن چېغىمىزدا، ئەتراپ

قاراڭغۇلۇققا چۆمگەن، يانتۇ مۇنار چىرىكاۋ چىراغلىرىنىڭ شو-لىسىدا سۇس يورۇپ تۇراتتى.

قائىدە بويىچە ئالغاندا ئاجىز يورۇقلۇقتا سۈرەت تارتسا بولمايتتى. تارتقان بىلەنمۇ سۈرەت چىقمايتتى. لېكىن، ئاران بىر كەلگەن چاغدا سۈرەتكە چۈشەلمەسلىكمۇ ئېچىنىشلىق بىر ئەھۋال ئىدى.

شۇنداقتىمۇ، پېشانەم ئوڭ ئىكەن، بېرلىندىن 98 مارك خەجلەپ سېتىۋالغان ئۇچپاچاقنى ھېلىمۇ ياخشى سومكامغا سېلىۋالغانكەنمەن. مەر دەرھال ئۇچپاچاقنى سوزۇپ چىملىققا جايلاشتۇردۇم ۋە ئاپپاراتنى كېچىدە سۈرەت تارتىدىغان خوتقا سېلىپ، چىراغنى چىقاردىم. ئاپتوماتىك سۈرەت تارتىش ئۇسۇلى بويىچە ئۆزۈ - ئۆزۈمنى 10 نەچچە قېتىم سۈرەتكە تارتتىم. كېيىن كۆردۈمكى، سۈرەت سەل تۇتۇقراق بولسىمۇ بەربىر چىقىپتۇ.

10. رىم شەھىرىگە كىرىش

دادام ئىبراھىمئاخۇن يىپەك - شايى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، كىتاب بىلەن ھەپىلىشىدىغان مەرىپەتپەرۋەر ئادەم ئىدى. ئەرەب، پارس ئەدەبىياتى بىلەن ھەرھالدا تونۇش بولغاچ، رىم ھەققىدىمۇ ئاز - تولا بىرنېمىلەرنى بىلەتتى. چۈنكى، رىم ئەرەب، پارس ئەدەبىياتىدا، تارىخىدا نامى كۆپ قېيت قىلىنىدىغان داڭقى بار ئەل ئىدى. ئەپسانىۋى ۋە دىنىي تۈس ئالغان نۇرغۇن ھېكايىلەر، رىۋايەتلەر رىم بىلەن باغلىنىشلىق ئىدى. بۈيۈك رىم ئىمپېرىيىسى مىلادىيەنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ تا يېقىنقى زامانغىچە پۈتكۈل ياۋروپاغا، بەزىدە ئاسىيا قۇرۇقلۇقىدىنىڭ غەربىي قىسمىغا (شەرقىي رىم ئىمپېرىيىسى) ھۆكۈمرانلى-

لىق قىلىپ كەلگىنى ئۇچۇن بولسا كېرەك، دادامنىڭلا ئەمەس، خېلى كۆپ شەرقلىقلەرنىڭ نەزىرىدە رىمنىڭ نامى خېلى كەڭ بىر زېمىنغا ۋەكىللىك قىلاتتى.

كىچىك ۋاقتىمدا دادام ماڭا: «رىم ناھايىتى چوڭ مەملەكەت، بىزدە (ئەل تەۋرىسە رومغا پاتار، روم تەۋرىسە نەگە پاتار؟) دېگەن تەمسىل بار، بۇ جاھان پۇقرالىرى رومغا پاتىدۇ، روم پۇقرالىرى جاھانغا پاتمايدۇ، دېگەن گەپ» دەپ رىمنى دۇنياغا تونۇشتۇرغان ئەل سۈپىتىدە كۆز ئالدىمغا كەلتۈرگەنىدى.

كېيىنكى كۈنلەردە تارىخ پېنى بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن رىم شەھىرىنىڭ ناھايىتى قەدىمكى بىر شەھەر، چوڭ بىر ئىمپېرىيە ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدىم. تارىخ بەتلىرىنى ۋاراقلاپ رىم ھەققىدە تېخىمۇ كۆپرەك نەرسىلەرنى بىلىۋېلىشقىمۇ ئۇرۇنۇپ كۆردۇم. بىراق، «مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا» دېگەن تەمسىل مېنى قاچاندۇر بىر چاغدا رىمنى كۆرۈش ۋەسۋەسىسىگە سېلىپلا تۇردى.

مانا بۇ ئىستەك بۇگۈنكى كۈندە، يەنى 1999 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى كەچتە ئەملىگە ئېشىۋاتاتتى.

بىز پىسا يانتۇ مۇنارىنى كۆرۈش ئۈچۈن 100 كىلومېتىرچە يولنى ئارتۇق باسقاچقا، رىم شەھىرىگە يېتىپ كېلىدىغان ۋاقتىمىز پىلاندىكىدىن كۆپ كەينىگە سۈرۈلۈپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئالدىرىغان يولدا قاپتۇ» دېگەندەك، يول ئۈستىدە كۆرۈلگەن ئېغىر قاتناش ھادىسىسى يولىمىزنى توپتوغرا بىر سائەت توسۇپ قويدى.

تارىخ بەتلىرىدە شۇنداق قەيت قىلىنىدۇكى، مىلادىيە 1 ـ ئەسىرده شەرقىي خەن تەرىپىدىن تېرىپىرەن قىلىۋېتىلگەن ئېلىمىز ھونلىرىنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى غەربكە يۈرۈش قى-

لىۋېتىپ، مىلادىيە 4 ـ ئەسىرلەردە شەرقىي ياۋروپاغا يېتىپ بارغان ۋە 4 ـ، 5 ـ، ئەسىرلەردە ياۋروپا ھون ئىمپېرىيەسىنى قۇرغان. بۇ ئىمپېرىيەنىڭ ئىمپېراتورى ئاتتىلا (406 ـــ 453) مىلادىيە 443 ـ يىلى ۋىزانتىيەنى ئىشغال قىلغان، ئارقىدىنلا 500 مىڭ ھون ئاتلىقلىرىنى باشلاپ، رىم ئىمپېرىيەسىنىڭ غەربىي رايونلىرىغا، يەنى رېيىن دەرياسىغىچە ئۇسۇپ كىرگەن. رىم پادىشاھى ۋالېنتىنئان تەختتىكى ۋاقتىدا ئالىپ تاغلىرىدىن ئۆتۈپ، ئىتالىيەنىڭ شىمالىي ئۆلكىلىرىنى بېسىۋالغان. بىراق، ئاتتىلا قوشۇنلىرى رىم شەھىرىنىڭ بوسۇغىسىغا قىستاپ كەلگەندە رىم پاپاسى لېئو I ئۆز دىنداشلىرىنى باشلاپ ئاتتىلانىڭ ئالدىغا چىققان ۋە ئۇنى رىم مەدەنىيىتىنى نابۇت قىلماسلىق ئۈچۈن رىم شەھىرىگە كىرمەسلىككە دەۋەت قىلغان. ياۋروپا قۇرۇقلۇقىنى ئاساسەن ئۆز ئىلكىگە ئالغان، رىم شەھىرىنىمۇ بىرلا ھۇجۇم بىلەن ئىشغال قىلالايدىغان ئاتتىلا پاپانىڭ دەۋىتى بىلەن ھۇجۇمىنى توختاتقان ۋە رىمنى ۋەيران قىلىپ، تەڭرىنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇشتىن ئەندىشە قىلىپ، رىم بوسۇغىسىدىن لەشكەر چېكىنىدۇرگەن، رىم شەھىرىنىڭ ئەينى چاغدىكى شۆھرىتى، رىم مەدەنىيىتىنىڭ سېھرىي كۈچى ئاتتىلا كەبى چوڭ ئىمپېراتورنىمۇ ئەيمەندۇرگەن.

كەچ سائەت 11 دە ئېگىزلىكتىن چۈشۈپ كېلىۋېتىپ، مەن يۇقىرىقى تارىخنى ئەسكە ئالدىم ۋە ئاتتىلانى ئەيمەندۇرگەن رىم شەھىرىنىڭ چىراغلىرىنى تۇنجى بولۇپ كۆرگەچ، باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئۇيقۇغا كەتكەن سەپەرداشلىرىمغا رىمغا يېتىپ كەلگىنىمىزدىن خەۋەر بەردىم. رىمنىڭ شەرقىي شەھەر رايونىغا جايلاشقان PINETA مېھمانخانىسىغا چۈشۈپ يۇيۇنۇۋالغاندىن كېيىن، بېيجىڭدىن ئېلىۋالغان «ياۋروپا» دېگەن كىتابنى

ۋاراقلاشقا توتوندۇم.

رىم شەھىرى تىبىر دەرياسىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىدىكى توزلىڭ رايونغا جايلاشقان بولۇپ، يەر مەيدانى 200 كۋادرات كىلومېتىر، ئاھالىسى 2 مىليون 901 مىڭ ئىكەن. تىبىر دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىن ئورۇن ئالغان رىم رايونلىرى 24 چوڭ كۆۋرۈك بىلەن توتىشىپ تۇرىدىكەن. تۇنجى يەر ئاستى تۆمۇرىولى 1955 - يىلى قۇرۇلۇپ قاتناش باشلانغانكەن.

رىم شەھىرىنىڭ بىنا بولۇش تارىخى توغرىسىدا مۇنداق بىر رىۋايەت بار ئىكەن:

زامانلارنىڭ بىرىدە، ترويە شەھىرى يۇنانلىقلار تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغاندىن كېيىن ترويە شاھزادىسى ئىتالىيىگە قېچىپ كەپتۇ. مانا مۇشۇ شاھزادە رىملىقلارنىڭ ئەجدادى ئىكەن. پادىشاھلىق ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملىشىپ ئايال پادىشاھ سېرۋىيە زامانىغا كەلگەندە سېرۋىيىنىڭ تاغىسى ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، پادىشاھلىق تەختىنى تارتىۋاپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئىككى بالىسىنى سېۋەتكە سېلىپ، تىبىر دەرياسىغا تاشلىۋېتىپتۇ. دەريا دولقۇنى بۇ سېۋەتنى قىرغاققا چىقىرىپ قويۇپتۇ، ئۆلۈمدىن قۇتۇلغان بالىلار بىر ئانا بۆرىنىڭ ئېمىتىشى بىلەن چوڭ بوپتۇ - دە، شاھ ئانىسى ئۇچۇن ئىنتىقام ئاپتۇ. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 753 - يىلىدىن باشلاپ، بۇ بالىلار ئانا بۆرە ئېمىتىپ چوڭ قىلغان تىبىر دەرياسى ۋادىسىدا شەھەر بىنا قىلىپتۇ. بالىلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى رومولوس بولغاچقا، رىم (روما) دېگەن نام شۇنىڭدىن قالغانكەن. ھازىرقى رىم شەھىرىنىڭ شەھەر گېرىبىنىڭ بالا ئېمىتىۋاتقان بۆرە شەكلىدە بولۇشىمۇ مۇشۇ رىۋايەتتىن كەلگەنكەن.

رىم شەھىرى مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 30 - يىلدىن مىلادىيە 476 - يىلىغىچە داۋام ئەتكەن رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ دۇنياغا كەلگەن جايى ۋە پايتەختى بولغانىكەن. 1756 - يىلدىن 1870 - يىلىغىچە رىم پاپالىقىنىڭ پايتەختى بوپتۇ. 1870 - يىلى ئىتالىيە پادىشاھلىقى بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن ئىتالىيىگە پايتەخت بوپتۇ. 2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن رىم شەھىرى ئۇزلۇكسىز كېڭىيىشكە باشلىغان ۋە ئەسلىدىكى كۆلىمىنىڭ 10 ھەسسىسىگىچە كېڭەيگەنىكەن. مۇسسولىنى ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىللەردە كونا رىمنىڭ 6.7 كىلومېتىر جەنۇبىغا يەنە بىر زامانىۋى شەھەر بەرپا قىلىنغانلىقى سەۋەبلىك، رىم شەھىرى ھازىر كونىشەھەر ۋە يېڭىشەھەر دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدىكەن. كونىشەھەر غايەت زور ئۇستى ئوچۇق مۇزېي بولۇپ، ئىمپېرىيە يولىنىڭ ئىككى تەرىپىگە جايلاشقان قەدىمكى قۇرۇلۇشلاردىن ئىمپېرىيە ئاقساقاللار كېڭىشى، ئۇلۇغ چېركاۋ، قەيسەر چېركاۋى، زەپەر دەرۋازىسى قاتارلىقلار مۇشۇ يەرگە جايلاشقانىكەن.

يېڭىشەھەر ئىسمى - جىسمىغا لايىق زامانىۋى شەھەر بولۇپ، ھەيۋەتلىك تەنتەربىيە سارىيى، موگۇ شەكىللىك مېھمانخانا. ئەمگەك - مەدەنىيەت سارىيى ۋە ۋاتكانغا تەقلىد قىلىنغان پېتر - پاۋلو سارىيى قاتارلىقلار بار ئىكەن.

11. يىپەك يولى ۋە رىم

خەن سۇلالىسىدىن باشلاپ مىڭ سۇلالىسىغىچە، يەنى مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 2 - ئەسىردىن تارتىپ، تا مىلادىيە 14 - ئەسىردە دېڭىز يولى ئېچىلغۇچە بولغان ئۇزاق زامانلاردا جۇڭگو بىلەن ياۋروپانى، شەرق بىلەن غەربنى باغلاپ تۇرىدىغان بىردىن-

بىر يول مەشھۇر «يىپەك يولى» ئىدى. ئېلىمىزنىڭ چاڭئەن ـ ۋېيشۇي ئەتراپلىرىدىن باشلىنىدىغان بۇ يول مەيلى خېشى كا-ربدورى ـــ قەشقەر ـــ پامىر ـــ پەرغانە ـــ سەمەرقەنت لىنىـ-يىنسى بويىچە داۋام ئەتسۇن ياكى تارىم دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى يەكەن ـــ پامىر ـــ ئامۇ دەرياسى ئارقىلىق ئۆتسۇن ۋە ياكى شىمالىي يول ـــ ئىلى ۋادىسى ئارقىلىق غەربكە ئاتلىسۇن، بۇ ئوچ لىنىيە ھازىرقى تۈركمەنىستان تەۋەسىدە بىر ـ بىرىگە قوشۇلاتتى ـ دە، ھەمەدان، باغدات ئەتراپىغا يېتىپ باراتتى، ئاخىرىدا ئېفرات دەرياسىنى بويلاپ، ئوتتۇرا يەر دېڭىزىنىڭ شەرقىي قىرغىقى بىلەن رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ ھەرقايسى جاي-لىرىغا تۇتىشاتتى. دېمەك، بۇ يول جۇڭگو بىلەن رىمنى، رىم بىلەن جۇڭگونى بىر ـ بىرىگە باغلاپ تۇراتتى. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە دېڭىز يولى ئېچىلىپ، شەرق بىلەن غەرب ئارىسى سۇ يولى ئارقىلىق تۇتاشقاندىن كېيىن، بۇ يول گەرچە 1000 نەچ-چە يىللىق گۈللىنىش دەۋرىنى ئاخىرلاشتۇرغان بولسىمۇ، كارۋانلارنىڭ ئاياغ ئىزى تامامەن ئۆچۈپ كەتمىگەنىدى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە ئۆتكەن ئالىم شۇي گۇاڭچى (1562 ـــ 1633) نىڭ رىماتتېۋ دەيدىغان بىر ئىتالىـ-يىلىك بىلەن ھەمكارلىشىپ قەدىمكى يونان ماتېماتىكى ئېۋۇك-لىدىنىڭ گېئومېتىرىيىگە ئائىت بىر پارچە كىتابىنى خەنزۇ-چىغا تەرجىمە قىلىپ چىققانلىقىمۇ بۇنىڭ بىر مىسالى. دې-مەك، مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدىمۇ ئىتالىيىلىك-لەر جۇڭگوغا كېلىپ تۇرغان، جۇڭگو بىلەن ئىتالىيىنىڭ مەدە-نىيەت، ئىلىم ـ پەن ئالماشتۇرۇشى ئۇزۇلۇپ قالمىغان.

قەدىمكى يىپەك يولى سودا يولى تەرىقىسىدە، جۇڭگو بىلەن ئاسىيا، ئافرىقا ۋە ياۋروپا قىتئەسىدىكى ھەرقايسى ئەللەرنىڭ

ئىقتىساد ئالماشتۇرۇشىدا مۇھىم رول ئويناشقان. جۇڭگو كارۋانلىرى جۇڭگونىڭ ئېسىل يىپەكلىرىنى، يىپەك توقۇلمىلىرىنى يول ئۈستىدىكى ھەرقايسى ئەللەرگە، جۈملىدىن ئاخىرقى بېكەت — رىم ئىمپېرىيىسىگە ئېلىپ باراتتى. «رىم بازىرىدا بىر سەر يىپەكنىڭ باھاسى بىر سەر ئالتۇنغا تەڭ ئىدى، جۇڭگو بازىرىدىكىدىن 200 ھەسسە قىممەتلەپ كېتەتتى. ھەر يىلى رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ 5000 كىلوگرامدىن كۆپرەك ئالتۇنى ئەرەبلەرگە ۋە جۇڭگوغا ئېقىپ كېلەتتى» (ياڭ شىڭمىن، «قەدىمكى ئۇيغۇرلار» 220 ـ بەت). جۇڭگو كارۋانلىرى ۋە غەرب سودىگەرلىرى جۇڭگوغا ئالتۇن ـ كۈمۈش، پارس دۇرۇنى، ئاق ماتا، قاشتېشى، دورا ـ دەرمەك، نۆشۈدۇر دېگەندەك تاۋارلارنى ئەكېلەتتى، بۇنداق ئالماشتۇرۇش غەرب بىلەن شەرق ئەللىرىگە بار ـ يوقنى تەڭ كۆرۈش، ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇش پۈرسىتىنى بەرگەنىدى.

يىپەك يولى سودا يولى بولۇپلا قالماي، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە مەدەنىيەت يولى، دىپلوماتىيە يولى ئىدى. ئېلىمىز سەييياھلىرى ۋە ئۆلىمالىرىدىن جاڭ چيەن (؟ ـ مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 114 ـ يىلى) مۇشۇ يولدىن مېڭىپ پامىردىن ئۆتكەن ۋە پەرغانە، كاڭگىيە، ئارساك زېمىنىغا بارغان. بۇددا ئۆلىماسى تاڭ سىڭ يەنە مۇشۇ يولدىن مېڭىپ، ھىندىستانغا بارغان ۋە بۇددا مەدەنىيىتىنى ئالماشتۇرۇشتا چوڭ ئىشلارنى قىلغان. داڭلىق سەييياھ ماركو پولو (1214 — 1324) 1271 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئىتالىيىنىڭ ۋېنېتسىيە شەھىرىدىن يولغا چىقىپ، يىپەك يولىنى بويلاپ شەرققە سۈرۈلگەن ۋە 1275 ـ يىلى 5 ـ ئايدا يۈەن سۇلالىسىنىڭ پايتەختىگە يېتىپ كەلگەن.

جۇڭگو سودىگەرلىرىنىڭ، ئۆلىمالىرىنىڭ، دىپلوماتلىرىدا-

نىڭ غەربكە سەپەر قىلىشى ئالدى بىلەن جۇڭگو مەدەنىيىتىنىڭ غەربكە تارقىلىشىنى ئىلگىرى سۈرگەن، غەرب ۋە جۇڭگو كارۋانلىرى غەرب مەدەنىيىتىنى ئەكەلگەن. پامىرنىڭ غەربىدىكى بەزى جايلاردىن قەدىمكى جۇڭگو مەدەنىيىتىگە ئائىت ئار-خېئولوگىيىلىك تېپىلمىلارنىڭ تېپىلىشى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ۋە ئىچكى ئۆلكىلەردىكى مۇئۈيە رەسىملىرىدە قەدىمكى گرېك ـ رىم سەنئىتى ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ ئەكس ئېتىشى مانا مۇشۇ ئالماشتۇرۇشلارنىڭ جانلىق پاكىتى.

خۇلاسە شۇكى، يىپەك يولىنىڭ ئىككى بېشىدىكى ئىككى قەدىمكى ئەل مىلادىيەدىن بۇرۇنلا بىر ـ بىرىگە باغلانغان. ئۆز-ئارا ئۆگىنىپ تەسىر كۆرسىتىپلا قالماي، ئىككى قىتئە ـــ ئىككى بېكەت ئارىسىدىكى ئەللەرنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ئىجابىي روللارنى ئويناغان.

12. ۋېنېتسىيە مەيدانىدىكى مۆجىزىلەر

شەھەر مەركىزىدىكى ۋېنېتسىيە مەيدانىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 130 مېتىر، كەڭلىكى 75 مېتىر كېلىدىكەن. شەھەردىكى ئاساسلىق غول كوچىلار مۇشۇ مەيداندىن باشلىنىدىكەن. ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ گۈللىنىش دەۋرىدىكى ۋەكىل خاراكتېرلىك ئىمارەتلەرنىڭ داڭلىقى بولغان ۋېنېتسىيە سارىيى مەيدانىنىڭ سول تەرىپىگە، ۋېنېتسىيە سارىيىغا تەقلىدىي ياسالغان ۋېنېتسىيە ئىستراخوۋانىيە شىركىتى ئوڭ تەرىپىگە جايلاشقانكەن. مەيدان مەركىزىدىكى ئاق مەرمەردىن قوپۇرۇلغان نامسىز قەھرىمانلار خاتىرە مۇنارىسى 1885 ـــ 1911 ـ يىللار ئارىسىدا ئىتالىيىنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە بىرلىكى ئۈچۈن قۇربان بولغانلار خاتىرىسىگە تىكلەنگەنكەن. مەشھۇر ھايۋان سوقۇشتۇ-

رۇش مەيدانى مەيداننىڭ جەنۇبىدا ئىكەن. ۋېنېتسىيە مەيدانىدىن ھايۋان سوقۇشتۇرۇش مەيدانىغا تۇتىشىدىغان كەڭ كوچىنىڭ ئىككى تەرىپى ئۇستى ئوچۇق مۇزېي بولۇپ، ئۇ يەردە مىلادىيە-دىن بۇرۇن بەرپا قىلىنغان بەزى قۇرۇلۇشلارنىڭ قېزىلمىلىرى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. مەن ھازىرمۇ قېزىلىۋاتقان خارابىلەر ئارىسىدا يەر ئاستى ساپال تۇرۇبىلىق سۇ يوللىرىنىڭ بارلىقى-نى، ئادەم قۇچقى يەتمەيدىغان 10 نەچچە مېتىر ئېگىزلىكتىكى تۇۋرۇكلەرنىڭ ئاق مەرمەر تاشتىن ياسالغانلىقىنى كۆرۈپ، قە-دىمكى رىم ئاھالىسىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىگە قول قويدۇم. شۇنچىلىك تومۇقتىكى ۋە ئۇزۇنلۇقتىكى ئېغىر تۇۋرۇكلەرنى قانداق توشۇپ كەلگەنلىكى، قانداق تىكلىگەنلىكى كىشىنىڭ ئەقلىنى لال قىلىدىغان بىر سىر ئىكەن.

خارابىسى ئېچىلغان قەدىمكى ئىبادەتخانا يېنىدا قەدىمكى رىم مۇستەبىتى قەيسەرنىڭ مىس ھەيكىلى قەد كۆتۈرۈپ تۇ-رۇپتۇ. قەدىمكى رىم سەركەردىسى، سىياسەتۋازى قەيسەر تەخ-مىنەن مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 101 - يىلى ئاقسۆڭەك ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 62 - يىلى چوڭ سودىيە بول-غان. كېيىنكى يىلى ئىسپانىيىنىڭ ۋالىيلىقىنى ئۇستىگە ئال-غان. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 59 - يىلى كونسۇل بولۇپ سايلان-غان. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 58 - يىلى ۋالىي بولغاندا، ئالىپ تاغلىرىدىن ئۆتۈپ ھازىرقى فرانسىيە، بېلگىيە زېمىنىغا كې-ڭەيمەچىلىك قىلىشقا باشلىغان. سەككىز يىل سەرپ قىلىپ يۇقىرىقى رايونلارنى بېسىۋالغاندىن كېيىن رېيىن دەرياسىدىن ئۆتۈپ نېمىسلارغا، ئەنگلىيە بوغۇزىدىن ئۆتۈپ برىتانىيىگە ھۇجۇم باشلىغان. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 45 - يىلى ئاقساقاللار كېڭىشى تەرىپىدىن ئۇمۇرلۇك مۇستەبىت دەپ ئېلان قىلىنغان.

قەيسەر مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 44 - يىلى 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، رىم سەركەردىلىرى بروتوس ۋە كاسسىئوسلارنىڭ سۇيىقەستىگە ئۇچراپ ئۆلگەن. «قەيسەر» دېگەن نام كېيىنكى رىملىقلارنىڭ ۋە غەرب پادىشاھلىرىنىڭ ئۆز مەرتىۋىسىنى ئىپادىلەشتە قوللىنىدىغان نامغا ئايلانغان.

مۇستەبىت قەيسەر ھايات چېغىدا ياخشى ئىشمۇ، يامان ئىشمۇ قىلغان ھۆكۈمران. ئۇ ئۆلتۈرۈلۈپ نەچچە سائەت ئۆتمەيلا ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ كېڭەش زالىدا قەيسەرنىڭ ياخشى - يامانلىقى ھەققىدە كەسكىن مۇنازىرە بولۇپ ئۆتكەن. قەيسەرنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى دوستى، سەركەردىسى قاتىل بروتوس قەيسەرنى نۇرغۇن جىنايەت بىلەن ئەيىبلىگەن. قەيسەرنىڭ يەنە بىر دوستى، سەركەردە ماركوس ئانتونىئوس قەيسەرنىڭ پەزىلەتلىرىنى ماختىغان. بۇنداق مۇنازىرە 2000 يىلدىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقىنىغا قارىماي، رىم خەلقى ئۆز زامانىسىدا رىم ئىمپېرىيىسى ئۈچۈن نۇرغۇن زېمىننى قولغا كەلتۈرگەن بۇ سەركەردىنى ئۇنتۇمايۋاتىدۇ.

13. ھايۋان سوقۇشتۇرۇش مەيدانى

رىم شەھىرىنىڭ سىمۇۋول خاراكتېرلىك قەدىمكى قۇرۇلۇشلىرىنىڭ بىرى بولغان ھايۋان سوقۇشتۇرۇش مەيدانى ۋېنېتسىيە مەيدانىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، يەرلىك تىلدا «كولوسىئو» دەپ ئاتىلىدىكەن. بۇ مەيدان مىلادىيە 80 - يىلى بىنا قىلىنغانكەن. پادىشاھ تېتوسنىڭ ئېرۇسالېمنى بويسۇندۇرۇش خاتىرىسىگە بېغىشلانغان بۇ قۇرۇلۇشتا نەچچە ئون مىڭ يەھۇدىي تۇتقۇن بىرقانچە ئون يىل ھاشارغا سېلىنغانكەن. تامامەن مەرمەر تاش بىلەن ياسالغان بۇ يۇمىلاق قۇرۇلۇشنىڭ

تاشقىرى تېمىنىڭ ئېگىزلىكى 48 مېتىر، ئىچكى ئايلانمىسى 188 مېتىر كېلىدىكەن، 80 مىڭ تاماشىبىن سىغىدىكەن. كۆپ قەۋەتلىك پەلەمپەيسىمان ئورۇن ۋە ئاقسۆڭەكلەر ئولتۇرىدىغان مەخسۇس ئورۇندىن تەشكىل تاپقان بۇ مەيدان قەدىمكى رىم ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ قوللارنى يىرتقۇچ هايۋانلار بىلەن ئېلىشىش-قا سېلىپ كۆڭۈل ئېچىشى ئۈچۈن ياسالغانىكەن. ئېيتىلىشىچە، قەدىمكى رىمدا ئادەم بىلەن هايۋاننى سوقۇشقا سالىدىغان بۇنداق مەيدانلار خېلى كۆپ بولۇپ، كولوسسئو بولسا شۇ مەيدانلارنىڭ ئەڭ چوڭى هېسابلىنىدىكەن.

بىز بۇ قورۇلۇشنى دەل چۈش مەزگىلىدە ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. دۇنيانىڭ جاي - جايلىرىدىن كەلگەن كۆرەرمەنلەر تولمۇ كۆپ بولغاچقا، بىرەر يۇز مېتىرچە كېلىدىغان قاتارنى تۇگەتكەندىن كېيىن ئاندىن مەيدان ئىچىگە كىرىشكە مۇۋەپپەق

گىلادىئاتورلار مەيدانىنىڭ ئىچكى كۆرۈنۈشى

بولالمدۇق. مەيداننىڭ ئەڭ يۇقىرى قەۋىتىگە چىقىپ پەسكە نەزەر تاشلىغاندا، مەيداننىڭ ھايۋان، قۇل سولايدىغان كىچىك ئۆيلىرى مانا مەن دەپ ئاشكارا بولىدىكەن.

بۇ ھەيۋەتلىك قۇرۇلۇشنىڭ سېلىنغىنىغا 2000 يىلچە بولغان بولسىمۇ، ھازىرمۇ يەنە ئۆز ئىسكەتى بىلەن تۇرۇپتۇ. دۇنيادا قەدىمكى قۇرۇلۇشلاردىن مىسىر ئەلئېھرامى، بابىلون گۈلتەكچىسى قاتارلىقلار بار. ئېلىمىزدىمۇ سەددىچىن كەبى كاتتا قۇرۇلۇشلار ۋە مىلادىيەدىن بۇرۇن بەرپا قىلىنغان چىن شىخۇاڭ لەشكەر ـ ئات ھەيكىلى كەبى نۇرغۇن مۆجىزىلەر بار. لېكىن، قۇلدارلارنىڭ قۇل بىلەن ھايۋاننى ئېلىشىشقا سېلىشتىن ئىبارەت ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ئويۇن ئۈچۈن بەرپا قىلىنغان بۇنداق قۇرۇلۇش دۇنيادا پەقەت رىمدىلا تېپىلسا كېرەك. بۇ قەدىمكى رىم ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ مۇستەبىتلىرىنىڭ قۇللارنى ھايۋان قاتارىدا كۆرگەنلىكىنى بۈگۈنكى ئادەملەرگە نامايان قىلىپ تۇرۇپتۇ.

14. كىينىشىمىز توغرىسىدا سۆز

بىر چەت ئەللىك مۇنداق دەپتىمىش: بۇرۇن بىز جۇڭگولۇقلارنى ئاسىيالىقلار ئارىسىدىن كىيگەن كىيىمى ئارقىلىق پەرقلەندۇرەتتۇق. ئۇ چاغدا جۇڭگولۇقلارنىڭ كىينىشى ئانچە ياخشى ئەمەس ئىدى. كېيىن ئۇلار ياخشى، رەتلىك كىينىدىغان بولۇپ كەتتى، شۇڭا ئۇلارنى ئايىغىغا قاراپ پەرقلەندۇرىدىغان بولدۇق. كېيىنچە ياخشى ئاياغ كىيىدىغان بولۇپ كېتىۋىدى، چېچىغا قاراپ پەرقلەندۇرىدىغان بولدۇق. بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، ئۇلارنى يەنە كىينىشىگە قاراپ تونۇۋالىدىغان بولدۇق. چۈنكى، ئۇلار مەيلى نەدە بولسۇن، كاستۇم ـ شىم كىيىپ قېـ

تىپ يۇرىدۇ...

بۇ گەپنى كىم دېگەن بولسۇن، باش لىڭشىتىپ ماقۇللىماي ئامال يوق.

مەن «ياپونىيە: پادىشاھ سامۇرايلىرى قانداق ياشايدۇ» دېگەن ماقالەمدە ياپونىيىلىكلەرنىڭ كېيىنىشىتە مەيدانغا، سورۇنغا قاراپ ئىش تۇتىدىغانلىقى توغرىسىدا خېلى تەپسىلىي توختالغانىدىم. 100 يىلدىن بېرى، يەنى مېيدزى ئىسلاھاتىدىن بېرى غەرب مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىپ كېلىۋاتقان، ئوبدانلا غەربلىشىپ قالغان ياپونلار بەلكى سورۇنغا قاراپ كېيىنىشىنمۇ غەربلىكلەردىن، ياۋروپالىقلاردىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك.

مەن ياپونىيىگە بارغان چېغىمدا بىر كۈنى دېسنىي باغچىسىغا ئورۇمچىدىن سېتىۋالغان بىرقۇر «ياگور» ماركىلىق ئېسىل كىيىمىنى كىيىپ، ئايىغىمنى پارقىرىتىپ بارغانىدىم. ئۇ يەردە ئويناپ يۈرگەن ياپونلارمۇ، باشقا مىللەتلەرمۇ ساياھەت كىيىمى، ساياھەت ئايىغى كىيىۋالغانىكەن. مەن دىپلوماتلاردەك قېتىپ كىيىۋالغىنىمدىن بىراقلا ئىزا تارتىپ كەتكەنىدىم.

بىز ياۋروپادىكى سەككىز دۆلەتنىڭ ھەممىسىدە، 20 نەچچە شەھەردىكى قەدىمكى ئىزلاردا، دۆكانلاردا، كوچىلاردا ۋەتەندىن كەلگەنلەرنى ناھايىتى كۆپ ئۇچراتتۇق. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ شاراپىتىدىن ياۋروپاغا كېلىشكە مۇۋەپپەق بولغان بۇ ۋەتەنداشلارنى بىزمۇ كىيىنىشكە قاراپ تونۇۋالدۇق، ئۇلارمۇ بىزنى ئېھتىمال كىيىنىشىمىزگە قاراپ تونۇۋالغاندۇ. ئۇلار ۋە بىز ياپونلاردىن، كورىيىلىكلەردىن ۋە ئورتاق تېرە، چىراي، ئالامەتلىرىگە ئىگە باشقا ئاسىيالىقلاردىن قېتى بۇزۇلمىغان ئېسىل كىيىملەرنى كىيىپ، چىرايلىق گالستۇكلارنى تاقاپ، خۇددى تويغا باردىغاندەكلا قېتىپ يۈرۈشلىرىمىزدىن ئالاھىدە

پەرقلىنىدىكەنمىز.

ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، سالاھىيىتى بار ياۋروپا ئەرلىرىنىڭ مۇ ئاران بىر - ئىككى قۇرلا كاستۇمى بولىدىكەن. ئۇلار بۇ كاستۇمنى مۇراسىملارغا، توي - تۆكۈنلەرگە، ھۆكۈمەت ئۇچرىشىشلىرىغا بارغاندىلا كىيىدىكەن. باشقا ۋاقىتلاردا ئادەتتىكى كىيىملەرنى كىيىدىكەن. بۇ ئۇلارنىڭ پىخسىقلىقى بولماستىن، بەلكى ئىقتىسادچىللىقى ئىكەن. بەزىلەر ھەتتا بىر ئۆمرىدە پەقەت بىرنەچچە قۇرلا كاستۇم سېتىۋالمىدىكەن.

بىز بولساق، ھەدەپ كاستۇم سېتىۋالمىدىكەنمىز، ئۇنى ھەش - پەش دېگۈچە كونىرىتىپ، يەنە ماگىزىنغا يۈگۈرىدىكەنمىز.

قارىغاندا، ياۋروپالىقلارنىڭ ناچار تەرەپلىرىنى، يامان ئىللەتلىرىنى شاكال قاتارىدا شاللىۋەتسەكمۇ، تەنقىد قىلساقمۇ، لېكىن ئاددىي، پاكىز كىيىنىش ئادەتلىرىنى ئۆگەنسەك بولغۇدەك.

گەپ كىيىم - كېچەك ئۇستىدە كېتىۋاتقان بولغاندىكىن، بۇ يەردە ياۋروپالىقلارنىڭ يېمەك - ئىچمەكلىرىنىڭ ئاددىيلىقى، بىزدە بەزىلىرىمىزنىڭ ئىككى نان تېپىپلا بىرىدە داپ چېلىۋاتقىنىمىز، يېمەك - ئىچمەك جەھەتتىكى پوچىلىقىمىز، ئىسراپچىلىقىمىز ئۇستىدە كۆپ توختالمايمەن. بۇ ھەقتە ياپونىيە زىيارىتى توغرىسىدىكى ماقالەمدە خېلى كۆپ توختالغانىدىم. بۇ ماۋزۇغا پەقەت قۇيرۇق سۈپىتىدە قىستۇرۇپ قويماقچىمەنكى، بەزى پارتىزانلار (ئەلۋەتتە كەمبەغەللەر ئەمەس) ھېلىمۇ رەڭسىز تېلېۋىزور كۆرەرمىش، ئۇلار رەڭلىك تېلېۋىزور سېتىۋېلىشنى ئارتۇقچە پۇل خەجلىگەنلىك دەپ قارارمىش. ياۋروپادا VCD تېخى دېھقان ئائىلىلىرىگە كىرگۈدەك ئەمەس، بەلكى ھاللانغان ئائىلىسىگە كىرگۈدەك يەرگىمۇ يەتمەپتۇ. ئۇلار بۇرۇنقى سىنقويغۇمىز ھازىرمۇ ئىشلەپ تۇرغاندىكىن، ئۇ-

نى تاشلىۋېتىپ، VCD نى ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق دەپ ھېسابلارمىش. ياۋروپا ئۇن - سىن بازارلىرىدا VCD پلاستىنكىسىنىڭ كەم تېپىلىدىغانلىقى، باھاسىنىڭمۇ 300 يۈەن خەلق پۇلىغا توختايدىغانلىقى، ساپلا سىنقويغۇ لېنتىسى سېتىلىدىغانلىقى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلاپ بەرسە كېرەك.

15. ئاجايىپ «ئىسپانىيە پەلەمپىيى»

ۋېنېتسىيە مەيدانىنىڭ شەرقىگە ئالاھازەل ئىككى كىلومېتىر كېلىدىغان يەرگە جايلاشقان، «ئىسپانىيە پەلەمپىيى» رىم شەھىرىدىكى ئاجايىباتلارنىڭ بىرى بولسا كېرەك. بۇ، كەڭلىكى تەخمىنەن 40 — 50 مېتىر كېلىدىغان، باسقۇچ سانى 100 دىن ئاشىدىغان بۇ پەلەمپەي بولۇپ، پەستىكى چوڭ كوچا بىلەن ئېگىزدىكى تېببر دەرياسىنىڭ قىرغىقىنى بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرىدىكەن.

ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، زامانلارنىڭ بىرىدە خېلى كۆپ ئىسپانىيىلىكلەر رىمغا كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قاپتۇ. ئۇلار كۆپەيىپ مەلۇم سانغا يەتكەندە، رىم دائىرىلىرىدىن ئۆزلىرىگە بىر ماكان كۆرسىتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغانىكەن. ئۇلارنىڭ تەلەپىنى ماقۇل كۆرگەن رىم ھۆكۈمىتى مانا مۇشۇ پەلەمپەي رايونىنى ئىسپانلار ئۈچۈن ئايرىپ بەرگەنمىش. كېيىنچە، شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ ئېھتىياجى بىلەن بۇ يەرگە پەلەمپەي سېلىنغانىكەن. بۇ پەلەمپەيمۇ جايلاشقان ئورنىغا قاراپ «ئىسپانىيە پەلەمپىيى» دەپ ئاتىلىپتۇ.

ھازىر بۇ پەلەمپەي يۇقىرىغا ئۆرلەش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ياش قىز - يىگىتلەرنىڭ، ساياھەتچىلەرنىڭ ئارامگاھىغا ئايلىنىپ قالغاندەك قىلىدۇ. رىمدا تۇرغان كۈنلەردە 10 - ئاينىڭ

10 ـ، 11 ـ ۋە 12 ـ كۈنلىرى بۇ پەلەمپەيگە يېقىن يەردىكى ئاسارئەتىقىلەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. تاماق يەيدىغان جۇڭگوچە رېستورانمۇ مۇشۇ پەلەمپەيگە يېقىن بىر يەردە ئىدى. مەيلى ئەتىگەندە، چۈشتە ياكى كەچقۇرۇندا بۇ يەردىن ئۆتكەندە يۇزلەپ كىشىلەرنىڭ بۇ پەلەمپەيدە قىمىر قىلماي ئولتۇرۇۋاتقىنىنى، تاماكا چېكىشكەچ پاراڭلىشىۋاتقىنىنى ياكى مۇھەببەتلىشىۋاتقىنىنى كۆرۈپ تۇردۇق. 10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن مەن ۋە ئىككى نەپەر ھەمراھىم بازار ئايلىنىپ ھېرىپ كەتكەچ، بۇ پەلەمپەيدە ئىككى سائەتچە ئولتۇردۇق. شۇنچە كۆزەتكەن بولساقمۇ، پەلەمپەيدە ئەتىدىن كەچكىچە ئولتۇرۇۋاتقانلارنىڭ بۇ يەردە نېمىدەپ ئولتۇرۇۋاتقىنىنى، ئۇنىڭدا نېمە سەۋەبىنىڭ بارلىقىنى زادىلا بىلەلمىدۇق.

16. ئىتالىيانلارنىڭ بەزى ئادەتلىرى

ئىتالىيە ياۋروپادىكى قەدىمكى مەدەنىيەتلىك ئەل، تارىخى ئۇزۇن، سەنئىتى كامالەتكە يەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇ بىرلىككە كەلگەن ۋاقتى ئانچە ئۇزۇن بولمىغان (مىلادىيە 1870 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى بىرلىككە كەلگەن) دۆلەت بولغاچقا، جاي ـ جايلاردا ياشايدىغان ئىتالىيانلارنىڭ جىمى ئىتالىيانلارغا ئورتاق بولغان ئۆرپ ـ ئادىتىدىن باشقا، يەنە ئۆزىگە خاس ئۆرپ ـ ئادەتلىرىمۇ بار ئىكەن.

ئىتالىيە ھەققىدە ئىزدەنگىنىمدە شۇنى بايقىدىمكى، ئىتالىيانلارنىڭ ئىسىم ـ فامىلە قوللىنىش ئادىتى ئۇيغۇرلارنىڭكىگە ئوخشىشىپ كېتىدىكەن. ئۇلارنىڭ ئىسمى ئىسىم ۋە فامىلىدىن ئىبارەت ئىككى بۆلەكتىن تەركىب تاپىدىكەن. ئادەتتە ئىسمىنى ئالدىغا، فامىلىسىنى كەينىگە قويىدىكەن. ئىسىم شۇ كىشىنىڭ

ئىسپانىيە پەلەمپىيىدە كۈن ـ كۈنلەپ ئولتۇرىدىغانلار

ئېتى بولۇپ، فامىلىسى جەمەت نامىدىن ئىبارەت بولىدىكەن. بۇنداق فامىلە كۆپىنچە هاللاردا دادىسىنىڭ ئىسمى، بەزىدە يەر نامى، تۇغۇلغان شەھەر نامى ۋە بەزىدە شۇ كىشىنىڭ لەقەمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. مەسىلەن، بىزدىكى «زاھىر بۇرھان»، «مەھمۇد كاشغەرىي»، «ئەخمەتشاھ قاراقاشى»، «سادىر پالۋان» دېگەنلەرگە ئوخشاش. بىرىنچى شەكىلدە ئۆز ئىسمى ئالدىغا، ئاتا ئىسمى كەينىگە قويۇلغان. ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى شەكىلدە، ئۆز ئىسمى ئالدىغا، تۇغۇلغان يۇرت، شەھەر نامى كەينىگە قويۇلغان. ئەڭ ئاخىرقى شەكىلدە بولسا ئۆز ئىسمى ئالدىغا، لەقىمى كەينىگە قويۇلغان. بۇ ئىتالىيانلارنىڭ ئىسىم - فامىلە قوللىنىش ئادىتىگە تامامەن ئوخشاپ كېتىدۇ.

ئىتالىيانلاردا يەنە ئادەملەرنى رەتكە تىزىشقا توغرا كەلگەندە، بىزدىكىگە ئوخشاش ئىسمىدىكى بىرىنچى ھەرپىنىڭ ھەرپ

جەدۋىلىدىكى تۇتقان ئورنىغا قاراپ تىزىدىكەن.

ئىتالىيانلار ھاراق ئىچىشكە ئامراق بىر مىللەت بولۇپ، ئەر - ئايال، چوڭ - كىچىكلەرنىڭ ھەممىسى ھاراق ئىچەلەيدىكەن. ئىتالىيىنىڭ ئۇزۇم مەھسۇلاتى دۇنيا بويىچە ئەڭ ئالدىدا تۇرغاچقا، ھاراقمۇ كۆپ ئىشلەپ چىقىرىلىدىكەن، بولۇپمۇ ئىتالىيە ۋىنولىرى دۇنياغا داڭلىق ئىكەن. كەلگەن مېھمانىنى ھاراق تۇتۇپ قارشى ئالىدىكەن، ھەتتا قەھۋە ئىچىسمۇ ئازراق ئۇزۇم ھارىقى ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىدىكەن، بىراق، ئىتالىيانلار مەست بولغۇچە ھاراق ئىچمەيدىكەن. سورۇنلاردا ھاراق زورلىمايدىكەن. ھەركىم ئۆز ھالىغا، كۆتۈرۈش ئىقتىدارىغا قاراپ ئىچىدىكەن.

ئادەتتە، ئايالى ئۆي ئىشىنى قىلمىسا ياكى قىلىشنى خالىمىسا، ئەر تەرەپ نىكاھىدىن ئاجرىشىش تەلىپىنى قويسا بولىدىكەن.

17. غەربلىكلەرنىڭ غىزالىنىش ئادىتى

ساقلىق - سالامەتلىكنى ئاسراش، ئۆسۈپ يېتىلىش ۋە ئەمگەك ئىقتىدارىنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۈچۈن، ئىنسان ھەر خىل يېمەكلىكلەردىن، ئىچىملىكلەردىن ئوزۇقلۇق ئېلىشقا مەجبۇردۇر. بۇنداق ئوزۇقلۇق ئاقسىل (ئۆسۈملۈك ئاقسىلى ۋە ھايۋانات ئاقسىلى)، كاربون - سۇ بىرىكمىلىرى، ماي، نېئورگانىك تۇز (مىنېرال ماددا)، ۋىتامىن، يىرىك تالا ۋە سۇدىن ئىبارەت يەتتە تەركىبنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىنسان ھاياتىدا بۇ يەتتە تەركىبنىڭ بىرى كەم بولسا بولمايدۇ، شۇنداقلا بىرنىڭ ئورنىنى يەنە بىرى باسالمايدۇ. تەڭپۇڭلۇق سالامەتلىك دېمەكتۇر، تەڭپۇڭسىزلىق ئىنسانىنى كېسەلگە، كېسەلدىنمۇ ئېغىرراق ئاقىۋەتلەرگە دۇچار قىلىدۇ.

بايقىشمىمزچە، غەربلىكلەرنىڭ ئوزۇقلۇق قوبۇل قىلىش ۋە ئوزۇقلۇق تەركىبىنى تەكشەشتە داۋام قىلىۋاتقان ئادەتلىرى نىسبەتەن ئىلمىي ئىكەن. ئوزۇقلىنىش تەرتىپىمۇ ئوزۇقلۇق قوبۇل قىلىش ئېھتىياجىغا ماس كېلىدىكەن.

1. نامرات رايوندىكىلەرگە ئوخشاش، بىر بولسا ئۆسۈملۈك ئاقسىلىغا، بىر بولسا ھايۋانات ئاقسىلىغا تايىنىپلا ھايات كەچۈرۈشتىن خالىي بولۇپ، ئۆسۈملۈك ئاقسىلى بىلەن ھايۋانات ئاقسىلىنى تەڭ قوبۇل قىلىش ئادىتىنى يېتىلدۈرگەنىكەن، يەنى بۇغداي، گۈرۈچ، قوناق، دادۇر قاتارلىق ئۆسۈملۈك ئاقسىلىنىمۇ، گۆش، ماي، سۈت ۋە سۈت مەھسۇلاتلىرىدىن ئىبارەت ھايۋانات ئاقسىلىنىمۇ تەڭ قوبۇل قىلىدىكەن.

2. غەربلىكلەر ھەر ۋاخلىق تامىقىدا بولكىدىن ئىبارەت ئۇن تامىقىدىن ئايرىلالمايدىكەن، ھەتتا چالا تاسقالغان ئۇن بولكىلىرىنى، قارا بولكىلارنى يەۋېرىدىكەن. بۇ ئۇلارنىڭ ۋىتامىن B، بولۇپمۇ ۋىتامىن B_1 نىڭ بۇغداي كېپىكىدە كۆپ بولىدىغانلىقىنى، ئۇن قايتا ـ قايتا تاسقىلىپ كېپەكى ئايرىۋېتىلسە، غىزادىن ۋىتامىن B نى قوبۇل قىلالمايدىغانلىقىنى، ۋىتامىن B نىڭ، بولۇپمۇ ۋىتامىن B_1 نىڭ يېتىشمەسلىكى ھەر خىل تېرە تەمرەتكە، قىچىشقاق، پۇت تەمرەتكىسى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى بىلگەنلىكىدىن بولسا كېرەك.

3. غەربلىكلەر ھەر ۋاخلىق تاماقتىن ئىلگىرى سالات دېيىلىدىغان، خام كۆكتات ۋە سالات مەلھەمىدىن تەركىب تاپىدىغان بىر خىل يېمەكلىكنى يەيدىكەن. ئەمەلىيەتتە، بۇ پاكىز يۇيۇلغان خام كۆكتات يېيىش بولۇپ، بۇ ئۇلارنىڭ ۋىتامىن قوبۇل قىلىشتىكى بىر خىل ئەپچىل چارىسى ئىكەن. ئوزۇقلۇق

شۇناسلارنىڭ بېشارەت بېرىشىچە، قورۇش، دۇملەش، پىشۇرۇش جەريانىدا بەزى كۆكتاتلارنىڭ تەركىبىدىكى ۋىتامىنلار تۆۋەنلەپ كېتىدىكەن، ھاتتا يوقلىدىكەن. كۆكتات تەركىبىدىكى باشقا ئوزۇقلۇق تەركىبلەر ــ ئاز مىقداردىكى ئېلېمېنتلار ۋە باشقا كېرەكلىك تەركىبلەر پىشۇرۇش جەريانىدا زىيانغا ئۇچرايدىكەن.

4. غەربلىكلەر گۆش يېگەندە كالا گۆشى يېيىشنى ئاساس قىلىدىكەن، چوشقا، توخۇ گۆشىنى ۋە باشقا سۇ مەھسۇلاتلىرىنى يېيىشنى قوشۇمچە قىلىدىكەن. كۆپچىلىككە مەلۇم، كالا گۆشىدىكى ئاقسىل تەركىبى قوي گۆشىدىكىدىنمۇ يۇقىرى بولۇپ، ئۇ ئىنسان بەدىنىگە زۆرۈر بولغان ھايۋانات ئاقسىلىنىڭ مۇھىم مەنبەسى. ئۇنىڭ ئۇستىگە گوللاندىيە، فرانسىيە، ئەنگلىيەلەر سۈت كالىلىرى ۋە گۆش كالىلىرى يېتىشتۇرۇلىدىغان دۆلەتلەر، بۇ دۆلەتلەردە يېتىشتۇرۇلگەن كالا گۆشى پاقلان گۆشىدەك يۇمشاق ۋە تەملىك پىشىدىكەن، ئوزۇقلۇق قىممىتىمۇ يۇقىرى بولىدىكەن.

زىيارەت داۋامىدا، بىز ھەر كۈنلۈك ئەتىگەنلىك تاماقنى ئۆزىمىز چۈشكەن مېھمانخانىنىڭ رېستورانىدا غەرب ئادىتى بويىچە يېگەندىن تاشقىرى، چۈشلۈك ۋە كەچلىك تاماقنى جۇڭگوچە، يەنى خەنزۇچە رېستورانلاردا يېيىشكە توغرا كەلدى. بۇنداق رېستورانلاردا ھەر خىل گۆشلەر ئىشلىتىلىدىغىنى ئۈچۈن تاماق يېيىش مەن ئۈچۈن چوڭ بىر مەسىلىگە ئايلاندى. ئەمما، ئۆمەك رەھبەرلىرى ۋە يول باشلىغۇچىلار ماڭا يېقىندىن غەمخورلۇق قىلىپ، ھەر ۋاخلىق تاماقتا بىر تەخسە پىياز بىلەن قورۇلغان كالا گۆشى قورۇمىسىنى تەييارلىتىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ 20 نەچچە كۈننىڭ ھەممىسىدە كالا گۆشى بىلەن گۈرۈچ ئېشى يەپ چىقتىم. بىز بۇ يەردە كالا گۆشى سوغۇق، يەل

كېلىدۇ دەپ مۇنەججىملىك قىلىپ ئۇنى يېمەيمىز ياكى ئاز يەيمىز، كالا گۆشىنىڭ باھاسى قوي گۆشىدىن ئەرزان. ئەمما، مەن 20 نەچچە كۈن كالا گۆشى يېگەن بولسامۇ، سوغۇقۇم ئېشىپ، يېلىم تېشىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلمىدىم. بىرەر يىل بۇرۇن ئەنگلىيە كالىلىرىدا ئادەم ۋە ھايۋان ئورتاق گېرىپتار بولۇۋېرىدىغان «سارىڭ كالا» كېسىلىنىڭ كۆرۈلگەنلەكىدىن، فرانسىيە ۋە ئامېرىكىنىڭ ئەنگلىيە كالا گۆشىنى ئىمپورت قىلىشتىن باش تارتقانلىقىدىن ۋە 1999 ـ يىلىنىڭ بېشىدا ياۋروپادىكى بىرقانچە دۆلەتتىكى گۆش كالىلىرىنىڭ راك كېسىلىگە ئېلىپ بارغۇچى بىر خىل زەھەرلىك ماددا بىلەن زەھەرلەنگەنلىكىدىن خەۋىرىم بولسىمۇ، لېكىن خەۋپ ـ خەتەرنى تەقدىرنىڭ ئۆزىگە تاپشۇرۇپ كالا گۆشىنى يەۋەردىم، ئۆزۈمدە كېسەللىك ئالامەتلىرىنىمۇ سەزمىدىم. قارىغاندا، كالا گۆشىگە بولغان كۆزقارىشىمىزنى ئۆزگەرتىشكە، يۇقىرى ئاقسىلىق بۇنداق گۆشنى ئىستېمال قىلىشنى ئۆگىنىشىمىزگە توغرا كېلىدىغاندەك قىلىدۇ.

5. غەربلىكلەرنىڭ ئوزۇقلىنىشىدا سۈت ۋە سۈت مەھسۇلىرى مۇھىم ئورۇن تۇتىدىكەن. ھەر ۋاخلىق تاماقتا، بولۇپمۇ ئەتىگەنلىك چايدا سۈتلۈك قەھۋە ئىچىش، قېتىق، سېرىقماي ئىستېمال قىلىش، ئىستېمال قىلغاندىمۇ كۆپلەپ ئىستېمال قىلىش غەربلىكلەرنىڭ ئادىتى ئىكەن. ئۇلاردىكى قېتىق بىزدىكى قېتىققا ئوپئوخشاش بولۇپ، ئۇنىڭغا ئوششاق ئۇۋاپ تەيىرلانغان بولكا ئۇۋىقىنى سېلىپ، ئۇماچ قىلىپ ئىچىدىغان گەپ ئىكەن. رېستورانلاردىكى سېرىقمايىنىڭ ساپلىق دەرىجىسى يۇقىرى بولۇپ، ھېچقانداق غەيرىي پۇراق بولمايدىكەن. بىر تال چاقماق قەنت چوڭلۇقىدا ئوراپ قاچىلىنىپ، ئىسرىپچىلىقىنىڭ

ئالدى ئېلىنىدىكەن.

6. غەربلىكلەر ھەر ۋاخ تاماقتىن كېيىن كۆپ مىقداردا مېۋە ـ چېۋە ئىستېمال قىلىدىكەن، بىزنىڭ مېۋىنى تاماقتىن بۇرۇن يەيدىغان ئادىتىمىزنىڭ دەل ئەكسى ئىكەن. يېيىلىدىغان مېۋىلەر ئاپېلسىن، بانان، ئالما، ھۆل ئۈزۈم، قوغۇن ـ تاۋۇز ۋە بىزدە بولمىغان بەزى مېۋىلەردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ۋىتا-مىن ۋە ئاز مىقداردىكى ئېلېمېنتلارنى قوبۇل قىلىشنىڭ ئا-ساسلىق يولى ئىكەن.

رېستورانلاردا يەنە سىقىپ تەييارلانغان ساپ مېۋە شەربىتى ۋە نەق مەيداندا مېۋە سىقىدىغان ماشىنىلار بولىدىكەن. مې-مانلار سىقىپ تەييارلانغان مېۋە شەربىتىنى ئىچسىمۇ، مېۋىنى ئۆزى سىقىپ ئىچسىمۇ بولىۋېرىدىكەن.

يۇقىرىقىلار غەربلىكلەرنىڭ غىزالىنىش تەرتىپى ۋە ئادە-تى. ئۇلارنىڭ گېئوگرافىك جايلىشىش ئورنى، ئىرقىي ئالاھە-دىلىكى، ئەنئەنىۋى ئادىتى ۋە ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا ئاساسەن يېتىلدۇرگەن بۇنداق غىزالىنىش ئادىتى ئەلۋەتتە غەربلىكلەر-نىڭ ئۆزۈقلىنىش ئېھتىياجىغا ماس كېلىدىغان بىر ئادەت. گەرچە، ھەر مىللەتنىڭ، ھەر ئىرقنىڭ ئۆزىگە خاس ئۆزۈقلە-نىش ئادىتى ۋە يېمەك ـ ئىچمەك مەدەنىيىتى بولسىمۇ، بۇنداق ئادەت ۋە مەدەنىيەت ئۆزگىلەرنىڭ ياخشى ئادەت ۋە ساغلام مەدە-نىيىتىنى قوبۇل قىلىشنى چەتكە قاقمايدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇلارمۇ بىزدىن ئۆگەنسە، بىزمۇ ئۇلاردىن ئۆگەنسەك بولىۋېر-دۇ. مەسىلەن، غەربلىكلەر ئۆزۈقلىنىش تەرتىپىنىڭ ئىلمىيلە-قى، بۇزۇپ ـ چاچمايدىغانلىقى، غىزالىنىشتا ۋاقىتنى تېجەشكە ئالاھىدە دىققەت قىلىدىغانلىقى بىلەن بىزدىن خېلى پەرقلىنە-دىغاندەك قىلىدۇ.

ئۇلار قانچىلىك يېيەلىسە، شۇنچىلىك سېتىۋالىدىكەن، ئاشۇرۇپ قويمايدىكەن. تاماقخانىدا، رېستورانىدا ئۇنلۇك ئاۋازدا پاراڭ سالمايدىكەن، كېكىرمەيدىكەن، بۇرنىنى تاشلاش، تۈكۈ-رۈشتەك سەت قىلىقلارنى قىلمايدىكەن، قاچا ـ قۇچىلارنى، قوشۇق ـ ۋىلكىلارنى بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ غەلىتە ئاۋاز چى-قارمايدىكەن. مۇلازىمەتچىلەرگە سىلىق مۇئامىلە قىلىدىكەن، جېدەل ـ ماجىرا قىلمايدىكەن. باشقىلار بىلەن ئورۇن تالاشماي-دىكەن، ھەر ئىشتا نۆۋەت ساقلايدىكەن. بىراق، غەربلىكلەرنىڭ كوچىدا كېتىۋېتىپ بىرنەرسە يېيىشلىرى ماڭا ئانچە يېقىپ كەتمىدى. غەربلىكلەردىن 100 يىل ئۆگەنگەن ياپونلار قارىغاندا غەربلىكلەرنىڭ بۇ ئادىتىنى ئۆگىنەلمىگەن ئوخشايدۇ.

18. ياۋروپادا ئىشسىزلىق

ماركسنىڭ نۇقتىئىنەزىرى بىلەن قارىغاندا، كاپىتالىزم تۇزۇمى زاۋاللىققا يۈزلىنىۋاتقان ئىجتىمائىي تۇزۇم. زاۋاللىققا يېقىنلاشقانسېرى ئۇنىڭ سىنىپىي خاراكتېرىدە ئەزەلدىن مەۋ-جۇت بولۇۋاتقان، كاپىتالىزم شارائىتىدا كېلىشتۇرگىلى ۋە يەڭگىلى بولمايدىغان زىددىيەتلەر شۇنچە روشەن ئاشكارىلىنى-دۇ، ئۆتكۈرلىشىدۇ. بۇنداق زىددىيەتلەرنىڭ كۈنسايىن كۆپىيە-شى ۋە ئاشكارىلىنىشى ئۆز نۆۋىتىدە كاپىتالىزم تۇزۇمىنىڭ ھالاكىتىنى تېزلىتىدۇ.

غەربىي ياۋروپادا كاپىتالىزم بىلەن تەڭ پەيدا بولغان، كۈنسېرى ئېغىرلىشىۋاتقان ئىشسىزلىق، نامراتلىق ھادىسىسى ھازىر ھەرقايسى ئەل ھۆكۈمەتلىرىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان، ئەمما ھەل قىلىنمايۋاتقان بىر كونا تارىخىي مەسىلە ئىكەن.

بىز ئامستېردام، بريۈسسېل كوچىلىرىدا ئىنتايىن ناچار

كىينىگەن، چىرايىدىن غەم - غۇسسە تۆكۈلۈپ تۇرغان تىلەم-چىلەرنى ئۇچراتتۇق، فرانسىيە، ئىتالىيىنىڭ بەزى شەھەرلىرىدە بالا كۆتۈرۈۋالغان ئايال سەرگەردانلارنى كۆردۇق. ئىتالىيىنىڭ تەبىئىي شارائىتى نىسبەتەن ناچار ۋە دېھانچىلىق دارامىتى تۆۋەن بولغان جەنۇبىي قىسمىدىن نۇرغۇن ئىشلەمچىلەرنىڭ شىمالغا يۆتكىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى، تۇرمۇشنى قامداش ئۈچۈن ھەر خىل ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولىدىغانلىقىنى ئاڭلىدۇق. فرانسىيىنىڭ «بايلار شەھىرى» دەپ ئاتىلىدىغان نىسى شەھىرىدە كېتىۋېتىپ، 20 ياشلاردىكى بىر يىگىتنىڭ ئالدىغا بىر قۇرۇق قەغەز قۇتىنى قويۇۋېلىپ، باشقىلارنىڭ خەير - ساخاۋىتىنى كۈتۈپ ئولتۇرغانلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. بىراق، بەزى يەرلىك كىشىلەر، ياۋروپانى پۈتۈن ئاھالىنى سىغدۇرالايدىغان «جەننەت» دەپ قارايدىغان ئايرىم ئادەملەر بۇنداق ئاۋارە كىشىلەرنى «چەت ئەلدىن كەلگەنلەر» دەپ چۈشەندۈردى. ماقۇل، ئۇلارنى چەت ئەلدىن كەلگەن دەپمۇ تۇرايلى، ئەمما ئىشسىزلىق نىسبىتى 12.4 پىرسەنتنى ئىگىلەيدىغان، ئىشسىزلىق مەسىلىسى يەتتە دۆلەت گۇرۇھى ئىچىدە ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان فرانسىيىدە ئىشسىزلار، باشقىلارنىڭ قولىغا قارايدىغان نامراتلار يوقمۇ؟

مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، ئىشسىزلىق ئىتالىيە ھۆكۈمىتىنىڭ بېشىنى قاتۇرۇۋاتقان قىيىن مەسىلىلەرنىڭ بىرى ئىكەن. 1995 - يىلى، ئىشسىزلارنىڭ سانى بۇ ئەلدە 2 مىليون 726 مىڭغا يەتكەن، ئىشسىزلىق نىسبىتى 13.6 پىرسەنت بولغان، ھەتتا ئىشسىزلار قوشۇنىدىكى ئايالالارنىڭ نىسبىتى 50 پىرسەنتنى ئىگىلىگەن. ئومۇمىي ئىشسىزلار سانى ياۋروپا ئىتتىپاقىدىكى ئىشسىزلارنىڭ ئومۇمىي سانىدىن ئېشىپ كەتكەن.

ئابلىمىتنىڭ ئېيتىشىچە، پارىژ شەھىرىدىلا 500 مىڭ مۇساپىر بارمىش. بۇ 500 مىڭ مۇساپىر ئىچىدە فرانسىيە دۆلەت تەۋەلىكىدىكى مۇساپىرلارنىڭ سانىنى بىلگىلى بولمىسىمۇ، لېكىن بۇلارنىڭ بىر قىسمى فرانسىيىدىكى 12.4 پىرسەنتلىك ئىشسىزلاردىن تەركىب تاپقانلىقىنى قىياس قىلغىلى بولىدۇ.

يەنە ئاڭلىشىمىزچە، غەرب ئەللىرىدە ئىشسىزلارغا نەپقە بېرىش، تۇرالغۇ ۋە يېمەك ـ ئىچمەك بىلەن تەمىنلەش تۈزۈمى يولغا قويۇلغانكەن. 1997 ـ يىلى ياپونىيىدە زىيارەتتە بولغان چېغىمىزدىمۇ ياپونىيە ھۆكۈمىتىنىڭ ئىشسىزلارنى تۇرالغۇ ئۆيى بىلەن تەمىنلەيدىغانلىقىنى، ئۇلار تېگىشلىك ئىش ۋە كىرىمگە ئىگە بولغان ھامان تۇرالغۇنى قايتۇرۇۋېلىپ، نەپىقىنى توختىتىدىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. قارىغاندا، ياۋروپادىكى ھەرقايسى ئەل ھۆكۈمەتلىرىنىڭ ئىشسىزلارغا نەپىقە بېرىش ئۇسۇلىمۇ ياپونىيىنىڭكىگە ئوخشاپ كەتسە كېرەك.

ئەمما، ئىشسىزلارغا ئىش تېپىۋالغۇچە بولغان ئارىلىقتا قىيىن ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋېلىش ئۈچۈن تۇرالغۇ جاي، نەپىقە بېرىلدى دېگەندىمۇ بۇنداق نەپىقە تالادا قالماسلىق، يالىڭاچ قالماسلىق، ئاچ قالماسلىقتىن ئىبارەت «ئۈچ قالماسلىق» نى ئۆز چېمىدىن قىلىدۇ. يۇقىرى ئىستېمال يولغا قويۇلغان جەمئىيەتتە، ئىشسىزلار يۇقىرىقى ئۈچ تەرەپتىن كاپالەتكە ئىگە بولىدى دېگەندىمۇ، ئۇلار يەنە باشقىلارغا ئوخشاش ياخشى ياشىشى، پەرزەنتلىرىنى تەربىيىگە ئىگە قىلىشى، داۋالىنىشى، ياشانغاندا بېقىلىش ئىستىراخوۋانىيە ھەققىنى تۆلىشى كېرەك. ئۇلارغا يەنىلا مۇقىم، يۇقىرى ھەق ئالىدىغان خىزمەت كېرەك.

تاجىك يازغۇچىسى سەدرىدىن ئەينى قايسىبىر رومانىدا: «موھتاجلىق ئادەمگە ھەممە ئىشنى قىلدۇرىدۇ» دەپ يازغىنى

يادىمدا. ئىشسىزلىق ئۆز مەنىسى بىلەن موھتاجلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. موھتاجلىق ئادەمگە ھەممە ئىشنى قىلدۇرىدۇ. يول باشلىغۇچىنىڭ: «بىرەر نەرسىگىلەرنى يوقىتىپ قويۇشتىن ھەزەر ئەيلەڭلار، پالانى يەردە ئوغرى بار، پالانى يەردە بۇلاڭچى بار، پالانى كۈنى مۇنداق بىر دېلو يۈز بەرگەن» دەپ ئاگاھلاندۇرۇشلىرىدىن قارىغاندا، ياۋروپا شەھەرلىرىدە جەمئىيەت ئامانلىقىغا مۇخالىپ كېلىدىغان دېلولار يۈز بېرىپ تۇرىدىكەن. بۇنداق دېلولارنى تۇغدۇرغۇچىلار ئارىسىدا ئىشسىزلار يوق دەپ كىم كېسىپ ئېيتالايدۇ؟

كىتابىمىنىڭ مۇشۇ قۇرلىرىنى ئوقۇۋاتقان بەزى ئوقۇرمەنلەر بەلكى: «ئىشسىزلىق سوتسىيالىزم تۈزۈمى شارائىتىدىمۇ مەۋجۇتقۇ» دېيىشى مۇمكىن. دۇرۇس، ئىشسىزلىق سوتسىيالىستىك ئەللەردىمۇ مەۋجۇت بولۇۋاتقان ئەمەلىي مەسىلە. بىراق، بۇ ئىككى تۈزۈم شارائىتىدا پەيدا بولغان ئىشسىزلىقنىڭ خاراكتېرى ئوخشىمايدۇ. كاپىتالىزم تۈزۈمى ئاستىدىكى ئىشسىزلىق ۋە ئىشسىزلىق ئارقىسىدا پەيدا بولغان نامراتلىق كەسكىن زىددىيەت تۇسىنى ئالغان، كاپىتالىزم تۈزۈمى بۇ زىددىيەتنى ھەل قىلىشقا قادىر ئەمەس. سوتسىيالىستىك تۈزۈم شارائىتىدا پەيدا بولغان ئىشسىزلىق بازار ئىگىلىكىنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن پەيدا بولغان ۋاقىتلىق ھادىسە بولۇپ، زىددىيەت خاراكتېرىنى ئالمىغان. سوتسىيالىستىك جەمئىيەت، سوتسىيالىستىك تۈزۈمىنىڭ ئەڭزەللىكى ئارقىلىق، كاپىتالىستىك تۈزۈمىنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان مەيداندا تۇرۇپ، بۇنداق ئىشسىزلارنىڭ تۇرمۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلالايدۇ ۋە بىر مەزگىللىك تىرىشچانلىقلار ئارقىلىق ئىشسىزلىق مەسىلىسىنى ئوڭۇشلۇق ھەل قىلىپ كېتەلەيدۇ.

19. ئاخىرقى كۈندىكى ئوڭايسىزلىق

جۈڭگو ئاۋئاتسىيە شىركىتىنىڭ رىم ئايروپورتىدىن بېيجىڭغا قاراپ ئۇچىدىغان كېچىلىك ئايروپىلانىغا ئولتۇرىدىغىنىمىز ئۇچۇن، زىيارىتىمىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنى بىزگە ئىختىيارىي ھەرىكەت قىلىشقا يېتەرلىك ۋاقىت بېرىلدى. ئۆمىكىمىزدىكىلەر ئۇچتىن - تۆتتىن بىر گۇرۇپپا بولۇپ ئادەم مەغلداپ تۇرىدىغان كوچىلاردا، ماگىزىنلاردا قاتراشقا باشلىدۇق.

بەلگىلىمە بويىچە، شۇ يەر ۋاقتى بىلەن چۈشتىن كېيىن سائەت 4 تە ئاندىن ئايروپورتقا قاراپ يول ئالاتتۇق. ۋاقىت بەك ئاستا ئۆتۈۋاتاتتى. يانچۇقلىرىمىز ئاساسىي جەھەتتىن قۇرۇق-دىلىنىپ قالغاچقا، ماگىزىن ئارىلاشقىمۇ تاۋىمىز بارمايۋاتاتتى. تولا قاتراۋېرىپ، ماغدۇرىمىزمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالغانىدى.

بىز ئارام ئالماقچى، ئىلكىمىزدە قالغان ئىككى سائەتلىك ۋاقىتنى بىر ئامال قىلىپ ئۆتكۈزمەكچى بولۇپ ئىسپانىيە پەلەمپىيىگە باردۇق. بىللە ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئۇچەيلەنگە ئۇ يەردىنمۇ ئورۇن چىقمىدى. شۇنىڭ بىلەن ماگىزىنمۇ ياكى رېستورانمۇ، ئىشقىلىپ ئوچۇق تۇرغان بىر دەرۋازىدىن كىرىپ كەتتۇق. قارىساق، دەرۋازىنىڭ ئىچىدە كەڭتاشا، گۇل - گىياھلىق بىر ھويلا بار ئىكەن. ھويلىنىڭ ئەتراپى ئېگىز بىنا بولۇپ، بۇ بىنالارنىڭ تۆۋەن قەۋىتى كىيىم - كېچەك ماگىزىنلىرى ئىكەن.

بىز كىرگەن پېتى ھويلىنىڭ چېتىدىكى بىكار تۇرغان ئورۇندۇقتىن ئورۇن ئالدۇق ۋە ۋاقىت ئۆتكۈزىدىغان ئوبدان بىر جاي تېپىۋالغىنىمىز ئۈچۈن ئىچىمىزدە خۇشال بولۇشتۇق.

بىكارچىلىقتا، ئائىلىمىدىكىلەرگە تېلېفون قىلىش يادىمغا

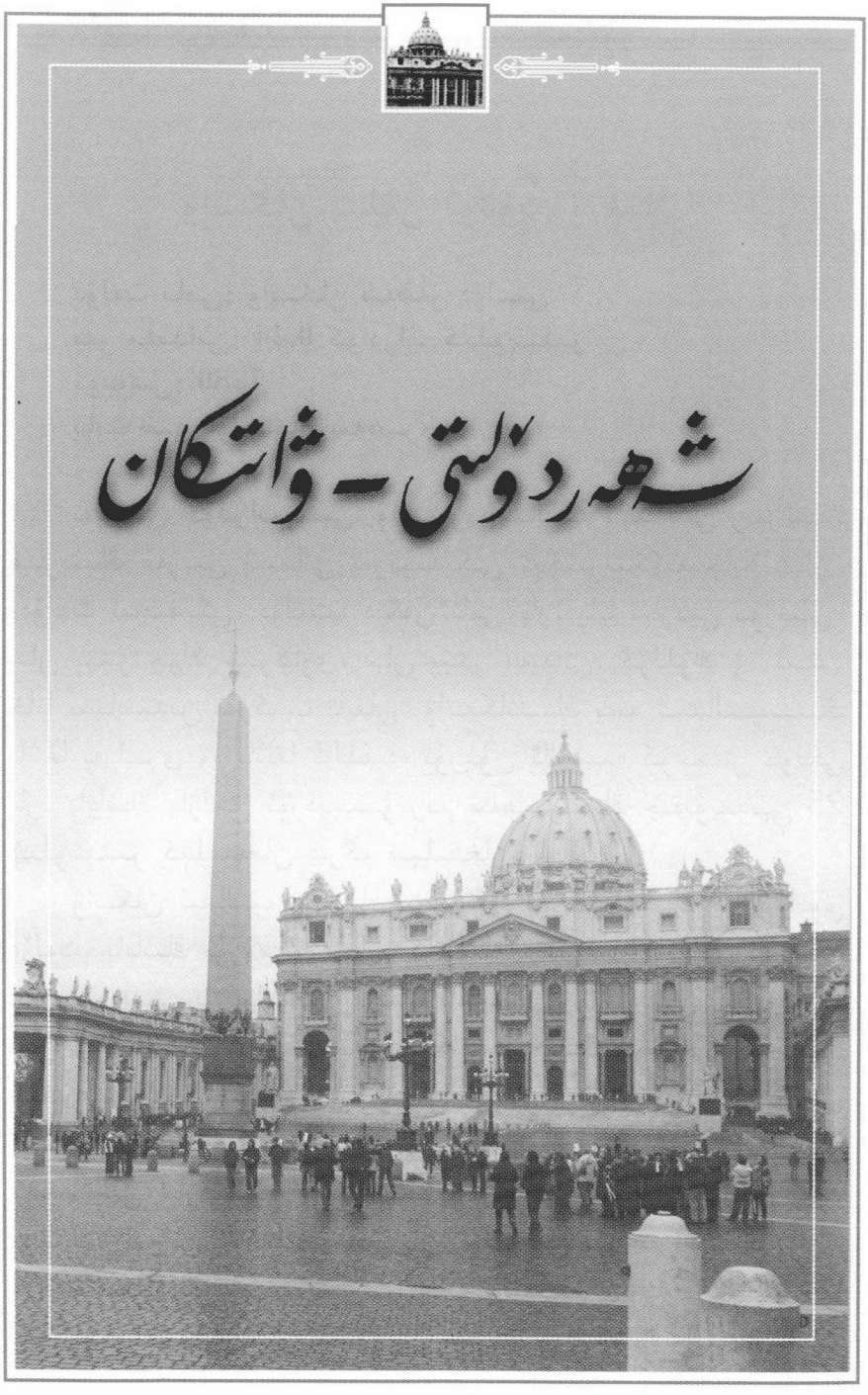
يېتىپ قالدى. ئۇ چاغدا ئۇرۇمچى ۋاقتى كەچ سائەت 8 گە يېقىنلاشقان، ئۆيدىكىلەرمۇ جەم بولغان پەيت ئىدى.

شۇنداق قىلىپ، تېلېفونۇم ئۇلاندى، ئۆيدىكىلەر بىلەن بىرمۇبىر پاراڭغا چۈشۈپ كەتتىم. باشتا ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ سۆزلىگەن بولسام، كېيىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغىچە بېرىپتىمەن. سۆزلىگەنسېرى، نەدە تۇرۇۋاتقىنىمنى يادىمدىن چىقىرىپ، ئاۋازىمنى كۆتۈرۈپتىمەن، ئۆيدىكىلەر ئاۋازىمنىڭ قالارمىكىن دېگەن ئەندىشە بىلەن بىزدىكى ئادەت بويىچە ۋارقىراپ سۆزلەپتىمەن.

قانچە مىنۇت سۆزلەشتىمكىن، بىر چاغلاردا تېلېفونۇمنىڭ ئۆچۈرۈپ، ئەتراپىمغا قارىۋېدىم، بايامىلا بوش تۇرغان هويلا ئەمدى ئادەمگە توشۇپ كېتىپتۇ. بەزىلەر ئىشىكتىن، دېرىزىلەردىن بېشىنى چىقىرىپ مەن تەرەپكە قاراۋېتىپتۇ.

دەسلەپتە، بىرەر يېرىم ئوچۇق قالدىمىكىن دېگەن گۇماندا ئۇستۇبېشىمغا قاراپ چىقتىم، يانچۇقۇمدىن قەغەز چىقىرىپ يۇز ـ كۆزۈمنىمۇ سۈرتۈپ باقتىم. تېخى بايىلا پۈتكۈل هويلىنى بېشىمغا كىيگۈدەك بولۇپ، ۋارقىراپ ـ جارقىراپ سۆزلىگىنىم بىردىنلا يادىمغا كەلدى ۋە ئوڭايسىزلىنىپ بىر قىسما بولۇپ كەتتىم. يۈزۈمنىڭ قىزارغانلىقى ئۆزۈمگە ئايان بولدى.

ئېنىقكى، چوڭ سورۇنلاردا يۇقىرى ئاۋاز بىلەن سۆزلەشنىڭ مەدەنىيەتسىزلىك، ئەدەپسىزلىك هېسابلىنىدىغانلىقىنى، تېلېفون قىلغاندىمۇ تۆۋەن ئاۋازدا سۆزلەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى يادىمدىن چىقارغانىدىم. دەرۋەقە، مېنىڭ بۇ قىلغىنىم مەدەنىيەتلىك رىملىقلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدىن تاشقىرى بىر ئىش ئىدى.

شهر دولتی - واتیکان

ۋاتىكان بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: ۋاتىكان شەھەر دۆلىتى
يەر مەيدانى: 0.44 كۋادرات كىلومېتىر
نوپۇسى: 1380
پايتەختى: ۋاتىكان شەھىرى

تەبىئىي جۇغراپىيىسى: ۋاتىكان ئىتالىيە پايتەختى رىم شەھىرىنىڭ غەربىي شىمالى تەرىپىدىكى ئېگىزلىككە جايلاشقان، «دۆلەت ئىچىدىكى، دۆلەت» دېگەن نامى بار. پاپا سارىيى مۇزېيى، سان پېتر چوڭ چېركاۋى، سان پېتر مەيدانى، گۈللۈك ۋە ئىشخانا بىناسىدىن تەركىب تاپقان. ۋاتىكانىنىڭ يەنە ئىتالىيىنىڭ باشقا يەرلىرى ۋە باشقا ئەللەردە نۇرغۇن ئالاھىدە كۆچمەس مۈلكى بار، پاپانىڭ يازلىق ئوردىسىمۇ رىم شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىن 25 كىلومېتىر كېلىدىغان يەرگە سېلىنغان.

ۋاتىكان ئىتالىيە زېمىنى ئىچىدىكى بىر ئىگىلىك ھوقۇقلۇق دۆلەت، پاپانىڭ تۇرۇشلۇق جايى كاتولىك دىنىنىڭ دۇنياۋى مەركىزى. بۇ دىنىي پادىشاھلىق ئىچىدە ناھايىتى چوڭ دىنىي بيۇروكراتلىق ئورگانلىرى بار، يەنى پاپا ۋاتىكانىنىڭ دۆلەت باشلىقى، ئۇ قانۇن چىقىرىش، مەمۇرىيەت، ئەدلىيىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ ھوقۇقنى ئۆزىگە مەركەزلەشتۈرگەن. ھوقۇقى، ئابرۇيى تەڭداشسىز. ئۇ پاپا كومىتېتى ئارقىلىق قانۇن چىقىرىدۇ، ھاكىمىيەت يۈرگۈزىدۇ، مەھكىمە شەرئى ئارقىلىق ئەدلىيە ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىدۇ.

ۋاتىكانىنىڭ بىر دۆلەت كاتىبات باشقارمىسى بار، بۇ باشقارما پاپا تاپشۇرغان بارلىق ئىشلارنى بېجىرىدۇ. چەت ئەللەر بىلەن

ئالاقه باغلايدۇ، هازىر چەت ئەللەرنىڭ ۋاتىكاندا تۇرۇشلۇق ئەلچىلەر ئۆمىكىلا 105 كە يېتىدۇ. بۇ ئۆمەكلەر ئادەتتە رىمدا تۇرىدۇ.

ئىجتىمائىي ئەھۋالى: ۋاتىكاندا دائىم تۇرۇشلۇق نوپۇس سانى 684، بۇنىڭ ئىچىدە ۋاتىكان دۆلەت تەۋەلىكىگە ئىگە بوپۇس 358، پەقەت ۋاتىكاندا ئىشلەيدىغانلارلا ۋاتىكان پۇقراسى ھېسابلىنىدۇ، ۋاتىكاندىكى خىزمەتتىدىن ئايرىلغان ھامان ۋاتىكان دۆلەت تەۋەلىكىدىن مەھرۇم بولىدۇ.

ۋاتىكاننىڭ ئۆزىگە تەۋە بانكىسى، تېلېفون سىستېمىسى، پوچتا سىستېمىسى، رادىئو ئىستانسىسى ۋە گېزىتى بار. ۋاتىكان رادىئو ئىستانسىسى 1931 ـ يىلى قۇرۇلغان، 33 خىل تىل بىلەن كۈن بويى ئاڭلىتىش ېېرىپ تۇرىدۇ. ۋاتىكان باسما زاۋۇتى دىنىي تەشكىلاتلارنىڭ ھۆججەتلىرىنى 94 خىل يېزىقتا بېسىپ تارقىتىدۇ. ۋاتىكاننىڭ ئاۋازى ھېسابلىنىدىغان «رىم كۆزەتكۈچىسى» ناملىق گېزىت 1861 ـ يىلى تەسىس قىلىنغان. ۋاتىكاننىڭ پوچتا ماركىلىرى كۆركەملىكى بىلەن دۇنياغا داڭلىق. ۋاتىكاننىڭ پۇلى ۋاتىكاندىمۇ، رىمدىمۇ ئوبوروت قىلىنىۋېرىدۇ، ئىتالىيە لىراسىمۇ ۋاتىكاندا ئۆتىۋېرىدۇ.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: ۋاتىكاندا سانائەت يوق، يېزا ئىگىلىكىمۇ يوق. شۇنداقلا تەبىئىي بايلىقمۇ يوق. شەخسلەردىن تاپاۋەت بېجىمۇ ئېلىنمايدۇ. ئۇنىڭ مالىيە، ئىقتىسادىي مەنبەسى ئاساسەن كۆچمەس مۈلۈكلەرنى ئىجارىگە بېرىش، كۆچمەس مۈلۈكتىن كەلگەن تاپاۋەتكە بانكا ئۆسۈمى ئېلىش، دىنىي بانكا پايدىسىنىڭ بەشتىن بىر قىسمىنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېلىش، پاپاغا تەقدىم قىلىنغان سوۋغاتلارنىڭ بەشتىن ئىككى قىسمىنى دۆلەتكە تاپشۇرۇش قاتارلىقلاردىن كېلىدۇ. قالغان كىرىمى پوچتا ماركىسى تارقىتىش، سايا‌ھەتچىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇش قاتارلىقلاردىن كېلىدۇ. ھازىر ۋاتىكاننىڭ تاشقى ېېرىۋوت ئالتۇن زاپىسى 10

مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ.

مەدەنىيەت ۋە مائارىپى: ۋاتىكان رىم شەھىرىدە 14 ئۇنىۋېرسىتېت ۋە ئالىي مەكتەپ قۇرغان. فرانسىيە، ئىسپانىيە، بېلگىيە قاتارلىق 30 نەچچە دۆلەتتە مەكتەپ، دوختۇرخانا ۋە مەدەنىيەت مۇئەسسەسلىرىنى ئاچقان. ۋاتىكاندا يەنە «پاپا كۇتۇپخانىسى» دەيدىغان بىر كۇتۇپخانا بولۇپ، بۇ كۇتۇپخانا 1475 - يىلى قۇرۇلغان.

1. سان پېتىر چېركاۋى

بىز ۋاتىكانغا ئەتىگەن بىلەن چۈش ئاربىلىقىدا يېتىپ كەلدۇق - دە، بىر سائەتلىك سۈرۈك بىلەن سان پېتىر چېركاۋىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا يۇرۇپ كەتتۇق. دائىرە كىچىك بولغانلىقتىن ئېزىپ قېلىش ئېھتىمالى كۆپ بولمىغاچقا، ئاساسەن ئۆز ئالدىمىزغا ھەرىكەت قىلدۇق.

دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ كاتولىك دىنى چېركاۋى بولغان سان پېتىر چېركاۋى مىلادىيە 1450 - يىلى ياسىلىشقا باشلاپ، 1626 - يىلى پۈتتۈرۈلگەنكەن. ئىتالىيىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت گۈللىنىش دەۋرىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ سەنئەتكارى مېكلانجېلو، رافائىل قاتارلىقلارنىڭ ئورتاق ئەسىرى ھېسابلىنىدىكەن.

رىۋايەت قىلىنىشچە، ئېسانىڭ 12 شاگىرتىنىڭ ئەڭ چوڭى بولغان سان پېتىر ئۆز زامانىسىدا رىم تەرەپلەرگە دىن تارقاتقىلى كەلگەنكەن. نەتىجىدە بۇ شاگىرت رىم ھۆكۈمرانى تەرىپىدىن قەتل قىلىنىپتۇ. مىلادىيە 4 - ئەسىرگە كەلگەندە شاھنشاھ كونىستانتىن خرىستىئان دىنىنى ئېتىراپ قىلىپ، سان پېتىرنىڭ قەبرىسىگە كىچىكرەك بىر چېركاۋ سالدۇرۇپتۇ. بۇ چېركاۋ كېيىنكى كۈنلەردە بىرقانچە قېتىملىق ئۆزگەرتىپ ياساش نەتىجىسىدە بۈگۈنكى ھالەتكە كەلگەنكەن.

مەن چېركاۋ ئىشىكىدىن كىرىپلا چېركاۋنىڭ ھەشەمىتىدىن

داڭ قېتىپلا تۇرۇپ قالدىم. چېركاۋنىڭ بارلىق تۇۋرۇكلىرى بىر پۈتۈن مەرمەر تاشتىن ئويۇپ چىقىرىلغانىكەن. ھەربىر تۇۋرۇك ھەيكەلتىراشلىق سەنئىتىنىڭ بىر نادىر نامايەندىسى بولۇپ، تۇۋرۇكلەرگە ئويۇلغان نەقىشلەر، دىنىي ھېكايىلەر ئادەمنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرىدىكەن. ئەدەبىيات ـ سەنئەت گۈللىنىش دەۋرىدە مەيدانغا كەلگەن ھەربىر سەنئەتكار بۇ چېركاۋدا ئۆز ئىزىنى قالدۇرۇپ كەتكەن بولۇپ، مېكلانجېلو 25 ياش ۋاقتىدا ئىجاد قىلغان ھەيكەلتىراشلىق ئەسىرى «ئانا مۇھەببىتى» ئاشۇ يارقىن ئىزلارنىڭ بىرى ئىكەن. چېركاۋدا يەنە ئۆلمەس نادىر ئەسەرلەردىن «يەلكەن»، «مۇقەددەس سۇدان» قاتارلىقلارمۇ گۈللىنىش دەۋرىدە ئۆتكەن مەشھۇر ھەيكەلتىراشلارنىڭ قولىدىن چىققانىكەن. چېركاۋدا كۆز چېقىپ تۇرغان سان پېترنىڭ مىس ھەيكىلىمۇ ئاشۇ دەۋرنىڭ مەھسۇلى ھېسابلىنىدىكەن. سان ـ ساناقسىز چىراغلار تام ـ تورۇسنى، تاش ئويمىلارنى ۋە ھەيكەللەرنى يورۇتۇپ تۇرىدىكەن. 1870 ـ يىلى پاپا رىمدىن ۋاتىكانغا كۆچۈپ كەلگەندىن باشلاپ مۇتلەق كۆپ ساندىكى پاپالارنىڭ تەختكە ئولتۇرۇش مۇراسىملىرى دەل مۇشۇ چېركاۋدا ئۆتكۈزۈلگەنىكەن.

2. سان پېتر مەيدانى

بۇ سان پېتر چېركاۋىغا قارىشىپ تۇرىدىغان چوڭ مەيدان بولۇپ، مەلۇماتلاردىن قارىغاندا بۇ مەيداندا 500 مىڭ ئادەم بىمالال دىنىي مۇراسىم ئۆتكۈزەلەيدىكەن. مەيدان سەل سوقۇچاق شەكىلدە بولۇپ، ئىككى تەرىپىنى يايسىمان ئىمارەتلەر يېرىم ئاي شەكلىدە ئوراپ تۇرىدىكەن. 284 دانە يۇمىلاق تۇۋرۇك ۋە 88 دانە چاسا تۇۋرۇك مەيداننىڭ ئىككى تەرىپىدە، يايسىمان بىنالارنىڭ ئالدىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن. تۇۋرۇكلەرنىڭ ئېگىزلىكى 18 مېتىر كېلىدىكەن. مەيداننىڭ ئىككى تەرىپىدىكى بۇ تۇۋرۇك كا-

سان پېتر مەيدانى

رىمدورنى مەشھۇر ئارخىتېكتور ۋە ھەيكەلتىراش بېرنىنىي 1656 ـ يىلى لايىھىلەشكە باشلاپ، تولۇق 11 يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ ياساپ چىققانىكەن. تۇۋرۇك ئۈستىدىكى مۇقەددەس ئەر ۋە مۇقەددەس ئاياللارنىڭ مەرمەر ھەيكىلىنىمۇ بېرنىنىي ۋە ئۇنىڭ شاگىرتلىرى ئويۇپ چىققانىكەن.

مەيدان مەركىزىدە بىر ئېگىز تۇۋرۇك بولۇپ، تۇۋرۇك تەگلىكىگە خىرىس قىلىپ تۇرغان تۆت شىرنىڭ مىس ھەيكىلى ئورنىتىلغانىكەن. بۇ تۇۋرۇكنى ئىمپېراتور كاراكاللا مىلادىيە 37 ـ يىلى مىسىردىن رىمغا يۆتكەپ كەلگەن بولۇپ، 1586 ـ يىلىغا كەلگەندە بۇ تۇۋرۇك پاپانىڭ يارلىقى بىلەن مۇشۇ مەيدانغا يۆتكەپ كېلىنىپ، ئورۇنلاشتۇرۇلغانىكەن. بۇ جاپالىق ئىش ئۈچۈن 900 ئادەم، 150 ئات، 47 كۆتۇرۇش ئەسۋابى سەپەرۋەر قىلىنىپ، بەش ئاي بولاي دېگەندە ئاندىن ئىش تاماملانغانىكەن.

3. كېينكى سۆز

ياۋروپادىكى 20 نەچچە كۈنلۈك زىيارەت داۋامىدا ئىمكان بار تولۇق خاتىرە قالدۇرۇش، زېرىكمەي ئىزدىنىش، ھېرىپ - چارچاشنى بىر ياقتا قايرىپ قويۇپ، ئاخشاملىرى قەلەم تەۋرەتمىش، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇپ، ئىزدىنىش، تولۇقلاش خاراكتېرلىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش ئارقىسىدا بۇ كىتاب دۇنياغا كۆز ئاچتى. كۈندۈزلۈك ئىش ۋاقتىدا ئومۇم ئۈچۈن باش چۆكۈرۈپ ئىشلىگەندىن تاشقىرى ۋە تۇرمۇش زۆرۈرىيەتلىرىنى بەجا كەلتۈرگەندىن سىرت، ھەر ئاخشىمى ئۇچ - تۆت سائەت ۋاقىتنى مۇشۇ كىتابقا سەرپ قىلدىم. ھەر سوتكىلىق ئۇيقۇم بەش سائەتتىن ئاشمىدى.

مەقسەت، ياۋروپاغا بېرىش نۆۋىتى يېتىپ كەلمىگەن، بەلكى يېتىپ كەلمەيدىغان ئوقۇرمەنلىرىمگە، ياۋروپاغا بارغان بولسىمۇ، ئات ئۈستىدە يۈرۈپ گۈل تاماشاسى قىلىپ قايتقان «ئوقۇرمەن» لىرىمگە ئازراق بىرنېمە دەپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ياخشى تىلەكلىرىگە جاۋاب قايتۇرۇشتىن ئىبارەت.

گېپىمنىڭ داۋامى شۇكى، بىز ياۋروپادىكى ئالدىراش ئۆتكەن زىيارىتىمىزنى ئۈتۈقلۇق تاماملاپ، 10 - ئاينىڭ 13 - كۈنى كەچتە ئىتالىيە پايتەختى رىم شەھىرىدىكى «لىيۇناردو داۋىنچ» ئايروپورتىدا جۇڭگو ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ CA - 940 قېتىملىق نۆۋەتچى ئايروپىلانىغا ئولتۇردۇق، چېخىيە، پولشا، بىلورۇسىيە، رۇسىيە، موڭغۇلىيە ھاۋا تەۋەلىكىدىن ئۈچۈپ ئۆتۈپ، 10 سائەتلىك سەپەردىن كېيىن بېيجىڭ

ئايروپورتىغا كېلىپ قوندۇق.

قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇچ كۈنلۈك پويىز سەپىرى بە-لەن ئۈرۈمچىگە يېتىپ كېلىپلا قەلەمنى قولۇمغا ئالدىم. ئەگەر ئوڭۇشلۇق بولسا، بۇ كىتاب كۆپ ئۆتمەي ھۆرمەتلىك ئوقۇر-مەنلىرىم بىلەن يۈز كۆرۈشىدۇ. ياۋروپادىكى ۋاقىتنىڭ بەك زىچ بولۇشى، قايتىپ كەلگەندىن كېيىنكى ئومۇم ئىشىنىڭ ئالدىرىتىشى سەۋەبلىك تېخىمۇ ئوبدان يېزىشقا تېگىشلىك بول-غان بۇ كىتاب بەلكى ئاددىيراق يېزىلىپ قالدى، مەلۇماتلار ئەتراپلىق بولمىدى. بۇنى ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلىرىم چىن كۆڭلىدىن ئەپۇ قىلىدۇ، دەپ ئويلايمەن.

1999 ـ يىلى 11 ـ ئاي، ئۈرۈمچى.

پايدىلىنىلغان كىتابلار:

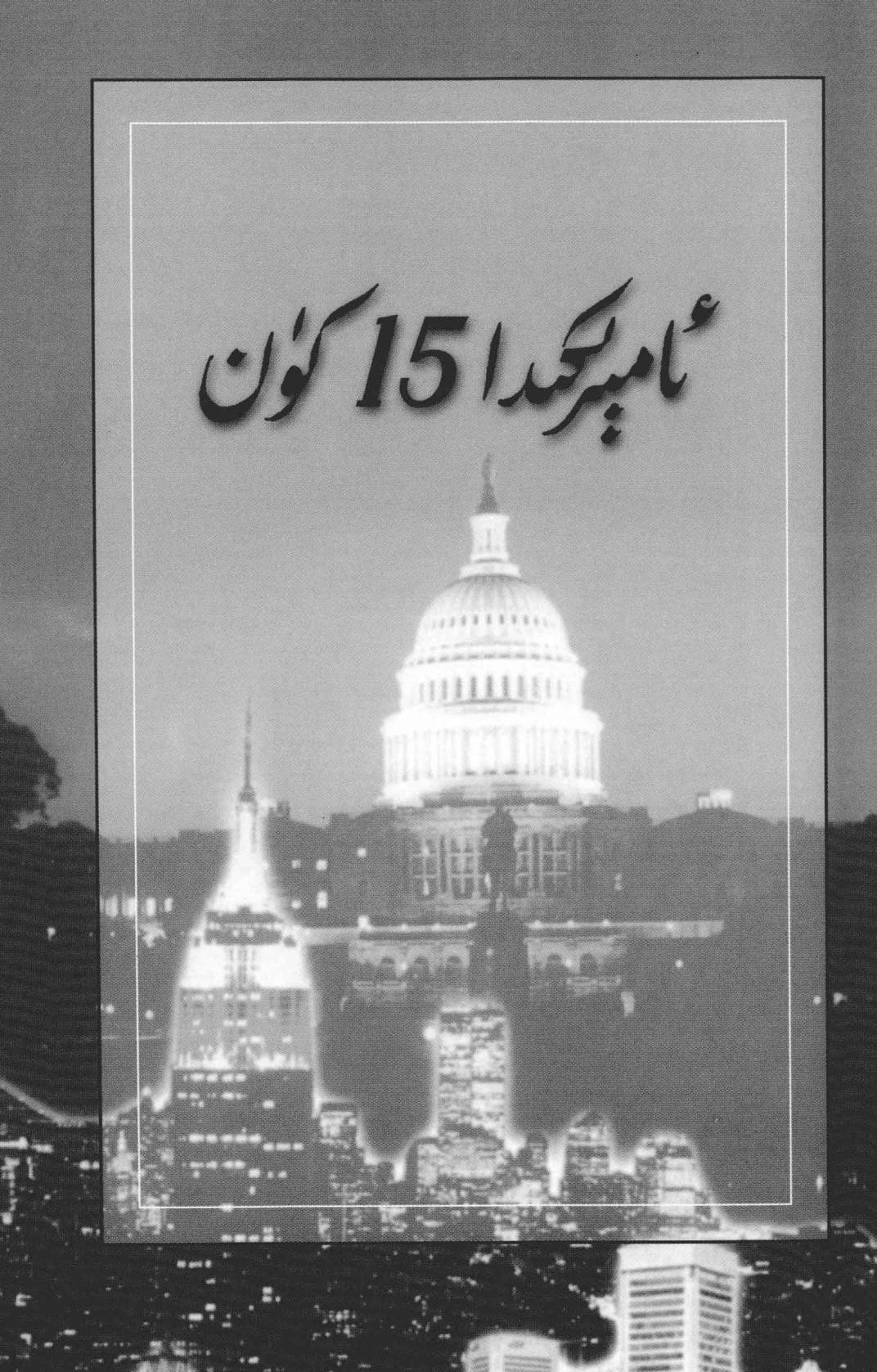
«ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئەڭ يېڭى ئەھۋالى» ـــ لى شۇپەن قاتار-لىقلار تۈزگەن، چاڭچۇن نەشرىياتى، 1998 ـ يىلى 6 ـ ئاي، چاڭچۇن 2 ـ نەشرى.

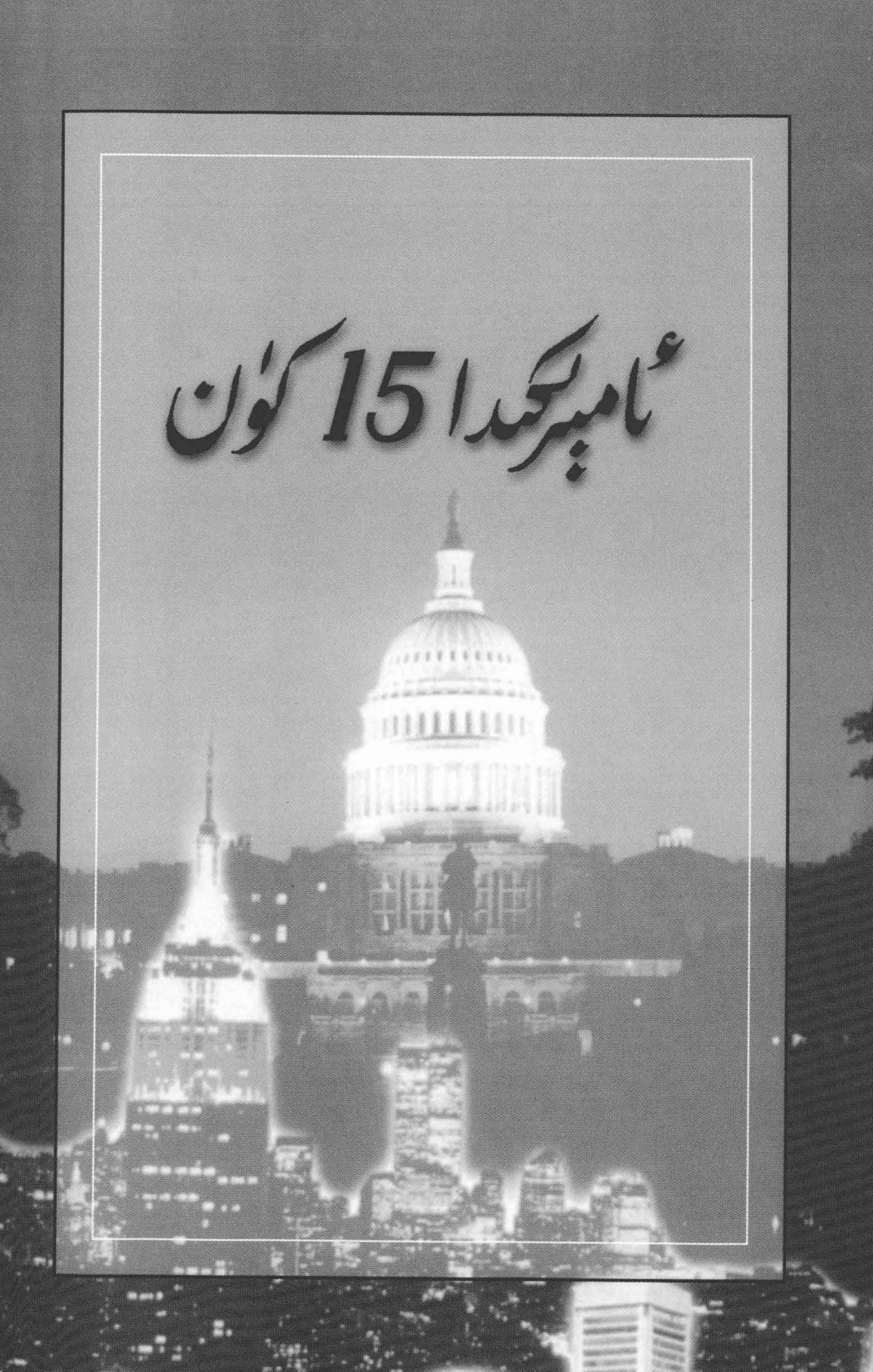
«دۇنيا بىلىملىرى لۇغىتى» ـــ ۋاڭ كېچىن قاتارلىقلار تۈزگەن، دۇنيا بىلىملىرى نەشرىياتى، 1988 ـ يىلى 2 ـ ئاي، بېيجىڭ 1 ـ نەشرى.

«دۇنيا تارىخى لۇغىتى» ـــ ۋاڭ جىڭفېن قاتارلىقلار تۈزگەن، شاڭخەي لۇغەت نەشرىياتى، 1985 ـ يىلى 12 ـ ئاي، شاڭخەي 1 ـ نەشرى.

«دۇنيا يەر نامىلىرى ئىزاھلىق لۇغىتى» ـــ راخمان تۆمۈر شاھ تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1992 ـ يىلى 4 ـ ئاي، ئۈرۈمچى 1 ـ نەشرى.

نامبر 15 کون؟

نمبر 15 کون

1. سەپەرنىڭ باشلىنىشى

ئايروپىلان دۇنياغا كەلمىگەن ياكى دۇنياغا كەلسىمۇ ھاۋا نەقلىياتى ئۇچۇن قوللىنىلمىغان زامانلاردا ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىي شەھەرلىرىدىن يولغا چىققان يەلكەنلىك كېمە شەرققە قاراپ ئالاھازەل ئىككى ئايچە ئۇزگەندىن كېيىن ئاندىن تىنچ ئوكيانىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ غەربىي قىرغاقلىرىغا يېتىپ بارالايدىكەن.

ۋەقەشۇناسلارنىڭ ھېكايە قىلىشىچە، ئۇ چاغلاردا ئوكيان سەپىرىگە ئاتلانغانلار ئۇزاق سەپەرنىڭ خەۋپ - خەتىرىگە تەۋەككۇل قىلىشى، مەجەزىنى ئۇققىلى بولمايدىغان ھاۋا رايى-

ۋاشىنگتون: پارلامېنت بىناسى ئالدىدا

نىڭ، دېڭىز قاراقچىلىرىنىڭ ھۇجۇمىغا ھەر ۋاقىت تەييار تۇ-
رۇشى لازىم ئىكەن.

راست، 1912 - يىلى 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئەنگلىيىدىن ئامېرىكىنىڭ نيۇيورك پورتىغا قاراپ يولغا چىققان «چۆكمەس ئارال» دېيىلگەن «تىتانىك» ناملىق پاراخوتنىڭ سەپەر ئۈستىدە مۇز تاغقا ئۇسۇۋېلىپ 1513 ئادەمنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەبچى بولـ-
غىنىدىن قارىغاندىمۇ دېڭىز سەپىرىنىڭ نەقەدەر خەتەرلىك ۋە بالا - قازاغا يېقىن ئىكەنلىكىنى، قانچىلىغان كىمە - پاراخوت-
نىڭ سۇغا چۆكۈپ، قانچىلىغان تىرىك جانلارنىڭ بېلىق - لە-
ھەكلەرگە يەم بولغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلماق تەس ئەمەس.

خەيرىيەت، ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ ئەقىللىق پۇقراسى بولمىش ئاكا - ئۈكا لايتلار 1903 - يىلى ئۆزلىرى كەشىپ قىلغان ئاددىي قۇرۇلمىلىق قۇش قاناتلىق ئايروپىلان بىلەن ئىنسان سۈپىتىدە تۇنجى قېتىم كۆك ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ، ھاۋا نەقلىياتى تارىخىنىڭ تۇنجى سەھىپىسىنى ئاچتى. كېيىنچە، قۇرۇقلۇققىمۇ، سۇغىمۇ قونالايدىغان قوش ماكانلىق ئايروپىلانلار، پورشېن ماتورلۇق ئايروپىلانلار، رېئاكتىپ ئايرو-
پىلانلار ياسالدى. قىسقىسى، بىر ئەسىرگىمۇ يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ھاۋا نەقلىياتى مىسلىسىز چوڭ يۇكسىلىشلەرگە ئېرە-
شىپ، قىتئە بىلەن قىتئە ئارىسىدىكى يىراق مۇساپىلەر بۇ-
گۈنكى كۈندە «قوغۇنلۇق يولى» غا ئايلاندى.

بىز ـــ ئامېرىكا مائارىپ كومىتېتىنىڭ رەسمىي تەكلە-
پىگە بىنائەن سەپەرگە جابدۇنغان جۇڭگو ياشلار مەتبۇئاتى ۋە-
كىللەر ئۆمىكىدىكى 18 نەپەر خادىم 2000 - يىلى 11 - ئاي-
نىڭ 27 - كۈنى چۈش مەزگىلى بىلەن ئامېرىكا «NORTHWEST» ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ «BOING747 - 400»

تىپلىق نۆۋەتچى ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ «بېيجىڭ ـ سان فرانسسكو قوغۇنلۇق يولى» بىلەن سەپەرگە ئاتلاندۇق، يەنى پايتەخت ئايروپورتىدىن ئامېرىكىغا قاراپ ئۇچۇپ كەتتۇق. ئىككى يېرىم سائەتلىك سەپەردىن كېيىن ياپونىيە ئېلىنىڭ پايتەختى توكيو شەھىرىگە قونۇپ تەخمىنەن ئۈچ سائەتچە ئارام ئالغاندىن كېيىن، ئوخشاش شىركەتنىڭ ئوخشاش تىپلىق ئايروپىلانغا ئالمىشىپ يەنە ھاۋاغا كۆتۈرۈلدۇق.

توكيو ئايروپورتىدىن كۆتۈرۈلۈپ كۆپ ئۆتمەي قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى. ئايروپىلان روجىكىدىن قارىغاندا، ئورغاقسىمان ھىلال ئاي ۋە كۆمۈش توچكىدەك پارقىراپ تۇرغان يۇلتۇزلار بىزگە يېقىنلا بىر يەردە جىمىرلايتتى. ئوكيان بوشلۇقىدا ئۇچۇاتقىنىمىز ئايان بولغىنى بىلەن ئوكيان يۈزىنى كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. گەرچە كېچە بولسىمۇ، 700 نەچچە سەپەرداشنىڭ كۆپىنچىسى ئۇخلىيالمايۋاتاتتى. بەزىسى كىتاب كۆرەتتى، بەزىسى ئۆزىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن 10 كىلومېتىر ئېگىز لىكتە ئۇچۇۋاتقىنىنى ئۇنتۇغاندەك، بەخىرامان ناخشا ئېيتاتتى. بەزىسى كۆڭلىنىڭ قانداقتۇر بىر يېرىدە تېپىرلاۋاتقان تەشۋىشىنى ئۇنتۇماقچى بولغاندەك، كېچىلىك تاماقنى ئالدىرىماي چاينىشاتتى، ۋاقىتنىڭ تېزرەك ئۆتۈشىنى تىلەيتتى...

توكيو شەھىرىدىن كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن يەنە توققۇز سائەتتىن كۆپرەك ئۇچتۇق. ھاۋامۇ يورۇپ قالغاندەك بولدى، بىر دەمدىن كېيىن تەكتىمىزدىكى تەكشى يېيىلغان بۇلۇتلارنىڭ بىر بۇرجىكىدە ئەتىگەنلىك قۇياش شولىسىنى كۆرۈپ ئۇلگۈردۇق.

تاڭ ئاتتى، ئامېرىكىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى سان فرانسسكو ئايروپورتىغا كېلىپ قوندۇق. بۇ چاغدا ئايروپورت بىناسىنىڭ چېكىسىدىكى يوغان ئېلېكترونلۇق سائەت 11 ـ

ئاينىڭ 27 ـ كۈندىكى ئەتىگەن سائەت 7 نى كۆرسىتىپ تۇراتتى. يەر يۈزى تېمپېراتۇرىسى سېلسىيە 12 گرادۇس ئىدى. ئايروپىلانىمىز يەر شارىنىڭ ئۆز ئوقىدا ئايلىنىش يۆنىلىشىگە قارشى ئۇچقىنى ئۈچۈن، 15 سائەتلىك سەپەر ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋېتىپمۇ يەنە بىر كۈنلۈك ۋاقىتنى ئۇتۇۋالغانىدۇق.

شۇنداق قىلىپ 2000 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى (جۈمكگودا 28 ـ كۈنى) تاڭ بىلەن تەڭ كالىفورنىيە شىتاتىغا قاراشلىق چوڭ شەھەر ـــ سان فرانسىسكوغا قەدەم باستۇق. شۇنىڭدىن باشلاپ تا 12 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى لوس ئانگېلېس شەھىرىدە كەينىمىزگە بۇرۇلغۇچە بولغان 15 كۈن ئىچىدە غەربىي قىسىمدىكى سان فرانسىسكو، ئوكلاند، بىركلېي، لوس ئانگېلېس، لاس ۋېگاس، سان دىېگو، ئوتتۇرا شەرق قىسىمدىكى مېمفىس، شەرقىي شىمالدىكى دېترويت، شەرقىي قىسىمدىكى نيۇيورك، ۋاشىنگتون، بالتىمور، فىلادېلفىيە قاتارلىق كاتتا شەھەرلەردە زىيارەتتە بولدۇق. مېكسىكا دۆلىتىگە تەۋە تىخۇئانا شەھىرىگە ئۆتۈپ بىرەر كۈنچە تاماشا قىلدۇق.

گەرچە «ئات ئۈستىدە گۈل كۆرگەن» بولساقمۇ، كۆرگىنىمىز، ئاڭلىغىنىمىز خېلىلا كۆپ بولدى. 15 كۈنلۈك ۋاقىت گەرچە ئۇزۇن ۋاقىت ھېسابلانمىسىمۇ، لېكىن ئېينىشتېينىنىڭ نىسپىيلىك نەزەريىسى بويىچە ئېيتقاندا، 15 كۈن ئالدىراش ئادەم ئۈچۈن ئوبدانلا ئۇزاق ۋاقىت ھېسابلىنىدىكەن. يىراق يوللاردا ئايروپىلاندا ئولتۇرىدۇق، كۆپىنچە كېچىسى يول يۈرۈپ، كۈندۈزلۈك ۋاقىتتىن تولۇق پايدىلاندۇق. كۈنتەرتىپتە كۆرسىتىلگەن نۇقتىلارنى تولۇق ئارىلاپ، مول مەزمۇنلۇق پائالىيەتلەرگە داخىل بولدۇق، مېنىڭ كالىلامىمۇ يامان ئەمەس تەسىراتلار پەيدا بولدى. 1984 ـ يىلىدىن ھازىرغىچە زىيارەت

قىلغان دۆلەتلەرنىڭ 16 - سى بولۇپ ھېسابلىنىدىغان ئامېرىكا زىيارىتى ھەققىدىكى بۇ كىتابىمغا «ئامېرىكىدا 15 كۈن» دەپ ئاددىيلا ئات قويدۇم.

2. ئامېرىكا قەيەردە

ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى (قىسقارتىپ، ئامېرىكا ياكى ئا ق ش دەپمۇ ئاتىلىدۇ) شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان، شىمالى كانادا بىلەن، جەنۇبى مېكسىكا ۋە مېكسىكا قولتۇقى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقىي قىرغىقى ئاتلانتىك ئوكيان، غەربىي قىرغىقى تىنچ ئوكيان سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ يەنە «ئاسماندىن چۈشكەن» ئىككى پارچە زېمىنى — ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئالياسكا ۋە تىنچ ئوكيانىدىكى ھاۋايدىن ئىبارەت ئىككى شتاتى بار. يەر مەيدانى 9 مىليون 363 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر. ئاھالىسى 240 مىليون 468 مىڭدىن ئاشىدۇ (1986 - يىلىدىكى ستاتىستىكا). ئاھالىسىنىڭ 80 پىرسەنتىنى ئاق تەنلىكلەر، 11.6 پىرسەنتىنى نېگىرلار 31 پىرسەنتىنى مېكسىكىلىقلار، قالغان قىسمىنى خەنزۇ، ئەرەب، ھىندى ۋە باشقا مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ.

ئامېرىكا مەمۇرىي جەھەتتىن 50 شتات ۋە قوشما شتاتلارغا بۆلۈنگەن قارايدىغان كولومبىيە ئالاھىدە رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

3. ئامېرىكا قانداق ئەل

گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتقاندا، ئامېرىكا زېمىنى چوڭ،

ئەمما تارىخى قىسقا بىر دۆلەت.

مۇئەللىپلەرنىڭ قەيت قىلىشىچە، بۇنىڭدىن 300 يىل مۇ-قەددەم ئامېرىكا قۇرۇقلۇقى قويۇق ئورمان بىلەن قاپلانغان ياكى شامال ھۇۋلاپ تۇرىدىغان، ئادەمى ئاز بىر زېمىن ئىدى. تېخى تولۇق ئېچىلمىغان بۇ كەڭ زېمىندا تەۋەككۈلچى كولومبو «ئىندىئان» دەپ ئاتىغان بىر يەرلىك خەلق ياشاپ يۈرەتتى.

مىلادىيە 1492 - يىلى 10 - ئايدا ئىتالىيە دېڭىزچىسى كولومبو خىيالىدا ھىندىستان دەپ پەرەز قىلغان بۇ كەڭ زې-مىنغا قەدەم باستى.

مىلادىيە 1620 - يىلى دىنىي ئۇۋالچىلىققا چىدىمىغان بىر بۆلەك ئەنگلىيىلىك جېنىنى ئالمىنىغا ئېلىپ «ماي گۈ-لى» ناملىق يەلكەنلىك كېمىگە ئولتۇرۇپ ئامېرىكىغا يېتىپ كەلدى. بۇ مۇرىتلار كونا چوڭ قۇرۇقلۇقتىن يېڭى چوڭ قۇ-رۇقلۇققا يېتىپ كەلگەن تۇنجى كۆچمەنلەر ئىدى. مانا بۇ تۇنجى كۆچمەنلەر يەنە نۇرغۇن ياۋروپا كۆچمەنلىرىگە يول ئاچتى، كۆپلىگەن ئەنگلىيە پۇقرالىرى يەنە ئامېرىكىغا كۆچۈپ كەلدى.

18 - ئەسىرنىڭ 30 يىللىرىغا كەلگەندە، گوللاندىيە، فرانسىيە قاتارلىق ئەللەر بىلەن كەسكىن تالىشىشلار نەتىجە-سىدە غالىب كەلگەن ئەنگلىيىلىكلەر شىمالىي ئامېرىكىدا 13 يەردە مۇستەملىكە رايونى قۇرۇۋالدى. يېڭى قۇرۇقلۇقتا پۈت دەسسەپ تۇرۇۋالغان ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىرى بەختسىز ئىندىئانلارنى رەھىمسىز تۇردە باستۇردى. ئاتىدىغىنىنى ئاتتى، چاپىدىغىنىنى چاپتى. ئافرىقىدىن مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان بىتەلەي نېگىرنى بۇلاپ كېلىپ قۇل قىلىۋالدى.

1763 - يىلى ئەنگلىيە - فرانسىيە ئارىسىدا پارتلىغان مۇستەملىكە تالىشىش ئۇرۇشى يەتتە يىلغىچە داۋام ئەتتى ۋە

ئاخىرىدا فرانسىيىنىڭ مەغلۇبىيىتى، ئەنگلىيىنىڭ غەلىبىسى بىلەن ئاخىرلاشتى.

بىراق، ئۇزۇنغا سوزۇلغان بۇ ئۇرۇش ئەنگلىيە ھۆكۈمىتىنى بۇرۇن - قولىقىغچە قەرزگە بوغۇۋەتتى، بۇ قەرز مۇستەملىكە ئاھالىلىرىنىڭ ئايىغىغا قاتمۇقات كىشەن بولۇپ سېلىندى. تۇرلۇك - تۈمەن ئوقۇبەتلەرگە چىداپ تۇرالمىغان پۇقرالار ئاخىر مۇستەملىكىچىلىكىنىڭ سەۋەبىنى ئىزدەشكە باشلىدى.

1775 - يىلى جاھانغا مەشھۇر مۇستەقىللىق ئۇرۇشى پارتلىدى. 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى مۇستەملىكە خەلقىنىڭ نۇپۇزلۇق ئورگىنى — «چوڭ قۇرۇقلۇق كونفىرىنسىيىسى» تۇماس جېففىرسون (1743 - يىلىدىن 1826 - يىلىغىچە ياشىغان. ئامېرىكىغا زۇڭتۇڭ بولغان. مۇستەقىللىق ئۇرۇشى مەزگىلىدىكى بۇرژۇئا دېموكراتلىرىنىڭ ئاساسلىق ۋەكىلى) تۇزگەن «مۇستەقىللىق خىتابنامىسى» نى ماقۇللۇقتىن ئۆتكۈزۈپ، ئامېرىكىنىڭ ئەنگلىيىنىڭ بويۇنتۇرۇقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىل بولغانلىقىنى جاھان ئەھلىگە تەنتەنە بىلەن جاكارلىدى. «ھۆر لۇك ئۇچۇن جېنىمىز پىدا» دېگەن شوئارىدىن رىغبەتلەنگەن ئامېرىكا خەلقى بىرقانچە يىل قان كېچىپ جەڭ قىلدى، 1781 - يىلى، ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىچى ئارمىيىسىنى يەر چىشلەتتى. 1783 - يىلى ئەنگلىيە بىلەن ئامېرىكا پارىژ شەھىرىدە تىنچلىق ئەھدىنامىسى ئىمزالىدى، ئەنگلىيە ئامېرىكىنىڭ مۇستەقىللىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى قۇرۇلغانلىقى رەسمىي جاكارلاندى.

مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن، ئامېرىكىنىڭ شىمالىي بۆلىكىدە كاپىتالىزم مىسلىسىز تېز تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن بولسىمۇ، ئەمما جەنۇبىدا نېگىرلارنى قۇل قىلىدىغان قۇللۇق

تۇزۇمى شۇنداقلا ئېكسىزارلىقلارنى بىرلىك قىلغان قورۇق تۈ-زۇمى يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىۋەردى. 1861 - يىلى نېگىرلار-نى قۇل قىلىشقا قارشى مەۋقەدىكى جۇمھۇرىيەتچىلەر پارتىيە-سىنىڭ ئەزاسى ئابراھام لىنكولن (1809 — 1965 - يىلىغە-چە ياشىغان) ئامېرىكىنىڭ زۇڭتۇڭلۇقىغا سايلاندى. كېيىنكى يىلى لىنكولن «نېگىر قۇللارنى ئازاد قىلىش خىتابنامىسى» نى ئېلان قىلىپ، قۇللۇق تۇزۇمىگە رەھىمسىز ئوت ئاچتى. مۇشۇ پۇرسەتتە جەنۇبتىكى نېگىر قۇللارمۇ تەڭ تۇپىلاڭ كۆتۈ-رۇپ، ھۆرلۈك تەلەپ قىلدى، مەشھۇر جەنۇب - شىمال ئۇ-رۇشى پارتلىدى.

جەنۇب - شىمال ئۇرۇشى ئەمەلدە ئامېرىكىنىڭ 2 - قې-تىملىق بۇرژۇئا ئىنقىلابى بولۇپ، ئۇ ئىككى خىل تۇزۇم توقۇ-نۇشىنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى ئىدى.

1865 - يىلى، جەنۇب - شىمال ئۇرۇشى شىمالنىڭ غەلە-بىسى بىلەن ئاخىرلاشتى، بۇ ھال كاپىتالىزمنىڭ پۈتكۈل ئا-مېرىكا زېمىنىدا تېز سۈرئەتتە تەرەققي قىلىشى ئۈچۈن يول ھازىرلىدى.

19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا كاپىتالىزمنىڭ تېز تەرەققي قىلىشى نەتىجىسىدە ئامېرىكىدىكى ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئىشتىھاسى كۈندىن - كۈنگە يوغىنىغىلى تۇردى. بۇ يوغىناش ئاخىر زېمىن كېڭەيمىچىلىكىگە ئېلىپ باردى. 1803 - يىلى ئامېرىكا ناپولېئون بوناپارت (1769 - يىلىدىن 1821 - يىلى-غىچە ياشىغان. فرانسىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ تۇنجى ھۆكۈمدارى، ھەربىي ئالىم) نىڭ ھايتى ئېلىدە مەغلۇپ بولغان پۈرستىدىن ئەپچىللىك بىلەن پايدىلىنىپ، فرانسىيىنىڭ شىمالي ئامېرى-كىدىكى مۇستەملىكىسى بولغان لوئىس ئەننانى سېتىۋالدى.

1818 ـ يىلى ئەنگلىيەدىن ھازىرقى شىمالىي داكوتا شتاتىنىڭ بىر بۆلەك زېمىنىنى سېتىۋالدى. 1819 ـ يىلى ئىسپانىيەنىڭ قولىدىن فلورىدانى سېتىۋالدى. 1845 ـ يىلى مېكسىكىنىڭ تېكساس رايونىنى ئىشغال قىلىۋالغانلىقى ئاز دەپ كېيىنكى يىلى مېكسىكىغا ئۇرۇش ئېلان قىلىپ، ئۇنىڭ زېمىنىنىڭ يېرىمىنى سېتىپ بېرىشكە مەجبۇر قىلدى. بۇ زېمىن ھازىرقى كالىفورنىيە، ئاروزونا، نېۋادا، ئۇتا، يېڭى مېكسىكا، كولورادو قاتارلىق شتاتلارنىڭ ئورنىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. 1867 ـ يىلى ئامېرىكا 7 مىليون 200 مىڭ دوللار خەجلەپلا چارروسىيەنىڭ قولىدىن ھازىرقى ئامېرىكا زېمىنىنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئىگىلەيدىغان ئالياسكا ۋە ئالېيوشىن تاقىم ئاراللىرىنى سېتىۋالدى. 1898 ـ يىلى تىنچ ئوكيانىدىكى ھاۋاي ئارلىنى قوشۇۋالدى. 1776 ـ يىلىدىن بېرىقى قىسقىغىنا 100 يىل ئىچىدە ئامېرىكا زېمىنى بۇرۇنقىدىن 10 ھەسسە دېگۈدەك كېڭەيدى.

19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى، 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە، ئامېرىكا جاھانگىرلىك باسقۇچىغا قەدەم قويدى. 1 ـ دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئۇ بىتەرەپ مەيدانىدا تۇرغىنى بىلەن، ئۇرۇش داۋاملىشىپ كىمنىڭ يېڭىپ، كىمنىڭ يېڭىلىدىغانلىقى ئاساسەن بىلىنىپ بولغاندا ئاندىن گېرمانىيە گە قارشى ئۇرۇش ئېلان قىلىپ جەڭگە كىردى. ئاخىرىدا غەلىبە قىلغۇچى دۆلەت سالاھىيىتى بىلەن مۇستەملىكىلەرنى قايتا بۆلۈشۈۋېلىش ھەرىكىتىگە قاتناشتى. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدا ئامېرىكا يەنىلا ئالدىن بىتەرەپلىكنى ساقلاش، كېيىن ئۇرۇش ئېلان قىلىش ئۇسۇلىنى قوللاندى. شۇ مەزگىلدە، ئامېرىكىنىڭ ئىقتىسادىي كۈچى غايەت زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى، ئاخىرىدا كاپىتالىزم دۇنياسىدا زومىگەرلىك ئورنىغا يامىر

شىپ چىقىشقا مۇۋاپىق بولدى.

ئامېرىكا مىللىي ئىقتىسادى يۈكسەك دەرىجىدە تەرەققىي تاپقان بىر دۆلەت. ئۇ يەردە 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىلا سانائەت ئىنقىلابى باشلىنىپ كەتكەن. 100 يىللىق تەرەققىيات داۋامىدا ئامېرىكا دېھقانچىلىق دۆلىتىدىن سانائەت دۆلىتىگە ئايلانغان. بۇ ئۆزگىرىش جەريانىدا يېزا ئىگىلىكى ئارقىلىق سانائەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن زور دەرىجىدە مەبلەغ توپلىغان. 1980 - يىلى ئامېرىكىدا يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاھالە 6 مىليون 200 مىڭ بولۇپ، مەملىكەت ئاھالىسىنىڭ ئاران 2.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

ئامېرىكا 1910 - يىلىدىن 1940 - يىلىغىچە بولغان 30 يىل ۋاقىتتىن تولۇق پايدىلىنىپ يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇشنى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرغان. شۇ 30 يىلنىڭ ئاخىرلىرىدا مەملىكەت مىقياسىدىكى تراكتور 4 مىليوندىن كۆپرەككە، كومبايىن 1 مىليوندىن كۆپرەككە يەتكەن. يېزىلاردىكى تامامى ئەمگەك ئېلېكتر ياكى ماشىنا كۈچى بىلەن تاماملىنىدىغان بولغان. ئىشچى بىلەن دېھقان ئارىسىدىكى پەرق ئاساسەن يوقالغان. ئادەتتىكى دېھقانمۇ ئاپتوموبىل، تراكتور، سېيالكا، چۆپ توغراش ماشىنىسى، كومبايىن، سۈت سېغىش ماشىنىسى قاتارلىقلارنى بىمالال باشقۇرالايدىغان ھالغا يەتكەن. يېزىلىرىدا تېرىش، يىغىش مەشغۇلاتلىرىلا ئەمەس، سۇغىرىش سىستېمىسىمۇ تامامەن ماشىنىلاشقان. چوڭ ئۆستەڭلەردىن ئۆزگە، كەڭ كەتكەن سالا ئېتىزلاردا بىرمۇ ئېرىق قېزىلمىغان، زىرائەتلەر تامامەن پۈركۈپ سۇغىرىش ئەسلىھەلىرىنىڭ يارىدىمى بىلەن سۇغىرىلىدىغان بولغان.

1870 - يىلى ئامېرىكىنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئو-

مۇمىي قىممىتى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىدىن ئېشىپ كېتىشكە باشلىغان. 1890 ـ يىلىغا كەلگەندە، سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى ئەنگلىيە، فرانسىيە، گېرمانىيىلەرنىڭكىدىن ئېشىپ چۈشۈپ دۇنيا بويىچە 1 ـ ئورۇنغا ئۆتكەن.

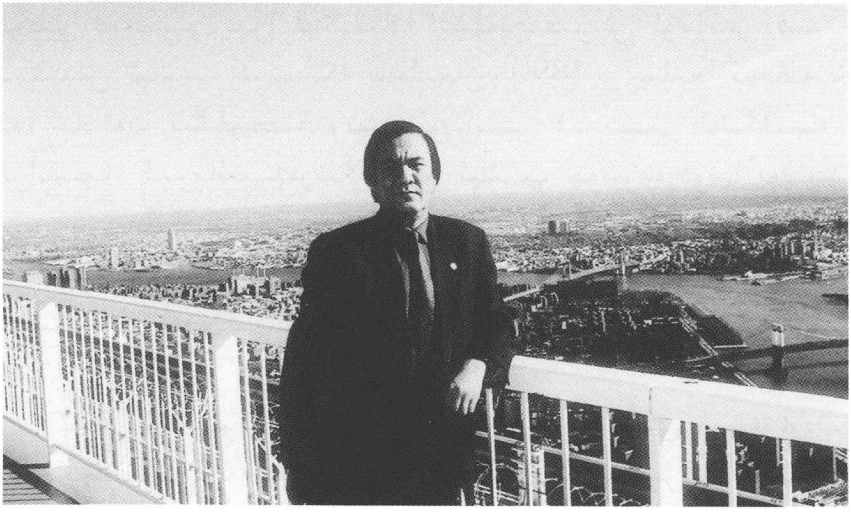
مانا بۇ ئامېرىكىنىڭ جۇغراپىيەسىگە، ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىيات تارىخىغا چېتىلىدىغان قىسقا مەلۇماتلار.

ئەمدى، ئامېرىكا تەۋەسىدىكى زىيارەت تەرتىپى ۋە زىيارەتتە بولغان شەھەر رېتى بويىچە ئەسلىي گېپىمىزگە قايتىپ كېلىمىز.

4. سان فرانسىسكو ـــ 旧金山

بىز مۇناسىۋەتلىك ھۆججەتلىرىمىزنى تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈپ ئايروپورت زالىدىن چىقىپلا تۇنجى كۆرگىنىمىز ھەمراھ بولغۇچى ۋاڭ ئەپەندى ۋە پروفېسسور ياڭ ئەپەندى بولىدى. بىز ئۇلارنىڭ ھەمراھلىقىدا تۇنجى كۇنلۇك زىيارىتىمىزنى باشلىۋەتتۇق، زىيارەتتە بولغانلىكى جايلاردا نۇرغۇن جۇڭگولۇقلارنى ئۇچراتتۇق. بىلدۇقكى، ئۇلار سان فرانسىسكو شەھىرىنى ئاھاڭ تەرجىمىسى بويىچە ئەمەس، بەلكى مەنە تەرجىمىسى بىلەن «旧金山» دەپ ئاتايدىكەن. جۇڭگولۇقلارنىڭ بۇ شەھىرنى نېمە دەپ «كونا ئالتۇن تاغ» دېگەن نام بىلەن ئاتايدىغانلىقىنى چۈشىنىۋېلىش ئۈچۈن ۋاڭ ئەپەندىنىڭ تونۇشتۇرۇشىغا ئەستايىدىل قۇلاق سالدىم.

مىلادىيە 1848 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى جامىس مارشالل دەيدىغان بىر ياغاچچى نېۋادا تاغ تىزمىسىنىڭ غەربىي

سان فرانسسكو: قولتۇق رايونىغا نەزەر

يانباغرىدىكى بىر جايدا ياغاچ تىلىدىغان مەيدان ياساۋاتىتتىم، دەريادىن بىر پارچە ئالتۇن تېپىۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تۇمەنلىگەن ئالتۇن قازغۇچىلار كالىفورنىيىگە قاراپ سەلدەك ئاققىلى تۇرۇپتۇ. ئەھمىيەتلىك يېرى شۇكى، ئاشۇ ئالتۇن قازغىلى كەلگەنلەر ئىچىدە ئېلىمىزنىڭ گۈاڭدۇڭ ئۆلكىسىدىن يولغا چىقىپ ئىككى ئاي، ھەتتا ئۇنىڭدىن ئۇزۇنراق ۋاقىت كېيىنده ئولتۇرۇپ يېتىپ كەلگەن جۇڭگولۇقلارمۇ بار ئىكەن.

بىرەر پارچە ئالتۇن تېپىۋېلىپ باي بولۇش چۈشىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇش ئويى بىلەن سان فرانسىسكو ئەتراپىغا يېتىپ كەلگەن جۇڭگولۇقلار ئامېرىكىنىڭ شەرقىي رايونلىرىدىن، ئوتتۇرا قىسمىدىن ئوخشاش مەقسەتتە يولغا چىققان ئامېرىكىلىقلار بىلەن قوشۇلۇپ، ئالتۇن قېزىشقا كىرىشىپتۇ. بۇ جۇڭگولۇق ۋە ئامېرىكىلىقلارنىڭ قانچىسى باي بولدى، قانچىسى بۇلاڭ ـ تالاڭغا ئۇچرىدى، بۇ ھەقتە ئېنىق خاتىرە يوق ئىكەن. لېكىن، بۇ جۇڭگولۇقلارنىڭ كەلگەنگە تۇشلۇق نەپكە

ئېرىشكەنلىكىدە ۋە شۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قېلىپ سان فرانسىسكو ئاھالىسىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ كەتكەنلىكىدە شەك يوق.

قەدىمكى خەنزۇلار ئالتۇن چىقىدىغان ئالتاي تاغلىرىنى «山金» دەپ ئاتىغاندەك، سان فرانسىسكو خەنزۇلىرىمۇ ئالتۇن چىققان سان فرانسىسكونى «山金» دەپ ئاتىغان. بىراق، سان فرانسىسكو ئەتراپىدا ئالتۇن بايقىلىپ كۆپ ئۆتمەي، ئاۋسترا-لىيىنىڭ مېلبۇرن شەھىرىدىنمۇ ئالتۇن چىقىدىغانلىقى مەلۇم بولغاچ، ئالتۇن قازغۇچى جۇڭگولۇقلارنىڭ بىر بۆلىكى مېلبۇرن شەھىرى تامان كۆچۈشنى باشلىۋەتكەن. بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن كونا ـ يېڭى جۇڭگولۇقلار بۇ شەھەرنى «يېڭى ئالتۇنتاغ (新金山) دەپ ئاتاش بىلەن بىللە، سان فرانسىسكونى «يېڭى ئالتۇنتاغ» ئاتالغان مېلبۇرنغا قىياسەن «كونا ئالتۇنتاغ (旧金山)» دەپ ئاتاشقا باشلىغان.

مىلادىيە 1869 ـ يىلى سان فرانسىسكو شەھىرى بىلەن شەرقىي دېڭىز قىرغىقىنى تۇتاشتۇرىدىغان ئوتتۇرا تىنچ ئوكيان تۆمۈريولى ياسىلىشقا باشلىغان، نەق يەتتە يىلدىن كېيىن جە-نۇبىي تىنچ ئوكيان تۆمۈريولى ياسىلىپ، سان فرانسىسكو بە-لەن لوس ئانگېلېس شەھىرى ئارىسىدا قاتناش باشلانغان. بۇ تۆمۈريوللار يەنىلا ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، فۇجيەن ئۆلكىلىرى-دىن كەلگەن ۋە كەلتۈرۈلگەن جۇڭگولۇق ئىشچىلارنىڭ قان ـ تەر ئاققۇزۇشى بىلەن ياسىلىپ پۈتكەن (ئەنگلىيىلىك ن. تىس-تال يازغان «سان فرانسىسكو» دېگەن كىتابتا: «تۆمۈريول يا-ساشقا قاتناشقان ئىشچىلارنىڭ 90 پىرسەنتى جۇڭگولۇقلار ئى-دى» دېيىلگەن). ئامېرىكا ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىغا ۋە يۇك-سىلىشىگە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان جۇڭگولۇق ئىشچىلار

ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئاخىرقى ھېسابتا ئامېرىكا ئاھالىسى-نىڭ تەركىبىي قىسمىغا ئايلىنىپ كەتكەن. سان فرانسىسكو شەھىرىدىكى تۆت كۈنلۈك تەلىم - تەربىيە ۋە زىيارەت داۋامىدا شۇنى كۆردۈمكى، ئۇلار سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، مائا-رىپ ۋە باشقا ساھەلەردە ھازىر ھەم مۇھىم رولىلارنى ئويناۋې-تىپتۇ. شەھەرلىك پارلامېنتتا جۇڭگولۇقلار ئەۋلادلىرىدىن بول-غان ئۇچ نەپەر پارلامېنت ئەزاسى بار ئىكەن. پروفېسسور يىڭ ئەپەندى ئامېرىكىدا مۇھىم ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ئامېرىكا تەۋەلە-كىدىكى جۇڭگولۇق بولۇپ، ئۇ ھازىر ئامېرىكا دۆلەتلىك مائا-رىپ كومىتېتىنىڭ ھەيئىتى، كالىفورنىيە شتاتى شتات باشلە-قىنىڭ مەسلىھەتچىسى ئىكەن. كالىفورنىيە ئارمىستراڭ ئۇنە-ۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى مىچېل خۇاڭ ئەپەندىمۇ جۇڭگولۇقلار ئەۋلادى ئىكەن. كېيىنكى كۈنلەردىكى بىر زىياپەتتە بىز بىلەن ھەمداستىخان بولغان داۋىد زو ئەپەندى تاماق ئارىلىقىدا ئۆزە-نىڭ زۇڭتۇڭ سايلام كومىتېتىنىڭ ھەيئەتلىك سالاھىيىتى بە-لەن يېڭىدىن سايلانغان بۇش زۇڭتۇڭنىڭ ئاقسارايغا كىرىش مۇراسىمىغا قاتنىشىش تەكلىپىنى تاپشۇرۇۋالغانلىقىنى مەلۇم قىلغىنىغا قارىغاندا، ئۇمۇ ئۆز تىرىشچانلىقى بىلەن ئابرۇي تاپ-قان جۇڭگولۇقلار ئەۋلادلىرى ئارىسىدا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدە-غان زات بولسا كېرەك.

ئەمما، ئامېرىكىغا كۆچۈپ كەلگەن جۇڭگولۇق كۆچمەنلەر-نىڭ ھەممە ئىشى ئوڭدىن كېلىۋەرمىگەن. ئۇلار ئۆز ۋاقتىدا ئامېرىكا زېمىنىغا قەدەم باسماي تۇرۇپ نۇرغۇن مۇشكۈلات ۋە كەمستىشلەرگە، ھاقارەتلەرگە ئۇچرىغان.

11 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئەتىگەندە، بىز سان فرانسىسكو بوغۇزىغا سېلىنغان «ئالتۇن قوۋۇق» كۆۋرۈكىنى تاماشا قە-

لىۋاتقاندا، كۆۋرۈككە ئانچە يىراق بولمىغان جايدىكى بىر كىـ-چىك ئارالغا كۆزىمىز چۈشۈپ قالدى. ھەمراھ بولغۇچى قىزىـ-قىشلىرىمىزغا مۇناسىپ ھالدا، بۇ ئارال توغرۇلۇق مۇنۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

«پەرىشتە ئارىلى» دەيدىغان چىرايلىق نامى بار بۇ ئارال جۇڭگولۇقلارغا نىسبەتەن قان ـ ياش بىلەن تولغان بىر ئارال بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. تا 50 ـ يىللارغىچە، چىگرىدىن ئۆتۈـ-كەنلىكى جۇڭگولۇق ئاۋۇال بۇ ئارالغا يىغىۋېلىنىدىكەن، بىر مەزگىل سولاپ قويۇلۇپ، تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈلىدىكەن. ئا-تالمىش «تەكشۈرۈش» داۋامىدا ئادەم قۇلىقى ئاڭلىمىغان ھاقارەت ۋە كەمسىتىشلەرگە دۇچار بولىدىكەن.

5. باي قولتۇق رايونى

كالىفورنىيە شتاتىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان سان فرانسىسـ-كو شەھىرى ئامېرىكىنىڭ غەربىي تەرەپتىكى مۇھىم مەدەنىيەت ۋە پۇل مۇئامىلە مەركىزى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن، شۇنداقلا خەلقئارالىشىش سەۋىيىسى جەھەتتە مەملىكەت بويىچە ئەڭ ئالـ-دىنقى ئورۇندا تۇرىدىكەن.

تارىخچىلار ۋە ئىنسانشۇناسلارنىڭ ئىسپاتلىشىچە، مىلادىـ-يەدىن بۇرۇنقى 18 مىڭ يىلدىن 1500 يىلغىچە بولغان ئۇزاق زامانلاردا مۇز قاتقان بېرىڭ بوغۇزىدىن ئۆتكەن ئاسىيالىق كۆچمەنلەر ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىغا كېلىپ ماكانلاشقانىكەن. كېيىنكى زامانلاردا «ئىندىئان» دەپ ئاتالغان بۇ يەرلىك خەلقنىڭ 13 مىڭدىن ئارتۇقراقى سان فرانسىسكو قولتۇقى رايونىدا تىرىكچىلىك قىلغانىكەن.

1775 ـ يىلى ئىسپانلارنىڭ كېمىسى سان فرانسىسكو

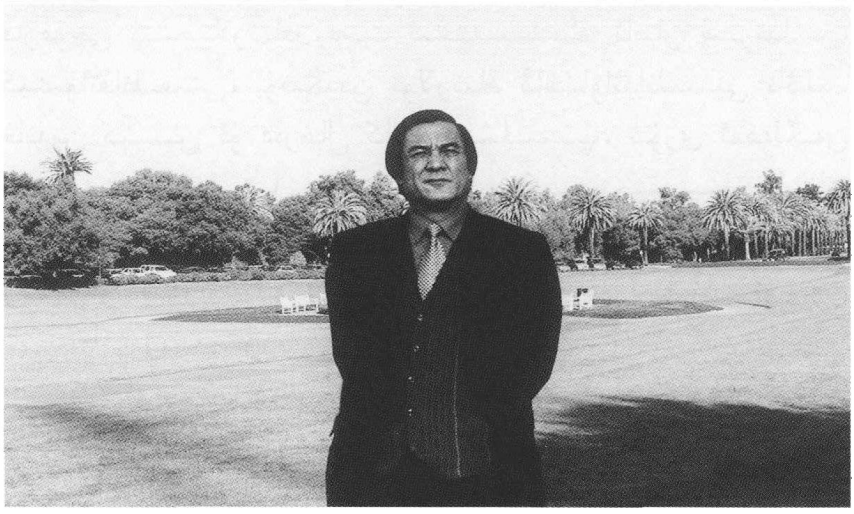
رايونىغا تۇنجى بولۇپ ئۇسۇپ كىرگەن بىر يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە بىرمۇنچە قورغان ۋە دىن تارقىتىش پونكىتلىرىنى قۇرۇپ چىققانىكەن.

1821 ـ يىلى مېكسىكا ئىسپانىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلغانلىقىنى جاكارلاپتۇ، مېكسىكىلىقلارنى كالىفورنىيىنىڭ شىمالىي رايونلىرىغا بېرىپ ماكانلىشىشقا دەۋەت قىپتۇ. بۇ دەۋەتنىڭ نەتىجىسىدە نۇرغۇن مېكسىكىلىقلار سان فرانسىسكو ئەتراپىغا كېلىپ تىرىكچىلىك قىلىشقا باشلاپتۇ.

1846 ـ يىلى ئامېرىكا مېكسىكىغا ئۇرۇش ئېلان قىلىپ غەلىبە قىلغاچقا، مەلۇم مەزگىل مۇستەقىل بولۇۋاتقان كالىفورنىيە رايونى 1850 ـ يىلى ئامېرىكىنىڭ 31 ـ شتاتى سۈپىتىدە ئامېرىكىغا قوشۇلۇپتۇ.

بىز سان فرانسىسكودا بولغان كۈنلەردە 12 ـ ئاي كىرىپ قالغانلىقىغا قارىماي ھەممە يەر يېشىللىققا چۆمگەنىكەن. ھەمراھ بولغۇچىنىڭ ئېيتىپ بېرىشچە، بۇ يەردە قىش ۋە ياز-نىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى ئادەتتە 10 گرادۇستىن چوڭ بولۇپ كەتمەيدىكەن.

سان فرانسىسكو ھەققىدە گەپ بولغاندا شۇنىمۇ قوشۇپ قويۇش زۆرۈركى، ھەمراھ بولغۇچىنىڭ «سان فرانسىسكو شەھىرى نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىگە سىغدۇرالايدۇ» دېگەن سۆزى دەسلەپتە بىزگە ئانچە چۈشىنىشلىك تۇيۇلمىدى. زىيارەتچىلەر داۋاملىشىپ كۆرگەنلىرىمىز ۋە ئاڭلىغانلىرىمىز كۆپەيگەنسېرى بىز بۇ گەپنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىشكە باشلىدۇق. بىلدۇقكى، سان فرانسىسكو ئۆز تارىخىدا نۇرغۇن «تۇنجى» لارنى ياراتقانىكەن. شۇنداقلا ھەمراھ بولغۇچى ئېيتقاندەك، «نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىگە سىغدۇرالايدۇ» غان شەھەر ئىكەن.

سان فرانسسكو: ستانفورت ئۇنىۋېرسىتېتى مەيدانىدا

△ 1873 ـ يىلى دۇنيا بويىچە تۇنجى پولات ئارغامچا بـ-
لەن سۆرىتىلىدىغان رېلىسلىق تراموَاي بۇ شەھەردە قاتناشقا
باشلاپتۇ.

△ 1915 ـ يىلى پاناما ـــ تىنچ ئوكيان خەلقئارالىق يەر-
مەنكىسى بۇ شەھەردە ئۆتكۈزۈلۈپ، پاناما قانىلىدا قاتناش
باشلانغانلىقى تەبرىكلىنىپتۇ.

△ 80 ـ يىللاردا 1906 ـ يىلىدىن بېرى كۆرۈلمىگەن
چوڭ يەر تەۋرەش سان فرانسسكو شەھىرىنى بىر پارچە خارا-
بلىككە ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ.

△ يەنە، تۇنجى «پادىچى ئىشتىنى» نىڭ دۇنياغا كېلىشىمۇ
بۇ شەھەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەن.

مەزكۇر كىتابنىڭ ئالدىنقى ماۋزۇلىرىدا مەلۇمات بەرگىنىد-
مىزدەك، كالىفورنىيىدە ئالتۇن كېنى بايقالغاندىن كېيىن تەرەپ ـ
تەرەپتىن ئېقىپ كەلگەن تەلەي سىنىغۇچىلار قاتارىدا ستراۋس
دەيدىغان بىر رەخت سودىگىرىمۇ بۇ يەرگە يېتىپ كەپتۇ. ئالتۇن

قازغۇچى ئىشچىلارنىڭ رەخت ئىشتىننىنىڭ ئاسان يىرتىلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، بۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ قاقشاۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدىغاندىن كېيىن ئۇ دەرھال كاللا ئىشلىتىپ، ئۆزى ئەكەلگەن بريزېنتتىن بىر خىل تار ئىشتان تىكىپ چىقىپتۇ. ئاسان يىرتىلمايدىغان بۇنداق ئىشتان ئىشچىلارنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشىپتۇ. ستراۋسمۇ 1871 - يىلى بۇ خىل ئىشتان ئۈچۈن پاتېنتقا ئېرىشىپتۇ.

△ ئوخشاش جىنسىلىقلارنىڭ مۇھەببەتلىشىشى غەرب دۇنياسىدا پەيدا بولغان ۋە بىر خىل پسىخىك كېسەللىك دەپ قارىلىپ، ئادەمزاتنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى تەرىپىدىن ماقۇل كۆرۈلمىگەن بىر ھادىسە، شۇنداقلا ئەنئەنىۋى ئەخلاق بىلەن مۇتلەق چىقىشالمايدىغان بىر مەۋجۇدىيەت.

2 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ئامېرىكا ئەسكەرلەر ئارىسىدىكى ئوخشاش جىنسىلىق مۇھەببەتلەشكۈچىلەرنى پىلانلىق تۈردە ئارمىيەدىن چىكىندۈرگەن. تىنچ ئوكيان ئۇرۇشى رايونىدىن چىكىندۈرۈلگەن بۇنداق ئەسكەرلەر يۇرتىغا قايتقاندىن كېيىنكى ئۇچراش ئېھتىمالى بولغان كەمىستىشلەرنى كۆزدە تۇتۇپ، سان فرانسىسكو شەھىرىدە ئورۇنلىشىپ قالغان ھەمدە توپلىشىپ پاناھلىنىدىغان جاي بەرپا قىلىنغان.

20 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىغا كەلگەندە ئوخشاش جىنسىلىق مۇھەببەتلەشكۈچىلەر ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىنمۇ قوغلاپ چىقىرىلىشقا باشلىغان. بۇ قوغلاندىلارمۇ سان فرانسىسكونى ئۆزلىرىنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك مەنزىلگاھى دەپ بىلگەن. شۇنداق قىلىپ، بۇ شەھەرگە توپلانغان ئوخشاش جىنسىلىق مۇھەببەتلەشكۈچىلەر 70 - يىللارغا كەلگەندە ئاشكارا ھەرىكەت قىلىشقا باشلىغان. سان فرانسىسكودا پەيدا بولۇ-

غان شىپىشى ئىنقىلابچىلىرىمۇ ئوخشاش جىنسىلىق مۇھەببەت-لەشكۈچىلەرنىڭ ئېتىراپ قىلىنىشىغا سەۋەب بولغان.

سان فرانسىسكودا تۇرغان كۈنلەردە، بىنالارنىڭ ئۆگزىسىگە، ئىشىك باشلىرىغا ئېسىلغان ئالتە رەڭلىك بايراقلارنى بار-غانلا يەردە ئۇچرىتىپ تۇردۇق. تونۇشتۇرۇلۇشچە، ئالتە رەڭ-لىك بۇ بايراق ئوخشاش جىنسىلىق مۇھەببەتلەشكۈچىلەرنىڭ بايرىقى ئىكەن. ئۇلار بۇنداق بايراقنى ئۆزلىرى پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان سورۇنلارغا ئېسىپ قويىدىكەن.

سان فرانسىسكونىڭ كاسترو رايونى ئوخشاش جىنسىلىق مۇھەببەتلەشكۈچىلەر توپلىشىپ ياشايدىغان مەھەللىي رايون ئىكەن. ن. تىسدالنىڭ كىتابىدا بۇ رايوندا «ئوخشاش جىنسىلىق مۇھەببەتلەشكۈچىلەر تىياتىرخانىسى»، «قەھۋەخانىسى»، «ماگ-زىنى» دېگەندەك ئورۇنلارنىڭ بارلىقى، بۇ يەردە ياشايدىغان ئەر - ئاياللارنىڭ ھەرقاندىقى سىرتتىن كەلگەنلەرگە ئەدەپلىك مۇئا-مىلە قىلىدىغانلىقى يېزىلغان. ئاپتور يەنە ساياھەتچىلەرنى بۇ رايونغا كېلىپ ئوخشاش جىنسىلىق مۇھەببەتلەشكۈچىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى كۆرۈپ بېقىشقا تەۋسىيە قىلغان. ئۇنىڭ يازغانلى-رىغا قارىغاندا، بۇ رايون ھەرقانداق كىشى ئۇچۇن بىخەتەرمىش.

بىراق، 1981 - يىلى ئەيدىز كېسىلىنىڭ بايقىلىشى ۋە ئاشكارىلىنىشى كاسترو رايونىدىكى مۇھەببەتلەشكۈچىلەرنى خېلىلا سەگىتىپ قويۇپتۇ.

ئېيتىلىشىچە، سان فرانسىسكو شەھىرى «كەڭ قورساق» شەھەر بولغىنى ئۇچۇن، ئوخشاش جىنسىلىقلارنىڭ مۇھەببەتلى-شىشى بۇ شەھەردە چەكلەنمەيدىكەن. يەنە ئېيتىلىشىچە، نەشە قاتارلىق بەزى زەھەرلىك چېكمىلىكلەر بۇ شەھەردە ئوچۇق - ئاشكارا سېتىلىۋېرىدىكەن.

ھەرکىم خالىغان سەنەمگە دەسسەيدىغان، كالىسىغا نېمە كەلسە شۇنى قىلىدىغان بۇنداق قىلىقلار مۇتلەق زور ئىنسان تۈركۈمىنىڭ ئەنئەنىۋى ئەخلاقىي قاراشلىرىغا پۈتۈنلەي زىت كېلىدۇ، ئەلۋەتتە.

6. بىركلېي شەھىرى ۋە مائارىپ

11 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى، بىز سان فرانسىسكو شەھىرىگە ئانچە يىراق بولمىغان بىركلېي شەھىرىگە زىيارەتكە باردۇق. تولۇق بىر كۈنگە نىشانلانغان بۇ سەپەردە ئايال شەھەر باشلىقىنىڭ ھۆزۈرىغا بېرىپ، ئۇنىڭ قوبۇلىغا داخىل بولدۇق. شەھەر-لىك مائارىپ كومىتېتىدا كومىتېت باشلىقى ۋە كومىتېت ھەيئەتلىرى بىلەن كەڭ ـ كۈشادە سۆزلەشتۇق. كەچكە يېقىن بۇ شەھەرنىڭ بىر قىسمى بولغان مەشھۇر كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنى تەپسىلىي كۆرۈپ چىقتۇق. گەپنى بۇ بىر كۈنلۈك زىيارەتنىڭ ئەڭ ئەھمىيەتلىك يېرىدىن، يەنى بىركلېي شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىدىكى سۆھبەتتىن باشلايمىز. تۆۋەندىكىسى مېنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرقانچە ئۆمەك ئەزاسىنىڭ ساھىبخانىغا قويغان سوئالى ۋە ساھىبخانىنىڭ جاۋابلىرى:

ـــ مائارىپ كومىتېتى دېگەن قانداق ئورگان، ئۇنىڭ ھەيئەتلىرىنى شەھەرلىك ھۆكۈمەت تەيىنلەمدۇ؟

ـــ مائارىپ كومىتېتى دېگەن قوشما شتات قارىمىقىدىمۇ، شتاتلاردىمۇ، شەھەر ـ ناھىيىلەردىمۇ بولىدىغان بىر مەمۇرىي ئورگان. بۇ ئورگان ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلەر مائارىپىنى، چوڭلار مائارىپىنى، بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسلىرىنى باشقۇرىدۇ، شەخسلەر باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەرنىڭ ئىشىغا ئارىلاشمايدۇ. ئورگان ھەيئەتلىرى شەھەـ

سان دیېگو: ئاتا ـ بالا گېزىت مەستانلىرى

ىىلمىزدىكى 18 ياشتىن ئاشقانلارنىڭ رەسمىي بېلەت تاشلىشى بىلەن ھەر تۆت يىلدا بىر قېتىم سايلاپ چىقىلىدۇ. ئومۇمىي خەلق سايلىمى ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلگەن مائارىپ ھەيئەتلىرى ئۆز ئىچىدىن بىرەيلەننى كومىتېت مۇدىرلىقىغا تەيىنلەيدۇ.

بويى ئالاھازەل ئىككى مېتىرچە كېلىدىغان، بەستلىك، كۆك كۆز بىر ئەركەك تۇنجى سوئالغا كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ شۇنداق جاۋاب بەردى.

ـــ كومىتېت خادىملىرى ئارىسىدا كونكرېت ئىش تەقسىماتى بارمۇ؟

ـــ ئەلۋەتتە بار، مەن كومىتېت مۇدىرى بولغاچ، ئومۇمىي ئىشلارغا مەسئۇل، ئاۋۇ خانىم مېنىڭ يارەمچىم بولىدۇ (ئۇلار مۇئاۋىن دېگەننى يارەمچى دېسە كېرەك). ئەنە ئاۋۇ خېنىم ئو-قۇغۇچىلارنىڭ دەرستىن سىرتقى ۋە تەتىللىك پائالىيەتلىرىگە مەسئۇل، يەنە بىرەيلەن مائارىپ مالىيىسىنى باشقۇرىدۇ...

ـــ ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۈندىلىك مەشغۇلات ۋاقتى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ؟

ـــ ئەتىگەن سائەت 9 دا دەرس باشلايدۇ، چۈشتىن بۇرۇن ئۈچ سائەت، چۈشتىن كېيىن ئۈچ سائەت بولۇپ جەمئىي ئالتە سائەت ئوقۇيدۇ. دەرستىن كېيىن يەنە ئۈچ سائەت دەرستىن سىرتقى پائالىيەتلەرگە قاتنىشىدۇ.

ـــ مائارىپ خىراجىتىنى شەھەرلىك ھۆكۈمەت بېرەمدۇ ياكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسى تاپشۇرامدۇ؟

ـــ بۇ يەردىمۇ ئامېرىكىنىڭ باشقا جايلىرىدىكىگە ئوخشاش بەزى مەكتەپلەرنى ھۆكۈمەت باشقۇرىدۇ، بەزىسىنى شەخسلەر باشقۇرىدۇ. شەخسلەر ئاچقان مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگەن ئوقۇغۇچىلار ئەلۋەتتە ئوقۇش پۇلى تاپشۇرىدۇ. ھۆكۈمەت ئىگىدارچىلىقىدىكى مەكتەپلەردە باشلانغۇچ مەكتەپتىن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكىچە بولغان 12 يىللىق مەجبۇرىي مائارىپ جەريانىدىكى بارلىق خىراجەت كۆتۈرۈۋېتىلگەن، يەنى ھەقسىز ئوقۇتۇش يولغا قويۇلغان. كېتەرلىك خىراجەتنىڭ ھەممىسى شتاتلىق ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بۇاستە ئاجرىتىپ بېرىلىدۇ.

ـــ باشقۇرۇشۇڭلاردا قانچە ئوقۇغۇچى بار؟

ـــ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بولۇپ جەمئىي 9800 ئوقۇغۇچى بار.

ـــ ھەر يىلىغا قانچە دوللار خىراجەت بېرىدۇ؟

ـــ 70 مىليون ئامېرىكا دوللىرى بېرىدۇ، ئومۇمەن ئوقۇغۇچى بېشىغا يىلدا بېرىدىغان پۇل 8000 دوللاردىن توغرا كېلىدۇ.

ـــ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئايلىق مائاشى قانچە دوللار؟

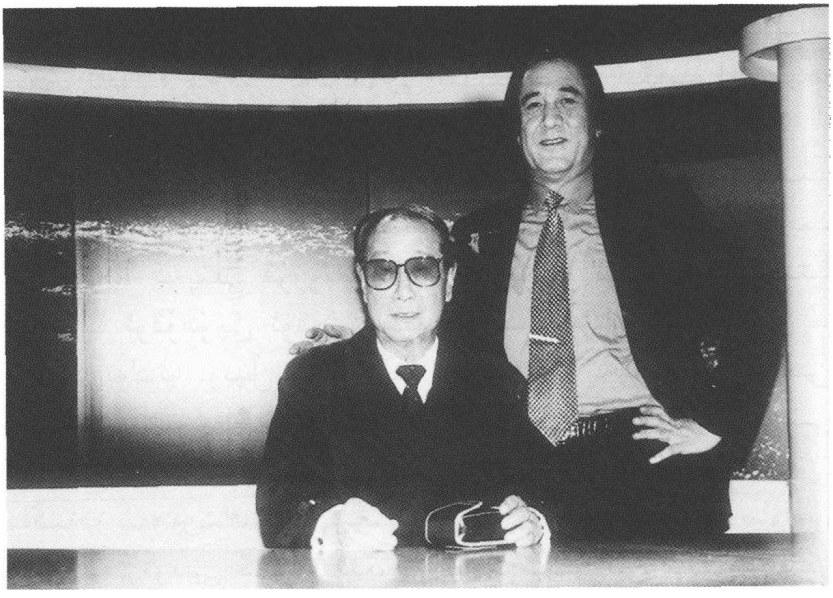
ـــ ئوخشىمايدۇ، ئىستاژى، ئەمەلىي خىزمىتى، ئۇستىگە

ئالغان كونكرېت ۋەزىپىسى قاتارلىقلارغا قاراپ مائاش بېكىتىلىدۇ، ئادەتتە ھەربىر ئوقۇتقۇچى يىلىغا تۆۋەن دېگەندە 30 مىڭ دوللار مائاش ئالىدۇ...

كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتى ئاتاقلىق كانچىلىق سودىگەر رىنىڭ ئايالى فىبىنىڭ 15 مىليون دوللار مەبلەغ سېلىشى بىلەن 1868 - يىلى قۇرۇلغانكەن، ھازىر بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا 21 مىڭ ئوقۇغۇچى ئوقۇۋاتىپتۇ. بۇ مەكتەپتىن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن مەشھۇر ئالىمدىن يەتتىسى يېتىشىپ چىققانكەن. كۆلىمى 1232 ئىنگلىز موسى كېلىدىغان مەكتەپ رايونى بەئەينى بىر باغقا ئوخشايدىكەن. مەكتەپ شەھەرنىڭ ئەڭ ئېگىز يېرىگە جايلاشقانلىقتىن ھاۋاسى ساپ، مەنزىرىسى گۈزەل ئىكەن. ئامېرىكىدىكى ئەڭ مەشھۇر يۇقىرى پەن - تېخنىكا رايونى — «كېرىمنې جىلغىسى»نىڭ باشقا يەردە ئەمەس، دەل سان فرانسىسكو ئەتراپىدا پەيدا بولۇشىنىمۇ مانا مۇشۇ كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ كۈچلۈك ئارقا تىرەك بولغانلىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدىكەن. 2 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە پارتلىتىلغان تۇنجى ئاتوم بومبىسىنىڭ نەزەرىيە تەتقىقاتىمۇ دەل مۇشۇ ئىككى ئۇنىۋېرسىتېتتا تاماملانغانكەن.

7. ئىككى كۈنلۈك تەلىم - تەربىيە

بىز ئايروپىلاندىن چۈشۈپلا پروفېسسور ياڭ ئەپەندى بىلەن ئۇچراشقانلىقىمىزنى كىتابىمىزنىڭ ئالدىنقى ماۋزۇلىرىدا سۆز - لەپ ئۆتتۇق. پروفېسسور ياڭ ئېلىمىزنىڭ لياۋنىڭ ئۆلكىسىدە تۇغۇلغان بولۇپ قايسىبىر چاغلاردا ياپونىيىگە چىقىپ كەتكەن

سان فرانسسكو: پروفېسسور ياڭ ئەپەندى بىلەن بىللە

ۋە كېيىن تەيۋەن ئۆلكىسىگە كېلىپ ئوقۇغان، ئىلىم تەھسىل قىلغان، يەنە قايسىبىر چاغلاردا ئامېرىكىغا كۆچۈپ كېلىپ سان فرانسىسكودا تۇرۇپ قالغانىكەن. 60 ياشتىن ھالقىغان، ئوتتۇرا بوي، بۇغداي ئۆڭلۈك بۇ ئادەم خەنزۇ تىلىنىمۇ، ئىنگلىز تىلىنىمۇ ئۆلچەملىك سۆزلىيەلەيدىكەن. چىراي ئىپادىسى ۋە سۆز ـ ھەرىكەتلىرى كىشىگە يېقىنچىلىق تۇيغۇسى بېرىدىكەن.

ئۇ ياشىنىپ قالغىنىغا قارىماي، «بىنىز» ماركىلىق پىكىپىنى ئۆزى ھەيدەپ يۈرۈپ بىركىلىيدىكى بىر كۇنلۇك زىيارەتتە بىز بىلەن بىللە بولدى. سۆز ئارىلىقىدا ئۇ خۇاڭ تىيەنجۇڭ دەيدىغان بىر كىشىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي، ئۇنى ئۇنداق قابىلىيەتلىك، بۇنداق مەلۇماتلىق دەپ ماختاپلا يۈردى. ئۇنىڭ ناتىقلىقىنى ئالاھىدە تەرىپلەپ ئۆتتى.

ئارمستراڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئىگىلىك باشقۇرۇش ئىلمى

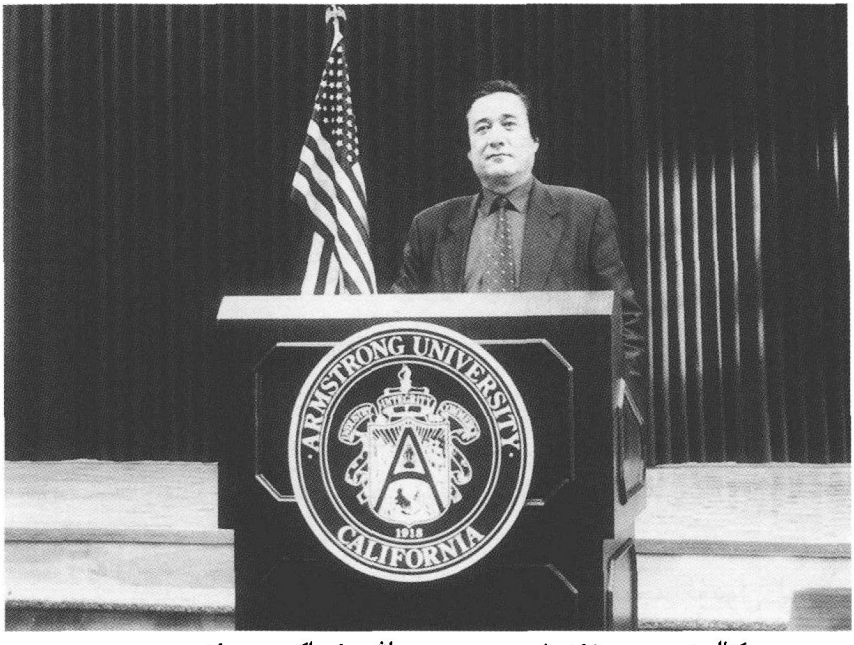
بويىچە لېكسىيە ئاڭلاش، قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلىنىش ئۆ-مەكتەپلىرىنىڭ مۇھىم كۇنتەرتىپلىرىنىڭ بىرى بولغاچقا، بىز 11 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى سان فرانسىسكو شەھىرىدىن چە-قىپ، قولتۇق رايونىغا تەۋە بولغان ئوكلاند شەھىرىگە جايلاشقان ئارمىستراڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا يېتىپ كەلدۇق.

بۇ ئۇنىۋېرسىتېت 1918 ـ يىلى دۇنياغا كەلگەنكەن، ئا-ساسەن ئىگىلىك باشقۇرۇش ئىلمىغا چېتىشلىق 10 نەچچە تار-ماق كەسىپ بويىچە ئوقۇتۇش ئېلىپ بارىدىكەن. ئاسپىرانت، دوكتورلارنى يېتىشتۇرۇپ چىقىدىكەن. ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا تەيۋەن ۋە چوڭ قۇرۇقلۇقتىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلارمۇ ۋەزىنلىك سالماقنى ئىگىلەيدىكەن.

بىز ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇلغان تەرتىپ بويىچە ئۇدۇل لېك-سىيە زالىغا كىرىپ كەلدۇق ۋە خالىغان ئورۇندۇقتىن ئورۇن ئالدۇق. شۇ ئەسنادا 60 ياشلارغا يېقىنلاپ قالغان، بەستلىك، كۆلكە چىراي بىر كىشى ئالدىمىزدا ھازىر بولدى.

ـــ بۇ ھۆرمەتلىك كىشى ئارمىستراڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى، پسىخولوگىيە پەنلىرى دوكتورى خۇاڭ تىيەنجۇڭ ئەپەن-دى بولىدۇ، ئامېرىكىچە ئىسمى مىچېل خۇاڭ، ـــ دەپ تونۇش-تۇردى پروفېسسور ياڭ ئۇنىڭ مۇرىسىگە يېنىك ئۇرۇپ تۇرۇپ. ئۇ خۇاڭ ئەپەندىنى يەنە بىرقۇر تەرىپلەپ چىققاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتىش-نىمۇ ئۇنتۇمىدى.

مەلۇم بولۇشچە، ئامېرىكىدا بىرەر كاپىتالىست ياكى بىر-قانچە كىشى ئورتاق مەبلەغ سالغان ئۇنىۋېرسىتېتلار كۆپ بو-لۇپ، مەبلەغ سالغۇچىلار پايچىلار مۇدىرىيىتى بولۇپ تەشكىل-لىنىدىكەن. مۇدىرىيەت يىغىنى پايچىلاردىن بىرىنى ـــ كۆپى-

كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇھاكىمە مۇنبىرىدە

چە هاللاردا قوشقان پېيى كۆپرەك، قابىلىيىتى ئۈستۈنرەك بەرىنى مەكتەپ مۇدىرى قىلىپ تەينىلەيدىكەن. بۇ بىزدىكى پايچىلار تۈزۈمىدىكى زاۋۇت ياكى شىركەتلەرنىڭ باشقۇرۇلۇشىغا ئوخشاپ كېتىدىكەن. ئارمىستراڭ ئۇنىۋېرسىتېتىمۇ تامامەن شۇ خىلدىكى ئۇنىۋېرسىتېت بولۇپ، مەجبۇل خۇاڭمۇ مۇدىرىيەت تەرىپىدىن تەينىلەنگەن مۇدىر ئىكەن. ئۇنىڭ مۇدىر قىلىپ تەينىلىنىشى ئۇنىڭ قوشقان پېيىنىڭ كۆپ ئىكەنلىكىنىمۇ، ئۇ قۇغۇچى مەنبەسىنى هەل قىلىش ئۈچۈن ئېچىۋېتىلگەن جۇڭگو بىلەن بولىدىغان ئالاقىگە ئېتىبار بىلەن قارالغانلىقىنىمۇ چۈشەندۈرۈپ بەرسە كېرەك.

دوكتور خۇاڭ ئىشتىراكچىلارنىڭ كەيپىياتىنى جانلاندۇرۇش ئۈچۈن بىرقانچە ئېغىز چاقچاق قىلىۋەتكەندىن كېيىن

رەسمىي تېمىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ ئالدىن تەييارلانغان كار-تىلارنى دوسكىغا ئاستى. يارداەمچىلىرى ئىنگلىز ۋە خەنزۇ يې-زىقلىرىدا تەييارلانغان لېكسىيە تېزىسىنى قولىمىزغا تەگكۈزدى.

ئۇ تەييارلىغان لېكسىيە تېكىستىنىڭ ماۋزۇسى «ھازىرقى زامان ئىگىلىك باشقۇرۇش ئىلمى ۋە ئاخبارات ۋاستىلىرى» بولۇپ، لېكسىيىدە ئىگىلىك باشقۇرۇشنىڭ ئەڭ يېڭى مۇۋەپپە-قىيەتلىرى بايان قىلىنىپ، ئاخبارات ۋاستىلىرىنى ئىقتىسا-دي جەھەتتىن باشقۇرۇشنىڭ ئىلمىي چارىلىرى بىلەن باغلاپ قاراشقا تىرىشچانلىق كۆرسىتىلگەنىدى.

دوكتور خۇاڭ ئۆز لېكسىيىسىدە ئۆزىنىڭ ئەڭ يېڭى تەد-قىقات نەتىجىسى بولغان «يۇمشاق باشقۇرۇش» نەزەريىسىنى خېلى ئەتراپلىق شەرھلەپ ئۆتتى. بۇ كىشى راستىنىلا يېتىل-گەن بىر ئاتىق ئىكەن، ئۇنىڭ بىرقانچە سائەتكە سوزۇلغان لېكسىيىسى مېنىمۇ، ھەمراھلىرىمنىمۇ ئۆزىگە خېلى كۈچلۈك جەلپ قىلدى.

لېكسىيىدىن كېيىن، دوكتور خۇاڭ قاتناشقۇچىلاردىن سوئال قويۇشنى ئۆتۈندى. سوئال قويغۇچىلار شۇ يەرنىڭ قائى-دىسى بويىچە لېكسىيە مۇنبىرىگە چىقىپ سۆزلىدۇق. مۇدىر خۇاڭ تۆۋەندە ئولتۇرۇپ جاۋاب بەردى.

— بۇ ئۇنىۋېرسىتېت ئىگىلىك باشقۇرغۇچىلارنى، يەنى جەمئىيەت ئۇچۇن «خوجايىن» لارنى تەربىيىلەپ بېرىشنى مەق-سەت قىلىدۇ، — دېدى ئۇ قاتناشقۇچىلار ئارقىمۇئارقا قويغان سوئاللارغا جاۋاب بېرىپ، — بۇ ئۇنىۋېرسىتېتقا ئوقۇشقا كىرگۈچى چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار ئالدى بىلەن ئىنگلىز تى-لىنىڭ خەلقئارالىق TOFEL ئىمتىھانىدىن ئۆتۈشى، ھېچبول-مىغاندا 550 تىن ئارتۇق نومۇرغا ئېرىشىشى ياكى ئىنگلىز تى-

لى ئىمتىھانىدىن تولۇق نومۇر بىلەن ئۆتكەن بولۇشى كېرەك. ھەربىر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۇلى، ياتاق ھەققى، تاماق - تۇرمۇش خىراجىتى ئۈچۈن يىلىغا تەخمىنەن 15 مىڭ دوللار پۇل تۆلىيەلىشى، ئۆزى تۇرۇشلۇق ئەل بانكىسىنىڭ كاپالەت پۇلى ئىسپاتىنى تەييارلىغان بولۇشى كېرەك. ئىنگلىز تىلى ئۆتكىلىدىن ئۆتكەن، بانكىنىڭ كاپالەت سوممىسى ئىسپاتىنى ئالالمىغانلا بولسا، ئوقۇشقا كىرگەن ئوقۇغۇچىلارنى دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا پۇل تېپىپ تۇرمۇشىنى قامداش ئۈچۈن ئىشقا تونۇشتۇرۇپ قويالايمىز، ئۇنداقلار يىل بېشىغا پەقەت 7000 دوللاردەك ئوقۇش پۇلى ۋە ماتېرىيال پۇلى تاپشۇرسىلا بولىدۇ.

ئۇ يەنە ئوكلاند شەھىرى ۋە باشقا شەھەرلەردە مەخسۇس ئىنگلىز تىلى ئۆگىتىدىغان مەكتەپلەرنىڭمۇ بارلىقى، بىراق بۇ يەرگە كېلىپ بىرمۇنچە پۇل سەرپ قىلىپ ئىنگلىزچە ئۆگىنىگۈچە، دۆلەت ئىچىدە ئۆگەنسىمۇ بولىدىغانلىقى، دۆلەت ئىچى-

سان فرانسىسكو: ئارمىستراڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا دىپلوم ئېلىش

دىكى ئىنگلىزچە ئوقۇتۇشنىڭ سۈپىتى ئامېرىكىدىكىدىن قې-
لىشمايدىغانلىقى توغرىسىدىمۇ سۆزلەپ بەردى.

بىز لېكسىيە ئاڭلىغاندىن كېيىنكى پراكتىكا ھېسابىدا
بىرمۇنچە مەتبۇئات ئورۇنلىرىغا بېرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بار-
غاندىن كېيىن تەنتەنىلىك بىر مۇراسىمدا ئارمىستراڭ ئۇنى-
ۋېرسىتېتىنىڭ مەخسۇس تېمىدىكى قىسقا مۇددەتلىك ئوقۇش
بويىچە ئوقۇش تاماملىغانلىق گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشتۇق. ھەر-
بىر كۇرسانت ئۇچۇن مەخسۇس تەييارلانغان بۇ ھەيۋەتلىك
گۇۋاھنامىگە ئارمستراڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تامغىسى بېسىل-
غان، مۇدىر مىچېل خوڭنىڭ ئىمزاسى قويۇلغانىدى.

8. مۇسابىرلارنىڭ كۇنى

قىزىق ئىش، ئامېرىكىلىقلار «Marlboro»، «HILTON»
دېگەندەك تاماكىلارنى ئىشلەپ چىقىرىپ دۇنيانىڭ ھەرقايسى
جايلىرىدا سېتىپ ئادەملەرنى زەھەرلەپ يۇرگىنى بىلەن، ئۆز-
لىرى ئاساسىي جەھەتتىن تاماكا چەكمەيدىكەن. ئاپتوموبىلدە-
مۇ، ئايروپىلاندا، ئاشخانا ـ رېستورانلاردا، ئىشقىلىپ ئادەم
توپلانغانلىكى جايلاردا تاماكا چېكىشنى قاتتىق مەنئى قىلىدە-
كەن. يۇلتۇزلۇق ۋە يۇلتۇزسىز مېھمانسارايلارنىڭ ياتاقلىرىغا،
تازىلىق ئۆيىگە تۇتۇنگە سەزگۇر ئاپپاراتلار ئورنىتىلغانكەن،
يەنە كېلىپ بارلىق مېھمانخانا ۋە ياتاقلارنىڭ سىستې-
مىلىرى ئېلېكترونلۇق مېڭە ئارقىلىق تورلاشتۇرۇلغان بولۇپ،
بۇ تورنىڭ بىر ئۇچى بىۋاستە ساقچى ئىدارىسىگە تۇتىشىدە-
كەن. شەھەرنىڭ قانداق يېرىدىكى قانداق مېھمانخانىنىڭ
قانداقلىكى ياتقىدا تاماكا چېكىلسە تۇتۇن سەزگۈچى ئاپپارات
دەرھال ساقچى ئىدارىسىگە سىگنال بېرىدىكەن. سىگنالدىكى

كۆرسىتىلگەن ئادرېس بويىچە ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىلىرىنى توۋلىتىپ يېتىپ كەلگەن ئوت ئۆچۈرگۈچى خادىملار تاماكا چەككۈچىنى تېپىۋالسىلا گەپ قىلماي 3000 ئامېرىكا دوللىرى جەريمانە قويىدىغان گەپ ئىكەن. تۆلىمىسە سولاپمۇ قويىدىكەن.

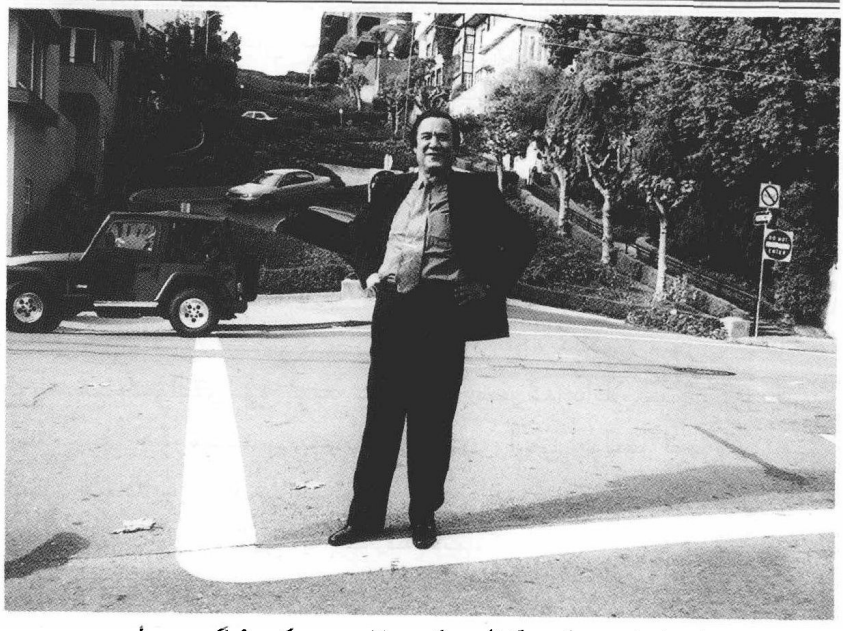
دەرۋەقە، مەندە جەريمانىگە چىقىش قىلغۇچىلىك پۇل يوق ئىدى. بولىسىمۇ، خەلق پۇلىغا 25 مىڭ يۈەن باراۋېرىدە پۇل خەجلەش ھېسابىغا بىر تال تاماكا چېكىشكە مەنلا ئەمەس، باش-قىلارمۇ رازى بولمايتتى.

بىراق، غەلىتە يېرى شۇكى، تاماكا چەككۈچىلەر يول بو-يىدا، يولدا، چىملىق ـ گۈللۈكلەردە تاماكا چەكسە بولىۋېرىدە-كەن. تاماكا كۈلىنى، قالدۇقىنى خالىغان يەرگە تاشلىۋەتسىمۇ بىرىكىم ھۆتۈت ـ پۆتۈت دەپ كەتمەيدىكەن.

بىر كۈنى كەچقۇرۇن «كېرىمنىي جىلغىسى» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى داۋىد لىيۇ مەلۇم بىر رېستورانىدا ئۆمىكىمىز-نىڭ شەرىپىگە كاتتا زىياپەت بەردى. تاماقىنىغۇ يېدىم، بىراق ئامېرىكىنىڭ «HILTON» ماركىلىق ئاچچىق تاماكىسىنى 10 يىل چېكىپ خۇمار بولۇپ قالغاچقىمۇ، خۇمارىمغا زادى بەرداش-لىق بېرەلمەي قالدىم. شۇنىڭ بىلەن قورسىقىم تويار ـ تويۇ-مايلا يول بويىغا چىقىپ تاماكىغا ئوت تۇتاشتۇردۇم.

شۇ ئەسنادا بىر پىۋا بوتۇلكىسىنى كۆتۈرۈۋېلىپ دۇكان ـ دۇكانلارغا بېشىنى تىقىپ يۈرگەن بىر نېگىر ياشقا كۆزۈم چۈ-شۈپ قالدى. كەچ كىرىپ قالغىنى بىلەن كوچا خېلى يورۇق ئىدى. ئۇ نېگىر بىرەركىمگە چېقىلمىسىمۇ، لېكىن ھەركەت-لىرى سەل غەلىتە ئىدى.

مەن دەلدەڭلەپ كېلىۋاتقان بۇ نېگىردىن سەل ئەيمىنىپ، كىرىپ كېتىش ئۈچۈن كەينىمگە قايرىلاي دەپ تۇرغاندا ئاس-

سان فرانسسكو: گۈل تەكچە ئۈستىدىكى ئەگرى يول

ماندىن چۈشكەندەك ئىككى ساقچى پەيدا بولدى ـ دە، كۆپ گەپ قىلمايلا ھېلىقى نېگىر ياشنى قولىدىن تۇتۇپ ئاپتوموبىلغا چىقاردى، ساقچىلارنىڭ بىرى شۇ يەردە قېلىپ قالدى، يەنە بىرى ئاپتوموبىلنى ھەيدەپ قاياقلارغىدۇر كەتتى.

سىنچىلاپ قارىۋىدىم، قېلىپ قالغان ھېلىقى ساقچى جۈڭگولۇققا ئوخشاپ قالدى. ياپون ياكى كورىيەلىك بولۇشمۇ مۇمكىن دەپ ئويلىدىمىۋ، كۆڭلۈمدە پەيدا بولغان بىر سوئالنى سوراپ كۆرۈش، ھېچبولمىغاندا بۇ ئاسىيالىقنىڭ تەكتىنى بىلىپ بېقىش ئويىغا كەلدىم.

ـــ ساقچى ئەپەندى، ھېلىقى نېگىر ياش بىرەر جىنايەت ئۆتكۈزۈپتۇمۇ نېمە؟ ـــ دەپ سورىدىم ئۇنىڭدىن تەۋەككۈل قىلىپ.

ساقچى راستتىنلا خەنزۇ ئىكەن. ئۇ قويۇق گۇڭدۇڭ شې-

ۇسى ئارىلاش ئورتاق تىلدا جاۋاب بېرىپ دېدى:

ــ ئۇنىڭ مەقسەتسىز لاغايلاپ يۈرگىنى ياخشى ئەمەس، لاغايلاپ يۈرگىسى كەلسە كۆرستىپ بېرىلگەن رايونغا بېرىپ لاغايلىسۇن، بۇ يەردە لاغايلاپ يۈرۈپ بىرەر ئىش تېرىپ قويماي-دۇ دېگىلى بولمايدۇ.

مەن ھەمراھلىرىم يېنىغا كىرىپ كەتتىم، بىراق ھېلىقى ساقچىنىڭ «كۆرستىپ بېرىلگەن رايون» دېگەن سۆزى كاللامغا ئورنىشىپلىۋالدى ۋە ئويلا ـ ئويلا «سەرگەردانلارنىڭ ھەربىر قىلىشىغا كۆرستىپ بېرىلگەن بىر رايون بولسا كېرەك، ھېـ-لىقى لاغايلاپ يۈرگەن نېگىرنى ئاشۇ يەرگە ئاپىرىپ قويۇۋەتسە ئەجەب ئەمەس» دېگەن يەرگە كەلدىم.

ئەتىسى ئاپتوموبىل بىلەن كېتىۋاتقىنىمىزدا بۇ پەرىزىمنى ۋاڭ ئەپەندىگە ئېيتىۋىدىم، ئۇ پەرىزىمنىڭ توغرىلىقىنى، شە-ھەرده سەرگەردان ئاھالىلەرنىڭ ھەربىر قىلىشى ئۈچۈن ئاي-رىپ بېرىلگەن بىر مەخسۇس رايوننىڭ بارلىقىنى ئېيتىپ بەردى.

ۋاڭ ئەپەندىنىڭ دېيىشىچە، سەرگەردانلار رايونى شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ قارشى تەرىپىگە، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلانغان يەتتە قەۋەتلىك بىنا-نىڭ يان تەرىپىگە جايلاشقان خېلى كەڭ بىر مەيداندا ئىكەن. ئامېرىكا پۇقراسى بولغان ۋە زەھەر چەكمەيدىغان ھەرقانداق ئىرقتىكى مۇساپىر بۇ مەيدان دائىرىسىدە يېتىپ قوپسا، ئۇي-نىسا، ئارام ئالسا بولىۋېرىدىكەن. ھۆكۈمەت ئۇلارنىڭ ھەر ۋاخلىق تامىقىغا ئارىسىغا گۆش ۋە كۆكتات ئېلىنغان بىر ساز-دېۋۇچ يا بىر بولكا، ئۈچ تال بانان، بىر قۇتا ئۇسسۇزلۇق تار-قىتىپ بېرىدىكەن. يۇقىرىقى ئىككى شەرتكە توشقانلار يەنە ئې-يىغا 600 ئامېرىكا دوللىرى قۇتقۇزۇش پۇلىغا ئېرىشەلەيدە-

سان فرانسسكو: كوچىدىكى ئۇششاق تىجارەتچى

كەن. كېچىلىرى ئۇخلاش ئۈچۈن بىزدىكى كىچىك بالىلارنىڭ سىيرىتمىلىق خالتا يوتقىنىغا ئوخشاپ كېتىدىغان يوتقان بېرىلىدىكەن.

بىز كۈندۈزلىرى شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ ئالدىدىكى يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، سەرگەردانلارنىڭ يېمەكلىك ماشىنىسىدىن قاتار بولۇپ يېمەكلىك ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆردۇق. سان فرانسىسكودىن ئايرىلىدىغان كۈنىنىڭ ئالدىنقى ئاخشىمى تۆت - بەشمىز بىر بولۇپ ئاشۇ سەرگەردانلار رايونىنى كېسىپ ئۆتتۇق. سەرگەردانلارنىڭ ئارىسىدا نېگىرلارمۇ، ئاق تەنلىكلەرنىڭمۇ بارلىقىنى، ئۇلارنىڭ تاشلاندۇق قەغەز يەشىكلەرنى يەرگە سېلىپ ئارام ئېلىۋاتقىنىنى، بەزىسىنىڭ بار - يوق تەئەللۇقاتىنى ھارۋىسىغا بېسىپ قويۇپ، ئۆزلىرى ھارۋا

ئاستىدا يېتىۋاتقىنىنى، يەنە بەزىسىنىڭ ھېلىقىدەك سىيرىتىملىق خالتا يوتقانغا كىرىۋېلىپ ئۇخلاۋاتقىنىنى كۆردۇق. بىز مەيداندىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا ئۇلارنىڭ بىرى بىزگە بىز چۈشەنمەيدىغان تىلدا بىرنېمىلەرنى دېدى. بىز «نو» دېۋىدۇق، ئۇ «ئوكەي» دەپ تۇرغان يېرىدە قېلىۋەردى. ئاڭلىساق، دۆلىتىمىزنىڭ كەمبەغەللەرنى يۆلەش تارماقلىرىدىن كەلگەن بىرقانچە كىشى بىز كېلىشتىن بۇرۇن بۇ يەرگە كېلىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپتۇدەك.

سان فرانسىسكودىكى ۋە كېيىنكى كۈنلەردىكى تەكشۈرۈشلەر نەتىجىسىدە، ئامېرىكا كوچىلىرىدىكى سەرگەردانلار، قەلەندەرلەر ياۋروپا شەھەرلىرىدىكىدىن، ھەتتا دۆلىتىمىز شەھەرلىرىدىكىدىن كۆپمۇ نېمە دېگەن يەرگە كېلىپ قالدىم. چۈنكى، بۇنداق سەرگەردانلارنى، تىلەمچىلەرنى دۇنياۋى شەھەرلەر ھېسابلىنىدىغان نيۇيورك، ۋاشىنگتون كوچىلىرىدىمۇ كۆرۈپ قالدىم. 12 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى كۈن قىزارغان مەزگىلدە لوس ئانگېلېس شەھىرىنىڭ مەلۇم بىر كوچىسىدا كېتىۋېتىپ يول ياقىسىدا قاتار تىزىلىپ كەتكەن قەغەز يەشىكلەردە ئۇخلاۋاتقان، ئورنىدىن تۇرۇپ قەغەز يەشىكلىرىنى چۈۋۈۋاتقان سەرگەردانلارغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى، ئادەملەرگە تۇرالغۇ ئورنىدا خىزمەت قىلىۋاتقان بۇنداق يەشىكلەر كەم دېگەندە 100 دىن ئاشاتتى.

9. داغدۇغىلىق قارشى ئېلىش زىياپىتى

ئۆمىكىمىزنىڭ سان فرانسىسكوغا يېتىپ كېلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر شۇ يەردىكى مۇھاجىرلار ۋە ئامېرىكا تەۋەلىكىدىكى جۈڭگولۇقلار ئارىسىدا خېلى كۈنلەر بۇرۇنلا تارقىلىپ ئۇلگۈرگەنكەن. شۇ سەۋەبلىك، سان فرانسىسكودىكى خەلق

تەشكىلاتلىرى ۋە ئوقۇمۇشلۇق زاتلار مەسلىھەتلىشىپ بىزنى كۆتۈۋېلىش زىياپىتىنىڭ ھازىرلىقلىرىنمۇ قىلىپ بوپتىكەن.

بىراق، بىز بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن بىر كۈن كېيىن يېتىپ كەلگىنىمىز ئۈچۈن بۇ زىياپەت ۋاقتىنچە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپتۇ، بىز كەلگەندىن كېيىن قايتا مەسلىھەت يۈرگۈزۈلۈپ، زىياپەت ۋاقتى كەلگىنىمىزنىڭ ئۈچىنچى كۈنى كەچكە ئورۇنلاشتۇرۇلۇپتۇ.

بىز پروفېسسور ياڭنىڭ ئالدىرىتىشى بىلەن سان فرانسىسكو شەھىرىدىكى «جۇڭگولۇقلار شەھەرچىسى»گە جايلاشقان «ئۆمۈر» رېستورانىغا زىياپەت ۋاقتىدىن 40 مىنۇتچە بۇرۇن يېتىپ كەلدۇق. يەرلىك مېھمانلار يېتىپ كەلگۈچە بولغان مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ خەنزۇلار كوچىسىنى ئارىلاپ چىقماقچى بولدۇق.

بۇ شەھەردىكى «جۇڭگولۇقلار شەھەرچىسى» ئامېرىكىدىكى بارلىق «جۇڭگولۇقلار شەھەرچىسى» ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ بىر «شەھەر» ھېسابلىنىدىكەن. مىلادىيە 1847 ـ يىلىدىن باشلاپ بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىشكە باشلىغان جۇڭگولۇقلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئاساسەن مۇشۇ چوڭ كوچىغا توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقانىكەن. جۇڭگولۇقلار كوچىسى كىچىكلىتىلگەن بىر «شەھەر» بولۇپ، ئۇ يەرنى ئارىلىغان كىشىگە جەنۇبىي جۇڭگودىكى مەلۇم بىر شەھەردە تۇرغاندەك تۇيغۇ بېرىدىكەن. بۇ كوچىدىكى دۇكانداراڭنىڭ، مال سېتىۋالغۇچىلارنىڭ بەزىسى جۇڭگودا ئاللىقاچان مودىدىن قالغان خەنزۇچە يەكتەك ۋە ئالچە ئۇزۇن كۆڭلەكلەرنى كىيىۋاپتۇ.

جۇڭگولۇقلار كوچىسىنىڭ يول ئاغزىغا جۇڭگوچە بېزەك دەرۋازىسى ئورنىتىلغانىكەن، دەرۋازىنىڭ ئۈستىگە سۇن جۇڭ-

شەن ئەپەندىنىڭ «ھەممە ئومۇم ئۈچۈن» دېگەن مەشھۇر سۆزى ھۆسنىخەت ئۇسلۇبى بىلەن يېزىپ قويۇلۇپتۇ. ماگىزىنلاردا سېتىلىدىغىنى تاماماەن جۇڭگو مالىرى ئىكەن. جۇڭگوچە بېزەلگەن، پانۇس ئېسىلغان چوڭ ـ كىچىك رېستورانلارمۇ قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىكەن.

سان فرانسىسكودىكى جۇڭگو شەھىرى 42 كوچا بۆلىكىدىن تەركىب تاپقانىكەن، مۇشۇ كوچىلارنىڭ ئۆزىدىلا ھەر كۈنى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 100 نەچچە مىڭ جۇڭگولۇق ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدىكەن. ئۆز ئالدىغا باشقۇرىدىغان تېلېفون ئىدارىسى، تېلېۋىزىيىسى، رادىئو ئىستانسىسى ۋە باشقا مەدەنىيەت ئەسلىمىلىرى بار ئىكەن. بۇ كوچىدا يەنە بەزى ياپونلار، ئىتالىيانلار، مېكسىكىلىقلار، فرانسۇزلارمۇ جۇڭگولۇقلار بىلەن ئارىلىشىپ ياشايدىكەن.

خەنزۇ مىللىتى جاپاغا چىدايدىغان، ھارماي ـ تالماي ئىشلەيدىغان، ئۆز مەقسىتى يولىدا جان تىكىپ ئىلگىرىلەيدىغان روھى بىلەن خېلىلا داڭلىق. تارىختىكى ئالتۇن قېزىش دەۋرىدە بولسۇن ياكى تۆمۈريول ياساش مەزگىلىدە بولسۇن، بۇ يەرگە قۇرۇق قول يېتىپ كەلگەن جۇڭگولۇقلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى بۈگۈنكى كۈندە سان فرانسىسكودىلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل ئامېرىكا جەمئىيىتىدە سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت، ماارىپ ساھەسىگە تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان مۇھىم بىر ئېتنىك تەبىقە بولۇپ قاپتۇ.

ئەمدى ئەسلىي گېپىمىزگە قايتىپ كەلسەك، قارشى ئېلىش زىياپىتىگە قاتنىشىدىغان يەرلىك مېھمانلار كەچ سائەت 6 گە ئېيتىلغانىكەن. 50 ــ 60 چە مېھمان پەقەت بەش مىنۇت ئىچىدىلا كۆرسىتىلگەن ئۇسۇللەردە ئولتۇرۇپ بولدى. ئۆمە-

سان فرانسسكو: قارشى ئېلىش زىياپىتىدىن بىر كۆرۈنۈش

كىمىزدىكىلەر يەرلىك قائىدە بويىچە ھەربىر ئۈستەلگە ئىككىدىن بۆلۈنۈپ، يەرلىك مېھمانلار بىلەن ئارىلىشىپ ئولتۇردۇق.

قارشى ئېلىش مۇراسىمىغا پروفېسسور ياڭ ئەپەندى بىلەن چىرايلىق كەلگەن بىر ئوتتۇرا ياشلىق خانىم رىياسەتچىلىك قىلدى. ئۇلارنىڭ تونۇشتۇرۇشىدىن بۇ زىياپەتكە بالا بۇش سايلام كومىتېتىنىڭ جۇڭگولۇقلار پۇشتىدىن بولغان بىردىنبىر ھەيئىتى، كالىفورنىيە شتات باشلىقى يارده‌مچىسى دوكتور جۇن بىنمىن، كالىفورنىيە ئارمىستراڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى دوكتور مىچېل خۇاڭ، «مۇھاجىرلار» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى ۋېكتور جۇ، «كېرىمنىي جىلغىسى» گېزىتىنىڭ دىرېكتورى داۋىد لىيۇ، «دۇنيا گېزىتى» نىڭ باش مۇھەررىرى ئارتور كۇ، سان فرانسسكو شەھەرلىك پارلامېنتىنىڭ باش كاتىپى، بىركلېي شەھەر باشلىقىنىڭ يارده‌مچىسى ۋە باشقا نۇر-

غۇن دراماتورگلار، رەسساملار، ئارخىئولوگلار، ئارخىتېكتورلار-نىڭ قاتناشقانلىقى مەلۇم بولدى. شۇ يەرنىڭ ئادىتى بويىچە، يەرلىك مېھمانلارنىڭ ھەممىسى ئەر - ئايال چاقىرىلغانكەن. يەنە خۇاڭ ئەپەندى ئۆز مەكتىپىدىن 10 نەچچە نەپەر قىز - ئوغۇل ئوقۇغۇچىنى باشلاپ كەپتۇ.

زىياپەت قارشى ئېلىش سۆزى سۆزلەش، مېھمانلار بىلەن ساھىبخانلارنى تونۇشتۇرۇش، ئىشتىن سىرتقى درامـا - تىيا-تىر ئۆمىكى ناخشا - چاڭچىلە ئېيتىش، تاماق يېيىش تەرتىپى بويىچە ئۆتكۈزۈلدى. يەرلىك مېھمانلارنىڭ بەزىسى يۇمۇر ئېيتىپ بەردى. بەزىسى ناخشا ئېيتتى. ئامېرىكىدىكى جۇڭگو-لۇقلار ئامېرىكىدا «ئاز سانلىق مىللەت» ھېسابلىنىدىكەن، جۇڭگولۇقلارمۇ ئۆزىنى شۇنداق دەپ ئاتىۋالىدىكەن. ئۆمىكىـ-مىزدىكى 18 نەپەر ئەزا ئىچىدە مەن بىردىنبىر «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللىتى» بولغىنىم ئۈچۈنمۇ، ئامېرىكىدىكى بۇ «ئاز سانلىق مىللەت» ماڭا ئالاھىدە ئىلتىپات كۆرسىتىپ تۇردى. پروفېسسور ياڭ مېنى تونۇشتۇرۇش نۆۋىتى كەلگەندە ئالاھىدە ئىبارىلەرنى ئىشلىتىۋىدى، باشقىلاردىن ئارتۇقراق نەزەرگە ئېـ-لىنىدىم ۋە قاتتىقراق چاۋاكقا ئېرىشتىم. يەرلىك مېھمانلارنىڭ بەزىلىرى ئۇ يەرگە يېقىنقى يىللاردىن بېرى كۆچۈپ چىققاچقـ-مۇ، «شىنجاڭلىق، ئۇيغۇر» دېيىلگەن ھامان مېنى ناخشا ئېيـ-تىپ، ئۇسسۇل ئويناپ بەرسۇن دەپ چىڭ تۇرۇۋېلىشتى، ئۇلار ھەتتا «داۋانچىڭ» دېگەن ناخشىمىزنى ئومۇمىي خور قىلىپ ئېيتىشتى. مەن ئىلاجسىز ئىككى - ئۈچ قېتىم چۆرگىلەپ بەردىم. قانداقلا بولمىسۇن «جاھاننىڭ ئۇ چېتى» دىكى بۇ كىـ-شىلەرنىڭ ئۇيغۇر دېگەننىڭ «ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناي-دىغان مىللەت» ئىكەنلىكىنى بىلدىغانلىقىغا خۇشال بولدۇم.

بىركلىي شەھەر باشلىقى يارده‌مچىسى تەبرىك سۆزى سۆزلىدى

ئالاھىده ئەسكەرتىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىكى شۇكى، ئامېرىكىدىكى خەنزۇلارنىڭ ئۆز ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى، ئۆرپ - ئادەتلىرىنى جۇڭگو تەۋەسىدىكى خەنزۇلاردىنمۇ بەكرەك ساقلاپ قېلىۋاتقىنىغا قايىل بولماي تۇرالمىدىم. زىياپەتكە قاتناشقان يەرلىك خەنزۇ ئاياللارنىڭ رەڭگى شوخ، بېلى تار خەنزۇچە كۆڭلەك كىيىپ، چاچلىرىنى كۆپتۈرۈپ، قىپقىزىل گۈللەرنى قىستۇرغىنىنى، قەدىمىي چاڭچىلە ناخشىلىرىنى زوق بىلەن ئېيتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ، ئۆزۈمنى 40 - يىللاردىكى شاڭخەي ياكى گۈاڭجۇ رېستورانلىرىدا تۇرغاندەك ھېس قىلغان بولساممۇ (بۇنداق كۆرۈنۈشلەرنى پەقەت 30 -، 40 - يىللار ۋەقەلىكلىرى ھېكايە قىلىنىدىغان كىنو - تېلېۋىزىيە فىلىملىرىدىكى ئېسىزادىلەر زىياپەتلىرىدىلا كۆرگىلى بولىدۇ)، لېكىن ئۇلارنىڭ يىلتىزىنى ئۇنتۇمايدىغان، مىللىي ئەنئەنىسىنى قەدىرلەيدىغان روھى مەنده خېلى چوڭقۇر تەسىرات قالدۇردى.

زىياپەت ئاخىرلىشاي دېگەندە بىر ھەمراھىم غەلىتە بىر ئىشنى تۇيۇپ قالغاندەك ئىشارەت قىلدى، ئىشلەك تەرەپكە كۆز سېلىۋىدىم، زىياپەتكە قاتناشقانلارنىڭ بىر كىشىگە پۇل تاپشۇ-رۇۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم. كەسپىي سەزگۈرلۈكۈم بۇ كۆرۈ-نۇشنىڭ تېگىنى بىلىپ بېقىشقا دەۋەت قىلدى، سان فرانسىس-كوغا كۆچۈپ بارغىنىغا بىر يىلمۇ توشمىغان ھەمداستىخىنىم-دىن ئەگىتىپ سورىۋىدىم ئۇ:

ــ قائىدە شۇنداق، بۇگۈنكى زىياپەت چىقىمىنىڭ بىر-قىسمىنى «خۇنەن يۇرتداشلار ئۇيۇشمىسى» چىقارغان. قالغان قىسمىنى زىياپەتكە قاتناشقانلار 20 دوللاردىن پۇل چىقىرىپ تۆلەۋاتىمىز، ئەگەر ئۇيۇشما بىر قىسمىنى كۆتۈرمىگەن بولسا، ئادەت بويىچە ھەربىرىمىز 40 دوللاردىن پۇل تۆلىگەن بولاتتۇق، ــ دېدى. شۇ ئارىدا، دوكتور مىچېل خۇاڭنىڭ ئۆزى ۋە باشلاپ كەلگەن 10 نەپەر ئوقۇغۇچىسى ئۈچۈن 220 دوللار تۆ-لىگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتۇق. «قارىغاندا بۇمۇ بولىدىغان ئىشتەك قىلىدۇ» دېيىشتۇق.

10. قوش تىللىق ئوقۇتۇش شوئارى

كۈنتەرتىپ بويىچە 11 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى چۈشلۈك تا-ماقتىن كېيىن سان فرانسىسكو شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىناسىدا زىياپەتتە بولۇش ئۈچۈن يۇرۇپ كەتتۇق. ۋاڭ ئەپەندى ئاپتومو-بىلدا كېتىۋېتىپ بىزگە تۆۋەندىكىلەرنى سۆزلەپ بەردى.

سان فرانسىسكو شەھىرى يەر تەۋرەش بەلۋېغىغا جايلاشقا-لىقى ئۈچۈن، يىلىغا كەم دېگەندە 200 قېتىم يەر تەۋرەش بو-لۇپ تۇرىدىكەن. بۇنداق تەۋرەشنىڭ ئەڭ ئېغىرى 1906 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ۋە 1989 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 17 ـ

سان فرانسسكو: شەھەرلىك پارلامېنت ئەزاسى بىلەن پارلامېنت مۇنبىرىدە

كۈنى يۈز بەرگەن بولۇپ، ئالدىنقى قېتىمقىسىنىڭ تەۋرەش دە-رىجىسى 8.3 بال، كېيىنكىسىنىڭ 7.1 بال بولغانىكەن، شۇ قېتىملىق يەر تەۋرەشلىرىدە بۇ شەھەردە قىيامەت قايىم بولغان، نۇرغۇن ئادەم ئۆلۈپ، پۈتۈن شەھەر خارابلىككە ئايلانغاندىن تاشقىرى، شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ بىر قىسمى ئۆرۈلۈپ چۈشۈپتىكەن. يەر تەۋرەشتىن كېيىن شەھەرلىك ھۆكۈمەت 230 مىليون دوللار خەجلەپ بۇ بىنانى يېڭىلاپ سالماقچى بول-غاندا شەھەر خەلقى بۇنىڭدىن نارازى بولۇپتۇ ۋە كۈن - كۈنلەپ نامايىش قىلىپ قارشىلىق كۆرسىتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شەھەر باشلىقى ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھۆكۈمەتنىڭ سىمۇولى بولغان بۇ بىنانى يېڭىلىمىسا بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا ۋەز ئېيتىپ كې-لىپ، بىنا پۈتكەندىن كېيىن توي قىلماقچى بولغان ھەرقانداق شەھەر پۇقراسىنىڭ ھۆكۈمەت بىناسىدا توي مۇراسىمى ئۆتۈ-كۈزسە بولمىدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدە بېرىپتۇ. شەھەر باشلىقى-نىڭ ۋەدىسىگە مۇۋاپىق، بۇ ھەشەمەتلىك بىنا ھازىر ھەم ھۆ-

كۆمەت خادىملىرى ئۇچۇن، ھەم توي قىلىدىغان پۇقرالار ئۇچۇن كۆڭۈلدىكىدەك بىر سورۇن بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن.

بۇ يەرنىڭ قائىدىسى بويىچە، ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ دەرۋازىسىغىمۇ، بىنا ئىچىگىمۇ قاراۋۇل قويۇلمايدىكەن. ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ 1 ـ قەۋىتىگە بۇرۇن ئۆتكەن شەھەر باشلىقلىرىنىڭ ھەيكىلى، سان فرانسىسكونىڭ شەھەر بولۇپ شەكىللىنىشىگە ئائىت ماددىي بۇيۇم ۋە سۈرەتلەر قويۇلۇپتۇ. 1936 ـ يىلى مۇشۇ شەھەردە ياسالغان تۇنجى تېلېۋىزىيە كامېراسى، تېلېۋىزىيە تارقىتىش ئۇسكۇنىسى، كومپيۇتېر قاتارلىقلارمۇ 1 ـ قەۋەتتىن جاي ئالغانىكەن.

بىز بىرەر سائەتلىك ئېكسكۇرسىيەدىن كېيىن جۇڭگو لۇقلار ئەۋلادىدىن بولغان پارلامېنت ئەزاسىنىڭ 3 ـ قەۋەتتىكى ئىشخانىسىغا كىردۇق، بۇ پارلامېنت ئەزاسى خەنزۇ تىلىنى تامامەن بىلمەيدىكەن، ئۇ تەرجىمان ئارقىلىق پارلامېنت ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇۋاتقاندا، كۆزۈم ئۇنىڭ ئىشخانىسىنىڭ تېمىغا ئېسىلغان خەنزۇچە خەتلىك بىر لەۋھەگە چۈشۈپ قالدى. قارىسام بۇ لەۋھە سان فرانسىسكودىكى مەلۇم بىر جامائەت تەشكىلاتى تەرىپىدىن بۇ كىشىگە ئۇنىڭ پارلامېنت ئەزالىقىغا سايلانغانلىق مۇناسىۋىتى بىلەن تەقدىم قىلىنغانىكەن. بۇ لەۋھەگە سېرىق ھەل بىلەن چوڭ ـ چوڭ قىلىپ يېزىلغان «قوش تىللىق ئوقۇتۇشقا ئەھمىيەت بەرگەيلا، مەدەنىيىتىمىزنى نۇرلاندۇرغايلا» دېگەن خەت دىققىتىمنى تارتتى. بىز يېغىن زالىنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن 3 ـ قەۋەتتە شەھەر باشلىقى يارەمچىسى بىلەن بىرەر سائەتچە سۆھبەتتە بولدۇق. ئارىلىقتا مەن پروفېسسور ياڭ ئەپەندىدىن ھېلىقى لەۋھە ۋە قوش تىللىق ئوقۇتۇش شوئارى توغرىسىدا بەزى ئەھۋاللارنى ئىگىلىدىم.

چۈنكى، بىز بۇ يەردە داۋاملىق ئاڭلاپ تۇرىدىغان بۇ ئىبارىنىڭ ئامېرىكىدىمۇ قوللىنىلىشى مېنى خېلى قىزىقتۇرۇپ قويغانىدى.

— بىز جۈڭگولۇقلارنىڭ بۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغىنىمىزغا 100 يىلدىن ئاشتى. بىراق، بۇ 100 نەچچە يىل ئىچىدە بىر ئالاھىدە ئەھۋال، يەنى ئالدىنقى ئەۋلاد ئۆز تىلىمىزنى ئوبدان بىلمىدىغان، ئىنگلىزچىنى بوشراق بىلىدىغان، كېيىنكى ئەۋلاد ئىنگلىزچىنى ياخشى بىلسىمۇ، ئۆز تىلىمىزنى بىلمەيدىغان بىر ئەھۋال كېلىپ چىقتى، بۈگۈنكى كۈندە، ئامېرىكىنىڭ يۇقىرى پەن ـ تېخنىكا بازىسى بولغان «كېرىمىنىي جىلغىسى» نىڭ 18 پىرسەنت پېيىنى جۈڭگولۇقلار كونترول قىلىدۇ. بىراق، ئۇ يەردە ئېلېكترون تېخنىكىسى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يۇقىرى دەرىجىلىك خادىملارنىڭ 26 پىرسەنتىنى ئامېرىكىدىكى يەنە بىرئاز سانلىق مىللەت — ھىندىلار ئىگىلەيدۇ. بۇ ھال ئالدىنقى بىر ئەۋلاد جۈڭگولۇقلارنىڭ ئىنگلىز تىلىنى

سان فرانسىسكو: پارلامېنتتا ۋەز ئاڭلاش

لىنى يۇقىرى تېخنىكا بىلەن شۇغۇللىنىالايدىغان دەرىجىدە ئە-
گىلەپ كېتەلمىگەنلىكىدىن، ھىندىلارنىڭ بولسا ئىنگلىز تىلە-
نى ئۆز ئانا تىلىدەك ئوبدان بىلىدىغانلىقىدىن پەيدا بولغان.
بىز ئامال قىلىپ بۇنداق ھالەتنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن تىر-
شىۋاتقاندا يەنە بىر خىل ئەھۋال كېلىپ چىقتى، يەنى ئەۋلاد-
لىرىمىز ئىنگلىز تىلىنى پىششىق بىلىدىغان، ئەمما ئۆز ئانا
تىلىنى چورتلا بىلمەيدىغان بولۇپ چوڭ بولدى، بىز ئىنگلىز-
چىغا پىششىق بولۇش، ئەمما ئانا تىلىنىمۇ ئۇنتۇپ كەتمەسلىك
كېرەك، دەپ قارايمىز. قوش تىللىق ئوقۇتۇش ئېلىپ بېرىش
شوئارى مانا مۇشۇ مەقسەتتىن كېلىپ چىققان. دېگەندەك، ھا-
زىر بەزى جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئارىسىدا قوش تىللىق
ئوقۇتۇش ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ، ئۇنۇمىمۇ ئوبدان بولۇۋاتىدۇ.

ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئىنگلىز ۋە باشقا مىللەت ئوقۇغۇ-
چىلىرى بىلەن ئارىلىشىپ ئوقۇيدىغان خەنزۇ بالىلىرى ئو-
قۇشتا ھەممە ساۋاقدىشىنىڭ ئالدىدا ماڭىدىكەن، ھەتتا ئەلاچى
بولۇپ، ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشىدىكەن، شتات باشلىقا-
نىڭ، شەھەر باشلىقىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەنلەرمۇ ئاز ئە-
مەس ئىكەن. ئىنگلىز تىلىنى پىششىق بىلمىگەنلەرنىڭ ئىنگ-
لىز تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان مەكتەپلەردە ئەلاچى بولۇپ ئو-
قۇشى ئەلۋەتتە مۇمكىن ئەمەس. بىراق، ئۆز ئانا تىلىنى تامامەن
ئۇنتۇپ كەتكەنلەرنىڭ ياكى بىلمىگەنلەرنىڭ ئۆز مىللىتىنىڭ
ئېسىل مەدەنىيەت مىراسلىرىغا بىۋاستە ۋارىسلىق قىلالىشى
ھەم ناتايىن. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، سان فرانسىسكودىكى مۇ-
ھاجىرلارنىڭ قوش تىللىق ئوقۇتۇشنى يولغا قويۇشنى تەلەپ
قىلىۋاتقانلىقى يۇقىرىقى ئىككى خىل ئارزۇنى چىقىش قىلغا-
لىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئەلۋەتتە.

11. ستانفورت ئۇنىۋېرسىتېتىدا بىر كۈن

ئامېرىكا سەپىرىدىن قايتىپ كېلىپ ئەتىسىگىلا بېيجىڭ كوچىسىدىن بىرقانچە خىل گېزىت سېتىۋالدىم. گېزىتلەر ئا-رىسىدىكى «يەر شارى گېزىتى» نى كۆرۈۋېتىپ، مەزكۇر گې-زىتنىڭ 10 - بېتىدىكى ماۋ يىمننىڭ «كاپىتالىستلاردىن ئا-چە - مۇنچە ئۆگىنىپ قويۇش لازىم» دېگەن تېما ئاستىدىكى ماقالىسىنى ئوقۇپ قالدىم. بۇ ماقالىدە مۇنۇلار ھېكايە قىلىنغا-نىكەن:

«قايسىبىر يىلى مەلۇم ئاينىڭ مەلۇم كۈنى ياشانغان بىر جۇپ ئەر - خوتۇن خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ مەكتەپ مۇدىرى بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. كۆتۈۋالغۇچى سەھرالىقلاردەك كىيىنگەن بۇ بىر جۇپ ئەر - خوتۇننى ئادەتـ تىكىچە قارشى ئاپتۇ ۋە ئۇلارنى قوبۇلخانىدا كۈتۈپ تۇرۇشقا بۇيرۇپتۇ، ئارىدىن خېلى ۋاقىت ئۆتۈپتۇ، مۇدىر ئاخىر چىقىپ كەپتۇ. ياشانغان كىشى بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇيدىغان ئوغلى-نىڭ قاتناش ۋەقەسىدە ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى، شۇڭا شەخسىي پۇل چىقىرىپ ئوغلى ئوقۇغان بۇ مەكتەپكە بىرەر ئوقۇتۇش بىناسى سېلىپ بېرىپ ئوغلىنى خاتىرىلىمەكچى بولغىنىنى ئېيتىپتۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان مۇدىر بىرھازا ھاڭۇېقىپ تۇرۇپ قاپتۇ ۋە ئۇلارغا بىر ئوقۇتۇش بىناسى سېلىش ئۈچۈن 700 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى خەجلەشكە توغرا كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ، ياشانغان كىشى چىرايىنى ئۆزگەرتمەي تۇرۇپ بۇنچىلىك پۇلنى چىقىرالايدىغانلىقى توغرىسىدا ئىپادە بىلدۇر-گەندە، ئۇنىڭ ئايالى گەپكە لوقما ساپتۇ ۋە ئېرىگە: «بىز نېمە ئۈچۈن بۇ پۇل بىلەن بىر ئۇنىۋېرسىتېت ئاچمايمىز» دەپ سو-

ئال قويۇپتۇ، ئېرى ئايالىنىڭ بۇ تەكلىپىگە سۆزسىز قوشۇلۇپ-تۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇگۈنكى مەشھۇر ستانفورد ئۇنىۋېرسىتېتى دۇنياغا كەپتۇ...»

ئاپتور ئۆتكەن ئەسىردىكى ئامېرىكىلىق تۆمۈرىول پادىشاھى ستانفورت ھەققىدىكى بۇ ھېكايىنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن ئامېرىكىدا كاپىتالىستلار پۇل چىقىرىپ ئاچقان ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئاز ئەمەسلىكى، بايلار ۋە كارخانىلارنىڭ مائارىپقا ياردەم بېرىش ئىشى ئاللىبۇرۇنلا ئەنئەنىگە ئايلانغانلىقى، بىزدىكى پۇل تاپقان بايلارنىڭ، شىركەتلەرنىڭ ئاشۇ كاپىتالىستلاردىن ئانچە - مۇنچە ئۇلگە ئېلىشنىڭ لازىملىقى توغرىسىدا توختالغان.

بىز ھاۋا ئوچۇق كۈنلەرنىڭ بىرىدە قولتۇق رايونىنىڭ جەنۇبىدىكى مەنزىرىلىك جايغا جايلاشقان ستانفورت ئۇنىۋېرسىتېتىغا زىيارەتكە كەلدۇق. رەسمىي تونۇشتۇرۇشتىن قارىغاندا، ستانفورتنىڭ 15 ياشلىق ئوغلى قاتناش ۋەقەسىدە ئەمەس، بەلكى كېزىك كېسىلى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەنكەن. يۇقىرىقى ماقالە بىلەن رەسمىي تونۇشتۇرۇشتا كىچىك ستانفورتنىڭ ئۆلۈش سەۋەبىدە ئوخشىماسلىق بولغىنى بىلەن، ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ قۇرۇلۇش سەۋەبىدە ھېچقانداق پەرق يوق ئىكەن.

ھەمراھلىرىمىزنىڭ گېپىگە قارىغاندا، ستانفورت 19 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا جۇڭگوغا كېلىپ، نەنجىڭ شەھرى ئەتراپلىرىدا كانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ خېلى كۆپ پۇل تېپىپتىكەنمىش. ئۇ شۇ پۇل بىلەن ئامېرىكىدا تىنچ ئوكيان تۆمۈريولىنى ياسىغانكەن. تىنچ ئوكيان تۆمۈر يولىنى ياساشقا قاتناشقان ئىشچىلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى جۇڭگولۇقلار ئىگىلىگەن بىر پاكىتقا ئاساسلانغاندا، ستانفورتنىڭ

جۇڭگودا تۇرغانلىقى، جۇڭگو ئەمگەكچىلىرىنىڭ ئەمگەك تەنھەرخىنى تۆۋەن دەپ بىلىپ، تۆمۈرىيول قۇرۇلۇشىدا ئۇلاردىن پايدىلىنىپ زور نەپكە ئېرىشكەنلىكى مېنىڭچە ئېھتىمالغا يېقىن بىر قىياس.

ستانفورت ئۇنىۋېرسىتېتى قولتۇق رايونىنىڭ شىمالىدىكى بىركلېي شەھىرىگە جايلاشقان كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتى بىلەن بىللە ئامېرىكىنىڭ يۇقىرى ـــ يېڭى تېخنىكىسىنى يۆلەپ تۇرغان مەشھۇر ئۇنىۋېرسىتېت بولۇپ، 1891 ـ يىلى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا باشلىغان، تەبىئىي پەنلەر ئوقۇتۇشى ۋە تەتقىقاتىدا نۇرغۇن نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەنىكەن. بۇ مەكتەپتە ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىن نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن بىرقانچە ئالىمدىن ئۆزگە، جۇمھۇرىيەتچىلەر پارتىيىسىگە تەئەللۇق بىر نەپەر زۇڭتۇڭمۇ چىققانىكەن. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، سابىق زۇڭتۇڭ كلىنتوننىڭ قىزىمۇ مۇشۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇۋاتىپتۇ.

ستانفورت ئۇنىۋېرسىتېتى ئەمەلدە ناھايىتى زور كۆلەملىك ئۇنىۋېرسىتېت شەھىرىدىن تەشكىل تاپقانىكەن. بۇ شەھەردە 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىكى كونا پاسون بويىچە سېلىنغان دەرسخانىلار، تاملىرى تاشتىن قويۇرۇلغان ياتاق بىنالىرى، قوڭغۇراق مۇنارى، چېركاۋ، ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت ئورنى، يېمەك ـ ئىچمەك بىنالىرى، تەجرىبىخانىلار، پراكتىكا زاۋۇتلىرى بار ئىكەن.

بىز دەرس ئوقۇلۇۋاتقان دەرسخانىلارغا كىرىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش ئۇسۇلى بىلەن تونۇشۇپ چىقتۇق. بىر سىنىپتا كۆپ بولسا 30 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇيدىكەن. دەرس ۋاقىتلىرىدا توپلىشىپ لېكسىيە ئاڭلىغاندىن ئۆزگە، كۆپىنچە

هالاردا 14 ــ 15 تىن بىر بولۇپ گىلەم سېلىنغان سە-
نىپلاردا يۇمىلاق ئۇستەلنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ دەرس مەزمۇنى
ئۇستىدە تالاش ـ تارتىش ئېلىپ بارىدىكەن. ھەركىم ئۆز
قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا تاشلايدىكەن. تالاش ـ تارتىش ئارقىلىق
ئورتاق ئېتىراپ قىلىنغان جاۋابقا ئېرىشكەندە ياكى تالاش ـ
تارتىشتىن نەتىجە ھاسىل قىلالمىغاندا ئاندىن مۇئەللىملەرگە
مۇراجىئەت قىلىدىكەن. مۇئەللىملەر جاۋابنىڭ توغرا ياكى خا-
تالىقى ئۇستىدە ھۆكۈم چىقىرىدىكەن ۋە توغرا ـ خاتانىڭ سە-
ۋەبلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىكەن. بۇ ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلار-
نىڭ مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزۈش، مۇستەقىل ھۆكۈم قىلىش
ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرىدىكەن.

بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىكى جەلپكار كۆرۈنۈشلەرنىڭ بىرى ئو-
قۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش «خاتىرە
قۇدۇقى» ئىكەن. ئۇنىۋېرسىتېت شەھىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا
بىر ھەيۋەتلىك چېركاۋ بولۇپ، چېركاۋنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا
ئۇزۇنغا سوزۇلغان بىر يول بار ئىكەن. بۇ يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا
قاتار كەتكەن تۆت چاسا برونزا خىشلار كۆزگە چېلىقىدىكەن.
بۇ قۇيما خىشلارنىڭ ئۇستىگە يىل نامى چىقىرىلغانىكەن. بۇ
خىشلار ئەملىيەتتە قۇدۇق ئاغزىغا قويۇلغان خىشلار بولۇپ،
ئۇنىڭ ئاستىدا ناھايىتى چوڭقۇر قۇدۇقلار بولىدىكەن. ھەر يە-
لى ئوقۇش پۈتتۈرگەن بارلىق ئوقۇغۇچى بۇ قۇدۇقتا ئۆزلىرى
ياخشى كۆرىدىغان بىر نەرسىسىنى، مەسىلەن، قەلەم، قونچاق،
كىتاب دېگەندەك بىرەر نەرسىسىنى تاشلىشى لازىم ئىكەن.
بۇنداق نەرسىلەر تاشلىنىپ بولغاندىن كېيىن قۇدۇق ئاغزى
ھېلىقىدەك برونزا خىش بىلەن مەڭگۈلۈك ئېتىپ تاشلىنىدە-
كەن. 1898 ـ يىلى تۇنجى قارار ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرگەن

بولۇپ، قۇدۇق ئاغزىدىكى يىل نامىمۇ 1893 تىن باشلانغانـ
كەن. بىز بۇ ئۇنىۋېرسىتېتقا كەلگەندە 2000 ـ يىللىق ئوقۇ-
غۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ بولغاچقا، برونزا خىشلارنىڭ ئەڭ
ئاخىرقىسى «2000» رەقىمى بىلەن توختاپتۇ. مەكتەپ دائىرە-
لىرىنىڭ بىلدۈرۈشىچە، بۇنداق ئالاھىدە خاتىرە قالدۇرۇش ئۇ-
سۇلى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ داۋاملىشىدىكەن.

بىراق، بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىنىڭ كۆرۈنەرلىك يېرىگە
ئوخشاش جىنسىلىق مۇھەببەتلەشكۈچىنىڭ يەنى «مۇھەببەتلە-
شىۋاتقان» بىر جۈپ قىز ۋە بىر جۈپ ئوغۇلنىڭ ھەيكىلىنىڭ
تۇرغۇزۇلغانلىقى كىشىگە غەلىتە بىر تۇيغۇ بېرىدىكەن.

12. خىلمۇخىل ئاخبارات ۋاستىلىرى

ئۆمىكىمىز ياشلارغا ئائىت نۇقتىلىق گېزىت ـ ژۇرناللار-
نىڭ ئاساسلىق مەسئۇللىرىدىن تەركىب تاپقاچقا ۋە ئوكيان
ئاتلاپ زىيارەتكە كېلىشىمىزدىكى ئاساسىي مەقسەتمۇ ئامېرىكا
ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ئەھۋالاتىنى تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت
بولغاچقا، بارغانلا يەردىكى ھەرقانداق ئاخبارات ۋاستىلىرى
دىققەت ـ ئېتىبارىمىزنىڭ دەل مەركىزىدە بولۇپ كەلدى.
ۋاشىنگتوندا چىقىدىغان «ۋاشىنگتون پوچتىسى» گېزىتى ۋە
سان فرانسىسكودا چىقىدىغان «كۆزەتكۈچى» گېزىتىدىن ئىبارەت
ئىككى ئىنگلىزچە گېزىتتىن ئۆزگە، ئاساسلىقى خەنزۇ تىل ـ
يېزىقىدا (ئۇ يەردىكىلەر كونىچە خەنزۇ يېزىقىنى قوللىنىدـ
كەن) چىقىدىغان گېزىت ـ ژۇرنال رېداكسىيىلىرىدە تەپسـ-
لىيرەك تەكشۈرۈش ئېلىپ باردۇق.

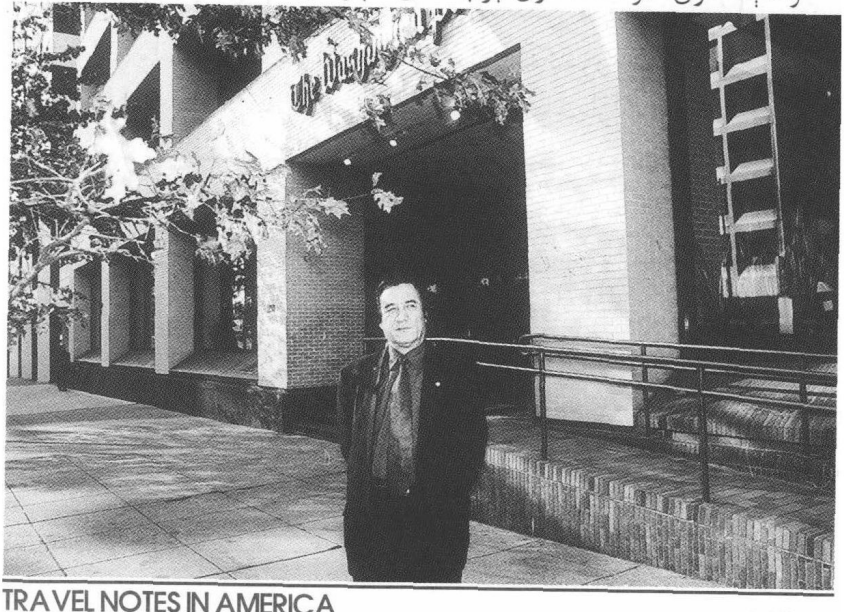
ئامېرىكىنىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈمى جۈڭگونىڭ ئىجتىمائىي
تۈزۈمىگە ئوخشىمىغىنىدەك، ئاخبارات ۋاستىلىرىنى تەسىس

قىلىش، باشقۇرۇش شەكلىمۇ جۇڭگونىڭكى بىلەن پۈتۈنلەي ئوخشىمايدىكەن. ئۆز - ئۆزىنى بېقىش خاراكتېرىدىكى ئاخبارات ۋاستىلىرى ئاساسەن خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدە بولۇپ، كۆپىنچىسى پاي تۈزۈمىدە ئىكەن.

بىز سان فرانسىسكو شەھىرى ۋە باشقا شەھەرلەردە ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ «چاچما ئارال»، «ئالتۇن شەھەر»، «مۇھاجىرلار گېزىتى» «كېرىمنىي جىلغىسى» قاتارلىق ئالتە خەنزۇچە گېزىت ۋە «66 - قانال» دېيىلىدىغان بىر تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ باردۇق. بۇلار ئارىسىدا ئەھۋال ئالاھىدىرەك بولغان «ئالتۇن شەھەر» گېزىتى بىلەن «66 - قانال» تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى توغرىسىدا ئازراق توختىلىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ.

«ئالتۇن شەھەر گېزىتى» — سۇن جۇڭشەن ئەپەندى سان

ۋاشىنگتون: «ۋاشىنگتون پوچتىسى گېزىتى» بىناسىنىڭ ئالدىدا

فرانسسكودا تۇرغان يىللاردا ئۇنىڭ شەخسەن قول سېلىشى ئارقىلىق تەسىس قىلىنغان گېزىت بولۇپ، بۇ گېزىت ئامېرىكا دائىر بىسىدە ئاران 3000 تىراژدىلا تارقىلىدىكەن. كەسىپ ئەھلىگە ئايانكى، ھەرقانداق گېزىت ياكى ژۇرنال 3000 پارچە تارقالغان ئەھۋال ئاستىدا ئۆز كىرىمى بىلەن ئۆزىنى بېقىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. خادىم سانى بەشتىن ئېشىپ كەتكەندە ئەھۋال تېخىمۇ شۇنداق. ئەمىسە «ئالتۇن شەھەر» گېزىتىنىڭ خوجايىنلىرى قەرزگە بوغۇلۇش خەۋپى ئاستىدا تۇرۇقلۇق بۇ گېزىتنى نېمىدەپ داۋاملىق باشقۇرىدۇ؟

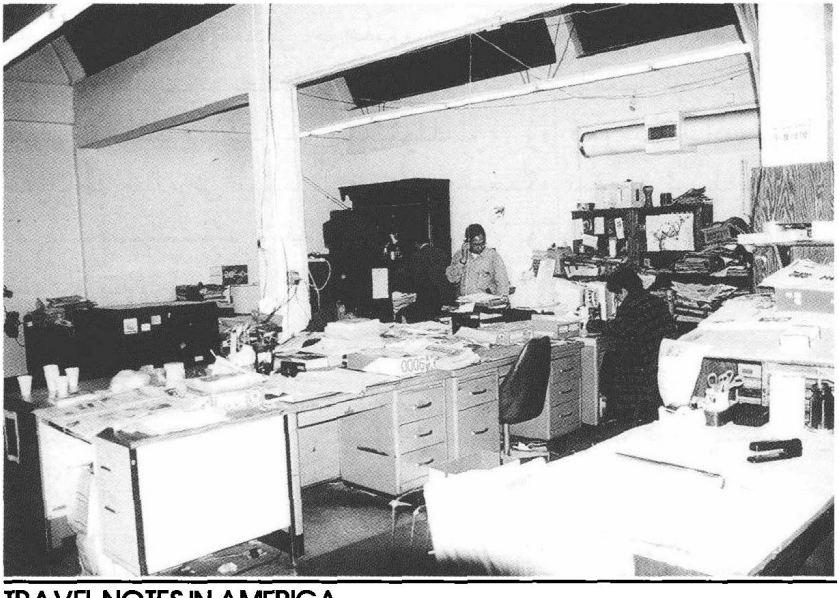
ئەسلىدە، گېزىتنىڭ توختاپ قالماسلىقىغا ۋەتەننى سۆيىدىغان كەڭ مۇھاجىرلار ۋە ئامېرىكا تەۋەلىكىدە دۇنياغا كەلگەن جۇڭگولۇقلار ئەۋلادىنىڭ دۆلەت ئاتىسى سۇن جۇڭشەن ئەپەندى ئۆز قولى بىلەن ئاپىرىدە قىلغان بۇ گېزىتنى ۋەتەن سۆيەرلىك مەۋقەسىدە تۇرۇپ زور كۈچ بىلەن قوللىشى سەۋەب بولغان. پۈلى بار بايلار، مىللىي ئاڭغا ئىگە جۇڭگولۇقلار ئەۋلادلىرى ئىقتىسادىي جەھەتتىن ھالىغا تۇشلۇق مەدەت بېرىپ تۇرغان، ھېچبولمىغاندا بۇ گېزىتنى سېتىۋېلىپ، ئۆز كۆڭلىنى ئىزھار قىلغان. گېزىت مەسئۇللىرى ۋە گېزىت خادىملىرى خەۋپ - خەتەرنى يېڭىپ، بېشىنى ئېچىگە تىقىپ ئىشلەپ، خاتىرە ئەھمىيىتىگە ئىگە بۇ گېزىتنى بۇگۈنكى كۈنگە ئۇلاشتۇرغان.

سان فرانسىسكودىكى جۇڭگولۇقلار شەھىرىنىڭ بىر كىچىك كوچىسىغا جايلاشقان بۇ گېزىتخانا ئىجارىگە ئېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك بىر زالدىن ئىبارەت بولۇپ، جاھازلىنىشى بەكلا ئاددىي ئىكەن. 40 تەك تەھرىر بىر چوڭ ئىشخانىدا خىزمەت قىلىدىكەن. ئورۇندۇق - ئۈستەللىرى، كومپيۇتېر ۋە

خەت باسقۇچى ماشىنىلىرى كونىراپ كەتكەنىكەن. خىزمەت شارائىتى دۆلىتىمىزدىكى ئەھۋالى ئوتتۇرا ھال گېزىت - ژۇر-نالىلارنىڭ خىزمەت شارائىتىدىنمۇ تۆۋەن تۇرىدىكەن. گېزىتخانا خادىملىرى خەۋپ - خەتەردىن ساقلىنىش ۋە تەرەققىي قىلىش ئارزۇسىنى ئىپادىلىگەنمۇ ياكى دىنىي ئېتىقادنى چىقىش قىلغانمۇ، 2 - قەۋەتتىكى چوڭ ئىشخانىنىڭ كۆرۈنەرلىك يېرىگە چىرايلىق بۇت تەكچىسى ياساپ، تەكچىگە بىر «بايلىق ئىلاھى»نى تىكلەپ قويۇپتۇ، «بايلىق ئىلاھى» نىڭ ئالدىدا بوتۇلكا-لىق ھاراق، تەخسە - تەخسە ھورنان، مېۋە - چېۋە دېگەندەك يېمەكلىكلەر دۆۋىلىنىپ كېتىپتۇ.

ئىگىلىشىمىزچە، سان فرانسىسكو، ئوكلاند، بىركلېي شە-ھەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قولتۇق رايونىدا خەنزۇ تىل - يېزىقلىرىدا باشقۇرۇلىدىغان گېزىتتىن ئالتىسى، تېلېۋىزىيە

سان فرانسىسكو: «ئالتۇن شەھەر» گېزىتخانىسىنىڭ تەھرىر بۆلۈم ئىشخانىسى

قانلىدىن تۆتى بار ئىكەن.

«66 ـ قانال» ـــ قولتۇق رايونىدىكى خەنزۇ جامائەتچىلىكىنىڭ ئارزۇسى ۋە تەلىپىگە ئاساسەن، خەنزۇ تىلىدا ئاڭلىتىش بېرىش، ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان خوجايىنلار مەبلەغ سېلىش شەرتى ئاستىدا ھۆكۈمەتنىڭ ئىجازىتىگە ئېرىشكەن بىر قانال ئىكەن. بۇ قانال يېڭى قۇرۇلغان چاغلاردا ئىجازەت تەلەپىگە لايىق پەقەت خەنزۇ تىلىدىلا ئاڭلىتىش بېرىپتۇ، بىر نەچچە يىل خەنزۇ خوجايىن مەبلەغ سېلىپ باشقۇرۇپ يۈرۈپتۇ. بىراق، ھۆكۈمەتنىڭ بىر تىينمۇ يارىمىم بەرمەيدىغانلىقى، خەنزۇچە قانالدا بېرىلىدىغان ئېلاننىڭ ئازلىقى، ئېلان ھەققىنىڭ تۆۋەنلىكى تۈپەيلى، ھېسابىاتتا زىيان كۆرۈلگىلى تۇرۇپتۇ. ئاخىرىدا قانال خوجايىنى بۇ قانالنى سېتىۋېتىشكە مەجبۇر بولۇپتۇ. بىراق، ھۆكۈمەتنىڭ ئىجازىتىگە ئاساسلانغاندا، بۇ قانالنى پەقەت ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان كىشىلا سېتىۋالسا بولىدىكەن. قولتۇق رايونىدىن بۇ قانالنى سېتىۋالىدىغان جۇڭگولۇق چىقماپتۇ. ئاق تەنلىكلەرگە سېتىپ بېرىشكە تېخى بولمايدىكەن. ئەگەر بۇ قانالنى سېتىۋالىدىغان ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان خوجايىن چىقمىسا، ۋەيران بولماقتىن ئۆزگە يول يوق ئىكەن.

ئۆز تىلىدا ئاڭلىتىش بېرىلىدىغان بۇ قانالنى قاراپ تۇرۇپ يوق قىلىۋېتىشكە كۆزى قىيمىغان جۇڭگولۇقلار تەرەپ ـ تەرەپكە قاتراپ يۈرۈپ يېڭى خوجايىن ئىزدەپتۇ. ئاخىرىدا بىر نېگىر خوجايىننى تېپىپ ئۇنى بۇ قانالنى سېتىۋېلىشقا كۆندۈرۈپتۇ. نېگىرلار ئامېرىكىدا، جۈملىدىن قولتۇق رايونىدا ئاز سانلىق مىللەت ھېسابلىنىدىغىنى ئۈچۈن بۇ قانالنى سېتىۋالسا بولىدىكەن.

نېگىر خوجايىن ئاخىر بۇ قانالنى سېتىۋاپتۇ. ئۇ تېلېۋىزىيە

زىيە تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بىر سودىگەر بولۇپ، ئامېرىكىنىڭ باشقا جايلىرىدا يەنە ئالتە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بار ئىكەن. نومۇر تەييارلاشتىن تارتىپ ئاخىرلاشقىچە بولغان بارلىق ئىشلارنى خەنزۇ خادىملار بېجىرىدىكەن. ئادەتتە ۋاشىنگتوندىمۇ ياكى نيۇيوركتىمۇ، ئىشقىلىپ باشقا شەھەرلەرنىڭ بىرىدە تۇرىدىغان بۇ خوجايىن يىلىغا بىر - ئىككى قېتىم كېلىپ ھېسابات ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىدىكەن، مىلاد بايرىمى، يېڭى يىل بايرىمى قاتارلىق ئايەم كۈنلىرىدە ئىشچى - خىزمەتچىلەر بىلەن بىللە بولىدىكەن.

ھازىر بۇ ئىستانسىدا ھەر كۈنى 3.5 سائەت خەنزۇچە ئاڭلىتىش بېرىلىدىكەن، قالغان ۋاقىتلاردا ئىنگلىزچە ئاڭلىتىلىدىكەن. «ئاڭلىتىش ۋاقتىنىڭ ھەممىسىدە خەنزۇچە ئاڭلاتساڭلار بولىمامدۇ؟» دېگەن سوئالغا ئۇلار يەنە ھېلىقى سۆزنى، يەنى خەنزۇچە ئېلانلارنىڭ ئازلىقىنى، مىنۇتلۇق باھاسىنىڭ 200

سان فرانسىسكو: «مۇھاجىرلار گېزىتى» ھۆزۈرىدا

دوللاردىن ئاشمايدىغانلىقىنى، ئىنگلىزچە ئېلان بەرمىسە زىيان كۆرۈلىدىغانلىقىنى سەۋەب قىلىپ كۆرسەتتى.

ئۇلارنىڭ خەنزۇچە ئاڭلىتىشى، يەرلىك خەۋەرلەردىن ئۆزگە، ئاساسەن دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنى كۆرسىتىش، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ تۆتىنچى قانىلىدىكى نومۇرلارنى ئۇلاپ كۆرسىتىش قاتارلىقلار بىلەن چەكلىنىدىكەن. ئۇلار يەنە دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن «پولات قانداق تاۋلاندى» دېگەن تېلېۋىزىيە تىياتىرىنى سېتىۋالماقچى بولۇۋېتىپتۇ. بۇ فىلىم گەرچە پرولېتارىيات ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلىدىغان فىلىم بولسىمۇ، ئۇلار فىلىمنىڭ بۇ تەرىپى بىلەن ئانچە ھېسابلىشىپ كەتمىسە كېرەك.

بۇ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بەش قەۋەتلىك بىر بىنانىڭ تۆۋەنكى قەۋىتىگە جايلاشقانىكەن. ئۇسكۇنىلىرىنىڭ ئىلغارلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئاڭلىتىش ئۆيى بىزدىكى ۋىلايەت دەرىجىلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىنىڭكىگە يەتمەيدىكەن.

«ئالتۇن شەھەر» گېزىتى بىلەن «66 ـ قانال» تېلېۋىزىيە ئىستانسىنى كۆرۈپ، بۇ يەردىكى مۇھاجىرلارنىڭ ۋە جۇڭگولۇقلار ئەۋلادلىرىنىڭ ئۆز ئاۋازىنى جامائەتكە بىلدۈرۈش، ئۆز تىلىدىكى ئاخبارات ۋاستىلىرىنى قەدىرلەش روھىنىڭ شۇ قەدەر قەتئىيلىكىنى كۆرۈۋالدۇق. دۆلىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەت تىل ـ يېزىقىدا باشقۇرۇلۇۋاتقان ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ ياردىمىگە ئېرىشەلەيدىغىنى ئۈچۈن خۇشاللىق ھېس قىلدۇق.

13. ئۇزۇلمەس «بايرام» لار

سان فرانسىسكودا تۇرۇۋاتقان ئاخىرقى كۈنلەردە ھەمراھ

بولغۇچى ۋاقتا ئەپەندىنىڭ ۋاستىسى بىلەن قىزىقارلىق بىر ما-تېرىيالغا ئىگە بولدۇق. ماتېرىيالدا كۆرسىتىلىشىچە، پۈتكۈل ئامېرىكا، جۈملىدىن سان فرانسىسكو شەھىرى 150 دۆلەتتىن كۆچمەنلەردىن تەركىب تاپقان بولغاچقا، 100 نەچچە مىللەت كىشىلىرى ئارىلىشىپ ياشايدىغان ھالەت شەكىللەنگەن. بۇنىڭغا سان فرانسىسكونىڭ «ھەر خىل ئىدىيە، ھەر خىل مەزھەپ» لەرگە ھامىي بولىدىغان ئالاھىدىلىكى قوشۇلۇپ، نۇرغۇن بايرام، خا-تىرە كۈنلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەنىكەن. مۇنداقچە ئېيتقاندا، سان فرانسىسكودا بايرام بولمايدىغان ئاي يوق ئىكەن.

ھەر يىللىق بايراملار خەنزۇلارنىڭ چاغان بايرىمى بىلەن باشلىنىپ كېتىدىكەن. 1 - ياكى 2 - ئايدا كېلىدىغان بۇ بايرامدا جاي - جايلاردا پوجاڭزا ئېتىلىدىكەن. ئامېرىكا بويىچە خەنزۇ قىزلاردىن گۈزەللەر تاللىنىدىكەن.

3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئېرلاندىيىلىكلەرنىڭ ئەۋلادلىرى دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بارىدىكەن. تۇغ كۆتۈرۈپ ناماىيش ئۆتكۈزۈپ، دىنىي پەيغەمبىرىنى خاتىرىلەيدىكەن. 3 - ئايدا يەنە «سان فرانسىسكو قولتۇق رايونى مۇزىكا مۇكاپاتى» تارقىتىلىدىكەن.

4 - ئايدا سان فرانسىسكودىكى ياپونلار «ساككورا» بايرىمى ئۆتكۈزىدىكەن. ياپونىيەدىن تەكلىپ قىلىنغان سەنئەتكارلار ئۆز ماھارىتىنى نامايىش قىلىدىكەن. «ياپون شەھىرى» دە كاتتا يې-غىلىش ئۇيۇشتۇرۇلۇپ بىر قاتار تەبرىكلەش پائالىيەتلىرى ئۆتكۈزۈلىدىكەن.

5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى مېكسىكىلىقلار 1862 - يىلىدىكى فرانسۇزلار ئۈستىدىن قازانغان غەلىبىسىنى خاتىرىلەيدىكەن. 5 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ھەيسىن رايونىدا ئىسپانىيە ئۆرپ - ئادەت نا-

مايىشى ئۆتكۈزۈلىدىكەن.

6 ـ ئاينىڭ ئاخىرقى بىر ھەپتىسىدە ئالتە رەڭلىك بايراق كۆتۈرگەن «ئوخشاش جىنسلىق مۇھەببەتداشلار ئەركىنلىكى كۈنى» ئۆتكۈزۈلىدىكەن. ئوخشاش جىنسلىق مۇھەببەتداشلار چوڭ نامايىش ئۇيۇشتۇرۇپ، شەھەر كوچىلىرىنى ئايلىنىپ چىقىدىكەن. «ئوخشاش جىنسلىق مۇھەببەتداشلار كىنو بايرىمى» مۇ 6 ـ ئايدا ئۆتكۈزۈلىدىكەن.

7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئامېرىكىنىڭ مۇستەقىللىق كۈنى بايرىمى ئۆتكۈزۈلىدىكەن. مەملىكەت خاراكتېرلىك بۇ بايرامدا كىرىس مەيدانى ۋە «ئالتۇن قوۋۇق» كۆۋرۈكىدە سالىيوت ئېتىلىدىكەن.

8 ـ ئايدا «ياپون شەھىرى» دە كاتتا بازار بولىدىكەن.

9 ـ ئايدا سان فرانسىسكو يەرمەنكىسى شەھەر مەركىزىدە ئېچىلىش مۇراسىمى ئۆتكۈزىدىكەن. شۇ ئاينىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر ھەپتىسىنىڭ شەنبە كۈنىدە سان فرانسىسكو بورس بايرىمى مەيسىن قورغىنىدا ئۆتكۈزۈلۈشكە باشلايدىكەن.

10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى كولومبو خاتىرە كۈنى ئىكەن. شۇ كۈندە يەنە شىمالىي دېڭىز قىرغىقىدا ئىتالىيىلىكلەرنىڭ ئەنئەنىۋى خاتىرىلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلىدىكەن. 10 ـ ئاينىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر كۈنىدە «ئالۋاستى بايرىمى» ئۆتكۈزۈلۈشكە باشلايدىكەن.

11 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى مېكسىكىلىقلار رايونىدا «ئەرۋاھلارنى خاتىرىلەش» بايرىمى ئۆتكۈزۈلىدىكەن. سان فرانسىسكو جاز مۇزىكا بايرىمى شۇ ئاينىڭ ئالدىنقى ئىككى ھەپتىسىدە ئۆتكۈزۈلۈشكە باشلايدىكەن. 11 ـ ئاينىڭ ئەڭ ئاخىرقى ھەپتىسىنىڭ يەكشەنبە كۈنى «تەشەككۇر» بايرىمى ئۆتـ

كۆزۈلىدىكەن.

12 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى مىلاد بايرىمى ئۆتكۈزۈلىدىكەن. بۇ بايرام پۈتكۈل ئامېرىكىلىقلارنىڭ كاتتا ئايىمى بولۇپ، مـا-گىزىنلارنىڭ دېرىزىلىرى چىرايلىق قىلىپ بېزىلىدىكەن. سان فرانسىسكو بالىت تىياتىرى كلاسسىك تىياتىرلارنى ئوينايدىكەن.

14. ئاۋىئاتسىيە گېپىدە تۈرمىدى

ئامېرىكا ئاۋىئاتسىيە ئىشلىرى جەھەتتە دۇنيادا ئەڭ ئـال-دىنقى قاتاردا تۇرىدىغان دۆلەت. ئامېرىكىدا چوڭ تىپتىكى ئا-ۋىئاتسىيە شىركەتلىرىدىن 50 نەچچىسى بار. ئايرودروم ئەسلـە-ھەلىرى بار شەھەر 1400 دىن ئاشىدۇ. نيۇيورك، چىكاگو، ۋاشىنگتون، سان فرانسىسكو قاتارلىق چوڭ شەھەرلەر ھاۋا قاتنىشى تۈگۈنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. پەقەت نيۇيوركتىكى كېننىدى خەلقئارا ئايروپورتلا يىلىغا 15 مىليون يولۇچىنى قوبۇل قىلالايدۇ ۋە ئۈزىتالايدۇ. چوڭ ـ كىچىك شەھەرلەرنىڭ ھەممىسى ھاۋا يولى بىلەن باغلانغان. ئايروپورتلارنىڭ ئاپتوماتـ-لىشىش دەرىجىسىمۇ ناھايىتى يۇقىرى.

ئەمەلىيەتتە، ئامېرىكىنىڭ ئاۋىئاتسىيە ئىشلىرى ئايروپىلان ئارقىلىق ئويۇن كۆرسىتىشتىن باشلانغان دېسە ھېچكىمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ. بىراق، ئەمەلىي ئەھۋال ھەقىقەتەن شۇنداق.

كىتابىمىزنىڭ «سەپەرنىڭ باشلىنىشى» دېگەن بۆلۈكىدە مەلۇمات بەرگىنىمىزدەك، 1903 ـ يىلى ئاكا ـ ئۇكا لايتلار ماتورىنىڭ قۇۋۋىتى 12 ئات كۈچىگە ئىگە قوش قاناتلىق بىر ئايروپىلان ياساپ ئۇچۇرۇپ، ئادەمنى ئاسمانغا ئاچقىشنىڭ

تۇنجى سەھىپىسىنى ئاچقان. 1918 ـ يىلى ئامېرىكا پوچتا ئىدارىسى ئايروپىلاندىن پايدىلىنىپ پوچتا يوللانمىلىرىنى تو-شۇشنى يولغا قويغان. كېيىنكى يىلى مەلۇم بىر ئۇچقۇچى ئايروپىلانىنى بىر بازارنىڭ ئۈستىدە ئۇچۇرۇپ ئويۇن كۆرسەت-كەن. ئارقىدىنلا بىرقانچە بازارچىنى ئايروپىلانغا ئولتۇرغۇزۇپ ھاۋا بوشلۇقىغا ئاچقان ۋە ئۇلارنى راسا ئويناتقان. شۇنىڭ بىلەن ئايروپىلاندا ئادەم توشۇشنىڭ مۇمكىنچىلىكى بايقالغان. 1927 ـ يىلىغا كەلگەندە ئادەم توشۇيدىغان ئايروپىلان تۇنجى قېتىم يىراق مۇساپىگە ئۇچۇپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان. 1938 ـ يىلى ئامېرىكىدا تۇنجى ئاۋىئاتسىيە ئىدارىسى قۇرۇلغان. مانا شۇنىڭدىن باشلاپ، ئايروپىلاننىڭ ئانا دۆلىتى بولغان ئامېرىكا ئاۋىئاتسىيە ئىشلىرى جەھەتتە يېڭى تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن. ئامېرىكا ئاسمىنىدا ھەر خىل ئايروپىلانلارنىڭ قۇشقاچىتەك ئۇچۇپ يۈرۈشى، چوڭ ۋە بىخەتەر ئايروپىلانلارنىڭ ئامېرىكىدا ئىشلەپ چىقىرىلىشى مانا بۇ نۇقتىنى تولۇق پاكىتلار بىلەن ئىسپاتلايدۇ.

بىراق، ئامېرىكا ئېۋەنسىز دۆلەت بولمىغىنىدەك، ئۇنىڭ ئاۋىئاتسىيە ئىشلىرىدىمۇ بەزى مەسىلىلەر مەۋجۇت ئىكەن.

مەسىلەن، بىز ئىككى تەرەپنىڭ كېڭىشىدىن ئۆتكەن كۇ-تەرتىپ بويىچە، 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى (جۇڭگو ۋاقتى بىلەن 2 ـ كۈنى) سان فرانسىسكو شەھىرىدىن نيۇيورك شەھىرىگە قاراپ ئۇچماقچى بولدۇق ۋە چوش مەزگىلى بىلەن ئايروپورتقا يېتىپ چىقتۇق. ئادەتتە سان فرانسىسكودىن بىر ئۇچقانچە ئۇ-چۇپ نيۇيوركقا بارىدىغان نۆۋەتچى ئايروپىلانلارمۇ، بىرقانچە شەھەرگە قونۇپ ئايروپىلان ئالماشتۇرۇپ بارىدىغان نۆۋەتچى ئايروپىلانلارمۇ بولىدىكەن. نيۇيورك شەھىرىدىكى پائالىيەتلە-

ېمىز ئاللىقاچان پىلانلىنىپ بولغاچقا، پائالىيەت ۋاقتىغا كا-
پالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، نيۇيوركقا بىۋاستە ئۇچىدىغان ئايرو-
پىلاننىڭ بىلىتى سېتىۋېلىنغان ۋە ئايروپورت دائىرىلىرى تە-
ېپىدىن مەقسەتكە لايىق كاپالەتكە ئېرىشىلگەنىكەن.

بىز ئولتۇرغان «ھاۋادىكى ئاپتوبۇس» تىپلىق يىراق مۇسا-
پىلىك ئايروپىلان بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن 1 سائەت 30 مىنۇت
كېچىكىپ ئۇچتى، ئۇچۇپ تېگىشلىك ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلگە-
چە قاراڭغۇمۇ چۈشۈپ كەتتى. ئالتە سائەت ئۇچقاندىن كېيىن
ئاندىن نيۇيورك ئايروپورتىغا يېتىپ بارىدىغىنىمىز بىزگە ئايان
بولغاچقا، بىر يىلدەك ئۇزۇن تۇيۇلىدىغان ئاشۇ ئالتە سائەتلىك
ۋاقىتنىڭ تېزرەك ئۆتۈپ كېتىشىنى كۈتۈپ ئۆز خىياللىرىمىز
بىلەن بەند بولۇپ كەتتۇق.

بىراق، كېچە ئاسمىنىدا ئۇچ سائەت ئۇچۇپ ئۇچۇشقا تې-
گىشلىك مۇساپىنىڭ يېرىمى توگىدى دېگەندە، ئايروپىلان يې-
نىك سىلكىنگىلى، قۇلاقلىرىم غوڭۇلدىغىلى تۇردى. ئېنىقكى،
بۇ ئايروپىلاننىڭ تۆۋەنلەشكە باشلىغانلىقىنىڭ ئالامىتى ئىدى.

ئايروپىلان ئەسلىدىكى ئۇچۇش پىلانى بويىچە يېرىم يولدا
قونمايدىغان بولغاچقا، ھەر خىل قىياسلار كۆڭلۈمدىن كەچكىلى
تۇردى. «ئايروپىلاننىڭ بىرەر يېرىدىن چاتاق چىققان بولسا چۆل –
جەزىرىگە مەجبۇرىي قونامدۇ، نېمە؟» دېگەن ئوي كاللامغا كە-
ېپىلىۋالدى.

پەمىچە، ئايروپىلان تۆۋەنلەپ 5000 مېتىر ئېگىزلىككە
كەلگەندە ئاندىن ئايروپىلان كانىيىدىن ئاۋاز ئاڭلاندى. ئايرو-
پىلان كۈتكۈچىسىنىڭ زۇۋاننى چۈشەنمىگىنىم ئۈچۈن ئىنگە-
لىزچىنى بىلىشى مۇمكىن بولغان يولۇچىلارنىڭ چىرايىغا قا-
رىدىم. ئۇلارنىڭ چىرايىدا ھېچقانداق جىددىيلىشىش ئالامىتىنى

كۆرمىگەندىن كېيىن، يۈرىكىم جايىغا چۈشكەندەك بولدى.

بىر چاغلاردا ئايروپىلاننىڭ چاقى يەرگە تەگدى، تورمۇزلاندى. ئايروپورتنىڭ ئۆڭكۈر شوتىسىدىن ئايروپىلان ساقلاش زالىغا چىقىپ كەلگەندىلا ئاندىن ئايروپىلانىمىزنىڭ يېرىم يولدا مەلۇم شەھەرنىڭ ئايروپورتىغا قونغانلىقى مەلۇم بولدى.

ئۆمىكىمىزنىڭ ئىنگلىزچە تەرجىمانى ئايروپورت خادىملىرى بىلەن بىرنەچىمىلەرنى كالدىرلىشىپ خېلىلا قىزىرىشتى. ئاڭلىساق، قونغان يېرىمىز ئامېرىكىنىڭ ئوتتۇرا شەرق قىسمىدىكى تېنىنېسسې شتاتىغا قاراشلىق مېمفىس شەھىرىنىڭ ئايروپورتى بولۇپ، بۇ يەر ئايروپىلانىمىزنىڭ ئىگىسى — ئامېرىكا غەربىي شىمال ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ مۇھىم بازىسى ئىكەن. ئۇلار ئادەم تولۇقلاپ، ئىقتىسادىي زىيانىنى ئازايتىش ئۈچۈن بۇ يەرگە قونۇپتۇ. يامان يېرى، بىزنى ئەكەلگەن ئايروپىلان يەنە يولۇچى بېسىپ قاياقلارغىدۇر جۆنەيدىكەن، يەنە ئۇچ سائەتتىن كېيىن قاياقتىندۇر كېلىدىغان بىر ئايروپىلان بىزنى ئېلىپ يەنە نيۇيوركقا قاراپ ئۇچىدىكەن. بۇنداق بولغاندا نيۇيوركتىكى پائالىيەتلىرىمىزنىڭ بەزىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدىكەن.

ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ گېپىدە تۇرماي، نيۇيوركتىكى پائالىيەتلىرىمىزگە تەسىر يەتكۈزگىنى ئۈچۈن تازا خاپا بولدۇق. تاماكىمۇ چېكەلمەي، يىراقتىمۇ كېتەلمەي، تۇرمىدەك چىڭ قوغدىلىدىغان ئايروپىلان كۈتۈش زالىدا ئۇچ سائەتلىك ۋاقىتنى ئۆتكۈزدۇق. تۇن تەڭدىن ئاشقاندا ئاندىن بەدەن ئېغىرلىقى 200 كىلوگرام كەلگۈدەك بىر نېگىر ئايالنىڭ يېتەكلىشى بىلەن ئايروپىلانغا چىقتۇق، كېچە ئاسمىنىدا يەنە ئۇچ سائەتچە ئۇچقاندەك كېيىن نيۇيورك ئايروپورتىغا قوندۇق.

نيۇيوركتا تاڭ يورۇپ، قۇياش كۈتۈرۈلگەن چاغ بولۇپ، يەر يۈزى تېمپېراتۇرىسى توققۇز گرادۇس ئىكەن. «نيۇيورك ۋاقتى گېزىتى» دە ئۆتكۈزۈلمەنغان پائالىيەتنىڭ يېرىمى ئايروپىلانىڭ يېرىم يولدا توختىۋېلىشى سەۋەبلىك ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپتۇ.

بىز يول باشلىغۇچى تونى ۋاڭ ئەپەندىنىڭ ھەمراھلىقىدا شەھەر مەركىزىگە يېرىم سائەتلىك مۇساپىدىكى «HILTON» مېھمانخانىسىغا بېرىپ جايلىشىۋالغاندىن كېيىن، نيۇيورك شەھىرى بىلەن تونۇشۇشقا باشلىدۇق.

15. بىرىنچى چوڭ شەھەر

نيۇيورك ئامېرىكا بويىچە بىرىنچى چوڭ شەھەر، ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى، دۇنيا بويىچە تۆتىنچى چوڭ پورت شەھىرى، شۇنداقلا بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ باش شتابى جايلاشقان جاي. ئورنى خودسۇن دەرياسىنىڭ ئوڭ قىرغىقىدا. نيۇيورك مانخانتان رايونى، بروكلىن رايونى دېگەندەك بەش چوڭ رايونغا بۆلۈنىدۇ. بۇ يەردە خەلقئارالىق پۇل مۇئامىلە كەسپى، كىيىم ـ كېچەك، نەشرىياتچىلىق، پەردا ز بۇيۇملىرى ئىشلەپچىقىرىش، قورال ـ ياراغ سانائىتى قاتارلىق سانائەتلەر بەكمۇ تەرەققىي قىلغان. نيۇيورك يەنە ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ ئەڭ چوڭ سودا ۋە مەدەنىيەت مەركىزى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا ئەڭ ئېگىز خىزمەت بىنالىرى، قەۋەتلىك سودا ماگىزىنلىرى، چوڭ بانكىلار، تىياتىرخانىلار، مۇزېيلار بار. 1754 ـ يىلى قۇرۇلغان كولۇمبىيە ئۇنىۋېرسىتېتى، 1847 ـ يىلى قۇرۇلغان نيۇيورك ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مەشھۇر كېنىندى ئايروپورتى قاتارلىقلارمۇ مۇ-

شۇ شەھەردە.

1868 ـ يىلى ياسالغان نيۇيورك يەر ئاستى تۆمۇريولىنىڭ 1979 ـ يىلىغىچە ياسالغان ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 393.5 كىلو-مېتىرغا يەتكەن. بۇ شەھەر شەھەر ئەتراپىدىكى 60 تىن ئوشۇق كىچىك شەھەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. نيۇيورك يەنە نېگىرلار مەركەزلىشىپ ئولتۇراقلاشقان بىر شەھەر. 1981 ـ يىلىدىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، بۇ شەھەردىكى نېگىرلار ئاھالىسى 1 مىليون 700 مىڭدىن ئاشىدىكەن.

1625 ـ يىلى گوللاندىيىلىكلەر نيۇيورك شەھىرىنىڭ ھا-زىرقى ئورنىدا «يېڭى گوللاندىيە» دەيدىغان بىر مۇستەملىكىنى قۇرغان، مۇستەملىكە مەركىزىگە «يېڭى ئامستېردام» دەپ نام بەرگەن. بۇ مۇستەملىكە 1664 ـ يىلى ئەنگلىيە تەرىپىدىن ئىگىلىۋېلىنغان «نيۇيورك» دېگەن نامنى مۇستەملىكە نامى سۈ-پىتىدە قوبۇل قىلغان. مانا مۇشۇ شەھەر 1789 ـ يىلىدىن 1790 ـ يىلىغىچە ئامېرىكىنىڭ پايتەختى بولغان.

نيۇيوركقا يېتىپ كەلگەن ۋاقتىمىزدا ھاۋا ئوچۇق بولغاچ-قا، ئايروپىلان تۆۋەنلەۋاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، بۇ شەھەر-نى ئاسماندا تۇرۇپ كۆزىتىش ۋە سۈرەتكە چۈشۈرۈۋېلىش پۇر-سىتىگە ئىگە بولدۇم.

16. ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلى

ـــ ئەگەر نيۇيورك شەھىرىگە كەلگەندىن كېيىن پەقەت بىرلا جايىنى كۆرۈش پۇرسىتى بېرىلسە، سىلەر ئالدى بىلەن قەيەرنى تاللايسىلەر؟

بۇ «فورت» ماركىلىق ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ شەھەرگە قاراپ كېتىۋاتقان چېغىمىزدا يول باشلىغۇچى تونى ۋاڭ ئەپەندى-

دىنىڭ بىزگە قويغان سوئالى ئىدى. HILTON مېھمانخانىسىدىن ئايرىلىپ شەھەر مەركىزىگە قاراپ كېتىۋاتقان بولساقمۇ، تۇنجى بولۇپ قايسى مەشھۇر نۇقتىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىدىغانلىقىمىزنى راستتىنلا ئۇقمايتتۇق. بايا دېگەندەك، ئامېرىكا ئاۋئىاتسىيىسىنىڭ گېپىدە تۇرمىغانلىقى تۇپەيلى، قولىمىزدىكى زىيارەت تەرتىپى چۈشۈرۈلگەن بىر ۋاراق قەغەز ئۆز رولىنى يوقاتقانىدى.

ئۆمىكىمىزدىكىلەردىن پەقەت ئۆمەك تەرجىمانى شياۋۋاڭلا بۇرۇن بۇ شەھەرگە كېلىپ باققانىكەن. قالغان 17 نەپەر ئەزا ئىچىدە ھېچقايسىمىز بۇ يەرگە كېلىپ باقمىغان بولساقمۇ، لېكىن تۇنجى بولۇپ قەيەرنى كۆرۈشنى خالايدىغانلىقىمىزنى ئالدىمقاچان كۆڭلىمىزگە پۈكۈپ قويغانىدۇق. شۇڭا، بىز تەڭلا:

ــ ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىنى كۆرۈشنى تاللايمىز، ــ دەپ جاۋاب بېرىۋىدۇق، تونى ۋاڭ رازىمەنلىك بىلەن كۈلۈپ قويدى ۋە:

ــ ژۇرنالىست، يازغۇچى ئىكەنسىلەر، سىلەرنىڭ «ئەركىنلىك ئىلاھى» نى كۆرگىلى ئالدىرايدىغىنىڭلاردىن ئەجەبلەنگىلى بولمايدۇ. بىراق، نيۇيوركقا كەلگەنلىكى سايىاھەتچى، مەيلى ئۇ ئەمەلدار بولسۇن ياكى دېھقان بولسۇن، ھەممىسى تۇنجى بولۇپ ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىنى تاماشا قىلىشنى خالايدۇ، شۇڭا مەنمۇ سىلەرنى تۇنجى بولۇپ «ئەركىنلىك ئىلاھى» نىڭ قېشىغا باشلاپ كېتىپ بارىمەن، ــ دېدى. بىز تونى ۋاڭنىڭ يول باشلىغۇچىلارغا خاس ئۇستاتلىقىغا قايىل بولۇپ، چاۋاك چېلىشتۇق.

كۈلكە ـ چاقچاق بىلەن بىر سائەتچە يول يۈرگەندىن كېيىن نيۇيورك كونا پورتىغا يېتىپ كەلدۇق. ئازادە مېھمان كۈتۈش ئورنى، كېمە ساقلاش ئۆيى، بىلەت سېتىش بوتكىسى قاتارلىقلار ئىنتايىن ئادەتتىكى كۆرۈنۈشتە بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئالدىمىزغا ئالاھىدە بىر مەنزىرە ئېلىپ كەلمىدى. ئەمما بىز ئۈچۈن بۇ ئادەتتىكى كۆرۈنۈش ئىنتايىن ئالاھىدە ئىدى. چۈنكى بىز ئامېرىكىنىڭ ئىچكى رايونىغا قەدەم قويغان تۇنجى پويىز ئىدۇق.

نيۇيورك: ئەركىنلىك ئارلىدىكى ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلى

تارىلىقلاردىن تەشكىل تاپقان بۇ كونا پورت 1940 - يىللاردىلا ئىشلىتىلىشتىن توختىتىلغانكەن، ھازىر ئاسارئەتىقە قاتاردا ئۆز پېتى ساقلىنىۋېتىپتۇ. بۇرۇن ياۋروپا ۋە دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدىن ئامېرىكىنى نىشانلاپ يولغا چىققان كېمىلەر، جان ساقلاش ياكى باي بولۇش ئىستىكى بىلەن ئامېرىكىنى كۆڭلى تارتقان مۇساپىرلار مانا مۇشۇ پورت ئارقىلىق كۆزلىگەنلىرىگە نائىل بولىدىكەن.

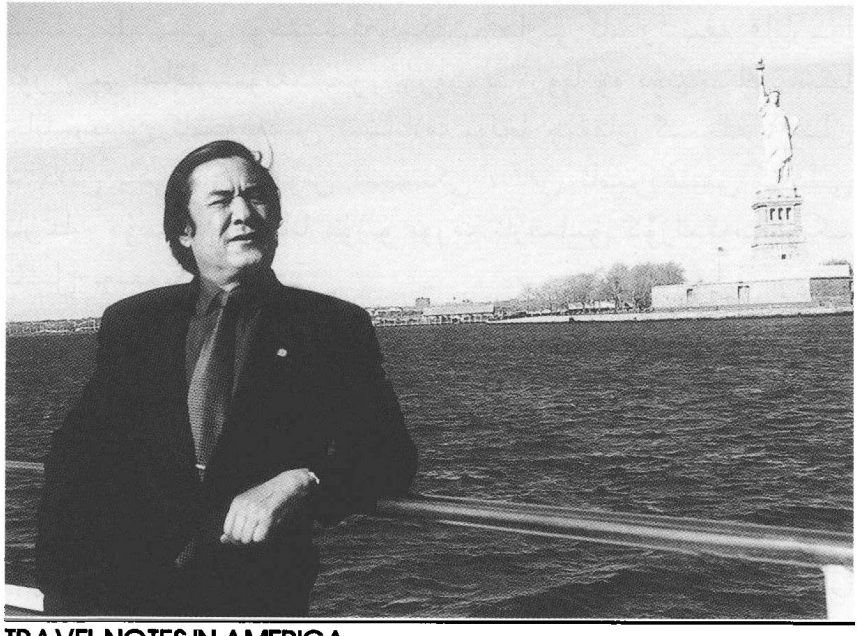
بىز كېمە ساقلىغاچ، كونا پورتتا يېرىم سائەت سايا‌ھەتتە بولدۇق. كېمە ئاخىر يېتىپ كەلدى. سوغۇق كۈز شامىلى ۋۇ-ۋۇلداپ تۇرغان دېڭىزدا ئىككى قەۋەتلىك سايا‌ھەت كېمىسى بىلەن 20 مىنۇتچە يول يۈرگەندىن كېيىن مانخاتتانىڭ جەنۇ-بىغا 24 كىلومېتىر كېلىدىغان جايدىكى «ئەركىنلىك ئىلاھى» نىڭ يېنىغا يېتىپ كەلدۇق ۋە ئەركىنلىك ئارلىدا تىك تۇرغان

«ئەركىنلىك ئىلاھى» نىڭ «جامالى» نى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇق.

ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىنىڭ تولۇق نامى «جاھاننى يورۇتۇۋاتقان ئەركىنلىك ئىلاھى» ئىكەن، ئېگىزلىكى 93 مېتىر (تەگلىكى بىلەن قوشۇلۇپ)، ئېغىرلىقى 225 تونىا بولۇپ، دۇنيا ھەيكەلتىراشلىق سەنئىتى تارىخىدىكى بىر مۆجىزە بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. بۇ ھەيكەل قەدىمكى رىمچە ئۇزۇن چاپان، يالقۇنجاپ تۇرغان تاج كىيگەن، 12 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى مەشئەلنى كۆتۈرۈۋالغان ۋە سول قولىدا ئا-مېرىكىنىڭ «مۇستەقىللىق خىتابنامىسى» نى تۇتقان ھالدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن.

ھەيكەلنىڭ ئىچىدە يەنە 168 باسقۇچلۇق بۇرمىسىمان پە-لەمپەي ۋە تاج قىسمىدا 25 تۆمۈر روجەك بار ئىكەن. پەلەمپەي

نيۇيورك: ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلى يېنىدا

بىلەن ھەيكەلنىڭ باش قىسمىغا چىققىلى، روجەك ئارقىلىق نيۇيورك پورتىنىڭ پۈتكۈل قىياپىتىنى ئېنىق كۆرگىلى بولىدىكەن.

ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىنىڭ ئاپتورى فرېدرىخ ئاۋگۈست 1834 - يىلى فرانسىيىدە ياشىغۇچى بىر ئىتالىيىلىك ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپلا ھەيكەلتىراشلىق سەنئىتىگە ئىشتىياق باغلىغان. 1851 - يىلى لوئى بوناپارت سىياسىي ئۆزگىرىش قوزغاپ، فرانسىيىنىڭ 2 - جۇمھۇرىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغان كۈنلەردە بىر بۆلەك قايتماس جۇمھۇرىيەتچىلەر كوچىلاردا بارىكادا قۇرۇپ، باتۇرلارچە قارشىلىق كۆرسەتكەن. بىر كۈنى كەچقۇرۇن ئاۋگۈست بىر قىزنىڭ مەشئەل كۆتۈرۈپ يۈرۈپ قاتمۇقات توساقلارنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، ھۇررا توۋلاپ كېتىۋاتقاندا ئوق زەربىسىدىن يىقىلغىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ۋە قاتتىق ھاياجانلانغان. مەشئەل كۆتۈرگەن بۇ قىز ئۇنىڭ قەلبىگە بىر يارقىن ئوبراز تەرىقىسىدە مەھكەم ئورناپ كەتكەن.

1865 - يىلى ئاۋگۈست باشقىلارنىڭ «بىر ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلى ياساپ ئامېرىكا مۇستەقىللىقىنىڭ 100 يىللىق خاتىرىسى ئۈچۈن ئامېرىكا ھۆكۈمىتىگە تەقدىم قىلىش، ھەيكەلگە كېتەرلىك خىراجەتنى فرانسىيىلىكلەر ئىئانە قىلىش» دېگەن تەكلىپىنى قوبۇل قىلغان.

1869 - يىلىغا كەلگەندە ئاۋگۈست ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىنىڭ سخېمىسىنى پۈتتۈرگەن، ھەيكەل ياساش ئىشىغا تۇتۇش قىلغان. كۆپ ئۆتمەي ھەيكەل تەقدىم قىلىش ئىشى ئامېرىكىغا ئۇقتۇرۇلغان. ئاۋگۈستنىڭ ھەر تەرەپلىمە تىرىشچانلىق كۆرسىتىشلىرى ئارقىسىدا ئامېرىكا پارلامېنتى قارار ما-

قۇللاپ، فرانسىيىنىڭ ھەيكەل تەقدىم قىلىش پىلانىنى قوبۇل قىلغان.

1884 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلى ئامېرىكا ھۆكۈمىتىگە فرانسىيە ھۆكۈمىتى نامىدىن رەسمىي تەقدىم قىلىنغان. شۇ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ھەيكەل تەگلىكى قۇرۇلۇشىدا ئىش باشلانغان. 1886 ـ يىلى 75 نەپەر ئىشچى قۇرۇلۇش جاھازىسىغا چىقىپ، ھەيكەلنىڭ 100 پارچە بۆلەك قىسمىنى 300 مىڭ تال مىخ بىلەن ھەيكەل ئومۇرتقىسىغا مىخلاشقا باشلىغان. 10 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىنى ئورنىتىش قۇرۇلۇشىدا ئىش تاماملانغان. ھەيكەلنىڭ ئورنىتىلىش مۇراسىمىدا ئامېرىكا زۇڭتۇڭى ئۆز قولى بىلەن يوپۇق ئاچقان ۋە يوپۇق ئېچىش نۇتقى سۆزلىگەن. سان ـ ساناقسىز كىشىلەر ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىنىڭ قەد كۆتۈرگىنىگە تەنتەنە قىلىشقان.

ئاۋگۇستىمۇ ئۆزىنىڭ كۆرۈنەرلىك خىزمىتى ئۈچۈن نيۇيورك شەھىرىنىڭ پەخرىي پۇقراسلىق شەرىپىگە ئېرىشكەن، فرانسىيىنىڭ شۆھرەتلىك ئارمىيە قوماندانى دەرىجىسىدىكى جەڭچى ئۇنۋانى بىلەن تارتۇقلانغان. ئۇ 1904 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى فرانسىيىدە ئالەمدىن ئۆتكەن.

ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىنىڭ تەگلىكىگە يەھۇدىي ئايال كۆچمەن ئىما يازغان بىر كۈپلېت شېئىر ئويۇلغانىكەن. مەن تەرجىمان ئارقىلىق بۇ شېئىرنىڭ خەنزۇچىسىنى قولغا چۈشۈردۇم. ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغاندا شېئىرنىڭ مەنىسى مۇنداق بولىدىكەن:

ئەي جەمئى ئادەم،
جاپا چەككەن، چارچىغانلار ھەم،
ھايۋان كەبى خورلانغانلار ھەم،
ئاياغ - ئاستى قىلىنغانلار ھەم،
ئەركىنلىككە ئىنتىلگەنلەر ھەم،
تەقدىرى كاج، بىقۇۋۇللار ھەم،
ئۆز - ئۆزۈڭنى تاپشۇرغىن ماڭا،
تاپشۇرغىن ماڭا !
مەن بۇ يەردە مەشئەل كۆتۈرۈپ،
چاچماقتىمەن شولا - يورۇقنى.
ئەركىنلىك ۋە پۇرسەت كۈتكەنگە
كۆرسىتىمەن ئالتۇن قوۋۇقنى !

مەن شەھەر تەرەپتىن ئۇچۇپ كېلىپ، ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلى ئۇستىدە ئىككى - ئۈچ مەرتە چۆرگىلەپ بولۇپ ئاندىن يەنە شەھەر تەرەپكە قاراپ ئۇچۇپ كېتىۋاتقان تىك ئۇچار ئايروپىلانلارنىڭ كۆپلۈكىگە قاراپ، ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىنى ئايروپىلانلىق زىيارەت قىلىش كەسپىنىڭ يولغا قويۇلغانلىقىنى قىياس قىلدىم.

17. ئاسمان - پەلەك بىنالار

ئەگەر سىز نيۇيورك كوچىسىدا تۇرۇپ، كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى بىنالارنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىپ سۈرەتكە چۈشىرىمەكچى بولسىڭىز، ئەڭ ياخشىسى بۇ نىيىتىڭىزدىن بۇرۇنراق يانغىنىڭىز تۈزۈك. ئۆزىڭىزنى چاغلىمىسىڭىز 24 مىللىلىتىر لىق بۇلۇڭلۇق كۆزى بار ئاپپارات بىلەنمۇ بىنالارنىڭ پەقەت 10 نەچچە قەۋىتىگىچىلا خاتىرە قالدۇرالايسىز، ئۇنىڭ ئۇستىدە

يەنە 60 قەۋەت ياكى 80 قەۋەت ئېشىپ قالىدۇ، سۇرەتنى كۆك ئاسمان بىلەن قوشۇپ تارتىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس!

نيۇيورك ئەنە شۇنداق ئاسمان ـ پەلەك بىنالار بىلەن تو-شۇپ كەتكەن، كوچىلىرىغا كۈن نۇرى چۈشمەيدىغان بىر كاتتا شەھەر!

12 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى بىز ئامېرىكىچە ئەتىگەنلىك تاماق يېگەندىن كېيىن، نيۇيوركتىكى ئەڭ ئېگىز بىناغا ـــ «دۇنيا سودا مەركىزى» گە ئېكسكۇرسىيگە كەلدۇق.

دۇنيا سودا مەركىزى بىناسىنىڭ ئېگىزلىكى 411 مېتىر، 110 قەۋەت بولۇپ، بۇ بىنا ئېگىزلىك جەھەتتە ئامېرىكا ۋە دۇنيا بويىچىمۇ ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىكەن. ئەڭ ئالدىنقى ئو-رۇندا تۇرىدىغىنى چىكاگو شەھىرىدىكى بىر ئېگىز بىنا بولۇپ، بۇ بىنامۇ 110 قەۋەت بولغىنى بىلەن، ئېگىزلىك جەھەتتە سودا مەركىزى بىناسىدىن ئېشىپ چۈشىدىكەن.

دۇنيا سودا مەركىزى بىناسى يانمۇيان سېلىنغان ئىككى بىنادىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ بىنالار ياپونىيەلىك بىر ئارخە-تېكتور تەرىپىدىن لايىھىلەنگەن، 1964 ـ يىلىدىن 1972 ـ يىلىغىچە جەمئىي سەككىز يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ پۈتتۈ-رۈلگەنكەن، بىنا قۇرۇلۇشىغا 12 مىليارد 850 مىليون ئامې-رىكا دوللىرى سەرپ قىلىنىپتۇ.

ماتېريالىلاردا كۆرسىتىلىشىچە، بۇ بىنانىڭ قۇرۇلۇشىدا 3500 ئىشچى ئىشلىتىلگەن، 200 مىڭ تونىا پولات، 426 مىڭ كۇب مېتىر سېمونت كەتكەنكەن. يەر ئاستى ئاپتوموبىل توخ-تىتىش مەيدانىغا 2000 ئاپتوموبىل سىغىدىكەن. بىناغا جايلاشقان ئىشخانىلاردا خىزمەت قىلىدىغانلارنىڭ سانىلا 50 مىڭدىن ئاشىدىكەن.

بىز تېز سۇرئەتلىك لىفتقا ئولتۇرۇپ پەقەت بىر مىنۇت ئىچىدىلا بۇ بىنانىڭ 107 قەۋىتىگە چىقتۇق. لىفتنىڭ چوڭلۇقى بىر ئۆيچە كېلىدىكەن. لىفتنىڭ تۆت تېمىغا دۇنيادىكى ئاساسلىق تىللار بويىچە «قارشى ئالىمىز» دېگەن خەت چاپلاپ قويۇلۇپتۇ. بۇ خەتلەر ئارىسىدا خەنزۇچە خەتمۇ بار ئىكەن. 107 ـ قەۋەتتىكى كەڭ زالنىڭ ئىچىگە يەنە «يەر شارى سىزنىڭ ئايلىنىشىغا دېگەن خەتنىڭ چۈشۈرۈلگەنلىكىنى تەرجىمان بىزگە تەرجىمە قىلىپ بەردى.

بىز 107 ـ قەۋەتتىكى قەھۋەخانىدا قەھۋە ئىچتۇق. خاتىرە بۇيۇملىرى سېتىلىدىغان دۇكانلاردىن خاتىرە بۇيۇمى سېتىۋالدۇق. ئارقىدىنلا كىچىكرەك بىر لىفتقا ئولتۇرۇپ، بىنانىڭ 110 ـ قەۋىتىدىكى تۇز ئۆگزىگە چىقتۇق، ئەتراپقا نەزەر سالدۇق.

راست دېگەندەك، يەر شارى بىزنىڭ ئايلىنىشىغا ئاستىمىزدا ئىدى. يىراقتىكى ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلى خېلى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مانخاتتان ئارلىدىكى رەڭمۇرەڭ قۇرۇلۇشلارمۇ بىزگە يېقىنلا بىر يەردە ئىدى.

قىزىق يېرى، مەن 110 ـ قەۋەتتە تۇرۇپ يىراقلارغا قاراۋاتقىنىمدا بۇ بىنانىڭ سەل لىڭشىۋاتقىنىنى سېزىپ قالدىم. بېشىمنى سىلكىۋېتىپ، كۆزۈمنى ئۇۋلىۋەتتىم، باشقا بىنالارغا سېلىشتۇرما قىلىپ تۇرۇپ بۇ بىنانىڭ راستتىن لىڭشىۋاتقان ياكى لىڭشىمايۋاتقىنىغا زەن قويدۇم.

ھېس قىلدىمكى، سەزگۈ ئەزالىرىم ئالدانمىغانىكەن، بىنا راستتىنلا شامال سوققان يېكەندەك يېنىك لىڭشىيدىكەن.

ئېگىز بىنالارنىڭ شامالدا لىڭشىيدىغىنىنى كىتابلاردىن ئوقۇغىنىم ئۈچۈن ئانچە ئالاقزادە بولۇپ كەتمىگەن بولسامۇ،

لېكىن بىنانىڭ لىڭشىغىنىغا دىققەت قىلمۇاتقىنىم يول باشلىغۇچىنىڭ كۆزىگە چۈشۈپ قاپتۇ. ئۇ دەرھال يېنىمغا كېلىپ كۆڭلۈمنى جايىغا چۈشۈرمەكچى بولغاندەك كۈلۈپ قويدى ۋە:

ــ بايام سىلەرگە سۆزلەپ بېرىشىم كېرەك ئىدى، ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپتۇ، بۇ بىنا لايىھىلىنىشىدىلا شامال سوققاندا لىڭشىيدىغان قىلىپ لايىھىلەنگەن ۋە يۇمشاق پولات تاياقچە ئىشلىتىلگەن. بىنانىڭ ئېغىرلىق مەركىزى دەل لىفت ئۆيىگە چۈشىدۇ. ئەگەر شامال سوققاندا لىڭشىمايدىغان قىلىپ لايىھىلەنسە ئۇنىڭ شامالغا ۋە يەر تەۋرەشكە بەرداشلىق بېرىش كۈچى بولمايدۇ. لىڭشىپ تۇرۇپ قاتتىق بوراننىڭ ۋە يەر تەۋرەشنىڭ زەربىسىنى ئاجىزلىتىدۇ، ــ دېدى.

مەن بۇ چۈشەندۈرۈشلەرنى ئاڭلاپ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ «ئىگىلگەن باشنى قىلىچ كەسمەپتۇ» دېگەن تەمسىلىنى يادىمغا ئالدىم.

گەپ ئېگىز بىنالار ئۈستىدە كېتىۋاتقاندا، دۇنيا سودا مەركىزى بىناسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان، مانخاتتان سودا رايونىغا جايلاشقان ئىمپېرىيە بىناسى توغرىسىدا ئازراق مەلۇمات بېرىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ.

بىز نيۇيوركتىن ئايرىلىدىغان كۈنى ئاندىن زىيارەت قىلىشقا مۇۋاپىق بولغان ئىمپېرىيە بىناسى 102 قەۋەتلىك بىنا بولۇپ، ئېگىزلىكى 381 مېتىر كېلىدىكەن. دۇنيا سودا مەركىزى بىناسى پۈتكۈچە ئۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ ئېگىز بىنا بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. ئىمپېرىيە بىناسى ئېگىز بولغىنى ئۈچۈن بۇ بىنادا كىشىنى چۆچۈتىدىغان نۇرغۇن ئىشلارمۇ يۈز بېرىپتۇ.

1945 ـ يىلى، «B ـ 25» تىپلىق بىر ئايروپىلان مەزكۇر بىنانىڭ 79 ـ قەۋىتىگە ئۇسۇپ، ئۇچ نەپەر ئايروپىلان خادىمى

ۋە 79 ـ قەۋەتتىكى ئىشخانىدا ئىشلەۋاتقان 11 نەپەر خىزمەتـ چىنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولغانىكەن. 60 ـ يىللاردا بولسا، 30 ئادەم بۇ بىنادىن ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋاپتۇ.

دۇنيا خەلقئارا سودا مەركىزى بىناسىدىمۇ بۇرۇن كىشىنى چۆچۈتكۈدەك ئىشلار يۈز بەرگەنىكەن.

قايسىبىر يىلى ئامېرىكىلىق ئىككى نەپەر ياش سايياھەتچى قاتاردا بۇ بىنانىڭ ئەڭ يۇقىرى قەۋىتىگە چىقىۋاپتۇ ۋە ئەپلىك بىر جايىنى تېپىپ يوشۇرۇنۇۋاپتۇ. تۇن تەڭ بولغاندا يوشۇرۇن ئاچىققان ئارغامچىنى ئىككى بىنا ئارىسىغا تارتىپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە ئىككى ياشنىڭ بىرى ياغاچ تەڭشەكنى تۇتۇپ، بۇ بىـ نادىن ئۇ بىناغا ئۆتمەكچى بولۇپتۇ ۋە ئاخىر مۇۋەپپەقىيەت قاـ زىنىپ، ھېچقانداق بىخەتەرلىك تەدبىرى كۆرۈلمىگەن ئەھۋال ئاستىدا ئىككى بىنا ئارىسىدا ئارغامچىدا مېڭىشتىن ئىبارەت يېڭى رېكورت يارىتىپتۇ. بىراق، ئۇلار تەۋەككۇلچىلىك بىلەن يېڭى رېكورت ياراتقان بولسىمۇ، ئەمما بىنادىن چۈشكەن ھامان «ئاممىۋى تەرتىپنى بۇزغان» دېگەن نام بىلەن قولغا ئېلىنىپتۇ. تاماشا كۆرۈۋاتقان شەھەر خەلقىنىڭ نارازىلىق بىلدۈرۈشى بىلەن بۇ ياشلار جەريمانە تۆلەپ، قاماقتىن ئامان قاپتۇ.

ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئامېرىكىلىقلار نام چىقىرىشقا، تەـ ۋەككۇلچىلىككە، قەھرىمانلىق كۆرسىتىشكە ئامراق كېلىدىـ كەن. بۇ ئىككى ياشنىڭ تەۋەككۇلچىلىكىمۇ ئامېرىكىلىقلارنىڭ مۇشۇ خاراكتېرىنىڭ بىر نامايەندىسى بولسا كېرەك.

بىز دۇنيا سودا مەركىزى بىناسىدا ئېكسكۇرسىيىدە بولغان كۈنلەر يېقىنلاپ كېلىۋاتقان مىلاد بايرىمىنىڭ شەپىسى ئاڭلىـ نىۋاتقان چاغلار بولۇپ، بۇ بىنادىمۇ بەزى بايرام ئالامەتلىرى پەيدا بولۇپتۇ. 107 ـ قەۋەتتىكى قەھۋەخانا ۋە دۇكانلار ئارچا

يوپۇرماقلىرى بىلەن بېزىلىپتۇ، ئەڭ تۆۋەنكى قەۋەتتىكى چوڭ زالنىڭ بىر تەرىپىدە قار مەنزىرىسىگە چۆمگەن قارىغايلىق دالا مودېلى ياسىلىپ، بايرام تۈسى بېرىلىپتۇ. بىز 110 قەۋەتتىن تۆۋەنگە چۈشكەندە نورۇز بوۋاي سۈرىتىدە ياسىنىۋالغان بىر ئېگىز ئەر سۈرەتكە چۈشكۈچىلەرگە ماسلىشىپ بېرىۋېتىپتۇ.

18. نيۇيوركتىكى «جۇڭگولۇقلار شەھىرى»

«جۇڭگولۇقلار شەھىرى» جىسمى بىلەن ئەمەس، بەلكى نامى بىلەن بىر شەھەر، بىر ياكى بىرقانچە كوچىدىن تەركىب تاپقان، خەنزۇلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان بىر رايون. نيۇيوركتىكى جۇڭگولۇقلار شەھىرىدىمۇ تېپىك جۇڭگو ئۇسلۇبىدا سېلىنغان ئىمارەتلەر، ئاشپۇزۇللار تولا ئىكەن. دۇكان ياكى باشقا مۇئەسسەسەلەرنىڭ ۋىۋىسكىسى خەنزۇچە ۋە ئىنگلىزچە يېزىقتا يېزىلىدىكەن. دۇكانلاردىكى ماللارنىڭ 90 پىرسەنتى جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقىدا ياكى تەيۋەن ئۆلكىسىدە ئىشلەنگەن ماللار بولۇپ، باھا كارتىلىرىمۇ خەنزۇچە ئىكەن. ماتېرىياللاردا تونۇشتۇرۇلۇشىچە، جۇڭگولۇقلار دەسلەپ بۇ يەرگە كەلگەندە رەھىمسىز كەمسىتىش ۋە زىيانكەشلىكلەرگە ئۇچراپتىكەن، پەقەت يامان كۆچلەرنىڭ زەربىسىدىن مۇداپىئەلىنىش ۋە ئۆزئارا ياردەملىشىش يۈزىسىدىنلا بۇ يەردە توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقانكەن.

مەلۇم بولۇشىچە، نيۇيوركتىكى جۇڭگولۇقلار كوچىسىدا ئولتۇراقلاشقانلارمۇ ئاساسەن گۇاڭدۇڭ ۋە فۇجيەن ئۆلكىلىرىدىن كۆچۈپ كەلگەنلەر بولۇپ، ھازىرمۇ ئۆلكە ئايرىمىسى بويىچە ئولتۇراقلىشىۋاتقانمىش. بۇ كوچىدىكى ئاھالىنىڭ 90 پىرسەنتى جۇڭگولۇقلار بولۇپ، سانى 100 مىڭدىن ئاشارمىش.

بىز جۇڭگولۇقلار شەھىرىنىڭ كوچا ئاغزىغا كېلىپلا ئۇچ يول كېسىشكەن جايدىكى كۆرۈنەرلىك يەرگە كۇك زىنىڭ ۋە لىن زېشۇينىڭ ھەيكەللىرى قويۇلغانلىقىنى كۆردۇق. ھەمراھ بولغۇچىنىڭ چۈشەندۈرۈشچە، كۇك زىنىڭ ھەيكىلى خېلى بۇ-رۇنلا قويۇلغانكەن. بۇ، بۇ يەردە ياشايدىغان جۇڭگولۇقلارنىڭ ئۆز ئەۋلىياسىنى ئۇنتۇمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ تەلىماتىنى ئې-سىدە مەھكەم ساقلايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدىكەن. بىراق، لىن زېشۇينىڭ ھەيكىلىنىڭ تۇرغۇزۇلۇشى تېخى يېقىنـ-قى يىللاردىكى ئىش بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆزگىچە بىر سەۋەبىمۇ بار ئىكەن.

ئېيتىلىشىچە، ئامېرىكا جەمئىيىتىدە زەھەرلىك چېكىم-لىك ساتىدىغانلار ۋە چېكىدىغانلار كۆپ بولۇپ (بۇلار ئاساسەن نيۇيوركتىكى يەر ئاستى تۆمۈريولى ۋوگزالىدا ھەرىكەت قىلار-مىش)، بۇنداق يامان ئىللەت جۇڭگولۇقلار كوچىسىغىمۇ سىڭىپ كىرگەن. ئوقۇمۇشلۇق زاتلار جۇڭگولۇقلار ئەۋلادىنىڭ زەھەر سېتىشىغا ۋە چېكىشىگە چەك قويۇشنىڭ لازىملىقىنى تونۇپ يەتكەن، جۇڭگودا زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى يۇرەكلىك ھالدا چەكلىگەن لىن زېشۇينىڭ روھىغا سېغىنىپ، ئۇنىڭ ھەيكىلـ-نى ئۆزلىرىنىڭ ئىشىك ئالدىغا تىكلىگەن.

يەنە ئېيتىلىشىچە، نيۇيورك شەھىرىدە «جۇڭگولۇقلار شە-ھىرى»لا ئەمەس، «برازىلىيەلىكلەر شەھىرى»، ياپونلار شەھە-رى»، «كورىيەلىكلەر شەھىرى» دېگەندەك «شەھەر ‹كوچا›» لەر-مۇ كۆپ ئىكەن. ئۇلار ئەمەلدە مەلۇم ئەلدىن كەلگەن مەلۇم مىللەت كىشىلىرىنىڭ يىغىنچاقراق ئولتۇراقلاشقان كوچىسى بولۇپ، ئاھالىسىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كۆچمەنلەردىن تەركىب تاپقان، ئامېرىكىدا بۇ ئادەتتىكى ئەھۋال ئىكەن. توپلىشىپ

ئولتۇراقلاشقانلار ئۆز مىللىتىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى ئۆز خاھىشى بويىچە تەرەققىي قىلدۇرالايدىكەن.

نيۇيورك شەھىرىدە جەمئىي ئۇچ يەردە «جۇڭگولۇقلار شەھىرى» بار ئىكەن. بۇ كوچىلارنى دەسلەپ كەلگەن جۇڭگولۇق كۆچمەنلەر ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن بولسىمۇ، كېيىنكى كۈنلەردە كۆچمەنلەرنىڭ كۆپىيىپ كېتىشى بىلەن بۇ كوچىلار تېخىمۇ قىستا ـ قىستاڭ بولۇپ كېتىپ كەتمىش. ئامېرىكىنىڭ 90 ـ يىللارنىڭ بېشىدىكى كۆچمەنلەر قانۇنىدا ھەر يىلى 20 مىڭ جۇڭگولۇقنىڭ ئامېرىكىغا كۆچۈپ كېلىشىگە يول قويۇلىدىكەن. يەنە 5000 چە جۇڭگولۇق ئۇرۇق ـ تۇغقانلىق ۋاستىسى ۋە باشقا ۋاستىلەر ئارقىلىق ئامېرىكىغا كېلەلەيدىكەن. شۇنداق قىلىپ، قانۇنلۇق كەلگەن بۇ 25 مىڭ كىشىنىڭ مۇتلەق كۆپ-چىلىكى ھەرقايسى جايلاردىكى «جۇڭگولۇقلار شەھىرى» گە كېـ-لىپ تىقىلىدىكەن. شۇ تۇپەيلى ئامېرىكىنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىدىكى «جۇڭگولۇقلار شەھىرى» ئاھالە ئەڭ زىچ، ئىش ھەققى ئەڭ تۆۋەن، مۇھىت تازىلىقى ئەڭ ناچار رايونلارنىڭ بىـ-رى بولۇپ قالغانىكەن.

19. ب د ت باش شتابىدا

بىز نيۇيوركقا كەلگەن كۈننىڭ ئەتىسى مانخاتتان ئارىلـ-نىڭ ئوتتۇرىسىدىكى خۇدسۇن دەرياسى ياقىسىغا جايلاشقان بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ باش شتابى بىناسىغا زىيا-رەتكە كەلدۇق.

بىز يېتىپ كەلگەندە، يول ياقىسىدىكى قاتار كەتكەن بايراق خادىلىرىنىڭ ھەممىسىدە ئەزا دۆلەتلەرنىڭ دۆلەت بايرىقى لە-پىلدەپ تۇرۇپتۇ. ھەمراھ بولغۇچى بۇنى كۆرۈپلا بىزگە:

ـــ تەلىيىمىزگە بۇگۈن بۇ يەردە يىغىن ئېچىلىۋېتىپتۇ. ھېچقانداق يىغىن بولمىغان كۈنلەردە بۇ بايراقلار چىقىرىلمايدۇ، ـــ دېدى.

بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى دۇنياۋى فاشىزمغا قارشى ئۇرۇش غەلىبىسىنىڭ مەھسۇلى ئىكەن.

بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى 1945 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى، 50 دۆلەتنىڭ تەشەببۇسى بىلەن سان فرانسىسكو شەھىرىدە رەسمىي قۇرۇلغان ۋە جۇڭگومۇ ئاشۇ تەشەببۇسچى دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان. شۇ چاغدا جۇڭگو ھۆكۈمىتى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ۋەكىلى دۇڭ بىۋۇ باشچىلىقىدا 10 كىشىلىك ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەۋەتىپ سان فرانسىسكو يىغىنىغا قاتناشتۇرۇپتىكەن.

نيۇيورك: بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى باش شتابىدا

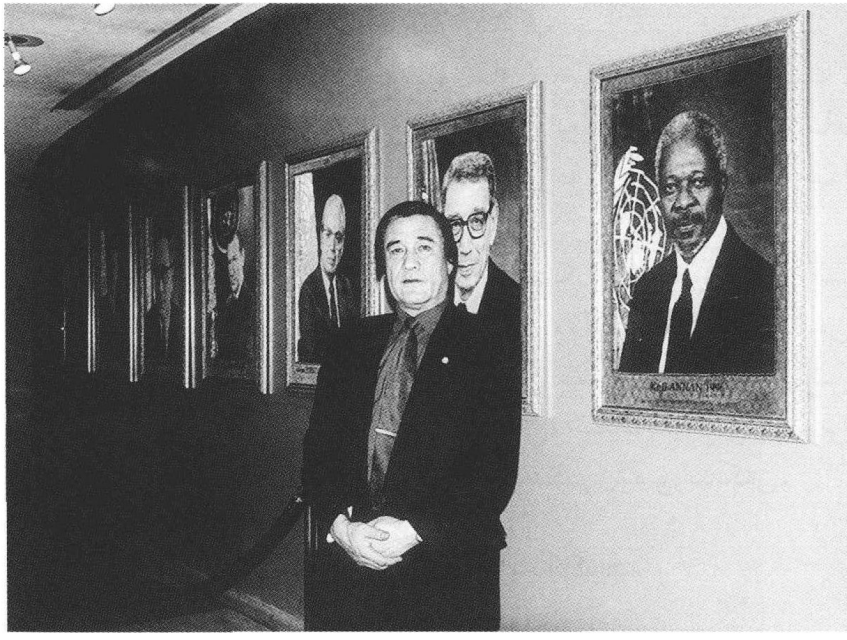
بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى باش شتابىنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 18 ئىنگلىز

موسى بولۇپ، 1946 ـ يىلى بىنا سېلىنىشتىن بۇرۇن بۇ يەر بىر قۇشخانا ئىكەن. 1946 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى نيۇيوركتىكى چوڭ باي بالا روكفېللېر بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىغا 8 مىليون 500 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى ئىئانە قىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى بۇ پۇل بىلەن خۇدسۇن دەرياسىنىڭ غەربىدىكى بۇ بىر پارچە زېمىننى سېتىۋاپتۇ.

بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى باش شتابىنىڭ بىناسى بىر ـ بىرىگە تۇتاش تۆت بىنادىن تەركىب تاپقان، كاتىباتلىق ئورنى 39 ـ قەۋەتكە جايلاشقانىكەن. بۇ باش شتابتا ئىشلەيدىغان خىزمەتچىلەر 5000 دىن، دىپلوماتىيە ئەلچىلەر ئۆمىكىنىڭ ئەزالىرى 40 مىڭدىن ئاشىدىكەن.

قاتتىق بىخەتەرلىك تەكشۈرۈشىدىن كېيىن بىز باش شتابىنىڭ ئاساسلىق بىناسىغا كىرىپ كەلدۇق. 1 ـ قەۋەتتىكى چوڭ زالدا تىلغا ئالغۇدەك مۇھىم ئەسلىمە يوق ئىكەن. 2 ـ قەۋەتنىڭ زال تېمىغا بولسا، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى قۇرۇلغاندىن بۇيانقى بارلىق باش كاتىپلارنىڭ سۈرىتى ئېسىپ قويۇلۇپتۇ. زالنىڭ دەريا غارايدىغان تەرىپىدە خاتىرە بۇيۇملىرى دۆكانلىرى، خاتىرە ماركىسى ساتىدىغان پوچتىخانا بار ئىكەن. بۇ پوچتىخانا زىيارەتكە كەلگۈچىلەرنى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ نامى چۈشۈرۈلگەن پوچتا كونۋېرتى ۋە ماركا بىلەن تەمىنلەيدىكەن.

بىز 3 ـ قەۋەتتىكى چوڭ يىغىن زالىغا كىرىپ كەلگىنىمىزدە، زالدا ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى قاناداقتۇر بىر تېما ئۈستىدە يىغىن ئېچىۋېتىپتۇ. قايسىدۇر بىر دۆلەتنىڭ ۋەكىلى يىغىن مۇنبىرىدە سۆزلەۋېتىپتۇ. بىز قائىدە بويىچە

نيۇيورك: بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ باش كاتىپلىرى بىلەن «بىللە»

ھېچقانداق تۈنۈش چىقارماي يىغىن مەيدانىنىڭ ئاخىرقى رەت-تىكى بىكار ئورۇندۇقلىرىدىن ئورۇن ئېلىپ ئولتۇرۇشتۇق. تىل ئۇقمىساقمۇ ئالاھازەل 20 مىنۇتچە يىغىنغا «قاتناشتۇق». ئارقىدىنلا خەۋپسىزلىك كېڭىشىنىڭ يىغىن زالىنى، ھەرقايسى دۆلەتلەر سوۋغات قىلغان ئەمەلىي بۇيۇملارنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن باش شتاب مەيدانىغا قايتىپ چىقتۇق.

باش شتاب مەيدانى ھەر خىل مەنزىرە دەرەخلىرى ۋە چىم-لىق بىلەن كۆركەملەشتۈرۈلگەنىكەن. مەيدانىنىڭ دەريا قىرغىقى تەرىپىگە ئەزا دۆلەتلەر سوۋغا قىلغان ھەيكەللەر قويۇلۇپتۇ. بۇلارنىڭ ئارىسىدا دۆلىتىمىز سوۋغا قىلغان بىر چوڭ قۇيما ئىدىش بار ئىكەن.

مەيدانىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا يەنە ئىتالىيە ھۆكۈمىتى تەق-

دىم قىلغان غەلىتە بىر چوڭ شار كۆزگە چېلىقىدىكەن. خىز-مەتچىلەرنىڭ چۈشەندۈرۈشىچە، بۇ شار مۇھىت ئاسراش تېمىسىدىكى بىر ھەيكەلتىراشلىق ئەسىرى بولۇپ، يەر شارىنىڭ بۇلغىنىۋاتقانلىقى، ئىچكى قىسىمدا نۇرغۇن دەزلەرنىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىقى چۈشەندۈرىدىكەن.

مەيداندا يەنە ئۇرۇشقا قارشى تېمىدىكى بىر ھەيكەلتىراشلىق ئەسىرى — ئوق چىقىدىغان ئىستوۋۇلى قاتلىۋېتىلگەن بىر تاپانچا بار ئىكەن. بۇ ئەسەر بارلىق قىرغۇچى قوراللارنى چەكلەپ، ئۇرۇشتىن خالىي دۇنيا قۇرۇش، ئىنسانىيەتنى ئۇرۇش ئاپىتىدىن ساقلاپ قېلىش مەنىسىنى ئىلگىرى سۈرىدىكەن.

20. برادۋاي كوچىسىدا كېچە

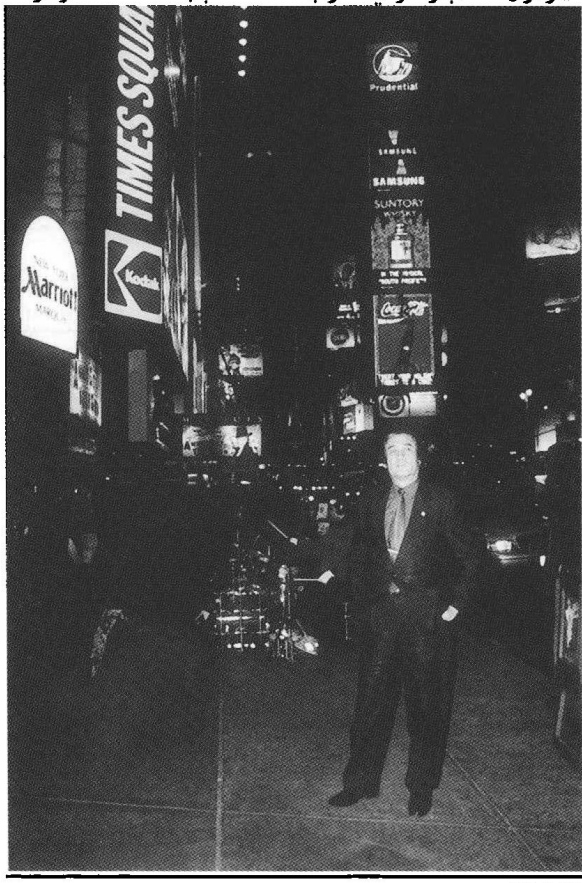
خاتىرىمىزده ئۆچمەس ئەسلىمىلەرنى قالدۇرغان نيۇيورك شەھىرىدىن ئايرىلىدىغان كۈنىنىڭ ئالدىنقى ئاخشىمى بىز ماڭ-خاتتان ئارىلىنىڭ مەركىزىي قىسمىغا جايلاشقان برادۋاي كو-چىسىغا بېرىپ، بۇ يەرنىڭ كېچە مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇق.

روكفىللىر مەركىزىنىڭ قۇرۇلۇشلىرى بۇ كوچىنىڭ ئەڭ ئاۋات يېرىگە جايلاشقانىكەن، بۇ قۇرۇلۇشلارنىڭ كۆپىنچىسى 60 — 70 قەۋەتلىك كۆركەم بىنالاردىن تەركىب تاپىدىكەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا روكفىللىر مالىيە گۇرۇھىنىڭ ئىگىدار-چىلىقىدىكى بۇ بىنالار ئامېرىكا ئىقتىسادىدا بوھران كۆرۈلگەن دەۋرده، يەنى 1929 ـ يىلىدىن 1939 ـ يىلىغىچە بولغان 10 يىل ئىچىده پۈتكۈزۈلۈپتۇ. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ماڭ-خاتتان رايونىدا ئۆي ـ جاينىڭ باھاسى ئۆچقانىدەك تېز ئۆرلە-ۋەرگەچكە، روكفىللىر مەركىزىدىكى بۇ بىنالارنىڭ قىممىتىمۇ ئېشىپ بارغان. بىراق، بۇنىڭدىن 10 نەچچە يىل بۇرۇن، روك-

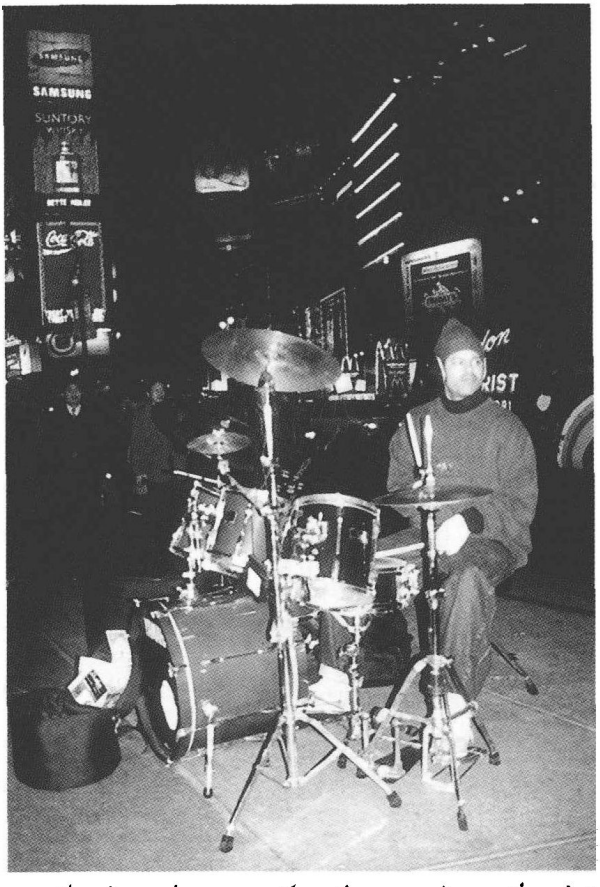
فللىر مالىيە گۇرۇھى بۇ بىنالارنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى 51 پىرسەنتلىك پاينى تىزگىنلەش ھوقۇقى بىلەن قوشۇپ ياپونىيەنىڭ Mitsubishi شىركىتىگە سېتىۋەتكەن. بۇ ئامېرىكىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى بىر چوڭ مالىيە گۇرۇھىنىڭ ياپونىيەنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى.

شۇنداقتىمۇ ئامېرىكا خەلقى، جۈملىدىن نيۇيورك ئاھالىسى روكفىللىر مالىيە گۇرۇھىنىڭ بۇ سودىسىغا قارشى چوڭ نامايىشلارنى تەشكىللىگەن. ئۇلار نيۇيوركنىڭ سىمۇۋولىغا ئايلانغان

نيۇيورك: بېرادۋاي كوچىسىدا كېچىلىك مەنزىرە

بىنا يېرىم ئەسىرچە بولۇپ قالغان بۇ بىنالارنىڭ ياپونلارغا سېتىۋېتىلگەنلىكىنى زادىلا قوبۇل قىلالمىغان. نەتىجىدە، پۇقرانىڭ ئىرادىسىدىن تەسىرلەنگەن ۋە چۆچۈگەن روكفىللىر مالىيە گۇرۇھى ساتقاندىكىدىنمۇ كۆپرەك پۇل خەجلەپ، بۇ بىنالارنىڭ ئىگىدارچىلىق ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىشقا مەجبۇر بولغان.

نيۇيورك: «دەۋر» مەيدانىدىكى «موھتاج» دۇمباقچى

غان.

بىز روكفىلېر مەركىزىدىكى بىنالارنى، تىياتىرخانىلارنى، گۈللۈكلەرنى تاماشا قىلىپ بولۇپ، برادۋاي كوچىسىدىكى «دەۋر» مەيدانىغا كەلدۇق.

برادۋاي — ماخاتتان رايونىنىڭ جەنۇبى بىلەن شىمالىنى باغلاپ تۇرىدىغان بىر ئاساسلىق يول بولۇپ، نيۇيورك شەھىرىدىكى مەشھۇر كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرى موشۇ كوچىغا مەركەزلەشكەنكەن. بۇ يەردىكى چوڭ ـ كىچىك تىياتىرخانىلارلا 100 دىن ئاشىدىكەن.

يەرلىك كىشىلەر: نيۇيورك شەھىرى، جۈملىدىن برادۋاي كوچىسى كۈندۈزلىرى ئاق تەنلىكلەر ۋە پۇلدارلارنىڭ، كەچلىرى نېگىرلار ۋە نامراتلارنىڭ دەپ قارايدىكەن. دېگەندەك، ئاخشاملىرى بۇ يەردە ھەربىر كەت قىلىدىغان ئادەملەر ئىچىدە ساياھەتچىلەردىن ئۆزگە، نېگىرلار كۆپ سانلىقنى ئىگىلەيدىكەن.

بىز دەۋر مەيدانىدا ئايلىنىپ يۈرۈپ، نيۇيورك شەھىرى بو-يىچە ئەڭ ئاۋات ۋە ئەڭ چىرايلىق بۇ كوچىدا تىلەمچىلەرنىڭ كۆپ ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ھەيران قالدۇق. قەدىمدە بىر ئۇچرايدىغان تىلەمچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى نېگىرلار ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئەدەپلىكلىرى دۇمباق بولامدۇ، كاناي بولامدۇ، ئەيتا-ۋۇر بىرەر چالغۇ چېلىپ تۇرۇپ پۇل - پۇچەك يىغىدىكەن. قې-لىنراقلىرى تەڭگە پۇل سېلىنغان قاچىلارنى ئۆتكەن - كەچ-كەنلەرنىڭ كۆزلىرىگە تىقىپ تۇرۇپ پۇل سورايدىكەن. ھەر خىل ئەرزان باھالىق ماللارنى ساتىدىغان يايما ئىگىلىرىمۇ نېگىر بو-لىدىكەن. رەڭگارەڭ نېئون چىراغلىرى ۋە رەڭلىك ئېلان تاخ-تىلىرى بىلەن بېزەلگەن بۇ كوچىنىڭ پىيادىلەر يولى خېلىلا مەينەت ئىكەن.

ئاڭلىشىمىزچە، برادۋاي كوچىسىدا، جۇملىدىن «دەۋر» مەيدانىدا كۆپلىگەن كىشىلەر يەر ئاستى تۆمۈريولى بىلەن قاد-نايدىكەن. بىراق، يەر ئاستى تۆمۈريولى بارلىق جىنايەتنىڭ ئۇ-ۋۇنسى، زەھەرلىك چېكىملىكلەرنىڭ بازىرىمىش.

21. ئامېرىكىلىقلارنىڭ بەزى ئادەتلىرى

ھەممىگە مەلۇمكى، ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى دۇنيادا ئوخشىشى يوق بىر كۆچمەنلەر دۆلىتى. يەرلىك ئاھالە ئىنىد-ئانلاردىن ئۆزگە، ئامېرىكىدا ياشاۋاتقان بارلىق ئىرق ۋە مىل-لەتلەر، يەنى ئىنگلىزلار، ئىتالىيانلار، ئىسپانلار، فرانسۇزلار، گوللاندلار، خەنزۇلار ۋە مەجبۇرىي كۆچۈرۈپ كېلىنگەن ئافرىقا نېگىرلىرى يېقىنقى 300 يىل ئىچىدە كۆچۈپ كېلىپ بۇ يەردە ماكانلاشقان. ئۇلار كەلگەندە ئارزۇ - ئۇمىدلىرى ۋە يۈك - تاق-لىرىنىلا ئەمەس، بەلكى ئۆز ئانا ۋەتىنىنىڭ، ئۆز مىللىتىنىڭ

ئۆرپ ـ ئادەتتىكى، ئىجتىمائىي نامايەندىلىرىنى ھەم ئۆزى بىلەن بىللە ئەكەلگەن. شۇنىڭ بىلەن كۆپ خىل ئادەت ۋە مەدەنىيەت ئاممىلىرى بۇ كەڭ زېمىندا ئۆزئارا يۇغۇرۇلغان. ئەلۋەتتە، بۇ ئۆرپ ـ ئادەت ۋە ئىجتىمائىي نامايەندىلەرنىڭ زامان ۋە ماكانغا ماس كېلىدىغانلىرى تاللىۋېلىنىپ، ناچارلىرى شاللىۋېتىلگەن. ئاخىر بۇگۈنكى ئامېرىكىلىقلارغا خاس بىر ئالاھىدە ئۆرپ ـ ئادەت پەيدىنپەي شەكىللەنگەن، كۈنسايىن تاكامۇللاشقان.

شۇنىڭ بىلەن بىللە، تەۋەككۈلچى كولومبودىن كېيىن ئەنگلىيە، ئىسپانىيە، فرانسىيە، گوللاندىيە كەبى كونا جاھاڭگىرلار بۇ قۇرۇقلۇقتا ئىلگىرى ـ كېيىن ھۆكۈمران بولۇپ ئۆتكەن. ياۋروپا مەدەنىيىتىنىڭ سەركىسى بولمىش بۇ ئەللەر قانلىق قىرغىن ۋە تالاپەتتىن ئۆزگە، بۇ يەردە ئۆز مەدەنىيىتىنىڭ ئىزلىرىنىمۇ قالدۇرۇپ كەتكەن. بۇ ئىزلار بۇگۈنكى ئامېرىكا مەدەنىيىتىنىڭ شەكىللىنىشىدە بەزى روللارنى ئويناغان.

ئەلۋەتتە، بۇگۈنكى ئامېرىكىلىقلار ئاساسلىقى يېقىنقى زامان ئىنگلىزلىرىنىڭ ئەسلىي ئەنئەنىسىگە كۆپرەك ۋارىسلىق قىلغان، بۇ ئەنئەنىگە يەنە بەزى تەركىبلەرنىمۇ قوشۇۋالغان. شۇڭا، ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئۆرپ ـ ئادىتىدە بۇگۈنكى ياۋروپالىقلارنىڭكىگە ئوخشايدىغان ئاممىلار مەۋجۇت.

● كۆزىتىشىمىز ۋە خەۋەر تېپىشىمىزچە، ئامېرىكىلىقلار باشقىلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندە، پەلىينى سىلىۋېتىدىكەن. ئەگەر سىلىشقا ئۇلگۈرەلمىسە، قارشى تەرەپكە سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ، ئەپۇ سورايدىكەن. ئاياللار قول بېرىپ كۆرۈشمىسىمۇ ئېغىر ئېلىنمايدىكەن.

● ئامېرىكىلىقلارنىڭ كۆپىنچىسى ئەپەندىم، خانىم، خانىمچىز دېگەندەك سۆزلەرنى قوللىنىشنى ياقتۇرمايدىكەن. ئەر ـ

ئايال، قېرى ـ ياشنىڭ ھەممىسى قارشى تەرەپنىڭ ئىسمىنىلا ئاتايدىكەن. بۇنداق خىتاب قىلىش ھەركىمگە يېقىنلىق، دوستلۇق تۇيغۇسى بېرىدىكەن.

● ئۇلار يەنە باشقىلار بىلەن ئارىلاشقاندا كىشىگە ئەمەل نامىنى قوشۇپ خىتاب قىلىشنى خالاپ كەتمەيدىكەن. نام ـ ئەمەل پەقەت سودىيىلەرگە، يۇقىرى دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىغا، ئوقۇتقۇچى، دوختۇر، پروفېسسورلارغا خىتاب قىلىنغاندىلا ئاندىن قوللىنىلىدىكەن. مەسىلەن، «گېنېرال كېراك»، «دوختۇر شىمىس»، «پروفېسسور گېرىن» دېگەندەك.

ئەستە ساقلاش كېرەككى، ئامېرىكىلىقلار ئادەتتە باشقىلارنى ھەرگىز «ئىدارە باشلىقى»، «دىرېكتور»، «مەكتەپ مۇدىرى» دېگەندەك ئەمەل نامى بىلەن ئاتىمايدىكەن.

● كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا تىلىنى چىقىرىش ئامېرىكىلىقلار ئۈچۈن ئالدىغان ئىشلارنىڭ بىرى ئىكەن، بۇنداق قىلىش ئۇلارغا ئەدەپسىزلىك، چاكىنىلىق تۇيغۇسى بېرىدىكەن. ھەتتا بۇنداق قىلىقنى باشقىلارنى كۆزگە ئىلمىغانلىق، يوغانچىلىق قىلغانلىق دەپ چۈشىنىۋالىدىكەن. لېكىن، بالىلار بۇنداق قىلىسا ئېچىر ئېلىنمايدىكەن.

● ئامېرىكا جەمئىيىتىدە ھەرقانداق ئىش ـ ھەرىكەتتە شەخس مەركەز قىلىنىدىكەن، خۇسۇسىي مەنپەئەت مۇقەددەس ۋە دەخلىسىز دەپ قارىلىدىكەن. بۇ بىر مىزان سۈپىتىدە تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىگە سىڭىپ كەتكەنىكەن. پاراڭ ئارىلىقىدا خۇسۇسىي مەنپەئەتكە تاقىلىدىغان ئىشلارنى ئېغىزغا ئېلىشقا بولمايدىكەن. باشقىلارنىڭ يېشىنى، نىكاھ ئەھۋالىنى، كىرىمىنى، دىنىي ئېتىقادىنى، سايلامدا كىمگە بېلەت تاشلىغىنىنى سوراش نادانلىق ۋە ئەدەپسىزلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

سابلىنىدىكەن.

● شۇنداقلا ئۇلار باشقىلار سېتىۋالغان نەرسىنىڭ باھا-سىنى سورىمايدىكەن، سىرتتىن كىلىۋاتقانلارنى ئۇچرىتىپ قالسا «نەدىن كېلىشىڭ»، «نەگە بارىسەن» دېگەن سوئالنى قويمايدىكەن. بۇنداق سوئال قويغانلارغا باشقىلار ئۆچ بولۇپ قالىدىكەن.

● جۇڭگولۇقلارنىڭ نەزىرىدە كەمتەرلىك بىر گۈزەل ئەخلاق. بىراق، ئامېرىكىلىقلار ئارتۇقچە كەمتەرلىكنى ساختىلىق، يالغانچىلىق، دەپ قارايدىكەن. مەسىلەن، ئىنگلىز تىلىنى راۋان سۆزلىيەلەيدىغان بىر ئادەم «ئىنگلىزچىنى ئوبدان سۆزلىيەلمەيمەن» دەپ تۇرۇپ يەنە راۋان سۆزلىسە، ئۇلار بۇنداق ئادەمنى «يالغان ئېيتىدىكەن، تىلى بىلەن دىلى بىردەك ئەمەس ئىكەن» دەپ خاپا بولىدىكەن. شۇڭا، ئامېرىكىلىقلار بىلەن ئالاقە قىلغاندا ئۆز ئىقتىدارىنى يۇرەكلىك بىلەن بايان قىلىش، بىرنى بىر، ئىككىنى ئىككى دېيىش كېرەك ئىكەن. ئارتۇقچە كەمتەرلىك قىلىش، تولا تەكەللۇپ قىلىش ئويلىغانىنىڭ ئەكسىچە ئۇنۇم بېرىدىكەن.

● ئامېرىكىلىقلارنىڭ كىشىلەرنىڭ يېشىغا بولغان قارىشى بىزدىكىگە ئوخشىمايدىكەن. بىزدە ياشانغانلار ھۆرمەتكە سازاۋەر، ئامېرىكىدا بولسا ياشانغانلار كۆپىنچە هاللاردا «قولىدىن ئىش كەلمەيدۇ، بىر پۇلغا يارىغۇچىلىكى قالمىدى» دەپ قارىلىدىكەن. شۇڭا، ھۆرمەت يۇزىسىدىن باشقىلارنىڭ يېشىنى ئەمەلىي يېشىدىن ئاشۇرۇپ كۆرسىتىش كىشىلەرگە ئازار بېرىپ قويىدىكەن.

شۇ يەرلىك بىر كىشىنىڭ قىزىقارلىق ھېكايىسى بۇنىڭغا دەلىل بولالايدۇ.

قايسىبىر يىلى ئامېرىكىدا ئوقۇۋاتقان بىر ئوقۇغۇچى ئا-

مېرىكىنىڭ غەربىدىكى بىر شەھەردە كاتتا كۇتۇۋېلىش زىيادىتى ئۆتكۈزۈپتۇ. مېھمانلارمۇ ۋاقتىدا كېلىپ ئۆز جايىدىن ئورۇن ئالىتۇ. زىيادىتكە يەنە ئامېرىكىدىكى مەشھۇر بىر ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ مۇدىرىمۇ ئانىسىنى بىللە ئەكەپتۇ. ئوقۇغۇچى قەدەھ سۆزى سۆزلەپ كېلىپ: «بۈگۈن پالانى مومامنىڭ زىيادىتىمىز گە قاتناشقىنىغا ھەممىمىز خۇشال بولدۇق» دېگەنىكەن، ھېلىقى مومانىڭ چىرايىدىن قان قېچىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ يىغىلىشىغا كەلمەيدىغان بولۇپ قاپتۇ.

● ئامېرىكىلىقلار يەنە «ئۆزىگە تەۋە بوشلۇق» نى قوغداشنى ياخشى كۆرىدىكەن. پاراڭلاشقاندا باشقىلارنىڭ ئۆزىگە بەك يېقىن تۇرۇۋېلىشىنى ياقتۇرمايدىكەن. ئارىلىق 50 سانتىمېتىردىن يېقىن بولۇپ قالسا، كۆڭلىگە كېلىدىكەن. كۆپ ئادەم بىللە ئولتۇرغاندىمۇ بىر ـ بىرى بىلەن بەك يېقىن ئولتۇرمايدىكەن. ئاشخانىلاردا ئولتۇرماقچى بولسا ئولتۇرۇپ بولغىچە كىشىدىن: «بۇ يەردە ئولتۇرسام بولامدۇ؟» دەپ سوراشقا توغرا كېلىدىكەن.

● جۇڭگودا بىرقانچە ئاغىنە بىلەن سىرتقا چىققاندا تالىشىپ تۇرۇپ بېلەت سېتىۋالىدىغان گەپ. ئەگەر ئامېرىكىدا بۇنداق قىلىنسا، باشقىلارنى كۆزگە ئىلمىغانىدەك ئىش بولۇپ قالىدىكەن، بۇنداق ئاكتىپلىقنىڭ باشقىلارنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. ئامېرىكىلىقلار ئادەتتە باشقىلارنىڭ پۇلىنى خەجلەپ قويسا ياكى باشقىلارنىڭ سوۋغىسىنى قوبۇل قىلسا، باشقىلارغا قەرزدار بولۇپ قالغانىدەك ھېسسىياتقا كېلىدىكەن. ئۇلار مەيلى بېلەت سېتىۋېلىشتا بولسۇن ياكى تاماق يېيىشتە بولسۇن، ھەركىم ئۆز پۇلىنى ئۆزى

تۆلەيدىكەن.

● ئۇلار ئىجتىمائىي ئالاقىدە چىرايلىق سۆز ئۇچۇن پىخسىقلىق قىلمايدىكەن. «مەرھەمەت»، «رەھمەت»، «كەچۇرۇڭ» دېگەندەك چىرايلىق سۆزلەرنى ئاغزىدىن چۇشۇرمەيدىكەن. ئائىلىۋى تۇرمۇشتىمۇ ئەر ـ خوتۇن، ئاتا ـ بالا ئارىسىدا بۇنداق سۆزلەر تولا ئېيتىلىدىكەن.

● ئامېرىكىدا تاماق ئۇستىلىدە يەنە مۇنداق ئادەتلەرمۇ بار ئىكەن:

1. ھەممەيلەننىڭ ئالدىغا تاماق قويۇلۇپ بولغاندا ئاياللار ئاۋۋال تاماق يېيىشكە تەكلىپ قىلىنىدىكەن، تەكلىپتىن كېيىن ئاندىن تاماق يېيىش باشلىنىدىكەن.

2. سالفىتكا تىز تۆپىسىگە قويۇلىدىكەن. بويىنىغا ئېسۋالسىمۇ، كۆكسىگە قويۇۋالسىمۇ بولىۋېرىدىكەن. تاماق قاچىسىنى سالفىتكا بىلەن سۇرتۇش ئەدەپسىزلىك جۇملىسىگە كىرىدىكەن.

3. تاماققا ئولتۇرغاندا تۆز ئولتۇرۇش كېرەككەن، ئالدىغا ئېڭىشىۋالسا، جەينەكلىرىنى ئۇستەل ئۇستىگە قويۇۋالسا بولمايدىكەن.

4. پىچاق ئوڭ قولدا، ئارا سول قولدا تۇتۇلىدىكەن. پەقەت ئارىلا قويۇلغان بولسا، ئۇنى ئوڭ قول بىلەن تۇتسىمۇ بولىدىكەن. پىچاقنىڭ بىسىنى سىرتقا قاراتسا ۋە پىچاق بىلەن يېمەكلىك يېسە مەدەنىيەتسىزلىك بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن.

5. بولكىنى قول بىلەن ئېلىپ، كىچىك تەخسىگە قويۇۋالىدىكەن. ئارا بىلەن چوقۇپ ئېلىشقا بولمايدىكەن. بولكىغا سېرىق ماي سۇركىگەندە پىچاق ئارقىلىق سۇركىلىدىكەن.

6. سالات (خام كۆكتات) يېگەندە ئارا ئىشلىتىلىدىكەن،

ئارا ئوڭ قولدا تۇتۇلىدىكەن.

7. بېلىق يېگەندە، ئالدى بىلەن ئوڭ قولدىكى پىچاق ئار-قىلىق بېلىقنىڭ قىلتىرىقى ئايرىۋېتىلىدىكەن. بېلىق سۆڭىكى ياكى ئېغىزغا كىرىپ كەتكەن قىلتىرىقنى تەخسىگە تۇكۇرۇشكە بولمايدىكەن، ئارا ئارقىلىق ئېلىپ تەخسىگە قويۇلىدىكەن.

8. سۇ ئىچكەندە، ئاغزىدىكى يېمەكلىكلەرنى پۈتۈنلەي يۇ-تۇۋېتىپ ئاندىن ئىچىش لازىم ئىكەن.

9. شورپا ئىچكەندە تەخسىنى كۆتۈرۈپ ئىچىشكە بولمايدى-كەن. ئالدى بىلەن تەخسىنى يېنى قىلىپ، ئاندىن شورپا ئىچى-دىغان قوشۇق بىلەن ئىچسە بولىدىكەن.

10. تاماق يېگەندە، شورپا ئىچكەندە شەپە چىقىرىشقا بول-مايدىكەن. تاماقنى چاينىغاندا، ئېغىزنى يۇمۇپ تۇرۇپ چاينىشى كېرەك ئىكەن.

11. تاماق ئۇستىلىدە ئولتۇرۇپ ماڭقىسىنى تارتىشقا، ئەسنەشكە بولمايدىكەن. چۈشكۈرۈش ياكى يۆتىلىشكە توغرا كەلگەندە، ئەتراپىدا ئولتۇرغانلاردىن كەچۈرۈم سورىلىدىكەن.

12. تاماقتا ئولتۇرۇپ چىش كولاش ئەدەپسىزلىك دەپ قا-رىلىدىكەن، ئەگەر چىش ئارىلىقىغا بىرەر نەرسە كەپلىشىپ قالسا، سالفىتكا بىلەن ئاغزىنى توسۇپ تۇرۇپ، باشقىلار دىققەت قىلمىغان ئەھۋال ئاستىدا چىقىرىۋالسا بولىدىكەن.

13. تاماق ۋاقتىدا سۆكۈتتە ئولتۇرۇش ئەدەپسىزلىك بولـ-مايدىكەن، ئەتراپىدىكىلەرگە ئىككى - ئۈچ ئېغىز گەپ قىلىپ قويۇش كېرەك ئىكەن. ئەمما، تاماق چاينىۋاتقاندا گەپ قىلىشقا بولمايدىكەن.

14. تاماق ئالغاندا پىچاق ۋە ئارا بىلەن قىسىپ تۇرۇپ ئې-لىنىدىكەن. مېۋە - چېۋە، پېچىنە، كەمپۈت، قوناق قاتارلىق

يېمەكلىكلەرنى قولدا تۇتۇپ يېسىمۇ بولىدىكەن.

15. تاماق يەپ بولغاندا، ئايال مېھمانلار ئورنىدىن تۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن ئەر مېھمانلار تۇرۇشى كېرەك ئىكەن. زىياپەت ئاخىرلاشماي تۇرۇپ تاماق ئۈستىلىدىن ئايرىلىش ئەدەپسىزلىك بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن.

22. ئامېرىكىدىكى نېگىرلار

نېگىرلار ئامېرىكىدىكى ئادەم سانى ئەڭ كۆپ بولغان ئاز سانلىق مىللەت. بىز سان فرانسىسكو ئايروپورتىغا قونۇپلا تاموزنا خادىملىرى، بىخەتەرلىك تەكشۈرگۈچىلەر، ساقچىلار، قارا خىزمەتچىلەر ئارىسىدا نېگىرلارنى كۆردۇق. سان فرانسىسكودىن نيۇيوركقا ئۇچقان ئايروپىلانىمىزنىڭ بىر ئۇچقۇچىسى (يول باشلىغۇچى ياكى مېخانىك بولۇشىمۇ مۇمكىن)، ئىككى كۇتكۇچى خادىمى نېگىر ئىكەن. ھەتتا بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى باش شتابىدىكى بىخەتەرلىك تەكشۈرگۈچىلەر ۋە چۈشەندۈرگۈچىلەر ئىچىدىمۇ نېگىر ئاياللار تولا ئىكەن. بەزى نېگىرلارنىڭ ئامېرىكا جەمئىيىتىدە، بولۇپمۇ تەنتەربىيە ساھەسىدە مەشھۇر كىشىلەردىن بولۇپ قالغانلىقى ھەممەيلەنگە ئايان. تۇمۇرىدا سەنئەت قېنى ئېقىپ تۇرىدىغان نېگىرلارنىڭ سەنئەت ساھەسىدىمۇ داڭلىق چولپانلاردىن بولۇپ قالغانلىقى ھېچكىمگە سىر ئەمەس.

ئىگىلىشىمىزچە، ئامېرىكا نېگىرلىرىنىڭ بەكمۇ ئېچىنىشلىق تارىخى بولغانىكەن. مۇستەملىكىچىلەر تەرىپىدىن قۇل قاتارىدا سېتىۋېلىنىپ، ئافرىقىدىن ئامېرىكىغا ئەكېلىنىپ، قۇل قىلىنغانىكەن. بۈگۈنكى ئامېرىكا نېگىرلىرى ئاشۇ قۇل نېگىرلارنىڭ ئەۋلادى ھېسابلىنىدىكەن.

تارىخىي مەنبەلەردە خاتىرلىنىشىچە، تۇنجى تۈركۈمدىكى ئافرىقا نېگىر قۇللىرى 1619 ـ يىلى ئامېرىكىنىڭ ژېرگىنىيە شتاتىغا ئەكېلىنگەندىن بېرى، 100 يىل ئىچىدە شىمالىي ئامېرىكىدىكى 13 مۇستەملىكە رايونىدىكى نېگىر قۇللارنىڭ سانى 60 مىڭغا يەتكەن. 1775 ـ يىلىغا كەلگەندە 500 مىڭغا كۆپەيگەن. بۇ قارا قۇللار قولدارلارنىڭ نەزىرىدە پەقەت بىر «سۆزلىيەلەيدىغان هايۋان» دىنلا ئىبارەت بولۇپ، بۇلار بۇ قۇللارنى خالىسا سېتىۋېتەلەيدىكەن، خالىسا ئۆلتۈرۈۋېتەلەيدىكەن. پەقەت 1865 ـ يىلى جەنۇب ـ شىمال ئۇرۇشى ئاخىرلاشقاندىن كېيىنلا نېگىرلار قانۇنىي جەھەتتىن قۇللۇق ئورنىدىن قۇتۇلالىغان.

ئەمما، ئىرقىي كەمسىتىش ئامېرىكىدا يەنە داۋاملىشىۋەرگەن. 50 ـ يىللاردا ئىرقىي كەمسىتىش خۇددى ژاۋادەك يامراپ كەتكەن. ئىرقىي كەمسىتكۈچىلەر: «پەقەت ئۆلگەن قارا ئالۋاستى ئاندىن ياخشى قارا ئالۋاستى»، «قارىۋايلارنىڭ قۇلىقى ئىككى دوللارغا 12» دېگەندەك ھاقارەتلىك ئىبارىلەرنى قوللانغان، نېگىرلارنى كۆرگەنلا يەردە خورلىغان، ئۇرغان. 1955 ـ يىلى پارتلىغان «نېگىرلارنىڭ كوچا ئاپتوبۇسىغا بايقۇت ئېلان قىلىش ھەرىكىتى» نېگىرلار ھەرىكىتىنىڭ يېڭى مۇقەددىمىسى بولۇپ قالغان. شۇنىڭدىن كېيىن يۈز بەرگەن بىر قاتار ئىرقىي كەمسىتىشكە قارشى كۈرەشلەر نېگىرلارنىڭ 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇيانقى يېڭى ئويغىنىشىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بەرگەن.

ئامېرىكا نېگىرلىرىنىڭ مىللىي قەھرىمانى، داھىيسى مارتىن لوتېركىڭ (1929 ـــ 1868) نېگىرلارنىڭ ئىرقىي ئايرىمچىلىققا قارشى كۈرىشىگە يول باشچىلىق قىلغان مەشھۇر نېگىر زات. ئۇ ئىرقىي ئايرىمچىلىققا قارشى كۈرەشتە زورلۇق

كۇچى ئىشلەتمەسلىك تەرەپدارى بولۇپ، كۆپ قېتىملىق قارا-شىلىق ھەربكىتىگە شەخسەن ئۆزى يېتەكچىلىك قىلىپلا قالماستىن، يەنە 1963 - يىلى 8 - ئايدا 200 مىڭ نېگىرنى تەشكىللەپ ئامېرىكا پايتەختى ۋاشىنگتون شەھىرىگە كىرگەن، ئىشقا ئورۇنلىشىشنى، ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈش شوئارى ئاستىدا «ئەركىنلىك يۈرۈشى» قىلىپ، نامايىش ئۆتكۈزگەن. 1964 - يىلى نوبېل تىنچلىق مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 1968 - يىلى 4 - ئاينىڭ 4 - كۈنى تېننېسسي شتاتىدىكى مېمفىس شەھىرىدە قەستلەپ ئۆلتۈرۈلگەن. كېيىنچە، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى 1986 - يىلىدىن باشلاپ، ھەر يىلى 1 - ئاينىڭ 3 - ھەپتىسىدە كېلىدىغان دۈشەنبە كۈنىنى مەملىكەت خاراكتېرلىك «مارتېن لوتېر خاتىرە كۈنى» دەپ بېكىتكەن. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىمۇ مارتېن لوتېرنىڭ تۇغۇلغان كۈنى (1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى) نى «مارتېن لوتېر خاتىرە كۈنى» قىلىش توغرۇلۇق قارار قوبۇل قىلغان.

كېيىنكى كۈنلەردە بىز ۋاشىنگتون شەھىرىدىكى پارلامېنت بىناسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغىنىمىزدا ئۆز خەلقى ئۈچۈن ئەركىنلىك ئىزدىگەن، ئۆز خەلقىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن جان پىدا قىلغان بۇ زاتنىڭ ھەيكىلىنىڭ ئامېرىكىدا ئۆتكەن مەشھۇر شەخسلەر ھەيكەللىرى قاتارىغا قويۇلغانلىقىنى، ھەتتا لاس ۋېگاس، لوس ئانگېلېس قاتارلىق شەھەرلەردىمۇ مۇھىم يول، مۇھىم مۇئەسسەسىلەرگە مارتېن لوتېركىڭ نامىنىڭ بېرىلگەنلىكىنى كۆردۇق.

ئامېرىكىدا ئۆتكەن نۇرغۇن ئاق تەنلىك زاتلارمۇ نېگىرلارنى نىشان قىلغان قۇللۇق تۈزۈمىنى يوق قىلىش، نېگىر قۇللارنى ھۆرلۈككە ئېرىشتۇرۇش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ بارلىقىنى

تەقدىم قىلغان. ئامېرىكا زۇڭتۇڭى ئابراھام لىنكولن ئاشۇلار-نىڭ بىرىدۇر.

ئاددىي ياغاچ كەسكۈچى ئىشچىلىقتىن كېلىپ چىققان لىنكولن 1847 - يىلى ئاۋام پالاتاسىنىڭ ئەزاسى بولۇپ سايلانغان ۋە نېگىرلارنى قۇل قىلىش تۈزۈمىگە قارشى چىققان، قوشما شتاتلارنىڭ بىرلىكىنى ساقلاش ئۈچۈن قۇلدارلىق تۈزۈ-مىنى پەيدىنپەي بىكار قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان. 1860 - يىلى زۇڭتۇڭ بولۇپ سايلانغاندىن كېيىن نېگىرلارنى قۇل قى-لىش تۈزۈمى يۈرگۈزۈلۈۋاتقان جەنۇبتىكى 11 شتات توپىلاڭ كۆتۈرۈپ، قوشما شتاتلاردىن ئايرىلىپ چىقىدىغانلىقىنى، «جە-نۇب ئىتتىپاقى» قۇرىدىغانلىقىنى جاكارلىغان. شۇ تۈپەيلى جە-نۇب - شىمال ئۇرۇشى پارتلىغان.

لىنكولن 1862 - يىلى «ئۆيلۈك يەر قانۇنى»، «قارا قۇللارنى ئازاد قىلىش خىتابنامىسى» نى ئېلان قىلىپ، جەنۇبى-تىكى قارا قۇللارنىڭ ھۆر ئادەملەر ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ فېدېراتسىيە ئارمىيىسىگە قاتناشسا بولىدىغانلىقىنى جاكارلە-غان. شۇنىڭ بىلەن فېدېراتسىيە ئارمىيىسى نېگىرلارنىڭ قول-لىشىغا ئېرىشكەن. شىمالنىڭ غەلبىسە قىلىشى بىلەن جەنۇب - شىمال ئۇرۇشىمۇ ئاخىرلاشقان. لىنكولن ئىككىنچى قېتىم زۇڭتۇڭ بولۇپ سايلانغان. بىراق، نېگىرلار ھۆرلۈكى ئۈچۈن بىر ئۆمۈر كۈرەش قىلغان بۇ زۇڭتۇڭ 1865 - يىلى 4 - ئاي-نىڭ 14 - كۈنى جەنۇبتىكى قۇلدارلار ياللىۋالغان قاتىلنىڭ قول سېلىشى بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن.

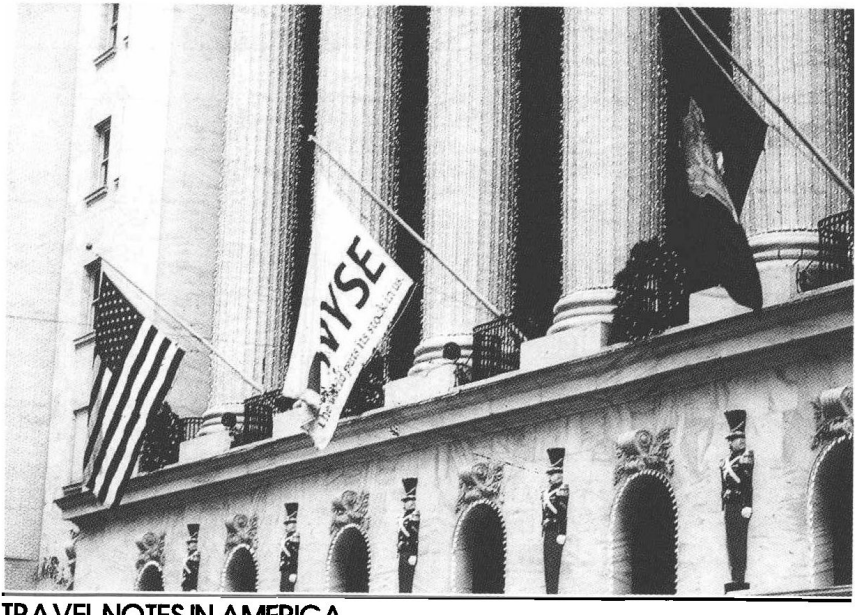
ئىرقىي ئايرىمچىلىق ۋە ئىرقىي كەمسىتىش ئامېرىكىدا قانۇن تەرىقىسىدە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان بولسىمۇ، لېكىن كا-پىتالىزم تۈزۈمى شارائىتىدا زادى تۈگەتكىلى بولمايدىغان بەزى

ئىللەتلەر قاتاردا بۇگۈنكى ئامېرىكا جەمئىيىتىدە ھېلىھەم قور-قۇنچلۇق ئەرۋاھتەك ئايلىنىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرمەك تەس ئەمەس.

قايسىبىر مۇئەللىپ يازغاندەك، «بۇگۈنكى ئامېرىكا بايلار-نىڭ جەننىتى، كەمبەغەللەرنىڭ دوزىخى». ئامېرىكا جەمئىيە-تىنى كۆرگەنلا كىشى شۇ يەكۈنگە كېلىدۇكى، «دوزاخ» تا يا-شاۋاتقان كەمبەغەللەرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى يەنىلا ئاشۇ نې-گىرلار. سان فرانسىسكودىكى «مۇساپىرلار مەيدانى» دىكى بارار-غا يېرى، قايتارغا ئۆيى يوق مۇساپىرلارنىڭ، نيۇيورك شەھىر-دىكى تىلەمچىلەرنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ نېگىرلار ئىكەنلىكى بۇ يەكۈننى دەلىل بىلەن تەمىن ئېتىدۇ.

بىز سان فرانسىسكوغا كەلگەن تۇنجى كۈنىلا يەرلىك ھەمراھ بولغۇچىلار بىزگە: «ئەتە - ئاخشاملىرى تالا - تۈزگە يالغۇز چىقماڭلار، چىققۇڭلار كەلسە تۆتتىن، بەشتىن بولۇپ

نيۇيورك: ئۇئىل - سېترىتى كوچىسىدىكى دۆلەت بايرىقى ۋە باشقا بايراقلار

چىقىڭلار، بولمىسا نېگىرلار سىلەرنى بۇلايدۇ، ئۇرىدۇ، ھەتتا ئۇنىڭدىن يوغان ئىشلارنى قىلىدۇ» دەپ ئاگاھلاندۇردى. ئاگاھلاندۇرسىغۇ مەيلى، لېكىن نېگىرلارنى «يول توسىدىغان قاراقچى»، «ياۋايى ئادەم»، «رەھىمسىز قارا دېۋە» قىياپىتىدە كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈردى.

ئامېرىكىدا جىنايەت ئۆتكۈزگۈچىلەر ئارىسىدا نېگىرلار نىسبىتىنىڭ يۇقىرىلىقى كۆز يۇمۇپ بولمايدىغان بىر پاكىت. لېكىن، بالا ۋاقتىمدا ئوقۇغان «دەھشەتلىك تېھران» دېگەن رومانىدىكى «موھتاجلىق ئادەمگە ھەممىنى قىلدۇرىدۇ» دېگەن بىر كىچىك ماۋزۇ ھېلىمۇ يادىمدا. ئۇلار نېمە ئۈچۈن جىنايەت ئۆتكۈزىدۇ، دېگەن سوئالغا يۇقىرىقى يەكۈن بەلكى جاۋاب بېرەلمەسە كېرەك.

مەن كۆزۈم كۆرمىگۈچە، قۇلىقىمغا ئىشەنمەيدىغان، قولىقىم ئاڭلىمىغۇچە مىش ـ مىش پاراڭغا چىنپۇتمەيدىغان بىر ئادەم. شۇ ۋەجىدىن، مەن سان فرانسىسكو ۋە نيۇيورك شەھىرلىرىدە قېرىشىپ دېگۈدەك، ئۆزۈم يالغۇز كوچىلارغا چىقىپ باقتىم. يول بويىرىدا 10 دوللارلىق دەسمايە بىلەن يايما ئاچىدىغانلارنىڭ، ھاراق ئىچىپ ئاۋازىنىڭ بارچە ناخشا ئېيتىدىغانلارنىڭ، تۇشمۇتۇشتىن لاغايلاپ يۇرىدىغانلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى راستىنلا نېگىر ياشلار ئىكەن. تەنھا كېتىۋاتقىنىمدا ئۇلارنىڭ بەزىسى ماڭا: «خاللو» دەپ قول ئىشارىسى قىلىدى. مەنمۇ «خاللو» دەپ قويۇپ كېتىۋەردىم. بەزىسى ئىشارەت ئارقىلىق تاماكا سورىۋىدى، تاماكا بەردىم. بەزىسى ئوت سورىۋىدى، ئوت يېقىپ بەردىم. ئەمما، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ماڭا «ھۇجۇم» قىلمىدى.

11 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ئاخشىمى بىللە كوچىغا چىققان

ھەمراھلىرىمنى كوچىدىلا يوقىتىپ قويدۇم ۋە ياتاقتا يالغۇز قايتىپ كەلدىم. توپلىشىپ ھاراق ئىچىۋاتقان نېگىرلارنىڭ يېنىدىن، نېگىرلار قىمىرلاپ تۇرغان شوپاڭخانىلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتتۈم، ھەتتا يانچۇقۇمدىن بىر تۇتام دوللارنى چىقىرىپ، يانىغان يايمىچى نېگىردىن بىر خاتىرە بۇيۇمى سېتىۋالدىم. ئەتىسى يەرلىك ھەمراھ بولغۇچىلار ۋە بەزى ھەمراھلىرىم ئىككى - ئۈچ كىلومېتىرلىق مۇساپىنى يالغۇز بېسىپ قايتىپ كەلگىنىمنى ئاڭلاپ ھوشىدىن كەتكىلى تاس قالدى. بەزىلەر «خۇدا ساقلاپتۇ» دەپ مېنى تەبرىكلەشتى. مەن بولسام ئۇلارنىڭ بۇ ھالىغا قاراپ ئىچىمدە كۈلۈپ قويدۇم.

ئامېرىكىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئادەتلىرى تونۇشتۇرۇلغان بىر كىتابتا يېزىلىشىچە، نېگىرلارغا «Negro» (نېگىر) دەپ خىتاب قىلسا ئۇلار خاپا بولۇپ قالارمىش، بۇ سۆزنىڭ «قۇل قىلىنغان» دېگەن سۆز بىلەن ئالاقىسى بارمىش، ئەڭ ياخشىسى، نېگىرلارغا «قارا»، يەنى «Black» دەپ خىتاب قىلسا مۇۋاپىق بولارمىش.

23. دۆلەت بايرىقى ۋە باشقىلار

ئامېرىكا زېمىنىغا قەدەم باسقان كۈندىن باشلاپ، ئايرىلغۇچە بولغان 10 نەچچە كۈن ئىچىدە بىزنىڭ كۆرۈپ تۇرغىنىمىز بايراق، يەنى ئامېرىكىنىڭ دۆلەت بايرىقى، شتات بايرىقى، شەھەر بايرىقى، ئۇنىۋېرسىتېت بايرىقى، مەكتەپ بايرىقى، كار-خانا بايرىقى... بولدى. كۆزىمىزگە ئەڭ كۆپ چېلىققىنى يەنىلا ئامېرىكىنىڭ بالداق - يۇلتۇزلۇق دۆلەت بايرىقى.

— ئوكلاند شەھىرىدىكى ئارمىستراڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا لېكسىيە ئاڭلىغىنىمىزدا، دۆلەت بايرىقىنىڭ ئوڭ تەرەپكە، كا-

لىفورنىيە شتات بايرىقىنىڭ سول تەرەپكە، مەكتەپ بايرىقىنىڭ ئوتتۇرا - تۆۋەنگە ئېسىلغانلىقىغا دىققەت قىلدىم.

— بىرىكلىپ شەھىرىدە شەھەر باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىنى زىيارەت قىلغىنىمىزدا دۆلەت بايرىقىنىڭ شەھەر باشلىقى ئۈستىلىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە، كالىفورنىيە شتات بايرىقىنىڭ سول تەرىپىدە، شەھەر بايرىقىنىڭ ئوتتۇرا تۆۋەندە تۇرغىنىنى كۆر-دۇق.

— نيۇيورك ئوئل - سترىتى كوچىسىدىكى پاي چېكى با-زىرىنى زىيارەت قىلغىنىمىزدا بىنا سىرتىدىكى تامغا ئوچ بايراقنىڭ قاتار ئېسىلغىنىنى كۆردۇق.

— ھۆكۈمەت خىزمىتىگە ئالاقىدار ھەرقانداق بىنانىڭ، ئۇ مەيلى بىر قەۋەتلىك بولسۇن ياكى ئاسمان - پەلەك بىنا بول-سۇن، بىنانىڭ ئۆگزىسىگە دۆلەت بايرىقى چىقىرىلغانلىقىغا دىققەت قىلدۇق.

— غەيرىي ئولتۇراق ئۆيلەرنىڭ ئىشىك ئالدىغا بايراق خا-دىسىنى مۇقىملاشتۇرىدىغان تەگلىكلەرنىڭ ئورنىتىلغانلىقىغا دىققەت قىلدۇق.

شۇ تۇپەيلى، دۆلەت بايرىقى، شتات بايرىقى قاتارلىق بايراقلارنىڭ تارىخى، ئېسىلىش قائىدىسى قاتارلىقلار ئۈستىدە ئىزدىنىشكە باشلىدىم، ئىزدەنگىنىمگە لايىق بىلەرمەنلەرنىڭ جاۋابىغا، بەزىبىر ماتېرىياللارغا ئېرىشتىم.

1775 - يىلى مۇستەقىللىق ئۇرۇشى پارتلاشتىن بۇرۇن، شىمالىي ئامېرىكىدىكى 13 مۇستەملىكىنىڭ ھەممىسى ئەنگلى-يىنىڭ دۆلەت بايرىقىنى ئاسقانىكەن.

1777 - يىلى 6 - ئاينىڭ 14 - كۈنى چوڭ قۇرۇلتاي يىغىنى ئۆز ۋاقتىدىكى 13 مۇستەملىكىگە سىمۇۋول قىلىنغان

13 يۇلتۇز ۋە 13 بالداقلىق دۆلەت بايرىقىنىڭ نۇسخىسىنى ما-
قۇللىغانىكەن.

ئامېرىكا سېتىۋېلىش، قوشۇۋېلىش ۋە بېسىۋېلىش يولى
بىلەن شتات سانىنى كۆپەيتكەنسېرى، دۆلەت بايرىقىدىكى يۇل-
تۇزنىڭ سانىمۇ كۆپىيىپ بارغان. 1959 - يىلى 7 - ئاينىڭ
14 - كۈنى دۆلەت بايرىقىدا ئالياسكا شتاتىغا ۋەكىللىك قىلى-
دىغان بىر بەش يۇلتۇز كۆپەيتىلگەن. 1960 - يىلى 7 - ئاي-
نىڭ 11 - كۈنى ھاۋاي شتاتىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان ئەڭ ئا-
خىرقى بىر يۇلتۇز قوشۇلغان. شۇنىڭ بىلەن ئامېرىكىنىڭ
شتات سانى 50 كە، دۆلەت بايرىقىدىكى بەش يۇلتۇزنىڭ سانىمۇ
50 كە يەتكەن. ئەسلىدىكى 13 مۇستەملىكىگە ۋەكىللىك قىلى-
دىغان 13 بالداق ئۆز پېتى ساقلىنىپ قالغان. شۇنىڭ بىلەن
بىز بۈگۈنكى كۈندە كۆرۈپ تۇرغان ئامېرىكا دۆلەت بايرىقى
شەكىللەنگەن.

دۆلەت بايرىقى بىر دۆلەتنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىگە ۋە-
كىللىك قىلىدۇ، ھەرقايسى ئەل خەلقىگە ئوخشاش، ئامېرىكا-
لىقلارمۇ ھەرقانداق جاي ۋە ھەرقانداق ۋاقىتتا دۆلەت بايرىقىغا
بولغان ھۆرمىتىنى ئىپادىلەپ تۇرىدىكەن. ئامېرىكىنىڭ نۇرغۇن
شتاتلىرى دۆلەت بايرىقىغا ئائىت قانۇن - مىزانلارنى ئېلان
قىلىپ، قائىدە - تۈزۈملەرنى جاكارلىغانىكەن.

ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ دۆلەت بايرىقىغا ئائىت مەخسۇس
بەلگىلىمىسى بار بولۇپ، بۇ بەلگىلىمىدە، دۆلەت بايرىقىنىڭ
شتات بايرىقى، شەھەر بايرىقى ۋە باشقا بايراقلار بىلەن بىللە
ئېسىلغاندىكى ئورنى مەسىلىسى ئېنىق كۆرسىتىلگەندىن
سىرت، يەنە «ھەرقانداق نەرسە ۋە بەلگىلەرنى دۆلەت بايرىقىنىڭ
ئۈستىگە ئېسىشقا، دۆلەت بايرىقىنى پاسكىنا، مەينەت يەرلەرگە

هۆرلۈك قوڭغۇرىقى

ئېسىشقا بولمايدىغانلىقى» قەيت قىلىنغانكەن. 1942 - يىلى ئېلان قىلىنغان قانۇندىن قارىغاندا، ئامېرىكىلىقلار دۆلەت بايرىقىغا قەسەم بەرگەندە تىك تۇرۇپ، ئوڭ قولىنى كۆكرىكى ئۈستىگە قويۇشى زۆرۈر ئىكەن. دۆلەت بايرىقى ئالدىدا بېرىلىدىغان قەسەم تېكىستىنى ئامېرىكىدا چىقىدىغان «ياش ھەمراھ» ژۇرنىلىنىڭ تەھرىرى فرانسىس بىرامى يازغان بولۇپ، بۇ تېكىست مۇنداق ئىكەن: «مەن ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى دۆلەت بايرىقىغا، ئۇ ۋەكىللىك قىلىدىغان قوشما شتاتلار ئېلىگە سادىق بولۇشقا قەسەم بېرىمەن. جاھاندىكى ھېچ بۆلۈنىدىغان بۇ ئەلدە ھەممە ئادەم ئەركىنلىك ۋە ئادالەتتىن بەھرىمەن بولالايدۇ».

24. كونا پايتەخت ــ فىلادېلفىيە

بىز نيۇيوركتىكى زىيارىتىمىزنى ئوڭۇشلۇق تاماملىغاندىن كېيىن، 12 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئىككى مىنىبۇسقا ئولتۇرۇپ، نيۇيورك بىلەن ۋاشىنگتون ئارىلىقىدىكى فىلادېلفىيە شەھىرىگە قاراپ يول ئالدۇق.

فىلادېلفىيە ــ ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى دۇنياغا كەلگەن جاي، شۇنداقلا مۇستەقىللىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە ۋە دۆلەت قۇرۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئامېرىكىنىڭ پايتەختى بولغان (1790 ــ 1800 ـ يىللار ئارىلىقىدا) كونىشەھەر. ئۇ ھازىر پېنسىلۋانىيە شتاتى بويىچە 1 ـ ئورۇندا، ئامېرىكا بويىچە 3 ـ ئورۇندا تۇرىدىغان چوڭ شەھەر.

تارىخچىلارنىڭ بايانىغا قارىغاندا، 1681 ـ يىلى ۋىليام بون ئەنگلىيە پادىشاھى چارلىز II تەرىپىدىن پېنسىلۋانىيىنى ئۆز ئالدىغا تەسەررۇپ قىلىش ئىجازەتنامىسىگە ئېرىشكەن. كېيىنچە ۋىليام بون ئادەم ئەۋەتىپ بۇ يەردە فىلادېلفىيە دەپ نام بېرىلىدىغان بىر شەھەر بەرپا قىلىشنى تاپشۇرغان. 1699 ـ يىلى فىلادېلفىيىنىڭ نوپۇسى 10 مىڭ دەپ رويخەتكە ئېلىنغان. ھازىر بۇ شەھەردە 2 مىليوندىن ئارتۇق ئاھالە ياشايدۇ.

1880 ـ يىلىدىن بۇرۇن بۇ شەھەر ئامېرىكىدىكى ئەڭ چوڭ پۇل مۇئامىلە مەركىزى بولغان، كېيىن بۇ نام نيۇيورك تەرىپىدىن ئىگىلەپ كېتىلگەن ئەھۋال ئاستىدا، ئوخشاشلا بانكا شەھىرى دەپ ئاتىلىۋەرگەن. ھازىر بۇ شەھەردىكىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە يىللىق كىرىمى پۈتكۈل ئامېرىكا بويىچە 1 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. مۇھىمى، ئامېرىكا تارىخىدىكى مەشھۇر «مۇستەقىللىق خىتابنامىسى» مۇشۇ شەھەردە ماقۇللانغان. تۇنجى دۆلەت بايرى-

قىمۇ مۇشۇ شەھەردە چىقىرىلغان.

فىلادېلفىيە شەھىرىدىكى «مۇستەقىللىق باغچىسى» تەسەۋ-ۋۇرىمىزدىكى جۇڭگوچە باغچىلاردىن خېلىلا پەرقلىنىدىكەن. دەرۋازىسى، قورشاۋ تېمى يوق ئىكەن. بىراق، خاتىرە ئەھمىيە-تىگە ئىگە قۇرۇلۇشلارنى ئاسرايدىغان، زىيارەتكە كەلگۈچىلەرگە چۈشەنچە بېرىدىغان مەخسۇس خادىملار بار ئىكەن.

مۇستەقىللىق باغچىسىدىكى ئەڭ قىممەتلىك يادىكارلىق يەنىلا مەخسۇس ئىمارەت ئىچىگە جايلاشتۇرۇلغان «ھۆرلۈك قوڭغۇرىقى» ئىكەن. ئەسلىدە بۇ قوڭغۇراق ۋىليام بوننىڭ پېنسىلۋانىيە شتاتىنى بەرپا قىلغىنىنىڭ 50 يىللىقى خاتىرىسىگە ئاتاپ ئەنگلىيىدە قويۇلغان بولۇپ، قوڭغۇراققا «ئىنجىل» سۆزلىرىدىكى «جاي ـ جايدىكى جىمى ئىنسانغا ھۆرلۈك بەرگەن لىكىمنى جاكارلايمەن» دېگەن سۆز قۇيۇپ چىقىرىلغىنى ئۈچۈن «ھۆرلۈك قوڭغۇرىقى» دەپ ئاتالغانىكەن. ئامېرىكا ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى نۇرغۇن چوڭ ۋەقەلەر مۇشۇ قوڭ-غۇراقنى چېلىش بىلەن باشلانغانىكەن. قوڭغۇراق ئاۋازى كۈ-شىلەرگە ئىلھام، جەڭچىلەرگە جەسۇرلۇق ئاتا قىلىدىكەن. 1776 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى «مۇستەقىللىق خىتابنا-مىسى» ئېلان قىلىنىپ، جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغانلىقى جاكارلاڭ-غاندىمۇ مۇشۇ «ھۆرلۈك قوڭغۇرىقى» چېلىنغانىكەن. جۇمھۇرد-يەت قۇرۇلۇپ 59 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۆلۈپ كەتكەن بىر باش سوتچىنىڭ ماتەم مۇراسىمىدا بۇ قوڭغۇراق چېلىنمىپتۇ ۋە قوڭغۇراققا دەز كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ قوڭغۇراق قايتا چېلىنمىغان بولسىمۇ، لېكىن ھۆرلۈك ۋە مۇستەقىللىقنىڭ شاھىتى سۈپىتىدە ھېلىھەم ھۆرمەتلىنىدىكەن.

«ھۆرلۈك قوڭغۇرىقى» ساقلىنىۋاتقان ئۆيدىن 100 نەچچە

«مۇستەقىللىق باغچىسى» دا

قەدەم كېلىدىغان جايدا خېلى كەڭ بىر مەيدان بار ئىكەن. مەيدان چېتىدىكى «مۇستەقىللىق سارىيى» نىڭ ئالدىغا ئىككى پارچە مىس خاتىرە تاختىسى ئورنىتىلغان بولۇپ، 1821 - يىل 2 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئابراھام لىنكولن بۇ يەردە تۇرۇپ بايراق چەقارغانلىقىنى. 1962 - يىلى 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى كېنىدى زۇكۇكى بۇ يەردە تۇرۇپ «ھەرقايسى دۆلەتلەر جەزمەن ئۆزئارا ئىشىنىشى كېرەك» دېگەن نۇتقىنى سۆزلىگەنلىكەن.

مەن بۇ ئەھمىيەتلىك جايدا سۈرەتكە چۈشمەكچى بولۇپ، ئىككى پارچە مىس تاختاينىڭ بىرىگە دەسسۈدىم، يەرلىك ھەمراھ بولغۇچى ماڭا: «ئەڭ ياخشىسى بۇ يەردە تۇرۇپ سۈرەتكە چۈشمەڭ، بۇ يەردە تۇرۇپ نۇتۇق سۆزلىگەن ئىككى زۇكۇكۇنىڭ ھەر ئىككىسىلا باشقىلار تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن» دەپ

چاقچاق قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئابراھام لىنكولن بىلەن كېنىنـ
دىنىڭ ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى يادىمغا ئېلىپ، قەدىمىنى
يۆتكىدىم.

«مۇستەقىللىق باغچىسى» يەنە ئۆز ۋاقتىدىكى ئامېرىكا
فېدېراتسىيىسى ھۆكۈمىتىنىڭ ئىشخانا بىناسى، پارلامېنت بىـ
ناسى، سوت بىناسى قاتارلىقلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. بۇ
يەرنى زىيارەت قىلغۇچىلار ئارىسىدا بىزگە ئوخشاش چەت ئەلـ
لىكلەر بولۇپلا قالماي، يەنە نۇرغۇن ئامېرىكىلىقلارمۇ بار ئىـ
كەن. قارىسام 25 ــ 26 ياشلاردىكى بىر ئايال يەسلى بالىلىرى
يېشىدىكى 20 چە بالىنى باشلاپ «ھۆرلۈك قوڭغۇرىقى» نى
كۆرسىتىپ بىرنېمىلەرنى دېگىلى تۇرۇپتۇ. بۇ ياشتىكى بـا
لىلارنىڭ چەت ئەلدىن كەلگەن بولۇشى ناتايىن، قارىغاندا ئامېـ
رىكىلىقلارمۇ ئۆز ئەۋلادلىرىغا ئۆزلىرىنىڭ تەۋەررۈك مىراسـ
لىرىنى كۆرسىتىش ئارقىلىق «ئەنئەنە تەربىيىسى» ئېلىپ
بارسا كېرەك.

ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، ئامېرىكىلىقلار «مۇستەقىللىق
باغچىسى» دىكى بارلىق ئاسارئەتىقىلەرگە ئىنگلىزچە ۋە يـا
پونچە خەت چاپلاپ قويۇپتۇ. قولىمىزغا تارقىتىپ بېرىلگەن
باسما ۋەرەقلەرمۇ ئىنگلىزچە ۋە ياپونچە ئىكەن. گەرچە
باشقۇرغۇچى قىز بىزنىڭ جۇڭگولۇق ئىكەنلىكىمىزنى بىـ
لىپ «خەنزۇچە چۈشەندۈرۈشنى تەييارلاشقا ئۇلگۇرمىگەنلىـ
كى» نى ئېيتىپ ئۆزرە قويغان بولسىمۇ، لېكىن «شۇنچىلىك
چوڭ بىر جۇڭگونى بىر ياپونىيىچىلىك كۆرمىگەنلىكى»
ئۈچۈن ئۆزىمىزنى ئۇۋال قىلىنغاندەك ھېس قىلىشتۇق. ئامـ
مىۋى سورۇنلاردا ۋە بەزى مۇئەسسەسىلەردە ياپونچىغا، كـورىـ
يىچىگە ئېتىبار بېرىپ، خەنزۇچىغا سەل قارايدىغان

ئەھۋاللارنى ئامېرىكىنىڭ باشقا جايلىرىدىمۇ ئۇچرىتىپ تۇردۇق.

25. «چاقماقنىڭ ئۆزى توك»

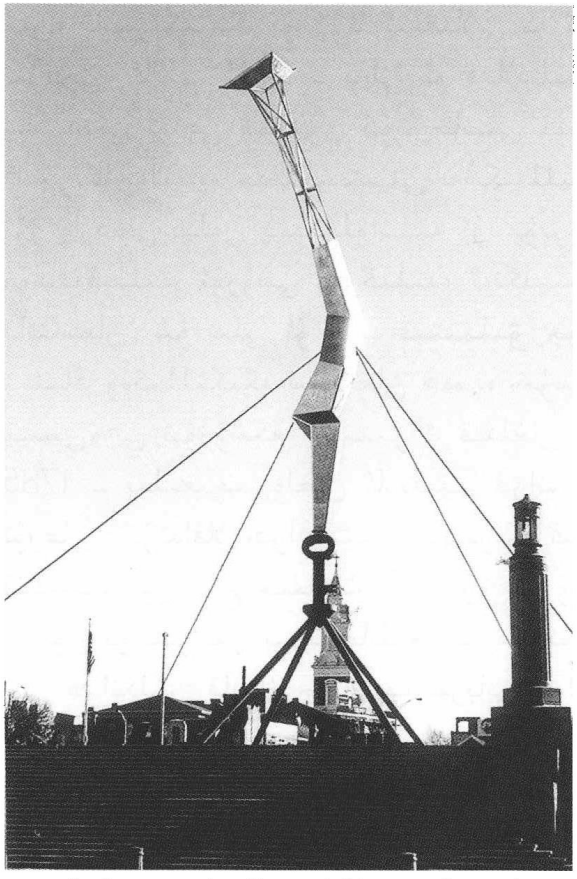
«مۇستەقىللىق باغچىسى» دىكى پائالىيەتلىرىمىزنى تۈگىتىپ كۈن ئېگىلگەن مەھەلدە ئاپتوموبىلغا چىقتۇق ۋە فىلادېلفىيە شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى بالتىمور شەھىرىنى كۆزلەپ يولغا راۋان بولدۇق.

مەن ئامېرىكا تارىخىنىڭ بۈرۈلۈشىغا چوڭ تەسىر لەرنى كۆرسەتكەن مۇھىتى پاكىز، ھاۋاسى ئوچۇق بۇ شەھەرنى ئاخىرقى قېتىم كۆرۈۋالماقچى بولغاندەك ئاپتوموبىلنىڭ دېرىزىسىدىن قاراپ كېتىۋاتاتتىم، دېلاۋار دەريياسىنىڭ كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈۋاتقىنىمىزدا كۆۋرۈك بېشىدىكى يېشىل چىملىقتا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بىر ھەيكەلگە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. بۇ ھەيكەل ئادەمنىڭ ياكى باشقا جانلىقنىڭ ھەيكىلى ئەمەس، بەلكى چوڭقۇر مەنىنى ئۆز ئىچىگە يوشۇرغان بىر سەنئەتلىك شەكىل ئىدى. بىر تال ئاچقۇچ ۋە ئېلېكتىرنىڭ بەلگىسى بولغان بىر ئەگرى سىزىقنى، ئەگرى سىزىق ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان لەگلەكسىمان بىرنەرسىنى بىر قاراشتىلا ئىلغا قىلغىلى بولاتتى. شۇ ئاردا ھەمراھ بولغۇچى بىزگە سوئال قويدى:

— قاراڭلار، ئاۋۇ خاتىرە ھەيكىلى زادى كىمنىڭ؟

— فرانكلىننىڭ!

مەن ھايالسىز جاۋاب بەردىم، ھەمراھ بولغۇچىدىن ئاپتوموبىلنى بەش مىنۇت بولسىمۇ توختىتىپ، ھەيكەل ئالدىدا سۈرەتكە چۈشۈۋېلىشقا پۇرسەت بېرىشنى ئۆتۈندۈم. چۈنكى، بۇ يەر —

ئۇلۇغ ئالىم فرانكلىننىڭ خاتىرە هەيكىلى

فىلادېلفىيە شەهىرى ئۇلۇغ ئالىم فرانكلىن-نىڭ يۇرتى ئىدى. ئۇ بىر چاغلاردا مۇشۇ ئەتراپتا لەگلەك ئۇچۇرۇپ، چاقماق چېقىشنىڭ سەۋەب-نى ئېنىقلىغان ۋە «چاقماقنىڭ ئۆزى توك» دەپ ۋارقىرد-ىغانىدى. ئۇنىڭ قو-لىدا لەگلەك يېپىغا باغلانغان بىر ئاچ-قۇچ تۇراتتى.

هەمراه بولغۇ-چى جاۋابىمنى هەيرانلىق ئىچىدە تەستىقلىدى، توغرا جاۋاب بەرگەنلە-كىمنىڭ يۈزىنى قىلدىمكىن، بەش مىنۇت توختاشقا ئىجازەت بەردى.

بېنجامىن فرانكلىن 1706 ـ يىلى ماسسا چۈسېتس شتا-تىدىكى بوستون شەهىرىدە تۇغۇلغان. باشلانغۇچ مەكتەپتە ئاران ئىككى يىللا ئوقۇيالىغان، 12 يېشىدا شاگىرت ئىشچى بولغان. 16 يېشىدا يېزىقچىلىققا كىرىشىپ، ئۆمرىدە 126 پارچە ماقالە ئېلان قىلغان. 17 يېشىدا فىلادېلفىيە شەهىرىگە كۆچۈپ كەل-

گەن. ئامېرىكىنىڭ بۇرژۇئا ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى دېموكرا-
تىزمچى، ئالىم. 1731 - يىلى ئۇ فىلادېلفىيىدە ئامېرىكا مىق-
ياسىدىكى تۇنجى ئاممىۋى كۇتۇپخانىنى قۇرغان، 1743 - يىلى
ئامېرىكا پەلسەپە جەمئىيىتىنى تەشكىللىگەن. 1751 - يىلى
ئۆز ياردىمى بىلەن پېنسىلۋانىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنى ئاچقان.
مۇستەقىللىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئەنگلىيىگە قارشى ئۇرۇشقا
قاتناشقان. شۇ يىلى ئۇ 2 - قېتىملىق چوڭ قۇرۇلتۇق يىغى-
نىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلانغان ھەمدە «مۇستەقىللىق خىتابنا-
مىسى» نى تۇزۇشكە ئىشتىراك قىلغان. 1776 - يىلىدىن
1785 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا فرانسىيىدە ئەلچى بولۇپ
تۇرغان، شۇنداقلا «فرانسىيە - ئامېرىكا ئىتتىپاقى» نى بەرپا
قىلىشتا زور كۈچ چىقارغان. قۇللۇق تۇزۇمىنى بىكار قىلىش
ئۈچۈن توختاۋسىز تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن.

فرانكلىن قابىل جامائەت ئەربابى بولۇپلا قالماي، بەلكى
يېتىلگەن ئالىم ئىدى. ئۇ چاقماق چېقىلىش توغرىسىدىكى ھەر
خىل خۇراپىي رىۋايەتلەرگە ھەرگىز ئىشەنمەيتتى. ئۇ كۆپ يىل
باش قاتۇرۇش ئارقىلىق چاقماق چېقىلىشنى بىر خىل ئېلېكتر
ھادىسىسى دەپ ھېسابلىغان، ئۆز نەزەرىيىسىنى ئىسپاتلاش ئۈ-
چۈن سىناق ئېلىپ بېرىش قارارىغا كەلگەن.

ياز ئايلىرىنىڭ مەلۇم بىر كۈنى ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماق
چېقىلغان. كىشىلەر ئۆيلىرىگە قېچىپ كىرىۋېلىپ چاقماقتىن
پاناھلىنىۋاتقاندا، فرانكلىن يەنە بىرەيلەن بىللە يوغان
بىر لەگلەكنى ئېلىپ دالاغا چىققان. لەگلەككە بىر تال مېتال
سىم ئورنىتىپ، لەگلەككە باغلانغان كاناپ يىپنىڭ ئۈچىغا
بىر تال مىس ئاچقۇچنى چىگگەن. لەگلەك پەرۋاز قىلىپ ئاس-
مانىنىڭ قەرىگە ئۆرلىگەندە، بوشلۇقتا توساتتىنلا چاقماق چې-

قىلغان. بۇ چاغدا فرانكلىن قولىنىڭ سەل سىرقىرىغانلىقىنى ھېس قىلغان. ئۇ بارمىقىنى مىس ئاچقۇچقا يېقىن ئاپارغاندا، بارمىقى بىلەن ئاچقۇچ ئوتتۇرىسىدا ئوت ئۇچقۇنلىرى پەيدا بولغان. شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ خەۋپ ـ خەتەرگە قارىماي ئېلىپ بارغان سىنىقى ئاخىر مۇۋەپپەقىيەت قازانغان. فرانكلىن خۇشاللىقىدىن: «مېنى توك تەپتى، چاقماقنىڭ ئۆزى توك ئىكەنلىكىنى ئاخىر ئىسپاتلىدىم!» دەپ ۋارقىراپ تاشلىغان.

فرانكلىن كېيىن ئۆز نەزەرىيىسىگە ئاساسلىنىپ چاقماق قايتۇرغۇچنى كەشىپ قىلغان، ئېلېكترشۇناسلىققا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشقان. يەنە باشقا پەنلەر ساھەسىدىمۇ 10 نەچچە خىل كەشپىيات ياراتقان.

مەن مېتالدىن ياسالغان لەگلەككە ۋە مىس ئاچقۇچ بىلەن لەگلەك ئارىسىدىكى ئېلېكتر بەلگىسىگە قارىغانسېرىم فرانكلىننىڭ «چاقماقنىڭ ئۆزى توك» دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولدۇم. بالا چاغلىرىمدا لەگلەك ئۇچۇرۇشقا ۋە چاقماقنىڭ توك ئىكەنلىكىنى ئۆز ئەمەلىيىتىم بىلەن ئىسپاتلاشقا ئىلھام ئالغان، خېلىدىن بېرى ئۆزۈمگە ئۆرنەك قىلىپ كېلىۋاتقان بۇ ئالىمنىڭ خاتىرە ھەيكىلىنى تاۋاپ قىلىش، ئۇ ئىستىقامەت قىلغان شەھەردە زىيارەتتە بولۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولغىنىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى تەلەيلىك ھېس قىلدىم.

26. ئامېرىكىدا ئېلان ۋە سودا

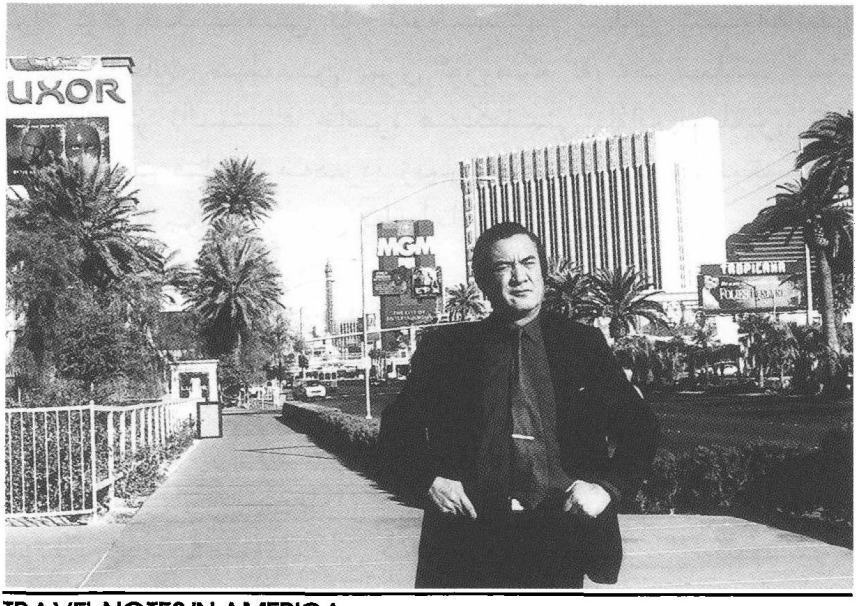
ئامېرىكا دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ ئىستېمال دۆلىتى بولۇپلا قالماي ۋە يەنە يۇقىرى ئىستېمال دۆلىتى. ئۇنىڭ ئىچكى سودىسى تاشقى سودىسىغا ئوخشاشلا تەرەققىي تاپقان، تىجارەت شەكلى ۋە تىجارەت ئۇسۇلى كەڭ ئىستېمالچىلارنىڭ ئېھتىيا-

جەغا ماسلاشقان، ئامېرىكىدا 18 - ئەسىرنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا دۇنياغا كەلگەن سودا ئېلانى ئىستېمالچىلارنى ئۆچۈر بىلەن تەمىنلەيدىغان، يېتەكلەيدىغان، بازارنى تەڭشەيدىغان مۇھىم بىر كەسىپكە ئايلانغان.

ئېلاننىڭ سودا تەرەققىياتىنىڭ جارچىسى سۈپىتىدە كېسىلىشىشكە ئۆتۈشى بېنجامىن فرانكلىن فىلادېلفىيىدە گېزىت باشقۇرۇپ يۈرگەن مەزگىللەردىن باشلانغان. 1771 - يىلى ئامېرىكا تەۋەسىدىكى رويخەتكە ئېلىنغان ئېلان شىركەتلىرىنىڭ سانىنىڭ 31 گە يەتكەنلىكى ماتېرىياللاردا قەيت قىلىنغان.

19 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئېلان كەسپى سودىگەرلىرى پەيدا بولغان. تىجارەتچىلەر بىلەن ئىستېمالچىلار ئوتتۇرىسىدا كۆۋرۈكلۈك رول ئويناىدىغان بۇ سودىگەرلەر ئالدىغان نەپمۇ 30 پىرسەنتكە يەتكەن. 1869 - يىلى ئامېرىكىدا تۇنجى

لوس ئانگېلېس: شەھەر كوچىلىرىدىكى خىلمۇخىل ئېلانلار

بولۇپ هازىرقى زامان ئېلان شىركىتى قۇرۇلغان.

1920 ـ يىلى ئامېرىكىدا سودا خاراكتېرلىك سىمسىز رادىئو ئىستانسىسى قۇرۇلغان. 1926 ـ يىلى پۈتكۈل ئامېرىكىنى قاپلىيالايدىغان رادىئو توري شەكىللەنگەن، سودا ئېلان كەسپىنىڭ يەنە بىر ۋاستىسى كۆپەيگەن.

تېلېۋىزور 20 ـ ئەسرىنىڭ 20 ـ يىللىرىنىڭ ئاخىرىدا دۇنياغا كەلگەن. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ زەمبىرەك ئاۋازى سودا خاراكتېرىدىكى تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنىڭ قەدىمىنى ئاستىلىتىۋەتكەن. ئۇرۇش ئاياغلاشقاندىن كېيىنلا تېلېۋىزىيە تېز سۈرئەتته ئومۇملاشقان. 1949 ـ يىلى ئېلان كۆرسىتىدىغان تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى 75 كە يەتكەن. 200 دىن ئارتۇق ئېلان شىركىتىدە تېلېۋىزىيە ئېلان بۆلۈمى قۇرۇلغان. 1965 ـ يىلىدىكى 726 تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئىچىدە سودا خاراكتېرىدىكى ئېلان تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغىنى 595 بولغان.

ئېلانچىلىقنىڭ بۇ تەرەققي قىلىشى ئۆز نۆۋىدە سودا ـ تىجارەتنىڭ گۈللەپ ياشنىشىغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن. داڭلىق تاۋارلارنىڭ دۇنياغا كېلىشىنى رىقابەت ئاساسى بىلەن تەمىن ئەتكەن. مال ئىگىسى بىلەن ئىستېمالچىلارنىڭ ئارىسىنى قىسقارتقان. ئىستېمال ئارقىلىق بازارنى يېتەكلەش، ئىستېمال ئارقىلىق بازارغا تەسىر كۆرسىتىش نەتىجىسىدە تىجارەتچىلەر ئارىسىدا كۈچلۈك رىقابەت پەيدا بولغان. رىقابەت تىجارەت شەكلىنىڭ ۋە تىجارەت ئۇسۇلىنىڭ تاكامۇللىشىشىغا تۈرتكە بولغان.

كۆپچىلىككە مەلۇم، تىجارەت ئاساسەن بازاردا ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئىستېمال بازار ئارقىلىق يۈرۈشىدۇ. تۆۋەندىكىسى ئامېرىكا بازارلىرىنىڭ ئەينەن تەسۋىرى.

دەربجىدىن تاشقىرى بازار:

ئامېرىكىدىكى ئەڭ ئاممىۋىلاشقان تىجارەت مەيدانى دەرد-جىدىن تاشقىرى بازاردىن ئىبارەت. ئىستېمالچىلار بۇ يەردىن ئۆزى خالىغان بىر تاۋارنى تاللاپ سېتىۋالالايدۇ، ئىشىك تۈۋىگە بارغاندا ئاندىن بىر يولىلا ھېسابات قىلىدۇ. دەربجىدىن تاشقىرى بازاردىكى تاۋار خىلى 8000 دىن ئاشىدۇ.

دەربجىدىن تاشقىرى بازارلار ئادەتتە بىرقانچە شىركەتتىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇلار بىر بازار ئىچىدە تىجارەت قىلىدۇ ۋە رد-قابەتلىشىدۇ. ئىشىك ئالدىدا ناھايىتى چوڭ ئاپتوموبىل توختا-تىش مەيدانلىرى، مال سېتىۋېلىشتا ئىشلىتىلىدىغان كىچىك ھارۋىلار بولىدۇ.

تۇرلۇك مالىلار ماگىزىنى:

تۇرلۇك مالىلار ماگىزىنى دەربجىدىن تاشقىرى بازارغا قارد-ىغاندا ھەشەمەتلىك بولىدۇ. ماگىزىنىدىكى مالىلارمۇ نىسبەتەن قىممەت. بۇ يەردە ئۇستۈېشى رەتلىك، ئەدەپ ـ قائىدىنى ئۇقد-ىدىغان مال ساتقۇچىلار خېرىدارلارنى تەزىم بىلەن كۈتۈۋالىدۇ. سېرىلما توك پەلەمپېينىڭ بېشىدىمۇ خېرىدارغا تەزىم قىلىپ تۇرىدىغان خادىملار بار.

تۇرلۇك مالىلار ماگىزىنىدا سېتىلىدىغان تاۋار 160 مىڭ خىلدىن ئاشىدۇ. يۇقىرىسى ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرىدىن تار-تىپ، تۆۋۈنى تۆمۈر مىخقىچە تېپىلىدۇ. بۇنداق ماگىزىنلاردا يەنە ئىش سوراش ئورنى، ئاشخانا، ھاجەتخانا، ئوراپ قاچىلاش ئورنى، پوچتا مۇلازىمەتخانىسى دېگەندەك تارماقلار بولىدۇ.

مىلىچمالىلار دۇكىنى:

مىلىچمالىلار دۇكىنى ئامېرىكىدا ئەڭ ئومۇملاشقان تىجارەت ئورنى بولۇپ، كۆپىنچە ھاللاردا، يېمەكلىكلەر بۆلۈمى، دورا ـ دەرمەك بۆلۈمى، كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى بۆلۈمى، مېتال

ئەسۋابلار بۆلۈمى دېگەندەك بىرقانچە بۆلۈمگە بۆلۈنىدۇ. بۇ يەر-دىن دورا - دەرمەك، گىرىم بۇيۇملىرى، فوتو پلىونكا، ژۇرنال، سوپۇن، قەغەز ياغلىق، تاماكا، ئويۇنچۇق، نىلون پايپاق دېگەندەك مالالارنى سېتىۋالغىلى بولىدۇ. دورا - دەرمەك بۆلۈمىدە يەنە ماروژنى، ئۇسسۇلۇق، ئۇششاق بېمەكلىك قاتارلىقلارمۇ سېتىلىدۇ.

تۆۋەن باھالىق مالالار دۇكىنى:

تۆۋەن باھالىق مالالار دۇكىنى ئۆي ئىجارىسى ئەرزانراق بولغان رايونلاردا بولىدۇ. بۇ يەردە ھېچقانداق ئالاھىدە مۇلازىمەت بولمايدۇ، بىراق مال باھاسى باشقا يەرلەردىكىگە قارىغاندا 20 پىرسەنتتىن 25 پىرسەنتكىچە ئەرزان بولىدۇ. بۇنداق دۇكانلاردا كۆپ ھاللاردا ئائىلە ئېلىكتر سايمانلىرى سېتىلىدۇ، مال تىزىلىدىغان جاھازا بولمايدۇ. خېرىدارلار تاۋار تىزىملىكىدىن لازىملىق تاۋارنى تاللاپ، جەدۋەل توشقۇزىدۇ، پۇل تۆلەيدۇ. خىزمەتچى خادىم شۇ خېرىدارنىڭ ئىسمىنى توۋلىغاندا، خېرىدار مال ساتقۇچى ئەكەلگەن تاۋارنى تاپشۇرۇۋالىدۇ. تۆۋەن باھالىق مالالار دۇكىنىدىن ئۆزگە، ئامبىرىكىدا مال باھاسى تېخىمۇ تۆۋەن بولغان يەنە بىر خىل دۇكان بار. ئائىلىلەردە شاللۇېتىلگەن، ئىشلىتىلمەيدىغان ھەرقانداق چوڭ ھەجىملىك نەرسە بولسا، «دۇنيانى قۇتقۇزغۇچىلار ئارمىيىسى» دەيدىغان بىر دىنىي تەشكىلاتقا تېلېفون بېرىلىدۇ. ئۇنۇۋېرسال خاراكتېرلىك مۇلازىمەت قىلىشنى مەقسەت قىلىدىغان بۇ تەشكىلات دەرھال ئادەم ئەۋەتىپ بۇنداق نەرسىنى ھەقسىز ئەكېتىدۇ، دېزىنفېكسىيە قىلىپ دۇكانغا سالىدۇ ۋە ئەڭ تۆۋەن باھادا سېتىۋېتىدۇ، مال ساتقان پۇلنى خەير - ئېھسان ئىشلىرىغا ئىشلىتىدۇ.

سودا مەركىزى:

سودا مەركىزى مەخسۇسلاشقان 100 ياكى 200 دۇكاننىڭ بىر يەرگە يىغىلىپ تىجارەت قىلىشىغا ئىيتىلىدۇ. ئۇ ئامېرىكا شەھەر رايونىدىكى بىر چوڭ ئالاھىدىلىك. بۇنداق مەركەزلەردە خېرىدارلار ئاپتوموبىل توختىتىدىغان چوڭ مەيدان بولىدۇ. ئا-دەتتە ئەتىگەن سائەت 9 دىن كەچ سائەت 9 غىچە تىجارەت قى-لىدۇ. 24 سائەت ئېچىلىدىغان دۇكانلارمۇ بار.

بىز لاس ۋېگاستىن لوس ئانگېلېسقا كېتىۋېتىپ، بارستوۋ دېگەن يەرگە كەلگەندە مانا مۇشۇنداق بىر «سودا مەركىزى»دە توختاپ، ئۇچ سائەت دۇكان ئارىلىدۇق. لوس ئانگېلېس شەھىرىگە 100 كىلومېتىرچە كېلىدىغان بۇ سودا مەركىزىدە 200 چە دۇكان بار ئىكەن. ھەربىر دۇكاندا بىر تۈرلۈك تاۋار سېتىلىدىكەن.

بىز لوس ئانگېلېسقا كېلىپلا مەلۇم رادىئو ئىستانسىسى-نىڭ خەنزۇچە ئاڭلىتىشىدىن شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن بارس-تۇۋدىكى سودا مەركىزىدە قوراللىق بۇلاڭچىلىق ۋەقەسى يۈز بەرگەنلىكىنى، ساقچى تەرەپنىڭ مەلۇم دۇكاندىن پۇل بۇلىغان ئىككى نەپەر بۇلاڭچىنى بىر سائەت ئىچىدىلا قولغا چۈشۈرگەن-لىكىنى ئاڭلاپ، ۋاقىتنى سېلىشتۇرۇپ كۆردۇق. بارستوۋغا كەلگەن چېغىمىزدا بۇلاڭچىلىق دېلوسىنىڭ يۈز بەرگىنىگە ئاران بىر سائەتلا بولغانلىقىنى بىلگىنىمىزدە، ئۆتۈپ كەتكەن ئىش ئۈچۈن سەل قورققاندەك بولدۇق.

بىراق، بىز بارستوۋغا كەلگەندە، ھەممە ئىش ئۆز تەرتىپى بىلەن داۋام قىلىۋاتقانىكەن. دۇكانلارنىڭ ھەممىسى ئوچۇق ئە-كەن. كىشىلەر ھېچ ئىش بولمىغاندەكلا يۈرۈشۈپتىكەن. قارە-غاندا، بۇلاڭچىلىق دېلولىرىنى پات ـ پات كۆرىۋېرىپ، ئامېرە-كىلىقلارنىڭ يۈرىكى قېتىپ كەتكەندەك قىلىدۇ.

27. يوللار، ئاپتوموبىللار ۋە باشقىلار

بۇگۈنكى ئامېرىكا ھاۋا يولى، قۇرۇقلۇق يولى (تۆمۈرىول، تاشيول)، سۇ يولى (دېڭىز يولى، دەريا ـ قانال يولى) تەرەپ ـ تەرەپكە سوزۇلغان، بۇ يوللار ئارقىلىق چەت ئەل شەھەرلىرىلا ئەمەس، بەلكى دۆلەت ئىچىدىكى چوڭ ـ كىچىك شەھەرلەر، يېزا ـ قىشلاقلار بىر ـ بىرى بىلەن باغلانغان، قاتنىشى ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان بىر دۆلەت.

17 ـ ئەسىردىن ئىلگىرى، ئامېرىكا قۇرۇقلۇقىنىڭ ئەسلىي ئاھالىسى بولمىش ئىندىئانلار يول يۈرگەندە ئىككى پۇتىغا ۋە ئاتقا تايىنىدىغانلىقى مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللاردا دەلىللەنگەن. بۇ يەرگە 17 ـ ئەسىردىن كېيىن يېتىپ كەلگەن ياۋروپا كۆچمەنلىرى بىر مەزگىل ئات ۋە ئات ھارۋىسى بىلەن يول يۈرگەن.

ئامېرىكا بويىچە تۇنجى تاشيول 1776 ـ يىلى ئاپالاچىيە تاغ تىزمىسىدىن كېسىپ ئۆتكەن. 1794 ـ يىلىغا كەلگەندە، فىلادېلفىيەدىن لانكاستېرغىچە سوزۇلغان خۇسۇسلار ئىگىلىكىدىكى تاشيولدا قاتناش باشلانغان.

19 ـ ئەسىرنىڭ كېيىنكى يىللىرىدا ئامېرىكىدا تاشيول ياساش دولقۇنى كۆتۈرۈلگەن. 1811 ـ يىلى ھۆكۈمەت مەبلەغ سالغان ئەڭ ئۇزۇن تاشيولدا ئىش باشلانغان ۋە يەتتە يىللىق تىرىشچانلىق ئارقىسىدا بۇ يولمۇ پۈتۈپ، قاتناش باشلانغان.

ھازىر ئامېرىكىدا شەھەر بىلەن شەھەر ئارىسىدىكى تاشيول تامامەن دېگۈدەك يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول ئىكەن. يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولنىڭ بارىدىغان تەرىپى بەش يول، كېلىدىغان تەرىپى بەش يوللۇق بولۇپ، بەش ئاپتوموبىل يانمۇيان ماڭالايدۇ.

دىكەن. قاتناش ۋاستىلىرى كۆپ بولغان بۆلەكلەردە ھەربىر تەرەپ ئالتە يوللۇق بولىدىكەن. كىچىك ئاپتوموبىللار، بول-كىۋايلار، چوڭ ئاپتوبۇسلار، يۈك ئاپتوموبىللىرىنىڭ ھەرقاي-سىسى ئۆز يولىدا ماڭغاچقا ئاسانلىقچە قاتناش ۋەقەسى كۆرۈل-مەيدىكەن. قاتناش ۋەقەسى كۆرۈلدىمۇ، ئىشنىڭ چوڭى چىقە-دىكەن، تالاپەتكە ئۇچرايدىغان ئاپتوموبىل 20 ــ 30 دىن كەم بولمايدىكەن.

مەن كېتىۋاتقاچ، ئامېرىكىنىڭ يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيو-لىنى ياۋروپا ئەللىرىدىكى يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللار بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ، ئامېرىكا يوللىرىنىڭ ياۋروپا ئەللىرە-نىڭكىگە بولۇپمۇ گېرمانىيە، ئىتالىيە تاشيوللىرىغا يەتمەيدە-غانلىقىنى ھېس قىلدىم. چۈنكى، مەن ياۋروپادىكى يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللاردا سائىتىگە 120 كىلومېتىرلىق سۈرئەت بىلەن كېتىۋاتقاندىمۇ ئاپتوموبىل ئىچىدە ئولتۇرۇپ بىمالال خاتىرە يازالىغانىدىم. بىراق، ئامېرىكىدا بۇنداق قىلىشقا مۇم-كىن بولمىدى.

ئامېرىكىدىكى شەھەر يوللىرىنىمۇ ياۋروپا ۋە ياپونىيەدە-كى شەھەر يولى بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمايدىغاندەك قىلىدۇ. نيۇيورك ۋە سان فرانسىسكو شەھەرلىرىنىڭ يولى رەتلىك بول-سىمۇ، ئەمما تار بولغاچقا ئاپتوموبىل توسۇلۇپ قالىدىغان ۋە-قەلەر ئاز ــ تولا كۆرۈلۈپ تۇرىدىكەن. شەھەر يوللىرىنىڭ تاز-لىقىمۇ ياۋروپا شەھەرلىرىنىڭكىگە يەتمەيدىكەن، ياپونىيە شە-ھەرلىرىنىڭكىدىن خېلىلا تۆۋەن تۇرىدىكەن. ياپونىيەدە كو-چىلاردا كېتىۋېتىپ تاماكا چېكىش، يول بويلىرىغا تاماكا قال-دۇقىنى تاشلاش ئېغىر ئىللىتەت. تاماكا چەكە-كۈسى كەلگەنلەر مەخسۇس كۆرسىتىلگەن ئۆيلەردە، مېھمانخا-

نىلارنىڭ ياتاقلىرىدا چەكسە بولىدۇ. ئەمما، ئامېرىكا شەھەرلە-
رىدە، يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەنىدەك ياتاقلاردا، ئاممىۋى سو-
رۇنلاردا تاماكا چېكىش مەنئى قىلىنمىدىكەنۇ، يول بويىدا تاماكا
چېكىش چەكلەنمەيدىكەن. ئايرىم شەھەرلەردە كۆكەرتىلمىگەن،
بىنا سىلىشقا ساقلاپ قويۇلغان پارچە يەرلەر ئەخلەتلەر بىلەن
توشۇپ كېتىدىكەن. يول بويىغا تىزىپ قويۇلغان چىرايلىق
ئەخلەت ساندۇقلىرىنىڭ، گېزىت سېتىش ماشىنىلىرىنىڭ
ئەتراپىمۇ ئەخلەتخانىدىن كۆپ پەرقلەنمەيدىكەن.

ئامېرىكا شەھەرلىرىدە كىچىك ئاپتوموبىللاردىن ئۆزگە يە-
نە كوچا ئاپتوبۇسلىرىمۇ قاتنايدىكەن. بىراق، كىچىك ئاپتومو-
بىل ئەرزان بولغاچقىمۇ ياكى كىشىلەرنىڭ كىرىمى يۇقىرى
بولغاچقىمۇ، مۇتلەق كۆپ سانلىق ئائىلىلەر ئاپتوموبىل سې-
تىۋالالايدىكەن. ئاڭلىشىمچە، ئادەتتىكى ئامېرىكا ئائىلىلىرىدە
بىر قاتناش ئاپتوموبىلى ۋە بىردىن تۇرمۇش ئاپتوموبىلى بولى-
دىكەن. ئادەتتە ئىشچى ـ خىزمەتچى قوبۇل قىلىدىغان ئو-
رۇنلارمۇ ئىش تەلەپ قىلغۇچىنىڭ ئاپتوموبىلىنىڭ بار ـ يوق-
لۇقىنى مۇھىم شەرتلەرنىڭ بىرى قاتارىدا ئويلىشىدىكەن. ئاپ-
توموبىلى يوقلارنى ئىشقا چۈشۈش ۋاقتىغا كاپالەتلىك قىلال-
مايدۇ دەپ قارايدىكەن.

ئامېرىكىدا ئىشلىتىلىدىغان كىچىك ئاپتوموبىلى ئامېرى-
كىنىڭ ئۆزىدە، ياپونىيىدە ۋە گېرمانىيىدە ئىشلەنگەن ئاپتومو-
بىللار بولۇپ، ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئامېرىكا كوچىلىرىدا قات-
ناپ يۈرگەن ھەر ئون ئاپتوموبىلنىڭ ئۈچى ياپون ئاپتوموبىل-
لىرى بولىدىكەن. ھەرقايسى شەھەرلەردە ۋە دالا يوللىرىنىڭ
بويلىرىدا ياپون ئاپتوموبىل ئېلانلىرىنىڭ دوقمۇش ـ دوقمۇش-
تا كۆزگە چېلىقىپ تۇرۇشمۇ ياپون ئاپتوموبىللىرىنىڭ ئامې-

ربكا ئاپتوموبىل بازىرىدىكى ۋە ئىستېمالچىلار نەزىرىدىكى ئورنىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ.

28. ئامېرىكىدا تەنتەربىيە

بالتىمور شەھىرىگە قاراپ كېتىۋاتقىنىمىزدا، مەھەللىلەر-دە، مەكتەپلەردە، ئولتۇراق ئۆيلەرنىڭ يېنىدا ھەر خىل توپ مەيدانلىرىنىڭ خېلىلا زىچ ئورۇنلاشقانلىقىنى كۆردۇق. بۇ مەيدانلارنىڭ جاھازلىنىشى تولۇق، ياسلىشى قائىدىلىك بو-لۇپ، چوڭ شەھەرلەردىكى مەيدانلاردىن قېلىشمايتتى. تېخى كەچ كىرمىگىنىگە قارىماي ئوقۇغۇچىلار، ياشلار ۋە بەزى چوڭ كىشىلەر بۇ مەيدانلاردا توپ ئوينىۋاتاتتى. ھەتتا مەيدانىنى ئايلا-نىپ يۈگۈرۈۋاتقانلارمۇ كۆزگە چېلىقاتتى. بەزى مەيدانلاردا ئا-دەمنىڭ كۆپلۈكىدىن قارىغاندا قايسىبىر توپ تۈرى بويىچە مۇ-سابىقە ئۆتكۈزۈلۈۋاتقاندەك قىلاتتى. توپ مەيدانلىرى ناھايىتى ئېگىز سىم تور بىلەن قاشالانغان بولسىمۇ، سىم قاشا ئارقىلىق مەيدان ئىچىدىكى ئادەملەرنى ئېنىق كۆرگىلى بولاتتى.

— ئامېرىكا ھۆكۈمىتى مەھەللىۋى تەنتەربىيە پائالىيەتلە-رىنى قانات يايدۇرۇشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ، — دېدى يەرلىك ھەمراھ بولغۇچى بىزگە چۈشەندۈرۈپ، — مەھەللە، مەكتەپلەردىكى ئادەم بېشىغا قاراپ بېرىلىدىغان تەنتەربىيە خىراجىتى فېدېراتسىيە ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن بىۋاستە چۈشۈ-رۈپ بېرىلىدۇ. يەرلىك ئورۇن، ھۆكۈمەت بۇ خىراجەتنى كۆ-پەيتسە كۆپەيتىدۇكى، تۆتۈپ قالالمايدۇ. يەنە يەرلىك بايلارنىڭ، شىركەت ـ كارخانىلارنىڭ مەھەللىۋى تەنتەربىيە ئىشلىرىنى قوللايدىغان مەجبۇرىيىتى بار. شەھەرلەرنى ئېلىپ ئېيتساق، ئىقتىسادنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، كۆپ ساندىكى ئامېرى-

كىلىقلارنىڭ ئىش ۋاقتى قىسقاردى، ئادەتتە ھەپتىسىگە 40 سائەت ئىشلەيدۇ. ھەتتا بەزى شىركەتلەر، كارخانىلار تۆت كۈنلۈك خىزمەت تۈزۈمىنى سىناق قىلىۋاتىدۇ. بۇنداق بولغاندا، كىشىلەرنىڭ ئىشتىن سىرتقى قىزىقىشلىرىغا ۋاقىت يېتىپ ئاشىدۇ. بۇ يەردە شەھەر بىلەن يېزىنىڭ پەرقى يوق دېيەرلىك، شۇڭا يېزىلاردىكى، مەھەللىلەردىكى ئەھۋالمۇ شەھەردىكىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ. مەھەللىۋى تەنتەربىيە ئىشلىرىنىڭ شەھەردىن پەرقلىنىدىغان جايلىرىمۇ بار، شەھەرلەردە ئاساسەن كەسپىي تەنتەربىيە كوماندىلىرى ئويۇن كۆرسىتىدىغان، تاماشىبىنلار بىر چەتتە ئولتۇرۇپ مۇسابىقە كۆرىدىغان ئەھۋال مەۋجۇت. يېزا ـ مەھەللىلەردە بولسا، ئامېرىكىلىقلار ياخشى كۆرىدىغان كالتەك توپ، زەيتۇن توپ، ۋاسكېتبول تۈرلىرى قاتارلىق ئايدۇرۇلغاندىن ئۆزگە، يەنە ئات كۆندۈرۈش، كالا كۆندۈرۈش، بۇقا سوقۇشتۇرۇش، ياغاچ دومىلىتىش، قار تېيىلىش، چېلىشىش پائالىيەتلىرى قاتنات يايدۇرۇلۇپ، تەنتەربىيە تېخنىمۇ كەڭ مەزمۇنغا ۋە ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە قىلىنىدۇ. بولۇپمۇ ئامېرىكىنىڭ غەربىي قىسمىدا تېخنىمۇ شۇنداق. مەسىلەن، ئات، بۇقا كۆندۈرۈشنى مىسالغا ئالساق، كۆندۈرۈلمىگەن بۇقا ياكى ئات ئۈستىدە 10 سېكۇنت يېقىلماي ئولتۇرالمغان ئادەم تولۇق نومۇرغا ئېرىشەلەيدۇ. يېزا ـ مەھەللىلەردە يەنە بېلىق تۇتۇش، ئوۋ قىلىش پائالىيەتلىرىمۇ تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى قاتارىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ...

بىز تۇرۇپ ئۆتكەن شەھەرلەرنىڭ ھەممىسىدە كىشىلەرنىڭ چۈش مەزگىلىدىمۇ يۇگۇرۇپ چېنىقىۋاتقىنىنى، چېنىققۇچىلار ئىچىدە ياشلارنىڭ كۆپ سانلىنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى كۆردۇق. ئۇلارنىڭ بەزىسى تەنتەربىيە كىيىمى كىيىپ يۇگۇرىدىكەن، بە-

سان فرانسسكو: 1960 ـ يىلى قۇرۇلغان شەھەرلىك تەنتەربىيە مەيدانى

زىسى ۋېلىسىپىت بىلەن چېنىقمىدىكەن. ھەمراھ بولغۇچى بىز ـ گە مۇنداق دېدى:

ـــ ئاڭلىساق، جۇڭگولۇقلار ئاساسەن ئەتىگەندە چېنىقىشقا ئادەتلەنگەنكەن. ئەمما، ئامېرىكىلىقلار ئەتىگەندىمۇ، چۈشتىمۇ، كەچتىمۇ چېنىقىۋېرىدۇ. قاچان ۋاقىت تاپسا شۇ چاغدا چېنىـ قىدۇ. ۋېلىسىپىت بۇ يەردە قاتناش ۋاستىسى ئەمەس، بەلكى چېنىقىش ۋاستىسى دەپ قارىلىدۇ.

ھەمراھ بولغۇچى يەنە مۇنۇلارنى ھېكايە قىلىپ بەردى:

ئامېرىكا دۇنياۋى چوڭ تەنتەربىيە دۆلىتى، ئۇنىڭ تەنتەر ـ بىيە ئەسلىھەلىرىمۇ دۇنياۋى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. بىر چاغلاردا خەلقئارا ئولىمپىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ بىر ئەمەلدارى ئامېرىكىنىڭ تەنتەربىيە ئەمەلدارىدىن:

ـــ ئەگەر مەلۇم بىر دۆلەت ئولىمپىك تەنتەربىيە يىغىنـ ـ

نى ئېچىشنى قولغا كەلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن شۇ دۆلەتتە تەبىئىي ئاپەت، ئۇرۇشقا ئوخشاش يەڭگىلى بولمايدىغان ئاپەت يۈز بېرىپ ئولىمپىك تەنتەربىيە يىغىنىنى ئېچىشقا ئامالسىز قالسا، ئامېرىكىغا قانچە ۋاقىت بۇرۇن خەۋەر قىلىنسا بۇ يىغىنىنى ئاچالايسىلەر؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئامېرىكا ئولىمپىك كومىتېتىنىڭ مەسئۇلى:

ــ بەش ـ ئالتە كۈن بۇرۇن خەۋەر تاپساقلا بولدى. يىغىنىنى ئۆز قەرەلىدە ئېچىشقا ئامال قىلالايمىز، ــ دەپ جاۋاب بەرگەنمىش.

بۇ گەرچە چاقچاققا يېقىن گەپ بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا ئامېرىكىنىڭ تەنتەربىيە ئاساسىي ئەسلىھەلىرىنىڭ ۋە ئىقتىسادىي قۇدرىتىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدۇ.

بىز بالتىمور شەھىرىگە يېتىپ كېلىپ شەھەر مەركىزىدە

بالتىمور: شەھەر رايونىدىكى تانكا مۇزېي

ۋە پورتتا ئىككى سائەتچە تاماشا قىلىپ، 1900 - يىلى قۇرۇل-غان تۇنجى ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە پورت ماگىزىنلىرىنى ئا-رىلاپ بولغاندىن كېيىن ۋاشىنگتون شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. بالتىمور بىلەن ۋاشىنگتون ئارىسىغا جايلاشقان دۇنيا تانكا تارىخىي مۇزېيىدا، دۇنيا تانكىلىرىنىڭ تارىخى بىلەن تو-نۇشۇپ بولۇپ، يولىمىزنى يەنە داۋاملاشتۇردۇق.

29. ۋاشىنگتون تەسىراتى

ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ پايتەختى ۋاشىنگتون قەدد-ىمىيلىكى ۋە ئاۋاتلىقى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆزىگە خاس بەزى ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن دۇنياغا تونۇلغان بىر مۇھىم شەھەر. مەخسۇس ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە خەلقئارا مۇناسىۋەتلەر ئۇ-چۇن قۇرۇلغان بۇنداق پايتەخت شەھەر دۇنيانىڭ باشقا ئەللە-رىدە ئىنتايىن ئاز ئۇچرايدۇ.

ۋاشىنگتون ئامېرىكىنىڭ دۆلەت ئاتىسى، تۇنجى نۆۋەتلىك زۇڭتۇڭى ۋاشىنگتوننىڭ نامى بىلەن ئاتالغان شەھەر، ئەپسۇس-لىنارلىقى شۇكى، ئامېرىكىنىڭ تارىخىي زۇڭتۇڭلىرى ئىچىدە پەقەت گىئورگى ۋاشىنگتونلا ئاقسارايدا ھوقۇق يۈرگۈزمىگەن زۇڭتۇڭ. ۋاشىنگتون 1799 - يىلى 12 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئالەمدىن ئۆتكەن، ئامېرىكىنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرى بولسا 1800 - يىلى فىلادېلفىيەدىن ۋاشىنگتونغا كۆچۈپ كەلگەن.

ھەمراھ بولغۇچىنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا، ۋاشىنگتون شەھىرىنىڭ تولۇق ئىسمى «ۋاشىنگتون كولۇمبىيە ئالاھىدە رايونى» دەپ ئاتىلىدىكەن. ئامېرىكا ئاساسىي قانۇنىغا ئاساسەن، ئامېرىكا پايتەختىنى باشقا شتاتلاردىن ئايرىپ باشقۇرۇش ئۈچۈن «كولۇمبىيە رايونى» دىن ئىبارەت بۇ «فېدېراتسىيە ئالاھىدە

رايونى» نى تەسىس قىلغانىكەن.

1790 ـ يىلى ئامېرىكا پارلامېنتى ئالاهىده بىر قارار ما-قۇللاپ، ماريلاند بىلەن ۋىرگىنىيە شتاتلىرى ئارىلىقىدىن توغ-رىسىغا 16 كىلومېتىر، ئۇزۇنلۇقىغا 16 كىلومېتىر كېلىدىغان بىر پارچە يەر ئاجرىتىپ، پايتەخت قۇرۇشنى پىلانلىغان. تۇنجى نۆۋەتلىك زۇڭتۇڭ ۋاشىنگتون ئۆزى ئوتتۇرىغا چىقىپ، بىر نەپەر فرانسىيە ئارخىتېكتورىنى يېڭى شەهەرنىڭ لايىهىسىنى ئاچىقىشقا تەكلىپ قىلغان.

ۋاشىنگتون ئەسلىده بىر كىچىك بازار بولۇپ، 19 ـ ئە-سىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغا كەلگەندىلا ئاندىن ئۇنىڭ نوپۇسى كۆپىيىشكە، كۆلىمى كېڭىيىشكە باشلىغان. هازىرقى شەهەر ئاهالىسى 700 مىڭ ئەتراپىدا، شەهەر ئەتراپى رايونىدىكى ئاها-لە بىلەن قوشۇلۇپ 3 مىليوندىن ئاشىدۇ. ئامېرىكىنىڭ چوڭ شەهەرلىرى ئىچىده 7 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ.

شەهەر قۇرۇلۇشى ئەتراپلىق لايىهە ۋە پىلان ئاساسىدا ئې-لىپ بېرىلغاچقا، ۋاشىنگتوننىڭ ئامېرىكىدا «ئەڭ چىرايلىق شەهەر» دېگەن نامى بار. فرانسىيىلىك ئارخىتېكتورنىڭ لايى-هىسىگە مۇناسىپ، پارلامېنت بىناسى بىلەن ئاقساراي ياۋروپا قۇرۇلۇش ئۇسلۇبىدا سېلىنغان. پارلامېنت بىناسىنى مەركەز قىلىپ تەرەپ ـ تەرەپكە سوزۇلغان 13 كوچىغا ئامېرىكىدىكى ئەڭ دەسلەپكى 13 مۇستەملىكىنىڭ نامى بېرىلگەنىكەن.

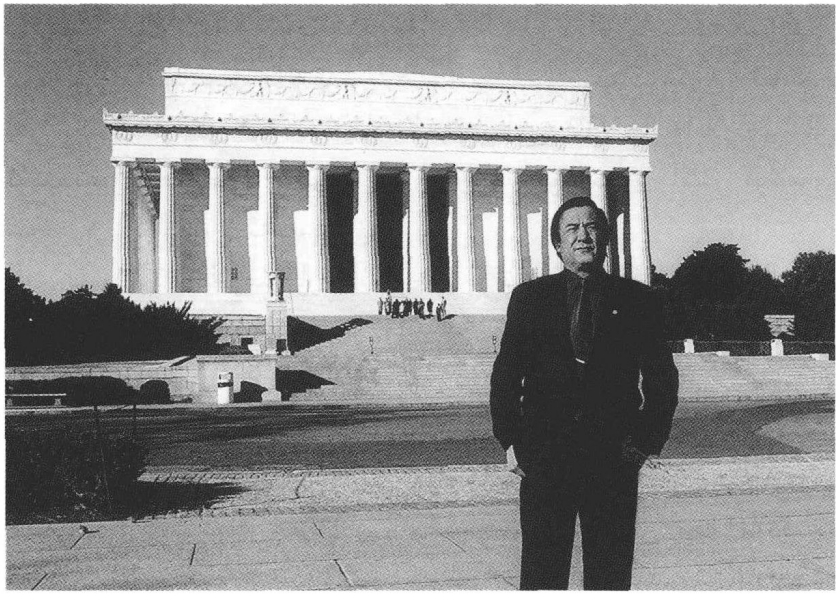
بىز ۋاشىنگتون شەهىرىنى زىيارەت قىلىۋاتقاندا هەمراه بولغۇچى ئېيتقان «ۋاشىنگتون شەهىرى بىر چوڭ قەبرىستا-لىق» دېگەن سۆزنىڭ ئەمەلىيەتكە يېقىن تۇرىدىغانلىقىنى هېس قىلىشتۇق. چۈنكى، ۋاشىنگتوندىكى هەربىر ئىمارەت ۋە هەر-بىر مەيدان مەلۇم خاتىره ئەهمىيىتىگە ئىگە ئىكەن، شەهەر

رايونىدىكى ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ خاتىرە سارىيى، خاتىرە تېشى، خاتىرە ھەيكەللىرىلا 300 دىن ئاشىدىكەن. مەشھۇر لىنكولىن خاتىرە سارىيى، جىففېرسون خاتىرە سارىيى، ۋاشىنگتون خاتىرە مۇنارى دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى شۇلارنىڭ جۈملىسىدىن ئىكەن.

ۋاشىنگتون شەھىرىدىكى بىر ئالاھىدىلىك شۇكى، بۇ يەردە ئامېرىكىنىڭ باشقا شەھەرلىرىدىكىگە ئوخشاش، ئاسمان - پەلەك بىنالار يوق ئىكەن. شەھەر بويىچە ئەڭ ئېگىز سېلىنغان بىنا پارلامېنت بىناسى بولۇپ، ۋاشىنگتون شەھىرىدىكى ھەر قانداق ئىمارەت دۆلەتنىڭ ئەڭ ئالىي ھوقۇقلۇق ئورگىنى بولغان پارلامېنت بىناسىدىن ئېگىز بولۇپ كەتمەسلىكى كېرەك ئىكەن. پارلامېنت بىناسىغا ئانچە يىراق بولمىغان يەردىكى ۋاشىنگتون خاتىرە مۇنارى پارلامېنت بىناسى بىلەن ئېگىزلىك

ۋاشىنگتون: ئۇرۇشتا قازا قىلغانلار خاتىرىسى يېنىدا

ۋاشىنگتون: ئابراھام لىنكولن خاتىرە سارىيى ئالدىدا

جەھەتتە ئانچە كۆپ پەرقلەنمىگەندىن تاشقىرى، ھۆكۈمەت بەناسى بولغان ئاقسارايمۇ، دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقىنىڭ ئىش بىناسى بولغان بەش بۇرجەكلىك بىناسۇ ئېگىزلىك جەھەتتە پارلامېنت بىناسىدىن ئوبدانلا پەرقلىنىدىكەن.

شەھەر تەۋەسىدە سانائەتنى تەرەققىي قىلدۇرماسلىق ۋاشىنگتون شەھىرىدىكى يەنە بىر ئالاھىدىلىك ئىكەن. بۇ شەھەردە مەتبەئەچىلىككە كېرەكلىك يېمەكلىكلەر سانائىتىدىن ئۆزگە ھېچقانداق سانائەت بولمىغاچقا مۇھىتمۇ، ھاۋاسمۇ بۇلغانمىغانىكەن. بىز دۆلەت باغچىسىدا كېتىۋېتىپ ياۋاغاز، ياۋا ئۆردەكلەرنىڭ كۆللەردە، دەريالاردا توپ ـ توپ بولۇپ ئۇزۇپ يۈرگەنلىكىنى، ھەتتا بالىلىرىنى كەينىگە سېلىۋالغان بىر ياۋا ئۆردەكنىڭ قاتناش يولىدىن ئالدىرىماي ـ تېنىمەي ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىنى كۆردۇق. مەن ھازىرغىچە 16

دۆلەتتە زىيارەتتە بولۇپ، نۇرغۇن دۆلەتلەرنىڭ پايتەختلىرىنى كۆرگەن بولساممۇ، باغ بىلەن بىنا بىرلىشىپ كەتكەن، ئادەملەر بىلەن ئۇچار قۇشلار، ئادەملەر بىلەن ياۋا ھايۋانلار ئىناق ئۆتىدىغان، ھاۋاسى زۇمرەتتەك سۈزۈك، يوللىرى پاكىز بۇنداق شەھەرنى كۆرگەن ئەمەسمەن.

يەنە ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، فېدېراتسىيە ھۆكۈمىتى يالاپ ئىشلەتكەن خادىملار ئىچىدە ۋاشىنگتونلۇقلار 40 مىڭ كىشى ئەتراپىدا ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىچە يىللىق كىرىمى ئامېرىكىدىكى 10 چوڭ شەھەردىكى يالانما خادىملارنىڭ يىللىق كىرىمىگە سېلىشتۇرغاندا 4 ـ ئورۇندا تۇرىدىكەن. ۋاشىنگتون ھەر يىلى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن سایاھەتچىلەردىن 18 مىليونچە كىشىنى كۈتۈۋالىدىكەن. يىلىغا 600 قېتىمدىن ئارتۇق خەلقئارالىق يىغىن مۇشۇ شەھەردە ئېچىلىدۇ.

ۋاشىنگتون: ۋاشىنگتون خاتىرە مۇنارىنىڭ ئالدىدا

كەن. پۇتۇن شەھەردىكى باغچىلار ۋە چىملىقلار 300 دىن ئا-شىدىكەن.

ئۆز ۋاقتىدىكى دۆلەت كاتتىلىرىنىڭ مۇشۇنداق بىر پارچە يەرنى ئاجرىتىپ پايتەخت قىلىشتىن مەقسىتى ھەرقانداق بىر شتاتتىن ھالقىپ ئۆتۈپ، دۆلەتكە ۋەكىللىك قىلالايدىغان بولۇش ئىكەن. بىراق، كېيىنكى تەرەققىيات مەقسەتنىڭ ئەكسىچە ئۇ-نۇم بېرىپتۇ، مەيلى سىياسىي جەھەتتە بولسۇن ۋە مەيلى ئىق-تىسادىي جەھەتتە بولسۇن، ۋاشىنگتون پۈتكۈل ئامېرىكىغا ۋە-كىللىك قىلالمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئامېرىكا ئاھالىسىنىڭ 80 پىرسەنتىنى ئاق تەنلىكلەر تەشكىل قىلغان بىلەن، ۋاشىنگتون ئاھالىسىنىڭ تۆتتىن ئۈچ قىسمىنى نېگىرلار ئىگىلىگەچكە، بۇ شەھەر مەملىكەت بويىچە بىردىنبىر نېگىرلار كۆپ سانلىقنى ئىگىلەيدىغان شەھەر بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن.

30. «ئالاھىدە كاماندىروپكا»

چەت ئەلگە زىيارەتكە بېرىش ھەم كىشىنى خۇشال قىلىدى-غان، ھەم چارچىتىپ ھالىنى قويمايدىغان بىر «ئالاھىدە كاما-ندىروپكا». كۇتۇۋالغۇچى تەرەپ ھەر كۇنلۇك پائالىيەت ئۇچۇن بەش ـ ئالتە نۇقتىنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ. بۇ نۇقتىلار ئارىسىدا يۇگۇرۇپ يۇرۇپ تاماقنىمۇ تۇزۇكرەك يېيەلمەيسىز، ۋاقىت پەر-قى چوڭ بولسا ئۇيقۇڭىزنىڭمۇ تايىنى بولمايدۇ. خاتىرە قالدۇر-مىسىڭىز، كۆرگەنلىرىڭىز بىر ـ بىرى بىلەن ئارىلىشىپ كې-تىدۇ. زىيارەتتىن قايتىپ كەلگەندە كاللىڭىزدا قالىدىغىنى چاقلىق چامادانىڭىزنى سۆرەپ ئايروپورتلاردا، ۋوگزاللاردا، تا-موزنا خادىملىرىنىڭ ئالدىدا، ئاپتوموبىلدا، ئايروپىلاندا يۇرگەن ئۇششاق تەسىراتلار بولىدۇ.

ۋاشىنگتون: بەش بۇرجەكلىك بىنا ــ دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقى بىناسى

ساھىبخانا 12 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئۇچۇنمۇ ئاز بولمىغان جايلاردا زىيارەتتە بولۇش پىلانىنى ئورۇنلاشتۇرغانىكەن.

تۇنجى بولۇپ، شەھەر مەركىزىدىكى لىنكولن خاتىرە سارىيىنى كۆردۇق، ۋېيتنام ۋە چاۋشيەن ئۇرۇشىدا ئۆلگەن «قۇربان»لار قەبرىستانلىقىنى «تاۋاپ» قىلدۇق. ئامېرىكا دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقى جايلاشقان بەش بۇرجەكلىك بىنادا ئۇنى ـ بۇنى كۆرۈپ بىرەر سائەتنى ئۆتكۈزدۇق. روزۋېلت خاتىرە سارىيى، جىففېرسون خاتىرە سارىيى، دۆلەت باغچىسى قاتارلىق جايلاردا ئىنگلىز قىزلىرىنىڭ چۈشەنگىلى بولمايدىغان چۈشەندۈرۈشلىرىنى ئاڭلىدۇق. يەنە ئېسىمدە قالمىغان بەزى نۇقتىلار ئارىسىدا خۇددى بۆزچىنىڭ موكىسىدەك قاتراپ يۈردۇق. بىر جۈڭگوچە ئاشخانىدا چۈشلۈك ۋە كەچلىك تاماق يەۋالغاندىن كېيىن يەنە ئۇدۇل ياتقىمىزغا قايتىپ كېلىپ، ئۆز ئىشىمىز

بىلەن بەند بولدۇق، ئۇخلايدىغانلار ئۇخلىدى، خاتىرە يازىدىغانلار خاتىرە يازدۇق. بەزىلىرىمىز مېھمانخانا ئالدىدىكى گېزىت سېتىش ماشىنىسىدىن يېرىم دوللار خەجلەپ بىر قولتۇق گېزىت سېتىۋېلىپ كېرىپ، سۈرەت كۆردۇق. تېلېفون ھەققى ئەرزان ۋە تېلېفون ئۇلاش ئاسان بولغاچقا، ئۆيلىرىمىزگە تېلېفون ئالدۇق.

شۇنداق قىلىپ، ۋاشىنگتوندا تۇرىدىغان ۋاقتىمىزنىڭ بىر كېچە، بىر كۈندۈزى ئاخىرلاشتى.

بىراق، ساھىبخانىنىڭ 12 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشىدىن خېلى رازى بولدۇق. شۇ كۈنى بىز ئاۋۋال ئامېرىكا پارلامېنت بىناسىنى زىيارەت قىلغىلى كەلدۇق.

بايام ئېيتقاندەك، ئامېرىكا پارلامېنت بىناسى پايتەخت ۋاشىنگتوندىكى ئەڭ ئېگىز بىنا بولۇپ، «پارلامېنت تېغى» (ئە-

ۋاشىنگتون: دۆلەت پارلامېنت بىناسى ئالدىدا

مەلىيەتتە بىر دۆڭ ئىكەن) غا جايلاشقانىكەن. بىز بىنا ئىشلىكىدىن كىرىپ بىخەتەرلىك تەكشۈرۈشىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن رەسمىي كۈنتەرتىپكە كىرىشىپ كەتتۇق.

پارلامېنت بىناسىنىڭ 1 - قەۋىتى گۈمبەزلىك زال بولۇپ، گۈمبەزگە ناھايىتى نەپىس ماي بويىاق رەسىملەر سىزىلىپتۇ. يۇمىلاق زالدا بولسا، ئامېرىكا تارىخىدا ئۆتكەن بارلىق مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ھەيكىلى قويۇلۇپتۇ. بۇنىڭ ئىچىدە نېگىرلارنىڭ داھىيسى مارتىن لوتېركىڭنىڭ، ئۆز ئەنئەنىسى بويىچە كىيىنگەن بىر ئىندىئان قەبىلە باشلىقىنىڭ ھەيكىلىمۇ بار ئىكەن.

ئەسلىدە بىز پىلان بويىچە پارلامېنت بىناسىنىڭ 2 - قەۋىتىنى كۆرۈپ بولۇپ، يەنە يۇقىرى قەۋەتلىرىگە چىقماقچى، پارلامېنت يىغىنىنىڭ ئەھۋالىنى سىرتتىن قاتنىشىپ ئاڭلاپ باقماقچىدۇق. بىراق، 2 - قەۋەتنى كۆرۈپ بولاي دېگەندە قېرىشقاندەك ئاپپاراتىمنىڭ لېنتىسى تۈگەپ كەتتى ۋە لېنتا ئالماشتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن زالدىكى بىر ساپادا ئولتۇرۇپ، ئۆز ئىشىم بىلەن بولۇپ كەتتىم. بىر چاغدا قارىسام، ئۆمىكىمىزدىكىلەرنىڭ بىرىمۇ كۆرۈنمىدى، ئۇلارنى ئىزدەش ئۈچۈن 2 - قەۋەتنىڭ كارىدورىنى ئىككى مەرتە پىرقىراپ چىقتىمۇ، ئۇلارنىڭ سايىسىنىمۇ ئۇچرىتالمىدىم. ئۇلارنى 1 - قەۋەتكە چۈشۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ دەپ گۇمان قىلىپ، كارىدوردىكى لىفتقا ئولتۇردۇم ۋە «1» دېگەن رەقەمنى باستىم. ئامېرىكىدا «1 - قەۋەت» دېگەننىڭ يەر ئاستى قەۋىتىنى كۆرسىتىدىغانلىقىنى نەدىن بىلەي، لىفت يۇقىرىغا ئەمەس، بەلكى تۆۋەنگە چۈشتى، لىفت ئىشىكىدىن چىقىپلا ئۆزۈمنىڭ يەر ئاستى قەۋىتىگە كىرىپ قالغىنىمنى تۇيۇپ قالدىم.

ۋاشىنگتون: ئالىي سوت بىناسى ئالدىدىكى مۇخبىرلار

ھېلىمۇ ياخشى، يەر ئاستى قەۋەتمۇ ئۆز ئالدىغا بىر كۆر-گەزمە زالى بولۇپ، ئادەملەرمۇ كۆپ ئىكەن. ئادىشىپ كىرىپ قالغىنىمنى چاندۇرماي، قولۇمنى كەينىمگە قىلىپ يۇرۇپ، ھەيكەلتىراشلىق ئەسەرلىرى ۋە داڭلىق سۈرەتلەرنى كۆرۈشكە باشلىدىم، رەسىم كۆرگەچ، تاشقىرىغا چىقىپ كېتىدىغان ئىشكنى ئىزدىدىم.

يەر ئاستى قەۋىتىنىڭ كارىدورى ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا 500 مېتىرچە كېلىدىكەن. بۇ ئۇزۇن كارىدوردا قانچە قېتىم ماڭغانلىقىمنى بىلمەيمەن. ئىنگلىز تىلى بىلمىگەچكە، ساقچىلاردىن سوراشقىمۇ خىجىل بولدۇم، بىر چاغلاردا يەنە لىفتقا ئولتۇرۇپ بىر يەرگە چىقسام، بىنا خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ قاپتىمەن. ئاخىر خىزمەتچىلەرنىڭ شەرەت قىلىشى بىلەن كەينىمگە ياندىم ۋە ئاشۇ لىفت بىلەن يەنە يەر

ئاستى قەۋەتكە چۈشۈۋالدىم.

قارىسام، ساقچىلار كۆزىتىپ تۇرغان بىر ئىشىكتىن كىشىلەرنىڭ كىرىپ - چىقىۋاتقانلىقى كۆزۈمگە چېلىقتى، ئىشىك ئۈستىدە مەن مەنسىنى بىلمىدىغان «EXIT» دېگەن ئىنگىلىزچە خەت سۈس يورۇپ تۇرۇپتۇ. شۇ ئىشىكنىڭ ئالدىغا بېرىپ ساقچىلارغا «چىقىپ كەتكىلى بولامدۇ» دېگەن مەنىدە ئىشارەت قىلىۋىدىم، ئۇلارمۇ «بولىدۇ» دېگەن مەنىدە جاۋاب قايتۇردى. شۇنىڭ بىلەن تاشقىرىغا چىقسام، پارلامېنت بىناسىنىڭ كەينى تەرىپىگە چىقىپ قاپتىمەن.

بىنا كەينىدىكى مەنزىرە بەكمۇ چىرايلىق ئىكەن. بىراق، كۆڭلۈم جايىدا بولمىغاچ، بۇ مەنزىرىلەردىن زوق ئېلىشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمىدىم ۋە بىنانى ئايلىنىپ ئۆتۈپ بىنانىڭ ئالدى ئىشىكىنى تېپىۋالدىم. چۈنكى، مەن يوقلىپ كەتسەم، ھەمراھلىرىم مېنى ئىزدەپ ئاۋارە بولۇپ قالاتتى. مەنمۇ بىر ئامالالارنى قىلىپ كونسۇلخانىمىزنى ئىزدەشكە مەجبۇر بولاتتىم.

قايتىپ چىقىپ، پارلامېنت بىناسىدىن ئىككى كىلومېتىرچە كېلىدىغان يەردىكى يول بويىدا توختىتىلغان ئاپتوموبىلنى تاپتىم. شوپۇرغا ھەمراھلىرىمنى پارلامېنت بىناسىنىڭ ئالدىدا ساقلايدىغانلىقىمنى، ئۇلار باشقا يولدىن كېلىپ قالسا مېنى شۇ يەردىن تېپىۋېلىشى كېرەكلىكىنى ئېيتىپ قويۇپ پارلامېنت بىناسىنىڭ ئالدىدىكى چىملىققا قايتىپ كەلدىم.

ھېچكىم مېنى تونۇمايدىغان ۋە مەن ھېچكىمنى تونۇمايدىغان بىر شەھەردە قىممەت باھالىق ئاپپاراتىمنى يۇدۇپ يالغۇز يۇرۇش ماڭا سەل بىئەپ تۇيۇلدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەندىن ئاجىراق بولمىغان يەردە تەلەتى باشقىچىرەك كەلگەن تۆت كىشى

شىنىڭ يامان ئىش قىلىدىغان قىياپەتتە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇلگۈرگەنىدىم.

پارلامېنت بىناسىنىڭ ئالدىدا دۆلەتلىك ئالىي سوت بىنا-سى بار ئىكەن، ئۇ يەردە كەم دېگەندە 100 چە مۇخبىر فوتو - ئاپپارات ۋە تېلېۋىزىيە ئاپپاراتلىرىنى سوت بىناسىغا قارىتىپ تىكلەپ قويۇپ، قەلەملىرىنى تەييارلاپ جەڭ ھالىتىدە تۇراتتى. بايام ئۇ يەردىن ئۆتكىنىمىزدە ھەمراھ بولغۇچى بۇ مۇخبىرلار-نىڭ ئامېرىكىدىكى ھەرقايسى تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرى، گې-زىتخانىلار، ژۇرناللاردىن كەلگەن مۇخبىرلار ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھەتتا ھەرقايسى ئەللەردىن كەلگەن مۇخ-بىرلارنىڭمۇ بارلىقىنى، ئۇلار ئىككى ئايچە داۋام قىلغان زۇڭ-تۇڭ سايلىمىنىڭ نەتىجىسىنى كۈتۈپ خەۋەر بېرىشكە تەييار تۇرۇۋاتقىنىنى، زۇڭتۇڭ نامزاتى بالا بۇش بىلەن گورنىڭ ئاد-ۋوكاتلىرىنىڭ دەل شۇ چاغدا ئالىي سوتتا مۇنازىرىلىشىۋاتقە-نىنى ئېيتىپ بەرگەنىدى.

«بۇ يەردە دەككە - دۈككىدە يۈرگۈچە ئاشۇ مۇخبىرلارنىڭ ئارىسىغا بېرىۋالمايمەنمۇ» دېگەن ئوي تۇغۇلدى - دە، ئۇدۇل ئالىي سوت بىناسىدىن كۆز ئۈزمەيۋاتقان مۇخبىرلارنىڭ كەي-نىگە ئۆتۈپ، ئۈچ پاچاقنى تىكلەپ، ئاپپاراتىمنىڭ كۆزىنى ئا-لىي سوت مەھكىمىسىگە قارىتتىم. چۈنكى، مەنمۇ مۇخبىر ئە-دىم، يانچۇقۇمدا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئاخبارات - نەش-رىيات مەھكىمىسى تەرىپىدىن تارقىتىپ بېرىلگەن قىزىل تام-غىلىق مۇخبىرلىق كىنىشكىسى بار ئىدى.

مۇخبىرلىق كىنىشكامنىڭ بۇ يەردە ئېتىراپ قىلىنىشى ناتايىن بولسىمۇ، بىراق بۇ يەردە تۇرۇۋالسام ھېچكىم ماڭا يامان كۆزدە قارىيالمايتتى.

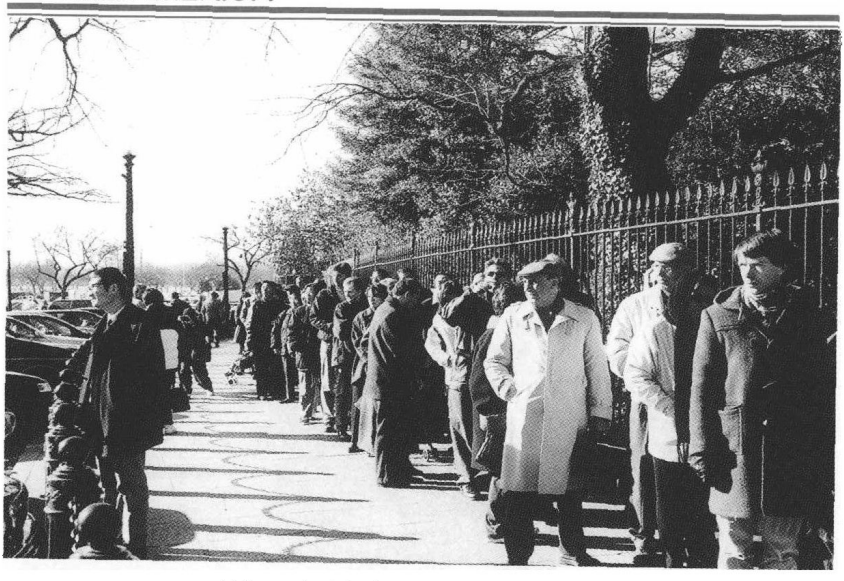
شۇنداق قىلىپ، ئامېرىكا ئالىي سوت مەھكىمىسى ئالدىدا بىر سائەتچە «مۇخبىر» بولۇپ تۇردۇم. سايلام نەتىجىسىدىنمۇ بىرەر خەۋەر بولمىدى. ئىشقىلىپ، ھەمراھلىرىم بىلەن ئوڭۇشلۇق تېپىشۇالدىم.

31. ئاقساراىدا يېرىم كۈن

بىز ۋاشىنگتونغا كەلگەن كۈنى ئاقساراينىڭ زىيارەتچىلەر گە ئېچىپ بېرىلمىگىنىگە بىرەر ھەپتىچە بولغانىكەن. تەلىيىمىز ئوڭمۇ ياكى ئىش شۇنداق توغرىلىنىپ قالغانمۇ، ئاقساراينىڭ قايتا ئېچىلىدىغان كۈنى دەل بىزنىڭ ئاقساراينى زىيارەت قىلماقچى بولغان كۈنىمىزگە توغرا كېلىپ قاپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ناشتىنى ئادەتتىكى كۈنلەردىكىدىن بىر سائەت بۇرۇن تۇگىتىپ، شۇ يەر ۋاقتى بىلەن ئەتىگەن سائەت 7 گە ئاقساراينىڭ يان دەرۋازىسىغا كېلىپ بولدۇق. بىراق، بۇ رۇن كەلدۇق دېگەن بىلەن بىزدىن بۇرۇن كەلگەنلەرنىڭ قاتارى بىرەر يۈز مېتىر يەرگە سوزۇلغانىكەن. قائىدە بويىچە ساراي دەرۋازىسى سائەت 9 بولغاندا ئاندىن ئېچىلىدىكەن. مەن بىكار دىن ـ بىكار قاتاردا تۇرۇشتىن زېرىكىپ، زىيارەتچىلەر قاتارىنىڭ ئاقساراي يان دەرۋازىسىغا تاقالغان بېشىغا باردىم ـ دە، ئالدىمىزدا يەنە قانچە ئادەمنىڭ بارلىقىنى ساناپ باققۇم كەلدى. ساناپ بېقىۋىدىم، توپتوغرا 273 ئادەم بولۇپ چىقتى. بۇ ئادەملەر ئېچىدە، دۇنيادىكى ھەممە ئىرق، ھەممە مىللەت كىشىلىرى بارەك قىلاتتى. يەرلىك كىشىلەرگە ئوخشاپ كېتىدىغان بەزى كىشىلەرمۇ قاتاردا تۇراتتى.

سائەت 9 غا 5 مىنۇت قالغاندا دەرۋازىنىڭ ئېچىلغانلىقى مەلۇم بولدى. زىيارەتچىلەر ئوندىن ـ ئوندىن كىرگۈزۈلىدىغان

ۋاشىنگتون: ئاقساراي يېنىدا قاتاردا تۇرغانلار

نى ۋە بىخەتەرلىك تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغىنى ئۈچۈن بىز ئاستا - ئاستا ئالدىمىزغا سۈرۈلدۇق، نۆۋەت كېلىپ، دەرۋازىدىن كىرىپ كەلدۇق.

ئامېرىكىنىڭ زۇڭتۇڭ مەھكىمىسى بولغان ئاقساراي پەقەت ئاق بولغانلىقى ئۈچۈنلا شۇنداق نام ئالغان، ئاقساراي دېگەن بۇ سۆزنى 26 - نۆۋەتلىك زۇڭتۇڭ روزۋېلت ئۆز خەت - چەكلىرىدە ئەڭ دەسلەپ قوللانغانكەن. ئىككى قەۋەتلىك بۇ بىنا پېنسىلۋانىيە كوچىسى 1600 - نومۇرلۇق قورۇ بولۇپ، بۇ قورۇ 1792 - يىلى سېلىنغان، 1800 - يىلى ئامېرىكىنىڭ 2 - نۆۋەتلىك زۇڭتۇڭى ئادامىس بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىپ خىزمەت كە چۈشكەندىن بېرى، جەمئىي 40 نەپەر زۇڭتۇڭ بۇ يەرگە خوجايىنلىق قىلىپتۇ.

مۇلازىمەتچىنىڭ سۆزىگە قارىغاندا، ئاق قۇمتاش بىلەن قوپۇرۇلغان بۇ سارايدا جەمئىي 130 ئېغىز ئۆي بار ئىكەن. يەنە

ۋاشىنگتون: ئاقساراينىڭ ئالدىدىكى چىملىقتا

شىل خانا، كۆك خانا، قىزىل خانا، دۆلەت زىياپەتخانىسى، شەر-قىي خانا ۋە كۈتۈپخانىلارمۇ مۇشۇ سانىنىڭ ئىچىدە ئىكەن. زۇكۇتۇڭ ۋە ئۇنىڭ خانىمى مۇشۇ يەردە تۇرىدىكەن. ئاقساراي يە-نە زىيارەتچىلەرگە ھەپتىدە ئۈچ قېتىم ئېچىپ بېرىلىدىكەن، ئەمما ئىشىك بېلىتى ئېلىنمايدىكەن.

ئاقسارايغا زىيارەتكە كىرگەنلەر مۇلازىمەتچى خېنىملارغا ئەگىشىپ، 1 - ۋە 2 - قەۋەتتىكى ئىشخانىلارنى، زىياپەت زالىنى، كۈتۈپخانىنى ۋە زۇكۇتۇڭ ئائىلىسىنىڭ بەزى تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى كۆرەلەيدىكەن.

ئاقساراي قىش - ياز كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەل - دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان، سارايىنىڭ جەنۇبىدا كەڭ كەتكەن چىملىق، چىملىقتا شەكىل چىقىرىپ سۇ پۈركۈپ تۇرىدىغان فونتان بار

ئىكەن. زىيارەتچىلەر يان ئىشىكتىن كىرىپ، زىيارىتىنى ئا-خىرلاشتۇرغاندىن كېيىن جەنۇب تەرەپتىكى چوڭ ئىشىكتىن چىقىدىكەن - دە، مۇشۇ چىملىققا كېلىپ خاتىرە سۈرەتكە چۈشىدىكەن.

32. ئامېرىكىدا بايرام تەنتەنىسى

كىتابىمىزنىڭ باش قىسمىدا سان فرانسىسكو شەھىرىدە ھەر ئايدا بايرام بولۇپ تۇرىدىغىنىنى قەيت قىلىپ ئۆتكەن-دۇق، ئەمەلىيەتتە، بۇ بايراملارنىڭ بەزىسى مەملىكەت خاراك-تېرلىك بايرام بولۇپ، ئوخشاشلا، ئامېرىكىمۇ ئۆز نۆۋىتىدە بىر «بايرام دۆلىتى» ئىكەن.

«تەشەككۈر بايرىمى» ھەر يىلنىڭ 11 - ئېيىنىڭ ئەڭ ئا-خىرقى پەيشەنبە كۈنى ئۆتكۈزۈلىدىغان بايرام بولۇپ، بۇ بايرام

ۋاشىنگتون: بايرام تۈسىگە كىرگەن مېھمانخانا

يەنە ھەر يىلى 12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئۆتكۈزۈلىدىغان مىلاد بايرىمىنىڭ تەييارلىق بايرىمى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدىكەن.

بىز ئامېرىكىغا كەلگەن چاغ «تەشەككۇر بايرىمى» نىڭ بايرىمىنىڭ خۇشاللىقى تېخى بېسىقمىغان چاغلار بولۇپ، خىزمەتچىلەر بايراملىق بەش كۈنلۈك دەم ئېلىشنى تۈگىتىپ ئەمدىلا ئىشقا چۈشكەن پەيتلەر ئىكەن.

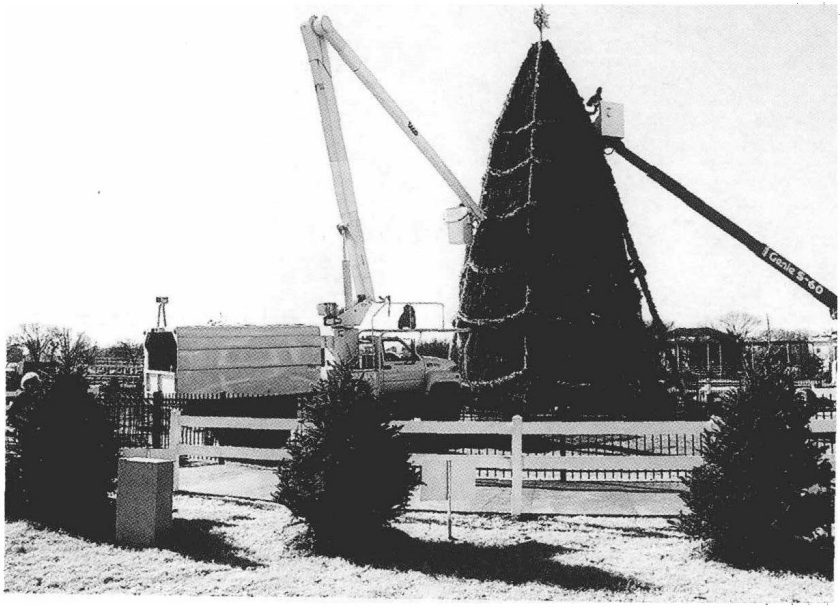
مىلاد بايرىمى ئەسلىدە خرىستىئانلارنىڭ خرىستوسنىڭ دۇنياغا كەلگەنلىكىنى خاتىرلەپ ئۆتكۈزىدىغان بىر دىنىي بايرىمى بولۇپ، بۈگۈنكى كۈندە بۇ بايرام دىنىي تۈسىنى يوقىتىپ، بارغانسېرى ئىجتىمائىيلىشىپ، ھۆكۈمەت ئېتىراپ قىلغان بىر چوڭ بايرامغا ئايلىنىپ قاپتۇ.

بىز ئامېرىكىدا بولغان كۈنلەردە، قويۇق بايرام تۈسىنى ئالغان ئالامەتلەرگە قاراپ، بارغانسېرى يېقىنلاپ كېلىۋاتقان بۇ بايرامنىڭ ئاياغ تەۋرىشىنى ئاڭلىغاندەك بولدۇق.

مىلاد بايرىمىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق تەييارلىقىنىڭ بىرى شۇ ئىكەنكى، شەھەرلەرنىڭ مۇھىم جايلىرىغا ئورمانلىقتىن كېسىپ كېلىنگەن چوڭ ئارچا قادىلىپ، بۇ ئارچا رەڭمۇرەڭ چىراغلار، بالىلار سوۋغاتلىرى، ئويۇنچۇق - كارتونلار بىلەن بېزىلىدىكەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، مىلاد ئارچىسى بۇرۇنقى زامانىدا شام بىلەن بېزىلىدىكەن. كېيىنچە بىخەتەرلىك مەسىلىسى كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئېلېكتر چىرىغى بىلەن بېزىلىدىغان بوپتۇ.

بىز سان فرانسىسكودىكى بىر چوڭ مەيدانىدا تەشەككۇر بايرىمى ئۆتەر - ئۆتمەيلا، ئەنە شۇنداق بىر تۇپ ئېگىز ئارچىنىڭ مىڭلىغان رەڭلىك چىراغ بىلەن بېزىلىپ بولغانلىقىنى كۆردۇق.

نيۇيورك شەھىرىدىكى بىرادۋاي كوچىسىنىڭ دوقمۇشىدا

ۋاشىنگتون: ئىككى كران بىلەن تىكلىنىۋاتقان چوڭ ئارچا

ئىككى چوڭ كران ئېگىزلىكى 20 مېتىر كېلىدىغان بىر تۈپ ئارچىنى تىكلىگىلى تۇرۇپتۇ.

ئاقسارايىنىڭ ئالدىدىكى مەيدان مىلاد بايرىمى تەبرىكلىنىدىغان مۇھىم بىر جاي بولۇپ، بۇ جايغىمۇ ناھايىتى ئېگىز بىر تۈپ ئارچا تىكلىنىپ، ئارچا چوققىسىغا نۇر چېچىپ تۇرغان بىر بەش بۇرجەك يۇلتۇز قادىلىپتۇ. قائىدە بويىچە بۇ يۇلتۇزنى زۇڭتۇڭ خانىمى ئۆز قولى بىلەن قادايدىكەن. بۇ ئارچىنىڭ ئەتراپىغا يەنە ئامېرىكىدىكى 50 شتات سۇيغا قىلغان كىچىك-رەك ئارچىلار، چوڭ كارتون سۇرەتلىرى جايلاشتۇرۇلۇپتۇ.

نيۇيوركتىكى روكفىللېر مەركىزىدىكى كىچىكرەك بىر مەيداندا ئۇچ نەپەر نورۇز بۇۋاي ئۇچرىغانلىكى بالىلارنىڭ بېشىنى سىلاپ، ئايلىنىپ يۇرۇپتۇ.

روكفللېر مەيداندا بايرام تەنتەنىسى

بالتىمور شەھىرىدىكى پورت يېنىدا مەخسۇس ھازىرلانغان بىر ياسىداق بوتكىدا ئاپئاق ساقاللىق بىر نورۇز بوۋاي بالىلار بىلەن سۆرەتكە چۈشۈۋېتىپتۇ. قىزىل كالتە چاپان، قىزىل باشلىق كىيىۋالغان بۇ بوۋاي ئۆزى بىلەن بىللە سۆرەتكە چۈشكەن بالىلاردىن ھەق ئالمىدىكەن.

بىز كۆرگەنلىكى شەھەرلەرنىڭ ھەممىسىدە دۇكانلارنىڭ، ئولتۇراق ئۆيلەرنىڭ دېرىزىلىرىگە ئارچا ياپرىقىدىن قىلىنغان قىزىل لېنتىلىق چەمبىرەك ئېسىلىپتۇ. ئاقساراينىڭ دەرۋازىسى ۋە ئۆيلىرىگىمۇ ئەنە شۇنداق چەمبىرەكلەر توشۇپ كېتىپتۇ.

بىز لاس ۋېگاستىن لوس ئانگېلېسقا قاراپ كېتىۋاتقىنىمىزدا ۋاقىتلىق ھازىرلانغان لاپاس ئاستىدا نەچچە مىڭ تۇپ ئارچا كۆچەتلىرىنىڭ تۇرغىنىنى كۆردۇق. بۇنداق كۆچەتلەرنى

نيۇيورك كوچىلىرىدىمۇ كۆرگەنىدۇق. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، بۇنداق كۆچەتلەرنى كۆچەت سودىگەرلىرى كۆچەتخانىلاردىن ۋە ئورمانلىقتىن كېسىپ كېلىپ ئۆيلەرگە نوروز دەرىخى قىلىش ئۈچۈن پۇقرالارغا سېتىپ بېرىدىكەن.

مۇنداقچە هېسابلىغاندا، ئامېرىكىدا هەر يىللىق مىلاد بايرىمىدا نەچچە مىڭ تۈپ چوڭ ئارچا ۋە نەچچە يۈز مىڭ تۈپ ئارچا كۆچىتى كېسىلىدىغانلىقى ئېنىق. بۇ كىشىلەرنىڭ ۋاقىتلىق خۇشاللىقى ئۈچۈن تۆلەنگەن ئارتۇقچە بەدەلمۇ قانداق، بۇنىڭغا بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ.

33. ئۆگەنمىسە بولمايدىغان تىل

ئامېرىكىدا تۇرغان كۈنلەردە بىرقانچە قېتىم رەسمىي يىغىلىشلاردا بولدۇق. بۇنداق يىغىلىشلاردا كۆپىنچە هاللاردا يەرلىك ئەھلىدارلار ئوتتۇرىغا چىقىپ ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىدى. ئىنگلىز تىلىغا ئانچە كامىل بولمىغان ئۆمەك تەرجىمانىمىزنىڭ بىزگە بۇ سۆزلەرنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ بېرىۋاتقىنىنى كۆرۈپ، سۆزلىگۈچى ۋە سۆزلىگۈچىنىڭ هەمراهلىرى سەل هەيران قالدى. هەتتا تەرجىمىنىڭ ۋاقتىنى ئىگىلەپ كېتىدىغىنىدىن تۇرۇپ - تۇرۇپ بىئارام بولدى. ئۇلارنىڭ ئاشكارىلىشىچە، بىزدەك ئىسىم كارتۇشكىلىرىدا باش مۇهەررىر، ئالىي ئۇنۋانلىق زىيالىي دەپ ئاتالغانلارنىڭ ئىنگلىز تىلىنى بىلمەسلىكىمىز سەل ئەجەبلىنەرلىك بىر ئىش ئىكەن.

ئۇلارنىڭ بۇ قارىشىدا ئۆزىنى چوڭ تۇتۇشنىڭ پۇرىقى بولغان بىلەن بىز بۇنىڭدىن رەنجىپ، چېچاڭلاپ كەتمىدۇق. چۈنكى، ئۇلارنىڭ بۇنداق قارىشىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق ئاساسى بار ئىدى. ئىنگلىز تىلىنى هەرقانداق بىر نوپۇزلۇق خەلقئارا تەش-

كىلات خەلقئارا تىل دەپ بېكىتىپ بەرمىگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇ تىلنىڭ دۇنيا مىللەتلىرى، بولۇپمۇ مەدەنىي مىللەتلەر تەرەپىدىن بىلىپ ـ بىلمەي قوبۇل قىلىنىۋاتقانلىقىنىڭ ئۆزى بىر پاكىت، ئامېرىكىدا ياشىغۇچى نېگىرلارمۇ، يەھۇدىيلارمۇ، خەنزۇلارمۇ ھەم باشقا ياپون، كورىيە مىللەتلىرىنىڭمۇ ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق تىل سۈپىتىدە قوبۇل قىلغانلىقىمۇ بىر پاكىت.

ئۆمىكىمىزدە 18 كىشى بولۇپ، بۇلار ئاساسىدىكى يەتتە كىشى ئىنگلىز تىلىنى يامان ئەمەس سۆزلىيەلەيدىكەن. ئالتە كىشى ئىنگلىز تىلىغا ئىما ـ ئىشارەتلەرنى قوشۇپ بولسىمۇ مەقسىتىنى ئۇقتۇرالايدىكەن. پەقەت مېنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بەش كىشى ئىنگلىز تىلىنى چورتلا بىلمەيدىكەنمىز. بۇنىڭدىن خەنزۇ ئەمەلدارلىرى ۋە زىيالىيلىرى ئاساسىدا ئىنگلىز تىلىنى بىلىدىغانلارنىڭ كۆپلۈكى ۋە كۈنسېرى كۆپىيىۋاتقانلىقىنى پەملىگىلى بولىدۇ. خەنزۇ مەكتەپلىرىدە ۋە خەنزۇ ئائىلىلىرىدە ئىنگلىز تىلى ئوقۇتۇشىغا ۋە ئۆگىنىشىگە پەۋقۇلئاددە ئەھمىيەت بېرىلىۋاتقانلىقى يېقىن كەلگۈسىدە خەنزۇ خەلقىنىڭ ئىنگلىز تىلىنى ئالاقە ئىككىنچى تىلى تەرىقىسىدە قوللىنىشقا باشلايدىغانلىقىدىن بېشارەت بېرىدۇ.

ئامېرىكىغا ھۆكۈمەت ئىشى ياكى سودا ـ سانائەت ئىشلىرى بىلەن كېلىپ تۇرىدىغان غەيرىي ئىنگلىز مىللەتلىرىنىڭ كۆپچىلىكى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنالايدىكەن، ھەرقانداق ئىشلىرى يۈرۈشۈپ تۇرىدىكەن. ئەمما، بىز بولساق، ئۆز مىللىتىمىز ئالدىدا ھېچكىمگە گەپ بەرمەيدىغان نوچى بولغىنىمىز بەلەن ئۇ يەردە تىلسىز مەخلۇققا ئايلىنىپ قالىدىكەنمىز.

بىز سان فرانسىسكودا يۈرگەن ۋاقتىمىزدا «ئۆمۈر» رېستورانى ئالدىدا قاچا يۇغۇچى ئىشچى قوبۇل قىلىنىدىغانلىقى

توغرىسىدىكى بىر ئېلانىنى كۆرۈپ قالدۇق. سۈرۈشتۈرسەك، قو-
بۇل قىلىنىدىغان ئىشچىنىڭ بىر سائەتلىك ئىش ھەققىگە 10
دوللار بېرىلىدىكەن. ئىككى دۆلەتتىكى مال باھا پەرقى نەزەر-
دىن ساقىت قىلىنسا ۋە ئامېرىكا دوللىرى خەلق پۇلىغا سۇن-
دۇرۇلسا، قاچا يۇغۇچى ئىشچىنىڭ ئۇ يەردە ئالىدىغان بىر سا-
ئەتلىك ئىش ھەققى مېنىڭ ئۇرۇمچىدە ئالىدىغان بىر كۇنلۇك
ئىش ھەققىمگە باراۋەر كېلىدىكەن. ئامېرىكىدا بىر قاچا يۇغۇ-
چىغا نىسبەتەن بۇ كىرىم يامان ئەمەس كىرىم. ئەمما، ئالدىرا-
ماڭ، ئېلانىنىڭ ئاخىرىدا قاچا يۇغۇچى ئىشچىنىڭ ئىنگلىز تە-
لىنى بىلىشى كېرەكلىكى ئالاھىدە ئەسكەرتىلگەنىكەن. يەنە شۇ
شەھەردە يۇرگەن كۇنلەردە، ئىنگلىز تىلىنى بىلىدىغان بىر
ھەمراھىم بىر پارچە ئىنگلىزچە گېزىتنى كۆتۈرۈپ ياتاققا
كىرىپ كەلدى ۋە ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمىگەن ھالدا:

ـــ قاراڭلار، بۇ گېزىتتە ئۆي خىزمەتچىسى قوبۇل قىلـ-
نىدىغانلىقى توغرىسىدا ئېلان بېرىلىپتۇ. يىللىق مائاشى قانچە
پۇل ئىكەن بىلەمسىلەر، كىيىم ـ كېچەك ۋە ئاش، تاماقنىڭ
تېشىدا يىلىغا 40 مىڭ دوللار بېرىدىكەن، ـــ دېدى.

40 مىڭ دوللار دېگەن گەپ، ھازىرقى ئايرىۋاشلاش نور-
مىسى بويىچە ھېسابلىغاندا 332 مىڭ يۇەن دېگەن گەپ. بىراق،
مۇھىم بىر شەرت ـــ قوبۇل قىلىنىدىغان ئۆي خىزمەتچىسى
ئىنگلىز تىلىنى بىلىشى كېرەك ئىكەن.

1985 ـ يىلى پاكىستان ۋە سەئۇدى ئەرەبىستانىغا بارغان
ۋاقتىمدا پاكىستان ۋە ھىندىستان ھۆكۈمىتىنىڭ ئۆز دۆلىتە-
دىكى ئارتۇق ئەمگەك كۈچلىرىنى تەشكىللەپ خەلق ئىشچىلىرى
قاتارىدا نېفىت چىقىدىغان ئوتتۇرا شەرق ئەللىرىگە ئەۋەتىپ
ھەر يىلى شەخسىي ۋە دۆلەت ئۈچۈن كۆپلەپ تاشقى پېرېۋوت

تاپىدىغانلىقىنى، بۇنداق خەلق ئىشچىلىرى ئىنگلىز تىلىنى بىلگەنلىكى ئۈچۈنلا چەت ئەلدە ئوڭۇشلۇق ياشاپ، تۇرۇۋا يولى كولاش ئارقىلىق پۇل تاپالايدىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم.

بۇلار ئىنگلىز تىلىنى بىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىگە ئائىت تۇرمۇشتىكى مىساللار، ئىلىم ـ پەن ساھەسىدىچۇ؟

بۇ ھەقتە كۆپ توختىلىش ئەقىللىق ئوقۇرمەنلەر ئالدىدا بەلكى ئارتۇقچە بىلجىرلىغانلىق بولۇپ قالار. ئىنگلىز بولمىغان، لېكىن ئىنگلىز تىلىنى پىششىق بىلىدىغان غەيرىي ئىنگلىز مىللەتلىرىنىڭ ئىلىم ـ پەن ساھەسىدىكى رولى ھەققىدە مىسال كۆرسەتسەك بەلكى ئارتۇق كەتمەس.

ئوقۇرمەنلەرگە مەلۇم، دۇنياۋى قەدىمىي مەدەنىي دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان ھىندىستان ناھايىتى كۆپ نوپۇسلۇق بىر دۆلەت. ئۇ 1757 ـ يىلى ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلىنىپ قالغان، ئىنگلىز تىلىنى خېلى كەڭ دائىرىدە قوللىنىشقا مەجبۇر بولغان. ھېچبولمىغاندا، ئىنگلىز تىلىڭ ھۆكۈمران مىللەتنىڭ تىلى بولۇش ئىمتىيازى بىلەن ھۆكۈمەت تىلى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنغان. 1947 ـ يىلى ھىندىستان گەرچە ئاپتونومىيىنى قولغا كەلتۈرگەن، 1950 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى جۇمھۇرىيەت قۇرۇپ ئىنگلىزلارنىڭ بىۋاسىتە باشقۇرۇشىدىن قۇتۇلغان بولسىمۇ، ئىنگلىز تىلى ئۆز رولىنى يەنە داۋام قىلىۋەرگەن. ھىندىلارنىڭ بۈگۈنكى كۈندە يۇقىرى تېخنىكا ساھەسىدە تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ خېلى ئالدىدا ماڭالىشىنىمۇ ھىندىستان ھۆكۈمىتى ۋە ھىندى خەلقىنىڭ تىرىشچانلىقلىرىدىن ئۆزگە، ئىنگلىز تىلىنى بىلىدىغان ئالاھىدىلىكىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ.

ھىندىلارنىڭ بۈگۈنكى كۈندە ياۋروپا دۆلەتلىرى ۋە ئامېـ

ىركا قاتارلىق غەرب دۆلەتلىرىدە كومپيۇتېر يۇمشاق دېتالى ساھەسىدە بىر كىشىلىك ئورۇن ئىگىلىيەلىشى ھەم يۇقىرىقى سەۋەب بىلەن مۇناسىۋەتلىك. خەۋەر تېپىشمىمىزچە، ئۆتكەن يىلى گېرمانىيە پەن ـ تېخنىكا دائىرىلىرى ئىنگلىز تىلىنى بىلمەيدىغان ھىندىلاردىن نەچچە مىڭ كىشىنى ئۆز دۆلىتىگە يۆتكەپ كېلىپ، يۇمشاق دېتال تەتقىقاتى ۋە كومپيۇتېر مەشغۇلاتى خىزمىتىگە جەلپ قىلغان. ئالدىدا ئېيتقىنىمىزدەك، ئامېرىكىدىكى مەشھۇر «كىرىمىنې جىلغىسى» دىكى قاتتىق ۋە يۇمشاق دېتال تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ 26 پىرسەنتىنى ھىندىلار ئىگىلىگەن.

ياپونىيىدە بولغان كۇنلىرىمدە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، تەرەققىياتتا ئالدىدا كەتكەن، ئۆزىنى ۋە ئۆز تىلىنى قالتىس دەپ چاغلايدىغان ياپونلارمۇ ئىنگلىز تىلىنى بىلمىدىغانلارغا ئالاھىدە نەزەر بىلەن قارايدىكەن.

مەن ئىنگلىز تىلى قوللىنىلمىدىغان ۋە ئىنگلىز تىلىنىڭ بازىرى بولغان غەرب ئەللىرىدە زىيارەتتە بولغان كۇنلىرىمدە ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنىپ قويۇشنىڭ ئىنتايىن زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدىم. خەق ئالدىدا تىلسىز ئادەمگە ئايلىنىپ قالغىنىمدا، تىل ئۇقۇشماسلىق تۈپەيلى ئۆزۈمنى بىچارە ھېس قىلغىنىمدا، ئىنگلىز تىلىنى ئۆگەنمىگىنىمگە قاتتىق پۇشايمان قىلدىم. بۇ ئىشنى ھازىر بولسىمۇ قولغا ئالماي بولمايدىغانلىقىغا ئىشەندىم.

ئارمستراڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى مىچېل خۇاڭ ئەپەندى لېكسىيە سۆزلىگەن ۋە بىز بىلەن بىللە بولغان رەسمىي ۋە نارەسمىي سورۇنلاردا ئالاھىدە تەلەپپۇز بىلەن: «سىلەرنىڭ ئىنگلىز تىلى TOFEL ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ، گۇۋاھنامە ئالغان

پەرزەنتلىرىڭلار بولسا، بىز بىلەن ئالاقىلىشىڭلار، يۇزۇڭلارنى قىلىپ بولسىمۇ تۆۋەن ھەق ئېلىپ ئوقۇتۇپ بېرىمىز» دەپ جاكارلىدى. بىر ـ بىرىمىزگە قاراشتۇق، بۇنداق ئەپلىك پۇر-سەتتىن پايدىلىنىشنى ئويلىدۇق، ھېچقايسىمىزنىڭ بۇ شەرت-لەرنى ھازىرلىغان پەرزەنتلىرىمىزنىڭ بولمىغىنى ئۈچۈن، بې-شىمىزنىڭ چۈشۈپ كەتكىنىنى تۇيماي قېلىشتۇق.

زامان تەرەققي قىلغانسېرى، ئىنگلىز تىلىنىڭ ئىلىم ـ پەن تىلىغا ئايلىنىدىغانلىقىدا، كۇندىلىك تۇرمۇشىمىزدا كەم بولسا بولمايدىغانلىقىدا شەك يوق. ئېلىمىز مائارىپ تارماقلا-رىنىڭ ئىنگلىزچە ئوقۇتۇشنى مۇھىم ئورۇنغا قويۇۋاتقىنىنىڭ كەلگۈسىنى كۆزلەيدىغان مۇھىم تەدبىر ئىكەنلىكىدە شەك يوق.

ئىنگلىز تىلىنى ئۆزىمىز ئۆگىنىلىسەك ئۆگىنەيلى، ئۆ-گىنىلمىسەك، نېمىمىز كەتسە كەتسۇنكى، بالىلىرىمىزغا ئۆگە-تەيلى. ئۇلار ئۆگەنمىسە، بىز ھازىر چەت ئەلدە تىلسىز قالغا-نىمىز بىلەن ئۇلار كەلگۈسىدە چەت ئەلدىمۇ، جۇڭگودىمۇ تىل-سىز بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

34. « قۇملۇقتىكى ئېزىتقۇ » ــ لاس ۋېگاس

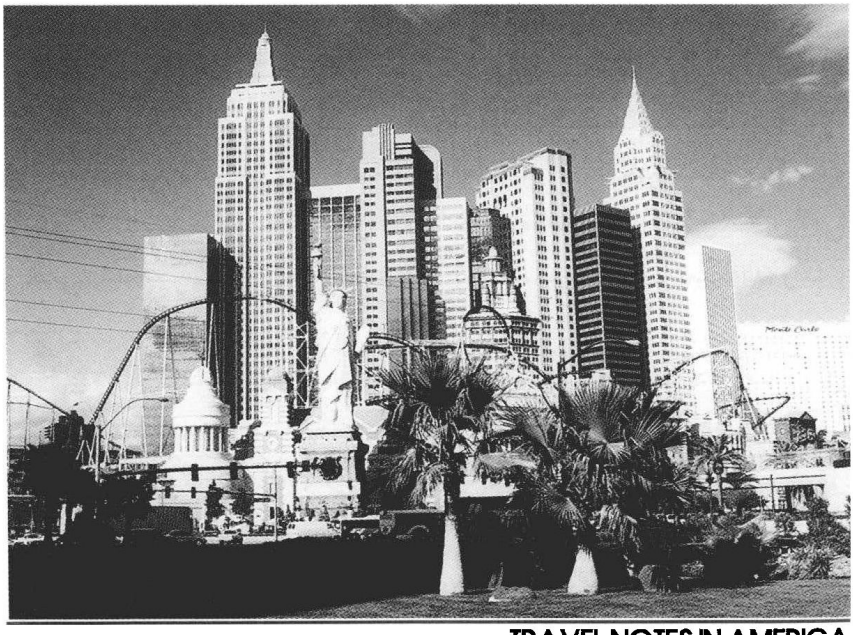
بىز 12 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ۋاشىنگتون شەھىرىدىن ئۇ-چۇپ، ئامېرىكىنىڭ شەرقى شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان ئاپ-تومۇبىل شەھىرى دېترويتقا كېلىپ قىسقا توختاپ ئۆتكەندىن كېيىن، شۇ كۈنى كەچتە شەرقىي جەنۇبتىكى لاس ۋېگاس شە-ھىرىگە يېتىپ كەلدۇق.

ئامېرىكىنىڭ نىۋادا شىتاتىغا قاراشلىق بۇ قورغان شەھە-رىنىڭ ئوچ تەرىپى گىياھ ئۈنمەيدىغان تاقىر تاغلار بىلەن قور-شالغانىكەن. نىۋادا شىتاتى كۆلەم جەھەتتە ئامېرىكا بويىچە 7 ـ

ئورۇننى ئىگىلىسىمۇ، لېكىن ئومۇمىي ئاھالىسى ئاران 600 نەچچە مىڭ ئىكەن. قىزىق يېرى، شتات ئاھالىسىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى مۇشۇ «قۇملۇق شەھىرى»دە ياشايدىكەن. بۇ شتاتنىڭ تەبىئىي شارائىتى شۇنچىلىك ناچار ئىكەنلىكى، ئامېرىكا قۇرۇقلۇقى بويىچە «ئىنسانىنىڭ ياشىشىغا ئەڭ مۇۋاپىق كەلمەيدىغان شتات» دېگەن نامى بار ئىكەن.

«ئىنسانىنىڭ ياشىشىغا ئەڭ مۇۋاپىق كەلمەيدىغان» بۇنداق قاقاس شتاتتا بۇگۈنكى لاس ۋېگاستەك داڭلىق كۆڭۈل ئېچىش شەھىرىنىڭ بەرپا قىلىنىشى ئامېرىكىنىڭ غەربىنى ئېچىش تەدبىرىنىڭ بىر كاتتا سەمەرىسى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. قارام قىمارۋازلارنىڭ، يۇرىكى چوڭ تەۋەككۈلچىلەرنىڭ، شەھۋەتپەرەس بەگزادىلەرنىڭ غايىۋى «جەننىتى» دەپ قارىلىدىغان بۇ شەھەر 1940 ـ يىلى ئاران 8422 نەپەر ئادەمى بولغان كىچىك بىر

لاس ۋېگاس: شەھەر مەركىزىدىكى «كىچىك نيۇيورك»

بازار ئىكەن. 1931 - يىلى شتاتلىق ھۆكۈمەت قارار ماقۇللاپ، بۇ شتاتتا قمارنى قانۇنلۇق دەپ ئېلان قىلىپتۇ. 1933 - يىلى ھۆكۈمەت يەنە لاس ۋېگاس شەھىرىگە ئانچە يىراق بولمىغان كولورادو دەرياسىغا چوڭ تۇغان ياساپ، ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇپ لاس ۋېگاس شەھىرىنىڭ توك مەسلىسىنى ھەل قىلىپ-تۇ. بىلەرمەنلەرنىڭ بايانىغا قارىغاندا، شۇ قېتىمقى تۇغان يا-ساش ۋە ئىستانسا قۇرۇش ئىشىغا 6000 نەپەر ئىشچى قوبۇل قىلىنغانىكەن. مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن بۇ ئىشچىلار كۈندۈزلىرى تۇغاندا ئىشلەيدىكەن، ئىشتىن چۈشكەن ھامان لاس ۋېگاسقا كېلىپ، كېچىلەپ قمار ئويناىدىكەن. كۈن-دۈزى جاپا چېكىپ تاپقان پۇللىرىنى كېچىسى ئۇتتۇرۇپ بولى-دىكەن.

شۇنداق قىلىپ، 1936 - يىلى تۇغان قۇرۇلۇشى پۈتۈپتۇ، توختاملىق ئىشچىلار ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇلىدىغان بولۇپتۇ. بىراق، تاپقان پۇلىنى ئۇدۇللۇق دوغا تىكىپ، چۆنتىكىنى قۇ-رۇقداپ بولغان بۇ ئىشچىلار يۇرتىغا قايتىدىغانغا يول خىراجى-تى غەملىيەلمەپتۇ. بەزىلىرى قېرىنداشلىرىنىڭ يېنىغا قۇرۇق قول قايتىپ بېرىشتىن خىجىل بولۇپ لاس ۋېگاستا قېلىپ قاپتۇ. ئېيتىلىشىچە، قماردا ئۇتتۇرۇۋەتكەن بۇ ئىشچىلار لاس ۋېگاس شەھىرىنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى پۇقرالىرىنى شەكىللەندۈرگە-نىكەن.

بۇرۇن ئامېرىكىدا پەقەت نەۋادا شتاتىدىلا قمار كەسپى قانۇنلۇق كەسىپ ھېسابلىنىدىكەن. 1978 - يىلىغا كەلگەندە، نيۇجېرىس شتاتىنىڭ سايلىغۇچىلىرى بىلەت تاشلاپ، مەزكۇر شتاتتىكى ئاتلانتىك شەھىرىنى قانۇنلۇق قمار شەھىرى قىلىپ بېكىتىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، ئاتلانتىك شەھىرىنىڭ قە-

مار كەسپىمۇ رونىق تېپىپ كېتىپتۇ. بۇ ھال ئايروپىلان بىلەن لاس ۋېگاسقا كېلىپ قمار ئويناپ كېتىدىغان نۇرغۇن غەربىي رايون قمارۋازلىرىنىڭ ئاتلانتىك شەھىرى تەرەپكە ئېغىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان بولسىمۇ، كۆلەم ۋە دۇنياۋى تەسىر يېقىدىن ئالغاندا، لاس ۋېگاس يەنىلا ئامېرىكا بويىچە بىرىنچى قمار شەھىرى دېگەن ئاتاقنى ساقلاپ كېلىۋاتىپتۇ.

لاس ۋېگاستا جەمئىي 300 دىن ئارتۇق چوڭ قىمارخانا، رېستوران، تۇنەكخانا، قاۋاقلاردا 70 مىڭ كىچىك قمار ماشىنىسى بار ئىكەن. چوڭ ۋە كىچىك قىمارخانىلار قوشۇلۇپ، پۈتكۈل شەھەرنى بىر چوڭ قمارخانىغا ئايلاندۇرغانىكەن. مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، ھەر يىلى بۇ شەھەرگە 20 مىليوندىن ئارتۇق قمارۋاز (ياكى ساياھەتچى) قەدەم تەشرىپ قىلىپ تۇرىدىكەن، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئامېرىكىلىق قمارۋازلار ئاساسىي

لاس ۋېگاس: «قمار شەھىرى» نىڭ كېچىسى

سالماقنى ئىگىلەيدىكەن.

لاس ۋېگاستىكى قىمار كەسپىنىڭ تەرەققىياتى نەتىجىسىدە، ھازىر نۇۋادا شتاتى بىر باي شتاتقا ئايلىنىپتۇ. شتات ئاھالىلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە يىللىق كىرىمى ئامېرىكا بويىچە ئالدىنقى قاتاردىن ئورۇن ئالىدىكەن. يەنە بىرى، بۇ شتاتتا تۇرلۇك باجنىڭ ئاساسىي سالمىقى بۇ يەرگە كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدىغان قىمارۋازلار (ساياھەتچىلەر) نىڭ زىممىسىگە ئارتىلىدىكەن. شتات پۇقرالىرىنىڭ باج تاپشۇرۇشى بىھاجەت ئىكەن.

شۇنداقتىمۇ، بۇ شەھەر ھاراق ئىستېمالى جەھەتتىمۇ مەملىكەت بويىچە ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىكەن. ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش، قاتىللىق قىلىش، بۇلاڭچىلىق دېلولىرى ھەر كۈنى دېگۈدەك يۈز بېرىپ تۇرىدىكەن.

35. « سەھرايى كەبىر » مېھمانخانىسىدا

لاس ۋېگاس ئايروپورتىدىن چىققان ھامان بىر ئىسسىق ئېقىمنىڭ يۈزىمىزگە ئۇرۇلغىنىنى سەزدۇق. شەھەرنىڭ شۇ چاغدىكى بۇ ئىسسىق ئېقىمى لاس ۋېگاسنىڭ ئىسسىق ھاۋاسى بولۇپ، كىلىماتى قىش شامىلى ئۇچۇپ تۇرغان دېتىرويتتىن، نيۇيوركتىن ئاسمان ـ زېمىن پەرق قىلمايدىكەن. 12 ـ ئاينىڭ بېشىدىكى تېمپېراتۇرىسى 24 گرادۇس بولۇپ، يەرلىك كىشىلەر دېگۈدەك قىسقا يەڭلىك نېپىز كۆڭلەك كىيىپ يۈرۈشۈپتۇ.

بىز ئايروپورتتىن كېلىۋېتىپ، لاس ۋېگاسنىڭ مەركىزىي كوچىسىنى كېسىپ ئۆتتۇق. ھەم يول باشلىغۇچى، ھەم شوپۇر بولۇپ خىزمەت قىلىۋاتقان تەكتى تەيۋەنلىك لى ئەپەندى يول بويىدىكى چىرايلىق، ئاسمان ـ پەلەك بىنالارنى كۆرسىتىۋېتىپ بىزگە مۇنداق دېدى:

ـــ لاس ۋېگاسنىڭ رەسمىي گۈللەنگىنىگە ئەمدىلا 20 نەچچە يىل بولدى. بۇ شەھەرگە بۈگۈنكى كۈنگىچە قانچىلىك مەبلەغ سېلىنغىنىنى بىلگىلى بولمايدۇ. بىراق، بۇ يەرگە مەبلەغ سالغۇچىلارنىڭ پەقەت ئامېرىكا پۇقرالىرى بىلەنلا چەكلەنمىگەنلىقى قانۇندا بېكىتىلگەن. شۇڭا، ئامېرىكىنىڭ چوڭ شەھەرلىرىدىن كەلگەن مەبلەغ سالغۇچىلار ئۆز شەھىرىنىڭ بەزى ئالاھىدىلىكلىرىنى بۇ شەھەرگە بىللە ئەكەلگەن. ئاۋۇ دوقمۇشتىكى ئىمارەت تۈركۈمى «كىچىك نيۇيورك» دەپ ئاتىلىدۇ. بىر قاراشقىلا مانخاتتاننىڭ مەركىزىي كوچىلىرىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. بىنالار ئالدىغا تىكلەنگەن ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىمۇ نيۇيوركتىكى ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىنىڭ نىسبەت بويىچە كىچىكلىتىلگەن نۇسخىسى. ئالدىمىزدا يەنە «كىچىك پارىژ» بار. ئۇ پارىژ شەھىرىدىكى مەشھۇر قۇرۇلۇشلارنىڭ سەل كىچىكلىتىلگەن شەكلى بولسىمۇ، بۇ قۇرۇلۇش تۈركۈمىگە مەبلەغ سالغۇچى كىشى يەنىلا ئامېرىكىلىق. شەھەرنىڭ ئۇ تەرىپىدە بۇ يىل 4 ـ ئايدا پۈتتۈرۈلگەن پىرامىدا مېھمانخانىسى بار، مېھمانخانا مىسىر پىرامىدالىرىنىڭ شەكلى بويىچە سېلىنغان. بۇ مېھمانخانىدا قانچە كىشىلىك ئورۇن بار بىلەمسىلەر، 15 مىڭ كىشىلىك ئورۇن بار. ئالدىرىماڭلار، ئەتىكى كۈنتەرتىپىمىزدە ئۇنى كۆرۈش ئورۇنلاشتۇرۇلغان...

بىز مەركىزىي كوچىدا تۆت ـ بەش كىلومېتىرچە يول يۈرگەندىن كېيىن «سەھرايى كەبىر» دېيىلىدىغان بىر مېھمانخانىغا يېتىپ كەلدۇق. بۇ مېھمانخانىمۇ بىرلا ۋاقىتتا 5000 مېھماننى سىغدۇرالايدىغان مېھمانخانا ئىكەن. كارىۋات سانى ۋە مېھمان قوبۇل قىلىش ئىقتىدارى جەھەتتە شەھەر بويىچە ئوتتۇرا ھال ئورۇننى ئىگىلەيدىكەن.

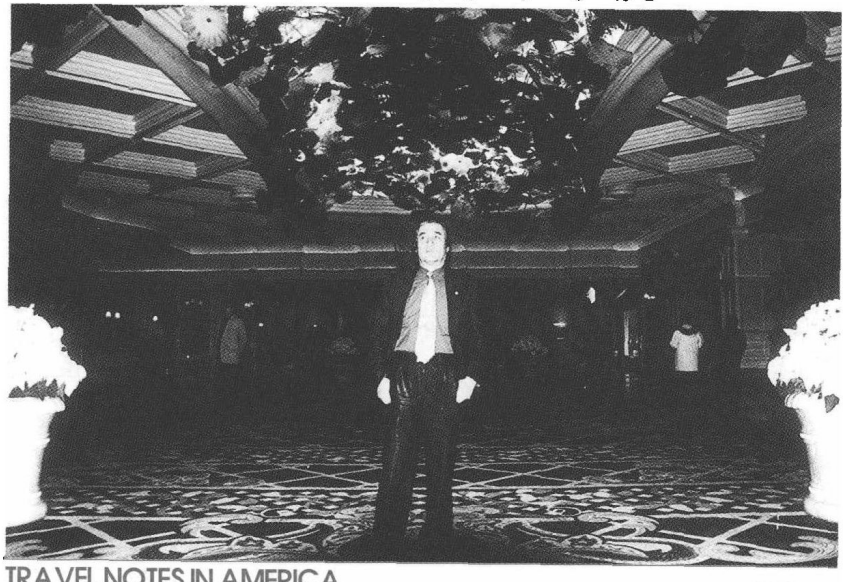
دەرۋازىدىن كىرگەندىن كېيىن مېھمانخانا زالىدا ئادەمنىڭ بەكمۇ كۆپ ئىكەنلىكىنى كۆردۇق. ياتاققا تىزىملىغاندا، خىزمەتچىلەر ئادەم بىلەن پاسپورتنى سېلىشتۇرىدىغىنى ئۈچۈن بۇ زالدا يېرىم سائەتچە ساقلاپ تۇرۇشقا توغرا كەلدى.

زالنىڭ بىر تەرىپىگە يالغۇز كىشىلىك ساپادىن 20 نەچچىسى قويۇلۇپتۇ. ساپادا ئولتۇرۇپ، ساپانىڭ قول قويىدىغان يېرىدىكى تۆشۈككە 25 سېنتىلىق مېتال پۇلدىن بىرنى سېلىپ قويسىلا ساپا يۆلەنچۈكىدىكى يوشۇرۇن ئۈۋۈلمۇچلار ھەرىكەتكە كېلىپ، ئولتۇرغۇچنىڭ بەدىنىنى ئۈۋۈلاپ قويىدىكەن.

زالنىڭ يەنە بىر تەرىپىدە ئېگىز ئورۇندۇقلارنى قويۇۋېلىپ، مېھمانلارنىڭ ئايىغىنى سۈرتۈپ، مايلاپ بېرىدىغان ئەر مۇلازىملار بار ئىكەن. دىققەت قىلساق، ئاياغ مايلاش ھەققىگە ئۇچ دوللارچە ئالىدىكەن. ئاياغ مايلىغۇچىلارنىڭ ۋە مايلىتىۋاتقانلارنىڭ كەڭ گىرۋەكلىك شىلەپە، كاتەكچە كۆڭلەك، ساغرىد-

---

لاس ۋېگاس: بايراملىق بېزەلگەن «سەھرايى كەبىر»

سىنى سەپ تۇرىدىغان پادىچى ئىشتىنى كىيۈالغىنىغا قاراپ، ئۇلارنى مېكسىكىلىقلار دەپ پەرەز قىلدۇق. كېيىن ئۇ-قۇشمىزچە، لاس ۋېگاس شەھىرى مېكسىكىغا يېقىن بولغاچقا، بۇ يەردە نۇرغۇن مېكسىكىلىق كۆچمەنلەر ياشايدىكەن.

«سەھرايى كەبىر» مېھمانخانىسى ئەرەب ئۇسلۇبىدا زىننەت-لەنگەنىكەن. بىز كىرگەندە مۇڭلۇق ئەرەب مۇزىكىسى ياڭراپ تۇرۇپتۇ.

بىز ئاخىر ياتاقلىرىمىزنىڭ ئاچقۇچىنى قولىمىزغا ئال-دۇق. ئامېرىكىنىڭ باشقا شەھەرلىرىدىكى مېھمانخانىلارنىڭكىگە ئوخشاش، بۇ مېھمانخانىنىڭ ئىشىكلىرىمۇ ئېلېكترونلۇق ئاچ-قۇچ بىلەن ئېچىلىدىكەن.

مېھمانخانىنىڭ ياتاقلىرى كەڭ - كۇشادە بولۇپ، قەھۋە چۆگۈنى، قەھۋە ئوچىقى، دەزمال، كىچىك توڭلاتقۇ بار ئىكەن. تومپۇچكا تارتمىسىدا نەپىس ئىشلەنگەن بىر پارچە «ئىنجىل» نىڭ قويۇلغىنىغا قاراپ بۇ مېھ-مانخانىنى ئەرەبلەر ئەمەس، بەلكى باشقا مىللەت، ھېچ-بولمىغاندا غەيرىي مۇسۇلمان مىللەت كىشىلىرى ئاچقان بولسا كېرەك، دېگەنلەرنى ئويلاپ قالدىم. چۈنكى، سان فرانسىسكودىن تارتىپ لاس ۋېگاسقا كەلگۈچىلىك بولغان ئارىلىقتا بىز قونۇپ ئۆتكەنلىكى يۇلتۇزلۇق، يۇلتۇزسىز مېھمانخانىلارنىڭ ھەممىسىدە تومپۇچكا تارتمىسىدا ئوخشاش نۇسخىدىكى «ئىنجىل»نىڭ قويۇلغانلىقىغا دىق-قەت قىلغانىدىم. «ئىنجىل»نى كىشىلەر كۆرسۇن دەپ قويامدۇ ياكى مېھمانخانا خوجايىنى ئۆزىنىڭ ئىخلاسمەن بىر خرىستىئان ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىمەكچىمۇ، بۇنى بىلۈۋېلىشقا ئامال بولمىدى.

36. رەڭگارەڭ دۇنيا

ياتاقلىرىمىزغا جايلىشىۋالغاندىن كېيىن كېلىشىۋالغىنىمىز بويىچە «سەھرايى كەبىر» نىڭ 1 - قەۋىتىگە جەم بولدۇق. 1 - قەۋەتنىڭ چوڭ يول تەرەپكە تۇتىشىدىغان تەرىپىدە ئىنتايىن چوڭ بىر قىمارخانا بولۇپ، بۇ يەر خىلمۇخىل ئادەملەر بىلەن توشۇپ كەتكەنىكەن. ئۇلارنىڭ بەزىسى قارتا بىلەن، بەزىسى پىرقىرىما ماشىنا بىلەن، بەزىسى كىچىكرەك قىمار ماشىنىسى بىلەن قىمار ئويىنىغىلى تۇرۇپتۇ. قىمار ماشىنىلىرىنىڭ ئاۋازى ئۇتتۇرغان ۋە ئۇتۇۋالغانلارنىڭ هاياجانلىق ئاۋازى بىلەن قوشۇلۇپ قىمارخانىنى بىر ئاپتۇ. 5 سېنتلىق، 10 سېنتلىق، 25 سېنتلىق مېتال پۇل سېلىپ ئويناىدىغان كىچىك قىمار ماشىنىلىرىنىڭ ئالدىدا ئاساسەن ئايالار ئولتۇرۇۋاپتۇ. كۆپ پۇل تىكىپ ئويناىدىغان قىمارنى پۇتۇنلەي ئەرلەر مونوپول قىلىۋالغانىكەن.

بىز قىمارخانىنى بىر ئايلىنىپ چىقىپ، قىمارۋازلارنىڭ هۇنىرىنى تاماشا قىلدۇق، قىمارخانا مۇزىكا ئەترىتىنىڭ جاز مۇزىكىلىرىدىن بىردەم هۇزۇرلانغاندىن كېيىن هەمراه بولغۇچىنىڭ باشلامچىلىقىدا شەهەرنىڭ كېچىلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلغىلى كوچىغا چىقتۇق.

لاس ۋېگاسنىڭ كېچىلىك مەنزىرىسى ئامېرىكا، ياۋروپا، ئاسىيا ئەللىرىدە مەن كۆرگەن هەرقانداق شەهەرنىڭ كېچىلىك مەنزىرىسىنى بېسىپ چۈشىدىكەن. پەقەت توكيودىكى گىنزا رايونى، ئوساكادىكى كانساي رايونى، ئامستېردامدىكى قانال رايونى، پارىژدىكى «قىزىل تۆگمەن» ئەتراپى، هامبۇرگدىكى

كونا پورت رايونلىرىنىڭ كېچىلىك مەنزىرىسىلا لاس ۋېگاس مەنزىرىسىگە يېقىنلىشالايدىكەن. نيۇيوركتا بىز بىلەن ئۇچراشقان بىر جۈڭگولۇق كۆچمەننىڭ تېخى لاس ۋېگاسقا بارمىغىنىمىزنى ئاڭلاپ: «تېخى ئامېرىكىنى كۆرمەپسىلەر» دېيىشىمۇ بىكار ئەمەس ئىكەن. دېمىسىمۇ، كوچىلاردا، بىنالارنىڭ ئۈستىدە ھەر خىل رەڭدە چاقناپ تۇرغان ھەر خىل يېزىقلار، شەكىللەر كىشىنىڭ كۆزىنى ئالا چەكمەن قىلىۋېتىدىكەن. ئېيتىلىشىچە، بۇ شەھەردىكى ھاۋا تەڭشىگۈچلەر ۋە نېئونلۇق ئېلان چىراغلىرى سەرپ قىلىدىغان توك ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئامېرىكا بويىچە 1 ـ ئورۇندا تۇرىدىكەن. چوڭ شەھەرلەرنىڭ ئوتتۇرىچە توك سەرپىياتىنىڭ ئىككى ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدىكەن.

قىمارۋازلارنى ۋە باشقا سایاھەتچىلەرنى كۆپلەپ جەلپ قىلىش ئۈچۈن بۇ قىمار شەھىرىدە، دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا سانىلىدىغان تۇنەكخانىلار، بەزمىخانىلار قۇرۇلغانىكەن. بۇنداق تۇنەكخانىلاردا ئادەمنى چۆچۈتكۈدەك ھەق بېرىش ھېسابىغا تەكلىپ قىلىنغان مەشھۇر سەنئەتكارلار، سەتەڭلەر ئۆز ماھارىتىلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرىدىكەن.

لاس ۋېگاستا يەنە ئادەتتىكى سایاھەتچىلەرنىڭ ئىشتىھاسىغا لايىقلاشتۇرۇلغان ئاممىۋى كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىمۇ خېلى كۆپ ئۇچرايدىكەن. 17 ـ، 18 ـ ئەسىردىكى دېڭىز قاراقچىلىرى ۋە دېڭىز قاراقچىلىرىغا قارشى ھۆكۈمەت كېمىلىرىنىڭ دەھشەتلىك ئۇرۇشىنى تەسۋىرلەيدىغان «دېڭىز ئۇرۇشى» مەيدانىمۇ ئىنتايىن كۆپ كىشىلەرنى جەلپ قىلىدىكەن.

شەھەرنىڭ مەركىزىي كوچىسىدا ئىسسىق بەلۋاغ دەرەخلىرى ۋە ئۆسۈملۈكلىرى بىلەن قاپلانغان بىر سۇنئىي كۆل بولۇپ، ئويۇندا بۇ چوڭ كۆل «دېڭىز» دەپ قىياس قىلىنىدىكەن.

بۇ «دېڭىز»نىڭ ئىككى تەرىپىدىن چىقىپ كەلگەن ئىككى يەل-كەنلىك كېمە ـــ بىرى قاراقچى كېمىسى، بىرى ساقچى تەرەپ-نىڭ كېمىسى تۈيۇقسىز تۈتۈشۇپ قالىدىكەن. ساقچى كېمىسى-دىكىلەر قاراقچى كېمىسىدىكىلەرگە تەسلىم بولۇش توغرىسىدا نەسىھەت قىلسىمۇ، قاراقچىلار قوبۇل قىلمايدىكەنده، ئىككى كېمە ئارىسىدا زەمبىرەك ئۇرۇشى پارتلايدىكەن. ئىككىلا كېمە-گە ئوت كېتىدىكەنۇ، ساقچى كېمىسى سۇغا غەرق بولىدىكەن. كېمە كاپىتانىمۇ مەردانە قىياپەتتە كېمە بىلەن تەڭ چۆكۈپ كېتىدىكەن.

كېمىلەرنىڭ توپ ئېتىشى، توپ ئوقلىرىنىڭ شىددەتلىك پارتلىشى، كىشىلەرنىڭ قىيا ـ چىيالىرى يۇقىرى تېخنىكا ۋاستىلىرى بىلەن ئورۇندالغان بولۇپ، كىشىگە چىنلىق تۇيۇ-غۇسى بېرىدىكەن. يول بويىدا تۇرۇپ ئويۇن كۆرگەنلەر ئۆزىنى خۇددى ئۇرۇشقا قاتنىشىۋاتقاندەك ھېس قىلىدىكەن.

«دېڭىز ئۇرۇشى» مەيدانىدىن ئۇچ كىلومېتىر كېلىدىغان يەردىكى «يانار تاغ» كۆرۈنۈشىمۇ يول بويىدا تۇرۇپ ئويۇن كۆ-رۈۋاتقانلارنى ھەيرەتتە قالدۇرىدىكەن. بۇ بەلگىلىك ئىقتىساد بىلەن ئورۇندىلىدىغان ئويۇن بولسىمۇ، لېكىن تاماشىبىنلاردىن ھەق ئېلىنمايدىكەن.

لاس ۋېگاستا، پۈتكۈل شەھەرگە يېيىلغان قىمار كەسپىدىن ئۆزگە، يەنە باشقا كەسىپلەر ـــ «چاقماق سۇرئىتىدە توي قە-لىش»، «مېھمان كۈتۈۋېلىش» دېگەندەك شەھۋانىيەتكە ئائىت كەسىپلەرمۇ يولغا قويۇلغان بولۇپ، بۇ كەسىپلەر ناھايىتى زور «ئازدۇرۇش كۈچى» گە ئىگە ئىكەن. لېكىن، بۇ «كەسىپ» لەر بىلەن شۇغۇللىنىپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغۇچىلار يوق دېيەرلىك بولىدىكەن.

قىسقىسى، لاس ۋېگاس كاپىتالىزمنىڭ چىرىك مەدەنىيەتىنىڭ بىر نامايەندىسى بولۇپ، ئۇ ئاز كىشىلەرگە «بەخت» ئاتا قىلىپ، كۆپ كىشىنى داغدا قويىدىغان، نۇرغۇن يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا خەۋپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئىنسانىي ئەخلاقنى ئايىغ ئاستى قىلىدىغان بىر «ئوچاق» ئىكەن.

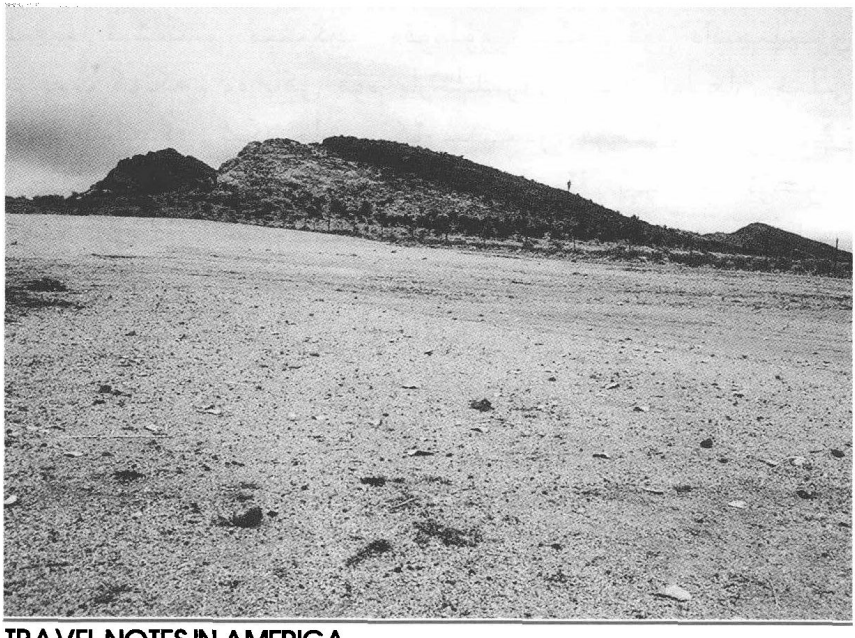
37. مۇئەللىپنىڭ نەزىرىدىكى« قۇملۇق »

بۇرۇن ئامېرىكا جۇغراپىيەسى تونۇشتۇرۇلغان ماتېرىياللاردىن «ئامېرىكىنىڭ شەرقىي جەنۇبى قىسمى بىپايان قۇملۇق» دېگەندەك بايانلارنى ئوقۇغانىدىم. بىراق، «ئامېرىكىنىڭ شەرقىي جەنۇبى» دېيىلگەن نۇقتىدا، ئارىزونا، كولورادۇ شتاتلىرىنىڭ بىر قىسمىدا «قۇملۇق» ئەمەس، بىپايان چۆللىنىڭ بارلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. بۇنداق ماتېرىياللارنى تۈزگۈچى مۇئەللىپلەرنىڭ «قۇملۇق» بىلەن چۆللىنى ئارىلاشتۇرۇپ قويغانلىقىغا ئىشەندىم. مېنىڭچە «قۇملۇق» دېگەن قۇم دانىچىلىرى بېسىپ كەتكەن ۋە ياكى قۇم بارخانلىرى بىلەن تولغان خېلى چوڭ كۆلەمگە ئىگە جايىنى كۆرسىتىدۇ. قۇملۇقتا چۆل ئۆسۈملۈكلىرى ئۆسەلمەيدۇ، چۆلدە بولسا چۆل يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى ئۆسەلەيدۇ. مەسىلەن، لاس ۋېگاس شەھىرى بىلەن لوس ئانگېلېس شەھىرى ئارىسىدىكى ئاپتوموبىللىق يېرىم كۇنلۇك يولنىڭ ئەتراپى پۈتۈنلەي دېگۈدەك چۆل بولۇپ، بۇ چۆلدە ھەر خىل چۆل ئۆسۈملۈكلىرى ئۆسۈپ تۇرۇپتۇ.

ئاپتوموبىلىمىز لاس ۋېگاس شەھىرىدىن ئايرىلىپ ئۇزاق ئۆتمەي، ئەنە شۇنداق چۆل ئارىسىدىكى يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولغا چىقتى. تاشيولنىڭ ئىككى تەرىپى ئېدىرلىق ۋە شېغىللىق چۆل بولۇپ، چۆلنىڭ بەزى يەرلىرىدە يۇلغۇنغا

ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل يېپىنچا ئۆسۈملۈك ئۆسكەنىكەن. بەزى جايلىرى ھېچنېمە ئۇنمەيدىغان شېغىللىق ئىكەن. ئاندا ـ ساندا ئۇچراپ تۇرىدىغان كاكتۇس دەرىخى (بىز بۇ يەردە مۇنداق دەرەخنى گۈل قاتارىدا تەشتەكتە ئۆستۈرىمىز. ئۇ يەردە چوڭ دەرەخ بولۇپ ئۆسىدىكەن) ۋە كاكتۇسقا ئانچە ئوخشاپ كەتمەيدىغان توم غوللۇق، يىڭنە يوپۇرماقلىق بىر خىل دەرەختىن ئۆزگە ھېچقانداق دەرەخ ئۆسمەيدىكەن. بۇ چۆللۈك شىنجاڭدىكى بەزى چۆللەرگە شۇنداق ئوخشاپ كېتىدىكەنكى، دۇنيادا نامى بار ئامېرىكىدا مۇشۇنداق قاقاس چۆللۈكلەر بار دېيىلسە ئادەتتىكى كىشىنىڭ ئىشەنمىكى تەس. ئەگەر بىر شىنجاڭلىقنىڭ كۆزىنى تېڭىپ قويۇپ ئاسماندىن بۇ يەرگە چۈشۈرۈلسە ۋە كۆزى ئېچىلمۇېتىلسە، ئۇ بۇ يەرنى چوقۇم چولاقنىڭ سېيى ياكى مارال ـ بېشىنىڭ چۆلى دەپ ئويلاپ قالىدۇ.

لاس ۋېگاس: شەھەر ئەتراپىدىكى ساي

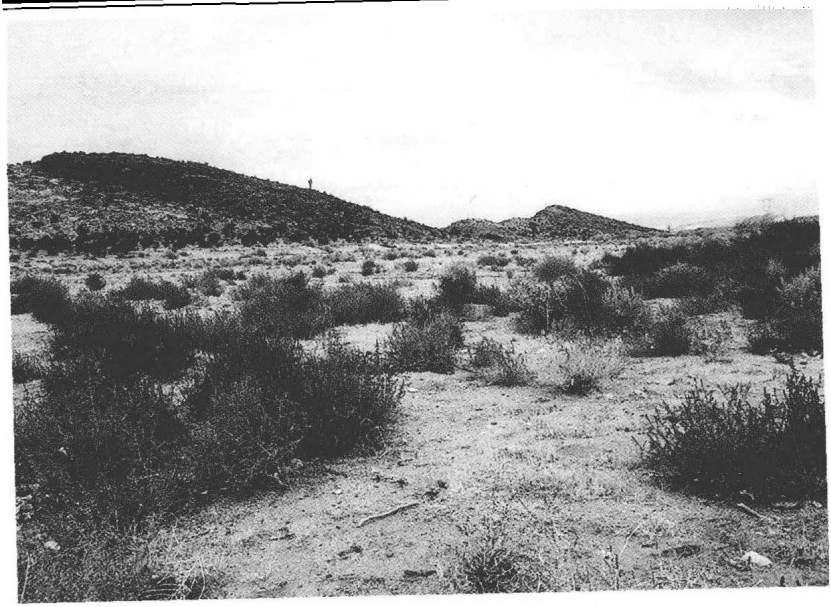

— بۇ كۆز يەتمەس جاڭگال تېخى 10 يىللار بۇرۇن ھېچ-نېمە ئۇنمەيدىغان شېغىللىق ئىدى، — دېدى ئامېرىكىدا تۇر-غىنىغا كۆپ يىللار بولغان تەكتى تەيۋەنلىك شوپۇر ئەھۋال تو-نۇشتۇرۇپ، — بۇ چۆلنى كۆكەرتىش ئۈچۈن ھۆكۈمەت ئاز پۇل خەجلىمىدى، ئايروپىلان بىلەن چاتقال ئۇرۇقى چاچتى، سۇغار-غىلى بولمىدىغان يەرنى تۇرۇبا سۇيى بىلەن، سۇغارغىلى بولماي-دىغان يەرنى يامغۇر سۇيى بىلەن سۇغاردى. كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، ئۇنگەن چاتقاللار ھازىر ئادەمنىڭ بېلىگە كەلگۈدەك چوڭ بولدى.

ئامېرىكىدا، ئۇزۇن يول بويلىرىدا ئارىلاپ - ئارىلاپ «ئارامخانا» دېيىلىدىغان بىر خىل مۇئەسسەسە بولىدىكەن. ئۇزاق يول يۈرۈپ چارچىغان شوپۇرلار، يولۇچىلار بۇ يەردە ئاپ-تومۇبىلنى توختىتىپ، ئارام ئالىدىكەن، ئىچىملىك ئىچىدى-كەن. چوڭراق «ئارامخانا»لاردا تاماقمۇ يېيەلەيدىكەن.

بىز ئىككى سائەتچە يول يۈرۈپ چارچاپ قالغاچقا، شوپۇر بىر «ئارامخانا» ئالدىدا ئاپتومۇبىلنى توختاتتى ۋە ئارام ئېلىۋې-لىش ئۈچۈن 15 مىنۇت ۋاقىت بەردى. مەن ئادىتىم بويىچە «تەكشۈرۈش» نى باشلىۋەتتىم. كاكتۇس دەرەخلىرىنىڭ يېنىغا بېرىپ، تەبىئىي ئۆسكەن كاكتۇسنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆزەتتىم، چۆل ئۆسۈملۈكلىرىنىڭ قانداق ئۆسۈملۈك ئىكەن-لىكىنى، بۇنداق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ شىنجاڭدا بار - يوقلۇقىنى قىياس قىلىپ باقتىم.

بىز توختىغان «ئارامخانا» ئەتراپىدا ئالاھازەل 20 تۈپچە چوڭ دەرەخ بار ئىكەن، بۇ دەرەخلەر ئەلۋەتتە غولى تۇم، سۇ ساقلاشقا ماسلاشقان، يوپۇرمىقى ئىنچىكە دەرەخلەر بولۇپ، تە-پىك قۇرغاق رايون دەرەخلىرى ئىدى. بىراق، بۇ رايونىنىڭ ھاۋاسى ئىسسىق، يامغۇرى ئاز بولغاچقا، بۇ دەرەخلەرمۇ ئادەم-

لاس ۋېگاس: شەھەر ئەتراپىدىكى چۆل

لەر قولىدىن «سۇ ئىچىش»كە مەجبۇر ئىكەن، يەنى يەر ئاستىغا كۆمۈلگەن، قۇدۇق بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان تۇرۇبا ئارقىلىق سۇ-غىرىلىدىكەن.

بىز مېڭىۋەرگەنسېرى، تاشيولنىڭ ئىككى تەرىپىدە ياپيېشىل كۆكسېرىپ تۇرغان، قارىماققا يۇلغۇنغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل دەرەخ ئۇچراشقا باشلىدى. شوپۇر ئاپتوموبىلنى تەكشۈرۈپ بېقىش ئۈچۈن توختىۋىدى، ماڭا بۇ «يۇلغۇن» نى تەپسىلىي كۆرۈپ بېقىشقا پۇرسەت تۇغۇلدى، ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ يول بويىدىكى ئەڭ باراقسان ئۆسكەن بىر تۇپ «يۇلغۇن» نىڭ يېنىغا باردىم، ئۇنىڭ بىر تال كىچىك شېخىنى چاندۇرماي ئۇزۇۋېلىپ ئاپتوموبىلغا ئاچقىتىم.

بىلدىمكى، بۇ دەرەخ يۇلغۇن ئەمەس ئىكەن. غولىدىن تال ـ تال ساڭگىلاپ تۇرغان ئۇششاق «شاخلىرى» ئەمەلدە ناھايىتى

مول سۈيى بولغان يوپۇرماق بولۇپ، ئازراق بېسىلسىلا ئۇزۇلۇپ كېتىدىكەن. بۇنداق يوپۇرماقنىڭ تەدرىجىي تەرەققىيات داۋامىدا چۆل كىلىماتىغا ماسلىشىپ، ئۆزىدە زاپاس سۇ ساقلىيالايدىغان ۋە تەركىبىدىكى سۇنى ئاسان پارغا ئايلاندۇرۇۋەتمەيدىغان بىر خىل شەكىلگە كەلگەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

يول دېڭىز قىرغىقىدىكى لوس ئانگېلېس شەھىرىگە يېقىنلاشقانسېرى يېشىل مەيدانلار كۆپەيىشكە، دەرەخلەر قويۇق لىشىشقا باشلايدىكەن. پەقەت لوس ئانگېلېس شەھەر رايونىغا كىرگەندىلا ئاندىن ھەقىقىي يېشىللىق كىشىگە قۇچاق ئاچىدىكەن.

38. ئامېرىكىلىقلار ۋە دىن

ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىغا يېتىپ كەلگەن ئەڭ دەسلەپكى ئەنگلىيە كۆچمەنلىرىنىڭ زور كۆپچىلىكى ئۆز دۆلىتىدىكى دىنىي مەزھەپلەرنىڭ زىيانكەشلىكىگە، زۇلمىغا چىدىمىغان سادىق دىنىي مۇخلىسلار ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىگە پاناھلىق بەرگەن بۇ يېڭى زېمىندا بېسىمدىن خالىي ئەركىن ياساشنى ئارزۇ قىلغان. ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇ ـ ئىستىكى بارا ـ بارا دىنغا ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن قارايدىغان ئادەتكە ئايلانغان. ئۇ چاغدا ئۇزۇن مۇددەت روھىي ئازاب ئىچىدە ياشاپ كەلگەن بۇ كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەركىن، ھوقۇقلۇق ئىنسان ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىشقا بار كۈچى بىلەن تىرىشقان. شۇڭا، ئۇلار دىنىي ئېتىقادىنى، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىدىغان چېركاۋنى ۋە ئىبادەت قىلىش شەكلىنى ھەركىم ئۆزى تاللاشنى تەشەببۇس قىلغان، يەنى بۇ رۇنقىغا ئوخشاش، بىراۋنىڭ ھوقۇقىغا بويسۇنۇشنى بىكار قىلغان. شۇ سەۋەبلىك، ئامېرىكىغا ئاساس سالغۇچىلار جۇمھۇرىيەت قۇرۇلۇشى بىلەن تەڭلا دىنغا ئېتىقاد قىلىش ياكى قىلماسلىق

ئەركىنلىكى سىياسىتىنى يولغا قويغان. ئەمما، ئاساسىي قانۇنىدا دۆلەت دىنى تەسىس قىلىشنى ئاشكارا تۇردە مەنئى قىلغان.

شۇنداقتىمۇ، ئامېرىكىدىكى ھەرقايسى شتاتلارنىڭ قانۇنىدا مەلۇم دىنىي جەمئىيەتنىڭ ئەۋزەل ئورنى خېلى ئۇزاق بىر مەزگىلگىچە ئېتىراپ قىلىنغان. مەسىلەن، 1822 - يىلىدىن بۇرۇن، ماسساچۇسېتس شتاتىنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا «پەقەت پۇرىتانىس دىنىي مۇخلىسلىرىلا سايلام ھوقۇقىغا ئىگە» دەپ بەلگىلەنگەن. نيۇجېرىس شتاتىنىڭ ئاساسىي قانۇنىغا بولسا، پەقەت يېڭى دىن مۇخلىسلىرىلا ھۆكۈمەت خىزمەتچىسى بولالايدۇ، دېگەنلەر يېزىلغان. 1790 - يىلىدىن بۇرۇن، پېنسىلۋانىيە شتاتىدا «تەۋرات» ۋە «ئىنجىل» غا ئىشىنىدىغانلارنىڭلا ھۆكۈمەت خىزمەتچىسى بولالايدىغانلىقى توغرىسىدا بەلگىلىمە بولغان.

19 - ئەسىر بىلەن 20 - ئەسىر ئالمىشىش پەيتىدە، يېزىلارنىڭ ئايرىلىپ تۇرۇش ھالىتى بۇزۇپ تاشلانغانلىقتىن، دىنىي تۇزۇم كۆپ جەھەتتىن زەربىگە دۇچ كەلگەن. كىشىلەر: توي قىلىش ۋە ئاجرىشىش ھەركىمنىڭ ئۆز ئىشى، دىنىي جەمئىيەتنىڭ تەستىقلىشى ھاجەتسىز، دەپ قارايدىغان بولغان. دىنىي جەمئىيەتنىڭ كۈچى ئوبدانلا ئاجىزلاپ قالغان.

20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا 50 پىرسەنت ئامېرىكىلىق دىنىي جەمئىيەتكە ئەزا بولغان. شۇنداقتىمۇ يېڭى ئەۋلاد ئامېرىكىلىقلار ئارىسىدا ئۆي تىلاۋىتى ئۆتكۈزىدىغان ياكى «ئىنجىل» نى پىششىق ئوقۇيالايدىغانلار تېزلا ئازلاپ كەتكەن. دىنىي پەرزلەرنىڭ ئامېرىكىلىقلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىغا بولغان تىزگىنلەش رولى كۈنسېرى ئاجىزلاشقا قاراپ يۈز تۇتقان.

2 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ۋە ئۇرۇشتىن كېيىن ئا-

مېرىكىدىكى دىنىي تەشكىلاتلار روشەن كۆپىيىپ قالغان. ئۇ-رۇش نەچچە مىليون ئامېرىكا ئائىلىلىرىنى كاتولىك چېركاۋ-غا ۋە يەھۇدىي دىنىي چېركاۋىغا سۆرەپ كىرگەن. ئۇلار ئۇرۇش سېپىدىكى تۇغقانلىرىنىڭ سالامەت قايتىپ كېلىشى ئۈچۈن كېچە - كۈندۈز دۇئا قىلغان. ئۇرۇش ۋەھىمىسى ۋە كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچسىزلىك كۈرمىگىلغان كىشىنى دىندىن مەدەت تىلەشكە مەجبۇر قىلغان.

50 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا، بۇ خىل دىنىي ئېتىقاد قىزغىنلىقى تېزدىنلا پەسكويغا چۈشكەن. دىنىي جەمئىيەت ئەزالىرىمۇ ئازىيىپ كەتكەن.

70 - يىللاردىن بۇيان، بىر قىسىم ئامېرىكا ياشلىرى ئۇ-چىدە يېڭى دىن قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلگەن. ئۇلار مۇرىسىگە چۈشىدىغان چاچ قويۇۋېلىپ، بوينىغا تەسۋى ئېسىپ، «ئىن-جىل» نى تەتقىق قىلغان، ئاتالمىش تەۋرات مۇزىكىسى ئىجاد قىلغان. ئۇلارنىڭ تەسىرى بىلەن نۇرغۇن چېركاۋلاردا يېڭىچە تىلاۋەت شەكلى بارلىققا كەلگەن. ئۆز پائالىيەتلىرىگە جاز مۇ-زىكىسى، تولغىما ئۇسسۇل مۇزىكىسى، ھازىرقى زامان ئۇسسۇل مۇزىكىسى قاتارلىق ھازىرقى زامان سەنئەت شەكلىنى قوبۇل قىلغان. دەسلەپتە نۇرغۇن مۇخلىسلار بۇ خىل «يېڭىلىق» قا-قارشى تۇرغان بولسا، كېيىن ئاستا - ئاستا تەن بېرىشكە باش-لىغان. بۇنداق بولغاندا، پوپنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان تەكرار سۆزلىرىنى، نەچچە ئەسىر بۇرۇنقى چېركاۋ مۇزىكىسىنى ئاڭلا-ۋېرىشتىن قۇتۇلغىلى بولمىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەن.

ئامېرىكىدا ھازىر مۇخلىسلىرى ئەڭ كۆپ دىن يېڭى دىن. 72 مىليون ئامېرىكىلىق بۇ دىنغا ئىشىنىدۇ.

رىم خرىستىئان دىنى مۇخلىسلىرى بىرقەدەر كۆپ بولغان

دىن بولۇپ، تەخمىنەن 50 مىليون كىشى بۇ دىنغا ئىشىنىدۇ.
يەھۇدىي دىنىغا ئىشىنىدىغانلار 6 مىليوندىن ئاشىدۇ. بۇ دىنىنىڭ مۇخلىسلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپى يەھۇدىيلار.
پراۋۇسلاۋىيە دىنىغا ئىشىنىدىغانلار 3 مىليوندىن ئاشىدۇ. بۇلار ئامېرىكىنىڭ شەرقىي قىسمىغا ۋە كالىفورنىيە شتاتىغا تارقالغان.
بۇددا دىنىغا ئىشىنىدىغانلار 600 مىڭدىن ئارتۇق. بۇ دىن مۇرىتلىرىنىڭ ئامېرىكىدا 60 نەچچە بۇتخانىسى بار.
دىن ئامېرىكىلىقلارغا نىسبەتەن پەقەت بىر خىل ئېتىقادلا ئەمەس، بەلكى ئامېرىكىلىقلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىگە سىڭىپ كەتكەن بىر ئەنئەنە.
بىر ئامېرىكىلىق مەلۇم بىر دىنىي تەشكىلاتقا قاتناشسا، ئۇ جەمئىيەتتە مەلۇم بىر سالاھىيەت ۋە ئورۇنغا ئىگە بولغاندەك بولىدۇ. نۇرغۇن ئىجتىمائىي تەشكىلاتلاردا دىنىغا ئىشەنمەيدىغان كىشى مەلۇم قىينىچىلىقلارغا ئۇچرىشى، مەجبۇرى غەلىتە، يېقىنلىشىشقا بولمايدىغان ئادەم دەپ قارىلىشى مۇمكىن. ئامېرىكىنىڭ قانۇنىدا پۇقرالارنىڭ دىنغا ئىشىنىش ئەركىنلىكىمۇ، ئىشەنمەسلىك ئەركىنلىكىمۇ بار دېگەن بەلگىلىمە بولسىمۇ، بۇ بەلگىلىمە جەمئىيەتتىكى دىنغا مايىل كىشىلەر تەرىپىدىن قارشى ئېلىنماسلىقى مۇمكىن. سايلام ئارقىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنىغا كىرمەكچى بولغان كىشىلەرمۇ ئۆزىنىڭ دىنىي ئېتىقادتىكى سەمىمىيلىكىنى ئىپادىلەپ باشقىلارنىڭ مايىللىقىنى قولغا كەلتۈرىدىغان ئىشلارمۇ بولغان. ئامېرىكىنىڭ سابىق زۇڭتۇڭى كات يېڭى دىنغا ئېتىقاد قىلىدىكەن. ئۇ 1976 - يىلى ئۆتكۈزۈلگەن دېموكراتلار پارتىيىسىنىڭ سايلام رىقابىتىدە دىن مەسىلىسىنى كۆپ قېتىم تىلغا ئالغان. بىر قېتىم ئۇ

ھەر كۈنى تەڭرىگە 20 قېتىم دۇئا قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈر-گەن. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇنىڭ بۇ سۆزى زۇڭتۇڭ بولۇپ سايلىنىشىدا مەلۇم رول ئويناغان.

ئامېرىكىلىقلارنىڭ ھاياتىدا، نۇرغۇن مۇھىم ئىشلار دىن بىلەن مۇناسىۋەتلىك، مەيلى بالا تۇغۇلغاندا بولسۇن ياكى چوڭ بولۇپ توي قىلغان، ئۆلگەندە بولسۇن، ھەممىسىدە دىنىي مۇراسىم ئۆتكۈزۈلىدۇ. ئامېرىكىلىقلار دىنىي پائالىيەتكە قاتناشقاندا جىددىي پوزىتسىيە تۇتىدۇ، رەتلىك كىيىنىدۇ، پاراڭ سالمايدۇ، بىرنېمە يېمەيدۇ ۋە دىنىي پائالىيەت سورۇنىدىن خالىغانچە چىقىپ كەتمەيدۇ. ئائىلىسىدە تاماق يېگەندە، تاماقتىن بۇرۇن دۇئا قىلىدۇ، ئەگەر تاماق ئۈستىلىدە ئولتۇرغان مېھمان ئۆي ئىگىسى ئىشەنگەن دىنغا ئىشەنمىسە، دۇئا قىلمىسمۇ بولىۋېرىدۇ. ئۇلار بۇنى ئېغىر ئالمايدۇ.

ئامېرىكىدىكى دىنىي جەمئىيەتلەرنىڭ خىراجىتى مۇخلاسلارنىڭ ئىئانىسى ۋە دىنىي جەمئىيەت ئەزالىرى تاپشۇرغان ئەزالىق بەدىلى ئارقىلىق ھەل قىلىنىدۇ. ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ھەرقانداق دىنىي جەمئىيەتكە بىۋاستە ياردەم بەرمەيدۇ، دىنىي جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىدىن باج ئالمايدۇ، ئۆي ـ مۇلۇك بېجىنمۇ كەچۈرۈم قىلىۋېتىدۇ.

ئامېرىكىدا ھەرقايسى دىن ۋە دىنىي مەزھەپلەرنىڭ مۇرىتلىرى كۆپ، ھەر 100 نەپەر ئامېرىكىلىقنىڭ 63 ى دىنىي جەمئىيەتكە ئەزا، قالغان كىشىلەر گەرچە مەلۇم دىنىي تەشكىلاتقا ئەزا بولمىسىمۇ، لېكىن ئوخشىمىغان دەرىجىدە دىنىي ئېتىقادقا ئىگە. ئاران 3 پىرسەنت ئادەملا دىنغا ئىشەنمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. «ئىنجىل» ئامېرىكىدا ئەڭ تېز سېتىلىدىغان كىتابلارنىڭ بىرى، ھەر يىلى 9 مىليون پارچە سېتىلىدۇ.

چېركاۋ قۇرۇلۇشلىرىنىڭ سانى كىشىنى چۆچۈتىدۇ. يېڭى سې-لىنغان چېركاۋ قۇرۇلۇشى ئولتۇراق ئۆيي قۇرۇلۇشى بىلەن تەڭلىشىدۇ. بۇ چېركاۋلارغا ئامېرىكا ئاھالىسىنىڭ ئۇچتىن ئىككىسى سىغىپ كېتەلەيدۇ.

39. يېشىل شەھەر ــ لوس ئانگېلېس

كۆز يەتمەس چۆللۈكلەردە يەتتە سائەتچە يول يۈرگەندىن كېيىن بىردىنلا خېلى چوڭ بىر شەھەرگە يېتىپ كەلدۇق. بۇ شەھەرنىڭ ئاسمان ـ پەلەك ئېگىز بىنالىرى يىراقتىنلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. كۆتۈرۈلۈۋاتقان ۋە چۈشۈۋاتقان ئايروپىلا-نىڭ كۆپلۈكىگە قارىغاندا، ئۇ ئايروپورتى بار چوڭ بىر شەھەر-دەك قىلاتتى.

ئاپتوموبىل يېرىم سائەتچە يول مېڭىپ بۇ شەھەرنىڭ

لوس ئانگېلېس: شەھەرگە شەھەر سىرتىدىن نەزەر

دائىرىسىدىن چىقىپ كەتتى. كۆرۈۋاتقان بۇ شەھەرنى لوس ئان-گېلېس دەپ قىياس قىلىۋىدىم، بۇ قىياسىممۇ شۇنىڭ بىلەن يوققا چىقتى. دەريا، كۆۋرۈك ياكى بىنالىرى ئازراق بوشلۇقلار بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان بۇنداق شەھەردىن بىرقانچىنى كەي-نىمىزدە قالدۇرغان بولساقمۇ، ئاپتوموبىلىمىز توختايدىغانده-ك ئەمەس ئىدى. خەرىتىدىكى بەلگىلەردىن قارىغاندا، بۇ ئەتراپتا لوس ئانگېلېستىن باشقا شەھەر يوق ئىدى. شۇ ئەسنادا ئاپتو-موبىلدا ئولتۇرۇۋېرىپ تاقىتى تۇگىگەن بىر ھەمراھىم بىر-مۇنچە شەھەرنى كەينىمىزگە تاشلاپ كېلىۋاتقىنىمىز ئۈچۈن يول باشلىغۇچىنىڭ ئىقتىدارىدىن گۇمانلاندىمۇ، سوراپ قالدى:

— لوس ئانگېلېس شەھىرىدىن ئۆتۈپ كەتمىگەندىمىز؟

— ھەم ئۆتۈپ كەتتۇق، ھەم ئۆتۈپ كەتمىدۇق، — دەپ جاۋاب بەردى يول باشلىغۇچى بەخىرامان.

— شەھەر مەركىزىگە قاچانلاردا يېتىپ بارارمىز؟

— لوس ئانگېلېستا شەھەر مەركىزى دەيدىغان گەپ يوق، بايام كەينىمىزدە قالغان شەھەرچىلەرمۇ لوس ئانگېلېس دەپ ئا-تىلىدۇ، ئالدىمىزدا يەنە بۇنداق شەھەرچىنىڭ بىرقانچىسىدىن ئۆتىمىز، يەنە بىر سائەتلەردىن كېيىن ئاندىن بىز چۈشىدىغان مېھمانخانىغا يېتىپ بارالايمىز.

ئەسلىدە لوس ئانگېلېس شەھىرى مۇئەسسەسىلىرى تولۇق بولغان 97 شەھەرچىدىن تەركىب تاپقانىكەن. بۇ شەھەرچىلەر-نىڭ ھەممىسى لوس ئانگېلېس دەپ ئاتىلىدىكەن. لوس ئانگې-لېسنىڭ كۆلىمىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ «ئامېرىكىدىكى ئىككىن-چى چوڭ شەھەر» دەپ ئاتىلىشىمۇ بىكار ئەمەس ئىكەن.

بىز ھەمراھ بولغۇچىدىن بۇ ئۈچۈرلارنى ئاڭلىغاندىن كې-يىن، لوس ئانگېلېس ھەققىدە مەلۇم چۈشەنچىگە ئىگە بولغان-

دەك بولدۇق ۋە بىر سائەت ئەمەس، بىر يېرىم سائەت يول يۈ-
رۈپ، يەنە بىرقانچە شەھەرچىلەرنى كېسىپ ياكى يانداپ ئۆتۈ-
كەندىن كېيىن ئاندىن ياتاققا كېلىپ جايلىشۇالدۇق.

لوس ئانگېلېس 1781 ـ يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغانـ-
كەن. لوس ئانگېلېس دېگەن سۆز «پەرىشتە» دېگەن مەنىدە بو-
لۇپ، بۇ نام 1769 ـ يىلى ئىسپانىيەنىڭ يېراقتا يۇرۇش قىلـ-
غۇچى قوشۇنى تەرىپىدىن دىنىي جەمئىيەت ئۈچۈن ئورۇن
تاللاپ يۇرگەندە بېرىلگەنكەن. ئاردىدىن 100 يىل ئۆتكەندىن
كېيىنكى 1880 ـ يىلى بۇ شەھەرنىڭ نوپۇسى 11 مىڭ بولۇپ،
ئەتراپتىكى دېھقانلار ئۈچۈن مال ئالماشتۇرۇش رولىنى ئۆتىگە-
نىكەن.

لوس ئانگېلېس شەھىرىنىڭ تەرەققىياتى بۇ يەردىن ئالتۇن
كېنى بايقالغان ۋە نېفىت قېزىپ چىقىرىلغان دەۋرلەر بىلەن

لوس ئانگېلېس: خەلقئارا كىنو بايرىمى شەھىرىدە

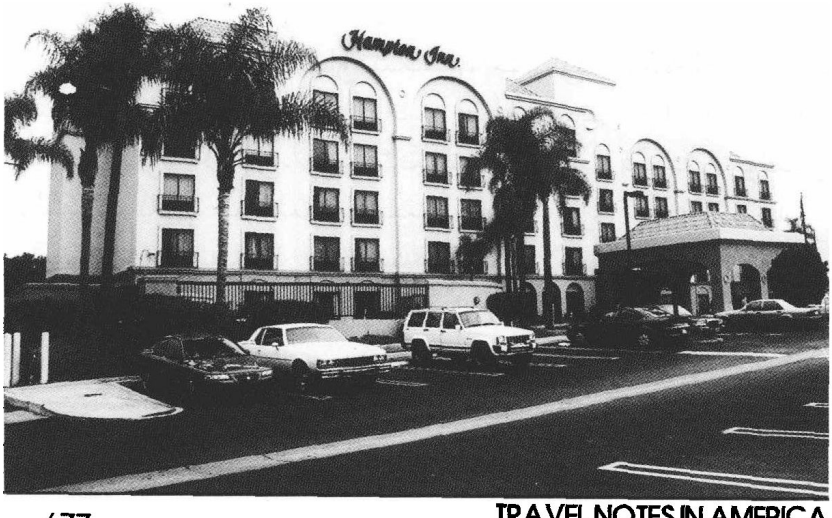

زىچ باغلانغانىكەن. 10 نەچچە يىل بۇرۇن بۇ شەھەرنىڭ نوپۇسى 10 مىليونغا يەتكەن بولۇپ، نوپۇس سانى جەھەتتە چىكاگودىن ئېشىپ كېتىپ، مەملىكەت بويىچە 2 - ئورۇنغا ئۆتكەنىكەن.

لوس ئانگېلېس شەھىرى ئىنتايىن ئەۋزەل جۇغراپىيىلىك ئورۇنغا ئىگە بولغاچ، بىر يىلنىڭ تۆت پەسلىدە ئەتىيازدىكىدەك ياشىرىپ تۇرىدىكەن. 1 - ئېيىنىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 13.6 سېلسىيە گرادۇس، 7 - ئېيىنىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 20.6 گرادۇس بولىدىكەن. كىنو ئىشلىرى ۋە ئالەم قاتارلىشى سانائىتى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغانىكەن.

ئاڭلىشىمچە، بۇ شەھەردە ئىستىقامەت قىلغۇچى ھەرقانداق كىشىنىڭ ئاپتوموبىلى بولۇشى زۆرۈر ئىكەن. ئاپتوموبىلى يوقلار ۋە سىرتتىن كېلىپ ئىش بېجىرگۈچىلەر ئۈچۈن ئاپتوموبىل ئىجارىگە بېرىش كەسپىمۇ يولغا قويۇلغان بولۇپ، ئىجارىگە ئېلىنغان ئاپتوموبىلنىڭ بىر كۈنلۈكىگە ئادەتتە 30

لوس ئانگېلېس: بىز قونۇپ ئۆتكەن مېھمانخانا

دوللاردىن 50 دوللارغىچە ھەق تۆلىنىدىكەن. ئاپتوموبىلنى ئىشلىتىپ بولۇپ نيويورك ۋە سان فرانسىسكوغا ئوخشاش باشقا شەھەرلەردە قايتۇرۇپ بەرسىمۇ بولىۋېرىدىكەن.

لوس ئانگېلېس شەھىرى 100 نەچچە يىل بۇرۇن مېكسىكىلىقلار زېمىنى بولغاچقا، بۇ شەھەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان مېكسىكىلىقلار خېلى سالماقنى ئىگىلەيدىكەن. ئاسىيالىقلارنىڭ پۇشتىمۇ 6 پىرسەنتنى ئىگىلەيدىكەن. «كىچىك جۇڭگو شەھىرى»، «كىچىك توكيو»، «كىچىك سىئول»، «كىچىك شىگۇڭ»، «كىچىك تەيۋەن» دېگەن كوچىلار ئاسىيالىقلار ئەۋلادىنىڭ ماكانى ھېسابلىنىدىكەن. بىز لوس ئانگېلېستا تۇرغان كۇنلىرىمىزدە، چۇشلۇك ۋە كەچلىك تاماقلىرىمىزنى «كىچىك تەيۋەن» كوچىسىدا يېدۇق. يۇقىرىقى «كىچىك شەھەر» دەپ ئاتالغان كوچىلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. «كىچىك توكيو» بەئەينى توكيو شەھىرىنىڭ بىر كوچىسىغا ئوخشايدىكەن. ۋېۋىسكىلار-دىمۇ ئاساسەن ياپون يېزىقى قوللىنىلىدىكەن.

40. ئاجايىباتلار دۇنياسى ــ ھوللىۋود

باشقا ئەللەردە قانداق ئىكىن، جۇڭگودا مەلۇماتى بار ۋە كىنو كۆرىدىغان كىشىلەر ئىچىدە ھوللىۋودنى بىلمەيدىغانلار مېنىڭچە كۆپ ئەمەس. لوس ئانگېلېسنىڭ بىر قىسمى بولغان ھوللىۋود نادىر كىنولىرى، كىنو چولپانلىرى بىلەن جاھانغا مەشھۇر. چەت ئەللىنىڭ باشقا شەھەرلىرىدە ھوللىۋود كەبى تارىخى ئۇزۇن، ئىشلىگەن كىنولىرى ئېسىل ۋە كۆپ، چولپانلىرى دۇنياغا تونۇلغان يەنە بىر «كىنو شەھىرى» نىڭ بارلىقى تېخى ماتېرىياللاردا قەيت قىلىنمىغان، قەيت قىلىنسا قىلىنغاندۇ، بىراق مەن كۆرمىگەن ۋە ئاڭلىمىغان. شۇ سەۋەبلىك، ھوللى-

ۋودنى كۆرۈش ئارزۇسى بىر مۇھىم ئىستەك قاتاردا كاللامدا 20 يىللار مۇقەددەم پەيدا بولغان.

هوللىۋود دېگەن نام دەسلەپ 1887 ـ يىلى كۆرۈلۈشكە باشلىغان، ئۇ چاغدا مەلۇم بىر ئۆي ـ مۇلۈك سودىگىرى شەـ هەر رايونىدىكى تاغ باغرىدىن مەنزىرىسى گۈزەل، ئاپتاپلىق بىر پارچە يەرنى سېتىۋېلىپ، بۇ يەرنى «هوللىۋود» دەپ ئاتىغان. «هوللىۋود» دېگەن سۆز «قىش پەسلىدىمۇ كۆكىرىپ تۇرىدىغان ئورمانلىق» دېگەن مەنىنى بېرىدىكەن.

هوللىۋود 1903 ـ يىلى بازار بولۇپ قۇرۇلۇپ، 1910 ـ يىلى لوس ئانگېلېس شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەنكەن. 1907 ـ يىلى بۇ يەردە تۇنجى كىنو فىلىمى سۈرەتكە ئېلىنىپتۇ. 1911 ـ يىلى بۇ يەرنى سېتىۋالغان هېلىقى سودىگەر بۇ يەردە تۇنجى كىنوغا ئېلىش مەيدانىنى ياسىغان ۋە تۇنجى كىنو ستۇدىيەسەـ نى قۇرۇپ چىققانكەن. كېيىنكى يىلى بۇ يەردە قۇرۇلغان كەـ نو ستۇدىيەسى بىراقلا 15 كە يەتكەن. 20 ـ، 30 ـ يىللىرى هوللىۋود ئەڭ گۈللەنگەن مەزگىلگە قەدەم قويغان. نامى كىچىك بۇ رايون بىردىنلا دۇنياغا تونۇلۇشقا باشلىغان ۋە ئامېرىكىنىڭ كىنو ئىشلەش مەركىزىگە ئايلانغان، ئامېرىكا كىنولىرىنىڭ 90 پىرسەنتى مانا مۇشۇ يەردە ئىشلەپ چىقىرىلىدىغان بولغان.

يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە، هوللىۋود نۇرغۇن مۇنەۋۋەر رېژىسسورلار ۋە كىنو ئارتىسلىرىنى يېتىشتۇرگەن، دۇنياۋى تەسىرگە ئىگە كىنولارنى ئىنسانىيەتكە تەقدىم قىلغان. ئۇلارنىڭ بەزىسى ئاللىبۇرۇن كلاسسىك ئەسەر بولۇپ قالغان. 1928 ـ يىلى بۇ يەردە تەسىس قىلىنغان «ئوسكار مۇكاپاتى» كىنوچىلىق ساھەسىدىكى نوپۇزلۇق مۇكاپاتقا ئايلانغان.

بىز هوللىۋود كىنو شەھىرىدە زىيارەتتە بولغان كۈن دەل

ئامېرىكىنىڭ «ھەربى سەپتىن چېكىنگەنلەر بايرىمى» كۈنى ئىكەن.

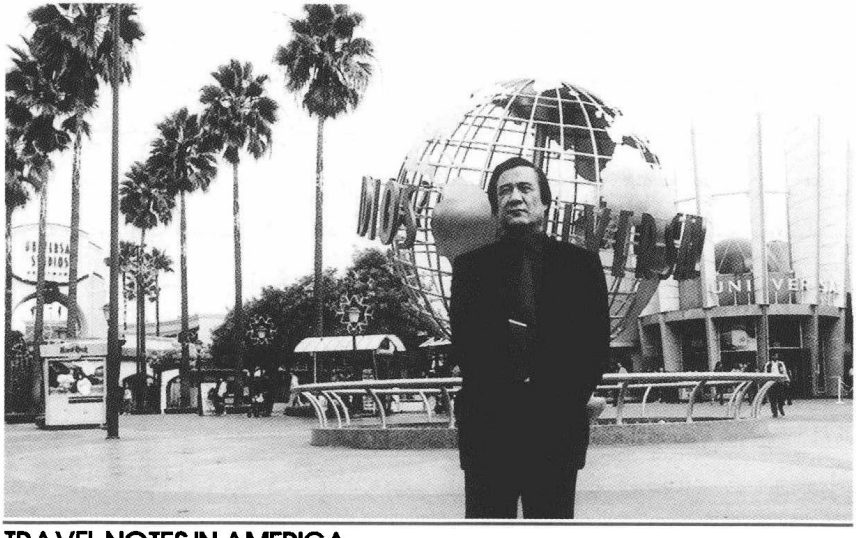
هوللىۋود ستېرىئولۇق چوڭ كىنوخانا، كۆلىمى ناھايىتى چوڭ كىنوغا ئېلىش لاپىسى، «كەلگۈسىگە سەپەر» مەزمۇن قىلىنغان قورقۇنچلۇق كۆرۈنۈش ۋە نۇرغۇن كۆڭۈل ئېچىش مۇئەسسەسلىرىدىن تەركىب تاپقانىكەن.

بىز هوللىۋودقا كېلىپلا هوللىۋودنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان «چولپانلار كوچىسى» ۋە «چولپانلار مەيدانى» نى زىيارەت قىلدۇق.

«چولپانلار كوچىسى» ئەمەلدە بىر مەركىزىي كوچا بولۇپ، كوچىدا نۇرغۇن زامانىۋى كىنوخانىلار بولغاندىن تاشقىرى، يەنە چولپانلار خاتىرىسىگە بېغىشلانغان نۇرغۇن ئالاھىدە ئەستىلىكلەرمۇ بار ئىكەن.

«چولپانلار كوچىسى» نىڭ پىيادىلەر يولى ئۇزۇنغا سوزۇلغان يول بولۇپ، يول يۈزىگە تۈچتىن قويۇلغان بىرەر يۈزچە بەش يۈلتۇز ئورنىتىلىپتۇ. ھەربىر يۈلتۇز بىردىن چولپانغا

لوس ئانگېلېس: هوللىۋود كىنو شەھىرىنىڭ دەرۋازىسىدا

ۋەكىللىك قىلىدىكەن، يۇلتۇزنىڭ ئۈستىگە چولپانلارنىڭ ئىسمى چۈشۈرۈلگەنىكەن. ساياھەتچىلەر بۇ كوچىدا سايلىنىۋاتقاندا، ئادەم تولا مېڭىپ ئەينەكتەك پارقىراپ كەتكەن بۇ يۇلتۇزلارغا نەزەر ئاغدۇرىدىكەن ـ دە، ھەرقايسى مەزگىللەردە ئالەمدىن ئۆتكەن، كىنولاردا ئەستىن چىقمايدىغان نۇرغۇن ئوبرازلارنى يارىتقان داڭلىق چولپانلارنى يادىغا ئېلىشىدىكەن. بىر بەش يۇلتۇزغا دۇنياغا داڭلىق ناخشىچى مەيكېر جېكسوننىڭ نامى چۈشۈرۈلگىنىگە قارىغاندا، ئالاھىدە نام چىقارغان ھايات چولپانلار ئۈچۈنمۇ خاتىرە بەش يۇلتۇزى ئورنىتىلسا كېرەك.

بەش يۇلتۇزغا نامى چۈشۈرۈلگەن چولپانلار ئىچىدە، خەلقارا زۇلاردىن پەقەت بورس لى (لى شياۋلۇڭ)لا بار ئىكەن.

چولپانلار مەيدانى ئۇچ تەرىپى كىنوخانىلار بىلەن قورشالغان، كۆلىمى بىر موچە كېلىدىغان بوشلۇق بولۇپ، كۆلەم جەھەتتە كىچىك بولغىنى بىلەن، ساياھەتچىلەرنى جەلپ قىلىشتا «چولپانلار كوچىسى»دىن قېلىشمايدىكەن. كۆرۈنۈشتە، بۇ مەيدان ئىش ئۈستىلىنىڭ يۇزىچىلىك كېلىدىغان قۇيما سېمونت تاختىلار بىلەن قاتۇرۇلغانىكەن. يەر يۇزىگە ياتقۇزۇلغان ھەربىر پارچە سېمونت تاختا مەلۇم بىر چولپاننىڭ خاتىرە تېشى بولۇپ، ھوللىۋۇدتا ئۆتكەن مەلۇم بىر چولپان قاتمىغان سېمونت ئۈستىگە يالاڭ ئاياغ دەسسىتىلگەن ۋە يەنە ئىككى ئالقىنىنىڭ ئىزى چۈشۈرۈلۈپ، ئىمزاسى چەكتۇرۇلگەن. قارىغاندا يۇقىرقىلار ئورۇندىلىپ، سېمونت تاختا قېتىپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن بۇ مەيدانغا ياتقۇزۇلغان بولسا كېرەك. مەن بۇ سېمونت تاختىلارنىڭ بىرىدە مەشھۇر بالا ئارتىس SHIRLEY TEMPLE نىڭ (شىرلېي تېمپېل ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئامېرىكا ھېكايە فىلىملىرى «بۇدۇر چاچ»، «كىچىك ماتروس»، «كىچىك

هوللىۋود: چولپانلار خاتىرە يۈلتۈزى

ھەيدى»لەردە باش رول ئالغان كـەچـەك قـىز ئـارتـىس) ۋە بـەزى داڭـلـىـق چـولپانلارنىڭ قول ۋە ئـاياغ ئـىزى بـەسلـىغان خاتـىرە تاختـىلـىرىنى ئۇچراتتىم.

ھـوللـىۋود كـىنو شەھـىرىنىڭ كـىرىش ئېغىزىغا ناھـايىتى چـوڭ بـىر گـلـوبـۇس ئورنـىتـىلـغان، گـلـوبـۇسقا «HOLLYWOOD» دېگەن ئىنگلىزچە ھەرپ چۈشۈرۈلگەنىكەن. بىز كـىرىش ئېغىزىغا كـەلگەن ھامـان يول باشلىغۇچى ھەربىرىمىزگە بىردىن بېلەت تارقـىتـىپ بـەردى. ئېنىقلىشىمىزچە، بىر پارچە بېلەتنىڭ باھاسى 43 دولـلار بولۇپ، بۇ بىر بېلـەت بىلەن كـىنو شەھـىرىدىكى بارلىق مۇجىزاتلارنى كۆرۈپ چىققىلى بولىدىكەن. ئـىشىك تـوسقۇچـلار كـىنو شەھـىرىدە زىيارەتتە بولغانلىقىمىزنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن بېلىتىمىزنى يىغۋېلىپ، ئالىقـ

چولپانلار مەيدانى: شىرلېي تېمپىلنىڭ خاتىرىسى

نىمىزنىڭ دۇمبىسىگە بىردىن تامغا بېسىپ قويدى. كىنو شەھىرى ئىچىدىكى ھەربىر نۇقتىغا بارغىنىمىزدا باشقۇرغۇچى خادىمغا قولىمىزنىڭ دۇمبىسىنى كۆرسەتسەكلا بولىدىكەن. بۇ تامغا ئادەتتە ئانچە ئېنىق كۆرۈنمەيدىكەن، بىرقانچە كۈنگىچە يۇيۇپ چىقىرىۋەتكىلىمۇ بولمايدىكەن. پەقەت ئالاھىدە چىراغ نۇرىدىلا پەرق ئەتكىلى بولىدىكەن. بىز ئاق تەنلىك بىر سېمىز ئايالنىڭ ئالقىنىمىزنىڭ دۇمبىسىگە تامغا باسقىنىغا قاراپ بىرئاز «خورلۇق» ھېس قىلدۇق ۋە بۇ ئۇسۇلنى ئۆتمۈشتە قۇل بازىرىدىن سېتىۋېلىنغان نېگىر قۇللارنىڭ پېشانىسىگە تامغا باسقاندەك بىر ئىش ئىكەن» دېيىشىپ، غۇدۇراشتۇق.

ھوللىۋودتا زىيارەتتە بولىدىغان سایاھەتچىلەر ھەقىقەتەن كۆپ ئىكەن. بىز كىنو شەھىرىگە كىرىپلا، ئاشۇ ئادەم قايناپ شۇڭغۇپ كەتتۇق. ھوللىۋود كىنولىرىدىكى ئاجايىپ ـ غارايىپ پېرسوناژلارغا ئوخشاش ياسىنىۋالغان بەزى ئادەم-

لەر سایاھەتچىلەر ئارىسىدا ئارىلاپ يۈرىدىكەن، كىشىلەرگە تەشەببۇسكارلىق بىلەن يېقىنلىشىپ، سۈرەتكە چۈشۈشىگە ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىدىكەن. ئەمما، بىللە سۈرەتكە چۈشكۈچىلەردىن ھەق ئالمايدىكەن. ساياھەتچىلەر بىلەن بىللە سۈرەتكە چۈشۈش ئۈچۈن ئالاھىدە ياسىنىپ كەلگەن بىر قىسىم «ئوتتۇرا ھال چولپانلار» بولسا بىللە سۈرەتكە چۈشكۈچىلەردىن 100 دوللار ئەتراپىدا «سۈرەتكە چۈشۈش ھەققى» تەلەپ قىلىدىكەن.

بىز كىنو شەھىرىگە كىرىپ، يېرىم سائەتچە ۋاقىت سەرپ قىلىپ سۈرەتكە چۈشۈۋالغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ستېرې-ئولۇق كىنوخانىغا باردۇق: ئالىقىنىمىزنىڭ دۈمبىسىدىكى «قۇللۇق تامغىسى» نى كۆرسىتىپ ئىشكىتىن كىرىپ كەتتۇق. بۇ كىنوخانا تېخى ئۆتكەن يىلى ئىشقا چۈشۈرۈلگەن چوڭ تېتىكى كىنوخانا ئىكەن. ئەڭ يېڭى ئېلېكترون تېخنىكىسى قوللىنىلغان بۇ كىنوخانىنى ئامېرىكىدىكى بىر چوڭ ئېلېكترون شىركىتى مەبلەغ ۋە تېخنىكا بىلەن تەمىنلەپتىكەن. كىنوخانا ئىشكىدىن كىرگەندىن كېيىن 200 چە ئادەم سىغدىغان زالدا ئۆرە تۇرۇپ، زالدىكى يوغان ئېكران ئارقىلىق بۇ شىركەتنىڭ ئەھۋالى بىلەن تونۇشدىكەنمىز. ئالاھازەل 20 مىنۇتچە «ئېلان كۆرگەن» دىن كېيىن ئاندىن خىزمەتچىلەر تارقىتىپ بەرگەن ئالاھىدە كۆزەينەكنى ئېلىپ كىنو زالىغا كىرىدىكەنمىز.

ستېرېئولۇق كىنوخانا بىر گۈمبەز شەكىللىك قۇرۇلۇش بولۇپ، ستېرېئولۇق كىنو ئاپپاراتى بىلەن 180 گرادۇس دائىرىگە سۈرەت چۈشۈرۈش، تىرىك ئادەملەرنىڭ ھەرىكىتى بىلەن سۈرەت ھەرىكىتىنى ئورگانىك تۇردە بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلى

بىلەن كىنو كۆرسىتىدىكەن.

بىز كۆرگەن كىنو ھوللىۋودتىكى مەلۇم بىر شىركەت ئىشلەپ چىقارغان بىر ئىلمىي فانتازىيىلىك فىلىمنىڭ بىر كۆرۈنۈشى بولۇپ، كىنو قويۇلغاندا ئادەم ئۆزىنى كىنو ۋەقەلەر كىنىڭ بىر ئىشتىراكچىسىدەك ھېس قىلىدىكەن. تەڭلەنگەن تاپانچىنىڭ ئوچى تاماشىبىنىڭ بۇرنىغا تاقىلىدىكەن. ئېتىلغان تاش ئادەمنىڭ پېشانىسىگىچە يېتىپ كېلىدىكەن. ئېكراندا يامغۇر ياغقان كۆرۈنۈشلەر كۆرسىتىلگەندە، كىنوخانىدىمۇ يامغۇر ياغىدىكەن. پارتلاش كۆرۈنۈشلىرى كۆرسىتىلگەندە پوتۇن مەيدانىنى پۈرۈخ ھىدى قاپلايدىكەن. ئوچار كېمە ئوچقاندا تامامەن شىبىنلار ئولتۇرغان ئورۇندۇقمۇ ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ ئوچۇشقا باشلايدىكەن. كىنو كۆرۈۋاتقان كىشى كىنونىڭ ۋەقەلىكىگە كىرىپ كەتكەچكە، كىنودىكى پېرسوناژلار بىلەن تەڭ ھاياجانلىنىپ، تەڭ قايغۇرىدىغان گەپ ئىكەن. بۇنداق قورقۇنچلۇق كۆرۈنۈش ۋە ھاياجان كىنو ئاخىرلاشقاندىن كېيىنمۇ خېلى ئۇزاققىچە داۋام قىلىدىكەن.

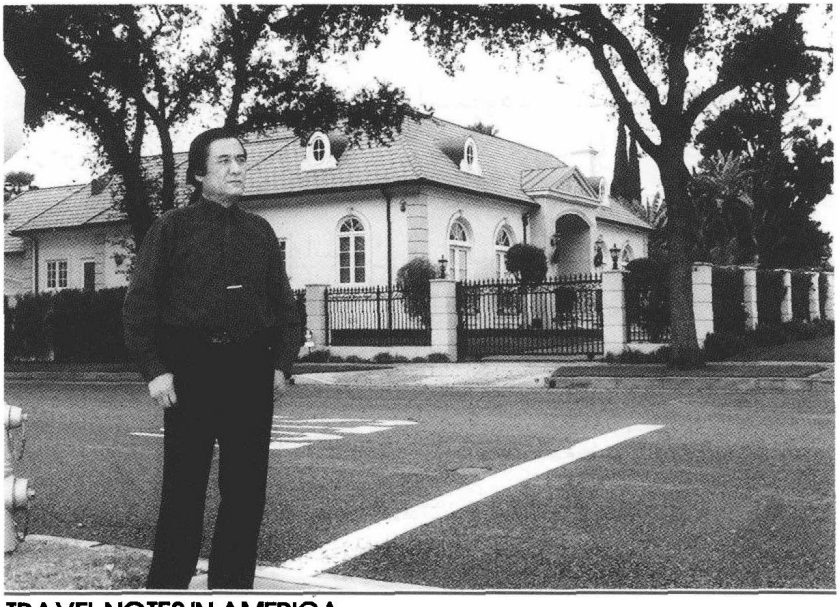
«كەلگۈسىگە سەپەر» — ھوللىۋودتا ئىشلەنگەن يەنە بىر قورقۇنچلۇق فىلىم بولۇپ، ئاڭلىشىمىزچە بۇ فىلىم تامامەن ئېلېكترون تېخنىكىسىنىڭ ئەڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە تايىنىپ سۈرەتكە ئېلىنغانىكەن.

بۇ فىلىمنىڭ سۈرەتكە ئېلىنىش جەريانىنى بېشىدىن كەچۈرۈشنى خالايدىغان سايياھەتچىلەر نۇرغۇن خانىلارغا بۆلۈنگەن بىر كارىدورغا باشلاپ كېلىنىدىكەن ـ دە، ھەربىر خانىغا ئالاتىدىن بۆلۈپ كىرگۈزۈلىدىكەن. خانىغا كىرگەن تاماشىبىنلار بىر «ئالەم كېمىسى» گە ئولتۇرغۇزۇلۇپ، ئاپتوماتىك «ئارغامچا» بىلەن چەمبەرچاس باغلاپ تاشلىنىدىكەن. چىراغ ئۆچۈرۈ-

لۇپ، كىنو ۋەقەلىكى باشلىنىپ كېتىدىكەن، پۈتۈن ئەتراپ لاۋۇلداپ تۇرغان ئوت بىلەن قاپلىنىپ، «ھاۋا كېمىسى» ئوت ئىچىدە ئۇچۇشقا باشلايدىكەن. يانار تاغلارنىڭ ئاغزىدىن، بەتبەشىرە ھايۋانلار خىرىس قىلىپ تۇرغان ئۆڭكۈرلەردىن ئۇچۇپ ئۆتىدىكەن. تاغلارغا سوقۇلىدىكەن، بەزىبىر خەتەرلىك «يار» لاردىن تىك كۆتۈرۈلۈپ، تىك شۇڭغۇيدىكەن. «ئۇچار كېمە» دە ئولتۇرۇپ، «كەلگۈسىگە سەپەر قىلغان» تاماشىبىنلار ماكان ۋە زامان ئۇقۇمىنى تامامەن يوقىتىدىكەن، سان ـ سانىقسىز خەتەرلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، كۆپ قېتىم «ئۆلۈم» دىن قۇتۇلۇغاندىن كېيىن ئاندىن بىخەتەر جايغا يېتىپ بېرىپ «قونىدىكەن».

«يۇرەك كېسىلى، ئېگىزدىن قورقۇش كېسىلى بارلار، ھامىلدار ئاياللار كىرگۈزۈلمەيدۇ» دېيىلگەن بۇ خەتەرلىك ئويۇن

ھوللىۋود: چولپانلارنىڭ ئولتۇراق ئۆيى ئالدىدا

كىشىنى راستىنلا قورقۇنچقا سالىدىكەن. راست گەپنى قىلـ
سام، «ئالەم كېمىسى» ئۇچۇپ بەزى خەتەرلىك جايلاردىن ئۆتـ
كەندە كۆزلىرىمنى يۇمۇۋېلىشقا مەجبۇر بولدۇم.

بىز «ئالەم كېمىسى» بىلەن «كەلگۈسىگە سەپەر» قىلىپ بولغاندىن كېيىن تەخمىنەن 500 نەچچە باسقۇچلۇق توك پەـ
لەمپىيى بىلەن تاغ چوققىسىدىن پەسكە چۈشتۇق ۋە 100 سا ـ ياھەتچى سىغدىغان تۆت ۋاگونلۇق ساياھەت ئاپتوموبىلىغا ئولـ
تۇرۇپ، كىنوغا ئېلىش مەيدانىنى كۆرۈشكە باشلىدۇق.

كۆپچىلىككە مەلۇم، كىنونىڭ بەزى كۆرۈنۈشلىرى «ئالا ـ ھىدە كۆرۈنۈش» سۈپىتىدە ياساپ چىقىلغان نەق مەيدانلار، مو ـ دېللار ئارقىلىق سۈرەتكە ئېلىنىدۇ. ھوللىۋودتا تاربختىن بېرى كىنوغا ئېلىش ئۇچۇن تەييارلانغان بۇنداق نەق مەيدانلار، جا ـ ھازلار ۋە مۇئەسسەسىلەر ناھايىتى كۆپ ئىكەن.

بىز تۆت تەرىپى ئوچۇق ساياھەت ئاپتوموبىلى بىلەن ئامېـ رىكىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى 100 ياكى 200 يىللار بۇرۇنقى ۋەقەلىكلەر ئەكس ئەتتۇرۇلگەن «غەربىي رايون كىنولىرى» سۈـ رەتكە ئېلىنغان «كوچا» لاردىن ئۆتتۇق. توپىلىق يولنىڭ ئىككى ياقىسىغا سېلىنغان بىر ياكى ئىككى قەۋەتلىك ئۆيلەر، ئاشپۇـ زۇل، قاۋاقخانىلار، دەسلەپكى مەزگىللەردىكى كىچىك «بانكا» لارنىڭ ھەممىسى بىر تېمى بار، ئۇچ تېمى يوق ئۆيلەر ئىكەن. بۇنداق ئۆيلەرنىڭ كەينى تەرىپى ياغاچ تىرەك بىلەن تىرەپ قو ـ يۇلىدىكەن. ئامېرىكىنىڭ غەربىي رايونلىرىدىكى مەلۇم كىچىك بازارغا تەقلىد قىلىنغان بۇنداق بازارلاردا ئادەتتە بىرمۇ ئادەم بولمايدىكەن. كىنو سۈرەتكە ئېلىنىپ بولغاندىن كېيىن يەنە باشقا كىنولارنى سۈرەتكە ئېلىشتا پايدىلىنىش ئۇچۇن ياكى خا ـ تىرە ئۇچۇن ئۆز پېتى ساقلاپ قويۇلىدىكەن.

كىنوغا ئېلىش نۇقتىلىرىدا يەنە تۈيۇقسىز «كەلكۈن ئاپىتى» مۇ يۈز بېرىدىكەن. تاغدىن شىددەت بىلەن ئېتىلىپ كەلگەن سەل سۈيى ئۆيلەرنى، مەھەللىلەرنى «ئېقىتىپ» كېتىدىكەن. ھەتتا بىز ئولتۇرغان ساياھەت ئاپتوموبىلىمۇ «سۇ» ئىچىدە قالىدىكەن. ئەمەلىيەتتە شىددەت بىلەن ئېتىلىپ كەلگەن بۇ سۇ ھەقىقىي سۇ بولۇپ، ئۇنىڭ ئېتىلىپ كېلىشى ۋە توختاپ قېلىشى تامامەن ئاپتوماتىك كونترول قىلىنىدىكەن.

«يەر ئاستى پويىز ۋوگزالى» نىڭ يەر تەۋرەشتە ۋەيران بولۇشىمۇ تامامەن ئاپتوماتىك كونترول قىلىنىدىغان بىر «يالغان كۆرۈنۈش» ئىكەن.

بىز ئولتۇرغان ساياھەت ئاپتوموبىلى ئۆز سەپىرىدە مەلۇم بىر يەر ئاستى تۆمۈريول ۋوگزالىغا كىرىپ توختاپ قالدى. شۇ ھامان قاتتىق يەر تەۋرىدى، قارشى تەرەپتىن ئۇچقاندەك تېز سۈرئەت بىلەن كېلىپ، ۋوگزالغا كىرگەن يەر ئاستى پويىزى قاتتىق سىلكىنىش بىلەن تەڭ بىر چوڭ تۇۋرۇككە ئۇسۇپ، تۇۋرۇكنى «ئۆرۈۋەتتى». تۇۋرۇك «ئۆرۈلۈۋىدى»، ۋوگزالنىڭ تورۇسىمۇ «گۇمۇرۇلۇپ» چۈشتى. بىز ئولتۇرغان ساياھەت ئاپتوموبىلى «يەر يېرىقى» غا چۈشۈپ كېتىپ «ۋەيران» بولدى...

ماشىنىمىز «يەر يېرىقى» دىن چىقىپ، يەنە ئۆز يولىغا راۋان بولۇۋىدى، بايام ۋەيران بولغان ۋوگزال بىرەمدىلا ئەسلىگە كېلىپ بولدى. سۇ تۇرۇبىلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان سۇمۇ توختىدى، ئۇزۇلگەن گاز تۇرۇبىلىرىغا تۇتاشقان ئوتمۇ شۇ ھامان ئۆچتى...

«ئۇرۇشنىڭ بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ» دېگەندەك، كىنو فىلىمىدىكى كۆرۈنۈشلەرنىڭمۇ «بىرى راست، توققۇزى يالغان»

بولىدىكەن. مېنىڭچە، كىنو مەستانىلىرى ئەڭ ياخشىسى ھول-لىۋود كىنو شەھىرىدىكى يالغان كۆرۈنۈشلەرنى كۆرمىسە بولغۇدەك. بولمىسا، كىنودىكى كۆرۈنۈشلەرنىڭ، ۋەقەلىك-لەرنىڭ «چىن» لىقىغا بولغان قارىشى سۇسلىشىپ قالىدى-غاندەك قىلىدۇ.

41. مال ۋە مال باھاسى

دەرىجىدىن تاشقىرى بازارلاردا سېتىلىدىغان مالىلارنىڭ كۆ-پىنچىسى چەت ئەل مالىلىرى بولۇپ، ئامېرىكىنىڭ ئۆزىدە ئىش-لەنگەن مالىلار ئاز سانىنى ئىگىلەيدىكەن. بۇ مالىلار ئىچىدە خېلى كۆپى جۇڭگو مېلى ئىكەن. بولۇپمۇ چىنە ـ قاچا، ئويۇنچۇق، بالىلار كىيىملىرى، تازىلىق بۇيۇملىرى قاتارلىقلارغا جۇڭگودا

فىلادېلفىيە: كوچىدىكى ئۇششاق ساتارەن

ئىشلەنگەن» دېگەن خەت بېسىلغانىكەن. ئامېرىكىنىڭ سانائەت سەۋىيىسىگە قارىغاندا، بۇنداق ئارتۇقچە تېخنىكا تەلەپ قىلمايدىغان تاۋارلارنى ئۆزىدە ئىشلەپ چىقىرالمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ. ئۇلار ئېغىر سانائەت ۋە يۇقىرى تېخنىكا تەلەپ قىلىدىغان سانائەت ئىشلەپ چىقىرىشقا بەكرەك كۆڭۈل بۆلۈپ، كۆپ پايدا كەلتۈرمەيدىغان بەزى ئىستېمال بۇيۇملىرىنى چەت ئەلدىن كىرگۈزىدىغانلىقى ئېھتىمالغا ئىنتايىن يېقىن.

چەت ئەل ماركىلىرى چاپلانغان مالىلار ئىچىدە يەنە مېكسىكىنىڭ، برازىلىيىنىڭ، شەرقىي جەنۇبى ئاسىيا ئەللىرىنىڭ مالىلىرىمۇ خېلى كۆپ ئىكەن. جۇڭگودا ئىشلەنگەن مالىلارنىڭ باھاسىمۇ جۇڭگو بازارلىرىدىكىدىن خېلىلا قىممەت تۇرىدىكەن. جۇڭگو بازارلىرىدا تاپقىلى بولمايدىغان بەزى مالىلارمۇ دەرىجىدىن تاشقىرى بازارلاردا تېپىلىدىكەن. جۇڭگو مالىلىرىنىڭ ئامېرىكا بازارلىرىدىكى ئىناۋىتى زادى قانچىلىك؟ بۇنى ئىگىلەشكە پۇرسەت بولمىدى. لېكىن، جۇڭگو مالىلىرىنىڭ ئامېرىكىغا بارغان بەزى جۇڭگولۇق سایاھەتچىلەرنىڭ نەزىرىدە ئىناۋىتى بولماسلىقى، ئۇلارنىڭ ئاللىقاچان پۇلىنى تۆلەپ بولغان، كېيىن جۇڭگو مېلى ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالغان ئەھۋال ئاستىدا مال قايتۇرىمەن دەپ ئاۋارە بولۇشلىرى، بازاردىن چىقىپلا: «ئاپلا، مېنى نەس بېسىپتۇ، شۇنچە دەققەت قىلىپ تۇرۇپمۇ يەنە جۇڭگو مېلىنى ئېلىپ قاپتىمەن» دەپ ئاھ ئۇرۇشلىرى كىشىنى ھەقىقەتەن ئەپسۇسلاندۇرىدۇ.

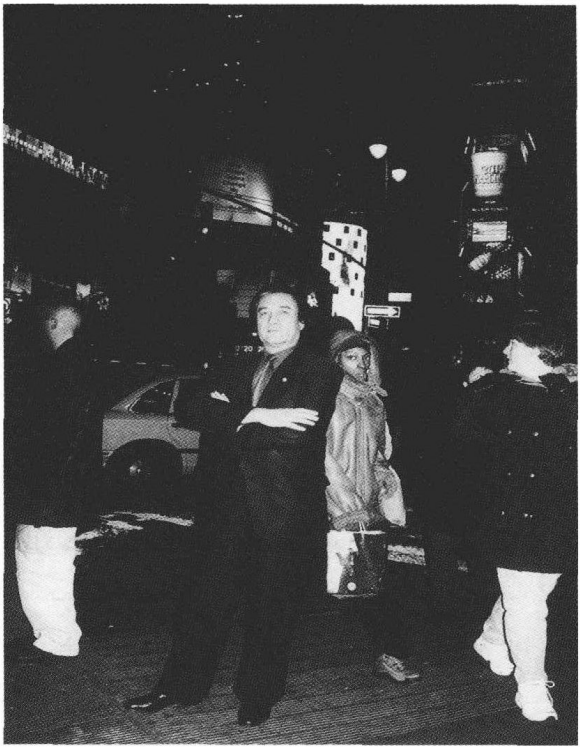
ئامېرىكىنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرىدىكى جۇڭگو كوچىلىرىدا ئامېرىكا مېلى ياكى باشقا چەت ئەل مېلى سېتىلىدىغان دۇكانلارنى تاپماق تەس ئىكەن. جۇڭگو كوچىلىرىدىكى ماگىزىنلاردا جۇڭگونىڭ قاچا ـ قۇچىلىرى ۋە باشقا تۇرمۇش لازى-

مەتلىكلىرى توشۇپ تۇرۇپتۇ. باھاسىمۇ جۇڭگودىكىدىن كۆپ پەرقلەنمەيدىكەن. بۇنداق ماگىزىنلارغا كىرىپ چىقىۋاتقانلار ئىچىدە، ئايرىم چەت ئەللىكلەردىن ئۆزگە، ئاق تەنلىك كىشىلەر ئانچە كۆپ ئۇچرىمايدىكەن. جۇڭگو مالىرىنى يەنىلا شۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان جۇڭگو كۆچمەنلىرى كۆپرەك سېتىۋالسا كېرەك.

ئامېرىكا ھەممىگە ئايان يۇقىرى دارامەت، يۇقىرى ئىستېمال دۆلىتى. بىر دۆلەتتىكى مال باھاسى تاموژنا بېجىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە (ئەگەر چەت ئەل مېلى بولسا)، ئىستېمال بېجىنىڭ ئۆلچىمىگە، كىشىلەر كىرىمىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىگە قاراپ بەلگىلىنىدۇ. باھاغا تەسىر كۆرسىتىدىغان يەنە باشقا ئامىللار مۇ بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، ئامېرىكا ئىستېمالچىلىرى يۇقىرى كىرىمگە ئىگە بولۇپ تۇرۇقلۇق، بەزى تاۋارلارنىڭ باھاسىنىڭ ئەرزان بولۇشى كىشىنى ئويلاندۇرىدۇ.

بىز لوس ئانگېلېستىن سان دىيېگو شەھىرىگە كېتىۋېتىپ، يول ئۈستىدە ماي جىقلاشقا توختىدۇق. شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ماي پونكىتى يېنىدىكى بىر يېمەكلىكلەر ماگىزىنىغا كىردۇق. بۇ يەردە بىزگە تونۇشلۇق بولغان ئايرىم ھۆل، قۇرۇق مېۋىلەرنىڭ باھاسى مۇنداق ئىكەن:

سورتلۇق نەشپۈت: كىلوگرامى 1.29 دوللار. سورتلۇق ئاپېلسىن: كىلوگرامى 0.39 دوللار. سورتلۇق گەنجۈي: كىلوگرامى 0.69 دوللار. سورتلۇق قىزىل ئالما: كىلوگرامى 0.99 دوللار. سورتلۇق كۆك ئالما: كىلوگرامى 1.09 دوللار. مالايشيا بانانى: كىلوگرامى 0.49 دوللار. سورتلۇق ياڭاق: كىلوگرامى 1.09 دوللار. سورتلۇق قەغەز بادام: كىلوگرامى 1.79 دوللار. ياپونىيەنىڭ سورتلۇق فوجى ئالمىسى: كىلوگرامى

نيۇيورك: بېرادۋاي كوچىسىدىكى كەچلىك بازار

1.09 دوللار.

ئامېرىكىدىكى ئاق ياقلىقلار تەبىقىسىنىڭ ئايلىق مائاشىنى 3000 دوللار دەپ پەرەز قىلىغاندىمۇ، بۇ باھانى تولىمۇ تۆۋەن باھا دېيىشكە بولىدۇ. خەلق پۇلى بىلەن ئامېرىكا دوللىرىنىڭ ئەينى چاغدىكى بانكا ئالماشتۇرۇش نىسبىتى بويىچە ھېسابلىغاندا، ئۇ يەردىكى بىر كىلوگرام ياخشى ياڭاقنىڭ باھاسى 9.47 يۈەن بولۇپ چىقىدۇ. بىر كىلوگرام بادامنىڭ باھاسىمۇ 14.88 يۈەن بولىدۇ. ئەمما، دائىم ئىستېمال قىلىنىدىغان بۇ ئىككى خىل قۇرۇق مېۋىنىڭ ئۇرۇمچى بازىرىدىكى باھاسى يۇقىرى دارامەتلىكلەر ئىستېمال ئوبيېكتى قىلىنغان ئامېرىكا بازىرىدىكى باھادىنمۇ نەچچە ھەسسە يۇقىرى تۇرىدۇ.

12 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى (جۈڭگو ۋاقتى بىلەن 8 ـ كۈنى) بىز ھوللىۋود كىنو شەھىرىنىڭ بىر چېتىگە جايلاشقان تەيۋەنلىكلەر رېستورانىدا غىزالاندۇق. بۇ رېستوراندا تاماقنى ئۆزى

ئېلىپ يەيدىغان گەپ ئىكەن. تۆخۈم بولكىسى، پېچىنە - پىرە-نىك، 40 نەچچە خىل گۆشلۈك، گۆشسىز قورۇما، قەھۋە، سۈت ۋە 10 نەچچە خىل مېۋە - چېۋە ئىچىدىن خالىغانىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدىكەن. مېۋە - چېۋىلەر ئىچىدە شاپىقىدىن ئاج-رىتىلىپ توغرالغان بانان، ئاپېلسىن، ئاق قوغۇن، كۆك قو-غۇن، قىزىل قوغۇن، ئۇرۇقسىز تاۋۇز، ھۆل ئۈزۈم ۋە يەنە باشقا مېۋىلەرنى يېيىشكە بولىدىكەن. پەقەت تاماقنى ئاچقىپ كەتمىسىلا ۋە ئىسراپ قىلمىسىلا قورسىقى يېرىلىپ كەتكۈچە بىرنەرسە يېسىمۇ، ئادەم بېشىغا 6 دوللار ئېلىنمىدىكەن. بۇ ئۆز ۋاقتىدىكى دوللار بىلەن خەلق پۇلىنى سۇندۇرۇپ ھېسابلاش ئۆلچىمى بىلەن ھېسابلىغاندا خەلق پۇلى ھېسابىدا 49.8 يۈەن بولىدۇ.

ئامېرىكىدىكى مال ساتقۇچىلارنىڭ خىزمەت پوزىتسىيىسى كىشىنى ھەقىقەتەن سۆيۈندۈرىدىكەن. ئۇلار ماگىزىنىغا كىرگەن خېرىدارنىڭ ئالدىغا كېلىپ، نېمە ئالىدىغانلىقىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن سورايدىكەن ۋە مالالارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى چۈشەندۈرىدىكەن، بولۇپمۇ پۇل ئالغۇ-چىلارنىڭ كەسپىي ئالاھىدىلىكىنى ئۆگىنىشكە ئەرزىيدى-كەن، يەنى ئۇلار ئارتۇق پۇلنى قايتۇرغاندا قەغەز پۇلىنى خېرىدارغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئۇنلۇك ئاۋاز بىلەن بىر ۋاراق، بىر ۋاراقتىن ساناپ چىقىدىكەن، ئاندىن مېتال پۇل-نى ساناپ بولۇپ، خېرىدارنىڭ ئاللىقىنىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇپ قويىدىكەن - دە، رەھمەت ئېيتىپ، يولغا سالىدى-كەن. قايتۇرغان پۇل ۋە تالونىنى تاپشۇرغاندا مال ساتقۇچى-نىڭ بارمىقى خېرىدارنىڭ ئالىقىنىغا تېگمىشى لازىم ئىكەن.

42. ئامېرىكىلىقلارنىڭ خاراكتېرى

ھەربىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس مىللىي خاراكتېرى بار. ئوخشاشلا، ئامېرىكىلىقلارمۇ روشەن خاس خاراكتېرگە ئىگە بىر مىللەت.

ئامېرىكىدا تۇرغان كۈنلەردە بىز شەھەر باشلىقلىرىدىن تارتىپ ئادەتتىكى تاماق توشۇغۇچىلارغىچە، دوكتور، مۇتەخەسسىسلەردىن تارتىپ ئوقۇغۇچىلارغىچە بولغان ئامېرىكىلىقلار بىلەن ئۇچراشتۇق. لېكىن، داۋاملىق يۆتكىلىپ تۇرغانلىقىمىز ۋە ۋاقىت، شارائىتىنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلى، ئۇچرىشىش دائىرىسى تار، چۈشىنىش ئاز بولغانلىقىنىڭ ئۈستىگە، دېھقانلارغا ئوخشاش ئالاھىدە قاتلامدىكى ئامېرىكىلىقلار بىلەن ئۇچرىشالمىدۇق، ئۇلارنى تولۇق چۈشىنىشكە مۇۋاپىق بولالمىدۇق.

ۋاشىنگتون: دۆلەتلىك باغچىدىكى ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەر

بۇ قېتىمقى سەپەردە جۇڭگوچە تەبىر بىلەن ئېيتساق «ئات ئۈستىدە گۈل كۆردۇق» دېيىشكە بولىدۇ. «ئات ئۈستىدە گۈل كۆرۈش» دېگەن گەپ ئات تېز چاپقانلىقتىن، گۈلنى سىنچىلاپ كۆرەلمەسلىككە، ھۇزۇرلىنالماسلىققا قارىتىپ ئېيتىلغان. شۇنداقتىمۇ، ئات ئۈستىدىكى كىشىنىڭ گۈلنى كۆرەلەيدىغانلىقىمۇ ئىنكار قىلىنمىغان.

بىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېرىنى ئۆگىنىش، ئىگىلەش ئەلۋەتتە يېتەرلىك ۋاقىت، شارائىت ۋە تىرىشچانلىقنى تەلەپ قىلىدۇ، «ئات ئۈستىدە گۈل كۆرگەن» سەپەردە بۇ مەقسەتكە يېتىش مۇمكىن ئەمەس. شۇنداقتىمۇ مەن ئامېرىكىلىقلارنىڭ خاراكتېرىنى بىۋاستە كۆزىتىشكە، ئۇلارنىڭ مىللىي خاراكتېرىگە ئائىت نوپۇزلۇق ماتېرىياللارنى توپلاشقا، مۇناسىۋەتلىك مەلۇماتلارنى ئاڭلاشقا كۆپرەك دىققەت قىلدىم. پۇرسەت تېپىلسىلا، باشقىلاردىن سورىدىم، قىياسىمنى ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈشكە تىرىشتىم.

مەلۇم بولۇشىچە، ئامېرىكىلىقلار ئۆزگىلەرگە قىزغىن، مىجەزى ئوچۇق، چوڭ سۇپەت كىشىدىكەن، باشقىلارغا ئاسان يېقىنلىشالايدىكەن، باشقىلارنىڭ ئۆزىگە بولغان تەسىرىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىكەن. كۆپنىڭ ياخشى كۆرۈشىگە ئېرىشكەن، جەلپ قىلىش كۈچى بار كىشىلەرنى چوڭ بىلىدىكەن. كۆپرەك دوست تۇتۇشنى خالايدىكەن. باشقىلار بىلەن ئارىلاشقاندا، باشقىلارغا بويسۇنۇشنى خالىمايدىكەن، باشقىلارنىڭ ئۆزىگە ئارتۇقچە ھۆرمەت ـ تەكەللۇپ قىلىپ كېتىشىنىمۇ ياقتۇرمايدىكەن. باشقىلارغا ياخشى تەسىرات پەيدا قىلىشنى، باشقىلار بىلەن ئارىلىشىپ تۇرۇشنى ياقتۇرىدىكەنۇ، باشقىلار بىلەن سىرداش دوستلاردىن بولۇپ كېتەلمەيدىكەن. بۇ ھەقتە بىر ئا-

مېرىكىلىق مۇئەللىپ ئامېرىكىلىقلارنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكىگە ئوبيېكتىپ باھا بېرىپ مۇنداق دېگەنىكەن:

«ئامېرىكىلىقلار كىشىلەر بىلەن ئاسانلا تونۇشۇپ كېتەلەيدۇ، باشقىلاردا تېزلا ياخشى تەسىر پەيدا قىلالايدۇ، ئەمما بىر ھەپتىگە قالماي ھەممىنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ، يېڭى نەرسىلەرنى ياخشى كۆرىدۇ، خۇددى ئۆزىنىڭ كونا ئاپتوموبىلىنى تاشلۇۋەتكەنگە ئوخشاش، ئۆز دوستلىرىنىمۇ پاتلا تاشلۇۋېتەلەيدۇ».

ئامېرىكىلىقلارنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇلار مۇستەقىل كۆرەش قىلىشنى خالايدىكەن، ئۆزگىلەرگە يۆلىنىۋېلىشنى ياقتۇرمايدىكەن، باشقىلارنىڭ ئۆزىگە يۆلىنىۋېلىشىنىمۇ ياخشى كۆرمەيدىكەن. شۇنداقلا كىچىكىدىن باشلاپ مۇستەقىل كۆرەش قىلىشقا، ئاتا ـ ئانىسىغا تايىنىۋالماسلىققا ئادەتلىنىدىكەن. ئادەتتە ئامېرىكا كوچىلىرىدا سەھەر تۇرۇپ ئۆيۈمۈزنى قاتراپ گېزىت سېتىپ يۈرگەن 11 ـ 12 ياشلىق بالىلار ئۇچراپ قالىدىكەن، ئاڭلىشىمىزچە، ئۇلار يامغۇر ياغقاندىمۇ، شۇبرغانلىق كۈنلەردىمۇ بۇ ئىشنى ئۇزۇپ قويمايدىكەن. بەزى قىز بالىلار كىچىك تۇرۇپلا قوشنىلىرىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇلارغا يارەملىشىپ بالا بېقىشىپ بېرىدىكەن. ئاتا ـ ئانىلارمۇ بالىلىرىنىڭ كىچىكىدىن باشلاپ مۇستەقىل ياشاش ئېڭىنى تۇرغۇزۇشىغا قارشى تۇرمايدىكەن. بالىلىرىنىڭ شۇنداق قىلىشىنى قوللايدىكەن.

ئاتا ـ ئانىلارنىڭ تۇرتكىسىدە، بالىلار كىچىكىدىن باشلاپ ئۆز ئالدىغا يول تۇتۇشنى بىردىنبىر نىشان قىلىۋالىدىكەن. مەكتەپتە، ئۆز تىرىشچانلىقىغا تايىنىپ ئوقۇش مۇكاپات پۇلى ئالىدىكەن، ئوقۇپ يۈرۈپ ئىشلەپ پۇل تېپىپ، ئۆزىنىڭ ئوقۇش خىراجىتىنى ھەل قىلىدىكەن. بالاغەتكە يەتكەندە، ئاتا ـ

ئانىسىدىن ئۆي ئايرىپ چىقىپ، ئۆز كۈنىنى ئۆزى ئالىدىكەن. توي قىلىپ، بالىلىق بولغانلار ئۆز بالىسىنى ئۆزلىرى باقىدىكەن، ئاتا ـ ئانىسىغا باقتۇرۇشنى خالىمايدىكەن. بالىلار سەل چوڭ بولغاندىن كېيىن شۇ ئائىلىدە مەلۇم ئىش تەقسىماتى شەكىللىنىدىكەن. ئادەتتە، كىيىم يۇيۇش، تاماق ئېتىش، ئائىلە تازىلىقى قىلىش ئاننىڭ، ئائىلە سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش، چىملىقنى قىرقىش، سۇغىرىش، ئاپتوموبىلىنى تازىلاپ سۈرتۈش ئاتا بولغۇچىنىڭ، قاچا ـ قۇچا يۇيۇش قىز بالىنىڭ، كۆڭۈل ئېچىش ئۆيىنى يىغىشتۇرۇش، ئۇششاق ھايۋانلارنى باش-قۇرۇش ئوغۇل بالىنىڭ قىلىدىغان ئىشى دەپ قارىلىدىكەن.

ئەمما، ئامېرىكىلىقلارنىڭ بۇنداق مۇستەقىللىق ئېڭى يا-شانغانلارغا ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپمۇ كېلىدىكەن. چوڭلار ياشىنىپ ئەمگەك ئىقتىدارىنى يوقاتقاندىن كېيىن، ئۆي ئايرىپ چىقىپ كەتكەن بالا ـ نەۋرىلىرى ئۈلارنى ئاساسەن يوقلاپ تۇرمايدىكەن. ئامېرىكىدا ئاز بولمىغان ياشانغانلار مۇ-شۇنداق غېرىبسىنىش ۋە يالغۇزلۇق ئىچىدە ئۆلۈپ كېتىدىكەن. بەزىلىرىنىڭ ئۆلۈپ بولۇپ نەچچە كۈندىن كېيىن ئاندىن ئۆل-گەنلىكى مەلۇم بولىدىكەن.

ئامېرىكىلىقلار يەنە ئەمەلىيەتچىل كېلىدىكەن. فرانسۇزلاردەك رومانتىك خىياللارغا بەند بولۇپ كەتمەيدىكەن. ئەنگلىيىلىكلەردەك يۇز ـ ئابروي قوغلىشىپ، ھەشەمەتچىلىك قىلمايدىكەن. ئامېرىكىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى تارىخى ئۈلاردا ناچار شارائىتتا بوشىشىپ كەتمەيدىغان، نىشانىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالغاندىن كېيىن توختاۋسىز ئىزدىنىدىغان مىجەزنى يېتىلدۈرگەنىكەن. ئۈلار يەنە ھەممە ئىشنى ئۆزى قول سېلىپ ئىشلەشنى، چوڭ ـ كىچىك مەسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزى

ھەل قىلىشنى ياخشى كۆرىدىكەن. ھەر خىل ئاپتوموبىللارنى ئىشلىتىشنى، ئېلېكتر سايمانلىرىنى رېمونت قىلىشنى، ئائىلە جابدۇقلىرىنى سىرلاشنى، تام ـ تورۇسنى ئاقارتىشنى بىلىدىكەن. ئۇلار: بۇنداق ئىشلارنى ئۆزىمىز قول سېلىپ قىلغىنىمىز تۇزۇك، ئېغىر ئىشلارنى قىلغانغا كىشىنىڭ ئابرۇيى چۈشۈپ كەتمەيدۇ، دەپ قارايدىكەن.

ئامېرىكىلىقلار پۇل مەسىلىسىدە ئىنتايىن ئەمەلىي كېلىدىكەن. ئەمگەك سىڭدۈرگەنىكەن چوقۇم ھەق ئېلىش، باشقىلارنى ياردەمگە چاقىرغاندا ياكى باشقىلارغا ياردەم بەرگەندە ياردەمگە تۇشلۇق ھەق بېرىش ياكى ھەق ئېلىش لازىم، دەپ ھېسابلايدىكەن. شۇڭا، ئۇلار ئەمگەك بىلەن ھەق مەسىلىسىدە بەك ئېنىق ھېسابات قىلىدىكەن. باشقىلارنىڭ ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرۇۋالغانلار ماي پۇلىنىڭ يېرىمىنى ئۈستىگە ئالىدىكەن، دوست ـ بۇرادەرلىرىنىڭ تېلېفونىنى ئىشلەتسە تېلېفون ھەققى تۆلەيدىكەن، دوست ـ يارەنلەر تاماقتا بىللە بولغاندا تاماق پۇلىنى تەڭ كۆتۈرىدىكەن، ھەتتا ئۆز ئۆيىدە ئانىسىغا ياردەملىشىپ قاچا يۇيۇشۇپ بەرگەن بالىلارمۇ ئانىسىدىن ھەق ئالىدىكەن. ئاتا ـ ئانىلار ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ ئۆيىدە قىسقا مۇددەت تۇرۇشقا توغرا كەلسىمۇ تېگىشلىك تاماق پۇلى تۆلەيدىكەن.

ئامېرىكىلىقلارنىڭ يەنە بىر گەۋدىلىك خاراكتېرى شۇكى، ئۇلار جىم تۇرۇشنى خالىمايدىكەن. ھەر دائىم يېڭى نەرسىلەرنى قوغلىشىدىكەن، ئۆز مۇھىتىنى ئۆزگەرتىپ تۇرۇشنى، خەتەرگە تەۋەككۇل قىلىپ، يېڭىلىق يارىتىشنى ئويلايدىكەن. ئۇلار يەنە مۇقىم تۇرمۇش ۋە تىنچ مۇھىت بىلەن قانائەتلىنىپ قالمايدىكەن. تەنتەربىيە بىلەن شۇغۇللىنىشنى، سايا‌ھەت قىلىشنى، كەسپىنى ئۆزگەرتىشنى ياخشى كۆرىدىكەن.

ئامېرىكىدا، ئالىي مەكتەپلەرنىڭ پروفېسسورلىرىمۇ بىر-دىنلا كەسىپ ئۆزگەرتىپ شىركەت دىرېكتورى بولۇۋالىدىغان، مەلۇم بانكىر بىر كېچىنىڭ ئىچىدىلا دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ خوجايىنىغا ئايلىنىپ قالىدىغان ئىشلار كۆپ ئۇچرايدىكەن. ئامېرىكىنىڭ سابىق زۇڭتۇڭى تروماېنمۇ سىياسىي سەھنىگە قەدەم قويۇپ زۇڭتۇڭ بولۇپ سايلىنىشتىن بۇرۇن، دېھقان بولۇپ باققانىكەن، مىلىچىاللار دۆكىنىغا خوجايىنمۇ، ئوفىتسېر، ئادۋوكاتمۇ بوپتىكەن.

ئامېرىكىلىقلارنىڭ كۆچۈپ يۈرۈشى ئادەتتىكى ئىش بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئامېرىكىدا ھەر يىلى 40 مىڭ ئائىلە ئۆيى كۆچۈرىدىكەن. ھەر بەش ئائىلىنىڭ بىرى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر ئۇچ يىلدا بىر قېتىم كۆچۈپ تۇرىدىكەن. ئۇلارنىڭ بۇنداق كۆچۈپ يۈرۈشى مۇھىت ئالماشتۇرۇش، تېخنىمۇ ياخشى خىزمەت شارائىتىغا ئېرىشىش، يېڭى يەرلەرنى كۆرۈش ئۈچۈن ئىكەن.

ئامېرىكىلىقلار تۇرمۇشتىكى سۈكۈناتنى بۇزۇپ تاشلاش ئۈچۈن بەزىدە ئۆز جېنىنى دوغا تىكىپ، تەۋەككۇلچىلىككە ئۆزىنى ئۇرىدىكەن، كىشىنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمەيدىغان خەتەرلىك سەرگۈزەشتىلەر ئارقىلىق نام چىقىرىشقا، ئۆزىنىڭ باشقىلارغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى ئىپادىلەشكە خۇشتار بولىدىكەن. دېمىسىمۇ، ئامېرىكىلىقلارنىڭ خاراكتېرىدىكى يېڭىلىقنى قوغلىشىش ۋە تەۋەككۇلچىلىك روھى باشقا مىللەتلەرنىڭكىگە قارىغاندا ئالاھىدە گەۋدىلىك ئىكەن.

43. ئامېرىكىلىقلار ۋە خۇراپىيلىق

كلاسسىك تەبىر بويىچە ئېيتقاندا، خۇراپىيلىق تەبىئەت

ھادىسلىرىنى چۈشەنمىگەن ۋە تەبىئەتكە قارشى كۈرەشتە ئا-
جىز كەلگەن نادان ئىنسان ئېڭىدا پەيدا بولىدىغان بىر خىل
پاسسىپ قاراش. ئىلىم - پەن تەرەققىي قىلغانسېرى، ئىلمىي-
لىك خۇراپىيلىقنىڭ ئورنىنى ئالىدۇ، ھەتتا خۇراپىيلىقنى تا-
مامەن يوق قىلىدۇ.

ئىلىم - پەن جەھەتتە دۇنيا ئەللىرىنىڭ ئالدىدا كېتىۋات-
قان، مائارىپ ۋە پەننىڭ ئومۇملىشىش دەرىجىسى يۇقىرى،
پۇقرالىرىنىڭ مەدەنىيەت ساپاسى نىسپىي ئۈستۈن بولغان ئا-
مېرىكىدا ئەھۋال دەل بۇنىڭ ئەكسىچە. بەزى ئەنئەنىۋى خۇرا-
پىي قاراشلار ئىلىم - پەن ۋە مەدەنىيەتنىڭ ھازىرقى ھالىتىگە
ماس كەلمىگەن ھالدا خېلى چوڭقۇر يىلتىز تارتقان. تۆۋەندە-
كىسى كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىمىزنىڭ بىر قىسمى.

«13» رەقىمى ئامېرىكىلىقلار ئەڭ ھەزەر ئەيلەيدىغان رە-
قەم. ئۇلار بۇ رەقەمنى خەيرسىز رەقەم، كىشىلەرگە بەختسىز-
لىك ئەكېلىدۇ، دەپ قارايدىكەن. بۇنداق قاراشنىڭ پەيدا بولۇشى
«ئىنجىل» دىكى ھېكايىلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەن. «ئىن-
جىل» دا يېزىلىشىچە، كۈنلەرنىڭ بىرىدە خرىستوس ئېسا ئۆ-
زىنىڭ 12 شاگىرتى بىلەن بىللە غىزالىنىپتۇ. بۇ شاگىرتلار
ئارىسىدىكى يەھۇدىي ھۆكۈمدارلىرىغا سېتىۋېتىپتۇ ۋە شەخسەن يول
باشلاپ بېرىپ، ئۇنى تۇتقۇزۇپتۇ. ئېسا ئاخىر بۇ ھۆكۈمدارلار
تەرىپىدىن كرېستقا مىخلىنىپتۇ. يەھۇدا ئاشۇ غىزا ئۈستىلىدە
ئولتۇرغان 13 - كىشى بولغىنى ئۈچۈن، غەربلىكلەر «13» رە-
قىمىنى بەختسىزلىكنىڭ سىمۋولى دەپ بىلىدىكەن. ئامېرى-
كىدا، زىيادە تىلەردە 13 ئادەم بىر ئۈستەلدە ئولتۇرۇپ تاماق يې-
مەيدىكەن، بۇيرۇتمىلار 13 خىل بولمايدىكەن، ھەرقانداق قەۋەت-

لىك بىنالاردا 13 ـ قەۋەت 13 قەۋەت دەپ ئاتالمايدىكەن. 13 ـ قەۋەتتە ئولتۇرىدىغانلارمۇ ئۆز ـ ئۆزىنى ئالداپ «14 ـ قەۋەتتە ئولتۇرۇۋاتىمەن» دەپ ھېس قىلىدىكەن.

ئامېرىكىلىقلار جۈمە كۈنىدىنمۇ بەك قورقىدىكەن. بىر خىل قاراشتىكىلەر ئېسا كىرىستقا مىخلانغان كۈن دەل جۈمە كۈنى ئىدى دەپ بىلىدىكەن. يەنە بىر خىل قاراشتىكىلەر بولسا ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا چەكلەنگەن مېۋىنى يەپ، جەننەتتىن قوغلانغان كۈن دەل جۈمە كۈنى ئىدى دەيدىكەن. ئومۇمەن ئالـ-غاندا نۇرغۇن ئامېرىكىلىق جۈمە كۈنىنى بەختسىز بىر كۈن دەپ ئاتايدىكەن.

ئەگەر ئايىنىڭ 13 ـ كۈنى جۈمە كۈنىگە توغرا كېلىپ قالسا، ئۇلار تېخىمۇ بىئارام بولۇپ كېتىدىكەن، چوڭراق بىر ئىشقا تۇتۇش قىلىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايدىكەن.

ئامېرىكىلىقلار قارا مۇشۇكتىن قورقىدىكەن ۋە ئۇنى يامان كۆرىدىكەن. ئۇلارنىڭ رېۋايەتلىرىدە ئېيتىلىشىچە، ئايال پېرىـ-خونلار كۆپىنچە مۇشۇك بىلەن بىللە تۇرىدىكەن، سۇپۇرگىگە مىنىپ ئۇچالايدىكەن. قارا مۇشۇك ئايال پېرىخونلارنىڭ يېنىدىن ئايرىلمايدىغان ھايۋان بولغاچقا، ئۇنى يامانلىقنىڭ بېشارىتى دەپ ھېسابلايدىكەن. خۇراپىي ئادەملەر «كىمنىڭ ئالدىدىن قارا مـۇـ-شۇك يۈگۈرۈپ ئۆتسە، شۇ كىشىنىڭ بېشىغا ئاپەت ياغىدۇ» دەپ قارايدىكەن.

ئامېرىكىلىقلار يانداۋۇلغان بىر تال سەرەڭگە بىلەن ئۇچ كىشىگە تاماكا تۈتاشتۇرۇپ بېرىشتىنمۇ ھەزەر ئەيلەيدىكەن، بۇنداق قاراش ئىلمىي بولمىسىمۇ، لېكىن ئامېرىكىلىقلار تا بۇگۈنكى كۈنگىچە بىر تال سەرەڭگە بىلەن ئۈچ تال تاماكا تـۇـ-تاشتۇرمايدىكەن. ئىككى كىشىگە تاماكا تۈتاشتۇرۇپ بولۇپ سە-

رەڭگىنىڭ ئوتتۇرىدىكەن ـ دە، يەنە بىر تال سەرەڭگە ياندۇرۇپ، ئۇچىنچى كىشىگە يېقىپ بېرىدىكەن.

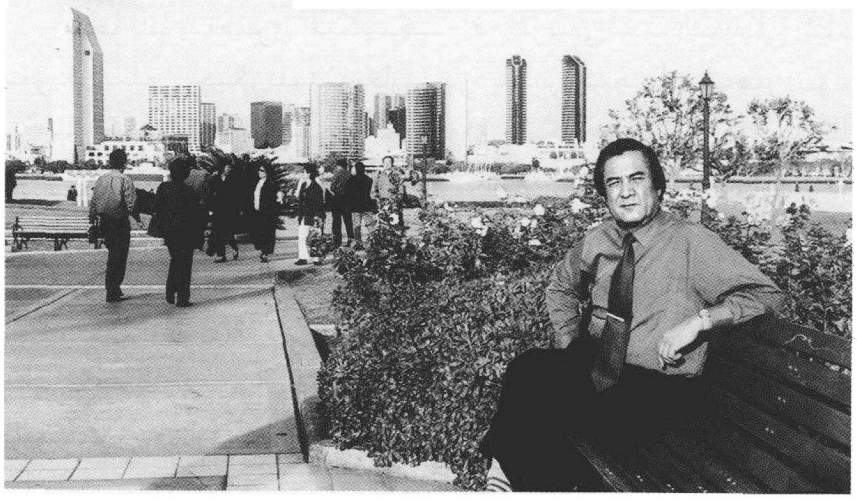
ئامېرىكىلىقلار پىيادىلەر يولىدا ماڭغاندا شەپە چىقىرىپ مېڭىشنى يامان ئالىدىكەن. ئەگەر قاتتىق شەپە چىقىرىپ ماڭسا، ئۆز ئانىسىنى تىللىغان بولىدىكەن.

ئات تاقىسى ــ ئامېرىكىلىقلارنىڭ نەزىرىدە ناھايىتى خىسلەتلىك نەرسە بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. بۇ ھەقتە بەزىلەر: خروستوس ئېسا ئات ئوقۇرىدا تۇغۇلغان، شۇڭا ئات تاقىسىمۇ سېھرىي كۈچكە ئىگە، دېيىشىدىكەن. بەزىلەر ئات تاقىسى كىشىلەر ئەڭ ياقتۇرىدىغان ھىلال ئايغا ئوخشايدۇ، شۇڭا ئۇ خىسلەتلىك، دەپ قارايدىكەن. كىمكى بىر ئات تاقىسىنى تېپىۋالسا، ئۇنىڭغا ئامەت كېلىدۇ دەيدىكەن. ھۇنەرۋەنلەر ئامېرىكىلىقلارنىڭ بۇنداق پىسخىكىسىنى چىقىش قىلىپ، ئات تاقىسى شەكلىدىكى سەنئەت بۇيۇملىرىنى ئىشلەپ بازارغا سالىدىكەن. بەزىلەر ئات تاقىسى شەكلىدىكى زىننەت بۇيۇملىرىنى بوينىغا ئېسىۋالىدىكەن.

تۆت قۇلاق چۆپ ئامېرىكىلىقلارنىڭ نەزىرىدە ئىنتايىن خىسلەتلىك ئوت ھېسابلىنىدىكەن. ئۇنى ئادەملەرگە ئامەت ئېلىپ كەلگۈچى ۋاستە دەپ بىلىدىكەن، رىۋايەت قىلىنىشىچە، ھاۋا ئانا جەننەتتىن قوغلاپ چىقىرىلغاندا، تۆت قۇلاق چۆپتىن بىرنى ئاچىقىپتىكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇنداق چۆپ ئىنسانلار ئارىسىغا تارالغانىكەن. شۇڭا، كىمنىڭ بېغىدا تۆت قۇلاق چۆپ ئۇنۇپ چىقسا، شۇنى ئامەتلىك ئادەم دەپ ھۆرمەت قىلىدىكەن.

44. چېگرىدىكى شەھەر ــ سان دىيېگو

كالىفورنىيە شتاتىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى سان دىيېگو

گۇزەل سان دىيېگو شەھىرى

شەھىرى كالىفورنىيە بويىچە ئىككىنچى چوڭ شەھەر (بىرىنچى چوڭ شەھەر ــ لوس ئانگېلېس) ھېسابلىنىدىكەن. بۇ شەھەر-نىڭ كىلىماتى ئىللىق، دېڭىزغا تۇتاش بولغاچقا ئامېرىكىنىڭ قۇرۇقلۇق، دېڭىز ئارمىيە بازىسى مۇشۇ يەرگە جايلاشقان.

بىز سەپىرىمىزنىڭ ئاخىرقى كۇنلىرىنىڭ بىرىدە لوس ئانگېلېستىن يولغا چىقىپ، يۇقىرى سۇرئەتلىك تاشيول بىلەن ئۇچ سائەتچە ماڭغاندىن كېيىن تىنچ ئوكيانىنىڭ بويىدىكى بۇ گۇزەل شەھەرگە يېتىپ كەلدۇق. كۇنتەرتىپكە ئاساسەن، ئالدى بىلەن شەھەر مەركىزىگە 20 كىلومېتىر كېلىدىغان ئامېرىكا-مېكسىكا چېگرا سىغا يېقىنلاشتۇق، مېكسىكىنىڭ تىخۇئانا شە-ھىرىگە ئۆتمەكچى بولۇپ تەرەددۇتلاندۇق.

مېكسىكا چېگرىدىن كىرگۇچىلەرگە ئالاھىدە سىياسەت قوللانغانكەن. يەنى كىرگۇچىلەر پاسپورت تەكشۇرتمەيلا بىر يۇمىلاق ئىشىكتىن ئۆتۈپ، مېكسىكا تەۋەسىگە كىرسە بولىۋې-رىدىكەن.

تىخۇئانا شەھىرى مېكسىكىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئا-
مېرىكا بىلەن چېگرىلىنىدىغان بىردىنبىر كىچىك شەھەر بو-
لۇپ، شەھەر ئاھالىلىرى ئاساسەن چېگرا سودىسى ۋە باشقا
ئۇششاق تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. بۇ شەھەر كىچىك
دۆكان ۋە ئۇششاق يايمىلار بىلەن تولۇپ كەتكەن، دۆكان ۋە
يايمىلاردا سېتىلىدىغان مالىلار ئىچىدە خۇرۇم مەھسۇلاتلىرى،
مېكسىكىلىقلارنىڭ چوڭ گىرۇەكلىك قالپاقلىرى، دۆئا - تىلا-
ۋەت بۇيۇملىرى، ساقلىقنى ساقلاش دورىلىرى، گۈزەل سەنئەت
بۇيۇملىرى قاتارلىقلار مۇھىم سالماقنى ئىگىلەيدىكەن. ھەمراھ
بولغۇچىنىڭ ئېيتىشىچە، مېكسىكىدا ئىشلەنگەن تېرە - خۇ-
رۇم بۇيۇملىرىنىڭ ھۈنەر - سەنئىتى قوپالراق بولۇپ، باھاسى-
مۇ خېلىلا ئۇستۇن ئىكەن. ساقلىقنى ساقلاش دورىلىرى ۋە ئا-
دەتتىكى دورىلارنىڭ بەزىسى ئامېرىكا قاتارلىق ئەللەردىن كەل-
تۈرۈلگەنىكەن. مېكسىكىنىڭ ئۆزىدە ئىشلەنگەن دورىلارنىڭ
كۆپىنچىسى ساختا دورا بولۇپ چىقىدىكەن، دورا سېتىۋالغان
ئادەم ئالدانماي قالمايدىكەن.

تىخۇئانا شەھىرىدە يەنە تۇنەكخانا ۋە قاۋاقخانىغا ئوخشاش
مەشھۇر «مېكسىكا ئۇسۇلى» ئويىنىلىدىغان كۆڭۈل ئېچىش
سورۇنلىرىمۇ ئاز ئەمەس ئىكەن. بۇنداق سورۇنلارنىڭ خوجايىن-
لىرى ئۆتكەن - كەچكەن ساياھەتچىلەرنىڭ ئارىسىغا بېرىپ،
مېھمان جەلپ قىلىدىكەن. ھەتتا: «سورۇنمىزدا كۆڭۈل ئاچ-
قانلاردىن ھەق ئېلىنمايدۇ» دەپ ئۇنلۇك ۋارقىرىشىدىكەن. دۇ-
كان ۋە يايمىلارنىڭ ئىگىلىرىمۇ خېرىدار چاقىرىش ئۈچۈن
ئۇنلۇك ئاۋازدا ۋارقىراشتىن ئۆزگە، بەزىبىر مەجبۇرلاش ھە-
رىكەتلىرىنىمۇ قوللىنىدىكەن. دۆكان ئىگىسى قويغان باھا بە-
لەن ئەمەلىي سېتىلىدىغان باھانىڭ پەرقى ناھايىتى چوڭ بو-

لۇپ، 50 دوللار باھا قويۇلغان مالنى 5 دوللارغا سېتىۋالغىلى بولىدىكەن.

چېگرىدىن كىرىپ - چىقىۋاتقانلار ۋە سودا - سېتىق قىلىۋاتقانلارنىڭ چىراي - تۇرقىدىن قارىغاندا، بۇ يەر ئامېرىكىلىق ساياھەتچىلەرنى ئانچە جەلپ قىلالمايدىغاندەك قىلىدۇ. ساياھەتچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئامېرىكىغا ساياھەتكە كېلىپ ئامېرىكىدىن بۇ يەرگە كەلگەن ساياھەتچىلەر بولسا كېرەك. بىز تيونا شەھىرىدە توپ - توپ بولۇپ يۈرگەن جۇڭگولۇقلارنى كۆردۇق.

مەلۇم بولۇشچە، غەربىي جەنۇبتىكى كالىفورنىيە قاتارلىق شتاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئامېرىكا زېمىنى ئەسلىدە مېكسىكىغا تەۋە بولغان زېمىن ئىكەن. بۇ بىر پارچە زېمىن مېكسىكا - ئامېرىكا ئۇرۇشى نەتىجىسىدە ئامېرىكا تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان ۋە سېتىۋېلىنغانىكەن. ئەمما، كىشىنى چوڭقۇر

مېكسىكا: تىخۇئانا كوچىسىدىكى مېكسىكىلىق دۇمباقچى

ئويلاندۇربدىغىنى شۇكى، بۇگۈنكى كۈندە مېكسىكا - ئامېرىكا چېگرالىرىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئىككى خىل تەرەققىيات مەنزىرىسى ھۆكۈم سۈرۈۋاتىدۇ. تىخۇئاناغا ئانچە يىراق بولمىغان لوس ئانگېلېس ۋە باشقا شەھەرلەر ماددىي ۋە مەنىۋى تەرەققىياتنىڭ يۇقىرى بالدىقىغا دەسسىگەن بولسا، ئوزايىدىن كەمبەغەللىك چىقىپ تۇرىدىغان مېكسىكىلىقلار تېخى تەرەققىياتنىڭ تۆۋەن بالدىقىدا يۇرۇۋاتقاندەك قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ روھىي ھالىتى، تىجارەت دەسمايىسى، كىيىنىشى، يۇرۇش - تۇرۇشىغا قاراپ شۇنداق يەكۈن چىقىرىش مۇمكىن.

يەرلىك مېكسىكىلىقلار ئادەتتە قارا چاچ، ساقال - بۇرۇت-لۇق، بۇغداي ئۆڭلۈك كېلىدىكەن، بۇ ئىرقىي ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن سېرىق چاچ، ئاقپىشماق ئامېرىكىلىقلاردىن تۈپتىن پەرقلىنىدىكەن. بىز كۆرگەن ئىندىئانلاردىن چىراي شەكلى ۋە ساقال - بۇرۇت جەھەتتە پەرق قىلىدىكەن. بەدەن كۆرۈنۈشى ۋە بەدەن قۇرۇلۇشى جەھەتتىن ئوتتۇرا ئاسىيا مىللەتلىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىكەن. ئەگەر ئۆلچەملىك بىر مېكسىكىلىق بىلەن ئۆلچەملىك بىر ئوتتۇرا ئاسىيالىق بىر يەردە بولسا ئۇلارنى چىراي ئالاھىدىلىكلىرىگە ئاساسەن پەرقلەندۇرۇش قىيىنغا توختىسا كېرەك. بىر - بىرىدىن ئىنتايىن يىراقتا ياشاۋاتقان مېكسىكىلىقلار بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيالىقلارنىڭ ئوخشىشىپ كېتىشى ئىنسانشۇناسلارنىڭ تەتقىق قىلىپ كۆرۈشىگە تېگىشلىك بولغان بىر تېما. بۇگۈنكى ئامېرىكا ئىندىئانلىرىنىڭ، يەنى مېكسىكىلىقلارغا قوشنا ياشىغان ۋە ياشاۋاتقان ئىندىئانلار-نىڭ مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 15 مىڭ يىل ھەتتا ئۇنىڭدىن قىسقىراق بولغان مەزگىللەردە قاتتىق مۇز تۇتقان بېرىنگ بوغۇزى ئارقىلىق ئاسىيانىڭ شەرقىي شىمالىدىن ئامېرىكا چوڭ قۇ-

رۇقلۇقىغا كېلىپ ئورۇنلاشقانلىقى نۇرغۇن ئالىملارنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشكەن بىر پاكىت. بىراق، ئىندىئانلار موڭغۇل ئىرقىغا تەۋە ياكى ئىپتىدائىي موڭغۇل ئىرقىغا مەنسۇپ بىر مىللەت. مېكسىكىلىقلارنىڭ موڭغۇل ئىرقىدىن، يەنى ئىندىئانلاردىن پەرقلىنىدىغانلىقى، ئوتتۇرا ئاسىيا مىللەتلىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغانلىقى ئۇلارنىڭ چاچ رەڭگى ۋە چىراي ئالامەتلىرىدىن چىقىپ تۇرىدۇ. بۇنىڭدىن، ئىندىئانلار ئامېرىكا قۇرۇقلۇقىغا كۆچكەن مەزگىللەردە ئاسىيادا ياشىغۇچى يەنە باشقا قەبىلىلەرمۇ بۇ يەرگە كۆچۈپ كەلگەنمۇ، يوق دېگەن بىر سوئال كېلىپ چىقىدۇ.

سوئال ئىزدىنىشكە سەۋەب بولىدۇ، ئىزدىنىشتىن جاۋاب كېلىپ چىقىدۇ.

مېكسىكا ـ ئامېرىكا چېگرا سىغا كېلىۋاتقاندا ھەمراھ بولغۇچى بىزگە «مېكسىكىغا كىرمەك ئاسان، چىقماق تەس» دېگەنىدى. ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق بولدى، بىز مېكسىكىغا قول سېلىپ كىرگەن بولساق، چېگرىدىن چىققاندا مېكسىكا ۋە ئامېرىكا تاموژنىسىنىڭ، ساقچىلىرىنىڭ قاتتىق تەكشۈرۈشىگە دۇچ كەلدۇق. ئۇلار ئاچىققان ئۇششاق ـ چۈششەك نەرسىلىرىمىزدىن تارتىپ، پاسپورتلىرىمىزغىچە بولغان ھەممە نەرسىنى تەكشۈرىدى. ھەتتا زەھەرلىك چېكىملىك ياكى قورال ـ ياراغ ئاچىقتىمىكىن دېگەن گۇمان بىلەن يېنىمىزنىمۇ قويماي ئاختۇردى. تەكشۈرۈشنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ئاندىن ئامېرىكا تەۋەسىگە قايتىپ كەلگەن بولدۇق ۋە چۈشلۈك تاماق يەۋالغاندىن كېيىن سان دىيېگو شەھىرى مەركىزىگە يۇرۇپ كەتتۇق.

سان دىيېگو تەبىئىي مەنزىرىسى ئىنتايىن گۈزەل بولغان سايا ھەت شەھىرى بولۇپ، ئېگىز بىنالار ئاساسەن شەھەرنى

ئىككىگە بۆلۈپ تۇرىدىغان سان دېگو قولتۇقىنىڭ قارشى تەرىپىگە جايلاشقانىكەن. قولتۇقنىڭ بۇ تەرىپىدە كولورادو بازىرى بار ئىكەن. كولورادو بازىرى سان دېگو شەھىرىدىكى ئەڭ چىرايلىق بىر سايامەت نۇقتىسى بولۇپ، ئىسسىق بەلۋاغ دەرىخلىرى بىلەن كۆكەرتىلگەن كوچىلىرى، كوچىلارنىڭ ئىككى تەرىپىدە ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن رەڭمۇرەڭ گۈللەر، ئېگىز-لىكى ئىككى قەۋەتتىن ئاشمايدىغان داچىلار، سەنئەتلىك ھەيكەللەر كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدىكەن.

سان دېگو دېڭىز - ئوكيان دۇنياسى بۇ شەھەردىكى مۇھىم بىر سايامەت مەركىزى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. «دېڭىز - ئوكيان دۇنياسى» دەپ ئاتالغان بۇ باغدا تۇرلۇك - تۇمەن مەخسۇس تۇرىلەردىن ئۆزگە، بالىلار ۋە قۇرامىغا يەتكەنلەر ئويناىدىغان ئويۇنچۇق ۋە ئويۇنلارمۇ ئاز ئەمەس ئىكەن. كىت، دېڭىز دېلفىنى قاتارلىق سۇ ھايۋانلىرىنىڭ سۇ يۈزىدىكى قىزىقارلىق ھەرىكەتلىرى مىڭلىغان تاماشىبىننى ئۆزىگە تارتىپ تۇرىدىكەن.

ھەمراھ بولغۇچىنىڭ ئېيتىشىچە، سان دېگو شەھىرى ھەر خىل دىن، مەزھەپلەر پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان شەھەرلەرنىڭ بىرى ئىكەن. ئۇنىڭ دېيىشىچە، 1997 - يىلى 3 - ئايدا بۇ شەھەردە «مۇمىن دىنى» دەيدىغان بىدئەت دىن پەيدا بولغان. بۇ دىننىڭ مۇرتىلىرى ئۆزلىرىنى «بىز تاشقى پلانېتا ئادەملىرىنىڭ ئەۋلادى» دەپ ئېلان قىلىشقان. ئاخىرىدا سان فرانسىسكو، لوس ئانگېلىس قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردە سايامەت قىلىپ قايتىپ كەلگەن ۋە خۇسۇسىي مال - مۈلۈكلىرىنى بىر تەرەپ قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلار ئارىسىدىكى 39 ئادەم كوللېكتىپ ھالدا ئۆلۈۋالغان. بۇ كاپىتالىزم دۇنياسىدا روھىي پۇچەكلىكنىڭ قانچىلىك ئېغىر ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

45. قەلەندەرلەر مەسىلىسى

ئامېرىكا باي دۆلەت، شۇنداقلا كەمبەغەل دۆلەت. يازغۇچى جۇخۇاجۇننىڭ يېزىشچە، 1993 ـ يىلى ئېلىنغان مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، ئامېرىكىدا نامراتلىق سىزىقىنىڭ تۆۋىنىدە ياشاۋاتقانلار 39 مىليون 300 مىڭ كىشى ئىكەن، تۇرىدىغان ئۆي ـ جايى يوق مۇساپىرلار 7 مىليوندىن ئاشىدىكەن. نيۇيورك شەھىرىدىكى يىغۇۋېلىش ئورنىنىڭ 1992 ـ يىلى بىر يىل ئىچىدە يىغۇۋالغان ئادەمى 86 مىڭغا يېتىدىكەن. چوڭ ـ كىچىك شەھەرلەردىكى يول بويلىرىدا، كوچا دوقمۇشلىرىدا بىچارىلەرچە يېلىنىپ پۇل تىلەيدىغان قەلەندەرلەرنىڭ كۆپلۈكىنى مەزكۇر كىتابىمىزنىڭ بەزى ماۋزۇلىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەنىدۇق. بۇنداق قەلەندەرلەر ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرگە پەس ئاۋازدا: «25 سېنت سەدىقە بەرسىڭىز» دەپ ئىلتىجا قىلىدىكەن. بەزىلىرى دۇمبىسىگە «قايتارغا ئۆيۈم يوق، ھەرقانداق خىزمەت بولسا قىلىۋېرىمەن» دېگەندەك ئېلانلارنى چاپلىۋالىدىكەن. تۇنجى قېتىم ئامېرىكىغا بارغان ھەرقانداق كىشى خۇددى بىزگە ئوخشاش، بۇ ھالدىن ھەيران قېلىشى مۇمكىن ئىكەن.

كۆپىنچە ئامېرىكىلىقلار بۇنداق ھادىسىلەرنى بەك ئېغىر ئېلىپمۇ كەتمەيدىكەن. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قەلەندەرلەرنىڭ قانچىسىغا 25 سېنتلىق مېتال پۇلدىن بىرنى تاشلاپ بېرىپ، ئۆز يولىغا كېتىۋېرىدىكەن. بەزىلىرى ئۇلارغا قاراپمۇ قويمايدىكەن، بەزىلىرى بېشىنى چايقاپ، قەلەندەرلەردىن ئەپۇ سورايدىكەن. يەنە بەزىلىرى قەلەندەرلەرگە بىرەر خىزمەت تېپىپ كۇنىنى ئېلىش ھەققىدە نەسىھەتمۇ قىلىدىكەن.

بىراق، ئامېرىكىلىقلارنىڭ قەلەندەرلەرگە ۋە تىلەمچىلىككە

بولغان قارىشى سەل غەلىتە بولىدىكەن. ئاڭلىشىمىزچە، بىر قېتىم ئامېرىكىدا ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىۋاتقان بىر جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچى «تىلەمچىلىك» توغرىسىدا بىر تاپشۇرۇق ماقالىسى يېزىپ ئوقۇتقۇچىسىغا تاپشۇرۇپتۇ. ماقالىدىكى «كۈندۈزلىرى پۇل تىلەيدىغان، كېچىلىرى يول بويىدا يېتىۋالىدىغان قەلەندەرلەر نېمىدەپ ئۆز ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى ساقلىمايدۇ» دېگەن قۇرلارنى كۆرگەن ئوقۇتقۇچى ھەيران بولغان ھالدا: قەلەندەر-چىلىكمۇ ئۆز ئالدىغا بىر خىل كەسىپ. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆيى بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس، قەلەندەرچىلىك قىلغانلارنىڭ ئۆز ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى يەرگە ئۇرۇشى ناتايىن، لىللا گەپ قىلساق، تېلىگەنلىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى «قەلەندەر» دەپ قارالسا، ئامېرىكىدا ھەممە كىشى «قەلەندەر» بولۇپ چىقىدۇ. مەسىلەن، ئىشلەمچىلەر خوجايىنىدىن ئىش «تىلەيدۇ»، خوجايىن خېرىدارلارنىڭ كۆپرەك قەدەم تەشرىپ قىلىشىنى «تىلەيدۇ»، زۇكۇتۇكۇمۇ سايلىغۇچىلاردىن بېلەت «تىلەيدۇ» دېگەن. ئوقۇتقۇ-چىنىڭ بۇ خىل چۈشەنچىسىگە قوشۇلغىلى بولمايدۇ. ئەمگەك سىڭدۈرۈپ «تىلىگەنلەر» بىلەن ئەمگەك سىڭدۈرمەي پۇل ـ مالغا ئېرىشكۈچىلەرنى پەرقلەندۈرۈش كېرەك، ئەلۋەتتە.

ئامېرىكىلىقلار قەلەندەرلەرگە قانداق قارىسۇن ۋە قانداق باھا بەرسۇن، لېكىن مەيدىسىگە مۇشتلاپ يۈرىدىغان بىر باي دۆلەتتە قەلەندەرلەرنىڭ بۇ تەرىقە كۆپ بولۇشى ئامېرىكا دائىر-لىلىرىنىڭ بېشىنى قاتۇرماي قالمىغان. بەزى قەلەندەرلەر ھە-قىقەتەن ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن. تىلەپ تاپقان پۇلىغا ئەرزان باھالىق ھاراق سېتىۋېلىپ ئىچىپ، بولۇشىغا غوۋغا كۆتۈر-گەن، تىنچلىقنى بۇزغان، ئاممۇۋى تەرتىپنى قالايمىقانلاشتۇر-غان. بۇ خىل ئەھۋال شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ۋە تىجارەتچىلەر-

نىڭ نارازىلىقىنى قوزغىغان. «ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن» قە-
لەندەرلەرگە تاقابىل تۇرۇش مەسىلىسى شەھەر مەمۇرىيىتى ۋە
پۇقرالار كۆڭۈل بۆلىدىغان چوڭ ئىشقا ئايلىنىپ قالغان.

ئاڭلىشىمىزچە، يېقىنقى يىللاردىن بېرى، نيۇيورك، سېئا-
تل قاتارلىق شەھەرلەردە قەلەندەرلەرنى قاتتىق باشقۇرۇشقا ئا-
ئىت قانۇنلار تۈزۈلگەن، بىراق بۇ قانۇنلار قەلەندەرلەر ئەكەلگەن
باش قېتىنچىلىقىدىن ۋاقىتلىق قۇتۇلۇش رولىنىلا ئويىنىغان.
مەسىلەن، نيۇيورك شەھىرىدىكى ئاممىۋى قاتناشنى باشقۇرىدە-
غان ئورگانلار چوڭ بىر ھەرىكەت قوزغاپ، قەلەندەرلەرنى يەر
ئاستى تۆمۈريول ۋوگزاللىرىدىن ھەيدەپ چىقارغان. شەھەر
پۇقرالىرىغا مۇراجىئەت چىقىرىپ، يەر ئاستى تۆمۈريولىدا تە-
لەمچىلىك قىلغان ھەرقانداق قەلەندەرگە پۇل بەرمەسلىكنى،
خەير - ئېھسان ئۇچۇن ئاتىغان پۇل - مېلىنى جامائەت
پاراۋانلىقى ئورۇنلىرىغا تاپشۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان. بۇ
ھەرىكەت بىرمەھەل خېلى ئوبدان ئۇنۇم بەرگەن. خاتىپە شە-
ھەرلىك ھۆكۈمەت 1995 - يىلى 3 - ئايدا قارار چىقىرىپ،
چاتاق تېرىيدىغان قەلەندەرلەرنىڭ ئاممىۋى سورۇنلاردا تىلەم-
چىلىك قىلىشىنى مەنئى قىلغان، ئاممىۋى ئاپتوبۇسلاردا، پو-
يىزلاردا، ئاپتوبۇس بېكەتلىرىدە، بانكا ئەتراپلىرىدا تىلەمچىلىك
قىلىشنى قانۇنسىز ھەرىكەت دەپ جاكارلىغان. 1994 - يىلى
كالىفورنىيە شتاتىدىكى بىركلېي شەھىرى قانۇن چىقىرىپ،
قەلەندەرلەرنىڭ سودا رايونىدىكى بىنا تېمىغا ئالتە مېتىر كې-
لىدىغان دائىرە ئىچىدە تىلەمچىلىك قىلىشنى، يەنە شۇ دائىرە
ئىچىدە قەلەندەرلەرگە پۇل بېرىشنى قانۇنسىز دەپ ئېلان قىل-
غان. ئەمما، 1995 - يىلى فېدېراتسىيە ئالىي سوتى كېسىم
چىقىرىپ، بۇ قانۇننى پۇقرالارنىڭ سۆز ئەركىنلىكىگە ۋە ئىپا-

دىلەش شەكلىنى تاللاش ئەركىنلىكىگە تاجاۋۇز قىلغانلىق دەپ قاراپ، ئەمەلدىن قالدۇرغان.

خاۋېن شەھىرىدىكى ساقچى دائىرىلىرى بولسا، ھەددىدىن ئېشىپ، چاتاق تېرىغان، ئامانلىققا تەسىر يەتكۈزۈپ، بۇيرۇق بەلەن قارشىلاشقان قەلەندەرلەرنى كۆرگەن يەردە قولغا ئېلىش چاسىنى قوللانغان. لېكىن، بەزىلەر بۇنداق ئۇسۇلنى ياقلىمىغان، ئۇلار: قەلەندەرلەر قولغا ئېلىش چارىسى ئارقىلىق كوچا بويلىرىدىن بىرقانچە سائەت يىراقلاشتۇرۇلغان بىلەن، ئۇلاردىكى نامراتلىق، ھاراق ئىچىپ جېدەل چىقىرىش، زەھەرلىك چېكىملىك چېكىش ئادەتلىرىنى ئاسان تۈگەتكىلى بولمايدۇ، دەپ قارىغان. بۇ شەھەردىكى بەزى سودىگەرلەر، پائالىيەتچان كىشىلەر قەلەندەرلەرنىڭ شەھەر رايونىدا ھاراق ئېچىپ چاتاق چىقىرىشىنى، زەھەرلىك چېكىملىك چېكىپ يامان ئىش قىلىشىنى چەكلەش ئۈچۈن، 1993 - يىلىدىن باشلاپ ئۆي - ماكانى يوق قەلەندەرلەرگە «تاماق بېلىتى» تارقىتىپ بېرىش چارىسىنى يولغا قويغان. شۇنىڭ بىلەن شەھەر ئاھالىلىرى ھەرقانداق قەلەندەرگە نەق پۇل بەرمەيدىغان، بەرگۈسى كەلگەنلەر بەلگىلەنگەن جايدىن تاماق بېلىتى سېتىۋېلىپ، تىلىگەنلەرگە تاماق بېلىتى سەدىقە قىلىدىغان بولغان. ھەربىرى 25 سېنتلىق بۇنداق تاماق بېلىتىگە ئىگە بولغان قەلەندەرلەر بۇ بېلەت ئارقىلىق تاماق سېتىۋېلىپ يېگەن، ئاپتوبۇسقا ئولتۇرغان ياكى يىغىۋېلىش ئورنىغا تۆلەشكە تېگىشلىك ئۇچ دوللار پۇلنى مۇشۇ بېلەت ئارقىلىق تۆلىگەن. ئەمما، ھېچقانداق تىجارەتچى بۇنداق تاماق بېلىتىگە ھاراق سېتىپ بەرمىگەن، زەھەرلىك چېكىملىك سېتىۋېلىشقىمۇ مۇمكىن بولمىغان. بۇنداق چارە قەلەندەرلەرنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەن، جەمئىيەتنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان. بۇ خىل چارە قەلەندەرلەرنىڭ

بىركلېي: كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەكتەپ يولىدا

جەمئىيەت ئامانلىقىغا كەلتۈرىدىغان زىيىنىنى تامامەن تۈگىتەلمىگەن بولسىمۇ، ھەرھالدا يامان ئەمەس ئۇنۇم بەرگەن.

ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرگەنلىرىمىز ۋە ئاڭلىغانلىرىمىزغا ئاساسلانغاندا، ئامېرىكا قانداق قانۇن ۋە چارىلەرنى يولغا قويمىسۇن قەلەندەرلەر مەسلىسىنى ئۇزۇل ـ كېسىل ھەل قىلىشقا ئامالسىزدەك قىلىدۇ. چۈنكى، ئامېرىكىدا يۈرگۈزۈلۈۋاتقان رېئال ئىجتىمائىي تۈزۈم قەلەندەرلەر، شۇنداقلا ئىشسىزلارنى كۆپلەپ پەيدا قىلىپ تۇرىدىغان بىر خىل ئىجتىمائىي «ئوچاق».

46. ئامېرىكىدا ئالىي مائارىپ

ھالبۇكى، ئامېرىكا مائارىپ ئىشلىرى ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان بىر دۆلەت. شۇنداقلا ئالىي مەكتەپ مائارىپىمۇ بەك كەڭ ئومۇملاشقان، دۇنيا مىقياسىدىكى 9000 ئۇنىۋېرسىتېتـ

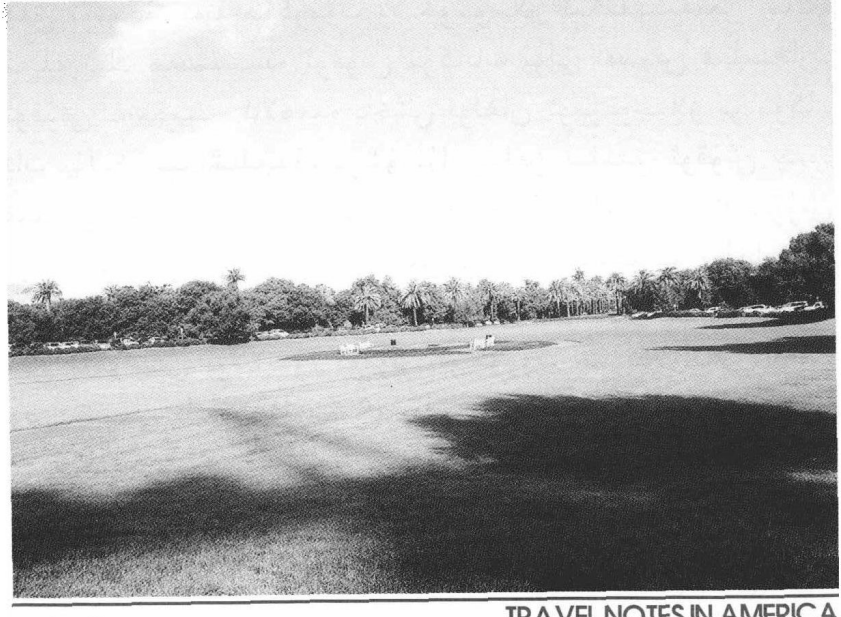
نىڭ 3000 ى يەنى ئۇچتىن بىرى ئامېرىكىدا، ئوقۇتۇش سە-ۋىيەسىمۇ دۇنيادىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇ-رىدۇ. خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى، ماسساچۇسېتس تەبىئىي پەنلەر ئىنستىتۇتى، ستانفورت ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق ئالىي مەك-تەپلەر ئامېرىكىدىكى داڭلىق ئالىي مەكتەپلەر بولۇپ ھېسابلا-نىدۇ. نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەنلەر ئىچىدە ئامېرىكىلىقلارنىڭ كۆپلۈكىمۇ ئامېرىكا ئالىي مائارىپىنىڭ ۋە ئىلىم - پەن سەۋ-يىسىنىڭ ئىنتايىن يۇقىرىلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئامېرىكىدىكى باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپىمۇ ئا-لىي مەكتەپ مائارىپىغا ئۇل سالمىغان ئاساسىي مائارىپ قاتا-رىدا مەجبۇرىي مائارىپ شەكلى بىلەن كاپالەتكە ئىگە قىلىن-غان. نۆۋەتتە ئامېرىكىدىكى 50 شتاتنىڭ ھەممىسىدە مەجبۇرىي مائارىپ يولغا قويۇلغان. بۇنىڭ ئىچىدىكى 36 شتاتتا ئوقۇغۇ-چىلار 16 ياشقا تولغۇچە، 12 يىللىق تۇزۇمدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇشىنى تاماملاپ بولۇشى كېرەك، دەپ بېكىتىلگەن. مەجبۇرىي مائارىپ تامامەن ھەقسىز بولغاچقا، ھەرقانداق ئوقۇغۇچى مەكتەپكە كىرەلەيدۇ ۋە ئۆزى تىرىشسىلا باشلانغۇچ مەكتەپتىن تارتىپ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكىچە بولغان ئوقۇشنى ئوڭۇشلۇق تاماملىيالايدۇ. ئوقۇش راسخوتى ۋە دەرسلىك كىتاب پۇلىنى ھۆكۈمەت ئۈستىگە ئا-لىغاندىن تاشقىرى، ئائىلە ئەھۋالى ناچار ئوقۇغۇچىلار يەنە مەك-تەپتىن تارقىتىپ بېرىلىدىغان چۈشلۈك تاماقتىن ھەقسىز بەھرىمەن بولالايدۇ. دەرسلىك كىتاب ھەقسىز تارقىتىپ بېرىل-گىنى بىلەن، ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن بۇ كىتابلارنى مەكتەپكە تاپشۇرىدۇ، مەكتەپ بۇ كىتابلارنى كېيىن-كى يىللىق ئوقۇغۇچىلارغا تارقىتىپ بېرىدۇ. دەرسلىك كىتاب-

نى يىرتىۋەتكەن ياكى يوقىتىپ قويغان ئوقۇغۇچى تۆلەم تۆ-
لەشكە بۇيرۇلىدۇ.

ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىكى يىغىندا نومۇر بىلەن مەملىكەت بو-
يىچە بىرتۇتاش ئېلىنىدىغان ئىمتىھان نومۇرىنى بىرلەشتۈرۈپ ھېسابلاش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ. مەملىكەت بويىچە بىرتۇتاش ئېلىنىدىغان ئىمتىھاندا پەقەت ئىنگلىز تىلى بىلەن ماتېماتە-
كىدىنلا ئىمتىھان ئېلىنىدۇ. تولۇق نومۇر 800 بولىدۇ. ئامې-
رىكىدا «ئۇچتە ياخشى ئوقۇغۇچى» لارنى باھالاش ئادىتى يوق. نومۇر قوشۇشقا توغرا كەلسە، ئەدەبىيات ـ سەنئەت، تەنتەربىيە قاتارلىقلاردا ئالاھىدە نەتىجە ياراتقان ئوقۇغۇچىلارغا قوشۇلىدۇ. ئالاھىدە ئىقتىدارى بار ئوقۇغۇچىلار بىلەن جەمئىيەتنىڭ ئېج-
تىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۇچۇن تۆھپە قوشقان ئوقۇغۇ-

ستانفورت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ يېشىل مەيدانى

چىلارمۇ نومۇر قوشۇپ بېرىش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلىدۇ.

ئامېرىكا ئالىي مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇش خىراجىتى كىشىنى چۆچۈتىدۇ. يىلىغا ئېلىنىدىغان ئوقۇش خىراجىتىنىڭ ئۆزىلا 3000 ئامېرىكا دوللىرىدىن ئاشىدۇ. خۇسۇسلار ئىگىلىكىدىكى ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ خىراجەت ئۆلچىمى تېخىمۇ يۇقىرى، يەنىلا 10 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىدىن تۆۋەن بولمايدۇ. بۇنداق يۇقىرى خىراجەتنى ئانچە باي بولمىغان ئائىلىلەر ئۆز ئۈستىگە ئالالمايدۇ. شۇڭلاشقا، بۇنداق ئائىلىلەردىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلار دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردىن پايدىلىنىپ خىزمەت قىلىدۇ، شۇ ئارقىلىق پۇل تېپىپ ئائىلىسىنىڭ ئىقتىسادىي يۈكىنى يەڭگىللىتىدۇ. مەكتەپ كەمبەغەل ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن ھەپتىسىگە 20 سائەتلىك خىزمەت ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. بۇ خىزمەت مەكتەپ دائىرىسىدە بېجىرىلىدىغان مۇلازىمەت خاراكتېرىدىكى خىزمەت بولۇپ، مەكتەپ بۇنداق خىزمەت ئۈچۈن مۇۋاپىق ھەق تۆلەيدۇ. يەنە ھۆكۈمەت ۋە خۇسۇسلار ئىگىلىكىدىكى مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە ئوقۇش مۇكاپات پۇلى تەسىس قىلىنغان. ئوقۇش نەتىجىسى ئالاھىدە ياخشى بولغان ئوقۇغۇچىلار بۇ مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشەلەيدۇ، مۇشۇ پۇل بىلەن يىللىق ئوقۇش چىقىمىنى غەملىيەلەيدۇ. ئامېرىكا ئالىي مەكتەپلىرىدە يەنە تۆۋەن ئۇسۇلۇك ئوقۇش پۇلى قەرز بېرىش مۇلازىمىتىمۇ يولغا قويۇلغان، ئوقۇغۇچىلار ئىلتىماس قىلىش ئارقىلىق بۇنداق قەرزدىن بەھرىمەن بولالايدۇ، ئوقۇش پۈتتۈرۈپ خىزمەت تېپىۋالغاندىن كېيىن ئاندىن تۈركۈمگە بۆلۈپ قايتۇرىدۇ.

ئاڭلىشىمىزچە، ئامېرىكىدا مۇقىم مائاشقا تايىنىپ تۇرمۇش كەچۈرىدىغانلار ئىچىدە، مائاشى ئەڭ يۇقىرى كىشى زۇڭتۇڭ ئەمەس، بەلكى ئادۋوكات ۋە دوختۇر بولىدىكەن. ئالىي

ئادۇوكات ۋە ئالىي دوختۇرلارنىڭ مائاشى زۇڭتۇڭنىڭ مائاشىدىن نەچچە ھەسسە يۇقىرى تۇرىدىكەن. چۈنكى، ئۇلار ئاۋۋال داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارغا ئىمتىھان بېرىپ تۆت يىل ئوقۇيدىكەن، ئالىي مەكتەپ دىپلومىغا ئېرىشىپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن قانۇن ئىنستىتۇتلىرىغا ۋە مېدىتسىنا ئىنستىتۇتلىرىغا ئىمتىھان بېرىپ كىرىپ، بۇ ئىنستىتۇتلاردا يەنە تۆت يىل ئوقۇيدىكەن. لاياقەتلىك دىپلومىغا ئېرىشكەندىن كېيىن ئادۇوكات، دوختۇر بولۇشقا سالاھىيىتى توشىدىكەن. ئادۇوكات ياكى دوختۇر بولۇشنى كۆڭلىگە پۈككەن كىشى ھەر خىل مەكتەپلەردە 19 يىل ئوقۇشى كېرەك ئىكەن. نۇرغۇن ئامېرىكا ياشلىرى مانا مۇشۇ ئىككى خىل كەسىپتە ئوقۇشنى ياقتۇرىدىكەن. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، ئادۇوكات ۋە دوختۇرنىڭ تاپىدىغان پۇلى كۆپ بولىدىكەن، جەمئىيەتتىكى ئورنىمۇ يۇقىرى ئىكەن، ھالبۇكى، ئامېرىكىدا ئادەملەرنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى، ھوقۇقى ۋە ئەمىلىگە قاراپ ئەمەس، بەلكى ئىقتىسادىي كۈچىگە ئاساسەن بەلگىلىنىدىكەن.

بىز زىيارەت داۋامىدا جۇڭگودىكى قىزىق نۇقتا «چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇش قىزغىنلىقى» نى كۆزدە تۇتۇپ، جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا ئوقۇش مۇمكىنچىلىكى، ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئەھۋالى، ئوقۇش خىراجىتى ئۆلچىمى قاتارلىقلار توغرىسىدا ئانچە ـ مۇنچە ئىزدەندۇق، ئىزدەنگىنىمىزگە لايىق، بەزىبىر مەلۇماتلارغا ئېرىشتۇق.

ئامېرىكىغا كېلىپ ئوقۇشنىڭ تۆۋەندىكىدەك بىرقانچە خىل ئالاھىدىلىكى بار ئىكەن:

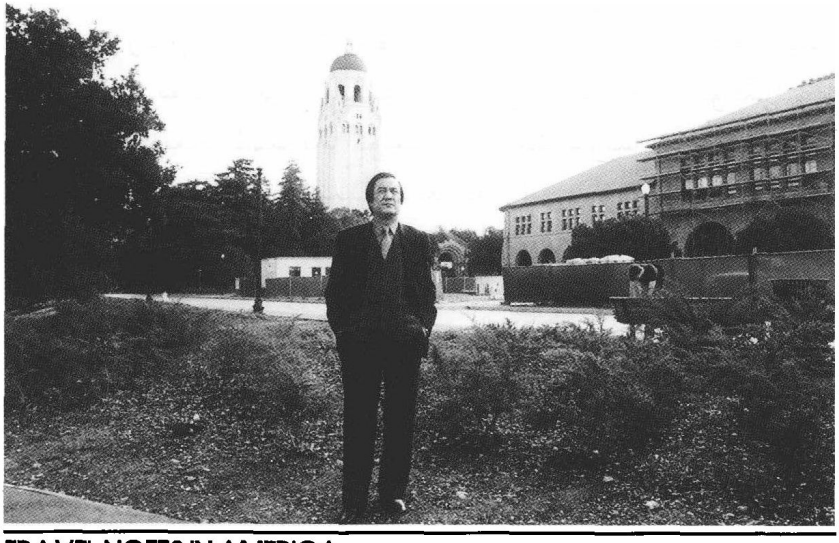
1. ئامېرىكىدا داڭلىق ئالىي مەكتەپلەر كۆپ بولۇپ، ئامېرىكىغا كېلىپ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلار ئوقۇيدىغان مەكتەپنى

تاللاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدىكەن.

2. پەن تۇرلىرى كۆپ ئىكەن. ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا ئوقۇغۇچىلار تاللاشقا بولىدىغان پەن تۇرلىرى كۆپ بولغاچقا، ھەرىكىم ئۆزى ئوقۇماقچى بولغان پەن تۇرىنى قىينالماي تاپالايدىكەن.

3. خىراجەت ئاز كېتىدىكەن. چەت ئەلدە ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلار ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان نەرسە ئوقۇش خىراجىتى مەسىلىسى، ئامېرىكىدىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇش خىراجەت ئۆلچىمىدە پەرق چوڭ بولىدىكەن. بىراق، ئالىدىغان خىراجەتنىڭ ئاز بولۇشى ئوقۇتۇش سۈپىتىنىڭ تۆۋەنلىكىدىن دېرەك بەرمەيدىكەن. بۇنداق پەرقنىڭ بولۇشى ئاساسەن مەكتەپنىڭ جايلاشقان ئورنىغا، ئەسلىھەلىرىگە، ئوقۇش ياردەم پۇلىنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكىگە مۇناسىۋەتلىك بولىدىكەن.

ستانفورت ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى قوڭغۇراق مۇنارى ئالدىدا

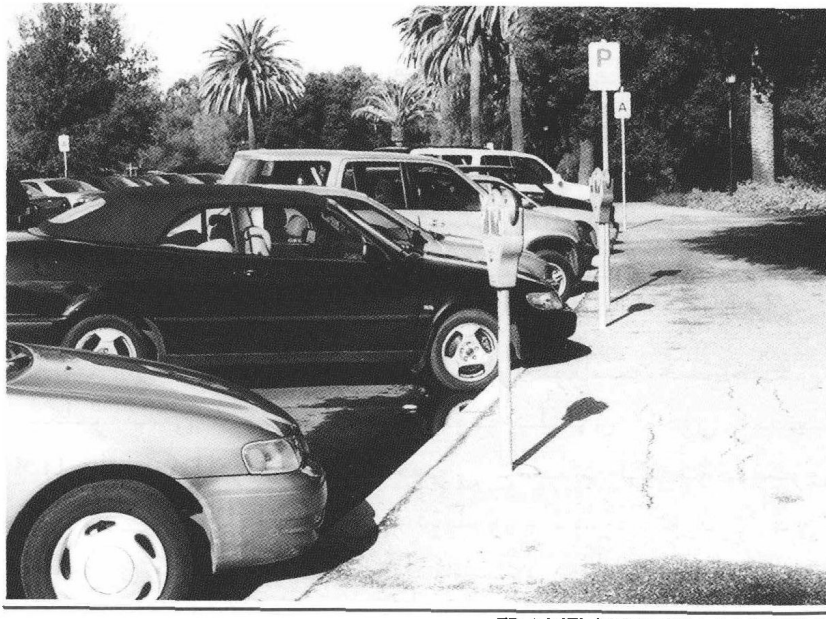
4. ئېلاستىكلىقى يۇقىرى ئىكەن. ئىمتىھان نەتىجىسى يۇقىرى بولغانلار داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنى تاللاپ ئوقۇسا بولىدىكەن. نەتىجىسى ئادەتتىكىلەر ئىككى يىللىق تۇزۇمدىكى ۋە قىسمەن تۆت يىللىق تۇزۇمدىكى ئۇنىۋېرسىتېتلارنى تاللىيالايدىكەن، ئالدىنقى ئىككى يىللىق دەرسنى تاماملىغاندىن كېيىن، داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارغا كىرگىلىمۇ بولىدىكەن.

5. چىقىش يولى كەڭ ئىكەن. ھازىر ئامېرىكا ئىقتىسادى تەرەققىي قىلىۋاتقان چاغ بولغاچقا، خىزمەتكە ئورۇنلىشىش پۇرسىتى تېپىلىدىكەن.

بىز ئامېرىكىدا نۇقتىلىق زىيارەتتە بولغان ئارمىستراڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە ئوھىئو ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ خىراجەت ئۆلچىمى مۇنداق:

ئارمىستراڭ ئۇنىۋېرسىتېتى:

ستانفورت ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئاپتوموبىللىرى

1. ئوقۇش خىراجىتى: سودا ئىلمى بويىچە باكالاۋرلىق ئو-قۇشى ئوچۇن (BBA) ھەربىر دەرسته ئوچ خىل تولۇق نومۇرغا ئېرىشىش خىراجىتى 780 ئامېرىكا دوللىرى، ئەگەر ھەربىر ئوقۇش يىلىدا تۆت خىل دەرس ئوقۇسا، ئوقۇش خىراجىتى 3120 ئامېرىكا دوللىرى.

كارخانا باشقۇرۇش ئىلمى بويىچە ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئوچۇن ئوقۇيدىغانلار (MBA) ھەربىر دەرستە ئوچ خىل تولۇق نومۇرغا ئېرىشىش خىراجىتى 1050 ئامېرىكا دوللىرى. ھەربىر ئوقۇش يىلىدا ئوچ خىل دەرس ئوقۇسا، ئوقۇش خىراجىتى 3150 ئامېرىكا دوللىرى.

2. باشقا خىراجەتلەر: كومپيۇتېر ئۆگىتىش ھەققى: 50 ئامېرىكا دوللىرى؛ ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسى خىراجىتى: ھەر-بىر ئوقۇش يىلى ئوچۇن 16 ئامېرىكا دوللىرى. ئوقۇش پۈتتۈ-رۇش دىپلومى ئوچۇن 80 ئامېرىكا دوللىرى، ئىلتىماس قىلىش خىراجىتى ئوچۇن 50 ئامېرىكا دوللىرى.

ئوھىئو شتاتلىق ئۇنىۋېرسىتېتى:

1. ئوقۇش خىراجىتى: ئىنگلىز تىلى ئىنستىتۇتىنىڭ يىللىق ئوقۇش خىراجىتى 5550 ئامېرىكا دوللىرى، مەخسۇس كەسىپنىڭ يىللىق ئوقۇش خىراجىتى 5400 ئامېرىكا دوللە-رى، تولۇق كۇرس كەسىپنىڭ يىللىق ئوقۇش خىراجىتى 8365 ئامېرىكا دوللىرى.

2. دەرسلىك ماتېرىيالى، ئىستراخوۋانىيە خىراجىتى: ئىنگلىز تىلى ئىنستىتۇتى ئوقۇغۇچىلىرى ئوچۇن يىلىغا 1150 ئامېرىكا دوللىرى، مەخسۇس كەسىپ ئوقۇغۇچىلىرى ئوچۇن يىلىغا 1400 ئامېرىكا دوللىرى، تولۇق كۇرس ئوقۇ-غۇچىلىرى ئوچۇن يىلىغا 1300 ئامېرىكا دوللىرى.

3. ياتاق پۇلى: ئىنگلىز تىلى ئىنستىتۇتى ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن يىلىغا 6700 ئامېرىكا دوللىرى، مەخسۇس كەسىپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن يىلىغا 6800 ئامېرىكا دوللىرى، تولۇق كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن يىلىغا 7000 ئامېرىكا دوللىرى.

يۇقىرىقى بارلىق خىراجەتلەرنى جەملىگەندە ئىنگلىز تىلى ئىنستىتۇتى ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن يىلىغا 13 مىڭ 400 ئامېرىكا دوللىرى، مەخسۇس كەسىپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن يىلىغا 13 مىڭ 600 ئامېرىكا دوللىرى، تولۇق كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن يىلىغا 16 مىڭ 665 ئامېرىكا دوللىرى كېتىدۇ.

بىز ئارمستراڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا تەربىيىلىنىۋاتقان ۋاقتىمىزدا، مەزكۇر ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ مۇدىرى مىچېل خۇاڭ ئەپەندى ئوقۇش خىراجىتىنىڭ تاپشۇرمىسا بولمايدىغان خىراجەت ئىكەنلىكىنى، ياتاق پۇلىنى بۆلۈپ تاپشۇرسىمۇ بولىدىغانلىقىنى، بەدەل پۇلى تاپشۇرۇپ ئوقۇغۇچىلار ئۈيۈشمىسىغا ئەزا بولسا، بۇ ئۈيۈشما ئوقۇغۇچىلارغا مۇقىم كىرىمى بار خىزمەت ئۇقۇشۇپ بېرىدىغانلىقىنى، ئەگەر ياتاق خىراجىتىنى غەملەشتە راستىنلا قىينىلىپ قالسا، تۆۋەن خىراجەت ئېلىنىدىغان ئاددىيراق ياتاقتا يېتىپ ئوقۇسىمۇ بولىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

47. ئامېرىكىلىقلارنىڭ بايراملىرى

1. ئامېرىكا مۇستەقىللىق خاتىرە كۈنى:

مۇستەقىللىق خاتىرە كۈنى ئامېرىكىنىڭ مۇھىم بايراملىرىنىڭ بىرى. بۇ بايرام ھەر يىلى 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئۆتكۈزۈلىدۇ، بايرام ئارقىلىق، 1776 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى فىلادېلفىيىدە ئۆتكۈزۈلگەن چوڭ قۇرۇلتۇق يىغىنىنىڭ «مۇستەقىللىق خىتابنامىسى» نى رەسمىي ماقۇللىغانلىقى خا-

تىرىلىنىدۇ.

«مۇستەقىللىق خىتابنامىسى» توماس جېففېرسون تەرىپىدىن تۈزۈلگەن، 1776 - يىلى 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى چوڭ قۇرۇقلۇق يېغىنىنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتكۈزۈلگەندىن كېيىن رەسمىي كۈچكە ئىگە قىلىنغان. «مۇستەقىللىق خىتابنامىسى» نىڭ بېشىدىلا «ھەممە ئادەم تۇغۇلۇشىدىنلا باراۋەر، ئۆز بەختىنى ۋە ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش ھوقۇقىغا ئىگە» دەپ كۆرسىتىلگەن. ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ يىللاردىن بۇيان ئامېرىكىدا ئۆتكۈزگەن جىنايەتلىرى بىرمۇبىر ئوتتۇرىغا تاشلىنىپ، ئاخىردا ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى، ئەنگلىيىدىن ئايرىلىپ مۇستەقىل بولغانلىقى جاكارلانغان. «مۇستەقىللىق خىتابنامىسى» ماقۇللانغان بۇ كۈن ئامېرىكىنىڭ مۇستەقىللىق خاتىرە كۈنى، دەپ بېكىتىلگەن.

دەسلەپكى مەزگىللەردىكى «مۇستەقىللىق خاتىرە كۈنى» نى تەبرىكلەش پائالىيىتى ئاساسەن نامايىش ئۆتكۈزۈش ۋە نۇتۇق سۆزلەشتىن ئىبارەت بولغان. بۈندىن پائالىيەتلەر يەنە مەلۇم دىنىي تۈس ئالغان. كېيىنچە، تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە ئوخشاش تۈرلەرمۇ تەبرىكلەش پائالىيىتىنىڭ مەزمۇنى قىلىنىدىغان بولغان. بايرام مەزگىلىدە پوجاخانا، سالىيوت ئاتىدىغان ئادەت بىخەتەرلىك مەسلىسى كۆزدە تۇتۇلۇپ، 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغا كەلگەندە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان.

بۈگۈنكى كۈندە، ئامېرىكا مۇستەقىللىق كۈنى خاتىرىلەنگەندە، ئامېرىكا تەۋەسىدىكى ھەننۇا چوڭ - كىچىك چېركاۋلار قوڭغۇراق چېلىپ، ئامېرىكىنىڭ مۇستەقىل بولغانلىقىنى خاتىرىلەيدۇ. بۇ كۈندە ئەڭ ئاۋۋال فىلادېلفىيە شەھىرىدە قوڭغۇراق چېلىنىدۇ، كىشىلەر ئىستىخىيىلىك رەۋىشتە ناما-

يىش ئۆتكۈزۈپ، كوچا ئايلىنىدۇ. بەزىلەر ئاتقا مىنىپ، بۇرۇنقى چاغلاردىكى پوپلارنىڭ سۈرىتىدە ياسىنىۋالىدۇ. بەزىلەر ئۆتكەن كۈنلەردىكى خېنىملاردەك كىيىنىپ، ئات هارۋىسىدا ئولتۇرۇپ نامايىشقا قاتنىشىدۇ. هەر خىل سىياسەتۋازلار بايرام پۈرسىتىدىن ئەپچىللىك بىلەن پايدىلىنىپ، سايلام نۇتقى سۆزلەيدۇ. مەملىكەتنىڭ هەرقايسى جايلىرى بايرام تەنتەنىسىگە چۆمىدۇ.

2. دۆلەت بايرىقى خاتىرە كۈنى:

1776 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ئامېرىكا چوڭ قۇرۇلتۇق يىغىنى ئامېرىكىنىڭ تۇنجى دۆلەت بايرىقىنى ماقۇللۇقتىن ئۆتكۈزگەن. بۇ كۈن بارا ـ بارا دۆلەت بايرىقى خاتىرە كۈنى قاتارىدا خاتىرلىنىدىغان بولغان. هەر يىلى خاتىرە كۈنى يېتىپ كەلگەندە، ئامېرىكىنىڭ هەرقايسى جايلىرىدا دۆلەت بايرىقى لەپىلدەپ كېتىدۇ، مەملىكەت خاراكتېرلىك خاتىرلەش پائالىيىتىلىرى ئۆتكۈزۈلۈپ، دۆلەت بايرىقىغا هۆرمەت بىلدۈرۈلىدۇ.

ئامېرىكىدا تۇنجى قېتىملىق ئەڭ زور كۆلەمدىكى دۆلەت بايرىقى خاتىرە كۈنى دۆلەت بايرىقى رەسمىي قارارىدىن ئۆتكۈزۈلگىنىگە 100 يىل توشقان 1876 ـ يىلى ئۆتكۈزۈلگەن. 19 ـ ئەسىرنىڭ 90 ـ يىللىرىدا، نۇرغۇن هۆكۈمەت ئىگىلىكىدىكى مەكتەپلەر هەر يىلى 6 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى دۆلەت بايرىقى چىقىرىپ، تەبرىكلەش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىشنى تەشەببۇس قىلغان. بۇ تەشەببۇس ناهايىتى تېزدىنلا قوللاشقا ئېرىشكەن. 1893 ـ يىلى فىلادېلفىيە شەهىرى تۇنجى بولۇپ 6 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى دۆلەت بايرىقى خاتىرە كۈنى دەپ ئېتىراپ قىلغان. 1897 ـ يىلى نيۇيورك شتاتىمۇ بۇ خاتىرە كۈنىنى ئېتىراپ قىلغان ۋە بۇ كۈنى هەممە ئىمارەتلەرگە دۆلەت بايرىقىنى ئاسقان. شۇنداق قىلىپ، 1949 ـ يىلى هەر يىلى 6 ـ ئاينىڭ 14 ـ

كۈننىڭ ئامېرىكا دۆلەت بايرىقى خاتىرە كۈنى قىلىپ بېكىتىش توغرىسىدا قارار ماقۇللانغان.

3. كولومبو خاتىرە كۈنى:

ھەر يىلى 10 ـ ئاينىڭ 2 ـ ھەپتىسىنىڭ دۈشەنبە كۈنى كولومبو خاتىرە كۈنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئارقىلىق، كولومبونىڭ ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىغا قەدەم باسقان كۈنى خاتىرىلىنىدۇ.

كرىستوفور كولومبو ئىتالىيىنىڭ گىنويە دېگەن يېرىدە تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىلا بىر دېڭىزچى بولۇپ، يەر شارىنى ئايلىنىپ چىقىشقا ئىرادە تىكلىگەن. 19 ياشقا كىرگەندە، ئاكىسى بىلەن بىللە پورتۇگالىيەدىكى لىسبون شەھىرىگە كېلىپ ماكانلىشىپ قالغان. ئۇ چاغدا پورتۇگالىيە ئافرىقا قۇرۇقلۇقىدىن ئەگىپ ئۆتۈپ، ھىندىستانغا بېرىش تەرەددۇتىدا يۈرەتتى. ئەمما، كولومبو ئافرىقىدىن ئەگىپ ئۆتمىسمۇ، غەربكە قاراپ

مېھمانخانىدىكى مىلاد بايرىمى مەنزىرىسى

مېڭىۋەرگەندە ھىندىستانغا بارغىلى بولىدۇ، دەپ قارىغان.

1492 ـ يىلى 8 ـ ئايدا 41 ياشقا كىرگەن كولومبو ئا-خىر ئىسپانىيە ئايال پادىشاھى ئىلزابىتنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرگەن، 120 دېڭىزچى ئولتۇرغان ئۈچ كېمىنى باشلاپ ئىسپانىيىدىن ئايرىلغان ۋە داۋاملىق غەربكە قاراپ ئۈزۈپ كەت-كەن. 1492 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى 30 نەچچە كۈن-لۈك سەپەردىن كېيىن، ئاخىر شىمالىي ئامېرىكىدىكى باھاما تاقىم ئاراللىرى ئارىسىدىكى سان سالۋادور ئارىلىدا قۇرۇقلۇققا چىققان. شۇنىڭدىن كېيىن، ئامېرىكا قۇرۇقلۇقىغا يەنە ئۈچ قېتىم سەپەر قىلىپ، نەق مەيداندا تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان. كولومبو ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىنى تاپقان غەربلىك بولۇپ ھېسابلانسىمۇ، ئۇ تا ئۆلگۈچە ئامېرىكا قىتئەسىنى ھىندىستان دەپ تۇرۇۋالغان، غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرىنىڭ نامىمۇ ما-نا شۇنىڭدىن كەلگەن.

ئامېرىكا 1792 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن كولومبونى خاتىر-لەشنى باشلىغان. ئۇ چاغ كولومبونىڭ ئامېرىكا قۇرۇقلۇقىنى بايقىغىنىغا 300 يىل تولغان ۋاقىت بولۇپ، نيۇيورك شەھىر-دە تەبرىكلەش پائالىيەتلىرى ئۆتكۈزۈلگەن. ھەر يىلىنىڭ مۇشۇ كۈنىدە ئامېرىكىنىڭ نۇرغۇن شتاتلىرى خاتىرىلەش ناماينىشى ئۆتكۈزىدۇ. چېركاۋلاردا دۇئا ئوقۇلىدۇ، مەكتەپلەرمۇ ھەر خىل پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزۈپ، بۇ خاتىرە كۈنىنى تەبرىكلەيدۇ. كا-نادانىڭ بىر قىسىم ئۆلكىلىرىدە، ئىتالىيە ۋە بەزى لاتىن ئا-مېرىكىسى ئەللىرىدىمۇ بۇ بايرام تەبرىكلىنىدۇ.

4. ۋاشىنگتون تەۋەللۇت بايرىمى:

گىئورگى ۋاشىنگتون 1732 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى ئامېرىكىنىڭ ۋىرگىنىيە شتاتىدا دۇنياغا كەلگەن. ئۇ ئا-

مېرىكىنىڭ مۇھىم تارىخىي بۇرۇلۇش پەيتىدە رول ئويناغان بۇيۇك سىياسەتچاز ھەم ھەربىي ئالىمى. مۇستەقىللىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ۋاشىنگتون چوڭ قورۇقلۇق ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى بولۇپ سايلانغان ۋە مۇستەملىكە رايونىدىكى خەلققە باشچىلىق قىلىپ، ئەنگلىيە تەسلىم بولغانغا قەدەر قانلىق جەڭ ئېلىپ بارغان.

1789 ـ يىلى ۋاشىنگتون ئامېرىكىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك زورىكىتۇچىلۇقىغا سايلانغان، زورىكىتۇچىلۇق ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرغان مەزگىل ئىچىدە يېڭى دۇنياغا كەلگەن دۆلەتنىڭ مۇستەھكەملىنىشىگە زور تۆھپىلەرنى قوشقان.

1797 ـ يىلى ۋاشىنگتون 3 ـ نۆۋەتلىك زورىكىتۇچىلۇق ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئېلىشنى رەت قىلىپ، خىزمەتتىن چېكىنگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئامېرىكا زورىكىتۇچىلىرى ئۇچۇن ئىچكى كابىنېت تۇزۇمىنى تۇرغۇزۇپ بەرگەن. ئۆمۇرلۇك ۋەزىپە ئۆتەش تۇزۇمىنى بىكار قىلىشتا ھەل قىلغۇچ رول ئويناغان.

بۇگۇنكى ئامېرىكىلىقلار ۋاشىنگتوننى ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ قۇرغۇچىسى، تۇنجى نۆۋەتلىك زورىكىتۇچى، مەشھۇر ھەربىي ئالىم سۈپىتىدە خاتىرلەيدۇ. ئامېرىكا مۇستەقىل بولماستا، كىشىلەر ھەر يىلى ئەنگلىيە پادىشاھىنىڭ تۇغۇلغان كۇنىنى خاتىرلىگەن. مۇستەقىللىق جاكارلانغاندىن كېيىن، ئامېرىكىلىقلار گېنېرال ۋاشىنگتوننىڭ تۇغۇلغان كۇنىنى خاتىرلەيدىغان بولغان. بۇ ئادەت 1778 ـ يىلىدىن باشلانغان، ھازىر ۋاشىنگتوننىڭ تەۋەللۇت كۇنى فېدېراتسىيىدىكى ھەر قايسى شتاتلارنىڭ قانۇنلۇق دەم ئېلىش كۇنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ھەرقايسى شتاتلار تەنتەنىلىك مۇراسىم ئۆتكۇزۇپ، زىيارەت بېرىدۇ، گىلاس قوتۇرمىچى يەيدۇ، بالىلار قەغەز پالتا ياساپ

ئويناپدۇ. بۇ ئارقىلىق، ۋاشىنگتونىنىڭ كىچىك ۋاقتىدا پالتا بىلەن گىلاس دەرىخىنى كېسىپ قويغاندىن كېيىن دادىسى ئال-دىدا ئۆز خاتالىقىنى بويىنىغا ئالغانلىقىدىن ئىبارەت گۈزەل ئەخلاقى مەدھىيىلىنىدۇ.

5. لىنكولن تەۋەللۇت خاتىرە كۈنى:

ئابراھام لىنكولن ئامېرىكىنىڭ جەنۇب - شىمال ئۇرۇشىنىڭ رەھبىرى، قۇللۇق تۈزۈمىنى بىكار قىلىش ئۈچۈن ئۆچ-مەس تۆھپىلەرنى قوشقان زات، شۇنداقلا ئامېرىكىلىقلارنىڭ نەزىرىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ شەخس.

لىنكولن 1809 - يىلى 2 - ئاينىڭ 12 - كۈنى كېنتوككى شتاتىدا ئادەتتىكى پۇقرا ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. بالا ۋاقتىدا ئاران بىر يىللا ئوقۇيالىغان، دېھقانچىلىق قىلغان، كىچىك دۇكاندا مال ساتقان، كېيىنچە پوچتىخانىدا ئىدارە باشلىقى بولۇپ ئىشلىگەن، قانداقلا ئىشنى قىلمىسۇن، ئۆزلۇكسىدىن ئۆگىنىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇپ، كۆزگە كۆرۈنگەن بىر ئادۇوكات بولۇپ يېتىشىپ چىققان.

1834 - يىلى لىنكولن ئىللىنوئىس شتاتىنىڭ پارلامېنت ئەزالىقىغا سايلانغان. 1847 - يىلى ئامېرىكىنىڭ پارلامېنت ئەزاسى بولۇپ سايلانغان. ئۆز ۋاقتىدا، ئامېرىكىنىڭ جەنۇبىدىكى نېگىرلارنى قۇل قىلىدىغان قۇلدارلىق تۈزۈمى كاپىتالىزمىنىڭ تەرەققىياتىغا چوڭ توسقۇن بولۇپ تۇرۇۋاتاتتى. نېگىر قۇللار ئېچىنىشلىق تۇرمۇش كەچۈرەتتى. ئۇ تەرەپ - تەرەپتە قاتراپ يۈرۈپ، قۇلدارلىق تۈزۈمىگە قارشى نۇتۇق سۆزلىگەن، ئۇزۇن ئۆتمەي، ئامېرىكىدىكى سىياسىي كۈچلەر ئىچىدىكى سەل قاراشقا بولمايدىغان بىر مۇھىم شەخسكە ئايلانغان. 1860 - يىلى لىنكولن ئامېرىكىنىڭ 16 - نۆۋەتلىك زۇڭتۇڭى بولۇپ سايلانغان. بۇ چاغدا ئامېرىكىنىڭ جەنۇبىدىكى يەتتە شتات جە-

نۇب بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنى تەشكىللەپ، ئامېرىكىنى بۆلۈپ تاشلاش قەستىدە يۈرەتتى. شۇ چاغدا ئامېرىكا ھۆكۈمىتى قارار ماقۇللاپ، فېدېراتسىيەنىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن قورال كۈچىگە مۇراجىئەت قىلماقچى بولغان. شۇنداق قىلىپ، 1861 ـ يىلى جەنۇب ـ شىمال ئۇرۇشى پارتلىغان. 1863 ـ يىلى 1 ـ ئايدا لىنكولن «ھۆرلۈك خىتابنامىسى» نى جاكارلاپ، ئامېرىكىدىكى بارلىق نېگىر قۇللارغا قانۇنىي جەھەتتىن ھۆرلۈك بەرگەن. 1865 ـ يىلى تۆت يىللىق ئىچكى ئۇرۇش ئاخىر ئاخىرلاشقان، لىنكولن باشچىلىقىدىكى شىمال تەرەپ غەلىبە قىلغان. 1865 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى لىنكولن فورت تىياتىرخانىسىدا ئويۇن كۆرۈۋاتقاندا غالجىرلاشقان جەنۇب قۇلدارلىرىنىڭ قولى بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن. لىنكولن ئۆلۈپ كەتكەندە 65 ياشتا ئىدى.

6. ھەربىي سەپتىن چېكىنگەنلەر بايرىمى:

1918 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى 1 ـ دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئۇرۇش توختىتىش كېلىشىمىنىڭ ئىمزالانغانلىقىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن، 1919 ـ يىلى مۇشۇ كۈن ئۇرۇش توختىتىش خاتىرە كۈنى قىلىپ بېكىتىلگەن. شۇنىڭدىن باشلاپ، ئامېرىكىلىقلار ھەر يىلى مۇشۇ كۈندە بىر قاتار خاتىرىلەش پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشقا باشلىغان.

1954 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئامېرىكا زۇڭتۇڭى ئېزىنخاۋېر پارلامېنت قانۇنىنى ئىمزالاپ تارقاتتىپ، ئۇرۇش توختىتىش خاتىرە كۈنىنى ھەربىي سەپتىن چېكىنگەنلەر بايرىمى قىلىپ ئۆزگەرتىش، خاتىرىلەش مەنىسىنى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن جەڭچىلەرگە ئېھتىرام بىلدۈرۈشكە قەدەر كېڭەيتىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈرگەن.

ھەر يىلى مۇشۇ كۈن يېتىپ كەلگەندە ئامېرىكا زۇڭتۇڭى ۋە ھەرقايسى شتاتلارنىڭ شتات باشلىقلىرى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن جەڭچىلەرگە ھۆرمەت بىلدۈرىدىغان لىقىنى جاكارلايدۇ. ھەربىي تۈغ ھەممە يەرنى قاپلايدۇ. ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن جەڭچىلەر كوچىلارغا چىقىپ نامايىش قىلىدۇ، ۋاشىنگتوندىكى دۆلەتلىك نامسىز جەڭچىلەر قەبرىسى ئالدىدا ھەر خىل خاتىرىلەش پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزىدۇ.

7. ئۇرۇشتا قازا قىلغانلار خاتىرە كۈنى:

ئۇرۇشتا قازا قىلغانلار خاتىرە كۈنى ئامېرىكىدىكى مۇتلەق كۆپچىلىك شتاتلاردا خاتىرىلىنىدىغان بىر خاتىرە كۈن. ئەسلىدە بۇ خاتىرە كۈن ھەر يىلى 5 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى بولۇپ، 1971 ـ يىلىدىن كېيىن، فېدېراتسىيە ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ بۇ بىر خاتىرە كۈنىدىن بەھرىلىنىشى ئۈچۈن، كۆپ لىگەن شتاتلار بۇ خاتىرە كۈننى ھەر يىلى 5 ـ ئاينىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر دۈشەنبە كۈنى ئۆتكۈزۈشكە ئۆزگەرتكەن.

ئامېرىكىنىڭ جەنۇب ـ شىمال ئۇرۇشى مەزگىلىدە، سان ـ ساناقسىز جەڭچىلەر ئۇرۇش مەيدانىدا ھاياتىدىن ئايرىلغان. ئۇرۇش ئاياغلاشقاندىن كېيىن، جەنۇبتىكى نۇرغۇن ئائىلىلەر ئۆلۈپ كەتكەن كوماندىر ـ جەڭچىلەر ئۈچۈن ھازا ئاچقان. ھەر يىلى ئەتىياز كەلگەندە، جەنۇب ـ شىمال دەپ ئايرىماي، ئىككى تەرەپتىن ئۆلگەنلەرنىڭ قەبرىسىگە گۈل قويغان. بۇنىڭدىن تەسىرلەنگەن شىمالىلقلار بۇنى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ سىمۋولى دەپ قاراشقان. ئەينى چاغدىكى ئامېرىكا ئارمىيىسىنىڭ قوماندانى جۇن A. روگىن بۇ خىل ئەھۋالغا ماسلىشىپ، ھەر يىلى 5 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىنى «ۋەتەننى قوغداش يولىدا قۇربان بولغان جەڭچىلەرگە گۈل تەقدىم قىلىش» كۈنى قىلىش

توغرۇلۇق پەرمان چۈشۈرگەن.

ھەر يىلى ئۈرۈشتا قازا قىلغانلار خاتىرە كۈنى يېتىپ كەلگەندە، ئامېرىكا ھەربىيلىرى ۋە پېشقەدەم كونا ئەسكەرلەر ھەرقايسى قەبرىستانلىقلارغا قاراپ يول ئالىدۇ، ئوق ئېتىپ، قۇربان بولغانلارغا ئېھتىرام بىلدۈرىدۇ.

8. ئەمگەكچىلەر بايرىمى:

ئەمگەكچىلەر بايرىمى ئامېرىكىدىكى مەملىكەت خاراكتېرلىك بىر بايرام. بۇ بايرام ھەر يىلى 9 ـ ئاينىڭ بىرىنچى ھەپتىسىنىڭ دۈشەنبە كۈنى ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۇ كۈندە، ھەر خىل داغدۇغىلىق پائالىيەتلەر ئۈيۇشتۇرۇلۇپ، ئەمگەكچى ئىشچىلارغا ھۆرمەت بىلدۈرۈلىدۇ.

1882 ـ يىلى ئامېرىكا ياغاچچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى پېتىر مەيكور ئەمگەكچىلەر بايرىمى تەسىس قىلىشنى تۇنجى بولۇپ ئوتتۇرىغا قويغان، شۇنداقلا بىر كۈن دەم ئېلىش بېرىش، ھەر خىل پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق، ئەمگەكچىلەرگە ھۆرمەت بىلدۈرۈشنى تەۋسىيە قىلغان. 1884 ـ يىلىغا كەلگەندە ئامېرىكا ئەمگەكچىلەر كالوننىسى قارار چىقىرىپ، ھەر يىللىق ئەمگەكچىلەر بايرىمىدا نامايىش ئۆتكۈزۈپ، تەبرىكلەش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىشنى ئوتتۇرىغا قويغان. 1887 ـ يىلى 2 ـ ئايدا ئورېگون شتاتى تۇنجى بولۇپ قارار ماقۇللاپ، ئەمگەكچىلەر بايرىمنى قانۇنلۇق بايرام دەپ جاكارلىغان. 1894 ـ يىلى ئامېرىكا پارلامېنتى ئەمگەكچىلەر بايرىمنى مەملىكەت خاراكتېرلىك بايرام دەپ قارار چىقارغان.

9. كۆچەت تىكىش بايرىمى:

كۆچەت تىكىش بايرىمى ھەرقايسى شتاتلار تەرىپىدىن بەلگىلىنىدىغان، مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ۋاقتى بولمىغان بايرام. ئەمما، ھەر يىلى 4 ـ ۋە 5 ـ ئايلاردا ئامېرىكا

نىڭ ھەرقايسى شتاتلىرى كۆچەت تىكىش بايرىمى پائالىيەتلەرىنى ئۇيۇشتۇرىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنى ئاساس قىلغان ھەرقايسى قاتلام كىشىلىرى كۆچەت تىكىش قوشۇنىنى تەشكىللەپ، كۆچەت تىكىدۇ.

كۆچەت تىكىش بايرىمى ئەڭ دەسلەپ نېبراسكا شتاتىدا باشلانغان. 19 ـ ئەسىردىن ئىلگىرى، نېبراسكا شتاتى بىر پارچە قاقاسلىق بولۇپ، زېمىنى قۇرغاق، دەرەخلىرى ئاز ئىدى. شامال چىقسىلا پۈتۈن شتات قۇم ئىچىگە غەرق بولاتتى. 1872 ـ يىلى ئامېرىكىنىڭ مەشھۇر ئاگرونومى سېتىلىن ھوردۇن نېبراسكا شتاتىدا كۆچەت تىكىش بايرىمى تەسىس قىلىش تەكلىپىنى بەرگەن. ئەينى ۋاقىتتىكى شتاتلىق يېزا ئىگىلىكى ئىدارىسى بۇ تەكلىپنى قوبۇل قىلغان، شۇنداقلا شتات باشلىقىنىڭ ئىمزالىشى بىلەن ھەر يىلى 4 ـ ئاينىڭ 3 ـ ھەپتىسىدە كېلىدىغان چارشەنبە كۈنىنى كۆچەت تىكىش بايرىمى قىلىپ بېكىتكەن. شۇنىڭ بىلەن ھەر يىلى نەچچە مىليون تۈپ كۆچەت تىكىلگەن. 16 يىل ئىچىدە 100 مىڭ گېكتار قاقاسلىق يەر كۆجۇم ئورمانلىققا ئايلانغان. كېيىنچە بۇ بايرام باشقا شتاتلاردىمۇ ئۆتكۈزۈلىدىغان بولغان.

10. تەشەككۈر بايرىمى:

ھەر يىلى 11 ـ ئاينىڭ ئاي ئاخىرقى ھەپتىسىدە كېلىدىغان پەيشەنبە كۈنى ئامېرىكىلىقلارنىڭ تەشەككۈر بايرىمى. بۇ بايرام ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئائىلىۋى جەم بولۇش بايرىمى.

1620 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئەنگلىيىدە دىنىي زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان 102 نەپەر مۇخلىس «ماي گۈلى» ناملىق كېمە بىلەن ئامېرىكا قۇرۇقلۇقىغا يېتىپ كەلگەن ۋە نۇرغۇن ئەگرى ـ توقايلىقلارنى بېشىدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، پلىموس دېگەن

جايغا كېلىپ لەڭگەر تاشلىغان. ئۇلار بۇ يەردە ناھايىتى ئوبدان بىر بېلىقچىلىق پورتىنىڭ بارلىقىنى كۆرگەن. قىرغاقتا چەقىپ كۆزەتكەندە كۆزەتكۈچىلەرنىڭ كۆزىگە مەھسۇلاتى يىغۇۋىلىنغان قوناق ئېتىزى ۋە ئېرىق ـ ئۆستەڭلەر چېلىقىپ بىراق، ئۇلار بۇ يەردىن بىرمۇ ئادەمنى تاپالمىغان. بۇ يەر ئەسلىدە، ئىندىئانلارنىڭ بىر كەنتى بولۇپ، تېخى يېقىندىلا تارقالغان يۇقۇملۇق چېچەك كېسىلى ھەممە ئىندىئانلارنىڭ جېنىنى ئەكەتكەنكەن. مانا بۇ يەر ئەنگلىيە كۆچمەنلىرىنىڭ يەنە بىر مۇھىم تۇرالغۇسى بولۇپ قالغان.

بۇ كۆچمەنلەر 1620 ـ ۋە 1621 ـ يىلى ئارىسىدىكى قەھرىتان قىشتا تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز قىينىچىلىقلارغا دۇچ كەلگەن. قار ئۈچۈپ تۇرغان بۇ قىشنى ئاددىي كېيىنىرەك ئۆتكۈزگەن. يېمەكلىكنىڭ يېتىشمەسلىكى ۋە يۇقۇملۇق كېسەل سەۋەبلىك، پەقەت 50 نەچچە كۆچمەنلا بۇ قىشتىن سالامەت ئۆتۈپ كېتەلىگەن.

كېيىنكى يىلى ئەتىيازدا پىلىكمۇستىكى بۇ كۆچمەنلەر كۈنتو دەيدىغان بىر ئىندىئان بىلەن تونۇشۇپ قالغان. كۈنتو بۇ كۆچمەنلەرگە دوستانە مۇئامىلىدە بولغان ۋە ئۆزى تەۋە قەبىلىنىڭ قەبىلە باشلىقى ماسساسۇدنى كۆچمەنلەرگە تونۇشتۇرغان. ماسساسۇد كۆچمەنلەرنى قىزغىن قارشى ئالغان، ئۇلارغا سوۋغا تەقدىم قىلغان، مەخسۇس ئادەم بەلگىلەپ، ئۇلارغا ئوۋ قىلىشنى، بېلىق تۇتۇشنى ۋە قوناق، كاۋا، پۈرچاق قاتارلىق زىرائەتلەرنى تېرىشنى ئۆگىتىپ قويغان. ئىندىئانلارنىڭ يارىدىمى بىلەن بۇ كۆچمەنلەر تېرىغانلىرىدىن مول ھوسۇل ئالغان، مول ھوسۇل خۇشاللىقىدا ئەنئەنىۋى دىنىي ئادەت بويىچە خۇدانىڭ ئۆزىگە مول مەھسۇلات ئاتا قىلغىنىغا تەشەككۈر بىل-

دۇرگەن، قوشنا ئىندىئانلارنىمۇ بۇ تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتنىشىشقا تەكلىپ قىلغان. ئىندىئانلار ئۆز كۆڭلىنى بىلدۇ-رۇش يۇزىسىدىن كۆچمەنلەرگە بەش بۇغا تەقدىم قىلغان. تە-شەككۇر بايرىمى ئۆتكۈزۈش مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا ئۆدۈم بولۇپ قالغان.

11. مىلاد بايرىمى:

مىلاد بايرىمى ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئەڭ كاتتا بايرىمى. ھەر يىلى 12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى بۇ بايرام زور تەنتەنە ئىچىدە ئۆتكۈزۈلىدۇ.

مىلاد بايرىمى خرىستىئان مۇخلىسلىرى خرىستوس ئېسا-نىڭ تۇغۇلغان كۈننى خاتىرلەيدىغان بايرام. ئېسا زادى قاچان دۇنياغا كەلگەن دېگەن سوئالغا ھېچكىم جاۋاب بېرەلمەيدۇ. ئەمما، بۇ بايرام مىلادىيە 354 - يىلى رىم خرىستىئان دىنى جەمئىيىتى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن بايرام.

ئېسا كېچىدە تۇغۇلغان دېگەن پەتىۋاغا ئاساسەن، مىلاد بايرىمى 12 - ئاينىڭ 24 - كۈنى كېچىدە باشلىنىدۇ، يېرىم كېچىدە بايرام كەيپىياتى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە يېتىدۇ. بۇ كې-چە ھەم مىلاد كېچىسى، دەپ ئاتىلىدۇ.

مىلاد كېچىسى خۇشاللىق ئۆڭچىگە كۆتۈرۈلگەن بىر كېچە ھېسابلىنىدۇ. ئامېرىكىلىقلار بايراملىق پائالىيەتلىرىنى تا تاڭ ئاتقۇچە داۋاملاشتۇرىدۇ. تاڭ سەھەردە، كىشىلەر بايرام مۇناسە-ۋىتى بىلەن بىر - بىرىنى تەبرىكلىشىدۇ. كۈندۈزى كوچا - كوچىلاردا ھەر خىل تەبرىكلەش پائالىيەتلىرى قىزىپ كېتىدۇ.

12. يېڭى يىل بايرىمى:

يېڭى يىل بايرىمى ئامېرىكىنىڭ ھەرقايسى شتاتلىرىدا بىرلا ۋاقىتتا تەبرىكلىنىدىغان مۇھىم بايراملاردىن بىرى. ئەما، ئامېرىكىدا يېڭى يىل بايرىمى تەشەككۇر بايرىمى ۋە مىلاد

بايرىمچىلىك داغدۇغا پەيدا قىلمايدۇ.

ئامېرىكىلىقلار يېڭى يىلنى تەبرىكلىگەندە، تەبرىكلەش پا-ئالىيىتى هارپا ئاخشىمى ئەڭ يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلىدۇ. هارپا كېچىسى ئامېرىكىدىكى بارلىق چېركاۋلاردا داغدۇغىلىق دۇئا ـ تىلاۋەت يىغىلىشى ئۆتكۈزۈلىدۇ. كىشىلەر چېركاۋلارغا، كوچىلاردىكى مەيدانلارغا توپلىشىپ، شېئىر دېكلاماتسىيە قىلىـ دۇ. دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىنىدۇ، ئۆزئارا بەخت تىلىشىدۇ، ئۆزـ كۈزگەن گۈناهلىرىغا توۋا ـ ئىستىغپار ئېيتىدۇ. شۇنداق قىـ لىپ كونا يىلنى ئۇزىتىپ يېڭى يىلنى كۈتۈۋالىدۇ. تەڭ كېچە سائەت 12 بولغاندا، بارلىق چېركاۋلار قوڭغۇراق چالىدۇ، ئور-كېستىر ئۆتمۈشنى ئەسلىتىدىغان «سىزگە ئاقيول تىلەيمەن» دېگەن مۇزىكىنى ئورۇنداىدۇ. مۇزىكا ساداسى ئىچىدە هاياجانلا-غان كىشىلەر بىر ـ بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كېتىدۇ، تو-نۇشمايدىغان كىشىلەرمۇ بىر ـ بىرى بىلەن سۆيۈشىدۇ. تاڭ ئاتاي دېگەندە كىشىلەر ئەكەلگەن كونا كىيىملىرىنى ئوتقا تاشلاپ كۆيدۈرىدۇ ـ دە، شۇنىڭ بىلەن كونىنى ئۇزىتىپ، يې-ڭىنى كۈتۈۋالغان بولىدۇ.

13. پاسخا بايرىمى:

پاسخا بايرىمى كاتولىك دىنى مۇرىتلىرىنىڭ ئىسانىڭ قاي-تا تىرىلىشىنى خاتىرىلەيدىغان بىر بايرىمى. هەر يىلى ئەتىياز ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن تۇنجى قېتىم ئاي تولغاندىن كېيىنكى تۇنجى يەكشەنبە كۈنى پاسخا بايرىمى ئۆتكۈزۈلىدۇ.

پاسخا بايرىمى نۇرغۇن ئەنئەنىۋى تەبرىكلەش پائالىيەتلىرى بىلەن قۇتلۇقلىنىدۇ. تۇخۇم بولسا پاسخا بايرىمىنىڭ تىپىك سىمۋولى. قەدىمكى كىشىلەر تۇخۇمنى كۆپ بالا ـ چاقلىق بولۇش ۋە قايتا تىرىلىشنىڭ تىمسالى دەپ قارىغان. تۇخۇمنى

يېڭى هاياتلىققا هامىلدار دەپ ئىشەنگەن. كېيىنچە، كاتولىك دىنى مۇرىتلىرى تۇخۇمغا يېڭى مەنە بېرىپ، ئۇنى ئىسانىڭ قەبرىسىنىڭ تىمسالى، كەلگۈسىدىكى هاياتلىق تۇخۇم ئىچىدىن چىقىدۇ دەپ هېسابلىغان. پاسخا بايرىمىدا كىشىلەر تۇخۇمنى قىزىل رەڭدە بوياپ، ئۇنى ئىسا تالاپەتكە ئۇچرىغان چاغدا ئاققان قىزىل قانغا تەققاس قىلىدۇ.

توشقانمۇ پاسخا بايرىمىنىڭ سىمۋولى دەپ قارىلىدۇ. توشقانىڭ كۆپىيىشى تېز بولغاچقا، ئۇنى يېڭى هاياتلىقنىڭ ئىپادىلىنىشى دەپ بىلىدۇ.

پاسخا بايرىمىدا ئاساسلىقى قوي گۆشى ۋە چوشقا سېنى يېيىلىدۇ.

14. ئاشىق ـ مەشۇقلار بايرىمى:

هەر يىلى 2 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى غەربلىكلەرنىڭ ئەنئەنىۋى ئاشىق ـ مەشۇقلار بايرىمى، ئۇنىڭ تارىخىمۇ خېلى ئۇزاققا تاقىلىدۇ. قەدىمكى رىملىقلارنىڭ پادىچى مۇئەككىلى بايرىمى دەل ئاشىق ـ مەشۇقلار بايرىمى بولغان. بۇ كۈندە قىز ـ يىگىتلەر بىر يەرگە جەم بولىدۇ، قىزلار مۇهەببەت ئىزهار قىلىنغان تەبرىكنامىسىنى بىر ياغاچ سوغا ئىچىگە تاشلايدۇ، يىگىتلەر بىر ـ بىرلەپ كېلىپ، ياغاچ سوغدىكى تەبرىكنامىلەرنى ئېلىشىدۇ. ئۇلار كىمنىڭ تەبرىكنامىسىنى ئالسا، شۇ قىز شۇ يىگىتنىڭ سۆيگىنى بولۇپ قالىدۇ.

كاتولىك دىنى رونالق تاپقان چاغلاردا، دىنىي جەمئىيەت بۇنداق بايرام ئادىتىنى كۆزىگە سىغدۇرالمىغان. ئەمما، بۇ بايرام ياشلارنىڭ كۆڭلىگە ياقىقاچقا، ئۆز يولى بىلەن داۋاملىشىۋەرگەن. مىلادىيە 7 ـ ئەسىرگە كەلگەندە، دىنىي جەمئىيەت داهىيلىرى بۇ بايرامنى كاتولىك دىنى بىلەن بىرلەشتۇرمەكچى

بولغان، بۇ بايرامغا كاتولىك دىنى ئۇچۇن قۇربان بەرگەن ۋالنتىننىڭ نامى بىلەن يېڭىۋاشتىن نام بېرىپ، 2 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى بايرام ئۆتكۈزۈشنى 2 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ئۆتكۈزۈشكە ئۆزگەرتكەن.

15. ئالۋاستى بايرىمى هارپىسى:

ئالۋاستى بايرىمى غەربلىكلەرنىڭ ئەنئەنىۋى بايرىمى. ئالۋاستى بايرىمىنىڭ هارپىسى ــ هەر يىلى 10 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى كېچىسى بالىلارنىڭ ئەڭ خۇشال بولىدىغان پەيتى. هارپا كېچىسى بالىلارنىڭ نەزىرىدە سىرلارغا تولغان بايرام بولۇپ هېسابلىنىدۇ. شۇ كېچىسى بالىلار رەڭمۇرەڭ قۇراق كىيىملەرنى كىيىپ، خىلمۇخىل نىقابلارنى تاقاپ، «جېڭ چىرىغى» دېيىلىدىغان بىر خىل چىراغنى كۆتۈرۈپ قوشنىلارنىڭ ئىشىكى ئالدىغا بارىدۇ. «چاقچاققا تۇرامسىز ياكى كۈتۈۋېلىشقىمۇ» دەپ ئۇنلۇك ۋارقىرايدۇ. ئەگەر مەلۇم كىشى ئۇلارغا كەمپۇت، پۇل بېرىپ كۈتۈۋالمىسا، ئۇلار ئىشىك تۈتقۇچىغا سوپۇن سۈركەپ قويىدۇ ياكى مۇشۇكىنى رەڭمۇرەڭ بوياق بىلەن بوياپ تاشلايدۇ. ئەلۋەتتە، كۆپ سانلىق ئائىلىلەر بۇ كېچىك مېهمانلارنى خۇشاللىق بىلەن كۈتۈۋالىدۇ. تاڭ ئاتقاندا بۇ كېچىك مېهمانلار قورسىقى تومپايغان، يانچۇقى تولغان هالدا ئۆيلىرىگە قايتىشىدۇ.

16. ساينت پاترىك بايرىمى:

هەر يىلى 3 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى مىسسىئونېر ساينت پاترىكنى خاتىرىلەش بايرىمى. بۇ بايرام مىلادىيە 5 ـ ئەسىرنىڭ كېيىنكى يىللىرىدا ئېرلاندىيىدە پەيدا بولغان. ئامېرىكىدا 1737 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىن ئېتىبارەن بۇ بايرام تەبرىكلىنىدىغان بولغان.

ساينت پاترىك بىر مىسسىئونېر بولۇپ، مىلادىيە 432 ـ

يىلى پاپا تەرىپىدىن ئېرلاندىيىگە كاتولىك دىنىنى تارقىتىشقا ئەۋەتىلگەن. قىرغاقتا چىقىشىغلا غەزەپلەنگەن غەيرىي دىن مۇخلىسلىرى ئۇنى تاش بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرمەكچى بولغان. ئەمما، ساينت پاترىك ھېچ نەرسىدىن قورقمىغان ھالدا ئۆز دىنىنى تەرغىب قىلىۋەرگەن. ئۇنىڭ ئېيتقان ۋەزلىرى ئېرلاندىيىلىكلەرنى تەسىرلەندۈرگەن. ئۇلار ساينت پاترىكنىڭ چوقۇنۇشىنى قوبۇل قىلغان. مىلادىيە 493 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ساينت پاترىك ئالەمدىن ئۆتكەن. ئېرلاندىيىلىكلەر ئۇنى ئەسلەپ تۇرۇش ئۈچۈن بۇ كۈننى ساينت پاترىك بايرىمى قىلىۋېلىشقان.

1737 ـ يىلى بۇ بۆلەك ئېرلاندىيە مۆتىۋەرلىرى ۋە سودىگەرلىرى ئامېرىكىنىڭ بوستون شەھىرىگە يىغىلىپ، ساينت پاترىكقا سېغىنغان ۋە ئېرلاندىيىلىكلەرنىڭ خەير ـ ئېھسان جەمئىيىتىنى قۇرغان. شۇنىڭدىن كېيىن، فىلادېلفىيە، چىكاگو، نيۇيورك قاتارلىق شەھەرلەردىمۇ ساينت پاترىكنىڭ نامىغا ئالاقىدار جەمئىيەتلەر قۇرۇلغان.

ساينت پاترىك بايرىمى كۈنى، ئامېرىكىلىقلار ئادەتتە ناماىش ئۆتكۈزۈش، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىش، جامائەتكە كەچلىك تاماق بېرىش ئۈسۈلى بىلەن بۇ بايرامنى خاتىرىلەيدۇ.

17. ئالداش بايرىمى:

ھەر يىلى 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى غەربلىكلەرنىڭ، شۇنداقلا ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئەنئەنىۋى بايرىمى ـــ ئالداش بايرىمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

«ئالداش بايرىمى» ئەڭ بۇرۇن فرانسىيىدە دۇنياغا كەلگەن. فرانسىيە 1564 ـ يىلى ئىسلاھ قىلىنغان يېڭى كالېندار ـــ گېرىگورى كالېندارىنى ئەڭ دەسلەپ قوبۇل قىلغان، 1 ـ ئاي-

نىڭ 1 ـ كۈننى يىل بېشى دەپ بېكىتكەن. بىراق، كونىلىق-
نى ياقلىغۇچى بەزى كىشىلەر بۇ ئىسلاھاتقا قارشى چىققان،
كونا كالېندارنى جاھىللارچە قوللىنىپ، 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈ-
نىنى يىل بېشى دەپ قارىغان، ئۆزئارا سوۋغا تەقدىم قىلىشىپ،
يېڭى يىلنى مۇبارەكلەۋەرگەن. ئىسلاھاتنى ياقلىغۇچىلار كونى-
لىققا يېپىشىۋالغۇچىلارنى ئەخمەق قىلىش نىيىتىگە كەلگەن،
ئۇلار ئارىسىدىكى قىزىقچىلار ئۇلارغا ساختا سوۋغات تەقدىم
قىلىپ، ساختا زىياپەتكە تەكلىپ قىلغان. شۇنىڭ بىلەن 4 ـ
ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئۆزئارا يالغان سوۋغا تەقدىم قىلىشىدىغان
بۇ ئادەت فرانسىيىدە تارقىلىپ كەتكەن. 18 ـ ئەسىرنىڭ باش-
لىرىدا، بۇ ئادەت ئەنگلىيىگە تارقالغان، ئارقىدىنلا دەسلەپكى
مەزگىللەردىكى ئەنگلىيىلىك كۆچمەنلەر تەرىپىدىن ئامېرىكىغا
ئەكىلىنگەن.

4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىكى ئالداش بايرىمىدا، كىشىلەر
ھەر خىل ساختا نەرسىلەر بىلەن بىر ـ بىرىنى ئەخمەق قىلە-
شىپ، كۆڭۈل ئېچىشىدۇ. بالىلار چوڭلارنى ئالدايدۇ، ئۆزئارا
ئالدىشىدۇ.

18. ئانىلار بايرىمى:

ئامېرىكىدا ئانىلار بايرىمىنى ئۆتكۈزۈش 1907 ـ يىلى 5 ـ
ئايدا باشلانغان. ئانىلار بايرىمىنى تەسىس قىلىشنى فىلادېلفە-
يىلىك ئانىنا دېگەن بىر ئايال دەسلەپ تەشەببۇس قىلغان.

1911 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئانىلار بايرىمىنى تەبرىكلەش پا-
ئالىيەتلىرى كەڭ ئەۋج ئېلىشقا باشلىغان. بۇ بايرام پەقەت ئا-
مېرىكىدىلا ئەمەس، كانادا، مېكسىكا ۋە جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى
بەزى دۆلەتلەردىمۇ ئۆتكۈزۈلىدىغان بولغان. 1912 ـ يىلى ئا-
مېرىكىدا ئانىلار بايرىمى خەلقئارالىق جەمئىيىتى قۇرۇلغان.

1913 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئامېرىكا ئاۋام پالاتاسى مەخسۇس قارار چىقىرىپ، زۇڭتۇڭ ۋە بارلىق كابىنېت ئەزالىرىنى، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنى ئانىلار بايرىمى كۈنى ئاق گۈل تاقاشقا چاقىرغان. 1914 ـ يىلى ئامېرىكا پارلامېنتى 5 ـ ئاينىڭ ئىككىنچى يەكشەنبىسىنى ئانىلار بايرىمى قىلىپ بېكىتكەن.

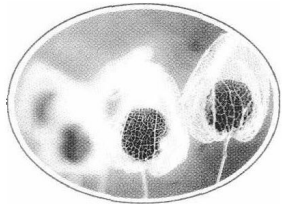
ئانىلار بايرىمى كۈنى ئامېرىكىلىقلار ئاناللارنى قىلىپ ئانىلىرىنى خۇشال قىلىشقا، ئانىلىرىنىڭ بىر يىل ئىچىدە چەككەن جاپالىرىغا تەشەككۈر بىلدۈرۈشكە تىرىشىدۇ. ئادەتتىكى ئاددىي ئۇسۇل، ئانىلارغا بايراملىق كارتا ۋە سوۋغات يوللاشتىن ئىبارەت بولىدۇ. بۇ كۈنى ئانىلار يەنە بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىپ، خۇشال كەيپىيات ئىچىدە بالىلىرىنىڭ ۋە ئېرىنىڭ گۈلدەستىلىرىنى، قەنت ـ گېزەكلىرىنى، كىتاب ۋە باشقا سوۋغىلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ. ئانىلار بىر كۈنلۈك ئېغىر ئائىلە ئەمگىكىدىن ئازاد قىلىنىدۇ، ئۇ قىلىدىغان ئىشلارنى بالىلىرى ۋە ئېرى ئورۇندايدۇ.

19 . ئانىلار بايرىمى:

كىشىلەر ئانىلار بايرىمىنى تەبرىكلەش بىلەن بىللە، ئانىلارنىڭ تۆھپىسىنمۇ ئۇنتۇپ قالمىغان. بەزىلەر 1909 ـ يىلىدىن باشلاپلا ئانىلار بايرىمىنى تەسىس قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، بۇنداق تەكلىپنى تۇنجى بولۇپ ئوتتۇرىغا تاشلىغان كىشى ۋاشىنگتونلۇق بىر ئايال ئىكەن. ئەسلىدە، بۇ ئايالنىڭ ئانىسى بۇرۇنلا ئۆلۈپ كەتكەن بولۇپ، ئانىسى بالىلارنى بېقىش ۋە تەربىيىلەش ئىشىنى ئۆزى يالغۇز ئۆز ئۈستىگە ئالغانىكەن. 1909 ـ يىلى ئۇ ئاتىسىنىڭ ھىممىتىگە تەشەككۈر بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن ئۇنى تەبرىكلەش پائالىيىتى ئۇيۇشتۇرماقچى بولغان، شۇنداقلا ئۇ بارلىق ئاتىلارنىڭ

ئائىلىسىگە ۋە جەمئىيەتكە قوشقان تۆھپىسىنى ھېسابقا ئېلىپ، شۇ يەردىكى بىر دىنىي زاتلار جەمئىيىتىگە خەت يازغان، ھەر يىلى 6 - ئاينىڭ ئوچىنچى يەكشەنبىسىنى ئاتىلار بايرىمى قىلىپ بېكىتىشنى تەلەپ قىلغان. بۇ جەمئىيەت بۇ تەلەپنى ئەزالار كېڭىشىنىڭ مۇزاكىرىسىگە قويۇپ ماقۇللۇقتىن ئۆتكۈزگەن. شۇنداق قىلىپ كىشىلەر 1910 - يىلى 6 - ئايدا تۇنجى ئاتىلار بايرىمىنى تەبرىكلىگەن. ئۇ چاغدا ئاتىسى ئالەمدىن ئۆتكەن بارلىق پەرزەنتلەر بىر تال ئاق ئەتىرگۈل تاقىغان. ئاتىسى ھايات پەرزەنتلەر بىر تال قىزىل ئەتىرگۈل تاقىغان. مانا بۇ ئادەت تا ھازىرغىچە داۋام قىلىپ كەلمەكتە. 1934 - يىلى 6 - ئايدا ئامېرىكا پارلامېنتى بىر قارار ماقۇللاپ، ھەر يىلى 6 - ئاينىڭ ئوچىنچى يەكشەنبىسىنى ئاتىلار بايرىمى كۈنى دەپ جاكارلىغان.

ئامېرىكىدا ئاتىلار بايرىمىنى تەبرىكلەش ئۇسۇلى ئانىلار بايرىمىنىڭكىدىن پەرقلەنمەيدۇ، بىراق ئاتىلارغا قەنت - گىزەك ئەمەس، سىگارت سوۋغا قىلىنىدۇ.

ئامېرىكا قالتىس دۆلەت، لېكىن ئۇ «جەننەت» ئەمەس

(مەزكۇر خاتىرەمگە خاتىمە بولۇپ قالسۇن)

ئوقۇرمەنلەر بىلىدۇ، يەتتە دۆلەت سەپىرىدىن كېيىن يېزىلغان «ساياھەتنامە» ۋە سەككىز دۆلەت تەسىراتىدىن ۋۇجۇدقا كەلگەن «ياۋروپادا نېمىلەرنى كۆردۇم» دېگەن كىتابلىرىمدا ھەرقانداق بىر دۆلەتنى «قالتىس» دېگەن سۆز بىلەن سۈپەتلەپ باقمىغانمدىم، ھەتتا تەرەققىيات پەللىسىدە ئامېرىكىغا يانداشىپ كېلىۋاتقان گېرمانىيە بىلەن ياپونىيىگىمۇ بۇ سۈپەتنى ئىشلەتمىگەنمدىم. تۇرلۇك ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلىرىدە ۋە باشقا تەرەپلىرىدە پەرق يوق دەپ پەرەز قىلغاندىمۇ، ئىقتىسادىي كۆچ جەھەتتە چوڭ دۆلەت بىلەن كىچىك دۆلەتنى سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. چوڭ دېگەننىڭ چوڭلۇقى بار، ئەلۋەتتە.

دەرۋەقە، ئامېرىكىنى «قالتىس» دېدىم. ئۇنى كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە يىللىق كىرىم ۋە ئۇنىۋېرسال دۆلەت كۆچىگىلا ئەمەس، بەلكى تەرەققىيات قەدىمىنىڭ تېزلىكىگە، تەكشىلىكىگە قاراپ شۇنداق دېدىم.

1620 ـ يىلىدىكى «ماي گۈلى» كېمىسىگە ئولتۇرۇپ ئامېرىكىغا كەلگەن كۆچمەنلەرنىڭ پلىموس پورتىغا قەدەم قويغان تۇنجى كۈنىدىن تارتىپ ھېسابلىغاندا، ئامېرىكا ئاران 380 يىللىق تارىخقا ئىگە بىر «كەنجى ئەل» بولۇپ چىقىدۇ.

ئۇنىڭ تارىخىنى مۇستەقىل دۆلەت قۇرغان 1776 - يىلى 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن باشلاپ ھېسابلىغاندا بولسا، مۇئەللىپ مۇشۇ قۇرلارنى يېزىۋاتقاندا 223 يىل 5 ئاي 11 كۈن بولىدۇ. ئادەت بويىچە، ئامېرىكىنى 300 يىللىق تارىخى بار دەپ قارىغاندىمۇ ئۇنىڭ مۇشۇ 300 يىل ئىچىدىكى تەرەققىياتى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. پلىموس پورتىغا پاناھ ئىزدەپ كەلگەن ئاشۇ 102 نەپەر بەختسىز كۆچمەن ئەينى چاغدا ئاق كۆڭۈل، نامرات ئىندىئانلاردىن قوناق تېرىشنى، بىلىق تۇتۇشنى ئۆگىنىپ، بىچارىلەرچە جان باققان بولسا، ئاشۇ كۆچمەنلەرنىڭ 380 يىلدىن كېيىنكى ئامەتلىك ئەۋلادلىرى ھەم كۈچىگە، ھەم ئەقلىگە تايىنىپ، مىللىي دارامەت بويىچە دۇنيا مىللەتلىرىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋالدى. باشپاناھى ئىندىئانلارنىلا ئەمەس، بەلكى ئىندىئانلاردىنمۇ بايىاشىراق ياشايدىغان ئۇششاق مىللەتلەرنىمۇ قولىغا قارىتالايدىغان، ھېچنېمىدىن تەپ تارتمايدىغان، زورلۇق - زومبۇلۇق قىلالايدىغان دەردىجىگە يەتتى.

دۇرۇس، لىللا گەپ قىلغاندا، ئامېرىكىلىقلار مۇشۇ ھالغا يەتكۈچىلىك كۆچمەنچىلىك تۇرمۇشىنىڭ، مۇستەملىكىچىلەر-نىڭ دەردىنى تازا تارتتى. مۇستەقىللىق ۋە دۆلەت قۇرۇش يولىدا تېگىشلىك قۇربانلارنى بەردى. ئاران بىرقانچە مىليون ئىندىئان ياشايدىغان، ئىنسان ئايىغى ئاز تەگكەن بۇ كەڭ زېمىندا بوز يەر ئاچتى. ئېكىن ئېچىپ پۇل تاپتى، پۇلى بولغاچ سېتىۋېلىش، قېتىۋېلىش، بېسىۋېلىش يولى بىلەن ئەسلىدىكى زېمىنىنى 10 ھەسسە كېڭەيتتى.

ئامېرىكا بوز يەر ئېچىپ، يەر تېرىش بىلەنلا توختاپ

قالمىدى. 19 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىلا سانائەت ئىنقىلابىنى باشلىۋەتتى. 1870 ـ يىلى بىز كەتمەن ۋە گۈرجەك بىلەن چىرىك چىڭ ھۆكۈمىتى ئۇچۇن يەر تېرىپ يۈرگەن چاغلاردا، ئۇلارنىڭ سانائەت ئىشلەپ چىقىرىش ئۈمۈمىي قىممىتى يېزا ئىگىلىك قىممىتىدىن ئېشىپ كەتتى. دېمەك، ئامېرىكا سانائەت دۆلىتىگە ئايلاندى. 1910 ـ يىلى يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇشنى باشلىۋەتتى...

ئىندىئانلار ئۇستىدىن ئېلىپ بارغان قانلىق قىرغىنچىلىقىنى، نېگىر قۇللارغا يۈرگۈزگەن دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيىسىنى، زېمىن كېڭەيمىچىلىكىنى، نامرات ئىشچىلارنىڭ ئوندۇرۇۋالغان پۇل ـ مېلىنى ۋاقتىنچە نەزەردىن ساقىت قىلغاندا، ئامېرىكىلىقلار ھاياتلىق مۇساپىسىدە ئىنتايىن قىسقا ھېسابلىنىدىغان 200 يىل ۋاقىت ئىچىدە، ئىقتىسادىي جەھەتتە يېڭى بىر پەللە يارىتىپ، ئۆزىنىڭ «قالتىس» لىقىنى كۆرسەتتى. ئامېرىكىنىڭ بۇ «قالتىس» لىقى يېزا ئىگىلىكىنى يۈكسەك دەرىجىدە ماشىنىلاشتۇرۇش ۋە يېزىلاردىكى ئىقتىسادىي تۈق ئەمگەك كۈچلىرىنى سانائەت ئىشلەپ چىقىرىشىغا جەلپ قىلىش يولى ئارقىلىق يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاھالە نىسبىتىنى 28 پىرسەنتتىكە چۈشۈرۈپ، دېھقان بىلەن ئىشچىنىڭ، يېزا بىلەن شەھەرنىڭ پەرقىنى ئاساسەن يوق قىلىشتىمۇ ئىپادىلەندى. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى ھارپىسىدىكى دەھشەتلىك ئىقتىسادىي بوھران، 1980 ـ يىللىرىن بېرىقى ئىقتىسادىي چوڭ چېكىنىش، پۇل پاخالىلىقى، يۇقىرى نىسبەتتىكى ئىشسىزلىق كەبى ئۆتكۇر مەسىلىلەرگە دۇچ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇگۈنكىدەك ئىقتىسادىي ئەمەلىي كۈچى

ئەڭ كۆچلۇك دۆلەتكە ئايلىنالمغانلىقىدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى كۆرسەتتى.

بۈگۈنكى ئامېرىكىدا سانائەتتە مەخسۇسلاشمىغان چوڭ شەھەر يوق، مەيلى چوڭ ۋە مەيلى كىچىك بولسۇن، سانائەت ئاساسى بولمىغان شەھەر يوق. ۋاشىنگتون ۋە لاس ۋېگاستەك سانائەت بىلەن شۇغۇللىنىش مۇمكىنچىلىكى يوق ۋە سانائەت ئاساسى بولمىغان شەھەرلەرنىڭمۇ ئۆز ئەۋزەللىكلىرىنى چىقىش قىلىپ، «تۈتۈنسىز سانائەت» نى يولغا قويۇپ، ئوخشاشلا پۇل تېپىش، قىممەت يارىتىش مەقسىتىگە يېتىۋاتقانلىقى بۇ «قالتىس» لىقنىڭ يەنە بىر مىسالى...

بۇ «قالتىس» لىق ھەددى ـ ھېسابسىز بايلىق يارىتتى، «دۆۋە دۆۋىگە يىقىلىپتۇ» دېگەندەك، بۇ بايلىق بايلارنى تېخىمۇ باي، نامراتلارنى تېخىمۇ نامرات قىلىۋەتتى. ئېكسپىلاتاتسىيە، ئىشسىزلىق، نامراتلىق، ئەخلاقىي بۇزۇلۇش، جىنايەت، ھەل قىلىپ بولمايدىغان ئىجتىمائىي ئىللەتلەر بۇ «قالتىس» لىق بىلەن تەڭ تۇغۇلۇپ، تەڭ چوڭ بولدى.

دەرۋەقە، ئامېرىكىنىڭ گېپى چىقسىلا بەزىلەر ئامېرىكىنىڭ بۇ قالتىسلىقىنى ئەڭ ئاۋۋال كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ. ئۇنى ئاسمىنىدا بىر ئەمەس تۆت قۇياش پارلاپ تۇرغان، ھەمە ئادەم ھۆر ـ غىلمانلاردەك راھەتتە ياشايدىغان، دەريا ئۆستىدە سۈت ـ شەربەت ئاقىدىغان، ئېرىنمەي قول ئۇزاتسىلا كوچا ـ كويدىن پۇل ـ پۇچەك يىغىۋېلىپ، بەگزادىلەر دەك يېتىپ يېگىلى بولىدىغان «جەننەت» دەپ قىياس قىلىشىدۇ. شۇ قىياسنىڭ ئېزىقتۇرۇشى بىلەن ئۇخلىماي تۇرۇپ «ئامېرىكا چۈشى» كۆرىدىغان ئايرىم كىشىلەرنىڭ 50 مىڭ

يۇەن، ھەتتا 100 مىڭ يۇەن پۇل خەجلەپ، قانۇنسىز ھالدا ئوكياندىن ئۆتۈپ، ئامېرىكا قىرغاقلىرىغا بېرىۋاتقانلىقىنى، كېمىدە تۇنجۇقۇپ ئۆلمىگەنلىرىنىڭ ئامېرىكا تۇرمىسىگە قامىلىۋاتقانلىقىنى تېلېۋىزور ـ رادىئودىن ئاڭلاپ تۇرۇۋاتىمىز. ھەتتا، بەزىلەرنىڭ بىر ئامال قىلىپ ئامېرىكىغا بېرىۋېلىپ، ئادىمىيلىك ئىززىتىنى يەرگە ئۇرغانلىقى، «جەننەت» تە ئوڭدا يېتىپ، «بىر كېچىدىلا باي بولۇۋالماقچى» بولغانلىقى، ئاخىرىدا كوچىدا قېلىپ، ئادەم كۆرمەيدىغان كۇنىنى كۆرگەنلىكى گېزىت ـ ژۇرنال قۇرلىرىدىن ھەممىمىزگە مەلۇم.

خوش، ئامېرىكا جەننەتمۇ ياكى ئەمەسمۇ؟

بۇ سوئالغا مۇجمەل جاۋاب بەرگەندە ئۇ ھەم «جەننەت»، ھەم «جەننەت» ئەمەس. «جەننەت» بولغان تەقدىردىمۇ، بۇ «جەننەت» نىڭ ئىگىلىرى ئۇنى مۇشۇ ھالغا كەلتۈرگۈچە ئۇزۇن يىللار پىشانە تەرىنى سىڭدۈرگەن، نۆۋەتتى كەلگەندە جېنىنىمۇ ئايىمىغان. بۇ كىشىلەر ئۆز «جەننەت» نىڭ مېۋىسىنى ھەرگىز ئەمگەك سىڭدۈرمەي «ئاسماندىن چۈشكەن» لەرگە ئىككى قوللاپ تۇتۇپ بەرمەيدۇ. ھۇرۇن ـ ئالقاپلارغا تېخىمۇ شۇنداق قىلىدۇ. ئىسلام قىسسەلىرىدىن خەۋەر تېپىشمىمىزچە، ئاللا ياراتقان «جەننەت» كە كىرىشمۇ ئۇنداق ئاسان ئىش ئەمەس ئىكەن. ئالدى بىلەن بىر ئۆمۈر ساۋابلىق ئىش قىلىپ، پەرىشتىلەرنىڭ خاتىرىسىدىن ياخشى پەزىلەت بىلەن ئورۇن ئېلىش كېرەككەن. سوئال ـ سوراقتىن، پىلسىرات كۆۋرۈكىدىن ئۆتىدىغان گەپ ئىكەن. «جەننەت» ئىشكى يەنە «رىزۋان» دەپ ئاتىلىدىغان پەرىشتىلەر تەرىپىدىن مەھكەم

ساقلىنىدىكەن. ھايات ۋاقتىدا قىلغان ياخشى ئىش - ئەمەل-لىرى ھېسابىغا «جەننەت» پاراغىتىدىن بەھرىمەن بولۇش شەرتىگە توشمىغانلار «جەننەت»كە كىرگۈزۈلمەيلا قالماي، ئۇ-دۇل «دوزاخ» قا يوللىنىدىكەن.

بىلىشىمچە، ئامېرىكا 1923 - يىلىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنلىرىگە قەدەر قانداق نىيەت، قانداق مەقسەتتە كەلگەن قانداق ئادەم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئىشكى ئالدىغا كەل-گەنلىكى كۆچمەننىڭ ھەممىسىنى قوبۇل قىلاتتىكەن. لې-كىن، شۇ چاغلاردا ئامېرىكىنىڭ كونا پۈقرالىرى ئارىسىدا بەزى غۇلغۇلىلار پەيدا بولغىلى تۇرۇپتۇ. «تەييارغا ھەييار» بولىدىغانلار كۆپىيىپ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان بايلىق-نىڭ بارغانسېرى ئازلاپ كېتىۋاتقىنىدىن بېشى قاتقان ھۆكۈ-مەتمۇ 1924 - يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ، كۆچمەنلەرنىڭ تاللاپ قوبۇل قىلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا قانۇن ئېلان قى-لىپتۇ. ئاتالمىش «تاللاپ قوبۇل قىلىنىدىغانلار» دائىرىسىگە ئامېرىكىغا كىرىشكە «شەرتى» توشىدىغان، «قولىدىن ئىش كېلىدىغان، ئامېرىكىغا پايدىسى تېگىدىغان» كۆچمەنلەر كى-رىدىكەن. ئامېرىكىدا ئولتۇراقلىشىپ قېلىش، ئامېرىكىنىڭ رەسمىي پۈقراسىغا ئايلىنىش بۈگۈنمۇ ھەم «جەننەت» ئىشى-كىدىن كىرىشتىنمۇ تەس بىر ئىش، بۇنداق ئىش «كۆچمەنلەر قانۇنى» دىكى تەرتىپلەر بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. شۇنداقتىمۇ، قانۇننىڭ يوچۇقىدىن پايدىلىنىپ، مەلۇم كەس-پىي ئالاھىدىلىكى بار كىشىلەرگە — «قولىدىن چوڭ ئىش كېلىدىغان» كۆچمەنلەرگە باشقىچە كۆز بىلەن قارىلىدۇ. ئۇلارغا بىر ئامال قىلىپ يول بېرىدۇ. 2 - دۇنيا ئۇرۇشى

مەزگىلىدە، ناتىنىستالار گېرمانىيىسىنىڭ ئىرقىي قىرغىنچىلىقىغا ئۇچرىغان يەھۇدىيلارغا كەڭ كۆلەملىك پاناھلىق بېرىدىغان ئىشىمۇ ئۆز ۋاقتىدا «ئىختىساسلىقلارغا يول بېرىش» رولىنى ئوينىغان. ئامېرىكىنىڭ يەھۇدىيلارغا پاناھلىق بېرىش بىلەن بىللە، نۇرغۇن يەھۇدي ئالىملىرىغا ئىگە بولۇشى، ئەسلىدە گېرمانىيىدە ياساپ چىقىلىدىغان ئاتوم بومبىسىنىڭ ئامېرىكىدا ياسىلىشىمۇ ئامېرىكىنىڭ ئالاھىدە كۆچمەنلەر سىياسىتىنىڭ بىر ئىسپاتى.

بۇنىڭدىن شۇ خۇلاسە كېلىپ چىقىدۇكى، دەرەخ سايىسىدە يېتىپ «بەڭگىنىڭ خىيالى» نى قىلىدىغان ھۇرۇنلارنى، «شاپتۇل» باغدا پىشسا، «ئوغرىلىغىلى تاغدىن چۈشىدىغان» پۇرسەتپەرەسلەرنى، ئىنسانغا پايدىسى تەگمەيدىغان ساۋاتسىزلارنى ئامېرىكىلىقلارلا ئەمەس، بەلكى ئۆز خەلقىمۇ ياخشى كۆرمەيدۇ. ئۇنداقلار قەدىرسىز ئادەملەر قاتارىدا ئېتىبارسىز قالدۇرۇلسا ئۇلارغا ھېچكىم ئىچ ئاغرىتمايدۇ.

ئامېرىكا پۇل ئۈستىگە قۇرۇلغان جەمئىيەت. ئۇ يەردە ماددىي نەرسىلەرگىلا ئەمەس، بەلكى ئىجتىمائىي نەرسىلەر-گىمۇ تاۋار قاتارىدا «باھا كارتۇشكىسى» چاپلانغان. ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ئەمەلدە ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت تۈسىنى ئالغان. سابىق زۇڭتۇڭلار سۆزلەيدىغان نۇتۇقنىڭمۇ سائەتلىك باھاسى بار، ئىلىم ئەھلى ئىلمىي دوكلات بەرسىمۇ، دوكلات بەرگۈچىنىڭ ئىلمىي دەرىجىسى ۋە ئۇنۇۋانىغا قاراپ سائەتلىك ئىش ھەققى بېرىلىدۇ. قىزلارنىڭ ئانىسىغا ياردەملىشىپ، قاچا - قۇچا يۇيۇشۇپ بەرسىمۇ ئانىسىدىن ھەق ئالىدىغانلىقىنى، ھەتتا ئاتا - ئانىلار پەرزەنتلىرىنىڭ ئۆيگە كېلىپ

بىر مەزگىل تۇرسىمۇ تاماق پۇلى تاپشۇرىدىغانلىقىنى كىتا-
بىمىزدا سۆزلەپ ئۆتتۇق.

قىسقىسى، ئامېرىكىدا پۇل بولمىسا بىر قەدەممۇ ئىلگە-
رى باسقىلى، بىر كۈنمۇ ئارتۇق ياشىغىلى بولمايدۇ. پۇل
بولمىسا ئۇرۇق - تۇغقانچىلىقتىن ئىبارەت قانداشلىق مۇنا-
سىۋىتىمۇ، دوست - بۇرادەرلىك مۇناسىۋىتىمۇ تەسىرگە
ئۇچرايدۇ. نامى ھەركىمگە تونۇشلۇق بولغان نيۇيورك شەھە-
رىنىڭ بېرادۋاي كوچىسىدىكى چىرايىدىن قان قاچقان قەلەن-
دەرلەرنىڭ قولىدىكى قۇرۇق قاچىنى ۋە ئۇلارنىڭ بىچارە ھا-
لىتىنى كۆرگەن ھەرقانداق كىشى بۇ دۇنياۋى پۇل مۇئامىلە
مەركىزىدىكى پۇلنىڭ كەمچىللىكلىكىنى ۋە پۇلنىڭ كۈچىنى
ناھايىتى ئوبدان ھېس قىلالايدۇ.

1626 - يىلى ئامېرىكىدىكى گوللاندىيىگە قاراشلىق يې-
ڭى نېدىرلاند ئۆلكىسىنىڭ ۋالىيسى 24 ئامېرىكا دوللىرى،
بىر جۇپ ئاياغ، بىر شىلەپە، بىر غاڭزا، بىر پىچاق بەدىلىگە
نيۇيوركتىكى يەرلىك ئىندىئانلارنىڭ قولىدىن بۇگۈنكى ما-
خاتتان ئارىلىنى سېتىۋالغان.

قارىغاندا، ئۇ چاغلاردا ئامېرىكا دوللىرىنىڭ خېلى كۈچى
بار ئوخشايدۇ. لېكىن، بۇگۈنكى كۈندە ئامېرىكىدا ئۇنداق
ئەرزان نەرسە يوق، 24 دوللارغا بىر ئارال ئەمەس، ئاران 24
كىلوگرام ئالما سېتىۋالغىلى، ئاشخانىدا تۆت قېتىم قورساق
تويغۇزغىلى بولىدۇ. كەم دېگەندە 25 سېنت تاشلانمىسا، ھەر-
قانداق تېلېفون ئېچىلمايدۇ. بىرەر مۇساپىر تەكرىنىڭ رەھە-
مى كېلىپ چېگرىدىن كىرەلىگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ قوتاز-
دەك ياكى ئۆكۈزدەك كۈچى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ۋاقىت-

لىق ئولتۇراقلىشىش ئىجازەتنامىسىگە ئېرىشەلمىسە، بىكارغا ئىشلەيمەن دېسىمۇ ھېچكىم ئىشلەتمەيدۇ. كىمكى قانۇنسىز كۆچمەننى يالالاپ ئىشلەتسە ئۇ قانۇنغا خىلاپ ئىش قىلغان بولىدۇ. 3000 دوللار (خەلىق پۇلى ھېسابىدا 25000 يۈەن) جەريمانە تۆلىگەندىن تاشقىرى، يەنە بەزى ئاۋارىچىلىكلەرگە يولۇقىدۇ. سايلانغۇچى بولسا، نامزاتلىق نامىغا داغ چۈشىدۇ، ئەمەلدار بولسا، ئابرۇيىغا دەز كېتىدۇ...

ئامېرىكا ئەلۋەتتە ئامېرىكىغا بېرىپ بىلىم ئالغۇچىلار-نىڭ كۆڭۈلدىكىدەك جايى، ئوقۇغۇچىنىڭ رەسمىيەتى قانۇنغا ئۇيغۇن بولسا ۋە ئوقۇش خىراجىتى ئىقتىسادىي كاپالەتكە ئىگە بولسا ئامېرىكا مەكتەپلىرىدە ئوقۇش پۇرسىتىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. ئامېرىكىمۇ بۇنى قارشى ئالىدۇ. بۇ شەخسىمۇ، دۆلەتكىمۇ پايدىلىق بولغان بىر ئىش. بىراق، ئامېرىكا ئالىي مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇش خىراجىتى ئۇچۇن خېلى جىق پۇل كېتىدۇ، جەمئىيەت ئەھۋالى مۇرەككەپ بولغاچقا، ئامېرىكىغا بېرىپ ئوقۇغان ئايرىم ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ «جەننەت» توغرىسىدىكى تەسىراتلىرى تېخىمۇ بىۋاستە ۋە تېخىمۇ چوڭقۇر. بولۇپمۇ، ئامېرىكىنى «پۇل چېچىلىپ ياتىدىغان» ۋە ئاسان پۇل تاپقىلى بولىدىغان «جەننەت» دەپ ھېسابلاپ، «ئۆزىنى چاغلىماي شىلتىڭ ئاتقان» ئايرىم ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ يەردە دۇچ كەلگەنلىرىمۇ ئاز ئەمەس.

قىسقىسى، «جەننەت» بولسۇن ياكى «دوزاخ» بولسۇن، باشقىلارنىڭ ئەۋزەل شارائىتىنى باشقىلارنىڭ ئۆزى ياراتقان. ئۇنىڭغا قارىغۇلارچە ھەۋەس قىلىش قەدىر - قىممەتنى سۈندۈرىدۇ. ئۇنىڭدىن ھەسەت قىلىش، روشەنكى، قىزىل كۆزلۈك

بولىدۇ. ئۇنىڭدىن بەھرىمەن بولۇۋېلىشنى كۆزلەش شەكلى ئۆزگەرگەن «رىزقى تاجاۋۇزچىلىق» بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئەقىللىق ئادەم ئۆزىنى قەدىرلەيدۇ. ئىرادە تىكلىگەن ئادەم باشقىلار قىلغانىنى قىلالايدۇ، ئۆز يۈرتىدىمۇ ھەقىقىي «جەننەت» نى بەرپا قىلالايدۇ. يەنە بىر تەكرارلاي:

ئامېرىكا قالتىس دۆلەت، لېكىن ئۇ «جەننەت» ئەمەس!

(21 ـ ئەسىرنىڭ ھارپا ئاخشىمى. ئۈرۈمچى)

(مەزكۇر كىتابنى يېزىش جەريانىدا، دوستۇم ۋاڭ فۇمىڭنىڭ «ئەركىنلىك ئىلاھى يۈرتىغا سەپەر»، ن. تېسدالنىڭ «سان فرانسىسكو»، ياڭ شۇنىڭ «ئامېرىكا»، جۇ خۇاجۇننىڭ «بۇگۈنكى ئامېرىكا» ناملىق كىتابلىرىدىن پايدىلاندىم. بۇ ئاپتورلارغا چىن كۆڭلۈمدىن رەھمەت ئېيتىمەن.)

قوشۇمچە:

خاتىرە ئەدەبىياتىدىكى يېڭى بۆسۇش

مۇھەممەت پولات

زىيارەت خاتىرىسى ـــ بەدئىي پروزىنىڭ ئاممىباب بىر تۈرى. ئۇنىڭدا ئاپتورنىڭ ساياھەت سەرگۈزەشتلىرى بىلەن خەلقىلەرنىڭ مەنىۋى، روھىي ھالەتلىرى ئۆزى ئۇچراشقان دۆلەت ۋە رايونلارنىڭ تەبىئىي مەنزىرىسى بىلەن سىياسىي، ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈلگەن ھالدا بايان قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدا تارىخى بىلەن رېئاللىق، جەمئىيەت بىلەن تەبىئەت، مىللىي تۇرمۇش بىرلىكى بىلەن مىللىي روھ ۋە مىللىي پسىخىك ھالەتلەر بىر پۈتۈن نەرسىگە ئايلىنىپ، تەسۋىرلىنىدىغان دۆلەت ۋە خەلقنىڭ سەلتەنەتلىك بەدئىي ئابىدىسى تىكلىنىدۇ. خاتىرە ئەدەبىياتىدا ھېس ـ تۇيغۇ قاينىاق ۋە دولقۇنلۇق، ئوبراز ۋە كۆرۈنۈشلەر جاذىلىق ھەم ھەرىكەتچان بولۇپ، ئەسەر باشتىن ـ ئاخىر ئالاھىدە بىر خىل لىرىك كەيپىياتقا تويۇنغان بولىدۇ. ئۇ جەمئىيەت ۋە تەبىئەتنىڭ ئۆزى يورۇتۇپ بەرگەن ئىجادىي مەنزىرىسى، يېڭى ئوبرازلىق تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى، تارىخ، جۇغراپىيە، مەدەنىيەت ۋە كىشىلەرنىڭ مەنىۋى، روھىي كەيپىياتىغا ئائىت يېڭى بىلىملىرى بىلەن ئوقۇرمەنلەرگە ئۆزگىچە گۈزەللىك تۇيغۇسى بېغىشلايدۇ.

زىيارەت خاتىرىسى بەدئىي ئەدەبىيات تەرەققىياتىنىڭ كېـ-
يىنكى دەۋرلىرىدە بارلىققا كەلگەن يېڭى بەدئىي تۈر ئەمەس. ئۇ
بەلگىلىك ئەنئەنىۋىلىك ۋە قەدىمىيلىككە ئىگە بولغان، بەدئىـي
پروزىغا ئالاھىدە مەزمۇن كەڭلىكى بىلەن بەدئىي رەڭدارلىق ئاتا
قىلىپ، ئۇنى تېخىمۇ يۇقىرى بەدئىي ئېستېتىك قىممەتكە ئې-
گە قىلغان ھاياتبەخش بەدئىي تۈر. ئۇ تەرەققىي قىلغان خەلقلەر
ئەدەبىياتىدا خېلى بۇرۇنلا شەكىللىنىپ، مۇئەييەن تەرەققىيات
باسقۇچىنى بېسىپ ئۆتۈپ، شۇ خەلقلەر مەنىۋى ھاياتىنىڭ بىر
قىسمىغا ئايلىنىپ، ئۇلارنىڭ مىللىي روھ ۋە مىللىي تۇرمۇشىدا
روشەن بەدئىي ئىز قالدۇرغان. خاتىرە ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىيات
تارىخىدا ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدىغان رۇسىيەدە رادىشچېۋنىڭ سە-
پەر تەسىراتلىرىدىن تۇغۇلغان «پېتېربۇرگتىن موسكۋاغا سايا-
ھەت» ئەسىرى، پۇشكىننىڭ كاپكاز تەسىراتلىرى ئاساسىدا يې-
زىلغان «ئازرومغا سایاھەت» ئەسىرى، چىخوپنىڭ ساخالىن سە-
پىرىدىن تۇغۇلغان بەدئىي خاتىرىلىرى، گوركىينىڭ ئامېرىكا
زىيارىتى تەسىرىدە يازىتىلغان «مېنىڭ خاتىرىلىرىم» ئەسىرى
قاتارلىق زىيارەت خاتىرىلىرى ئەينى يىللاردا رۇس ئىجتىمائىـي
پىكرىنىڭ ئويغىنىشى ۋە راۋاجلىنىشىغا غايەت زور تەسىر كۆر-
سەتكەن ئاممىۋى بەدئىي ئوقۇشلۇققا ئايلانغان.

بەزى زۆرۈر تارىخىي، ئىجتىمائىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن
بىزنىڭ يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمىز بۇ ھەرىكەتچان بەدئىي
تۈر بىلەن بەكمۇ كېچىكىپ ئۇچراشتى. 1953 ـ يىلى «شىنجاڭ
گېزىتى»دە ئىقتىسادشۇناس پولات ئالىمنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەر-
دىكى زىيارەت تەسىراتلىرىدىن تۇغۇلغان، ئازاد بولغان ئادەملەر-
نىڭ يېڭىچە مەنىۋى قىياپىتى تەسۋىرلەنگەن «گۈللەنگەن ۋەتە-

نمده» ناملىق سەپەر خاتىرىسى ئېلان قىلىندى. 1956 ـ يىلىغا كەلگەندە «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» ژۇرنىلىدا شائىر ئابدۇلھەي روزىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىگە قىلغان سەپەر تەسىراتلىرى ئاساسىدا يېزىلغان بىر گۇرۇپپا زىيارەت خاتىرىلىرى پەيدا بولدى.

كېيىنكى يىللاردا مەسلى كۆرۈلمىگەن ئېغىر ئىدىيەۋى قاتمالليق ۋە مەنىۋى بېكىنمىچىلىك قورشاۋى تۈپەيلىدىن ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئېلىمىز ۋە دۇنيا بىلەن بولغان ئەنئەنىۋى مۇناسىۋىتى يىراقلىشىپ، ئەدەبىياتىمىزدا ئەمدىلا شەكىللىنىشكە باشلىغان بۇ گۈزەل بەدىئىي تۇرنىڭ ھايات نەپىسى ئۆچتى. پەقەت 1985 ـ يىلىغا كەلگەندىلا يېڭى سەنئەت باھارى بىلەن جانلىنىپ، ئەركىن ۋە ئازاد تۇرمۇش قاينىمىغا قايتقان بىزنىڭ مىللي ئەدەبىياتىمىزنىڭ تۇنجى مۇكەممەل خاتىرە ئەدەبىياتى ئەسىرى تالانتلىق يازغۇچى ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ ئىشچان قەلىمىدە ئالەمگە كۆز ئاچتى. ئۇ «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1985 ـ يىللىق سانلىرىدا ئۆزىنىڭ چاۋشىيەن تەسىراتلىرىدىن تۇغۇلغان، كىشىگە ئۆزگىچە بىر خىل يېڭىلىق ۋە چىنلىق تۇيغۇسى بېرىدىغان دەسلەپكى خاتىرە ئەدەبىياتى ئەسىرى «چاۋشىيەن تەسىراتلىرىدىن پارچە ـ پۇراتلار»نى ئېلان قىلدى. ئاردىدىن بىر يىل ئۆتۈپ، ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ پاكىستان، سەئۇدى ئەرەبىستانى ۋە كۇۋەيتلەرگە قىلغان سەپەر سەرگۈزەشتىلىرى ئاساسىدا يازىتىلغان، بۇ دۆلەتلەرنىڭ تارىخى ۋە رېئال ئەھۋالى يېڭى ئىجادىي نۇقتىدىن يورۇتۇپ بېرىلگەن «مۇسۇلمان دۇنياسىغا سەپەر» ناملىق يېرىك ئەدەبىي خاتىرىسىنى ئېلان قىلىپ، خاتىرە ئەدەبىياتىنىڭ ئاممىۋى ئىجادىيەت سىگنالىنى يەنە بىر قېتىم ياڭراتتى.

ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ يېڭى ئىجادىيەت ساھەسىگە شائىر رەھىم قاسىم ياندىشىپ، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1989 - يىللىق سانلىرىدا ئۆزىنىڭ يۇقىرى ئىلمىي ۋە بەدىئىي قىممەتكە ئىگە بولغان «كۆز ئالدىمدا ئوتتۇرا ئاسىيا» ناملىق خاتىرە ئەدەبىياتى تۈركۈمىنى ئېلان قىلىپ، قەدىمىي تارىخ ۋە مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ئىگە بولغان قېرىنداش ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ يېڭى دەۋردىكى يېڭى مەنىۋى قىياپىتىنى مول تارىخىي، ئىجتىمائىي دەلىل ۋە جانلىق، رېئال ھاياتىي پاكىتلار ئارقىلىق كەڭ ۋە چوڭقۇر ئېچىپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزدا خاتىرە ئەدەبىياتى ئىجادىيىتى قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلۈپ، ھەر خىل مەزمۇن ۋە شەكىلدىكى يېڭى، ئىجادىي ئەسەرلەر ئۈزلۈكسىز بارلىققا كەلدى. قەلەمگە ئېلىنغان دۆلەت ۋە خەلقلەرنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى تۇرمۇش ئۆزگىچىلىكلىرىنى ئۆزىدە روشەن گەۋدىلەندۈرگەن بىرنەچچە يىرىك كىتابلار نەشر قىلىنىپ، ئۇقۇرمەنلەرنى خاتىرە ئەدەبىياتىنىڭ تېخىمۇ كەڭ بەدىئىي زېمىنىغا باشلاپ كىردى. يازغۇچى ئەبەيدۇللا ئىبراھىم خاتىرە ئەدەبىياتىمىزنىڭ بۇ يېڭى تەرەققىيات مەزگىلىدە يەنىلا سەپنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ، جاپالىق ئىزدىنىپ ۋە ئىجاد قىلىپ، «ساياھەتنامە» ۋە «ياۋروپادا نېمىلەرنى كۆردۈم» ناملىق ئىككى كىتابىنى نەشر قىلدۇرۇپ، خاتىرە ئەدەبىياتىمىزنى يېڭى بەدىئىي ئۇپۇققا كۆتۈردى. ئۇ بۇ ئىككى كىتابىدا ئۆزىنىڭ چاۋشيەن، ياپونىيە، ۋېيىتنام، شىياڭگاڭ، سەئۇدى ئەرەبىستانى، پاكىستان، كۇۋەيتلەر-گە قىلغان سەپىرىنىڭ تەبىئىي تەسىراتلىرى بىلەن گېرمانىيە، فرانسىيە، ئىتالىيە، گوللاندىيە، بېلگىيە، لىيۇكسۇمبورگ، مۇنا-كو ۋە ۋاتىكانلاردا زىيارەتتە بولغاندا پەيدا بولغان ئۆزگىچە ھېس -

تۇيغۇلىرىنى شۇ دۆلەت ۋە رايونلارنىڭ جۇغراپىيە، تارىخ، مەدەنىيەت، ئىلىم - پەن ۋە ئىقتىسادىي تۈزۈلمىدىكى ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ گەۋدىلەندۈرۈپ، ئوقۇرمەن قەلبىنى يېڭى بىلىم، يېڭى تەسىراتلار بىلەن بېيىتتى. ئۇ بۇ كىتابلىرى بىلەن بىزنى سىرلىق يېڭى دۇنيا بىلەن قايتا ئۇچراشتۇرۇپ، مەتبۇئات ۋاستىسى ئارقىلىق غايىۋى دىدارلىشىپ كەلگەن ناتونۇش خەلقلەرنى بىزنىڭ دوستلىرىمىز ۋە قېرىنداشلىرىمىزغا ئايلاندۇردى. بىزنى ئۆزىنىمۇ، ئۆزگىلەرنىمۇ بىلىدىغان ئاڭلىق ۋە مەدەنىيەتلىك كىشىلەر سۈپىتىدە ئىنسانىيەتنىڭ تىنچلىق ۋە تەرەققىيات مۇساپىسى ئۈستىدە بىرلىكتە ئىزدىنىشكە يېتەكلىدى. ئۇ ئۆز ئەسەرلىرى بىلەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئەقلى ۋە روھىنى ئۇرغۇتۇپ، ئۇلارغا يېڭىچە غايە، ئىستەك - ئىرادە ۋە ئىشەنچ بېغىشلاپ، ناھايىتى زور ئىجتىمائىي، بەدىئىي ئۇنۇم ھاسىل قىلدى.

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم بۇ كىتابلىرىدا ئۆزى ئۇچراشقان دۆلەت ۋە خەلقلەرنىڭ ئىجتىمائىي، تارىخىي سەرگۈزەشتىلىرىنى، ئۇلار - نىڭ تەبىئىتى ۋە مەدەنىيىتىنى، مىللىي تۇرمۇش ۋە مىللىي خاراكتېرىنى بەكمۇ ئېنىق ھەم كونكرېت تەسۋىرلەپ، ئوقۇرمەنلىرىنى شۇ دۆلەت ۋە خەلق بىلەن بىۋاسىتە ئۇچراشقاندەك تەبىئىي تۇيغۇغا كەلتۈرىدۇ. ئۇ، بۇ كىتابلىرىدا تەسۋىرلىنىۋاتقان ۋەقە، ھادىسىلەر بىلەن ئىجتىمائىي تۇرمۇش ۋە ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت كۆرۈنۈشلىرىنى توغرىدىن - توغرا بايان قىلماي، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ سەپەر تەسىراتلىرىدىن تۇغۇلغان تەبىئىي ھېس - تۇيغۇسى بىلەن مۇرەككەپ پىكىر ۋە خىياللىرىنى سىڭدۈرۈپ، ئۇلارنى تېخىمۇ كەڭ ئىجتىمائىي مەزمۇن بىلەن قويۇق چىنلىق تۇيغۇ -

سىغا ئىگە قىلىدۇ. ئۇ ھەممە نەرسىنى ئۆزىنىڭ ئىجادىي تەپەكـ
كۇرىدىن ئۆتكۈزۈپ، خىيال ۋە تەسەۋۋۇر قاينىمىدا تاۋلاپ، رېئال
ھايات كۆرۈنۈشلىرىنى تېخىمۇ بېيىتىپ ۋە جانلاندۇرۇپ، ئەسـ
لىدىكىدىنمۇ رەڭدار ۋە سەلتەنەتلىك بولغان يېڭى ئىجادىي تـۇر ـ
مۇش مەنزىرىلىرىنى يارىتىپ، ئوقۇرمەننى تېخى ئۆزى ھېس قـ
لىپ يەتمىگەن يېڭى بىر سىرلىق دۇنياغا تەبىئىي ھالدا باشلاپ
كىرىدۇ. ئۇنى ئۆزى بىلەن ئەگەشتۈرۈپ ئىسلام دۇنياسىنىڭ
غەرب پەن ـ تېخنىكىسى بىلەن مىللىي تۇرمۇش ۋە مىللىي مە ـ
دەنىيەت ئەنئەنىسىنى بىرلەشتۈرگەن يېڭى تىپتىكى گۈللەنگەن
شەھەرلىرى؛ ئۆز بەختىنى ئۆزىنىڭ ئەقلى ۋە ئەمگىكىگە تايىنىپ
ياراتقان تۇلپار سۈپەت چاۋشىيەننىڭ گـۈزەل تاغ ـ دەريالىرى؛
مەغلۇبىيەت ۋە مىللىي خورلۇق ئىچىدە ئەقىل تېپىپ، دۇنيانىڭ
ئەڭ باي ۋە زامانىۋى دۆلەتلىرىنىڭ بىرىگە ئايلانغان ئامەتلىك يا ـ
پونىيىنىڭ زېھنىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغـان مائارىپى بىلەن پـۈل
مۇئامىلە چۈقـانلىرىغا پۈركەنگەن قاينـاق ئاكسـىيە بازارلـرى؛
ئىنسانىيەت ئۈچۈن تەڭداشسىز بۈيۈك سەنئەتـكار، پەيلاسـوپ ۋە
سىياسەتچىلەرنى يېتىشتۈرۈپ بەرگەن قەدىمىي گـېرمانـىيىنىڭ
ئەنئەنىۋى پايـتەختى بـېرلىنـدىكى بەكـمۇ مۇرەككـەپ، تارىخـي
سەرگۈزەشتىلەرگە باي بولغان پارلامېنت بىناسى بىلەن بېرلىـن
تېمى ئىزنالىرى؛ «دۇنيا گۈلزارى» دەپ ئاتىلىدىغان كېچە بولماس
شەھەر پارىژدىكى دۇنياۋى سەنئەت خەزىنىسى بولغان ھەيۋەتلىك
لوۋر سارىيى بىلەن فرانسۇز خەلقىنىڭ بۈيۈك ئەقىل ـ پاراسـ
تىنىڭ پارلاق سىمۋولى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ مىللىي پەخـرى ۋە
ئىپتىخارى بولغان ھەيۋەتلىك زەپەر دەرۋازىسى بىلەن سەلتەنەتـ
لىك ئېففېل تۆمۈر مۇنارى؛ قەدىمىي ئىتـالىيە مـەدەنىيـىتىنىڭ

جەۋھەرلىرى يىغىلغان شۆھرەتلىك رىمنىڭ شاھانە ئوردا - ساراي، ھەيكەللىرى؛ ياۋروپا گۈللىنىش ھەرىكىتىنىڭ بۆشۈكى بولغان قەدىمىي فىلورونسىيىنىڭ بۈيۈك سەنئەت ئابىدىسى بولغان ھەيۋەتلىك مۇزېيى، چېركاۋلىرى؛ دېڭىز دولقۇنىدىن شۇڭغۇپ چىققان جەسۇر غەۋۋاستەك مەغرۇر قەد كېرىپ تۇرغان سۇ شەھىرى ۋېنىتسىيىنىڭ سان - ساناقسىز سەلتەنەتلىك كۆۋرۈك ۋە قېيىقلىرىنى بويلاپ ئايلاندۇرىدۇ. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تارىخ ۋە ئۆتمۈشنى جانلاندۇرۇپ، ئۆز زامانىسى كىشىلىرىنىڭ ھايات مۇ - ناسىۋەتلىرىنى ئۆز ھالىتىگە قايتۇرۇپ، ئۇنى ياۋروپانىڭ مەدەنىيەت ۋە سىياسىي تارىخى ياراتقان مەشھۇر رەسسام، ھەيكەلتىراش، ئارخىتېكتور، كومپوزىتور، ئەدىب، پەيلاسوپ، سىياسەتچى ۋە سەركەردىلەر بىلەن ئۇچراشتۇرىدۇ.

ئاپتور ئۆزىنىڭ ساياھەت سەرگۈزەشتلىرىنى بايان قىلغاندا، ئۇنىڭغا ۋاتىرلوئو جېڭى، بېرلىن تېمى، رىم شەھىرىنىڭ بىنا بولۇشى، گوللاندىيە - ئىسپانىيە ئۇرۇشى، بېلگىيىدىكى سىيەگەك بالا ھەيكىلى، يىپەك يولى بىلەن رىمنىڭ مۇناسىۋىتى... قاتارلىق قىزىقارلىق رىۋايەت ۋە جانلىق تارىخىي ئەسلىمىلەرنى قىستۇرۇپ ئۆز ئەسىرىنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ بېيىتىدۇ. ئۇ بايان ۋە تەسۋىرده تۈزلۈك ھەم بىر خىللىقتىن ساقلىنىپ، سەھىپىلەرنى ئۆزگىرىشچان ۋە دولقۇنلۇق ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئەسىرىنىڭ بەدىئىي تۈسىنى نۇرلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ ئوقۇشچانلىقىنى ئاشۇرىدۇ. ئاپتور كىتابىدا ئۆزى بارغان دۆلەت، رايوندا ئالدى بىلەن ئۇنىڭ تەبىئىتىگە، تارىخىغا، قىممەتلىك مەدەنىي مىراسلىرىغا، رېئال تۇرمۇشىغا، ئۇلارنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ئەھۋالىغا نەزەر ئاغدۇرىدۇ. شۇ دۆلەت خەلقىنىڭ مەن-

ۇى، ئەقلىي تەربىيىلىنىشىگە، ئەخلاقىي ساپاسىغا، مىللىي روھ ۋە مىللىي غۇرۇرىغا، مىللىي ئۆيۈشۈش كۈچى بىلەن ئۆز دۆلىتىنى رونىق تاپقۇزۇشتىكى جاسارىتىگە نەزەر ئاغدۇ- رۇپ، ئۇلاردىن ئەقلىي قىممەتكە ئىگە بولغان ماھىيەتلىك نەرسىلەرنى تېپىپ، قوبۇل قىلىشىمىز ۋە ئۆرنەك قىلىشى- مىزغا ئەرزىيدىغان نەرسىلەرنى كۆرسىتىپ، مىللىي پىسخە- كىمىزدىكى ئاجىزلىقلار بىلەن مىللىي خاراكتېرىمىزدىكى ئىللەتلەرنى ئازاب بىلەن تەنقىد قىلىدۇ.

ئاپتور ئۆزى ئۇچراشقان دۆلەت ۋە خەلقلەرنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى تەرەققىيات سەۋىيىسىنى ئۆلچەشتە ئىجتىمائىي ئەخلاق، ئىلىم - پەن، مائارىپ، قاتناش، ئۇچۇر، ئالاقە، مۇھىت تازىلى- قى، تەبىئەت ئېكولوگىيىسىنى قوغداش ۋە ئىختىساسلىقلارنى قەدىرلەشكە ئوخشاش ماھىيەتلىك تەرەپلەرنى ئاساس قىلىپ، ئۇلارنى كەڭ ۋە ئەتراپلىق بايان قىلىپ، ئەسىرىنى قويۇق دەۋر تۇسىگە ئىگە قىلىدۇ.

ئەڭ ئاخىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك مۇھىم نۇقتا شۇكى، ئاپتور ئۆزى قەلەمگە ئالغان دۆلەت ۋە خەلقلەرنىڭ تارىخى ۋە ئىجتىمائىي ئەھۋالىنى ئىنچىكە ئۆگەنگەن. ئۇمۇمىي ساۋات خاراكتېرىدىكى ئادەتتىكى ماتېرىياللار بىلەن چەكلىنىپ قال- ماي، جاپالىق ئىزدىنىپ، ئوقۇرمەنگە مەلۇم بولمىغان بىرمۇنچە يېڭى مەلۇماتلارغا ئېرىشىپ، ئۆز ئەقلىي ۋە تەپەككۇرىغا تايە- نىپ، يېڭى، ئىجادىي رېئاللىقنى بارلىققا كەلتۈرگەن. ئادەم ۋە يەر ئاملىرى بىلەن يىل تەرتىپى ۋە ئىجتىمائىي بايانلاردا دەللىك ۋە توغرىلىققا ئېرىشىپ، ئەسىرىنىڭ ئىلمىي ئېنىقلىق دەرىجە- سىنى ئاشۇرغان.

يازغۇچى ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ «ساياھەتنامە»، «ياۋروپادا نېمىلەرنى كۆردۈم» ناملىق بۇ ئىككى كىتابى بىلىم دائىرىسى كەڭ، مەزمۇنغا باي، بەدىئىي تۈسى قويۇق، ئوقۇشچانلىقى يۇقىرى بولغان ئىجادىي ئەسەر. ئۇ بىزنىڭ خاتىرە ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىمىزدە بۆسۈش خاراكتېرلىك ئىلگىرىلەشنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ دۇنيا ۋە رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرۈشتەكى ئەمەلىي ئىقتىدارىنى يەنە بىر قېتىم نامايان قىلدى.

(«شىنجاڭ گېزىتى»دىن ئېلىندى.)